

Kovács József

Egységtől egységig

**Csengery Antal és a centralista Pesti Hirlap szerepe az Ellenzéki Párt
megszervezésében**

(Tanulmány)

I. kötet

Miskolci Egyetem BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola
Textológiai program

A Doktori Iskola vezetője:

Prof. Dr. Kecskeméti Gábor intézetigazgató egyetemi tanár

Témavezető:

Dr. Gyapay László egyetemi docens

Miskolc

2013.

Tartalom

I. Kötet

Tartalom	2
I. Bevezetés	11
II. Eszmetörténeti inspiráció egy politikatörténeti dolgozathoz	23
II/1. Politikai pozíció-kijelölés és fogalmi felosztás	23
III. Kísérlet a municipalisták meggyőzésére hírlapi vita útján – Politikai pozíciók az ellenzék szakadásakor	30
III/1. A centralisták laphoz jutása és az ellenzék egységének megbomlása	30
<i>III/1. 1. Eötvös és Metternich</i>	30
<i>III/1. 2. A centralisták elképzelései a lapban rejlő anyagi lehetőségekről</i>	34
<i>III/1. 3. Példányszámcsökkenés és elszigetelődés – Szalaytól Csengeryig (1844. július 1.–1845. július 1.)</i>	41
<i>III/1. 4. Csengery – növekvő példányszám?</i>	43
<i>III/1. 5. A centralisták politikai pozíciójának változásai 1844–45-ben</i>	44
III/1. 5. 1. Az országgyűlés vége előtt	44
III/1. 5. 2. Az országgyűlés bezárása után – A politikai pozíció részletes kifejtése	48
III/2. Szemere Bertalan és a centralisták küzdelme az ellenzék egységének helyreállításáért	65
<i>III/2. 1. Szemere és a centralisták</i>	65
III/2. 1. 1. Szemere a centralisták oldalán	66
III/2. 1. 2. Együtt az ellenzék egységének megteremtéséért	69
III/3. A centralisták közeledési kísérletei a nemesi ellenzékhez	75
<i>III/3. 1. Közeledési kísérletek a publicisztika útján</i>	75
<i>III/3. 2. Szerkesztőváltás a centralista Pesti Hirlap élén – Csengery Antal szerkesztői székbe kerülése</i>	85
<i>III/3. 3. A Körök egyesülése – Kísérlet az ellenzék összefogására 1845 őszén</i>	91
IV. Taktikaváltás – A kompromisszumból eredő új politikai pozíció	95

IV/1. Centralista taktika a lap megtartására	96
<i>IV/1. 1. Az Eötvös által kidolgozott taktika</i>	96
<i>IV/1. 2. A Pesti Hirlap újra az egész ellenzék orgánuma</i>	100
IV/2. Alkalmazkodás az új helyzethez – pozíció-kijelölés	
a vámügyi vita során	105
<i>IV/2. 1. Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek</i>	106
<i>IV/2. 2. Vámszövetség vagy védvámrendszer – A centralisták</i> <i>vámügyi elképzelései 1846 májusa előtt</i>	112
<i>IV/2. 3. Önmeghatározás a kompromisszum adta keretek között –</i> <i>Vita a vámügyben</i>	122
IV/2. 3. 1. Kísérlet a reformellenzék politikai pozíciójának befolyásolására – A vita első szakasza	123
IV/2. 3. 2. Új vámügyi tervezet; új centralista politikai pozíció – A vita második szakasza	128
IV/2. 3. 3. Vámügyi kompromisszum – Kossuth és a kormányfelelősség eszméje	138
V. Az országgyűlés előtt – Kísérlet a reformellenzék	
politikai pozíciójának befolyásolására	146
V/1. Csengery és Szalay óvatos távolodása a reformellenzék zömének politikai pozíciójától	150
V/2. A befolyásolási kísérlet	157
<i>V/2. 1. Szalay és a kifejtés technikájának módozatai</i>	158
<i>V/2. 2. Közös reformpont: a jobbágyfelszabadítás</i>	163
<i>V/2. 3. Igazodás és elhajlás I – A municipalisták</i> <i>korteszédés elleni javaslatának továbbfejlesztése</i>	170
<i>V/2. 4. Igazodás és elhajlás II – Az országgyűlési teendők kijelölése</i>	173
VI. Összegzés és kitekintés	183

II. Kötet

I. Forrásközlés	189
I/1. Csengery-cikkek	189
1. Városi ügy	189
2. Töredék eszmék a' községek' rendezése körül	202
3. [Az olvasóhoz]	213
4. Eskütszékek	214
5. [Vasutvonalakról]	224
6. Fölhívás adakozásra	226
7. Tisza-szabályozás	227
8. [A földhitei, jelzálogi törvényhozás Franciaországban]	229
9. Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról	235
10. A' tizedről	251
11. Egy porosz statusférú' nézetei Magyarország' viszonyairól	254
12. [Iparmozgalmak]	257
13. [Gr. Cancrin]	259
14. Védrendszer	261
15. [Hitelintézetek ügye Németországban, Hamburgban]	265
16. [Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai]	267
17. [Vámszabályzat Badenban]	330
18. A' községi hatáskör' tágulása Franciaországban	332
19. [A vámszövetségi ügy Németországban]	336
20. Adó	339
21. Vámszabályzati reform	345
22. A' Német Vámszövetségről	346
23. [Erdélynek rovatot nyitni]	353
24. A' szakértők' tanácsa	354
25. [Uj program]	359
26. Fiume miként tartozik Magyarországhoz	362
27. A' találmányi jog' biztosítása	368
28. A' Pester Zeitung és a' városi ügy	376
29. Czéhek és iparszabadság	378

30. Vámügy [I]	385
31. Vámszövetség [I]	388
32. Vámszövetség [II]	393
33. Vámszövetség 's a' Pester Zeitung	398
34. A' B.[uda] P.[esti] Hiradó, Hetilap és mi a' vámügyben	406
35. Vámügy [II]	410
36. Vámügy [III]	413
37. A' vámügy és dohánymonopolium	416
38. Városi ügy	419
39. Dohányügy	422
40. [Az olvasóhoz]	429
41. Egy kis számvetés	432
42. Szerkesztői értesítés [I]	439
43. Az egyesületi hirdetések iránt	440
44. Szerkesztői értesítés [II]	441
45. Szerkesztői értesítés [III]	442
46. Szerkesztői értesítés [IV]	444
47. Szerkesztői értesítés [V]	445
48. Városi ügy	447
49. Szerkesztői értesítés [VI]	450
50. Adatok királyi városaink' multját és jelenét illetőleg	451
51. Szerkesztői értesítés [VII]	460
52. A' B–P. Hiradó' legujabb taticája a' dohánymonopolium és indirect adók körül	461
I/2. Vélhetően Csengery-cikkek	463
1. Protestans egyházi mozgalmak	463
2. Örök váltság	464
3. Csatornák és vasutak	465
4. Külkereskedésünk	467
5. [Utmutatás a' francia nyelv' kiejtéséhez – Kézműtan]	470
6. A' Pozsony-szeredi vasutról	471
7. [Statusférfiak' és szónokok' könyve]	472
8. [A francia forradalom története a köztársaság megalapításáig]	481

9. Idegen birtokosok	484
10. Erős kormány!	485
11. Vámügy [IV]	487
12. [Nézetek a Tisza-szabályozásról]	489
13. Hitelintézet és örökváltság	491
14. [A lisztgyártás és kereskedés]	493
15. Peel és politicája	496
16. Földbirtok és politikai jogok	499
17. Az iparműkiállítás megnyitott!	501
18. Czegléd-kecskeméti vasút	503
19. A' B–P. Híradó' nemzetgazdái	504
20. Örökváltság	506
21. Még egypár szó a' dohányügyben	508
22. Egy külföldi Magyarországról	513
23. Régi dal	515
24. Bányatörvény	517
25. Korteskedés és választási vesztegetés	518
II. Jegyzetek	519
II/1. Bevezető a jegyzetekhez	519
<i>II/1. 1. A szövegközlés szükségességéről</i>	519
<i>II/1. 2. Anonimitás és a szerzői attribúció lehetőségei</i>	
<i>a centralista Pesti Hirlapban</i>	521
II/1. 2. 1. Szerzőségi problémák	521
II/1. 2. 2. Csengery Antal szerkesztési elvei	526
II/1. 2. 3. A szerzői attribúció módszertani elemei	532
II/1. 2. 3. 1. A szerző maga igazolja szerzőségét	532
II/1. 2. 3. 1. 1. A kéziratos Csengery-lista	537
II/1. 2. 3. 2. Elméletbeli hasonlóságok	539
II/1. 2. 3. 3. Tartózkodási hely	539
II/1. 2. 3. 4. Aláírás- és szignó használat	540
II/1. 2. 3. 5. A szerzők érdeklődési köre, gyakori témáik	540
II/1. 2. 3. 6. A munkatársakkal kötött szerződés ismerete	541
II/1. 2. 3. 7. Stilisztikai elemzés	542

II/1. 2. 3. 8. Dialektológiai és morfológiai sajátosságok	542
II/1. 2. 3. 9. Helyesírási sajátosságok	543
II/1. 2. 3. 10. Az egyes szerzők írásainak eltérő sajátosságai	543
II/1. 2. 3. 10. 1. Igeidő használat	543
II/1. 2. 3. 10. 2. Toldalékolási sajátosságok	544
II/1. 2. 3. 11. A cikk szerzőjének szerepvállalása, megszólítás	546
II/1. 2. 3. 12. Terjedelem	546
II/1. 2. 3. 13. Elemkombináció	547
<i>II/1. 3. A Csengery-cikkek kiválasztásának elvei</i>	547
<i>II/1. 4. A vélhetően Csengery-cikkek kiválasztásának elvei</i>	549
<i>II/1. 5. A szerzői azonosításhoz szükséges sajátosságok</i>	551
II/1. 5. 1. Csengery Antal	552
II/1. 5. 1. 1. Igeidő használat	552
II/1. 5. 1. 1. 1. Múlt idők	552
II/1. 5. 1. 1. 2. Jövő idők	553
II/1. 5. 1. 2. Toldalékolás	554
II/1. 5. 1. 2. 1. Jelek	554
II/1. 5. 1. 2. 1. 1. Igejelek	554
II/1. 5. 1. 2. 1. 2. Névszójelek	555
II/1. 5. 1. 3. Dialektológiai sajátosságok	555
II/1. 5. 1. 4. Szóhasználat, helyesírás	556
II/1. 5. 1. 5. Stilisztikai elemzés	560
II/1. 5. 1. 6. Érdeklődési köre, leggyakoribb témái	561
II/1. 5. 1. 7. Tartózkodási hely	561
II/1. 5. 1. 8. Aláírás- és szignó használat	562
II/1. 5. 2. Eötvös József	563
II/1. 5. 2. 1. Igeidő használat	563
II/1. 5. 2. 1. 1. Múlt idők	563
II/1. 5. 2. 1. 2. Jövő idők	563
II/1. 5. 2. 2. Toldalékolás	563
II/1. 5. 2. 2. 1. Igejelek	563
II/1. 5. 2. 2. 2. Névszójelek	564

II/1. 5. 2. 3. Szóhasználat, helyesírás	564
II/1. 5. 2. 4. Stilisztikai elemzés	567
II/1. 5. 2. 5. Érdeklődési köre, gyakori témái	568
II/1. 5. 2. 6. Tartózkodási hely	569
II/1. 5. 2. 7. Aláírás- és szignó használat	569
II/1. 5. 3. Irinyi József	570
II/1. 5. 3. 1. Igeidő használat	570
II/1. 5. 3. 1. 1. Múlt idők	570
II/1. 5. 3. 1. 2. Jövő idők	570
II/1. 5. 3. 2. Toldalékolás	571
II/1. 5. 3. 2. 1. Igejelek	571
II/1. 5. 3. 2. 2. Névszójelek	571
II/1. 5. 3. 3. Szóhasználat, helyesírás	571
II/1. 5. 3. 4. Stilisztikai elemzés	573
II/1. 5. 3. 5. Érdeklődési köre, gyakori témái	573
II/1. 5. 3. 6. Tartózkodási hely	574
II/1. 5. 3. 7. Aláírás- és szignó használat	574
II/1. 5. 4. Kemény Zsigmond	574
II/1. 5. 4. 1. Igeidő használat	574
II/1. 5. 4. 1. 1. Múlt idők	574
II/1. 5. 4. 1. 2. Jövő idők	575
II/1. 5. 4. 2. Toldalékolás	575
II/1. 5. 4. 2. 1. Igejelek	575
II/1. 5. 4. 2. 2. Névszójelek	575
II/1. 5. 4. 3. Dialektológiai sajátosságok	576
II/1. 5. 4. 4. Szóhasználat, helyesírás	576
II/1. 5. 4. 5. Stilisztikai elemzés	578
II/1. 5. 4. 6. Érdeklődési köre, gyakori témái	578
II/1. 5. 4. 7. Tartózkodási hely	579
II/1. 5. 4. 8. Aláírás- és szignó használat	579
II/1. 5. 5. Szalay László	580
II/1. 5. 5. 1. Igeidő használat	580
II/1. 5. 5. 1. 1. Múlt idők	580
II/1. 5. 5. 1. 2. Jövő idők	580

II/1. 5. 5. 2. Toldalékolás	581
II/1. 5. 5. 2. 1. Igejelek	581
II/1. 5. 5. 2. 2. Névszójelek	581
II/1. 5. 5. 2. 3. Szóhasználat, helyesírás	581
II/1. 5. 5. 2. 4. Stiliztikai elemzés	583
II/1. 5. 5. 2. 5. Érdeklődési köre, gyakori témái	584
II/1. 5. 5. 2. 6. Tartózkodási hely	585
II/1. 5. 5. 2. 7. Aláírás- és szignó használat	585
II/1. 5. 6. Trefort Ágoston	586
II/1. 5. 6. 1. Igeidő használat	586
II/1. 5. 6. 1. 1. Múlt idők	586
II/1. 5. 6. 1. 2. Jövő idők	586
II/1. 5. 6. 2. Toldalékolás	587
II/1. 5. 6. 2. 1. Igejelek	587
II/1. 5. 6. 2. 2. Névszójelek	587
II/1. 5. 6. 3. Dialektológiai sajátosságok	587
II/1. 5. 6. 4. Szóhasználat, helyesírás	588
II/1. 5. 6. 5. Stiliztikai elemzés	589
II/1. 5. 6. 6. Érdeklődési köre, gyakori témái	590
II/1. 5. 6. 7. Tartózkodási hely	590
II/1. 5. 6. 8. Aláírás- és szignó használat	591
II/1. 5. 7. Táblázatok az egyes szerzők adatairól	592
II/1. 5. 7. 1. Táblázatok Csengery Antal adatairól	592
II/1. 5. 7. 2. Táblázatok Eötvös József adatairól	597
II/1. 5. 7. 3. Táblázatok Irinyi József adatairól	600
II/1. 5. 7. 4. Táblázatok Kemény Zsigmond adatairól	602
II/1. 5. 7. 5. Táblázatok Szalay László adatairól	604
II/1. 5. 7. 6. Táblázatok Trefort Ágoston adatairól	606
II/1. 5. 8. Összefoglaló táblázat	609
<i>II/1. 6. Átírási elvek</i>	610
II/1. 6. 1. A szövegközlés eljárásairól	610
II/1. 6. 2. A betűhűség és határai	610
II/1. 6. 3. Az emendáció alapelvei	611
II/1. 6. 4. A közlési sorrend meghatározása	612

II/1. 6. 5. A jegyzetapparátus felépítése	612
II/2. Jegyzetek	613
<i>II/2. 1. Jegyzetek I</i>	613
<i>II/2. 2. Jegyzetek II</i>	670
<i>II/2. 3. A Csengery-cikkek felsorolása csoportbontásban</i>	701
II/2. 3. 1. Csengery-cikkek	701
II/2. 3. 2. Vélhetően Csengery-cikkek	704
<i>II/2. 4. A Csengery-cikkek felsorolása időrendben</i>	705
<i>II/2. 5. Fontosabb szómagyarázatok</i>	711
<i>II/2. 6. Rövidítések</i>	718
Bibliográfiai rövidítések	721
A jelölt tudományos közleményei	734
Összefoglaló	736
Summary	738

I. Bevezetés

Disszertációmban arra teszek kísérletet, hogy a reformkori Ellenzéki Párt megalakulásáról egy olyan új narratívát alakítsak ki, mellyel eddig a szakirodalom nem számolt, és amely mentén jóval több felmerülő kérdésre adható válasz, mint a korábbi elbeszélések nyomán. Ahhoz, hogy narratívám létrejöhessen, hitelt kell adnom Eötvös József Szalay Lászlóhoz 1845 novemberében írott leveleiben foglaltaknak, és a forrásanyagot ezek nyomán kell elrendeznem. E leveleknek az eddigi szakirodalom nem szentelt kiemelt figyelmet, és nem mutatott rá arra a tervre, melyet Eötvös ezekben azért dolgozott ki, hogy a Pesti Hírlapot centralista kézben tartsa, és a centralista eszméket az ellenzék egészével elfogadtassa. Elbeszélésem kulcsszereplője ugyanakkor nem Eötvös, hanem a centralista Pesti Hírlapot leghosszabb ideig – 1845. július 1-től 1848. december 31-ig – vezető szerkesztő, Csengery Antal. A források ugyanis arra engednek következtetni, hogy Csengery szerkesztősége idején közvetítő szerepet töltött be az ellenzéki csoportok között, aminek következtében Eötvös tervének megvalósítása nagyrészt neki köszönhető.

Dolgozatomban így Csengery Antal és az általa szerkesztett Pesti Hírlap szerepét vizsgálom az Ellenzéki Párt megszervezésében. Az ellenzék egysége 1844 júliusában a centralisták fellépésével szakadt meg, és az *Ellenzéki Nyilatkozat* aláírásával állt helyre, 1847. június 7-én. Disszertációmban sajtószövegekre koncentrálna Csengeryt és elvbarátait helyezem a középpontba, és tárgyalom azt a folyamatot, melynek során az egymással szembekerült ellenzéki párttöredékek eljutottak a közös program kidolgozásáig. Célom nem csupán a centralisták és municipalisták közötti viszony alakulásának leírása, hanem a Csengeryék által a reformellenzék zöme megnyerésére kidolgozott stratégia változásainak, és e stratégia elemeinek feltárása is. A vizsgált periódus kezdő időpontját ennek megfelelően a centralisták laphoz jutásához, végét pedig az Ellenzéki Párt alapító dokumentumának tekinthető *Ellenzéki Nyilatkozat* aláírásához igazítom. Disszertációm ennek következtében viseli az *Egységtől egységig* címet.

Csengery tevékenységének feltárása során az vált világossá, hogy a magyar történelem egyik legtöbbet kutatott korszakáról szerzett ismereteink is még jócskán bővíthetőek. Munkám kezdetén azonban számos nehézséggel kellett szembenéznem. A vizsgált időszakban ugyanis a Pesti Hírlap írásainak jelentős része aláírás nélkül, vagy áljel alatt jelent meg. E cikkek attribúciójára pedig korábban még senki nem tett módszertani javaslatot. Így Csengery cikkeinek elkülönítése sem történhetett meg. Elkerülhetetlen volt

tehát dolgozatom textológiai megalapozása, hiszen egy – a szövegkritikai módszerek által biztosított lehetőségekhez mérten pontosan – körülhatárolt Csengery-szövegtörzs nélkül elképzelhetetlen lett volna a szerkesztő tevékenységének vizsgálata. A textológiai munka eredményeit – az azonosításhoz szükséges módszertant és a szerzői tulajdonításhoz szükséges adatokat – a *Forrásközlés* fejezetben (*II/1. Bevezető a jegyzetekhez*) hozom. Ugyanitt közlöm a Csengerynek tulajdonított cikkeket is (*I. Csengery Antal összegyűjtött Pesti Hirlap-beli publicisztikája 1847. június 7-éig*). Maga az azonosítás is jobbra a szépirodalmi szövegek attribúciójakor használatos – pl. stilisztikai, dialektológiai, morfológiai, szintaktikai – eljárásokkal történt.

Dolgozatom egy Csengery tevékenységét vizsgáló és egy forrásközlő részből áll. A centralisták tevékenységét tárgyaló részt a szerint bontom fejezetekre, hogy az adott periódusban Csengeryék milyen taktikát alkalmaztak a centralista eszmék elfogadtatására. A centralisták tevékenységének átértékelését és a további kutatás lehetséges irányainak ismertetését az összegzéskor (*VI. Összegzés és kitekintés*) végzem el. A forrásközlő részben Csengery cikkeihez szövegkritikai jegyzeteket is csatoltam.

Mivel dolgozatomban a centralisták és municipalisták viszonyának alakulását vizsgálom, a politikai csoportok meghatározásakor is rájuk koncentrálok, és a politikai élet más csoportosulásait – az újkonzervatívokat, Széchenyit és híveit stb. – csak akkor tárgyalom részletesebben, ha ez gondolatmenetem megértéséhez szükségesnek látszik. A reformellenzék felosztása centralistákra és municipalistákra illetve e csoportok elnevezése még a korszakban alakult ki, és azóta hagyományozódik a történeti irodalomban. Az egyes személyek hovatarozásának megítélése azonban korántsem állandó. A centralisták fellépésekor például Kemény Zsigmond egyik, Wesselényi Miklóshoz címzett levelében Szalay Lászlót, Trefort Ágostont, Eötvös Józsefet, Lukács Móricot, Szemere Bertalant és Pulszky Ferencet sorolta e csoportba.¹ Wesselényi pedig a kapott névsort a szerkesztő Szalay elhagyásával tudatta Deák Ferencel.² Szemere és Pulszky azonban csak jóval később dolgoztak a Pesti Hirlapba, Lukács pedig egyáltalán nem. Részben ennek is köszönhetően nem sokkal később Szemerét és Pulszkyt már nem tartották centralistának. Az Eötvösökkel azonos elveket valló, és velük korábban együtt munkálkodó Lukácsot azonban igen. Maga Pulszky először 1880-ban jelentetett visszaemlékezéseiben a tréfásan „Magyarország hét bölcsének” is nevezett centralisták közé Eötvöst, Szalayt, Trefortot,

¹ Kemény Zsigmond Wesselényi Miklóshoz, 1844. július 26. = KEMÉNY 2007, 22–25.

² Báró Wesselényi Miklós Deák Ferenchez, 1844. szeptember 27. = WESSELÉNYI 1904, 307–309.

Csengeryt, Lukácsot, Madách Imrét és Szontágh Pált sorolta.³ A kutatók nagy része ma is az itt megnevezett személyeket tartja centralistának. A szakirodalom egy része még Kemény Zsigmondot,⁴ illetve Irinyi Józsefet is központosítónak véli.⁵ A legújabb munkák pedig amellettt érvelnek, hogy Szemere Bertalan is közéjük tartozott.⁶ Jómagam a centralistákat egy dinamikus változó csoportnak vélem, melynek meghatározó tagjai a kezdetektől fogva Eötvös József, Szalay László és Trefort Ágoston voltak, akikkel hosszabb-rövidebb ideig más politikusok és publicisták is együttműködtek reformelképzeléseik megvalósítása érdekében. Jelen dolgozatban azokat a személyeket fogom centralistáknak tekinteni, akik az általam vizsgált időszakban munkálkodtak együtt szorosabban Eötvösékkal: Csengery Antalt, Irinyi Józsefet, Kemény Zsigmondot, Szemere Bertalant. (Hozzáteszem, Kemény Zsigmondot Takáts Józsefhez hasonlóan olyan konzervatívnek vélem, aki „a feudális rendszer megszüntetésére és a jogegyenlőségre nézve elfogadta a liberális javaslatokat”, viszont az átalakulást „a történeti alaphól kiindulónak, fokozatosnak, s a különféle társadalmi érdekeket figyelembe vevőnek szerette volna látni”.⁷ Szemere Bertalan és a centralisták kapcsolatát pedig hosszabban is elemzem a dolgozatban.)⁸

A centralisták reformtörekvéseit csak a municipalistákéival összefüggésben lehet értelmezni. A két csoportot a korszakban az államszervezet jövőbeli felépítéséről vallott elképzelés alapján különítették, és nevezték el. A municipalisták az akkori decentralizált intézményrendszert kívánták fenntartani. Ez lehetőséget adott a megyéknek, hogy betölthessék az alkotmány védőbástyájának szerepét a bécsi befolyás alatt álló magyar kormány törvényellenesnek tartott intézkedéseivel szemben. A centralisták azonban nem tartották elégségesnek a megyék által nyújtott alkotmányos garanciákat, ráadásul úgy vélték, a megyerendszer széles hatásköre veszélyezteti az állam működését is. (A megyék

³ PULSZKY 1958, 210–211.

⁴ Lásd például PAPP 1922, 219; BARLA 1970, 132–136; ANTALFFY 1983, 104; SZABÓ 1993, 162; KOSÁRY 2002, 260; KECSKEMÉTI 2008/b, 226; SCHLETT 2009, 536–543.

⁵ Lásd például OLTVÁNYI 1994, 152; KECSKEMÉTI 2008/b, 226. – Irinyi osztotta a centralisták eszméit (Irinyi centralizációval kapcsolatos nézeteire nézve lásd I. J. [IRINYI József], *Átalakulásunk I–IV*, PH, 1845. február 16., 431. sz., 104–105; PH, 1845. február 20., 432. sz., 113–114; PH, 1845. február 23., 433. sz., 123–124; PH, 1845. február 27., 434. sz., 131–132. A rokonságot Irinyi és a centralisták nézetei között Fenyő István és Oltványi Ambrus is kimutatta: OLTVÁNYI 1994, 152; FENYŐ 1998, 259–266), azonban kapcsolatban állt a radikálisokkal is. [GERGELY 2003, 227 (A vonatkozó fejezetet Pajkossy Gábor jegyzi); FENYŐ 1998, 269, 271.]

⁶ SZEMERE 1994; GÁBORI KOVÁCS 2012, 575–583; FENYŐ 2012.

⁷ TAKÁTS 2007/a, 56. Takáts arra is rámutatott, hogy Kemény egyik 1842-es cikksorozatában id. Szász Károly és Friedrich Karl von Savigny nyomán a történelmi iskola szellemében foglalt állást a kodifikáció mellett érvelő Szalay ellen. (TAKÁTS József, *Arany János szokásjogi gondolkodása* = TAKÁTS 2007/b, 202–233. Keményre nézve különösen 219–220. TAKÁTS 2007/a, 55–56.) Takáts legutóbb Kemény rajongás fogalmát is a konzervatív hagyományból eredeztette. (TAKÁTS 2012.)

⁸ Lásd III/2. *Szemere Bertalan és a centralisták küzdelme az ellenzék egységének helyreállításáért*

sokszor országos ügyekben is rendelkeztek döntési jogkörrel.) A centralisták szerint az alkotmányos védőbástya szerep betöltésére alkalmasabb lett volna egy központosított, parlamentnek felelős kormány. Ennek zavartalan működéséhez szükségesnek tartották a megyék hatáskörének korlátozását is, amit azonban érthető módon a municipalisták utasítottak el. Az ellenzék szakadásához végül ez a nézetkülönbség vezetett. A létrejövő két csoportot már akkor municipalistáknak és centralistáknak nevezték; a municipalisták az általuk védeni kívánt megyék korabeli municípium megnevezéséről, míg a centralisták központosító törekvéseikről kapták nevüket. Lényegében minden ellenzéki liberális, aki nem a centralistákhoz tartozott, a municipalisták közé sorolható; bár – mint fentebb jeleztem – az ellenzékiek politikai hovatartozása sokszor nem tisztázható megfelelően.

Eötvösök tudatában voltak annak, hogy eszméiket a megyei politizálásból kinőtt reformellenzék többségével nehéz lesz elfogadtatni, így elképzeléseiket egy belső városi reformot követően – censzos választójog bevezetése – a városi polgárságra támaszkodva kívánták végrehajtani, melyet politikai tevékenység folytatására egyébként is alkalmasabbnak tartottak, mint a nemesség jó részét. Ehhez a centralistáknak el kellett volna érniük, hogy a polgárság – melynek követői addig mindössze egy szavazattal bírtak – számarányának megfelelően legyen képviselve az országgyűlésben. A municipalisták elképzelése a városok szavazatjogának biztosításáról megegyezett a centralistákéval, az erről szóló törvényjavaslatot pedig a municipalista Szentkirályi Móric dolgozta ki. E szerint a megyék negyvenkilenc szavazatával szemben a városok tizenhatot nyertek volna. Míg azonban a municipalisták e reformokkal addigi támogatóik számát szándékoztak növelni,⁹ addig a centralisták minden valószínűség szerint saját társadalmi bázis megalapozására törekedtek.

A centralisták a szükséges reformokról jobbra egységes koncepciót alakítottak ki, azonban a csoportfegyelem nem volt olyan erős, hogy időnként ne alakulhattak volna ki nézetkülönbségek. Fellépésükkor például nem tudtak megegyezni a követendő taktikában. Eötvös ugyanis azt szorgalmazta, hogy nézeteikből csak annyit tegyenek nyilvánossá, amennyit feltétlenül szükséges, nehogy a kelletténél több ellenzékít fordítsanak maguk ellen. Első cikksorozatában próbálta is ehhez tartani magát, azonban társai nem fogadták meg tanácsát, és kívánataikból többet fedtek fel, mint Eötvös. Ezt követően már Eötvös is kénytelen volt a Szalayék által kijelölt politikai pozíciót magáénak vallani.¹⁰

⁹ Lásd például VELIKY János, *A társadalmi mozgalmak politikai szerepéről – Kossuth ipartámogató politikájának eszmerendszere* = VELIKY 2009, 138–172, különösen 144.

¹⁰ Lásd bővebben *III/1. 1. Eötvös és Metternich*

A municipalisták ugyanakkor a szükséges reformokról nem alakítottak ki egységes, a csoport egésze által támogatott koncepciót. Néhány elérendő reformpontban azonban mind megegyeztek, például jobbágyfelszabadítás, nemesi adómentesség eltörlése, ősiség megszüntetése, népképviselői országgyűlés cenzusos választójog alapján, évenkénti országgyűlés a magyar fővárosban, sajtószabadság, a szabadságjogok érvényesülése.¹¹ Mindemellett Kossuth tevékenysége nyomán gazdasági reformokat is meg kívántak valósítani: védvámrendszer, iparfejlesztés, fiumei kikötő, fiumei vasút. Ezek a célok – a védvámrendszer kivételével – a centralisták reformprogramjának is részét képezték, azonban a két csoport nézetei a megvalósításban eltértek. A centralisták ugyanis e változtatásokat is a központosítás szellemében kívánták végrehajtani, míg a municipalisták a megyékre támaszkodva akarták ezeket megvalósítani.

Mindent egybevetve úgy gondolom, hogy a két ellenzéki csoport közötti különbség kifejezésére leginkább a már a korszakban is használt centralizáció – decentralizáció, felelős kormány – megerendszer fogalompárok a legalkalmasabbak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy más felosztások ne lennének alkalmazhatóak. A magyar nemesi liberalizmusról szóló első átfogó tanulmány szerzője, Szabó Miklós a két csoportot például az alapján különítette el, hogy az európai liberalizmus általa klasszikus angolszásznak illetve kontinentálisnak nevezett áramlatai közül melyikhez álltak közelebb. Ezeket a típusokat Szabó az alapján különböztette meg, hogy mit tekintettek fő ellenfelüknek. A klasszikus liberalizmus az egyéni szabadságra nézve a legnagyobb veszélyt az abszolutizmusban látta, míg a kontinentális liberalizmus a feudális hatalmi helyzetekből fakadó önkényességben. Ez utóbbi ennek megfelelően részletes törvényi szabályozást, vagyis zárt kodifikációt, jogállamot akart. A klasszikus liberalizmus ezzel szemben a szokásjog fenntartása mellett érvelt, és úgy vélte, a törvényi szabályozás korlátozza az állampolgárok szabadságát.¹² A kontinentális liberalizmus a közigazgatásban a szakigazgatás híve volt a választott laikusokkal szemben és célul tűzte ki a közegészségügy javítását, a népoktatást, az állami vasútépítkezéseket, az állami postahivatalt, valamint a

¹¹ Szabó Miklós és Dénes Iván Zoltán a parlamentnek felelős magyar kormányt is a céljaik közé sorolja (SZABÓ 1993, DÉNES 2008, 162; 63.) Ezt azonban Kossuthék csak 1847-ben, a centralisták agitációja nyomán vették be a programjukba. Lásd III/2. 3. 3. *Vámiügyi kompromisszum – Kossuth és a kormányfelelősség eszméje*

¹² A klasszikus angolszász és a kontinentális liberalizmus részletes jellemzését lásd SZABÓ 1989. A magyar liberális csoportok elhelyezését e rendszerben lásd SZABÓ 1993; TAKÁTS 2007/a, 26–29; TAKÁTS József, *Politikai beszédmódok a magyar 19. század elején* = TAKÁTS 2007/b, 171–202, különösen 176–177. Szabó a municipalista irányzatot a középnemes földbirtokosság nemesi liberalizmusának nevezte.

munkás és munkaadó viszonyának szabályozását is.¹³ Szabó szerint a municipalisták a liberalizmus klasszikus, míg a centralisták a kontinentális ágához tartoztak, vagyis előbbiek az abszolutizmust, míg Eötvösök a feudális hatalmi helyzetekből fakadó önkényességet tekintették fő ellenfelüknek.

Dénes Iván Zoltán a két csoport elkülönítésekor abból indult ki, hogy milyen viszonyban álltak a kormánnyal. Ellenzéki liberálisnak – municipalistának – csak azt tekintette, aki belépett az 1847-ben megalakult Ellenzéki Pártba.¹⁴ A centralistákat pedig, akiknek szerinte illúzióik voltak az abszolutizmussal szemben,¹⁵ inkább az ellenzékhez, mint a kormányhoz kötődő liberálisoknak nevezte.¹⁶

A két említett felosztás közül a Szabó Miklósét használhatónak vélem a két csoport közötti különbség leírására, a Dénes Iván Zoltánét azonban nem. Ellenérveimet – azon túl, hogy a centralisták is beléptek az Ellenzéki Pártba –, dolgozatom egy későbbi szakaszában fejtem ki.¹⁷

Az elvi különbségek azt is jelentik, hogy a két ellenzéki csoport által legtöbbször alkalmazott politikai beszédmódok sem egyeztek meg. A 19. század eleji Magyarországon használatos politikai nyelvek közül Takáts József többet is leírt,¹⁸ majd az ő munkássága nyomán Dénes Iván Zoltán határozta meg, hogy a reformkori politikai csoportok melyekkel éltek ezek közül.¹⁹ Munkám során Takáts beszédmód meghatározását használom: „A politikai beszédmód nem csupán fogalmakat, »szótárat« jelent, hanem viszonylag állandó témákat is, mintákat, amelyekhez viszonyít e nyelv használója, érveléseket és értékeket, továbbá előfeltevéseket és hiteket, amelyek lehetővé teszik az érveléseket.»²⁰ A beszédmódokat olyan fogalmi hálónak tekintem, melynek segítségével leírhatók a municipalisták meggyőzésére alkalmazott centralista stratégia egyes elemei. Megfigyelhető ugyanis, hogy a centralisták beszédmódjaik használatakor a municipalistákhoz való közeledés jegyében – fogalmak, kifejezések és érvek szintjén is – időnként a Kossuthék által alkalmazott elemeket emelték hangsúlyos helyzetbe. A politikai

¹³ SZABÓ 1989, 50–51. Magyarországon a centralisták és a municipalisták elképzelése eltért a szakigazgatás bevezetéséről – a centralisták akarták ezt –, azonban az ez után felsorolt kérdésekben lényegében egyetértettek.

¹⁴ DÉNES 2008, 44.

¹⁵ DÉNES 2008, 66–70.

¹⁶ DÉNES 2008, 45. Szabó Miklós Déneshez hasonlóan úgy véli, hogy a centralisták köztes helyzetben voltak a középnemesi irányzat és Bécs között. SZABÓ 1993, 162.

¹⁷ Lásd III/1. 5. 2. *Az országgyűlés bezárása után – A politikai pozíció részletes kifejtése*

¹⁸ TAKÁTS 2007/a 26–29. TAKÁTS József, *Politikai beszédmódok a magyar 19. század elején*, = TAKÁTS 2007/b, 171–202.

¹⁹ DÉNES 2008, 45–93.

²⁰ TAKÁTS József, *Politikai beszédmódok a magyar 19. század elején*, = TAKÁTS 2007/b, 171–172.

nyelvek vizsgálata a disszertáció centralisták tevékenységét vizsgáló részének V. fejezetében (*V. Az országgyűlés előtt – Kísérlet a reformellenzék politikai pozíciójának befolyásolására*) jut kiemelkedő szerephez.

Takáts négy politikai nyelvet különít el: a republikanizmus, az ősi alkotmányra hivatkozás, a felvilágosult kormányzás és a csinosodás nyelvét.²¹ Úgy véli, 1830 előtt magyarul csak ezen a négy nyelven lehetett politikáról szólni, és e beszédmodok nyomai évtizedek múlva is kimutathatóak egyes szövegekben.²² Így, ha némileg megváltozva is, de az 1840-es években még mindig léteztek. Dénes Iván Zoltán több ponton módosította is a Takáts által leírt politikai nyelveket, mikor a reformkori politikai csoportok beszédmodjait vizsgálta.²³

A republikanizmus politikai nyelve a klasszikus ókori szerzők értelmezéséből nőtt ki. Ez volt a 19. század előtti politikai gondolkodás legfőbb politikai nyelve. A *res publica* – „köz társaság” – itt nem államformát, hanem magát az országot, még inkább az ország politikai közösségét, vagyis a nemesi nemzetet jelentette. Ezt nevezték a politikai beszélők *populusnak* – népnak – míg a társadalom többi osztályát nem értették ide. E beszédmod egyik központi fogalma a szabadság, mely azonban itt nem az egyéni szabadságot, hanem a kormányzásban való részvétel jogát és kötelességét jelenti. A haza, a politikai közösség ügye itt előbbre való a magánérdeknél, vagy a családi érdeknél. Ezménye a köz javát figyelembe vevő polgár, aki javait és életét is a haza rendelkezésére bocsátja, ha kell. A republikánus érvelés szerint a közösség romlásnak indul, ha magánjavit a közjavak elé helyezi, az egyszerű helyett fényűző életmódot folytat, és az ősök erkölcsi szokásai helyett idegen eredetűeket kezd követni. Ekkor a közösség belső egysége megbomlik, a fényűzés következtében elpuhul, a szokások megváltozása pedig a nemzeti jellem elkorcsosulásához vezet. Mindennek következtében a nemzet már nem lesz képes ellenállni a zsarnok, vagy egy külső hódító törekvéseinek, és bekövetkezik a legfőbb rossz, a szabadság elvesztése. A republikánus szabadságra tehát kétféle veszély leselkedhet, ha a haza élére a kormányzást kisajátító zsarnok kerül, vagy ha idegen nép hódítja meg a hazát.²⁴ Nem csoda hát, ha a

²¹ Egyik korábbi munkájában a csinosodás politikai nyelve még nem szerepelt. E tanulmányban viszont Takáts leírta a kulturális nacionalizmus beszédmodját. (TAKÁTS József, *Politikai beszédmodok a magyar 19. század elején* = TAKÁTS 2007/b, 187–190. A tanulmány először 1999-ben jelent meg. TAKÁTS 1999, 224–248.) Későbbi munkáiban azonban már nem említi a 19. századi beszédmodok között a kulturális nacionalizmusét, és a szakirodalom nagyobb része sem számol e politikai nyelvvel a reformkorban. (Lásd például TAKÁTS 2007/a, TAKÁTS 2011, DÉNES 2008. – Dobszay Tamás viszont használja a kulturális nacionalizmus beszédmodját. – DOBSZAY 2008.)

²² TAKÁTS 2007/a, 20.

²³ DÉNES 2008, 45–93.

²⁴ A republikanizmus politikai nyelvéhez lásd TAKÁTS 2007/a, 14–16; TAKÁTS 2007/b, 172–175.

magyar nemesi liberalizmus a legfőbb ellenfelének az abszolutizmust tekintő klasszikus liberalizmussal rokonítható, hiszen a politikai elit által még a neveltetés közben megismert republikanizmus politikai nyelve is a zsarnokságot tekintette a legfőbb rossznak. E beszédmód ugyanakkor ennek köszönhetően maradhatott része a hazai politikai diskurzusnak a liberalizmus terjedése után is annak ellenére, hogy szabadságfogalma gyökeres ellentétben állt az egyéni szabadságot preferáló liberalizmusával. A korszak liberálisainak ezt a kétféle szabadságfogalmat kellett összeegyeztetniük. Kossuth ezt például úgy tette meg, hogy Montesquieut követve kölcsönösséget tételezett az egyéni és politikai szabadság között.²⁵ Ahogy Dénes Iván Zoltán megfogalmazta: Kossuth szerint „szabad egyének csak szabad politikai közösség tagjai lehetnek, szabad közösséget pedig csak szabad egyének alkothatnak”.²⁶

Az ősi alkotmányra hivatkozás politikai nyelvét a korban gyakran használták együtt a republikanizmusával,²⁷ olyannyira, hogy Dénes Iván Zoltán ezek keverékét külön beszédmódként írta le, amit az alkotmányos nemzet politikai nyelvének nevezett el.²⁸ A magyar politikai elit az ősi alkotmányra csak 1790 után kezdett rendszeresen hivatkozni. Takáts szerint mégis ez volt a legtöbbek által beszélt nyelv a korszakban.²⁹ Ez nem meglepő, mivel ősi alkotmány alatt azt a szokásjogi hagyományt értették, mely a polgári átalakulás előtt a legerősebb jogforrásnak számított a törvénykezésben és jogszolgáltatásban, és amely a nemesi nemzet és a király cselekvésének is alapját képezte. E szokásjogi gondolkodás gyökerei a *Tripartitumban* összegződő felfogáshoz nyúlnak vissza, melynek számos eleme már Kézai Simon *Gestájában* is megtalálható.³⁰ A nemzet fogalma ebben a beszédmódban is a nemesi nemzetet jelenti, mely kiváltságait a haza védelmével szerezte. A haza fogalma itt nem etnikai-nyelvi, hanem földrajzi-politikai tartalmú. A nemesi nemzetet is tagjainak politikai helyzete köti össze. Ebben a politikai nyelvben a szabadság fogalma nemcsak a kormányzásban való részvétel jogát jelenti, hanem a szokásjog szerint a nemest megillető jogokat is.

Az ősi alkotmányra hivatkozás politikai nyelve szerint az ősöktől örökölt alkotmányt sértetlenül kell továbbadni a következő nemzedéknek. A korabeli nemesi elit számára ez volt a legfontosabb politikai téma, és egyben az országgyűléseken a

²⁵ DÉNES 2008, 33–34, 42–43.

²⁶ DÉNES 2008, 34.

²⁷ TAKÁTS 2007/b, 175.

²⁸ DÉNES 2008, 46, 59–60.

²⁹ TAKÁTS 2007/b, 175.

³⁰ TAKÁTS 2007/b, 182–183. Takáts Szűcs Jenő egy tanulmányára hivatkozik: SZÜCS 1984. Különösen 441–444, 457–458, 462–463, 510–511.

nemességet jellemző gravaminális (séreلمي) politika alapja is. Álláspontjuk szerint ugyanis a király, aki esküt tett az ország törvényeinek megtartására, a kormányzás során újra és újra megsértette azokat. A nemesség ezért a sérelmek orvoslására próbálta rávenni a királyt. Mivel az ősi alkotmányt sértetlenül kell átadni a következő nemzedéknek, az éppen élőknek nincs joguk megváltoztatni azt. Az alkotmány ugyanis nem kizárólag az ő, hanem a nemzet már meghalt és még megszületendő tagjainak tulajdona is.³¹ E beszédmód tehát konzervatív elemeket is hordoz. A jogkiterjesztést célul kitűző magyar nemesi liberalizmus konzervatív jellegét így az ősi alkotmányra hivatkozás politikai nyelvének köszönhette.

A felvilágosult kormányzás politikai nyelve az előzőeknél kevésbé volt ismert a 19. század elején. Alapozása természetjogi; úgy véli, születésétől fogva minden embert megilletnek bizonyos természetes jogok. Ennek köszönhetően e beszédmód egalitárius, és nagy hangsúlyt helyez a közérdekre. Érvelésében emiatt a társadalomban kialakult privilégiumok gyakran előítéletek és önös érdekek következményeként jelennek meg. A természetjog révén viszont lehetőség nyílik a jogok racionális elrendezésére; a törvényeket tehát a természetes jogokhoz kell igazítani. Mindez azt is jelenti, hogy a felvilágosult kormányzás politikai nyelve a társadalmi intézményeket javíthatónak véli. A politika célját pedig a társadalmi viszonyok ésszerű elrendezésében jelöli meg. Ennek legfőbb eszközlője az állam, mely felvilágosultságával és az állampolgárok nevelésével hozzásegítheti a polgárokat, hogy felülemelkedjenek önérdekeiken, és eloszlathatja az előítéleteket. A jó társadalom kialakításához ugyanakkor nem csupán jó törvények és nevelés, hanem jó szakigazgatás is szükséges. Ehhez segítséget az igazgatástudomány nyújthat.

A felvilágosult kormányzás politikai nyelvében megjelenik a társadalmi szerződés elmélete, mely szerint eredetileg minden jog forrása a nép. A társadalmi szerződéssel azonban e jogokat a nép az uralkodóra ruházta. A kormányzat legitimitását egyrészt ez az aktus biztosítja, másrészt az a tevékenység, melyet a kormány a közjó érdekében kifejt.³²

A természetes jogokra hivatkozás e beszédmódot a liberalizmussal is összeköti, „ám a liberálisok számára általában nagyon is fontos, hogy ki hozza a törvényeket, és semmiképp sem bíznák ezt egy személyre, mint ahogy a mindent megalapozó közjóra való hivatkozás is ritka a 19. századi liberális érvelésben”.³³ A felvilágosult kormányzás beszédmódját viszont több momentum is rokonítja azzal az eszmerendszerrel, melyet Szabó Miklós kontinentális liberalizmusnak nevezett. Mindkét rendszer szerint lehetséges

³¹ Az ősi alkotmányra hivatkozás politikai nyelvére lásd TAKÁTS 2007/a, 16–17; TAKÁTS 2007/b, 175–183.

³² A felvilágosult kormányzás politikai nyelvéhez lásd TAKÁTS 2007/a, 17–19; TAKÁTS 2007/b, 183–185.

³³ TAKÁTS 2007/b, 184.

jó törvényeket hozni; lehetséges a jó közigazgatás képzett szakemberekkel, államhivatalnokokkal. (A kontinentális liberalizmus képviselői emellett a kodifikáció megvalósíthatóságában is hittek.) A kontinentális liberalizmus eszmerendszere és a felvilágosult kormányzás politikai nyelve szerint is az állam feladata a nép felvilágosítása. Mindkét rendszer műveltségterjesztéssel, iskoláztatással próbálja céljait elérni, valamint nagy hangsúlyt fektet a közegészségügy és a közlekedés fejlesztésére is. Mindezek a célok a kodifikáció és a szakigazgatás bevezetése kivételével a municipalistáknál is megtalálhatóak. Az általuk képviselt klasszikus liberalizmusnak azonban ezek az elképzelések nem képezték a részét, így csakis a felvilágosult kormányzás beszédmódja révén kerülhettek eszméik közé.

A csinosodás politikai nyelve antik szövegek követése nyomán alakult ki 18. századi angol és skót szerzők műveiben. Ez a 18. század végén, 19. század elején magyar szerzők által is használt beszédmód „haladáselvű: egyetlen átfogó, antropológiai alapozású (az emberről, mint olyanról szóló) narratívába foglalja bele az egész történelmet, s e folyamatot pozitív változásnak láttatja, akárcsak a felvilágosodás nagy narratívája”.³⁴ Az emberi nem – és az egyes nemzetek – történetét a vadság állapotából való kiemelkedésként mutatja be. E folyamat során az erkölcsi szokások szelídülnek, az emberi viselkedés finomodik, a szétszórtan élő, egymással alig kommunikáló, önző és állandóan harcra kész vad népek a folyamat végére pallérozott nemzetekké válnak. E nemzetek már városokban laknak, egymással gyakran kommunikálnak társalgás és kereskedelem szintjén is, így nem erőszakosak, inkább társiasak. A folyamat során az emberi nem szelídítőjének szerepét először a keresztény vallás, majd a kultúra, a műveltség tölti be. A pallérozott nemzetek tehát nemcsak kifinomult viselkedésűek, hanem műveltek is. A pallérozódás fogalma magában foglalja a társasági alkalmak szaporodása mellett a városszépítést, az udvarias kifejezések használatát, a kézműves-mesterségek magas szintre emelését és a szépirodalom-olvasás gyakoriságának növekedését is. E beszédmód szerint a jó politika pedig a pallérozott nemzetek gyakorlatának követése.³⁵

Dénes Iván Zoltán a reformkori politikai csoportok beszédmódjainak vizsgálatakor kifejtette, hogy az „ellenzéki liberálisok leginkább nemesi republikánus nyelven fejezték ki magukat. Ők az *alkotmányos nemzet* – az ősi alkotmányt a nemesi republikánizmus irányába átértelmező – nyelvét ötvözték a *csinosodás*, a civilizálódás nyelvével, és nyitották ki mindkettőt a nemességen túlmutató *republikánizmus* irányába. A nem

³⁴ TAKÁTS 2007/a, 20.

³⁵ A csinosodás politikai nyelvéhez lásd TAKÁTS 2007/a, 19–20; Takáts 2011, 1088.

ellenzéki liberálisok a *felvilágosult kormányzás* és a *csinosodás* nyelvén írtak és beszéltek.”³⁶ Nem ellenzéki liberálisokon ebben a kontextusban Dénes Széchenyit és híveit, valamint a centralistákat érti. Megfigyeléseit később több ponton is ki kívánom egészíteni, de egyetértek vele abban, hogy a centralisták és municipalisták általában nem ugyanazokat a beszédmódokat használták.

Disszertációmban a centralisták tevékenységét vizsgálva amellet érvelek, hogy a centralisták már 1845 elejétől – Eötvös 1844 nyaratól – megegyezésre törekedtek a municipalistákkal, és többször is kimondták, hogy szükség van az ellenzék egységesülésére. A közeledési kísérletek azonban az ellenzéki csoportok elvhűsége miatt nem jártak sikerrel, így 1845 novemberében Eötvös magához ragadva a csoporton belüli irányítást, új taktikát ajánlott eszméik municipalistákkal való elfogadtatására. Szalayék elfogadták Eötvös tervét, és teret kívántak engedni a municipalistáknak a Pesti Hirlapban, hogy ezáltal bizonyítsák jó szándékukat. Úgy vélték, ha a reformellenzék megerendszert védő szárnyát meggyőzik, hogy Kossuth nem miattuk vesztette el a Pesti Hirlapot, írni fognak abba, és egy idő után a centralisták által hirdetett eszméikkel is megbarátkoznak. Az új taktika eredményeképpen 1845 novemberében létre is jött a kompromisszum a két ellenzéki csoportosulás között. A lap szerkesztését Szalaytól még korábban, 1845. július elején átvevő Csengery Antal 1846. január 1-jén közös ellenzéki programot tett közzé. Ebben vállalta, hogy csoportja ideiglenesen felhagy a központosítás eszméinek propagálásával. Eötvös tervének eredményességét mutatja, hogy az 1846. februári ellenzéki konferencia újratárgyalta a Pesti Hirlap ügyét, és a korábbinál jóval enyhébb feltételeket szabott. A municipalista vezetők ugyanakkor elhatározták, hogy írnak a centralista lapba, és erre rokon elvű barátaikat is megkérlik. A municipalisták tehát 1846 februárjától teljes mellszélességgel kiálltak a Pesti Hirlap mellett. Ezt látva az Eötvös által kidolgozott taktika lépéseit kivitelező Csengery Antal már 1846 tavaszán visszatért a centralista elvekhez a vámügyi kérdésben. A közte és Kossuth között kibontakozó vita végül kompromisszummal ért véget, de időközben az is nyilvánvalóvá vált mindkét fél számára, hogy felelős kormány nélkül nem lehetséges a vámügyi helyzet megváltoztatása. Vélhetően ennek köszönhetően Kossuth is magáévá tette ezt az elvet, amely 1847. júniusában az *Ellenzéki Nyilatkozat*ba is bekerült. A centralisták Eötvös tervének megfelelően 1847 januárjában vissza is tértek elveik hirdetéséhez. Ekkor azonban már a korábbiaknál jóval óvatosabban agitáltak eszméik mellett, miközben a főleg a

³⁶ DÉNES 2008, 46.

municipalisták által használt alkotmányos nemzet politikai nyelvének több ízben is nagyobb hangsúlyt adtak, mint korábban. Elveiket ráadásul gyakran a municipalista vezetők érvelésével is alátámasztották. Ha pedig véleményük megegyezett a reformellenzék zöme által képviselttel, az ő publicistáikkal karöltve mutatták be elképzeléseiket. Mindennek hatására elveik nem váltottak ki akkora ellenállást a municipalisták részéről, mint korábban, és megnőtt az esélye annak, hogy a centralista eszméket a reformellenzék zöme is elfogadja. Mindeközben a municipalisták olyannyira elfogadták ellenzéken belüli erőnek a centralistákat, hogy egy titkosrendőri jelentés szerint az 1847. márciusi konferencia után az ellenzéki vezetők úgy határoztak, hogy ha Deákot nem tudnák megválasztani a következő országgyűlésre követnek, Eötvöst kell megtenni az ellenzék vezérének az alsó táblán.

Eötvös József tehát 1845 novemberétől 1847 júniusáig kézben tartotta a dolgokat annak ellenére, hogy a municipalisták a kompromisszumot saját maguk számára érezték előnyösebbnek. Eötvös előzetes tervének megvalósítása azonban már Csengery Antal nevéhez fűződik, aki így szintén jelentős szerepet játszott az ellenzék egységesítésében, és a centralista eszmék elfogadtatásában.

A centralisták fellépése után tehát a reformellenzék két fókuszpont körül csoportosult. Ezek a csoportok eltérő fogalmakkal, kifejezésekkel, jelszavakkal írták le céljaikat. E célok sok esetben különböztek a korábban az ellenzék által elérni kívánt eredményektől, és a célokat megnevező fogalmak sem voltak azonosak a korábbiakkal. Természetesen az újonnan kialakult csoportok célkitűzései és fogalomrendszere egymástól is eltért. Mivel disszertációmban e csoportok viszonyának alakulását vizsgálom, a továbbiakban mindenekelőtt az ellenzéki csoportok jellegzetességeinek és fogalomrendszereinek vizsgálatához a részben az eszmetörténettől kölcsönzött módszereket ismertetem.

II. Eszmetörténeti inspiráció egy politikatörténeti dolgozathoz

Jelen dolgozat alapvetően politikatörténeti jellegű, és módszerei is jobbára hagyományosnak mondhatók. Az Eötvös József által Szalay Lászlóhoz 1845. novemberében írt levelekben foglaltakat cselekvési programnak tekintve, illetve a disszertáció *Függelékében* közölt Csengery-cikkekre és egyéb, kiadatlan levéltári forrásokra támaszkodva kívánok a szakirodalomban eddig nem tárgyalt összfüggéseket felvázolni. Megközelítésmódomat a hazai politikai beszédmód-kutatások mellett Reinhart Kosellek művei inspirálták leginkább. Mivel az előbbiről már a centralista csoport meghatározásakor ejtettem szót, e fejezetben csak a Kosellectől felhasználtakat ismertetem.

II/1. Politikai pozíció-kijelölés és fogalmi felosztás

A fogalmi változásoknak köszönhetően a reformkor utolsó éveiben a centralisták és a municipalisták által megnevezett célok bizonyos időközönkénti összevetése lehetőséget nyújt a két csoport közötti viszony alakulásának feltérképezésére. Az ellenzék egységesülésének folyamata így legkönnyebben talán ezeknek a politikai pozícióknak a változásán mérhető le. A politikai pozíció-kijelölések vizsgálatának elméleti hátterét Reinhart Koselleck dolgozta ki,³⁷ módszerét magyar reformkori témákra főként Veliky János alkalmazta.³⁸ Politikai pozíción Koselleck nyomán az egyes politikai csoportok tevékenységét meghatározó fogalmi kereteket értem. Azokat a fogalmakat, melyekből elveik meghatározásakor kiindultak, és azokat is, melyek elfogadtatásáért és törvénybe iktatásáért küzdöttek. Az ezt körülölelő kontextusba tartoznak ugyanakkor azok a fogalmak, elméletek, kifejezések, melyekkel szemben saját elveiket meghatározták. Disszertációmban így rendszerint e fogalmakat is vizsgálnom kell. A csoportok politikai erőterében elfoglalt helyét, vagyis a többi csoportosuláshoz való viszonyát és ezek közötti állását mindennek következtében politikai helyzetnek fogom nevezni.

Koselleck rámutatott, hogy a francia forradalom után kiéleződött és szerkezetében is megváltozott az a szemantikai küzdelem, amely a politikai és társadalmi pozíciók definiálása és így azok fenntartása vagy érvényesítése körül zajlott. A fogalmak ekkor már

³⁷ Lásd például Reinhart KOSELLECK, *Fogalomtörténet és társadalomtörténet* = KOSELLECK 2003, 121–147; Uő, *'Tapasztalati tér' és 'várakozási horizont' – két történeti kategória* = KOSELLECK 2003, 401–430.

³⁸ VELIKY 2009.

nem csupán az adott körülményeket rögzítették, hanem a változások nyomán felmerült vagy később felmerülő új szükségletek mentén a jövőben elfoglalandó politikai pozíciókat is körül kívánták írni, hogy azok aztán megszerezhetőek legyenek.³⁹ Ennek következtében egyes fogalmak jelentése elavult, míg mások az új követelmények eredményeként új jelentéssel telítődtek, sőt, számos új fogalom is kialakult. Német nyelvterületen 1770 körül jelent meg „új szóalkotások és új jelentéssel felruházott régi szavak sokasága”. Ezek nem csupán a nyelvháztartást, hanem „a politikai és társadalmi tapasztalás terét [*Erfahrungsraum*] is mélyen átalakították, és új várakozási horizontot [*Erwartungshorizont*] jelöltek ki”.⁴⁰ A tapasztalati teret és a várakozási horizontot Koselleck történeti kategóriaként használja. A történeti kategória utólag megalkotott és definiált fogalom. Ellentétpárja a már a vizsgált korszakban is ismert és használt történelmi fogalom.⁴¹ A tapasztalati tér és várakozási horizont tehát ex post, a vizsgált korszak eseményeinek leírására létrehozott fogalmak.

A tapasztalati tér az egyes személyek, vagy csoportok által birtokolt tapasztalatok összességét, míg a várakozási horizont a tapasztalati térhez kapcsolódó jövőre vonatkozó elképzeléseket jelenti. A két fogalom tehát nem független egymástól, ugyanakkor más természetűek: „a kettő egymásba fonódik, nem alternatívákat jelölnek ki, hanem az egyik a másik nélkül tökéletesen elképzelhetetlen. Nincs tapasztalat várakozás nélkül, nincsenek várakozások tapasztalatok nélkül.”⁴² Az újkorban bekövetkezett változások azonban leoldották a várakozásokat a tapasztalatokról, vagyis a várakozásokat ekkor már nem lehetett közvetlenül a tapasztalatokból levezetni. Ekkoriban tehát a változások felgyorsulása miatt e két fogalom egyre távolabb került egymástól.⁴³ A politika világában Koselleck a tapasztalatok és a várakozások között már a korábbi korszakokban is „komoly és tudatos” különbséget feltételez.⁴⁴ E téren a különbség tehát nem az újkorban alakult ki, de más területek változásaihoz hasonlóan ekkor tovább nőtt. Koselleck az újkori alkotmányfogalmak vizsgálata során mutat rá, hogy a tapasztalati tér és a várakozási horizont közötti különbség áthidalása a politikai cselekvés feladatává válik.⁴⁵

³⁹ Reinhart KOSELLECK, *Fogalomtörténet és társadalomtörténet* = KOSELLECK 2003, 128.

⁴⁰ *Uo.*, 127.

⁴¹ A történeti kategória és történelmi fogalom meghatározását lásd Reinhart KOSELLECK, *'Tapasztalati tér' és 'várakozási horizont' – két történeti kategória* = KOSELLECK 2003, 402.

⁴² *Uo.*, 404.

⁴³ *Vö. Uo.*, 413–430; Reinhart KOSELLECK, *Fogalomtörténet és társadalomtörténet* = KOSELLECK 2003, 127–128.

⁴⁴ Reinhart KOSELLECK, *'Tapasztalati tér' és 'várakozási horizont' – két történeti kategória* = KOSELLECK 2003, 414.

⁴⁵ *Uo.*, 427.

Attól függően, hogy az egyes fogalmak mögött mennyi felhalmozott tapasztalat áll, Koselleck három csoportra osztja őket. A teljes egészében a múltból táplálkozó és megszerzett tapasztalatokat összegző fogalmakat tapasztalati fogalomnak nevezi. Példaként a szövetség (Bund) fogalmat említi, mely az egyszeri szövetkezés (Bündnis) fogalommal ellentétben már egy intézményesült állapot megragadására szolgál. Tapasztalatokat teremtő fogalmak alatt olyanokat ért, melyek rendelkeznek tapasztalati alappal, mégsem vezethetők le maradéktalanul a meglévő tapasztalatokból. Ilyenek az 1800 körül megszülető szövetségfogalmak, az államszövetség, a szövetségi állam és a szövetségi köztársaság. Ezek a hanyatló birodalom szövetségi szerveződésformáit próbálták a jövőben hasznosítható fogalmakba önteni prognosztikus erővel, hiszen a későbbiekben bekövetkező alkotmányos valóságot még nem ismerhették. E fogalmak tehát már új várakozási horizontot jelöltek ki, de ezt korábbi tapasztalatokra alapozva tették. A harmadik csoportba, a tisztán jövőbe mutató, várakozási fogalom kategóriájába tartozik a Kant által megalkotott népszövetség kifejezés, melynek nem volt tapasztalati alapja.⁴⁶

A külföldről átvett fogalmakat Koselleck a tapasztalatot teremtő fogalmak közé sorolja, mikor az ebbe a csoportba tartozó szövetségi köztársasággal kapcsolatban megjegyzi: „Johannes von Müller Montesquieu *république fédérative* fordulata nyomán alkotta meg”. Koselleck állásfoglalásában persze szerepet játszhatott, hogy a fogalomnak német nyelvterületen is volt tapasztalati alapja.⁴⁷ A centralisták célként tűzték ki a kormány és a miniszterek felelősségének megvalósítását. Az ezekhez kapcsolódó fogalmakat jelölő kifejezések szintén ebben a korszakban születtek külföldi mintára műszóként, ráadásul ezeknek is volt tapasztalati alapjuk. A korábbi törvényekből ugyanis a kormányfelelősség is kiolvasható volt.⁴⁸ Ezeket a fogalmakat tehát ugyanúgy a tapasztalatokat teremtő fogalmak közé kell sorolni, mint a Koselleck által említett államszövetséget, szövetségi államot vagy éppen a szövetségi köztársaságot. Hasonló a helyzet a municipalisták által kívánt reformok többségével is. A jogkiterjesztés fogalma például megyei szinten kívánta részesíteni a nemesi előjogokból a lakosok egy részét. Ezt jelentette „a nép bevétele az alkotmány sáncaiba”⁴⁹ fordulat. Az akkori politikai berendezkedést tehát nem változtatta volna meg jelentősen, csupán a választójogot

⁴⁶ *Uo.*, 425–427.

⁴⁷ *Uo.*, 426.

⁴⁸ EÖTVÖS József, *Reform = EÖTVÖS 1978, I, 516–518; Pest, 1847 június 7. Az ellenzéki nyilatkozat Deák Ferenc által összefoglalt végleges szövege = KLÖM XI, 152–157; különösen 154.*

⁴⁹ A kifejezésre lásd például a Pesti Hírlap cikkeit: a. n., *Szavazat és költségvetés*, PH, 1841. október 2, 79. sz., 663–664; a. n., *Városi belszerkezet*, PH, 1841. november 10., 90. sz., 753–754; a. n., *Ismét és ismét adó*, PH, 1842. április 24., 137. sz., 285–286; a. n., *Még egy szó a' sz.[abad] kir.[ályi] városokról*, PH, 1842. július 31., 165. sz., 537–538.

rendezte volna népképviselői alapon az addigi nemesi privilégiumokon alapuló szavazati jog helyet. Tapasztalati alapja tehát a jogkiterjesztés fogalmának is volt, azonban ez is teremtett új várakozási horizontot. Így ezt a fogalmat is a tapasztalatot teremtő fogalmak közé kell sorolnunk. A két csoport által használt fogalmak hasonló mértékű tapasztalati alapjára már Eötvös is figyelmeztetett, sőt szerinte a centralista fogalmak tapasztalati tartalma nagyobb is volt. A centralista reformjavaslatokat kísérleteknek minősítő municipalistákkal vitázva írta: „ha jelen megyei szerkezetünkben oly intézményhez ragaszkodunk, mely a haladással össze nem fér: nem kísérlet-e ez is? s pedig annival veszélyesebb, mivel ennek eredményére nézve más országok példája előttünk nem áll”.⁵⁰

A reformkori ellenzéken belüli csoportok által kijelölt politikai pozíciók összevetését az teszi szükségessé, hogy úgy tűnik, a Koselleck által leírthoz hasonló átrendeződés a politikai fogalomhasználatban Magyarországon a reformkorban is folyt. (Ezt vizsgáló, nagyobb lélegzetvételű fogalomtörténeti munka ugyanakkor még nem született.) Veliky János szerint a reformkorban „szinte robbanásszerűen feltűntek a magyar szóhasználatban az új, alkotmányos berendezkedés kulcskifejezései. A politika szókészletének megújításában liberális politikusok – Széchenyi csakúgy, mint Kossuth – jártak élen, s ebben az időben olyan polgári tartalommal bíró fogalmak nyerték el magyar megnevezésüket mint a felelős kormány és a miniszteri felelősség, a népképviselői országgyűlés, a községi önkormányzat, a közvélemény intézménye.”⁵¹ Veliky a centralistákat nem említi ugyan a politikai szókészlet megújítói között, de az általa felsorolt fogalmak Eötvösök reformprogramjának szerves részét alkották. Ráadásul az öt pont közül három – felelős kormány, miniszteri felelősség, községi önkormányzat – a centralisták agitációjának eredményeképpen került be a reformellenzék programjába. A *kormányfelelősség* kifejezés helyett ráadásul Kossuth a *végrehajtó hatalom felelőssége* fordulatot kívánta az *Ellenzéki Nyilatkozat* szövegébe iktatni.⁵² Az egyes fogalmak, illetve az ezeket megnevező kifejezések pontos eredetét tehát szintén a különböző csoportok szinkron pozíciói időbeli sorozatának összevetésekor ismerhetjük meg.

⁵⁰ EÖTVÖS József, *Reform* = EÖTVÖS 1978, I, 502.

⁵¹ VELIKY János, *Reformkor – a változások kora (Bevezetés)* = VELIKY 2009, 10. A politikai nyelvének megújítását Dénes Iván Zoltán és Takáts József is körülbelül erre az időszakra teszi. (TAKÁTS 2007/a, 20; DÉNES 2008, 28.)

⁵² A folyamatra lásd *Kossuth programjavaslata az ellenzék számára a[z 1847.] márc. 15.-i ellenzéki konferenciára, kiegészítve Szemere, Klauzál, Eötvös, Stettner javaslataival* = KLÖM XI, 116–119; *Pest, 1847 március 15.: Az országos ellenzék konferenciájának nyilatkozata* = KLÖM XI, 120–122; *Pest, 1847 június eleje.: A Kossuth által készített és a júniusi ellenzéki konferencián megvitatott ellenzéki program szövege* = KLÖM XI, 141–152; *Pest, 1847 június 7.: Az ellenzéki nyilatkozat Deák Ferenc által összefoglalt végleges szövege* = KLÖM XI, 152–157.

A reformkori Magyarországon azonban nem csupán új fogalmak jelentek meg, hanem – a Koselleck által hozott német példákhoz hasonlóan⁵³ – számos régi fogalom is új tartalommal telítődött. Ezt már a kortársak is érzékelték. Eötvös József például 1842-ben, a *Kelet népe és Pesti Hírlap* című írásában – nem szorítkozva csupán a magyarországi fogalmak értékelésére – mutatott rá erre: „Az emberiségnek természetből adott tulajdona haladás; – minden nép nagyobb vagy kisebb mértékben megfelel e törvénynek, s alkotmányaik, melyek csakugyan köntösöknél nem egyebek, szükségképp követik e változásokat, mik a nemzetek benső lényegében e haladás által történtek. – Sokszor e változások szinte észrevehetetlenek: az alkotmány formái ugyanazok maradtak, s ha a dolgok nevét tekintjük, nincs semmi új, mit bennök látnánk; – de ha a dolgok mélyébe tekintünk, kétségkívül látni fogjuk, hogy a régi név mindenütt új eszméket rejt magában, s hogy a királyi hatalomtól le azon viszonyig, melyben az utolsó munkás az országhoz áll, nincs egy szociális fokozat, melynek állapotja nem változott volna, mely elődöihez képest nem éppen oly különböző állást foglalna el, mint ahogy tőlök mívelődésére nézve különbözik. – Nézzünk akármely abszolút kormányt napjainkban, s hasonlítsuk össze azzal, mi száz vagy csak ötven esztendő előtt annak nevezetett; tekintsük az angol népnek állapotját utolsó dinasztiai forradalmától reformjáig, hol az alkotmányi formákra nézve változások alig történtek, s látni fogjuk: alkotmányilag a szavaknak értelme hányszor változik!”⁵⁴

A reformellenzéken belüli csoportok politikai pozíciójának összevetését az teszi lehetővé, hogy a „hazai politika a ’40-es évek közepén egyre *korszerűbbé* válik: hagyományosan uralkodó réteghez tartozó tényezői a nemesi mentalitást félre téve sokszor *polgári szerepkörbe helyezkednek*. [...] [P]olitikai helyzetük kijelölése is mindinkább alkotmányos eszközökkel, a nyilvánosság keretei között, gyakran *pozíciószerző szemantikai viták* keretében zajlik, ahol a pozíciókat a szereplők előbb nyelviileg igyekeznek megfogalmazni, hogy később egyáltalán megszerezhetők, elfoglalhatók legyenek.”⁵⁵ A szemantikai vitákat tehát előbb utóbb felváltják a hatalmi viták, melyek már a kijelölt pozíciók megvalósításáért zajlanak. Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy már a szemantikai viták is bírnak hatalmi jelleggel, hiszen e polémiák során az új fogalmakat bevezető fél a régi fogalmak kiszorítására törekszik. A régi fogalmak védői pedig az új fogalmak meghonosodását kívánják megakadályozni. A szemantikai vita kezdetén

⁵³ Reinhart KOSELLECK, *'Tapasztalati tér' és 'várákosási horizont' – két történelmi kategória* = KOSELLECK 2003, 425–427.

⁵⁴ EÖTVÖS József, *Kelet népe és Pesti Hírlap* = EÖTVÖS 1978, I, 283–284.

⁵⁵ VELIKY János, *Polgári szerepkörök és változáskoncepciók* = VELIKY, 2009, 235.

egyértelműen a régi fogalmak pártolói vannak előnyben, hiszen az ő fogalmaik ismertek és elismertek, míg a másik csoport által bevezetni kívánt fogalmak ismeretlenek, és így nem is számíthatnak azonnali elfogadásra. Az új fogalmak pártolójának így a szemantikai vita során ismeretterjesztő tevékenységet is kell folytatniuk. Nem elég tehát megnevezniük az általuk elérni kívánt célokat és a megvalósításhoz szükséges fogalmakat, illetve érvelni azok mellett, hanem előbb még – a közvélemény számára érthetően – definiálniuk is kell azokat. Az ő esetükben tehát az ismeretterjesztő és pozíció kijelölő tevékenység nem is választható el egymástól.

Az egyes politikai csoportok által kijelölt politikai pozíciók összevetésére, valamint a köztük lévő különbségek és hasonlóságok meghatározására e szemantikai és hatalmi viták révén nyílik lehetőség. Hosszabb távon pedig az egyes időpontokban kijelölt pozíciók összehasonlító vizsgálata lehetővé teszi a kívánt pozíciók változásának, és így a különböző politikai csoportok egymásra hatásának, közeledésének vagy éppen távolodásának érzékelését. Ha két különböző politikai csoport által használt fogalmi elnevezések, illetve fogalmi tartalmak (és persze a kitűzött célok, jelszavak) idomultak egymáshoz, az minden valószínűség szerint a két csoport közeledését jelzi. Kivéve, ha az egyik csoport az általa használt elnevezések és tartalmak megváltoztatásával csupán a másik csoport támogatóinak megnyerésére törekszik. A kijelölt pozíciókban mutatkozó változások okainak meghatározásához az elsődleges kontextus, vagyis a vizsgált szövegek elkészítésének kontextusa nyújthat segítséget.⁵⁶

Koselleck a fogalomtörténet és a társadalomtörténet viszonyát vizsgáló tanulmányában a fentebb említett fogalmi átalakulás leírása után megjegyzi még, hogy a „mondottakból egy minimális módszertani követelmény fakad, nevezetesen az, hogy a múlt társadalmi és politikai konfliktusait a korabeli fogalmi elhatárolások közegében, a részt vevő felek nyelvhasználatának önértelmezésében kell feltárnunk”.⁵⁷ E társadalmi és politikai konfliktusok mibenléte ugyanis érthetetlen lenne számunkra, ha a fogalmak mai jelentése mentén közelítenénk hozzájuk. Dolgozatomban e módszertani követelmény megvalósítására is törekszem.

Disszertációmban tehát a centralisták és municipalisták által kijelölt politikai pozíciók összevetésével kívánom bemutatni a két csoport viszonyának alakulását. Eközben rá kívánok mutatni arra is, hogy a centralisták időnként a municipalistákhoz való közeledés

⁵⁶ Az elsődleges kontextus elnevezésre lásd TAKÁTS József, *Nyolc érv az elsődleges kontextus mellett* = TAKÁTS, 2007/b, 78–91.

⁵⁷ Reinhart KOSELLECK, *Fogalomtörténet és társadalomtörténet* = KOSELLECK 2003, 129.

érdekében beszéd módjaikban is igazodtak a reformellenzék megerendszerét védelmező szárnyához. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a szakirodalmi állításokkal ellentétben⁵⁸ a municipalisták nem arattak elvi győzelmet a centralisták felett. A két csoport ugyanis számos esetben kompromisszummal hidalta át a köztük lévő különbséget. Abban pedig, hogy ezek a megegyezések létrejöhetnek, fontos szerepet játszott a két csoport között közvetítő szerepet betöltő Csengery Antal is.

A centralisták célja a vizsgált korszakban a reformellenzék eszmerendszerének centralista színezetűvé alakítása volt. Az ennek érdekében alkalmazott taktika azonban folyamatosan változott. A továbbiakban Csengeryék tevékenységét e taktika változásai mentén bontom időszakokra, és az egyes periódusokat külön vizsgálom. Elsőként értelemszerűen a centralisták fellépését közvetlenül követő időszakot tárgyalom.

⁵⁸ Lásd például HORVÁTH 1868, 106; FERENCZI 1904, 26–27; HÓMAN–SZEKFŰ 1936, 384. (A vonatkozó fejezetet Székfű Gyula jegyzi); MÉREI–SPIRA 1957, 287; MST I, 771. (A vonatkozó fejezetet Kosáry Domokos jegyzi); MANN 1982, 40–41; SCHLETT 1987, 97–99; FENYŐ 1997, 320–324; VELKEY FERENC, *Reformküzdelmek és programviták kora (1840–1848)* = CSORBA–VELKEY 1998, 172; CSORBA 2000, 105–106.; SZABAD 2002, 87; KOSÁRY 2002, 353; GERGELY 2003, 228.

III. Kísérlet a municipalisták meggyőzésére hírlapi vita útján – Politikai pozíciók az ellenzék szakadásakor

E fejezetben a centralisták által 1844 júliusától 1845 novemberéig követett politikai stratégia feltárására teszek kísérletet. Az adatok arra engednek következtetni, hogy a centralisták a szakirodalom állításaival ellentétben már 1845 elejétől megegyezésre törekedtek a reformellenzék megerendszert védelmező szárnyával, és az 1845. november 18-án tartott ellenzéki értekezleten létrehozott kompromisszum részben e törekvés, részben pedig az Eötvös József által nem sokkal korábban kidolgozott taktika eredményeképpen született meg.⁵⁹

III/1. A centralisták laphoz jutása és az ellenzék egységének megbomlása

III/1. 1. Eötvös és Metternich

Varga János és Gergely András kutatásai kimutatták, hogy az 1843–44-es országgyűlésen a főrendi ellenzék tagjaként jelen lévő Eötvös József olyannyira reménytelennek ítélte a vitára bocsátott reformok helyzetét, hogy minden bizonnyal – később centralistának nevezett – társai tudta nélkül emlékiratban fordult Metternich kancellárhoz. Ebben az 1843 közepén keletkezett memorandumban – melynek szövege nem ismert – Eötvös a városok szavazatjogának kiterjesztéséről értekezett.⁶⁰ A városi ügy különösen fontos volt a centralisták számára, hiszen ezen keresztül akartak áttörést elérni a reformok terén.⁶¹

A memorandumra adott válaszában Metternich kérte, hogy Eötvös más tárgyakról is ismertesse nézeteit a kormánnyal. Eötvös a kérésnek eleget téve még 1843. december 2-án újabb, általunk nem ismert szövegű emlékiratban foglalta össze reformelképzeléseit. Az ehhez mellékelt, ismert szövegű kísérőlevélben a szerző kifejtette, hogy Magyarországon a törvényhozás adott berendezkedését figyelembe véve csak akkor kerülhet sor reformokra, ha azokat a kormány irányítja. Így, ha javaslatai megegyeznek a kormány elképzeléseivel,

⁵⁹ A konferencia eseményeit és az Eötvös által kidolgozott taktikát lásd *IV. Taktikaváltás – A kompromisszumból eredő új politikai pozíció*

⁶⁰ VARGA 1981; GERGELY 1990; FENYŐ 1997, 251–252; VELIKY János, *Eötvös József bizonytalan alkotmányos pozíciója – Metternichhez küldött politikai memorandumai 1843-ban* = VELIKY 2009, 83–96, különösen 83–92. Veliky megállapítása szerint Eötvös csak igen ritkán és akkor is csupán Metternich körén belül utalt memorandumaira. (Uo. 86.) Az ellenzékiek így feltételezhetően nem tudtak ezek létéről.

⁶¹ Lásd *I. Bevezetés*

azok kivitelezésére felajánlja szolgálatát. Metternich nem fogadta el az ajánlatot, azonban úgy tűnik, Eötvös jelentkezését követően utasította Landerert, hogy provokálja ki Kossuth felmondását a Pesti Hirlapnál, majd az így megüresedett szerkesztői széket kínálja fel a már régóta lap után vágyakozó centralistáknak,⁶² személy szerint Szalay Lászlónak, aki 1844. január 2-án elfogadta a felkérést. Nem sokkal korábban maga Szalay is tárgyalt a kormány embereivel, akik hivatalt ajánlottak neki, amit azonban ő elutasított.⁶³ Metternich lépését az indokolta, hogy Kossuth a Pesti Hirlap szerkesztése során bebizonyította, a kor politikai életének alakításában egyre nagyobb szerepet kap a publicisztika. Ennek eredményeképpen a kormány igyekezett megszerezni az irányító szerepet ezen a téren is. A Világ, a hazai konzervativizmus orgánuma 1844 júliusától Dessewffy Emil személyében új szerkesztővel, új – Budapesti Hiradó – néven jelent meg, és a másik konzervatív lap, a Nemzeti Ujság vezetése és külseje is megújult 1845 elejétől.⁶⁴ Ráadásul a Budapesti Hiradó első számától kezdve heti négy alkalommal jelent meg, míg a Pesti Hirlap továbbra is csak kétszer egy héten. A Világ újjászervezése időben pontosan egybeesik a Pesti Hirlap szerkesztő-, és politikai irányváltásával, így egyértelmű, hogy a megújulásával sokkal színvonalasabbá váló konzervatív lap elsődleges célja a liberális sajtóorgánum elbizonytalanodó olvasóinak megnyerése a konzervatívok által propagált eszmék számára. Ebben a törekvésében szegődött mellé a néhány hónap múlva szintén megújuló, és immár heti négy alkalommal megjelenő Nemzeti Ujság, miközben az egyre inkább a konzervatívok felé húzó Széchenyi Jelenkor című lapja a kormánytól függetlenül vette fel a harcot a Pesti Hirlappal, mely csak hónapokkal a konzervatív sajtóorgánumok után, 1845. április 1-jétől jelenhetett meg hetente négyszer. Metternichnek pedig azáltal, hogy a centralisták kezébe adta a Pesti Hirlapot, sikerült összetűzéseket generálnia Eötvösök és a municipalisták között. Ez utóbbiak szimpatizánsai az elvi különbségek miatt nem voltak hajlandók tovább járni a lapot, melynek egyébként publicisztikai stílusa sem nyerte el a tetszésüket.⁶⁵ A hirtelen minden irányból tűz alá kerülő Pesti Hirlap előfizetőinek száma 1844 végére 5200-ról 500-ra csökkent.⁶⁶

Pedig a centralisták politikai pozíciójuk kijelöléséhez nagyon óvatosan láttak hozzá. Eötvös ugyanis Szalayhoz 1844. június 22-én írt levelében úgy vélekedett, hogy csak annyit kellene nézeteikből megosztani az olvasókkal, amennyit feltétlenül szükséges, és

⁶² FENYŐ 1997, 252.

⁶³ GERGELY 1990, 2; Részletesebben elemzi – VELIKY János, *Eötvös József bizonytalan alkotmányos pozíciója – Metternichhez küldött politikai memorandumai 1843-ban* = VELIKY 2009/b, 86–87.

⁶⁴ MST I, 778–788; DÉNES 1989, 88; FENYŐ 1997, 263.

⁶⁵ MST I, 762.; SZÁNTÓ 1984, 44–45.

⁶⁶ SZALAY 1913/a, 111.

„mindent mi nagy ellenszegülést gerjeszthetne” el kell hallgatni, amíg nem szükséges nyilatkozniuk róla.⁶⁷ Ennek megfelelően Eötvös kezdetben minimumra szorította kívánatait annak ellenére, hogy a centralizáció kifejezést már első cikkében megemlítette,⁶⁸ Szalay pedig második írásában jelszóló tűzte ki.⁶⁹ Eötvös kifejtette hogy központosítás alatt csoportja mindössze a közadó kulcsa meghatározásának és a közlekedési eszközök, illetve a közmunkák elrendezésének az országgyűlésre bízását érti. Valamint, a megyék statutarius jogának eltörlését, azaz a törvényhatóságok ne hozhassanak saját hatáskörükben törvényerejű rendeleteket.⁷⁰ Ekkor fejtette ki először azt a centralisták által később rendszeresen hangsúlyozott elvet is, hogy a törvényhatóságok által nyújtott alkotmányos garanciákról csak akkor fognak lemondani, ha helyettük más biztosítékokat tudnak szerezni.⁷¹

Szalay láthatóan nem fogadta meg Eötvös óvatosságra intő tanácsát, és 1844. július 7-ei cikkében a konzervatív Nemzeti Ujsággal vitázva az Eötvösétől eltérő célokat jelölt meg. „A’ haladási párt azért, mert az évenkénti országgyűlést, az utasítás nélküli követet, a’ verificationnak az illető táblára biztatását zászlójának symbolumai közé írta, annak világos tanuságát adá: hogy már nem barátja a’ központ nélküli municipalis szétदारaboltságnak.”⁷² A reformellenzék zöme az évenkénti országgyűlést és a követek mandátumának országgyűlési ellenőrzését valóban elfogadta, az utasítások eltörlését azonban nem.⁷³ Ráadásul magával a központosítás eszméjével sem értettek egyet. A reformellenzék többségének Eötvösök elleni támadásait így nem csak a centralisták által propagált eszmék okozhatták, hanem Szalay eljárása is, melynek során olyan eszméket is tulajdonított az ellenzéknek, melyeket az nem vallott magáénak. Az Eötvös által megnevezett reformpontokat ugyanakkor elfogadta a reformellenzék zöme.⁷⁴ Azonban a centralistáknak akkor sem lett volna esélyük elveik elfogadtatására, ha az Eötvös által kijelölt úton haladnak. A politikus-író bevallása szerint ugyanis már rögtön az ő első cikkei után

⁶⁷ Eötvös József Szalay Lászlónak, 1844. június 22. = EÖTVÖS 1967, 136–137.

⁶⁸ E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer I*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451–452.

⁶⁹ [SZALAY László], [*A’ Budapesti Híradó’ pártja a’ keresztvíz felett*], PH, 1844. július 7., 367. sz., 461; ua. = SZALAY 1988, I, 199–201.

⁷⁰ E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer I–IV*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451–452; PH, 1844. július 11., 368. sz., 469–470; PH, 1844. július 14., 369. sz., 476–477; PH, 1844. július 25., 372. sz., 503–504.

⁷¹ E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer IV*, PH, 1844. július 25., 372. sz., 503–504.

⁷² [SZALAY László], [*A’ Budapesti Híradó’ pártja a’ keresztvíz felett*], PH, 1844. július 7., 367. sz., 461; ua. = SZALAY 1988, I, 199–201.

⁷³ Lásd III/3. 1. Közlekedési kísérletek a publicisztika útján

⁷⁴ Lásd III/3. 1. Közlekedési kísérletek a publicisztika útján

megkezdődtek a centralisták elleni támadások:⁷⁵ „A’ helyhatósági élet’ eltiprása, nemzetiségünk’ veszélyeztetése, az alkotmányos szabadság’ meggyilkolása: ezek valának a’ vádak, mellyek kisebb ’s nagyobb körökben, a’ megyék’ tanácskozó termeiben mint baráti beszélgetések között a’ P. H. ellen emeltettek. Csak még egy nyilatkozott a’ P. H. dolgozó-társai közül; csak azok adattak elő, mik e’ lap’ szerkesztői által már akkor szükségeseknek ’s kivihetőknek tartattak; [...] de a’ vészharang már megkonditatott, ’s ugy látszott, kik e’ honban a’ szabadság’ zászlói alatt küzdöttek, nem tehetnek ügyök’ előmozdítására semmi üdvösebbet, mintha ez uj, soraikból előlépett ellenséget, még mielőtt csak zászlóját tűzhetné volna ki eltiporják.”⁷⁶ A centralisták elleni támadásokról Szalay már 1844 júliusában is említést tett.⁷⁷ A Szalay által kijelölt pozíciót látva már Eötvösnek is a jogtudós által megnevezett elveket kellett magáénak vallani. Ezt már 1844. augusztus végén meg is tette, mikor a csoportképviselési beszédmodot használva tette fel a kérdést:⁷⁸ „mi az, mit a B. H. indítványaink közt legveszedelmesebbnek tart? A’ verificatio, a’ petíciók, az utasítások’ megszüntetése, az évenkinti országgyűlések”.⁷⁹

Szalay tehát nem fogadta meg Eötvös tanácsát és több elemet is felfedett csoportja reformprogramjából, mint ahogy azt Eötvös jónak látta. A centralisták azonban programjukat teljes egészében csak később kezdték el kifejteni. Szalay már 1844. augusztus 15-én felhívta a figyelmet arra, hogy „nem elég megpendíteni az alkotmányos központosítás’ eszméjét; szükség azt a’ közigazgatás’, a’ törvénykezés’, a’ nemzeti gazdaság’ ’stb. főkérdéseire közelebb is alkalmazni”. Azt is jelezte azonban, hogy egyik fő feladatának lapja ezt csak az országgyűlés vége után fogja tekinteni.⁸⁰ Arra pedig Eötvös kínált magyarázatot, hogy a centralisták miért halasztották későbbre eszméik részletes tárgyalását. Szerinte ők azért írtak fellépésükkor a fentebb említett tárgyak érdekében, mert

⁷⁵ Eötvös első cikkei alatt a *Központosítás és helyhatósági rendszer* című cikksorozatot érti. Ennek adatait lásd fentebb.

⁷⁶ E. [EÖTVÖS József], *Ügyünkben I*, PH, 1845. július 1., 495. sz., 1–2; *ua.*, *Ügyünkben I–IV c.* = EÖTVÖS 1978, II, 141–147.

⁷⁷ [SZALAY László], *[Pesti Hírlap és Budapesti Híradó]*, PH, 1844. július 21., 371. sz., 493; *ua.* = SZALAY 1988, I, 209–213.

⁷⁸ A csoportképviselési beszédmod kifejezést a Dávidházi Péter által alkalmazott nemzetképviselési beszédmodra alapozva használtam. Dávidházi szerint: „[a]z *őseinktől* kapott nyelvi kincséről beszélve Toldy [...] egyetlen szóba sűrítette a nemzetképviselési beszédmod három közösségugalló jellegzetességét: a többes szám első személyt, a (birtokosokat is összefogó) birtokviszonyt, valamint a genealógiai metaforát, s ezáltal ugyanazon történeti egységbe foglalta magát olvasóival.” (DÁVIDHÁZI 2004, 129.) Úgy vélem, hogy a Dávidházi által felsorolt közösségugalló jellegzetességek közül az első kettő a csoportképviselési beszédmodra is jellemző, míg a genealógiai metafora helyett itt az ideológiai, vagy az egy intézményhez tatózást kifejező kerül előtérbe, például a „pártunk”, vagy a „lapunk” kifejezések használata esetében.

⁷⁹ E. [EÖTVÖS József], *A’ B. P. Híradónak válasz*, PH, 1844. augusztus 29., 382. sz., 591–592; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 35–42. A petíciójog lehetőséget biztosított volna az állam valamennyi polgára számára, hogy felkérje a törvényhozást ügyének elbírálására.

⁸⁰ [SZALAY László], *[Tájékoztató]*, PH, 1844. augusztus 15., 378. sz., 555; *ua.* = SZALAY 1988, I, 219–224.

az országgyűlés éppen akkor tárgyalta azokat.⁸¹ Szalayék tehát aktuálpolitikai megfontolásból hagyták későbbre végső céljaik alapos kifejtését.⁸²

Az előfizetők száma azonban így is 5200-ról 500-ra csökkent 1844 végére.⁸³ A centralisták ez után következő lépéseinek megértéséhez fontos tisztáznunk: hogyan látták a lap átvételekor az abban rejlő lehetőségeket. Az előfizetők számának gyors csökkenése ugyanis látszólag semmilyen hatást sem gyakorolt Eötvösökre, pedig az olvasók ennél egyértelműbben nem is jelezhetnék volna nemtetszésüket. Ez csak abban az esetben érthető, ha a centralisták számítottak erre az eshetőségre, illetve ha Eötvös sejtette, hogy a lapot Metternichnek tett ajánlata folyományaként kapták meg. Ez utóbbi esetben ugyanis nem kellett tartaniuk attól, hogy az előfizetők számának csökkenése miatt Landerer más szerkesztőket állít a lap élére. A következő fejezetben tehát azért vizsgálom meg a centralisták lappal kapcsolatos előzetes elképzeléseit, hogy valószínűsítsem, Eötvösök számítottak az előfizetők számának csökkenésére.

III/1. 2. A centralisták elképzelései a lapban rejlő anyagi lehetőségekről

Az, hogy egy lap alapításakor vagy átvételekor a leendő szerkesztők hogyan látják a folyóiratban rejlő lehetőségeket, rendszerint leszűrhető a lap kiadójával kötött szerződésükből. Ez Kossuth Lajos és Landerer Lajos Pesti Hirlap tárgyában kötött szerződésein keresztül jól szemléltethető.

Kossuth szerkesztői tiszteletdíja Landererrel 1840. december 31-én kötött első megállapodása szerint 2500 előfizetőig évi 1200 forint, minden újabb 100 előfizető után pedig további 50 forint.⁸⁴ Kossuth az első félév sikere és a kiadó látványos gazdagodása után újabb és újabb, az addigiaknál egyre magasabb szerkesztői díjakat harcolt ki magának. Az 1841. október elsején kötött új szerződés a tiszta jövedelem harmadát – mintegy 6000 forintot – biztosította Kossuthnak. Az 1843 eleji megállapodás részleteit Kossuth Wesselényi Miklóshoz írt egyik leveléből ismerjük. Az itt megadott adatok azonban nyilvánvalóan tévesek. Kossuth szerint ugyanis ő és a kiadó úgy egyeztek meg, hogy a szerkesztő $\frac{2}{3}$ -át kapja a 12 pengő forintos előfizetési díjból „a postabér, posta expeditionális tized, papiros és nyomtatási költség” levonása után fennmaradt 5 forint 45

⁸¹ E. [EÖTVÖS József], *Ügyünkben I*, PH, 1845. július 1., 495. sz., 1–2; *ua.*, *Ügyünkben I–IV c.* =EÖTVÖS 1978, II, 141–147.

⁸² Lásd még *III/1. 5. A centralisták politikai pozíciójának változásai 1844–45-ben.*

⁸³ Lásd fentebb.

⁸⁴ MST I, 667; KOSÁRY 2002, 208.

krajcárnak. Kossuth állítása szerint így 17000 forintot kapott Landerertől. Mivel azonban „minden kigondolható szerkesztői költségeket, személyzetet, levelezőket, levélpóstát, hírlapokat, könyveket” is Kossuthnak kellett fizetnie, tiszteletdíja végül 9000 forintot tett ki.⁸⁵ A Kossuth által megadott számok azért helytelenek, mivel az 5 forint 45 krajcárnyi összegből, melyen Landererrel egy-egy előfizető után osztoztak, 3 forint 50 krajcárt kellett a szerkesztőnek előfizetőnként kapnia.⁸⁶ Ez pedig az akkori körülbelül 5200 előfizetővel számolva valamivel több, mint 19900 forintot kellett, hogy eredményezzen Kossuthnak.⁸⁷ Kossuth levelében tehát vagy az előfizetők számát túlozta el, vagy az általa kapott összeg nagyságát igyekezett alacsonyabbnak feltüntetni a valóságnál. Az első esetben a Kossuth által végül tiszteletdíjként megkapott összeg valóban lehetett 9000 forint, míg a második esetben – ha elfogadjuk a szintén általa 8000 forintnyira becsült szerkesztői költségek nagyságát – ez a summa 11900 forintot kellett, hogy jelentsen. Bárhogy legyen is azonban, a Kossuth által honoráriumként kapott összeg az akkori szerkesztői fizetésekhez mérve még mindig igen tekintélyes volt. Az, hogy Kossuth ebben a szerződésében nem kötött ki maga számára olyan fix summát, melyet minden körülmények között megkap, azt mutatja, arra számított, hogy az előfizetők száma továbbra is növekedni fog. A szerkesztőnek az előfizetői számmal kapcsolatos elképzeléseiben nem is kellett csalatkoznia, hiszen az a kívánt módon haladt, tehát a lap fejlesztésébe minden energiáját befektető Kossuth és a szokatlanul magas díjazás kifizetését vállaló kiadó egyaránt jól járt a megállapodással. Vagyis Kossuth csak jól járt volna, ha időben aláírják a hat évre tervezett szerződést. Landerer ugyanis az év végéig halogatta a szerződés megkötését, majd – feltehetően Metternich utasítására – még újév előtt felmondta azt. Kossuth Wesselényihez írott és fentebb idézett leveléből úgy tűnik, hogy az 1843 júliusától 1844. június végéig neki járó összeget az aláíratlan szerződés ellenére megkapta a szerkesztő.

Szalay 1844. január 2-án kapta meg a felkérést a Pesti Hírlap vezetésére, és január 31-én már közölte Heckenasttal, Landerer társával, hogy 1844. július 1-jétől egy évre négyezer forint tiszteletdíj ellenében vállalja a szerkesztést.⁸⁸ Kossuth honoráriumával ellentétben azonban ez a summa teljes egészében Szalayt illette, míg az összes felmerülő költséget Landerer állta. Az ez idő tájt kötött szerződésben – melynek pontos szövegét nem

⁸⁵ Kossuth Lajos Wesselényi Miklóshoz, 1844. április 18. = KARDOS 1905 II, 138–144.

⁸⁶ 1 ft = 60 kr. A Kossuth által előfizetőnként kapott 3 forint 50 krajcár Kosáry Domokos számításaiban is megjelenik, azonban ő a szerkesztő által kapott teljes összeget – melyből Kossuth a szerkesztői költségeket még nem fizette ki –, 18000 forintra teszi. – MST I, 751; KOSÁRY 2002, 305.

⁸⁷ Az előfizetők akkori számát lásd Kossuth Lajos Wesselényi Miklóshoz, 1844. április 18. = KARDOS 1905 II, 138–144.

⁸⁸ ESZTEGÁR 1901; FENYŐ 1997, 253.

ismerjük – tehát Szalay Kossuthtól eltérően nem az előfizetők száma szerint növekvő összeget kötött ki magának, hanem egy fix summát, mely kevesebb, mint fele volt a Kossuth által 1843-ra ugyanennyi előfizető esetére kikötött díjazásnak. Ezenkívül prémiumot sem kért arra az esetre, ha az előfizetők száma meghaladna egy bizonyos mennyiséget. Mindez azt mutatja, hogy az új szerkesztő úgy vélte, szerkesztése első évében az előfizetők száma nem fogja meghaladni a Kossuth vezetése alattit, sőt akár jelentősen vissza is eshet. Igaz lehet ugyanakkor az is, hogy Szalay azért kért jóval kisebb honoráriumot, mint Kossuth, mert neki Landerer sem lett volna hajlandó annyit fizetni.

A Szalay szerződéséből levont következtetésnek ellent látszanak mondani a leendő szerkesztő által 1844. március 10-én Heckenasthoz címzett levélben írtak. Szalay szerint minden elképzelést felülmúlóan állnak dolgaik. Pesten az az általános vélemény, hogy a lap átvételekor már jelentős számú előfizetőjük lesz, amivel ő is egyetért.⁸⁹ Szalay hasonló kijelentést tesz menyasszonyához írt egyik levelében is.⁹⁰ Az élethelyzet azonban ez esetekben háttérbe szorította a másutt megnyilatkozó realitásérzékét. A Szalay menyasszonyához írt sorok hihetőségét már a völegény egy korábbi levelében írtak is jócskán csökkentik. „*A' világ engem csak úgy fog méltónak találni Fanny' szerelmére, ha számokkal mutathatom meg néki, hogy a' jövő is lebeg előttem*”.⁹¹ A házasodni készülő Szalaynak tehát olyan állást kellett szereznie, mely előreláthatólag biztosítani fogja az ő, és leendő felesége megélhetését. Márpedig erre – az állami hivatalt visszautasító – Szalay számára az adott pillanatban csupán a Pesti Hirlap átvétele biztosított lehetőséget. A leendő szerkesztőnek így a szerződés aláírása körüli időpontban arra kellett törekednie, hogy minél nagyobb bizalmat ébresszen maga iránt a kiadóban, valamint menyasszonya előtt is bizonyítania kellett, hogy nagy jövő előtt áll, még akkor is, ha ő maga nem is volt teljesen meggyőződve erről.

A centralisták tehát minden valószínűség szerint arra számítottak a szerződés aláírásakor, hogy az előfizetők száma legalábbis stagnálni, ha nem csökkenni fog. Ez nem meglepő, hiszen – mint ahogy azt Szalay beköszönő cikkében később jelezte⁹² – tudták, hogy a Pesti Hirlapot a legjobb korabeli publicista és szerkesztő kezéből veszik át, akit nehéz lesz feledtetniük az olvasókkal.

⁸⁹ ESZTEGÁR 1901; 14.

⁹⁰ Szalay László menyasszonyához, özv. Máty Józsefnéhez, 1844. február 1. = SZALAY 1913/a, 110–111.

⁹¹ Szalay László menyasszonyához, özv. Máty Józsefnéhez, 1844. január 12. = SZALAY 1913/a, 107–109. – Kiemelés az eredetiben.

⁹² SZALAY László, *[Az olvasóhoz]*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451; *ua.* = SZALAY 1988 I, 188–193.

Eötvös 1846-ban megjelent *Reform* című könyve előszavának olvasója is arról győződhet meg, hogy a centralisták a kezdetektől fogva tisztában voltak elveik népszerűtlenségével és a rájuk váró feladat nehézségeivel. „Mi, kik e hon kifejlődését az eddig követett úton lehetségesnek nem tartottuk, [...] felhíva éreztük magunkat e meggyőződés nyílt kimondására, s pedig annyival inkább, mennyivel bizonyosabban tudtuk, hogy elveink nem népszerűek, s hogy éppen azért hosszú tárgyalásra s nézeteink minden oldalról való felvilágosítására leendő szükség, míg azok elfogadásra számolhatnak.”

⁹³ A népszerűtlen elvek propagálása azonban magában hordja az olvasók elvesztésének veszélyét. A centralisták ennek tudatában már a Pesti Hírlap átvételétől kezdve igyekeztek tevékenységükkel a lehető legkevésbé ingerelni a municipalistákat. Eötvös József még a lap átvétele előtt írta egyik levelében Szalaynak, hogy a szükségesnél ne áruljon el többet programjukról, nehogy szükségtelenül túl nagy ellenállást gerjessen,⁹⁴ majd első cikkei egyikében kifejtette, hogy – mint írta –, a „megyék’ hatáskörének első részére nézve kimondtuk meggyőződésünket: miszerint alkotmányunk’ egyik garantiáját találva törvényhatóságaink’ ebbeli működésében, annak megváltoztatását mind addig, míg alkotmányunknak más garantiák nem nyújtanak, lehetetlennek tartjuk”.⁹⁵ Ezt a kitéletet a centralisták később többször is megismételték.⁹⁶ Veliky János már korábban megállapította, hogy Eötvös József 1844 augusztusában megjelent *Egység és bizodalom* című cikkében a konzervatívokkal szemben a reformellenzék megerendszert védelmező szárnyához kívánt közeledni.⁹⁷ Tanulmányában Veliky egy, a jelen dolgozat szempontjából is fontos észrevételt tett, mikor kijelentette: „1844 közepén Eötvös is félre tette a (birodalmi)kormányzati reformpolitikáért folytatott, meglehetősen kimerítő harcát, és – bizonyos értelemben felidézve *A Kelet népe-vitában* elfoglalt álláspontját – újabb politikai fordulatot hajtott végre, melynek során egy időre a kormánnyal való kapcsolatok erőszakolása helyébe az ellenzék egységének (ideértve azokat is, akik a haladást

⁹³ EÖTVÖS József, *Előszó az első kiadáshoz* = EÖTVÖS 1902, 89–91.

⁹⁴ Eötvös József Szalay Lászlóhoz, 1844. június 22. = EÖTVÖS 1967, 136–137.

⁹⁵ E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer IV*, PH, 1844. július 25., 372. sz., 503–504. A hírlapokból vett szövegrészletekben az egyértelmű sajtóhibákat jelzés nélkül emendáltam.

⁹⁶ Lásd például E. [UÓ], *Egység és bizodalom*, PH, 1844. augusztus 22., 380. sz., 573–574; *ua. Egység és bizalom c.* = EÖTVÖS 1978 II, 24–35; T. Á. [TREFORT Ágoston], *Reform*, PH, 1845. március 13., 438. sz., 165; E. [EÖTVÖS József], *Állásunk*, PH, 1845. március 23., 441. sz., 189–190; *ua.*, = EÖTVÖS 1978 II, 105–114; E. [UÓ], *Ügyünkben II*, PH, 1845. július 3., 496. sz., 5–6; *ua.*, = EÖTVÖS 1978 II, 147–151; CSENGERY Antal, *[Az olvasóhoz]*, PH, 1845. július 1., 495. sz., 1.

⁹⁷ VELIKY János, *Eötvös József bizonytalan alkotmányos pozíciója – Metternichhez küldött politikai memorandumai 1843-ban* = VELIKY 2009/b, 91. – Eötvös szóban forgó cikkének adatait lásd az előző jegyzetben.

alkotmányos biztosítékok beiktatásával képzelték el) építését emelte.”⁹⁸ Az ellenzék egységének megtartása azonban úgy tűnik, a többi centralista számára nem bírt kiemelkedő fontossággal. Szalay 1845 februárjában a csoportképviseleti beszédmódot használva jelentette ki, hogy ha az „ellenzék újabb dogmáinkban nem üdvös reformot, hanem vétkes eretnokséget fogna látni, külön ellenzékot fogunk képezni”.⁹⁹

Szalay ugyanakkor a szerkesztői szerepkörre készülve Trefort révén az ellenzék több tekintélyesebb tagjának – Pulszky Ferencnek, Ghyczy Kálmánnak és Lónyay Menyhértnek – is szavát vette, hogy írnak az általa szerkesztett lapba.¹⁰⁰ Erre minden bizonnyal azért volt szükség, hogy Szalay az ő közreműködésük révén bizonyítsa és biztosítsa a folytonosságot Kossuth Pesti Hirlapja és a sajátja között. E lépést inkább az előfizetők számának csökkenésétől való félelem, és talán kevésbé az ellenzék egységének megtartása indokolta. Pulszkyék azonban látva, hogy Szalay milyen elveket akar velük népszerűsíteni, elálltak korábbi szándékuktól.

Szalay, még a szerkesztés átvétele előtt, de már a szerződés megkötése után az egyik legtekintélyesebb ellenzéki vezetőnek, Deáknak a centralisták tevékenységével kapcsolatos véleményét is tudakolta. Szalay levele ugyan nem ismert, de Deák válasza arra utal, az új szerkesztő tartott attól, hogy az ellenzék a Pesti Hirlap átvételét Kossuth ellen irányuló lépésként fogja értékelni. Deák azonban igyekezett megnyugtatni barátját: „Miután Kossuth megvált a PESTI HIRLAP-tól, örülök, hogy a lap ismét jó kezekbe, s még inkább, hogy a tieidbe került. Azért, hogy Kossuth visszalépése után átvetted a lapot, azt hiszem, senki által nem fogsz félreértetni. Ellenkezőleg köszönet! szívélyes, meleg köszönet neked, hogy ezt tevéd.”¹⁰¹ Deák véleményének megkérdezését talán az indokolta, hogy Szalay érzékelte a közhangulat centralista ellenes irányba fordulását. E folyamat megállítását csak egy municipalisták által is elismert ellenzéki vezető közbenjárásától lehetett remélni. Pártfogást pedig leginkább Deáktól remélhetett, hiszen vele évek óta baráti kapcsolatot ápolt.¹⁰² Deák 1844 novemberében Kossuthoz írott magánlevelében védelmébe is vette Eötvöst: „Eötvös, úgy hiszem, ellened nem konspirált. Hogy ígéretének

⁹⁸ VELIKY János, *Eötvös József bizonytalan alkotmányos pozíciója – Metternichhez küldött politikai memorandumai 1843-ban* = VELIKY 2009/b, 91–92.

⁹⁹ SZALAY László, *Nyílt levél Considerant Victorhoz a' Démocratie pacifique' főszerkesztőjéhez*, PH, 1845. február 2., 427. sz., 71–72; *ua.*, *Nyílt levél Considerant Victorhoz c.* = SZALAY 1988, II, 36–42.

¹⁰⁰ FENYŐ 1997, 254.

¹⁰¹ Deák Ferenc Szalay Lászlónak, 1844. július 9. = VÁCZY 1890, 137. Váczy a szöveget jegyzetben idézi. (A levél keletkezési idejét Váczy pontatlanul adta meg. Valójában 1844. június 9-én íródott. Lásd Deák Ferenc Szalay Lászlóhoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1844. június 9.)

¹⁰² Szalay és Deák barátsága az 1840. évi V. törvénycikk alapján a büntető törvénykönyv készítésére kiküldött bizottmány munkálatai során kezdődött. (SZALAY 1913/b, 85–86.) Szalay Gábor szerint „Deák későbbi időkben is minden fontosabb dolgot előzetesen megbeszélt Szalayval”. (*Uo.*, 86.)

ellenére nem írt lapjaiban, azt magyarázni nem tudom; de hogy most a PESTI HIRLAP-ban oly tetemes részt vesz, azt Szalay iránti szoros barátságának tulajdonítom.” Deák ugyanakkor kijelentette, hogy a Pesti Hirlap centralizációs irányát nem helyesli. Eötvösök elszakadását viszont az ellenzékétől „nagy szerencsétlenségnek” tartaná.¹⁰³ Az eseményekből kikövetkeztethetően a figyelmeztetés hatástalan maradt, a centralisták elleni támadások ugyanis ezt követően tovább folytatódtak.

Mindemellett Szemere Bertalan folyamatosan tájékoztatta Szalayt a Kossuthal történekről. Szemere sorai a centralisták Kossuth sorsa iránti érdeklődését mutatják, így azzal kell számolnunk, hogy Szalayék Kossuth laphoz jutását kívánták. 1844. június 1-jén Szemere értesítette barátját, hogy Kossuthot „Bécsben biztatták, de nem a jövő év előtt. Utasítottat szerezni a lévő lapok közül”.¹⁰⁴ Szemere 1844. július 3-án azt is megírta Szalaynak, hogy a hírneves szerkesztő a Mercurt készül átvenni,¹⁰⁵ 1844. július 29-én pedig megemléltette, hogy Kossuth, úgy tűnik, publikálhat a Hirnökben.¹⁰⁶ Kossuth ugyanis a Pesti Hirlaptól való eltávolítása után igyekezett új lapot szerezni, azonban próbálkozásait a kormányzat rendre megghiúsította. Először Budapesti Évlapok címen szeretett volna saját folyóiratot indítani, majd az engedély megtagadása után – és az udvarnál kapott utasításnak megfelelően – a már létező lapok jó részével tárgyalt (Jelenkor, Nemzeti Ujság, Hirnök, Mercur, Erdélyi Hiradó), míg végül 1845-ben az Iparegyesület lapjánál, a Hetilapnál kapott publikációs lehetőséget, ahová azonban politikai témájú cikkeket nem írhatott.¹⁰⁷

Szalay 1844. július 4-ei beköszönő cikkében állította, hogy ő végig úgy hitte, Kossuth más lapban fog publikálni.¹⁰⁸ Kossuth publikációs lehetőséghez jutását már csak azért is kívánniuk kellett a centralistáknak, mivel ellenkező esetben az idő előre haladtával egyre inkább számolniuk kellett a Kossuth-pártiak ellenszenvével, akik közül többen úgy gondolták, Kossuth miattuk nem kap új lapot.¹⁰⁹

Eötvös Széchenyihez 1848. február 2-án írt levelét olvasva is arról győződhetünk meg, hogy a centralisták Kossuth laphoz jutását kívánták. „Én azt, hogy Kossuthnak lapja nem volt, mindég bajnak tartám, s úgy hiszem most is, hogy ezáltal csak Landerer erszénye nyert, s nem eszméink, melyek ellenkező esetben lassabban, de sokkal tisztábban terjedtek

¹⁰³ Deák Ferenc Szalay Lászlónak, 1844. november 2-án és november 11-én = VÁCZY 1890, 121–137. Az idézetet lásd 128.

¹⁰⁴ Szemere Bertalan Szalay Lászlóhoz, 1844. június 1. = SZEMERE 1994, 26–28.

¹⁰⁵ Szemere Bertalan Szalay Lászlóhoz, 1844. július 3. = SZEMERE 1994, 28–29.

¹⁰⁶ Szemere Bertalan Szalay Lászlóhoz, 1844. július 29. = SZEMERE 1994, 29–30.

¹⁰⁷ MST I, 751–759.

¹⁰⁸ SZALAY László, *[Az olvasóhoz]*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451; *ua.* = SZALAY 1988 I, 188–193.

¹⁰⁹ Eötvös József Szalay Lászlóhoz, 1845. november eleje. = EÖTVÖS 1967, 155–159.

volna.”¹¹⁰ Hasonló értelemben nyilatkozott Eötvös *Reform* című kötetének előszavában is. „De különben sem lehetne eljárásunk ártalmas az ellenzékre nézve, melyhez tartozánk; miután akkor nemcsak mi, hanem az egész ország is meg volt győződve, hogy Kossuth Lajos úr hírlapi szabadítékot nyervén, e párt, mennyiben nézeteinket elfogadni nem akarná, organum nélkül maradni nem fog. [...] Mi nyílt, becsületes vitát akartunk a megyerendszer s központosítás elvének barátjai között, – s csak ettől vártuk tanaink győzelmét. [...] E remény meghiusított. Kossuth Lajos úr hírlapi szabadítékot nem nyert”.¹¹¹

Eötvös két egykorú, Szalayhoz írott leveléből úgy tűnik, az író-politikus – talán Szemere leveleinek hatására – biztosra vette Kossuth publikációs lehetőséghez jutását. Ez a két levél korántsem olyan bizakodó hangnemű, mint a későbbi visszatekintések. 1844 júliusában Eötvös kifejtette, hogy annak örülne leginkább, ha legalább hat hónapig terjeszthetnék tanaikat, mielőtt Kossuth lapot kapna. Ha már elveik ismertek lesznek, honfitársaik minden bizonnyal őket fogják pártolni. Kossuth, pedig, ha nem akar a konzervatívokkal tartani, kénytelen lesz a centralisták mellé állni. Amennyiben mégsem ezt tenné, Eötvös hírlapi vitában le fogja győzni.¹¹² A másik levél 1844. augusztusában keletkezett. Ebben Eötvös amellelt érvelt, hogy ha Kossuth lapot kap, a centralistáknak a Pesti Hírlap „érdekét [értsd: vonzóerejét – K. J.¹¹³] minden módon” növelniük kell. Ezt elősegítendő Eötvös a szerződésében megállapítottnál több cikket szándékozott írni.¹¹⁴ A levelekben foglaltak arra utalnak, hogy a centralisták annak ellenére, hogy várták Kossuth laphoz jutását, tartottak is attól. Ha teheték, elodázták volna addig, míg elveiket meg nem ismertetik és el nem fogadtatják a közvéleménnyel.

Mindezek ismeretében úgy tűnik, hogy a centralisták mindvégig – a szerződés aláírásának és a lap átvételének pillanatában is – tisztában voltak a vállalt feladat nehézségeivel, és Fenyő István megállapításaival¹¹⁵ ellentétben nem gondolták úgy, hogy az általuk szerkesztett Pesti Hírlap népszerűbb lesz, mint Kossuth vezetése alatt.

¹¹⁰ Eötvös József Széchenyi Istvánhoz, 1848. február 2. = EÖTVÖS 1976/a, 180.

¹¹¹ EÖTVÖS József, *Reform = Uő, Kelet Népe és Pesti Hírlap Reform*, Bp., 1902, 89.

¹¹² Eötvös József Szalay Lászlónak, 1844. július 30. = EÖTVÖS 1976/a, 149.

¹¹³ „ÉRDEK [...] Azon vonzalom vagy inger, mely bennünket valamihez húz. *Érdekekkel olvastam könyvedet. Ezen foglalatosság különös érdekekkel bir reám nézve.*” CZUCZOR–FOGARASI, II, 525.

¹¹⁴ Eötvös József Szalay Lászlóhoz, 1844. augusztus 7. = EÖTVÖS 1967, 152–153.

¹¹⁵ FENYŐ 1997, 253–255.

III/1. 3. Példányszámcsökkenés és elszigetelődés – Szalaytól Csengeryig (1844. július 1.–1845. július 1.)

Szalay szerkesztői székét 1845. július elsején adta át centralista társának, Csengery Antalnak. Csengery Heckenasttal kötött szerződésének vizsgálatához elengedhetetlen a politikai kontextus ismerete. Kossuth Pesti Hirlaptól való eltávolításának kezdeményezésével egy időben, 1844 elején Metternich politikai irányváltást indított el a magyar belpolitikában, amivel az ellenzék visszaszorítását és a kezdeményezés visszaszerzését kívánta elérni. Az irányítást az újkonzervatívok kapták meg, akik a kormány vezetésével megvalósítandó reformok segítségével az ellenzék vitorlájából is ki akarták fogni a szelet. A Magyar Kancellária irányítását gróf Apponyi György vette át, míg az Erdélyi Kancelláriáét báró Jósika Samu. Az 1844 novemberében bevezetett adminisztrátori rendszer a kormányzat céljainak a megyékben történő megvalósulását volt hivatott biztosítani. A megyékben csak névleges hatalmat birtokló főispánok helyére adminisztrátorokat neveztek ki, akiknek fizetését az államkincstárból fedezték. Az ily módon fizetett állami alkalmazottnak tekinthető adminisztrátorok a választott alispánok szerepkörét is átvették. Feladataik megkívánták, hogy állandóan megyéjükben lakjanak, ahol személyesen irányították a megyei közgyűlés, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás munkáját, biztosították a rendeletek gyors végrehajtását, kormánypárti tisztikar megválasztását. Mindezek érdekében megyei felhatalmazás nélkül is rendelkezhetek a karhatalommal, ami azonban nem egyszer önkényeskedéshez vezetett. 1845 első felében a megyék több mint felébe került adminisztrátor.¹¹⁶ A kormány rendeletei és az adminisztrátori rendszer bevezetése, illetve a „főispáni helyettesek” intézkedései sűrű tiltakozást váltottak ki a megyékben, mivel vagy vitathatatlanul törvényt sértettek, vagy az ellenzék érezte törvénytörőnek e rendeleteket és intézkedéseket. A tiltakozások azonban nem tudták meghátrálásra bírni a kormányt.

Apponyi politikájának hatására egyre inkább szűkült a liberális ellenzék bázisa. Ebben az 1843–44-es országgyűléshez fűzött remények megghiúsulása, a kormányzat által adott hivatalok és kitüntetések valamint az újkonzervatívok megtévesztő reformjelszavai mellett szerepet játszott az is, hogy sokak szerint a liberális követelések túllépték a még

¹¹⁶ Az adminisztrátori rendszerhez lásd például SCHLITTER 1909, 251–254; ANDICS 1975, 209–222; DÉNES 1989, 87.; GERGELY 2003, 225; CZINEGE 2012, 614–631.

elfogadható határt. Egy 1845. novemberi becslés szerint a liberálisok már csak tíz megyében számíthattak többségre.¹¹⁷

A belső harcokban őrlődő liberálisok már csak azért sem tudtak egységesen fellépni a kormány intézkedéseivel szemben, mert már nem volt olyan politikai sajtóorgániumuk, mely meghatározta volna a követendő lépéseket, és mely körül csoportosulhattak volna. Kossuth a Pesti Hirlaptól való távozása után minden követ megmozgatott, hogy új laphoz jusson, a kormány azonban megghiúsította próbálkozásait. A centralisták kezére kerülő lap pedig nem propagálta a sérelmi politikát – mellyel az ellenzék vezetői korábban már többször is sikeresen fogták össze elvbarátaikat –, hanem tovább folytatta a centralista reformelképzelések tárgyalását. Nem csoda hát, hogy a sérelmi politikára is nagy súlyt helyező municipalisták egyre türelmetlenebbül figyelték a centralisták tevékenységét. Csengery szerint Batthyány Lajos egy ízben azt vágta a fejükhöz, hogy „[n]em reformerekre [...], izgatóra, vérebre, mely folyvást a kormány fülén csüggjön, van szüksége most a nemzetnek!”¹¹⁸ Batthyány illetve a Kossuth párti vezetők ingerültségében szerepet játszott az is, hogy sejtették, Kossuthot Eötvösök miatt távolították el a Pesti Hirlap éléről.¹¹⁹ Maga Kossuth már utolsó cikkei egyikében megkezdte a liberális ellenzék zömének centralisták elleni támadásainak sorát: „Mint ki azon perczen van, hogy elváljon örökre kies honától, melyet parlagon vett át, s kietlenül és sok nehéz napot végigizzadott, míg csemetékkal beültetgeté; az elválás előtt végignéz ültetvényein [...] melyek most mind idegen kezekre mennek át, jót akarókra, becsületes s *tudós* kezekre, de melyek mégis idegen kezek, miket elődjök ültetvényihez nem csatol semmi emlékezet”.¹²⁰ Ezt követően elmaradtak a korábban segítséget ígérő ellenzéki vezetők cikkei,¹²¹ valamint az előfizetők száma is mintegy a tizedére csökkent 1844 végére, ami mutathatta Eötvösök számára, hogy az ellenzék túlnyomó része nem ért egyet elveikkel. Mindeközben a többi lap is megkezdte a polémiát a Pesti Hirlappal. A municipalisták vezetőinek centralisták elleni szóbeli támadásai Pajkossy Gábor szerint már 1845 elejétől sűrűsödtek,¹²² amiben kétségtelenül nagy szerepet játszott az adminisztrátori rendszer bevezetése is, hiszen Kossuthéknak érthetően nem volt ínyére, hogy a centralisták akkor támadják a megyerendszert, amikor a kormány is ezt teszi. Mindezen események együttes hatása mellett az is sürgethette

¹¹⁷ GERGELY 2003, 226.

¹¹⁸ CSENGERY Antal, *Adalék Kossuth jellemzéséhez* = CSENGERY 1884/a, 408.

¹¹⁹ „[M]iután avval vádoltattunk hogy az ugy nevezett ellenzéket mi túrtuk ki a' lapbol jobban nem igazolhatjuk magunkat mind ha mindent elkövetünk hogy a' lap ismét az ő kezeikbe adassék vissza.” – Eötvös József Szalay Lászlóhoz, 1845. november eleje = EÖTVÖS 1967, 157.

¹²⁰ [KOSSUTH Lajos], *Partium 's Erdély*, PH, 1844. június 27., 364. sz., 435; *ua.* = KOSSUTH 1911, 346.

¹²¹ FENYŐ, 1997, 321.

¹²² GERGELY 2003, 228.

Szalayékat a szerkesztőváltásra és a tárgyalások megkezdésére az ellenzék többi részével, hogy addigra már bizonyíthatóan belátták az ellenzék egységesülésének szükségességét. Az előfizetők számának csökkenésével járó bevételkiesés pedig Landerer lapkiadót érinthette érzékenyen, aki ennek következtében valószínűsíthetően szintén sürgethette az egyre rosszabbra forduló helyzet megoldását.

III/1. 4. Csengery – növekvő példányszám?

Csengery Heckenasttal kötött szerződése nem maradt ránk, de részleteiről értesülünk abból a megállapodásból, melyet az új szerkesztő Szalayval, Eötvössel és Treforttal a Pesti Hírlapba írandó cikkekkel kapcsolatban kötött.¹²³ A szerződésben Csengery kötelezi magát, hogy három társának közremunkálásáért tiszteletdíj fejében „azon 6000 ezüst forintból, melyekből szerkesztési díja áll, ha a P.[esti] Hírlap’ előfizetői a’ 2000 számot meg nem haladnák, – 380 ezüst forintot fizet”. Ezt az összeget a lap három munkatársa együttesen kapja, Csengery pedig arra is kötelezettséget vállal, hogy „3 ezüst forintot fizetendvén neki a’ kiadó mindenik előfizető után a’ 2001től in infinitum, – a 2001ső előfizetőtől, a’ 3000dik előfizetőig neki járandó summát” a már „említett dolgozó társaknak szinte tiszteletdíj fejében átengedendi”. A szerződésből kitűnik, hogy Csengery – csakúgy, mint korábban Szalay – tiszteletdíjként részesül egy fix összegben. Szalayval ellentétben azonban ő abban az esetben, ha az előfizetők száma meghaladna egy bizonyos határt, prémiumot kap, melynek egy részét átengedi az egyébként egy fix, bár elég alacsony összegre már számot tartó munkatársainak. Az, hogy Csengery kikötötte, az előfizetők számának 2000 fölé emelkedése esetén további honoráriumot kapjon a kiadótól, és társai is előre jelezték, hogy igényt tartanak az első ezer előfizető után járó prémiumra, azt mutatja, a centralisták ezúttal valóban reménykedtek abban, hogy az előfizetők száma a szerkesztőváltás után növekedni fog. Az előzmények ismeretében azonban ez a következtetés némileg meglepő. Hogyan hihették az akkor minden oldalról támadásnak kitett és szinte teljesen elszigetelődött centralisták, hogy az előfizetők száma ilyen mértékben növekedni fog? Bizakodásuk mögött valamilyen politikai manőver feltételezhető. Ahhoz azonban, hogy ezt valószínűsíteni tudjuk, tüzetesen meg kell vizsgálnunk a centralisták kapcsolatát az ellenzék egységesülésének szükségességét először kimondó Szemere Bertalannal, és meg kell ismernünk a centralisták

¹²³ Szerződés Csengery Antal, Szalay László, Trefort Ágoston és báró Eötvös József között = SZALAY 1913/a, 113–114.

egységesüléssel kapcsolatos álláspontját, majd utána kell járnunk annak is, hogy miért adta át Szalay a Pesti Hirlap szerkesztését Csengerynek. Mindenekelőtt azonban a centralisták által 1844 júliusában kijelölt politikai pozícióról, illetve az ebben az országgyűlés 1844. novemberi befejeződése után történt változásokról, illetve e módosulások okairól kell szót ejteni.

III/1. 5. A centralisták politikai pozíciójának változásai 1844–45-ben

III/1. 5. 1. Az országgyűlés vége előtt

A centralistáknak az átalakulás kérdéseiről láthatóan átfogó elképzelésük volt, amit rögtön fellépésük után ismertetni is kezdtek. Az 1843–44-es országgyűlés bezárásáig azonban szinte csak az éppen a diéta elé kerülő ügyeket tárgyalták, hogy a törvényhozókat az egyes ügyekben a centralisták által kívánt megoldás elfogadására bírják.¹²⁴ Eszméiket minden részletre kiterjedően pedig csupán az országgyűlés bezárása után kezdték ismertetni.

Az országgyűlésen 1844 júliusa és novembere között számos kérdés merült fel, melyek főleg a polgári átalakulást és a gazdasági fejlődést célozták. A polgári átalakulás kérdésében a városi ügy, a nem nemesek birtok és hivatalképesége, illetve a közteherviselés irányába mutató háziadó kerültek napirendre. Ugyancsak a polgári átalakulás kérdésköréhez kapcsolódott a büntetőjogi munkálat vitája, melyben ekkor főleg az esküdtszék és a börtönrendszer reformja körül zajlott a polémia. A gazdasági fejlődéssel összefüggésben az alsótábla a vámügyben a védvámrendszer mellett foglalt állást. Emellett Hitelintézetet és vukovár-fiumei vasutat kívánt, valamint a közmunkák új szabályozását. Az említett időszakban ezeken kívül a szabad vallásváltoztatás, a papi javaknak szükség esetén az állam közszükségeire fordítása, és a megyei tanácskozások és választások rendjének megújítása kerültek még napirendre.¹²⁵

Szalayék a *centralizáció* kifejezést már fellépésükkor jelszóul tűzték ki,¹²⁶ és a törvényhozókra ezen eszme szellemében kívántak nyomást gyakorolni. Eötvös első cikkeiben azt állította, hogy központosítás alatt csoportja mindössze a közadó kulcsa

¹²⁴ Lásd III/1. 1. Eötvös és Metternich

¹²⁵ Vö.: MÉREI-VÖRÖS 1983, 1287–1289.

¹²⁶ Eötvös a centralizáció kifejezést már első cikkében megemlítette (E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer I*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451–452.), Szalay pedig második írásában jelszóul is kitézte. ([SZALAY László], *[A' Budapesti Hiradó' pártja a' keresztvíz felett]*, PH, 1844. július 7., 367. sz., 461; ua. = SZALAY 1988, I, 199–201.)

meghatározásának és a közlekedési eszközök, illetve a közmunkák elrendezésének az országgyűlésre bízását érti. Valamint, a megyék statutarius jogának eltörlését, azaz hogy a törvényhatóságok ne hozhassanak saját hatáskörükben törvényerejű rendeleteket.¹²⁷ Eötvös nyilatkozata ellenére azonban a centralisták számos, az országgyűlésen tárgyalt kérdést kívántak még a központosítás alapján reformálni. Szalay 1844. július 7-ei cikkében egyenesen amellet érvelt, hogy az egész ellenzék ezt kívánja, hiszen „az évenkénti országgyűlést, az utasítás nélküli követet, a’ verificationnak az illető táblára biztatását zászlójának symbolumai közé” írta.¹²⁸ E javaslatok tételével Szalay ugyanakkor a törvényhatósági választásokat is centralista alapon kívánta rendezni. A megyerendszerrel szemben egyébként is a képviseletivé alakítandó¹²⁹ törvényhozást erősítették volna a centralisták.¹³⁰

A képviseleti rendszer felé mutató fontos lépésnek tekintették volna a centralisták, ha a városok szavazatjogot kapnak, így a városi ügyben e mellett érveltek.¹³¹ Eötvös ugyanakkor elutasította azt a tervet, miszerint a polgárság a megyékben kapjon szavazatot. Úgy vélte ugyanis, hogy a törvényhatóságokban a polgárság mindig kisebbségben maradna a nemességgel szemben, ami azt eredményezné, hogy továbbra is a nemesség választaná a követeket. Ennek következtében pedig a polgárság érdekei továbbra sem lennének képviselve az országgyűlésen. Mielőtt azonban a városok szavazati jogot kapnának, belső szerkezetüket át kell alakítani, és a városi igazgatást intéző zárt testületeket olyanokká kell formálni, melyek a „lakosok minden osztályainak érdekeit képviselik”. Az új testület függetlenségét biztosítani kell – oly módon, hogy a központi kormány felügyeleti joga is megmaradjon a városok fölött –, és az abban való részvételre csak azoknak szabad jogot adni, akik erre megfelelő képességekkel rendelkeznek. Az e testület által megválasztott követeket aztán a városi polgárokénak kell tekinteni.¹³² Látható, hogy Eötvös ekkor még a

¹²⁷ E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer I–IV*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451–452; PH, 1844. július 11., 368. sz., 469–470; PH, 1844. július 14., 369. sz., 476–477; PH, 1844. július 25., 372. sz., 503–504.

¹²⁸ [SZALAY László], *[A’ Budapesti Hiradó’ pártja a’ keresztvíz felett]*, PH, 1844. július 7., 367. sz., 461; *ua.* = SZALAY 1988, I, 199–201.

¹²⁹ A törvényhozás képviseletivé alakításáról lásd például T. Á. [TREFORT Ágoston], *Haladók és Conservatívek*, PH, 1844. szeptember 8., 385. sz., 617; [SZALAY László], *[Remény és aggodalom a’ dietának berekesztésekor]*, PH, 1844. november 7., 402. sz., 761; *ua.* = SZALAY 1988, II, 8–10.

¹³⁰ Vö. például E. [EÖTVÖS József], *Városi ügy*, PH, 1844. szeptember 5., 384. sz., 609–610; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 43–50; T. Á. [TREFORT Ágoston], *Haladók és Conservatívek*, PH, 1844. szeptember 8., 385. sz., 617; I. J. [IRINYI József], *A’ Nemzeti Ujságnak*, PH, 1844. október 13., 395. sz., 701–702.

¹³¹ [SZALAY László], *[Pár szó két főző ügyről]*, PH, 1844. augusztus 29., 382. sz., 591; *ua.* = SZALAY 1988, I, 225–228; E. [EÖTVÖS József], *Városi ügy*, PH, 1844. szeptember 5., 384. sz., 609–610; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 43–50.

¹³² E. [EÖTVÖS József], *Városi ügy*, PH, 1844. szeptember 5., 384. sz., 609–610; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 43–50.

municipalistákhoz hasonlóan nem választotta külön a városok szavazatjogának és belszerkezetük rendezésének kérdéseit. Ezt Csengery Antal tette meg 1845 elején, így a városok centralista alapú reformjának főbb pontjai csak később alakultak ki. Eötvös azonban nem a megyékben, hanem az országgyűlésen biztosított volna szavazati jogot a polgárságnak, ami szintén a centralizáció irányába mutatott.

A büntetőjogi munkálat tárgyalása idején a centralisták a börtönrendszer reformját,¹³³ büntetőtörvénykönyvet, és a büntető eljárás reformját követelték esküdtzékekkel, és „közvádló-collegium” alakításával, ami a „közállomány” érdekében, mint a ’közállomány’, nem mint egyes törvényhatóság’ képviselője követelje az igazság’ kiszolgáltatását”.¹³⁴ A „közvádló-collegium” Szalay által ajánlott megvalósítási módja ugyancsak a központosítás elvén alapult. Szintén ezt az irányt erősítette volna a Szalay által kívánt „cassatioszék” is, mivel ez „bétetőzi az összes törvényes ügyeket”. E legfelsőbb törvényszék nem fellebbviteli helyként szolgált volna, hanem az egyes ügyekben alkalmazott eljárások helyességét és törvényszerűségét vizsgálta volna. A törvénytelennek talált ítéleteket pedig megsemmisíthette, és új eljárást kezdeményezhetett volna.¹³⁵ A központosítás eszméjét akarta Szalay akkor is követni, mikor az országgyűlés által korlátozni kívánt kegyelemjog fenntartása és az uralkodó hatáskörébe utalása mellett érvelt.¹³⁶ Ugyanez volt a helyzet a petíció joggal is, „mert általa a ’municipiumok’ közbenjárása nélkül is intézkedő hatalommá válik az országgyűlés”.¹³⁷

Az ipar és kereskedelem fejlesztését szolgáló kérdések országgyűlési tárgyalása során a centralisták támogatták a fiumei vasút és kikötő építését,¹³⁸ hiszen ezeknek köszönhetően a magyar ipari és mezőgazdasági termékek exportja jóval könnyebbé vált volna.¹³⁹ A vasutak építését általában is helyeselték. Eötvös 1844 szeptemberében olyan intézkedésekről értekezett, melyek elősegíthetik ezek keletkezését. Úgy vélte, ideális esetben a vasutakat országos költségen kell építeni, ezt azonban az adott pillanatban

¹³³ [SZALAY László], [*Pár szó két főfő ügyről*], PH, 1844. augusztus 29., 382. sz., 591; *ua.* = SZALAY 1988, I, 225–228.

¹³⁴ Uo. A büntetőjogi munkálat második részének átvizsgálását a kerületi ülés 1844. augusztus 17-én fejezte be. Az esküdtzék bevezetését végül a főrendek 1844. szeptember 10-én utasították el. (MÉREI-VÖRÖS 1983, 1287.)

¹³⁵ [SZALAY László], [*Kegyelmezési jog*], PH, 1844. szeptember 12., 386. sz., 626–627, *ua.* = SZALAY 1988, I, 229–234. A cassatioszéket lásd még például T., [*Cassatioszék*] = HECKENAST 1850, 103–105.

¹³⁶ [SZALAY László], [*Kegyelmezési jog*], PH, 1844. szeptember 12., 386. sz., 626–627; *ua.* = SZALAY 1988, I, 229–234.

¹³⁷ [UŐ], [*A’ Híradó’ mult vasárnapi homiliájára rövid jegyzet*], PH, 1844. október 6., 393. sz., 683; *ua.* = SZALAY 1988, I, 240–242.

¹³⁸ Lásd például [UŐ], [*Nyílt levél Triestből*], PH, 1844. szeptember 1., 383. sz., 601; O. [UŐ], [*Nyílt levél Triestből*], PH, 1844. szeptember 26., 390. sz., 657. Trefort hosszasan sorolja a fiumei vasút megépítéséből származó előnyöket. T. Á. [TREFORT Ágoston], [*Egynehány szó az adóról*], PH, 1844. július 28., 373. sz., 513.

¹³⁹ A fiumei vasút történetét részletesen leírja GERGELY 1982/a.

Magyarországon számos körülmény – például a nemesi adómentesség – gátolja. Ezért engedélyezni kell a vasútépítést társaságoknak is, és különböző intézkedésekkel – párhuzamos vonalak építésének megtiltása, kamatbiztosítás – segíteni is kell ilyen egyesületek alakulását.¹⁴⁰ Az esetben pedig, ha ugyanannak a vasútvonalnak a megépítésére korábban már két társaság is alakult, a centralisták azt részesítették előnyben, amely több haszonnal kecsegtetett az ország egészére nézve. Például a Bécs-pesti vonal kivitelezésére alakult két társaság közül az egyik a Duna jobb, a másik a bal partján kívánta megépíteni saját pályáját. A centralisták a bal parti vállalkozást támogatták, amire fő indokuk az volt, hogy az ország nagyobb része a folyó bal oldalán feküdt, illetve, hogy ez a pálya Debrecenig folytatható lesz, míg a jobb parti – vélhetően a Duna miatt – nem.¹⁴¹ Szintén a központosítás irányába mutató kívánságuk volt, hogy a vasútvonalak Budapestről induljanak ki. A vasútvonalak építését pedig csak azért szerették volna a különböző megyékben egyszerre elkezdni, hogy a megyei közmunkákat igénybe vehessék az építkezésnél.¹⁴²

Az ipar és kereskedelem fejlődésében meghatározó szerepet játszó vámügyben a centralisták a vámszövetség hívei voltak. Ez Trefort egyik, 1845 márciusában keletkezett írásából vált nyilvánvalóvá.¹⁴³ E cikkig – és 1846 áprilisáig többnyire ezután is – a centralisták vagy a védvámrendszer létesítése, vagy a status quo fenntartása mellett érveltek. Ennek okát vélhetően abban kell keresnünk, hogy nem akartak újabb ponton szembekerülni a védvámrendszert propagáló municipalistákkal.¹⁴⁴

A polgári átalakulás kérdései kapcsán a centralisták a reformellenzék zöméhez hasonlóan a közteherviselés mellett cikkeztek, és a nemesi adómentesség eltörlését kívánták.¹⁴⁵ Trefort egyenesen úgy vélte, a nemességnek még a közmunkákban is részt kell vennie.¹⁴⁶ Az adott pillanatban azonban csak a pénzügyi választmány által országos

¹⁴⁰ E. [EÖTVÖS József], *Középponti vasút*, PH, 1844. augusztus 8., 376. sz., 537–538; *ua.* =EÖTVÖS 1978, II, 9–23. Egyik cikkében Trefort is a párhuzamos vonalak engedélyezése ellen foglalt állást (TREFORT Ágoston, *A' Bécs-pesti vasútról*, PH, 1844. július 7., 367. sz., 461); ugyanakkor úgy vélte, országos vasútvonalakat csakis országos erővel szabad építeni. (T. Á. [UŐ], *Közlekedési eszközök*, PH, 1844. október 6., 393. sz., 683.) Ez szintén a centralizáció irányába mutat.

¹⁴¹ UŐ, *A' Bécs-pesti vasútról*, PH, 1844. július 7., 367. sz., 461.

¹⁴² T. Á. [UŐ], *Közlekedési eszközök*, PH, 1844. október 6., 393. sz., 683.

¹⁴³ T. Á. [UŐ], *Tájékoztató a' vámkérdésben*, PH, 1845. március 9., 437. sz., 157–158.

¹⁴⁴ Bővebben lásd IV/2. 2. *Vámszövetség vagy védvámrendszer – A centralisták vámügyi elképzelései 1846 májusa előtt*

¹⁴⁵ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Egynehány szó az adóról*, PH, 1844. július 28., 373. sz., 513; [SZALAY László], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1844. szeptember 1., 383. sz., 601; O. [UŐ], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1844. szeptember 26., 390. sz., 657; T. Á. [TREFORT Ágoston], *Adó, és vámviszonyok' rendezése*, PH, 1844. október 27., 399. sz., 735.

¹⁴⁶ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Közmunkák*, PH., 1844. augusztus. 25., 381. sz., 581. Ezt a kitételezt később megismétli. T. Á. [UŐ], *Közlekedési eszközök*, PH, 1844. október 6., 393. sz., 683.

vállalatokra javasolt 3 millió forintnyi adót gondolta megszavaztathatónak. Erre az összegre elsősorban a közlekedési eszközök és a hitelintézet megvalósítása miatt lenne szükség.¹⁴⁷ A polgári átalakulás és a gazdasági fejlődés kérdése tehát szorosan összekapcsolódott a centralisták elképzeléseiben.

Szalayék tehát az országgyűlés 1844. november 13-ai bezárásáig szinte csak az ott felmerülő kérdéseket tárgyalták. Ezeket az ügyeket azonban – ahol lehetett – a centralizáció elve alapján kívánták rendezni. A csoport eszméi és céljai az országgyűlés lezárultát követő időszakban csak kevés esetben változtak. Új rendezési elvet csak a városi ügyben dolgozott ki 1845 elején Csengery Antal, és Trefort Ágoston jelezte ugyanezen év tavaszán, hogy a centralisták nem a védvámrendszer, hanem a vámszövetség hívei. Számos esetben azonban jóval részletesebben tárgyalták elveiket, mint az országgyűlés ideje alatt.

III/1. 5. 2. Az országgyűlés bezárása után – A politikai pozíció részletes kifejtése

Az 1843–44-es országgyűlés a kormánynak és az ellenzéknek egyaránt csalódást okozott,¹⁴⁸ hiszen mindössze 13 törvénycikk született. Batthyány Lajos például 1844. november 5-i levélfogalmazványában, tehát nem sokkal a diéta bezárása előtt írta: „Az országgyűlés gyalázatosan rosszul halad, [...] sok év óta ez a legszánalmasabb országgyűlés”.¹⁴⁹ A fontosabb reformkívánatok közül csak a magyar államnyelvvé emelése, a protestáns lelkészek előtt kötött vegyes házasságok elismerése, a nem nemesek birtok és hivatalképességének kimondása, a közmunkák szabályozása és az országgyűlési költségek nemesség általi átvállalása valósult meg.¹⁵⁰ A kudarc fő okát a szakirodalom az udvar halogató taktikájában jelöli meg.¹⁵¹ Ezzel szemben Kosáry Domokos szerint az igazi baj az volt, hogy „a politikai befolyással bíró társadalmi faktorok nagyobb részben még mindig nem akartak komolyan reformot”.¹⁵² A kortársak közül az ellenzékiek „a felsőtábla és a kormány maradiságát, a konzervatívok az ellenzék Kossuth által befolyásolt elemeinek radikalizmusát okolták az országgyűlés balsikeréért”.¹⁵³ Az ellenzéki vezetők közül Kossuth már a diéta lezárása előtt, az 1844. augusztus 27-i pesti gyűlésen a kormányt és a

¹⁴⁷ T. Á. [Uő], *Egynehány szó az adóról*, PH, 1844. július 28., 373. sz., 513.

¹⁴⁸ KOSÁRY 2002, 317.

¹⁴⁹ *Pozsony, 1844. november 5. Batthyány levélfogalmazványa ismeretlenhez* = MOLNÁR 2007/a, 639–640.

¹⁵⁰ Vö.: MÉREI-VÖRÖS 1983, 913–914.

¹⁵¹ Lásd például *Uo.*, 914–916; GERGELY 2003, 224.

¹⁵² KOSÁRY 2002, 319.

¹⁵³ *Uo.*

főrendeket nevezte meg, mint a várható kudarc felelőseit.¹⁵⁴ Batthyány Lajos a felsőtábla november 10-i ülésén nyilvánította ki bizalmatlanságát a kormánnyal szemben.¹⁵⁵ A centralisták közül Szalay László a Pesti Hirlapban szintén az arisztokráciát tette felelőssé a kudarcért.¹⁵⁶ Eötvös József is kevesellte ugyan az országgyűlésen elért eredményeket, de például a közteherviselés elvének kimondását a magyar törvényhozás addigi legnagyobb lépéseként értékelte.¹⁵⁷ A csoportképviseleti beszédmodot használva azonban kifejtette, hogy a sikertelenség okát „mi sem a’ véletlenben, [...] sem egyes emberekben nem keressük; – az ok mélyebben fekszik – fekszik azon bizodalmatlanságban, melly létezni fog mindaddig, mig a’ felelőség’ kimondása által e’ bajnak gyökerei nem vágattak el; fekszik abban, hogy egy t.[örvény]hozás helyett 52 törv.[ény]hozást birunk, mellyeknek mindegyike a’ másiktól különváltirányt követ, ’s hogy nincsen hely, hol a’ nemzet’ központosított érzete szabadon nyilatkozhatnék, hol érdekei valóságosan képviseltetnének.” Ezt követően kifejtette, hogy amíg ez az állapot nem változik, csoportja lehetetlennek tartja Magyarország alkotmányos kifejlődését. A továbbiakban ezért azon elvek elfogadtatásáért fognak küzdeni, melyek szerintük elengedhetetlenek az alkotmányossághoz: „Felelős kormány ’s törvényhozási öszpontosítás, ez vala első szavunk, mellyel a’ journalistica’ mezején fölléptünk; ’s ha eddig kételkedtünk volna is, a’ lefolyt törvényhozás’ egész folyamatja meggyőzött: hogy igazunk vala, midőn kinyilatkoztattuk, hogy Magyarország’ kifejlődése csak ezen föltételek alatt lehetséges”.¹⁵⁸

A centralistákat tehát az országgyűlés kudarca csak megerősítette meggyőződésükben, és továbbra is az államberendezkedés átalakítására törekedtek. A reformellenzék zömével ellentétben azonban ők nem egyesületi téren kívántak nyomást gyakorolni a kormányra,¹⁵⁹ hiszen Szalay László az országgyűlés végeztével legfőbb feladatnak a következő diétára való készülődést tekintette. Eötvöshöz hasonlóan ő is jelezte, hogy lapja ugyanúgy az alkotmányos központosítás megvalósításáért fog küzdeni, mint eddig. Annál is inkább, mert az országgyűlés is elismerte 1844. november 4-ei határozatában, hogy az akkori állapotokon gyökeresen változtatni kell, hogy „részletes

¹⁵⁴ *Uo.*, 317.

¹⁵⁵ MOLNÁR 2007/a, 195.

¹⁵⁶ [SZALAY László], *Zalai szózatok*, PH, 1844. október 10., 394. sz., 693; *ua.* = SZALAY 1988, II, 1–7.

¹⁵⁷ E. [EÖTVÖS József], *Tájékozás*, PH, 1844. november 21., 406. sz., 795–796; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 51–58. Batthyány Lajos hasonlóképpen értékelte a nem nemesek birtokképességének kimondását. (MOLNÁR 2007/a, 193.)

¹⁵⁸ E. [EÖTVÖS József], *Tájékozás*, PH, 1844. november 21., 406. sz., 795–796; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 51–58.

¹⁵⁹ Az egyesületi tevékenységre és okaira lásd például MÉREI–VÖRÖS 1983, 928–936; KOSÁRY 2002, 317–341; GERGELY 2003, 226.

[értsd: részleges – K. J.¹⁶⁰] intézkedések az ország’ anyagi és szellemi kifejlődésére nem vezérelnek”, és hogy a követek „különösen egy alkotmányosan felelős kormányban látják” mind a törvények egyedüli biztosítását, mind az ország kifejlődésének egyedüli feltételét.¹⁶¹ Szalayhoz hasonlóan Eötvös is a követendő irány kijelölését tartotta a legfontosabbnak, de ő meg is nevezte azokat a kérdéseket, melyek szerinte a következő országgyűlésen a legfontosabbak lesznek: „évenkénti országgyűlés, alkotmányos központosítás, utasítási jog’ eltörlése, ’s felelősség”. Ezeken kívül kiemelte még a közteherviselés általánossá tételét, a hitelintézetek ügyét, a városi kérdést, a büntetőtörvénykönyvet, a megyei kihágások elleni rendelkezések szükségességét, valamint a kerületek rendezését, mint olyan ügyeket, melyeknek már az 1843–44-es országgyűlésen meg kellett volna valósulniuk. A Szalay és Eötvös által 1844-ben kijelölt politikai pozíció lényegében nem különbözött a korábbtól.

Szalay büntető törvénykönyvvel kapcsolatos nézetei sem változtak az országgyűlés bezárása előtti időszakhoz képest. A javaslat országgyűlési tárgyalását a kodifikáció, és ezzel együtt a centralizáció megkezdéseként, magát a tervezetet pedig a világon az egyik legkorszerűbbként értékelte.¹⁶² Tetszését a javaslat alkotóinak munkamódszere is elnyerte, akiknek eredeti feladata az 1827-ki büntető törvénykönyvi munkálat tökéletesítése lett volna. Ők azonban a „lehetőségig tökéletes új tervet, azaz: vezéreszme’ fonalán alakult, magából kiinduló ’s magában bevégzett egész művet” igyekeztek létrehozni, ha úgy ítélték meg, hogy a korábbi munkálat egyes pontjai nem felelnek meg céljaiknak.¹⁶³ A javaslat készítői tehát annak a kodifikációnak a szellemében igyekeztek eljárni, amelynek Szalay volt az egyik legrangosabb magyarországi pártolója. A Pesti Hírlap szerkesztője ki is jelentette, hogy lapja a közjog területén ugyanazt az eljárást kívánja követni, mint a büntető törvénykönyv tervezetének alkotói.¹⁶⁴ Mindennek következtében Szalay e tárgyról írott cikksorozatában a javaslat mellett érvelt.¹⁶⁵

¹⁶⁰ „RÉSZLETES [...] Az egésznek egyes részeire külön-külön kiterjeszkedő, azokat elemző, tárgyaló. *Részletes megvitatása valamely tárgynak, azaz, nem általánosságban, hanem részeire feloldozva.*” CZUCZOR–FOGARASI, V, 524.

¹⁶¹ [SZALAY László], *[Készüljünk a’ jövő országgyűlésre]*, PH, 1844. november 27., 408. sz., 811; *ua.* = SZALAY 1988, II, 11–14.

¹⁶² Sz. L. [UÖ], *Büntető törvénykönyv III*, PH, 1845. szeptember 26., 545. sz., 207.

¹⁶³ Sz. L. [UÖ], *Büntető törvénykönyv IV*, PH, 1845. szeptember 28., 546. sz., 211.

¹⁶⁴ *Uo.*

¹⁶⁵ Sz. L. [UÖ], *Büntető törvénykönyv I–X*, PH, 1844. december 12., 412. sz., 843–844; PH, 1845. április 1., 444. sz., 213; PH, 1845. szeptember 26., 545. sz., 207; PH, 1845. szeptember 28., 546. sz., 211; PH, 1845. október 3., 549. sz., 223; PH, 1845. október 5., 550. sz., 227; PH, 1845. október 10., 553. sz., 239; PH, 1845. október 14., 555. sz., 247; PH, 1845. október 26., 562. sz., 277; PH, 1845. november 4., 567. sz., 297.

Az ipar és kereskedelem fejlesztését továbbra is támogatták a centralisták.¹⁶⁶ Trefort szerint ehhez belföldön biztosítani kell a szabad kereskedelmet és az iparüzés (iparüzlet) szabadságát.¹⁶⁷ Ez a kijelentés ugyanakkor már önmagában is mutatja, hogy a centralisták a vámszövetség hívei voltak. Ezt Trefort 1845. tavaszán nyíltan is kifejtette. Addig ugyanis – vélhetően municipalistákhoz való közeledés érdekében – Eötvösök a védvámrendszer mellett álltak ki. Ezzel a centralisták politikai pozíciója a korábbinál is távolabbra került a municipalistákétól.¹⁶⁸

A megyerendszer és a törvényhozás hatásköre és viszonya átalakításának szükségességéről már az országgyűlés alatt is írtak a centralisták, de a diéta bezárása után e tárggyal kapcsolatos nézeteiket részletesebben is kifejtették. Elsőként Irinyi József tette meg ezt *Átalakulásunk* című cikksorozatában.¹⁶⁹ Ő a megyerendszert „valóságos roszt” szervezetnek nevezte, és e helyett egy jobb rendszer felállítását tartotta szükségesnek. Ez a parlamentáris kormány lett volna, ami Irinyi szerint „az alkotmányos életnek mind legfőbb biztosítója, mind alakja, mind [...] lényege is.” Úgy vélte ugyanis, hogy „az alkotmányos élet és szabadság nem abban áll, hogy az ország’ polgárai politizálhassanak, ’s némi illusorius befolyással birjanak a’ törvényhozásban, hanem, hogy a’ törvényhozás valósággal hatalom legyen az országban. A’ parlamentaris kormány, azaz felelős ministerium tehát, mellynek kormányra lépte, ’s ottani megmaradhatása az országgyűlési többségtől függ, ’s azt feltételezi, (midőn aztán ekkép’ az országban mindenk felett az országgyűlés, a’ parliament, áll,) nélkülözhetlen dolog, ha valóban alkotmányos életet, szabadságot akarunk”. „Az önálló alkotmányos lét, ’s mi ennek egy része, a’ saját kormány, teszi leginkább valamint a’ szabadságot, úgy a’ nemzetiséget is.”¹⁷⁰ A megyerendszer és a parlamentáris kormány ugyanakkor „öszve nem férhet”, hiszen a minisztérium csak úgy kormányozhat, ha szabad kezét kap. A törvényhatóságokon tehát változtatni kell.¹⁷¹ Ezt már csak azért is meg kell tenni, mert a megye hatásköre oly széles, hogy a megyei tisztviselők nem rendelkezhetnek elég képzettséggel minden szükséges

¹⁶⁶ S z e r k . [Uő], c. n., PH, 1845. március 16., 439. sz., 175; T. Á. [TREFORT Ágoston], *Ipar I–III*, PH, 1845. július 29., 511. sz., 65; 1845. augusztus 10., 518. sz., 95; 1845. augusztus 14., 520. sz., 103; E. [EÖTVÖS József], *VIII Valljon lehető-e nálunk a’ parlamenti kormány?*, PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 197.

¹⁶⁷ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Iparüzlet’ szabadsága ’s czéhrendszer I–III*, PH, 1845. május 8., 465. sz., 301–302, PH, 1845. május 11., 467. sz., 309; PH, 1845. május 15., 468. sz., 315.

¹⁶⁸ Részletesen lásd *IV/2. 2. Vámszövetség vagy védvámrendszer – A centralisták vámiügyi elképzelései 1846 májusa előtt*

¹⁶⁹ I. J. [IRINYI József], *Átalakulásunk I–IV*, PH, 1845. február 16., 431. sz., 104–105; PH, 1845. február 20., 432. sz., 113–114; PH, 1845. február 23., 433. sz., 123–124; PH, 1845. február 27., 434. sz., 131–132.

¹⁷⁰ I. J. [Uő], *Átalakulásunk I*, PH, 1845. február 16., 431. sz., 104.

¹⁷¹ I. J. [Uő], *Átalakulásunk I*, PH, 1845. február 16., 431. sz., 104–105.

szerepkör betöltésére.¹⁷² Irinyi e megállapítással nem csupán a törvényhatóságok hatáskörének csökkentése, hanem a hatalmi ágak szétválasztása és a specializálódott közigazgatás és igazságszolgáltatás bevezetése mellett is érvelt.

A megyerendszerben szükséges változtatások felsorolását a követek küldésével kezdte. Úgy vélte, nem a törvényhatóságoknak kellene követet küldeni az országgyűlésre, hanem képviseleti rendszert kellene bevezetni, melyben a képviselők számát a népesség számához kellene igazítani. Az utasításokat pedig el kellene törölni, hiszen a törvényhozásnak függetlennek kellene lennie a partikuláris érdekektől. Ha az utasítási jogot eltörölnék, a visszahívási jog is okafogyottá válna.¹⁷³ A megyén belüli, általa anarchikusnak nevezett állapotokat abból eredeztette, hogy a saját területén a megye „[r]észben egészen maga kormányoz, részben örökődik a’ kormányzás, végrehajtása felett azaz, hozzáintéztetnek a’ felsőbb parancsok, intézvények, mellyeket, ha törvényteleneknek vél, jogában áll felírni, vagy is azoknak végrehajtását felfüggeszteni, azaz a’ végrehajtást azoktól megtagadni”. Irinyi szerint viszont nem a megyékben kellene intézkedéseket foganatosítani a kormány törvénytelennek ítélt intézkedései ellen, hanem a kormányt kellene úgy átalakítani, hogy ne hozhasson ilyen intézkedéseket. Erre pedig legjobb módszernek a parlamentáris kormány bevezetését találta.¹⁷⁴ Bár nyíltan nem mondta ki, de nyilvánvalóan a megyék felírási jogának eltörlését és a vis inertiae felfüggesztését kívánta. Az igazságszolgáltatásba az egység érdekében hierarchiális viszonyokat, vagyis egy „legfőbb felelbiteli” széket akart behozni, mely alatt a többi szék egy rangban állt volna. Emellett a bírói függetlenséget is meg kívánta valósítani, amihez a kormány általi kinevezést látta az egyetlen lehetséges útnak. A közigazgatási hivatalnokokat szerinte ugyancsak a kormánynak kellene kineveznie. A megyék szabályalkotási jogát pedig el kívánta törölni. Ilyen jogot csak az egyes községeknek adott volna, de azoknak is némileg megváltoztatott formában, az adott községet érintő ügyekben, például „község’ háza, utczaí és úti rendőrség, kövezet” ügyében.¹⁷⁵ Község alatt nemcsak a szabad királyi városokat, hanem a szabadalmas vagy mezővárosokat, és a falvakat is értette. Ezeknek ugyanakkor nem kívánt politikai hatáskört adni, csupán a saját ügyeik intézését engedélyezte volna számukra. Polgáraik sem a község, hanem a választókerület – ami csak a választásokkor jutott volna szerephez – tagjaiként küldtek volna utasítás nélküli követet

¹⁷² I. J. [Uő], *Átalakulásunk II*, PH, 1845. február 20., 432. sz., 113–114.

¹⁷³ I. J. [Uő], *Átalakulásunk II*, PH, 1845. február 20., 432. sz., 113–114. Az Irinyi által az utasítások és a visszahívási jog ellen hozott érvek közül csak a legfőbbeket említettem.

¹⁷⁴ I. J. [Uő], *Átalakulásunk III*, PH, 1845. február 23., 433. sz., 123–124.

¹⁷⁵ I. J. [Uő], *Átalakulásunk III*, PH, 1845. február 23., 433. sz., 123–124.

az országgyűlésre. A községek ugyanakkor az igazságszolgáltatás országos hierarchiájába illeszkedő törvényszékek székhelyei lettek volna. Emellett kerületekbe, vagy más néven megyékbe tömörültek volna, ami a hatáskörébe tartozó községek ügyeit intézte volna.¹⁷⁶ Mindez azt jelenti, hogy Irinyi mind a megyéknek, mind a községeknek csak közigazgatási szerepet szánt volna. A megyét irányító hatóság ugyanakkor a községek követeiből állt volna, élükön a kormány képviselőjével. A megyék felettes szerve a minisztérium lett volna, aminek tagjai meghatározott ügyekben intézkedtek volna az egész ország területén. Irinyi úgy gondolta, a miniszteri rendeleteknek mindenki engedelmességgel fog tartozni, de a minisztérium felelős lenne az országgyűlésnek, így ez válna a legfőbb hatalommá.¹⁷⁷ Az Irinyi által felvázolt rendszerben tehát a főhatalom kikerülne az uralkodó és tanácsadói kezéből, vagyis a nemzetébe jutna, és alkotmányos monarchia valósulna meg.¹⁷⁸ A közjövendelmek egy országos pénztárba folynának, amelyből az állam kiadásait fedezné az ezt kezelő miniszter. Neki minden évre előre költségvetés-tervezetet kellene benyújtania, majd számot is kellene adnia a bevételekről és kiadásokról. A minisztérium a parlamenti többséghez igazodna,¹⁷⁹ vagyis Irinyi a parlamenti váltógazdaság eszméjét is beépítette tervezetébe.

Az Irinyi által felvázolt községi rendszer kialakításáról Csengery értekezett bővebben, miközben centralista alapokon egy új tervezetet is kidolgozott a városok rendezésére. Ebben elutasította azt az elképzelést, mely a városok szavazatjogának kérdését „a’ belrendezéstől függeszté föl, vagy miként divatos szójárás vala, a városokat előbb a’ megyékhez kíváná assimilálni”. A municipalisták ugyanis csak akkor kívántak volna szavazati jogot adni a városoknak, ha előbb azok politikai berendezkedését a törvényhatóságokéhoz teszik hasonlónak.¹⁸⁰ Egész pontosan azt kívánták elérni, hogy a városi követválasztásra ne csak a városi patríciusok gyakoroljanak befolyást, hanem a városi polgárság nagy része is.¹⁸¹ A városok így önálló közjogi életet élhetnének, és az „alkotmányos szabadság” a városokban is garanciákra lelhetne. Csengery szerint azonban – a centralista elveknek megfelelően – az alkotmányos garanciákat az egész nemzetnél, és nem a nemzet egyes „töredék”-einél kell keresni. Mint csoportképviseleti beszédmódot

¹⁷⁶ I. J. [UÖ], *Átalakulásunk IV*, PH, 1845. február 27., 434. sz., 131–132.

¹⁷⁷ I. J. [UÖ], *Átalakulásunk IV*, PH, 1845. február 27., 434. sz., 131–132.

¹⁷⁸ I. J. [UÖ], *Átalakulásunk*, PH, 1845. február 16. 431. sz., 104–105; I. J. [UÖ], *Átalakulásunk IV*, PH, 1845. február 27., 434. sz., 131–132.

¹⁷⁹ I. J. [UÖ], *Átalakulásunk IV*, PH, 1845. február 27., 434. sz., 131–132.

¹⁸⁰ CSENGERY Antal, *Városi ügy II*, PH, 1845. január 26. 425. sz., 55. A municipalista véleményt lásd például KOSSUTH Lajos, *Városi belszerkezet*, PH, 1841. november 11., 90. sz., 753–754; DOBSZAY 2008, 118.

¹⁸¹ Vö. DÉNES 1989, 82–83; VELIKY János, *A társadalmi mozgalmak politikai szerepéről – Kossuth ipartámogató politikájának eszmerendszere* = VELIKY 2009, 144.

használva, a centralisták nevében írta: „mi a' nemzet' összes érdekeit központosítani ohajtjuk a' törvényhozásban épen a' végett, hogy azután ott találjuk alkotmányos állásunk' biztosítékát, hol az erők, hol az érdekek központosulva vannak. [...] [M]i tehát nem látunk a' szavazatjog 's belrendezés között olly szoros egybeköttetést, sőt némileg – mert a' városi ügy csak első lépés, – épen a' szavazatjog által reméljük kivivhatni azt, hova ti a' belrendezés által törekszetek.” Az alkotmányos garanciák biztosításakor a törvényhatósági élet további erősítése helyett Csengery „a' számszerinti képviselet, a' centralisatio' tiszta formájára” kívánt támaszkodni. Ezért először országgyűlési szavazatjogot adott volna a polgárságnak, és csak azután rendezte volna a városok belügyeit, hogy arról ne „rólok nélkülök” szülessen döntés.¹⁸² Az idézett szövegrész utolsó mondata valószínűleg arra utal, hogy a választási törvény már önmagában is megoldotta volna a belrendezés kérdését, hiszen a polgárság szélesebb rétegének biztosított volna szavazati jogot. A Csengery által e kérdésben kifejtett elv és az ezt alátámasztó érvelés egyaránt centralista megalapozású volt.

A szabad községek rendszerének kidolgozását Csengery a centralista elveknek megfelelően a törvényhozásra kívánta bízni. A községeket kivonta volna a megye intézkedési köréből, és „önkormányzási hatósággal” ruházta volna fel őket. Úgy vélte ugyanis, hogy a helyi kérdésekben a nép is képes döntést hozni, hiszen saját közvetlen érdekeit ismeri. Sőt, mindenki „legjobban végzi öndolgait”. A republikanizmus beszédmódját használva még azt is kifejtette, hogy a „szabad községi rendszer első láncszem, melly a' család után az embert a' statushoz fűzi; 's tanítván mások' javáért is tenni, áldozni, – ezáltal a' hazafiságnak, szabadságnak elemi iskolája”. A megyékkel ellentétben pedig a község – mérete miatt – nem jelent veszélyt az államra, hanem annak oltalmára szorul.¹⁸³ A községben a nép saját ügyeire közvetve, választás útján gyakorolhatja befolyást. Ehhez két testületet kellene választani, egy tanácskozót – képviselő testület – és a Csengery által tanácsnak is nevezett, végrehajtó tisztviselői kart. A választást úgy kell elrendezni, hogy egyetlen osztály se maradjon képviselet nélkül, és az eddig a megyében politizáló nemességnek is bele kell olvadnia a községekbe. Anélkül azonban, hogy előjogait magával vinné. Ugyanazoknak a feltételeknek kell tehát rájuk is vonatkozni, mint a községek többi lakosára. A képviselőket egyenes [értsd: közvetlen – K. J.] választással, a lakosság számával arányosan kell választani olyan mennyiségben, hogy testületük határozatképes legyen. A tisztviselői kar választásának módját azonban nem

¹⁸² CSENGERY Antal, *Városi ügy II*, PH, 1845. január 26. 425. sz., 55. – A „rólok nélkülök” kifejezés a nemzeti önrendelkezés igényét kifejező híres kossuthi „semmit rólunk nélkülünk” parafrázisa. Vö. például KOSÁRY 2002, 49.

¹⁸³ CSENGERY Antal, *Töredék eszmék a' községek' rendezése körül II*, PH, 1845. május 22., 472. sz., 333.

határozta meg pontosan. Ez szerinte közvetlen és közvetett választással is történhet, de utóbbi esetben a képviselői testület létszámának nagyobbak kell lennie. Azt viszont határozottan kijelentette, hogy a tisztviselőknek függetleneknek kell lenniük. Nem szabad tehát más állást betölteniük, olyan hivatalok pedig, „mellyeknek egyike ellenőrzi a’ másikat, rokonokkal ne tölthessenek be, ’s [...] egy kézben ne halmoztassanak össze”. A bíraskodást és a közigazgatást – vagyis a hatalmi ágakat – a községekben is külön kell választani, és a választhatóságot a nép minden osztályára ki kell terjeszteni. A község hatáskörébe kell, hogy tartozzon a község vagyonának és jövedelmeinek, a községi közintézeteknek és alapítványoknak, valamint a község lakosait érintő ügyeknek a kezelése, továbbá a helyi ügyekben való törvényes bíraskodás, a helyi rendőrség irányítása, illetve az ezzel kapcsolatos szabályok és határozatok hozatala. E szabályok és határozatok azonban sem törvényekbe, sem megyei szabályokba nem ütközhetnek.¹⁸⁴

Csengery úgy vélte, hogy a községi élet kicsapongásai veszélyeztethetik az egyes polgár szabadságát, ezért az államnak felügyeletet kell gyakorolnia a község felett. Ezt az állam a megyén keresztül teheti meg. Csengery tehát a megyének főleg adminisztratív szerepet szánt, és a következő feladatokat adta volna annak: „Felügyel az egyes községek’ administratiojára, de abba nem avatkozik, csak ellenőrzi; hozzá intéztetnek, ’s általa adatnak ki a’ községeknek minden közkormányi intézmények, rendeletek, mik a’ községi ügyeket illetik; nem csupán az igazságszolgáltatásban gyakorol felelőviteli székét, hanem a’ felsőbb, az egész vidéket, kerületet illető rendőrséget is kezeli, nagyobb fontosságú ügyekben ’s a’ választási kihágásokra nézve pedig első folyamodványi bíróság; szóval gondja van mindazon érdekekre, mellyek a’ kerületébene községeket általában illetik, nem terjeszkedvén ki egyes községek’ saját viszonyaira, ’s a’ kisebb érdekű helyi ügyekre. Felügyelői hatóságánál fogva a’ közigazgatás’ minden ágaiban időszakos jelentést kívánhat a’ községektől; egyébiránt a’ felügyeletet tisztviselői által gyakorolja, kik jelentést tesznek a’ közgyűlésre; ’s a’ közgyűlés tanácskozik és határoz mind a’ felsőbb rendeletek’ foganatbavétele iránt, mind a’ vidéki érdekek, szükségek szerint szabályok’ hozatalát illetőleg. Illy tárgyak a’ megyei politialis ügyek, községi költségvetés’ előleges megvizsgálása, ’s az országos vonalhoz vezető vicinalis utak’ készítése ’stb.” A községi érdekeket érintő ügyekben a községek képviselőinek is részt kell venniük a megyei tanácskozásokban. Csengery úgy vélte, a községi rendszer bevezetése az adott pillanatban számos nehézségbe ütközne, ezért átmeneti megoldásként abba is beleegyezett volna, hogy

¹⁸⁴ Uő, *Töredék eszmék a’ községek’ rendezése körül III*, PH, 1845. május 23., 473. sz., 337.

a magukat megváltó községek lakosaik száma szerint képviselőket küldjenek a megyegyűlésekre.¹⁸⁵

Csengery szerint a nemességnek nem szabad magával vinnie előjogait az új választási rendszerbe. A képviseleti rendszert tehát nem a municipalisták által kívánt módon – jogkiterjesztéssel –, a nép bevételeivel az alkotmány sáncai mögé kívánta megvalósítani. Nem sokkal Csengery cikkeinek megjelenése előtt Eötvös írt cikksorozatot a Pesti Hirlapban a jogkiterjesztés megvalósíthatatlanságáról, illetve arról, hogy még ha ez kivihető is lenne, azzal még nem valósulna meg a képviseleti rendszer.¹⁸⁶ Eötvös szerint a nemesség „választási ’s egyéb politicalai jogai” természete, valamint a választás akkori módja miatt a nemesi jogok nem terjeszthetők ki az egész népre. A nemesség ugyanis születésétől fogva rendelkezik választójoggal, és ezt tőle semmilyen körülmények – például függő helyzetbe kerülés, börtönbüntetés, tudatlanság, műveletlenség – között nem lehet elvenni. A nemesség választójogának kiterjesztése tehát egyenlő lenne az általános szavazatjoggal. Eötvös azonban úgy vélte, hogy a népképviselet csak „választási censussal együtt hozathatik be”. Ideálisnak pedig azt tartotta volna, ha ez a cenzus a nemességre is kiterjed. Érvéle szerint ellenkező esetben az újonnan választójogot kapók jogait értékelnék le. Az alkotmányos nemzet beszédmódját használva kijelentette viszont, hogy addig, míg az alkotmány „egyedül a ’nemesség’ védelmére bizatik”, a választók számát nem akarja csökkenteni, így addig, amíg a nép nem részesül a választójogban, a cenzus behozatalát nem fogja javasolni. Még ugyanebben a cikkében azt is kijelentette, egyetért azzal az elvvel, hogy az eddig választójoggal bírók ezután se veszítsék el e jogukat. Mivel azonban fentebb egyértelműen a cenzusos választójog nemesekre való kiterjesztése mellett érvelt, mostani kijelentése arra utalhat, hogy nem kívánta szembeállítani eszméivel a kismemesség azon tömegeit, melyeket a kvalifikáció kizárt volna a választójogból,

A választás akkori módja szerint a megyei hivatalnokokat egyszerre és egy helyen választották meg. Ez azt jelentette, hogy a megye minden választója részt vett a csak a megye egyes részeit érintő választásokban, ami „a’ jogok kiterjesztésével nem fér össze”.¹⁸⁷ Eötvös ezt a gondolatot nem fejtette ki bővebben, de vélhetően arra gondolt, hogy az önkormányzás elve nem engedi meg, hogy az érintetteken kívül egy ügyben más is

¹⁸⁵ Uő, *Töredék eszmék a ’községek’ rendezése körül IV*, PH, 1845. május 25., 474. sz., 341.

¹⁸⁶ E. [EÖTVÖS József], *Népképviselet és annak akadályai I–III*, PH, PH, 1845. május 1., 461. sz., 285; 1845. május 2., 462. sz., 289; PH, 1845. május 4., 463. sz., 293. Eötvös ugyanezeket az elveket fejtegette, igaz, nem ennyire részletesen [Uő], *Agricola’ levelei II*, PH, 1845. február 2., 427. sz., 72; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 78–83; E. [Uő], *VIII Valljon lehető-e nálunk a ’parlamentari kormány?*, PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 197.

¹⁸⁷ E. [Uő], *Népképviselet és annak akadályai II*, PH, 1845. május 2., 462. sz., 289.

szavazhasson.¹⁸⁸ Ráadásul ez az eljárás vagy kizárná a választásból azokat a szavazati joggal rendelkezőket, akiknek nem lenne elég pénzük a választás helyére utazni; vagy „mások” költségein” vitetnének a választások helyére, azaz szavazatuk áruba bocsátására kényszerülnének.¹⁸⁹

Eötvös arra is felhívta a figyelmet, hogy „[v]an egy szám, mellyentul a’ tanácskozási jogok’ gyakorlata lehetlenné válik”, vagyis, ha a jogkiterjesztés megvalósulna, a megyegyűlések döntésképtelenné válnának. Éppen ezért – mint írta –, „hogy a’ képviseleti rendszertől üdvös eredményeket várhassunk, szükség, hogy az valósággal képviseleti rendszer legyen, és ne csak annak neveztessek; azaz, hogy a’ politicalai jogokkal felruházott polgárok el ne felejtsek: miként közdolgaik’ kormányzását képviselőkre bízta, ’s csak azon befolyást tartották fel magoknak, mellyet szabad választás ’s minden érzelmeik ’s kívánataik’ korlátok nélküli kimondhatása által gyakorolhatnak. Hol a’ nép a’ másokra bizott hatalmat minden pillanatban visszaveszi, ’s akármi okból a’ közdolgokban nemcsak választás és kívánatainak szabad nyilvánítása, de határozatok által is a’ közdolgokba befolyjni kíván, ott a’ képviseleti rendszer névben igen, de valóságban nem létezik”. Ez egyben azt is jelenti, hogy Magyarországon még a nemesség sem rendelkezik képviseleti rendszerrel, sőt ez csak akkor lesz életbe léptethető, ha a nemesség lemond jogai egy részéről.¹⁹⁰

Eötvös, és vele együtt a centralisták nézetei a népképviselétről tehát jelentősen eltértek a jogkiterjesztést kívánó municipalistákétól. Ráadásul, mint Irinyi *Átalakulásunk* című cikksorozatából kiderült, a centralisták a népképviselést nem megyei, hanem országgyűlési szinten kívánták megvalósítani, és a képviselőket sem a megyében, hanem újonnan létrehozott választókerületekben választották volna. Eötvösök mindezzel a nemesi előjogokat is jobban megnyirbálták volna mint a municipalisták, még akkor is, ha a választójogi cenzust Eötvös ígéretének megfelelően a centralista eszmék ellenére végül nem kívánták volna kiterjeszteni a nemesekre. A nemesi adómentességet és az ösiséget ugyanakkor a municipalistákhoz hasonlóan Szalayék is el akarták törölni.¹⁹¹

¹⁸⁸ Nézeteit az önkormányzás elvéről Eötvös a következő cikkben fejtette ki: E. [UÓ], *Centralisatio ’s valóságos municipalis rendszer*, PH, 1845. január 9., 420. sz., 16.

¹⁸⁹ E. [UÓ], *Népképviselet és annak akadályai II*, PH, 1845. május 2., 462. sz., 289.

¹⁹⁰ E. [UÓ], *Népképviselet és annak akadályai III*, PH, 1845. május 4., 463. sz., 293.

¹⁹¹ Az adómentesség eltörlésére lásd például E. [EÖTVÖS József], *A’ B. P. Híradóról*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55–56; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 73–77; E. [UÓ], *Adóügy*, PH, 1845. február 13., 430. sz., 84–93; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 43–50; E. [UÓ], *Agricola’ levelei III*, PH, 1845. március 2., 435. sz., 139; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 94–98; B. EÖTVÖS József, *Felelet a’ Jelenkornak*, PH, 1845. március 6., 436. sz., 147–148; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 99–104; E. [UÓ], *Per quam regulam nem jog a’ magyar nemesség’ adómentesége? I–III*,

Írinyi az *Átalakulásunkban* az alkotmányos monarchia mellett foglalt állást, és azt is kifejtette, hogy a szabadság legfőbb biztosítója a saját kormány. Arra már Eötvös mutatott rá, hogy a magyar kormány a törvények szerint független a birodalmitól.¹⁹² A saját kormány léte ugyanakkor nem veszélyeztetheti a birodalmat, hiszen mint Eötvös írta, az összeköttetés „az európai statusrendszer és geographiai helyzetünkénél fogva” Magyarországnak és a monarchiának is hasznára van.¹⁹³ Földrajzi helyzet alatt Eötvös vélhetően az Orosz Birodalom közelségére gondolt. A korszak magyar politikusai ugyanis attól tartottak, hogy az oroszok magukhoz kívánják csatolni a Habsburg Birodalom – és ezzel együtt Magyarország – szlávok lakta területeit.¹⁹⁴ A centralisták tehát meg kívánták őrizni hazájuk birodalmi összeköttetéseit, ám annak érdekében, hogy Magyarország érdekei ne szoruljanak háttérbe a birodaloméi mellett, a magyar kormányt a törvényeknek megfelelően függetleníteni akarták a birodalmitól, és a magyar országgyűlésnek kívánták felelőssé tenni. Eötvös ennek érdekében még arra is kísérletet tett, hogy bizonyítsa, a magyar törvényekben benne rejlik a felelősség eszméje.¹⁹⁵ A felelős, önálló kormány ugyanakkor értelemszerűen Magyarország bel- és külügyeivel is foglalkozna. Ezek közül Eötvös szerint a külügyek különvált intézése okozhatna nehézségeket a birodalmi ügyek vitelében. Ezek a nehézségek azonban az akkori kormányforma mellett is fennálltak. A kormány felelőssé tétele tehát csak a már meglévő nehézségeket örökítené tovább, amelyek rendezésére nem dolgozott ki tervet.¹⁹⁶

PH, 1845. március 27., 442. sz., 197–198; PH, 1845. április 3., 445. sz., 217; PH, 1845. április 4., 446. sz., 222; T. Á. [TREFORT Ágoston], *Még egy szózat a 'conservatívokhoz*, PH, 1845. április 10., 449. sz., 235. Az ősiség eltörlésére lásd például T. Á. [UÖ], *Örökösödési jog I-II*, PH, 1845. január 30., 426. sz., 63; PH, 1845. február 6., 428. sz., 79; T. Á. [UÖ], *Az örökösödési jog 's a 'conservatív lapok*, PH, 1845. április 6., 447. sz., 225; T. Á. [UÖ], *Ősiség I-II*, PH, 1845. április 25., 458. sz., 273; PH, 1845. április 29., 460. sz., 281.

¹⁹² E. [EÖTVÖS József], *III További észrevételek a 'B.P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 16., 574. sz., 325; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 220–224; E. [UÖ], *IX Valljon lehető-e nálunk a 'parlamentari kormány?*, PH, 1845. szeptember 25., 544. sz., 201–202. Erre Írinyi már az országgyűlés bezárása előtt is rámutatott I. J. [IRÍNYI József], *A 'Nemzeti Ujságnak*, PH, 1844. október 13., 395. sz., 701–702.

¹⁹³ E. [EÖTVÖS József], *IX Valljon lehető-e nálunk a 'parlamentari kormány?*, PH, 1845. szeptember 25., 544. sz., 201–202; E. [UÖ], *IV További észrevételek a 'B.P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 18., 575. sz., 329.

¹⁹⁴ Az orosz terjeszkedéstől való félelemre lásd például [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom 'kereskedési viszonyai XVI]*, PH, 1846. július 28., 716. sz., 61; SCHLITZER 1909, 261–263; Deák Ferenc Oszterhuber Józsefhez, 1842. november 16-án = SÁNDOR 1979, 267–275; VARGA 1982, 93–114; GERGELY 2007, 75–76; DÉNES 2008, 60.

¹⁹⁵ E. [EÖTVÖS József], *IV További észrevételek a 'B.P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 18., 575. sz., 329. Ezt korábban már Szalay is kifejtette: [SZALAY László], *[Remény és aggodalom a 'diétának berekesztésekor]*, PH, 1844. november 7., 402. sz., 761; *ua.* = SZALAY 1988, II, 8–11.

¹⁹⁶ E. [EÖTVÖS József], *IX Valljon lehető-e nálunk a 'parlamentari kormány?*, PH, 1845. szeptember 25., 544. sz., 201–202.

Írinyi, mikor *Átalakulásunk* című cikksorozatában a szabadság mibenlétéről írt, a republikanizmus szabadság fogalmát jelentősen leszűkítette. Úgy vélte, a szabadság nem az egyén részvételét jelenti a haza ügyeiben, hanem a saját kormány létét.¹⁹⁷ Szabadság értelmezésük során a municipalisták indultak ki a republikanizmus régóta hagyományozódó szabadság fogalmából. Írinyi tehát az általa ideálisnak tartott államszervezet felvázolásakor nem csupán a megyerendszer akkori állapotának fenntarthatósága ellen érvelt, hanem alapjaiban támadta meg a municipalisták fogalomrendszerét is. A centralisták ekkor már nem csupán az általuk kívánt államszervezet kialakítására, hanem ennek érdekében a közvélemény fogalomrendszerének átalakítására is törekedtek. Ezt a célt szolgálhatta elsősorban Eötvös válasza Pulszky Ferenc *Szabadság az ó és új kor fogalmai szerint* című írására,¹⁹⁸ és az író-politikus *Per quam regulam nem jog a' magyar nemesség' adómentesége?* című cikkei,¹⁹⁹ Szalay büntető törvénykönyvről írott cikksorozata,²⁰⁰ Csengery írásai a városi ügyről és a községek rendezéséről,²⁰¹ valamint Írinyi külföldi eseményeket tárgyaló cikkei.²⁰² A centralisták az országgyűlés vége után tehát jelentősen fokozták ismeretterjesztő tevékenységüket, amit az tehetett szükségessé, hogy az általuk kijelölt politikai pozíció elemei Magyarországon akkor még nem voltak kellően ismertek. Erről maguk a centralisták is többször nyilatkoztak lapjukban. Írinyi még 1844 októberében jelentette ki a csoportképviseleti beszédmódot használva, hogy ha a „szabadelműek [...] nem csak egyedül nevére fogják ismerni a' parlamentaris kormányt, melly mellett mi [...] akarunk központosítani, bizonyosan teljesen egyet fognak velünk érteni”.²⁰³ Írinyi később 1845 februárjában is arról panaszkodott, hogy a centralista nézetek alapját képező fogalmak még mindig nem eléggé ismertek: „Sok ember van, ki nem is tudja, miben áll tulajdonképen véve a' megyerendszer' lényege, a' parlamentaris kormányt pedig épen csupán hiréből

¹⁹⁷ Lásd fentebb

¹⁹⁸ Pulszky cikke: PULSZKY Ferenc, *Szabadság az ó és új kor fogalma szerint*, Jkor, 1845. május 15., 39. sz., 229–230. Eötvös cikkei: E. [EÖTVÖS József], *Szabadság az Ó és Új Kor' fogalma szerint I–III*, PH, 1845. június 5., 480. sz., 367; PH, 1845. június 6., 481. sz., 371–372; PH, 1845. június 8., 481. sz., 375; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 119–136.

¹⁹⁹ E. [UŐ], *Per quam regulam nem jog a' magyar nemesség' adómentesége? I–III*, PH, 1845. március 27., 442. sz., 197–198; PH, 1845. április 3., 445. sz., 217; PH, 1845. április 4., 446. sz., 222.

²⁰⁰ Lásd fentebb.

²⁰¹ Lásd lentebb.

²⁰² I. J. [IRINYI József], *A' státuspapírok' kamatainak megváltoztatása*, PH, 1845. március 30., 443. sz., 205–206; I. J. [UŐ], *A' maynoothi bill*, PH, 1845. május 8., 465. sz., 301–302; I. J. [UŐ], *A' Párisi várerősítések*, PH, 1845. május 23., 473. sz., 338; I. J. [UŐ], *Az academiái közoktatás' terve Irlandban*, PH, 1845. május 25., 474. sz., 341; I. J. [UŐ], *Az uralkodó egyház Angliában*, PH, 1845. augusztus 5., 515. sz., 83–84; I. J. [UŐ], *Franciaország és külföldi szabadelvű ellenségei*, PH, 1846. augusztus 13., 725. sz., 97–98. Az elsőként említett cikk egy franciaországi eseményt tárgyal.

²⁰³ I. J. [UŐ], *A' Nemzeti Ujságnak*, PH, 1844. október 13., 395. sz., 701–702.

ismeri, és mégis rendkívül kikel az előbbinek védelmére. De hiában, az ember annyira gyöngé, hogy mit nem ért, nem ismer, nem igen hajlandó annak jóságában hinni [...]. A 'megyerendszer' kebelében növekedvén fel, egész életünkben mindig annak magasztalását hallottuk, a 'parlamentaris kormányt ellenben hiréből is alig ismertük, és csoda e tehát, hogy igen sokan nem bírnak eléggé tisztult fogalmakkal e' téren, és elvannak fogulva a 'megyerendszer iránt?'²⁰⁴ Eötvös József még a lap átvétele után levélben írt Szalay Lászlónak arról, milyen fontos lenne, hogy nézeteiket még Kossuth laphoz jutása előtt megismertessék a közvéleménnyel: „Én részemről igen szeretném, ha legalább 6 hónapokig magunk állhatnánk, s addig eszméinket, még mindenekelőtte Kossuth-tal polemizálnunk kell, tisztába hozzuk, sok ostobaságot tesztek fel hontársainkban, egyébiránt nem annyit, hogy ha terrénumunkat egyszer esmerni fogja, pártolására nem számolnék; maga Kossuth, hacsak vagy tökéletes anarchiát prédikálni, vagy a Híradó sípján fújni nem akar, kénytelen a főbb kérdésekre nézve velünk kezet fogni, legalább, ne félj, úgy a szegletbe szorítom, hogy hadarázhat, üthet, káromkodhat, de mozogni nemigen fog.”²⁰⁵ Eötvös várakozása láthatóan nem vált valóra, ami jórészt annak tudható be, hogy Kossuth hosszú ideig nem kapott lapot.²⁰⁶

A centralisták ismeretterjesztő tevékenységéhez hasonló módon járt el egyébként Kossuth is, mikor 1842-ben a Magyarországon addig kevésbé ismert védvámrendszeri elvet kívánta megismertetni és elfogadtatni az ellenzékkel.²⁰⁷ Kossuth akkor sikerrel járt, hiszen a liberálisok az 1843–44-es országgyűlésen már a vámügyben ezt az elvet pártolták.²⁰⁸ Nem zárható ki tehát, hogy Kossuth korábbi tevékenysége is mintául szolgált a centralistáknak 1844–45-ben. Kossuth és a municipalisták ugyanakkor – többek között – ugyanazért a tevékenységért támadták a centralistákat, amit korábban Kossuth is folytatott.²⁰⁹

A centralisták ugyanakkor nem csupán az ismeretterjesztő tevékenység szükségességének voltak tudatában, hanem annak is, hogy eszméiknek ugyanúgy van tapasztalati alapja, mint a municipalistákéinak. Sőt, Eötvös szerint a centralista fogalmak tapasztalati alapja nagyobb is volt. Ő ugyanúgy kísérletnek tekintette a municipalisták törvényhatósági rendszerhez való ragaszkodását – amit egyébként összeegyeztetetlennek tartott a haladással –, mint a parlamentnek felelős kormány bevezetését. A két kísérlet

²⁰⁴ I. J. [UÖ], *Átalakulásunk I*, PH, 1845. február 16., 431. sz., 104–105.

²⁰⁵ Eötvös József Szalay Lászlónak, 1844. július 30. = EÖTVÖS 1976/a, 149.

²⁰⁶ Kossuth küzdelmét lapengedély elnyerésére lásd *III/2. 1. 1. Szemere a centralisták oldalán*

²⁰⁷ Lásd *IV/2. 1. Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek*

²⁰⁸ KOVÁCS 1894, 153; SZABAD 2002, 77; KOSÁRY 2002, 253–256; KAPOSÍ 2010, 153–156.

²⁰⁹ Bővebben lásd még *IV/2. 1. Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek*

közül pedig a municipalistákét tartotta veszélyesebbnek, mivel, mint írta: „ennek eredményére nézve más országok példája előttünk nem áll”.²¹⁰ A Koselleck által alkalmazott fogalmi felosztás alapján joggal tételezhető fel, hogy a korabeli és azóta hagyományozódó vélekedés szerint politikailag tapasztalatlan centralisták elvei mögött körülbelül ugyanannyi felhalmozódott tapasztalat állt, mint a municipalistákéi mögött. A centralisták által propagált eszmék azonban az akkori Magyarországon csak kevéssé voltak ismertek, így az újonnan fellépő ellenzéki csoport politikai pozíciójának kijelölése közben arra is rákényszerült, hogy az alkalmazni kívánt fogalmakat meg is magyarázza. Ez közrejátszhatott abban, hogy Szalayék nem fogadták meg Eötvös arra vonatkozó tanácsát, hogy nézeteiket csak apránként fedjék fel, és ezért kezdték elveiket már fellépésükkor tárgyalni. Az országgyűlés befejeződése előtt azonban jobbra csak az éppen a diéta előtt lévő ügyeket tárgyalták, hogy így gyakoroljanak hatást a törvényhozásra.²¹¹ Ám az ekkor felmerülő kérdéseket is – ahol lehetett – a centralizáció irányába kívánták eldönteni. Az országgyűlés vége után pedig már teljes részletességgel fedték fel rendszerük minden elemét. A centralisták tehát nem azért kezdték meg rögtön fellépésükkor elveik nyílt tárgyalását, mert nem voltak képesek az aktuális politikai helyzet felmérésére, hanem éppen a körülmények ismerete miatt cselekedtek így. Ahogy Irinyi fogalmazott 1845 februárjában, a csoportképviselési beszédmodot használva: „Ne mondja nekünk senki, hogy mi ideal után futosunk, ’s nem vagyunk gyakorlati emberek. Egészen ellenkezően, éppen mi tartjuk magunkat gyakorlati embereknek. Avagy nincs e mellettünk Europa?”²¹²

Mint fentebb jeleztem, a centralisták időnként használták a republikanizmus és az alkotmányos nemzet politikai nyelveit. Korábban Dénes Iván Zoltán tett kísérletet annak meghatározására, hogy a reformkori politikai csoportok Magyarországon mely beszédmódokkal éltek.²¹³ Dénes fentebb idézett megállapításait az e fejezetben írtak következtében annyival egészíteném ki, hogy a centralisták az alkotmányos nemzet és a republikanizmus politikai nyelvének egyes elemeit is használták, igaz ritkábban, mint a Dénes által említett beszédmódokat.

Itt térnék vissza a liberálisok Dénes Iván Zoltán által alkalmazott felosztására is, amit a *Bevezetés*ben már említettem. Dénes a liberálisokat a kormányhoz fűződő viszonyuk alapján osztályozta. Ellenzékinek azt tartotta, aki belépett az Ellenzéki Pártba, a szerinte az

²¹⁰ EÖTVÖS József, *Reform* = EÖTVÖS 1978, I, 502. Lásd még *II/1. Politikai pozíció-kijelölés és fogalmi felosztás*

²¹¹ Eötvös tanácsát lásd *III/1. 1. Eötvös és Metternich*. A centralisták országgyűlés alatti tevékenységét pedig *III/1. 5. 1. Az országgyűlés vége előtt*

²¹² I. J. [IRINYI József], *Átalakulásunk IV*, PH, 1845. február 27., 434. sz., 131.

²¹³ Bővebben lásd *I. Bevezetés*

abszolutizmus iránt illúziókkal bíró centralistákat pedig inkább az ellenzékhez, mint a kormányhoz kötődő liberálisoknak nevezte.²¹⁴ Az inkább az ellenzékhez kötődő liberálisokat így jellemezte: „politikai reformjaik, az anakronisztikus, de abszolutizmus ellenes rendi intézményrendszer, mindenekelőtt a megyerendszer megszüntetése érdekében modern központosítást kívántak és ennek megvalósítása érdekében – időnként, s a háttérben – megkíséreltek együttműködni a kormánnyal”.²¹⁵ A centralisták kétségkívül megpróbálták kapcsolatot teremteni a kormánnyal, ez a kísérlet azonban korántsem tartott 1846-ig, ahogyan azt Dénes állítja.²¹⁶ Veliky János Eötvös *Egység és bizodalom* című cikke kapcsán mutatott rá, hogy Eötvös már 1844 augusztusában felhagyott a kormánnyal való összeköttetés megteremtésének szándékával, és az ellenzék egységének építését tűzte ki célul.²¹⁷ Dolgozatomban Veliky megállapítását számos érveléssel támasztom majd alá. A kormánnyal való kapcsolatteremtési kísérlet ráadásul olyannyira a háttérben zajlott, hogy valószínűleg még Eötvös társai sem tudtak róla.²¹⁸ A centralisták közül Szalay tárgyalt még a kormány embereivel, de a neki ajánlott hivatalt visszautasította.²¹⁹ E kapcsolatteremtési kísérletek tehát csak rövid ideig tartottak, és – úgy gondolom – ugyanúgy reálpolitikai megfontolások indokolták ezeket, mint például Kossuth 1844-es látogatását Metternichnél.²²⁰ Nem tartom valószínűnek, hogy a centralistáknak lettek volna „illúzióik az abszolutizmussal kapcsolatban”.²²¹ Inkább csak egy árnyalatnyival jobban féltek az állam működésképtelenné válásától, mint az abszolutizmustól. Utóbbit egyébként ugyanúgy ellenségüknek tekintették, mint a Dénes által ellenzékhez sorolt liberálisok, és a működésképtességet az abszolutizmus veszélyét is elhárítva kívánták biztosítani. A centralisták abszolutizmus ellenességét mutatja, hogy Eötvös a törvényhatóságok adminisztratív tevékenységéről szólva már 1844. július 25-ei cikkében kijelentette csoportja nevében: „alkotmányunk’ egyik garantiáját találva a törvényhatóságaink’ ebbeli működésében, annak megváltoztatását mind addig, míg alkotmányunknak más

²¹⁴ Lásd I. Bevezetés

²¹⁵ DÉNES 2008, 45. Szabó Miklós Déneshez hasonlóan úgy véli, hogy a centralisták köztes helyzetben voltak a középneemesi irányzat és Bécs között. SZABÓ 1993, 162.

²¹⁶ DÉNES 2008, 69.

²¹⁷ VELIKY János, *Eötvös József bizonytalan alkotmányos pozíciója – Metternichhez küldött politikai memorandumai 1843-ban* = VELIKY 2009/b, 91–92.

²¹⁸ Lásd III/1. 1. Eötvös és Metternich

²¹⁹ GERGELY 1990, 2; Részletesebben elemzi – VELIKY János, *Eötvös József bizonytalan alkotmányos pozíciója – Metternichhez küldött politikai memorandumai 1843-ban* = VELIKY 2009 b, 86–87.

²²⁰ Lásd például KOSÁRY 2002, 308–310; MST I, 754–755.

²²¹ DÉNES 2008, 70.

garantiák nem nyújtatnak, lehetetlennek tartjuk”.²²² Alkotmányos garanciákra ugyanis mindenekelőtt az abszolutizmus ellenében van szükség. Első centralista elveket tartalmazó beszédében Szalay is hasonló okból fejthette ki még 1843-ban, hogy ha az adott pillanatban a municípiumok jogainak megszorítására törekedne, a haza „érdekei ellen” vétene.²²³ Ráadásul Szalay már 1845 februárjában az alkotmányos kormányzást kérte számon a konzervatívokon: „Ezen uraknak a’ kormányról még csak concret fogalmuk sincsen, – mert ha mi kormányformájok’ vázlatát sürgetjük, azt válaszolják, hogy ezek meddő kérdések reánk nézve, hogy ne feledkezzünk meg viszonyainkról, hogy ne cseréljük föl a’ szerepeket, hogy ne képzeljük magunkat francia vagy angol publicistáknak. [...] Ez urak között ’s köztünk egy egész tenger van, nem azért, mert kormányférfiak, hanem azért, mert magokat alkotmányos kormányférfiaknak hiszik, ’s így nem is válandanak már azokká boldog kimulásokiglan”.²²⁴ Mindemellett a centralisták ugyanúgy tagjai lettek az Ellenzéki Pártnak 1847-ben, mint például Kossuth vagy Deák, és rengeteget dolgoztak az egység megteremtésén már 1845-ben is.²²⁵ A centralistákat tehát a Dénes által ellenzéki liberálisnak nevezett municipalistáktól nem a kormányhoz való viszonyuk különíti el. A különbség inkább a reformok mértékében és hogyanjában, illetve a jól működő államról kialakított célképzetükben mutatkozik meg, vagy – ahogy Szabó Miklós megállapította – abban, hogy melyik csoport mit tekintett fő ellenfelének.²²⁶

A centralisták tehát rögtön a Pesti Hírlap kézbe vétele után megkezdték elveik ismertetését, de minden részletre kiterjedően csak az országgyűlés 1844. novemberi bezárása után tárgyalták azokat. Eközben azonban többször is a municipalisták által kijelölt politikai pozícióhoz igazodtak, például a vámügy kérdésében, mikor az általuk legjobbnak tartott vámszövetségi rendezés helyett hosszú ideig a védvámrendszert támogatták.²²⁷ A népképviselő kérdésében pedig Treforték is gyakran használták – ugyanazzal a

²²² E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer IV*, PH, 1844. július 25., 372. sz., 503–504. az idézetet lásd 504. Ezt a kitétele a centralisták rendszeresen megismételték cikkeikben, valamint Eötvös a *Reformban* is. EÖTVÖS József, *Reform = EÖTVÖS* 1978, I, 406.

²²³ A beszéd két részletben – 1843. május 27-én és 1843. szeptember 27-én – hangzott el az 1843–44-es országgyűlés kerületi ülésén. SZALAY 1843.

²²⁴ SZALAY László, *Nyílt levél Considerant Victorhoz a’ Démocratie pacifique’ főszerkesztőjéhez*, PH, 1847 február 2., 427. sz., 71–72; *ua.*, *Nyílt levél Considerant Victorhoz c.* = SZALAY 1988, II, 36–42. Az idézetet lásd *Uo.*, 71, illetve 38.

²²⁵ A centralisták tevékenységét az egység megteremtése érdekében 1845-ben lásd *III/2. Szemere Bertalan és a centralisták küzdelme az ellenzék egységének helyreállításáért*

²²⁶ Szabó a centralistákat és municipalistákat az európai liberalizmus áramlataihoz kötötte (SZABÓ 1993; 159–163), ezeket az áramlatokat pedig a szerint különítette el, hogy ki mit tekintett fő ellenfelének (SZABÓ 1989).

²²⁷ Bővebben lásd *IV/2. Alkalmazkodás az új helyzethez – pozíció kijelölés a vámügyi vita során*

tartalommal – a nép bevétele az alkotmányba fordulatot,²²⁸ vagyis a jogkiterjesztés eszméjét annak ellenére, hogy Eötvös annak megvalósíthatatlansága mellett érvelt. Ráadásul – a municipalisták megnyugtatására – többször is kijelentették, hogy addig nem akarják a megyék hatáskörét csökkenteni, amíg jobb alkotmányos biztosítékokat nem tudnak kiharcolni helyettük.²²⁹ Mindez arra utal, hogy a centralisták amellett, hogy a megyék átalakítására törekedtek, a reformellenzék megyerendszert védelmező szárnyával igyekeztek kapcsolódási pontokat keresve megőrizni jó kapcsolatukat. E céljukat azonban nem sikerült elérniük, hiszen 1845 elejétől sűrűsödtek a municipalisták szóbeli támadásai a centralisták ellen.²³⁰ (A támadások gyakoribbá válásában ugyanakkor szerepet játszhatott az is, hogy a centralisták nem sokkal korábban kezdték teljes részletességgel feltárni eszmerendszerüket.) Eötvösök közeledési kísérletei azonban nem merültek ki ennyiben, hiszen 1845. folyamán többször is az ellenzék egységesülésének szükségessége mellett érveltek. Mivel ezt az ellenzéki egységet elsőként sürgető Szemere Bertalan beszédeire támaszkodva tették, szükséges a centralisták és Szemere kapcsolatát részletesen is tárgyalni.

²²⁸ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Haladók és Conservatívek*, PH, 1844. szeptember 8., 385. sz., 617; B. EÖTVÖS József, *Felelet a' Jelenkornak*, PH, 1845. március 6., 436. sz., 147–148; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 99–104.

²²⁹ Lásd például E. [EÖTVÖS József], *Egység és bizalom*, PH, 1844. augusztus 22., 380. sz., 573–574; *ua.* *Egység és bizalom* c. = EÖTVÖS 1978 II, 24–35; T. Á. [TREFORT Ágoston], *Reform*, PH, 1845. március 13., 438. sz., 165; E. [EÖTVÖS József], *Állásunk*, PH, 1845. március 23., 441. sz., 189–190; *ua.*, *Állásunk* c. = EÖTVÖS 1978 II, 105–114; E. [UŐ], *Ügyünkben II*, PH, 1845. július 3., 496. sz., 5–6; *ua.*, = EÖTVÖS 1978 II, 147–151; CSENGERY Antal, *[Az olvasóhoz]*, PH, 1845. július 1., 495. sz., 1.

²³⁰ GERGELY 2003, 228.

III/2. Szemere Bertalan és a centralisták küzdelme az ellenzék egységének helyreállításáért

III/2. 1. Szemere és a centralisták

A Szemere Bertalan által Szalay Lászlóhoz 1844–45-ben írt leveleket közreadó Ruszoly József szerint e dokumentumok egyértelművé teszik, hogy Szemere a centralisták oldalán állt „akkor is, ha diétai, majd megyei föladatai meg is gátolták abban, hogy maga is föllépjen a megváltozó lap hasábjain”.²³¹ Az eddigi szakirodalomhoz képest nagyobb hangsúlyt adok Szemere és a centralisták együttműködésének, ugyanis szövetségüknek fontos szerepe volt az Ellenzéki Párt megszervezésében.²³² A kutatók egy része számára nem mond újat, hogy az ellenzék párttá alakulását először Szemere Bertalan kezdeményezte 1845. január 9-ei követjelentési beszédében.²³³ Az ezt követő, az ellenzék egységesülését eredményező 1845. november 18-ai és 1846. februári ellenzéki konferenciákat megelőző események azonban jórészt homályban maradtak. A kutatók egy része pedig Szemere első pártegységesülést sürgető beszédével sem számol, és a borsodi követ egyik későbbi, 1845 szeptemberében elhangzott ilyen jellegű beszédét tekinti az elsőnek ezen megnyilvánulások sorában.²³⁴ Mindezt annak ellenére teszik, hogy Szemere követjelentési beszéde már 1847-ben megjelent nyomtatásban,²³⁵ és annak jelentőségét már Csengery Antal is kiemelte Szemeréről írott jellemrajzában.²³⁶ Szemere beszédeire utalva pedig maguk a centralisták is többször kimondták az ellenzék egységesülésének szükségességét. E fejezetben az ehhez kapcsolódó adatokat ismertetem, és a mellett érvelek, hogy Szemere azért nem publikált a centralista Pesti Hirlapban, mert félt, hogy az

²³¹ SZEMERE 1994, 24–33. – A szöveget az eredeti levelek alapján korrigáltam.

²³² Fenyő István disszertációm írásával egy időben mutatta be Ruszoly munkásságára támaszkodva, hogy Szemere és a centralisták szinte teljesen azonos elvi alapon álltak. Az említett személyek szoros kapcsolatával azonban a reformkor utolsó éveiben nem számolt. FENYŐ 2012.

²³³ Lásd például HERMANN 1998, 20; HERMANN Róbert, *Szemere Bertalan*, = ERDŐDY–HERMANN 2002, 167–323; MOLNÁR 2007 a, 224; HERMANN 2008, 535–593, HERMANN 2011 b.

²³⁴ FERENCZI 1903, 118; MÉREI–SPIRA 1957, 287. (A vonatkozó fejezetet Mérei Gyula jegyzi); FENYŐ 1997, 322. (Fenyő István legutóbbi, Szemerével foglalkozó tanulmányában már Szemere követjelentési beszédét tekinti az első ilyen megnyilvánulásnak. [FENYŐ 2012.] – Az alábbi munkák egyetlen ilyen értelmű Szemere beszédet sem említenek meg: KLÓM XI; MANN 1982; SCHLETT 1987; KOSÁRY 2002; SZABAD 2002; GERGELY 2003. (A vonatkozó fejezetet Pajkossy Gábor jegyzi).

²³⁵ SZEMERE 1847. A beszéd kiadásának körülményeiről lásd: HERMANN 2011/b.

²³⁶ CSENGERY Antal, *Szemere Bertalan* = CSENGERY 1884/a, 175–291. A Hőke Lajos nevével fémjelzett történeti munka szintén hosszan méltatja a beszédet. HŐKE–[JAKAB] 1893, 169–181. (A kötet társszerzőjét Jakab Elek személyében Hermann Róbert azonosította. Ő állapította meg azt is, hogy a kötet Szemere beszédével foglalkozó fejezete Jakab Elek munkája.) – HERMANN 2011/a, 49–60.)

elszigetelődéséhez vezetne az ellenzék másik szárnyán belül. Ezenkívül arra is rámutatok, hogy Szemere és a centralisták kapcsolata a kortársak előtt sem maradt titokban.

III/2. 1. 1. Szemere a centralisták oldalán

Szemere Bertalan már a Pesti Hirlap centralista kézbe kerülése előtt is figyelemmel kísérte a leendő szerkesztők tevékenységét, és a cikkíráson kívül minden módjában álló segítséget megadott barátainak a lap zökkenőmentes átvételéhez, majd működtetéséhez. 1844. június 1-jén kelt levelében jelezte Szalaynak, hogy két hétig tartó betegsége miatt még nem tud cikket küldeni. Ezt követően kifejtette, hogy „most lépnem fel, ki Kossuthnál nem léptem fel, olyan valami lenne mintha én is az új hirlap élére akarnék állni. Pedig én nem vagyok éle, te vagy és légy az, – a fok pedig hátul van, ez vagyok én.” Szemere szavai arra utalnak, a levél írója tartott attól, hogy a lapban való megjelenése után Kossuth ellenfeleként, vagy legalábbis Pesti Hirlaptól való eltávolítása haszonélvezőjeként tartják majd számon, és ennek legalább akkora szerepe volt cikkei elmaradásában, mint elfoglaltságának. A lap sorsát ennek ellenére a szívéen viselte, hiszen a levél későbbi szakaszában levelezőket ajánlott Szalay figyelmébe saját megyéjéből, valamint Beregből és Temesből.²³⁷

Szemere kötődését a laphoz jól mutatja, hogy tanácsokat is ad Szalaynak. Szerinte barátja akkor fog „megélni, megállni”, ha kitartó lesz, „ha az abstract, a reminiscenciákkal teljes írásmódot” elhagyja „s nem vevén fel Kossuth francia-spanyol lobogását, hősi modorát”, az lesz, aki az életben is, „nyers, különc (de okosan), gúnyos élesen, humoros”. „Ez új iz, új szín lesz, ingerelni fogja az olvasókat,– eleinte az ember száját összehúzza a savanyúság miatt, aztán az előbbi édes után oly jónak találja”.²³⁸ Szemere itt kifejtett nézetei rokonságot mutatnak a centralisták követendő publicisztikai stílusról alkotott

²³⁷ A Szemere által Szalaynak ajánlott Vadnay Miksa és Szinthy János valóban a lap levelezői lettek – utóbbit Trefort Ágoston vette rá az együttműködésre (Trefort Ágoston Szalay Lászlóhoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1844. május 30.) –, ami már önmagában is bizonyítja, hogy Szemere, még ha nem is írt a lapba, komoly segítséget nyújtott a centralistáknak a szerkesztés zökkenőmentes átvételéhez. Ugyanez lehet igaz Lónyay Menyhértre is, akiről azt írja Szemere levelében, hogy Szinthy Jánosról ő is írni fog Szalaynak. Ezt erősíti meg Trefort július 6-i levele is, melyben azt állítja, hogy Lónyay cikket ígért neki a lap számára. (Trefort Ágoston Szalay Lászlóhoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1844. július 6.) A Szemere által Borsodi levelezőnek ajánlott Vadnay Miksa mellett Miskolcra 1845 tavaszától az XXX jelű Szűcs Miklós is írt tudósításokat a Pesti Hirlapba. (Szűcs naplójában az e jel alatt megjelent írások közül négyet ismer el magáénak, melyeket 1846–47-ben publikált, de vélhetően a többi ilyen jelű cikk is az ő tollából származik. – SZÜCS 1981, 239–243.)

²³⁸ Szemere Bertalan Szalay Lászlóhoz, 1844. június 1. = SZEMERE 1994, 27.

elképzeléseivel,²³⁹ melyről Szalay már szerkesztőként való bemutatkozásakor is ejtett szót: „Egy új időszak’ előestvéjén, annyi mozgalomnak közepette, midőn az alkotmányos eszmék, ha csak szemenkint is, a’ gyakorlati élet’ mezejére lépni készülnek, ’s midőn ezeket ennél fogva az érzelő szóárból, a’ szertehullámzó általánosságból kiemelünk, határszéleiket kimutatnunk, mind magokban, mind másokkal viszonyban feltüntetnünk, szóval, tisztán és szabatosan formulázni kelletik”.²⁴⁰ Szalay tehát a pontos, szabatos, érzelmektől mentes fogalmazás mellett érvelt, amivel bizonyos mértékig Szemere is egyetértett, mikor elítélte Kossuth stílusát. Szerinte azonban Szalaynak ahhoz, hogy sikeres hírlapíró legyen, nem elég pontosan és érzelemmentesen írnia, hanem vállalnia kell a rendszerint gúnyos hangnemben zajló polémiát más lapokkal, és fel kell hagynia külföldi olvasmányélményeinek pusztá ismertetésével, és ha lehet, alkalmaznia kell azokat a magyar viszonyokra. A Szemere levelében olvasható tanácsokat sok esetben praktikus okok motiválták.

Szemerét azonban nem csupán a publicisztikai stílusról vallott nézetek hasonlósága vonzotta a centralistákhoz. Ezt az 1844. július 3-ára keltezett levélből²⁴¹ szűrhetjük le, melyben arról tájékoztatta Szalayt, hogy Eötvös volt nála, és elmondta neki első négy cikkének tartalmát, melyeket ő jónak talált.²⁴² Örömmel fogadta azt a hírt is, hogy Trefort már hét cikket írt, de véleménye szerint Szalaynak a materialis érdekek megvitatására szakértőket kell keresnie, ezért a szerkesztő figyelmébe ajánlotta Trefort mellett Fényes Eleket és Vállas Antalt. Tudomása volt arról is, hogy a Pesti Hírlap akkori korrekora²⁴³ csak egy hónapra vállalta a munkát, ezért Szalay figyelmébe ajánlotta egyik ismerősét, Somlyai Dánielt. Szemere e megjegyzése, valamint az, hogy 1846. december 16-i levelében²⁴⁴ szerkesztő-helyettesnek nevezte Szalayt,²⁴⁵ arról tanúskodik, hogy a levelek írásának időpontjában – 1844 júliusa és 1846 decembere között – a legapróbb részletekig tisztában volt a lap belső ügyeivel. Ha ehhez még hozzávesszük azt is, hogy jónak találta

²³⁹ A centralisták publicisztikai stílusára vonatkozólag lásd FENYŐ 1978, 41–43; FENYŐ 1997, 265, 271–273, 281–282, 285–288. Lásd még a második kötet forrásközlő részében: *II/1. 2. Csengery Antal szerkesztési elvei*

²⁴⁰ SZALAY László, *[Az olvasóhoz]*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451; ua. = SZALAY 1988, I, 188–193.

²⁴¹ Szemere Bertalan Szalay Lászlóhoz, 1844. július 3. = SZEMERE 1994, 28–29.

²⁴² Itt valószínűleg Eötvös *Központosítás és helyhatósági rendszer* című cikksorozatáról van szó. E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer I–IV*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451–452; PH, 1844. július 11., 368. sz., 469–470; PH, 1844. július 14., 369. sz., 476–477; PH, 1844. július 25., 372. sz., 503–504.

²⁴³ Nincs tudomásunk a lap akkori korrektorának kilétéről.

²⁴⁴ Szemere Bertalan Szalay Lászlóhoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1846. december 16.

²⁴⁵ Szalay szerkesztő-helyetteségével kapcsolatban lásd *III/3. 2. Szerkesztőváltás a centralista Pesti Hírlap élén – Csengery Antal szerkesztői székbe kerülése*

Eötvös centralizációról írt első négy cikkét, nem kételkedhetünk abban, hogy a tárgyalt időszakban elképzelései meglehetősen közel estek a centralistákéihoz.

1844. július 3-i levelében Szemere újra jelezte, hogy elfoglaltságai miatt nincs ideje cikket írni. Arra kérte azonban Szalayt – aki valószínűleg levélben, vagy a Szemerénél járó Eötvös útján ismételten felkérhette barátját a publikálásra –, hogy börtönrendszerrel kapcsolatos beszédét hozza le a lapban. (A börtönrendszerrel kapcsolatos beszédnél azonban Szalay valószínűleg valami sokkal inkább centralista színezetű dolgot várhatott Szemerétől, így a beszéd nem jelent meg.) Ezt követően megnyugtatta a szerkesztőt, hogy akikkel beszélt, „Kossuth célzatait, a két utolsó cikkben²⁴⁶ ro[s]sz néven veszik”, valamint, hogy a lap „elsőjét kíváncsian várják,– mint midőn az új alispán első izben elnököl”.²⁴⁷

A lap első néhány számának rá és környezetére tett benyomásairól Szemere 1844. július 29-én kelt levelében számolt be Szalaynak: „[A]rra figyelmeztetek, hogy a napi kérdésekbe kellene jobban beleereszkedni, kivált kezdetben [...]. Azt is szerettem volna, ha a külső elrendezésben megismerszik vala jobban, az új szerkesztő, új ember, új forma, s valami értekezőféle, stb. A szerkesztés nem attól függ, hogy [a szerkesztő] maga sokat írjon, hanem irasson sokkal [...]. Csak erőssen, paprikásan, szeszesen irjatok, a classicai izlést újságlapba nem lehet áltvinni, s kivált K[ossuth] után nem egyszerre. Az Eötvösét igen békésnek látják, – a tied már jobban tetszik, ingereltetni akarnak az emberek. Tehát ez áltmenetekre figyeljete. Különösen nógass, kérj, csábíts, ösztönözz írókat, de ne magamfélé, ki bizony nem érkezik.”²⁴⁸ Szemere idézett sorai ismét csak azt bizonyítják, hogy írójuk szívében viselte a centralista Pesti Hirlap sorsát, de nyilvánosan nem akart azonosulni a lap irányvonalával.

Az eddig elmondottakból kitűnik, hogy Ruzsoly József nem tévedett mikor azt írta, hogy Szemere a centralisták oldalán állt. Kemény Zsigmond egyik, Wesselényi Miklóshoz címzett leveléből kiderül, hogy ez a kapcsolat a kortársak előtt sem maradt titokban: „a’ Pesti Hirlap – mint látom – nem akadot ügyetlen kezek közé, noha koránt sem Kossuthéi. Szalai mellett munkatársak *Trefort, Eötvös, Lukács Moricz, Szemere Berti* és *Pulszki*.”²⁴⁹ Kemény tehát csaknem egy hónappal a lap centralista kézre kerülése után is úgy tudta, hogy Szemere a Pesti Hirlap munkatársa. Mivel Kemény ez idő tájt még nem állt

²⁴⁶ Valószínűleg: [KOSSUTH Lajos], *Partium 's Erdély*, PH, 1844. június 27., 364. sz., 435; [UÓ], *A' szerkesztő búcsuszava*, PH, 1844. június 30., 365. sz., 443. Kossuth a június 27-ei cikkben a Pesti Hirlapot átvenni készülő centralistákat „idegen kezek”-nek nevezte, amivel azt kívánhatta jelezni, hogy Eötvösék nem az általa képviselt politikai irányzathoz tartoznak. Ugyanezt próbálhatta kifejezni június 30-án, mikor úgy nyilatkozott, hogy pártjának a Pesti Hirlap csak „e mai napig” volt orgánuma.

²⁴⁷ A centralista Pesti Hirlap első száma a levél megírásának másnapján, 1844. július 4-én jelent meg.

²⁴⁸ Szemere Bertalan Szalay Lászlóhoz, 1844. július 29. = SZEMERE 1994, 29–30.

²⁴⁹ Kemény Zsigmond Wesselényi Miklóshoz, 1844. július 26. = KEMÉNY 2007, 22–25.

kapcsolatban a centralistákkal, információi csakis közvetettek lehettek. Azt kell tehát gondolnunk, hogy Szemere és Szalayék szoros kapcsolata ismert tény volt a politikai elit berkeiben. Ezt megerősíti, hogy tudjuk, Wesselényi a kapott információt tudatta Deák Ferencsel is.²⁵⁰

III/2. 1. 2. Együtt az ellenzék egységének megteremtéséért

Szemere 1845. március 21-én Szalayhoz írt levelében szót ejtett követjelentési beszédéről: „Ha követjelentési beszédemet olvasod (majd később), fogod látni, hogy sokban egyezünk.”²⁵¹ A szóban forgó beszédre, mely a borsodi megyegyűlésen 1845. január 9-én hangzott el, a Pesti Hirlapban csak utalás történt,²⁵² maga a beszéd sem ekkor, sem később nem jelent meg ott. Ruzsoly József feltételezi, hogy a beszéd megjelenését „a cenzúra akadályozta meg, de az sem kizárt, hogy a lap élén Szalayt [1845. július 1-jén – K. J.] fõlváltó új szerkesztõ, Csengery Antal óvatosságból nem tartott rá igényt.”²⁵³ Nem tudni, hogy a felkínált lehetőségek közül melyik a helytálló, azonban az első tűnik valószínűbbnek a most következő adatok ismeretében, hiszen ezek arra utalnak, hogy a centralisták számára előnyös lett volna a szónoklat közlése.²⁵⁴ A beszéd kiemelkedő fontosságú, mivel Szemere elsőként mondta ki benne, hogy az ellenzéknek párttá kellene szerveződnie.²⁵⁵ Lehetséges, hogy Szemere a beszédnek erre a momentumára gondolt, mikor azt írta Szalaynak, hogy sokban egyeznek. A levél keletkezését követően ugyanis nem sokkal – többek között a szóban forgó beszédre támaszkodva – Eötvös József, majd ugyanezen év júliusában Eötvös és Szalay is kifejtette az összefogás szükségességét a Pesti Hirlap hasábjain.²⁵⁶ Elképzelhető azonban az is, hogy Szemere a centralisták és saját eszméinek egyezésére utalt a levélben. Ezt valószínűsíti, hogy a Szemere beszédében kifejtett elvek között található két tipikus centralista eszme, a követutasítások eltörlése és a

²⁵⁰ „Hogy Kossuth kap-e hírlapra hírlapi szabadéket vagy nem, még bizonytalan; bár kapna, mert journalistikánk nagyon kezd parlagulni. Mit mondasz arra, hogy a gaz Landerer illő lakoltatás helyetti kármentesítésére, sőt jutalmazására Eötvös, Szemere, Pulszky, Lukács s Trefort léptek fel, a Pesti Hirlapot olvasottá s keresetté teendők.”(Báró Wesselényi Miklós Deák Ferenchez, 1844. szeptember 27. = WESSELÉNYI 1904, 307–309.)

²⁵¹ Szemere Bertalan Szalay Lászlóhoz, 1845. március 21. = SZEMERE 1994, 31–32.

²⁵² *Törvényhatósági dolgok*, PH, 1845. január 30., 426. sz., 64–65.

²⁵³ SZEMERE 1994, 25.

²⁵⁴ A beszéd végül 1847-ben, könyv alakban jelent meg. – SZEMERE 1847.

²⁵⁵ HERMANN 1998, 20; HERMANN Róbert, *Szemere Bertalan* = ERDÖDY–HERMANN 2002, 167–323; HERMANN 2008, 565–567; HERMANN 2011/b.

²⁵⁶ A szóban forgó cikkek E. [EÖTVÖS József], *Állásunk*, PH, 1845. március 23., 441. sz., 189–190; *ua.*, = EÖTVÖS 1978, II, 105–114; E. [UÓ], *Ügyünkben IV*, PH, 1845. július 6., 498. sz., 13–14; *ua.*, = EÖTVÖS 1978, II, 162–171; Sz. L. [SZALAY László], *Tévedések I*, PH, 1845. július 13., 502. sz., 29; *ua.*, SZALAY 1988, II, 58–63.

felelős kormány is. A borsodi politikus és a centralisták által propagált eszmék rokonságára később Csengery Antal is utalt Szemeréről írott jellemrajzában. Csengery szerint az *Ellenzéki Nyilatkozat* létrehozását megelőzően „Szemere az új *P.[esti] Hirlap* tanait képviselte az egyezkedésekben oly határozott, mint gyönyörűen szerkesztett javaslatával”.²⁵⁷ Csengery állítását alátámasztani látszik egy ismeretlen szerzőjű levél, mely szerint az 1847. március 15-ei ellenzéki tanácskozás előtt „3 program javaslat adatott bé [...] 1-ő Kossuth által megyei rendszer szellemében. [...] 2-dik B. Eötvös József és 3-k Szemere Bertalan által központosítási elvből ki indulva”. A tanácskozáson továbbá Szemere ugyanúgy nyilatkozott, mint Eötvös, aki kifejtette, hogy „Magyar országnak központosítás nélkül jövődjéje nem lehet, azonban míg ezt a felelős kormánnyal együtt ki lehetne vinni, ő is meg nyugszik a megyei rendszer védésében s csak azt kívánja, miként a központosított felelős kormány elérendő célul tűzessék ki, melyre minden igaz ellenzéki ember törekedni, s ereje szerint működni köteles legyen”.²⁵⁸ Kemény Zsigmond értékelése némiképp eltér az előzőektől. Szerinte Szemere „a’ másik kettőtől egészen különböző programtervet” készített, de „[e]bben majd minden lehető árnyolat megtalálta kedvenc eszméjét”, melyek közül Kemény első helyen a parlamentáris kormányt említette.²⁵⁹ A kortársi értelmezésekből tehát az a következtetés szűrhető le, hogy Szemere 1847-ben már nyíltan állást foglalt a központosítás eszméje mellett.

Szemere és a centralisták kapcsolatát elemző tanulmányában Fenyő István szintén úgy látja, hogy Szemere elvei alapján inkább sorolható Eötvösék, mint a megyerendszer hívei közé. Fenyő szerint „1848 márciusa előtt Szemerét csupán antimonarchikus álláspontja különböztette meg a centralistáktól – ettől eltekintve éppoly híve volt a nyugati orientációnak, a felelős kormánynak és a népképviseleti parlamentnek, a községi önkormányzatnak, mint amazok”.²⁶⁰

Szalayéknak 1845 folyamán jól jött, hogy Szemere addig nem állt nyíltan a centralisták mellé, hiszen így a volt borsodi követ az ellenzék megye párti részének szemében – annak ellenére, hogy többen tudtak a centralistákhoz fűződő kapcsolatáról – megőrizte hitelét. Ennek következtében ő nem keltett gyanakvást azzal, hogy kimondta, az ellenzéknek párttá kell szerveződnie. Szalayék tollából ugyanis ez a kijelentés valószínűleg csak elutasítással találkozott volna, ráadásul egy ilyen megállapítás egyenértékű lett volna

²⁵⁷ CSENGERY Antal, *Szemere Bertalan* = CSENGERY 1884/a, 235.

²⁵⁸ *Pest, 1847 április 5. Részlet ismeretlen leveléből, amelyben beszámol a március 15.-i ellenzéki konferencia és az ugyanakkor tartott konzervatív tanácskozás eseményeiről* = KLÖM XI, 128–130.

²⁵⁹ Kemény Zsigmond Wesselényi Miklóshoz, 1847. április 17. = KEMÉNY 2007, 93–97.

²⁶⁰ FENYŐ 2012. Az idézetet lásd 515.

annak beismerésével, hogy a municipalisták nélkül képtelenek megvalósítani reformelképzeléseiket. Ez pedig a centralisták és eszméik vereségét okozta volna. Azt követően azonban, hogy Szemere a párttá szerveződés szükségessége mellett érvelt, a centralisták már következmények nélkül teheték meg ugyanezt.

Szemere 1845. június 18-i levelében ismét egy beszéde megjelentetéséről írt Szalaynak. „Azt vélem, hogy ha beszédemből a lényegest kinyomatni engedik, elégedjünk meg vele ez úttal, s nem gondolnám, hogy azt kivinni nehéz lenne, de ha idő nincs, akkor a könnyű is nehéz, tehát hogy rajtad s magamon segítsek, szólítsd föl arra Vadnay Rudolf ügyvédet, – Kóczán [?] segédét, Miksának testvérét”.²⁶¹ A levélből nem derül ki, hogy Szemere melyik szónoklatáról van szó. Hermann Róbert azt feltételezte, hogy Szemere követjelentési beszédének kiadását tervezte.²⁶² Véleményem szerint azonban nem valószínű, hogy 1845 júniusában még mindig egy 1845. januári szónoklatról tárgyaltak volna. Főleg, mivel Szemere időközben más, hasonló tartalmú beszédet is tartott. Úgy vélem, Szalay és Szemere a lap 1845. június 27-i számában, a *Törvényhatósági dolgok* rovatban megjelent Szemere-beszéd kiadását tervezték, mely a borsodi megyegyűlésen 1845. május 15-én hangzott el. Ebben Szemere az adminisztrátori rendszerről értekezett. Rávilágított, hogy e „rendszernek [...] egyenes és legközelebbi célja, többséget szerezni a’ kormánynak, mind a megyékben, mind az o.[rszág] gyűlésen.” Elismerte, hogy a kormánynak joga van többségre törekedni, de ezt „csak az alkotmány’ határain belül keresett eszközökkel ’s csak annak szellemével egyezőleg kellene megszerezni iparkodni.” Alkotmányellenesnek tartotta tehát az adminisztrátori rendszert, és egyben olyan lépésnek, mely a szabad élet kifejlődésének nem kedvez. Figyelmeztette azokat, „kik a főispáni hivatalt eddig örökösnek hitték”, hogy egyes megyékben az adminisztrátor „a gyűlésben azért lesz jelen, hogy a’ függetlenség elnémuljon, csak egy lesz igaz vélemény, a többi mind haeresis, a’ hivatalok nem képesség, hanem szinezet szerint fognak osztatni”, majd megróttá a fentebb említetteket, hogy „ez eljárás ellen, általa saját érdekük is sértetvén, nyíltan felszólalni nem bátorkodtak”. Elismerte azonban, hogy az adminisztrátori rendszernek van jó oldala is, „t. i. szaporodott ellenörködése alatt a’ közigazgatás jobb és gyorsabb lehet”, ami a jogokkal nem bíró nép számára igazi nyereség. Szemere ezzel a figyelmet a törvényhatósági rendszer egyik fő hibájára is ráirányította – a közigazgatás lassúságára, amin központosítással javítani lehet. Ezzel nyíltan állást foglalt a centralista eszmék mellett, ami alkalmassá tette beszédét a Pesti Hirlapban való megjelenésre.

²⁶¹ Szemere Bertalan Szalay Lászlóhoz, 1845. június 18. = SZEMERE 1994, 32–33.

²⁶² Szemere 2011/b, 225.

Mindemellett Szemere a május 15-i szónoklatban tett két olyan észrevételt is, melyekről már követjelentési beszédében is ejtett szót. Elsőként arra figyelmeztette a rendeket, hogy a kormány magát centralisálja, organisálja. „Mit a' központi kormány kitervez, annak kivitelére a' megyékben egy egy hatalom állítatik, melly csak a' megyékre nézve állandó, de a' kormányra nézve függő, és általa változható, 's a' veszély épen ebben van. Mert midőn a' kormánypárt nemcsak a' hatalmat bírja, de munkálatába egységet, rendet, tervet is hozott, akkor a' reform-párt, mellynek részén az igazság van, de hatalom nincs, egységet, rendet, tervet nélkülöz. Az az, mi gyöngék vagyunk az eloslzás által, mert minden megyei párt elszigetelve a' többtől, magának küzd, a' kormánypárt pedig erős az eloslzás által, mert bár külön, de összefüggőleg és egyetértve dolgozik.” Szemere mindebből arra a következtetésre jutott, hogy „a' reformpártnak is organisálni kelletik magát országszerte, 's ez organisált pártegység legyen azon alap, mellyen annak minden tagja, minden hirlapja 's minden hozzátartozó törvényhatóság mozogjon; mert, [...] mig a' reformpárt tetteiben terv, 's terveiben országos egység és összehangzó számítás nem leend, addig nem győz, 's mig ez nem győz, addig nemzetünk sem szabad, sem boldog nem lesz.” Második észrevétele az utasítások eltörlésével kapcsolatos, melyet januárban még azért javasolt, mivel azok lehetlenné tették a pártok egymás közötti egyezkedését és így a reformok bevezetését is. Ezúttal azonban már az adminisztrátori rendszertől való félelme miatt javasolta ezek megszüntetését. „Eddig melly szellemben készült az alaputasítás, a' pótló rendszerint annak kifolyása volt, a' küzdés tehát mindig az alaputasítás' készítésekor kezdődött és végződött. De most nemcsak hogy nagyobb lesz a' küzdés, hanem folytonos is, mert a' főkormányzó a' diaeta alatt is mindig honn fog ülni, 's bizonyosan nem lesz mindenik megye olly éber, hogy meg ne lepettessék néha, 's nem lesz olly erős és kitartó, hogy a' folytonos küzdés ki ne fáraszsa.”²⁶³

Szemere tehát korábban az ellenzék összefogásának szükségességét a következő országgyűlésre készülés jegyében hangsúlyozta, most azonban már azért, hogy az opposzió gátat tudjon vetni a kormány intézkedéseinek, és az adminisztrátori rendszer terjedésének. (Persze az adminisztrátori rendszer ellen is csak az országgyűlésen léphetett fel eredményesen a reformellenzék. Szemere májusban hangoztatott érve így magában hordta a januári beszédben elhangzott indokot is.) Érvrendszere az utasításadás

²⁶³ *Törvényhatósági dolgok*, PH, 1845. június 27., 493. sz., 421–422. – A tudósítást író Szűcs Miklós (XXX – a cikk szerzőjének kiléte a textus végét tartalmazó 494. számból derül ki) ugyan nem nevezi meg név szerint a szónokot, de ezt a lap egy későbbi számában megteszi helyette Szalay, mikor ebből a beszédből idéz. (Sz. L. [SZALAY László], *Tévedések I*, PH, 1845. július. 13., 502. sz., 29; *ua.*, SZALAY 1988, II, 58–63.) Szalay szerint a beszédet Szemere mondta el.

tekintetében is hasonló változáson ment át. Alapelve, hogy az utasításokat el kellene törölni nem változott, csupán a haladást gátló kompromisszumképtelenség helyett az adminisztrátori rendszerben a szabadságra leselkedő veszélyekre helyezte a hangsúlyt. Korábbi érveit a csinosodás politikai nyelvéből, míg a mostaniakat az alkotmányos nemzet beszédmódjából vette. Ennek okát nem lehet pontosan tudni, de Dénes Iván Zoltán kutatásai rámutattak, hogy a municipalisták mindkettőt használták.²⁶⁴ Talán Szemere arra számított, hogy az alkotmányos nemzet politikai nyelvéből vett érvekkel könnyebben megnyerheti eszméinek a megyerendszer támogatóit. Nem zárható ki azonban, hogy csak az események menete kényszerítette Szemerét e változtatásokra.

Szemere májusi beszédét, mely már a központosítás eszméje mellett is kiállt, Szalay közölte. Ez – mivel Szemere ebben a párttá szerveződés mellett érvelt – azt mutatja, hogy eddigre már a szerkesztő is fő prioritássá tette az ellenzék egységesítését. Szalay e szónoklat kiadásával, illetve az ezzel kapcsolatos, júliusban megjelent *Tévedések I* című cikkével²⁶⁵ már a municipalisták felé kívánta közelíteni csoportját. Mint később látni fogjuk, Szalay ezen írásában Szemere elveire támaszkodva és rá hivatkozva ajánlott szövetséget a liberális ellenzék zömének, de közben éreztette is, hogy ez csak a centralisták elvei alapján jöhet létre. Szemere beszédének kiadására tehát Szalaynak azért volt szüksége, hogy azt előzményként használva ő is kimondhassa, az ellenzék egységesülésére szükség van. Szemere ugyanakkor a municipalisták és a centralisták által használt érvkészlet ötvözésével próbálta közelíteni egymáshoz az álláspontokat, és megnyerni maga számára a szemben álló feleket. A Szemere májusi megyegyűlésen elmondott beszédében elhangzott érvet, mely az utasítási rendszer ellen szólt, később Eötvös is felhasználta a *Reformban*: „Képzeljünk magunknak megyét, melynek főispánja, csakhogy a kormánynak többséget szerezzen, a korteskedés aljas eszközéhez nyúl; [...] Tegyük fel, hogy a megye összes intelligenciája a kormány ellen nyilatkozott; hogy az ellenzék a választásoknál nagy erőködés után győzött, s két ellenzéki követet küldött az országgyűlésre, mit használ mindez; hisz a főispáni helyettes honn marad, gyűlést tart, amikor akar, az utasítást megváltoztatja kedve szerint, [...] Jelen megyei szerkezetünk s az utasítási rendszer mellett az értelmiség véleménye csak addig nyilatkozhatik, míg a kormány a politikai befolyással bíró míveletlen tömeggel visszaélni nem akar, s ezen meggyőződés az, melyből kiindulva, én a főispáni hivatal új rendezését a szabadságra nézve annyira veszélyesnek tartom.”²⁶⁶

²⁶⁴ Lásd III/1. 5. 2. *Az országgyűlés bezárása után – A politikai pozíció részletes kifejtése*

²⁶⁵ Sz. L. [SZALAY László], *Tévedések I*, PH, 1845. július. 13., 502. sz., 29; *ua.*, SZALAY 1988, II, 58–63.

²⁶⁶ EÖTVÖS József, *Reform* = EÖTVÖS 1978, I, 485–486.

Szemere pártegységesülést sürgető beszédeit a centralisták később is saját céljaikra használták fel. A volt borsodi követ 1845. szeptember 25-én, egy fáklyászene alkalmával hangsúlyozta újra az egyesülés fontosságát.²⁶⁷ A beszédet az új szerkesztő, Csengery kétszer is közölte, először szeptember 28-án a *Fővárosi Ujdonságok* rovatban, majd október 2-án önálló vezércikk formájában.²⁶⁸

Szemere Szalayhoz 1845. június 18-án keltezett leveléből megtudtuk, hogy a levél írója és címzettje már egy ideje tervezték Szemere egyik pártegységesülést sürgető beszédének kiadását. Mivel Szalay szerkesztői székét csak július 1-jén adta át Csengerynek, joggal feltételezhetjük, hogy a szerkesztőváltásban nagy szerepet játszott, hogy a centralisták felismerték az egységesülés szükségességét, és olyan szerkesztőt kívántak a Pesti Hírlap élére állítani, aki alkalmas volt az ehhez vezető tárgyalások levezénylésére. Elméletem alátámasztásához azonban tüzetesen meg kell vizsgálnom az ehhez az eseménysorhoz köthető dokumentumokat.

²⁶⁷ FENYŐ 1997, 322.

²⁶⁸ □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. szeptember 28., 546. sz., 211; a. n., *Szemere Bertalan' nézetei az ellenzék' jelen állásáról*, PH, 1845. október 2., 548. sz., 219. A Szemere előtt tisztelgők szónokául közmegegyezéssel Eötvöst választották, ami szintén azt valószínűsíti, hogy politikai körökben köztudott volt Szemere és a centralisták kapcsolata. (□, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. szeptember 28., 546. sz., 211.)

III/3. A centralisták közeledési kísérletei a nemesi ellenzékhez

III/3. 1. Közeledési kísérletek a publicisztika útján

Korábban láthattuk, hogy Szalay már a szerkesztés átvételekor megpróbált közeledni az ellenzék megerendszert védelmező szárnyához. Próbálkozásait azonban nem koronázta siker. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy nem akart lapjában saját elveinek ellentmondó cikkeket közölni. A kényszerítő körülmények hatására azonban – mint látni fogjuk – a centralisták 1845 novemberére kénytelenek voltak belátni, hogy teret kell engedniük a municipalistáknak a Pesti Hirlapban. Ezt megelőzően azonban Szalayék többször is cikkeztek az ellenzék egységesülésének szükségessége mellett. Közeledni próbáltak tehát a liberális ellenzék zöméhez, írásaik azonban nem érték el a kívánt hatást, mivel ezekben rendszerint azt is jelezték, hogy a párttá szerveződést csakis saját programjuk alapján tudják elképzelni.

Trefort Ágoston 1845. március 13-án újra hangsúlyozta azt a kitételét,²⁶⁹ melyet Eötvös a municipalisták megnyugtására már a *Központosítás és helyhatósági rendszer* című cikksorozatában²⁷⁰ megfogalmazott. Eszerint a centralisták a helyhatósági garanciákról csak akkor mondanának le a központosítás kedvéért, ha más, hathatósabb alkotmányos biztosítékokat tudnak helyettük kivívni. Tíz nappal Trefort cikkének megjelenése után, 1845. március 23-án Eötvös is megismételte *Állásunk* című írásában²⁷¹ ezt a feltételt, sőt tovább is ment ennél. Trefort cikkére, Szemere Bertalan követjelentési beszédére, illetve az Erdélyi Hiradó egyik írására²⁷² hivatkozva kifejtette abbeli meggyőződését, hogy a centralistáknak és a megerendszert védelmező ellenzékieknek szorosán együtt kellene működniük. Az erdélyi liberális lap cikkét annak szerkesztője, Teleki Domokos írta, aki korábban kárhóztatta a centralistákat, mivel azok olyan kérdéseket tárgyalnak, melyeket legfeljebb „a’ harmad-negyedizig következő maradék” fog a teendők közé sorolni.²⁷³ Eötvös által idézett írásában azonban kifejtette, hogy mivel a centralisták által kívánt változtatások az adott pillanatban még nem megvalósíthatók, a törvényhatósági rendszerrel, mint pótszerrel kell élniük, és azt „a’ korigényei szerént ennek

²⁶⁹ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Reform*, PH, 1845. március 13., 438. sz., 165.

²⁷⁰ E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer IV*, PH, 1844. július 25., 372. sz., 503–504.

²⁷¹ E. [UÖ], *Állásunk*, PH, 1845. március 23., 441. sz., 189–190; *ua.*, *A Pesti Hirlap állása c.* = EÖTVÖS 1903, 147–156; *ua.*, *Állásunk*, c. = EÖTVÖS 1978, II, 105–114.

²⁷² X. Z. [Gr. TELEKI Domokos], *Átalakulásunk*, EH, 1845. március 11., 20. sz., 153–154.

²⁷³ Gr. TELEKI Domokos, *Hirlapi sajtónk I–V*, EH, 1845. január 3., 1. sz., 3; EH, 1845. január 7., 2. sz., 9–10; EH, 1845. január 10., 3. sz., 17; EH, 1845. február 14., 13. sz., 97–98; EH, 1845. február 18., 14. sz., 105–106.

szükségéből fölmerülő eszmék, legyenek azok központosításiak vagy a' törvényhatósági szellemből folyók, alkalmazása által" kell tökéletesíteniük. Erre nézve pedig „kell hogy kezet nyujtsanak a' központosítás mint a' megyei rendszer baráti”.²⁷⁴ Teleki Domokos tehát közelíteni igyekezett a két ellenzéki csoportosulás álláspontját. Mivel a centralisták korábban többször is kifejtették, hogy mindaddig, míg nincs jobb alkotmányos garanciájuk a megyerendszernél, fenn kívánják azt tartani, várható volt, hogy Teleki írására válaszolni fognak. Eötvös fentebb említett cikkében viszonzta Teleki gesztusát. Kimondta, hogy a két lap között „a' főelvekre nézve lényeges különbség nem létezhetik”, és, hogy „e' honnak felvirágzása csak akkor lehetséges, ha mind azok, kik azt valósággal kívánják, barátságosan kezet fogva, mennyire lehet, egy uton haladnak kitűzött céljok felé”. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy szerinte távolabbi céljaik is jóval hamarabb fognak megvalósulni, mint azt az Erdélyi Híradó gondolja, valamint, hogy „igen sok a' kor' igényeiből és szükségeiből fejlődött javításoknak életbeléptetése törvényhatósági rendszerünk mellett, bármiként tökéletesítsük azt, a' lehetetlenségek közé tartozik”.²⁷⁵ Telekivel szemben úgy vélte, hogy terveiket talán még a harmadik országgyűlés sem fogja megvalósítani – tehát 12–16 éven belül várta azt –, de meg volt győződve arról, „hogy e' honban semmi nagyobb szerű [értsd: nemzeti, országos – K. J.²⁷⁶] ujítás történni még a' legközelebb jövőben sem fog, melly nem a' központosítás 's felelősség' rendszere szerint történnék”. Mindezt elegendő oknak vélte arra, hogy eszméiket továbbra is tárgyalja a lapban. Mivel Eötvös elismerte, hogy elveik a főbb pontokban megegyeznek, Teleki közeledési kísérlete nem maradt hatástalan, de lényegesen nem hozta közelebb az álláspontokat. Teleki ennek ellenére sikeresként értékelte a párbeszédet,²⁷⁷ igaz jelezte, hogy kevésnek tartja a centralista eszmék megvalósítására a három országgyűlésnyi időt, és továbbra is fenntartandónak véli akkori állapotában a megyerendszert. E cikk megjelenése után azonban a két párttöredék békülést kereső párbeszéde számunkra ismeretlen okokból abbamaradt. Ezt talán az is okozhatta, hogy mivel Teleki a megyerendszer erdélyi híveinek nevében írta cikkeit, kettejük kibékülése nem vonta volna feltétlenül maga után a centralisták és Kossuth híveinek összefogását.

²⁷⁴ X. Z. [Gr. TELEKI Domokos], *Átalakulásunk*, EH, 1845. március 11., 20. sz., 153.

²⁷⁵ E. [EÖTVÖS József], *Állásunk*, PH, 1845. március 23., 441. sz., 189–190; *ua.*, = EÖTVÖS 1978, II, 105–114.

²⁷⁶ A „nagyszerű” melléknév jelentése Martinkó András szerint eredetileg „nemzeti” volt. MARTINKÓ András, *Vörösmarty Mihály: Szózat* = MARTINKÓ 1983, 118–124.

²⁷⁷ X. Z. [Gr. TELEKI Domokos], *Átalakulásunk II*, EH, 1845. április 8., 28. sz., 217.

A közeledés kérdéséről a centralisták legközelebb 1845 júliusában nyilatkoztak. Eötvös ekkor *Ügyünkben* című cikksorozatában²⁷⁸ ismét a kolozsvári lap írásaira reagált.²⁷⁹ Az erdélyi Kovács Lajos veszélyesnek bélyegezte a centralisták megyerendszert támadó eszméit. Elárulta, örült annak, hogy a Pesti Hirlap Eötvösök kezébe került, és mikor a lap a centralisatio eszméjét tűzte ki célul, ő várakozó álláspontra helyezkedett, és a környezetében lévőket is türelemre intette. Később azonban Eötvös *Központosítás és helyhatósági rendszer* címmel megjelent cikksorozata²⁸⁰ eloszlatta aggodalmait, hiszen Eötvös kívánatai szerinte megegyeznek Kossuthéival. A különbség mindössze annyi, hogy Eötvös rendszerét a „centralisatio” névvel jelölte meg. Eötvös reformjavaslatai: a statutarius jog túlterjesztése ellen korlátok kellene, az adókiadás és a közlekedési eszközök elrendezése az országgyűlésen történjék, a verificatit bízzák a törvényhozásra, az utasításokat töröljék el.²⁸¹ Ezek közül Kovács Lajosnak egyedül az utolsóval szemben voltak ellenvetései. Ő azt szerette volna, ha csak a pótlóutasításokat törölnék el, egyébként Eötvös „centralisatiojával a’ megyerendszer leghőbb barátai is kibékülhettek.”²⁸² Kovács Lajos a cikksorozat harmadik darabjában rámutatott, hogy Eötvös „a’ megyerendszer körül olly modositványokat ajánlott, mellyek Magyarhonban a’ legerősebb municipalisták által is elfogadottnak valának tekinthetők. [...] A’ centralisationak – ha ugyan ez centralisatio volna – illyszerü értelmezésével kibékülhete mindenki.”²⁸³ Kovács Lajos szerint tehát Eötvös a municipalista elvekhez közel álló eszméket hirdetett. Úgy látta viszont, hogy az Eötvös által kívánt centralizáció különbözik az Irinyi József által a szintén a Pesti Hirlapban propagált rendszertől, és Szalay valamint Trefort is inkább az Irinyi által képviselt központosítás felé hajlanak. Szalay a rendi alkotmányt képviselőivé akarja alakítani és felelős kormányt szeretne. Irinyi szerint a megyerendszer „valóságos rosz organisatio”, ezért azt parlamentáris kormánnyal szeretné felcserélni.²⁸⁴ Az Eötvös és

²⁷⁸ E. [EÖTVÖS József], *Ügyünkben I–IV*, PH, 1845. július 1., 495. sz., 1–2; PH, 1845. július 3., 496. sz., 5–6; PH, 1845. július 4., 497. sz., 9–10; PH, 1845. július 6., 498. sz., 13–14; *ua.*, = EÖTVÖS 1978, II, 141–171.

²⁷⁹ KOVÁCS Lajos, *Pesti Hirlap és a’ Centralisatio I–III*, EH, 1845. április 18., 31. sz., 241–242; EH, 1845. április 22., 32. sz., 249–250; EH, 1845. április 28., 34. sz., 265–266.

²⁸⁰ E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer I–IV*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451–452; PH, 1844. július 11., 368. sz., 469–470; PH, 1844. július 14., 369. sz., 476–477; PH, 1844. július 25., 372. sz., 503–504.

²⁸¹ A verificatio valamint az utasítások kérdése Eötvös cikkeiben csak később merült fel (E. [EÖTVÖS József], *A’ közelebb mult országgyűlés ’s a’ B. P. Híradó*, PH, 1844. december 5., 410. sz., 827–828; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 59–65; E. [UŐ], *Utasítások*, PH, 1845. január 23., 424. sz., 47–48.), a *Központosítás és helyhatósági rendszerben* még nincs szó róluk.

²⁸² KOVÁCS Lajos, *Pesti Hirlap és a’ Centralisatio II*, EH, 1845. április 22., 32. sz., 249–250.

²⁸³ UŐ, *Pesti Hirlap és a’ Centralisatio III*, EH, 1845. április 28., 34. sz., 265–266.

²⁸⁴ Irinyi centralizációval kapcsolatos nézeteire nézve lásd: I. J. [IRINYI József], *Átalakulásunk I–IV*, PH, 1845. február 16., 431. sz., 104–105; PH, 1845. február 20., 432. sz., 113–114; PH, 1845. február 23., 433. sz., 123–124; PH, 1845. február 27., 434. sz., 131–132.

Szalay, illetve Irinyi által képviselt elvek összehasonlítása után Kovács Lajos megállapította, hogy Eötvös mindvégig következetes maradt a közvetlenül a lap átvétele után kifejtett elveihez, Szalay és Irinyi viszont jóval tovább mentek. Ez tette indokolttá Kovács szerint, hogy – annak ellenére, hogy korábban következetesen egyes szám első személyben írt – a többes szám első személyű csoportképviseleti beszédmódot használva, így mintegy lapja nevében feltegye a kérdést a centralistáknak: „Tudni szeretnők mégis minden esetre, [...] mellyik centralisatiot tekintsük sajátkép a’ P. Hirlapénak; a’ b. Eötvösét-e, vagy az Irinyiét? mert ha e’ kettő egy helyen megfér, ugy igazán »nem kell kétségbe esni« a’ municipalitasok legforróbb barátai, ’s a’ centralisatio antimunicipalis apostolai a’ P. Hirlapban meglelik organumjokat együtt, egy helyen.”²⁸⁵ Kovács Lajos ügyes retorikai manőverrel úgy állította be a Pesti Hirlapot, mint amelyben egymás mellett jelenhetnek meg a centralisták és a municipalisták eszméi, és amely így az ellenzék közös orgánumául szolgál. Kísérlete arra irányult, hogy a két szemben álló csoportot kibékítse azáltal, hogy a Pesti Hirlap egyik meghatározó politikusát a municipalistákhoz közel állónak mutatja. Az idézett szövegrészben kiemelt, „nem kell kétségbe esni” kifejezés pedig egy, a Pesti Hirlapban korábban megjelent írásra utalt.²⁸⁶ Ennek szerzője, Szalay László a Budapesti Hiradóval polemizált. Kifejtette, hogy ők továbbra is azon elvek mentén kívánnak haladni, melyeknek a Pesti Hirlap korábban orgánuma volt. Egyetlen kivétel ez alól a megyerendszer bírálata, azonban – mint ironikusan megjegyezte – a helyhatóságok barátainak nem kell kétségbe esniük, mivel a municípiumok védelmét ezentúl a konzervatív Budapesti Hiradó fogja ellátni. Kovács Lajos imént idézett cikkében láthatóan Szalay ez utóbbi megjegyzésére válaszolt. A megyerendszer barátainak nem kell kétségbe esniük, hiszen orgánumuk támadt a centralista Pesti Hirlapban. Kovács Lajos tehát amellett, hogy próbálta közelebb hozni egymáshoz a két szemben álló párttöredéket, szóhasználatában gúnyolta is Szalayt, amiért az mégiscsak teret engedett a municipalista eszméknek lapjában.

Mindamellet, hogy Kovács Lajos megpróbálta közelebb hozni a szemben álló párttöredékeket, felhívta a figyelmet arra a veszélyre is, amelyet a centralisták tevékenysége hordott magában. Rámutatott, hogy más okból ugyan, de a centralisták mellett a kormány is ostrom alá vette a megyerendszert. Így, ha a törvényhatósági rendszer hanyatlásnak indul, nem lehet tudni, hogy „a’ hatalomnak esik-e martalékul, vagy

²⁸⁵ KOVÁCS Lajos, *Pesti Hirlap és a’ Centralisatio III*, EH, 1845. április 28., 34. sz., 265–266. Kiemelés az eredetiben.

²⁸⁶ [SZALAY László], *[Pesti Hirlap és Budapesti Hiradó]*, PH, 1844. július 21., 371. sz., 493; ua. = SZALAY 1988, I, 209–213.

enyészetéből egy szebb institutio virágzik-e fel”.²⁸⁷ Kovács szerint a Pesti Hirlap aligha merheti felvállalni a következményeket. Ebből egyértelművé vált, hogy bármennyire is örvendett Kovács Lajos a centralisták laphoz jutásának, mégis jobban örült volna, ha Eötvösök beszüntetik a megyerendszer hatáskörének csökkentésére irányuló törekvésüket.

Eötvös József *Ügyünkben* című cikksorozatában Kovács Lajos most tárgyalt írására válaszolt. Láthattuk, hogy Kovács Lajos az Eötvös által nem sokkal a Pesti Hirlap átvétele után megnevezett reformjavaslataival egyetértett, mivel azokat a municipalisták többsége már korábban elfogadta. Eötvös cikksorozatának első részében ezt egy retorikai manőver segítségével úgy állította be, mintha Kovács Lajos ezen eszméket a centralisták agitációjának köszönhetően fogadta volna el. Kovács cikkét pedig bizonyítéknak tekintette arra, hogy az Erdélyi Hiradó egyetért a centralista eszmékkal. Mivel pedig az Erdélyi Hiradó „e’ hon’ szabadelvű többségének egyik főorgánuma”, Eötvös úgy vélte, elveinek e lap által történő elfogadása a centralista eszmék terjedését jelzi, ami nagy meglepéssel töltötte el őt és társait. Bármennyire örült is Eötvös e fejleménynek, fájlalta, hogy magát a centralisatio eszméjét Kovács Lajos nem propagálta, így Eötvös ennek védelmében írt a cikk hátralevő részében. Elismerte, hogy nem volt a legügyesebb eljárás azonnal a centralisatio eszméjét tűzni zászlajukra, azt akár titokban is tarthatták volna, és csak egyes részelemeinek felfedésével többet nyerhettek volna, de szerinte az ügy csak világosság által nyerhetett. Erre vonatkozó érveit cikksorozata második részében megismételte, és hangsúlyozta, hogy egy oldalon állnak az Erdélyi Hiradóval. Ebben a cikkben fejtette ki Eötvös, hogy az általa és társai által kívánt centralizáció egy és ugyanaz. A különbség mindössze annyi, hogy ő a jelen teendőit, míg Irinyi a jövőét írta le.

Nem zárható ki, hogy a centralisták valóban az Eötvös által leírt módon osztották fel egymás között a teendőket. Még ha ez így is volt azonban, az abból következhetett, hogy Eötvös csak annyit akart megosztani az olvasókkal a centralista eszmékből, amennyit feltétlenül szükséges, és „mindent mi nagy ellenszegülést gerjeszthetne” el akart hallgatni, amíg nem szükséges nyilatkozni róla.²⁸⁸ Azt az eljárást javasolta tehát, melyet Kovács Lajos cikkeire adott válaszában oly megvetően utasított el. Szalay és Irinyi azonban nem fogadták meg Eötvös tanácsát, és már rögtön a lap átvétele után bővebben kezdték tárgyalni eszmerendszerüket, mint Eötvös szeretne volna. Ezt követően már Eötvös sem tehetett mást, mint hogy a társai által kijelölt politikai pozíciót védelmezze.²⁸⁹ Eközben

²⁸⁷ KOVÁCS Lajos, *Pesti Hirlap és a’ Centralisatio III*, EH, 1845. április 28., 34. sz., 265–266.

²⁸⁸ Eötvös József Szalay Lászlónak, 1844. június 22. = EÖTVÖS 1967, 136–137.

²⁸⁹ Lásd III/1. 1. *Eötvös és Metternich*

azonban valóban az aktuális problémákra koncentrált, és a jövőbeli feladatokat csak 1845 szeptemberében kezdte részletesen tárgyalni,²⁹⁰ a konzervatív Budapesti Híradó írásaira válaszul.²⁹¹ A centralisták cikkeiben tapasztalható „következetlenség” tehát vélhetően annak tudható be, hogy Eötvös és társai a lap átvételekor nem tudtak megegyezni a követendő taktikában.

Visszatérve az elemzett íráshoz: Eötvös e cikkben már sokadszor jegyezte meg, hogy addig nem mondanak le a megyerendszerről, amíg az alkotmánynak nem lesz jobb garanciája. Az *Ügyünkben III*-ban Eötvös ismét kiemelte a haladó párt programjának azon pontjait, melyek a megyék hatáskörét csökkentik, és ezeken keresztül kívánta bizonyítani, hogy köztük és a megyerendszer védelmezői között csupán annyi a különbség, hogy a centralisták kimondták: fő céljuk a központosítás. Eötvös úgy vélte, rövidesen ki fog derülni, kinek van igaza, amiből úgy tűnik, szerinte az átalakulás kérdése bármelyik pillanatban eldőlhetett volna. Az *Ügyünkben* utolsó darabjában Eötvös kifejtette, hogy Kovács Lajossal ellentétben úgy gondolja, nem kivihetetlen a parlamentáris kormány, hiszen máris több barátja van, mint egy évvel azelőtt, és az Erdélyi Híradó is azt tűzte ki célul.²⁹² A centralista elvekkel szemben az adott pillanatban a konzervatívok és a municipalisták állnak, akik közül az elsőként említettekkel nem fognak tudni szót érteni, az utóbbiakkal viszont lehetséges, és ebben maga is reménykedik. „A’ dolgok’ ezen állásában valóban nem felette nagy optimismus szükséges, hogy azon reményünket fejezzük ki, miként mindazok, kik e’ hazában a’ haladás’ zászlói alatt állanak, ’s pedig nem sokára alapelvünkre nézve is kezdet fognak fogni [...]”. Már ebből a rövid részletből is látszik, hogy Eötvös az ellenzék összefogását a centralista elvek alapján képzelte el, és a cikk lejjebb olvasható sorai is ezt az elképzelést erősítik meg. „[M]i megvagyunk győződve, hogy bármennyi ellenszenv mutatkozzék még most is az általunk felállított elv iránt, már talán a’ jövő törvényhozás a’ törvényhozási központosítás’ zászlói alatt

²⁹⁰ Vö. MST I, 770.

²⁹¹ Az Eötvöst nézeti kifejtésére készített cikkek: D [DESSEWFFY Emil], *A Pesti Hírlap legújabb vallomásai I–II*, Budapesti Híradó (A továbbiakban: BH), 1845. július 6., 210. sz., 13; BH, 1845. július 8., 211. sz., 17; D [UŐ], *A központosítók tévedései*, BH, 1845. július 11., 213. sz., 25–26; D [UŐ], *Eszmetöredékek azon kérdés felett: vajjon lehető-é nálunk az új P. Hírlap szerinti „parlamentáris kormány?”*, BH, 1845. július 13., 214. sz., 29; D [UŐ], *Miképp lehet magunkon igazítanunk?*, BH, 1845. július 17., 216. sz., 37; D [UŐ], *Lehetne-é rajtunk igazítani?*, BH, 1845. július 18., 217. sz., 41.

²⁹² Lásd X. Z. [Gr. TELEKI Domokos], *Átalakulásunk II*, EH, 1845. április 8., 28. sz., 217. Mint fentebb már láthattuk, Teleki Domokos, az Erdélyi Híradó szerkesztője valóban célul tűzte ki a parlamentáris kormányt, de szerinte ez csak több nemzedék elteltével valósulhat meg. Eötvös állítása tehát ismét nem tükrözi teljes egészében a valóságot.

egyesítve fogja látni azon egész pártot, mely hazánk haladását 's kifejlődését tüzte czéljául.”²⁹³

Annak ellenére, hogy a cikksorozat bizakodó hangnemű, Eötvös mindvégig vitatkozni volt kénytelen Kovács Lajossal. Az erdélyi hírlapíró ugyanis rámutatott, hogy a szóban forgó reformokat a municipalisták már a centralisták fellépése előtt elfogadták, vagyis Eötvös állítása ellenére ezen eszmék terjedése nem a centralisták agitációjának köszönhető. Mindez némiképp hiteltelenné teszi az elégedettséget, melyről Eötvös cikksorozata elején beszélt, sőt a bizakodó hangnem őszinteségét is kétségessé. Valószínű tehát, hogy az elégedettség hangoztatása és a bizakodó hangnem csupán retorikai fogás volt, mellyel Eötvös a municipalistákra akart hatást gyakorolni, miközben felvetette a velük való szövetség lehetőségét.

A Szalay Lászlótól a szerkesztést átvevő Csengery Antal beköszönő cikke is 1845. július 1-jén jelent meg a lapban. Az új szerkesztő rögtön keresni is kezdte a kapcsolatot a municipalistákkal: „annyi kitűnő tehetség' ígéretszavát birva, jól esik hinnem, hogy nem csalatkozám – a' reményben, miként az ellenzék' több érdemes tagjai közremunkálásukat egyetlen organumok' kezelőjétől, tőlem sem fogják megvonni.”²⁹⁴ Csengery a Pesti Hírlapot az ellenzék egyetlen orgánumának nevezte, amivel azt próbálta hangsúlyossá tenni, hogy a centralisták egy oldalon állnak – vagy az adott helyzetet tekintve egy oldalon kellene állniuk – a reformellenzék zömével, és fel is hívta a municipalisták vezetőit a lapba való dolgozásra.

Eötvös és Csengery ugyanazon a napon kezdték el keresni a kapcsolatot a municipalistákkal, ami egyértelműen e lépés tervszerűségét mutatja. Ráadásul Szemere Bertalan 1845. május 15-én a borsodi megyegyűlésen elhangzott egységesülést sürgető beszéde a lap 1845. június 27-i számában, mindössze négy nappal a szerkesztő-váltás előtt jelent meg.²⁹⁵ A centralisták tehát saját pártegységesülést sürgető cikkeik megjelenése előtt, azok mondanivalóját alátámasztandó hasonló tartalmú beszédet közöltek egy, a municipalisták által is elfogadott politikustól. Ez szintén a tervszerűségre mutat. Az pedig, hogy a kapcsolatteremtést a szerkesztőváltással egy időben kísérelték meg, felveti a lehetőséget, hogy maga a szerkesztőváltás is a közeledés megkönnyítése érdekében történt. Ezt valószínűsíti az is, hogy Kovács Lajos *Pesti Hírlap és a' Centralisatio* című cikksorozatának utolsó darabja 1845. április 28-án jelent meg, míg az Eötvös által válaszul

²⁹³ E. [EÖTVÖS József], *Ügyünkben IV*, PH, 1845. július 6., 498. sz., 13–14; *ua.*, *Ügyünkben IV*, c. = EÖTVÖS 1978, II, 162–171.

²⁹⁴ CSENGERY Antal, *[Az olvasóhoz]*, PH, 1845. július 1., 495. sz., 1.

²⁹⁵ *Törvényhatósági dolgok*, PH, 1845. június 27., 493. sz., 421–422.

írt *Ügyünkben* első része több mint két hónappal ez után, 1845. július 1-jén.²⁹⁶ A centralisták tehát, mikor a Teleki Domokossal folytatott párbeszéd kudarca után tudomást szereztek Kovács Lajos közeledési kísérletéről, az események menetéből kikövetkeztethetően nem akarták elszalasztani az újabb lehetőséget. A válasszal ugyan két hónapot vártak, de ezt annak érdekében tették, hogy egy olyan új szerkesztő kísérelhessen meg egyezkedni a municipalistákkal, aki még nem kompromittálta magát megyerendszert támadó írásaival. Erre utal, hogy a szerkesztőváltást hírül adó közlemény mindössze nyolc nappal Kovács Lajos cikksorozata utolsó darabjának megjelenése után látott napvilágot,²⁹⁷ vagyis Eötvösék a szerkesztőváltást – az új szerkesztő személyével együtt, hiszen Csengeryt név szerint is említi a cikk – már alig néhány nappal Kovács Lajos cikksorozata utolsó darabjának megjelenése után elhatározták. Az is igaz lehet ugyanakkor, hogy a centralisták cikkeik megjelenésének július elejére igazításával azt is jelezni kívánták a municipalistáknak, hogy a szerkesztőváltás az ő kedvükért ment végbe.

A szerkesztőváltás körülményeinek vizsgálata egy későbbi fejezet témája, így itt csak a kapcsolatteremtési kísérletek vizsgálatára szorítkozom. A centralisták 1845. júliusi kapcsolatkeresése a municipalistákkal nem merült ki Csengery és Eötvös cikkeiben. Július 13-án Szalay László is kimondta, hogy az ellenzék különböző csoportosulásainak szorosabban kellene együttműködniük.²⁹⁸ Cikkében Szalay ugyan a konzervatívokkal vitatkozik, de közben időnként a liberális ellenzékhez is szól, és elárulja, hogy egyetért társaival a pártegyesülés kérdésében.

A centralisták ez idő tájt többször is éltek azzal a fogással, hogy a konzervatívokkal polemizáló írásaikban a municipalistákhoz is szóltak. Erre már fentebb is utaltam a Szalay publicisztikai írásait összegyűjtő kötetben *Pesti Hírlap és Budapesti Híradó* címmel megjelent írás kapcsán. Ezt az eljárást minden bizonnyal Szalayék etikai érzéke tette szükségessé. A lappal nem rendelkező municipalisták válaszképtelensége ugyanis egyoldalúvá, és így elítélhetővé tette volna a centralisták polémiáját. Minderre Eötvös

²⁹⁶ A szóban forgó cikksorozatokat lásd fentebb. A két cikksorozat időben annyira távol jelent meg egymástól, hogy a Jelenkor és az Erdélyi Híradó hasábjain időközben már vita is zajlott Kovács Lajos cikkeiről. (A. n, *Centralisatio*, Jkor, 1845. május 18., 40. sz., 236–237; W., *Észrevételek Pulszky Ferenc „Centralisatio” című értekezésére I–IV*, EH, 1845. június 10., 46. sz., 361–362; EH, 1845. június 20., 49. sz., 385–386; EH, 1845. június 24., 50. sz., 393–394; EH, 1845. június 27., 51. sz., 401–402.) Az Erdélyi Híradó cikkeit író W. (valószínűleg Brassai Sámuel) szerint vitapartnere Pulszky Ferenc volt, Pulszky azonban ezt a Pesti Hírlapban cáfolta. (PULSZKY Ferencz, *[Nyilatkozat]*, PH, 1845. július 8., 499. sz., 17.)

²⁹⁷ Kovács Lajos említett írása április 28-án míg Szalay közleménye – SZALAY László, *Szerkesztői változás*, PH, 1845. május 6., 467. sz., 297. – május 6-án jelent meg.

²⁹⁸ Sz. L. [SZALAY László], *Tévedések I*, PH, 1845. július 13., 502. sz., 29; *ua.*, SZALAY 1988, II, 58–63.

Széchenyihez 1848. február 2-án írt levelének és *Reform* című kötete előszavának korábban már idézett részleteiből következtethetünk.

Szalay tehát július 13-i cikkében írta: „lehetetlen nem látnom, nem éreznem: hogy miután mindenszerte mondják, hogy a’ kormány körül nagyobb erőt fejlesztenek és fejlesztendek ki, mint eddiglen, [...] új, erősb, központosított ellenzékre van szükség, ollyasra, melly ne elégelje a’ vis inertiaerei támaszkodást a’ vis inertiae’ bölcseségénél már messzébb látni akaró kormánynyal szemközt.” Szalay már itt kimondta azt az okot, mely végül az ellenzék egységesüléséhez vezetett: a konzervatívok a kormány körül gyűjtik erőiket, így az ellenzéknek is egységesülnie kell.²⁹⁹ Megállapította ugyanakkor azt is, hogy a kormány eddigi tehetetlenségi erőn alapuló és reformokat gátló tevékenységén túllépve saját céljainak megfelelő újításokat kíván életbe léptetni. Ezzel a törekvéssel szemben pedig az egyesült ellenzéknek fel kell lépnie, méghozzá úgy, hogy a kormány reformterveivel sajátjait állítja szembe. Kidolgozott reformprogramja azonban – ahogy ezt Szalay a cikk végén ki is mondta – csak a centralistáknak volt, így az egységesült ellenzék programja csakis ezen alapulhatott volna.

Szalay fel is hívta a municipalistákat a Pesti Hirlap támogatására. Ezt jóval nyíltabban – de egyben keserűbben is – tette, mint pár héttel korábban Csengery és Eötvös: „[a]z ügyek’ ez állásában, [...] mind azok, kik lapjainkat nem arról vádolják, hogy még nem bir elégséges erővel, elégséges gyakorlottsággal, azon feladás’ megfejtésére, mellyet magának kitüzött, – mert illetén vád ellen semmi kifogásunk, ’s reá csak azon igénytelen megjegyzésünk: hogy miért rejtik ők tehát világukat véka alá, miért nem támogatják ők a széles válluak a’ gyengéket”. Szalay azonban az egymással szemben álló ellenzéki párttöredékek eszmerendszere közötti különbségeket is kiemelte, majd megállapította, hogy ezek a centralisták javára billentik a mérleg nyelvét. Szó szerint idézte Szemere május 15-i beszédének azon részét, mely szerint a kormánypárt egységes, ezért erős, míg „a’ reformpárt, mellynek részén az igazság van, de hatalom nincs, egységet, rendet, tervet nélkülöz; azaz: mi gyengék vagyunk az eloszlás által, mert minden megyei párt elszigetelve a’ többitől magának küzd.” Szalay arra használta Szemere beszédének centralista eszméket visszhangzó részét, hogy rajta keresztül mutassa be a reformellenzéknek a centralizációval járó előnyöket. A beállott helyzetért pedig mintegy a municipalistákra hárítva a felelősséget kijelentette, hogy a centralisták a kezdetektől fogva országos, nem pedig szétagolt, megyei ellenzéknek akartak az országos ügyekhez.

²⁹⁹ Vö. CSENGERY Antal, [*Uj program*], PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.

Megállapította, hogy új időkben új fegyverekhez, azaz az országos egységhez kell folyamodni, és „istennek hála, számos jelenség már arra mutat”, hogy ezt általánosan sejteni kezdik, ami alól sajnálatos módon csupán a kormány kivétel. A csoportképviseleti beszédmodot használva azonban Szalay azt is kijelentette, hogy a centralisták akkor sem esnének kétségbe, ha az ellenzéki egyesülés elmaradna: „[a]’ bizodalom szépszámu közönséget gyűjtött lapjaink körül, elégségest, hogy működésünknek sükert ígérjünk, ha mindjárt az eddigi ellenzék’ kevesebbségét tennék is olvasóink. Vannak kevesebbségek, mellyek erősbek némely többségeknél, illyes p. o. a’ magokkal és elveikkel tisztába jöttek’ minoritása, a’ százféle homályos sejtelmek’ vagy épen tévedések után indulók’ majoritása’ ellenében”. Nem teljesen világos, hogy Szalay ez idő tájt valóban ennyire bizakodó volt-e a lap jövőjét illetően, vagy csupán annak mutatta magát, hogy kívánatos szövetségesként tűnjön fel a municipalisták előtt.

A centralisták 1845 júliusában mutatott közeledési szándékára, pontosabban Eötvös József *Ügyünkben* című cikksorozatára az Erdélyi Híradóban újra Teleki Domokos válaszolt két cikkben.³⁰⁰ Első írásában Teleki jelezte, ő és társai tisztában vannak azzal, hogy Eötvösök a közeledési kísérlet ellenére sem hajlandóak engedni elveikből, így kénytelenek visszautasítani a feléjük nyújtott békejobbot, és ugyanúgy ellenségeiknek tekintik a centralistákat, mint a konzervatívokat. Írása hátralevő részében cáfolta Eötvös megállapítását, mely szerint a municipalisták is a központosítást tűzték volna ki célul. Kifejtette ugyanakkor, hogy csoportja nem minden centralizációnak ellensége. Ennek bizonyítására vitapartnerét az Erdélyi Híradó két korábbi cikkéhez utasította.³⁰¹ Sérelemzte emellett a centralisták eljárását, miszerint ők a reformok terén történő minden előrelépést saját agitációjuk eredményeként tüntettek fel. Kiállt továbbá Kovács Lajosnak a Pesti Hírlap közleményei közti következetlenséget kimutatni szándékozó gondolatmenete mellett. *Központosítás és önvédelem II* című cikkében egyszerre polemizált a Budapesti Híradóval és a Pesti Hírlappal. A pesti konzervatív lap ugyanis Eötvös cikkei mentén indított támadást az Erdélyi Híradó ellen, amit Teleki láthatóan nem tudott megbocsátani a centralistáknak.³⁰² A Budapesti Híradó szerint a megyerendszer népszerűtlenné válásáért az ellenzék helyhatóságokban mutatott magatartása – a korteskedés és a különböző

³⁰⁰ X. Z. [Gr. TELEKI Domokos], *Központosítás és önvédelem I–II*, EH, 1845. július 29., 60. sz., 473–474; EH, 1845. augusztus 1., 61. sz., 461–462.

³⁰¹ Az Eötvös figyelmébe ajánlott cikkek: Gr. TELEKI Domokos, *Hírlapi sajtónk II*, EH, 1845. január 7., 2. sz., 9–10; UŐ, *Hírlapi sajtónk V*, EH, 1845. február 18., 14. sz., 105–106.

³⁰² A szóban forgó, Budapesti Híradó-beli cikkek: D [Desseffy Emil], *A Pesti Hírlap legujabb vallomásai II*, BH, 1845. július 8., 211. sz., 17; D [UŐ], *A központosítók tévedései*, BH, 1845. július 11., 213. sz., 25–26; D [UŐ], *Lehetne-é rajtunk igazítani?*, BH, 1845. július 18., 217. sz., 41.

visszaélések – volt a felelős. Teleki ezzel szemben megállapította, hogy a megyei élet – a már-már megszűnt megyei politizálás – újjászületése az ellenzék műve volt, és kijelentette, hogy „[a]’ haladó párt nem késett e’ visszaélések fékezésére jó lélekkel föllépni”, a kihágások megtorlásának szabályozását pedig csak azért gátolta az ellenzék, mivel azt szerinte jobban ki kell dolgozni.³⁰³ Cikke végén Teleki visszatért a Pesti Hirlap központosítással kapcsolatos elképzeléseihez, és hosszasan cáfolta azokat.

Az Erdélyi Híradó tehát nemet mondott Eötvösök közeledési kísérletére. Ennek okát Teleki Domokos a centralisták eszméikhez való ragaszkodásában jelölte meg. Írásaiból azonban nyilvánvaló, hogy saját elveiből ő sem volt hajlandó engedni. Teleki és az Erdélyi Híradó a centralista Pesti Hirlappal végül Csengery – később tárgyalandó – új programot adó cikke után békült meg,³⁰⁴ mely 1846. január 1-jén jelent meg. Erről a *Rokon hangok* című írásból szerezhetünk tudomást.³⁰⁵

Legközelebb 1845 szeptemberében került napirendre a közeledés kérdése, mikor a Pesti Hirlap Szemere Bertalannak egy fáklyás zene alkalmából tartott szónoklatát közölte.³⁰⁶ A centralisták feltehetően korábbi tapasztalataikból okulva folyamodtak ehhez a megoldáshoz, hiszen sejtették, hogy ha korábban cikkeikkel nem tudtak célt érni, akkor most sem fognak. Ellenben, ha túl gyakran hangoztatják közeledési szándékukat, saját gyengeségük érzését keltik. Szemere beszédének közlésével azonban módjuk nyílt úgy érvelni az egységesülés mellett, hogy nem csorbították tovább tekintélyüket, ráadásul így a reformellenzék egyik prominens tagját szólaltathattak fel elképzelésük igazolására.

III/3. 2. Szerkesztőváltás a centralista Pesti Hirlap élén – Csengery Antal szerkesztői székbe kerülése

Csengery Landererrel kötött szerződésének részleteit már tárgyaltam. A megállapodásból levonható következtetések szerint a centralisták elszigetelődésük ellenére is bíztak abban, hogy a lap akkor igen alacsony példányszáma rövidesen növekedni fog.³⁰⁷ A reménykedésük mögött rejlő politikai manőverre most térnénk vissza. Az előző fejezetben írtak tükrében valószínűsíthető, hogy a centralisták abban bíztak, hogy ha az Erdélyi

³⁰³ Az 1843–44-es országgyűlésen a megyei kihágások akadályozására kidolgozott törvényjavaslat megbukott; Dessewffy Emil ezért az ellenzéket hibáztatta.

³⁰⁴ CSENGERY Antal, [*Uj program*], PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.

³⁰⁵ X. Z. [Gr. TELEKI Domokos], *Rokon hangok*, EH, 1846. január 16., 109. sz., 33.

³⁰⁶ □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. szeptember 28., 546. sz., 211; a. n., *Szemere Bertalan’ nézetei az ellenzék’ jelen állásáról*, PH, 1845. október 2., 548. sz., 219.

³⁰⁷ Lásd III/1. 4. Csengery – növekvő példányszám?

Híradó közeledési kísérleteire úgy válaszolnak, hogy a lapot közben egy, a municipalisták szemében is elfogadott szerkesztő kezébe adják, Kossuthék hajlandóak lesznek újra saját orgánumuknak tekinteni azt. Valószínűnek tűnik tehát, hogy Szalay kifejezetten azért mondott le szerkesztői pozíciójáról, hogy az ellenzék egyesülésének útját egyengesse. A sikeres közeledési kísérlethez azonban Szalayéknak olyan szerkesztőre volt szükségük, akivel a municipalisták is megbékélhetnek, és a centralisták is biztosak lehetnek lojalitásában. Ezenkívül az illető személy kiválasztásakor arra is tekintettel kellett lenni, hogy elég hajlékony legyen a közeledés elfogadtatásához. Mindezen feltételeknek a lap munkatársai közül egyetlen ember felelt meg: Csengery Antal. A municipalistákhoz való közeledésre ugyanis sem Eötvös, sem Szalay, sem Trefort, sem Irinyi nem volt alkalmas, hiszen ők Batthyányék szemében már oly mértékben kompromittáltak magukat megerendszert támadó írásaikkal, hogy biztosak lehettek az egyezkedési ajánlat elutasításában. Ezzel szemben Csengery a szerkesztő-váltást hírül adó közlemény³⁰⁸ megjelenéséig mindössze egy, a reform tervezet egy elemét tárgyaló cikksorozatot publikált a lapban saját neve alatt,³⁰⁹ mellyel azonban bizonyította hűségét a centralista elvekhez. Ráadásul Szalayt leszámítva a Pesti Hirlap munkatársai közül Csengery volt az egyetlen, aki már rendelkezett lapszerkesztési tapasztalattal, legalábbis Pulszky Ferenc emlékiratai szerint Szalay helyett már jó ideje ő szerkesztette a Pesti Hirlapot.³¹⁰ További, fontos érv lehetett Csengery kinevezése mellett, hogy ő már Kossuth alatt is munkatársa volt a lapnak,³¹¹ így Batthyányék szemében a folytonosságot jelképezhette. Ehhez járul, hogy Csengery ugyanúgy a megyéből jött, mint a municipalisták többsége, így személye a liberális ellenzék zömének szemében Eötvösékénél autentikusabb lehetett. A döntés meghozatalakor nagy súllyal eshetett latba Csengery kompromisszum teremtő képessége is, mely már Irinyi megnyerésekor megmutatkozhatott.³¹²

³⁰⁸ SZALAY László, *Szerkesztői változás*, PH, 1845. május 6., 464. sz., 297.

³⁰⁹ A szóban forgó cikkek: CSENGERY Antal, *Városi ügy I–III*, PH, 1845. január 5., 419. sz., 9; PH, 1845. január 26., 425. sz., 55; PH, 1845. február 13., 430. sz., 96–97; *ua.* = CSENGERY 1884 c, 3–22; *ua.* = SZÁNTÓ 1988, 325–343.

³¹⁰ „Szalay László volt a névleges szerkesztő, de ő is gyűlölte a rendszeres hírlapi munkát, hol rófszámra kell írni a vezércikkeket, akár van az embernek kedve, akár nincs, ugyanazért felhívta Váradról Csengeryt, ki a hírlapot azon világos fővel, szabatos eszmemenettel és választékos irállyal valósággal szerkesztette, melyet annyira ismerünk s tisztelünk.” (PULSZKY 1958, 210.) Pulszky emlékiratain kívül nincs több forrásunk arról, hogy Szalay helyett Csengery szerkesztette a lapot, de mivel Pulszky köztudottan igen jó barátságban volt a centralistákkal, beleláthatott a lap belső ügyeibe is, így valószínűsíthetően állítása a valóságot tükrözi. Nem ismerünk adatot arra nézve sem, hogy Csengery mikortól szerkesztette a lapot Szalay helyett.

³¹¹ FENYŐ 1997, 283; SZÁNTÓ 1984, 40.

³¹² Csengery felsőbb iskoláit Irinyivel együtt végezte Nagyváradon, majd tanulmányait Irinyihez hasonlóan 1840 őszétől Debrecenben folytatta. Mindeközben a Bihar megyei közgyűléseken együtt hallgatták Beöthy Ödön, és Toperczer Ödön szónoklatait, majd együtt találjuk őket az 1843–44-es országgyűlésen is. Csengery erről az országgyűlésről tudósításokat küldött Kossuth Pesti Hírlapjába, aminek köszönhetően Szalay is

Szalay a nyilvánosság előtt a lap szerkesztésének átadását azzal indokolta, hogy „egyenes közremunkálás és cikkek’ írása által” nagyobb részt szeretne vállalni a lap működésében, mint eddig tehetett.³¹³ Az őt jól ismerő Pulszky Ferenc azonban emlékirataiban azt állítja, hogy Szalay gyűlölte a rendszeres hírlapi munkát, mivel ott tömérdek vezércikket kell írni, így ha Szalay valóban a szerkesztői munka megelégedése miatt adta volna fel pozícióját, valószínűleg magával az újságírással is szakított volna. Szalay döntése mögött tehát az általa hangoztatottnál jóval mélyebb oknak kellett rejlenie, már csak azért is, mivel a lapot valószínűleg már jó ideje Csengery szerkesztette helyette. Mindenesetre Szalay valóban gyűlölte a szerkesztői munkát, hiszen Eötvös József egyik levelének³¹⁴ tanúsága szerint többször is kijelentette, a szerkesztést „semmi áron csak egy holnapra sem” vállalná fel. A levélből az is kiderül, hogy sem Eötvös, sem pedig Trefort nem értettek a lapszerkesztéshez, így ha nem akarták kockáztatni, hogy a lapnál dolgozó radikális ifjak³¹⁵ Csengery távollétében nem centralista szellemben szerkesszék a Pesti Hírlapot, Szalaynak bele kellett törődnie, hogy Csengery betegsége, vagy elutazása esetén ő vezesse azt. Valószínűleg Szalay ezért maradt a lap munkatársa az 1845. november 18-án lezajlott ellenzéki tárgyalás után is, miközben Eötvös József és Trefort Ágoston megfogadták, hogy nem írnak többet a lapba, és minden bizonnyal ezzel magyarázhatjuk, hogy Szemere Bertalan 1846. decemberében Szalayhoz írt levelében „szerkesztő-helyettes”-nek nevezi barátját.³¹⁶ Ezt a feltételezést támasztja alá az a Csengery által Szalayhoz 1847. szeptemberében írt levél is, melyben az elutazó Csengery több, a szerkesztő hatáskörébe tartozó dolog megtételére kéri a Pesten maradó jogtudóst: „Mindenekelőtt igen kérlek, légy szives a’ revisióra felügyelni ’s e’ végett a’ kiszedett iveket, legalább utólagos áttekintés végett, lehuzatni. A’ correctort pedig intsed, hogy vigyázzon, nehogy a’ censori törlésekből valami benn maradjon. Engel most azokat nagy

felfigyelt rá, és hasonló minőségben szerződtette saját lapjához is. Valószínű tehát, hogy Csengery volt az, aki közvetített Irinyi és Szalay között előbbi szerződtetésének ügyében. (Vö. FENYŐ 1997, 283–284, 305–306.)

³¹³ SZALAY László, *Szerkesztői változás*, PH, 1845. május 6., 464. sz., 297. Csengery Deákról 1877-ben tartott emlékbeszédében (CSENGERY 1884/b, 3–129.) azt állítja, hogy Szalay betegsége miatt lépett vissza a szerkesztéstől. A korabeli forrásokban azonban sehol sem esik szó arról, hogy a jogtudós ez idő tájt komoly betegségben szenvedett volna, így Csengery állításának valóságtartalma erősen kérdéses.

³¹⁴ Eötvös József–Szalay Lászlónak, 1845. november eleje = EÖTVÖS 1967, 155–159.

³¹⁵ Irinyi radikálisokkal való kapcsolattartására lásd GERGELY 2003, 227. (A vonatkozó fejezetet Pajkossy Gábor jegyzi.) Csengery a szerkesztés átvételével egy időben még további radikális ifjakat szerződtetett a laphoz Pákh Albert (FENYŐ 1997, 301–303) és Irányi Dániel személyében. Emödy Dániel 1846. márciusában érkezett a laphoz. (FENYŐ 1997, 325.)

³¹⁶ Szemere Bertalan Szalay Lászlóhoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1846. december 16. A konferencia eseményeit lásd *IV. Taktikaváltás – A kompromisszumból eredő új politikai pozíció*

kedvteléssel vadássza.³¹⁷ [...] Engel' vádjaira irtam egy feleletet. Nem tudom, nem találod-e ingerültnek, mert igen boszankodtam, mikor irtam. Ha jóvá hagyod, kérlek, méltóztassál Nagyhoz, az expeditorhoz, átküldeni; ő majd elküldi a' censorhoz. Különösen helyesled-e, hogy a vége ben maradjon; [...] Igazits rajta tetszésed szerint."³¹⁸ Az idézetből kitűnik, hogy Szalay a lap legbensőbb ügyeiben is járatos volt. Ezt az bizonyítja, hogy Csengery megjegyzi ugyan, hogy a censor vádjaira írt egy feleletet, azonban nem részletezi ezen vádak mibenlétét, így joggal feltételezhetjük, hogy Szalayt ezekről már korábban értesítette. Sokatmondó az is, ahogyan Csengery kéri barátját, hogy nézze át az Engelnek írt feleletet. A szerkesztő gyakorlatilag szabad kezet ad munkatársának ebben az ügyben; Szalay úgy alakíthatja Csengery levelét, ahogyan akarja, ez esetben teljes szerkesztői jogkörrel rendelkezik, csakúgy, mint a kinyomott ívek ellenőrzését tekintve. Mindezekon kívül Csengery levelében kéri Szalayt, hogy nézze át az ő egyik cikkét, juttassa el Trefort cikkeit Csengery írnokának leíratás végett, kivéve a vámüggyel kapcsolatosat, melynek tompítani kell az élet – ezt a munkafolyamatot Csengery végzi majd el, ha újra Pesten lesz –, valamint küldessen pénzt Tóth Lőrincsel Pákh Albertnek, a lap *Fővárosi Ujdonságok* rovata vezetőjének, „hogy haza jöhessen a' hidegviz gyógyító intézetből”. Az, hogy Trefort cikkének hangnemét Csengery maga akarja tompítani, kétségbevonhatatlanul bizonyítja a szerkesztő kiegyenlítő szerepét a centralisták és a municipalisták között. Csengery a levélben ugyan nem kéri meg Szalayt egyértelműen arra, hogy távollétében szerkessze a lapot, de ezt minden bizonnyal azért nem teszi, mert ebben már korábban megállapodtak. Számunkra pedig a Szalayra bízott tennivalók jellege már önmagában is nyilvánvalóvá teszi, hogy Csengery távollétében ő felügyelt a lapra. Mindezek ismeretében

³¹⁷ Engel Sándor, a központi könyvbíráló szék cenzora.

³¹⁸ Csengery Antal Szalay Lászlóhoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, é. n. Az OSZK kézirattárában található levélen nincs keltezés, azonban a levél több momentumából is arra következtethetünk, hogy 1847. szeptember 21-e körül keletkezhetett. Az időpont behatárolását segíti Pákh Albert hidegvíz-kúrájának említése, hiszen Pákh 1847. július 1-én jelentette be, hogy rövid időre búcsút mond olvasóinak (□, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1847. július 1., 906. sz., 1.) Azt, hogy erre betegsége készíteti, nem említi az „ujdondász”, és láthatóan nem számít arra, hogy betegsége súlyosbodása folytán csak évek múlva folytathatja újságírói tevékenységét. Mindenesetre Csengery Pákhra vonatkozó megjegyzése már önmagában 1847 júliusa utáni keletkezést sejtet, az pedig, hogy Csengery a levélben említ egy Kemény Zsigmond által a lapba írt cikket, mely a levél keletkezésével körülbelül egy időben jelent meg a Pesti Hirlapban, pár napos időintervallumra szűkíti le a cikk keletkezésének lehetséges időpontját. A Kemény-cikk, pontosabban cikksorozat a rövid jellemzés alapján könnyen azonosítható. (KEMÉNY Zsigmond, *Montesquieu és I. Béla király I–III*, PH, 1847. szeptember 21., 953. sz., 191–192; PH, 1847. szeptember 24., 955. sz., 199; PH, 1847. szeptember 26., 956. sz., 203.) Mivel Kemény cikksorozatának első darabja 1847. szeptember 21-én jelent meg, Csengery levele feltehetően pár nappal 21-e előtt vagy legkésőbb 21-én íródhatott, de valószínűbbnek látszik a 21-ei keletkezés, hiszen Kemény Zsigmond ugyanaznap Pestről Wesselényihez írt levelében említi (Kemény Zsigmond Wesselényi Miklóshoz, 1847. szeptember 21. = KEMÉNY 2007, 111–112.), hogy ő még aznap Olaszországba utazik, és mivel tudjuk, hogy Csengery is Keménnyel tartott Itáliába, Csengery pedig arról panaszkodik a levélben, hogy indulása miatt nem írhat hosszabban, a levél keletkezési idejét 1847. szeptember 21-ére kell tennünk.

lehetséges, hogy Csengery és Szalay korábban kötöttek egy szóbeli vagy írásbeli megállapodást, melynek értelmében Szalay valóban a lap szerkesztő-helyettese lett – ebben az esetben Szemere Bertalan Szalayhoz címzett megszólítása – „szerkesztő-helyettes” – teljesen más megvilágításba kerülne. Ezt a feltételezést támaszthatja alá az a cenzúrahivatali akta,³¹⁹ mely egy becsületsértési per anyagát tartalmazza, és melyet egy 1845 februárjában a *Fővárosi Ujdonságok* rovatban megpendített pletyka³²⁰ miatt indítottak a Pesti Hírlap ellen. A per még 1845 októberében sem ért véget, viszont Szalay László még ekkor is a Pesti Hírlap szerkesztőjeként írta alá e tárgyban írt levelét.³²¹

Csengery már említett levelének néhány sorából úgy tűnik, hogy Szalay kezelte a lap anyagi ügyeit, és ő végezte a kifizetéseket: „Azon évnegyedes, néhány forintnyi illetményemet, mennyit Tőled szoktam kapni, kérlek add által Tóth Lenczinek.”³²² Mindezek ismeretében kijelenthető: Szalay továbbra is fontos pozíciót töltött be a Pesti Hírlapnál.

Az, hogy Szalay minden bizonnyal a lap szerkesztő-helyettese maradt, már önmagában is megkérdőjelezi azt az indokot, melyet leköszönő cikkében távozása okaként jelölt meg, és valószínűvé teszi, hogy a jogtudós a municipalistákhoz való közeledési kísérlet sikere érdekében ültette Csengeryt a maga helyére. Ezt valószínűsíti Csengery azon állítása is, hogy Szalay kérésére „Deák véleménye döntötte el, hogy a lap munkatársai közül kinek kezébe adja át a szerkesztői tollat.”³²³ Ha a Deákkal egyébként jó barátságban lévő Szalay – akinek Szalay Gábor szerint Deák gyakran kérte a tanácsát³²⁴ – valóban kikérte a liberális ellenzék egyik vezetőjének a véleményét ez ügyben, az szintén azt mutatná, hogy a centralisták közeledni kívántak a municipalistákhoz. Ezt a feltételezést erősíti meg az is, hogy a centralisták a lap átvételétől kezdve az idő előre haladtával egyre jobban érezték a minden oldalról rájuk nehezedő nyomást. Az előfizetők számának

³¹⁹ MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR 1985, 212–216.

³²⁰ A tudósítás szerint egy utcakövezőt felesége és a nő orvos szeretője megmérgezett. (Δ , *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. február 2., 427. sz., 74.) E cikk hatására az özvegy (Turay Jánosné), és az orvos (Miksó György) kérvénnyel fordultak a Helytartótanácsához, hogy az a néhai Turay János tetemét exhumáltassa és boncoltassa fel, ezáltal bizonyítva a megrágalmazottak ártatlanságát. A pert ezt követően Pest város tanácsa indította a lap szerkesztője (Szalay László), és a cikket író szerkesztősege ellen. A Központi Könyvvizsgáló Főhivatal felmentette a vádak alól a lap munkatársait, ugyanakkor figyelmeztette a cenzorokat, hogy a jövőben nagyobb óvatossággal járjanak el az ilyen típusú közlések engedélyezésekor. (MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR 1985, 212–216.) A szóban forgó cikk a lap *Fővárosi Ujdonságok* rovatában Δ jel alatt jelent meg. A Δ szignóról Fenő István a következőket írja: „Szalay [...] 1844 július 4-től kezdődően új munkatárs kezébe adta a rovatot, ki újra mozgalmassá tette azt. A Δ áljelű munkatárs kilétét nem sikerült megfeytjtenünk.” (FENŐ 1997, 300.) Mivel a fentebb említett perirat a lap szerkesztősegejét, Varga Somát nevezi meg az 1845. február 2-i Δ jeles cikk írójaként, őt kell sejtjenünk a Δ áljel mögött.

³²¹ MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR 1985, 215.

³²² Csengery Antal Szalay Lászlóhoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, é. n.

³²³ CSENGERY Antal, *Deák Ferencz*, CSENGERY 1884/b, 65.

³²⁴ SZALAY 1913/b, 85–86.

csökkenése, a korábban segítséget ígérő ellenzéki vezetők cikkeinek elmaradása, majd ugyanezen vezetők centralisták elleni kirohanásai is sürgethették Szalayékat a szerkesztőváltásra, és a tárgyalások megkezdésére az ellenzék többi részével. Az előfizetők számának csökkenésével járó bevételkiesés pedig Landerer lapkiadót érinthette érzékenyen, aki emiatt valószínűsíthetően szintén sürgette az egyre rosszabbra forduló helyzet megoldását.

Csengery Heckenasttal kötött szerződésének még egy vetülete van, melyet érdemes itt megvizsgálni, mégpedig az, hogy miért kötött a Pesti Hirlap kiadója egy 23 éves, addig jóformán ismeretlen publicistával akkora honoráriumot biztosító szerződést, melyhez hasonlót addig még csak a korszak legjelentősebb szerkesztő-publicistájával kötöttek Magyarországon. Ráadásul a szóban forgó honoráriumot Kossuth is csak több éves huzavona, és 5200 előfizető elérése után kapta meg. *A Magyar sajtó története* szerint az addig szerény jövedelmű Landerer Kossuth Pesti Hirlapjának köszönhetően vált igazán jómódú polgárrá.³²⁵ Azáltal azonban, hogy a lap előfizetőinek száma a tizedére csökkent, a kiadó fontos bevételi forrását veszítette el. Ilyen esetben egy valamirevaló lapkiadó azonnal elcsapja az alkalmatlannak bizonyuló szerkesztőt, azonban ezt Landerer Metternich engedélye nélkül nyilván nem tehette meg. A birodalmi kancellár azonban az események menetéből kikövetkeztethetően nem akarta engedélyezni az újabb szerkesztőváltást, hiszen az éppen fennálló állapotok tökéletesen beleillettek a terveibe. Landerernek így nem maradt más lehetősége egzisztenciális problémái megoldására, mint hogy minél magasabb tiszteletdíj kilátásba helyezésével ösztönözze munkatársait az előfizetők számának növelésére. Mindez persze csak akkor lehet igaz, ha a felmerülő költségeket Landerer fizette, és nem Csengerynek kellett azt saját honoráriumából fedeznie. Ez esetben ugyanis az új szerkesztő tiszta jövedelme jóval alacsonyabb lehetett. Mivel azonban a kiadó Csengeryvel kötött szerződése nem ismert, a kérdés nem dönthető el.

A szerkesztőváltással egy időben a centralisták több olyan cikket is megjelentettek a lapban, melyek az ellenzék egységesülését célozták. Arról is meggyőződhattünk azonban, hogy a centralisták a közeledési kísérletek ellenére sem kívánták alárendelni eszméiket a municipalistákéinak. Érthető tehát, hogy az ellenzék megerendszert védelmező szárnyának írásai miért nem jelentek meg ezután sem a lapban: ők centralista szellemű cikkek írására nem voltak hajlandóak, a centralisták meg arra nem, hogy a megerendszer védelmére kelő írásokat közöljenek.

³²⁵ MST I. 751. (A fejezet Kosáry Domokos munkája.) – Kossuth ezzel kapcsolatos fejtegetéseit lásd Kossuth Lajos Landerer Lajoshoz 1844. január 16-án írott levelében – ESZTEGÁR 1901, 9–12.

Szalay *Tévedések I* című cikkét, és Csengery szerkesztőként való bemutatkozását olvasva nyilvánvalóvá válik, hogy Szalay miért adta át szerkesztői székét Csengerynek. Csengery cikke sokkal békésebb hangvételű, mint Szalayé – mely ráadásul időben később, 1845. július 13-án jelent meg, míg Csengeryé július 1-jén –, ugyanakkor éppúgy jelen van benne az ellenzék egységesülésének gondolata, de jóval burkoltabb formában, ami a centralisták számára sokkal előnyösebb volt az adott helyzetben, mint Szalay kirohanása a municipalisták vezetői ellen. Csengery tehát közvetítőként felülmúlta Szalayt, és a későbbiekben bizonyította is, hogy nem érdemtelenül került a lap élére.

III/3. 3. A Körök egyesülése – Kísérlet az ellenzék összefogására 1845 őszén

A centralisták a korábbi közeledési kísérletek kudarca után 1845 őszén újra megpróbálkoztak az ellenzék összefogásával. Ekkor a kettészakadt Nemzeti Kör – mely a liberálisok találkozóhelyeként funkcionált – újraegyesülése melletti érveléssel feltehetően a magyarországi ellenzék töredékeit kívánták közelíteni egymáshoz.

A Nemzeti Kör a Nemzeti Színház színészeinek vacsorázó társaságából néhány író–költő, majd magánszemélyek csatlakozása után fokozatosan vált a kulturális közélet fontos elemévé. Egyletté csupán az 1840-es évek elején vált formálisan és a Nemzeti Kör név véglegesítésére is csak 1843-ban került sor. Tagjai közé tartozott számos neves művész – például Vörösmarty Mihály, Szigligeti Ede, Egressy Gábor, Erkel Ferenc, Barabás Miklós – mellett a centralisták közül Eötvös József, Trefort Ágoston és Csengery Antal. Az ellenzék megerendszert védelmező szárnyának vezetői közül pedig Deák Ferenc, Kossuth Lajos, Pulszky Ferenc, Perczel Móricz, Teleki László, Ráday Gedeon.

Az egyesület társadalmi értelemben nyitott volt. 1844 végén például a 254 tag között 5 mágnást és összesen 25 földbirtokost találunk, a többi tag állását tekintve a nemesi értelmiségiek, honoráciorok és városi polgárok közül került ki. A tagkör összetétele nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Nemzeti Kör az 1843–44-es országgyűlés idejére politikai színezetűvé, méghozzá a szabadelvűek gyülekezőhelyévé váljon. 1845-re az egyesület tevékenységének súlypontja a művészetpártolásról egyértelműen társadalmi és politikai térre került át.³²⁶

A Nemzeti Kör szakadására 1845 októberének elején került sor azt követően, hogy az egyesület október 4-ei rendkívüli közgyűlése elhatározta a költözést az országúti

³²⁶ A Nemzeti Körre vonatkozó adatokat lásd bővebben VELKEY 2004.

Kunewalder-házból az Úri utcai Horváth házba. (A Pesti Hirlap a költözés mellett foglalt állást,³²⁷ amiben szerepet játszhatott, hogy a lap szerkesztősége a Horváth házban volt.) A döntést követően a maradni szándékozók valóban helyben maradtak, és október 12-én Pesti Kör néven új egyesületet hoztak létre. Ennek szerveződésébe be kívánt kapcsolódni a konzervatív Nemzeti Ujság szerkesztője, Liphay Sándor is. Liphay tevékenységének hatására a még alakulófélben levő Pesti Kör is kettészakadt, és a Nemzeti Ujság szerkesztője körül tömörülő konzervatívok október 25-én létrehozták a Közhasznú Gyűlést. A Pesti Kör azonban továbbra is a liberálisok gyülekezőhelyeként szolgált. A Körök szakadásának körülményeit legutóbb tanulmányozó Velkey Ferenc nem tudta pontosan meghatározni a szétválás okait.³²⁸ A szakításban szerepet játszó indokokat végül „[a]z elköltözés körüli hercehurca szakítópróbája és a felhalmozódott belső ellentétek mellett a személyes kapcsolatok [...] dilemmái”-ban jelölte meg.³²⁹

A Körök újraegyesülésének gondolata elég korán felmerült. Az elképzelést a Pesti Hirlap karolta fel,³³⁰ mely már nem sokkal a Pesti Kör megalakulása után sajnálattal említette a szakadást.³³¹ Kezdetben azonban nem szimpatizált az új egylettel. „[V]alódi kör”-nek az elköltöző Nemzeti Kört tartotta, míg a Pesti Kört kárhoztatta, amiért elfogadta a Nemzeti Ujság vezetőjének támogatását.³³² Az első újraegyesülést pártoló írás október 26-án jelent meg a lapban,³³³ amit később több is követett.³³⁴ Az október 26-ai cikk írója üdvözölte a Nemzeti Kör választmányi ülésének határozatát, mely a Pesti Kört fel kívánta szólítani az egyesülésre.³³⁵ A választmánynak a Pesti Hirlap munkatársai közül Csengery, Trefort, Eötvös és Irinyi József is tagjai voltak.³³⁶ Arra azonban nincs adat, hogy a centralisták milyen tevékenységet fejtettek ki – vagy fejtettek-e ki egyáltalán – az egyesülés érdekében. A Közhasznú Gyűlés megalakulását ugyanakkor üdvözölte a lap. A cikk írója ugyanis úgy vélte, „a’ nemzeti és pesti kör’ egyesülésére nézve ezen gyűlésé

³²⁷ □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 2., 548. sz., 220.

³²⁸ VELKEY 2004, 149–156.

³²⁹ *Uo.*, 156.

³³⁰ *Uo.*, 146.

³³¹ □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 16., 556. sz., 251–252; Köri, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 17., 557. sz., 255.

³³² □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 17., 557. sz., 255. Hasonlóképpen kárhoztatja a Pesti Kört a lap cikkírója október 19-én és 23-án is: □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 19., 558. sz., 262; □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 23., 560. sz., 270.

³³³ □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 23., 562. sz., 277.

³³⁴ □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 30., 564. sz., 285; □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. november 23., 578. sz., 342; □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. november 30., 582. sz., 358.

³³⁵ □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 23., 562. sz., 277.

³³⁶ □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 21., 559. sz., 265–266.

keletkezése által minden akadály el lesz háritva.”³³⁷ Mivel a Közhasznú Gyűlde a konzervatívok gyülekezőhelyeként szolgált, az idézett megjegyzés arra utalhatott, hogy az addig a Körök valamelyikét látogató konzervatív érzelmű személyek távozása vélhetően megkönnyíti majd az ezután már tényleg csak liberálisokat tömörítő egyesületek újraegyesülését. Konzervatívok ugyanakkor a Pesti Körben lehettek többen. Ezt az valószínűsíti, hogy Liphay Sándor ennek szerveződésébe akart bekapcsolódni, illetve hogy a centralista Pesti Hirlap „valódi kör”-nek a másik egyesületet, a Nemzeti Kört tartotta. A szakadás egyik oka tehát az is lehetett, hogy a konzervatívok nem kívántak a liberális lap szerkesztőségének is helyet adó házba költözni. Nem zárható ki az sem, hogy a költözés tervét is részben az egylet konzervatívoktól való megtisztítása motiválta.

Ezzel az október 30-án megjelent cikkel a Körökkel kapcsolatos írárok sora váratlanul megszakadt a Pesti Hirlapban. Ennek okát valószínűleg abban kell keresnünk, hogy Batthyány Lajos, Batthyány Kázmér és Teleki László november elején felkeresték Eötvöst, és a Pesti Hirlap átadását követelték tőle.³³⁸ Batthyányék kérése nyomán meg is kezdődött a párbeszéd a centralisták és a municipalisták között, aminek következtében Eötvösöknek vélhetően nem maradt ideje a Körök ügyével törődni. A november 18-ai ellenzéki konferencia után azonban a Pesti Hirlap újra tárgyalni kezdte azt. A lap cikkírója november 23-án kijelentette, hogy a Körök egyesülése „maholnap bekövetkezendik”.³³⁹ E kijelentés alapjául valószínűleg a Nemzeti Kör által a Pesti Körnek adott egyesülési ajánlat szolgálhatott, amit azonban a Pesti Kör nem fogadott el.³⁴⁰ A Nemzeti Kör és a Pesti Kör egyesülése csak azután valósult meg 1847. január 22-én, hogy Batthyány és Kossuth kezdeményezésére 1846 decemberében tárgyalások kezdődtek erről.³⁴¹ Az Ellenzéki Párt később az ekkor létrejött Ellenzéki Körből nőtt ki, ami egyértelműen mutatja, hogy a Pesti Hirlap cikkírója nem tévedett, mikor azt fejtegette, hogy a Körök együtt több eredményt érhetnének el.³⁴² Ugyanakkor az egyletek szakadása azt követően történt, hogy a centralisták lapjukban már többször is érveltek a reformellenzék egységesülése mellett. Ez arra utal, hogy Eötvösök hamarabb látták be az összefogás szükségességét, mint a

³³⁷ □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 30., 564. sz., 285. A lap november 30-ai számában is arról ír, hogy az újraegyesülés küszöbön áll. (□, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. november 30., 582. sz., 358.)

³³⁸ Lásd IV/1. 1. *Az Eötvös által kidolgozott taktika*

³³⁹ □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. november 23., 578. sz., 342. – Időközben a lap többször is cikkezett a Gyűlde ellen (□, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. november 9., 570. sz., 309; □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. november 13., 572. sz., 317.)

³⁴⁰ □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. december 14., 590. sz., 390.

³⁴¹ MOLNÁR 2007/a, 230.

³⁴² □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 16., 556. sz., 251–252; Köri, □, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. október 17., 557. sz., 255.

liberálisok jelentős része. Ugyanezt valószínűsíti az is, hogy a Körök egyesülésének ügyét elsőként a centralista lap karolta fel.

IV. Taktikaváltás – A kompromisszumból eredő új politikai pozíció

A források arra engednek következtetni, hogy a centralisták 1845 folyamán az ellenzék egységesítésén dolgoztak. Ennek érdekében a municipalista Erdélyi Híradóval többször is folytattak párbeszédet, és Szalay László szerkesztői székét a kiváló közvetítőnek mutatkozó Csengery Antalnak engedte át. Az eddig bemutatott adatok ismeretében kijelenthetjük, a centralisták tisztában voltak azzal, hogy a reformok keresztülvitelét az országgyűlésen csak az egyesült ellenzék kísérelheti meg. Továbbá nem a centralisták egységesüléstől való vonakodása volt az oka a megegyezés akkori meghiúsulásának, hanem a szemben álló felek elvhűsége. A kívánt kompromisszum végül 1845 novemberében született meg, majd 1846 februárjában némiképp módosult. Az ekkor tartott konferenciákon hozott határozatokat Ferenczi Zoltán Eötvös-monográfiája óta meglehetősen pontossággal ismerjük.³⁴³ Az 1845-ös tárgyaláson a résztvevők többsége amellet foglalt állást, hogy az ellenzék erőit jobban össze kell fogni, és ennek érdekében az akkor a centralisták kezén levő Pesti Hirlapnak újra az ellenzék közös lapjává kell válnia. A konferencia eltiltotta a lapot a centralista eszmék hirdetésétől, Eötvös József és Trefort Ágoston pedig megfogadta, hogy egyelőre nem írnak a lapba. A Pesti Hirlap akkori szerkesztője, Csengery Antal később a lap 1846-os újránál számában közös ellenzéki programot tett közzé,³⁴⁴ és vállalta, hogy a fontosabb kérdésekben konzultál az ellenzék vezetőivel (Batthyány Lajossal, Kossuthtal, Teleki Lászlóval). A municipalisták ugyanakkor az 1846. februári konferencián felmentették adott szavuk alól Eötvöst és Trefortot, akik így újra írhattak a lapba. A szakirodalom egy része szerint az 1845 novemberében létrejött kompromisszumra az ellenzék municipalista szárnya vette rá a centralistákat.³⁴⁵ Mások úgy vélik, Eötvösök belátták, hogy az adott helyzetben, mikor a kormány is a megerendszert támadja, nem folytathatják tovább addigi tevékenységüket, és teret engedtek a municipalistáknak a lapban.³⁴⁶ A Batthyány Lajosról legutóbb írott monográfiák a megegyezés létrehozásának érdemét Batthyánynak tulajdonítják.³⁴⁷ A nagy

³⁴³ FERENCZI 1903, 119–120.

³⁴⁴ CSENGERY Antal, *[Uj program]*, PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.

³⁴⁵ FERENCZI 1904, 26–27; MANN 1982, 40–41; FENYŐ 1997, 320–324; GERGELY 2003, 228.

³⁴⁶ HORVÁTH 1868, 106; HÓMAN–SZEKFÜ 1936, 384. (A vonatkozó fejezetet Szekfü Gyula jegyzi); MÉREI–SPIRA 1957, 287.; MST I, 771. (A vonatkozó fejezetet Kosáry Domokos jegyzi); MANN 1982 41; SCHLETT 1987, 97–99; VELKEY FERENC, *Reformküzdelmek és programviták kora (1840–1848)* = CSORBA–VELKEY 1998, 172; CSORBA 2000, 105–106.; SZABAD 2002, 87; KOSÁRY 2002, 353.

³⁴⁷ MOLNÁR 1996, 121; ERDŐDY Gábor, *Batthyány Lajos* = ERDŐDY–HERMANN 2002, 7–162; MOLNÁR 2007/a, 225–226. Lásd még például GERGELY András, *Batthyány Lajos a reformellenzék élén*, Száz, 1982, 1159–1174.

szintézisek a konferenciális részletekbe nem ereszkedhetnek,³⁴⁸ mások épp, hogy csak megemlítik az egymás után következő ellenzéki értekezletek sorát.³⁴⁹ Disszertációm e fejezetében a korábban írtaknak megfelelően is amellet érvelek, hogy a kompromisszumot nem a municipalisták kényszerítették a centralistákra, hanem az az Eötvös József által nem sokkal korábban kidolgozott taktika eredményeképpen jött létre. Majd e taktika megvalósulási fázisait mutatom be 1847. január elejéig, amikor a centralisták a fentebb említett konferenciák határozatai ellenére visszatértek elveik ismertetéséhez.

IV/1. Centralista taktika a lap megtartására

IV/1. 1. Az Eötvös által kidolgozott taktika

A szakirodalom egy része szerint a megegyezést az ellenzék municipalista szárnya kényszerítette a centralistákra. Az 1845. novemberi konferencia előtt nem sokkal Eötvös József Szalay Lászlóhoz írott leveleiből azonban olyan információkat tudhatunk meg, melyek valószínűvé teszik, hogy a centralistákat nem a municipalisták vették rá a megegyezésre.

Az első levél 1845 novemberének elején íródott.³⁵⁰ Ebben Eötvös kifejti, hogy az adott körülmények között nem akar a Pesti Hírlap munkatársa lenni, így mihelyt lehet, felmond, és a politikától is visszavonul. Minderre az készíti, hogy nem lát esélyt arra, hogy eszméiket valóra váltsák, és belefáradt az állandó küzdelembe az ellenzékkel és a kormánnyal. Emellett tisztában van azzal is, hogy az adott pillanatban minden eddiginél nagyobb szükség van a megyék védelmére, hiszen a kormány az adminisztrátori rendszer bevezetésével támadást indított ellenük. Ezt a feladatot azonban a centralisták nem vállalhatják, hiszen eddig ők is a megyék hatáskörének csökkentése mellett érveltek, így náluk alkalmasabb személyeket kell erre keresni. Eötvös ezután felveti, hogy a lapot a korábban azt birtokló municipalisták kezére kellene juttatni. Batthyány Lajos szerint, aki

³⁴⁸ HORVÁTH 1868; HÓMAN–SZEKFŰ 1936; MÉREI–VÖRÖS 1983 943–947. (A vonatkozó fejezetet Vörös Károly jegyzi); CSORBA–VELKEY 1998; CSORBA 2000.

³⁴⁹ Pajkossy Gábor a Gergely András által szerkesztett *Magyarország története a 19. században* című műben, valamint Mérei Gyula és Spira György az általuk szerkesztett *Magyarország történetében* csupán az 1845. novemberi értekezletről emlékeznek meg. – GERGELY 2003, 228; MÉREI–SPIRA 1957, 283, 287. – A Milleniumi *magyar történet* megemlíti, hogy „[a]z ellenzék vezetői [...] 1845–1846-ban sorozatos egyeztető konferenciákon közelítették az álláspontokat”, de ezekről nem ejt több szót. – TÓTH 2002, 351. (A vonatkozó fejezetet Dobszay Tamás jegyzi.) A *Kossuth Lajos Összes Munkái* XI. kötetének bevezető tanulmánya csupán egy 1845. decemberi tanácskozást említ meg tételesen. (KLÖM XI, 16.) Legrészletesebben a *Magyar sajtó története* tárgyalja a kérdést. MST I, 771–772.

³⁵⁰ Eötvös József Szalay Lászlóhoz, 1845. november eleje = EÖTVÖS 1967, 155–159.

Eötvöst a lap átadására kérte, erre az adott pillanatban minden esélyük meg is van. Eötvös szerint azonban Landerer nem fogja a lapot Batthyányéknak adni. Véleményét azzal indokolja, hogy Batthyányék még nem beszéltek erről Landererrel. Az események megértéséhez ugyanakkor tudnunk kell, Eötvös valószínűleg sejtette, hogy a lapot Metternichhez még 1843-ban küldött memorandumai eredményeképpen kapták meg a centralisták,³⁵¹ így gyanítania kellett azt is – amit ma már bizonyosan tudunk –, hogy a kormány kapcsolatban áll Landererrel,³⁵² aki felsőbb utasítás nélkül nem fogja másnak adni a Pesti Hírlapot. Az Eötvös által e kérdésben mutatott magabiztosságot e feltételezés teszi számomra érthetővé, mint ahogy azt is, miért a fentebb említett (ál)indokkal próbálta következtetését igazolni centralista társai előtt, akik ezen emlékiratokról valószínűleg nem tudtak.

Eötvös szerint tehát Landerer vissza fogja utasítani a municipalisták ajánlatát, így neki és társainak nincs más dolguk, mint kijelenteni, hogy ha Batthyányék szerződni tudnak Landererrel, ők lemondanak a lapról, hiszen az nyilatkozatuktól függetlenül is az ő kezükben fog maradni. Az ellenzék pedig ezután nem tehet mást, mint hogy orgánumának vallja a centralista Pesti Hírlapot, melybe tagjai ezentúl írni is fognak, és ezáltal elveivel is megbarátkoznak. A későbbiekben látni fogjuk, hogy Eötvös terve gyakorlatilag pontról pontra megvalósult, amiben nagy szerepe volt az instrukciók által behatárolt mozgásteret maximálisan kihasználó Csengerynek is. Ráadásul manőverezése közben Eötvösnek – úgy látszik – sikerült eltitkolnia Metternichhez küldött memorandumai létét is, így a municipalisták soha nem jöttek rá, hogy a centralisták lapról való lemondása csak színjáték volt, és nem Kossuthék, hanem Eötvös várakozása szerint haladtak az események.

Pulszky Ferenc a municipalisták ügyeit látva Eötvössel összhangban számol be az eseményekről és részletezi is azokat: „A pesti országos vásárok alkalmával bejöttek a vidékről a megyei ellenzék vezérei, s megbeszélték egymással a teendőket, megjegyezték, mily rossz vért csinál, hogy a *Pesti Hírlap* centralizáló szempontjából ostromolja azon megyei rendszert, melyet a kormány, mint a forradalom tűzhelyét támad meg. Erre Batthyány Lajos felkérte Eötvös Pépit, hagyjon fel vezércikkeivel ez ügyben”.³⁵³ Eötvös József 1845 novemberének elején Szalay Lászlóhoz címzett levelében így emlékszik meg Batthyányék nála tett látogatásáról: „Bathanyi Lajos, Kázmér ’s Teleky, szokott panaszaikkal lépve fel a’ Hírlap ellen, miután újra kimondák hogy az oppositio csak azért

³⁵¹ A memorandumokról ásd *III/1. 1. Eötvös és Metternich*

³⁵² KOSÁRY 2002, 207–208.

³⁵³ PULSZKY 1958, 220.

jött minoritásba mert hirlapja nincs, 's mi bizonyosan a' legjobb szándékkal de rosszul kezeljük a' szerkeztést, megkértek hogy a' lapot engedjük nekik által.”³⁵⁴

A Pulszky soraiból kiolvasható új információ, hogy az ellenzéki vezetők nem csupán a novemberi országos vásár alkalmával osztották meg egymással a centralista Pesti Hírlappal kapcsolatos nézeteiket, hanem már a korábbi vásárok alkalmával is többször váltottak szót a dolgról. Eötvös Szalayhoz címzett levele pedig arról tanúskodik, hogy Batthyányék már korábban is többször szóltak Eötvössel ez ügyben, de mindaddig sikertelenül. Az egyetlen új motívum, mely Eötvös levele szerint Batthyányék követeléseiben felmerült, a lap átengedésére való felhívás. Azt azonban, hogy ezt eddig miért nem kérték, illetve hogy most miért álltak mégis elő ezzel a kéréssel, nem lehet tudni.

Eötvös leveléből kiderül, hogy körülbelül nyolc nappal keletkezése előtt a centralisták egymás közötti megbeszélésén Eötvös már közölte társaival, hogy vissza kíván vonulni a laptól és a politikától. Eötvös a levél elején felsorolja az okokat, melyek fentebb említett döntésében szerepet játszottak. Ezen indokok között nem szerepel Batthyányék lap átadására vonatkozó kérése, melyet Eötvös csak jóval később említ meg, mikor arról szól, hogy miként szabadulhatnának meg a centralisták kellemetlen helyzetükből. Eötvös leírja, hogy Batthyányék nála jártak, megemlíti a lap átadására vonatkozó követelésüket, és arra adott válaszát, mely szerint ő örömmel lemond a szerkesztési jogról, de ha társai ellenkező véleményen vannak, ő nem tehet semmit. Batthyányék ezt követően arra kérték Eötvöst, hogy szóljon társaival, és Eötvös ellenvetését, miszerint ha ők le is mondanak, Landerer és Heckenast annak adhatja a lapot, akinek akarja, azzal intézték el, hogy ha a centralisták lemondanak, ők azt bizonyosan megkapják.³⁵⁵ Az, hogy Eötvös a levélben ilyen részletesen leírja Batthyányékkal folytatott megbeszélésének kimenetelét, arra enged következtetni, hogy Szalay addig erről nem tudott, vagyis ez a beszélgetés a centralisták – feltehetően október végi – egymás közötti eszmecserejét követően zajlott le. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy Eötvös Batthyányék kérését nem az őt a laptól való távozásra kényszerítő indokok között – melyeket már korábban is ismertetett Szalayval –, hanem jóval később említi. Emellett, mint az Pulszky fentebb idézett soraiból is kiderül, Batthyányt a novemberi országos vásár alkalmával a városba érkező ellenzéki vezetők kérték meg, hogy beszéljen Eötvössel. A municipalista vezetők eme konferenciájának tehát később – vagy legfeljebb közel egy időben – kellett lezajlania, mint a centralisták egymás

³⁵⁴ Eötvös József Szalay Lászlóhoz, 1845. november eleje = EÖTVÖS 1967, 157.

³⁵⁵ *Uo.* 157–158.

közötti megbeszélésének, és csak ez előbbi után került sor Batthyányék és Eötvös találkozására.³⁵⁶ Ezek alapján nem kizárt, hogy ha Batthyányék nem keresik fel Eötvöst a lap átadására vonatkozó kérésükkel, akkor rövid időn belül maguk a centralisták ajánlottak volna kompromisszumot a municipalistáknak. Ez a megegyezés feltételezhetően sokkal kedvezőbb lett volna Kossuthékra nézve, akik, ha Landerer miatt magát a lapot nem is, de az afeletti irányítást megszerezhették volna.

Eötvös Szalayhoz 1845. november 15-én írt leveléből³⁵⁷ kiderül, hogy a levél címzettje – valamint Trefort és Csengery is – megfogadta Eötvös tanácsát, és kijelentette, hogy ha Batthyányék szerződni tudnak Landererrel, hajlandó átadni nekik a lapot. Eötvös a levélben ismét kimondta azt a nézetét, hogy Landerer semmiképpen sem fog belemenni a szerkesztőváltásba, de most más, logikusabb indokkal magyarázta társainak, feltételezését. „Nem tartom valószínűnek, hogy azok után mik történtek a’ kormány bár milly olly szerkeztő változásra megegyezését adná melly által a’ Hirlap ismét Kosuth kezébe kerül, ’s hogy így Landerer a’ lapnak más kezekbe való adására megegyezését adná, de részünkről állásunk követeli tőlünk megmutatni; hogy legalább mi semmi illy nemü akadályt nem görditünk elejekbe.”³⁵⁸ Látható, hogy Eötvös reálisabban mérte fel a pillanatnyi politikai helyzetet, mint a municipalisták vezetői. Igaz, ehhez valószínűleg hozzájárult, hogy sejtette, Landerer Metternich közbenjárására adta nekik a lapot, és hogy a birodalmi kancellár támogatását Eötvös hozzá írott memorandumai eredményezték. Eötvös levelében meg is említi a kormányt, így kis híján elárulja magát az emlékiratokról valószínűsíthetően nem tudó Szalay előtt. Ugyanakkor a municipalisták vezetői között is volt, aki úgy gondolta, Kossuthot a kormányzat semmiképpen sem engedi publikálni a Pesti Hirlapban. Erre Kossuth figyelmét Wesselényi Miklós később levélben is felhívta.³⁵⁹ Nem kizárt tehát, hogy a municipalista vezetők is tisztában voltak vele, hogy Kossuth környezetéből senki sem kaphatja meg a lapot. Valószínűleg ezért kérték fel Batthyányék a lap szerkesztésére a szintén centralista Lukács Móricot.³⁶⁰ Landerer azonban nem egyezett bele a szerkesztőváltásba, így a municipalistáknak nem maradt más választásuk, mint hogy a szerkesztési elvek megváltoztatására törekedjenek.

³⁵⁶ A Pesti Hirlap 1845. november 2-án említi először a vásárra érkező kereskedőket (□, *Fővárosi Ujdonságok*, PH, 1845. november 2., 566. sz., 294), maga a vásár pedig csak napokkal később kezdődött. Mindez szintén azt a feltételezést erősíti meg, mely szerint Batthyányék a centralisták október végi egymás közötti megbeszélése után keresték fel Eötvöst.

³⁵⁷ Eötvös József Szalay Lászlóhoz, 1845. november 15. = EÖTVÖS 1967, 163–166.

³⁵⁸ *Uo.* 165.

³⁵⁹ Wesselényi Miklós Kossuth Lajoshoz, 1846. január 27. = WESSELÉNYI 1903 a, 193–197; Wesselényi Miklós Kossuth Lajoshoz, 1846. március 5. = WESSELÉNYI 1903 b, 321–324.

³⁶⁰ Eötvös József Szalay Lászlóhoz, 1845. november 15. = EÖTVÖS 1967, 163–166.

Eötvös november 15-i leveléből megtudhatjuk, hogy Batthyányék Csengeryt is próbálták rávenni, hogy engedje őket publikálni a Pesti Hirlapban: „Csengerynek is Meszlényi által ajánlatok tétettek hogy Kossuthnak ismét a’ lapban befolyást engedjünk. Ha ez nem történik is tractatus formában ’s K csak ir milly helyzetbe jövünk ha e’ cikkelyek után az egész világ lármát üt mennyire jó a’ lap ismét miolta K belé irt, ha semmiben sem engedünk is elveinkre nézve az egész világ még is azt fogja mondani. — Ha most minden tőlünk jöhető akadályt az ugy nevezett oppositio irányában elmozditunk, semmi moralis kötelességünk arra hogy akár K. akár más cikkét felvegyük nincs.”³⁶¹ Eötvös levelének ez a szakasza különösen Teleki László Wesselényi Miklóshoz 1846. február 19-én írt levelének³⁶² ismeretében érdekes. Teleki szerint Csengery lemondott ugyan a Pesti Hirlappal kapcsolatos minden jogáról arra az esetre, ha ők szerződni tudnak Landererrel, miután azonban a kiadótól negatívát kaptak, semmiféleképpen sem tudták rávenni, hogy teret nyisson eszméiknek a lapban. 1845 novembere és 1846 januárja között mindössze két municipalista politikus jelentetett meg cikket a Pesti Hirlapban, Lónyay Gábor és Kossuth Lajos. Közülük azonban csak Lónyay értekezett az átalakulás kérdéseiről, míg Kossuth írásaiban a horvátországi magyarelles törekvéseket ítélte el.³⁶³ Csengery tehát csak olyan ügyben engedte publikálni Kossuthot a Pesti Hirlapban, melyben a centralisták és municipalisták álláspontja megegyezett.

Csengery tehát a későbbiekben az Eötvös által kijelölt utat követte egészen addig, míg az Eötvös november eleji levelében kifejtett jóslat valóra nem vált, és a centralisták újra meg nem kezdhették eszméik hirdetését a lapban.

IV/1. 2. A Pesti Hirlap újra az egész ellenzék orgánuma

Eötvös az 1845. november 18-ai ellenzéki értekezleten mindent megkapott, amire a hónap elején Szalay Lászlóhoz írt levele szerint vágyott. A konferencia kimondta az ellenzék egységesülésének szükségességét; a municipalisták azután már úgy látták, hogy nem a centralisták miatt nem kapják meg a Pesti Hirlapot, mely továbbra is a centralisták kezében maradt, Eötvösnek magának pedig nem kellett dolgoznia a lapba. A továbbra is szerkesztőként működő Csengery ugyanakkor igyekezett közelíteni egymáshoz a szemben

³⁶¹ *Uo.* 165.

³⁶² Teleki László Wesselényi Miklóshoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1846. február 19.

³⁶³ LÓNYAY Gábor, *Átalakulásunk I–III*, PH, 1845. november 27., 580. sz., 349–350; PH, 1845. november 28., 581. sz., 353–354; PH, 1845. november 30. 582. sz., 357–358; KOSSUTH Lajos, *Válasz a’ kőrösmegyei ilirpártiak’ dühöngéseire I–III*, PH, 1845. december 30., 598. sz., 423–424; PH 1846. január 16, 608. sz., 37–38; PH, február 6., 620. sz., 85.

álló ellenzéki csoportok álláspontjait. A novemberi értekezleten hozott döntés értelmében a Pesti Hirlap 1846. január 1-jei számában³⁶⁴ közös ellenzéki programot tett közzé, Eötvös állítása szerint a dolgozótársak beleegyezésével.³⁶⁵ A cikk a kompromisszumot a következőképpen ismertette: „Illy viszonyok közt, mondom, midőn azt kell tapasztalnunk, hogy az ellenzéknek e’ lapon kívül még mindig nincs más organuma: a’ közjó’ érdekében szükségessé vált, hogy addig, míg az imint érintett viszonyok nem módosulnak, a’ központosítás’ kérdésének általános tárgyalását, az ellenzék’ ez organumában, elhalasszuk.”³⁶⁶ Csengery tehát csoportja politikai pozícióját ideiglenesen a reformellenzék zöme által kijelölthöz igazította. A centralisták tehát nem lemondtak eszméik terjesztéséről és tárgyalásáról, hanem csupán felfüggesztették azt a lapban. Ezt mutatja az is, hogy 1846-ban Eötvös József egy kötetbe szerkesztve kiadta a lapban megjelent cikkeit,³⁶⁷ míg Szalay László szintén könyv alakban mutatta be a közelmúlt legjelentősebb, centralizációhoz köthető angol és francia politikusait.³⁶⁸ Az ellenzék megerendszert védelmező szárnya tehát nem sokat nyert azzal, hogy a Pesti Hirlapot eltiltotta a centralista elvek hirdetésétől, hiszen Eötvösök más fórumon ugyan, de folytatták eszméik ismertetését. Ez a fórum ráadásul hatékonyabb is volt, mint a hírlapírás, hiszen könyv alakban a cenzúra olyan gondolatokat is engedett kinyomtatni, melyek a napi sajtóban nem jelenhettek meg.³⁶⁹ Ezen kívül Eötvös *Reformját* külföldön nyomták, így a cenzúra nem is nyúlhatott bele annak szövegébe. Ugyanakkor maga a lap hanyatlásnak indult, hiszen legjobb publicistáit elvesztette, és azokat csupán a municipalisták soraiból tudta volna pótolni. Elölük azonban Csengery egyelőre elzárta a publikálás lehetőségét, így a liberális ellenzék nagyobb részének továbbra sem volt orgánuma. Csengery azonban azáltal, hogy jelezte, mihelyt a municipalistáknak lesz saját lapja, a centralisták visszatérnek eszméik tárgyalásához a Pesti Hirlapban, egyszersmind legitimálta is csoportja reformterveit a január 1-jei programot elfogadó liberálisok előtt. Mindeközben a Kossuthtal szoros kapcsolatban álló Wesselényi Miklós attól is tartott, hogy a kialakult helyzetben a kormány is beleszól a Pesti Hirlap

³⁶⁴ Csengery Antal, *[Uj program]*, PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.

³⁶⁵ EÖTVÖS József, *Reform* = EÖTVÖS 1978, I, 344.

³⁶⁶ *Uo.*

³⁶⁷ EÖTVÖS József, *Reform*, Lipcse, 1846.

³⁶⁸ SZALAY László, *Státusférfiak és szónokok könyve I–III*, Pest, 1846.

³⁶⁹ „e munka [...], mely nagy részben oly dolgokat foglal magában, mik a *P. Hirlap*-ban ugyanazon szavakkal már előadattak. Egyes kérdések bővebben fejtettek ki, s itt-ott olyanok is adtak hozzá, miknek kimondása mostoha cenzurái viszonyaink között az időszakai sajtó útján lehetséges nem vala”. (Eötvös József, *Reform* = EÖTVÖS 1978, I, 344–345.)

irányításába, és e félelmét Kossuthtal is tudatta.³⁷⁰ A fellelhető forrásokból azonban nem derül ki, hogy e figyelmeztetésnek volt-e valami hatása a municipalisták tevékenységére.

Mindezen események együttes hatása és a lehetőségek felmérése arra kényszerítette Batthyányékat, hogy a következő, 1846. februári ellenzéki kongresszuson újragondolják a Pesti Hírlap ügyét és kapcsolatukat a centralistákkal. Az itt hozott döntésekről Teleki László Wesselényi Miklóshoz 1846. február 19-én írt leveléből³⁷¹ szerezhetünk tudomást. A levélből kiderül, hogy a municipalisták azért nem tudtak megegyezni Landererrel, mert az „csak a régi szerződés mellett akar megmaradni, ez pedig a hírlap jövedelmeibe egyedül ötöt (Heckenastot és Landerert) részesíti és a szerkeztésbei avatkozásukat lehetlenné nem teszi”. Csengery pedig, aki lemondását korábban a municipalisták Landererrel való megegyezéséhez kötötte, „kész ugyan még mindig – lemondani”, de arra, hogy ő legyen a szerkesztő és magát Telekiék ellenőrzése alá rendelje, „bármilyen kedvező ajánlatok által sem” bírható. Mindezek után a municipalista vezetők elhatározták, hogy „sem mire sem kötelezve” magukat, „a hírlapot míg az a f. e. Január 1^{jén} kijött *programme* értelmében lesz szerkeztve”, „szellemi tekintetben” elősegítik, vagyis írnak bele, és rokon elvű barátait is megkérlik erre, Eötvösnek és Trefornak pedig újra engedélyezik a lapban való publikálást. Csengery ugyanakkor szavát adta, hogy a lapot a továbbiakban az ellenzék vezetőivel konzultálva vezeti, és azon kérdéseket, melyekben nem értenek egyet, „nyílt kérdéseknek tekintendő melyekre nézve a *pro* és *contra* irt cikkeket egyiránt – és pedig taglalo jegyzetek nélkül – béveendi”. A levél tanúsága szerint az ellenzék megerendszert védelmező szárnyának vezetői – Batthyány Lajos, Deák Ferenc, Szentkirályi Móric, Kossuth Lajos, Klauzál Gábor, Bezerédy István, Teleki László – reménykedtek abban, hogy „a Pesti hírlap az ellenzék organuma leendő”, és „mindnyajan úgy találták hogy így már a hírlap ügyét szellemileg lehet is kell is előmozdítani”. Ráadásul ezek a vezetők elhatározták, hogy tekintélyesebb ismerőseiket fel is szólítják a lap támogatására. Teleki e döntés szellemében levelében arra kérte Wesselényit, hogy írjon a Pesti Hírlapba, és szólítsa fel ugyanerre ismerősei közül azokat, akiket alkalmasnak tart a publikálásra. Teleki Wesselényi barátai közül név szerint Kemény Zsigmondot emelte ki.

A levélből kiderül, hogy a Csengery által a Pesti Hírlap 1846-os első, beköszönő számában közzétett programot Telekiék is elfogadták, így azt az ellenzék közös programjának kell tekintenünk, mely egyúttal a későbbi együttműködés alapját is

³⁷⁰ Wesselényi Miklós Kossuth Lajoshoz, 1846. január 27. = WESSELÉNYI 1903/a, 193–197; Wesselényi Miklós Kossuth Lajoshoz, 1846. március 5. = WESSELÉNYI 1903/b, 321–324.

³⁷¹ Teleki László Wesselényi Miklóshoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1846. február 19.

megvetette. Látható azonban, hogy Csengery manőverezése nélkül a municipalisták nem álltak volna rá a kompromisszumra, így az új szerkesztő tevékenysége nélkül Eötvös terve nem valósulhatott volna meg.

A centralisták és a municipalisták egyezkedéséről a titkosrendőri jelentések is említést tesznek. Az 1846. január 10-ei jelentés szerint Kossuth és Teleki László cikkeket akarnak írni a Pesti Hirlapba,³⁷² ugyanakkor a január 28-ai jelentés írója úgy gondolja, hogy bármennyire is szeretné Kossuth és Klauzál az ellenzék érdekeinek megnyerni a Pesti Hirlapot, Deák Pestre érkezése előtt nem fognak tudni megegyezni a centralistákkal.³⁷³ A február 26-ai jelentés már a megegyezés létrejöttéről tudósít: „[az ellenzékiek] szeretnék a Pesti Hirlapot az Ellenzéki Párt orgánumává tenni, melynek szerkesztésére Kossuth, Szentkirályi, Gróf Batthyány Lajos befolyást kívánnak gyakorolni, és a lap szerkesztőjét, Csengeryt támogatni szándékoznak, aki egyébként a centralizációs rendszerrel egészen felhagyott. Klauzál Gábor és Bezerédy István is határozottan állást foglaltak a Pesti Hirlap felemelése mellett”.³⁷⁴ A titkosrendőri jelentésekből kitűnik, hogy az ellenzéki vezetők 1846 januárjában és februárjában folyamatosan tárgyaltak a lap megszerzéséről Csengeryvel. A február 26-ai jelentés pedig megerősíti Teleki László azon állítását, hogy a februári ellenzéki konferenciát követően a municipalista vezetők felsorakoztak a Pesti Hirlap támogatására. Ez feltehetően annak volt köszönhető, hogy Eötvösök az 1845. novemberi ellenzéki konferencián hozott határozatok betartásával bizonyították jó szándékukat a municipalisták felé.³⁷⁵ A centralisták engedményei azonban nemcsak a Batthyányék által várt eredményeket nem hozták meg, hanem súlyosbították is a helyzetet, hiszen a legjobb publicistáitól megfosztott lap jelentős hátrányba került a konzervatív lapokkal szemben. Ezt később Telekiék is kénytelenek voltak elismerni, és miután már úgy látták, hogy a lapot nem a centralisták miatt nem tudják visszaszerezni, előbb Csengery Kossuth mellé állításával próbálkoztak, majd a következő ellenzéki konferencián

³⁷² KLÖM XI, 249.

³⁷³ *Uo.* 250. A Pestre utazást Deák már korábban megígérte, és 1846. január végén meg is érkezett a fővárosba. (DEÁK–MOLNÁR 2003, 66–67; MOLNÁR 2007/b, 551.)

³⁷⁴ KLÖM XI, 253. – Az idézetet fordította Gábori Kovács József.

³⁷⁵ Eötvös közvetlenül a tárgyalás előtt több cikket is publikált névtelenül a lapban. A szóban forgó cikksorozat Budapesti Híradó-beli írásokra reagálva a Pesti Hirlap 1845. november 11-ei, 14-ei, 16-ai, és 18-ai számaiban jelent meg, és a négy cikk közül csupán az első alatt áll az Eötvös által használt E. szignó (E. [EÖTVÖS József], *Jőjünk ki a' személyességekből*, PH, 1845. november 11., 571. sz., 313–314; *ua.*, EÖTVÖS 1978, II, 204–211), míg a sorozat másik három darabja aláírás nélkül látott napvilágot. ([EÖTVÖS József], *II–IV. További észrevételek a' B–P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 14., 573. sz., 321; PH, 1845. november 16., 574. sz., 325; PH, 1845. november 18., 575. sz., 329; *ua.*, 1–3. = EÖTVÖS 1903, 232–246; *ua.*, I–III. EÖTVÖS 1978, II, 211–225.) Az, hogy a nevével korábban következetesen vállaló Eötvös ez alkalommal név nélkül jelentette meg a szóban forgó három cikket, arra utal, hogy valóban a fentebb idézett, Szalay Lászlóhoz szóló levélben elmondottakkal összhangban kívánt cselekedni, és mindent megtett azért, hogy a kívánt kompromisszum létrejöhessen.

újrátárgyalták a Pesti Hírlap ügyét. Erre már csak azért is szükség volt, mivel az Iparegyesület lapjának a Hetilapnak – melynél Kossuth végül publikációs lehetőséghez jutott – politikai lappá alakítását a kormány nem engedélyezte.³⁷⁶ Az 1846. februári tárgyaláson a municipalisták újra engedélyezték Eötvösnek és Trefortnak a lapban való publikálást, valamint felkérték tekintélyesebb ismerőseiket, hogy szellemileg támogassák a lapot. Ezekkel a határozatokkal minden bizonnyal azt kívánták elérni, hogy újra érdemi polémiát folytathassanak a konzervatívokkal. Ahhoz azonban, hogy az utóbbi határozatnak bármiféle fogamatja legyen, Csengerynek is engedményeket kellett tennie. A szerkesztő ki is jelentette, hogy az ellenzéken belül vita tárgyát képező kérdésekben a centralista és municipalista álláspontot kifejtő cikkeket is hajlandó megjelentetni. Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy Telekiék cikkeinek megjelenését még ez sem garantálta, hiszen a Csengery által publikálásra elfogadott cikkeknek még át kellett esniük a cenzúrán, illetve mint az Eötvös egyik 1848-ban Széchenyihez írt leveléből kiderül, időnként Landerer is beleszólt az egyes számok összeállításába.³⁷⁷ „Landerer, a lapot tiszta spekulációnak tekintve, nemcsak a szerkesztésre szükséges költségekben, hanem még a helyben is annyira megszorít, hogy sokszor [...], ha valamely tárgyra nézve cikkelyre lenne szükségünk, azt megírhatjuk, de kiadni nem tudjuk, minthogy a lap háziura a hasábokat a jövedelmezőbb jelentésekkel akarja bétölteni.”³⁷⁸ Landerer intézkedéseit tehát nem politikai, hanem pénzügyi okok motiválták. A centralisták azonban megint egy olyan engedménnyel válaszoltak a municipalistákéra – tudniillik Eötvös és Trefort publikációs tilalmának feloldására –, amelynek gyakorlati értéke igencsak kérdéses volt. Ezzel szemben a municipalisták egyértelműen felsorakoztak a Csengery szerkesztette Pesti Hírlap védelmére, hiszen saját soraikból kezdtek publicistákat verbuválni. A toborzás sikerrel is járt, hiszen számos municipalista lett hosszabb-rövidebb időre a lap munkatársa.³⁷⁹ Egyik vezetőjük, Batthyány Lajos azonban a megegyezés ellenére sem ismerte el ellenzéki orgánumnak a centralista kézben maradt lapot,³⁸⁰ ami azt mutatja, hogy a municipalisták egy része továbbra sem szimpatizált a centralistákkal.

Az elemzett adatok tehát arra engednek következtetni, hogy Eötvös József az 1845. november 18-ai ellenzéki tárgyalást követően 1846 márciusáig kézben tartotta a dolgokat annak ellenére, hogy a municipalisták a centralistákkal kötött kompromisszumot saját

³⁷⁶ Teleki László Wesselényi Miklóshoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1846. február 19.

³⁷⁷ Eötvös József Széchenyi Istvánhoz, 1848. február 2. = EÖTVÖS 1976/a, 179–182.

³⁷⁸ *Uo.*, 181.

³⁷⁹ Lásd IV/2. 3. 2. *Új vámügyi tervezet; új centralista politikai pozíció – A vita második szakasza*

³⁸⁰ MOLNÁR 2007/a, 226.

maguk számára érezték előnyösebbnek. Eötvös előzetes tervének megvalósítása azonban már Csengery Antal nevéhez fűződik, aki így szintén jelentős szerepet játszott az ellenzék egységesítésében, és a centralista eszmék elfogadtatásában.

IV/2. Alkalmazkodás az új helyzethez – pozíció kijelölés a vámügyi vita során

A centralisták tevékenységét 1846 márciusa és 1846. december 31-e között szigorú határok közé szorították az 1845. novemberi és 1846. februári ellenzéki tanácskozásokon hozott határozatok. Csengery 1847-es újévi beköszönő cikkében azonban már jelezte, hogy az országgyűlésre készülés jegyében lapja visszatér a centralista eszmék hirdetéséhez. A szakirodalom szerint a jelzett időszakban a centralisták a municipalisták elveihez igazították sajátjaikat.³⁸¹ Ezt azonban erősen kérdésessé teszi az a tény, hogy 1846 tavaszán–nyarán a vámüggyel kapcsolatban olyan vita zajlott Kossuth és Csengery – valamint a konzervatívok – között, melyből a municipalisták számára világossá válhatott, hogy Csengery nem szándékozik mindenben igazodni az említett tanácskozásokon kialakult kompromisszum adta keretekhez.³⁸² A Kossuthal folytatott polémia arra kényszerítette Csengeryt, illetve azt a lehetőséget nyújtotta számára, hogy kijelölje csoportja politikai pozícióját. A továbbiakban amellet érvelek, hogy a centralisták reformellenzékhez tartozását a vita ellenére a municipalisták többsége is elismerte. Csengerynek tehát sikerült végrehajtania az Eötvös József 1845. november eleji levelében kidolgozott terv első lépését.³⁸³ A centralistáknak ezt követően már csak azt kellett elérniük, hogy az ellenzék elfogadja eszméiket. Ennek érdekében 1847 elején vissza is tértek ezek ismertetéséhez a Pesti Hirlapban.

Kossuth 1846 májusában azért kezdeményezett vitát Csengeryékkal, mert azok a Kossuth által propagált védvámrendszer helyett vámszövetségre kívántak lépni az osztrák örökös tartományokkal.³⁸⁴ Így, mielőtt szót ejtenék a Csengery által kijelölt politikai pozícióról, az önmeghatározás tágabb kontextusát jelentő vámügyi vitát is meg kell vizsgálni. Mindenekelőtt azonban a vámpolitikai helyzet akkori állását kell tárgyalni, hogy láthatóvá váljék, mit és miért akart mindkét ellenzéki csoportosulás megreformálni.

³⁸¹ Lásd például MST I, 771–772. (A vonatkozó fejezetet Kosáry Domokos jegyzi); MANN 1982, 40–41; MÉREI–VÖRÖS 1983, 943–947 (A vonatkozó fejezetet Vörös Károly jegyzi); FENYŐ 1997, 320–324; KOSÁRY 2002, 353–355; GERGELY 2003, 228 (A vonatkozó fejezetet Pajkossy Gábor jegyzi); MOLNÁR 2007/a, 226.

³⁸² A programot lásd IV/1. 2. *A Pesti Hirlap újra az egész ellenzék orgánuma*

³⁸³ Lásd IV/1. *Centralista taktika a lap megtartására*

³⁸⁴ Lásd KOSSUTH Lajos, *Vámügy*, H, 1846. május 22., 41. sz., 695–700; *ua. Vámügy c.* = KOSSUTH 1911, 454–462.

IV/2. 1. Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek

A Habsburg-birodalom reformkorban alkalmazott vámpolitikájának alapszerkezete még a 18. század közepe táján született meg, ugyanis ekkor – 1754. október 1-jén – léptették életbe az úgynevezett kettős vámrendszert. Ez a birodalom külső határain prohibítív vámokkal óvta a nyugat-európai országok erősebb iparától a birodalom belső piacát.³⁸⁵ Az osztrák ipari termékek ugyanakkor az alacsony külső kiviteli vámok mellett külföldön is piacképesek maradhattak. Ugyanitt a külső piacokra exportált magyar mezőgazdasági termékeket az osztrák ipari termékeknél jóval magasabb kiviteli vámokkal sújtották, így próbálva rászorítani a magyar termelőket, hogy árujukat az osztrák birodalom félben értékesítsék.³⁸⁶ A vámrendszer az örökös tartományok és Magyarország közti kereskedelmet a külső vámoknál jóval alacsonyabbakkal (5–20%-os) szabályozta.³⁸⁷ A belső határokon azonban az Ausztriába exportált magyar agrár és ipari termékeket magasabb vámokkal sújtották, mint az ugyanilyen osztrák exportárukat. Ezt az osztrák kormányzat azzal indokolta, hogy a magyar nemesség adómentes lévén olcsóbban termelhet, mint az osztrák. A birodalmon belüli magasabb osztrák behozatali vám tehát a kiegyenlítést szolgálta.³⁸⁸ Ennek megfelelően, amikor 1829-ben az örökös tartományokban bevezették a fogyasztási adót, Magyarországon a kieső bevételek pótlására felemelték a magyar agrártermékek vámjait. Konkrétabban, a magyar harmincad és az osztrák beviteli vám mellé bevezették az állandó rendi kárpótlás illetékét.³⁸⁹ Mindemellett a korszakban a birodalmon belüli magyar határon az osztrák ipari és agrártermékek után is fizettek alacsonyabb behozatali vámokat. Erre a kincstár jövedelmének kiegészítése miatt volt szükség.³⁹⁰

A kettős vámrendszerrel a bécsi kormányzat célja egyértelműen „a birodalmi prioritások – az örökös tartományok és Bécs ellátása – fönntartása, azok hosszú távú biztosítása” volt.³⁹¹ Emellett az osztrák közigazdászok munkamegosztást kívántak kialakítani a birodalom különböző fejlettségi szintű, és különböző adottságokkal rendelkező területei között. E rendszerben az iparosodottabb örökös tartományoknak kellett volna iparcikkkel ellátniuk a birodalom minden tartományát, míg javarészt a

³⁸⁵ KAPOSÍ 2010, 54.

³⁸⁶ CSORBA László, *Gazdaság és társadalom a 19. század első felében* = CSORBA–VELKEY 1998, 43.

³⁸⁷ KAPOSÍ 2010, 54.

³⁸⁸ Vö. IVÁNYI-GRÜNWARD 1930, 80.

³⁸⁹ IVÁNYI-GRÜNWARD 1930, 84–86; MÉREI–SPIRA 1957, 110 (A vonatkozó fejezetet Mérei Gyula jegyzi); KAPOSÍ 1993, 36; KAPOSÍ 2010, 54.

³⁹⁰ IVÁNYI-GRÜNWARD 1930, 82–83.

³⁹¹ KAPOSÍ 2010, 54.

mezőgazdasági termelésre alkalmasabb Magyarország biztosította volna a birodalom élelmiszerellátását. Magyarország számára így a mezőgazdasági árucikkek exportjának lehetősége megmaradt, az örökös tartományok ipara pedig Magyarországon található fokozatosan bővülő piacot.³⁹² A kettős vámrendszer tehát Magyarország számára részben előnyös volt, hiszen ennek hatására jelentősen megemelkedett a két térség között áramló áruk mennyisége, és megnőtt Magyarország mezőgazdasági exportja.³⁹³ Míg a 18. században az Ausztriába szállított magyar gabona az osztrák fogyasztásnak csak 2,5–3%-át fedezte, az 1840-es években már 10%-át.³⁹⁴ Az előnyök mellett azonban hátrányok is származtak a gazdasági munkamegosztásból. „Az iparcikk és agráráru cseréjénél az irányított, hatalmi eszközökkel is befolyásolt piaci kapcsolatok esetében az iparcikk szállítója kerül előnyösebb árpozícióba. Következésképpen úgy tekinthetjük, hogy az ilyen típusú kereskedelemnél egy lassú, folyamatos, évszázados tőkeelszívás történik, ami természetesen megakadályozhatja vagy legalábbis hátráltathatja a belső tőkeakkumulációt. De még ennél is fontosabb, hogy az agrár-ipari termékcsere hosszú távon konzerválhatja a gazdasági szerkezetet, az elért piaci pozíció kényelmessé teheti a termelőket, s szinte egyáltalán nem ösztönöz a termelékenység növelésére. Így természetesnek tarthatjuk, hogy az udvar nem akadályozta, de nem is fejlesztette Magyarország iparát, ami aztán egy folyamatos lemaradást hozott magával a kedvezőtlen **terms of trade** [kereskedelmi feltételek – K. J.] miatt.”³⁹⁵ Jellemző adat, hogy az Ausztriából importált textilipari termékek Magyarország textivásárlásainak 90%-át tették ki.³⁹⁶ Nem csoda hát, ha a kettős vámrendszerre a kortársak úgy tekintettek, mint amely gyarmati státusba helyezi a magyar gazdaságot.³⁹⁷

Az 1840-es évek előtt a magyar ellenzék a kereskedelem tökéletes szabadságában látta a gyógyírt a kettős vámrendszerből adódó problémákra,³⁹⁸ vagyis mind a külső, mind a belső vámokat eltörölte volna. Emellett „jogászai eszközökkel” harcolt azért, hogy a vámszabályozás joga Magyarországot illesse meg.³⁹⁹ Mária Terézia és II. József hajlandóak is lettek volna a belső vámvonal megszüntetésére, ha a magyar nemesség az

³⁹² Vö. például KAPOSÍ 1993, 36; KAPOSÍ 2010, 52–54; KAPOSÍ 2002, 170–173.

³⁹³ Lásd például KAPOSÍ 1993, 36; KAPOSÍ 2010, 55; KAPOSÍ 2002, 172.

³⁹⁴ KAPOSÍ 2002, 172.

³⁹⁵ KAPOSÍ 2002, 172–173.

³⁹⁶ KAPOSÍ 2002, 172.

³⁹⁷ Lásd például HORVÁTH 1840; SZEMERE 1847, 12; KOSSUTH 1847/a, 65–217; KOSSUTH 1847/b, 448–572. Kecskeméti Károly külföldi megfigyelőkkel kapcsolatban állapította meg, hogy ők is a »gyarmati politika« kifejezéssel utaltak az „összbirodalmi gazdaságpolitikára”. (KECSKEMÉTI 2008/a, 266.)

³⁹⁸ HORVÁTH 1840, 366, 382–389; IVÁNYI-GRÜNWARD 1930, 80–81.

³⁹⁹ IVÁNYI-GRÜNWARD 1930, 80.

adómentességről való lemondásával feleslegessé tette volna azt. A rendek azonban ezt nem akarták megtenni, így az 1840-es évek elejéig lényegében minden maradt a régiben.⁴⁰⁰

A Pesti Hirlap alapításakor még Kossuth Lajos is a kereskedelmi szabadság mellett foglalt állást. A vámokat nem csupán az örökös tartományok, hanem a külföld irányában is eltörölte volna.⁴⁰¹ A későbbi ellenfelek, a centralisták azonban más elvi alapról indultak, és csak a birodalmon belüli vámokat törölték volna. A csoport közigazdászának tartott Trefort Ágoston 1841. december 6-án tartott akadémiai székfoglaló beszédében érvelt a birodalmon belüli vámsorompók eltörlése mellett.⁴⁰² Ezt azzal indokolta, hogy területi fekvésénél és politikai viszonyainál fogva Magyarország az örökös tartományokban talál a legbiztosabb piacra. A birodalom keretein belül biztosítottnak vélte a magyar gyáripár fejlődését is. Mint írta: „hazánk az ausztriai birodalom alkotó része lévén, sőt alkotmánynyal birván, mely ha népszerű alapot nyer, biztosan reményelhetni, nálunk is mint mindenütt az ipar gyarapodására kedvezőleg fog hatni, a gyárak, melyek jelenleg az ausztriai tartományokban öszpontosulva vannak, szét fognak oszolni és a többi tartományokra is ki fognak terjedni”. Szerinte azonban Magyarország még nem érte el a fejlődésnek azt a fokát, hogy feltétlenül szükséges lenne gyáripárt „ébreszteni”, bár rövidesen ez az idő is eljön.⁴⁰³ A vámentörlés az osztrák gyárak Magyarországra települése miatt pedig ekkor sem érintené hátrányosan a kifejlődő magyar ipart, hanem a birodalom mindkét felének erősödéséhez vezetne. A magyar mezőgazdasági termelő ugyanis így nagyobb piacot találna Ausztriában, és több gyári árut tudna venni. Ez az osztrák gyárak gyarapodásához vezetne, melyek így többet termelhetnének, munkásaik pedig többet keresnének, és olcsóbban jutnának kenyérhez. Az osztrák mezőgazdasági termelők pedig búza helyett több olyan terményt termelhetnének, melyekre városok körül nagyobb a kereslet, és a gyári árut is olcsóbban vehetnék. Trefort véleménye a kárpótlás kérdésében is különbözött a többi ellenzékiétől. Ő ugyanis a vámentörlésért hajlandó lett volna kárpótlást fizetni annak ellenére, hogy Magyarország alkotmányos önállóságát a fentebb idézett szövegrészben ő is hangsúlyozta.

1842-re azonban Kossuth nemzetgazdasági nézetei megváltoztak. A védvámrendszert propagáló Friedrich List *A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere* című művének megjelenése után Kossuth a védvámrendszer híve lett. List szerint „[a] nemzetek

⁴⁰⁰ IVÁNYI-GRÜNWARD 1930, 80.

⁴⁰¹ Lásd például: A. n. [KOSSUTH Lajos], *Műipar*, PH, 1841. február 20., 15. sz., 113–114; KOSÁRY 2002, 251–252.

⁴⁰² TREFORT 1841, 257–283. A beszédről lásd MANN 1982, 21–22.

⁴⁰³ TREFORT 1841, 278.

civilizációja, politikai fejlettsége és *hatalma főként gazdasági helyzetüktől függ*”. Egy nemzet pedig a gazdasági fejlődés legmagasabb fokát akkor éri el, mikor a földművelés mellett ipart és kereskedelmet is folytat.⁴⁰⁴ Az ipar kifejlődéséhez az ipar nélküli nemzetnek először a szabad kereskedelemhez kell folyamodnia, hiszen csak így juthat tapasztalatok birtokába.⁴⁰⁵ Ezt követően, ha az ipar már fejlődésnek indult, védővámokkal kell biztosítani a külföldi verseny ellen.⁴⁰⁶ A védővámokra mindaddig szükség van, míg a fejlődő ipar el nem éri a versenytársak színvonalát. Akkor a védővámrendszer helyébe újra a szabad kereskedelem léphet.⁴⁰⁷ A német közgazdász elméleteit követve Kossuth arra a következtetésre jutott, hogy Magyarország iparának fejlődnie kell. Ezt a fejlődő ipart pedig védővámokkal kell biztosítani a külföldi verseny ellen.⁴⁰⁸ 1842-ben azonban – Treforthoz hasonlóan – még csak a Habsburg-birodalom külső határain állított volna védővámokat – kifejezetten a Német Vámszövetséggel szemben –, míg a Birodalom államait vámszövetségbe tömörítette volna.⁴⁰⁹ A List művéről már akadémiai székfoglalójában elismerően nyilatkozó Trefort⁴¹⁰ Kossuthtal együttműködve, ugyanebben a lapszámban kezdte meg a német nemzetgazdász tanai melletti agitációt. Úgy vélte, Magyarország előtt három lehetőség áll: „először: a’ status quobani megmaradás; másodsor: az örökös tartományok ’s hazánk közti vámvonala megszüntetése; harmadszor: csatlakozás az örökös tartományokkal a’ német vámszövetséghez”.⁴¹¹ A kínálgató lehetőségek közül a harmadikat elvetette, mivel úgy vélte, hogy a fejlődőfélben lévő magyar ipar nem állná ki a versenyt a Német Vámszövetség iparával. Ha az akkori állapot fennmaradna, a magyar ipar fejlődése megkezdődhetne. Egy idő után a hazai tőke növekedne és a külföldi is betelepülne, míg a magyar piacot monopolizáló osztrák ipar a magyar mezőgazdasági termények felvásárlásával a hazai mezőgazdaság fejlődéséhez is hozzájárulna. Ennél azonban jobbnak tartotta a második lehetőséget mind a hazai ipar, mind pedig a mezőgazdaság kifejlődésére is. Ennek igazolására az akadémiai székfoglalójában felsorolt érveket ismételte meg. Ezúttal azonban már nemcsak az ipar fejlesztésének szükségességét ismerte el, hanem a vámtörlesztésért fizetendő kárpótlás lehetőségét is elutasította.

Látható, hogy Kossuth 1842-ben, alig egy évvel lapja megindítása után egy olyan elv mellett agitált, melyet külföldön már alkalmaztak, nálunk viszont még nem. A

⁴⁰⁴ LIST 1940, 47.

⁴⁰⁵ *Uo.*, 48.

⁴⁰⁶ *Uo.*, 49.

⁴⁰⁷ *Uo.*, 55.

⁴⁰⁸ Vö. például KOSÁRY 2002, 253–256; KAPOSI 2010, 153–156.

⁴⁰⁹ A. n. [KOSSUTH Lajos], *Nemzetiség és kereskedelmi szövetkezés*, PH, 1842. február 24., 120. sz., 127–128.

⁴¹⁰ TREFORT 1841, 273.

⁴¹¹ TREFORT Ágoston, *Vámviszonyok*, PH, 1842. február 24., 120. sz., 131–132.

védvámrendszerrel kapcsolatos fogalmak így a reformkori Magyarországon a tapasztalatot teremtő fogalom kategóriájába lettek volna sorolhatók, ugyanabba, melybe később a centralisták által használt fogalmak is.⁴¹² Kossuth pedig, annak érdekében, hogy az általa kívánt, tapasztalatot teremtő fogalmakat megismertesse honfitársaival, ugyanúgy ismeretterjesztő tevékenységhez folyamodott, mint utóbb a centralisták. Az egyetlen különbség Kossuth ekkori, és a centralisták 1844–1845-ös tevékenysége között, hogy Kossuth szakértőt kért fel a védvámrendszer ismertetésére a lapban. A centralistáknak viszont az általuk használt fogalmak ismertetésekor nem kellett külső segítséghez folyamodniuk, hiszen a Kossuth által vámügyi cikkek írására felkért szakértő, Trefort Ágoston is Eötvösök csoportjához kötődött. A municipalisták tehát ugyanazért a tevékenységért ítélték el a centralistákat 1844–45-ben,⁴¹³ amit hasonló helyzetben, 1842-ben Kossuth is szükségesnek látott folytatni. Igaz, a Kossuth által támogatott eszmék nem fenyegettek az általa az alkotmány védőbástyájának tekintett törvényhatósági rendszer hatáskörének csökkentésével.

Kossuth és Trefort eszmerendszerének kialakulására tehát hatással volt List,⁴¹⁴ akinek tanairól a lap cikksorozatát is indított ugyanabban a számban, melyben a két közgazdász megkezdte a védvámrendszer ismertetését.⁴¹⁵ Kossuth azonban később Magyarország birodalmon belüli határain az örökös tartományokkal szemben is védővámokat kívánt állítani. Kosáry Domokos szerint Kossuth az Iparegyesület 1842 nyarán rendezett kiállítását után juthatott erre a gondolatra.⁴¹⁶ Új elveinek kifejtését Kossuth 1842–1844 között a Pesti Hirlapban kezdte meg, majd 1845-től a Hetilapban folytatta. Cikkei hatására a Magyarországot védő vámrendszer eszméjét a liberális ellenzék is magáévá tette, és az 1843–44-es országgyűlésen már e mellett szállt síkra.⁴¹⁷ Veliky János kutatásai ugyanakkor kimutatták, hogy „Kossuth a védvámrendszert nem tekintette

⁴¹² Lásd *II/1. Politikai pozíció-kijelölés és fogalmi felosztás*

⁴¹³ Lásd például EÖTVÖS József, *Reform = EÖTVÖS* 1978, I, 343–344.

⁴¹⁴ Trefort kapcsán lásd TREFORT 1841, 257–283. Lásd még MANN 1982, 21.

⁴¹⁵ A. n., *List Első közlés*, PH, 1842. február 24., 120. sz., 132–133. – A cikksorozat többi darabja: A. n., *List Második közlés*, PH, 1842. február 27., 121. sz., 143–144; A. n., *List Harmadik közlés*, PH, 1842. március 13., 125. sz., 179–180.

⁴¹⁶ KOSÁRY 2002, 254. A Német Vámszövetségről 1842-ben megjelentetett cikksorozatában nyomon követhető Kossuth nézeteinek változása. (A. n. [KOSSUTH Lajos], *Vámszövetség*, 1842. január 20., 110. sz., 43–44; A. n. [UŐ], *Vámszövetség II*, 1842. január 23., 111. sz., 51–52; A. n. [UŐ], *Vámszövetkezési érdekek*, 1842. január 27., 112. sz., 59–60; A. n. [UŐ], *Nemzetgazdasági kombinációk*, 1842. január 30., 113. sz., 67–68; A. n. [UŐ], *Pótlék a' vámszövetségi kérdéshez*, 1842. február 6., 115. sz., 85–86; A. n. [UŐ], *Nemzetiség és kereskedelmi szövetkezés*, 1842. február 24., 120. sz., 127–128; A. n. [UŐ], *Statusgazdasági tájékozás*, 1842. február 27., 121. sz., 137–138; A. n. [UŐ], *Vámszövetségi kacsintgatások*, 1842. szeptember 15., 178. sz., 655–656; A. n. [UŐ], *Vámszövetségi kilátások*, 1842. szeptember 18., 179. sz., 663–664.) Kossuth cikkeit a Zollverein kapcsán részletesebben elemzi GERGELY 2007, 79–82.

⁴¹⁷ KOVÁCS 1894, 153; SZABAD 2002, 77; KOSÁRY 2002, 253–256; KAPOSI 2010, 153–156.

végső célnak, hanem több, kortársi liberális szellemű közgazdaságtudományi munka értékelésével összevethető szinten úgy látta, hogy amikor az feladatát teljesítette, egyben önmagát fogja felszámolni [...], és automatikusan átadja helyét a szabadkereskedelemnek”.⁴¹⁸ Veliky főként Kossuth 1846-ban a Hetilapban megjelent egyik cikke nyomán jutott erre a következtetésre,⁴¹⁹ de korábbi írásainak ismeretében is úgy véli, hogy „Kossuth sem 1844 előtt, sem azt követően szemléletileg nem fordult szembe a kereskedelem szabadságával”.⁴²⁰

A hazai konzervatívok az 1840-es évek közepén a Német Vámszövetség sikerét látva az osztrák-magyar vámunió tervét támogatták. A konzervatívok elképzeléseit gr. Dessewffy Aurél, majd halála után bátyja, gr. Dessewffy Emil ismertette. A vámunió szerinte orvosolta volna a magyar fél korábbi panaszait, és elősegítette volna a birodalom népeinek összeolvadását, és területi egységének megvalósulását is. A bécsi kormányzat azonban sokáig nem hajlott a vámunióra. Ennek okát a hagyományokhoz ragaszkodó bürokráciában,⁴²¹ valamint abban kell keresnünk, hogy a bécsi kormányzat elsősorban az osztrák ipar és mezőgazdaság érdekeit kívánta megóvni. Ráadásul a francia háborúk következtében a Habsburg birodalom komoly pénzügyi zavarokkal küszködött, így nagy szüksége volt a belső vámokból befolyó összegre is, mely 1824-ben körülbelül 1.200.000 konvenció forintot tett ki.⁴²² A helyzet megoldását nehezítette az örökös tartományokban fennálló dohánymonopólium, vagyis a dohányval való kereskedelem állami monopóliuma is. Az osztrák kormánynak ugyanis szüksége volt az ebből származó bevételekre, így megszüntetésébe nem egyezhetett bele. Márpedig a vámtörlés ezt eredményezte volna, kivéve, ha a dohánymonopóliumot Magyarországon is bevezetik. Erre a magyar konzervatívok hajlandóak is lettek volna, az ellenzék viszont nem. Úgy vélték ugyanis, hogy ez hosszú távon a magyar dohánytermesztés és dohányipar megszűnéséhez vezetne.

A kettős védvámrendszer azonban az örökös tartományok érdekeit is egyre kevésbé szolgálta, hiszen „azáltal, hogy a magyar területek gazdasági növekedését fékezte, és a Monarchia két része közötti különbségeket mélyítette, az osztrák-cseh termékek legbiztosabb és legkézenfekvőbb piacának fejlődését akadályozta”.⁴²³ Ennek felismerése

⁴¹⁸ VELIKY János, *A társadalmi mozgalmak politikai szerepéről – Kossuth ipartámogató politikájának eszmerendszere* = VELIKY 2009, 154. Később Szabad György is emellett érvelt. (SZABAD 2002, 78–79.)

⁴¹⁹ KOSSUTH Lajos, *Peel s viszhangjai*, H, 1846. március 10., 20. sz., 361–366.

⁴²⁰ VELIKY János, *A társadalmi mozgalmak politikai szerepéről – Kossuth ipartámogató politikájának eszmerendszere* = VELIKY 2009, 154.

⁴²¹ A bekezdés eddigi adataihoz lásd KOSÁRY 2002, 254.

⁴²² IVÁNYI-GRÜNWARD 1930, 82–83.

⁴²³ KECSKEMÉTI 2008/a, 266.

szerepet játszhatott abban, hogy az általam vizsgált időszakban a bécsi kormányzat ismét a vámok eltörlése mellett foglalt állást.⁴²⁴ Eddigre azonban Kossuth és az ellenzék már a védvámrendszer eszméjét támogatta.⁴²⁵ Mindezek után érthető, hogy az 1843–44-es országgyűlésen nem történt előrelépés a vámügyben.⁴²⁶ Ennek hatására Kossuth felkarolta Perczel Mór Tolna megyei mozgalmát, melynek tagjai fogadalmat tettek, hogy ezentúl csak hazai szövetet vásárolnak.⁴²⁷ A gazdasági és egyben politikai indíttatású eszme az 1844 októberében alakult Védegyletben teljesedett ki, melynek igazgatója Kossuth, elnöke gr. Batthyány Kázmér, alelnöke pedig gr. Teleki László lettek.⁴²⁸ Az egyesület tagjai megfogadták, hogy hat évig „csak belföldi mesteremberekkel dolgoztatnak, és semminemű iparcikket minőségre való tekintet nélkül, amelyből lakóhelyének környékén belföldi termék kapható vagy beszerezhető, tudva külföldit nem vásárol”.⁴²⁹ A Védegylet tehát társadalmi úton kísérelte meg elindítani a magyar ipart a fejlődés útján.

IV/2. 2. Vámszövetség vagy védvámrendszer – A centralisták vámügyi elképzelései 1846 májusa előtt

A status quo megváltoztatására az 1840-es évek közepén már az ellenzék, a konzervatívok, és a kormány is törekedett, így már csak a változás iránya volt kérdéses. A centralisták ebben a helyzetben kapcsolódtak be a két fél közötti vitába. Trefortnak a Pesti Hírlap centralista kézbe kerülése után írt vámügyi cikkeiből úgy tűnik, ő elvben az örökös tartományokkal kötendő vámszövetség pártján állt, melyért ekkor már nem lett volna hajlandó kárpótlást fizetni.⁴³⁰ Az ezzel kapcsolatos nehézségek, és a reformellenzék zöme álláspontjának figyelembevétele miatt azonban elismerte, hogy ez az adott helyzetben nem megvalósítható. Utóbbi ok kényszeríthette arra, hogy ne támadja a védvámrendszert, és azt tanácsolja az ellenzéknek, ne bolygassa meg az akkori vámügyi helyzetet. Gyakorlatban tehát elutasította a vámszövetséget, és taktikai okokból hol a védvámrendszer bevezetését, hol a status quo fenntartását tekintette elsődleges célnak.

⁴²⁴ A kormány ekkori állásfoglalására lásd KOSÁRY 2002, 254. KECSKEMÉTI 2008/a, 266–267.

⁴²⁵ KOSÁRY 2002, 254.

⁴²⁶ KAPOSÍ 2010, 156.

⁴²⁷ KOSÁRY 2002, 256; FÜZES é. n./b, 7–15.

⁴²⁸ KOSÁRY 2002, 324; FÜZES é. n./b, 8–9; KAPOSÍ 2010, 156.

⁴²⁹ FÜZES é. n./a, 58.

⁴³⁰ Trefort szinte minden vámügyi tárgyú cikkében elutasította a kárpótlást: T. Á. [TREFORT Ágoston], *Adó, és vámviszonyok' rendezése*, PH, 1844. október 27., 399. sz., 735; T. Á. [TREFORT Ágoston], *Tájékoztulás a' vámkérdésben*, PH, 1845. március 9., 437. sz., 157–158; T. Á. [TREFORT Ágoston], *Vámügy*, PH, 1845. május 6., 464. sz., 297.

Trefort 1844-ben megjelent írásaiból még nem derült ki egyértelműen, hogy melyik rendezési elvet támogatta. Az *Adó, és vámviszonyok' rendezése* címmel megjelent cikkben a vámügyet az adózás oldaláról közelítve meg kijelentette, hogy a vámviszonyok rendezése kétféleképpen történhet, a vámszövetségi, illetve a védvámrendszeri elv szerint. Célja azonban nem a két elv közötti választás volt, hanem az, hogy a konzervatívoknak bemutassa, bármelyiket akarják is, a nemességnek adóznia kell. A vámszövetség ugyanis csak akkor jöhet létre, ha a magyar nemes adómentességével nem veszélyezteti az adófizető osztrák termelők versenyképességét. Érvelése ezen a ponton a vámügyi rendezést szintén a nemesi adómentesség eltörléséhez kötő Mária Teréziáéval és II. Józsefével rokonítható. A védvámrendszer kapcsán kifejtett elvei pedig Kossuth ipartámogató politikájához közelítenek.⁴³¹ A védvámrendszer bevezetése Trefort szerint azért nem lehetséges adófizetés nélkül, mivel ennek „föladása [értsd: feladata – K. J.] a' productiv erők' fejlesztése 's főleg a' műipar' előidézése”. E feladatok ellátása pedig csak „közlekedési eszközök, tőkék, technicus ismeretek, éducation professionelle, személyes biztosság” révén lehetséges, míg a felsorolt eszközök megteremtése csak adózás révén. A kárpótlás fizetését itt is elutasította, így Magyarország önrendelkezési joga elviekben érintetlen maradt. A vámügyi rendezést az adóüggyel és ezen keresztül a közteherviselés eszméjével kötötte össze, ezáltal ez utóbbit is fontos érveléssel támasztva alá. Mivel a cikkben Trefort nem választott a lehetséges rendezési elvek közül, csak abból következtethetünk arra, hogy a vámszövetséget pártolta volna, hogy ezt a rendszert tárgyalta előbb, és hátrányait nem említette, míg a védvámrendszerrel járó nehézségeket hosszasan taglalta. A „nyomasztó status-quo-t” viszont nem akarta fenntartani. A *Magyarország' kereskedése az ausztriai tartományokkal II* és *Az Ausztriai Birodalom' kereskedése a' külfölddel* című írásaiban is az akkori vámügyi helyzet fenntartása ellen érvelt, és a fennálló rendezési formák közül szintén nem jelölte meg a követendőt.⁴³²

Véleményét először 1845. március 9-ei cikkében fejtette ki nyíltan. Kimondta, hogy a centralisták nézete „a' vámviszonyokról még egy év előtt a' haladó párt' e' tárgyróli nézetétől eltért”.⁴³³ Ezt azonban nem elvi okokkal indokolta, hanem azzal, hogy „Magyarország a' védvámrendszert az örökös tartományok' irányában jelenleg nem fogja

⁴³¹ Kossuth ipartámogató politikájához lásd például KOSÁRY 2002, 249–257; VELIKY János, *A társadalmi mozgalmak politikai szerepéről – Kossuth ipartámogató politikájának eszmerendszere* = VELIKY 2009, 138–159.

⁴³² T. Á. [TREFORT Ágoston], *Magyarország' kereskedése az ausztriai tartományokkal II*, PH, 1844. november 14., 404. sz., 779; T. Á. [UŐ], *Az Ausztriai Birodalom' kereskedése a' külfölddel*, PH, 1844. december 15., 413. sz., 851.

⁴³³ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Tájékoztulás a' vámkérdésben*, PH, 1845. március 9., 437. sz., 157–158.

alkalmazhatni”. Ennek bizonyítására azonban nem hozott érveket. Kimondta viszont, hogy csoportja Magyarország és az örökös tartományok közt „a’ vámvonalt megszüntetni vagy inkább az országot az örökös tartományokkal vámszövetségre léptetni” óhajtotta volna. Tervük nem valósulhatott meg, mivel – az országgyűlésen – a kezdeményezésre jogosultak nem vették napirendre a vámügyet. A diéta végére mindenki számára nyilvánvalóvá válhatott, hogy a törvényhozás útján az adott időpontban sem a védvámrendszert, sem a vámszövetséget nem lehet bevezetni. Ezért kellett kiegészítő eszközhöz, a Védegylet felállításához folyamodni. Ez Trefort megítélése szerint sikeresen működik, így a következő országgyűlés a vámkérdést „az ország’ kára nélkül érintetlenül, in status quo hagyhatja”. Ha mégis megtörténne a vámvonalak eltörlése, annak Magyarországra nézve „sem igen jótékony, sem igen káros hatása nem lehet”. A vámtörlésért Magyarország nem fizethet kárpótlást, hiszen az a függetlenségéről való lemondást jelentené. Ám, ha a vámvonalt megszüntetik, a magyar kincstárba ebből befolyó harmincad jövedelem is elapad. A kincstárban így támadt hiányt pedig pótolni kell, amit Magyarország pótolni is fog, „ha rendes budget által a’ régiek’ [értsd: a meglévő bevételek – K. J.] elégtelenségéről meg fog győzteni”.⁴³⁴ Trefort tehát a követelések sorába emelte a rendszeres költségvetési kimutatásokat is. A költségvetési hiány pótlásának módját viszont nem nevezte meg. Korábbi elveinek ellentmondva pedig az addig a legrosszabbnak tartott vámügyi status quo fenntartása mellett érvelt. Az elveiben beállott változást egy hónappal későbbi *Vámügy* című cikkében is az egyébként pénzügyileg veszteséges Védegylet sikerével támasztotta alá.⁴³⁵ Szerinte erkölcsi lehetetlenség lett volna, hogy az a párt, mely a védvámrendszer mellett foglalt állást és létrehozta a Védegyletet, akkor a vámszövetség mellett álljon ki. Ez ugyanis a Védegylet megszűnését eredményezte volna, melyre az adott helyzetben még mindig szükség volt. Trefort ezzel kimondatlanul azt is elismerte, hogy a centralisták sem

⁴³⁴ Az 1843–44-es országgyűlésen a rendek az 1844. július 15-én kelt vámügyi feliratban kérték „Ő Felségét, hogy adatokat [kereskedelmi kimutatásokat – K. J.], mik e tekintetben czélszerű törvényjavaslat tervezésére kívánatosak, velök közleni méltóztassék”. (KOVÁCS 1894, 153.) Trefort tehát a kérdésben a felirat alapján járt el.

⁴³⁵ T. Á. [Trefort Ágoston], *Vámügy*, PH, 1845. április 17., 453. sz., 251. Kosáry Domokos úgy látta, hogy a Védegylet 1846 januárjára „már elkerülhetetlenül a hanyatlás időszakába ért”. (KOSÁRY 2002, 334.) Szabad György megfogalmazása szerint „[a] Védegylet kezdeti sikereit megtorpanás követte. A fiókegyletek egy része nem vagy szakszerűtlenül működött. Kossuth keserű szavai szerint a lelkesedés sokaknál bizonyult hazai jellegzetességként »elhamvadó szalmaláng«-nak”. (SZABAD 1977, 94.) Szabad György később arra is rámutatott, hogy „[a] Védegylet [...] jellegzetes bojkott-mozgalomként csak korlátozott gazdasági szerephez juthatott.” (SZABAD 2002, 79.) Gazdasági szerepénél azonban „[s]okkal jelentősebb volt politikai hatása, hiszen nemcsak az ellenzéki szellemiséget erősítette, hanem az »érdekegyesítő« polgárosító törekvéseket is jól szolgálta, hiszen rendi társadalmi, vallási, nemzeti különbség nélkül formálódott támogatóinak és támogottjainak jogegyenlőségre alapozott köre, amint azt a besúgó-jelentések is kiemelték” (Uo.)

érvelhettek a vámszövetség mellett, hiszen ők is mind beléptek a Védegyletbe,⁴³⁶ sőt, Trefort 1845 novemberétől igazgatóválasztmányi tag lett.⁴³⁷ Cikkében azt is elárulta, hogy a Védegylet megalakulását a centralisták is nagy örömmel fogadták, hiszen látták az általa előidézett iparmozgalmakat. Erre utalva, és a Védegylet eredményeit elismerve Trefort az egylet védelmére szólított fel. De, mint írta: „ne daraboljuk fel erőnket – fáradozzunk a ’védegylet’ érdekeiben – ’s hagyjunk fel most egy ideig a ’vámrendszer [értsd: védvámrendszer – K. J.] melletti agitatioval, mert mit ezen eszköz által jelenleg elérhetünk, ezt már bírjuk”. Arról azonban, hogy a védvámrendszer miért ne vezethetne további eredményekre, nem nyilatkozott. Kijelentette viszont, hogy csak erkölcsi okokból – a Védegylet fenntartása miatt – nem érvel a vámszövetség mellett. Ez egyben azt is jelenti, hogy még mindig ennek a híve volt. Nem kizárt, hogy az elveitől való eltérést a reformellenzék zöméhez való közeledési szándék eredményezte, mely már március 13-ai *Reform* című cikkében megmutatkozott.⁴³⁸ Ezt valószínűsíti, hogy a két liberális lap, a Pesti Hírlap és az Erdélyi Hiradó között ez idő tájt zajlott a közeledés szükségességét és lehetőségeit mérlegelő párbeszéd első szakasza.⁴³⁹ Nem zárható ki ugyanakkor az sem, hogy a Trefort vámügyi elveiben fellépő változások csupán a közgazdász következetlenségéből fakadtak.

Egy hónappal később, 1845 áprilisában Trefort magyarázatot kínált arra, hogy miért nem állt elő részletes vámszövetségi tervvel. Szerinte a vámkérdésben javaslatokat csak az tehet, aki ismeri az örökös tartományok követeléseit e tárgyban, illetve aki állásánál fogva hivatva van arra, hogy a vámszövetségi szerződést és az azt kísérő törvényjavaslatot elkészítse.⁴⁴⁰ Itt Trefort értelemszerűen a kormányra gondolt, amit fel is szólított e lépés megtételére.⁴⁴¹ Ha a tervek alapján úgy tűnik majd, hogy a vámszövetség Magyarország számára nem lesz kedvező, az ellenzéknek ismét a védvámrendszer mellett kell agitálni, mert a status quo „törvényküli ’s nemzetgazdasági tekintetben a’ legrosszabb”. Trefort azáltal, hogy felszólította a kormányt a vámszövetségi tervek kidolgozására, ismét elismerte, hogy e rendszer híve. Ezúttal azonban azt állította, hogy ha ez nem lenne megvalósítható, a védvámrendszer megvalósításába is inkább beleegyezne, mint a status

⁴³⁶ FENYŐ 1997, 279; MANN 1982, 37.

⁴³⁷ FENYŐ 1997, 279; MANN 1982, 37; GELLÉRI 1892, 126.

⁴³⁸ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Reform*, PH, 1845. március 13., 438. sz., 165.

⁴³⁹ Lásd III/3. 1. *Közeledési kísérletek a publicisztika útján*

⁴⁴⁰ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Vámügy*, PH, 1845. április 17., 453. sz., 251.

⁴⁴¹ A Budapesti Hiradó 1846 szeptemberében nyíltan ki is mondta, hogy „egy létező vámügyi állapot átalakítását tárgyzó kiviteli módoknak részletes formulázása egyenesen a kormányt illeti és tőle várandó”. (D. [gr. DESSEWFFY Emil], *Töredékeszmék a vámügyi eligazodás tárgyában I*, BH, 1846. szeptember 11., 454. sz., 169.)

quo fenntartásába. Kijelentését vélhetően taktikai cél, a reformellenzék zöméhez való közeledés indokolta. E szándék eredményezhette azt is, hogy ezt követően Trefort a vámügyben a szintén vámszövetséget kívánó konzervatívokkal való vitára szorítkozott.⁴⁴² A későbbiekben rendszeresen hangsúlyozta, hogy a vámtörlesztésért Magyarország nem fizethet az örökös tartományoknak,⁴⁴³ illetve, hogy a vámszövetséget „budget”-tel kell összekötni. Május 6-án azonban már amellettt érvelt, hogy ha a vámszövetség nem valósulhat meg, a vámkérdést a következő országgyűlésen érintetlenül kell hagyni. Ha mégis felmerülne a vámszövetség lehetősége, a részletes terv alapján lesz eldönthető, hogy Magyarországnak hasznára válhat-e.⁴⁴⁴ Ezzel ismét a védvámrendszer ellen foglalt állást. Később szót ejtett a vámvonal megszüntetésének nehézségeiről is – a magyar nemesség adómentessége, az örökös tartományokban létező dohánymonopólium és fogyasztási adók –, melyek kiküszöbölésére júliusi cikkében a vámszövetséghez ragaszkodó konzervatívoktól várt javaslatokat.⁴⁴⁵ A polémiát a Budapesti Híradóval tehát nemcsak a municipalistákhoz való közeledési szándék, hanem a konzervatívok terveinek átgondolatlansága is indokolhatta.

Trefort a szóhasználatban különbséget tett a vámvonalak eltörlése és a vámszövetség között, vagyis ő ekkor már két külön rendszert értett ezen. A vámszövetség elnevezés érezhetően bonyolultabb rendezést takart a vámtörlesztésnél, és a szóhasználatból kikövetkeztethető, hogy az előbbi a Német Vámszövetség alapelveivel volt kapcsolatba hozható, de ekkor Trefort még nem ismertette ennek mibenlétét. Később Csengery cikkeiből vált nyilvánvalóvá, hogy vámszövetségen a centralisták valóban a Zollvereinhez hasonló vámügyi rendezést értettek.⁴⁴⁶ A Poroszország által hozott vámtörvényeket – melyeket később az egész szövetségben bevezettek – Csengery már korábban is egy „tökéletesen észszerű ’s megvitattott rendszer” következményeinek nevezte.⁴⁴⁷ E törvények által a vámszövetség államai és az azok minden tartománya közötti vámokat eltörölték, azonban a külső vámsorompók megmaradtak. Ezeket „a’ szövetséget alkotó statusok’ küldötteinek ülésében” háromévente felülvizsgálták, vagyis a vámok megállapítására minden állam befolyást gyakorolhatott. A vámszövetségnek ez a pontja,

⁴⁴² T. Á. [TREFORT Ágoston], *Vámügy*, PH, 1845. május 6., 464. sz., 297; T. Á. [UŐ], *Vámügy és a’ B. P. Híradó*, PH, 1845. július 20., 506. sz., 45; T. Á. [UŐ], *Vámügy*, PH, 1845. október 31., 565. sz., 289.

⁴⁴³ T. Á. [UŐ], *Vámügy*, PH, 1845. május 6., 464. sz., 297; T. Á. [UŐ], *Vámügy és a’ B. P. Híradó*, PH, 1845. július 20., 506. sz., 45; T. Á. [UŐ], *Vámügy*, PH, 1845. október 31., 565. sz., 289.

⁴⁴⁴ T. Á. [UŐ], *Vámügy*, PH, 1845. május 6., 464. sz., 297.

⁴⁴⁵ T. Á. [UŐ], *Vámügy és a’ B. P. Híradó*, PH, 1845. július 20., 506. sz., 45; T. Á. [UŐ], *Vámügy*, PH, 1845. október 31., 565. sz., 289.

⁴⁴⁶ © [Csengery Antal], *Vámügy*, PH, 1846. május 3., 668. sz., 301. Lásd lentebb

⁴⁴⁷ [CSENGERY Antal], *A’ Német Vámszövetségről*, PH, 1845. október 21., 559. sz., 267–268.

melyre Csengery vámügyi cikkeiben később is rendszeresen hivatkozott, és melyhez az örökös tartományok és Magyarország közötti vámszövetséget kötötte,⁴⁴⁸ különböztette meg egymástól a szimpla vámeltörlést és a vámszövetséget is.

Kutatásom jelenlegi állása szerint az 1845. novemberi ellenzéki tárgyalást követően 1846 végéig egy kivétellel⁴⁴⁹ minden vámügyi tárgyú Pesti Hírlap-beli írás Csengery Antal tollából származik. E cikkek többsége ugyanis szerepel azon az OSZK-ban található kéziratos listán, melyen minden bizonnyal Csengery a Pesti Hírlapban és az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írásainak egy részét gyűjtötte össze.⁴⁵⁰ E cikkeket részletesen is megvizsgáltam a Pesti Hírlap azonosítatlan szerzőjű cikkeinek attribúciójára alkalmasnak tartott módszerekkel,⁴⁵¹ de nem bukkantam olyan adatra, mely kizárná Csengery szerzőségének lehetőségét. Ezeket a szövegeket így a *Forrásközlésben* a *Csengery-cikkek* között hozom.⁴⁵² A listán nem szereplő, ez idő tájt keletkezett írások – a fentebb említett cikk kivételével – esetében pedig a vizsgálat szintén Csengery szerzőségét valószínűsítette. Mivel azonban ezeket a szövegeket Csengery nem vallotta magáénak, kisebb valószínűséggel tulajdoníthatók a szerkesztőnek. E cikkeket így a *Vélhetően Csengery-cikkek* közt közlöm.⁴⁵³

Csengery vámügyi cikkei közül az első három alapján megállapíthatók a vámkérdéssel kapcsolatban vallott nézetei.⁴⁵⁴ Elvi szinten a szabad kereskedelem híve volt. Kifejtette, hogy „ha a’ status’ összes iparüzőire nézve lehetlen a’ versenyzés más idegen statusok’ lakosival”, akkor a szabad kereskedelem előlheti a versenyképtelen hazai

⁴⁴⁸ Lásd lentebb

⁴⁴⁹ A Csengery-cikkek közé sorolom azokat is, melyeket a szakirodalom – például MANN 1982, 38–39; DÉNES 1989, 121, 192. jegyzet; FENYŐ 1997, 326 – korábban Trefort tollából származónak vélt: ☉, *Vámszövetség*, PH, 1846. május 3., 668. sz., 301; ☉, *Vámszövetség*, PH, 1846. május 10., 672. sz., 319; ☉, *Vámszövetség*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362; ☉, *Vámszövetség 's a' Pester Zeitung I–III*, PH, 1846. június 7., 687. sz., 385; PH, 1846. június 9., 688. sz., 391; PH, 1846. június 11., 689. sz., 395. Az általam nem Csengerynek tulajdonított cikk: ** ♀, *Adó és vámügy*, PH, 1846. szeptember 17., 745. sz., 183.

⁴⁵⁰ A listát lásd *II/1. 2. 3. I. 1. A kéziratos Csengery-lista*. A listán szereplő vámügyi cikkek 1846-ból: A. n., *Vámügy*, PH, 1846. április 19., 660. sz., 263; ☉, *Vámszövetség*, PH, 1846. május 10., 672. sz., 319; ☉, *Vámszövetség*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362. ☉, *Vámszövetség 's a' Pester Zeitung I–III*, PH, 1846. június 7., 687. sz., 385; PH, 1846. június 9., 688. sz., 391; PH, 1846. június 11., 689. sz., 395; a. n., *A' B.[uda]P.[esti]Hiradó, Hetilap és mi a' vámügyben*, PH, 1846. július 2., 701. sz., 1; ☉, *Vámügy*, PH, 1846. július 14., 708. sz., 29; a. n., *A' vámügy és dohánymonopolium*, PH, 1846. augusztus 23., 731. sz., 123.

⁴⁵¹ Lásd a második kötet forrásközlő részében: *II/1. 2. 3. A szerzői attribúció módszertani elemei*

⁴⁵² Lásd a második kötet forrásközlő részében: *I/1. Csengery-cikkek*; 30., 31., 32., 33., 34., 35., 37. számú írások.

⁴⁵³ Lásd a második kötet forrásközlő részében: *I/2. Vélhetően Csengery-cikkek*; 11., 19., 21. számú írások. Az ide sorolt vámügyi cikkek: ☉, *Vámügy*, PH, 1846. május 3., 668. sz., 301; a. n., *A' B–P. Hiradó' nemzetgazdái*, PH, 1846. november 13., 778. sz., 321; **, *Még egypár szó a' dohányügyben I–II*, PH, 1846. december 15., 796. sz., 393; PH, 1846. december 22., 800. sz., 409.

⁴⁵⁴ Z. J. W. [CSENGERY Antal], *Védrendszer*, 1845. szeptember 12., 537. sz., 175–176; [UŐ], [*Vámszabályzat Badenban*], PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187; [UŐ], [*A vámszövetségi ügy Németországban*], PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 198–199.

iparágakat. Szerinte ez törvényszerű, és ha az elsorvadó iparág művelésének nincsenek meg a kellő természetes alapjai, kívánatos is. Elismerte viszont, hogy egyes esetekben a hazai ipart védvámokkal kell védeni, például, ha a természetes alapokkal nem rendelkező iparág „már nagy kiterjedésben üzetik”. Ugyancsak védeni kell a hazai ipart, ha még nem versenyképes, de rövid időn belül várhatóan az lesz. Ekkor „vám szabatik a hasonnemű idegen árukra”. Ez természetesen csak addig tart, míg a hazai iparág kellőképpen meg nem erősödik. Ennek az eszköznek köszönheti „minden, az igazság’ nagyobb fokára emelkedet [értsd: magasabb fejlettségi szintet elért K. J.] nemzet virágzását; így Anglia, Franciaország, Németalföld ’s most a’ német vámszövetség”.⁴⁵⁵ Ugyanitt hitelteleníteni igyekezett a védvámrendszerrel szemben felhozható ellenvetéseket is. Erre a szabad kereskedelem behozatalát akkoriban követelő konzervatívok miatt volt szükség, amire Csengery maga utalt cikke végén.⁴⁵⁶ Később arra figyelmeztetett, hogy a Német Vámszövetségi tartományok közül a legkevésbé iparosodottak támogatják leginkább a védvámrendszer tervét. E megállapítással szintén azt igyekezhetett tudatosítani az olvasóban, hogy a kevésbé iparosodott országok iparának védővámokkal kell biztosítania magát a külföldi verseny ellen. E cikk fő eszmei vonulata, a Német Vámszövetség védvámrendszerre vonatkozó terveinek ismertetése szintén ez irányba mutat.⁴⁵⁷ Az, hogy a védvámrendszerrel Csengery pontosan mit is kívánt védeni – csupán Magyarország, vagy az egész Habsburg-birodalom iparát –, a német vámszövetség védvámrendszerének kérdését tárgyaló írásból derült ki.⁴⁵⁸ Ebben felsorolta a Német Vámszövetség területén a védvámrendszer mellett nyilatkozó fórumokat. Ezek nyilatkozatait azonban a Porosz Kereskedelmi Tanács, mely a legnagyobb befolyással bírt a Vámszövetség ügyeire, nem fogadta kedvezően, és mindössze jelentéktelen változtatásokat tett a vámszabályzatban. Ez a döntés nagyfokú ingerültséget szült a Német Vámszövetség területén, főleg a kevésbé iparosodott déli tartományokban. „Württembergben a’ kamarai viták’ ingerültsége Poroszország’ ellenében annyira ment, hogy többen komolyan kezdék emlegetni egy új, déli német vámszövetség’ létrehozásának szükséges voltát, csatlakozással Ausztriához”. Az e szövetség utáni vágy hamar elterjedt Németországban, azonban az azóta történtek csak azt bizonyították Csengery számára, hogy e tervvel mindössze Poroszországra kívántak hatni. Ausztria szerinte nem alakíthat déli német vámszövetséget, mivel „itt van hivatva egy vámszövetség’ alkotására, ’s e’ szövetség – szabad hinnünk, be is fog majdan

⁴⁵⁵ Z. J. W. [CSENGERY Antal], *Védrendszer*, 1845. szeptember 12., 537. sz., 175–176.

⁴⁵⁶ *Uo.*

⁴⁵⁷ [CSENGERY Antal], *[Vámszabályzat Badenban]*, PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187.

⁴⁵⁸ [CSENGERY Antal], *[A vámszövetségi ügy Németországban]*, PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 198–199.

következni, leromboltatván a' vámsorompók, ha előleges intézkedések által a' különböző tartományok és Magyarország között az oeconomiai súlygyen helyre álland".⁴⁵⁹ A szerkesztő itt árulta el, hogyan képzei Magyarország és a Habsburg-birodalom vámügyi viszonyait. Szerinte a birodalmon belüli vámsorompók eltörlésével vámszövetséget kellene létrehozni. Ehhez azonban előbb helyre kellene állítani az ökonómiai „súlygyen”-t, vagyis – Trefort cikkeiből kikövetkeztethetően – el kellene törölni a nemesi adómentességet, és meg kellene oldani az osztrák dohánymonopólium kérdését. Súlygyenen tehát itt a birodalom két fele közötti gazdasági egyensúlyt kell érteni. Mindez egyben azt is jelenti, hogy Csengery a védővámokkal az egész birodalom iparának fejlődését kívánta biztosítani, amíg az elég erős nem lesz a szabad kereskedelem bevezetéséhez. Kossuthékkal ellentétben tehát a két birodalom fél között nem állt szándékában védővámokat felállítani a magyar ipar védelmére. Vélhetően ugyanis Treforttal egyetértésben úgy gondolta, a vámsorompók eltörlése esetén az osztrák ipar jelentős része Magyarországra költözne. A vámszövetséget ugyanakkor úgy vélte bevezethetőnek, ha Magyarország is beleszólhat a vámtételek meghatározásába.⁴⁶⁰

Csengery mindeközben igyekezett elkerülni, hogy viszonya a municipalistákkal elmérgesedjen, és ezt egy taktikai megoldásnak köszönhetően vélhetően sikerült is elérnie. A birodalmon belüli vámszövetség mellett érvelő fejtegetés⁴⁶¹ Csengery korábbi vámügyi írásához⁴⁶² hasonlóan aláírás nélkül jelent meg, de a cikk elején elárulta, hogy a korábban publikált cikk az ő munkája: „Előadá közelebb e' lapok' szerkesztője, miszerint Németországban jelenleg egyik főkérdés a' vámszövetségi szabályzat' akkép' rendezése, miként azt egyes nagyobb jelentőségű iparágok' védelme kívánja”. A szerző kilétének felfedése első pillantásra érthetetlennek tűnik egy olyan szerkesztőtől, aki a névtelenség meghonosítására törekedett. Csengery vallomása politikai szándékot sejtet. Mivel a szeptember 23-ai cikk a vámszövetség mellett érvelt, az előző pedig a védvámrendszer mellett állt ki, valószínűnek tűnik, hogy a Pesti Hirlap szerkesztője korábbi cikke vállalásával próbálta elhitetni a municipalistákkal, hogy a vámügyi kérdésben velük azonos alapokon áll. A szeptember 23-ai cikk szerzőjének kilétére ugyanakkor semmilyen utalást sem tett. Kossuthék tudomást tehát csak arról szerezhettek, hogy nem sokkal korábban a Pesti Hirlapban maga a szerkesztő agitált a védvámrendszer mellett, míg most a lap egy másik munkatársa a vámszövetséget preferálja. Ebből azt a következtetést vonhatták le,

⁴⁵⁹Uo.

⁴⁶⁰ Lásd fentebb.

⁴⁶¹[CSENGERY Antal], [*A vámszövetségi ügy Németországban*], PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 198–199.

⁴⁶²[CSENGERY Antal], [*Vámszabályzat Badenban*], PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187.

hogy Csengery tekintélye mindössze arra elegendő, hogy időnként saját véleményét is kifejttesse, míg a lap irányát a korábbi szerkesztő Szalay és annak társai adják meg. A cikk szerzőségére utaló megjegyzést olvasva ugyanakkor úgy vélhették, hogy Csengery elveiben közelebb áll a municipalistákhoz, mint Eötvösék. Később ez is közrejátszhatott abban, hogy Kossuthék hozzájárultak Csengery szerkesztői székben maradásához, míg Eötvöst és Trefortot a laptól való visszavonulásra szólították fel.⁴⁶³

Kossuthékkal az is javíthatta Csengery viszonyát, hogy 1845. október 7-ei *Vámszabályzati reform* című írásával csatlakozott az osztrák kormány vámpolitikáját bíráló reformellenzékhez. Cikkében üdvözölte ugyan a hírt, miszerint az 1845. november 1-jén Ausztriában életbe lépő szabályzat szerint a bőrkészítményeket ezután Ausztriában is súly és nem érték szerint vámolják el, hiszen így „a’ becslési önkénynek gát vettetik”. Azt is megállapította azonban, hogy a változtatások által Magyarország nem fog nyerni, sőt a kikészített bőrök ausztriai beviteli vámja már nagyobb lesz, mint a magyar kiviteli. A késztermékek esetében pedig „Ausztria’ fejlettebb ipara, valamint eddig, ugy ezentul is védvámmal ’s pedig két annyi vámmal oltalmaztatik a’ magyar versenyzés ellen”.⁴⁶⁴

A kormányzat által elkövetett hibákra Csengery ez idő tájt megkezdett *Ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai* című húsz részes cikksorozatában is rámutatott.⁴⁶⁵ Ismertette például az irányokat, melyekben a birodalom sikerrel üzhetne kiterjedtebb kereskedést.⁴⁶⁶ Kijelentette, Ausztria világtörténeti hivatása a nyugat és a kelet közötti közvetítés, melyben Magyarországnak is meglenne a méltó feladata.⁴⁶⁷ Ehhez

⁴⁶³ Lásd IV/1. *Centralista taktika a lap megtartására*

⁴⁶⁴ [CSENGERY Antal], *Vámszabályzati reform*, PH, 1845. október 7., 551. sz., 231.

⁴⁶⁵ Konkrétan a vámügyi rendezés elégtelenségére. [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom’ kereskedelmi viszonyai XX]*, PH, 1846. október 4., 755. sz., 227.

⁴⁶⁶ [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai IX]*, PH, 1845. december 19., 593. sz., 401; [UŐ], *[Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai X]*, PH, 1845. december 28., 597. sz., 419; [UŐ], *[Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai XII]*, PH, 1846. január 18., 609. sz., 41; [UŐ], *[Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai XIV]*, PH, 1846. ápr. 12., 657. sz., 247–248; [UŐ], *[Az ausztriai birodalom’ kereskedelmi viszonyai XVII]*, PH, 1846. július 31., 718. sz., 69–70; [UŐ], *[Az ausztriai birodalom’ kereskedelmi viszonyai XVIII]*, PH, 1846. augusztus 4., 720. sz., 77–78; [UŐ], *[Az ausztriai birodalom’ kereskedelmi viszonyai XIX]*, PH, 1846. szeptember 22., 748. sz., 195; [UŐ], *[Az ausztriai birodalom’ kereskedelmi viszonyai XX]*, PH, 1846. október 4., 755. sz., 227. A kívánt kereskedelmi célpontok: Törökország, Oroszország, Olaszország, Spanyolország és az al-dunai tartományok: Bolgárország, a román fejedelemségek és a török uralom alatt álló Szerbia. Később kereskedelmi célpontokká válhatnak még a Ión-szigetek, Görögország, Tunisz, Egyiptom, Macedónia, Kis-Ázsia és Szíria. Fokoznia kellene kivitelét Ausztriának Amerika felé is.

⁴⁶⁷ [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai II]*, PH, 1845. szeptember 28., 546. sz., 123–124; [UŐ], *[Az ausztriai birodalom’ kereskedelmi viszonyai XV]*, PH, 1846. május 8., 671. sz., 315–316.

azonban a kormánynak a vámviszonyokat megfelelően kellene szabályoznia, és az erőket a közös cél felé kellene irányoznia.⁴⁶⁸

A Pesti Hirlapban több mint egy éven át publikált cikksorozatban néha nyíltan, néha pedig burkoltan nyilatkozott a birodalmon belüli vámszövetség mellett. Ezt tette például Ausztria és a Német Vámszövetség viszonyának vizsgálatakor. Szerinte „Ausztria itt, az egy fejedelem alatt egyesült népek között van hivatva egy vámszövetség’ alkotására”. Állítása igazolására a *Journal des Österreichischen Lloyd* véleményére hivatkozott, ami szerint el fog jönni az idő, mikor az Ausztriai Birodalom vámszövetséggé alakul. Majd, ha már kellőképpen megerősödött ipara, a Német Vámszövetséggel fog egyesülni, vagy „legalább közöttök egy mindkét részre kedvező szerződés jöhet létre”.⁴⁶⁹ Bár nem írta le, de a megfogalmazásból nyilvánvaló, hogy a birodalom határain fennálló behozatali vámokat továbbra is fenntartotta volna. A vámszövetség melletti agitációt még a Pesti Hirlapnak 1846. január 1-jén az 1845. novemberi ellenzéki konferencia határozatainak értelmében új programot adó cikk után is folytatta.⁴⁷⁰ 1846. január 18-án ugyanis megemlítette, hogy nemrég Itáliában is felmerült a vámszövetség gondolata. Ennek politikai vonatkozásait nem, csak a gazdaságiakat hozta fel. A *Journal des Österreichischen Lloyd* mindössze azt vetette az olasz vámszövetség ellen, hogy Ausztria hozzájárulása nélkül nem jöhet létre, de úgy vélte, nem jelent veszélyt a birodalom iparára, „sőt némi tekintetben kívánatosnak” is mondta.⁴⁷¹ Vámszövetség iránti óhaját azáltal is kifejezésre juttatta, hogy a szabad kereskedelem bevezetésének lehetőségét többször is elutasította.⁴⁷² Ezt a birodalom iparának fejletlenségével indokolta.⁴⁷³ Ez korábbi cikkei ismeretében arra utal, hogy a szabad kereskedelmet csak ideiglenesen utasította vissza, és a birodalmi ipar megerősödése után ő is ehhez folyamodott volna.

Trefort és Csengery 1846 májusa előtt megjelent vámügyi cikkeiből úgy tűnik, a centralisták a Magyarország és az osztrák örökös tartományok közötti vámszövetség hívei voltak. Így, ha a kormány Magyarország számára is kedvező részletes vámszövetségi

⁴⁶⁸ [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom’ kereskedelmi viszonyai XX]*, PH, 1846. október 4., 755. sz., 227.

⁴⁶⁹ [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai VI]*, PH, 1845. november 4., 567. sz., 297.

⁴⁷⁰ A programot lásd *IV/1. 2. A Pesti Hirlap újra az egész ellenzék orgánuma*

⁴⁷¹ [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai XII]*, PH, 1846. január 18., 609. sz., 41.

⁴⁷² [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai VII]*, PH, 1845. november 13., 572. sz., 317; [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai XI]*, PH, 1846. január 11., 605. sz., 25.

⁴⁷³ [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai VII]*, PH, 1845. november 13., 572. sz., 317.

tervvel állt volna elő, Treforték hajlandóak lettek volna tárgyalni arról. A centralisták helyenkénti védvámrendszer melletti agitációját pedig valószínűsíthetően a municipalistákhoz való közeledési szándék motiválta.

IV/2. 3. Önmeghatározás a kompromisszum adta keretek között – Vita a vámügyben

Az 1846 tavaszán–nyarán zajló vámügyi vita két szakaszra bontható. Az elsőben Csengery kijelentette, hogy csoportja újra a vámszövetségi elv mellett foglal állást, majd ennek az eszmének a helyességéről igyekezett meggyőzni a reformellenzék zömét. Eközben azonban a konzervatív publicisztika saját győzelme bizonyítékként kezelte a centralisták visszatérését a vámszövetség eszméjéhez, amit egyúttal fel is kívánt használni arra, hogy az ellenzékiet a konzervatív elvek mellé állítsa. Emiatt Csengery folyamatos vitára kényszerült Dessewffyékkel. A vámügyi vita első szakasza tehát egy centralista-konzervatív polémia volt, melyben a párbeszéd elsősorban a vámszövetség létesítésekor teendő lépésekről zajlott. A vita jellege akkor változott meg – és lépett egyszersmind a második szakaszba –, mikor abba Kossuth is bekapcsolódott 1846 májusának végén. Az immár hárompólusúvá bővült polémia a védvámrendszeri és vámszövetségi elv híveit állította szembe, de Csengery továbbra is kínosan ügyelt arra, hogy csoportját ne azonosítsák a konzervatívokkal. Kossuth cikkeiből úgy tűnik, hogy ezt a korábbi szerkesztő is el kívánta kerülni, és a centralistákat újra a védvámrendszeri elv mellé akarta állítani. A Csengery és Kossuth közötti vita végül kompromisszummal zárult, aminek értelmében Kossuth vámszövetségi irányban módosította tervezetét, pontosabban egy vámszövetségi tervezetet írt körül saját védvámrendszeri fogalmaival. A centralisták pedig állást foglaltak az új „védvámrendszeri” terv mellett, és a továbbiakban Kossuthal közösen agitáltak a konzervatívok tervezete ellen. Mindeközben Csengery arra is talált lehetőséget, hogy új politikai pozíciót jelöljön ki csoportjának. A centralistákat továbbra is az ellenzékhez kötötte, azonban több olyan elvet is említett az általa elérni kívántak között, melyet a reformellenzék zöme elutasított. Ezzel a centralisták és municipalisták politikai pozíciója újra távolodni kezdett egymástól. Később pedig, 1847 elején Szalayék a Csengery által ekkor kijelölt pozíciót használták kiindulópontul ahhoz, hogy visszatérjenek a centralista elvek hirdetéséhez.

A fejezet további részében a vita egyes szakaszait vizsgálom, hogy bizonyíthassam, a centralistáknak komoly szerepük volt Kossuth új vámügyi tervezetének létrejöttében. Emellett azt is valószínűsíteni kívánom, hogy a vita idején Kossuth már tisztában volt

azzal, hogy a vámügyi kérdés rendezése a felelős kormány bevezetése nélkül nem lehetséges, vagyis az általa kívánt gazdasági reformok csakis a kormányfelelősség megvalósításával érhetők el. Ezzel egyszersmind azt is valószínűsítettem, hogy Eötvös 1845. november eleji levelében a központosítás terjesztésére kidolgozott terv a legjobb ütemben haladt a megvalósulás felé.

IV/2. 3. 1. Kísérlet a reformellenzék politikai pozíciójának befolyásolására – A vita első szakasza

Csengery 1846. április 19-én nyilatkozott újra a vámszövetség mellett. A Budapesti Hiradó ellenében ekkor újra hangsúlyozta, hogy „Magyarország [...] midőn bizonyos évekre vámszövetségre fog egykor lépni, megkívánhatja, sőt, alkotmányos önállósága szerint, meg is kell kívánnia, hogy a’ határszéli vámszabályzat [...] ne róla nélküle határozottassék meg”.⁴⁷⁴ E kitéltet az indokolta, hogy a konzervatív lap üdvözölte a bőrárak vámját csökkentő kormányrendeletet, mivel úgy vélte, hogy az új vámtarifa Magyarország számára is előnyösebb lesz.⁴⁷⁵ Csengery szerint azonban az újabb változtatás – csakúgy, mint az 1845. novemberi –, Ausztria számára volt kedvezőbb. Az eredmény így nagyon távol volt a vámtöréstől, amit a Budapesti Hiradó célként jelölt meg cikkeiben.⁴⁷⁶ Csengery tehát rámutatott a csoportja és a konzervatívok szóhasználatának közötti különbségre is, és ennek mibenlétét meg is jelölte Magyarország önrendelkezési jogának biztosításában. A centralisták rendszere az elnevezés mellett a külső vámsorompók fenntartásának vágyában is eltért az ellenzék által 1840. előtt kívánt szabad kereskedelmet jelentő vámtöréstől. A konzervatívok ezzel szemben, saját interpretációjuk szerint, maradéktalanul magukévá tették az ellenzék korábbi álláspontját, ami lehetőséget adott nekik az ingadozók megnyerésére. Ezt megakadályozandó kárhóztatta őket Csengery azért, mert nem ejtettek szót Magyarország önrendelkezési jogáról. A külső vámsorompót

⁴⁷⁴ [CSENGERY Antal], *Vámügy*, PH, 1846. április 19., 660. sz., 263.

⁴⁷⁵ A. n., *Legujabb vámszabályozási rendelkezés Magyarország és az örökös tartományok közt*, BH, 1846. április 17. 371. sz., 256.

⁴⁷⁶ y., *Vám I*, BH, 1845. január 21., 117. sz., 47; A. n., *Vám II*, BH, 1845. február 7., 127. sz., 91; A. n., *Vám III*, BH, 1845. március 21., 151. sz., 191–192; A. n., *Vám IV*, BH, 1845. április 13., 163. sz., 249–250; A. n., *Vám V*, BH, 1845. július 8., 211. sz., 17–18; A. n., *Vám VI*, BH, 1845. augusztus 10., 230. sz., 95; A. n., *Vám VII*, BH, 1845. augusztus 28., 240. sz., 134; A. n., *Vám VIII*, BH, 1845. augusztus 29., 241. sz., 139–140; A. n., *Vám IX*, BH, 1845. szeptember 21., 254. sz., 191; A. n., *Vám X*, BH, 1845. szeptember 30., 259. sz., 213; A. n., *Vám XI*, BH, 1845. október 3., 261. sz., 223; A. n., *Vám XII*, BH, 1845. november 2., 278. sz., 291; A. n., *Vámügy*, BH, 1845. szeptember 4., 244. sz., 149; A. n., *Védvám mint divat (Szózat egy kereskedőtől)*, BH, 1846. március 24., 358. sz., 193–194; A. n., *Legujabb vámszabályozási rendelkezés Magyarország és az örökös tartományok közt*, BH, 1846. április 17., 371. sz., 256.

azonban a konzervatívok sem kívánták eltörölni, amire később Kossuth mutatott rá.⁴⁷⁷ A centralisták és a konzervatívok által propagált rendszert az elnevezésen túl tehát a Magyarország önrendelkezési jogának kérdésében elfoglalt politikai pozíció különböztette meg.

A konzervatív lap cikkírója április 30-án válaszolt Csengery cikkére. Szerinte minden vámleszállítás közelebb visz a „vámsorompók megszüntetéséhez”, ezért üdvözölte a vargamunkák vámjának csökkentését. Írásában örömet fejezte ki amiatt, hogy a Pesti Hírlap is a vámentörlesztés mellett nyilatkozott, és fel is hívta a centralista lapot az együttműködésre. Futólag Magyarország önrendelkezési jogára is kitért, mint írta: „hogy igyekeznünk kell azon lenni, miszerint érdekeink az általános külföld elleni vámsorompók rendszerében kellőleg megóva legyenek,« azt mi sohasem tagadtuk, és hogy róluk megfélekedezünk, soha nem javasoltuk”.⁴⁷⁸ A cikk írója tehát láthatóan arra az álláspontra helyezkedett, melyet 1842-ben még Trefort és Kossuth képviselt,⁴⁷⁹ a birodalom határain belüli vámokat el kell törölni, míg a külfölddel szemben védővámokat kell alkalmazni. Ezzel azonban nyíltan elismerte, hogy rendszere nem azonos az ellenzék által 1840. előtt kívánttal, és nem törekszik a szabad kereskedelem behozatalára. Miután pedig elismerte Magyarország önrendelkezési jogát, a konzervatívok és a centralisták vámügyi rendszere már csak az elnevezésben különbözött. Mindennek ellenére Csengery továbbra is folyamatosan vitázott cikkeiben a konzervatívokkal, és minden alkalommal Magyarország önrendelkezési jogának elismerését követelte tőlük. Ezt azonban mint láthattuk, a Budapesti Híradó megtette, és példáját rövidesen a Nemzeti Ujság is követte,⁴⁸⁰ így a Pesti Hírlapnak valójában már nem lett volna oka a vitára. A további polémiát így vélhetően a centralisták konzervatívoktól való elkülönülési szándéka motiválta.

Csengery 1846. május 3-ai *Vámügy* című cikkében minden eddigénél nyíltabban mondta ki, hogy a centralisták a vámügyet az osztrák örökös tartományokkal kötendő vámszövetség útján kívánják rendezni. Csengery szerint „[a]zon állás, melly a’ monarchiának az európai státuszrendszerben ’s Magyarországnak a’ monarchia’ irányában jutott, kizárja a’ védrendszer’ lehetőségét az örökös tartományok’ irányában”.⁴⁸¹ Más körülmények között azonban ők is a védvámrendszer mellett foglalnának állást. Csengery

⁴⁷⁷ Lásd lentebb.

⁴⁷⁸ A. n., *Vámügy és a Pesti Hírlap*, BH, 1846. április 30. 378. sz. 288–289. A konzervatív lap legközelebb szeptember 11-én hangsúlyozta Magyarország önállóságának kérdését. (D. [gr. DESSEWFFY Emil], *Töredékeszmék a vámügyi eligazodás tárgyában I*, BH, 1846. szeptember 11., 454. sz., 169–170.)

⁴⁷⁹ Lásd IV/2. 1. *Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek*

⁴⁸⁰ A. n., *Ismét egy közéletés*, NU, 1846. május 24. 287. sz., 325.

⁴⁸¹ © [Csengery Antal], *Vámügy*, PH, 1846. május 3., 668. sz., 301.

tehát a birodalmi érdekeket szem előtt tartva tekintette át a kérdést,⁴⁸² melyet a reformellenzék többsége kizárólag Magyarország szempontjából vizsgált.⁴⁸³ Újra hangsúlyozta ugyanakkor, hogy ők olyan vámszövetséget szeretnének, „minő az egymástól független német statusok közt fenáll, melly statusok közül mindenik befoly a' vámtariffa' meghatározásába. Tehát a' vámügyek' belrendezésébe a' magyar törvényhozásnak is befolyást kell" adni.⁴⁸⁴ Megismételte Trefort korábbi kitételét is,⁴⁸⁵ mely szerint az eltörlendő harmincadvám helyett új jövedelmi forrásról fognak gondoskodni, de csak akkor, ha annak szükségességéről „rendes budget' utján" meggyőzöttek. Annak lehetőségét pedig, hogy Magyarország kárpótlást fizessen a vámszövetségért a birodalom másik felének, Treforthoz hasonlóan ő is elvetette.

A vámszövetség elvéhez való visszatérésük időpontját azzal indokolta Csengery, hogy külföldi lapok és a Pesti Hírlap *Külföld* rovata szerint is – vélhetően a kormány révén – tervek készülnek a vámszövetség megvalósítására. A cikk ☉ áljel alatt jelent meg, így az ellenzékiek nem tudhatták ki a szerző. Azt azonban ők is láthatták, hogy a Pesti Hírlapban 1846 májusában valaki az 1846. februári kompromisszum ellenére⁴⁸⁶ olyan elvet hirdetetett, melyet az ellenzék elvetett, de a konzervatívok elfogadtak. Csengery vélhetően ennek a felismerésnek a következményeit is próbálta enyhíteni Magyarország önállóságának hangsúlyozásával, és emiatt követelte a konzervatívoktól Magyarország jogainak elismerését azután is, hogy ezt már megtették.

Úgy tűnik, Csengery felismerte a lehetőséget, amit a municipalistákkal kötött kompromisszum nyújtott, és az immár az ellenzék orgánumának elfogadott lapban egy nagy jelentőségű kérdés kapcsán visszanyúlt a centralista elvekhez. Úgy vélhette, hogy ezzel sikerülhet a vámügyet a centralisták által óhajtott irányban eldönteni. A reformellenzék által kijelölt politikai pozíciót tehát a vámszövetség irányába kívánta módosítani. Ezt valószínűsíti, hogy néhány nappal később publikált *Vámszövetség* című cikkében Csengery a reformellenzékét próbálta meggyőzni a vámszövetség

⁴⁸² Ugyanezt tette Trefort is akadémiai székfoglalójában. Lásd *III/2. 1. Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek*

⁴⁸³ A vámügyben a municipalista vezetők vezetők nem helyeztek nagy hangsúlyt a közjogi helyzetre. Ezt Batthyány Kázmérral kapcsolatban például Veliky János mutatta ki. VELIKY János, *Hogyan polgárosodott a magyar arisztokrácia? – Batthyány Kázmér társadalmi és politikai szerepkörei* = VELIKY 2009, 173–204.

⁴⁸⁴ A Német Vámszövetségre már korábban is hivatkozott Csengery. [CSENGERY Antal], *A' Német Vámszövetségről*, PH, 1845. október 21., 559. sz., 267–268; –s.– [UŐ], *A' Német Vámszövetségről*, PH, 1845. október 23., 560. sz., 271–272.

⁴⁸⁵ T. Á. [Trefort Ágoston], *Tájékoztulás a' vámkérdésben*, PH, 1845. március 9., 437. sz., 157–158.

⁴⁸⁶ Lásd *IV/1. 2. A Pesti Hírlap újra az egész ellenzék orgánuma*

szükségességéről.⁴⁸⁷ Írásában felsorolta a vámszövetség mellett szóló érveket, miközben az ellene felhozottakat cáfolni igyekezett. Újra megállapította, hogy Magyarország és az örökös tartományok egymáshoz való viszonya miatt nem valósítható meg a birodalmon belüli védvámrendszer. Egy „ország’ vámszabályzata” ugyanis „mindig a’ másiknak érdekeibe ütközik”. A „közös fejedelem, kinek kötelessége mind a’ két statusnak érdekeit épségben tartani” tehát nem engedheti, hogy birodalmának államai egymás ellenében állítsanak fel védvámokat. A védvámrendszer ráadásul hátrányos helyzetbe hozná a hazai földművelést. A védvámok felállításakor ugyanis nemcsak az osztrák ipari termékek importja csökkenne, hanem az ugyanoda exportált agrártermékek mennyisége is. Az ily módon elvesztett piacot pedig Csengery szerint nem lehetne pótolni. Főleg, mivel a hazai agrártermékeket esetlegesen feldolgozó magyar ipart még védvámok mellett sem lehetne elég gyorsan létrehozni. Csengery tehát a már meglévő mezőgazdaság érdekeit fontosabbnak tartotta a kialakulófélben lévő iparénál, és a biztos jövedelmeket hozó forrásokat nem kívánta bizonytalanok kedvéért kockára tenni. Érvelése ezen a ponton rokonságot mutatott a konzervatívokéval.⁴⁸⁸

Csengery szerint az ellenzék „öncompromissioja nélkül átmehet a’ vámszövetség’ terére”. Úgy vélte ugyanis, hogy a védvámrendszeri elvet csak kényszerűségből kezdte hirdetni az opposíció, mivel a kormány nem volt hajlandó beleegyezni a vámszövetségbe. Azóta azonban a kormány belátta a vámszövetség szükségességét, így az ellenzék nem tehet mást, „mint fölhívni a’ másik részt, hogy törvényjavaslatok által mutassa meg, valljon lehetséges-e már most, mit az előtt maga lehetlennék nyilvánított, – ’s ellenörkődni, hogy e’ szövetség az alkotmányos föltételek mellett történjék meg”. A védrendszer ugyanis az adott helyzetben „nem egyéb utopianál”.

A cikk kísérletet tett arra, hogy a vámszövetségi elv mellé állítsa a védvámrendszert kívánó ellenzékiet. Megjegyzendő, hogy a védvámok melletti agitációt korábban Kossuth kezdte meg,⁴⁸⁹ így, ha az ellenzék újra a vámszövetséget jelölte volna meg követendő célként, az Kossuth tekintélyének jelentős csökkenését vonta volna maga után. Lehetséges, hogy Csengery vámszövetség irányába tett lépéseit részben ez is motiválta. A centralisták írásaikban ugyanis többször utaltak arra, hogy eszméik terjedését Kossuth hírlapi vitában való legyőzésével szeretnék elősegíteni.⁴⁹⁰ Tervüket ugyanakkor korábban

⁴⁸⁷ © [CSENGERY Antal], *Vámszövetség*, PH, 1846. május 10., 672. sz., 319.

⁴⁸⁸ A konzervatív véleményre lásd VELIKY János, *A társadalmi mozgalmak politikai szerepéről – Kossuth ipartámogató politikájának eszmerendszere* = VELIKY 2009, 139.

⁴⁸⁹ Lásd IV/2. 1. Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek

⁴⁹⁰ Lásd III/1. 2. A centralisták elképzelései a lapban rejlő anyagi lehetőségekről

nem valósíthatták meg, mivel Kossuth a Pesti Hirlaptól való eltávolítása után jó ideig nem jutott publikációs lehetőséghez.⁴⁹¹ Mire pedig már a Hetilap munkatársaként 1845 tavaszán újra írhatott, a centralisták az ellenzékhez való közeledési kísérletek miatt nem hajthatták végre korábbi tervüket.⁴⁹² Úgy tűnik azonban, hogy 1846 májusára a reformellenzék elfogadta lapjául a Pesti Hírlapot,⁴⁹³ így Csengery úgy vélhette, a Kossuth elleni polémiaival már nem veszélyezteteti lapja ellenzéki elfogadottságát. Egy esetleges győzelem viszont a centralisták javára billenthetne volna az ellenzéken belüli erőviszonyokat. A vitára azonban csak gazdasági téren nyílhatott lehetőség, hiszen Kossuth a Hetilapba csak ilyen témájú cikkeket írhatott. A vámügyi kérdés újratárgyalását tehát nemcsak az aktuálpolitikai helyzet felmérése, hanem a centralisták ellenzéken belüli helyzetének megerősítése is motiválhatta.

Mivel a centralisták különvéleményükkel gazdasági téren jelentkeztek, várható volt, hogy Kossuth válaszolni fog Csengery cikkeire. Mielőtt azonban ezt megtehetné volna, a Budapesti Híradó már üdvözölte a centralisták nyilatkozatát.⁴⁹⁴ A konzervatív lap szerint a Pesti Hírlapot dicséret illette, „mert nem vonakszik ellenének nézeteit magáévá tenni, mihelyt indokai súlyát és igazságát tagadni – anyagi érdekeink elleni bűnnel járna”. Úgy vélte, ez „tanusítja, hogy ezen kérdésben az eltévesztett haladási ösvényt ismét föltalálta” a centralista lap. A Budapesti Híradó cikkírója tehát a Pesti Hírlap vámügyi nyilatkozatát arra kívánta használni, hogy a közvélemény előtt saját lapját is haladóként tüntesse fel. Ezt a célt szolgálta az is, hogy azt állította, a vámügyi kérdésben az ellenzék 1842 előtti pozícióját foglalta el. Ráadásul a vita során mindvégig úgy állította be lapját, mintha az kezdte volna meg a szabad kereskedelem melletti érvelést a hazai politikai életben. Ez igaz is volt abban az értelemben, hogy a Kossuthi védvámrendszerrel szemben e lap újította fel elsőként a vámentörlés eszméjét. A politikában járatlanok azonban a kijelentést úgy is értelmezhetnék, hogy a vámentörlés tanát a Budapesti Híradó ismertette meg Magyarországon, vagyis ez volt a legelső ellenzéki lap.

⁴⁹¹ Lásd III/1. 3. *Példányszámcsökkenés és elszigetelődés – Szalaytól Csengeryig (1844. július 1.–1845. július 1.)*

⁴⁹² Lásd III/3. *A centralisták közeledési kísérletei a nemesi ellenzékhez*

⁴⁹³ Lásd IV/1. 2. *A Pesti Hírlap újra az egész ellenzék orgánuma*; – Csengery a Pesti Hírlapot május 10-ei cikkében is olyan lapnak nevezte, mely az ellenzék organumává akar válni (© [CSENGERY Antal], *Vámszövetség*, PH, 1846. május 10., 672. sz., 319). A konzervatívok a Pesti Hírlapot egyértelműen az ellenzékhez kötötték. A Budapesti Híradó a Hetilap és a Jelenkor mellett a Pesti Hírlapot is telivér-ellenzéki lapnak nevezte, (A. n., *Legyünk őszinték I*, BH, 1846. május 1. 379. sz., 291) míg a Nemzeti Ujság az ellenzék orgánumának (A. n., *Kinek-kinek a magáét*, NU, 1846. április 30., 273. sz., 269–270). Széchenyi a *Politikai program töredékekben* nevezte ellenzéki orgánumnak a Pesti Hírlapot. (SZÉCHENYI 1990, 2.)

⁴⁹⁴ A. n., *Tandem aliquando!*, BH, 1846. május 19. 389. sz., 335.

A konzervatív lap publicistája írása tanúsága szerint úgy vélte, hogy a Pesti Hirlap cikkeit végig ugyanaz a személy – Trefort Ágoston – írta. Sikeresnek bizonyult tehát Csengery korábbi taktikája, melynek során megpróbálta elhíttetni, hogy lapja vámszövetséget pártoló cikkeit nem ő írja.⁴⁹⁵ Ennek köszönhetően a későbbi ellenzéki tárgyalások során elég lehetett a lapnál betöltött alárendelt szerepére utalnia, hogy Kossuthék dühének zömét elhárítsa magáról. Ellenzéken belüli közvetítői szerepkörét így továbbra is elláthatta, miközben lapjában névtelenül a vámszövetség mellett agitált.

IV/2. 3. 2. Új vámügyi tervezet; új centralista politikai pozíció – A vita második szakasza

Kossuth 1846. május 22-én kapcsolódott a vitába. Ekkor egyszerre válaszolt a Pesti Hirlap és a Budapesti Híradó írásaira. A két lap által kívánt vámügyi rendezés között ugyanis nem látott lényeges különbséget. A konzervatívok ellen írva ennek ellenére Csengery érveit is felhasználta. A centralista szerkesztőt ugyanakkor – többek között – azzal próbálta engedelmességre szorítani, hogy felszólította a Pesti Hirlap újévi programjának betartására.⁴⁹⁶ Kossuth cikkének utolsó sorai ugyanakkor arra utalnak, hogy a megfelelő garanciák birtokában ő maga is hajlandó lett volna tárgyalni a vámszövetségről.

A Budapesti Híradó május 19-ei cikkében kifejtette, hogy a védvámrendszeri elv hibás. Ezt Európában is egyre több helyen látják be, és térnek át a szabad kereskedelemre. A birodalomnak is meg kell tennie ezt, és el kell törölnie a belső vámvonalat.⁴⁹⁷ Kossuth erre válaszul május 22-én úgy érvelt, hogy a belső vámok eltörlésével még a birodalom határainál felállított vámok nem szűnnének meg. A konzervatívok által javasolt vámrendezés tehát nem azonos a szabad kereskedelemmel, ráadásul ez kiszolgáltatná a magyar piacot az ausztriai iparnak. Mint Kossuth írta: „Austria müipara sem jóság, sem olcsóság tekintetében nem versenyezhet akár otthon, akár minálunk a külföldi müiparral; már most ha a közbenső vámvonal eltöröltetik, de a külső védvám megmarad, nem szabad kereskedést nyertünk, hanem kapott Austria védvámrendszert, sőt monopoliumot ellenünk hazánk piacán”.⁴⁹⁸ Ha azonban a Budapesti Híradó a külső vámok eltörlését is kívánná, Kossuth is mellé állna a kérdésben. Kossuth itt a csoportképviseleti beszédmódot

⁴⁹⁵ Mostanáig a szakirodalom is Trefortnak tulajdonította a Pesti Hirlap vámügyi cikkeinek túlnyomó részét. Lásd például MANN, 1982, 38–39; FENYŐ, 1997, 326–327.

⁴⁹⁶ A programot lásd IV/1. 2. *A Pesti Hirlap újra az egész ellenzék orgánuma*

⁴⁹⁷ A. n., *Tandem aliquando!*, BH, 1846. május 19. 389. sz., 335.

⁴⁹⁸ KOSSUTH Lajos, *Vámügy*, Hetilap, 1846. május 22., 41. sz., 699–700.

használva,⁴⁹⁹ a reformellenzék zöme nevében kimondta, hogy a szabad kereskedelem „a mi tanunk, mellytől csak kénytelenségből térünk el”.⁵⁰⁰ A szabad kereskedelem azonnali bevezetése azonban tönkre tette volna a Kossuth által is fejleszteni kívánt magyar ipart, melynek ekkor az osztrák mellett más külföldi iparok termékeivel is meg kellett volna küzdenie. Kossuth korábbi cikkeit figyelembe véve nem valószínű, hogy ebbe beleegyezett volna, így a szabad kereskedelem bevezetését vélhetően ekkor is hosszú távú célnak tekintette. E cikkben pedig csak azért jelenik ez meg rövidtávú célként, mivel a külső vámvonal eltörlésébe a kormányzat vélhetően nem egyezett volna bele. Ezt valószínűsíti az a kijelentés is, amit Csengery azon érvére tett válaszul Kossuth, miszerint a belső vámok eltörlésével a magyar ipar semmit sem fog veszteni, hiszen a vámok az adott pillanatban sem védik azt az ausztriai versenytől:⁵⁰¹ „Szép vigasztalás! mivel nincs gyárparunk, tehát vigasztaljuk magunkat azzal, hogy jövőben sem lesz. Szépen köszönöm”. Továbbra is nagy fontosságot tulajdonított tehát az ipar jövőbeli fejlesztésének. Válaszával pedig úgy igyekezett feltüntetni a centralistákat, mint akik ezt nem tartják szem előtt, holott már ők is többször nyilatkoztak e mellett.⁵⁰²

Kossuth miközben rámutatott a konzervatívok rendszere és a szabad kereskedelem közötti különbségre, a konzervatív elképzelést lényegében azonosította is a centralistákéval. A konzervatívokkal folytatott vita során ennek ellenére Csengery május 10-ei cikkének érveit is felhasználta. E cikkel egyetértve mondta ki, hogy Ausztria is főleg földművelő ország, majd megállapította, hogy emiatt Magyarország nem számíthat arra, hogy az eddiginél nagyobb piacot találjon ott. Ezzel szemben rámutatott arra, hogy a magyar termékek fő kiviteli célpontja Bécs, aminek saját (accise-[fogyasztási adó])vámсорompója van. Ennek feloldása azonban mindaddig nem került szóba, pedig ha ez fennmarad, a vámtörlés nem lehet teljes értékű. Kossuth azonban nem számolt azzal, hogy ezzel a vámsorompóval a kormány azt a bevételkiesést kívánta pótolni, amit a fogyasztási adó bevezetésekor a magyar nemesség adómentessége okozott.⁵⁰³ A birodalmon belüli vámszövetség megalakítása azonban csak a nemesi adómentesség eltörlésével vált volna lehetségessé. Ezt követően pedig a fogyasztási adót Magyarországon is bevezethették volna. Az accise-vámsorompó ezzel értelemszerűen

⁴⁹⁹ A csoportképviselési beszédmódról lásd *III/1. 1. Eötvös és Metternich*

⁵⁰⁰ Kossuth már 1846. március 10-én is ilyen értelemben nyilatkozott. (KOSSUTH Lajos, *Peel s viszhangjai*, H, 1846. március 10., 20. sz., 361–366.)

⁵⁰¹ Az akkori vámhelyzetet lásd *IV/2. 1. Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek*

⁵⁰² Lásd *III/1. 5. 1. Az országgyűlés vége előtt; III/1. 5. 2. Az országgyűlés bezárása után – A politikai pozíció részletes kifejtése; IV/2. 1. Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek*

⁵⁰³ Lásd *IV/2. 1. Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek*

szükségtelemmé vált volna, és vélhetően már a vámszövetség bevezetésének előmunkálataikor megszűnt volna. Ennél komolyabb megfontolást igényelt a Kossuth által szintén említett dohánymonopólium kérdése. (Olyannyira, hogy a vámszövetség hívei később sem találtak rá megoldást.) Kossuth úgy vélte, Ausztria erről nem fog lemondani, hiszen szüksége van az ebből származó jövedelmekre. Magyarország viszont ennek bevezetésébe nem egyezhet bele. A Budapesti Híradó korábban mégis hosszú cikkeket szentelt a dohánymonopóliumnak,⁵⁰⁴ ezért Kossuth arra kérte a konzervatív lapot, nyilatkozzon, valóban akarja-e ezt.

Kossuth egyetértett továbbá Csengeryvel abban, hogy a magyar harmincad jövedelmek eltörléséből származó hiányt pótolni kellene, és hogy az örökös tartományoknak Magyarország nem fizethet kárpótlást. Egyetértett Csengeryvel a budget kérdésében is, mivel "[k]imutatás, budget, számolás stb. az alkotmányosság természetes postulatuma". Kossuth tehát itt Magyarország önállóságának tényét hangsúlyozta, csakúgy, mint a cikk egy későbbi szakaszában, ahol arra emlékeztetett, hogy a Pesti Hírlap olyan vámszövetséget szeretne, „minő az egymástól független német statusok között fenáll, mellyek mindannyian befolynek a vámtarifa meghatározásába”. Szerinte a Budapesti Hírdónak, „mivel az alkotmányos magyar nemzet tagja” ezzel egyet kell értenie. Feltette ugyanakkor a kérdést, mi történne akkor, ha „a vámszövetségbe lépő független statusok egyike módosítást kíván a tariffában, s a másika azt el nem fogadja”? Független államok esetében a vámszövetség ilyenkor megszűnne, a Habsburg birodalomba tagozódott Magyarország esetében azonban ez nem lesz lehetséges. Kossuth így felszólította a Budapesti Híradót, hogy mutasson olyan alkotmányos garanciákat, melyek lehetővé teszik a magyar törvényhozás későbbi befolyását a vámtarifára, vagy a vámszövetségből való kilépést. Teljes joggal mutatott rá, hogy az akkori államberendezkedés nem rejtett magában elegendő alkotmányos garanciát a vámszövetség bevezetéséhez. Az akkori, nem felelős magyar kormány ugyanis bécsi befolyás alatt állt, vagyis a vámszövetség megvalósulása esetén elsősorban nem a magyar, hanem az összbirodalmi érdekek alapján foglalt volna állást a vámok megállapításakor. A problémát a centralisták által kívánt parlamentnek felelős magyar kormány oldhatta volna meg, mivel ez az országgyűlés felügyelete alatt a magyar érdekekért kellett volna, hogy kiálljon a bécsi kormányzattal szemben a vámkérdésben is. Ha ugyanis a felelős magyar kormány nem ezt teszi, a magyar

⁵⁰⁴ A. n., *Dohányügy I–V*, BH, 1846. március 29., 361. sz., 206; BH, 1846. március 31., 362. sz., 212; BH, 1846. április 3., 364. sz., 221; BH, 1846. április 5., 365. sz., 225–226; BH, 1846. április 26., 376. sz., 279–280.

országgyűlés lemondathatta volna, és újat nevezhetett volna ki a helyére. Ám a municipalisták az adott helyzetben kivihetetlennek tartották a felelős kormányt, és így nem is törekedtek a megvalósítására. Meg kell azonban jegyezni, hogy a belső és külső vámok meghatározásának a védvámrendszerben is ugyanúgy kellett volna történnie, mint a külső vámokénak a vámszövetségben. Vagyis a védvámrendszer bevezetéséhez is ugyanolyan alkotmányos garanciákra lett volna szükség, mint a vámszövetség megvalósításához. E biztosítékok mibenlétét azonban ennél konkrétabb formában Kossuth nem vethette fel a megerendszer védelme miatt. Csengery viszont válaszában megtette ezt, és minden korábinál nyíltabban kötötte össze a felelős kormány eszméjét a vámügyi rendezéssel, és mutatott rá, hogy az előbbi nélkül az utóbbi nem lehetséges.⁵⁰⁵ Ezután már Kossuthnak is figyelembe kellett ezt vennie. A vámügyi vita így közrejátszhatott abban, hogy a kormány felelősségének megvalósítását később Kossuth is elérendő célként határozta meg.⁵⁰⁶

Kossuth a cikkben polemikus módszerekkel igyekezett rászorítani Csengeryt az újévi program betartására. Azt állította, a centralista lap csak azért utasította el a védvámrendszert, mert kivihetetlennek tartja a Magyarország és az örökös tartományok között fennálló közjogi viszony miatt. Szerinte a Pesti Hirlap „hazánk érdek-önállóságának jövődjé felett” kétségbe esve „a várat – mikint ő hiszi feltételek alatt, de mikint én hiszem kényre kegyre, védelem nélkül feladja, még mielőtt a feladásra csak fel is lett volna szólítva”.⁵⁰⁷ Ráadásul a centralista lap eljárásával „a B. P. Híradónak alkalmat adott a dolgot oda magyarázni, mint ha a Pesti Hirlap nem csak vélt kénytelenségből várat adott volna fel, hanem mintha ezen [vám]eltörlést, mint lehető legjobbat valósággal ohajtáná is”. Kossuth tehát egyrészt azáltal próbálta hitelteleníteni Csengery állásfoglalását, hogy bizonyítani kívánta, a centralisták sem tartják a vámetörlést a legjobb választásnak. Másrészt a centralisták korabeli megítélésére – tapasztalatlan, naiv politikusok – rájátszva úgy próbálta beállítani Csengeryék tettét, mint amit a kevés tapasztalatból eredő félelem motivált. Ezt követően saját tapasztaltságát igyekezett kiemelni, mikor kijelentette, hogy a

⁵⁰⁵ © [CSENGERY Antal], *Vámszövetség*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362.

⁵⁰⁶ Kossuth először az ellenzék 1847. március 15-i konferenciájára készített – Eötvös, Szemere, Klauzál stb. javaslataival kiegészített – programtervezetében ejtett szót a parlamentáris kormány szükségességéről, majd a konferencián is e mellett nyilatkozott. Az eszme vélhetően ennek is köszönhetően a konferencia nyilatkozatába is bekerült. (*Kossuth programjavaslata az ellenzék számára a márc. 15.-i ellenzéki konferenciára, kiegészítve Szemere, Klauzál, Eötvös, Stettner javaslataival* = KLÖM XI, 116–119; *Pest, 1847 március 15.: Az országos ellenzék konferenciájának nyilatkozata* = KLÖM XI, 120–122; *Titkos jelentés a március 15.-i ellenzéki tanácskozások lefolyásáról* = KLÖM XI, 122–125; *Részlet ismeretlen leveléből, amelyben beszámol a március 15.-i ellenzéki konferencia és az ugyanakkor tartott konzervatív tanácskozás eseményeiről* = KLÖM XI, 128–130.) Molnár András szerint Kossuth 1847. március 15-i programjavaslata Deák Ferenc elképzeléseit is tükrözi. (MOLNÁR 1998, 21.) Elképzelhető tehát, hogy Deák befolyása is szerepet játszott abban, hogy Kossuth elfogadta a felelős kormány eszméjét.

⁵⁰⁷ KOSSUTH Lajos, *Vámügy*, H, 1846. május 22., 41. sz., 695; *ua. Vámügy c.* = KOSSUTH 1911, 454–462.

centralisták taktikáját „sem jónak, sem tanácsosnak” nem tartja. Nem tartja ezen kívül „a P.[esti] H.[irlap] új évi programjával egybehangzónak”, de ugyanakkor a Budapesti Híradóval ellentétben azt sem hiszi, hogy a centralista lap a konzervatívok oldalára állt volna.⁵⁰⁸ Kossuth itt megjegyezte, hogy a Pesti Hírlapot egy hónapon belül már másodszer dicsérték meg a konzervatívok.⁵⁰⁹ Azt állította viszont, hogy ő a továbbiakban nem akar e dicséretekkel foglalkozni, és nem is hozta szóba többet. Ez a megjegyzés arra lehetett hivatva, hogy csökkentse a Pesti Hírlap hitelét az ellenzék előtt, vagyis Kossuth a közvéleményre gyakorolt nyomással kívánta meghátrálásra bírni a centralistákat. Amellett tehát, hogy továbbra is ellenzékinek tartotta Csengery lapját, a vámügyben mutatott eljárását elítélte, és az újévi program betartására szólította fel. A Budapesti Híradó eufóriáját pedig azzal kívánta mérsékelni, hogy rámutatott, a konzervatívok sokkal több reformelemet vettek át az ellenzékétől, mint fordítva, valamint, hogy kimondta, a vámszövetséget elsőként az ellenzék követelte.

A cikk utolsó sorai magyarázatot adnak arra, hogy Kossuth miért nem tagadta meg a Pesti Hírlaptól az ellenzék orgánuma címet. Kijelentette ugyanis, hogy ha az általa feltett kérdésekre „a nyilvánosságnak határozott nyilatkozat adatik”, arra válaszolni fog. Ekkor pedig, mint írta: „A B. P. Híradó látni fogja, hogy sem én, sem barátaim nem akarunk opponálni csak azért, hogy opponáljunk”. Úgy tűnik tehát, a megfelelő garanciák birtokában Kossuth is hajlandó lett volna tárgyalni a vámszövetségről. Az újévi programban vállalt kötelezettségekre való figyelmeztetés és a centralisták tapasztalatlanágára való utalás így csupán Kossuth és hívei vezető szerepének biztosítására szolgálhatott. Kossuth cikkének egyes részei ugyanakkor arra utalnak, hogy maga is tisztában kellett, hogy legyen azzal, hogy az adott politikai körülmények között a vámügyi rendezés Magyarország önrendelkezési jogának biztosításával együtt nem megvalósítható. Csengery érveinek ugyanakkor hatással kellett Kossuthra lenniük, hiszen egyébként nem mutatott volna hajlandóságot a vámszövetség elfogadására.

Csengery a Budapesti Híradó május 19-i és Kossuth május 22-i cikkeire május 28-án, *Vámszövetség* című írásában válaszolt.⁵¹⁰ Ebben nem csupán vámügyi álláspontját

⁵⁰⁸ A konzervatívok üdvözölték a Pesti Hírlap vámszövetséget propagáló cikkeit. Lásd IV/2. 3. 1. *Kísérlet a reformellenzék politikai pozíciójának befolyásolására – A vita első szakasza*

⁵⁰⁹ A Budapesti Híradó mellett a Nemzeti Ujság (A. n., *Kinek-kinek a magáét*, NU, 1846. április 30., 273. sz., 269–270) is dicsérettel illette a Pesti Hírlapot, mivel az korábban kijelentette, hogy a kormányváltás nem veszélyezteti az ország alkotmányos létét (☉, *Mit kell várnunk?*, PH, 1846. április 24., 663. sz., 277). A magyar kormány élére 1846. április 16-án került gr. Apponyi György gr. Majláth Antal helyett.

⁵¹⁰ ☉ [CSENGERY Antal], *Vámszövetség*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362.

igyekezett megvédeni, hanem magát is a kompromisszum felrúgásának vádjával szemben. Ennek során még arra is talált lehetőséget, hogy kijelölje csoportja politikai pozícióját.

Csengery kijelentette, hogy Kossuth interpretációjával ellentétben a centralisták nem azért mondtak le a védvámrendszerről, mint írta „mert ennek kiviteléhez az örökös tartományok’ ellenében nincsen remény«, Mi ezt azért tevők, mert nézeteink szerint, viszonyaink’ természete zárja ki – a’ védrendszer’ lehetőségét az örökös tartományok’ irányában”. Mindehhez tudni kell, hogy az 1846-ban is érvényben lévő 1791. évi X. törvénycikk értelmében Magyarország »szabad, ... független, azaz semmi más országnak vagy népnek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró, ... tulajdon törvényei és szokásai szerint ... igazgatandó és kormányozandó ország«. ⁵¹¹ Magyarország és a birodalom másik fele között tehát a törvény szerint csupán perszónálunió állt fenn. A valóságban azonban „a Monarchián belül legfeljebb önállósággal bírt, amely a törvényhozásra, a közigazgatásra és az igazságszolgáltatásra terjedt ki”. ⁵¹² A centralisták tehát Kossuth állításának megfelelően valóban a fennálló törvényellenes helyzethez igazodtak, mikor Magyarország és az örökös tartományok közötti viszonytal igazolták álláspontjukat. A cikkből azonban nyilvánvalóvá vált, hogy Kossuth értelmezésével ellentétben – mellyel a centralisták nyilatkozatának élet igyekezett a közvélemény előtt tompítani – a centralisták valóban a vámszövetség hívei voltak. Csengery tehát egy olyan elv hirdetéséhez tért vissza 1846 májusában, mely a centralista program része volt az újévi program előtt. Kossuth így jogosan figyelmeztette Csengeryt e program betartására.

Csengery a védvámrendszert nemcsak megvalósíthatatlannak tartotta, hanem szükségtelennek is, mivel „az ausztriai ipar mellett hazánkban gyáripar keletkezhetik, főleg ha a’ vámsorompók’ megszüntetése által nemcsak Magyarországon, hanem az örökös tartományokban is piacza leszen” a magyar gyáriparnak. ⁵¹³ Ráadásul ez esetben az ausztriai tőke egy része is Magyarországra fog kerülni, ami szintén erősíteni fogja a hazai ipar helyzetét. ⁵¹⁴ Elárulta továbbá: nem tart attól, hogy a vámszövetséget az ausztriai kormány alkotmányos feltételek nélkül meg tudná valósítani, de ha ez így lenne, és a magyar országgyűlésnek nem lenne elegendő ereje, „hogy ez alkotmányos föltételeket keresztülvihesse” akkor a védvámrendszert sem érhetné el. Csengery a szükséges

⁵¹¹ Idézi GERGELY 2003, 20. (A vonatkozó fejezetet Gergely András és Pajkossy Gábor jegyzi.)

⁵¹² *Uo.*

⁵¹³ © [CSENGERY Antal], *Vámszövetség*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362.

⁵¹⁴ Csengery itt Trefort Ágoston 1841-es akadémiai székfoglaló beszédének egyik vámszövetség melletti érvét ismétli meg. Lásd TREFORT 1841.

alkotmányos garanciákat nem nevezte meg, de vélhetően a parlamentnek felelős magyar kormány eszméjére gondolt. Eközben azt is elismerte, hogy e nélkül sem a vámszövetség, sem a védvámrendszer nem megvalósítható, amivel burkoltan érvelt is az általa óhajtott politikai berendezkedés mellett.

Csengery ugyanakkor rámutatott, hogy a védegyleti tevékenység következtében a kormány készen áll a vámsorompók megszüntetésére. Így már az ellenzéknek is máshogy kell kezelnie a kérdést, mint „három év előtt”. A védegyleti mozgalom eredetére és eredményeire vonatkozó utalással ugyanakkor nem csak az ezt alapítók érdemeit ismerte el, hanem azt is, hogy a Védegyletet a vámügy rendezéséig mindenképpen fenn kell tartani. Ennek segítségével ugyanis a kívánt irányba lehet terelni a kormány tevékenységét. A Védegylet fenntartására való utalás az azt támogató ellenzékiek megnyerésére is szolgálhatott. Csengery szerint az adott helyzetben fel kell szólítani a kormányt, „hogy kész törvényjavaslatok által bizonyítsa be, mikint a ’ vámsorompók ’ megszüntetésére nemcsak kész, hanem e ’ megszüntetés egyszersmind lehetséges is”.⁵¹⁵ A centralisták fel is szólították erre a kormányzatot, ezért Csengery szerint eljárásukat nem lehet rossz taktikának nevezni, ahogyan Kossuth tette. Csengery elismerte ugyanakkor, hogy a vámszövetség bevezetésének komoly nehézségei vannak, melyekről azonban cikkében nem ejtett szót. Ezt követően felhívta a figyelmet a követutasításokból adódó nehézségekre is. Úgy vélte ugyanis, hogy miattuk a követ sokszor kénytelen „a’ kivihető jót” visszautasítani. Az utasítások elkészítése előtt tehát nem szabad „utógondolatokat” rejtegetni, vagyis a felmerülő kérdéseket kellőképpen meg kell vitatni. Csengery tehát a vita eszméket tisztázó hatásával magyarázta, hogy lapja felhívta a konzervatívok figyelmét arra, hogy a vámsorompók eltörlése önmagában nem elégséges, amellet Magyarországnak önrendelkezési jogára is szükség van. A cikkben tehát a parlamentnek felelős kormány eszméje után a centralista elvek közül újabbak jelentek meg, a szólásszabadság elve, és az utasítások eltörlése. Igaz, ezek közül a szólásszabadság elve a municipalisták eszmerendszerének is részét képezte. A centralisták ugyanakkor azért is kívánhatták a hírlapi polémiát, mivel úgy vélték, hogy abban legyőznék a municipalistákat.⁵¹⁶

Ezt követően Csengery a csoportképviseleti beszédmódot használva lapja nevében feltette a kérdést „miért nincs öszhangzásban ez ugynevezett tactica a’ P.[esti] Hírlap’ új évi programjával”, majd gondolatmenetét így folytatta: „A’ P.[esti] Hírlap kinyilatkoztatá, hogy a’ centralisatio’ általános vitatását ajournirozza [késlelteti].

⁵¹⁵ © [CSENGERY Antal], *Vámszövetség*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362.

⁵¹⁶ Lásd III/2. 1. 1. *Szemere a centralisták oldalán*

Határozottan kijelenté, hogy elveiről mindazáltal le nem mond, hogy azokat egyes reformkérdéseknél akkép' alkalmazandja, mint azt az utóbbi országgyűlés némelly tárgyakban megkezdé. Nem elvei' vitatásának elhalasztását, hanem az ellenzéki erők' öszpontosítását tartotta e' Hirlap mindenek fölött szükségesnek. Ez utóbbi cél' elérhetése végett nyult eszközül az elsőhez. 'S hogy a' czélt valóban elérhesse, azóta sem mulasztott el semmit, mi hatalmában állott, e' lapok' szerkesztője, kit csak azon esetben érhetne vád, ha például a' Hetilapban védett vámügyi nézetek' közlését K.[ossuth] L.[ajos] urtól megtagadta volna. A' P.[esti] Hirlap ezt nem tevé; jól tudja, mikép' a' vámkérdés körül magának az ellenzéknek kebelében is lehetnek különböző vélemények. A' P.[esti] Hirlap [...] megfelelt ígéreteinek".⁵¹⁷ Az idézett szövegrész – azon túl, hogy megerősíti a Teleki László által Wesselényinek 1846 februárjában írottakat⁵¹⁸ – a centralisták és municipalisták megállapodásának egy olyan részletét is felfedi, melyről eddig nem volt tudomásunk. A centralisták e szerint elveiket egyes reformkérdéseknél úgy alkalmazhatták, ahogyan azt a legutóbbi országgyűlés tette. E kitétel azonban nem szerepelt a lap újról programjában, így ez csakis az egymás közötti egyeztetések során kristályosodhatott ki. Érvényességét az bizonyította, hogy a municipalisták nem cáfolták Csengery állítását. Mivel azonban az országgyűlés a védvámrendszeri elv mellett foglalt állást, a centralistáknak is ezt kellett volna propagálniuk, és nem sorolhatták volna a vámügyet a nyílt kérdések közé.⁵¹⁹ Csengery, hogy magát és reformellenzéken belül kivívott politikai helyzetét mentse, lapja ellenzéki irányát hangsúlyozta, aminek igazságát szerinte csak az tagadhatta, aki az adott pillanatban azt hitte „l'opposition c'est moi”.⁵²⁰ Ezzel az ellenzék egységes irányának hiányára is rámutatott, és egyszersmind arra is utalt, hogy amíg ez a hiányosság fennáll, az oppozíció tagjainak joguk van saját véleményüket kifejteni. Ráadásul a véleményalkotásra való hivatkozással burkoltan az őt elhallgattatni akaró Kossuthot is kritizálta. Ezzel talán Kossuth reformellenzéken belüli helyzetét is gyengíteni kívánta. Csengery mentegetőzése azonban az újról program és a kompromisszum most tárgyalt cikkben felfedett eleme miatt nem érhetette el a kívánt hatást.

Az idézett szövegrész második felében Csengery rámutatott, hogy ő nem gátolta Kossuthot abban, hogy kifejtse a Hetilapban védett vámügyi nézeteit a Pesti Hirlapban. Ez egyben azt is jelenti, Kossuth nem kérte, hogy Csengery e tárgyban írt cikket adjon közre tőle. Vélhetően ezt azért nem tette, mert a vámügyi rendezést az ellenzék országgyűlési

⁵¹⁷ © [CSENGERY Antal], *Vámszövetség*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362.

⁵¹⁸ Teleki László Wesselényi Miklóshoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1846. február 19.

⁵¹⁹ KOVÁCS 1894, 153.

⁵²⁰ © [CSENGERY Antal], *Vámszövetség*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362.

állásfoglalása miatt – többsége a védvámrendszert támogatta – nem tekintette nyílt kérdésnek. Így valószínűleg arra számított, hogy a centralisták is a magyar ipart védő vámok mellett fognak érvelni. Csengeryék azonban a kormány vámügyi álláspontjának változására reagálva újra a vámszövetségi elvet kezdték hirdetni.

A Pesti Hírlap szerkesztője tehát rákényszerült, hogy kijelölje saját politikai pozícióját. Ezt ráadásul úgy kellett tennie, hogy reformellenzéken belüli helyzetét ne veszélyeztesse. Önmeghatározása nemcsak magára, hanem minden centralistára is vonatkozott, hiszen írásában végig a csoportképviseleti beszédmódot használta. A csoportjának kívánt pozíciót jórészt a reformellenzékével azonosította, hiszen a centralistákat ennek a politikai erőnek a részeként mutatta be. Az általa kijelölt pozíció azonban nem fedte teljesen a reformellenzékét, hiszen ő több olyan elvet is említett az elérendők között, melyet az elutasított. Az eltérések közül a felelős kormány eszméjét és az utasítások eltörlését említette meg cikkében: „a’ Hetilap megérintvén a’ centralisatiót, azon, szerinte, boldogtalan centralisatiót, nem hallgathatjuk el csodálkozásunkat, hogyan találkoznak statusférfiak, kik midőn egy részről az önálló felelős parlamenti kormányt – mert ez a’ centralisatio’ lényege – az utopiák’ sorába helyezik, az önálló kereskedési politicát, önálló védrendszert olly könnyen kivihetőnek tartják!”⁵²¹ Csengery itt minden korábbinál nyíltabban kötötte össze a felelős kormány eszméjét a vámügyi rendezéssel, és emelte ki azt, hogy előbbi nélkül az utóbbi nem lehetséges. A municipalistákkal kötött kompromisszumot tehát nyilvánvalóan nem tartotta tiszteletben.

Az eszmei különbségek sorába került az 1791. évi X törvénycikkkel ellenkező helyzet szükségként való elismerése is. Csengery szerint ugyanis, mint írta: „viszonyaink’ természete zárja ki – a’ védrendszer’ lehetőségét az örökös tartományok’ irányában”. Ez egyben azt is jelentette, hogy a centralisták Magyarország érdekeit hajlandóak voltak alárendelni a birodalom egésze számára fontos intézkedéseknek. Erre vélhetően az orosz terjeszkedéstől való félelem készítette őket, bár a cikkben erről nem esik szó. A centralisták ugyanakkor Magyarország birodalmon belüli önállóságát biztosítani kívánták például azáltal, hogy a magyar országgyűlésnek is beleszólást kívántak biztosítani a birodalmi vámszövetséget körülvevő védvámok meghatározásába.⁵²² Ebből arra következtethetünk, hogy Magyarország érdekeinek csorbításába csak a legszükségesebb esetekben, például a birodalom biztonságát érintő kérdésekben egyeztek volna bele.

⁵²¹ © [CSENGERY Antal], *Vámszövetség*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362.

⁵²² Lásd például © [CSENGERY Antal], *Vámszövetség*, PH, 1846. május 10., 672. sz., 319.

A centralisták ugyanakkor nem határolódtak el az ausztriai kormánytól származó reformjavaslatoktól sem:⁵²³ „Nem kell-e az ellenzéknek készen lenni azon esetre, ha a kormány a ’ vámvonal’ megszüntetését initialná [...], – nem kell-e a ’ másik félt fölhívni, hogy kész törvényjavaslatok által bizonyítsa be, mikint a ’ vámsorompók’ megszüntetésére nemcsak kész, hanem e’ megszüntetés egyszersmind lehetséges is? – Kérdjük, az illy fölhívás rossz tactica-e, ha valóban eredményt akarunk?” Csengery itt láthatóan ismét törekedett reformellenzéken belüli helyzete megtartására. Csengery önmeghatározását, pontosabban csoportjának ellenzéken belülré helyezését hitelesítette, hogy Kossuthék ezt nem cáfolták. Ettől kezdve tehát a centralisták „legálisan” kezdhették meg az ellenzék velük szimpatizáló tagjainak maguk köré gyűjtését. Új munkatársaik közül a legnevesebb egyértelműen a korábban az Erdélyi Híradót szerkesztő Kemény Zsigmond volt,⁵²⁴ de mellette számos, másodvonal-beli municipalista szerző lett a Pesti Hirlap munkatársa. Csak a felsorolás szintjén: Tóth Lőrinc,⁵²⁵ Beöthy Zsigmond,⁵²⁶ Josipovich Antal,⁵²⁷ Záborszky Alajos,⁵²⁸ gr. Zay Károly,⁵²⁹ gr. Andrássy Gyula.⁵³⁰ Az L. M–t. szignó vélhetően Lónyay Menyhértet,⁵³¹ míg a Sz. I. és az Sz. I-n. Szokolay Istvánt,⁵³² a G. I. bizonyíthatóan Gorove Istvánt,⁵³³ az S. L. szignó és a Lódi álnév Szeberényi Andort takarja.⁵³⁴

⁵²³ Az 1847. június 7-én aláírt Ellenzéki Nyilatkozatban a reformellenzék sem zárkózott el a kormánytól származó reformjavaslatoktól. *Pest, 1847 június 7. Az ellenzéki nyilatkozat Deák Ferenc által összefoglalt végleges szövege* = KLÖM XI, 152–157.

⁵²⁴ RIGÓ 1983, 481.

⁵²⁵ Tóth Lőrinc, mint a Védegyelet titkára már 1844 decemberétől írt cikkeket a Pesti Hirlapba. Későbbi szorosabb munkakapcsolata a centralistákkal innen eredhetett. 1846-ban mindössze egyszer találkozhatunk monogramjával a lapban (T. L. [TÓTH Lőrinc], *Ügyvédi szózatok VI*, 1846. január 25., 613. sz., 57), de 1847-ben számos jogi tárgyú cikket publikált itt.

⁵²⁶ A korábban a Kossuth-féle Pesti Hirlapba és később a Kossuth Hirlapjába is dolgozó Beöthy Zsigmondnak 1846-ban egy cikke jelent meg a centralista lapban. BEÖTHY Zsigmond, *Magyar jogirodalom*, PH, 1846. január 27., 614. sz., 63–64.

⁵²⁷ A túrmezei grófnak két cikke jelent meg a lapban 1846-ban. JOSIPOVICH Antal, *Néhány szó egyszer mindenkorra a’ B. P. Híradó’ horvátügyi zajgásaira*, PH, 1846. január 18., 609. sz., 41; UŐ, *A’ zágrábi lapok*, PH, 1846. szeptember 29., 752. sz., 213.

⁵²⁸ Záborszky 1846-ban egy két részes cikket publikált a lapban: ZÁBORSZKY Alajos, *Az erdélyi unioról I–II*, PH, 1846. február 3., 618. sz., 77–78; PH, 1846. február 5., 619. sz., 81.

⁵²⁹ A főrendi ellenzék tagja az ágostai evangélikus egyház főfelügyelői minőségében írt a lapba. Gróf ZAY Károly *Még egy válasz a’ magyarhoni néhány év. lelkész’ panaszaira*, PH, 1846. május 1., 667. sz., 297; Gróf ZAY Károly, *Viszontválasz tiszántuli Melchizedech urnak*, PH, 1846. június 12., 690. sz., 399–400; Gróf ZAY Károly, *Pótléknyilatkozat*, PH, 1846. július 24., 714. sz., 53.

⁵³⁰ Gróf ANDRÁSSY Gyula, *Észrevételek a’ B–P. Híradó’*: „legyünk őszinték!” című cikkeire, PH, 1846. május 21., 678. sz., 343; UŐ, *Egy plebejus és elvei I–II*, PH, 1846. szeptember 15., 744. sz., 179; PH, 1846. október 6., 756. sz., 233; UŐ, *Felelet a’ plebejusnak „ egy aristocrata és modora”* című cikkeire, PH, 1846. október 20., 764. sz., 265.

⁵³¹ Lónyaynak Szalay már a lap centralista kézbe kerülése előtt Trefort közvetítésével szavát vette, hogy ír a lapba, de végül Lónyay mégsem teljesítette ígéretét. 1845-ben azonban L. M. monogrammal jelentek meg cikkek a lapban. E cikkeket talán Lónyay írta. (L. M. [LÓNYAY Menyhért?], *Ipar*, PH, 1845. április 8., 448. sz., 231; L. M. [UŐ?], *Néhány szó a’ tiszai birtokosokhoz*, PH, 1845. április 17., 453. sz., 251–252.) Az 1846-ban aláírásul használt névbetűk már egyértelműbben utalnak Lónyayra. L. M–t. [UŐ?], *Tiszaszabályozás I–*

IV/2. 3. 3. Vámügyi kompromisszum – Kossuth és a kormányfelelősség eszméje

Csengery május 28-ai cikke után a konzervatívok és ellenzékiek közötti vámügyi vita tovább folytatódott, a Hetilap és a Pesti Hirlap azonban egymás nézeteit nem próbálták cáfolni. Ennek okát vélhetően abban kell keresni, hogy a szemben álló ellenzéki csoportok kompromisszumot kötöttek. A megegyezés alapjául a Csengery május 28-ai cikkének jegyzetében tett kijelentés szolgálhatott: „ha volna is kilátás, hogy némelly ágai iparunknak Ausztria’ ellenében védelmet nyerjenek, az csak különös egyezkedés’ útján, tehát a’ vámszövetség’ egy neme által lenne elérhető”.⁵³⁵ Kossuth erre válaszul fejthette ki 1846. június 26-án a Hetilapban, hogy a birodalmon belüli vámvonalat Ausztriával közösen kívánja szabályozni. Ezzel már a vámszövetségi elv elfogadásához közeledett. Mint Kossuth írta: „[N]incs közöttünk senki magát azzal mystificáló, hogy miután királyunk austriai császár is; mi a magyar király megegyezésével fogunk az austriai császár ellen önhatalommal védvonalat állítani. Hanem gondoltuk, s gondoljuk azt, hogy alku és egyeség útján, fog Austria hozzájárultával a közbenső vám szabályoztatni, s e szabályzatnál kölcsönös méltányossággal hazánk érdeke is tekintetbe vétetni. – E mellett Austria megtarthatja dohánymonopoliáját, status jövedelme csökkenni nem fog, mi nem

III, 1846. január 27., 614. sz., 61; PH, 1846. február 1., 617. sz., 73; PH, 1846. február 8., 621. sz., 89; L. M-t. [UŐ?], *A’ gabonatörvény ’s az az elleni szövetség*, PH, 1846. február 10., 622. sz., 93–94.)

⁵³² Szinnyei József adatai szerint Szokolay 1846 és 1848 között dolgozott a centralista lapba. (SZINNYEI 1980–81, 1034–1036.) Arról azonban sem Szinnyei, sem az írói álnévlexikonok nem emlékeznek meg, hogy milyen szignót használt. Ha az Sz. I. monogram őt takarja, akkor Szinnyei adatait ki kell egészíteni azzal, hogy Szokolay már 1845-ben is írt a lapba. (Sz. I. [SZOKOLAY István?], *Helvetia és Magyarország*, PH, 1845. július 8., 499. sz., 19–20; Sz. I. [UŐ?], *A’ közszellem*, PH, 1846. április 28., 665. sz., 289–290; Sz. I. [UŐ?], *Urbéri viszonyok I–VI*, PH, 1846. október 30., 770. sz., 289; PH, 1846. november 1., 771. sz., 293; PH, 1846. november 3., 772. sz., 297; PH, 1846. december 1., 788. sz., 361; PH, 1846. december 3., 789. sz., 365; PH, 1846. december 6., 791. sz., 373.) Emellett Szokolay teljes névalírással már 1845-től írt a lapba. (SZOKOLAY István, *Védegyelet és ellenei*, PH, 1845. február 9., 429. sz., 87–88. UŐ, *Népnevelés II–III*, PH, 1845. október 17., 557. sz., 257–258; PH, 1846. január 16., 608. sz., 40; UŐ, *Census I–IV*, PH, 1846. április 12., 657. sz., 250; PH, 1846. április 19., 660. sz., 265–266; PH, 1846. április 21., 661. sz., 269–270; PH, 1846. április 24., 663. sz., 279–280.) 1847-ben számos cikk jelent meg Sz. I-n névbetűkkel, ami szintén Szokolayra utaló szignó lehet.

⁵³³ Az 1846-ban a Védegyelet igazgatójává avanszáló Gorove ugyanebben az évben monogramjával jelölte meg cikkeit a Pesti Hirlapban. (SZ. DEBRECZENI 1992, 175.) Cikkei: G. I. [GOROVE István], *66, 987 rendentuli napszám Temesben*, PH, 1846. június 12., 690. sz., 399; G. I. [UŐ], *Elleneink és mi I–II*, PH, 1846. június 16., 692. sz., 407; PH, 1846. június 18., 693. sz., 411.

⁵³⁴ A Védegyelet díjnokaként dolgozó evangélikus lelkész Lódi álnéven (SZ. DEBRECZENI, *i. m.*, 290) főleg a nemzetiségi ügygel kapcsolatban publikált a lapban. (Lódi [SZEBERÉNYI Andor], *A’ pozsonyi tót lap I–III*, PH, 1846. március 12., 639. sz., 169; PH, 1846. március 20., 644. sz., 193; PH, 1846. április 30., 666. sz., 291; Lódi [UŐ], *A’ pozsonyi tót lap*, PH, 1846. augusztus 18., 728. sz., 111; Lódi [UŐ], *A’ pozsonyi tót lap*, PH, 1846. szeptember 13., 743. sz., 175; Lódi [UŐ], *Pozsonyi tót ujság*, PH, 1846. október 9., 758. sz., 241; Lódi [UŐ], *Hübéri viszonyok és népnevelés I*, PH, 1846. október 16., 762. sz., 257–258; Lódi [UŐ], *A’ pozsonyi tót lap*, PH, 1846. december 8., 792. sz., 377–378.) Az S. L. álneves cikkben egy korábbi Lódi-cikk: szerzőjeként azonosítja magát. (S. L. [UŐ], *A’ tót lap’ egyik dolgozótársa*, PH, 1846. október 29., 769. sz., 285. A szóban forgó Lódi-cikk: Lódi [UŐ], *A’ pozsonyi tót lap*, PH, 1846. szeptember 13., 743. sz., 175.)

⁵³⁵ © [CSENGERY Antal], *Vámszövetség*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362.

érendjük jólétünket, előmenetelünket Austria érdekeinek feláldozva, s kifejtván műipar és mezőgazdasági szorgalmat, helyesebb statusgazdászati szempontból szabályozva külvámainkat, utat törve ösvényt egyengetve a külkereskedésnek, küzdjük fel nemzetünket a versenyezhetés polczára; és készítjük elő a *szabadkereskedés korszakát*.⁵³⁶ Kossuth szövegét idézve Csengery is újra kifejtette, hogy „a’ vámszövetségnek még olly neme is lehet, hol nem törlesztetnek el általában a’ közbenső vámok, hanem kölcsönös egyezkedések’ utján fogunk nyerni egyes czikkeinkre némi kedvezményeket”.⁵³⁷ Kossuth megfogalmazásából úgy tűnik, a vámszövetség eszméjéhez való közeledésben szerepet játszott, hogy ekkor már figyelembe vette a két birodalom fél közös érdekeit. Erre Csengery cikkei készíthették.⁵³⁸ Kossuth ugyanakkor csak elvben közeledett a vámszövetséghez, szóhasználatban nem. Új, vámszövetséginek nevezhető tervezetét ugyanis védvámrendszeri fogalmakkal írta körül. Ez arra utalhat, hogy ellenzéken belüli vezető szerepét nem akarta újabb vámügyi elvváltoztatással kockára tenni. Ez egyébként a kormány vámszövetségi tervei miatt sem lett volna tanácsos, mivel a konzervatív publicisták ezt saját győzelmükként tüntethették volna fel, ami sok ellenzékit állíthatott volna a kormány pártjára.

Kossuth tehát megtalálta a megoldást, mely mindkét ellenzéki csoportot kielégíthette. A birodalom mindkét fele számára kedvezőtlen status quo megváltozott volna. Magyarország megkapta volna az iparát védő védvámrendszert, amit a közös érdekeknek megfelelően Ausztriával együtt szabályozott volna. Ráadásul a vámtöreléssel járó vámszövetséget akadályozó tényezők problémája – dohánymonopólium, accise-vámsorompók, a költségvetés szempontjából fontos vámbevételek kiesése – ezáltal megkerülhetővé vált. A Kossuth és a centralisták által elvben egyaránt elfogadott szabad kereskedés későbbi bevezetésének lehetősége is fennmaradt.⁵³⁹

Kemény Zsigmond naplójából úgy tűnik, a centralisták és municipalisták Kossuthnál 1846. augusztus 12-én és 14-én egyeztető tárgyalásokat tartottak a vámügyben. A konferenciák egyértelműen a védvámrendszer mellett foglaltak állást. Kemény nem részletezi, hogy e rendszer alatt pontosan mit értettek, de a fentebb írtak és a konferenciák

⁵³⁶ KOSSUTH Lajos, *A Budapesti Híradó a vámkérdésben*, Hetilap, 1846. június 26., 51. sz., 857–865.

⁵³⁷ [CSENGERY Antal], *A’ B.[uda] P.[esti] Híradó, Hetilap és mi a’ vámügyben*, PH, 1846. július 2., 701. sz., 1.

⁵³⁸ Lásd IV/2. 3. 2. *Új vámügyi tervezet; új centralista politikai pozíció – A vita második szakasza*

⁵³⁹ Lásd IV/2. 1. *Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek; IV/2. 2. Vámszövetség vagy védvámrendszer – A centralisták vámügyi elképzelései 1846 májusa előtt*

után történtek ismeretében jogos a feltételezés, hogy a Kossuth által június 26-án leírt tervezetet.⁵⁴⁰

Az egyeztető tárgyalások eredményének megfelelően Csengery lapjában csoportképviseleti beszédmodot használva kinyilvánította, hogy a centralisták a továbbiakban a védvámrendszert támogatják. Véleményének változását azzal indokolta, hogy Ausztria előre láthatólag nem fog lemondani dohánymonopóliumáról a vámszövetség kedvéért.⁵⁴¹ Így a vámtörlesztés csak úgy történhetne meg, ha a dohánymonopóliumot Magyarországon is bevezetnék. Ebbe viszont a centralisták nem hajlandók beleegyezni. Mint Csengery írta: „azon okokhoz ragaszkodva, mellyek általában a’ dohánymonopolium ellen szólnak, elégnek tartjuk megjegyezni, mikép’ részünkről, illy áldozattal, melly iparüzőink’ egy részével tönkre tenné mezőgazdaságunk’ egy nevezetes ágát [tudniillik a dohánytermesztést – K. J.], egyáltalában nem ohajtjuk a’ közbenső vámsorompok’ eltörlését, ’s hajlandóbbak vagyunk részletes alkudozásokba bocsátkozni a’ vámszabályzat’ tételei fölött, kölcsönös engedmények ’s az érdekek’ kiegyenlítése végett. Ez a’ legkevesebb, mit követelhet nemzetünk, mellynek, már alkotmányos önállóságánál fogva is, joga volna független védvámrendszerre.”⁵⁴² Csengery itt tehát újra Magyarország önállóságának tényét hangsúlyozta, a birodalmi érdekek elsődlegességével szemben. Az általa kívánt védvámrendszer leírásából pedig úgy tűnik, hogy a Kossuth által kidolgozott rendszert támogatta. A továbbiakban pedig a Hetilaphoz hasonlóan számos cikket írt a dohánymonopolium ellen.⁵⁴³ A reformellenzék talán ezzel akarta megakadályozni a konzervatívok által kívánt vámtörlesztést, ami csak a dohánymonopólium magyarországi bevezetésével vált volna lehetségessé.

Csengery szerint a kormány a dohánymonopóliumot a törvényhozás megkerülésével, gazdasági úton valósítaná meg Magyarországon, amivel nemcsak a hazai dohányipart, hanem a dohánytermesztést is tönkre tenné.⁵⁴⁴ Csengery tehát az újévi programhoz hasonlóan ezúttal is a kormány alkotmányellenes tevékenységével indokolta csoportja igazodását a reformellenzék többsége által képviselt elvekhez. Az ismertetett adatokból azonban úgy tűnik, hogy a centralisták és municipalisták ez esetben is

⁵⁴⁰ KEMÉNY 1966, 181–182.

⁵⁴¹ A dohánymonopólium kérdését lásd IV/2. 1. *Kettős vámrendszer és az ezzel kapcsolatos reformtervek*

⁵⁴² [CSENGERY Antal], *A’ vámügy és dohánymonopolium*, PH, 1846. augusztus 23., 731. sz., 123. Csengery ezt megelőzően már augusztus 7-én is a védvám mellett nyilatkozott. (** [CSENGERY Antal], *Vámügy*, PH, 1846. augusztus 7., 722. sz., 85.)

⁵⁴³ [CSENGERY Antal], *Dohányügy*, PH, 1846. november 19., 781. sz., 333; [UŐ], *Dohányügy II*, PH, 1846. november 22., 783. sz., 341; ** [UŐ], *Még egypár szó a’ dohányügyben I*, PH, 1846. december 15., 796. sz., 393; ** [UŐ], *Még egypár szó a’ dohányügyben II*, PH, 1846. december 22., 800. sz., 409.

⁵⁴⁴ [CSENGERY Antal], *A’ vámügy és dohánymonopolium*, PH, 1846. augusztus 23., 731. sz., 123.

kompromisszummal hidalták át a nézeteik közti különbséget. Kossuth ugyanis a védvámrendszer nevet fenntartva lényegében vámszövetségi rendezést írt le. Eredeti tervén tehát komoly módosításokat hajtott végre. Az új rendszer így már a centralisták számára is elfogadhatóvá vált, még azon az áron is, hogy e rendszert is védvámrendszernek nevezik. Ezzel ugyanis az ellenzék szélesebb tömegei előtt úgy tűntek fel, mintha ismét csak vereséget szenvedtek volna Kossuthéktól. Nem meglepő tehát, hogy július 2-ai cikkében Csengery felhívta a figyelmet arra, hogy Kossuth új tervezete valójában vámszövetségi rendezést takar.⁵⁴⁵ Mindezek ismeretében kijelenthető: a vámszövetségi elvek hirdetésével, majd a Kossuth által június végén kínált vámügyi kompromisszum elfogadásával a centralisták is hozzájárultak ahhoz, hogy kialakuljon a közösen képviselendő ellenzéki program.

A szakirodalom már korábban rámutatott, hogy a centralisták vámügyi cikkei nem maradtak eredmény nélkül, és Kossuth 1846. augusztus 20-i védegyeleti beszédében közeledett a vámszövetség elvének elfogadásához.⁵⁴⁶ Arra azonban eddig még senki nem hívta fel a figyelmet, hogy Kossuth már 1846. június 26-ai cikkében is tett vámszövetségi ajánlatot. Az ő közreműködésével keletkezett 1847. augusztusi Pest megyei követutasítás pedig Szabad György szerint „annak ellenére, hogy állást foglalt a közbülső vámok legalábbis időleges fenntartása mellett, tulajdonképpen vámszövetségi ajánlatot tartalmazott”.⁵⁴⁷ A centralista eszmék, illetve a Kossuth által kínált kompromisszum elfogadottsága terjedésének igazolására ez utóbbi dokumentum vámüggyel foglalkozó részét részletesebben is elemzem.⁵⁴⁸

Az 1847. augusztusi Pest megyei követutasítás VII., vámüggyel foglalkozó pontjának elején ugyanazok az érvek olvashatók,⁵⁴⁹ melyeket Kossuth a konzervatív vámszövetségi tervek ellen hozott fel 1846. május 22-ei cikkében:⁵⁵⁰ a külső vámok fennmaradása lehetetlenné teszi a külfölddel való kereskedést, míg a Bécs körüli vámoké a magyar termékek ottani kelendőségének növekedését; a vámtörlés megsemmisítené a gyenge magyar ipart; az ausztriai dohánymonopólium miatt a vámok különben sem törölhetők el. Az örökös tartományok és Magyarország közötti kereskedést ugyanakkor

⁵⁴⁵ Lásd fentebb.

⁵⁴⁶ SZABAD 1971, 87–97; SZABAD 1977, 94–95; MANN 1982, 39; FENYŐ 1997, 326–327; SZABAD 2002, 79–80. Kossuth beszédét lásd KOSSUTH 1847 a 65–217.

⁵⁴⁷ SZABAD 1971, 93; SZABAD 1977, 107; SZABAD 2002, 98.

⁵⁴⁸ *Pest, 1847 augusztus vége. A pestmegyei követi utasítások elkészítésére kiküldött bizottmány jelentése* = KLÖM XI, 168–191.

⁵⁴⁹ *Uo.*, 182–183.

⁵⁵⁰ KOSSUTH Lajos, *Vámügy*, H, 1846. május 22., 41. sz., 695–700; *ua. Vámügy c.* = KOSSUTH 1911, 454–462.

úgy rendezné az utasítás, hogy az élelmiszerek és „a gyártásra szolgáló nyersanyagok be és kivitele kölcsönösen szabad legyen”, míg a mindkét birodalom félben gyártott gyártmányokra kölcsönösen alacsony, 5–10 % közötti vámokat vetne. A tervezet tehát csak az ipari termékek esetében tartaná fenn a Magyarország és Ausztria közötti vámokat, melyek azonban – magyar szempontból – jóval alacsonyabbak lennének a korábbiaknál. Kimondja ugyanakkor, hogy a külső és belső vámok egyaránt csak átmenetiek lehetnek, és ezek megváltoztatása csak a magyar országgyűlés közreműködésével történhet, amire konkrét tervet is ajánl: „királyunk mint Austriai császár, meghatalmazott biztosokat nevezzen, kik mindjárt az országgyűlés elejére a magyar országai biztosokkal szintűgy az elvekre nézve egyezkedjenek, mint azok szerént az alkunak bizonyos időre meg kötése mellett a vám tarifát is kidolgozzák és szorosán figyelemmel lévén a rovatok s tárgy kifejezések meghatározására, mind ezeknek pontos megtartása tekintetében szükséges biztosítékokról gondoskodjanak”.⁵⁵¹ Az utasításban felvázolt vámügyi rendezés láthatóan a vámszövetséghez közelít, miközben Trefort és Csengery cikkeihez hasonlóan a két birodalom fél kölcsönös függőségét is hangsúlyozza.

A vámügyi vita mindemellett közrejátszhatott abban is, hogy a kormány felelősségének megvalósítását és új alkotmányos garanciák kivívását Kossuth is elérendő célként határozta meg.⁵⁵² Ez a programpont később az *Ellenzéki nyilatkozat*ba is bekerült.⁵⁵³ Nem kizárt, hogy a municipalisták a kormányfelelősség elvének elfogadásával akarták elkerülni a centralisták további eltéréseit a közös ellenzéki programtól. Ezt bizonyíthatja az a Kossuthtól származó kijelentés, melyet Kemény Zsigmond a *Forradalom után*ban örökített meg: „Eötvöst megnyerni vagy legalább kibékíteni kellett, hogy a megyéken s kivált a hírlapirodalomban a szakadás ne nevedjék. [...] Ez adta az első lendületet azon gondolatra, miként az ellenzék programjában egy rövid paragraf iktattassék be a *felelős kormányzatról* mint a párt törekvésének végcéljáról. [...] [J]elen valék egy magántanácskozmányban, melyben Kossuthnál a program első vázlata főbb eszméiben felhozaték. Valamelyik a vidékről érkezettek közül a »felelős kormány« megemlítését célszerűtlennek találta. Kossuth azzal csillapítá le a csak alig érintett más véleményt, hogy »Eötvösnek a parlamentáris kormány vesszőparipája« lévén, érette kell a programba a felelősség eszméjét beleszőni, mi egyébiránt *sem nem használ, sem nem árt*,

⁵⁵¹ *Pest, 1847 augusztus vége.: A pestmegyei követi utasítások elkészítésére kiküldött bizottmány jelentése = KLÖM XI, 184.*

⁵⁵² Lásd IV/2. 2. *Vámszövetség vagy védvámrendszer – A centralisták vámügyi elképzelései 1846 májusa előtt*

⁵⁵³ *Pest, 1847 június 7.: Az ellenzéki nyilatkozat Deák Ferenc által összefoglalt végleges szövege = KLÖM XI, 152–157.*

miután csak egy teoretikus nézet, mely mostanság úgysem jön alkalmazás alá”.⁵⁵⁴ A parlamentáris kormány eszméjének elfogadásában, úgy tűnik, jelentős szerepet játszott az is, hogy a municipalisták nem hitték, hogy egyhamar bevezethető lenne. Ami azonban Kossuthot illeti: fentebb elemzett cikkéből kiderül, 1846 májusában már tisztában volt azzal, hogy az akkori alkotmányos garanciák nem elegendőek a vámügyi helyzet megváltoztatásához.⁵⁵⁵ Ez azt valószínűsíti, hogy a Keménynél olvasható degradáló kijelentés ellenére Kossuth maga is belátta a parlamentáris kormány bevezetésének szükségességét. Ez érthetővé tenné, miért egyezett bele az új alkotmányos garanciák követelésébe 1847 márciusában, miért állt ki Eötvös mellett a parlamentnek felelős kormány eszméjét elutasító ellenzékiekkel szemben, és miért fogadta el a centralista eszméket 1848. március 3-ai felirati beszédében.⁵⁵⁶ Az *Ellenzéki nyilatkozat* készítése folyamán pedig valószínűleg azért beszélt általános értelemben új alkotmányos garanciákról, mert nem akarta újra megbontani az ellenzék egységét, illetve nem akarta kockáztatni azon belüli vezető szerepét. Valószínűnek tűnik ugyanakkor, hogy a centralisták agitációja szerepet játszott abban, hogy Kossuth felismerte az új garanciák szükségességét.

Az *Ellenzéki nyilatkozattal* egy időben Deregyei álnéven publikált *A magyar politikai pártok értelmezésében* Kossuth egyszerre ejtett szót a felelős kormányról, és a törvényhatósági rendszerről. Kifejtette, hogy „[n]em parlamentáris kormánytól, [...] hacsak az események kényszerűsége által valami chartácska oktrojálása nem indíttatik az alkotmányos élet kifejtésére s biztosítására, vezető reformokat várni általában sem lehet.”⁵⁵⁷ Ezzel nem csupán az akkori végrehajtó hatalommal szembeni bizalmatlanságát fejezte ki, hanem azt is, hogy előremutató reformokat csak a parlamentnek felelős kormányforma hozhat. Úgy vélhette tehát – bár nem mondta ki nyíltan –, hogy ennek megvalósítására is törekedni kell.

Ugyanebben a műben Kossuth azt is kimondta, hogy az ellenzék csak a parlamentáris kormány rendszere mellett alakíthat kormányt.⁵⁵⁸ Később azonban hosszasan érvelt amellett, hogy az akkori kormány túlkapásainak, az „abszolutisztikus konzervatív beolvasztási” politikának csak a megerendszerben rejlő garanciák vethetnek gátat. Hiszen

⁵⁵⁴ KEMÉNY 1982, 263–264.

⁵⁵⁵ Lásd fentebb (KOSSUTH Lajos, *Vámügy*, H, 1846. május 22., 41. sz., 695; *ua.* *Vámügy c.* = KOSSUTH 1911, 454–462.)

⁵⁵⁶ *Pozsony, 1848 március 3.: Kossuth nagy beszéde és felirati javaslata „az országgyűlési teendők tárgyában”* = KLÖM XI, 619–628.

⁵⁵⁷ KOSSUTH 1847/c; *Ua.*, KOSSUTH 1989, 42. Kossuth szerzőségére lásd pl. SZIGETHY 1989, 5–9. Kossuth szerzőségére lásd pl. SZIGETHY 1989, 5–9.

⁵⁵⁸ KOSSUTH 1989, 46.

„[a]hol centralizált kormány van, azaz megyei rendszer nincs, ott a végrehajtó hatalom végeszközei a kormány kezében levén, egy ordonánccal véget lehet vetni az egész alkotmánynak, s hahogy a státuscshint a nemzet túrni nem akarja, csak forradalommal segíthet magán”.⁵⁵⁹ Kossuth valóban a törvényhatósági rendszer fenntartása mellett kívánta életbe léptetni a parlamentáris kormányt. Ez az 1847–48-as országgyűlés 1848. február 18-ai kerületi ülésén vált nyilvánvalóvá, mikor a városi ügyben tartott vita során Kossuth a helyi – községi, városi, megyei helyhatósági – autonómia mellett foglalt állást. Kijelentette, hogy e nélkül az országos népképviselési rendszert nem tartja életbe léptethetőnek. A centralista álláspontot képviselő Szemere Bertalan ugyanakkor kijelentette, hogy az országos és helyi autonómia egyidejű megvalósítása elképzelhetetlen. Kossuth erre válaszul mondta ki, hogy e két eszmét összeegyeztethetőnek véli. Ezt követő felszólalásaiban pedig a „polgári alkotmányos centralista intézmények és az erős, történeti alapokon álló municípiumok összeférhetőségéről” beszélt.⁵⁶⁰

Az *Ellenzéki nyilatkozat* elemzésekor Velkey Ferenc kisebb jelentőséget tulajdonított a felelős kormány aktualitása körüli vitának, és azt emelte ki, hogy „a programban az alkotmányos garanciák között már első helyen szerepelt a »parlamentáris kormány« gondolata”. Szerinte az ellenzék a hatékony védekezés lehetséges eszközének „a törvénykezdeményezés ellenzéki-liberális kézbentartását, illetve a parlamentáris rendszer továbbfejlesztésének útját (az alkotmányos többségre támaszkodó felelős kormány) látta”.⁵⁶¹ Egyetérttek Velkeyvel abban, hogy 1847-ben már jóval kevesebb vita folyt az ellenzéken belül a parlamentáris kormány aktualitásáról, mint 1844–45-ben, azonban úgy gondolom, hogy az ellenzékiek többsége továbbra sem látta be a kormányfelelősség szükségességét, illetve megvalósíthatóságát. A Nyilatkozat tehát nem az egész ellenzék, hanem csak az azt megszövegező vezetők – elsősorban Kossuth és Deák – álláspontját tükrözte. Ha mégis Velkey elgondolása bizonyulna helytállóknak, az azt valószínűsítene, hogy a centralisták agitációja jóval eredményesebb volt, mint eddig gondoltuk.

Csengery cikkei bebizonyították, hogy a politikailag erősen behatárolt térben mozgó centralisták esetenként sikerrel tudják népszerűsíteni municipalistáktól eltérő elveiket is. Ennek köszönhetően pedig Csengery a polémia lezárása után komoly eredményt könyvelhetett el, hiszen kijelölte saját politikai pozícióját. E pozíció azonban már nem esett minden ponton egybe a reformellenzék többségének elveivel. Kossuthék

⁵⁵⁹ *Uo.*, 52. Lásd még *Uo.*, 53–54.

⁵⁶⁰ Kossuth és Szemere vitáját részletesebben lásd STIPTA 1995, 23–24.

⁵⁶¹ VELKEY 1998, 50–51.

ennek ellenére nem vonták kétségbe a centralisták ellenzékhez tartozását, sőt a Hetilap egyik cikkében a Pesti Hirlapot „tisztelt elvrokon”-ának nevezte.⁵⁶² Igaz ez még nem jelentette azt, hogy az ellenzék egésze is hasonlóképpen gondolkodott. Batthyány Lajos például még 1846 novemberében sem tartotta ellenzéki orgánumnak a Pesti Hirlapot.⁵⁶³ Batthyány erre vonatkozó nyilatkozata azonban nem ellenzéki irányultságú lapban jelent meg. Ennek okát feltehetően abban kell keresnünk, hogy a Hetilap szerkesztősége ilyen nyilatkozat kiadására nem volt hajlandó. Csengerynek tehát a vámügyi vita során sikerült elfogadtatnia és megerősítenie csoportja ellenzéken belüli helyzetét, aminek komoly szerepe volt abban, hogy a centralisták 1847 elején komolyabb ellenzéki felzúdulás nélkül térhettek vissza eszméik hirdetéséhez.

⁵⁶² A. n., *Mikor szününk meg már rontani minmagunkat?*, H, 1846. június 23., 50. sz., 839–842.

⁵⁶³ „Gróf Batthyány Lajos Semmi szerkesztői kiméletet igénybe nem véve, ezennel magát annak vallja, ki a Pesti hirlap f. é. 778 ik számában a' fővárosi ujdonságok rovatában mint: *a' Pesti hirlapot ellenzéki organumnak el nem ismerő nagytekintélyű gróf* említetik; 's ezáltal felhivatva érzi magát kinyilatkoztatni, miszerint ő fenemlített véleményében tovább is megmarad, és a' közvéleményből ennek folytában netalán rá háramolható következményeket nyugodt lélekkel bevárja.” A. n. [BATTHYÁNY Lajos], *Gróf Batthyány Lajos*, Jkor, 1846. november 15., 91. sz. 541. Batthyány nyilatkozatára lásd még MOLNÁR 2007/a, 226.

V. Az országgyűlés előtt – Kísérlet a reformellenzék politikai pozíciójának befolyásolására

A centralisták 1846 folyamán Csengery vezetésével maximálisan kihasználták a municipalistákkal kötött kompromisszum által nyújtott mozgásteret. Mindeközben a liberális ellenzék többsége elfogadta őket ellenzéken belüli erőnek,⁵⁶⁴ így megkezdhették az Eötvös által kidolgozott terv következő lépésének végrehajtását.⁵⁶⁵ Már Ferenczi Zoltán is rámutatott, hogy a centralisták 1847 elejétől újra saját elveik mentén publikáltak a Pesti Hírlapban.⁵⁶⁶ E tény hangsúlyozására legközelebb Fenyő István centralistákról szóló monográfiája vállalkozott.⁵⁶⁷ Azt azonban, hogy e lépés egy már korábban elkészített terv része volna, mostanáig senki sem vetette fel. Fenyő szerint a centralisták fokozódó politikai aktivitása „[m]indenekelőtt a konzervatív párt nagy lendülettel kibontakozó szervezkedésének” volt köszönhető.⁵⁶⁸ A konzervatívok ugyanis 1846. novemberi konferenciájukon aláírták a párttá szerveződésüket véglegesítő programot, melyben fő céljaikként a kormány támogatását és az ellenzék leszavazását tüzték ki. Az országgyűlési többség megszerzése érdekében pedig megkezdték pártjuk szervezését a megyékben is. Az ingadozók megnyerésére az ellenzék egyes kívánatainak átvételével belpolitikai reformokat hirdettek. Ráadásul 1847 januárjában Apponyi György kancellár is elkészítette saját programját. Ebben kijelölte az általa legfontosabbnak tartott kérdéseket, és részletes javaslatokat tett a magyarországi rend helyreállítására.⁵⁶⁹ (A konzervatívok ezalatt a feudális rendszer megszilárdítását értették.) Széchenyi pedig *Politikai programm töredékek* című művében szólított fel a kormány támogatására.⁵⁷⁰ Mindennek következtében az ellenzékiek száma folyamatosan csökkent.⁵⁷¹ Ugyanakkor a burgonyavész és a rossz termés következtében 1846–47-ben éhínség pusztított a hazai falvakban. Emiatt volt, aki attól tartott, hogy ha nem sikerül a következő országgyűlésen elfogadtatni az alapvető reformokat, Magyarországon is az 1846-os galíciai felkeléshez hasonló események

⁵⁶⁴ Lásd IV/2. *Alkalmazkodás az új helyzethez – pozíció kijelölés a vámügyi vita során*

⁵⁶⁵ Eötvös tervére lásd IV/1. 1. *Az Eötvös által kidolgozott taktika*

⁵⁶⁶ FERENCZI 1903, 155–157.

⁵⁶⁷ FENYŐ 1997, 343.

⁵⁶⁸ FENYŐ 1997, 343.

⁵⁶⁹ *1847. január 8. – Bécs. Gróf Apponyi György magyar kancellár az uralkodóhoz: a legközelebbi országgyűlésen tárgyalandó legfontosabb kérdések* = ANDICS 1981, 218–250. Apponyi tervezetéről lásd még ANDICS 1975, 271–275; DÉNES 1989, 135–136.

⁵⁷⁰ SZÉCHENYI 1847.

⁵⁷¹ Lásd például FENYŐ 1997, 343.

történhetnek.⁵⁷² Mindezen események együttes hatása elkerülhetetlenné tette a jó ideje már a centralisták és Kossuth által is sürgetett párttá szerveződést, aminek szükségességét az azt addig ellenző Deák is belátta.⁵⁷³ Az ennek következtében megsokszorozódó feladatokból pedig a centralistáknak is ki kellett venniük a részüket.

A politikai aktivitás fokozásának szükségessége azonban még nem indokolta volna, hogy a centralisták elszakadjanak a reformellenzék zöme által képviselt elvektől. Utóbbira Eötvös 1845 novemberében Szalay Lászlóhoz írott levelei adhatnak magyarázatot. Ezekből kiderül, hogy a centralisták már a kompromisszum megkötése előtt elhatározták, mihelyt lehet, újra saját elveik alapján fognak írni.⁵⁷⁴ Csengery 1846-ban a vámügyben már meg is próbált visszatérni a centralista elvekhez. A két csoport közötti nézetkülönbséget ekkor a felek kompromisszummal hidalták át.⁵⁷⁵ Ráadásul Eötvös Csengery segítségével már 1845-ben hozzákezdett a Pesti Hirlapban megjelent cikkei könyvvé formálásához.⁵⁷⁶ A *Reform* előszava 1846 május 1-jén kelt,⁵⁷⁷ és Ferenczi Zoltán szerint 1846. november elején már Pesten is kapható volt.⁵⁷⁸ Megjelenésének ideje tehát nem sokkal előzte meg Csengery 1847-es beköszönő cikkét, melyben a szerkesztő jelezte, hogy csoportja visszatér korábbi elveinek hirdetéséhez. Időközben Szalay egy, kora általa legnagyobbnak tartott angol és francia államférfiaktól bemutató kötetben dolgozott, amivel célja szintén a centralizáció eszméjének terjesztése volt.⁵⁷⁹ Eötvös 1845. november eleji levele mellett tehát egész 1846-os tevékenysége – és Szalayé valamint Csengeryé is – azt mutatja, hogy a centralisták elveik hirdetésével csak ideiglenesen és a Pesti Hirlapon belül hagytak fel, és mindvégig arra vártak, hogy eljőjön a megfelelő alkalom, az azokhoz való visszatérésre. A konzervatívok fokozódó politikai tevékenysége így csak ürügyet szolgáltatott a központosítás eszméjének 1847 eleji elővételéhez. A reformellenzék zöme pedig ezúttal már korántsem támadta olyan élesen Eötvöséket ezért, mint 1844–45-ben, vagy 1846-ban a vámügyi vita idején. Ennek okát egyrészt abban kell keresnünk, hogy a centralisták ezúttal óvatosabban tárgyalták elveiket, és a megerendszert sem bírálták olyan éles hangnemben, mint korábban. Másrészt pedig Szalayékat eddigre elfogadták ellenzéken belüli erőnek, és

⁵⁷² Lásd például [CSENGERY Antal], *[Az olvasóhoz]*, PH, 1847. január 1., 805. sz., 1; KOSSUTH 1847/ b.

⁵⁷³ Lásd például MOLNÁR 1998, 15–21; KOSÁRY 2002, 368; MOLNÁR 2007/a, 231–232; DEÁK–MOLNÁR 2003, 65–69.

⁵⁷⁴ Lásd IV/1. 1. *Az Eötvös által kidolgozott taktika*

⁵⁷⁵ Lásd IV/2. *Alkalmazkodás az új helyzethez – pozíció kijelölés a vámügyi vita során*

⁵⁷⁶ Csengery segítségére nézve lásd FERENCZI 1903, 143.

⁵⁷⁷ Báró EÖTVÖS József, *Előszó az első kiadáshoz* = Uő, *Reform* = Uő, EÖTVÖS 1902, 89–91.

⁵⁷⁸ FERENCZI 1903, 143.

⁵⁷⁹ SZALAY 1846.

egyre többen látták be – például Kossuth is –, a felelős kormány szükségességét.⁵⁸⁰ (A centralisták reformellenzék zöme általi elfogadását mutatja, hogy Szalay több beszéde is megjelent az *Ellenzéki nyilatkozatot* is tartalmazó zsebkönyvben, az *Ellenőrben*.⁵⁸¹) Harmadrészt pedig az országgyűlés közeledtével vélhetően a municipalisták is egyre inkább hajlottak arra, hogy az egység érdekében engedményeket tegyenek a centralistáknak.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy nem ismeretes arra vonatkozó adat, hogy Trefort is készült-e a visszatérésre 1846-ban. A szakirodalom által korábban neki tulajdonított 1846-os vámügyi cikkekről ugyanis dolgozatomban valószínűsítettem, hogy szerzőjük Csengery volt.⁵⁸² Trefort monográfusa szerint a közgazdász 1845 novemberében elhatározta, hogy megírja az angol alkotmány és az angol forradalom történetét, és az anyaggyűjtést még ekkor megkezdte. A könyv írásához aztán 1846 tavaszán látott hozzá. 1846 szeptembere és november között külföldön tartózkodott. Hazatérése után nem sokkal kérte meg későbbi felesége kezét. Mindebből úgy tűnik, hogy 1846 folyamán nem sok időt fordíthatott közéleti tevékenységre. A politikai szerepvállalását bizonyító egyetlen momentum, hogy részt vett az ellenzék 1846. júniusi tanácskozásán.⁵⁸³

Ferenczi Zoltán azt is kimutatta, hogy 1847-ben Eötvös újra fontos szerepet vállalt a Pest és Békés megyei gyűléseken is.⁵⁸⁴ Az általa hozott adatokból azonban az is kiderül, hogy e fórumokon Eötvös csak az *Ellenzéki nyilatkozat* aláírása – 1847. június 7.⁵⁸⁵ – után aktivizálta magát. Eötvös tevékenységének megértéséhez tudni kell, hogy a dokumentum elkészítése előtt az ellenzék 1847. márciusi konferenciáján a résztvevők több tervezetet is benyújtottak. Ezek mindegyike azt a politikai pozíciót jelölte ki, melynek megszerzésére kidolgozója szerint az ellenzéknek törekednie kellett. A *Nyilatkozat* végül e tervezetek összedolgozásával született meg, és egyesítette magában minden irányzat főbb reformkívánatait, olyan politikai pozíciót jelölve ki, mely révén egyetlen irányzat sem záródott ki a pártból. A korábban közös kívánatként jelentkező reformpontokat azonban sokszor más-más megfontolásból szerették volna életbe léptetni, aminek következtében a

⁵⁸⁰ Lásd IV/2. *Alkalmazkodás az új helyzethez – pozíció kijelölés a vámügyi vita során*

⁵⁸¹ SZALAY 1847. A beszédek az állam és az egyház elválasztásáról, illetve a vegyes házasságokról szóltak. Az *Ellenőr* megjelenési körülményeit hosszasan elemzi HERMANN 2010. Szalay beszédeire e munkában lásd 516. A beszédekről lásd még ANTALFFY 1983, 93–95.

⁵⁸² Lásd IV/2. *Alkalmazkodás az új helyzethez – pozíció kijelölés a vámügyi vita során*; illetve a második kötet forrásközlő részében: II/2. *Jegyzetek*

⁵⁸³ MANN 1982, 41.

⁵⁸⁴ FERENCZI 1903, 155–159.

⁵⁸⁵ *Pest, 1847 június 7. Az ellenzéki nyilatkozat Deák Ferenc által összefoglalt végleges szövege* = KLÖM XI, 152–157.

megvalósítás módját is máshogy képzelték el. Ezt a *Nyilatkozat* érthető módon nem jelezhetette, a párton belüli viták azonban ennek következtében ezután is folytatódtak. Jellegük azonban alapvető változáson ment át, hiszen most már jobbra az alapidokumentumban foglalt eszmék konkrét megvalósítási formái körül folyt a polémia. Ezen eszmék közé a centralisták tevékenységének köszönhetően a felelős kormány is bekerült, így Eötvösök helyzete a *Nyilatkozat* aláírásának pillanatában minden korábbinál kedvezőbbnek tűnt. (Ez még akkor is igaz, ha Ferenczi szerint Eötvösnek rosszul esett, hogy a végleges változatban „kissé általánosabban” volt kifejezve a felelős kormány eszméje, mint az 1847. márciusi konferencián elfogadottban.⁵⁸⁶) Szalayék ugyanis ezt követően legálisan fordíthatták minden erejüket a *Nyilatkozatban* lefektetett alapelvek centralista irányú megvalósításának elfogadtatására. A dokumentum így a centralisták tevékenységének is fontos állomása, hiszen ennek aláírása után már nem kérdőjelezhetette meg senki ellenzékhez tartozásukat. Eötvös ennek tudatában aktivizálta magát a megyegyűléseken, és kezdte meg – társaival együtt – a centralista eszmék minden addiginál nyíltabb tárgyalását a Pesti Hirlapban. E tevékenység azonban újra felszínre hozta az ellenzéki csoportosulások addig háttérbe szorított ellentéteit és elvi különbségeit. Az ellenzék csoportjainak eltávolodása egymástól később olyan mértékűvé vált, hogy a centralisták 1848 elején összefogtak Széchenyivel Kossuth megbuktatására.⁵⁸⁷ Mindez egyben azt is jelenti, hogy a centralisták kapcsolata a reformellenzék zömének vezetőivel az *Ellenzéki Nyilatkozat* aláírásakor érte el csúcspontját. 1847. június 7. tehát a centralisták szemszögéből több szempontból is korszakhatárnak tekinthető. Ez már csak azért is igaz, mert az ekkor létrejött egység a korábbinál sokkal magasabb szerveződési szintet jelentett, hiszen ekkor született meg az egyik első, modern értelemben vett politikai párt Magyarországon.

A továbbiakban Eötvösöknek a *Nyilatkozat* aláírását megelőző tevékenységét vizsgálom. Elsőként a centralisták által 1847 januárjában maguknak kijelölt politikai pozícióról ejtek szót, miközben azt is be kívánom mutatni, milyen módszerekkel éltek ennek a reformellenzékkel való elfogadtatása érdekében. Eszméiket a korábbiaknál jóval óvatosabban fogalmazva fejtették ki, miközben a főleg a municipalisták által használt alkotmányos nemzet politikai nyelvének több ízben is nagyobb hangsúlyt adtak, mint addig, és elveiket gyakran a municipalista vezetők érvelésével is alátámasztották. Ha véleményük megegyezett a reformellenzék zöme által képviselttel, az ő publicistáikkal

⁵⁸⁶ FERENCZI 1903, 122.

⁵⁸⁷ Részletesen elemzi GERGELY 1982/a, 127–155.

karöltve mutatták be elképzeléseiket. A korteskedés ügyében írt cikksorozatában Kemény Zsigmond egyenesen egy municipalista irányultságú cikkekre építve fejtette ki centralista alapú elgondolását. Mindennek hatására az általuk kijelölt politikai pozíció közelebb került a reformellenzék zöme által kívánthoz, és így nem váltott ki akkora ellenállást a municipalisták részéről, mint korábban.

V/1. Csengery és Szalay óvatos távolodása a reformellenzék zömének politikai pozíciójától

Csengery 1847-es beköszönő cikkében a lehető legóvatosabban jelezte, hogy ezentúl a Pesti Hírlap újra centralista irányultságú lesz, és csoportja nevében hívta fel az ellenzékét az együttműködésre.⁵⁸⁸ Ehhez kiindulópontul az általa 1846 májusában a centralistáknak kijelölt pozíciót használta.⁵⁸⁹ Cikkében azonban nem a centralisták által leggyakrabban alkalmazott felvilágosult kormányzás illetve csinosodás politikai nyelveivel élt, hanem az alkotmányos nemzet abszolutizmussal szembeni érvelését követte.⁵⁹⁰ A nemzetiség és alkotmányosság védelmének hangsúlyozásával, illetve a kormánynak az ellenzék megsemmisítését célzó tevékenységére való utalással lényegében az abszolutizmus elleni harcra buzdított: „Ha tudnók, hogy bizonyos eszmék előtt a’ pártok lerakják fegyvereiket, ha a’ nemzetiség mellett, az alkotmányosság’ ügye is kívül állana a’ játékon, mellyben nyerni, de veszteni is igen sokat lehet; ’s ha nem ismernők, hogy épen a’ historiai iskola’ hivei azok, kik legkevesebb tanúságot szoktak meríteni a’ historiából, mellynek lapjait csak közelebb is gyász színbe boríták egy szomszéd ország’ eseményei: szóval, szerencsésb pártviszonyok között, nyugottan néznénk mindazon szokatlan készülétekre, mellyeket az ellentáborban tapasztalunk; nyugottan várnók a’ lepel’ fölemelését, mi alatt a’ jövőnek titkai rejlenek; ’s nyugton hallanók mindazon felhívásokat, mellyek az ellenzék’ semmivételére hirlapokban ’s hirlapokon kívül intéztetnek”.⁵⁹¹ Az abszolutizmust a centralisták is nagy veszélynek tekintették, de az ellene való harc a municipalisták eszmerendszerében nagyobb hangsúlyt kapott. Csengery célja ezzel az érveléssel tehát minden bizonnyal a reformellenzék zömének megnyerése volt. Igaz, a kormány tevékenysége, mely az ellenzék szerint alkotmányellenes volt, a centralistákat is

⁵⁸⁸ [CSENGERY Antal], *[Az olvasóhoz]*, PH, 1847. január 1., 805. sz., 1.

⁵⁸⁹ Lásd IV/2. *Alkalmazkodás az új helyzethez – pozíció kijelölés a vámügyi vita során*

⁵⁹⁰ Az alkotmányos nemzet beszédmódjához lásd I. *Bevezetés*; III/1. 5. 2. *Az országgyűlés bezárása után – A politikai pozíció részletes kifejtése*; DÉNES 2008, 46, 59–60, 91–92.

⁵⁹¹ [CSENGERY Antal], *[Az olvasóhoz]*, PH, 1847. január 1., 805. sz., 1.

fokozottabban kényszeríthette az alkotmány védelmére. A korábbiakhoz hasonlóan – az 1846-os beköszönő cikkére is utalva – Csengery ezúttal is hangsúlyozta, hogy az ellenzéknek egységesülésre van szüksége, mivel a konzervatívok is összegyűjtik erőiket.⁵⁹² Mindezt a maradiak be nem vallott célok érdekében teszik: „[n]em hisszük, hogy azon többség, melly a’ mult törvényhozásban az ellenzék’ zászlója alatt táborozott, olly zászló alatt, mellyen határozottan bevallott elvek állanak, könnyelműen írná alá az általatok [tudniillik a konzervatívok által – K. J.] nyujtott »alba chartat«, hogy aztán kötelezettségünk’ szövegét, annak idején, tetszés szerint irhassátok reá”.

A cikk egyik legfőbb mondanivalója, és a centralisták egész 1847-es tevékenységét meghatározó eleme az év közben megnyíló országgyűlésre való készülődés fontosságának kiemelése, ami szintén érv volt az ellenzék egységesülése mellett. Csengery hangsúlyozta ugyanakkor azt is, hogy egy párton belül is létezhetnek „külön véleményárnyéklat”-ok, melyeknek bizonyos helyzetekben „magasabb nézetekből” össze kell fogniuk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy saját véleményüket joguk lenne más párttöredékekre kényszeríteni. Vagy, ha ez nem sikerülne, a behódolni nem akaró párttöredékeket „anathemával” illetni. Csengery sorai itt egyértelműen a korábban a centralisták közeledési kísérleteit elutasító municipalistákra vonatkoztak. Ezzel ugyanakkor elismerte, hogy az ellenzéken belül a centralisták kisebbségben vannak. A szólásszabadság elvére való hivatkozás egyértelművé tette, hogy a szerkesztő a csoportképviseleti beszédmódot nem az egész ellenzék, hanem csak a centralisták nevében használja. Kifejtette, hogy ő és társai nem szándékoznak elszakadni az ellenzékétől, de azt is elismerte, hogy nem mindenben értenek egyet ezzel. Ennek okát részben tanulmányaikban, részben pedig a körülmények változásában látta. Úgy vélte, ez utóbbi is magyarázhatja, hogy az ellenzék vezetői közül már többen is osztoznak egyes centralista nézetekben. Több lényeges pontban azonban soha sem volt különbség a centralisták és a reformellenzék zömének elvei között. Mint írta: „Illy találkozási pontok a’ tisztán ellenzéki kérdések általában, midőn a’ létező alkotmányos garantiák’ védelméről van szó, mielőtt ujakat tudnánk szerezni”. Ugyanazt a kitélt hangsúlyozta tehát újra, mellyel a centralisták korábban is rendszeresen éltek.⁵⁹³ Ez a municipalistákhoz való közeledést szolgálhatta, ahogyan az alkotmányos nemzet beszédmódjának használata is.

⁵⁹² Ezt Szalay már 1845 júliusában is hangsúlyozta. Sz. L. [SZALAY László], *Tévedések I*, PH, 1845. július 13., 502. sz., 29; *ua.*, = SZALAY 1988, II, 58–63.

⁵⁹³ Lásd *III/3. 1. Közeledési kísérletek a publicisztika útján*

A lap következő számában Szalay László a szólásszabadság mellett egyik leggyakrabban felhozott érveléssel – melyre a cikk címe (*Szót kérek!*) is rájátszott – indokolta csoportja centralista eszmékhez való visszatérését. A zurnalisztika célját ugyanis az eszmék ütköztetésében jelölte meg, melynek köszönhetően a legkorszerűbb és leghasznosabbnak talált elvek kiszorítják a többit a közgondolkodásból.⁵⁹⁴ Mint írta: „Több ízben tapasztalhattuk, hogy a’ melly politicali szónoklatot örökké azoneygy sima habjáték emeli és tovább sodorja, az közelebbi vizsgálat után üresnek, izetlennek mutatkozik. ’S így van a’ dolog általában a’ publicistica’ mezején, és mert így van, soha se panaszkodjunk az érdesség ellen, melly szúr és karczol, ’s túrjuk el a’ hangnak olykori nyersességét – illyesmi rendesen épszövetü kelmére, egészséges anyagra mutat”.⁵⁹⁵ Az ellenzék összefogásának szükségességét Csengeryhez hasonlóan ő is a konzervatívok tevékenységével indokolta.

Csakúgy, mint Csengery, Szalay is próbálta mondanivalóját a reformellenzék zöme által elfogadható módon megfogalmazni. A municipalisták által is elfogadott parlamenti váltógazdaság elvére hivatkozva hangsúlyozta az abszolutizmusban rejlő veszélyeket,⁵⁹⁶ és ennyiben az alkotmányos nemzet politikai nyelvének abszolutizmusellenes érveléséhez igazodott. Kifogásolta ugyanis, hogy az ellenzék akkor sem alakíthat kormányt, ha többségbe kerül, míg az éppen regnáló kormány ez esetben nem mond le.⁵⁹⁷ Magyarországon tehát „a’ képviseleti rendszer el van ferditve”. Ennek kapcsán azt is kifejtette, hogy „az országgyűlési képviselet egymaga még nem elégséges a’ nemzet’ érdekeinek biztosítására”. Ehhez „alkotmányos központosítás”-ra „életrevaló községi rendszer’ alapján”, valamint esküdszékre és sajtószabadságra is szükség van. A centralista program főbb elemei, tehát már Szalay első, és a Pesti Hírlap második 1847-es vezércikkében felbukkantak. Ezúttal azonban olyan szövegösszefüggésben, mely alkalmas lehetett a municipalisták meggyőzésére is. Az esküdszék és a sajtószabadság elvét a reformellenzék zöme is elfogadta, ami így újabb kapcsolódási pontokat jelentett az ellenzék két szárnya között. Ráadásul Szalay a törvényhatóságok által nyújtott alkotmányos garanciákat is elismerve ezek akkori állapotának ideiglenes fenntartása mellett érvelt. Szóhasználatában itt – például a megyerendszerben „a’ nemzet’ életerejének

⁵⁹⁴ Sz. L. [SZALAY László], *Szót kérek!*, PH, 1847. január 3., 806. sz., 5–6; *ua.* = SZALAY 1988, II, 237–244.

⁵⁹⁵ Sz. L. [SZALAY László], *Szót kérek!*, PH, 1847. január 3., 806. sz., 5.

⁵⁹⁶ A politikai váltógazdaság municipalisták általi elfogadottságára nézve lásd DÉNES 2008, 64.

⁵⁹⁷ Vö. például: *Kossuth programjavaslata az ellenzék számára a márc. 15-i ellenzéki konferenciára, kiegészítve Szemere, Klauzál, Eötvös, Stettner javaslataival* = KLÖM XI, 116–119; KOSSUTH 1847/c.; *Ua.*, KOSSUTH 1989. *A magyar politikai pártok értelmezésű* című munka megjelenési körülményeit részletesen elemzi HERMANN 2010.

egy része rejlik” – minden addiginál jobban igazodott a municipalistákéhoz. Sőt, a centralistáktól korábban szokatlan módon a kormánnyal szemben is védelmébe vette a megerendszert, mikor kifejtette, hogy a kormány „nem hirdethetné magát alkotmányosabbnak elődeinél, ha olytén intézkedésekhez nyulna egy uttal, mellyek a’ törvényhatósági institutiót, mint közjogi garantiát gyengíthetnék, sőt lépésről lépésre tönkre tehetnék, mielőtt a’ valóságos képviseleti rendszerhez ’s a’ parlamenti kormányhoz vezető lépések ’s előkészületek tétettek volna meg”. Gondolatmenetét még azzal is kiegészítette, hogy ami „életrevaló” a törvényhatóságokban van, az át fog menni az új alkotmányos garanciákat nyújtó intézményekbe. Ezáltal egyrészt jogfolytonosságot teremtett a fennálló és behozandó intézmények között, másrészt pedig a megerendszer védelmezőit próbálta megnyugtatni azzal, hogy az új intézmények eleget fognak tenni a régiak legfontosabb és leghasznosabb feladatainak is. Mindeközben egy újabb összekötő kapocs, a centralisták és a municipalisták által is elfogadott népképviselő elve is felbukkant a szövegben. Ráadásul ez nem a centralista alkotású *népelművés* kifejezésben öltött testet,⁵⁹⁸ hanem a municipalista eredetű *népképviselő* szóban. Szalay tehát olyan formában kezdte újra a centralista eszmék hirdetését, mely fogalomhasználatát és érvkészletét tekintve is elfogadhatóbbnak tűnhetett a reformellenzék zöme.

A lap következő három számának vezércikke minden valószínűség szerint Csengery tollából származik. A szerkesztő ezekben jelölte ki a lapja által az év folyamán követendő irányvonalat. A városi ügy kapcsán írt *Régi dal* cím legalább olyan beszédes, mint a Szalay által címként választott *Szót kérek!*. Csengery így próbálhatta kifejezni, hogy az ellenzék által már régóta pártolt eszmék mellett fog érvelni. Fogalomrendszerét a municipalisták által használthoz igazította. Rámutatott, hogy csak a választójog kiterjesztésével tartható fenn a magyar nemzetiség és alkotmány.⁵⁹⁹ Ennek megnevezésére a reformellenzék többsége által alkalmazott, „a’ nép’ bevétele az alkotmányba” fordulatot használta, aminek tartalmát Eötvös egyik 1845-ös cikksorozatában⁶⁰⁰ és a *Reformban* is vitatta.⁶⁰¹ A jogkiterjesztéshez vezető, nagy vonalakban körülírt reformprogram elemei

⁵⁹⁸ A kifejezés Csengery Antal egyik 1845-ös cikksorozatában bukkant fel először: CSENGERY Antal, *Városi ügy I–III*, PH, 1845. január 5., 419. sz., 9; PH, 1845. január 26., 425. sz., 55; PH, 1845. február 13., 430. sz., 96–97; *ua.* = CSENGERY 1884 c, 3–22; *ua.* = SZÁNTÓ 1988, 325–343.

⁵⁹⁹ © [CSENGERY Antal], *Régi dal*, PH, 1847. január 5., 807. sz., 9.

⁶⁰⁰ E [EÖTVÖS József], *Népképviselő és annak akadályai I–III*, PH, 1845. május 1., 461. sz., 285; PH, 1845. május 2., 462. sz., 289; PH, 1845. május 4., 463. sz., 293.

⁶⁰¹ EÖTVÖS József, *Reform* = EÖTVÖS 1978, I, 461–463. Eötvös szerint nehezen lenne kivihető, hogy minden választásra jogosult a megyegyűléseken adja le a voksát. Ráadásul ez nem is biztosítja az egyéni szabadságot, így inkább a nyugaton honos képviseleti rendszert kellene behozni. A cikksorozatot lásd *III/1. 5. 2. Az országgyűlés bezárása után – A politikai pozíció részletes kifejtése*

között is csak olyanokat említett, melyeket a reformellenzék zöme is elfogadott: polgári földtulajdon, közteherviselés, törvény előtti egyenlőség, vagyonon illetve műveltségen alapuló választójog.⁶⁰² Mondanivalóját tehát a municipalistákhoz hasonlóan az ősi alkotmány átértelmezésén alapuló nemesi republikanizmus – az alkotmányos nemzet – politikai nyelvén fejezte ki, miközben ki is nyitotta azt a nemességen túlmutató republikanizmus irányába.

A városi ügyet azonban centralista alapon tárgyalta, ugyanúgy, ahogy az már első Pesti Hirlap-beli cikkeiben is szóba került.⁶⁰³ Ám az ezt alátámasztó érvelés 1847-ben mentesült a municipalistákkal vitázó résztől. 1845-ben Csengery elutasította azt az elképzelést, mely a városok szavazatjogának kérdését „a’ belrendezéstől függeszté föl” vagyis „a’ városokat előbb a’ megyékhez kíváná assimilálni”. Szerinte az alkotmányos garanciákat az egész nemzetnél kell keresni, így e garanciák biztosításakor a törvényhatósági élet további erősítése helyett „a’ számszerinti képviselet, a’ centralisatio’ tiszta formájára” kívánt támaszkodni. Ezért először országgyűlési szavazatjogot adott volna a polgárságnak, és csak azután rendezte volna a városok belügyeit, hogy arról ne „rólok nélkülök” szülessen döntés.⁶⁰⁴ A Csengery által 1845-ben e kérdésben kifejtett elv és az ezt alátámasztó érvelés egyaránt centralista megalapozású volt, ráadásul még hosszan érvelt is a municipalista alapokon történő rendezés ellen. Ennek során a csoportképviseleti beszédmódot a centralisták nevében használta: „ez eljárásban [ti. a municipalista tervezetben], vizsgálva fenálló institutióknak’ szellemét, tagadhatlanul következetesség van. Mi jól tudjuk, hogy minden szabadságnak, tehát alkotmányunknak is biztosítékokra van szüksége; de kérdés, midőn reformról van szó, ott kell e továbbá is keresnünk e’ biztosítékot, hol nem az összes nemzettel, hanem csak egyes töredékeivel találkozunk, – a’ provinciákban? Mi ezt rendkívül károsnak tartjuk; mi a’ nemzet’ összes érdekeit központosítani ohajtjuk a’ törvényhozásban épen a’ végett, hogy azután ott találjuk alkotmányos állásunk’ biztosítékát, hol az erők, hol az érdekek központosulva vannak. Ez bevallott irányunk, ez eljárásunk’ philosophiája a’ városi ügy körül: mi tehát nem látunk a’

⁶⁰² A vagyoni helyzeten alapuló választójogi cenzust a reformellenzék egésze elfogadta, ennek általános, a nemességre is kiterjedő alkalmazásához azonban csak a centralisták ragaszkodtak. KECSKEMÉTI 2008 a, 253–257. Az általános cenzust Csengerynél lásd pl. CSENGERY Antal, *Töredék eszmék a’ községek’ rendezése körül III*, PH, 1845. május 23., 473. sz., 337; ua. = CSENGERY 1884 c, 30–36; ua. = SZÁNTÓ 1988, 348–353.

⁶⁰³ Csengery szóban forgó cikkei: CSENGERY Antal, *Városi ügy I–III*, PH, 1845. január 5., 419. sz., 9; PH, 1845. január 26., 425. sz., 55; PH, 1845. február 13., 430. sz., 96–97; ua. = CSENGERY 1884 c, 3–22; ua. = SZÁNTÓ 1988, 325–343; UÖ, *Töredék eszmék a’ községek’ rendezése körül I–IV*, PH, 1845. május 20., 471. sz., 329; PH, 1845. május 22., 472. sz., 333; PH, 1845. május 23., 473. sz., 337; PH, 1845. május 25., 474. sz., 341; ua. = CSENGERY 1884 c, 23–36; ua. = SZÁNTÓ 1988, 343–353.

⁶⁰⁴ UÖ, *Városi ügy II*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55. A cikksorozatot lásd bővebben *III/1. 5. 2. Az országgyűlés bezárása után – A politikai pozíció részletes kifejtése*

szavazatjog 's belrendezés között oly szoros egybeköttetést, sőt némileg – mert a' városi ügy csak első lépés, – épen a' szavazatjog által reméljük kivivhatni azt, hova ti a' belrendezés által törekszetek. Ez a' különbség köztünk 's köztetek.”⁶⁰⁵ Ehhez hasonló polemikus részek az 1847-es cikkben nincsenek, sőt még csak szó sem esik a municipalista tervezetről. Csengery ezúttal csupán annyit jegyez meg, hogy „egy egészen nemesi legislatio, mint a' magyar, a' nép' állásának emelkedését” nem fogja támogatni, így a polgárság választójogának biztosítása nélkül a jogkiterjesztés nem lehetséges. A városi ügy eldöntésével ugyanis olyan erő jelenne meg „az alsó táblánál, melly, állásánál fogva, a' nép felé gravitálva, a' reformkérdéseket keresztülvinni”⁶⁰⁶ segítene. Jól látható tehát, hogy Csengery 1847-ben még a centralista megalapozású reformpontok tárgyalása során is került a municipalistákat sértő érvek használatát. Rendezési elvén ugyanakkor nem változtatott: „népelműség, 's első lépésül a' városok' viszonyainkhoz illő censusra alapított képvisellete, választási törvénnyel”. A népképviselést centralista alkotású szóval – *népelműség* – fejezte ki, és a városok belügyeinek rendezéséről szót sem ejtett. Vélhetően azért nem, mert a választási törvény már önmagában is megoldotta volna a belrendezés kérdését, hiszen a polgárság szélesebb rétegének biztosított volna szavazati jogot, de kizárta volna a műveletleneket.

A következő két szám vezércikke valójában egy egységet alkot, és az előző évben a hírlapokban tárgyalt fontos kérdésekkel kapcsolatban – „[a]dó, örökváltság, a' városok' országgyűlési szavazatjoga”, vámügy – vitatja a konzervatív lapok álláspontját.⁶⁰⁷ A cikkekben Csengery jórészt a reformellenzék által elfogadott elvek alapján tárgyalta a változtatásokat. Január 7-én a földesurak kármentesítésével történő általános örökváltság, a közteherviselés és a – municipalista kifejezéssel megnevezett – népképviselést kérdésében járt el így.⁶⁰⁸ Ezt már csak azért is megtehetette, mivel a centralisták elképzelése ezekben az ügyekben jórészt megegyezett a municipalistákéval, a részletekbe pedig nem bocsátkozott. Január 8-án a vámügyi kérdéstről értekezett, az ellenzék által elfogadott védvámrendszeri elvhez igazodva.⁶⁰⁹ Ezt az 1846 nyarán a centralisták és municipalisták vitája nyomán kialakult kompromisszumos megoldás indokolhatta.⁶¹⁰ A városi ügygel kapcsolatban

⁶⁰⁵ Uő, *Városi ügy II*, PH, 1845. január 26. 425. sz., 55. A cikksorozatot lásd bővebben *III/1. 5. 2. Az országgyűlés bezárása után – A politikai pozíció részletes kifejtése*

⁶⁰⁶ ☉ [CSENGERY Antal], *Régi dal*, PH, 1847. január 5., 807. sz., 9.

⁶⁰⁷ [Csengery Antal], *Egy kis számvetés I–II*, PH, 1847. január 7., 808. sz., 13; PH, 1847. január 8., 809. sz., 17.

⁶⁰⁸ [Uő], *Egy kis számvetés I*, PH, 1847. január 7., 808. sz., 13.

⁶⁰⁹ [Uő], *Egy kis számvetés II*, PH, 1847. január 8., 809. sz., 17.

⁶¹⁰ Lásd *IV/2. Alkalmazkodás az új helyzethez – pozíció kijelölés a vámügyi vita során*

azonban továbbra is centralista alapokon foglalt állást. Ismertette a szerinte hibás municipalista tervezetet, amire válaszul a „conservatív párt a’ községi mozgalmak’ élére kormányhivatalnokot, királyi főfelügyelőt indítványozott”.⁶¹¹ A konzervatívok tehát ugyanazt az eljárást akarták alkalmazni a városok esetében is, amelyeket a kormány sikerrel használt a megyék maga mellé állításához.⁶¹² Csengery a helyzetet 1845-ös programjával oldotta volna meg, vagyis „a’ polgári elem’ országgyűlési szavazatának ügyét, [...] az administratív rendezéstől külön, választási törvénnyel” intézte volna el.⁶¹³ Nézetei tehát nem változtak a városi ügygel kapcsolatban. Érvei közül viszont a *Régi dalhoz* hasonlóan most is kikerültek a municipalistákkal vitázó részek. A konzervatívok tevékenysége kapcsán megjegyezte, hogy azok a község politikai életének központosítására törekedve szándékosan megfélemeztek arról, hogy mint Csengery írta: „a’ mi törvényhatóságaink nem csupán administratív institutiok, ’s hogy míg ugyanazon formák közt mozog nálunk a’ politicalai élet és közigazgatás, emennek központosítása azon alkotmányos garantiákat is megtámadja, mellyeket amabban, t. i. a’ hatóság’ politicalai életében birunk”. Az alkotmányos garantiák megtámadásának említésével Csengery az abszolutizmus veszélyére hívta fel a figyelmet, vagyis a reformellenzék zöme által gyakrabban alkalmazott alkotmányos nemzet abszolutizmusellenes érvelését követte. A municipalisták javaslatát tételesen nem cáfolta, csupán a különböző javaslatok ismertetése után annyit jegyzett meg, hogy „[a]z eszmék’ illetén zavarában” a legcélszerűbb rendezési mód, ha „polgári elem’ országgyűlési szavazatának ügyét” az adminisztratív rendezéstől elválasztva, választási törvénnyel intézik el.⁶¹⁴

Csengery 1847-es első négy cikke szoros gondolati egységet alkotott, melyben a centralista programnak ugyanazok az elemei jelentek meg többször is. Ezek nagy része – sokszor már a fogalmak és kifejezések szintjén is – megegyezett a reformellenzék zöme által elfogadott elvekkkel. Más részei – például a parlamentnek felelős magyar kormány eszméje és a városi ügyben kifejtett rendezési elv – visszatérést jelentettek a Szalayék által az 1845. novemberi kompromisszum előtt vallott elvekhez. Ezúttal azonban Csengery ezekben az ügyekben került a vitát a municipalistákkal. Ő, és *Szót kérek!* című cikkében Szalay is kölcsönzött a municipalisták érvkészletéből, miközben mindkettejük cikkeiben felbukkantak az alkotmányos nemzet beszédmódjának elemei is. Az abszolutizmust a

⁶¹¹ [Csengery Antal], *Egy kis számvetés I*, PH, 1847. január 7., 808. sz., 13. A városi főfelügyelőkről hosszabban ír: DÉNES 1989, 83.

⁶¹² Lásd III/1. 3. *Példányszámcsökkenés és elszigetelődés – Szalaytól Csengeryig (1844. július 1.–1845. július 1.)*

⁶¹³ [Csengery Antal], *Egy kis számvetés I*, PH, 1847. január 7., 808. sz., 13.

⁶¹⁴ Uo.

centralisták és a municipalisták is elutasították, de az ellene folytatott harc leginkább a reformellenzék zöme tevékenységének volt központi eleme. A centralisták az állam működésképtelenné válásától jobban tartottak, mint az abszolutizmustól, így korábbi írásaikban jóval ritkábban került szóba az abszolutizmus. 1847 elejétől azonban ők is rendszeresen hivatkoztak erre tevékenységük igazolásaként. Mindez azt valószínűsíti, hogy a centralisták korábbi elveikhez való visszatérésük után is igyekeztek megőrizni jó kapcsolatukat a reformellenzék zömével. A konzervatívok és a kormány tevékenysége ugyanakkor láthatóan elősegítette a centralisták és a municipalisták közeledését.

Mindeközben Csengery és Szalay ismételten kijelölték a csoportjuk által megszerezni kívánt politikai pozíciót. Ennek során a Csengery által 1846 májusában megfogalmazott pozíciót bővítették újabb elemekkel, melyek egy része eltért a reformellenzék zöme által kijelölttől. A centralisták ekkor tehát bevállaltak olyan politikai pozíció megszerzésére törekedtek, mely csak részben fedte a municipalisták által kívántat, és annál jóval mélyebben gyökerező újításokat feltételezett. A municípiumok átalakításáról ugyan egyelőre lemondtak Szalayék, de a volt szerkesztő cikkében jelezte, hogy mihelyt lehetősége lesz rá, újra a csoportja által 1844–45-ben kijelölt politikai pozíció megszerzéséért fog küzdeni.

Politikai pozíciójuk kijelölését a centralisták az országgyűlésre való készüléssel indokolták. Mielőtt azonban még sor kerülhetett volna e pozíció megszerzésére az 1847 novemberében megnyíló diétán, annak egyes elemeit el is kellett fogadtatni a reformellenzék egészével, és el kellett érni, hogy ezek az elemek bekerüljenek az ellenzék pozícióját kijelölő dokumentumba, a tervbe vett közös ellenzéki programba. A továbbiakban az ennek érdekében publikált írásokat tárgyalom.

V/2. A befolyásolási kísérlet

Csengery az *Egy kis számvetést* követően jobbra megelégedett a szerkesztésből adódó feladatokkal, és a felmerülő kérdések részletes tárgyalását átengedte centralista társainak. Eötvösök a január eleji pozíció kijelölést követően óvatosan kezdtek hozzá új feladatuk megvalósításához. Elsősorban olyan kérdéseket tárgyaltak, melyekben a reformellenzék még nem alakított ki egységes álláspontot. Ennek köszönhetően senki sem vádolhatta őket a municipalistákkal kötött kompromisszum megszegésével. Ráadásul saját tevékenységüket többször is az abszolutizmus elleni harccal indokolták. Szövegeikben így többször bukkantak fel az alkotmányos nemzet abszolutizmusellenes érvelésének elemei,

mint azt megelőzően. Korábban kijelölt politikai pozíciójukat tehát legalább az indoklásban igyekeztek közelíteni a reformellenzék zöme által kívánthoz, amivel jócskán megnövelhették eszméik elfogadtatásának esélyét. Az idő előre haladtával azonban egyre bátrabban nyúltak a centralista elvekhez, és néhány hónap múlva már a municipalista kifejezések, fogalmak és érvek használatára sem fektettek akkora hangsúlyt, mint korábban. Ez a folyamat legjobban Szalay László cikkein keresztül figyelhető meg, így elsőként ezeket tárgyalom.

V/2. 1. Szalay és a kifejtés technikájának módozatai

Szalay első olyan cikksorozata, mely részletesen tárgyalt egy jogi kérdést, rögtön a Csengery *Egy kis számvetés* című cikkét követő számban jelent meg. Ez az egyesületi jog területén történő állásfoglalással bővítette a január elején kijelölt politikai pozíciót.⁶¹⁵ Emellett az ekkor keletkezett cikkekhez hasonlóan Szalay itt is használta az alkotmányos nemzet politikai nyelvének elemeit, ezáltal lehetőséget nyújtva arra, hogy a reformellenzék egésze elfogadja a benne foglaltakat.

Szalay mindenekelőtt kifejtette, hogy e fontos kérdés tárgyalására szükség van, hiszen az a következő országgyűlésen is elő fog kerülni. Mivel azonban azok, akiket ő „örömet és bizodalommal” követni szokott, „annyi egyéb miatt ugy látszik, nem érnek reá az előmunkálatok’ megtételére, a’ főelvek’ kitűzésére és alkalmazására, ’s így nem látván mást a’ gáton”, ő maga fog hozzá az értekezéshez.⁶¹⁶ Az általa követni kívánt személyeket nem nevezte meg, de megfogalmazása utalásnak tekinthető a reformellenzék zömének vezetőire. Kijelentése így a municipalistákkal való jó viszony fenntartását szolgálhatta. Ezt követően rámutatott, hogy az egyesületi kérdést a Védegylet megszületése vetette fel. Szerinte ez „[i]gen helyesen történt”, mivel így „senkisémet hátráltathatja a’ kérdés’ megfejtését az által, hogy a’ törvény indítványozóját Utópiába utasítja”. E megállapítás az egyesületi kérdés tárgyalásának időszerűségét fejezhette ki. A cikk felvezetésében tehát Szalay igyekezett munkáját a municipalisták számára is elfogadható módon indokolni.

⁶¹⁵ Sz. L. [SZALAY László], *Tájékoztás az egyesületi jog’ mezején I–IV*, PH, 1847. január 10., 810. sz., 21; PH, 1847. január 15., 813. sz., 33; PH, 1847. január 19., 815. sz., 41–42; PH, 1847. január 28., 820. sz., 61; *ua.* = SZALAY 1988, II, 245–266.

⁶¹⁶ Sz. L. [UŐ], *Tájékoztás az egyesületi jog’ mezején I*, PH, 1847. január 10., 810. sz., 21.

Ráadásul cikkeiben végig a konzervatív Budapesti Híradó állításait cáfolta, amivel a közös ellenfél elleni küzdelemből is kivette a részét.⁶¹⁷

Az egyesületek ellenőrzését Szalay a centralista elveknek megfelelően a törvényhozásra bízta volna. A csoportjának kívánt politikai pozíciót tehát centralista elemekkel bővítette. Érvelése során azonban többször is Magyarország alkotmányos voltára hivatkozott, és elképzelését az abszolutista berendezkedés elkerülésének szükségességével indokolta. Azaz az alkotmányos nemzet abszolutizmusellenes érveléséhez igazodott. A jogtudós kifejtette, hogy az „ujabb korban, midőn az egyesületi szellem hasonlíthatlanul nagyobb erélyességgel lépett fel, [...] érezhetővé vált a' szükség, az associatio' anyagi oldalán kívül a' formalisra is lennünk tekintettel, nehogy általa [...] az anyaassociationak, magának a' státusnak működése gátoltathassék”. Az erre adható válaszok közül elkülönítette az abszolutisztikus és az alkotmányos országokban szokásosakat. Az előbbieket minden olyan egyesületet, melly „a' kormánynak előleges engedélye nélkül lépett életbe”, titkosnak nyilatkoztattak és eltiltottak. Szalay szerint Magyarországnak az alkotmányos országokhoz hasonlóan csak annyira szabad beavatkozni az egyesületek életébe, amennyire azt „az állodalom' organicus működése” megkívánja.⁶¹⁸ A gyülekezés és egyesülés jogának egyébként sértetlenül kell maradnia. Az egyesületek ellenőrzésének joga pedig a törvényhozásban kell, hogy gyökerezzen, nem pedig „a' státusnak rendőri hatalmában távolról, 's a' felügyelési jogban közelebbről, [...] mellyeknek irányát és hovászakadását [...] nem találjuk feljegyezve az alkotmányosság' chartáján”.⁶¹⁹ Utóbbit szintén a konzervatívokkal szemben hangsúlyozta, de az érvelés a municipalisták meggyőzésére is alkalmas lehetett.

A cikksorozat nem csak a Védegylet védelmét látta le, hanem „az ellenzék szervezeti létjogosultságát, a szervezés alatt álló Ellenzéki Kör, illetve Ellenzéki Párt legalitását” is alátámasztotta.⁶²⁰ Ez szintén elősegíthette e cikkek municipalisták általi elfogadását.

Az egyesületi jog napirendre vételét tehát Szalay igyekezett a reformellenzék zöme számára is elfogadható módon megindokolni. Ezt az eljárást a centralisták a későbbiekben is alkalmazták. Maga Szalay például *Évenkinti országgyűlés, 's utasítási rendszer* című

⁶¹⁷ Szalay a Budapesti Híradó 123. számában megjelent írásokra hivatkozott. *Eszmetöredékek a felügyelési jog terjedelméről, társulatok irányában*, BH, 1845. január. 31., 123. sz., 75–76; Szerk. [gr. DESSEWFFY Emil], c. n., BH, 1845. január. 31., 123. sz., 76–77.

⁶¹⁸ Sz. L. [SZALAY László], *Tájékoztás az egyesületi jog' mezején I*, PH, 1847. január 10., 810. sz., 21; ua. = SZALAY 1988, II, 245–248.

⁶¹⁹ Uo.

⁶²⁰ FENYŐ 1997, 345.

cikksorozatában a konzervatív Budapesti Híradó e tárggyal kapcsolatos véleményének helytelenségével igazolta publikációját.⁶²¹ Előző cikkéhez hasonlóan újra a közös ellenféllel folytatott harcra hivatkozott tehát. Ez az elem a centralisták stratégiájának már korábban is részét képezte. Eötvös például 1845 szeptemberében a konzervatív lap cikkeire válaszul kezdte meg eszméi részletes ismertetését.⁶²² Ez idő tájt pedig ez szolgáltatatható indokot arra, hogy több kérdésben is a municipalistákkal együtt fejtsék ki nézeteiket a lapban.⁶²³ Szalay ugyanakkor az országgyűléssel kapcsolatos, centralista megalapozású cikkeit vezető ellenzéki politikusok – Beöthy Ödön, Szemere Bertalan Perczel Mór – övével egyező véleményével is igyekezett alátámasztani.

A konzervatív lap cikkírója „minden két év eltelte után a harmadikban mulhatlanul összehívandó” országgyűlést kívánt.⁶²⁴ A Budapesti Híradó szerkesztősége azonban a cikkhez írott jegyzetben jelezte, hogy szerinte elegendő a diétákat háromévente tartani.⁶²⁵ Mindezekkel szemben Szalay az alsóház 1844-ik feliratával egybehangzólag az évenkénti országgyűlés mellett állt ki. Az ő érvelése azonban a rendekétől eltérően tisztán centralista volt. Mint írta: „szükséges az évenkénti országgyűlés, mivel nem elég, hogy az ország’ képviselői időről időre megkérdéztessenek [...] ez vagy amaz egyes tárgy felől, hanem szükséges, hogy folyvást irányt adhassanak ’s adjanak is valósággal a’ közigazgatásnak; [...] külországok’ tapasztalása bizonyítja, hogy azon státusokban, hol évenként tartatik országgyűlés, ott a’ kormány legerősebb támaszát a’ képviselőkben keresi ’s találja, ’s hogy ellenben olyas országokban, hol a’ kamarák csak hosszabb időköz’ lefolyása után gyűlnek ismét együvé, ott a’ végrehajtó hatalom a’ legjobb szándék mellett sem tudja megszokni az alkotmányos ellenörködést, ’s az országgyűlésben akadályt lát, nem hogy benne politicájának legerősebb támaszát találná”. A szövegben újra megjelent az egyik legfőbb centralista elv, a parlamentnek felelős kormány is. A rendek és a saját érvelése közötti különbséget Szalay azzal vélte indokolhatónak, hogy rámutatott, a törvényjavaslatok rendi magyarázata sokszor hiányos vagy visszás volt. Ennek okát az utasítások rendszerében és az eszmék zavarában látta. Utóbbi rögtön ez után úgy értelmezte, hogy sokan a külföldi intézményeket úgy akarják behozatni Magyarországra,

⁶²¹ Sz. L. [SZALAY László], *Évenkénti országgyűlés, ’s utasítási rendszer I–III*, PH, 1847. február 21., 834. sz., 119; PH, 1847. február 28., 838. sz., 135; PH, 1847. március 7., 842. sz., 155.; *ua.* = SZALAY 1988, II, 267–282. A Budapesti Híradó említett cikke: BERTHA Antal, *4-dik nyílt levél a B. P. Híradó szerkesztőségéhez*, BH, 1847. január 17., 526. sz., 37–38.

⁶²² Lásd III/1. *A centralisták laphoz jutása és az ellenzék egységének megbomlása*

⁶²³ Lásd V/2. 2. *Közös reformpont: a jobbágyfelszabadítás*

⁶²⁴ BERTHA Antal, *4-dik Nyílt levél a B. P. Híradó szerkesztőségéhez*, BH, 1847. január 17., 526. sz., 37–38.

⁶²⁵ A. n., c. n., BH, 1847. január 17., 526. sz., 37.

hogy az annak megfelelő magyar intézményt is tartsák fenn.⁶²⁶ Szalay tehát ebben a cikkben is a magyar intézmények megváltoztatása, vagyis a gyökeres reformok mellett nyilatkozott. Úgy vélte, hogy az akkori helyzettel ellentétben országos ügyekben a törvényhatóságok nem hozhatnak döntést, erre csak az országgyűlés jogosult. Álláspontja igazolására az 1843–44-es országgyűlésen ugyanilyen értelemben nyilatkozó Beöthy Ödön szavait idézte: „a’ kisebbnek a’ nagyobb tekintély előtt meg kell szünni, ’s a’ nagyobbak kell olly körben működni, mellyben a’ kisebb nem működhetik”. Szalay nem véletlenül hivatkozott Beöthyre, hiszen a bihari követ megfogalmazása erősen centralista színezetű volt. Szalay ezt követően – vélhetően a municipalistákkal való jó viszony megőrzése érdekében – Beöthyhez hasonlóan kifejtette: „az országgyűlés’ évenkénti tartása által a’ municipium’ életereje [...] távolról sem fog csorbát szenvedni, sőt növekedni fog és öregülni: mert legfőbb jogát, a’ törvényhozási jogot, nem olympiasról olympiasra, hanem évről évre fogná küldöttei által gyakorolni”. Érvelésében ugyanakkor tipikus centralista elemek is megjelentek, mikor kifejtette, hogy ha az országgyűlésben összeolvad a törvényhatóságok ereje, előbbi sokkal hatékonyabban törekedhet olyan célok elérésére, melyeket a megyék nem tudtak megvalósítani.⁶²⁷ Az utasítások eltörléséről írva azonban tisztán centralista érvelést alkalmazott. Kifejtette, hogy „a’ képviseleti rendszerrel nem férnek meg a’ kötelező utasítások”. Szerinte a képviselő „nem egyesek’, nem is valamely testület’, hanem a’ státusösszvevesség’ tolmácsa, ’s ennél fogva [...] csak az összes nemzet lehetne plenipotentiarius, ’s [...] csak országgyűléstől vehetne utasítást. A’ képviselőnek [...] joga és kötelessége levén, választóinak külön, pillanatnyi érdekeit a’ köz’ érdekeinek feláldozni, természetesen nem köteleztethetik részletes utasítás által”.⁶²⁸

A cikksorozatban Szalay már nem követte az alkotmányos nemzet politikai nyelvének abszolutizmusellenes érvelését. Írásában ráadásul csak akkor törekedett a municipalisták megnyugtására, mikor azzal érvelt, hogy az évenkénti országgyűléssel a municipium életereje nem sérül. Ez arra utalhat, hogy 1847. február végén a jogtudós már bátrabban nyúlt vissza a centralista elvekhez, mint 1847. január elején. Ez vagy annak volt köszönhető, hogy a centralisták cikkei ekkor már nem váltottak ki akkora felháborodást, mint 1844–45-ben, vagy annak, hogy az utasítások eltörlésének eszméje egyre jobban terjedt,⁶²⁹ így nyíltan lehetett érvelni emellett. A szöveg azonban ezúttal is arra törekedett,

⁶²⁶ Sz. L. [Uő], *Évenkénti országgyűlés, ’s utasítási rendszer I*, PH, 1847. február 21., 834. sz., 119.

⁶²⁷ Sz. L. [SZALAY László], *Évenkénti országgyűlés, ’s utasítási rendszer II*, PH, 1847. február 28., 838. sz., 135; *ua.* = SZALAY 1988, II, 274–279.

⁶²⁸ *Uo.*

⁶²⁹ Lásd lentebb.

hogy a centralista eszméket elfogadtassa a reformellenzék zömével. Emiatt olvasható benne Beöthy Szalayéval egyező véleménye, és emiatt állítja a cikksorozat harmadik része, hogy már a rendek többsége sem becsüli többre az utasítási rendszert „egy kurta forintnál”. Szalay úgy vélte azonban, hogy a megyei közönség még mindig az utasítások pártján áll. Az ő meggyőzésükre hivatkozott Szemere Bertalan követjelentési beszédére, valamint Perczel Mór előző országgyűlésen mondott beszédeire, melyekben szintén az utasítások eltörléséről esett szó. Szalay mindeközben kijelentette, hogy a legjobb utasításkészítő az időszaki sajtó, így mindenekelőtt „üdvös sajtótörvényt” kellene kieszközölni.⁶³⁰ Ez szintén elősegíthette a cikkek municipalisták általi elfogadását, hiszen a sajtószabadság mindkét csoport fogalomrendszerének részét képezte.

Március 16-án induló és a választási jogot vizsgáló cikksorozatában azonban már egyáltalán nem alkalmazta a korábbi cikkeiben látott fogásokat. A sorozat megjelenését csupán az olvasók tájékozatlanságával indokolta, hogy aztán rögtön a tárgyra térjen. Ráadásul tisztán centralista alapokon állva fejtette ki elveit.⁶³¹ A cikksorozat második darabja elején írta például az első rész eredményeit összefoglalva: „Minapi cikkelyemben azon elvet állítottam fel: hogy a' választási jog nem ollyatén, melly nélkül a' társaság', a' státus' tagja még csak nem is gondoltatható, hanem ollyas, mellyet a' társaság, a' státus, legjobb belátása szerint vagy megadhat egyes tagjainak, vagy megvonhat tőlök.”⁶³² Ezzel nyíltan ellentmondott a kossuthi szabadságértelmezésnek, mely kölcsönösséget feltételezett a személyes szabadságjogok és a politikai jogok között.⁶³³ Még ugyanebben az írásban Szalay értelmi biztosítékot is követelt a választási joghoz, ami a municipalisták eszmerendszerére nem volt jellemző.⁶³⁴

Szalay felbátorodását vélhetően az okozta, hogy az 1847. március 15-i ellenzéki konferencia a cikksorozat megindulását megelőző napon fogadta el az *Ellenzéki nyilatkozat* alapelveit, melyek közé a parlamentáris kormány eszméje is bekerült.⁶³⁵ Eljárása azonban túlzottan bizakodó volt, hiszen később, 1847. április 16-án ő maga is elismerte, hogy ezt

⁶³⁰ Sz. L. [SZALAY László], *Évenkinti országgyűlés, 's utasítási rendszer III*, PH, 1847. március 7., 842. sz., 155; *ua.* = SZALAY 1988, II, 279–282.

⁶³¹ Sz. L. [UÖ], *Tájékoztás a' választási jog' mezején I–X*, PH, 1847. március 16., 847. sz., 175; PH, 1847. április 16., 864. sz., 247; PH, 1847. április 25., 869. sz., 267; PH, 1847. május 2., 873. sz., 283; PH, 1847. május 16., 881. sz., 317; PH, 1847. június 18., 899., 397; PH, 1847. július 4., 908., 9; PH, 1847. július 22., 918., 49; PH, 1847. július 27., 921., 61; PH, 1847. augusztus 10., 929., 93.

⁶³² Sz. L. [UÖ], *Tájékoztás a' választási jog' mezején II*, PH, 1847. április 16., 864. sz., 247.

⁶³³ Kossuth szabadságértelmezését lásd DÉNES 2008, 33–34, 42–43.

⁶³⁴ Ezt az *Ellenzéki Nyilatkozat* megszületése után részletesen is tárgyalta. Sz. L. [SZALAY László], *Tájékoztás a' választási jog' mezején VI–VII*, PH, 1847. június 18., 899., 397; PH, 1847. július 4., 908., 9.

⁶³⁵ *Pest, 1847 június 7.: Az ellenzéki nyilatkozat Deák Ferenc által összefoglalt végleges szövege* = KLÖM XI, 152–157.

követően újra felerősödtek a centralistaellenes hangok: „»Ha másképp' cselekszel, ha nem keresed fel az alkalmat, fenálló előítéletekkel, tennen felekezeted' előítéleteivel minél élesebb ellentétbe helyezned magadat, gyakorlatiabb embernek tartatnál«, – így zsémbeskednek jóakaróim.”⁶³⁶ A felháborodás mértékéről egyéb források hiányában nehéz képet alkotni, de korántsem lehetett olyan mértékű, mint 1844–45-ben, hiszen úgy tűnik, a centralisták tevékenységüket zavartalanul folytathatták tovább.

Szalay ez idő tájt megjelent három cikksorozata jól mutatja a centralisták és municipalisták viszonyának javulását, és ezzel párhuzamosan a centralisták felbátorodását is. Ezek a cikkek ugyanakkor olyan tárgyakat taglaltak, melyek még vagy nem kerültek tárgyalás alá az ellenzéki lapokban, vagy melyekben a municipalisták és centralisták véleménye nem tért el lényegesen egymástól. Szalay így megírásukkal nem is lépett túl a két ellenzéki csoport kompromisszuma által megadott kereteken. A centralisták által tárgyalt kérdések egy részében pedig szinte nem is volt különbség a két csoport elképzelései között. Ez lehetőséget nyújtott arra, hogy politikai pozíciójuk egyes elemeit együttesen fejtsék ki a Pesti Hírlap hasábjain, és ezáltal még közelebb kerüljenek egymáshoz, és elvi alapjaik is közeledjenek. A következő fejezetben e folyamat bemutatására törekszem a jobbágyfelszabadítás kérdésköre mentén.

V/2. 2. Közös reformpont: a jobbágyfelszabadítás

Az 1846-os gyengébb termés következtében fellépő éhínség súlyosbodása ellenére a Budapesti Híradó 1847 elején kedvezőnek ítélte a magyar jobbágyság helyzetét, jobbnak mint más Európai országokban élő parasztokét.⁶³⁷ Ez a magyar reformellenzék körében nagy felháborodást keltett, amire még a konzervatív cikkíró is utalt a későbbiekben. „Nem egy magyar politikus pattant fel székéről [...] azon utóbbi cikkemben adott rövid párvonal miatt, mellyben a magyar és külföldi parasztot összehasonlítani merém”.⁶³⁸ A centralista Pesti Hírlapban is számos cikk próbálta cáfolni a konzervatívok gondolatmenetét. Ezek egy részének szerzőjét nem ismerjük, néha még ellenzéken belüli hovatartozásuk megállapítása is gondot okoz. Cikkeiket mégis vizsgálni kell, hiszen ezek segítségével kép alkotható Csengery szerkesztői tevékenységéről. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Csengery Szalayhoz 1847. szeptember 21-én írt leveléből úgy tűnik, a korábbi szerkesztő még

⁶³⁶ Sz. L. [SZALAY László], *Tájékoztás a' választási jog' mezején II*, PH, 1847. április 16., 864. sz., 247.

⁶³⁷ *Helyzetünk 's a reformok IX*, BH, 1847. január 3., 518. sz., 5.

⁶³⁸ *Helyzetünk 's a reformok X*, BH, 1847. január 19., 527. 41–42.

mindig jelentős befolyással bírt utódjára.⁶³⁹ A lap követendő irányvonalát a centralisták vélhetően közösen jelölték ki. A napi szerkesztői feladatokat azonban minden bizonnyal Csengery végezte, így a lapban megjelenő cikkeket is ő válogathatta össze.

A jobbágykérdés megoldási módjában a reformellenzéki csoportosulások között nem alakult ki lényeges eltérés. Emiatt válhatott ez alkalmassá arra, hogy összekötő kapocsként funkcionáljon a centralisták és municipalisták között. Még akár olyan formában is, hogy Csengery hozzájáruljon ilyen témájú municipalista szerzők tollából származó cikkek megjelenéséhez a lapban, ami még szorosabbra vonhatta a két csoport közötti szálakat. Az ellenzéki csoportok pedig belátva, hogy nem tudják háttérbe szorítani egymást, a közös programpontokra való tekintettel szorosabb együttműködésre is törekedtek. Erre készíthette őket a konzervatívok pártja szerveződése és az országgyűlés közeledése is. Az eszmei megalapozottság és az időszerűség mellett ezek az okok is közrejátszhattak abban, hogy a jobbágyfelszabadítás a Szalayék által kijelölt pozíció egyik központi eleme lett.

A centralisták részéről Eötvös József reagált a Budapesti Híradó cikkére.⁶⁴⁰ Írása elején Magyarország helyzetét Írországhoz hasonlította, amit korábban ő írt le a nemzetpusztulás országaként.⁶⁴¹ Kiszámította, hogy egy teljes telket 40 holdra becsülve a jobbágy ezért füstpénzben, kilencedben, tizedben és robotban évente 73 forint haszonbért fizet, valamint a házi és a hadi pénztárba körülbelül 15 forintot. Ezt követően feltette a kérdést: „valljon 73 ft pp. évi haszonbér, 40 holdnak használataért nem elég magas-e olly országban, hol akármennyi föld holdankint 1 ftjával adatik haszonbérbe még most is, ’s hol sok vidékeken a’ nemesi birtok 40 fttal pp. holdjaért örök áron vásárolható”? A zsellérek helyzetét még ennél is rosszabbnak látta. Számításai szerint egy házas zsellér 1 hold legelőért és 150 négyszögöl belső telekért évi 4 forint értékű szolgáltatásra van kötelezve. Ugyanez a díj a házatlan zselléreknél 2 forint, pedig ezért cserébe semmit sem kapnak a földesúrtól. Eötvös szerint tehát a magyar jobbágy helyzete sokkal rosszabb volt annál, mint a Budapesti Híradó állította. A nyomor okát pedig, mint a csoportképviselési beszédmódot használva írta: „azon viszonyokban találjuk, mellyekben földmivelő osztályunk [...] századok óta él”. A csoportképviselési beszédmódot a centralisták nevében használta, de ez csak a cikk egy későbbi szakaszában

⁶³⁹ III/3. 2. Szerkesztőváltás a centralista Pesti Hirlap élén – Csengery Antal szerkesztői székbe kerülése

⁶⁴⁰ *** [EÖTVÖS József], *A’ nyomor és óvszerei I–V*, PH, 1847. február 7., 826. sz., 85–86; PH, 1847. február 11., 828. sz., 93; PH, 1847. február 12., 829. sz., 97; PH, 1847. február 14., 830. 101–102; PH, 1847. február 16., 831. sz., 105; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 312–340.

⁶⁴¹ [UÓ], *Szegénység Irlandban*, BSz, 1. sz., 1840, 89–156.

vált nyilvánvalóvá. Eötvös tehát a feudális viszonyok megszüntetésért állt ki írásában. A változtatásokat azért is szükségesnek látta, mivel a társadalom átalakulása már megkezdődött. A jobbágyság nagy része ugyanis „napszám és más mellékes keresetek által szerzi meg szükséges élelmét, ’s e’ szerint valóságos proletarius” egy olyan országban, ahol nincs ipar, és az összes közterhet viseli. Ha mindezen változtatnak, az ínség enyhülni fog.⁶⁴² A nyomor okát pedig „az ország’ belső organismusában kell” keresni. A bajon csak a közös teherviseléssel, vagyis a terhek egy részének a kiváltságos osztályok általi átvételével lehet segíteni. Ezáltal nemcsak a nép terhei csökkennének, hanem az Eötvös által európai viszonylatban szegénynek tartott ország jövedelmei is növekednének. Ez lehetővé tenné a haladást is, például a Budapesti Híradó által is kívánt útépítést. A nemesi adómentesség eltörlése tehát az egész ország érdeke.⁶⁴³ Ez azonban önmagában még nem elegendő. Miután fentebb Eötvös kimutatta, hogy a nyomor oka jórészt az úrbéri viszonyokban keresendő, cikksorozata harmadik részében kimondta, hogy azokat meg kell változtatni, örökváltság útján.⁶⁴⁴ Cikksorozatában tehát a legsürgetőbb teendőket a közteherviselésben és az örökváltságban jelölte meg.

A reformellenzék összhangját mutatja, hogy Eötvös csoportját az ellenzékhez tartozónak számította. Kijelentette ugyanakkor, őt nem bántja, ha csoportját „ideológoknak” vagy „doctrinäreknak” nevezik. Őket valóban eszméik vezérik, és ezek parancsolják a reformok végrehajtását. Állítása szerint ez a kitétel a konzervatívoknak szólt.⁶⁴⁵ A cikk e részénél válik nyilvánvalóvá, hogy Eötvös a képviseleti beszédmodot a centralisták nevében használta.

A két legfontosabbnak nevezett reformpont megvalósítási módozatáról azonban ekkor nem beszélt részletesen, vélhetően mivel ezekről ekkoriban több cikk is megjelent a lapban. Január 17-én ☉ áljeles cikkben vélhetően Trefort ajánlotta az angol örökváltsági minta követését. Trefort szerint a jobbágyok nagy része nem képes megváltani saját magát, így az államnak kell segítséget nyújtania nekik, úgy ahogy Anglia nyújtott segítséget a rabszolgák felszabadításához gyarmataiban. Anglia húszmillió font sterlinget fizetett ki a rabszolgák tulajdonosainak, amit a rabszolgáknak nem kellett visszafizetniük. Magyarországon a cikkíró ezt úgy látta megoldhatónak, ha az állam kölcsönt vesz fel,

⁶⁴² *** [Uő], *A’ nyomor és óvszerei I*, PH, 1847. február 7., 826. sz., 85–86; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 312–318.

⁶⁴³ *** [Uő], *A’ nyomor és óvszerei II*, PH, 1847. február 11., 828. sz., 93; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 318–323.

⁶⁴⁴ *** [Uő], *A’ nyomor és óvszerei III*, PH, 1847. február 12., 829. sz., 97; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 323–329.

⁶⁴⁵ *** [Uő], *A’ nyomor és óvszerei II*, PH, 1847. február 11., 828. sz., 93; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 318–323.

amiből kártalanítja a földesurakat, majd a kölcsönt és annak kamatait az általános adóalapból törleszti „mellyhez mindenkinek vagyonához aránylag” kell járulnia. „Vagy a kölcsönt el is lehetne mellőzni. Akkor az urbéri jövedelemből státuszjövedelem (rente) volna képezendő, a telektől járó urbéri tartozások értéke meghatározatván. A státusz tehát ez öszletet a földesurnak évenként fogná fizetni, fentartván magának a jogot ezen rente-t beváltani. A státusz által fizetendő jövedelemre adott utalványok eladhatók ’s másokra átruházhatók levén, – a földesur ezen működés mellett ugyanazon helyzetbe jőne, minha az örökváltság fejében készpénzt kapott volna”. Trefort ugyanakkor azt is jelezte, hogy az állami beavatkozással történő örökváltságnak csak ezt az egy módját látja.⁶⁴⁶

Trefort láthatóan amellet foglalt állást, hogy a jobbágyokat csakis kármentesítéssel lehet földbirtokhoz juttatni. Elképzelése ezen a ponton egybeesett a municipalistákéval. A Hetilap nem sokkal később hasonló tervet vázolt fel: „2) A néphez ekkint szólunk; »Fizették ekkorig mintegy 10 millió adót; s azonkívül a jobbágyság viselte az urbéri terheket: – Adódból mintegy 5 milliót a nemesség leveszen vállaidról. – Te a 10 milliót és az urbéri terheket együtt nem birtad, 5 milliót most megkimélsz, fordítsd ezen öt milliót arra, hogy az urbéri tartozásoktól magad megváltsad. Ezen 5 millió törlesztési alapján a status olly tökére teszen szert, mellyel a földes urakat tökéletesen kármentesíti. Te tehát még vagy 20–25 évig fogod fizetni az 5 milliónyi közadó mellett ezen urbér-váltsági 5 milliót is, azaz annyi adót, mennyit ekkorig fizettél; de füstpénzt nem fizetsz; robotra nem jársz, dézmát nem adsz, és ha 20–25 év alatt amortisáltatik azon tőke, melly a földesuri osztályt urbéri adózásaidért kármentesíté; a mint a robot és dézma most mindjárt megszűnt: ugy az 5 millió adó is megfog szünni.»⁶⁴⁷ A centralisták által 1847 elején kijelölt politikai pozíció tehát ismét közelebb került a reformellenzék zöme által kívánthoz. Bár a Pesti Hirlap a továbbiakban az örökváltságnak más módjait is bemutatta, a legjobbnak mégis a Trefort által leírtat tartotta, és végig e mellett állt ki. Maga Trefort a legközelebbi feladatok kijelölésekor ugyanezt a tervet fejtette ki újra.⁶⁴⁸ Az ő januári cikke után egy héttel O. jel alatt vélhetően az ezt az áljelet korábban is rendszeresen használó Szalay vetett fel egy másik lehetőséget, miután kijelentette, hogy egyetért a korábbi cikk írójával az állami kármentesítés kérdésében.⁶⁴⁹ Szerinte azonban arra is

⁶⁴⁶ ☉ [TREFORT Ágoston], *Örökváltság angol módon*, PH, 1847. január 17., 814. sz., 37.

⁶⁴⁷ A. n., *Adjunk a szavaknak valódi értelmet*, H, 1847. február 19., 119. sz., 225–230.

⁶⁴⁸ ☉ [TREFORT Ágoston], *Legközelebbi feladatunk III*, PH, 1847. február 9., 827. sz., 89.

⁶⁴⁹ O. [SZALAY László], *Nyilt levél Triestből*, PH, 1844. szeptember 26., 390. sz., 657; O. [UŐ], *Nyilt levelek Triestből*, PH, 1845. augusztus 5., 515. sz., 83; *ua.* = SZALAY 1988, II, 79–82; O. [UŐ], *Nyilt levél Triestből*,

készen kell lenni, hogy „az örökváltság’ elősegítésére, a közteherviselés’ elvállalásán kívül, a’ nemesség’ részéről semmi sem” történik. Ez esetben az örökváltságot német mintára „a’ státus’ rendezése mellett, a’ jobbágyság saját ereje által” kellene létrehozni. A német példák közül a poroszt emelte ki, mely a jobbágyi tartozásokat a jobbágyföldre egy részével váltotta meg. Hangsúlyozta viszont, hogy ez a módszer csak ott alkalmazható, ahol a jobbágyok kezén nagyobb birtokok vannak. Ráadásul a földesúr így nem fog pénzhez jutni, pedig arra szüksége lenne, hogy a megszűnt robot helyett napszámmal műveltethesse meg a földjét, illetve gazdaságát modernizálhassa. A cikkíró szerint ez a hiba állami beavatkozással kiküszöbölhető; a jobbágyok földjeire hitelintézetet kell alapítani, melyből nemcsak a nemesek, hanem tartozásaik kiegyenlítésére a jobbágyok is kölcsönözhetnek. A községek nagy része így felszabadulhatna, míg a szegényebb helységeken a piaci áron beszámított termékeket és a napszámot kellene elfogadnia a földesúrnak váltság fejében.⁶⁵⁰ Az 1847. március 9-én Dunamelléki aláírással megjelent cikk az örökváltságot szintén a „státusintézet által” eszközölte volna, ami szerinte háromféle rendezési módot jelenthetett: [a]z urbéri földek’ egy részének, megváltás’ fejében, természetbeni kihasítását, a’ bankot ’s a’ státuskölcsönt”. Az első lehetőséget – mely azonos az „O.” által említett porosz modellel –, elvetette, mivel az „megfosztás színét viseli a’ nép előtt, azért inkább gyűlöletet mint rokonszenvet eszközöl”. A másik két lehetőség egyaránt „az adónak mindenki által arány szerinti viselését”, vagyis a közteherviselést feltételezte volna. Ezek közül a bank útján létrehozandó örökváltság szerinte számos nehézséggel járt volna, így a harmadik út, az állami kölcsön útján létrehozandó örökváltság mellett foglalt állást.⁶⁵¹ Ez lényegében a korábban Trefort által javasolt móddal egyezett meg. E cikkel a Pesti Hirlap véglegesen Trefort javaslata mellett foglalt állást. Ugyanez mondható el a reformellenzék zöméről is, hiszen a cikkhez írt szerkesztői jegyzet arra utal, hogy a szerző nem a centralisták közül került ki: „[e]’ nagy fontosságú ügyben minden magasabb combinatioval irt cikkelynek megnyitók lapjainkat. Annyival inkább közöljük e’ cikkelyt, melly a’ fenforgó tárgyban nézeteinket sok részben megközelíti”. A cikkben használt érdekegyesítés Kossuthi terminológiája szintén municipalista szerzőt sejtet. E tekintetben mégsem mehetünk biztosra, mivel a centralisták eszméik terjesztése érdekében ez idő tájt gyakran vettek át fogalmakat és kifejezéseket a

PH, 1845. augusztus 28., 528. sz., 137; *ua.* = SZALAY 1988, II, 83–85; O. [UÖ], *Nyilt levél Triestből*, PH, 1845. szeptember 4., 532. sz., 153; *ua.* = SZALAY 1988, II, 86–89; O. [UÖ], *Nyilt levél Triestből*, PH, 1846. szeptember 18., 746. sz., 187; *ua.* = SZALAY 1988, II, 209–212. Szalay ilyen címmel O. P. szignó alatt is írt: O. P., [UÖ], *Nyilt levél Triestből*, PH, 1845. január 23., 424. sz., 48–49.

⁶⁵⁰ O. [UÖ], *Örökváltság*, PH, 1847. január 24. 818. sz. 53.

⁶⁵¹ Dunamelléki, *Dunamelléki szózat az örökváltság’ ügyében*, PH, 1847. március 9., 843. sz., 159.

municipalisták fogalomkészletéből. Csengery viszont bizonyíthatóan teret engedett lapjában a municipalisták örökváltsággal kapcsolatos cikkeinek is. Április 18-án a később a Kossuth Hirlapjába is dolgozó publicista, Szeberényi Lajos fejezte ki az iránti kívánatát, hogy ha a következő országgyűlésen nem sikerül törvénybe iktatni a kötelező örökváltságot, „az országgyűlés legalább a’ már megváltott, vagy magokat egyenként megváltandó községeknek igyekezzék a’ honpolgári jogot megadni”.⁶⁵² A centralisták a cikk megjelentetésével, valamint azzal, hogy annak tartalmát nem kifogásolták szerkesztői jegyzetben, lényegében egyetértésüket fejezték ki, és e ponton politikai pozíciójukat a reformellenzék zöme által kijelölthöz igazították. Ezt vélhetően a municipalisták is érzékelték, ami tovább javíthatta a két csoport viszonyát. Ráadásul Dunamelléki és Szeberényi mellett más municipalista szerzők is publikáltak 1847 első felében a Pesti Hirlapban. Március 2-án Szeberényi Lajos öccse, Andor igyekezett számításokkal cáfolni a Budapesti Hiradó állítását, miszerint a magyar jobbágyok jól élnek. Az általa bemutatott számok eltérnek ugyan az Eötvösnél olvashatóaktól – Szeberényinél magasabb adóösszegek szerepelnek –, de ő is arra a következtetésre jut, hogy a magyar jobbágy helyzete rossz.⁶⁵³ Március 5-én Wesselényi Miklós Erdélyi Hiradóban megjelent cikkét hozta le a centralista lap. Ebben Wesselényi az ellen tiltakozott, hogy a búzából még éhínség idején is pálinkát főzzenek.⁶⁵⁴ A *Jobbági viszonyok* című írás szerzőjének névbetűi – Sz. I–n. – vélhetően a később a radikális Március 15. és Demokratia lapokba rendszeresen író Szokolay Istvánt rejtik, aki már 1845-től rendszeresen írt a Pesti Hirlapba.⁶⁵⁵ A konzervatív cikkekkel vitázó, és a jobbágyok helyzetét jogi szempontból tárgyaló cikksorozat szerzője legfontosabb reformpontokként a közteherviselést, a városi ügyet és az örökváltságot emelte ki, és kijelentette, hogy ez utóbbi pontban „az ellenzéknek és szabadelvűeknek általános meggyőződésre és egyetértésre kell emelkedni”, és azt „utasításul is kell adniok”.⁶⁵⁶ Egy municipalista ilyen jellegű kijelentése a centralista lapban minden korábbinál jobban jelezte a két csoport együttműködési szándékát.

⁶⁵² SZEBERÉNYI Lajos, *Népképviselő és örökváltság*, PH, 1847. április 18., 865. sz., 251.

⁶⁵³ Lódi [SZEBERÉNYI Andor], *A’ magyar jobbágy’ adója*, PH, 1847. március 2., 839. sz., 141. Lódi már 1846 márciusától írt a lapba.

⁶⁵⁴ WESSELÉNYI Miklós, *Szabad-e még most is, az annyira drága és szűkülő gabonából pálinkát főzni?*, PH, 1847. március 5., 841. sz., 151–152. A cikk eredetileg az Erdélyi Hiradó melléklapjában, a Nemzeti Társalkodóban jelent meg: WESSELÉNYI Miklós, *Szabad-e még most is, az annyira drága és szűkülő gabonából pálinkát főzni?*, EH, 1847. február 25., 225. sz., 128–130.

⁶⁵⁵ Szokolay első cikke teljes névalírással jelent meg a lapban 1845 februárjában: SZOKOLAY István, *Védegylet és ellenei*, PH, 1845. február 9., 429. sz., 87–88. Szokolay 1847-es írásai: Sz. I–n. [SZOKOLAY István?] *Jobbági viszonyok I–IV*, PH, 1847. január 31., 822. sz., 69; PH, 1847. február 4., 824. sz., 77; PH, 1847. február 25., 836. sz., 127; PH, 1847. február 26., 837. sz., 131.

⁶⁵⁶ Sz. I–n. [SZOKOLAY István?] *Jobbági viszonyok I*, PH, 1847. január 31., 822. sz., 69.

A Pesti Hirlap munkatársai közül ekkor kapott először lehetőséget vezércikk írására az egyébként radikális elveket valló Irányi Dániel.⁶⁵⁷ A municipalista irányultságú szerzők közül Tóth Lőrinc és Záborszky Alajos jelölték még meg cikkeiket teljes névaláírással.⁶⁵⁸ Közülük Záborszkyról lesz még szó a későbbiekben. Az mindenesetre még így is megállapítható, hogy a vizsgált időszakban számos municipalista írt cikket a Pesti Hirlapba. Ez egyrészt a lap reformellenzék zöme általi elfogadottságát mutatja, másrészt pedig a centralisták együttműködési szándékának őszinteségét. Illetve, hogy a két ellenzéki csoport által elfoglalni kívánt politikai pozíció a korábbiaknál jóval közelebb esett egymáshoz. Ez utóbbi okozhatta, hogy pozícióik egyes elemeinek kijelölésekor hajlandóak voltak egymással együttműködni, és az apró eltérések felett átsiklani. A centralisták ráadásul még az országgyűlésen követendő taktikában is tettek engedményeket a municipalistáknak. A február 5-ei *Mit kell tennünk?* című cikkben valószínűleg Trefort érvelt amellett, hogy az ellenzéknek kényszerűségből időnként gravaminális politikához kell majd folyamodnia. A sérelmek elhallgatása ugyanis „nagyobbak’ elkövetésére bátorítana”. Arra is figyelmeztetett viszont, hogy a „sérelmek’ forrása főleg” az ország „elhanyagolt anyagi és szellemi állapota”, így az „átalakulási” politikának is szerepet kell majd kapnia az országgyűlésen. Sőt, ez nem szenvedhet kárt a sérelmi politika miatt, mivel ezzel a nemzetet büntetnék. A sérelmi és reformkérdéseket tehát egyszerre kell tárgyalni. A hangsúlyt rendszerint a reformpolitikára helyező centralisták vélhetően az egység kedvéért egyeztek bele a gravaminális politika helyenkénti alkalmazásába. Ennek használatával ugyanis az ellenzéki vezetők korábban már többször is sikeresen fogták össze az ellenzéki erőket. Ráadásul ily módon Eötvösök politikai pozíciójukat ismét csak a municipalisták által is kívánt irányban bővíthették. E tevékenységet a cikk szerzője a legfontosabb reformpontok felsorolásakor – „a’ városok politicalai állása, a’ nemesség’ adómentessége, birtokviszonyaink’ rendezetlensége, közlekedési eszközök’ hiánya” – is folytatta.⁶⁵⁹

Az események ilyen irányú alakulásában minden bizonnyal kulcsszerepe volt a két csoport között közvetítő szerepet betöltő Csengerynek, akinek – még ha lényeges

⁶⁵⁷ IRÁNYI Dániel, *Hitelünk’ állapota I–II*, PH, 1847. március 11., 844. sz., 163; PH, 1847. március 12., 845. sz., 167.

⁶⁵⁸ TÓTH Lőrinc, *Ügyvédi érdekekben*, 1847. április 4., 858. sz., 219; ZÁBORSZKY Alajos, *Korteskedés és választási vesztegetés*, PH, 1847. április 30., 872. sz., 279. Záborszkyt Kosáry Domokos egyenesen Kossuth bizalmas követőjének nevezi. (KOSÁRY 2002, 363.) Tóth Lőrinc a tárgyalt időszakban emellett számos cikket monogramjával jelölte meg. (T. L. [TÓTH Lőrinc], *Iparműtár*, PH, 1847. jan. 22., 817. sz., 49; T. L. [UŐ], *Ügyvédi érdekekben II–VIII*, PH, 1847. ápr. 8., 859. sz., 225; PH, 1847. ápr. 9., 860. sz., 229; PH, 1847. ápr. 13., 862. sz., 239; PH, 1847. ápr. 22., 867. sz., 259; PH, 1847. ápr. 27., 870. sz., 271; PH, 1847. máj. 7., 876. sz., 295; PH, 1847. máj. 18., 882. sz., 321.)

⁶⁵⁹ © [TREFORT Ágoston], *Mit kell tennünk?*, PH, 1847. február 5., 825. sz., 81.

kérdésekben ki is kellett kérnie társai véleményét – szerkesztőként a lapban megjelenő cikkek kiválasztása is a feladatai közé tartozott. A centralisták 1847-es engedékenysége és a Csengery tevékenysége folytán az ellenzéki csoportok között kialakuló jó viszony pedig valószínűleg közrejátszott a parlamentáris kormány eszméjének reformellenzéken belüli terjedésében.

V/2. 3. Igazodás és elhajlás I – A municipalisták korteskedés elleni javaslatának továbbfejlesztése

A jobbágyfelszabadítás kérdéséhez hasonlóan a korteskedés ügyében is jelentek meg municipalista irányultságú írások a centralista Pesti Hirlapban. Ezúttal azonban a centralista eszméken alapuló cikkeket író Kemény Zsigmond nem a municipalistákhoz hasonló elveket fejtegetett. Hivatkozott ugyan a reformellenzék zömének elveit bemutató írásra, de azt csupán kiindulópontnak használta saját elgondolása kifejtéséhez. Cikksorozatának az *Ellenzéki nyilatkozat* 1847. június 7-i aláírását követően megjelent darabjaiban pedig már nyíltan kiállt a centralizáció eszméje mellett is.

A korteskedésről már Szalay is ejtett szót *Tájékozás a' választási jog mezején* című cikksorozatában. Ebben kifejtette, hogy a megvesztegetetteket nem, csak a vesztegetőket büntetné szigorúan, mivel így a megvesztegetés tényére könnyebben derülhetne fény.⁶⁶⁰ A március 16. és augusztus 10. között megjelenő cikksorozattal párhuzamosan más írások is jelentek meg e témában a Pesti Hirlap hasábjain. Április 30-án a neves Kossuth-párti újságíró, Záborszky Alajos érvelt amellett, hogy a választási kihágásokat büntetni kell. Véleménye alátámasztására Szemere egyik e tárgyban tartott, de közelebbről meg nem határozott beszédére hivatkozott. A borsodi követ ebben rámutatott, hogy Angliában a választási vesztegetésekre fokenkénti büntetés van szabva, „sőt ismétlések’ esetében a’ választó választási, a’ választott pedig megválaszthatási jogát is elvesztheti”. Záborszky ehhez még hozzátette, hogy hasonló törvényt hoztak Franciaországban és Badenban is, amivel lényegében amellett foglalt állást, hogy Magyarországon is vezessék ezt be. A választási kihágások büntetésétől ódzkodók – itt érezhetően saját pártjának tagjaira gondolt – megnyugtatóra kifejtette, hogy a kormány nem fog „a’ választási megvesztegetések’ vádoltatása és büntetése által az eddiginél nagyobb befolyást és hatalmat” nyerni a

⁶⁶⁰ Sz. L. [SZALAY László], *Tájékozás a' választási jog' mezején I–X*, PH, 1847. március 16., 847. sz., 175; PH, 1847. április 16., 864. sz., 247; PH, 1847. április 25., 869. sz., 267; PH, 1847. május 2., 873. sz., 283; PH, 1847. május 16., 881. sz., 317; PH, 1847. június 18., 899., 397; PH, 1847. július 4., 908., 9; PH, 1847. július 22., 918., 49; PH, 1847. július 27., 921., 61; PH, 1847. augusztus 10., 929., 93.

választásokon. Szalayval ellentétben ő a megvesztegetetteket is szigorúan büntette volna.⁶⁶¹ A centralisták és municipalisták véleménye tehát nem egyezett meg teljesen. A cikkhez a lap egyik munkatársa által írt bevezetőből pedig kiderült, hogy a centralisták az írást egy későbbi cikksorozat felvezetőjének szánták, és a benne foglaltakat továbbgondolva akarták saját nézeteiket kifejtetni.⁶⁶² A municipalista szerző véleményének közlését ezúttal tehát nem közös pozíciókijelölő aktusnak tekintették, hanem kiindulópontnak. Eötvösék az általuk kívánt politikai pozíciót ebből akarták levezetni, és létjogosultságát bizonyítani, miközben a municipalisták álláspontját korszerűtlenként igyekeztek feltüntetni. Mindeközben a municipalistákkal kötött kompromisszumnak is maradéktalanul eleget tettek, hiszen azoknak a centralistákétól eltérő véleményét is közölték a lapban.

A centralisták által bejelentett cikkek a lap állandó munkatársává ez idő tájt váló Kemény Zsigmond tollából származnak. A tizenkét részes cikksorozatban Kemény jórészt a centralisták által már leírt dolgokat ismétli. A magyar közjog a népesség kilenctized részét ignorálja, és a maradék egytized kezébe juttat az ötvenkét megyében minden befolyást. Ez a megyerendszer a magyar alkotmány alapja, ennek alapja pedig a „kortesember”, aki tudatlan és szegény, ebből kifolyólag megvesztegethető, és tudatlansága, bosszúvágya és a megyegyűléskor szokásos itatás miatt a botrányok előidézője is.⁶⁶³ Épp e tudatlansága miatt nem szabad a kortest büntetni, hiszen bűnét fel sem képes fogni. Nem mondja ki, de nyilvánvalóan a Záborszky által idézett francia és badeni törvényekre válaszul jegyzi meg, hogy Európa alkotmányos országaiban a cenzusos választójog garantálja a választók műveltségét, ami mellett ezeknek tudatában kell lenniük bűnük súlyának, így jogosan kapnak súlyos büntetést. A hazai megvesztegetettre azonban csak annyi büntetést szabna ki, hogy elmenjen a kedve ettől a keresetmódtól, míg a megvesztegetőket aránylag nagy pénzbüntetéssel sújtaná. A megyegyűlés előtt, alatt és után elkövetett rendbontásokért felelőseket viszont „a’ rendesnél sokkal szigorubb” elbírálás alá venné, és a megyéket is jóval komolyabb ellenőrzésnek vetné alá. Szintén szigorúan büntetné a kortesvezéreket és azokat is, akik nevében ezek eljárnak.⁶⁶⁴ A kihágások feletti bíraskodást kivenné a megyei tisztviselők kezéből. Ezt lényegében a hatalmi ágak megosztásának szükségességével indokolja, mikor rámutat, hogy a győztes

⁶⁶¹ ZÁBORSZKY Alajos, *Korteskedés és választási vesztegetés*, PH, 1847. április 30., 872. sz., 279.

⁶⁶² A. n. *Korteskedés és választási vesztegetés*, PH, 1847. április 30., 872. sz., 279.

⁶⁶³ KEMÉNY Zsigmond, *Eszmetöredékek a’ korteskedés és ellenszerei körül I*, PH, 1847. május 6., 875. sz., 291–292.

⁶⁶⁴ Uő, *Eszmetöredékek a’ korteskedés és ellenszerei körül II*, PH, 1847. május 9., 877. sz., 299.

párt által választott tisztviselők vesztés párt hívei fölötti bíraskodása nem lehet objektív. A választási kihágások büntetésére szerinte független bírakat kell választani, és a legjobb az lenne, ha a bíróságokat az időszaki választásoktól is függetlenítenék, és tagjaik elmozdíthatatlanok lennének.⁶⁶⁵ Csupán büntető törvények révén azonban a korteskedést a benne részt vevők nagy száma, becsvágya, stb. miatt nem lehet jelentősen csökkenteni.⁶⁶⁶ Ehhez a megyerendszer gyökeres reformjára is szükség van, ami a megyék túlzottan széles jogkörének pontos körülhatárolását és egyben korlátozását is jelentené.⁶⁶⁷ Mindemellet a megyékben „olgy tömeg alkotja a’ közgyűlést és hoz az igénytelen tárgyaktól kezdve a’ legbonyolodottabbakig határozatokat, mellynek néhol kilencz tized – máshol tán kilenczvenkilencz századrésze semmit sem ért” a felmerülő kérdésekhez. Ennek eredménye az értelmes javaslatok leszavazása. Ráadásul az országos ügyek megítélésére sokszor még a megyei ügyekben járatosak sem képesek. Előbbiekről mégis a megyékben döntenek, hiszen a követeket ott látják el utasítással.⁶⁶⁸ Kemény soraiból érezhető, hogy a választójog alapkövetelményének az értelmet és a vagyoni függetlenséget tenné meg, de ezt nyíltan nem mondja ki.

A cikksorozat hetedik darabja június negyedikén, nem sokkal az *Ellenzéki nyilatkozat* aláírása előtt jelent meg. Ebben Kemény összefoglalta az eddig elhangzottakat azzal a szándékkal, hogy nyilvánvalóvá tegye a különbséget saját és Záborszky, vagyis saját és a municipalisták véleménye között. Ez annak felismerésében állt, hogy a büntető törvények nem elegendőek a korteskedés megfékezésére. A további szükséges intézkedések ismertetésére azonban ekkor nem került sor, azt Kemény későbbre ígérte.⁶⁶⁹ Ugyanolyan óvatosan látott tehát munkához, mint januárban a centralisták, vélhetően, mivel nem akarta kockára tenni ellenzéken belüli helyét, melyért az elmúlt években annyit dolgozott. Ugyan már Pestre költözése után megjelent első cikksorozatában megkezdte a megyerendszer bírálatát, az ezt átalakítani kívánó reformjavaslatokkal csak az Ellenzéki Párt megalakulása után állt elő. A cikksorozat első felében kijelölt politikai pozíció alig valamiben tért el a municipalisták kívánataitól, hiszen minden itt felsorolt javaslatot a Záborszky által is kívánt büntetésekkel hozott kapcsolatba. Kemény e cikksorozatában ugyanúgy járt el, ahogyan Eötvös a *Teendőikben*:⁶⁷⁰ írását két részre osztva először csak jelezte, hogy a korteskedés megfékezésére komolyabb reformokat tart szükségesnek, majd

⁶⁶⁵ Uő, *Eszmetöredékek a’ korteskedés és ellenszerei körül III*, PH, 1847. május 11., 878. sz., 303.

⁶⁶⁶ Uő, *Eszmetöredékek a’ korteskedés és ellenszerei körül IV*, PH, 1847. május 20., 883. sz., 325.

⁶⁶⁷ Uő, *Eszmetöredékek a’ korteskedés és ellenszerei körül V*, PH, 1847. május 21., 884. sz., 329.

⁶⁶⁸ Uő, *Eszmetöredékek a’ korteskedés és ellenszerei körül VI*, PH, 1847. június 1., 889. sz., 353–354.

⁶⁶⁹ Uő, *Eszmetöredékek a’ korteskedés és ellenszerei körül VII*, PH, 1847. június 4., 891. sz., 363.

⁶⁷⁰ Lásd V/2. 4. Igazodás és elhajlás II – Az országgyűlési teendők kijelölése

ezeket az Ellenzéki Párt megalakulása után részletesen is kifejtette. Az általa szükségesnek tartott reformok jórészt megegyeztek a reformellenzék zöme reformkívánataival. A nemességet Kemény is megadóztatta, az ősiséget eltörölte volna. Ki kívánta mondani az örökváltságot is.⁶⁷¹ Cenzuson alapuló képviselői rendszert vezetett volna be.⁶⁷² El szeretne volna érni a megyei tisztviselők jogkörének felülvizsgálatát, és célszerű szabályozását. Ez alatt a hatalmi ágak megosztását értette, illetve hogy egyes kérdések eldöntése ne a megye, hanem az országgyűlés hatáskörébe tartszon. E kérdések közül tételesen a „főbb közlekedési vonalok” ügyét említette. A hatalmi ágak megosztásával párhuzamosan az esküdtisékeket is bevezette volna.⁶⁷³ A követi verifikációt az országgyűlésre óhajtotta bízni, amit több évre választott követekkel, évente kívánt tartani. A reformellenzék zömével ellentétben meg akarta szüntetni a követutasításokat. Nyíltan kimondta, hogy a reformok végcélja a „törvényhozó hatalomban rejlő államházi erőnek célszerű elhelyeztetése”, vagyis a centralizáció kell, hogy legyen.⁶⁷⁴ Ebbe az irányba mutatott egyébként a fentebb említett reformok közül a megyei tisztviselők jogkörének újraszabályozása, valamint az országgyűlés hatáskörének bővítése is. Ezeket azonban az adott helyen nem részletezte, így e reformkívánatok említésekor még nem lehetett megállapítani a kívánt változtatások végső irányát. A centralizáció körülírása azonban nyilvánvalóvá tette, hogy Kemény az *Ellenzéki nyilatkozat* aláírása után nem sokkal Csengeryék régi elvei mellett agitál.

V/2. 4. Igazodás és elhajlás II – Az országgyűlési teendők kijelölése

Az országgyűlésen megvitatandó legfontosabb kérdéseket és az ezekben követendő irányvonalat előbb Trefort, majd Eötvös jelölte ki a Pesti Hirlapban. Trefort cikksorozata elején újra jelezte, hogy csoportja alapjaiban akarja megreformálni a hazai intézményeket és törvényeket. Tudják azonban, hogy az országgyűlésen a szükséges reformoknak csak kis részét lesz alkalmuk megtárgyalni, így a legfontosabbakat kell előnyben részesíteniük. Erre az utasítások készítésénél is tekintettel kell lenni, nehogy „az országgyűlés majd a tárgyak sokasága miatt mitse végezessen”. A legfontosabb kérdéseknek Trefort a „városi

⁶⁷¹ KEMÉNY Zsigmond, *Eszmetörédek a' korteskedés és ellenszerei körül IX*, PH, 1847. június 10., 894. sz., 377.

⁶⁷² Uő, *Eszmetörédek a' korteskedés és ellenszerei körül XII*, PH, 1847. június 29., 905. sz., 421.

⁶⁷³ Uő, *Eszmetörédek a' korteskedés és ellenszerei körül VIII*, PH, 1847. június 8., 893. sz., 373.

⁶⁷⁴ Uő, *Eszmetörédek a' korteskedés és ellenszerei körül X–XI*, PH, 1847. június 20., 900. sz., 401; PH, 1847. június 27., 904. sz., 417.

ügyet, adót, örökváltságot és ősiséget” tartotta.⁶⁷⁵ Jórészt tehát azokat a gazdasági kérdéseket tekintette elsődlegesnek, melyek az ország fejlődéséhez elengedhetetlenek voltak. Ebben a pillanatnyi szükségességek mellett minden bizonnyal szerepet játszott, hogy a municipalistákkal kötött kompromisszum értelmében Trefortéknak igazodniuk kellett a reformellenzék zöme által vallott elvekhez. Az e cikkekben kijelölt politikai pozíció tehát az 1844–45-ben kifejtett centralista kívánatoknál közelebb állt a municipalistákéhoz. Ezt igazolja, hogy Kossuth 1846-ban a Hetilapban szintén a kötelező örökváltságot és a közteherviselést jelölte meg elsődleges feladatként.⁶⁷⁶

Az adóügy alatt Trefort a nemesi adómentesség eltörlése és a közteherviselés megvalósítása mellett évi tizenhárommillió forint adó befizetését is értette. Ennek egy része a felállítandó országos pénztárba folyt volna be, melyből közlekedési eszközöket létesítettek volna, másik részét a hadi adó és élelmezés fejében fizették volna, harmadik részét pedig megyei adó formájában.⁶⁷⁷ A közlekedési eszközök megvalósítására részletes tervet is közölt. Ehhez kölcsönt kívánt felvenni, aminek kamatait és törlesztő részleteit az országos pénztárba fizetendő adóból fedezte volna. Az építendő vasútvonalak irányát is kijelölte: „a’ tenger felé vezető ’s a’ pest-szolnokinak folytatása Aradfelé ’s belőle kiinduló szárnyvonalak, a’ debreczeni és miskolczi szárnyvonallal”. Mindemellett fontosnak tartotta a kőutak építését is, melyek építésére lehetne fordítani a megyei közmunkák egy részét is.⁶⁷⁸

Az örökváltság indoklásánál nagy hangsúlyt fektetett az azt megtagadó nemességet fenyegető gyűlölet kimutatására. Bár a Kossuthi érdekegyesítési terminológiát nem használta, az érdekek egyesítésével kívánta a magyarországi nemzetiségeket a magyar néphez közelíteni. Az örökváltságot e cikkében is a korábban általa felvetett módon, állami kármentesítéssel hajtotta volna végre.⁶⁷⁹ Arra is rámutatott, hogy a nemesség ingatlanhitelt az ősiség eltörlése nélkül nem kaphat. Ezzel az intézkedéssel válna valósággá a bírhatási jog is, amiről az előző országgyűlésen már született törvény, és ami nélkül valódi alkotmányos élet nem jöhet létre. A nemesi előjogok mellett ugyanis sem alkotmányos, sem nemzeti egység nem alakulhat ki.⁶⁸⁰ A legfontosabb reformnak mégis a városi ügyet

⁶⁷⁵ © [TREFORT Ágoston], *Legközelebbi feladatunk I*, PH, 1847. január 26., 819. sz., 57.

⁶⁷⁶ KOSSUTH Lajos, *A teendők legfőbbike*, H, 1846. július 28., 60. sz., 999–1003; UŐ, *Adó*, H, 1846. december 15. 100. sz., 1639–1644.; UŐ, *Adózzunk*, H, 1846. december 25., 103. sz., 1687–1691.

⁶⁷⁷ © [TREFORT Ágoston], *Legközelebbi feladatunk I*, PH, 1847. január 26., 819. sz., 57.

⁶⁷⁸ © [UŐ], *Legközelebbi feladatunk II*, PH, 1847. február 2., 823. sz., 73.

⁶⁷⁹ © [UŐ], *Legközelebbi feladatunk III*, PH, 1847. február 9., 827. sz., 89.

⁶⁸⁰ © [UŐ], *Legközelebbi feladatunk IV*, PH, 1847. február 18., 832. sz., 109. – Később, egyik ősiséggel foglalkozó cikkében abbeli véleményét is kifejtette, hogy az ősiség eltörlésével egy időben az összes

tartotta, mivel szerinte az alsótábla a városi szavazatok nélkül a másik három ügyet nem tudná keresztül vinni. Trefort véleménye a városi ügy részleteiben tért el a reformellenzék zömétől. A régi centralista elveknek megfelelően fejtette ki, hogy a városok belrendezését az országgyűlési szavazatjogtól el kell választani.⁶⁸¹ Ezt Csengeryhez hasonlóan olyan választási törvény segítségével képzelte el, mely cenzusos alapon tette volna a követet a város lakóinak képviselőjévé.⁶⁸² E törvény eredményeképpen pedig az utasítási jog – amit a centralisták megszüntetendőnek véltek – magától elhalna.⁶⁸³

Cikksorozatában Trefort a konzervatívokkal való vita során jegyezte meg: „A’ nép’ életéből kell a’ törvényeknek fejlődni: ezt mondja sok conservativ. Ha e’ szavakkal azt akarnák mondani, hogy mit a’ nép igazságosnak és jónak elismer, ’s mi üdvére szolgál, azt törvénybe kell foglalni, alig lehetne kifogásunk e’ nézet ellen”.⁶⁸⁴ Trefort itt a közjó előmozdítása érdekében, a republikanizmus politikai nyelvvel élt. Nép alatt azonban nyilvánvalóan nem csupán a nemességet, hanem a magyarországi társadalom többi osztályát is értette, és a közjót szolgáló törvényekkel mindegyikük felemelkedését el kívánta érni. A centralisták által ritkán használt republikánus politikai nyelvet tehát a municipalisták szokásának megfelelően ki is nyitotta a nemességen túlmutató republikanizmus irányába. Trefort tehát nemcsak kívánatai nagy részében, de e helyütt még beszédmódjában is igazodott a municipalistákéhoz.

A cikksorozat jóval később megjelent hatodik darabjában – amit véleményem szerint nem Trefort, hanem Csengery Antal írt – a szerző a nemesség megnyugtataása érdekében kifejtette, hogy a fentebb említett tizenhárom milliónyi adó egy részét indirekt adó útján is elő lehetne teremteni. Az indirekt adó fajtái közül a dohánymonopóliumot most is elvetette, és egy korábbi Pesti Hírlapos cikkre utalva a földbirtok szerződések belajstromzási bélyegdíját, a szeszégetési és a húsfogyasztási adót ajánlotta.⁶⁸⁵ Statisztikai adatok híján azonban az ezekből várható bevételek pontos megbecsülésére nem vállalkozott.⁶⁸⁶

birtokigénynek is meg kell szűnni. Saját bevallása szerint ezzel az elmúlt országgyűlés kerületi választmányának javaslatához ragaszkodott. Véleményéért így a reformellenzék sem ítéltette el. (☉ [UŐ], *Ősiség II*, PH, 1847. május 30., 888. sz., 349.)

⁶⁸¹ Lásd *III/1. 5. 2. Az országgyűlés bezárása után – A politikai pozíció részletes kifejtése; V/1. Csengery és Szalay óvatos távolodása a reformellenzék zömének politikai pozíciójától*

⁶⁸² Csengery elképzelését lásd *III/1. 5. 2. Az országgyűlés bezárása után – A politikai pozíció részletes kifejtése; V/1. Csengery és Szalay óvatos távolodása a reformellenzék zömének politikai pozíciójától*

⁶⁸³ ☉ [TREFORT Ágoston], *Legközelebbi feladatunk V*, PH, 1847. március 4., 840. sz., 145.

⁶⁸⁴ ☉ [UŐ], *Legközelebbi feladatunk IV*, PH, 1847. február 18., 832. sz., 109.

⁶⁸⁵ T. A. [UŐ], *Indirect adó II*, PH, 1845. január 16., 422. sz., 31.

⁶⁸⁶ ☉ [CSENGERY Antal], *Legközelebbi teendőink VI*, PH, 1847. június 3., 890. sz., 357.

Eötvös József *Teendőink* című cikksorozata 1847. május 13. és november 25. között jelent meg 19 folytatásban. Megírását a szerző Széchenyi *Politikai programm töredékek*-jének megjelenésével indokolta. Széchenyi ugyanis kijelentette művében, hogy ha az ellenzék országgyűlési többséget szerez, az „egyenesen hazagyilkolásnak tekinthető”.⁶⁸⁷ Eötvös állítása szerint erre válaszul vette védelmébe az ellenzékét. Célja azonban nem csupán állásfoglalás lehetett a Széchenyi Kossuth vitában. Széchenyi ugyanis műve elején közeledni próbált az általa az ellenzék orgánumának nevezett Pesti Hirlaphoz, mikor köszönetet mondott a centralista lapnak az őt abban korábban ért dicséretért.⁶⁸⁸ Ezzel Eötvösöket szembe is kívánhatta fordítani a municipalistákkal, hiszen rámutatott, hogy a centralisták szerint „az ellenzék sorain kívül is lehet és van hazafiui helyzet, mellynek betöltése közhasznos szül és ekkép nem szégyen; s hogy pártokon felülemelkedni sem mindig bűn, de néha még a legszentebb kötelesség is”.⁶⁸⁹ Eötvös így, ha jó viszonyát meg akarta őrizni Kossuthékkal, nem térhetett ki a válaszáds elől. Tevékenysége közben pedig még az ellenzék legfontosabb teendőinek, vagyis politikai pozíciójának kijelölésére is talált módot. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Eötvös ugyan válaszolt a lapban Széchenyi állításaira, de Kossuth Szentimrey Izidór néven a Hetilapban megjelent Széchenyihez írt nyílt levelét a Pesti Hirlap nem hozta le.⁶⁹⁰ Ennek okát a Hetilap abban jelölte meg, hogy a Pesti Hirlap szerkesztőinek állítása szerint nem él „után nyomott cikkekből” és a szóban forgó írásban nem látnak annyit, „mint némelyek”.⁶⁹¹ A Hetilap szerkesztője Wargha István ezután azzal vádolta meg a centralistákat, hogy félnek Kossuth nevét szerepeltetni lapjukban. Attól tartanak ugyanis, hogy ezzel arra emlékeztetnék az olvasót, hogy Kossuth idején a Pesti Hirlap korábban nem volt élettelen, gyakorlatiatlan.⁶⁹² A centralisták azzal vágtak vissza, hogy a vezércikk nem hízelgésre való, és a hírlapírók nem gyermekek, hogy minden mozdulatukat dicsérni kellene. Ezt követően Warghát azzal utasították rendre, hogy ők sem várják tőle elődje, Vállas Antal nevének folytonos szerepeltetését. Pedig a centralisták megítélése szerint a Vállas irányította Hetilap jobb

⁶⁸⁷ SZÉCHENYI 1990.

⁶⁸⁸ Széchenyi a Pesti Hirlap 1846. április 5-ei vezércikkére hivatkozik. (SZÉCHENYI 1990, 1.) Ebben a Bécsből hazatérő Széchenyiről írja az ismeretlen szerző: „a’ pártokon kívül álló fényes egyéniség, ki nevének hitelét épen az által alapította meg, mert megállotta függetlenül helyét esőben és napfényben, ’s a’ sokaság’ sár-gulacsait és a’ nem-sokaság’ töviseit egyenlő kebellet fogadta”. (A. n., *Tiszai levelek I*, PH, 1846. április 5., 653, 231.)

⁶⁸⁹ SZÉCHENYI 1990, 2.

⁶⁹⁰ Szentimrey Izidór [KOSSUTH Lajos], *Mellettiünk*, H, 1847. április 20., 136. sz., 506–510. A cikkről bővebben ír KOSÁRY 2002, 363–364.

⁶⁹¹ *Fővárosi hírnök*, H, 1847. május 11., 142. sz., 612.

⁶⁹² *Fővárosi hírnök*, H, 1847. május 11., 142. sz., 612. Május 4-én a Hetilap még azt is megemlítette, hogy a Pesti Hirlap nem hozta le Kossuth válaszát. H, 1847. május 4., 140. sz., 583.

volt, mint amit Wargha szerkeszt. Utóbbi „bővérűen ’s élet-essentiával haldokló”-nak nevezték.⁶⁹³ A centralisták „leckézését” Wargha hasznavehetetlennek titulálta, és mint ilyet, figyelemre sem méltatta.⁶⁹⁴ A szinte csak személyeskedésre szűkülő vita ezzel véget ért.⁶⁹⁵ Arra pedig nincs adat, hogy a két lap a vizsgált időszakban többször is ilyen éles vitába keveredett volna.

Eötvös a *Teendők*ben a képviselői beszédmodot használva, az ellenzék egésze nevében írta: „miután elleneink nemcsak szándékaikat, hanem ritka nyíltsággal azon országos takticát is előnkbe adták, mellyel magoknak az egyes megyékben többséget akarnak szerezni: mi is nyíltan [...] bevalljuk azt, mit a’ jelen körülmények között tenni akarunk”.⁶⁹⁶ A tennivalók ismertetését az ellenzék nevének elemzésével kezdte. Széchenyi szerint ugyanis a „zsarnokság’ ideálja”, hogy az ellenzék az ellenőri szerep mellett a kormányt is meg akarja szerezni, és többségre törekszik. Eötvös viszont rámutatott, hogy az ellenzék név csak a párt pillanatnyi állását fejezi ki, nem elveit. Nincs a világon olyan párt, mely csupán a kormány tevékenységének ellenőrzését tűzte volna ki célul, így ha a körülmények változnak, az ellenzéki jelleg is változni fog. Széchenyi szerint viszont az ellenzék és a kormány helycseréje Magyarországon elképzelhetetlen, amiből Eötvös azt a következtetést vonhatta le, hogy a grófnak „a’ magyar nemzet’ alkotmányosságáról igen különös fogalmi lehetnek”,⁶⁹⁷ vagyis – mai fogalmakkal élve – Széchenyi nem tette magáévá a parlamenti váltógazdaság eszméjét. Ez mind a centralisták, mind a municipalisták eszmerendszerének részét képezte, így Eötvös Széchenyi műve révén cikksorozatában kidomboríthatta a két ellenzéki csoportosulás elvi közösségét. Mindemellett Eötvös helyenként a municipalisták által gyakrabban használt alkotmányos nemzet beszédmódjával is élt, például, mikor kiemelte, hogy pártjának céljai „[n]emzetiség, alkotmányos szabadság ’s törvényes függetlenségünk’ fentartása ’s kifejtése”.⁶⁹⁸ A cikksorozat harmadik darabja pedig az 1847. márciusi ellenzéki konferencia nyilatkozatának szellemiségét

⁶⁹³ A’ *Hetilap* = *Fővárosi ujdonságok*, PH, 1847. május 13. 879. sz., 307–308.

⁶⁹⁴ *Rövidke nyilatkozat*, H, 1847. május 14., 143. sz., 628–629.

⁶⁹⁵ A vitát részletesen elemzi DEÁK 2010, 60–62.

⁶⁹⁶ *** [EÖTVÖS József], *Teendők I*, PH, 1847. május 13., 879. sz., 307; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 341–344. Már Fenyő István is rámutatott, hogy Eötvös valódi célja olyan „elemző és definiáló” számvetés elkészítése volt, „amely félreérthetetlenül az ország elé állítja a tennivalókat. (FENYŐ 1997, 350.)

⁶⁹⁷ *** [EÖTVÖS József], *Teendők II*, PH, 1847. május 14., 880. sz., 313; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 345–348. A sorozat negyedik darabja ugyanilyen értelemben nyilatkozik az ellenzékiesség mibenlétéről. (***) [UŐ], *Teendők IV*, PH, 1847. május 27., 886. sz., 339; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 354–359.)

⁶⁹⁸ Ezt a sorozat több darabjában is hangsúlyozza: (***) [UŐ], *Teendők I*, PH, 1847. május 13., 879. sz., 307; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 341–344; (***) [UŐ], *Teendők II*, PH, 1847. május 14., 880. sz., 313; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 345–348; (***) [UŐ], *Teendők IV*, PH, 1847. május 27., 886. sz., 339; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 354–359.

tükrözte.⁶⁹⁹ Eötvös ugyanis kijelentette: mindent, ami az ellenzék céljai eléréséhez közelebb visz, jöjjön az bárkitől is, az ellenzék elfogadja. Ha a kormány Széchenyi állításának megfelelően valóban a reformok útjára lépett, az ellenzék vele is hajlandó együttműködni. Ehhez azonban meg kellene bizonyosodniuk a kormány jó szándékáról, aminek eddig éppen az ellenkezőjét tapasztalták. Nyíltan kimondta, hogy pártja nem bíz a kormányban, ami miatt a haladás irányítását sem hagyhatják rá. Mindez az ellenzéki konferencia nyilatkozatában, szintén az egész ellenzék nevében csoportképviseleti beszédmóddal szerepel: „[E]llenzésünket úgy, valamint pártolásunkat nem személyekhez, hanem tárgyakhoz és tényekhez kötjük”.⁷⁰⁰ „[A] kormánynak minden jó és törvényes cselekedetét pártolni fogjuk, s nem kötjük pártolásunk feltételül, hogy minket a hatalom ne ignoráljon, vagy csak a mi segedelmünkkel éljen.”⁷⁰¹ „[A] Kormánynak mult országgyűlés óta eljárását sokakban törvénytelennek és veszélyesnek találjuk”. „[A] konservatív párt privilegialis és absolutisticus irányban működik; a kormány politicáját pedig főképp csak saját hatalmának tágítására látjuk irányozva, tehát nincs biztosítékunk, hogy nélkülünk a nemzeti alkotmányos élet biztosításával s kifejlesztésével öszhangzó reformok mind kezdeményeztetni fognak”.⁷⁰²

Eötvös azt is kimondta, hogy a Széchenyi által alapítani kívánt középpárthoz – melyről a gróf a *Politikai program töredékekben* is írt – nem csatlakozhatnak, mivel nem létezik, és a kormány körül nem ez csoportosul.⁷⁰³

Az *Ellenzéki nyilatkozat* aláírása előtt megjelent cikkekben mindössze ennyi olvasható, a tényleges teendők felsorolására csak később került sor. A június 7. után legfontosabbnak megjelölt feladatok között is szinte csak olyanokat nevezett meg, melyeket az *Ellenzéki nyilatkozat* is tartalmazott: büntetőtörvénykönyv kidolgozása,⁷⁰⁴ birtokviszonyok rendezése⁷⁰⁵ és az ősiség ehhez szükséges eltörlése,⁷⁰⁶ általános örökváltság,⁷⁰⁷ a nemesi adómentesség eltörlése,⁷⁰⁸ népképviselő,⁷⁰⁹ Magyarország és az

⁶⁹⁹ *** [Uő], *Teendőink III*, PH, 1847. május 23., 885. sz., 333; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 348–354.

⁷⁰⁰ *Pest, 1847 március 15.: Az országos ellenzék konferenciájának nyilatkozata* = KLÖM XI, 120.

⁷⁰¹ *Uo.*, 121.

⁷⁰² *Uo.*, 120.

⁷⁰³ *** [EÖTVÖS József], *Teendőink III*, PH, 1847. május 23., 885. sz., 333; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 348–354.

⁷⁰⁴ *** [Uő], *Teendőink IX (Büntetőtörvény)*, PH, 1847. augusztus 6., 927. sz., 85; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 376–380.

⁷⁰⁵ *** [Uő], *Teendőink X (Birtokviszonyok)*, PH, 1847. augusztus 8., 928. sz., 89; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 380–383.

⁷⁰⁶ *** [Uő], *Teendőink XI–XIV (Ősiség I–IV)*, PH, 1847. augusztus 27., 939. sz., 135; PH, 1847. augusztus 29., 940. sz., 139–140; PH, 1847. szeptember 9., 946. sz., 163–164; PH, 1847. szeptember 10., 947. sz., 167–168; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 383–415.

⁷⁰⁷ *** [Uő], *Teendőink XV (Örökváltság)*, PH, 1847. október 28., 974. sz., 277; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 415–420.

örökös tartományok közötti viszony pontos definiálása,⁷¹⁰ kormányfelelősség.⁷¹¹ A *Nyilatkozatban* ezek közül egyedül a büntető törvénykönyv nem szerepelt. Eötvös azonban ezt is igyekezett a *Nyilatkozatból* levezetni, és a büntető törvénykönyvet az ellenzéki dokumentum által is célként kitűzött törvény előtti egyenlőség felé történő fontos lépésként értelmezte.⁷¹²

Eötvös tehát az adott pillanatban csupán a büntető törvénykönyvvel kívánta bővíteni a reformellenzék által az *Ellenzéki nyilatkozatban* kijelölt politikai pozíciót. Igaz, a teendőket részleteiben tárgyalta cikkeiben, amit a *Nyilatkozat* terjedelmi korlátok, és a belső viták elkerülése miatt nem tehetett meg. E részletekben Eötvös véleménye helyenként eltért a municipalistákétól. Az örökváltság tárgyalása során például kimondta, hogy annak célszerű rendezésére csakis az országgyűlés készíthet javaslatot. Az indítvány megtételéhez ugyanis „az ország’ különböző vidékei’ viszonyainak teljes ismerete” szükséges.⁷¹³ Ezzel pedig csak az országgyűlés rendelkezik. Eötvös ezzel burkoltan újra a centralizáció szükségességére hívta fel a figyelmet.

Társaival ellentétben tehát Eötvös csak az *Ellenzéki nyilatkozat* aláírását követően vállalkozott arra, hogy a municipalistákétól eltérő elveket ismertessen a Pesti Hirlapban. Pedig az 1846 folyamán az ellenzéki konferenciáktól távol maradó Eötvös a tárgyalt időszakban már újra fontos szerepet vállalt ezeken.⁷¹⁴ A municipalista vezetők pedig rendszerint előzékenyen bántak vele. Egy 1847. március 14-én kelt titkosrendőri jelentés szerint az ellenzéki vezérkar úgy döntött, hogy Eötvöst Buda, Szalayt pedig Zólyom követévé kell választani.⁷¹⁵ Ez a határozat értelmezhető a municipalista vezetők centralisták irányába tett gesztusaként, hiszen Eötvös és Szalay így bekerültek volna az alsóházba. Ám mivel városi követként nem rendelkeztek volna szavazati joggal, jelenlétük nem vitt volna közelebb a centralisták által kívánt eredmények eléréséhez. Az 1847. március 15-ei tanácskozás után azonban Eötvös egyértelműen a reformellenzék vezetőinek sorába emelkedett. Az értekezleten ugyanis Kossuth kijelentette, hogy törekedni kell a

⁷⁰⁸ *** [Uő], *Teendők XVI (Adó)*, PH, 1847. október 31., 976. sz., 283; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 420–424.

⁷⁰⁹ *** [Uő], *Teendők XVII–XVIII (Népképviselő I–II)*, PH, 1847. november 18., 986. sz., 327; PH, 1847. november 19., 987. sz., 333; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 424–433.

⁷¹⁰ *** [Uő], *Teendők XIX*, PH, 1847. november 25., 990. sz., 343; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 433–436.

⁷¹¹ *Uo.*

⁷¹² A törvény előtti egyenlőség az *Ellenzéki nyilatkozatban*: *Pest, 1847 június 7. Az ellenzéki nyilatkozat Deák Ferenc által összefoglalt végleges szövege* = KLÖM XI, 155.

⁷¹³ *** [EÖTVÖS József], *Teendők XV (Örökváltság)*, PH, 1847. október 28., 974. sz., 277; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 415–420.

⁷¹⁴ Eötvös 1846-ban csak a június eleji tanácskozáson vett részt. (FENYŐ 1997, 343.) Kemény szerint Eötvös 1846-ban még barátait is ritkán látogatta meg. KEMÉNY 1982, 263. Lásd még FENYŐ 1997, 343.

⁷¹⁵ 200. *Pest, 14. März. 1847.* = KLÖM XI, 274.

kormányfelelősség megvalósítására.⁷¹⁶ Eötvös válaszában szintén közeledni próbált Kossuth álláspontjához, és egyetértését fejezte ki az elhangzottakkal kapcsolatban. Kijelentette, hogy az adott körülmények között ő is a megerendszerben keresi az alkotmányos garanciákat, és azt még kinövéseiben is tiszteli. A kormányzatot ugyanakkor élesen bírálta. Megállapította, hogy a Helytartótanács helyett az idegen befolyás alatt álló Kancellária kormányoz, mely a hazai ipart és kereskedést elnyomja, az országgyűlés adókivetési jogát pedig a hadi adóra korlátozza. Indirekt adó címén pedig tömérdek kincset visz ki az országból, ami nem tudni, hová lesz. Eötvös a beszédben tehát a municipalisták által gyakrabban használt alkotmányos nemzet beszédmódját használta. Eközben a municipalista kívánatoknak megfelelően a magyar nemzetiség „teljes és tökéletes kivívását” is a teendők közé sorolta, és Kossuthhoz hasonlóan alkotmányt követelt az örökös tartományok számára is.⁷¹⁷ Vélhetően e beszédnek is köszönhetően Eötvöst beválasztották az *Ellenzéki nyilatkozat* elkészítésére kiküldött hattagú bizottságba.⁷¹⁸ A tanácskozáson elfogadott előzetes ellenzéki programot pedig a reformellenzék a Pesti Hírlapban akarta megjelentetni,⁷¹⁹ amit azonban a cenzúra megakadályozott.⁷²⁰ Egy nem sokkal az ellenzéki értekezlet után kelt titkosrendőri jelentés arról számolt be, hogy „[a]z ellenzék vezéregyéniségei, névszerint *Batthyány Lajos* és *Kázmér, Teleky László, Ráday [Gedeon]* grófok, valamint *Kossuth, Szentkirályi* elhatározták, hogy ha *Deákot* nem fogják országgyűlési követnek megválasztani, vagy a választást [Deáknak] vissza kell utasítani, báró Eötvös József lenne a legalkalmasabb az Ellenzéki Párt vezetőjének a következő országgyűlésen az alsótáblán, hogy következésképpen mindent be kellene majd vetni azért, hogy az ő megválasztását Békés megyében keresztülvigyük.”⁷²¹ Eötvös tehát alig pár nap

⁷¹⁶ *Titkos jelentés a március 15-i ellenzéki tanácskozások lefolyásáról* = KLÖM XI, 122–125; *Részlet ismeretlen leveléből, amelyben beszámol a március 15-i ellenzéki konferencia és az ugyanakkor tartott konzervatív tanácskozás eseményeiről* = KLÖM XI, 128–130; FENYŐ, 1997, 344.

⁷¹⁷ *Titkos jelentés a március 15-i ellenzéki tanácskozások lefolyásáról* = KLÖM XI, 122–125; *Részlet ismeretlen leveléből, amelyben beszámol a március 15-i ellenzéki konferencia és az ugyanakkor tartott konzervatív tanácskozás eseményeiről* = KLÖM XI, 128–130; FENYŐ, 1997, 344. Az alkotmány követelése az örökös tartományok számára összefüggött az alsó-ausztriai, a csehországi és a magyarországi ellenzék 1847–48-as összefogási kísérletével. Eötvös beszédének e része tehát nemcsak a közeledést szolgálta a reformellenzék zöméhez, hanem külpolitikai jelentőségű is volt. Erről lásd DEÁK 1999, 52.

⁷¹⁸ *Pest, 1847 március 15.: Az országos ellenzék konferenciájának nyilatkozata* = KLÖM XI, 120–122; 219. *Pest, 16. Máj. 1847.* = KLÖM XI, 274–275. A március 16-án kelt titkosrendőri jelentés 8 tagú bizottságról ír. A bizottságról lásd még: FENYŐ, 1997, 344.

⁷¹⁹ Az előzetes programot lásd *Pest, 1847 március 15.: Az országos ellenzék konferenciájának nyilatkozata* = KLÖM XI, 120–122.

⁷²⁰ *Buda, 1847 április 15.: A könyvvizsgáló hivatal felterjeszti Apponyihoz az ellenzéki határozatok korrektúrapéldányát a Pesti Hírlapból és jelenti, hogy a kinyomatás megakadályozására minden intézkedést megtett* = KLÖM XI, 130–131.

⁷²¹ 235. *Pest, 26. Máj. 1847.* = KLÖM XI, 276. Lásd még FENYŐ 1997, 344. Az idézetet Gábori Kovács József fordította és látta el kiegészítésekkel.

alatt Buda város kevésbé jelentős követi státuszának várományosából az alakulófélben lévő Ellenzéki Párt vezetői posztjának jelöltjévé lépett elő. A reformellenzék Eötvössel kapcsolatos határozatának keletkezéséről azonban semmit sem tudunk. Vélhetően azonban ennek a döntésnek volt köszönhető, hogy az Ellenzéki Kör június 6-án tartott ülésén a Kossuth és Deák által készített *Ellenzéki nyilatkozatot* Eötvös olvasta fel. Ekkor tartott beszédében a konzervatív pártot az ország érdekeinek elhanyagolásával vádolta meg, majd az ország érdekeiért semmit sem tevő kormány iránti bizalmatlanságát fejezte ki. Elítélte az adminisztrátori rendszert is, és alkotmányt követelt az örökös tartományok számára is.⁷²²

Úgy tűnik ugyanakkor, hogy a municipalista vezetők nyilvános megállapításaik ellenére sem tartották a mindennapi politikai életben tapasztalatlanak Eötvöst, különben nem szavazhatták volna meg az Ellenzéki Párt lehetséges vezetőjének. Erre utalhat az is, hogy a titkosrendőri jelentésekben meglehetősen sűrűn fordulnak elő hírek az Eötvös megválasztására irányuló tervekről. Fentebb már volt szó az 1847. márciusi, budai és Békés megyei jelölését érintő határozatokról. Az 1847. június 30-ai titkosrendőri jelentés szerint Eötvöst már a vezérmegye, Pest követének akarták Szentkirályi Móriccral együtt megválasztatni.⁷²³ Augusztus 22-én pedig arról született jelentés, hogy Eötvös Biharban lesz követ.⁷²⁴ Úgy tűnik tehát, hogy a reformellenzék tehát mindent megtett azért, hogy Eötvös az országgyűlés alsótáblájára kerüljön. Végül azonban sem az ő, sem az ellenzéki vezérségre legalkalmasabbnak tartott Deák megválasztását sem sikerült elérni, így Kossuth lett az Ellenzéki Párt vezetője az alsótáblán.

Eötvös csak a *Nyilatkozat* aláírását követően vetette bele magát teljes energiával a politikai életbe. 1847. június 9-én már a pest megyei gyűlésen is megjelent, és ismét a megyerendszer védelme érdekében, valamint az adminisztrátori rendszer ellen szólalt fel. Beszédmódjában ez alkalommal is a municipalisták által gyakrabban használt alkotmányos nemzet politikai nyelvéhez igazodott. Előbb ennek megfelelően feltette a kérdést, hogy „[h]a leiratok által meg lehet változtatni egész birói rendszerünket, akkor [...] miben vagyunk szabadok ’s alkotmányosak”. Majd kifejtette, egyetért azzal, hogy „a’ rend’ eszméje népszerűsége jusson” és hogy a „municipalis rendszer’ hiányai ne magasztaltassanak, de mig csak a’ nemzet alkotmányos, a’ kormány pedig nem az: addig egy constitutionalis végrehajtás’ attributioit nem olyan’ számára követelni nem lehet, ’s

⁷²² 387. *Pest, 10. Juni. 1847.* = KLÖM XI, 281–283.

⁷²³ 439. *Pest, 30. Juni. 1847.* = KLÖM XI, 284.

⁷²⁴ 548. *Ofen, 22. August. 1847.* = KLÖM XI, 286.

míg ez áll, addig [...] mindig paizsnak” tekinti a megyerendszert.⁷²⁵ Ezzel újra hangsúlyozta a centralisták által már többször is elismert tételt,⁷²⁶ miközben a kormány iránti bizalmatlanságát is kifejezte.

Eötvös részt vett emellett a Pest megyei utasításokat kidolgozó választmány munkájában is. Ferenczi Zoltán szerint a követutasítás több pontja Eötvös elvei alapján készült, és Eötvös a Békés megyei utasítás készítésében is részt vett, így elvei abba is bekerültek. Mivel pedig a haladó megyék utasításai a pesti mintájára készültek, a centralista elvek ezek jó részében is megmutatkoztak.⁷²⁷ Ferenczi megállapításainak vizsgálata már egy másik dolgozat tárgya lesz, de ezek magyarázatot adhatnak arra a kérdésre, hogy miként nyerhettek olyan mértékben teret a centralista elvek, hogy 1848. március 3-án Kossuth híres felirati beszédében lényegében elfogadja ezeket.

Eötvös tehát nemcsak 1847. június 6. előtti cikkeiben, hanem ezen időpont előtti és utáni beszédeiben is közeledni próbált az ellenzék megyerendszert védelmező szárnyához. Úgy tűnik azonban, hogy az *Ellenzéki nyilatkozat* aláírása után újra visszatért korábbi elvei hirdetéséhez. A június 6-ai dátum így a centralista eszmék kifejtésének módjában is fontos változást hozott. Szalayék ekkor már a párt tagjaiként – ráadásul Eötvös a párt egyik vezetőjeként – szólhattak az ellenzékhez, ami a korábbinál jóval nagyobb mozgásteret biztosított a számukra. Ettől kezdve nyíltan hirdethették saját elveiket, és teljes jogú ellenzékiként próbálhatták meggyőzni tágabb értelemben vett elvbarátaikat saját elvi alapjaik igazáról.

⁷²⁵ E–y., *Törvényhatósági dolgok*, PH, 1847. június 13., 896. sz., 386–387; FERENCZI 1903, 157–159.

⁷²⁶ Lásd III/3. 1. *Közeledési kísérletek a publicisztika útján*

⁷²⁷ FERENCZI 1903, 157–159.

VI. Összegzés és kitekintés

Disszertációm eredményei arra engednek következtetni, hogy a centralisták nem voltak olyan tapasztalatlanok politikai téren, mint a szakirodalom állítja. Eötvösök a vizsgált időszakban végig arra törekedtek, hogy eszméiket elfogadtassák a reformellenzék egészével, és az országgyűlésen a törvényhozást meghatározó szerepbe kerüljenek. A következő diétán az ellenzék így már a centralista elvek mellett állt volna ki. A centralisták céljaikat kezdetben – vélhetően Szalay instrukciói nyomán – hírlapi vita útján, a követendő elvek tisztázásával kívánták elérni, majd 1845 novemberétől, Eötvös tervének megfelelően teret kívántak engedni a municipalistáknak a lapban. Úgy vélték ugyanis, hogy ezután Kossuthék elfogadják majd őket ellenzéken belüli erőnek, így szabadon érvelhetnek eszméik mellett. Szalayék 1844. júliusi fellépésekor azonban elveiket még csak kevesen ismerték Magyarországon, így politikai pozíciójuk kijelölésével egy időben még arra is figyelmet kellett fordítaniuk, hogy a centralista elveket részletesen megismertessék a közvéleménnyel. Úgy vélem, a centralista cikkek „doctrainer” jellegüket főleg ennek a körülménynek köszönhették. Pozíció kijelölő és ismeretterjesztő tevékenységük során pedig a centralisták nem csupán a megyerendszert bírálták élesen, hanem eszmerendszerük számos ponton összeütközésbe is került a municipalistákéval. Mindez érthető módon megrontotta a viszonyt Eötvösök és az ellenzék törvényhatóságokat védő szárnya között. A centralisták helyzetét az is nehezítette, hogy a bécsi kormányzat ekkoriban indított általános támadást az adminisztrátori rendszeren keresztül a megyék ellen. Aktuálpolitikai szempontból tehát a centralisták a legrosszabb időben kezdték meg elveik tárgyalását. Ám, ha ezeket el akarták fogadtatni a reformellenzék egészével, és el kívánták érni az általuk egyedül célravezetőnek tartott államberendezkedésre való áttérést, nem volt más választásuk. Szalayék ismeretterjesztő tevékenységét tehát úgy tűnik, politikai helyzetük és lehetőségeik felmérése előzte meg. Cselekedeteik ugyanakkor nem magyarázhatók azzal, hogy ne lettek volna érzékenyek a pillanatnyi politikai eseményekre,⁷²⁸ mert az országgyűlés 1844. novemberi bezárásáig szinte kizárólag az éppen a diéta elé kerülő ügyeket tárgyalták.

1845 novemberében Eötvös a továbbiakban követendő taktika kidolgozásakor vélhetően figyelembe vette, hogy Metternichnek küldött memorandumai miatt kapta meg csoportja a Pesti Hirlapot. Valószínűleg ezt szem előtt tartva gondolta úgy, hogy ha a

⁷²⁸ FENYŐ 1997, 321.

centralisták megígérik a lap átadását Kossuthéknak, a laptulajdonos Landerer nem fogja azt átengedni a municipalistáknak Metternich engedélye nélkül. A birodalmi kancellár pedig ezt nem fogja engedélyezni, mivel a fennálló helyzet éppen beleillik terveibe. A lap tehát Eötvös várakozása szerint mindenféleképpen a centralisták kezén maradt volna. Az események menetéből kikövetkeztethető, hogy Eötvös ekkor helyesen mérte fel a helyzetet. A lap valóban centralista irányítás alatt maradt, a szerkesztő Csengerynek pedig közvetítói tevékenysége során 1846 februárjára több ponton is sikerült módosítania a municipalistákkal 1845 novemberében kötött kompromisszum feltételeit. Szalayék ezt követően már csak az alkalmat várták, hogy Eötvös tervének megfelelően visszatérjenek elveik hirdetéséhez. Csengery már 1846 tavaszán újra ezek mentén foglalt állást a vámügyben, ami ekkor még korainak bizonyult, hiszen Kossuth válaszában a kompromisszum betartására szólította fel. Csengerynek ennek ellenére sikerült vámügyi elveinek módosítására bírni Kossuthot, és rámutatni, hogy a felelős kormány bevezetése nélkül a vámrendszer megváltoztatása nem lehetséges. Kossuth, vélhetően ennek is köszönhetően fogadta el a kormányfelelősség elvét. Csengery tehát komoly eredményeket könyvelhetett el annak ellenére is, hogy az olvasóknak úgy tűnhetett, a vita végül Kossuth javára dőlt el.

A centralisták végül 1847 januárjában tértek vissza politikai programjuk hirdetéséhez. Ezúttal azonban már az ismeretterjesztő tevékenység súlya nem nyomta őket, így kevésbé voltak kénytelenek eszmerendszerük municipalista elveket támadó elemeit kiemelni. Ráadásul eddigre a reformellenzék olyannyira elfogadta ellenzéken belüli erőnek a centralistákat, hogy az ellenzéki vezetők szerint Deák után Eötvös lett volna a legalkalmasabb a párt vezérének a következő országgyűlés alsótábláján, és mindent meg is tettek megválasztása érdekében. Ez egyrészt azt mutatja, hogy maguk a municipalista vezetők sem tartották politikailag tapasztalatlanak Eötvöst, másrészt pedig, hogy az Eötvös által kidolgozott taktika fényesen bevált. Ebben pedig kulcsszerepet játszott a két ellenzéki csoport között közvetítő szerepet betöltő, és az Eötvös által javasolt lépéseket végrehajtó Csengery is.

Csengery közvetítói szerepének sikeressége érdekében ugyanakkor Eötvösök igyekeztek elhíttetni a municipalistákkal, hogy Csengery elveiben közel áll hozzájuk. Erre utal, hogy a névtelenség meghonosítására törekvő Csengery egyik 1845. szeptemberi, vámszövetséget propagáló cikkében elárulta, hogy nem sokkal korábban ő érvelt a védvámrendszer mellett a lapban. A vámszövetséget favorizáló írás szerzőjének kilétére azonban semmilyen utalást nem tett, aminek köszönhetően Kossuthék azt hitték, hogy a

szerkesztő a municipalistákkal azonos vámügyi alapokon áll, míg csoportja a vámszövetséget honosítaná meg. Csengery csoporton belüli tekintélye pedig csak arra elegendő, hogy saját, többiekétől eltérő véleményének is helyt adhasson a lapban.⁷²⁹ Az 1846-os vámügyi vita centralista irányultságú cikkei szerzőjének a kortársak és a szakirodalom is Trefort Ágostont tartotta, pedig ezen írások minden valószínűség szerint Csengery Antal tollából származnak.⁷³⁰ A kortársi feltételezés érthető, hiszen saját neve alatt korábban csak Trefort érvelt a Pesti Hirlapban a vámszövetség mellett, míg Csengery fentebb említett manőverének köszönhetően a municipalisták őt a védvámrendszer hívének tarthatták. A centralisták pedig az 1846-os, vámszövetséget tárgyaló cikkek szerzőjének kilétét nem fedték fel az olvasók előtt. E cikkek közül ugyanakkor több is ☉ jel alatt jelent meg, amiről ma már tudjuk, hogy Trefort és Csengery is használta.⁷³¹ A kortársak azonban valószínűleg úgy gondolták, hogy minden ilyen jeles írás Trefort tollából származik, és Csengery védelmében a centralisták igyekeztek is őket ebben a hitben tartani. Vélhetően ezért jelent meg a következő igazítás a lap 1846. október 18-án: „A ’ „városi ügy” ’ mult számunkban megjelent V-dik cikkelyének végén hibában áll az ☉ jegy, mert az érintett cikk a’ szerkesztőtől származván, minden aláírás nélkül lett volna közlendő.”⁷³² Ez a lépés első pillanatra érthetetlen egy olyan szerkesztő részéről, aki lapjában a névtelenség meghonosítására törekedett.⁷³³ Az igazítás tehát a fentebb említett esetekhez hasonlóan politikai szándékot sejtet, főleg, hogy mi már tudjuk, a jelet Csengery is használta. A *Városi ügy V* publikálása idején Trefort külföldön tartózkodott,⁷³⁴ vagyis semmiféleképpen sem írhatta a cikket, aminek megjelenésekor a szerző a napi politikai eseményekre hivatkozott. Ez vélhetően a municipalistáknak is feltűnt, akik ezt követően érdeklődhettek is a centralista elveket visszhangzó cikk szerzőjének kiléte iránt. Csengeryék ezúttal tehát hibát követtek el, mikor a korábbi gyakorlathoz hasonlóan a szerkesztő központosító eszméket követő írását Treforténak kívánták feltüntetni. Ezután ugyanis már semmiféleképpen sem titkolhatták Csengery valódi elveit. A szerkesztőnek

⁷²⁹ Bővebben lásd IV/2. 2. *Vámszövetség vagy védvámrendszer – A centralisták vámügyi elképzelései 1846 májusa előtt*

⁷³⁰ Bővebben lásd IV/2. 3. 1. *Kísérlet a reformellenzék politikai pozíciójának befolyásolására – A vita első szakasza*

⁷³¹ Csengery és Trefort jelhasználatára lásd a második kötet forrásközlő részében: II/1. 5. *A szerzői azonosításhoz szükséges sajátosságok*

⁷³² A. n., *Igazítás*, PH, 1846, október 18., 763. sz., 261.

⁷³³ Lásd a második kötet forrásközlő részében: II/1. 2. 1. *Szerzőségi problémák*

⁷³⁴ A cikk október 16-án jelent meg (☉ [CSENGERY Antal], *Városi ügy V*, PH, 1846. október 16., 762. sz., 257.), Trefort viszont már szeptemberben külföldre utazott, ahonnan csak november elején tért vissza. (MANN 1982, 41.)

pedig vagy be kellett vallania, hogy ő is használta a ☉ jelet, és mindaddig félrevezette a municipalistákat, vagy el kellett ismernie a cikket sajátjának, és az említett jel használatát sajtóhibaként kellett tálnia. Vélhetően azonban az első esetben Csengery olyan mértékben vesztette volna hitelét a reformellenzék zöme előtt, hogy nem tölthette volna be tovább a közvetítő szerepet. Emiatt választhatta tehát a második, valószínűsíthetően kisebb felháborodást keltő lehetőséget. Mégis a források arra engednek következtetni, hogy a centralistáknak több mint egy éven keresztül sikerült elhitetniük a municipalistákkal, hogy Csengery hozzájuk hasonló elvi alapokon áll. Ennek érdekében úgy tűnik, 1846 folyamán még a stílusjegyeik egy részét is egységesítették, hogy megnehezítsék az egyes cikkek szerzőinek azonosítását.⁷³⁵ Eötvösék tehát nemcsak a politikai helyzetet mérték fel több ízben is jól, hanem a politika gyakorlati részében is járatosabbak voltak, mint eddig gondoltuk.

Az ellenzék egysége, mely a centralisták fellépésekor szakadt meg, 1847. június 7-én állt helyre. Az ekkor létrejött Ellenzéki Párt alapító dokumentumául szolgáló *Ellenzéki Nyilatkozat* ráadásul megjelölte azokat a reformpontokat, melyek eléréséért a párt dolgozni fog a továbbiakban. Az ekkor létrejött egység tehát jóval magasabb szerveződési szintet jelentett annál, mely a centralista eszmék megjelenésekor bomlott fel. Az ellenzéken belüli viták azonban a párttá alakulással még nem ültek el, hiszen a *Nyilatkozat* csak az elérendő célokat jelölte ki, a megvalósítás módjában azonban nem foglalt állást. A centralisták ezt követően – érthető módon – amellet foglaltak állást, hogy a változtatásokat az ő rendszerük mellett kell életbe léptetni. Ezt pedig ekkor már szabadabban tehették, hiszen ők is beléptek az Ellenzéki Pártba. Az ellenzéki töredékek által kijelölt politikai pozíciók, ha céljaikban nem is, de a fogalmak és sokszor a jelszavak szintjén is újra távolodni kezdett egymástól. A helyzet később olyan mértékben éleződött ki, hogy a centralisták 1848 elején szövetséget kötöttek Széchenyivel Kossuth megbuktatására.⁷³⁶ Ez azonban azt is jelenti, hogy az ellenzéki csoportok politikai pozícióinak összevetése 1847. június 7-e után is bír relevanciával. A dolgozat tehát ebből a szempontból folytatható lenne egészen 1848. december végéig. Csengery, és az időközben társszerkesztővé avanszáló Kemény ugyanis ekkor visszaléptek a lap szerkesztésétől. Ezzel egyszersmind Csengery lapszerkesztői tevékenységének vizsgálata is teljessé válna.

A jövőben vizsgálandó periódust négy részre lehetne bontani. Az első részben a centralisták által a diétán tárgyalni kívánt kérdéseket, ezek óhajtott megvalósítási módját,

⁷³⁵ Lásd a második kötet forrásközlő részében: II/1. 2. 2. *Csengery Antal szerkesztési elvei*

⁷³⁶ Részletesen elemzi GERGELY 1982/a, 127–155.

valamint az elfogadtatásuk érdekében az 1847–48-as országgyűlés megnyitása előtt tett taktikai lépéseket kellene kutatni. A második az országgyűlés megnyitásától az első felelős magyar kormány megalakulásáig tartó időszakot vizsgálná különös tekintettel arra, hogy Eötvösék milyen irányba próbálták befolyásolni cikkeikkel a törvényhozás munkáját, valamint hogy céljaik elérése érdekében milyen szövetséget kötöttek a parlamenten kívüli és belüli erőkkel. A harmadik rész a Batthyány-kormány megalakulása utáni időszakot venné górcső alá Eötvös és Trefort külföldre távozásáig. Eötvös a kormány minisztere, Trefort 1848. április 27-én a földművelés, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium államtitkára,⁷³⁷ majd emellett a júliusi választások után a főváros terézvárosi kerületének képviselője,⁷³⁸ Szalay pedig az igazságügyi minisztérium kodifikáló osztályának főnöke lett.⁷³⁹ Mindezek miatt ennek a periódusnak a vizsgálatakor nem csupán arra kell tekintettel lenni, hogy a Pesti Hírlap az országgyűlés elé kerülő tárgyakban a döntést mely irányba kívánta befolyásolni, hanem arra is, hogy a centralisták milyen szerepet játszottak az új törvények előkészítésében és elfogadtatásában. Emellett szót kellene ejteni az ekkor félhivatalos kormánylappá váló Pesti Hírlap kormányzatot támogató tevékenységéről is. A negyedik rész az 1848. szeptember végétől december végéig tartó időszak vizsgálatakor csupán Csengery és a társszerkesztő Kemény cikkeinek vizsgálatára szorítkozhatna. A politikai tevékenységet folytató centralisták közül ugyanis Szalay,⁷⁴⁰ Eötvös és Trefort addigra már elhagyták az országot,⁷⁴¹ Irinyi pedig a radikálisokkal szavazott a parlamentben.⁷⁴²

A későbbiekben szándékomban áll disszertációmát e fejezetekkel kiegészíteni. A tervbe vett könyv így azt vizsgálná, hogy egy, a reformkorban meghatározó szerepet játszó csoport hogyan töltötte be hivatását a létrejöttétől a feloszlásáig. Megírása közben a sajtó tevékenységre koncentrálnék, központi szereplőnek pedig a leghosszabb ideig székében ülő szerkesztőt választanám, aki bár nem a csoport legjelentősebb személyisége volt, de ellenzéken belüli közvetítői és lapvezetői szerepköreinek köszönhetően mégis sokkal járult hozzá saját és társai eszméinek megvalósulásához.

⁷³⁷ MANN 1982, 43.

⁷³⁸ MANN 1982, 43–44.

⁷³⁹ ANTALFFY 1983, 195.

⁷⁴⁰ Szalay 1848 májusában diplomáciai megbízatása miatt hagyta el az országot. (ANTALFFY 1983, 195–204.)

⁷⁴¹ Lásd például MANN 1982, 44; GÁNGÓ 2000, 205–208.

⁷⁴² FENYŐ 1998, 271.

Csengery Antal publicisztikája a Pesti Hirlapban
Összegyűjtött írások 1844. július 1. – 1847. június 7.
(Forrásközlés)
II. kötet

I. Forrásközlés

I/1. Csengery-cikkek

1.

Városi ügy

I.

Midőn a' közelebbi országgyűlésen a' városi ügyben táplált nagy remények haldoklának, sokszor hallottuk mondani, hogy e' reformnak jövendője van, hogy az kivivja magát. E' hitnél véleménykülönbség nem mutatkozott; és mi, kik utánirói valánk az országgyűlés' eseményeinek, könnyebbült kebellet hirdetők e' lapokban a mondottakat mindannyiszor.

A' városok' ügye ki fogja magát vivni, – ez kétségtelen. Sokkal nagyobb és fárasztóbb a' küzdelem anyagi érdekeink mellett, semmint az aristocratiának a' polgári elemet, melly azon érdekeket képviseli, tovább is nélkülöznie lehessen a' törvényhozásban; más részről pedig az aristocratiának saját, önfentartási érdeke is szükségessé teszi a' szövetkezést. A' polgári elem eladósult nemességünknel vagyonosabb, felülmulja értelemben a' kiváltságosak' azon osztályát, melly választásokon boros hordóitok, – gyűléseken a' nem adózás' zászlói alatt csoportozik. 'S a' polgári elem erős még a' nép által is, mellynek egyoldalú terheiben osztozik. Ne feledjük ezeket, 's képzeljük magunknak a' harcz' kimenetelét, mellyben a' városok' ügye nem a' nemesség által és vele, hanem ellene vivatnék ki. A' legkisebb veszteségnek fognók mi az esetben reá nézve tartani, ha csak a' vezéri szerepből üttetnék ki, vagy miként központi megyénk' egyik követe mondá, csupán vezetője szünnék meg lenni a' további kifejlődésnek, melly szerepre a' politicalai jogok' gyakorlásában szerzett legtöbb jártassága által hivatva van.

Az aristocratiának, ha nem akar elenyészni, mint elenyészett Róma és Velence' hatalmas patriciatusa, bele kell olvadnia a' nép' érdekeibe. Hisszük tehát, a' nemesség' önérdékében hisszük, hogy a' városi kérdés iránt a' lelkesedés, a' részvét, mellyel ez ügy a' mult országgyűlésen tárgyalatott, időközben lankadni nem fog; 's ha majd a' jövő törvényhozásban ismét megjelennek a' városok' követei, 's panasolván gúnyos állásukat,

ujolag követelik a' szavazatot, mellynek talán még nagyatyáik gyakorlatában voltak, követelendik a' törvényhozási befolyást, mire őket az élet' igényei is fölhívják: hisszük, mikép' a' nemesség jobban fogja érezni a' követelés' igazságát, 's az ügy' életfontosságát, mint talán a' hangulat' keserü voltát, mellyen a' követelés történik, 's a' szemrehányásokat, mik a' harmadik rend ellen a' lefolyt országgyűlés alatt is gyakran hallatszának.

Nem fejtegetjük, mennyiben véljük alaposaknak e' szemrehányásokat; mennyiben érdemel kárhóztatást mind a' harmadik, mind a' negyedik rend, – amaz testvértelen bánásmódjaért, ez gyöngesége miatt, miszerint a' képviselet' sáncaiból magát mindinkább kiszorítani engedé. A' harcz, mellynek eredménye bevégzett tényül áll előttünk, nem megfoghatatlan, ha meggondoljuk, mi sok függ nemzetek' életében az institutióktól. Azt kellene inkább csudálnunk, ha a' rendiség' alkotmányában a' szétvált elemek egymás ellen nem támadának vala; ha ott, hol a' képviselet' tiszta formái a' törvényhatósági élettől elkülönözve nincsenek, alkalmat nem venne a' hatalom is felügyelési jogát, ugyanazon formák között, a' törvényhozási befolyás' megtámadásáig kiterjeszteni. – Mindezeket azonban mellőzván e' helyen: mi értjük, és teljesen méltányoljuk a' városok' panaszát. Ők elvett jogukat követelik vissza az emlékezés' fájdalmas hangján, követelik azon arányban, mellyre nekik az élet is igényt nyújt; és épen e' követelés jelensége az új életre fejlődésnek, 's ha nem hinnénk a' nemesség' eszélyességében is, épen csak e' követelés' elutasíthatlan hatalmában keresnök a' reményt, miszerint kétségtelennek tartjuk, hogy a' városi ügy kifogja magát vivni.

Azonban nem mindegy, bármelly uton.

Mi a' kérdés' megoldását az összes törvényhozástól várjuk, 's a' mint egyfelől az aristocratia' érdekében állónak mondtuk, hogy e' reform ne ellene, hanem általa és vele vivassék ki: ugy más oldalról alkotmányi tekintetben veszélyesnek kell ismernünk a' tant, miszerint ez ügy' elintézését akár egyik, akár a' másik részről a' tettegesség' – via facti – terére kívánnák átvezetni.

Mondják: a' városok tetteg fosztatának meg szavazatjoguktól, 's ez igaz lehet; de idő közben a' viszonyok máskép' alakultak, 's ne mondja senki, hogy e' kérdésben immár csak a' homályos historiai jogok' visszaállításáról volna szó. Ha a' városok követeléseiket nem inkább az életre alapítják, ha csatára kelnek határozatlan jogok mellett: sikerülhet ugyan mindannyiszor felújított támadásaikkal megakasztaniok a' törvényhozás' különben is lassan mozgó gépezetét, de célta érni annál kevésbbé fognak, mennyivel igazabbak központi megyénk' egyik igen tisztelt volt követének szavai, mikép' a' harmadik rend,

habár gyöngé is kiküzdeni valamit, elég erős az ellenállásban. Vagy talán alattomos izgatók által biztatás nyújtatik, mikép' a' törvényhozási küzdelemben egy harmadik elem fog határozólag beavatkozni? Mi lenne ez egyéb, mint fölhipni a' végrehajtó hatalmat, hogy bíraskodjék a' törvényhozás fölött; mi más fogna lenni az ekkép' nyert rendezés és szavazati törvény, mint az annyira rettegett provisoriumnak országgyűlési kiadása.

Átlátták sokan e' nehézségeket, 's ez oknál fogva megfordíták a' tételt. A' városokat, mondják ezek, önhatalmulag vetkezteté ki a' tábla szavazatjogukból; adja vissza tehát most önmaga nekik, mit elvett, azon uton, mellyen azt elvevé. Ez okoskodást tekintélyes férfaktól is hallottuk; holott az alapjában nem kevésbé hibás az előbbinél. Ismételjük, mikép' a' városi ügyben nem egyedül jogok' visszaállítása, hanem már bizonyos arány' meghatározása, választási formák rendezése, polgári jogok' terjesztése 'stb. forog fen: mind olly dolgok, mellyek a' tábla' önrendezési jogán kívül esnek. Hova is vezetne a' tan, miszerint a' tanácskozó testület' egy része önhatalmulag rendezhetné a' másik rész' szavazatjogát? Mit ma a' többségnek hatalmában álla megadni, egy máskép' alakult többség nem fogja e holnap ismét megtagadhatni? Ne higyjük, hogy az elkövetett political bünt, millyen a' polgári elem' elnyomatása volt, újabb political hibával ekkép' helyre lehessen hozni. Ez eljárás, bármint igyekezzünk más színben tüntetni föl, kegyelemosztás' színét viselné, éreztetné egyik osztály' erejét a' másikkal, 's ekkép' féltékenységre újabb anyagot nyújtván, még a' kiengesztelődést, az egybeolvadást sem fogná elősegíteni, mit mi a' városi ügy' czélszerű elintézése' egyik üdvös eredményeül várunk.

Illy eredményt csupán az összes törvényhozás biztosíthat; 's midőn a' lefolyt országgyűlésen táplált remények' meghiusulta is annyi aggodalmat támaszta minden jobb kebelben, midőn a' naponként fejlődő érdekek' igényeinek kielégítése már is tévutakon kerestetik sokak által: bátran merjük állíthatni, mikép' e' reformkérdést a' jövő törvényhozásnak is elintézetlenül hagyni olly mulasztás lenne, melly magát kétségtelenül megboszulná.

A' városi ügy' elintézésének ez okból nem csupán biztos, de közel jövendőt is kell igérnünk. Addig is azonban, a' sajtó' feladatául tekintjük: azon körben, mellyben mozogni engedtetik, anyagokat gyűjteni a' jövő törvényhozásnak, tájékozni a' kérdéseket, miknek miképen lett állításától annyi függ, és végre kijelölni a' szirteket, miken ez vagy ama' reformkísérlet hajótörést szenvedett.

E' tájékozást kísértendjük mi meg a' városi ügyre nézve e' lapok' valamelyik közelebbi számában. – Ifj. Csenger y A n t a l.

II.

Nem fejtegetjük ez alkalommal, bár nem kevésbé lenne tanuságos, a' városok⁷⁴³ történetét; nem vizsgáljuk, mióta⁷⁴⁴ tart a' jelen állapot, eredménye azon harcznak, melly a' rendiség' alkotmányában létező elemek' természetes összeütközéséből származott. Mondják, évek óta ugy van az immár, hogy a' városok' követei egymást váltják⁷⁴⁵ a' törvényhozásban; jönnek, hogy némán⁷⁴⁶ üljenek ott őseik' székében 's megtérnek ismét⁷⁴⁷ és mindannyiszor polgártársaikhoz, értesíteni őket az ujabban megajánlott adó' mennyiségéről. 'S a' bevégzett tények' bölcselete ez állapotot már törvényesíté.

A' városok azonban mélyen érezék ez állás' gúnyos és igazságtalan voltát; de érezé egyszersmind a' harmadik rend is elkülönözöttségében saját gyöngeségét. Így lón, hogy az uj életre fejlődő polgári elem panaszos hangon kezdé visszakövetelni a' törvényhozási befolyást; 's e' követelés azon mértékben talált mind nagyobb viszhangra, minél valódibb lett a' törekvés jobblét után 's minél általánosabb a' meggyőződés, miszerint helyrehozni hosszas idők' mulasztásit rendkívüli erő kifejtésre van szükség, 's nagygyá és erőssé csak érdek-egység teszi a' nemzetet.

A' városi ügy első lépés leend e' cél felé; 's e' tekintetben hazafiui elismeréssel hajlanánk meg azon férfiak előtt, kik e' nagyérdékű kérdést kezdetben annyi lelkesedéssel karolák föl, – ha történetirői volnánk e' kornak. De föladatunk egészen más. Tájékozni ígértük a' városi ügy körül eddig tapasztalt eljárást, taglalni fogjuk egy két főbb vonásban a' kérdést, mellynek megoldása⁷⁴⁸ a' mult törvényhozás' fáradoalmainak nem sikerült, 's mint uj tanok' hirdetői a' magyar politikai irodalom' terén, beszélni fogunk némelly dologról már csak azért is, hogy aztán mások is beszéljenek róla.⁷⁴⁹

Ott kezdjük tájékozásunkat, hol a' városok kezdék vala, – a' szavazat' kérdésénél.

A' városok, hivatkozván a' törvényekre, fejenkénti szavazatot követeltek.

Mi vala természetesebb, mint e' követelésre válaszolni, mikép' az a' képviselőlet máskép' alakult viszonyaival többé öszhangzásban nincsen, 's a' törvények, mellyek ismételve annyiszor fölhozattak, – mint e' lapok' szerkesztője is megjegyzé, – alig egyebek immár homályos historiai adatoknál.

⁷⁴³ PH: városok' [sh., emend.]

⁷⁴⁴ PH: mió{t}a [sh., emend.]

⁷⁴⁵ PH: váltják [sh., emend.]

⁷⁴⁶ PH: néman [sh., emend.]

⁷⁴⁷ PH: ism{é}t [sh., emend.]

⁷⁴⁸ PH: megoldasa [sh., emend.]

⁷⁴⁹ PH: rola. [sh., emend.]

Továbbá a városi követek föltétlenül sürgeték a szavazatjogot.

Mi volt ismét természetesebb, mint figyelmeztetni őket, hogy a státus politicalai jogok osztogatása körül csak a szabáság érdekében bőkezűsködhetik; figyelmeztetni, hogy képviselőknek, midőn egy zárttestület által választatnak, alig van helyesebb alapja, mint némelly várfalak képviselétének volt Angliában a reformbill előtt.

Mindezekből pedig következett: hogy a városi ügy historiai jogok egyszerű visszaállítása által nem vala többé elintézhető; s a szavazatarány kérdése, polgári jogok terjesztése és választási formák rendezése szükségkép szóba jött.

De midőn politicusaink⁷⁵⁰ az élet igényeit vevén figyelembe, a historiai alaptól ekkép eltértek, midőn egyfelől kis városoktól megtagadák a fejenkénti szavazatjogot s követküldést: más részről ragaszkodtak a régi elvhez, miszerint nem a polgárok bizonyos száma hanem törvényhatóságok képviseltetnek. A követ ez elv értelmében nem teljes hatalmu megbizott, csak tolmácsa küldői akaratának, melly a törvényhatósági formák között nyilatkozik. S ez elv szerint aztán, a törvényhozási befolyás biztosítása végett, nem csupán választó kerületeket, hanem tanácskozó testületeket is szükség előbb alakítani; szükség a törvényhatóságokat akkép rendezni, hogy, mint tanácskozó testületek, egymás között és felülről lehetőleg függetlenek legyenek.

Illy függetlenség távolról sem vala a városok jelen állásában; ezért tartatott szükségesnek, mielőtt az országgyűlési szavazat megadatnék, rendezni előbb a polgárok törvényhatósági életét. Nem csekély föladat: ha meggondoljuk a törvényhozás két felének ellenkező irányát, ha tekintetbe vesszük, mikép közigazgatás s a legfelsőbb felügyelési jog ugyanazon formák között gyakoroltatik, mellyeket a szabadság biztosítására kívánunk felállítani.

Az elv azonban ki volt mondva, s a városi követek, panaszt emelvén kezdetben a rendezés ellen, melly rólok nélkülök történik, később magok is megnyugvának azon férfiak eljárásában, kiknek őszinte szándokához⁷⁵¹ kétség nem férhete, megnyugvának a politicában, melly a szavazatkérdést a belrendezéstől függeszté föl, vagy miként divatos szójárás vala, a városokat előbb a megyékhez kíváná assimilálni.

Vizsgáljuk e szavak értelmét.

Ha a törvényhatóságokat, mint Franciaországban vannak, ugy tekintjük, mennyiben bizonyos közigazgatási eljárásokat teljesítenek: értelem nélküli szó volt ez assimilálás elve. A megye községek kerülete, mellyek a közigazgatás tekintetéből

⁷⁵⁰ PH: poltticusaink [sh., emend.]

⁷⁵¹ PH: szándokához [sh., emend.]

vannak egyesítve; ellenben a városok csak e' kerület' kiegészítő részei, csak kisebb nagyobb községek. 'S hogy nálunk a kir.[ályi] városok kiváltak⁷⁵² a megyei kerületekből: okát ismét a' rendiség' alkotmányában kell keresnünk, melly a' meghasonlás, a' szétszakadottság' elvét a' közigazgatásban is következetesen alkalmazá. Ez által azonban a' városok nem szüntek meg községek lenni; 's könnyű belátnunk, mikép rendezésökről levén szó, ennek nem a' tartományi rendszer, hanem főleg kisebb városokban a' községi (communalis) szerkezet' elvei szerint kell megtörténni. Ez alatt nem értjük, hogy a' dolgok' jelen helyzetében a' megyékbe olvasztassanak vissza a' városok; nem kívánjuk a' polgári elemet, míg a' megyék' ügyeit egyedül⁷⁵³ kezeli az aristocratia, ennek alárendelni: csupán az assimilalási elv' képtelenségére ohajtók figyelmessé tenni az olvasót, mi annál föltünőbb, minél kisebb valamely város, minél kevésbé lehet például a' közigazgatást különválasztani a' törvénykezéstől.

De jól tudjuk, mikép' nem annyira a' közigazgatás rendezése, mint inkább egy más szempont volt, mi miatt az assimilálás elve a' belrendezés' alapjául vétetett. – Magyarországon t. i. a' megyei törvényhatóságok nem csupán bizonyos közigazgatási eljárásokat teljesítenek hanem egyszersmind önálló közjogi életet élnek: ezen közjogi életet ohajták férfaink, kik a' politicával foglalkoznak, átültetni a' városi helyhatóságokba, hogy⁷⁵⁴ legyen a' helyhatóságokban is megannyi garantiája alkotmányos szabadságunknak. 'S ez eljárásban, vizsgálva fenálló institutiókn' szellemét, tagadhatlanul következetesség van. Mi jól tudjuk, hogy minden szabadságnak, tehát alkotmányunknak is biztosítékokra⁷⁵⁵ van szüksége; de kérdés, midőn reformról van szó, ott kell e továbbá is keresnünk e' biztosítékot, hol nem az összes nemzettel, hanem csak egyes töredékeivel találkozunk, – a' provinciákban? Mi ezt rendkívül károsnak tartjuk; mi a' nemzet' összes érdekeit központosítani ohajtjuk a' törvényhozásban épen a' végett, hogy azután ott találjuk alkotmányos állásunk' biztosítékát, hol az erők, hol az érdekek központosulva vannak. Ez bevallott irányunk, ez eljárásunk' philosophiája a' városi ügy körül: mi tehát nem látunk a' szavazatjog 's belrendezés között oly szoros egybeköttetést, sőt némileg – mert a' városi ügy csak első lépés, – épen a' szavazatjog által reméljük kivivhatni azt, hova ti a' belrendezés által törekszetek. Ez a' különbség köztünk 's köztetek.

'S a' történetek' tanuságait se feledjük. A' historia tanítja, mikép' városainkban a' törvényhatósági élettel együtt halt el a' törvényhozási befolyás; a' historia int tehát

⁷⁵² PH: kiváltak [sh., emend.]

⁷⁵³ PH: egyedü l [különírva]

⁷⁵⁴ PH: ho{g}y [sh., emend.]

⁷⁵⁵ PH: biztositekokokra [sh., emend.]

„mellőznünk, mennyire lehet, a' képviselet' formájánál a' törvényhatósági élet' typusát 's átmennünk a' számszerinti képviselet, a' centralisatio' tiszta formájára.”

Más nemzeteknél ez elv' nyomán, egyszerű választási törvénynyel intéztetett volna el a' szóban forgó szavazati kérdés. Így történt Angliában, hol a' parlamentreform három évvel előbb rendezé a' polgári elem' törvényhozási állását, mint rendeztetett a' városok' helyhatósági élete. Ne higyjük pedig, hogy az angol városok szerencsésebb állapotban voltak legyen, mint városaink vannak jelenleg. Sok városban alig volt tiz husz polgár; 's a' közigazgatás ott is zártkörű, önmagokat kiegészítő testületek' kezeiben nyugvék. A' reformbill szaporitá meg először a' polgárok' számát 's az általános választói képesség előkészité a' helyhatósági polgárjogok' kiterjesztését.

Politicusaink más eljárást követtek; 's a' két tábla' egymás iránti⁷⁵⁶ viszonyait nem fejtegetvén, sok részben ez eljárásnak tulajdonítjuk a' nehézségeket, mellyek a' lefolyt országgyűlésen ez ügyre nézve előfordultak. Innen következett, hogy a' pártok vitái, a' dolog' lényegéről, a' szavazat' kérdéstről eltérve, főleg a' szabály-alkotás, főfelügyelő 's egyéb mellékes kérdések körül forogtak; 's midőn a' rendezési munkálat a' főRRi módosítások által lényeges változást szenvedett, ez eljárás' szellemében történt, miszerint az ellenzék' több kitűnő tagjai, következetesen önmagokhoz, nyilván kijelenték, mikép' a' törvényhozást függő elemekkel saturálni nem akarván, oda fognak munkálni, hogy illy rendezés mellett, a' városoknak minél kevesebb befolyás adassék.

Nem így, urak. A' polgári elemtől a' törvényhozási befolyást, a' szavazatjogot, melly őt aránylag illeti, megtagadni többé nem lehet. Kisértsetek meg azért mindent, küzdjeteek csüggedetlenül, 's mi földolog, változtassátok a' kérdést⁷⁵⁷ mellynek mikép'⁷⁵⁸ lett állításától⁷⁵⁹ annyi függ, csak ne álljatok meg az ut' kezdetén, melly a' képviseleti rendszer' fejlesztésére, a' törvényhozás' erősítésére vezet.

Eddig a' belrendezés tartatott földolognak, mert reményetek volt erős municipiumokat teremthetni, mellyeknek szerkezetére alapítátok vala aztán nem csupán a' közigazgatást, hanem, magát a' törvényhozói hatalmat is. Lehetőnek és hasznosnak hívétek, e' kettőt egyszerre, 's egy alapon intézni el, holott kétségtelen, miszerint az administratióban némi állandóságra, egyformaságra⁷⁶⁰ okvetlenül szükség van, mig a' szabadság, az alkotmányos jogok' gyakorlása nagyobb életmozgalmat föltételez.

⁷⁵⁶ PH: iranti [sh., emend.]

⁷⁵⁷ PH: kérdest [sh., emend.]

⁷⁵⁸ PH: mikép' [sh., emend.]

⁷⁵⁹ PH: állításától [sh., emend.]

⁷⁶⁰ PH: egyform{a}ságra [sh., emend.]

A' belrendezési kérdésnek e' kettős irányát legélesebb ellentétben tüntetik föl a' pártok' küzdelmei.

A' municipalisták a' szabadságra hivatkoznak, mások a' rend' biztosítása végett követelnek nagyobb befolyást a' felügyelő-hatalom' részére. Amazok tulszerelmesek institutióinkba, mellyeknek mostani szerkezete mellett jó administratio képzelhetetlen; 's az utóbbiak feledik, miszerint épen azon tétlenségben kell keresnünk alkotmányos állásunk'⁷⁶¹ mostani biztosítékát, mi miatt a' pontos végrehajtás lehetlenné válik. Amazok készebbek tovább is tétlen állapotban tengeni, mint lemondani szabadság-álmaikról kedves megyei szerkezetök mellett; 's az utóbbiak, ügyetlen orvosak' módjára, a' bajt az élet' megszüntetésével kívánják orvosolni.

Mi a' harcztól, mellyben illy ellenkező vélemények állanak szem közt, közel sikert nem várunk, mi nem reméljük, hogy a' városi községekbe átlehessen ültetnünk a' tartományi RR. ellenállási erejét, sőt, a' dolgok' eddigi fejleménye után ítélve, ép' községi szerkezetre sem igen van egyhamar kilátásunk. Ellenben alapos okunk van félni, hogy ha municipalistáink' küzdelmei nem fognak is a' jövő országgyűlésen ismét eredmény nélkül maradni, majdan uj alku kezdetik, a' belrendezés' minősége szerint deválválni az országgyűlési szavazatok' mennyiségét.

'S ez nem kevésbé káros fogna lenni, mint a' minő igazságtalan és ellenkező minden józan politicával.

Szerintünk főczél: az országgyűlés' erősítése, – a' városok historiai okok' nyomán mondhatnák: törvényhozói állásuk' biztosítása. Lehet, hogy mások a' községi élet' kifejtését előbb valónak tartják, 's talán a' belrendezés a' város' egyszerü polgárát közelebből is fogná érdekelni; de mi magasabb political tekinteteket ismerünk, 's például hivatkozunk Franciaországra, hol a' tulságig vitt központosítás minden községi életet elől, 's a' nemzet mégis alkotmányos élet' szabadságát élvezzi.

Forditsuk meg tehát a' kérdéseket, vagy legalább különözzük el egymástól; mondjuk: előbb a' szavazatjog, 's aztán belrendezés, vagy egy időben mindkettő, ha tetszik, csak ne úgy, hogy egyik a' másikat feltételezze.

A' különválasztás, mikép' történhetik meg: más alkalommal fogjuk fejtegetni. – Ifj. Csengery Antal.

⁷⁶¹ PH: állásunk' [sh., emend.]

III.

Előbb országgyűlési szavazatjog a' polgári elemnek 's aztán belrendezés a' városoknak: ide ment ki előbbi cikkelyünk' értelme.

Megjegyezzük még, miszerint e' logikai egymásutánhoz annyival inkább ragaszkodunk, hogy ha aztán a' belrendezés szóba jő, ne történjék az a' polgári elem fölött róla nélküle. Okoskodásunk igen megfogható. Mi jó rendezett, ép' községi szerkezetet ohajtunk, 's úgy hiszszük, nagyobb erőttől okszerűen várhatunk jobb eredményt. De különben is a' polgári elem van a' belrendezési ügyben legközelebbiről érdekelve. Ne feledjük pedig, hogy ez elem, míg törvényhozói állása biztosítva nem lesz, nem szűnik meg az országgyűlés' több tényezői iránt természetes bizalmatlansággal viseltetni, bennök, szövetségesek helyett, kik hivatva vannak a' közös hon' boldogítására együtt munkálni, ellenséges érdekek' képviselőit, saját elnyomóit tekinti. Ne feledjük tehát, hogy a' belrendezési törvény, mit a' városoknak nélkülök octroyozand az aristocratia, az osztálygyűlölség' szemüvegén fog megítéltetni, 's remények hiusulnak meg, aggodalmak maradnak elosztatlanul, mint roszul végzett dráma után a' nézők között. Hiszen a' városi követek' állása olly igen hasonló a' törvényhozásban a' nézők' helyzetéhez.

Ismételjük azért: előbb szavazatjog a' polgári elemnek, 's aztán belrendezés a' városoknak.

Előadtuk közelebb, miként függ egybe, a' municipalis politica szerint, e' két kérdés; lássuk most a' különválasztás' lehetőségét.

Csak a' hibás alapelveket kell megdöntenünk, miszerint nem a' polgárok' bizonyos száma, hanem törvényhatóságok képviseltetnek, 's miszerint a' követ nem teljeshatalmu megbizott, csak tolmácsa küldői' akaratának, melly a' törvényhatósági formák között nyilatkozik. E' nézetből szükség, a' törvényhozási befolyás' biztosítása végett, nem csupán választó, hanem egyszersmind tanácskozó testületeket is alakítani, 's a' törvényhatóságokat akkép' rendezni, hogy mint tanácskozó testületek egymás között és felülről lehetőleg függetlenek legyenek. Ez elv a' kapocs a' városok' belrendezése 's országgyűlési szavazatjoga között. Minélfogva vizsgálnunk kell továbbá: szükséges és hasznos e a' közállomány' érdekében, hogy a' választó testületek törvényhozói befolyásukat nem csupán választás által, hanem egyenes utasítás-adással is gyakorolják; 's még ez esetben is megegyeztethető e az utasítás-adási rendszer a' városokba behozandó képviseleti rendszerrel?

Egyetlen gondolat a' képviselet' alapeszméjére meggyőzhet mindenkit, azon rendszer' fonákságáról, miszerint nem egyének' élő érdekei, nem a' jelen' igényei, hanem közigazgatási elavult formák, testületek 's ezeknek kiváltságlevelei képviseltetnek. Alig hisszük tehát, hogy találkoznék, ki a' törvényhatóságok' képviseletének elvét általában védené. Eltért e' részben a' mult országgyűlés is a' historiai alaptól; 's midőn kis városoktól megtagadá a' fejenkénti szavazatjogot és követküldést, midőn e' kis városok' polgárait választó kerületekben egyesíté: igyekvék megközelíteni a' számszerinti képviselet' tiszta formáját. A' törvényhatósági formáktól mindazáltal teljesen megválni nem tudott; hasznosnak hívé, mint mondtuk, a' municipiumok' szerkezetére alapítani magát a' törvényhozói hatalmat is; mi miatt aztán a' kisebb városok nem administratio' tekintetében, mit mi inkább ohajtánk, 's mit inkább kelle ohajtaniok a' municipalistáknak is, – hanem a' végett kapcsoltattak össze, hogy legyen egy szövetséges tanács, melly a' követnek, miután a' választók széteszlanak, elébe szabja a' cselekvés' szabályait, hogy elfogadja tőle a' hitet, gyakran olly tanok mellett, mellyek politicai hitével ellenkeznek. Pedig talán épen e' politicai hit vala, mi által a' követ választóinak hajlamát megnyeré.

Mi e' rendszert, melly a' municipiumokat emeli törvényhozókká, nem igen tartjuk jobbnak a' kiváltságos testületek' képviseleténél.⁷⁶²

Mindkettő ellenkezik a' képviselet' valódi fogalmával: eleget tenni, mennyire lehet, mindenek' érdekeinek; egyik sem felel meg a' státus' céljának, mi tekintetben igazolhatjuk kirekesztését a' képviseletből azon érdekeknek, mellyeknek kizárása hasznos az egészre, hasznos mindenek érdekeire.

Magában véve, mint mondja egy francia író, minden egyes ember önző, mindenki' különérdeke ütközésbe jöhet mások' érdekével. De az egyéni érdekek annyi mások' közös érdekében legkisebb káros hatás nélkül fölolvadnak; 's csak az által lesznek ártalmasakká, ha a' közöstől külön, saját célra szövetkeznek. Innen az osztályok' különvált érdekei, innen az ugynevezett testületi szellem' ártalmi. 'S innen magyarázható egyszersmind azon tartományi szellem is, mellyet mi a' törvényhozásból szintugy számüzni ohajtunk, mint a' testületi szükkeblűséget.

A' testületi szellem egy osztály' érdeke mellett küzd egyéb osztályoké fölött; 's a' különhatóságok szinte saját helyi érdekekkel birnak, miket a' törvényhozás' helyén annyiszor látunk harcban az országos érdekek ellen. Emlékezzünk csak többek között a' vasuti vitákra, emlékezzünk a' horvátügyre. Egy municipium' utasítása fölébe emeltetik a'

⁷⁶² PH: képviseleténél{.} [sh., emend.]

táblai határozatnak; egy népfaj, melly ez vagy ama' municipiumot talán nagyobb mennyiségben lakja, elismerést követel nyelvének azon nyelv, azon nemzetiség' ellenében, mellynek nevééről neveztetik az anyahon, az összes nemzet.

Valóban különös, hogy a' municipalis többséget, melly elég házi észszel bír saját, helyi szükségéhez képest szabályokat alkotni, illy példák után is képesnek tartjátok azon magasabb hivatásra: törvényeket írni egy egész nemzetnek, képesnek azon önmegtagadásra, melly a' helyi érdekeket alárendeli az országosaknak. 'S még különösebb, hogy annyian vannak, kik e' helyi érdekek szerint változó tartományi szellemben a' közszellemet, 's az utasításokban a' nemzet' közvéleménye' nyilatkozását tekintik.

A' közvélemény nem a' municipiumok' emlőjén növekszik hatalmassá. E' közvélemény, mint megjegyeztük, törvényhatóságoként változik különböző érdekek szerint, különböző kérdésekben, sőt változik ugyanazon hatóságban 's ugyanazon kérdésekben is rövid idő alatt nem egyszer. Emlékezzetek a' pótló utasításokra. Azon rendszer, – mondá ez okból központi megyénk' egyik volt követe, – melly mellett 52 külön municipium' utasításával, 's e' municipiumokban⁷⁶³ annyi ezer fő' külön véleményeivel találkozunk, – azon rendszer, mondjuk mi, melly mellett helyhatósági érdekek küzdenek 's nem országosan organisált pártok, alapja a' törvényhozásnak nem lehet.⁷⁶⁴ Egyébiránt sem ismerjük el egész általánosságban, hogy a' közvélemény' hivatása volna mindenben irányt adni a' törvényhozásnak, főleg nálunk, hol az eszmék sajtó' utján minden tárgyban és teljesen előre ki nem fejtethetnek. Ez megfordított szerep volna. A' törvényhozás adjon irányt sok tárgyban a' közvéleménynek. Leginkább institutiók növelik a' népet, 's az institutiókat a' törvényhozó rendezi: ez a' dolog' folyama. A' közvélemény fentartó, támogató és kényszerítő erő, mellynek hatalmát azok is érzik, kik létezését dörén tagadják, de nem alkotó, nem teremtő; itél, de szükség, hogy az ügy előtte előbb fejtessék ki, mert csak a' kifejtett, 's azon eszmékről van tudomása, miknek, mint mondani szokták, már cursus szereztetett, mellyek a' tudósak, a' státusférfiak'⁷⁶⁵ köréből az életbe átszivároga, már közkinccsé váltanak. 'S mindenkor voltak és vannak jogeszmék, mellyeket épen a' törvényhozó, a' törvény maga ültet át először a' népek' életébe.

Kétségkívül, ha az eszmék olly hamar terjednének az alsóbb körökben, a' minő gyorsasággal megszületnek a' státusférfiak' agyában; ha a' státusegyetem' nagy tömege,

⁷⁶³ PH: muni{ci}piumokban [sh., emend.]

⁷⁶⁴ PH: lehet, [sh., emend.]

⁷⁶⁵ PH: stutusférfiak' [sh., emend.]

mellynek figyelmét az élet' gondjai, napi foglalkozások tartják lenyűgözve, ismeretével birhatna mindazon orvosszereknek, melyeket ismerni tanulnak azok, kik a' nemzet' kórállapota fölött folyvást virasztanak; ha ez ismeretek olly egyetemiékké lennének, mint a' közszükségek' érzete, melly a' nemzetek' fölébe nehezül; 's ha végre a' tömegnek jellemébe olthatnók azon önmegtagadást, melly nem csak élvezeteiből áldoz, de kész levonni a' szükségesből is, hogy magának egy nagyobb jövendőt biztosítson: akkor mi a' Nemz.[eti] ujság' szemleirójával együtt magasztalnók azon rendszer' dicsőségét, miszerint mindenki önmaga képviseli érdekeit; hirdetnők vele nagy tömegek' alkalmas voltát a' tanácskozásokra; visszaóhajtanók az ősnépgyűlések' arany idejét, mikor eldődeink Rákos' mezején gyülekezének egybe intézni az országos dolgokat. Mi azonban egészen különböző tanokat merítünk a' történetekből; olvasók Montesquieu' munkáját, melly Roma' enyésztenek okairól szól, 's mintha hazánk' jelen körülményeit fejtené, olly élethűn adja elő, mikép' vezettetének a' tanácskozás' helyére ingerült, vesztegetett tömegek; figyelemmel kísérok egyéb respublicák' hasonló történeteit, figyelemmel Schweiz' jelen állapotát, melynek több cantonaiban a' nép' vetója mellett patriciusi aristocratia és annyi előítélet tenyész, melly a' közjólétet, családok' nyugalmát vakbugalom' hitegetéseinek veti áldozatul. 'S ennyi tapasztalás, ennyi történeti tanúság után épen nem hisszük, hogy azon tanácskozási formák, melyek egy még kevés számú, egy alakuló nemzet' körülményei között talán a' legtermészetesebbek valának, olly megegyeztetetők legyenek a' státus' milliókra szaporodott népessége' viszonyaival, annyira kívánatosak továbbá is, mint a' minő természeteseknek tartja a' Nemzeti ujság' szemleirója.

Mi a' képviseleti rendszer' baráti vagyunk, hívén Bentham-mel, hogy csak ennek formái között élhet egy napnál tovább a' democratia. 'S a' képviselettel szinte ugy ellenkezik azon mód, miszerint az ország' 52 külön helyein írja a' nemesség a' törvényeket, mint hajdan a' rákosi gyűlés.

Nincs különben. A' követutasítás ellen harczol minden ok, melly a' képviseleti rendszer mellett felhozathatik. Tekintsük közelebről magoknak a' választóknak érdekét.

Mondatott már e' lapok' 424. számában, mikép' a' nemességnek ezen ugynevezett joga csak épen a' választói jog' valóságos kijátszását foglalja magában; előadatott, mint szokta elébe szabni a' követnek, kit ezeken választanak, egypár táblabíró az utasítást; 's mi különös ellentétben áll ez utasítás a' választók' bizalmával, mire a' követ olly büszkén szokott hivatkozni.

És mind e' mellett a' megyékben még van némi egybefüggés az institutiók között. A' jog legalább képzeletben él; a' kortes, ki követet választ, bármi csekély legény

különben, részt vehet a' köztanácskozásban, 's mondhatni egyenes befolyást gyakorolhat a' törvényhozásba. Ő, mint a' Nemz.[eti] ujság' szemleirója kívánja, saját személyében képviseli önérdékét: született törvényhozó.

A' városokban mindez máskép' lesz. Itt a' választók és tanácskozók között választvonalat huz maga a' törvény, 's a' tanácskozási jog nem népgyűlésben, hanem képviselők' testülete által gyakoroltatik. E' képviselői testület' feladata lenne tehát az utasítás-készítés is. 'S mi következnek ezekből? Az, hogy a' városi képviselők nagyobb mértékben birják a' választók' bizalmát, mint azon egypár egyén, ki az országgyűlésre küldetik, 's kiből a' közbizalom inkább öszpontosulhat; következnek azon valódi képtelenség, miszerint a' választók csupán gépet választanak, melly követnek neveztetik, de a' mellybe szellemet mások adnak; 's így aztán következnek megsemmisítése az egyenes választásnak, törvényesítése a' közvetettnek, mi ellen a' mult országgyűlésen olly lelkes szónoklatokat hallánk.

Látjuk tehát, miszerint, ha szükséges és hasznos volna is a' közállomány' érdekében, hogy a' választó testületek törvényhozói befolyásukat nem csupán választás által gyakorolják, 's habár megegyeztethetők is az utasításadási rendszert az országos képvisellel, még ez esetben sem férne az öszve azon képvisellel, melly városainkban a' választó és tanácskozó testületek' működéseit elkülönzi, 's mi mellett a' küldők' egyenes akarata csak a' választás által nyilatkozhatik.

E' rendszer mellett a' követ többé nem lehet egyszerű tolmács, pusztá mandataribus; e' rendszer emancipálja a' törvényhozót a' municipiumok' utasítási alól. 'S pedig, ha az utasítások' gondolatát a' városi kérdésből kivesszük: nincs szükség a' törvényhozási befolyás' biztosítása végett azonnal tanácskozási testületek' alakításáról gondoskodni, lehet a' választói jogokat a' számszerinti képviselet' alapján terjeszteni és rendezni a' nélkül, hogy előbb municipiumokat kelljen teremteni.

Szóval, ezuton elkülönözhetjük az országgyűlési szavazatjog' kérdését a' városok' belrendezésétől. 'S épen ez célunk. – Ifj. Csengerly Antal.

2.

Töredék eszmék a' községek' rendezése körül

I.

EGYPÁR SZÓ ELŐLEGESEN A' mult orsz.[ág]gyűlés' eseményeit egészben fogva fel, olly reformokat látunk szőnyegre hozva, mellyek egyetemi változást lettek vala okozandók. Revisio alá jött, mondhatni, összes statusszerkezetünk. Az időszaki sajtónak feladata tovább fejteni 's tisztába hozni a' kérdéseket, mik készületlenül találák a' nemzetet, 's mellyeknek szüksége jobban éreztetett, mint tisztán felfogatott értelme.

A' mult orsz.[ág]gyűlés, az utasításokat tekintve, nem egy tárgyban vala így. Előadatott már e' lapokban, mi habozás volt a' testületi 's egyéni kormányforma közt, mikép' lett elfogadva majd ez, majd amaz a' különféle munkálatokban. Mi felfogtuk e' kérdést, 's az utóbbi kormányforma mellett nyilatkozván, egyik társunk kifejté, miként fog behozhatni – azon javaslat szerint, melly az országos munkák' igazgatóságára nézve megállapított – a' közigazgatás' egyes ágaiba a' kormánynál a' felelősség; 's hogy aztán azon arányban fog módosulni a' megyei szerkezetben birt garantia. Így történik azon tárgyakkal is, mik nem a' végrehajtás', hanem a' törvényhozás' körébe tartoznak; mellyek az országgyűlést részint testületi jogánál fogva egyes tagjai' irányában, részint mint olly testületet, melly az országnak nem csupán egyes vidékeit, hanem közös érdekeit képviseli, egyedül illethetik. Értem a követigazolást, törvényhatóságok' adómaximuma' meghatározását 'stb. Ezek is egyenként adatnak át a törvényhozásnak, mellynek erősítésére más oldalról is mindent elkövetni, politicánk' egyik főelvét képezi. Mert ott kell egybegyűjteni az erőt, az érdekeket, honnan 'az új organisatio kiindul.

Míg a' törvényhozás azzá nem alakul, mivé lennie kell, addig e' nemzet csak helyhatósági életet fog élni, addig önkormányzásról szó sem lehet. Valóban ha a' geographusok – és hála istennek, hogy magyar geograph is volt – ki nem jelölték volna, hogy ez 52 megye egypár kerülettel képezi Magyarországot, nem tudnók, hogy Magyarország létezik. A' nemzet házi gyűléseket tart az ország' 52 helyein, 's azon érdekek szerint, mellyek hozzá közelebb állanak, magány vagy helyi érdekek szerint intézkedik az országos dolgok felett, mikről t. i. nem más intézkedik. A' törvényhozás

pedig ott az ország tulsó szélén jelentéstelen viszhangja a' megyei érdekeknek, megkötött kezekkel 's különvált érdekekkel.⁷⁶⁶

De nem elég rendbehoznunk azon dolgokat, mellyek mindenkit öszvesen, az egész országot általában illetik; mig azt akarjuk, hogy statusférfiuhoz illő politica váltsa fel municipalis politicánkat, mig – Cormeninként – centralisálni kívánjuk a' nagy dolgokat, a' kicsinyek' decentralisatiojáról sem kell megfeledkeznünk. Szabad tért kell nyitnunk az egyéniségeknek, a' magánosak' tehetségeinek, 's az önállóságra hivatott testületeknek; meg kell engedni, hogy azon érdekeket, mellyek a' status' polgárait közelebbbről illetik, önmagok intézzék. Ezért pártoltuk az associatio' jogát; és sürgetjük ez alkalommal a' községek népelmű alapon rendeztetését. Ez lesz a' valódi municipalitás, mi nélkül hasztalan beszélünk önkormányzásról, azt kicsiben sem birjuk. A' községek' élén, mellyek hajdan a' középkorban egy vár, egy hadvezér' zászlója alatt egyesítették, öszgyül ma néhány földesur.... 's a' községek? a' nép a' községekben? – e' földesurak' atyáskodó pártfogása alatt él, kik saját eljárásaikat ellenőrzik ott a' megyékben. – Cs. A.

II.

ÁLTALÁNOS NÉZETEK A' község-rendezés fölötte nagy fontosságu. Az örökváltság ki van mondva, a' nemzet' ujjászületési munkája, ha lassan is, halad előre. A' hűbériség' enyészte mindenütt a' községek' ujjászületését vonta maga után. Az egyének' emancipatioja után következik, hogy az erkölcsi testületnek, melly már független polgárokból áll, személyisége, e' polgárok' collectiv önállósága, szabadsága is ismertessék el. – Természete a' személyesen függő népnek, mint egy francia író mondja, örömet látni az erőt egy hatalom' kezében öszpontosítva, melly mindnyájok felett áll. Innen a' vágy, a' törekvés a' megyei uralom alól inkább a' bureaucratia' igazgatása alá; innen van, hogy a' nagyobb szabad községek azonnal kir.[ályi] városok akarnak lenni. Vagy ha azok nem lehetnek is, a' törvényhozás helyett, hol képviselőtök nincs, a' végrehajtó hatalom által rendeztetnek a' királyi városok' módjára.

Látta e' bajt a' mult országgyűlés. Látta, hogy ekkép' a' szabad községek, mellyek közül sokban nem kevesebb erő van, mint kir.[ályi] városaink' egy részében, mintegy kiválnak az alkotmányból. Ez okból indítványoztatott egy törvényjavaslat, mellynek főleg két pontja vonja magára figyelmünket.

⁷⁶⁶ PH: érdekekkel.¶[sh., emend.]

Először kimondatik, hogy az örök megváltás által az uri hatóság megszűnik. Ez természetes; ez által csak az örök váltsági törvény' annyi tekintetben hiányos rendelete lenne pótolva. Midőn a' jobbágyok megmenekülnek a' hűbéri terhek alól, illő, hogy a' hűbériség' e' másik maradványa a' földesurról is levétessek. Ez rajta különben is csak terhül maradna azután; 's mi főtekintet, hatóságot gyakorolni olly jog, melly csupán a' statutust illeti; az emberek a' status' ótalma alatt élnek, 's az időben, mikor egyes védurak' ótalmára vala szükség, a' középkor' részleteiből még nem emelkedett ki a' hatalomegység, még nem alakult meg a' status.

De midőn a' törvényhozó kimondja az uri hatóság' megszüntét: szükség vala egyszersmind pótolnia a' hiányt, melly keletkezett; a' szerkezetet, melly elavult, mellyet kinőttek a' status' polgárai, azonnal magának kelle újjal cserélnie föl. A' mult törvényhozás e' helyett – 's ez a' második fő elv, mire figyelmet kérek, – a' megyékre bizá vala a' rendezést. Nem kis tévedés. Hiszen e' rendezés sok részben épen azon viszonyok' megváltoztatását vonja maga után, mik a' megye és községek között léteznek. Hogy e' viszonyok nyomasztók, hogy ezek mellett a' községi önállóság, a' valódi önkormányzás' rendszere kinem fejlődhetik: nem kételkedik, ki e' tekintetben a' jelen állapotot teljesen ismeri. A' megye, mint administrationalis testület, öntudatlanul gyakorolja azon gyámságot a' községek fölött, mellyben azok vannak, 's ha nem emlitem is azon fontosságot, melly a' községi rendszer' elintézését a' törvényhozás' gondoskodása' méltó tárgyává teszi; ha nem emlitem is azon nagy érdekü kérdéseket, mik a' község' benső élete elrendezésénél keletkeznek, 's mik fölött csupán a' törvényhozás határozhat: elég megjegyezni, hogy itt a' törv.[ény]hozás a' megyéktől, átruházva rájuk kizárólagos jogait, nem kevesebbet kívánt, minthogy tagadják meg önmagokat. Az uralkodó eszmék a' községi ügyekre nézve⁷⁶⁷ ugyan ezt tanusítják. Tudjuk, hogy a' mult országgyűlésen, és azelőtt, mint szinte azóta is több megyék' gondoskodó figyelmét fölhevta a' községi jegyzők' szomorú állapota. 'S micsoda javaslatok tétettek? Többnyire az, hogy a' községi jegyző mondassék ki megyei hivatalnoknak, hogy fizetését a' megyei pénztárból vegye. Ime a' kerületi hatóság, melly felülről centralisatio ellen küzd, 's intézvéen dolgokat, mellyek az országgyűlést illetik, küzd azon központosítás ellen is, melly saját törvényhozásában történnék, – e' kerületi hatóság a' hivatali hierarchia' láncolatát alulról a' község' kebeléig kívánja fűzni, 's a' községi hivatalnokot, kinek nem az okozza baját, hogy községétől függ, hanem hogy e' mellett még a' földesuraktól 's megyei

⁷⁶⁷ PH: uézeve [sh., emend.]

tisztviselőktől is igen nagyon függ, – épen azon függéstől kívánja feloldozni, melly a’ legtermészetesebb.

A’ községi rendszert a’ törv.[ény]hozásnak kell kidolgozni. Ez nem csekély munka; ’s teljesen megvagyok győződve, miszerint azon részletes reformok, nagy részben toldozások, mellyek a’ statusszerkezet’ egyéb részein a’ közelebbi időkben tételnek, ha alkotmányunk teljes fejlődésre jut, mind eltűnnek; a’ községi szerkezet lesz a’ legmaradandóbb minden reformok között, miket jelenben teszünk.

’S bár annyira életbevágó, ’s ugyszólván, alapja az egész statusszerkezetnek, nincs nagyszerűbb reformkérdés, mellynek megoldása kevesebb veszélylyel járna, mint épen a’ községek’ rendezése. A’ község érzi a’ statusótalom’ szükségét, habár cselekvősége’ irányát helyi szellem vezeti is. A’ tartomány, a’ megye önerejében tulbizakodó, ’s az elkülönzés’ szellemét gyakran annyira táplálja, hogy az erkölcsi szakadást – historiai adatokat idézhetnék – nem egyszer politicalai is követi.

A’ községnek szélesebb hatáskört bátran engedhetni. A’ helyi érdekeket a’ tömeg is felfogja; a’ kérdések, mellyek ez érdekekből származnak, általában olyanok, hogy a’ nép tárgyalni képes, mert elemeit ismeri, ’s mert feloldatásuk jólétökre közvetlen befolyást gyakorol. ’S a’ község, nemcsak mivel aránylag kicsiny, ’s nem árthat a’ statusnak, ’s rászorul a’ statushatalom’ ótalmára, hanem természeténél fogva is democrata elv’ alapján rendeztethetik.

Nem bocsátkozom itt annak mutogatásába, a’ német politicusok’ példája szerint, hogy a’ község a’ statusban ’s nem általa van, ’s hogy azon személyek és családok, kiket az együttélés’ közelsége ’s az érdekek’ és szükségek’ innen eredő közössége természetes összeköttetésbe hozott, ’s kik ez által, mielőtt a’ status’, a’ községek’, kerületek’ egyesülete megalakult, már társaságot képeztek, saját ügyeiket intézni elidegeníthetlen joggal bírnak; nem mutogatom, mikép’ az érdekközösség régibb időkben az osztatlan vagyon’ közös birtokában, tehát a’ magányjog’ körében is nyilatkozott, mi a’ község’ tagjainak kizáró jogot ada saját ügyeiket intézni. A’ mai községi szerkezet sok részben különbözik a’ régítől, miként a’ mostani status attól, mit hajdan közállománynak neveztek. A’ statushatalom mindenek fölött áll, minden visszaélések ellen biztosítja a’ polgár’ személyét és vagyonát; ’s a’ statushatalomnak eszköze is több és nagyszerűbb a’ statuscél’ elérésére. Innen következik, hogy a’ részrehajlatlan, a’ mindenek fölött álló, egyes mindnyájunkért és általunk levő statust illeti minden hatalom’ gyakorlása, melly egyesek’ kezeiben visszaéléssé fajulhatna. De a’ statushatalom’ depositariusainak, közvetlen kezelőinek szemei mindenüvé nem hathatnak; az egyesek’ és családok’

érintkezését örök éber figyelemmel nem kísérhetik, 's kezei a' községek' belsejébe nem érnek. Innen, ha természetes igénye nem volna is, mint önálló testületnek, a' községnek saját ügyei' intézéséhez: a' viszonyok, a' körülmények tennék szükségessé, hogy a' status vagy 1, a' kerületi tisztviselőkre bizza a' községek' igazgatását, vagy 2, magokat a' községeket hatalmazza fel önkormányzási hatósággal.

Mi határozottan az utóbbit pártoljuk. A' szegény, az egyszerű községi lakosnak apró ügyei vannak, mik rá nézve igen fontosak. Ezeket csekélyli és hanyagul végzi a' kerületi tisztviselő. Tudok esetet, hogy a' szolgabíró egy alföldi megyében egy szegény embernek megfizette ellopott ökre' árát, hogy megkimélje magát a' vizsgáldás' fáradalmitól. Ez ok a' helyhatósági igazgatás mellett szól; de szólnak egyéb tekintetek is. Mi, bár az adminisztrációban alkotmányos centralisatio' baráti, nem pártolhatjuk a' hatósági aluszékonyságot. Mindenki legjobban végzi öndolgait. A' szabad községi rendszer első láncszem, melly a' család után az embert a' statushoz fűzi; 's tanítván mások' javáért is tenni, áldozni, – ezáltal a' hazafiságnak, szabadságnak elemi iskolája mindenütt. Cs. A.

III.

BELSZERKEZET A' beligazgatás a' nép' érdekében 's általa történjék. De minél nagyobb valamely község, annál kevésbé valószínű a' nép' egyenes részvéte saját ügyei' intézésében. A' historia 's mintapasztalásunk egyiránt mutatja, miszerint nagy tömegek tanácskozásra nem alkalmasak, annál kevésbé cselekedni, végrehajtani a' tanácskozás' eredményét. A' népnek tehát két organumra van szüksége: collectivra, melly helyette tanácskozzék, 's egyénire, melly cselekedjék. Így alakul a' községek' képviselő testülete, 's a' tanács, a' tisztviselői kar, melly – valamint amaz – a' nép' megbízásából jár el tisztében. A' nép tehát saját ügyei intézésébe közvetve, választás által gyakorol befolyást.

A' választás csak akkor valódi, ha a' lakosok' többsége' akaratának tiszta és kétségtelen kifolyása. Ennélfogva a' választási formáknak olyanoknak kell lenni, mennyire emberileg lehető, hogy a' választásoktól minden eszközök, mellyek az akarat' tiszta nyilatkozását akadályozzák, távortartassanak; 's a' választási törvénynek olyannak, hogy egyetlen – nem mondom, egyén, hanem egyetlen érdek se maradjon ki a' képviseletből. Különben félnünk kell, hogy a' tisztviselői kar csak egyes vagyonosabb osztályoktól lesz függővé, 's a' kevésbé vagyonos osztályokra nézve, – főleg, ha

vagyonosabbakkal jönnek összeütközésbe, – a' választási rendszer' garantiája teljesen megszűnik.

Mennyire lehet, egy osztály, egy érdek se zárassék tehát ki a' képviseletből; de egyszersmind kiváltság 's egyéb mellékes tekintetknél fogva, tulnyomó befolyás se adassék egyiknek a' másik fölött. Előadandjuk alább, mi változáson kell átmenni a' megyei tanácskozó testületnek; mi szükség elkerülhetlenül, hogy a' megye valóban azzá legyen, mivé lennie kell, – községek' egyesülete. Ekkor aztán a' községek' élén sem egy osztály fog egybegyülni, hanem képviselői mindazoknak, kiket e' jog okszerűen illet. 'S ekkor az összeolvadás befog következni. Addig is azonban szükség azt előkészíteni alul, azon körben, honnan a' megye' eszméje kiemelkedik; szükség mindenekelőtt a' nép' életében, a' szabad községek' kebelében megdönteni a' válaszfalakat. A' nemességnek, melly eddig csak megyei életet élt, be kell olvadnia e' szabad községekbe; az alsóbb nemesség, melly a' megyén a' vagyonosak által eddig csak eszközül használtatott, azon körben, hol rendesen él, intézván községe' dolgait, ismét polgári öntudatra ébred; e' dolgokhoz már ő is jobban ért, mint az országos ügyekhez, mik fölött dönteni hordatott be eddig megyegyűlésekre. Szükség azonban, hogy előjogait, – mert ez nem volna beolvadás, hanem tulnyomóság a' többi elem fölött, – ne vigye át magával a' község' kebelébe, 's ugyanazon qualificatiók alá essék, mellyek a' község' egyéb lakosítól kívántatnak.

Mi pedig különösen a' képviselő-testület' 's a' tanács' alakítását illeti: a' választási törvény ismét több elvek' figyelembe vételét kívánja. Képviselőknek egyenes választással 's a' lakosok' számához aránylag, olly mennyiségben kell választatniok mindenütt, hogy tanácskozni képesek, határozni függetlenek legyenek. 'S még nagyobbnak kell lenni a' képviselő testület' számának, ha a' tisztviselői kar' választását reá akarjuk bizni; minek mind mellette, mind ellene vannak okok. Némellyek e' tekintetben a' nép' közvetlen választását sürgetik, említvén az amerikai szövetséges statusok' példáját, miszerint a' nép saját, közvetlen választottaiban inkább bizik, eljárásaikat könnyíti 'stb. A' közvetett választás mellett ellenben az administratio' érdeke szól. A' nép ugyanis képes megválasztani olly egyéneket, kikhez csak bizalommal kell viseltetnie, kik őt védeni hivatvák; de nem ismeri azon kellékeket, azon tulajdonságokat, mik valamelly hivatal' betöltésére szükségesek. Ez ok kétségtelenül fontos. – Sajátja végre a' democrata institutioknak az ingatagság, a' stabilismus' hiánya, mi által szintén a' közigazgatás szenved. E' körülményen vagy a' választási határnapok' hosszabb időköze segít, vagy mi ennél czélszerűbb, hogy a' választás rövidebb idő alatt többször tartassék, de csak egy részére, p. o. két harmadára a' képviselő testületnek és tanácsnak. Így mindig maradnak a'

község' bizományosai között, kik a' dolgok' rendes folyamával ismeretesek, az administratióban jártasok.

Azonban nem levén szándokom részletes rendezeti javaslatot dolgozni ki, legyen elég röviden említnem a' választási és tanácskozási formák' rendezésének nagy fontosságát. A' jogok' gyakorlata az emberek' kezében hamar elfajul; az institutióknak kell tehát lenni ollyasoknak, hogy az ember, mennyire lehet, ne hibázhasson. Csak egy pár körülményt említek. Ki tagadhatja a' titkos szavazat' előnyeit választásoknál 's személyt illető kérdésekben; 's tanácskozásokban viszont ki nem ismeri a' nyilvánosság' jótékony hatását? Hasonlóan tapasztalás tanusítja, főleg kisebb községekben nagy befolyását egyes családok' és embereknek, kik gazdagság, hivatal és rang által nagyobb fényben élnek a' községek' kebelében. Törvény szabjon tehát határt a' lehető visszaéléseknek. Olly egyén, ki állásánál fogva már máshonnan függésben van, községi hivatalnok ne lehessen; hivatalok, mellyeknek egyike ellenőrzi a' másikat, rokonokkal ne tölthessenek be, 's mennyire a' község' terjedelme és financiaja engedik, egy kézben ne halmoztassanak össze 'sa't.[öbbi]

Nem kis fontosságú dolog a' hatóság' külön ágainak, a' biráskodásnak a' közigazgatástól különválasztása is. Azonban itt is a' községek' financiaja 's egyéb körülményei jönek tekintetbe, p. o. van-e elég hivatalra alkalmas, független és érdemes egyén. Általában főelvül kell tekintenünk, mikép' a' községek' rendezésében a' helyi viszonyok az eldöntők a' hatóság' szabályozása körül, míg a' megyék, kerületek főleg administratív felosztások. E' felosztást az elmélet' legtisztább elvei szerint szabhatjuk; míg ellenben a' községeknél az elmélet' elveit kell alkalmaznunk a' helyi körülmények szerint. 'S a' városreformnak, melly mult országgyűlésen terveztetett, abban fekszik egy lényeges hiánya, hogy e' nézetre tekintet nem lehet; a' kir.[ályi] városokat, mellyek csak kisebb nagyobb községek, a' megye', a' kerület' kebeléből kiszakadva kelle felfogni, 's mint önálló, más hatóságtól teljesen független törvényhatóságokat kívánák rendezni. De talán e' törvényhatóságok' egymás közötti függetlenségének eszméjét kissé messze vivék. Az megfogható, hogy a' kir.[ályi] városokat a' megyékbe visszaolvasztani, jelen körülmények között, nem akarák, – ez az elemek' olly vegyítése lett volna, melly jelentésnélküliségre kárhoztatá vala a' polgárságot. De miután a' kisebb városok egymás között választó kerületekbe foglaltattak, nem lehet-e e' kerületet akkép' alkotni, hogy nagyobb perekben első bíróságul, kisebbekben pedig felebbviteli székül legyen a' kis városoknak?

A' községek' igazgatása, miután az előadott elvek szerint rendeztetnek, kiterjesztendő minden lakosokra. Ez szintolly lényeges kelléke a' rendezésnek, mint az általános census. A' helyhatóság' teljes kiterjesztése nélkül a' községekben olly kevésbé képzelhető rend, mint a' kir.[ályi] városoknál, hol az országgyűlés szükségesnek tartá a' territorialis hatóságot megállapítani. Mindazon okok, mellyek ott elmondattak, állanak itt is. A' hűbéri kötelékek' szétbomlása után a' községek' nem nemes lakosi szint' azon képességgel fognak birni öndolgaikat rendezni, mint bir a' kiváltságos osztály. 'S e' kiváltságos osztálynak joga nem abban áll, ha józanul fogjuk fel, hogy továbbá is kivételes állása legyen, hogy külön törvény, külön bíróság alatt álljon: hanem, hogy előljárói, birái' választásába befolyást gyakorolhasson. Mint szinte abban sincs jog: kiválasztatik előljáróinak; sőt a' hivatalképességi törvény után különösnek is kellene mondanunk, hogy az, ki a' nemesnek immár alispánja is lehet, egyszerű községi előljáró levén, hatóságot ne gyakorolhasson a' nemes fölött, kinek befolyást adunk a' választásba. Miért táplálni magának a' köznépek kebelében az elkülönzés, a' kasztok' szellemét; 's a' különemü bíróságok' szaporítása által miért sokasítani az összeütközéseket elannyira, mikép' elmondhatjuk jelenleg, hogy a' sok bába között nem egyszer elvesz az igazság-szolgáltatás' gyermeke. Maga az igazság-szolgáltatás' érdeke, mi miatt vannak az ítélő székek, – ez kívánja főleg a' helyi törvényhatóságnak kimondását általában; ez kívánja a' kivételi bíróságok' megszüntetését. Illy bíróságok a' nemes hadnagyi székek. Nem fejtegetem ezek' eredetét, nem vizsgálom: valljon azon idők' maradványi e, midőn a' nemesség' vállain nyugvék még az országvédelem' kötelessége; vagy újabb időkben épen azon körülmény által idéztetének elő, mit én a' nemesi előítéletektől elvontan akarok jelenleg kimondatni, – a' helyhatóság' szükségének érzete a' megyei kormány alatt. Bármi lett legyen eredete ez institutióknak, annyi bizonyos, hogy azok többé rendeltetésöknek meg nem felelnek, 's nem egyebek, mint a' korteskedés' örök tüzhelyei.

Megállapítván a' községek' helyi törvényhatósága, a' községek' összes lakosira kivétel nélkül: nincs egyéb hátra, mint kiszabni a' hatáskört, mellyben a' községi igazgatásnak forognia kell, min tulterjeszkednie ne lehessen, melly körön belül azonban őt sem korlátozhatja törvényes intézkedéseiben a' felügyelő hatalom.

Ezen hatáskör illy forma:

A' község a' status által előirt módon rendezi háztartását, maga kezeli önvagyonyait és jövedelmeit; felügyel a' status' nevében a' községi közintézetekre 's alapítványok' kezelésére, 's intézi azon dolgokat, mik saját lakosait érdeklik. – Ezekhez képest jogi ügyekben béke és egyezményi, – sőt a' per' tárgya, minősége és mennyisége szerint, ahhoz

képest, a' mint nagyobb vagy kisebb valamely község, törvényes bíróságot is gyakorol, 's mennyiben a' községi lakosok' érdeke és jóléte kívánja, kezeli a' helyi politia't; végre ez alsó rendőrséget és benső igazgatását illetőleg szabályokat is alkot, 's határozatokat hoz. Ezeknek azonban sem a' törvényt sem a' megyei szabályt sérteni nem lehet; 's a' törvények és megyei szabályok tanácskozás' tárgyai nemis másért lesznek, mint alkalmazás által eszközölni azok' végrehajtását. E' végrehajtásra a' község saját tisztviselőit a' statusnak és megyének is átkölcsonzi.

Itt is kerülém a' részleteket; nem bocsátkozám külön körülírásába a' képviselő testület 's tisztviselői kar' teendőinek, jogai és kötelességeinek. Az administratio' kellei, a' közvagyonok 's jövedelmek' kezelése, adókiadás és felosztás' szabályai megannyi fontos dolgok, mik a' status' intézkedését politica- és nemzetgazdaság' tekintetéből egyiránt szükségessé teszik. Ezeknek fejtegetése azonban rendkívüli terjedelemben vezetne; tulszárnyalja értekezésem' tartalomkörét.

Vizsgáljuk ezek helyett azon viszonyt, mellyben a' tervünk szerint rendezett községek állani fognak a' kerületi administratív testülethez, a' megyéhez. Erről külön cikkben. – Cs. A.

IV.

KÖZSÉG ÉS MEGYE A' községi élet' kicsapongásai, visszaélései közvetlenül a' statusszerkezetet nem veszélyeztik; de a' községi igazgatás, hatáskörén túllépve, vagy hatóságát törvénytelenül gyakorolva, sértheti az egyes polgárok' szabadságát', árthat ezek' jólétének. Hogy ez ne történjék, nem elég a' községi hatáskört gondosan körülírni, szükség, hogy gondosan felvigyázzon, ellenőrzetet gyakoroljon a' status, mellynek közjogi ótalma alatt állanak az egyes polgárok. A' statushatalom e' felügyeletet a' megye által gyakorolja. A' megyének, mellyben aztán egész kerület', egész vidék' érdekei egyesítettnek, ebben áll feladata; mint administratív intézet, középben állván a' községek és statushatalom között.

A' megye illyforma viszonyban állana a' községekhez:

Felügyel az egyes községek' administratio'jára, de abba nem avatkozik, csak ellenőrzi; hozzá intéztetnek, 's általa adatnak ki a' községeknek minden közkormányi intézmények, rendeletek, mik a' községi ügyeket illetik; nem csupán az igazságszolgáltatásban gyakorol felelviteli széket, hanem a' felsőbb, az egész vidéket, kerületet illető rendőrséget is kezeli, nagyobb fontosságú ügyekben 's a' választási

kihágásokra nézve pedig első folyamodványi bíróság; szóval gondja van mindazon érdekekre, mellyek a' kerületébeni községeket általában illetik, nem terjeszkedvén ki egyes községek' saját viszonyaira, 's a' kisebb érdekű helyi ügyekre. Felügyelői hatóságánál fogva a' közigazgatás' minden ágaiban időszaki jelentést kívánhat a' községektől; egyébiránt a' felügyeletet tisztviselői által gyakorolja, kik jelentést tesznek a' közgyűlésre; 's a' közgyűlés tanácskozik és határoz mind a' felsőbb rendeletek' foganatbavétele iránt, mind a' vidéki érdekek, szükségék szerint szabályok' hozatalát illetőleg. Illy tárgyak a' megyei politialis ügyek, községi költségvetés' előleges megvizsgálása, 's az országos vonalhoz vezető vicinalis utak' készítése 'stb.

Hogy ez esetben a' községi képviselőknek részt⁷⁶⁸ kell venni a' megyei tanácskozásokban, önként értetődik. Különben önkormányzás ismét nem lesz; mert az önkormányzás' elvének alkotmányos ország' minden institutióin át kell szövetni; 's különben ismét csak ott leszünk, hol valánk, azon rendszer mellett, melly a' hon' lakosait administralókra 's administraltakra, gyámokra és gyámság-alattiakra osztályozza. A' megye, ismételjük, szerintünk nem egyéb, mint a' községek öszlete; községi szerkezet az alap, ennek productuma a' megyei, kerületi szerkezet. A' községi érdekek' aggregatuma képezi azon érdekeket, mik a' megyei gyűlés' tanácskozásának tárgyai. A' megyei gyűlésen tehát – átmenve a' képviseleti rendszerre – a' községek' összes lakosainak kell képviseltetniök.

Ha az örökváltság a' megye' minden községeiben egyszerre véghezmehetne: ugy a' képviseleti rendszerre átmenetel könnyen történnék; mi kívánatos főleg azok' részéről, kik a' megyei rendszernek barátai. A' tanácskozások' csendét, melly ujjabb időkben annyiszor megtámadtatott, egyedül ez fogná nyers erő ellen biztosítani.

A' státus azonban mindeddig nem mutatott szilárd akaratot az örökváltságnak áldozatokkal is elősegítésére; 's ez a' képviseleti rendszer' kifejlését a' megyékben is fölöttébb nehezíti. 'S e' körülmények közt alig marad egyéb hátra, mint átmeneti rendszerül elfogadni azon javaslatot, miszerint minden község, melly magát megváltja, lakosainak száma szerint képviselőket küldhessen a' megyei gyűlésre. – Igaz, e' képviselet azon gyűlésen, hol az utolsó nemes is személyesen jelenhet meg, merőben illusorius lesz*); annyi haszon mindazáltal e' képviseletből is származik, hogy a' községi követek a' helyi viszonyok iránt felvilágosítást adhatnak, 's talán egyszer másszor szavaik is figyelembe

⁷⁶⁸ PH: képviselőknekérszt [egybeírva]

*) Ennélfogva a' kir.[ályi] városok után, a' nagyobb szabad községeket egyenesen a' törvényhozásba is kívánjuk bevinni. – Cs. A.

vétetnek. Csak, istenért, ne higyük illy jelentéstelen dolgokkal megnyugtathatni lelkiismeretünket. A' nép' szónokai vetóval ruháztatának fel Roma' tanácsában, később consulokat is választta a' plebejus saját köréből; de az érdekegység hiányzott, 's az ellenséges elemek, a' nép és patriciatus, emésztő harcukat végig folytatták. Ha valódi reformot kívánunk: egygyé kell olvasztanunk az elemeket, átkell mennünk, mint mondvá volt már e' lapokban, a' tiszta képviseleti rendszerre. Így fogjuk megérni, hogy a' királyi városok is vissza olvadnak a' kerületbe, 's ekkor aztán ne a' helységek' külön követei üljenek együtt a' megye' közgyűlésén: ez annyi lenne, mint behozni az administratióba is az utasítási rendszert minden inconvenientiaival. Hanem a' kerület' lakosai azon választási rendszer szerint, mint az országgyűlési követ választatik, gyűljenek össze 's válasszák egyenesen a' megyei tanácskozó testület' tagjait. Különben, ha arányos képviselet adatnék a' községeknek, a' nagy község' sok követei, kikről fölkell tennünk, hogy helységök' érdekében 's értelmében mind egyformán szavaznak, – elnyomják a' kisebb községek' érdekeit.

A' megye, mellynek itt rövid rajzát adám, nem csupán administratív, hanem egyszersmind határozó testület. Ez különbözik más alkotmányos országok' rendezettebb institutióitól; 's noha én a' rendszert, melly minden tájéki szinezetet, hajlamokat és kívánatokat elől, 's a' statut egészen csak az egyének' többségére reducalja, – nem pártolhatom teljesen: mindazáltal kétségtelenül némiekből módosítám vala javaslatomat, ha egészen új statusszerkezetet terveztem volna. Azonban csupán a' községi rendszerről levén szó, nem lehet felednem, mikép' e' reform által azon viszony, melly a' megye 's a' központi végrehajtó hatalom között jelenleg létezik, változni nem fog. Cs. A.

3.

[Az olvasóhoz]

PEST, jun. 30-án.

Vannak pillanatok, midőn az író kebele önként megnyílik a közönség előtt; e pillanatok a helyzetek ünnepélyes volta idézi elő. Illy állapotban érzem én jelenleg magamat, 's nem állhatom meg, hogy üdvözlétet mondván, egy pár szót ne tegyek új pályám kezdetén.

Sokat küzdöttem, míg elhatározám magamban kilépni e pályára. A feladatnak, melly előttem áll, nem kevésbé ismerém fontosságát, mint tehetségeim parányi voltát. De megnyugvást találtam a körülményben, miszerint azok, kikkel eddig közös célra együttműkölni szerencsés valék, gyöngeségemet támogatni fogják; megnyugvást kerestem – 's annyi kitűnő tehetség ígéretszavát birva, jól esik hinnem, hogy nem csalatkozám – a reményben, miként az ellenzék több érdemes tagjai közremunkálásukat egyetlen organumok kezelőjétől, tőlem sem fogják megvonni.

'S én egy tekintetben szerencsésebbnek mondhatom magamat tisztelt elődömnél. Ő reám a szerkesztői tárczával egy évi tapasztalás tanúságait hagyá, 's nekem alkalmam leszen, fölhasználni a multak intéseit is, hogy gyümölcsözőbbé tegyük lapunk jövődjét.

Egyébiránt ezentul is maradni fogunk, kik valánk a lefolyt év alatt. Határozott organuma az ellenzéknek, hol alkotmányos jogok védelméről van szó; 's gyökeresreform sürgetői, hol palliativ szerek nem segítenek. Hasonlóan a katonákhoz, kik az írás szerint egyik kezökkel építének vala, másokban fegyvert tartának a védelemre. Igen; mi annál féltékenyebben ótalmazandjuk szabadságunk mostani garantiáit, de egyszersmind annyival is inkább törekszünk jobb institutiokkal cserélni föl, minél bensőbben meg vagyunk győződve azok gyöngeségéről. – C s e n g e r y A .

4.

Eskütszékek

I.

Jury széles értelemben olly ítélőszék, melly szerint ahhoz, hogy egy polgár elítéltesék, polgártársai által kell vétkesnek nyilvánítania („Eskütt” nevét onnan veszi, mivel minden összeülés előtt megesküszik, hüven eljárni tisztében). Mindegy e’ szerint akár egész néptömeg folyik be a’ „vétkesnek” nyilvánításba, mint némelly esetekben Rómában és a’ görögök között volt, akár mi czélszerűbb, mint van ma az eskütszékek’ hazájában – a’ néptömeget csak néhány polgár képviselje ez eljárásban. E’ fölött a’ mai eskütszék a’ régi néptörvényszékektől abban is különbözik, hogy hajdan a’ nép egészen kimondá az ítéletet; az eskütszék ellenben csak tetti kérdések iránt határoz, a’ törvény’ alkalmazása a’ birákra bízván.

Továbbá az eskütszék némelly országokban, különösen Amerikában, mind polgári, mind büntetti perekben ítél; másutt, mint Franciaországban ’s némelly német tartományokban, csak büntetti ügyekre szorítkozik.

Bűnügyekben ismét kétféle: 1) vádló, (nagy jury) és 2) ítélő lehet az eskütszék. Így Angliában. V á d l ó jury, melly azt vizsgálja: van e a’ vádlott személy ellen elég vád, mellynek folytán kereset alá vétethetik; ítélő, melly e’ vádak’ következtében kimondandja a’ vádlottra a’ „bűnös”-t vagy „ártatlan”-t.

Egyébiránt mint a’ hajdani néptörvényszékeknek, a’ jurynek is természetében fekszik a’ szóbeli és nyilvános eljárás.

A’ széles értelemben vett néptörvényszékek ’s ezzel egybekötött vádperek a’ legrégebb kor’ szabad népeinek történeteivel egykoruak. Még nem volt valódi szabad nép, melly polgárai’ becsülete és szabadsága felett ítélni titokban eljáró statusszolgákra bízta volna. Minden szabad german törzsökü nép – mond Tacitus Germaniájában, mellynek olvasását ajánljuk publicistáinknak – ellenkezőnek tartá a’ szabadsággal, hogy egyes ember (ellentétben a’ statussal) szabad polgár’ élete, szabadsága fölött önkényesen rendelkezessék, hogy őt lánczba verhesse, megölhesse. A’ szabadság’ ez alapelvét Cicero e’ szavakkal fejezé ki: „szabad római fölött csak polgártársai biráskodhatnak, kiket egyezése hívott föl ítélni.” (Pro Cluentio 43.) Föltaláljuk ez alapelvet német földön ’s a’ középkorban is, hol a’ törvényszékek, mellyeknek tagjai a’ nép közül választottak, szabad

ég alatt gyakran ítélték, 's 1521-ben a' császár' különös kegyéből nyerte meg akkorlátnok Ziegler, hogy urodalmában zárt ajtók közt érüsen ítéltetett.⁷⁶⁹ Constanzban pedig csak 1786-ban⁷⁷⁰ törle el egy császári parancs a' néptörvényszéket. És valóban a' polgárok' élete, szabadsága és becsülete fölött biráskodni a' statusegyetemet illető jog: ugy ítélni pedig, hogy a' nyilvánosság' mennyei világa által a' közvélemény illy ítéletekben részt vegyen, az igazságszolgáltatás' garantiája.

Ez elvek valának a' néptörvényszékek' szülői. Azonban a' szabadság' hanyatlásával Európában irtó had izentetett e' törvényszékeknek is. III. Incze pápa' hierarchico-theocratiai intézkedései a' vádrendszer helyett megalapíták a' nyomozó (Inquisitions Process.) eljárást. A' hitnyomozó székek' eljárását, melly az eretnekek és boszorkányok ellen vala intézve, átvette a' világi hatalom. Pór nyelvből, mint mondaték, tudósok' nyelvére, latinra fordították a' törvények. Hasonló eljárás a' római kényuréhoz, ki apró betűkkel írott törvényeit magasra szegezteté föl. Átvétettek a' kinzó szerek is, a' vallatás eszközlésére. 'S bár a' jelen század' szelleme a' nyomozás' titkos rendszerét nagy részben megfosztá középkori szörnyü hatalmától: még sem hullottak le mindenütt az itélő teremek' zárai; „vádoltatni” még ma is több országban annyi mint „eliteltetni” főleg, hol titkos czélok munkálnak. Mert az igazságszolgáltatás a' faggató rendszer mellett tömkeleg, mellyből a' beletévedett vádlottnak, – gyakran, ha ártatlan is, – bajos menekülni. De vizsgáljuk bővebben a' faggató rendszer' ártalmait.

Mindenek fölött megkivántatik a' bíróban a' függetlenség, 's a' választott bíró alulról, vagy pártszellemtől, a' kinevezett bíró felülről függ, mindeniknél természetesen szabadabb, elfogulatlanabb az, kit a' sors ad bíróul. Illyen az eskütt. Azonban ne véljétek, mintha a' sors' önkényes hatalma tetetnék ezzel uralkodóvá. Kifogások vádlott és vádló részéről tekintetbe vétetnek.

Továbbá a' vizsgálati bíró, ki nem annyira az igazságot napfényre hozni, mint a' bünt törekszik a' vádlottra alkalmazni, már a' faggató eljárás' természeténél fogva ellenségévé lesz a' vád alóli fölmentésnek: és mit tehet a' nyomoru vádlott, a' tömlöcz' magányában segély, tanács nélkül az inquisitor' ellenében, kitől függ mindene? nem könnyü-e illy állapotban a' bün' hálójába keritetnie, mellyet a' bünügryóli hosszas elmélkedés, elkövetése' módjáróli képzelődés szül a' vizsgálati bíró' agyában. Ide alkalmazható a' derék statusférfiu' mondása, ki midőn császára által egy ártatlan ember' kivégeztetéséről megkérdeztetett: „felség! – ugymond – nem a' bíróság, hanem felségd'

⁷⁶⁹ PH: ítéltetett. [sh., emend.]

⁷⁷⁰ PH: 1786{-}ban [sh., emend.]

nyomozó biztossága oka halálának.” Hiszen, ha a' bűnös fölmentnék, talán sokszor hanyagnak mondatnék a' nyomozó bíró.

Vegyük e' körülményekhez a' vizsgálati bíró' lehető visszaéléseit, mellyeket a' titkok' örök éje fedez. Képzeljük az embert – mert hiszen a' bíró sem lehet mindenkor angyal – mint van, gyarlónak, sokszor gyanakvónak 's vaknak indulatoskodásiban, vegyük ezekhez annak tudását, hogy tetteit titok fedezi, – 's lehet fogalmunk az első informatio' embere' eljárásáról. A' testi kínzások, e' dicső vallatási mód, melly által soha nem történt dolgok is világosságra jönek, bár nem annyira, mint a' hajdankorban, ma is divatoznak sok helyen; 's bizony – hogy az ártatlanságról hazánkra térjek – nem egy Nyuzóféle („Falu' jegyzője” írta b. Eötvös József) individuummal találkozunk boldog Hunniában is, míg a' lelkitorturák, szélesebb levén a' jogtan' mezeje, szaporodván a' találékony emberi ész által eszközei, még inkább szokásban vannak. Nem tortura-e az elítélés előtt szenvedett lélekállapot, a' bűn és kétségbe esés' társaságában olly lassudan telő napok, mellyeknek kínos órái megannyi nyomoruságban leélt életnek hasonképei? Már csak maga a' vallatási modor is, melly a' legártatlanabb, mint a' legalábbvaló gazember ellen gyakran egyenlő duvarsággal történik, a' modor, melly első látásra legrosszabbat tesz föl mindenkiről, a' becsületérző, főleg miveltebb kebelben, a' legfájdalmasabb érzéseket kelti föl. Hát a' mesterséges vallatási fogások, jogi cselszövények nem lélekgyötrők-e, nem kényszerítetik-e általok a' vádlott, gyakran minél ártatlanabb, minél véletlenebbül lepetik meg kérdezősködések' ostromával, annál inkább zavarba, ellenmondásba jöni önmagával. Mit szóljunk, hol titkos czélok is munkálnak, vagy a' vádlott a' nép' alsó osztályához tartozik? 'S mégis vannak most is pártolói e' nyomozó rendszernek, kik a' rendszert, melly Feuerbach szerint rabszolgák' számára találtatott fel, ildomosan szabad emberekre is alkalmazhatónak gondolják. Helyesen mondja egy német statusférfi: „hasonlóak ezek az inquisitorhoz, ki midőn kérdeztetik, kinoztassék-e tovább a' szörnyen elkinzott, 's boszorkányságot még sem valló asszony? – válaszolá: isten' nevében csak tovább. Mi a' szabadság', a' polgári közjólét' nevében követeljük a' rendszer' változtatását. 'S ez legczélszerűbben, vagyis teljesen csak eskütszékek' behozatala által történhetik.

Az eskütszék' pártolói ez institutióban a' szabadság' egyik legnagyobb garantiáját látják, 's a' tapasztalás, Anglia' példája mutatja, hogy igazuk van. Az angol bölcseségnek sikerült ugyanis az ó német eredetű néptörvényéseket – mint a' tudósok hiszik, – eskütszékekké kiformálni, 's az angolok ezek által megóvák ítélőszékeiket idegen elemű befolyástól, a' hierarchiai rendszeresített nyomozásoktól.

II.

De lássuk tehát az angol eskütszékek' szerkezetét, mint az 1825ki jan. 22ki bill által szorosabban meghatározottat.

Angliában a' békebírák évenként összeírják mindenik grófságban vagy kerületben az eskütképesek' neveit, vagyis azon 21 évet meghaladott személyeket, kik legalább is 10 font jövedelemmel vagy 20 font sterlingnyi haszonbérrel bírnak, 's kiket a' kormánytói függetlenség 's becsületes magaviselet és középszerű polgárhoz illő miveltség alkalmasoknak jelöl ki; és e' névjegyzékek közhelyek', például templomok' ajtaira kiragasztatnak. E' névjegyzékből már, ha valamely bűn elkövetett, 's a' békebíró által a' gyanu a' vádlott ellen alaposnak találtatott, 48, nagyobb vétség' esetén 72 olly egyén' nevét közli a' sherif a' törvényszék' elnökével, kik egyenrangú 's polgári állásuak a' vádlottal, mire nézve idegen hazája' fiai által, vagy más ott levő idegenek által ítélthetik el, ha kívánja, felségsértés' esetén kívül. A' vádlottal közöltetik e' kijelöltek' névsora mindenek előtt, ki is az egész névjegyzéket vissza vetheti, ha benne a' sherif' részrehajlását venné észre; ellenkező esetben a' nevek urnába hányatván, közülök a' jegyző 12-nek nevét kihuzza, kik ellen, ha nincs a' bűnösnek kifogása – mert a' kijelölt 48–72 eskütképes közül 20-at, nagyobb vétség' esetén 36-ot minden okadás nélkül, papi, pári, birói, ügyési, katonai, adóosztói 's más törvénykezési hivatal miatti képtelenség, vagy becstelenség és részrehajlás' esetében, érüs kifogás miatt, többeket is visszavethet – constituálva az eskütszék. Ha azonban a' kifogások miatt 12 tag nem marad, kiegészítéseül e' birói számnak pótlék-esküttek választatnak a' jelenlevők közül sorshuzás' útján. Végre az eskütszék' tagjai, miután bennök mind a' vádló, mind a' vádlott megegyezett, föleskettetnek. Mind a' nagy, mind a' kis jury így szerkesztetik. Eljárásuk' módja pedig a' következő:

Miután a' békebíró' nyilvános vizsgálata a' vádlottat terheltnak mutatta, haza elleni vétség' esetén pedig a' vádlott be is fogatott, más vétség' miatt pedig szabadon hagyván, megidézte: először is a' nagy, vagyis vádló eskütszék' eljárása áll be. Ez tovább folytatja a' megkezdett vizsgálatot, vizsgálja, van-e elegendő ok, kereset alávonni a' vádlottat. Ha alaptalannak találtatik a' vád, fölmentetik alóla a' vádlott; ha pedig alaposnak, a' kis juryvel közöltetik a' vádiratok, hogy ez kimondja a' „vétkes”-t, vagy „nem vétkest”-t. Midőn e' kis eskütszék' tagjai sok oldalu teljes meggyőződést szerezhettek: külön terembe vonulnak, hol ismételve vitatkozás 's egymás kétségeinek elosztatása után, szavaznak, mindaddig étel ital és minden nélkül bezárva tartatván, míg

„közmegegyezéssel” kimondják a' vétkest, vagy nem vétkest. Némelly esetekben pedig a' körülmények szerinti beszámítást is kiteszik rövid ítéletökben, meghatározván, mennyire bűnös a' vádlott (Special verdict). Ha a' nagy, vagy kis eskütszék valakit fölmente vád alól, azon vád miatt többé ellene kereset nem indíthatik; ha pedig vétkesnek nyilvánított, az érdemlett büntetést a' bírák' kötelessége a' vétkes' tetteire szigoruan alkalmazni, 's csak mintegy ráolvasni.

A' francia eskütszékek az angol eskütszékektől sokban különböznek. Franciaországban 30 évet meghaladt 's a' departementban lakással és szavazatjoggal bíró egyének eskütképesek, továbbá olly katonatisztek, kik 1200 fr. nyugdíjjal bírnak 's 5 év óta laknak azon departementban, valamint a' tanszakok' (Facultas) tanárai 's 10 év óta ott lakó ügyészek, tanítók, 's 3 év óta jegyzői hivatalt viselők, és a' királytól kinevezett tisztek. A' departementban kevesebb vagyonnal bírók, sem hogy szavazatjog adatnék nekik, csak akkor jönnek az eskütképesek' névsorába, bármennyire tudományos és becsületes férfiak legyenek is, ha az egy departementban szükséges 800 eskütképes tagok' névsora másként ki nem telik. Itt az eskütképesek' száma 's névsora szintén közhírre tetetik, miután a' departementok' elnökei által összeíratott, ellenőrség végett. Ezek közül 36 nevet nyilvános ülésben kihuz a' felebbviteli ház' elnöke 10 nappal az eskütszéki ülés előtt, 's egy nappal előtte közli a' vádlottal, ki ezek közül 24-et⁷⁷¹ minden okadás nélkül 's többeket is érüs kifogás mellett kivethet. Ha a' sok kifogás miatt nem telnek ki az eskütek' száma 24-re,⁷⁷² a' jelenlevők közül pótoltatik, nevök itt is összeíratván, urnába vettetvén 's kihuzatván. Egyébként, mint Angliában, ugy itt is tehet kifogást a' nyilvánosan vádló közügyvéd is. De itt nem kívántatik az ítélet' kimondásában egyetértés, mi többnyire erőszakos uton alakul; 's 1832 óta, midőn 8 szavazat volt eldöntő 4 ellen, ma 7 szótöbbség határoz 5 ellen. Ez sokaknak nem tetszik, 's mint emlékszem, Arago számítást tőn, miszerint a' francia eskütszék, midőn még nyolcz szótöbbséggel ítelt is 4 ellen, 8 személy közül büntetett addig egy ártatlant, mig az egy értelemmel ítélő angol eskütszék 8000 közül egyet. Én fontosabb körülménynek tartom, hogy itt csupán i t é l ő eskütszékek levén, a' vádlott' ügye nem megyen annyi bíróság' kezén keresztül, mint Angliában.

Vannak azonban az eskütszékeknek lényeges jellemvonásai, mellyek mind két országban feltaláltnak. Ezek közül emlitek néhányat.

Illyen a' képviseleti rendszer. Az eskütek, a' haza' polgárai közül lépven bírói székre, népök' képviselői az igazságszolgáltatásban. Ebben találja az angol büszkeségét,

⁷⁷¹ PH: 24[-]et [sh., emend.]

⁷⁷² PH: 24[-]re [sh., emend.]

hogy midőn vádoltatik, 's hazája' és istene' ítéletére hivatkozik, ezt nyeri válaszul: „nézd, e' becsületes férfiak, kik népedet képviselik, fognak biráskodni fölötted.” (Smith de republ.[ica] anglor.[um] II. 2. 6.) 'S valóban azt is kívánja az igazságszolgáltatás is, hogy a' vádlott ne ellenséges hatalom által kerestessék boszura, hanem tettének öntudata, 's népe' közvéleményének isteni szózata által, melly annak képviselői' szájából hangzik, keltessék föl benne a' megbánás. Mert a' haza' ítélete, mellyel a' honszeretet' vallása olly magasztos lélekemelő gondolatokat kapcsol össze, magán az istenség' ítéletének színét viselvén, kimondhatlan jótékony erkölcsi hatással bir a' javításra, mi pedig a' büntetésnek egyik főczélja. Hiszen a' vádlott a' haza' nevében épen azok által mondatik bünösnek, kikben bizalmát helyezvén, megnyugvék maga is.

Emlitnünk kell ezekután a' nyilvánosságot, mi az igazság' kiderítésére 's a' büntettek' fölfedezésére is csudálatosan munkál. – A' nyilvánosság által ugyanis a' közvélemény' óltalma alatt szabadabban érzi magát a' bünös, 's az ártatlanságot fedező gyanujelek' ködét eloszlatja a' világosság, míg a' titkok' bünös emberét zavarba hozza, 's mint a' keresztyénüldöző Sault, leveri a' nyilvánosság' mennyei fénye. És a' nyilvánosság a' nép' erkölcsiségére is jótékony befolyással van. Mellözve ugyanis a' számtalan tanuságokat, mellyeket az eskütszéki eljárások' drámái nyujtanak, a' bünt sujtva intvén a' jócselekedetekre, ez által a' nép vigyázóbbá tétetik a' bün' felfedezésére, míg más részről az ártatlanság' védelmezésének módjai körül szaporodnak ismeretei. Továbbá az eskütszéki nyilvánosság erősíti a' népben a' törvény iránti tiszteletet, növeli a' közjó iránti figyelmet, 's a' polgárokba bizalmat öntvén az igazságszolgáltatás iránt, az erkölcsiségre mondhatlanul üdvösen hat. A' szokott foglalkozási köréből ítélőszékbe hívott polgár e' bizalom által megbecsültetni, fölmagasztaltatni érezvén magát, ezáltal emberi és polgári hivatásának nagyobb öntudatára jut, 's tapasztalása és belátása növekszik.

Mindezen hasznai mellett azonban számosak az eskütszékek' ellenségei, mint az uralkodó napi politicához vakon ragaszkodók. Egyes eseteket hoznak ők fel, hiányait mutogatván az eskütszékeknek, mellyeket a' nyilvánosság könnyen érezhetőkké tesz, míg a' visszaélések' legioiról, mellyek a' nyomozó rendszer' leple alatt elkövetetnek, hallgatnak. Majd azon okból ostromolják az eskütszékeket, miszerint ezek által olly néposztály emeltetik a' köztársaság' ítélőbirájává, kik a' törvényben járatlanok, ismeretlenek a' jogelvekkel, 's így helyesen ítélni, ha akarnának sem képesek. Ez ellenvetésre felelni, ha mondjuk, miszerint az eskütt csupán a' tettről ítél, nehéz nem leend. Arról ugyan is ítélni, megtörtént-e és miként követtetett el a' gonosz tett? nem jogtani szabályok', – mert a' tény körüli ezer nemü bizonyítási szabályokat meghatározni

akarni is annyi, mint a' tengert markunkba szoritani –hanem a' tett' historiai oldalának gyakorlati lehetősége, a' körülmények' láthatóságai, hihetőségei, az esemény' egyes különös jeleneteinek, a' viszonyok körülmények' 's személyek' tulajdonainak ismerete által juthatni helyes meggyőződésre. Ember és világismeret, tapasztaltság, 's a' viszonyokból, körülményekből természetesen következtető ész, melly valakinek törvénytudomány nélkül is lehet sajátja, szüli itten a' helyes ítéletet. És valljuk meg, e' részben sokkal helyesebb az egyszerű polgár' ítélete, melly nem valamely rendszerről elvont szabályok, hanem az egész esemény' összefüggő hatása által származik. Ezek közvetlen a' tapasztalati életből indulván ki, nem olly könnyen tévednek, mint a' szobatudósok, kik a' helyett, hogy az igazságot könnyü gyakorlati tapintattal felfogják, csalogató hypothesisekbe, jogi elméletekbe mélyednek, 's mint mondani szokták, a' sok fa miatt nem látják az erdőt. Azonban, mivel az eskütszék' ítéletmondásában nem szükséges a' törvénytudománybani jártasság, azt állítani, hogy az eskütszék eltöri a' pálczát a' jogtan fölött, annyi, mint megtagadni a' kormánytan' szükségét azon okból, mivel legtökéletesebb a' kormányzás-mód, mellybe a' népnek befolyás engedtetik. – A' jogtudomány nélkülözhetlenül hasznos, de jól mondja egy német író, hogy a' dolgok' természete hatalmasabb a' törvények' erejénél, 's az eskütszékekben ez biráskodik, mig a' rendes birák' ítéletét sokszor életben rosszul alkalmazott 's a' czállal, melly talán elméletileg jól vala kiszámítva, épen ellenkező hatásu törvények képezik 'stb.

Nem vagyunk azonban elfogultak az eskütszéki institutio' föltétlen dicsőítésében, sőt elismerjük, mennyiben emberi mű egészen tökélyes nem lehet, hogy e' mellett is történhetnek visszaélések: de az eskütszék fölött álló cassatioszék, mellyre gyakran nem nagyobb okért hivatkozhatni, mint hogy valamely eskütszéki tag nem hallgatá elég figyelemmel a' védelmet, épen a' visszaélések' orvoslására rendeltettek. – E' cassatioszékek megvizsgálván az ügyet, azt, ha az eljárási rendben vagy más formalitásokban hiányt találnak, megsemmisítvén, más eskütszékhez – nem mint nálunk, hol saját hibáját helyrehozni ugyan azon bírósághoz küldetik vissza a' pör, – utasítják, hol az eljárás egészen újra kezdetik. E' fölött, hogy a' jogtan is örködjék az eskütszékek fölött, a' biráknak is, kiknek a' törvényszabta büntetést a' tényre alkalmazniok kell, adatik némelly helyen fölfüggesztési jog a' rosz eskütszéki ítéletre nézve, minek következtében szinte uj eljárás kezdetik. Ezek szerint az eskütszéki eljárásoknál valamint az ártatlanság' védelmére 's szabadság' óltalmára, ugy a' bünös' büntetésére is minden meg van téve, 's az ítélet' hozásában, melly büntetést mér a' vádlottra, a' józan emberi ész, a' szabályokkal nem korlátozott természetes meggyőződés a' jogtudománnyal egyesülnek.

Hátra volna a' tárgy hazánkra vonatkozó részéről, a' mult országgyűlésen derék Szemerénk által készített törvényjavaslatról 'stb. szólni; – de ezek' fejtegetése a' büntetőtörvénykönyvnek⁷⁷³ revisiójakor, mit már e' lapok' egyik dolgozótársa annyi ügyismerettel kezdte meg, különben is szóba jő.

III.

Hogy a' bűnösben kiméltessék az ember: az erkölcsiségnek korunkban közönségesen elismert kívánata. Ki ezt elismerni vonakodik, emberi méltóságát eléggé nem érzi. Azonban az erkölcsiség' e' parancsát, melly minden politica fölött áll, betöltve, ne higyjük végzettnek a' nagy munkát, mire az alkotmányos élet' érdekében felvagyunk hiva. Méltányolva az embert, a' polgár ról sem kell benne megfélekednünk, ki önjereje' biráskodása' jogáról embertársa' irányában lemond, hogy a' polgári lét' paizsa alatt annál biztosb védelmet találjon. E' védelem' bármelley hatalom' tulnyomósága elleni biztosításában áll a' polgári szabadság' fogalma. Minthogy pedig a' status polgárait a' biráskodás' gyakorlata által védi legtöbb gonosztól: ezért a' birói intézet a' polgárzat fölött olly villámhárítóul tekintendő, melly a' visszaélés' kezeiben könnyen legtöbb rosz' villámvezetőjévé változhatik. Hogy e' veszély elkerültessék, a' status' célja lehetőleg megközelítessék 's a' polgári jólét és szabadság lehetőleg biztosítassék: a' büntető jogot nem csupán magány, de egyszersmind és főleg közjogul kell tekintenünk, 's hogy csak irott malaszt ne legyen, a' nemzet' életébe oltott institutiók által biztositanunk. Illy institutio az eskütszék.

Ha ez institutio' elemeit vizsgáljuk, ugy találjuk, mikép' ez elemek hazánk' égöve alatt sem épen ismeretlen növények, 's átfogjuk látni, miszerint az eskütszékék' meghonosítása által nem, mint a' conservativek tudatlanságukban fölemelt fövel hirdetik, alkotmányunk' romjaira, hanem csak azon alapra kívánunk építeni, melly – nem is említve, hogy azon elemek az alkotmányosság' postulatumai, – fenálló institutioinkban is éltető gyökként már rég létezett.

Mindenekelőtt, mint elő volt adva e' lapok' 511 és 512 számában, a' képviseleti rendszer, melly benne rejlik, ajánlja az eskütszékét, mellynek alapelve azon elvitathatlan igazság, miszerint a' birói hatalom, melly a' polgár' élete, becsülete és vagyona fölött határoz, olly közállományi jog, melly közvetve, mint a' mai eskütszékéknél, vagy

⁷⁷³ PH: büntetőtörvényköny{v}nek [sh., emend.]

közvetlen, miként Romában és Görögországban volt, de egyedül a' status által gyakoroltathatik; vagyis röviden szólva: rosz utra tévedt polgárgyermekeit egyedül az anyahon büntetheti. – Már mi ez elemet illeti, miszerint, hogy egy ember elítéltesék, polgártársai által kell vétkesnek nyilvánítani: ez épen nem ismeretlen hazánkban, hol régibb országgyűléseink a' felségsértők 'stb. fölött biráskodtak 's közgyűléseink ma is nagy (vádoló) juryként határozzák el, lehet-e a' nemzetnév' kiváltságainak – mert mi csak saját osztályunknak tartogatók meg eddig a' szabadságot, honnan nem csuda, ha nem egyszer majd elvesztettük – valamelyik' tagját közkereset alá vonni. Olly jog, mellyet minden idegen beavatkozástól megőrizni a' megyék' függetlensége parancsolá vala. (Azonban ma már nemcsak a' közgyűlések, hanem – elég fonákul – a' törvényszékek, sőt a' kormányiszékek is rendelnek közkereseteket, minek oka azon formák' hiányában keresendő, mik között nálunk az alkotmányosság nyilatkozik.) Az egészből mindazáltal annyi tisztán áll, mikép' az eskütszékek' behozatalánál a' nemzetitélet' eszméjét illetőleg, csupán arról lehet szó: maga képezze-e ezentul is az „Universitas” közvetlen az ítélőszéket, vagy polgárait választható képviselőinek határozva az eskütszék' alakítását a' szenvedélyektől nem izgatott, a' megvesztegethetlen sorsra bizza, 's ítélő hatalmát, Anglia' példájára, polgárai által közvetve gyakorolja? És e' kérdésre, ha óvni akarjuk honosinkat politicalai felekezetek' elkerülhetlen biráskodásától, ha igaz Aristidesünket a' Themistocles-párt' ostracismusai által száműzetni nem akarjuk, 's büntetőjogunkat a' boszuállás' eszköze helyett, a' javítás' lehető legnagyobb sikerére kívánjuk alapítani, felelni azok után, mik a' képviselőtről mondva voltak már e' lapokban, nem leszen nehéz; valamint annak elhatározása sem: a' haza' nevében történő igazságszolgáltatást ezentul is egy osztály – a' kisebb rész – birja-e kiváltság, gyanánt.

Az eskütszékek' másik alapelveül volt e' lapokban felállítva – a' nyilvánosság. Hogy e' tápeleme a' szabadságnak életere alkotmányunknak is: mutogatni szükségtelen. Nemcsak országos és megyei gyűléseink, melly utóbbiak némileg nagy jury' eljárását teljesítik, tartatnak nyilván, de az 1492: 79. törvénycikkely szerint a' megyei törvényszékeknek is, mellyekben a' kis jury' 's a' törvényt a' büntetetre alkalmazó biró' eljárása egyesülve van, nyilvánosan kellene tartatniok. Ezért a' nyilvánosság több megyékben (mindenek előtt, ha jól emlékszünk, Pozsonyban) már ismét föltára az ítélőteremek' ajtait, mellyeket III. Incze' titkos rendszerének hozzánk is elvándorolt szelleme zára be.

Természetében⁷⁷⁴ van továbbá az eskütszékeknek a' szóbeli eljárás, melly nagy eskütszékünk, közgyűléseink közkereset' elhatározásikor szintén divatozik. Ott áll gyűlésteremünkben a' vádló tisztiügyész ellenében a' vádlottnak, 's annak véleménye és ennek védelme fölött bírának ott ülnek a' rendek, kiknek egy részét a' táblabirói hit' letétele után valódi esküttekül tekinthetni. Azonban az eskütszékszerű eljárásunkhoz is sok balítélet 's sok rossz szokás csatlakozott. Én magam hallám, miként cserélte föl a' tiszti ügyész' vádló szerepét sokszor védővel, hallottam a' vádlottat, mivel, midőn ellene közkereset határozaték, jelen volt, sőt magát védeni is merte, olyanok által is mondatni szemtelennek, kik szájukon hordozzák az elvet: védelem nélkül itélni valaki fölött, égbekiáltó igaztalanság.

Már csak az előadattakból is eléggé világos, hogy az eskütszéki intézet' főbb elemei alkotmányunknak is főelvei. Én czélnál vagyok. Ha ez elemek a' szabadság' elemei, 's alkotmányunk' főelvei: azoknak biztosításáról gondoskodni polgári kötelesség. 'S ez semmi ítélőszéki formák által nem érethetik annyira, mint az eskütszéki intézetben.
– Q.

⁷⁷⁴ PH: Természetében [sh. emend.]

5.

[Vasutvonalakról]

Nem állhatjuk meg, hogy a' jelen vezérczikkre egy pár észrevételt tevén, ki ne jelentsük, mikép' a' tisztelt czikkiró' nézeteiben a' központi vasut' vonala' elvezetésére nézve nem osztozhatunk. Nem pártolhatjuk a' tervet, miszerint a' már építésben levő vonal Komáromnál a' jobb partra vitetnék által. E' terv ellen nem csupán a' Duna' áthidaztatásának nehézségeit lehet felhozni; ellene szólanak mindazon tekintetek, mellyek a' mult országgyűlést a' balparti vonal' pártolására határozzák.

Mi azt illeti, hogy ez által a' kereskedés a' megszokott vonalon maradna: meg kell jegyeznünk, mikép' e' kereskedés, melly most a' jobb parton, vagy is inkább a' Dunán, főleg nyers terményekkel és különösen Győr felé gabnával üzetik, nem olly természetű, melly ha vasut készül is Pest és Bécs között, elhagyja rendes utját. Ez áruczikk a' fiumei vonalnál számításba jöhetnek, de nem az élénkebb forgalmu pestbécsi vonalon, melly mellett e' fölött olly hatalmas folyó van, mint a' Duna. Nagy terjű czikk a' szállításában, hol nem a' vitel' gyorsasága, hanem olcsósága a' főtekintet, a' Duna mindenkor győzelmesen fog versenyezni vasutainkkal.

Nem látjuk által a' Komárom fölötti nehézségek iránt tett észrevétel' fontosságát sem. Illy nehézségek, mint tudjuk, Pozsonyig épen nem fordulnak elő; 's azon tunnel' költségeit, melly Pozsonyon tul fog ásatni, ha jól vagyunk értesítve, a' „Ferdinand” nevű éjszakai pálya' tulajdonosi már megajánlák. E' pálya' tulajdonosinak ugyan is érdekökben van, hogy a' vasut, melly általok utilisáltatik, mielőbb összeköttetésbe hozassék központi vonalunkkal. 'S ez érdekek' csatlakozásában, melly már számos részvények' átvállalása által is tanusítatott, sokkal nagyobb reményt helyez e' lapok' szerkesztője a' vállalat' jövődjé iránt, mint azon ismeretes bécsi tőzsér' sürgetéseiben, kiről a' t. vezérczikkiró említést tőn.

Ezeknél fogva az okok, mellyeket tisztelt vezérczikkirónk különben olly ügyesen sorolt elő, reánk nézve épen nem kielégítő; 's megengedvén, hogy strategiai szempont Bécsnek a' komáromi várerősséggel összeköttetését, mellynek kijavítására milliók fordítatnak, ajánlja: mi tisztán magyar szempontból véve a' dolgot, a' tervezett balparti vonalnak a' jobb partra átvezetését annál kevésbbé pártolhatjuk, minél inkább óhajtjuk, hogy a' kormány 's az országgyűlés által is már jóváhagyott terv a' lehető leggyorsabban

hozassék létre, 's új akadályokkal, új érdekek' közvetítése által küzdeni újlag ne kénytelenítessék. Egyébiránt bajosan hisszük, hogy ha a' balparti vonal Komáromig elkészül, a jobbparton, országos garantírozás nélkül, Budára párhuzam vonatnék.

Hátra van a' pestdebreczeni vonalról szólanunk. P.[ulszky] ur e' részben megengedi, hogy jövedelmezési tekintetben ez legjobb irány, 's ha ezt megengedé, kénytelen elismernie, hogy a' vasutnak a' kijelölt vonalban vezetése a' vállalat' életkérdése. Ha a' vasutakat csupán úgy tekintjük, mint a' kereskedés' főelőmozdítóit: kétségtelenül nemzetgazdaságilag helyesebb nézetből indulunk ki. De ez esetben statusköltségen építésnek van helye. A' status hasonló vállalatokra költhet, a' nélkül, hogy közvetlen haszonra számítana, – illy költség részéről investitio, melly az ország' productiv 's adózási erejét növeli. Társaságokra nézve másként áll a' dolog; ezeket egyenes haszon', közvetlen nyeresemény' reménye buzdítja vállalkozásra. 'S mi, kiknek rendes financiánk, de adó- és kölcsönkezelésre még csak jól rendezett administrationk sincs, nem vagyunk-e kénytelenek magány vállalkozásoktól, 's mi több, főleg külföldi vállalkozóktól várni országunk' investitioját? Ez állapot rendkívül devalvalja nagyszerű terveinket.

Szólhatnánk még a' tisztelt vezérczikkiró által ajánlott vonal' hosszabb 's tehát költségesebb voltáról, szólhatnánk a' mostani vonal' előnyeiről, miszerint többek között már azon tekintetnél fogva is óhajtjuk, hogy országunk' központja mielőbb összeköttetésbe hozassék Debreczennel, mivel e' város, vagy csak nagy falu, mint vezérczikkirónk nem egészen ok nélkül nevezé, az erdélyi kereskedés' fókohelye 's egyik főútja. Igen, a' pestdebreczeni vonal, nem is említve az alföld' hasznait, annál szorosabban fogja egybefűzni a' két testvérhazát, mert megvagyon írva, mikép' a' vasutak a' föld' két sarkát is egybehozzák, 's különböző vidékek között élénk árucseré 's forgalom mellett, eszmék' és eredményeknek is hatalmas közlönyei.

Végre nem tartjuk feleslegesnek megemlíteni, miszerint a' központi vonaltól Miskolcz 's több nagyobb városhoz mellékutak a' társaság által is terveztetnek. – S z e r k .

6.

Fölvívás adakozásra

Lapjaink' mai számában közöljük Rosnyó városa' levelét, leírását az árvíz' pusztításának, melly folyó hónap' közepén, hazánk' több vidékei között, e' város' lakosait is olly súlyosan meglátogató; közlünk több tudósítást is hasonló szomorú csapásokról. A' romboló elem házakat és épületeket pusztít, elsöpré a' mezők' termékeit, nem kedvezett a' gyáripárnak, mellyet annyi buzgalommal törekszenek emelni lelkesek, sőt áldozatul ragadott számos emberi életet is. Mi e' gyászos körülmények között csak szívünk' ösztönét követtük, midőn aláírási ívet nyitánk a' jótékony adakozásoknak kiadó hivatalunkban, már mielőtt Rosnyó' levelét vettük, nyitottunk minden buzdító felszólalás nélkül, úgy híven, miként jelen esetben az események' egyszerü közlése az, melly a' legszívrehatóbban nyilatkozik. Aláírási íveink folyvást nyitva állanak minden emberbarátnak. – S z e r k .

7.

Tisza-szabályozás

Lapjaink' mai számában Török-Szent-Miklósról egy érdekes levél foglaltatik, mellyben tisztelt tudósítóink értesítik a' közönséget, miszerint a' Tisza' szabályozására Hevesmegyében is társulat alakult, a' zempléni és szabolcsi társulatok' példájára. E' szerint tehát a' nagyérdékü munka' kivitelére a' tiszaparti birtokosak már három megyében egyesültek.

A' tömérdek hasznot, melly a' szabályozásból ered magokra a' földbirtokosokra 's az alföld' vidékeire háramlik, élénken festik tudósítóink. Érintik röviden a' kereskedést is, mit mi e' helyen különösen kiemelni azért tartunk szükségesnek, hogy fölmutathassuk a' kapcsolatot, melly a' magánosak' vállalkozását, nemis említve egyéb nemzetgazdasági hasznokat, országos érdekekkel hozza egybeköttetésbe, 's hogy kijelölhessük az okot, minélfogva az alakult társulatok' igényeit a' status' segedelmére, alaposaknak tartjuk. Ez vala az indítóok, miért a' mult orsz.[ág]gyűlés is a' Tisza' hajózhatóvá tételére a' pénzügyi munkálat' tárgyalásakor több százezernyi ajánlatot tön.

'S nincs különben; a' Tisza' szabályozását hajózási tekintetben közvetlen statusérdekek parancsolják, 's mikor történhetik ez alkalmasabban, mint midőn más részről, más indokoknál fogva szinte közvetlen érdekelt társulatok hívják föl a' statushatalom' szövetkezését a' közös érdekü munka' véghezvitelére. 'S a' statushatalomnak is hol nyilik alkalom sikerebben munkálhatni, mint midőn eljárását a' nemzetnek nem csupán bizalma, hanem tetteles részvéte is támogatja? Mi ez érdekek' szövetkezését a' magány vagy társulati törekvés' szövetkezését a' statuserővel a' legszerencsésebb conjuncturának tartjuk; mi nem vagyunk a' régi iskola' emberei, kik a' kormány' beavatkozását mindenesetben veszélyesnek hirdetik, 's ha néha a' „Laissez faire” féle politica mellett nyilatkozunk, tesszük azt nem rendszerünk' tanai szerint, hanem csupán mostoha körülményeinknél fogva, mik között, midőn hazánk' nemzetgazdasági investitiójáról gondolkodunk, akaratlanul is mindannyiszor eszünkbe jut a' program, mellyet lapjaink' elébe tüztünk.

'S valóban e' nemzetnek tisztába kell immár valahára jöni az iránt, hogy megyei szétdarabolt erővel óriási dolgot véghezvinni nem fog, hogy nagy vállalatok' létesítése, országos utvonalok' készítése 's folyamok' szabályozása erők' központosítása nélkül nem történhetik, 's illy vállalatoknál a' végrehajtó hatalomnak kell a' dolgok' élére állani.

Minélfogva nem lehet örömmel, várakozásinkat elhallgatni, midőn értesülve vagyunk (lásd B.[udapesti] Híradó 207. sz.), hogy főkormányzánk a jelen esetben föladatának megfelelni csakugyan törekszik, 's a Tisza' egész szabályozására tervet készített, miszerint az egész eljárás összefüggőleg történhetik, 's a társulatok' vezetésére és munkálatok' megkezdésére, mint halljuk, báró Vay Miklós ő ex[cellentia]ja rövid időn ki fog küldetni.

Reméljük, nem sokára e' nagy érdekü tárgyban további tudósítást nyújthatunk.

8.

[A földhitel, jelzálogi törvényhozás Franciaországban]

I.

A' vámok' igazgatósága Franciaország' kereskedelme' áttekintését közrebocsátá. A' száraz számok alatt – mond a' Journal des Debats – a' legnagyobb érdekű tények rejlenek, mert e' néhány sor magában foglalja Franciaország' kereskedelmi állásának mérlegét. A' kereskedelmi értékek' özlete 1843-ban⁷⁷⁵ két milliárd 347 millióra megy, – ez 168 millióval több, mint 1843-ban, 's több 265 millióval, mint 1842-ben. A' francia kereskedés tehát 1843-ban rögtön nagy előmenetelt tőn, de 1844-ben az előmenetel még nevezetesebb. A' külkereskedés jelenleg még egyszer annyinál valamivel több, mint 1831–32 közt. Nem kevésbé nevezetes a' kivitelnek tetemes növekedése. Azon 168 millióból, mellyel a' francia kereskedés 1844-ben⁷⁷⁶ növekedett, 161 millió kivitelre, 's csak 7 millió esik a' bevételre. Meg levén győződve, hogy, ha egy kereskedelmi nemzet az áruk' bizonyos mennyiségét külföldön vásárolja, ezen áruk' értékét szükségképen saját termékeivel fizeti vissza, 's így a' kivitel e' rendkívüli növekedésén a' Journ.[al] des Debats nem csodálkozik, mert 1843-ban a' bevétel fölötté növekedvén, 1844-ben a' kivitelnek kellett növekednie. Egyébiránt a' francia kereskedés' minden ágaiban nagy a' haladás. A' bevétel 1 milliárd 187 millióról 1 milliárd 193 millióra emelkedett; a' kivitel pedig 992 millióról 1 milliárd 153 millióra. E' növekedés' nagyobb része azonban a' tengeri kereskedést illeti. – Következő tárgyak 1844-ben nagyobb mennyiségben vitettek ki: a' borok' kivitele 48 millióról 51-re, gyapotárúk' 42-ről 118-ra; selyemárúk'⁷⁷⁷ 129-ről 144-re; gyapjuárúk'⁷⁷⁸ 80-ről 104-re emelkedtek. E' számok a' francia gyáripar' emelkedését elegendőleg tanúsítják. Az előrebocsátott adatok szerint a' francia kereskedés' állapota minden tekintetben ki elégítő. Franciaország' kereskedése folyton folyvást fejlődik, 's jelenleg az angol kereskedés' két harmadát képviseli; 's majdnem kétszer nagyobb, mint az amerikai szövetséges státusok' és a' német vámszövetség' kereskedelme; három annyi, mint Oroszország' vagy Ausztria' kereskedelme.

⁷⁷⁵ PH: 1843-ben [sh., emend.]

⁷⁷⁶ PH: 1844{-}ben [sh., emend.]

⁷⁷⁷ PH: selyemárúk{' } [sh., emend.]

⁷⁷⁸ PH: gyapjuárúk{' } [sh., emend.]

Az igazságszolgáltatási miniszter bizottságot nevezett a hypotheca-rendszerénél szükséges reform-javaslatok kidolgozására. A Journal des Debats ez alkalommal e tárgyról nézeteit közli.⁷⁷⁹ A polgári törvényhozás egyik legnevezetesebb ága, ugyancsak, a hitelrendszer. Alapja a földbirtok lévén, a törvényhozásnak ezen ága társas állapotunk- s politikai alkotmányunkba vág. Összekötésben áll a statusgazdaság minden kutforrásaival s érdeklő egyiránt a földművelést, kereskedést, ipart, a tőkék forgalmát s az ingatlan vagyon fölosztását. Mind ezeknél fogva a hitelrendszer a törvényhozók,⁷⁸⁰ jogtudósok és státuszgazdák különös figyelmét magára vonta, de a tárgy fölötté nehéz és bonyolított. Minden törekvések, melyek a forradalom előtt helyes elvek szerinti szabályozására tették, a kiváltságos osztály ellenállásán szenvedtek hajótörést. A forradalom alatt több nemű kísérlet tétetett e tárgyban is.⁷⁸¹ A polgári törvénykönyv szerkesztői minden rendszert közvetlenül akarván, egységet nélkülöző munkát hoztak létre, melyben ellenkező elvek a régi és új kor, fáradtsággal egybekeverésbe kerültek. E rendszer hiányai mindjárt kezdetben kimutattak, s a 40 évi tapasztalás azokat még inkább kitünteti, annyira, hogy mai napon a hypothecáról szóló szakasz, a polgári törvénykönyv legkétségtelenebb részének tekintetik: átdolgozásának szüksége tehát már régen éreztetik, és a kormány szándékozik e kérdést a kamarák elébevinni.

A hypothecarendszernek célja az ingatlan hitel megalapítása, vagy más szavakban e rendszernek az ingatlanból valódi zálogot kell képezni az ingatlanra kölcsönzők javára, magához kell vonnia a tőkéket és reájok a földbirtok stabilitását átruházni, bőven és olcsó áron kell neki a földművelők számára tőkéket szerezni. De a francia hitelrendszer az elmélettel ellenkező szellemben alkottatott. A polgári törvénykönyv szerkesztői a földbirtok közüli aristocrata aggodalmukban a földbirtokosokat önkönnyelműségök ellen védeni akarván, a földbirtok érdekében óvatos rendszabályokat alkottak, melyekkel leginkább a földbirtokosoknak ártottak. Az ingatlan vagyonra kölcsönadónak oly nehéz feltételek szabottak, hogy a kölcsönzés azon neme leggyanúsabbá és veszedelmesebbé vált. A dolgok illyes helyzete fölötté ártalmas a földművelésre nézve, (mert a tőkepenzesek kellő biztosítékok hiányában a földbirtokosoknak, vagy minden hitelt megtagadnak, vagy csak fölötté nehéz feltételek s magas kamat mellett kölcsönöznek. Minde mellett azonban a földbirtok helyzete e tekintetben is türelhető volt, míg a társadalom főérdekét képezte, más nyilások hiányában

⁷⁷⁹ PH: közli { } [sh., emend.]

⁷⁸⁰ PH: törvényhozók { } [sh., emend.]

⁷⁸¹ PH: is { } [sh., emend.]

a' tőkék a' földmivelés fölé tolultak; a' kereskedés és gyáripár azonban roppant kifejlődést nyervén hitel' dolgában is egész forradalmat szült. A' kereskedés 's ipár a' tőkék' dolgában a' földmivelésnek rettentő vetélytársai;⁷⁸² a' legmerészebb nyerkémetek és a' börzejáték erősen magokhoz vonják a' pénzt, melly a' földmivelőt napról napra inkább kerül. Mig a' bank és a' gyáripár tetemes tőkétet 4% száztuli kamat mellett tud magának szerezni, mig a' statuspapirok 100ról⁷⁸³ 120ra⁷⁸⁴ fölmennek: a' földbirtok' kölcsönvett tőkétitől két annyi kamatot kénytelen fizetni; minek oka tisztán a' törvényekben fekszik, (halljátok ősiség' pártolói!) a' hypothecalis kölcsönnél fizetendő törvényes költségek is olly nagyok levén, hogy egy két száz franknyi⁷⁸⁵ egy vagy két évre fölvevett kölcsönnél a' kölcsönvevőnek évenként 15–20 száztuliba kerülnek. És a' hypothecalis reformnak még is vannak ellenei, (mint nálunk az ősiség' eltörlésének, melly a' hitelrendszer' alapja).

Mi nem látunk ez ellenvetésekben semmi nehézséget. Kétségkivül ovakodni kell minden tulságoskodástól 's ne ketsegtessük magunkat a' gyógyszer' fölötte nagy hatásával, mert ha a' földbirtoknak előnyei vannak, rosz oldalai sem hiányzanak. A' föld háládatlan szokott lenni, mig az ipár rövid idő alatt nagy hasznot hajt 's az előlegezéseket uzsorával fizeti vissza. A' föld csak lassan adja vissza azon kincseket, mellyeket a' munkás termékenyítésére fordított, 's innen van, hogy a' földbirtokos a' felvett tőkétet mindig sok nehézséggel fizeti vissza. A' dolgok' természete nem engedi reményleni, miszerint a' hypothecalis reform az ingatlan hitelt az igaz és kereskedési hitellel sulyegyenbe hozza. De ha lehetlen közöttök a' versenyzést⁷⁸⁶ egyenlővé tenni, könnyiteni mégis lehet rajta. A' tőke' kamatja és a' föld' jövedelme közt méltányosabb arányt kell előidézni. A' föld' termékenysége mindennemü javításoknak tágas tért nyit. A' föld' jövedelme jelenleg évenként 1600 milliót teszen. Ha földmivelésünk' tőkétetlen állapotát tekintetbe vesszük, minden tulzás nélkül állithatjuk, hogy jövedelmét nemcsak tetemesen növelni, hanem talán a' fenidézett roppant számot kétszerezni lehetne. E' tekintetben a' szomszéd országok' tapasztalásai bennünket a' legjobb reményekre jogosítanak. Az ipár és kereskedési vállalatok, mondja a' „Concordance des codecivils étrangers avec le code civil” címü munkának szerzője, nagyon kedveltetnek Poroszországban, főleg mióta a' német vámszövetség fenáll, 's mind a' mellett a' földbirtokokra adott kölcsönök' kamatja 3% vagy 3 ½ száztulit felül nem haladja. Ezen szokás ellen, miszerint az ingatlan javak

⁷⁸² PH: vételytársai; [sh., emend.]

⁷⁸³ PH: 100{-}ról [sh., emend.]

⁷⁸⁴ PH: 120{-}ra [sh., emend.]

⁷⁸⁵ PH: frank nyi [különírva]

⁷⁸⁶ PH: versenysézt [sh., emend.]

mintegy elzálogosítatnak,⁷⁸⁷ olly általános a' panasz Németországban, hogy némelly irók attól tartanak, hogy a' személyes hitelt egészen el fogja nyomni. – Ennyit tartánk szükségesnek közölni a' Journ.[al] des Deb.[ats] után e' nagyérdékü tárgyban. Az előadattak hihetőleg a' derék Chevalier' tollából folytak ki politicali economiája' harmadévi folyamában, mellynek megjelenését naponta várjuk, a' hitel-, 's különösen a' földbirtoki hitelrendszerről terjedelmesen fog írni. Lapjaink sem fognak e' tárgyban hallgatni, nem lehet hallgatnunk már azon előzményeknél fogva sem, mellyek hitelintézet' alapítása körül a' mult országgyűlésen történtek. E' lapok' szerkesztője rövid időn terjedelmesben fog e' tárgyra nézve, valamint általában a' földbirtoki törvényhozást illetőleg nyilatkozni.

II.

Franciaországban a' közelebbi törvényhozás' egyik fő tárgya leend kétségkívül a' hitelrendszer' szabályozása. E' részben a' francia törvénykönyv még igen sok javítani valókkal bir. Ezeknek vitatása most napi renden van. A' ministerium körleveleket bocsát, kérdéseket intéz a' departementokhoz. 'S a' sajtó is sok oldalról tájékoztatja e' kérdést. Már más alkalommal közlöttük e' részben a' Journal des Debats' nézeteit, melly lapban egy nagy statusgazda (Chevalier) nyilatkozik. Most lássunk némellyeket egy közelebbi cikkből, melly a' francia törvénykönyv' hiányait tárgyalja. Alapja, ugymond, minden hitelrendszernek a' nyilvánosságban, azaz: a' hypotheca' bejegyzésében és a' hypotheca által biztosítandó jog' meghatározásában, áll. A' francia polgári törvénykönyv ez elv alól a' férjhez ment nők- és kiskorúakra nézve kivételt tesz, megengedvén, hogy férjeik' 's gyámjaik' vagyona biztosításukra, általánosan és határozatlanul, – azaz minden bejegyzés nélkül – hypotheca legyen. A' törvényes hypotheca alatt ezt kell érteni. – Mondja ugyan a' polgári törvénykönyv, hogy a' férjek 's gyámok, haláluk' esetében pedig a' fiscus, tartoznak azon hypothecát, mellyel birtokuk nejk' vagy gyermekeik' részére terhelve van, bejegyezni. De ezen rendelkezés nem birván semmi sanctioval, ritkán teljesittetik, 's tényleg körülbelől már holt betü. – E' rendszer hibás. A' titkos, általános és meg nem határozott hypothecák' feltalálásával hova lesz a' nyilvánosság' nagy elve, ezen védelv, melly azt kívánja, hogy minden birtok és birtokos' állása tudható legyen mindazok előtt, kiknek a' tudás érdekökben áll? Nők és kiskorúak azon elv' jótékonyágával nem birnak.

⁷⁸⁷ PH: elzá{lo}gosítatnak [sh., emend.]

E' kivétel a' fő szabályt rontja meg. Mihelyt titkos hypotheca van, már annyi, mintha minden hypotheca az volna: a' többiek' nyilvánossága már csak lépveendő. Hiában mondjátok, hogy a' házasság és gyámság nyilvános állapot, melly alkalmas egy harmadikat megóvni minden csalás ellen; a' nyilvány nem áll mindig, főleg igen népes helyeken. Tehát azok, kik férj vagy gyámokkal szegődnek, semmi uton ki nem kerülhetik a' kelepczét, mellyet a' törvény látszik számukra vetni 'stb. Innen van azon idegenkedés, mellyet a' tőkepénzesek mutatnak a' hypothecára kölcsönzés iránt, és a' földbirtok' teljes hitelhiánya. A' földbirtokos már csak az által, hogy nősült, legfontosabb jogai' gyakorlatában háborittatik meg, javai elidegenithetlenné, 's a' közforgalomból mintegy kiszakasztottaknak nyilvánítatnak, vagy ha ezen eltűrhetlen állapotból menekülni akar, kénytelen olly módhoz folyamodni, mellyet a' törvény megenged, minthogy egyenesen nem tilt, de melly mégis csak a' törvény' kijátszására szolgáló hátulsó ajtócska. Mit csinálnak illy esetben a' férfiak és azok, kikkel szerződnek? Ugy egyezkednek, hogy a' nő együtt sőt egyetemesen kötelezi magát férjével, és törvényes hypothecájáról lemond, vagy abban a' hitelezőt helyettesíti. Minek célja: megfosztani a' nőt azon biztosítéktól, mellyet a' törvény adott neki. 'S így a' törvényhozás, tullepve a' határt sem érhető el, mit akart. A' törvényes hypotheca igazi csalkép. 'S mégis csak öt királyi törvényszék 's a' párisi törvénykar nyilatkozott e' részben reform mellett. – A' reform' emberei azzal állanak elő: szentségtörés a' Napoleon' művét érinteni. Illynemű okoskodással élnek más országokban is a' conservativok. De ma már nem esküszünk a' mester' szavára. A' bejegyzés nélküli törvényes hypotheca mellett csak egy erősség hozható fel: a' törvényhozás' védelme a' gyöngék iránt. De lehetetlen-e a' törvényes hypothecákat a' bejegyzés' formáságai alá rendelni a' nélkül, hogy a' gyöngéktől egyik kézzel el ne vétessék a' biztosíték, mi másikkal adatott? – Van azonban két pont, mellynek változásában mindenki megegyezik. Jelenleg a' törvényes hypotheca, a' gyámság' megszünte vagy a' házasság' felbomlása után is, a' gyám' és férj' javain fekszik egész addig, mig a' kiskoru gyámjával a' számadást bevégezé, vagy a' nő illetőségét átveszi. Itt változtatni kell. A' függés' és nem képesség' állapota, melly felment a' hypotheca' bejegyeztetésének terhe alól, megszünik, mihelyt a' nő özvegy 's a' kiskoru teljeskoru lesz. Teljes jogaik' gyakorlatába lépven, meghatározott idő alatt, bejegyeztethetik hypothecájokat. Ugy azt sem foghatni meg, miért legyen a' hitelező, kinek a' nő törvényes hypothecáját átengedte, fölmentve czíme' bejegyeztetése alól. A' nő' jogaiba lépett hitelező tartozzék jogát bejegyeztetni. – 'S még egy nagy hiány a' törvényes hypotheca körül. Mit ér ez, ha a' férj és gyámnak ingatlan birtoka nincs. A' bizalmatlanság és szigor, mellyel a' törvény az ingatlannal bíró férj és

gyám iránt van, határtalan bizalommá változik az ingó birtokosra. Ez helyén volt, midőn a földbirtok minden, a műipar még semmi volt. Ma már megszenvedhetlen, midőn az ipar és kereskedés olly bámulandó nagyságra emelék az ingó birtokot. – A törvény többi részeire nézve e tárgyban a mi hibák még vannak, inkább a gyakorlat, mint a jog és törvényhozás körébe tartoznak. – Jelenleg a javításokon 's törvényjavaslaton bizottmány dolgozik.

9.

Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról

I.

M. CHEVALIER^{*)} Ugy látszik, – mond Franciaországban e' nagy nevű oeconomistája, – az újabb kori társadalmak' kormányzásában két erő közt foly a' küzdés; látszatra szétirányítók 's ellentétben állók, de mellyek a' társadalmat közös erővel ugyanazon cél, a' polgárisodás felé vezetik, hasonló menettel, millyen a hajóé, melly pályája' végét nem az egyenes vonalt követve, hanem majd jobbra majd balra hintázva éri el. Egyik erő a' centralisatio; másik a' szabadság. A' centralisatio szüntelen új hatalmat törekszik a' központi kormány' kezeire bizni, melly az álladalmat képviseli. Az egyéni függés' kötelekeit ennek irányában, mind inkább összébb vonja. A' szabadság' törekvése ellenben az, hogy az egyént mozgalmában, minél függetlenebbé önsorsa' urává tegye 's reá háritsa jövedője iránt a' felelősség' terhét. A' szabadság szereti megtágitani a' politicalai és társas kötelekeket, 's nem egyszer szét is tépé azokat.

Nem tartozik ide okát keresni e' két erő' létezésének. Elég felállítanunk, hogy létezik, hogy leronthatlan, 's elkerülhetlenül szükséges mindkettő a' civilisált társadalmak' gépezetének működéséhez. A' szabadság mélyen gyökerezik a' népek' szívében, kiolthatlanul és mind tisztábban lobog azon tüzhelyen, mellybe az első szikrát Prometheus, a' revelatorok' ezen jelképe, ragadá le az égből. A' centralisatio viszont annál inkább terjeszkedik, minél tömöttebb lesz a' népesség, minél különbözőbbek az állapotok és keresetmódok, 's minél összeütközőbbek és bonyolultabbak az érdekek; mert ekkor mindinkább szükségessé válik mindenek' biztosságára, 's a' közbéke' tekintetéből, hogy legyen egy védő és erélyes hatalom, melly elvegye a' surlódások' élet, szabályozza az emberek' viszonyait, kiknek szenvedélyei 's érdekei egymás' ellenében, ha nem örködnének felettök, ezer kitörést okoznának, ezer zsarnokságot szülnének.

A' központosítás és szabadság az a' társadalmi és politicalai világban, mi a' világegyetemben a' vonzó és taszító erő. Valamint a' csillagok' forgása e' két erő' hatását föltételezi, mellyek közül egyik által a' térben megindítá 's mellynek erejével pályájukból szüntelen kitérni iránylanak, másik az egyetemes vonzás, melly ez égi testeket

^{*)} Cours d' économie politique Deuxième année. 1844.

szakadatlanul a' nap, mint a' rendszer' középpontja felé vonza, a' teremtő' ujjá által vont örök körutakban megtartja: épen úgy nem lehet ma a' polgárisodást képzelni e' két elv' nagyban kifejtése nélkül, mellyről szólunk. – Ha a' központosítás' elve egyedül léteznék, kizárásával a' másoknak, mellyet eleinte sokan ellenségének 's vetélytársának tartanak, akkor a' társadalom, hogy úgy szóljunk, mintegy megkövülve, mozdulatlan, érzéketlen 's erőtlen tömeghez lenne hasonló. Ha pedig a' szabadság uralkodnék osztatlanul, a' társadalom olyan lenne, mint rendetlenül egybehányt, szétfolyó homokhalom, mellyet a' szél kénye szerint szét szór. Ennélfogva a' társadalom' rendszeres fenmaradása – 's előhaladására nézve a' politicalai és társadalmi világban mindkettőnek együttlétezése⁷⁸⁸ szükséges. Franciaország zászlója alatt e' kettőt egyesíté, jelmondatul tüzvén: r e n d é s s z a b a d s á g .

II.

ROSSI^{*)} A' következő nézetek, mellyek az alulidézett munkában olvashatók némi részben addig is, míg e' tárgyban bővebben nyilatkozandunk, szolgáljanak egyszersmind válaszul azon megjegyzésekre, mik szerint némely urak a' centralisatio és associatio' elvét megegyeztetni nálunk sem tudják, vagy nem akarják, 's mikké ostromoltaték⁷⁸⁹ első fölszólalásunk azon egyesület mellett, mellynek föladata: vásárt biztosítani a' magyar iparnak. – A' derék Chevalier' méltó társa így szól: „Mondják, hogy a' központosítás a' népeknek a' hanyagság és tétlenség' gyászos megszokását kölcsönzi. Mondják, hogy a' folytonos gyámság is azzal végződik, hogy a' nemzeteket, mellyeket örökös kis koruság alatt tart, mindenre alkalmatlanokká teszi. És így a' legfőbb és közönséges társulat, a' helyett hogy az associatio' elvét gyarapitná, és gyümölcsözővé tenné, azt inkább elfojtja és elfeledtetí. Mondják továbbá, hogy ott, hol központosítás van, nagy, kicsiny, 's még a' legkisebb ügyek' intézése is úgy át van a' kormánynak hagyva, hogy a' polgárok könnyen elhitethetik magokkal, mikép' mindent a' kormány tartozik tenni; ez neki hivatása, kötelessége és joga; 's az egyeseknek nincs más teendőjük, mint a' kormánnyal megismertetni szükségüket: csak az adót szavazzák meg, aztán minden meg van. – Miért nyugtalankodjanak valaminek kivételére alakítandó társulatokkal, midőn meg vannak győződve, hogy a' kormány' kezében (association general) hatályos eszköz van mindent

⁷⁸⁸ PH: együttlétezése [sh., emend.]

^{*)} Cours d' économie politique. 1843. II. Köt. – S z e r k .

⁷⁸⁹ PH: ostromoltatek [sh., emend.]

tehetni, és hogy ez még mintegy tisztességes ürügyül szolgál a' végre, hogy magokat a' tétlenség' boldog nyugalmanak szégyen nélkül engedhessék által.

Ha a' kormány' közvetlen befolyása igen gyakori, és a' legparányibb ügyekre is kiterjeszkedik, könnyen megtörténhetik, hogy ez által a' népeknek káros szokásokat kölcsönöz, és olly bizodalmat önt beléjük a' közhatalom iránt, melly később több esetekben veszélyesen kijátszathatik. Ez lehető, és pedig az idő, népek' jelleme 's az összes körülmények' természete szerint kisebb vagy nagyobb mértékben; ez lehető, minden ügyben, legyen bár political vagy nem, – mellynek elintézésére a' közönség' érdekében a' kormány magát felhatalmazottnak érzi : mint közoktatás, közmunkák, 's mit én tudom még mikben.

De aggódalmukat igen tulcsigázzák, kik azt állítják és hiszik, hogy a' kormány mindenbe bele' elegyedik, még ha közvetlen beavatkozása világosan lehetetlen is. – Azt ugyan bárki is elhitetheti magával, hogy egy vasut országos mérnökök és adó által jobban és bizonyosabban elkészül, mint elkészülne magánytársulatok által; de azért ki vonta ebből valaha azon következtetést, hogy ezentul senkinek sem kell komolyan foglalkozni önügyeivel, sem szomszédjai 's ismerőseinél nem kell keresni azon eszközöket, mellyeket magánál föl nem találhat?

Mikép' hihetni, hogy olly népek, mellyek political szerkezetök által megtanulták ismerni a' társulati elv' hatalmát, az áldozatokat, mellyeket kíván, a' jutalmakat, mikkel ígérkezik, és a' roppant eredményeket, mellyeket belőle vonhatni,⁷⁹⁰ mikép' hihetni, hogy ezen népek olly ügyekre nézve, hol a' kormány' közvetlen befolyása el nem fogadható, ne tudjanak felemelkedni a' magánytársulatok' gondolatára, és azon formát, erőt 's eszközt adni a' társulatnak, melly annak szükséges? Ez annyi, mint mondani, hogy egy elv természetével merőben ellenkező következményeket szül, hogy egy a' political institutiók⁷⁹¹ által termékennyé tett csira nem hozza meg azon gyümölcsöket, mellyeket tőle joggal várhatni.

Lehet-e állítani, hogy a' társulati szellem Franciaországban, hol központosítás van, nincs ugy kifejlődve, mint Schweiczban, hol a' társadalom' ügyvivője, a' szövetséges kormány, csak nagy bajjal tudja megnyerni a' hatalmat, melly elkerülhetlenül szükséges, hogy a' szövetség' political és erkölcsi érdekeit óltalmazza és előmozditsa? – Állithatni-e, hogy e' szellem nincs ugy kifejlődve Franciaországban, mint Helvetiában, hol mindenki ur akar lenni cantonában, ur községében, hol a' közhatalom soha nem egyéb, mint

⁷⁹⁰ PH: vonhatni', [sh., emend.]

⁷⁹¹ PH: insti{t}utiók [sh., emend.]

tisztességes, de nehéz alkudozások' eredménye, a' közérdek' igényei és a' tartományi követelések között?

Ha az eszméket összezavarjuk, hamisak lesznek a' következtetések is. – Elöttem világos, hogy a' központosítás' bírálói, midőn abból rosszat következtetnek, figyelmüket mindig azon országokra függesztik, mellyek fölött az önkényes hatalom' egysége, a' kárhuzatos és önző központosítás parancsolólag uralkodik.

Igaz, hogy ott, hol csak ur és szolgák vannak, a' társulati elvnek alig van valami nyoma; önkényes hatalom alatti országokban, olly uralkodás van, melly magát feltolta, ember, ki parancsol senkitől nem nyert jog' erejével, és talál emberekre, kik szenvedőleges engedelmességgel engedelmeskednek, a' hatalomban nemcsak részesülési, de betekintetési joguk sem levén. Illy társadalmakban nem a' központosítás, de az absolutismus az, melly minden egyéni tevékenységet elnyom, ez az, melly a' tevékenységtől fél, bármi legyen a' tárgy, mi körül az egyének' tevékenyek akarnak lenni, 's illy értelemben az absolutismus nem központosít.

Nézzük ellenben a' szabad országokat, azokat, hol az egység nem egyéb, mint a' hatalom és nagyság' eszköze, a' nemzeti kormány' kezében. E' szerencsés országokban a' közrendet illető törvényeken kívül, az egyéni munkásságot mi sem gátolja. – A' hatalom nemhogy félne annak kifejtésétől, sőt inkább ohajtja és elősegíti azt; – 's a' tudomány, kereskedés és műipar' körében alakult magánytársulatok, a' legszebb 's hatalmasb öszhangzásban vannak az igazi (par excellence) társulattal, a' polgári társasággal. E' boldog országokban a' politicalai központosítást és az egyesek' társulatát ugyanezen elv élteti és erősíti, ugyanazon szerkezet könnyíti és gyarapítja, ez országokban bár ki is tudja, hogy r e n d és hierarchia nélkül minden lehetetlen.⁷⁹² –S.–

III.

TOCQUEVILLE*) A' munka, mellyből itt rövid kivonatot adunk, le van ugyan magyarra is fordítva, 's mint hisszük, publicistáink között igen elterjedett: miután mindazáltal főleg a' Nemzeti Ujság' sok olvasottságu vezéréen látjuk, miként a' leghasznosabb könyveket is el lehet olvasni, a' nélkül, hogy a' leglényegesebb állítások és igazságok, maga a' szellem, miért e' munkákat a' civilvilág tiszteli, vérünkbe átmennének, annyival szükségesebbnek tartjuk ez ismertető kivonatot, mert többször vala

⁷⁹² PH: l{e}hetetlen [sh., emend.]

*) A' Democratia Amerikában. Tocquevillettől magyarra fordította Fábián Gábor. Négy kötet. – S z e r k .

alkalmunk tapasztalni, mikép' municipalistáink, nem tudni, mi oknál fogva, sajátosságos elméletek' támogatására Tocqueville-re tekintélyül hivatkoznak, – a' szövetséges statusok' állományi szerkezetére nézve pedig a' legnagyobb tévedésben látszanak lenni.

A' központosítás – mond Tocqueville – olyan szó, melly korunkban széltére emlegettetik, de mellynek értelmét szorosán meghatározni általában senki sem igyekszik.

Pedig a' központosításnak két igen különböző neme van, mellyeket jól ismerni fontos dolog.

Bizonyos érdekek közösek a' nemzet' minden részeivel, minők az általános törvények' hozása 's a' nép' viszonya a' külföldiekhez.

Más érdekek különösen a' nemzet' bizonyos részeit illetik, millyenek például, a' községi vállalatok.

Központosítani egy helyen, vagy egy kézben a' hatalmat az elsőbkek' igazgatására annyi, mint megalapítani azt, mit én kormánybeli központosításnak fogok nevezni.

Központosítani ugyanazon módon a' hatalmat az utóbbiak' igazgatására, annyi, mint megalapítani azt, mit hatósági központosításnak nevezendek.

Én részemről nem képzelhetem, hogy valamely nemzet fennállhasson, de kivált, hogy virágozhassék, erős kormánybeli központosítás nélkül.

Hanem azt tartom, hogy hatósági központosítás csak gyengíti az annak hódoló népeket, mivel közöttök⁷⁹³ szüntelen fogyasztni igyekszik a' polgárszellemet^{**}).

Jól vigyázzunk, mikor mondatik, hogy valamely status nem bir munkás lenni, mert nincs központosítása; a' nélkül, hogy tudnók, majd mindig kormánybeli központosításról van olyankor a' szó. Sokszor hallani, hogy a' német birodalom soha erejének minden lehető hasznát venni nem birta. Megengedem. De mi okból? mivel a' nemzeti erő soha benne központosítva nem volt; mivel a' status soha általános törvényeinek engedelmisséget szerezni nem tudott; mivel e' nagy test' külön részeinek mindig volt joguk vagy módjuk megtagadni segítségöket a' közhatalom' megbizottaitól, még olly dolgokban is, mellyek minden polgárt érdekeltek: vagy is más szavakkal, mivel nem volt kormánybeli központosítása. Ugyan e' megjegyzés alkalmazható a' középkorra is; a' hűbéres társaság' minden nyomoruságait az szülte, hogy nem csak a' hatósági, hanem a' kormányzási hatalom is ezer kezek közt volt felosztva 's ezerkép' eldarabolva; a'

⁷⁹³ PH: közöttök[sh., emend.]

^{**}) Ezért sürgetjük mi a' kormányi központosítás ellenében az erős községi életet.

kormánybeli központosítás teljes hiányzása nem hagyta akkor Europa' nemzeteit haladni lelkesen valamely cél felé.

Látjuk, hogy az egyesült statusokban semmi hatósági központosítás nincsen. Alig találni benne nyomát valami hierarchiának. Hanem a' kormánybeli központosítás az egyesült statusokban legmagasabb lépcsőjén áll.⁷⁹⁴ Könnyű⁷⁹⁵ volna megmutatni, hogy ott a' nemzeti hatalom jobban központosítva van, mintsem valaha volt Európa' régi monarchiai' bármelyikében is. Nemcsak hogy minden statusban egyetlenegy ott a' törvényhozó test; nemcsak, hogy egyetlenegy a' hatalom, melly maga körül a' political életet teremtheti: hanem általában eltávoztatták ott a' kerületek', vagy megyék' számos gyülekezeteinek egyesítését is azon félelemből, nehogy az illy gyülekezetek kísértetbe jöjjenek kilépni hatósági sajátságaikból 's gátot vetni a' kormány' menetelésnek. Amerikában egy status' törvényhozósága sem lát maga előtt semmi hatalmat, melly neki ellentállani képes lehessen, őt utjában meg nem akaszthatja semmi, nem kiváltságok, sem helybeli mentesség, sem személyes befolyás, sőt nem maga az okosság' tekintete is, mert ő képviseli a' többséget, melly magát az okosság' egyetlen tolmácsának tartja, neki tehát munkálkodásában egyéb határai nincsenek, mint saját akarata. Oldala mellé, 's keze alá van helyezve a' végrehajtó hatalom' képviselője, ki is köteles anyagi erő' segítségével kényszeríteni az elégedetleneket engedelmességre."

'S ismét másutt: „Az amerikai megye sokat hasonlít a' francia kerülethez. Terjedelme önkény szerint van meghatározva, 's olly testületet formál, mellynek⁷⁹⁶ különböző részei közt szükséges kapcsolatok nincsenek. Ez egyedül igazgatási szempontból alkottatott.

A' község' terjedelme sokkal szűkebb volt, hogysem abba az igazságszolgáltatást be lehetett volna foglalni. Azért is a' megye képezi az első törvényszéki központot.

Vannak olly szükségek, mellyeket a' megyebeli majd minden községek egyiránt éreznek; természetes volt, hogy ezek' ellátása egy központi hatalomra bizassék Massachusettsben e' hatalom bizonyos számú tisztviselők' kezébe van letéve, kiket a' status' kormányzója nevez ki, egyetértve a tanácscsal.

A' megyei igazgatók' hatalma csak korlátolt és kivételes, melly csupán némely előre látott csekély számú esetekre alkalmaztatik. A' status és község

⁷⁹⁴ PH: áll. [sh., emend.]

⁷⁹⁵ PH: K{ö}nyű [sh., emend.]

⁷⁹⁶ PH: mel{1}ynek [sh., emend.]

elégsgesek a' dolgok'rendes menetelére nézve. Ezen igazgatók nem tesznek egyebet, mint kivetik a' megye' költségét, melyet a' törvényhozás szavaz. Semmi gyűlés nem képviseli a' megyét sem közvetve, sem közvetlenül.

És így, igazán szólva, Amerikában a' megyének politicalai léte nincsen.

Minden község együtt egy képvisellel bir, és ez a' status központja minden hatóságnak; a' községi és nemzeti hatáson kívül, mondhatni egyéb nem létezik, mint a' személyes erő.” –

És mégis Amerikában keresik publicistáink, hasonmását megyerendszeren nyugvó, egészen sajátos szerkezetünknek. Természetesen, ők a' megyékkal megannyi apró statutust akarván játszani, a' megyéket a' szövetséges statusokkal hozzák hasonlatba; ők Amerikában, egészen megfoghatatlan statutudományi bölcsességgel, a' statutust magát csupán az összes statusok' szövetségében keresik, mellyek körül pedig mindenik status magában egy különálló, egész. –z–

IV.*)

1799-ben 's azelőtt Franciaország' közigazgatási, igazságszolgáltatási, pénzügyi és egyéb viszonyaiban meglehetősen zavar uralkodott. (Magyar embernek erről könnyen lehet fogalma). A' rossz azon pontig hágott, honnan gyakran visszaesés van a' jóra, ha a' beteg testben, mellynek gyógyulását várjuk, még van erő.

Franciaországnak 1799-ben, szerencsére, még elég ereje volt, habár a' forradalom ellen, melly nem volt más, mint az ész' és igazság' ügye, mindent elmondának is azok, kiket letapodott, vagy kiknek ábrándjait nem valósítá.

Ez évben választott Napoleon első consullá. Ő csakhamar két nevezetes törvényjavallatot terjeszte a' törvényhozó gyűlés' elébe: egyik (VIII. év' pluviose 28) megalapítá Franciaországban a' közigazgatás' centralisatióját: másik (VIII. év' ventôse 27) a' törvénykezést rendezte el 's él maiglan.

Az elsőre vonatkozólag így ír Thiers.

Minden országban kétfélék az ügyek, mellyek rendezést kívánnak. Statusügy, mint ujonczállítás, adó, közmunkák 's törvények' végrehajtása; és megyei 's községi ügyek, hova sorozandók mindennemű helyi érdekek.

*) Histoire du Consulat et de l'Empire 1845. I. Kötet. – S z e r k .

Ha egy ország magára hagyatik, azaz nem igazgattatik értelmes és erős közhatalom által: a' statusügyek egyáltalában nem mennek, a' megyei és községi dolgok pedig a' megyei és községi érdekekben találnak szeszélyes, igazságtalan és ritkán felvilágosult ellenállásra. Tagadhatlan, hogy a' megyei és községi igazgatások jó kedvvel foglalkoznak azon ügyek körül, mellyek különösen őket illetik, de az is igaz, hogy tékozlók, huzavonák 's a' közszabálynak csaknem mindig ellenségei. Európában az egyesek' önkényeskedésének a' középkorban nincs más eredete. Mihelyt a' központi hatalom megszűnik valamely országban, nincs olly rendetlenség, mellyre a' helyi érdekek el ne fajuljanak még önromlásukkal is. – 1789-ben⁷⁹⁷, hol csak teljes szabadságot élveztek a' municipalitások, mindenütt bukás' állapotában voltak. A' németországi szabad városok' nagy része, midőn 1803-ban eltöröltettek, csaknem mind teljes romlás' állapotában valának. És így világos, miszerint erős központi igazgatás nélkül a' statusügyek nem mennek, a' helyi ügyek pedig rosszul folynak.

Az alkotmányozó és nemzeti gyűlés, miután Franciaország' közigazgatási rendezését majd így majd amugy megkísérte, végre is tökéletes zavarba sülyesztette azt. Igazgató testületek a' kormányzás' minden ágaiban, kik szüntelen határoztak, de soha semmit nem végeztek, kik mellett voltak biztosai a' központi kormánynak, sürgeték részint a' statusügyek' elintézését, részint a' törvények' végrehajtását, de megfosztattak⁷⁹⁸ azon hatalomtól, hogy magok tehessenek. Illyen volt a' dolgok' állása, midőn (18 brumaire) Napoleon consullá választatott. Ezen közigazgatási zavarhoz járult még az ugy nevezett cantoni municipalitás' egy nemének felállítása. – A' községek' számát, melly negyven ezeret meghaladott, igen soknak találták. Tagadhatlan is, hogy illy nagy számú helyi kisded kormányokra nem is könnyű vala felügyelni 's akkori rendezésével a' hatalomnak csaknem lehetetlen. A' mostani rendezés szerint a' préfet és alpréfet erre elégségesek. De képzeljen az ember ezek' helyébe határozó gyűléseket, 's lehet fogalma, milly zavar uralkodhatott az így rendezett közigazgatásban. – Hogy vélték a' bajon orvosolhatni? A' negyven 's több ezer községből öt ezer cantonalis municipalitást alkottak. Egy egy cantonalis municipalitás több községek' egyesítéséből állott. Több közönségeket egyesítvén ugyanazon kormány alá, hívék, hogy kormányt adtak nekik, 's a' központi hatalomhoz is közelebb helyezék 's a' felügyelést könnyebbitették. Csalódtak! Az új rendezés sokkal nagyobb rendetlenséget okozott, mint mellyet megszüntetni ohajtottak. Az öt ezer cantoni helyhatóság igen számos volt és távolabb a' központi hatalomtól, hogy sem

⁷⁹⁷ PH: 1789{-}ben [sh., emend.]

⁷⁹⁸ PH: megfosztottak [sh., emend.]

az felügyelhetett volna; ezen kívül károsan eltávolították a' népségtől, (mennyiben a' községi igazgatás megszűnt, mint a' megyékről mondá e' lapok' szerkesztője, hogy elnyelik a' községi életet) mellynek ügyeit igazgatniok kell vala, a' nélkül, hogy eléggé közelítettek volna a' főkormányhoz. A' községi igazgatásnak lehető legközelebb kell lenni a' községekhez. A' tisztviselőnek, ki a' születtek, holtak és házasultak' számát följegyezi, ki ügyel a' rendre 's a' község' egészségi állapotára, ki fentartja a' falu' vagy város' utait, kór- és egyházait, a' város- vagy faluban kell laknia 's polgártársai közt élnie. A' cantoni helyhatóságok kimozdíták helyéből a' házi kormányt a' nélkül, hogy a' községi ügyeket közelebb vitték volna a' központi kormány' szemeihez.

Hogy illy institutio rendetlenséget szülhet, mindenki gondolhatja.

De még más oka is volt a' rendetlenségnek. A' status és községekre nézve nemcsak az igazgatás, hanem a' biráskodás is szükséges, minthogy a' polgároknak panaszaik lehetnek, ha például utczát vagy utat vonva, elveszik tulajdonukat, vagy ha birtokukat adóztatás végett megbecsülvén, igazságtalanul becsülnék. A' régi rendszer szerint a' rendes bíróság – melly akkor egyedüli gátja volt a' végrehajtó hatalomnak – felruházott mindazok' elintézésével, miket közigazgatási peres ügyeknek – contentieux administratif – nevezünk.

Ez igen nagy hiba volt, mert a' polgári bíró, nem értvén a' dolgok' szellemét rosszul szokta kiszolgáltatni a' közigazgatási igazságot. A' forradalom' első törvényhozói úgy véltek segíteni a' dolgon, ha minden közigazgatási peres ügyet a' közigazgatással foglalkozó helybeli kis gyűlésekre biznak. Már most képzelje kiki magának ezen testületi igazgató székét azok' helyében, kiket ma préfet- és maire-nek neveznek, képzelje, hogy e' testületeknek tenni kellett mind azt, mit ma az említett tisztviselők tesznek és ezen kívül itélni mindazon ügyekben, mellyekben ma a' préfettanács ítél – 's ha ezeket elképzelve, lesz fogalma a' rendetlenségről, melly akkor uralkodott.

Illy rendetlenség között az első consul, mint valóban a' gondviselés' küldöttje lépett föl. A' zavarbóli kibontakozást csak egyszerű igazságos szellem, erős és határozott akarat eszközölheté, millyen a' Napoleoné volt. Az alkotmány egy törvényhozó és végrehajtó hatalmat állapította meg; a' végrehajtó hatalom mondhatni egy főben öszpontosított, a' törvényhozó hatalom több határozó gyűlések között megosztott. Igen természetes volt, hogy a' közigazgatás'⁷⁹⁹ minden lépcsőin a' végrehajtó hatalomnak egy, a' cselekvés

⁷⁹⁹ PH: közigazgatás' [sh., emend.]

végzett megbizott képviselője legyen, és e' mellett egy határozó gyűlés, mint a' megyei, kerületi és községi gyűlés, de ezek nem azért, hogy a' végrehajtó hatalom' képviselője helyett legyenek, hanem, hogy azt felvilágosítsák 's fölötté ellenőrködjenek.

Ezen egyszerű, tiszta és gazdag eszmének köszönheti Franciaország ma létező gyönyörű közigazgatását. Az első consul úgy akará, hogy minden megyében legyen egy préfet, nem, hogy az igazgató testületek mellett a' statusügyek' elintézését sűrgesse, hanem, hogy azt maga teljesítse, és tiszte legyen egyszersmind a' megyei ügyeket is folytatni, de már ezeket a' megyei tanács' egyetértésével és ezen tanács által megszavazott segédeszközökkel.

Az első consul alatt tehát a' cantoni helyhatóság közakarattal rosznak ítéltetvén, legelőbb is a' községi igazgatás visszavitetett oda, hol lennie kell, azaz a' községekbe; község és megye közt egy közigazgatási lépcső állított fel: a' kerületek. – A' préfet és maire közt van az alpréfet, kinek tiszte a' préfet' felügyelése alatt bizonyos számú, a' megye' terjedelméhez képest több, vagy kevesebb községeket (nálunk járásnak mondhatnók) kormányozni. Végre a' községekben egy mairenek is – szinte végrehajtó – kellett lenni és mellette határozó gyűlésnek. A' maire – főbíró – a' statusügyek' intézésében a' közhatalomnak közvetlen és tőle függő ügynöke (agent), ügyvivője a' községeknek is a' helyi ügyekben, hanem ezen ügyeket a' préfet, alpréfet 's illetőleg a' status' felügyelete alatt folytatja.

A' közigazgatási peres ügyek' elintézését illetőleg is, a' hatalom' megosztásának elve a' leghasznosabban alkalmaztatott. Ez igen nehéz kérdés vala, mert a' közigazgatással megbizott préfet, alpréfet és maire könnyen részrehajlással, 's önakaratuk' érvényesítésével gyanusíthatnának, mivel az igazságot kereső félnek legtöbbször épen ellenök van 's lehet panasza. A' megyei, kerületi és községi tanács szinte gyanusnak látszhatik, mivel legtöbbször ellenkező érdekek van a' panaszlóéval. Másutt szolgáltatni igazságot hoszas és költséges lenne, ugyde azt sem akarák, hogy állandó megyei és községi tanács legyen. Az első consul úgy akarta, hogy az év' bizonyos részeiben üljenek egybe. De ez sem volt kielégítő, mert állandó közigazgatási ítélőszékre volt szükség? Mit csináltak tehát? Négy vagy öt tagból álló bíróságot állítottak fel a' préfet mellé, hogy vele együtt ítélje el az elébe tartozó ügyeket, – különben ez a' felebbvitel' útján alá van vetve a' legfelsőbb tanácsnak.

Illyen a' tartományi és községi igazgatás Franciaországban. Egyetlen fő, – un chef unique – préfet, alpréfet és maire hajtanak végre minden ügyet; megyei, kerületi és községi határozó tanács szavazzák meg a' költségeket; végre van egy kis ítélő testület, a' préfet

mellé csupán a' végett állitva, hogy a' közigazgatási igazságot kiszolgáltassa. E' kormányok a' statusügyeket illetőleg a' főkormánynak teljesen alárendelvék, a' megyei és községi ügyekben pedig ön-belátásuk szerint tehetnek, de felügyelés alatt és a' törvény' határai között.

Mióta e' szép és egyszerű institutio áll Franciaországban, a' rend és igazság nem szüntenek meg uralkodni. De jól jegyezzük meg, hogy e' szavaknak: „rend és szabadság” csak viszonyos becsők van, mint az emberi nyelv' minden szavainak, és itt csak annyit jelentenek, hogy Franciaországban, közigazgatási tekintetben olly kevés rendetlenség és igazságtalanság van, a' minő keveset csak lehet ohajtani egy statusban.

Következik a' törvénykezés' rendezése. – S. –

V.

THIERS Mindenki tudja, mi nagy áldás a' jól rendezett törvénykezés a' közállományban, annak minden tagjaira nézve. Franciaországban e' rendezés ép' olly bölcsen volt tervezve, mint a' közigazgatás' központosításáról szóló törvény.

A' törvénynek, melly a' törvénykezést rendezé, kettős czélja volt: az igazságszolgáltatást közelebb helyezni az igazság- és törvényszolgáltatást kérőkhez, 's a' helybeli igazságszolgáltatáson felül a' polgároknak, ha ahhoz folyamodni akarnak, még egy magasabb állásu, felvilágosodottabb és részrehajlatlanabb igazságszolgáltatást, – azaz fölebbvitelt biztosítani.

A' forradalom' első törvényhozói a' felebbviteli törvényszékeket eltörlék 's helyökbe minden megyében egy törvényszéket állítottak fel, melly első bíróság volt a' megye' lakosaira nézve, felsőbb rendü vagy felebbviteli bíróság helyett pedig csak a' szomszédmegyei törvényszék szolgált. És így felebbvitel nem alsóbb törvényszékről a' felsőbbre, hanem szomszéd törvényszékről történt a' szomszéd törvényszékre. E' törvényszékeken alul voltak a' békebirák, felül a' semmitő törvényszék. (Tribunal de cassation). Minthogy a' megyében csak egy törvényszék volt, ez pedig igen távol esett⁸⁰⁰ az igazságot kérőktől, a' békebirák' illetőségét igen is kiterjesztették, hogy a' polgároknak a' székhelyre gyakran ne kelljen menniök. Hasonló okból állítottak fel kisebb vétségek' fenyítésére négy- vagy ötszáz fenyítő székeket (tribunal correctionel). Az eskütszékek,

⁸⁰⁰ PH: esettt [sh., emend.]

mellyek a' bünügyekben ítélték, a' székhelyen a' központi törvényszék mellett ültek egybe.

A' törvénykezés' illy rendezete ép' olly kevésbé lehetett jó és célra vezető, mint a' közigazgatási tekintetben a' cantonalis municipalitások. – A' békebirák, kiknek illetőségét igen kiterjeszték, nem feleltek meg mind annak, mit tőlök kívántak. Az első bíróság, csak a' székhelyen ülven össze, igen távol volt; a' felebbviteli bíróság csaknem illusoriussá vált, mert felebbvitelt csak úgy képzelhetni, ha az felsőbb értelemez történhetik. Egyik első bíróságtól a' másik első bíróságra hivatkozni valódi képtelenség, pedig illyen volt a' szomszéd törvényszékre történő hivatkozás. Rendőri fenyítőszék szinte igen sok volt, de különben szük-körre szoritva.

Hogy e' törvénykezési rendszert reformálni kelle, kétségenkivüli volt. Az első consul' társának, Cambaceresnek eszméit fogadtatá el, 's azok szerint készült a' maig is fenálló rendezet.

A' kerületezés, mellyet a' megyei közigazgatás' könnyítése végett hoztak be, igen czélszerűnek mutatkozott az igazságszolgáltatásra nézve is. Minden kerületben első bíróságot állítottak fel, ez közel esett az igazságszolgáltatást kérőkhez, és azután felebbviteli törvényszékeket. Minden megyében illyen felebbviteli törvényszéket állítani fel igen sok lett vala, és ez által tekintélyök fontosságuk csökkenhetett volna. Tehát csak huszonkilenczet állítottak fel és körülbelöl azon helyeken, hol hajdan a' fejedelmi ítélőszékek voltak.

A' kerületekbe – szerintünk járásokban, – felállított első rendü bíróságok fel voltak ruházva a' rendőri fenyítő hatalommal is. – És így ezeknek kettős hasznuk volt. A' büntetőbíróság mindig a' megye' főhelyén székezett, és a' felebbviteli törvényszékektől kiküldött birák által igazgattak és tartattak az eskütszéki ülések.

Az elősorolt reformok' következtében a' békebíróság' illetősége szükebb határok közé szorítottatott. Ez a' népre nézve olcsó, egyszerű és atyai igazságszolgáltatás, – egyike a' legüdvösb institutióknak.

A' felmutatott czélszerű törvénykezési rendet befejezé a' semmisítő szék. Ennek célja nem az, hogy harmadszor is ítéljen azon tárgy felett, mellyről már az első és felebbviteli bíróság ítélte. A' semmisítő szék csak akkor lép közbe, ha valamely törvény' értelme felett kétség támad, és akkor egy végzés által meghatározza a' törvény' értelmét, és így a' törvényhozásból kifolyt törvény' egységéhez egy legfőbb törvényszékből kifolyó magyarázat' egységét adja: az az a' törvény egész országban csak egy értelemben hajtathatik végre.

E' törvénykezési rendszer szerint, mely 1800-ban⁸⁰¹ hozatván be, jelenleg is fenáll, körül belül két ezer békebíró szolgáltat igazságot és pedig olcsón. Van mintegy három száz első rendü bíróság – minden kerületben egy –: ezek a' polgári és fenyítő⁸⁰² igazság' első rendü kiszolgáltatói; polgári ügyekben felebbviteli törvényszék van huszonhét, a' büntető igazságot a' kiküldött bírák szolgáltatják ki, kik mindenik megye' székhelyén eskütszéki üléseket tartanak; végre van egy legfőbb törvényszék, mely felette áll az egész törvénykezési hierarchiának, ennek tiszte a' törvények' magyarázása és a' törvényhozás' egységének pótlása a' törvényt magyarázás' egysége által.

(Milly nagy a' különbség e' tekintetben is Magyar- és Franciaország között).

A' közigazgatás' központosítását, és a' törvényszéki rendezést tárgyazó két igen fontos törvény ellen, főleg a' százak' tanácsában – tribunat – számos, de nyomorult ellenvetések hozattak fel. Kárhoztatták a' megyék, kerületek (járások) és községekre való felosztást, mely a' közigazgatás' könnyítése végett tétetett. Leginkább a' községek' rendezése ellen keltek ki, még pedig azon okból, hogy nem lehet elegendő számú alkalmas maire-t találni.

Nyomoru ellenvetés! Éppen a' községek' rendezése volt a' házi kormány' visszaállítása 's egyike a' legnépszerűbb intézkedéseknek.

A' törvénykezési rendezést illetőleg, leginkább a' semmisítő székeknek az alsóbb törvényszékek fölötti hatalma ellen keltek ki. (Talán azt is mondták, hogy illy nemü ujtás ellenkezik a' francia nép' jellemével, több százados institutioival,⁸⁰³ törvényeivel; de az illyes erősség az előítéletnek és szokásnak az ész és igazság elleni harcában annyira mindennapi és elkoztatott, hogy Thiers említésre sem tartá méltónak.)

Azonban a' rend és szabadság' ügyére fölöttéb üdvös két törvényt a' törvényhozó gyűlés csaknem egy akarattal elfogadta. – S. –

VI.

THIERS A' forradalom előtt és alatt az adó' kivetése és beszédésére nézve több módot kísértettek meg Franciaországban. De mindaddig, míg a' cantoni helytartóságok állottak, az adó' kivetése és beszédése körül is a' legnagyobb rendetlenség 's mondhatni önkény uralkodott. Az első consul csak hamar átlátta, hogy, ha a' közjövedelem 's

⁸⁰¹ PH: 1800{-}ban [sh., emend.]

⁸⁰² PH: fényítő [sh., emend.]

⁸⁰³ PH: institutioival{,} [sh., emend.]

következőleg a' hitel' forrását meg akarják nyitni, rendezésre van szükség az adókezelés körül.

Minden országban – ugymond Thiers – hol a' birtok- és személyre adó van vetve (mondhatjuk, direct adó) a' birtokok jövedelmi 's a' személyek' pénzbeli értéke' becsléséről pontos jegyzéket szükség tartani, 's ezen jegyzéket minden évben módosítani, a' mint, birtok egyik kézről másikra száll, vagy a' személyek' születése, halála és változása szerint; szükség továbbá a' birtok és személyek közt a' megajánlott adóösszetet minden évben felosztani, 's végre szigorú és észszerű rendet tartani a' beszédében: szigorút, mi által a' bevétel biztosítsák; észszerűt, hogy az adózók túl ne terheltessenek. E' kellékek közül 1799-ben egy sem vala meg Franciaországban. – A' cadasterkészítéshez még hozzá sem kezdettek. Némelly községnek volt valami régi földkönyve, de a' birtok' állapotáról csak egyetlen, az alkotmányozó gyűlés által készített általános kimutatás volt. Azonban e' tökéletlen adatok is felhasználtattak. A' birtok' és személyek' állapotában történő folytonos változások' följegyzése, a' megajánlott adó' évenkénti kivetése (melly munkálat nevezetik tulajdonkép' adóösszeírásnak, confection des rôles), azon municipalis igazgatásokra voltak bizva, mellyeknek rendezetlenségét és hanyagságát már közöltük.

A' beszédében ép' olly rendetlenség uralkodott, mint a' kivetésben. Fő- és alpénztárnokok mindig adósak maradtak. A' rendetlenség miatt, melly mindenben uralkodott, nem lehet rájuk felügyelni, de különben is a' késelem ellen mindig bevehető mentségül hozák fel a' közigazgatási tisztek' hanyagságát. (Épen mint nálunk).

Az e' tárgyban reform a' Gaudin' javalata után fogadtatott el.

Először is az összeírás és kivetésre nézve minden megyében egy igazgató – directeur – és felügyelő (inspecteur) tétellett 's a' kerületekben (arrondissement) szerte nyolczszáz⁸⁰⁴ negyven ellenőr neveztetett ki. Ezeknek volt kötelessége névjegyzéket készíteni a' birtok' és személyek' állapotáról, kiigazítani az éven át történt változásokat, és az adókivetést ezekhez alkalmazni. – E' reform szerint az öt ezer cantoni biztos helyett, kiknek tiszte csak abban állott, hogy az adó összeírást és kivetést a' községeknél sürgessék, 99 igazgató, 99 felügyelő és 840 ellenőr' kötelessége lőn az adókivetést teljesíteni. Hogy ezek tisztöknek jobban megfeleltek, kiki gondolhatja, 's ezenkívül a' statusnak csak három millióba kerültek, míg a' cantoni biztosok' fizetése öt millió vala.

⁸⁰⁴ PH: nyolczszáz [sh., emend.]

Alkotmányos ember mindenk előtt azt kérdezi: van-e az adózóknak valami biztosítéka az ellen, hogy önkényesen nem terhelhetnek? Igen is, van azon institutióban, mit préfttanácsnak neveznek. Ennek tisztét már egy előbbi számban közlöttük.

Az adókiivetés rendeztetvén, beszédését és a' kincstárba jutását is kelle rendezni. Ez sem maradt el. A' beszédés most következőleg megy végbe.

A' pénztárnokok minden községben hónapról hónapra beszedik az egyenes adót – azaz, a' föld-, épületek- és személyekre rótt adót – és beszoigáltatják a' kerület' főhelyén lakó alpénztárnoknak, ezek pedig a' megye' székhelyén lakó főpénztárnoknak. Az indirect adó' beszedői (indirect adó: az ország' határinál a' külföldi portékákra vetett vámok, a' birtokváltoztatások' bejegyzéseért 's törvényszéki ítéletekért járó dijak, végre az emésztési adó) pedig, a' mint veszik, azonnal átszoigáltatják az adószedőnek, ez pedig a' főadószedőnek, kinek, mint a' status' valódi bankőrének tiszte a' tőkéket egybegyűjteni és a' kincstári igazgatástól vett rendelet szerint forgásba hozni.

A' közhivatalok' czélszerű elosztása ugy, mint közlöttük, olly igen könnyité az adó' beszedését, 's a' bevételt, és kiadást illető munkálatok olly világosak, hogy az adó a' mondott napra mindig beérkezik, a' bevétel és kiadásnak pedig perczét is meglehet határozni.

E' pontosságra egész rendszer építettett. A' birtok és személyre vetett direct adó' természetében fekszik, hogy mind a' kiivetés' mind a' fizetés' idejét előre és pontosan meglehet határozni. A' beszedőktől a' fizetést két hét- vagy honaponként kívánják.⁸⁰⁵ Ez azt teszi, hogy a' számolással tartozókat minden hónap' végével adóssá teszik. De mindig felteszik, hogy az első két hét után csak két vagy három hónap mulva vehette be az illető adót, és ezt azért, hogy a' beszedőnek módja legyen az adózókkal boldogulhatni, más felől, hogy neki is érdeke legyen az adó' beszedésében; mert ha előbb veszi be, mint befizetni tartozik, a' befizetés' gyorsaságához aránylagos kamatot kap. Az indirect adóra nézve, mivel egészen más' természetű, mint az egyenes adó, minden tiz nap' elfolyásával adóssá teszik a' beszedőt az elfolyt tiz napra nézve.⁸⁰⁶

Mihelyt a' főpénztárnok tartozóvá tétetik, – már akármiféle adóért mindegy, – legott fizeti a' kamatot a' kitett öszletért egészen addig, mig befizeti. Ellenkezőleg, ha a' status' számára ő fizet valamelly öszletet előbb, mint befizetni tartoznék, akkor ő kapja a' kamatot a' statustól. És így a' status' a' pénztárnok által idejében be nem fizetett tőkeért kármentesíti magát 's viszont: tehát egyik félre nézve sincs csak egy napra elveszett kamat

⁸⁰⁵ PH: kívánják{.} [sh., emend.]

⁸⁰⁶ PH: nézve, [sh., emend.]

is; és a' főpénztárnok olyan; mint egy valódi bankkezelő, ki a' kincstárral folyó számadásban van.

E' jól tervezett rendszer ellen sem a' kincstárnak sem az adózóknak nem lehet panasza. De ez nem mindig így volt. Franciaországban 1799 előtt nem kevesebb zavar és rendetlenség, nem kevesebb pontatlanság uralkodott, mint nálunk: az adó rendetlenül hajtattott be, a' felelősség nem volt elég szigorú. Az adószedő menthette magát az adó összeírás' elkésésével, az adózók' szükségeire hivatkozással; ezeken kívül még a' bevételt is eltitkolhatta, nem lévén az összeírási munkálatokban elég pontosság, kezelési tisztaság. Akkor a' kormánynak, miként ma, nem lehet tudnia, minő állapotban vannak a' főpénztárt képező több ezer kisebb és nagyobb fiókpénztárak.

Ki [többet akar tudni] azon kísérletekről, mellyeket Franciaország pénzügyei körül a' forradalom alatt tőn, olvassa el magát Thiers' munkáját: tömérdek tanúság foglaltatik e' munkában népek' és kormányok' számára egyiránt. –S–

10.

A' tizedről

A' tized – ugymond Rau, kinek itt nézeteit közöljük – a' mezőgazdaság' nyers terményéhez alkalmazni szokott, 's azért évről évre változó, igen terhes adó, melly sulyosabb talán minden más jobbágyi tehernél. A' tized' keletkezése körüli kutatások azt mutaták, hogy ez majd magányjogilag, a' földbirtok' átengedésével fentartott teherképen, majd mint status- és egyházadó hozatott be; ezen különböző keletkezési módok azonban ma már egyes környékekre többé ki nem mutathatók, 's többé semmi befolyással nincsenek a' tized' mai természetére, melly, miként egyéb vagyon utáni terhek, a' magányjoghoz tartozónak nézetik. Nem tekintve a' tized' sajátságos voltára, miszerint az összes nyersterményhez szabatik, már nagyságánál fogva is igen terhes adó. A' mezők' tiszta jövedelmét középszámítással körülbelül a' nyers terményszet' 20–40 szántulijára tehetni. A' tized tehát $\frac{1}{2}$ – $\frac{1}{4}$ részét veszi el a' tiszta jövedelemnek, 's ha a' beszedési költségek' fejében $\frac{1}{5}$ rész levonatik, a' tized urai legalább is $\frac{2}{5}$ – $\frac{1}{5}$ vagy középszámítással mintegy $\frac{3}{10}$ részét huzzák a' tizedterhelt földbirtokok' jövedelmeinek.

Régibb időben, míg a' mezőgazdaság nem tudományosan üzetett, míg a' földtermények' eladása nehéz volt, nem céliránytalan lehetett ez adónem, de idővel minden változott. A' tized' kárai ma nem csekélyek.

A' tized növekedő teher. Minden kísérlet, a' földjövedelmet tőkeberuházás által növelni, annyival inkább akadályozva van a' tized által, minél rövidebb időre terjeszkedik hatása. Mezőgazdasági javításoknál, mellyek a' föld' terményzését csak rövid évekre emelik föl, nem csupán a' kamatot, hanem magát a' tőkét is vissza kell nyernie a' vállalkozónak, 's oly nagy eredményre ritkán számíthatni, hogy a' tized' levonása után is maradjon fen haszon. Ezen veszteség annál jobban érezhető, minél inkább számítások után indul a' mezei gazda; tehát sulyosabb a' veszteség nagy gazdaságban, mint kis jószágokban, hol a' gazdának elég ideje van, és saját munkáját a' munkabér szerint nem mérlegeli; sokkal sulyosabb olly növényeknél, mellyek sok munkát kívánnak, mint a' gabnánál 'stb. A' kevésbé termékeny vidékek némely olly helyeken miveletlenül hagyatnak, mivel jövedelmük a' tized' levonása után nem fogna lenni jutalmazó.

Azon mód, melly szerint a' tized aratáskor kezeltek, akadályozza a' mezőgazdát a' legcélszerűbb eljárás' alkalmazásában, miután például nem lehet a' növény'

mégérésének⁸⁰⁷ különböző kora szerint az aratásban tekintettel lennie a' földtér' különböző részére, akadályozva van kedvező idő' használásában 'stb. Az főleg a' bortizedre nézve észrevehető. Sőt gyakran a' tizedbirtokos' beleszólásai miatt gyakran a' javítások is akadályra találhatnak.

A' szalma' elvesztése a' tizedfizető' gazdaságában a' trágyakészítésnek is árt.

De magára a' tizedtulajdonosra nézve is megvannak a' tizednek saját rossz oldalai.

Az egybeszedés és hazavitel jelentékeny költséget okoz, úgy hogy könnyen veszteség lehet benne. Ide járul, hogy magok a' tizedtartozók is örökösen kísértetben vannak, a' földesur' illetményéből eltagadni. Mutatják ezt a' csalások elleni számos rendeletek.

Mind e' mellett azonban kényelmes és vigasztaló dolog e' kellemetlenségek mellett is a' kilátás, fáradság nélkül élvezni a' tizedjövedelem' szaporodását a' szerint, miként a' mivélés' kiterjesztése 's költségei emelkednek. 'S nagy könnyűség a' földesurra, hogy a' tized, közvetlen aratáskor szedetvén be, tartozáskép' fen nem marad, a' tizedtartozó épen olly állapotban levén, mellyben tartozásának eleget tehet. E' körülményeknek a' tized' megváltásában szintén szem előtt kell tartatniok.

De a' tizedadó olly súlyos teher, hogy pénzben megváltása nagy nehézségekre talál, hol a' kormány által különösen nem könnyítetik, 's nagyon lassan halad előre. A' föld' egy részének átengedése által történendő megváltás legtöbb esetben azért nem helyeselhető, mivel a' tizedfizetőtől nagyobb földrészt vesz el, hogysen a' veszteséget növekedő szorgalom pótolhatná. Itt is tehát, mint általában, a' tehernek földkamattá változtatása a' legkönnyebb mód. A' tizednél, mint mondtuk, a' földtulajdonos mindenkor fizetési képességéhez aránylag fizet, gazdag aratáskor sokat, rosznál keveset, mig egyforma kamat drága években igen súlyossá válhatnék. De ez csak a' gabnanemüekre nézve áll főleg, kevésbbé ha a' földkamat pénzzé, vagy is e' gabnaár szerint szabályozott kamattá változtatik. Így kilátása van a' tizedtartozónak is, hogy a gabnaár' emelkedésével jövedelmét szaporithatja. Tapasztalás mutatja ez eljárás' sikerét, 's jótékony hatását is a' mezőgazdasági szorgalom' ébresztésére.

A' tized' illy nemü megváltására nézve főleg következő szabályok szem előtt tartandók.

A' tizedtartozó váltságra ne kényszeritessék, csak ha a' község' tagjainak többsége elhatározza magát, legyen köteles a' kisebb rész a' szabályhoz tartani magát.

⁸⁰⁷ PH: mégérésének [sh., emend.]

A' tized' nyersterménye részrehajlatlan ügyértők' közbenjöttével több évi közép számitással kiszámitatik. Hol bizonyos időszakról elegendő jegyzetek nincsenek, a' számitás becsüre is alapitathatik.

Több német státusok' törvényei tekintettel vannak (nézetünk szerint, helytelenül) azon költségekre 's vesztésekre is, mik a' tized' beszédésénél előfordulnak.

A' földkamat' kifizetésére a' tizedtartozók' egyetemének a' községben aratás után határidő szabathatik.

– Ezekből látszik, hogy Rau' javaslataiban, nézeteiben tulnyomólag nemzetgazdasági szempontból indult ki, 's még így is inkább a' már e' tárgyban tett fellépéseket, positiv intézkedéseket tartá szem előtt. Tényre alapitá okoskodását, midőn a' tized' természetét magányjoginak mondá, hivatkozék a' mostani állapotokra 's elfeledett több lényeges körülményt. Tudjuk ugyanis, mikép' sok országokban a' tized az egyház' javára fizettetik maiglan is, 's ennél fogva hasonló más egyházi javakhoz, mellyeknek kezeléséről a' status intézkedik. Több országokban e' kezelés az egyház' szolgálai' kezéből átvétetvén, az egyház' fentartási költségei a' rendes budgetbe soroztattak. Hasonló eljárás történhetik az egyházi tizedre nézve is. A' status, melly rendelé vala akkor, midőn más adónem alig volt, miután az egyház' fentartásáról czélszerűbben gondoskodott, megszüntetheti ez adót, melly nemzetgazdaságilag is ártalmassá és igazságtalanná vált. 'S e' nézetből indulva ki, közadót megváltani kissé különös fogna lenni, mintha a' statusnak ártalmaktól és jogtalanságtól, mellyet saját intézkedése idézett elő, menekülnie válság nélkül nem lehetne. De nem vitatjuk a' dolgot. Lehet, hogy vannak a' német statusokban a' tizednek nemei, mellyek földáltadás' következtében eredtek; mi ilyeneket nem igen ismerünk. Nem tudunk kötelezvényt, a' tőke' lefizetéséről szólót, mellynek kamatai követeltetnek; 's ha volna ilyen, nem lett vala szükség a' magánytartozásoktól külön törvényben rendelkezni a' tizedről. De megszününk okoskodni, nem utaljuk conservativ urainkat a' historiára 's törvényekre, nem mondjuk el, miként fordittattak időnként a' tized' jövedelmei háboruk' költségeire, várak' építésére 'stb.; ismerjük a' körülmények' kényszerítő hatalmát, ismerjük viszonyainkat, 's mi örvideni fogunk, ha a' közadó, a' tized nem évenként, hanem örökre, magánytartozásképen bár, a' megfelelő tőke' lefizetése által⁸⁰⁸ megváltathatik is. – z –

⁸⁰⁸ PH: álta{} [sh., emend.]

11.

Egy porosz statusférfit' nézetei Magyarország' viszonyairól^{*)}

Magyarország' szabad, még egészen középkori alkotmánya lakosainak büszkesége 's akadálya az ország' mivelődésének és a' nép' szellemi kifejlődésének. –

Magyarország' alkotmánya az angol alkotmányhoz távol hasonlatossággal bír. Itt szerző, hibásan, öt rendet említ, mellyet alkotmányos jogok illetnek: papság, fő és alnemesség, szabadok és polgárok. Említi továbbá a' két kamarai rendszert, a' választottak' házát, melly rendek' táblájának neveztetik 's hová minden megye (grófság), tekintet nélkül nagyságára, két követet küld, de a' kik nem saját meggyőződés szerint, mint az angol parlamenti tagok, hanem küldőik' utasítása szerint kötelesek szavazni, melly utasítás minden haladásnak akadályul szolgál. Továbbá a' szab.[ad] kir.[ályi] városok, mellyek egyenesen a' korona alatt levén, saját törvényhatósággal és nemesi jogokkal bírnak, összesen egy követet küldenek az alsóházba. (Itt szerző a' gyakorlat miatt tévedett, miszerint a' városok összesen bírnak jelenleg egy collectiv szavazattal.) Továbbá, mint Angliában, itt is van felsőház, főrendek' táblája, a' főnemességből, azon különbséggel, hogy a' kormány nem nevezhet ki tagokat. (Szinte hibás állítás, mennyiben a' kormánytól függ, valakit a' főrendi tagok' sorába emelni.) Egyébiránt a' főrendi tábla sokkal közvetlenebb befolyással van az ország' kormányzására, mint az angol pairkamra 'stb.

A' nemesség' nagyobb része Magyar és Erdélyországban, mellynek száma mintegy 346,200-ra megyen, egészen elszegényült, 's a' szolgálatokat teljesítő osztályhoz tartozik; ezen nemesség Magyarország' veszedelme. Más részről ellenben jelentékeny része van a' nemességnek, melly főleg az utolsó országgyűlésen felvilágosultnak, előítélet-nélkülinek mutatá magát, saját lemondással munkál a' viszonyok' javításán, mi által a' külföld' becsülésére érdemesíti magát, 's már is több visszás állapotokat megszüntetett vagy megszüntetni törekszik.

Ha meggondoljuk, a' miveltség' és jólét' minő fokán állhatna Magyarország, 's mennyire miveletlen e' dicső föld 's még a' folyamok' legtermékenyebb térségei is, mennyire hiányzanak a' közlekedés' minden könnyítő eszközei, jó összeköttetési utak 's ez által mennyire csökken a' termékek' kelete; mi kevés történik az alsó néposztályok'

^{*)} Illy czimű munkából: Die europäischen Staaten nach ihren innern und äussern politischen Verhältnissen von Bülow - C u m m e r o w . Altona. 1845.

fejlesztésére, mennyire hiányzanak képző intézetek, politicalis intézkedések, és mi hiányos a' törvények' végrehajtása: szóval Magyarország, erőteljes népével, a' civilisatióban más statusoktól mennyire hátramaradt, – meggyőződhetünk a' felől, hogy a' rendkívüli (talán rendezetlen) szabadság ép' olly ártalmas lehet, mint ha a' szabadság egészen hiányzik.

A' népek' kifejlődési időszakában az absolut uralkodás szükséges átmenetül szolgált, mert rendezett közigazgatást 's szilárd adórendszert hozott be 's ez által mostani, előrehaladott socialis viszonyainknak alapja vettetett meg. Ez állítás' igazságát tanusítja különösen Magyarország' állapota; Magyarország illy időszakon keresztül nem ment, azért maradt annyira hátra, 's ha Magyarország a' többi Európát utól akarja érni, ha olly gazdag, boldog és hatalmas akar lenni, mint hivatva van, erős lélekkel le kell mondania némelly jogokról, (kiváltságokról), mellyek az országra nézve ártalmasok, 's a' kormánynak megadni a' hatalmat, mi által, a' r e n d e k k e l e g y e t é r t ő l e g, rövid idő alatt keresztül lehessen vinni azon intézkedéseket, mik különben soha el nem érhetők 's Magyarország egy századdal marad hátra egyéb polgárosult országoktól.

Szerző tudja, mi nagyok igényei, mellyeket, midőn ezt tanácsolja, egyszersmind a' magyarok' felvilágosult belátásában 's nagylelkűségében helyez, hogy egy részről régi előjogaikról mondjanak le, 's egyszersmind kormányukat eddig nem létezett hatalommal ruházzák fel^{*)}. De Magyarországnak vannak férfiai, kik képesek a' mindennapiságon felülemelkedni, 's kik, midőn az ország' java, a' nemzet' becsülete és nagysága forog fen, megszokott előítéletekhez nem ragaszkodnak. Három pont van főleg, mit e' tekintetben különösen kiemelendőnek tart.

Első: A' szabad [királyi] városoknak több szavazatot adni; ezt valósítani legkevesebb nehézségekkel járand az előzmények után.

Második: Lemondani⁸⁰⁹ a' nemesség' adómentességéről, fentartva mindazáltal az adómegajánlási jogot.

Harmadik: A' kormánynak átadni a' végrehajtó-hatalmat, 's ennek segítségével, (tehát alkotmányos uton, velünk általunk) rendezett jogállapotot hozni be, mi most hiányzik.

Kétségtelenül e' három kívánat' valósításában áll az ország' gyors felvirágzása 's anyagi és szellemi erői' kifejtésének föltétele. Minden szabad alkotmányu statusban el van ez már ismerve 's statusférfinak iránta kétsége nem lehet; hogy pedig a' burocracia

^{*)} Természetesen felelősség' garantiaja mellett, melly nem annyira törvényben, mint institutiókban legyen. Így érti ezt szerző is. – S z e r k .

⁸⁰⁹ PH: lemondani [sh., emend.]

Magyarországban meg ne fészkelje magát, ez iránt a' rendeknek könnyü leszen gondoskodni.

Az adómentesség egyáltalában nem férhet össze Magyarország' jóléte' emelkedésével. Adó nélkül rendezett közigazgatás, szellemi és anyagi erők' kifejtése, mind tehetetlen, 's az adó, jól kezelve, az adófizetőnek sokszorosan behozza az előlegezett költséget. Egyébként Magyarország, mint már most is törvényszerűleg van, megkívánhatja, hogy az adó, mellyet megajánl,⁸¹⁰ Magyarország' számára külön kezeltessék, 's fentartván az ellenőrzési jogot, e' kívánat' teljesítéséről is könnyen szerezhet meggyőződést. Említi itt szerző azon körülményt is, miszerint a' magyar adómentes természet ellen Ausztria saját tartományai' nyers termékeit, miken súlyos adó fekszik, vámmal védi, mi adómentességünk' megszüntével szinte megszűnnék (?)

Az ausztriai kormánynak, mint Magyarországnak egy formán érdekekben áll: azon megmérhetlen forrásokat, mellyek az országban elásva hevernek, használni, a' benső viszonyokat jobban rendezni, a' nyers aristocratia' vad játékának 's a' birtok mostani bizonytalan állapotának véget vetni, az országot vasutakkal, csatornákkal ellátni, a' folyamatokat, mellyek átmetszik 's elárasztják az országot, szoros gátok közé szorítani, hajózhatokká tenni, 's mindenekelőtt élénkké tenni a' tengerparttali kereskedést. Mindez azonban rendezett közigazgatás szoros szabályozott adórendszer nélkül nem lehetséges, és ha Magyarország nagyobb civilisatio' gyümölcseit akarja élvezni, a' célhoz egyetlen eszközül kell választani: az adófizetést és administraltatást.

Itt szerző, kétségtelenül az administratio és adóviszonyok' rendezése után, az ország' investitiójára 200 milliónyi kölcsön' fölvételét javasolja, hiven, mikép' Magyarország, semmi adóssága nem levén, könnyen kap hitelezőket.

Végül munkája' befejezésével említi szerző, mikép' Ausztria' jövődjé kelet felé van, 's Magyarországbn erejének központja.

⁸¹⁰ PH: megajánl. [sh., emend.]

12.

[Iparmozgalmak]

A' Hetilapból tudjuk, mikép' Győrben f.[olyó] évi nov. 1jére iparműkiállítás volt hirdetve. Az iparegyesület' választmánya igen helyesen nem tartja semmikép' tanácsosnak a' vidéki kiállítások' divatba hozatalát. „Már ismételtlen panaszolkodánk, – ugymond az egyesület' érdemes jegyzője, – miként kétszeri iparműkiállításainkban nem valánk képesek összpontosítani hazánk' egész minden vidékebeli iparosságának fényképét 'stb. Az utóbbi kiállítás sem volt képviselője minden vidékeink' műiparának, sem a' műipar' minden nálunk divatozó ágának (Épen, mint Spanyolországban, hol a' központi műkiállítás iránti részvét' hiányát a' ZollvereinsBlatt a' központosítás elleni idegenkedésben keresé. 'S ez észrevételben tagadhatlanul sok igaz van, 's mennyivel inkább áll mindez reánk, hol a' kiállítás egy alapítványokkal kevéssé ellátott egyesület' törekvéseire van hagyva.) Összevéve az egész magyar birodalmat, hazánkat, végvidékeivel, tengerpartjával, Erdélylyel és Horvátországgal egyetemben, e' nagy honra 's tizenöt millionyi népességére nem jutott csak 244 kiállító; – megyéink-, székeink-, kerületeink- és vidékeinkből csak 20 volt képviselve, számos királyi városaink közül csak 14, – mezővárosainkból pedig csak ő küldött be cikkelyeket. – Az egyes iparágak' körében hasonlólag nagy hézagok valának. 70-nél több papirgyárak és malmok közül csak 5, – 27-nél több cukorgyárból csak 4; felette sok üveggyárak- és hutákból csak 5 állított ki 'stb. Mi miatt aztán nem eszközölhetni, hogy egy tekintettel végig lássuk műiparunk' minden mezőinek állapotát, lássuk gyümölcsseit; nem képezhetni miattok országos véleményt műiparunk' képességéről, nem hátramaradásairól; nem irányozhatni mellettök a' további fejlődést, nem javíthatni a' hiányokon, nem ellenmunkálhatni az akadályoknak olly kellőleg és minden oldalon, mint ez lehetséges volna, ha tökélyesen concentrált képe műiparunknak állitathatnék egybe. – A' választmány ugyan több okait gondolja ismerni a' kiállítások e' hézagainak, (ezek között kétségtelenül nem utolsó helyen áll törvényhatóságaink' részvétlensége az iparügy' előmozdítása iránt; nekik kellene az iparüző osztályt a' kiállítás' hasznaira figyelmeztetni, a' beküldésre buzdítani 'stb. Reméljük, hogy e' végett az iparegyesület sem mulasztandja el, annak idejében, fölhívni a' törvényhatóságokat, 's a' törvényhatóságok e' fölhívást közleni fogják az érdeklött gyártulajdonosokkal és czéhekkal), de ugy véli, hogy nagyobb egy sem volt, mint fognának lenni a' vidéki kiállítások, ha azok az országban mindenfelé és sűrűen vétetnének eszközzésbe 'stb. Ennek kárait az iparegyesület már tapasztalta is.

1843-ban épen az országos kiállítások' alkalmával, külön kiállítása volt Erdélyben a' szászföldnek, és a' szászok közül nem volt egyetlen kiállító sem. – 'S minél szűkebb körre szorítkozik a' verseny: annál kevésbé ösztönző, tanulságos és irányozó. Minél kisebb, vagy csak minél kevésbé nagy: a' közönségre annál kevesebb hatása van." 'stb. – Az iparegyesület' e' nézeteiben mi teljesen osztozunk. Mind e' mellett azonban lehetetlen nem méltánylanunk Győr' iparmozgalmait; 's ha jól esik azoknak, kik e' mozgalmak' élén állanak, kirakatban együttlátni azon kör' munkásságának gyümölcseit, mellyre jótékonyhatásuk kiterjed: mi e' hazafiui örömeinkben osztozván, kérjük tisztelt levelezőnket, e' fiók kiállítás' sikeréről is sziveskedjék bennünket majdan tudósítani.

[Gr. Cancrin]

A' nemzetgazdaságtudomány igen érdekes munkával növekedik. Gróf Cancrin, ki Oroszország' szolgálatában öszült meg, hosszas terhes időszakban (1823-tól 1844-ig) pénzügyi minister, gyakorlati pályája' tanulmányait illy czimü munkában bocsátja a' világ' elébe: „Az emberi társadalmak' oeconomíája, és a' pénzügy, egy volt pénzügyi ministertől.” E' munka is igen élesen állítja a' valódi életet bonyodalmaival az elméleti iskola ellenébe. „Már, ugymond szerző, II. Katalin', nagy Péter' eszméjének végrehajtása előtt, bevoltak vive Oroszországba a' védvámok, 's a' bécsi congressus' korában teljes véd- sőt sok tekintetben tiltórendszer állott fen, hogy korlátoztassék a' fényüzés, 's több pénz tartassék ben az országban. – A' békekötésekbe azonban a' diplomaták olly pontokat hoztak be a' szabad kereskedésről, mellyek egy még csak fejlődő országra nézve, millyen volt Oroszország, legkevésbbé illettek. – Uj tariffa készült tehát a' szabad kereskedés' érdekében, (1819), 's eredménye lett, mikép' Oroszország idegen portékákkal elöntetett és sok gyárak megbuktak, vagy közel valának a' bukáshoz. Az ipar hangos panaszra kelt, 's ennélfogva 1821-ben uj, szorosabb vámszabályzat alkottatott némelly tilalmakkal. Ezen vámszabályzatot találá Cancrin, midőn pénzügyi minister lön.⁸¹¹ Ő ezen időnként javított, sok tilalmakat eltörle, némelly vámrovatot leszállított, sokat jövedelem, vagy nem elegendő védelem-hiány miatt fölemelt, a' vám törvényeket némellyekben módosítá. Tehát nem ő behozója eredetileg a' védrendszernek Oroszországban. Hogy ez a' kereskedésnek kárára nem volt, mutatják a' nagy évi jövedelmek, mellyek 1823 óta háromszoroztattak. (De valamint az iparnak socialis utoni védelme sok csalásokra ad alkalmat, ugy a' védvámrendszernek is megvannak bajai, annál nagyobb mértékben, minél inkább közeledik a' tiltórendszerhez). A' csempészkedés a' vámvonaloknál, a' kikötőket sem véve ki, gyakran nagyban üzetett. Ez által a' védrendszer sok esetben kijátszatott, a' becsületes kereskedő nem állhata fen becsületesen. – Cancrin megváltoztatá a' vám-személyzetet; a' vámörizet a' határoknál rendes lábra állitatott az europai vonalon, mintegy kilencz ezer gyalog- és lovasból – Franciaországban husz ezer – jól fizetett kitünő sereg; a' vámfelügyelők kiszolgált

⁸¹¹ PH: lön{.} [sh., emend.]

katonákból vétettek. Saját stempelpapír hozatott be, a' csempészetben⁸¹² is szoros szemügy alatt tartatott'stb.⁸¹³ Így sikerült a' csalásokat lehetőleg megkevesíteni, a' nélkül, hogy az Oroszországbani kiszállás nehezített voltna, mert az utazóval alig bánnak valahol nyájásabban. (?) A' csempészkedés ez által több veszélylyel lön öszekötve, a' biztosító jutalmak emelkedtek, kobzás eleinte igen sok volt, de később lassankint kevesedett. De hinc illae lacrimae! A' szomszéd tartományok' bizonyos osztályai sokat vesztenek; eltölték panaszaikkal az irodalmat és hirlapokat; szeretik mondani, hogy Oroszország' egész gyáriparossága csak mesterségesen tartatik fen, az elméleti az ugynevezett szabad elmü (?) iskola' emberei igen igaztalannak találják, hogy Oroszország saját érdekeit 's nem idegen érdekeket pártol. – List nagyon igazán beszélt. Az is hamis hir, – mond továbbá a' kiszolgált minister – mintha az ipar Oroszországban a' kormány' részéről áldozattal tartatnék fen. Nagy ez ipar önmaga által, 's 25 év óta a' gyárak' pártolására jelentékenyebb öszlet épen nem fordítottatott. Egészen máskép' hatottak az ipar' emelésére 1823. óta, egy kereskedelmi- 's iparlappal, külföldi ügynökök által, kik tudósítást adtanak az uj találmányokról, javításokról, mutatványokat küldenek be rendesen, ügyes idegenek' bevitele, nagy kézműipartanács által szakosztályai és levelezőivel, nagy műtani intézet, reáliskolák, ifjak' külföldön utaztatását, rendes iparműkiállítások által Moskauban és szent Pétervárott jutalmazások- és kitüntetésekkel, ingyen rajziskolák, a' munkásokkali jobban bánást szabályozó rendeletek 's több más hasonló eszközök által. Mindez elősegité az ismeretek', kedv', szóval az értelmi tőke' szaporodását, 's eszközül szolgál, hogy az ipar mostani önálló magasságára emelkedjék, 's az árt leebb szállítsák. Ha az ipar a' finomabb készítményekben még hátra van is, a' jó, közép 's közönséges készítményekben derekasan halad. A' gyapotgyártás jól megy, a' fonás is; selyemkészítményekben csak Lyon áll előbb. Pétervár és Moskau tele vannak gyárakkal. 'stb. –

⁸¹² PH: csempészet ben [különírva]

⁸¹³ PH: 'st{b}. [sh., emend.]

14.

Védrendszer^{*)}.⁸¹⁴

Rendkívüli igaztalanság és visszás dolog, ha a' status a' saját határain belül, ugyanazon törvények 's egyéb külső viszonyok között élő iparüzők' egy részét mi kegyeli mások fölött 's mesterségesen támogatja. A' szabad versenyzés' eredménye, hogy a' tehetség, ügyesség és előrelátás győz az ellenkező tulajdonságok fölött, 's ez helyesen van. Másként áll a' dolog, ha a' status' összes iparüzőire nézve lehetlen a' versenyzés más idegen statusok' lakosival, 's pedig olly okoknál fogva, mellyeket legyőzni nem áll a' hazai polgárok' hatalmában. Hogy illy viszonyok létezhetnek, józan észszel nem tagadhatni. Például, ha valamelly statusban az ipart nehéz adók terhelik, a' nyers anyagok és gyári kellékek' beszerzése nagy költségekkel jár, az idegen iparüzőkhez csatlakozik a' hazai vevők' előítélete, mindenek fölött pedig, ha a' külföldi gyárnokok az ipar' korábbi üzése által tapasztalatban, ügyességben előre haladtak, jó gépezettel ellátvák, 's tetemes nyereségeikkel beruházott tőkéiket már letörleszték: illy esetekben a' hazai készítmények' ára a' külföldiekkel nem versenyezhetik, 's az akadályok' elhárítása teljesen szabad versenyzés mellett lehetetlen. Természetesen igen helytelen fogna lenni ezen, a' külföldiek által élvezett előnyök miatt tüstént azt következtetni, hogy tehát minden hazai iparágak, mellyek azon előnyök miatt szenvednek, hasonló versenyzés ellenében az idegen áruk' behozásának nehezítése által védessenek; sőt meg kell engednünk, mikép', ha a' dolgok' természetében fekvő akadályok miatt előreláthatni, hogy a' hazai termékek soha hasonló olcsóságra 's jóságra nem emeltethetnek, azon iparágakkal jobb felhagyni, 's az árút ott venni, hol legolcsóbban szerezhető, 's az emberi erőt, tőkét és értelmet olly foglalkozásokra fordítani, mikre nézve kedvezőbb körülmények mutatkoznak. Ezt kívánják a' nemzetgazdaság' törvényei, a' fogyasztók' érdeke, a' népgazdaságnak megóvása hamis iránytól, 's egyszersmind szükséges is, hogy azon iparüzők is, kiknek hasonló termékekre, mint gyári szerekre, vagy félgymánymányokra szüksége van, megóvassanak a' veszteségtől, miszerint rosszabb és drágább termékeket lennének kénytelenek venni. Egyetlen kivétel lehet e' szabály alól, ha valamelly iparágat, melly az országban már nagy kiterjedésben üzetik, az idegen versenyzés' ujonnan bekövetkezett tulnyomosága romlással, tőkéje' egy részének elvesztésével, vagy zavarban hozni fenyegeti.

^{*)} Mohl után.

⁸¹⁴ PH: vedrendszer [sh., emend.]

De ha a' körülmények úgy állanak, hogy a' jelen pillanatban ugyan még nem lehetséges a' hazai iparra nézve a' szabad versenyzés, de biztosan várhatni annak erősödését, ha kifejlésére idő engedtetik; hacsak mulékony veszteségről van szó, a' józan okosság parancsolja, szenvedni e' veszteséget, hogy maradandó 's talán igen nagy nyereséget biztosítsunk jövendőre; ez eljárás ellen igaztalan a' fogyasztoknak panaszt emelni, miután a' mostani nagyobb kiadás csak kamatozó költségül tekintethetik. Ez eset pedig gyakran előfordul. Minden kezdődő iparnak, még a' legkedvezőbb természeti viszonyok között is, kell nehézségekkel küzdenie, mellyek' terményzésére kezdetben igen veszteségesen hatnak, de később megszűnnek. Illyenek: a' munkások' gyakorlatlansága, a' vállalkozók' idegenkedése az újtol, tőkehiány a' bizonytalan nyeresmény 's még nem alapított hitel miatt, rosszabb gépezet. Ide járulhat az adó. Mindezek a' kiállítási költségül alább nyomák az árt. Mindez esetekben nyilván van, hogy, ha a' vevők valamely országban kormányzási szabályok által kényszeritetnek egy ideig saját honfiak' készítményeit venni, a' kényszerítés' oka csakhamar meg fog szűnni, 's az általános szabad versenyzés' minden hasznai ismét élvezhetők lesznek 's pedig a' hazai iparosság' kára nélkül. Illy szabályok' ótalma alatt ugyan is a' munkások gyakorlottak lesznek, a' tőkék saját nyeresmény és bizalom által egészen fedeztetnek, a' vevők a' külföldről leszokva, megszokják a' mindig javuló hazait, a' műszerek kijavíthatnak 's szaporíthatnak. A' védőszabályok lassanként majd ismét kevesednek 's végre megszűnnek, miután a' külföldit tapasztaltságban és kiállítási erőben elért hazai ipar immár magán segíteni képes, következőleg tartozik is. – A' hazai fogyasztók' illyes megszorítása úgy történhetik, hogy vám szabatik a' hasonnemü idegen árukra, mellyeket védeni kell, aránylag azon előnyökhez, miket a' külföldi terményző élvez, 's így, miután e' kiegyenlítési vám egyedáruságot nem okoz, a' hazai iparra nézve sem szülhet hanyag hátramaradást. Innen olly eszköz az, mellynek köszönheti minden, az igazság' nagyobb fokára emelkedett nemzet virágzását; így Anglia, Franciaország, Németalföld 's most a' német vámszövetség.

Azonban, tagadhatlan, hogy e' rendszer ellen is lehet nagy nyomatéku ellenvetéseket tenni. De legtöbb ellenvetés valóságos félreértéseken alapszik,⁸¹⁵ 's végre is arról lehet szó, mellyik részen van a' tulnyomó haszon. Az emberek ritkán élvezhetnek zavartalan örömet, főleg a' bonyolult társadalmi viszonyok között. Vizsgáljuk az ellenvetéseket.

⁸¹⁵ PH: alapszik. [sh., emend.]

Tagadhatlan, hogy vannak a' védrendszernek némely árnyoldalai. Mindenekelőtt a' fogyasztókra nézve árfölemelést idéz elő, mi egyesekre, kik csupán saját egyéni hasznukat tekintik, fájdalmasan hat, sőt gyakran valóban árt is. Továbbá kétségtelen, hogy a' védrendszer által kikerülhetlenül előidézett csempészet erkölcstelenséget idéz elő, főleg a' szegényebb határlakosok között. 'S a' csempészet' meggátlására szükségessé lett határőrök' tartása sem igen jótékonyan hat a' statusra és népvagyonra. Végre a' szabad kereskedés szenved.

Ellenben nyilvános balfelfogás a' tiltó rendszer' minden ártalmait a' védrendszerre akarni átruházni. Mert míg a' külföldi árukra vetett teljes tilalom mellett a' hazai ipar tökéletesedés' legfőbb ösztönét nem érzi: hasonló hatással nem vádoltathatik a' védrendszer, melly csak a' természetes egyesek által le nem győzhető akadályokat háritja el, 's a' külföldit a' belföldivel egyenlő állapotra helyezi. Ha a' hazai munkás nem törekszik a' különben is már előrehaladottabb külföldivel, annak minden ujításai mellett is, kiállani a' versenyt, önmagát megfosztja a' védelemtől, mellyet a' status nyújt neki; nem is említvén, hogy minden védvám természeténél fogva csak átmeneti rendszabály, 's az érdeklettek kényszeríti, hogy mielőbb igyekezzenek nélkülözhetni, attól sem tarthatni, hogy a' tőkék olly vállalatra forditassanak, melly az ország' természetes viszonyival egybe nem férhet. Tehát mindazon példák és erősségek, mellyek a' valódi behozatali tilalmaktól, vagy ezzel egyenlő tulságos vámdíjazástól vétettek, semmit nem bizonyítanak. Annálfogva mindazon megtámadások, mikkel a' száraz föld' statusainak védszabályai, némely angolok 's különösen MacCulloch által a' szabad kereskedés' érdekében ostromoltatnak, 's annyi német (és magyar) által vizshangoztatnak, nem egyebek üres szélmalomharcolnál. 'S az angolok' eljárását könnyebben felfoghatni még, mint az utóbbiak' rövidlátását. Az is megfogható, ha a' kereskedők a' védvámok ellen vannak, 's lármásan sürgetik megszüntetését, nem tekintve arra, hogy a' virágzásnak indult ipar ismét előletik. Kétségtelenül reájok nézve nem igen hasznos a' védrendszer; de az innen eredő veszteség a' belföldi ipar' szükségeinek szaporodása által csak hamar ismét kiegyenlítettik, sőt minden mostani hátramaradásuk idővel tizszeresen ki leszén pótolva, mihelyt az iparosság erőre kap, 's a' vámok ismét leszállanak, a' kereskedés pedig uj, előbb nem ismert forrást nyer a' ki és bevitelben 's mindennemű forgalomban. Hiszitek, hogy az angol kereskedésre nézve mindegy lenne, ha Angliában semmi iparosság sem volna is? – Távol legyen, minden vámrendszert észszerűnek állitanunk, 's igazolni akarnunk a' szabályzatok' minden egyes tételeit. Vannak észtelen vámintézetek; némely status ipar után törekszik, noha minden viszonyai által csak nyers anyagok' természetére van utasítva. De e'

balfogások a' maga helyén 's okosan alkalmazott védvámok ellen soha sem argumentumok. Nem egyéb e' védrendszer mint fölfedezési kiváltság az összes ipar' számára. 'S ki állítja e' kiváltságot azért elvetendőnek, mivel eleinte az árukat valamivel drágábbá teszi? – Z. J. W.

[Hitelintézetek ügye Németországban, Hamburgban]

Midőn a' világ' civilisált népei anyagi érdekek után fáradoznak, 's isten' segedelmével már a' mi népünk a' magyar is megérté a' kor' intő szózatát; midőn a' közfigyelem nálunk is az ipar' és kereskedés' igényei felé fordult: a' 'journalistica' feladatának hisszük a' világ' nemzetgazdasági mozgalmait folytonos figyelemmel kísérni, 's mind azt, mit e' részben a' kül és belföld tanuságosat nyujt, – ha szükség kívánja, jegyzetekkel is magyarázva – az olvasó közönség' elébe juttatni. Nemzetgazdaság és pénzügytan nélkül a' politicai tudományoknak csak igen kis részét ismerjük, ismeretlenek előttünk a' nép' jóléte' emelésének legtöbb eszközei. Ezeknél fogva valamint közelebbi időkben eddig is tevénk, ugy ezentul is gyakrabban fogunk lapjaink' minden rovatában kül és belföldi intézetek', vállalatok' 's mindennemű nemzetgazdasági mozgalmak' és munkák' ismertetésével foglalkozni. – Jelenleg egy hitelintézetről szólunk, melly Hamburgban most alakult, 's városi telkekre kölcsönöz. Szükségesek hasonló pénzintézetek a' hitel' megszilárdítására, 's hogy közbenjárók legyenek a' tőkepénzesek 's a' pénzt kívánó fekvő birtokosok között. A' hamburgi hitelintézet egy részről a' városi házbirtokosoknak épületeik' $\frac{2}{8}$ sőt különös esetekben $\frac{8}{4}$ résznyi kimutatott értékeig eszközöl mérsékelt kamatu kölcsöntőkéket, más részről a' tőkepénzeseknek, mint közbenjáró, pénzeikre nézve lehető biztosságot szerez. Mire nézve a' tőkepénzes tőkéje' értékeig hitellevelet kap az intézettől, melly városi telkekre van kiadva, 's mellytől az intézet a' tőkepénzesnek, félévi részletekben, $3 \frac{1}{2}$ száztóli kamatot fizet. A' kamatszeletekhez ígértejegyek ragasztatnak netalán előfordulható osztalékokra. Ez osztalékot az által kívánják nyerni, hogy a' kölcsönt kereső házbirtokosokkal a' négy száztuli kamatot részletekben évnegyedenként mindig előre fizettetik. E' mellett: a' telekbirtokosok' érdekében a' bank évi törlesztéssel van egybekötve. A' bank' utalványai az előmutatóra (au porteur) szólván, az intézet' minden bankházainál beváltathatnak. 'S hogy azon nehézségek, mikkél némelly országokban az előmutatóra szóló jegyek járnak, kikerültessenek, e' hitellevelek' jegyeiben a' váltó' alakja vétetett fel, 's a' közönség' kényelme' tekintetéből tallérokban, forintok- és frankokban is kitétetik az érték. – Ez intézet, ugy hiszi a' Zollvereinsblatt, igen üdvös befolyással fog lenni a' városok' felvirágzására. Minél több tőke foly jelenleg más csatornákon 's el a' telekbirtokostól, 's

minél gyakrabban adatik korunkban nyereszkesedésnek elsőség a' realis elhelyezés fölött,⁸¹⁶ annál sürgetőbbé lön az innen eredő bajon hathatósan segitni. Talán egyedüli rosz oldala vasutmozgalmainknak, hogy az ország' pénzerejét pillanatra egy pontra vonják össze. Innen aztán birtokosok és iparüzők panaszkodnak, gyakran még a' vasutvállalkozások ellen is, mik tőlök elvonják a' tőkét. A' hitelintézet már az által is jótékonyan fog hatni, hogy e' bajokon segitend. A' telektulajdonosok' jóléte és hitele a' hazai iparosság' előmozdítására a' leglényegesbb kellékek' egyike. Különösen jó lehet hatása hasonló hitelintézetnek a' városok' ujbóli fölépítésére. 'S valljon az árviz után, nem jobb lett vala-e sorsuk azon pesti házbirtokosoknak, kik most a' 2% kölcsönt nem képesek lefizetni, ha e' lefizetés bankműködés által apránként törlesztetnék le:?

⁸¹⁶ PH: fölöttt,[sh., emend.]

16.

[Az ausztriai birodalom kereskedési viszonyai]

I.

Az ausztriai ipar' és kereskedelem' organuma, az ausztriai Lloyd, igen érdekes értekezést kezd meg, „Auszttria' ipara, hajózása, szárazon és vizeni kereskedelme” cím alatt. Szól mindenek előtt a' statistica', mint tudomány' állapotáról a' régi és újabb időkben; azon korban, mikor nem volt egyéb a' számok' élettelen csoportozatánál, és mostan, mikor az a' miveltség' és alaperő' pragmaticus, észszerű és egybehasonlító előadása, tekintettel mind az anyagi, mind a' szellemi productiv erőkre. Az adatok' egybe gyűjtésére statistikai intézetek állítottak más nemzeteknél. Svédországban már a' múlt század' közepén állítottak fel ugynevezett táblázati bizottmányok. Angliában a' közszellem 's alkotmányoszerű nyilvánosság elegendő segédforrást nyujtnak a' statistikai tanulmányhoz. Statistikai hivatalok állítottak 1804.⁸¹⁷ Párisban Napoleon, és később (1819.) Moreau de Jonnes által, 1805. Berlinben, 1831. Szászországban, Münchenben és Weimarban, 1842. Prágában az iparegyesületnél. (Ennek működését, rendezését igen czélszerű lenne iparegyesületünknek figyelemmel kísérni). 1844. Hamburgban. Auszttria állita II. József alatt statistikai tanszéket a' statisticának egész Európában, először Bécsben 's aztán minden egyetemeknél.⁸¹⁸ 1840-ben pedig, miként már e' rovatban épen mi előadtuk, administratív statistikai hivatal is állított. Az adatok' gyűjtésében fáradhatlanul jár el a' Lloyd intézete is, mellynek lapjában már egy tized óta közöltetnek hivatalos hitelességű adatok. Mi egyébként a' fentebb említett című cikket illeti: azt értekező következő hat részre osztja: 1) Auszttria' eddigi kereskedelmi viszonyai a' külfölddel. 2) Auszttria' hajózata egybehasonlítva egyéb statusokéval. 3) Auszttria' ipara mostani állapotában, hasonlítva a' világpiaç' egyéb főversenyzőivel. 4) Következtetések. 5) Kinézések és óhajtasok. Ezek után értekező mindenek előtt szükségesnek látja saját nézeteit előadni a' kereskedelmi politicáról, miután több különböző szinezetű cikkek jelentek meg e' részben lapjában. Nézeteit ekkép' adja elő.

A' közélet' anyagi viszonyai rendesen két különböző szempontból ítéltetnek meg; vagy a' tudomány' általános, magasabb szempontjából, az egész emberiségre való

⁸¹⁷ PH: 1804{.} [sh. emendálva]

⁸¹⁸ PH: egyetemeknél{.} [sh. emendálva]

tekintettel fogatik fel a' kérdés, vagy nemzeti szempontból, egyes nép' különös, saját érdeke szerint egyéb idegen statusokkal szemközt. Említést nem érdemlenek azok, kik magány kinézéseik' roszul elpalástolásával majd a' műipart, majd a' földmivelést vagy a' kereskedést tartják egyedül idvezítőnek, 's ez egyes ágak' egyikének tulságos befolyást tulajdonitanak az egész népgazdaságra. A' fentebbi két ellentét két ellenkező tábor formál. Egyiknek zárlóján; kereskedelmi szabadság, másikén: iparvédelet áll. Az első, természetesen jelentékeny eltérések mellett egymás között, állítják: miként a' szabad és természetes kül- és belföldi munkaverseny egyedüli alapja a' nemzetgazdaságnak, 's leghatalmasb rugótolla az iparkifejlődésnek. Az árulás és keresés' viszonya magában szabályozódik, 's egészen a' nép' erkölcsi és értelmi kifejlődése' állapotától függ, a' népgazdaság-ápolás' vég célja oda törekedni, hogy az emberek minden megengedhető élvezetben lehető könnyen részesülhessenek, 's ez élvezet ne drágittassék védvámok által, mellyek csak mesterkél't 's azért beteges üvegházipart idéznek elő. A' kereskedelmi mérleg nem létező valami, a' bevitel' értékének mindenkor nagyobbnak kell lenni a' kivitelnél, már a' kereskedők' nyeresége miatt is; a' pénz csak áru, kereskedés, melly mellett egy rész szüntelen veszít, tartós nem lehetne. Mondják továbbá: az idegen áruk' szállítási költsége, főleg sulyosabb körülmények közt, már elegendő védelmére szolgál a' belföldi iparnak; a' nemes érczek' szaporodása által a' nép' tőkái nem szaporodnak; a' belkereskedés a' nemzeti vagyonságot jobban emeli, mint a' külső; mindegy, ha a' nemzet nyers anyagokat vagy gyártmányokat viszen ki, csak az tesz valamit, ha a' leghasznosabb, legnyereségesebb kereskedelmi foglalkozások lehetőleg sokasítatnak, és a' saját productiv képességünk által terményezett árukból annyi adatik el, mennyi lehetséges. Mindez azonban csak teljes kereskedelmi szabadság mellett elérhető. A' védrendszer külföldön csak adni akar és venni nem, a' mi lehetlen; megdrágítja a' belkészítményeket, 's ezért külföldön eladhatlanokká teszi (!!); egyedárusságot ad a' belföldi iparüzőknek 's indolensekké teszi, 's végre a' magasabb beviteli vámok' rendszere mellett kikerülhetlen a' csempészet, melly kijátsza a' védrendszernek képzelt hasznait. –

Mások ellenben a' kereskedési szabadság és szabad versenyzés' tanait gyakorlatellenieknek mondják. Legkitünőbb apostola az ártalmas rendszert csak a' continens' ipara' természetes ellenségének érdekében találta fel, követői német és francia cosmopolitanusok és iskolabölcsek. Az ipar' célja minden statuserők' általános munkássága, általános jólét, melly szellemi életre vezet. Védvámok szükségesek, hogy a' statusok között az oeconomiai súlyegyent lehetőleg helyreállítsák, sőt mint viszonsági vámok az önfentartás' kötelessége által szabotnak. Általok szolgáltatik tőke az

iparüzőknek, az iparüzési növelés előmozdittatik 's erő ipar növeltetik. A' status minél több nyers anyagot hozzon be, 's minél több gyártmányt vigyen ki. A' külső verseny az iparosság' ösztönzésére nem szükséges, (azt már nem mondják a' védrendszer' baráti, hanem a' verseny ellen vannak akkor, midőn az az erős' harcza a' gyöngé ellen), mert a' benső verseny elég ösztön az iparüzőkre nézve. A' védvámok az iparüzőt nem gazdagítják a' mezőgazda' rovására, mert a' benső ipar által megmérhetlen haszon háramlik a' földmivelésre; földmivelő országok gyáriparos országokkal szemközt mindig szegények, sorsuk, lételők mástól függ; rossz termés' idején földmivelő országban éhhalál van, gyáriparosban csak nagyobb drágaság.

A' Lloyd' nézeteit, 's a' cikkely' folytatását más alkalommal.

II.

Közlöttük a' Lloyd' előadása szerint a'⁸¹⁹ két nemzetgazdasági iskola' nézeteit. Az alkalommal megkelle vala jegyeznünk, mikép' a' nemzeti rendszer' tanait az említett lap nem adá elő főbb vonásaiban sem, mint a' régi iskola' elméletét. Most lássuk magának a' Lloydnak okoskodásait. A' Lloyd a' két pártot tulságokkal vádolja, 's tanaikból szükségesnek látja külön választani az igazat, a' helyest, 's úgy alkotni egészszé. A' két rendszer, ugymond, egymás' irányában úgy áll, mint elmélet és gyakorlat, közönséges és különös, általános és viszonylagos. Az elmélet a' gyakorlati élet' melege nélkül terméketlen, 's a' gyakorlatot szükség, hogy az elmélet' magasabb szelleme vezesse, különben eljárása lélektelen marad. Ugy tetszik, hogy a' kereskedelmi szabadság' tana általános szempontból egészen helyes; de szinte olly igaz, hogy a' szabad ág, a' világ 's a' társadalmi organismusnak nem egyedüli lételeme, hanem illyen a' szükségesség is. – Szabadság általában csak szellemi dolgokban gondolható: az anyag, felvett alakjában, bizonyos térhez, körhöz van köttelve, tehát a' természet által korlátoztatott. Innen a' népgazdaságtan gyakorlati, tapasztalati tudomány. Tapasztalati tételek képezik tehát különösen minden egyes nép' politicai oeconomiaja' tanait, de magasabb világnézeti combinatiókról sem kell megfeledkezni. E' tudományban kevés positiv tétel van. Mi egy népre bizonyos időkbek 's bizonyos körülmények között illett, más helyen 's előhaladottabb században ártalmas lehet. Így ma egyik mint a' másik rendszernek csak kevés vak követői vannak, talán senki sem hiszi többé, hogy a' nemes érczek egyedüli

⁸¹⁹ PH: a' a' [sh. emend.]

tárgyai a' vagyonosságnak, 's hogy csak arra kellene törekedni, minél többet eladni 's minél kevesebbet venni más nemzetektől. Smith Ádám és Say az ipar' elkülönzött védelmét hibásan összetévesztik a' vizstrolási szabályokkal; ellenben más részről List sem tagadhatja, hogy az említett híres angol' érdeme, hogy az elemzési módszer a' political oeconomiába behozatott, 's hogy nagy világ vettetett általa a' tudomány' legfontosabb ágaira. 'S aztán List maga sem absolute állítá fel rendszerét, – a' védrendszert csak nagyobb statusokra nézve kötelezvé, 's megengedvé, miszerint a' védlet' tulüzése ártalmas lehet. A' mérsékelt védlet' hasznait élvezik Franciaország, Ausztria 's a' német vámszövetség. – Tehát a' status-viszonyok' szoros kutatása, a' statistica mindenek előtt szükséges a' nemzetgazdasági dolgok' előítélet nélküli megítélésére. Innen a' Lloyd késni fog véleményét kijelenteni az ausztriai prohibitiv vagy is magas védrendszer felől, míg az ipar' jelen állását közelebről nem tekinti, míg annak előmenetelét más statusok' ipara' állásával egybe nem hasonlítja 'stb. A' rendszerek' bővebb fejtegetését másoknak hagyván a' Lloyd, kijelenti, hogy tekintete előtt magasabban áll saját hazájának boldogsága, miután törekedni kell, mint minden világnézeti metaphisicus bölcselgés. (Mi kár, hogy a' P.[ester] Zeitung dr. Hock' világnézeti' metaphisicus bölcselgése helyett, az illy czikkeket nem veszi át, mellyek az iparvédlet mellett bizonyítanak). Tisztelet a' tudósoknak, kik rendszerök' világával előljárnak a' haladás' utján; de becsület a' cselekvés' embereinek is, kik az élet' jelenségeit, viszonyait nem ignorálhatják.

Ausztria' világtörténeti hivatása kétségtelenül keletet nyugottal közvetíteni. A' népvándorlás' főfolyama keletről nyugotnak ment, 's most (a' visszacsapódó tenger' módjára) nyugotfelől terjed ki keletre az emberi nem' mivelődése, nyugotról kelet felé foly a' dicső folyamut, ősz Dunánk, arra vezetnek Adria' hullámai. Német, román, szláv 's egyéb népektől lakatva, mellyeket a' szükségesség' köteléke 's egy közös uralkodó fűz egybe, gazdagon megáldott tartományokból áll, (hol minden nemü gabnafaj, hasznos állatok, drága bor, déli gyümölcsök és selyembogár tenyész, hol a' hegyek mindenféle nemes érczeket rejtenek magokban) 's egy kis Európát képez az ausztriai birodalom. De Ausztriának hatalmát, befolyását keleten meg kell állapítani. – Ausztria e' részben lassan halad (valljon haladt-e eddig?), de itt az ipart és kereskedést megsemmisítő kiváltságok, visszaélések és erőszakosságok már 150 éve, hogy megszüntettek; 123 éve, hogy a' kereskedelmi és váltójog bevitetett; 116 éve a' vámszabályzat' kibocsátásának; 86 éve, hogy consulusok állittattak; 79 év óta áll Triesztben az első biztosító intézet, 73 év előtt tétettek Amerikába az első hajózási kísérletek, 72 éve, hogy elemi iskolák állitattak, (ezen rendelet a' birodalom' minden részeire kiterjesztett. Minket is belefoglaltak. A' gradiskai

ezredből írja Spolinovich, – hogy 1780-ban, olvasni, írni senki a' nép közül nem tudott, 's a' felső rendeleteket a' Ferencz-rendü barátok magyarázák meg); ennyi ideje körülbelől, mióta a' tartományok közötti vámvonalok megszüntetettek; 60–64 éve az örökös jobbágyság' eltöröltetésének, a' szabad költözés' megengedésének 's szegényintézetek' alapításának; 62 éve, hogy behozatott az alkuszok' rendszere; 59 éve, mióta megengedtetik, hogy nemesek is lehessenek tőzsérek és nagykereskedők; 57 éve az első szülöttségi jog' szabályoztatásának; 28–38. éve a polytechnicus iskolák' bevitelének; 30 éve, hogy az osztrák nemzeti bank áll; 27 év előtt jelent meg az adriai tengeren az első gőzös;⁸²⁰ 26 éve az első takarékpénztár' alkotásának 's az első gőzgép' alkalmazásának; 25 éve, hogy a' gyors posták 's találmányi kiváltságok fenállanak; 15 éve, hogy a' dunai gőzhajózás elrendeztetett; 12 éve a' prágai iparegylet' alakulásának; 10 éve az ausztriai első általános iparműkiállításnak; 7 éve, hogy az ausztriai vasutakon gőzmozgonyok használatnak; 4 éve az ausztriai kereskedelmi kimutatás' megjelenésének, 1 éve a' statistikai hivatal' létrejöttének, 's annak, hogy az ipart gátló katonai hosszas szolgálattidő leszállított. Hogy állott Ausztriában még ötven év előtt minden! Gyarmati árucikkeket Hamburgból és Rotterdamból kapott egész Németország; az osztrák kézműves (mert még gyár nem volt) csak bizományban vagy legfeljebb a' lipcsei és frankfurti vásárra dolgozott; mindent készpénzzel kelle fizetni; 's különös kedvezés volt, ha valaki 25%-ra hitelezhetett, papírpénz és statuspapír még ismeretlen volt a' kereskedői világban; még nem volt gyapotfonás, és általában semmi figyelmet érdemlő iparvállalat; Ausztria' tengerészete (most 140 millió) 1815-ben 5 millióra csökkent; mesterséges uthálózata (most 3,500 mértföld) 50 év előtt alig 20ad résznyi. Mi történt azóta, hol áll most Ausztria' ipara, kereskedése: máskor előadjuk folytatólag.

III.

Vizsgáljuk Ausztria' kereskedelmi viszonyait.⁸²¹ Ez ismeretre nekünk nem kevésbé szükségünk van, mint önismeretünkre, azon viszonynál fogva, mellyben Ausztriával állunk. – A' tartományok, mikkél Ausztriának kereskedelmi összeköttetései vannak, háromfélék. Olyanok, mellyekkel határos levén, közvetlen kereskedést üz Ausztria a' szárazon; 's olyanok, mellyekkel vizen üzetik egyenes kereskedés; vagy végre távol fekvő tartományok, mellyekkel részint egyenes kereskedési összeköttetései vannak,

⁸²⁰ PH: gőzös, [sh. emend.]

⁸²¹ PH: viszonyait, [sh. emend.]

részint más tartományokon keresztül üz közvetett kereskedést. Az első rovatba eső kereskedési közvetlen érintkezések' eredménye 1843-ban a' szárazon illyformán állott a' Lloyd szerint:

	behozatal'	kivitel' értéke
a' vámszövetség' határain	ft 30,035,104	35,370,803
Krakkó felé . . .	505, 815	2,895,233
Lengyelország. . .	40,352	1,261, 124
Oroszország . . .	3,905,369	2,339, 789
Törökország . . .	13,986,988	7,917,736
Olasz-statusok (idegenek) .	13,758,080	15,866,823
Schweitz 2,072,872	18,613,061
Összes behozatal: 64,394,579; összes kivitel: 84,264,569.		

A' tengeri kereskedés pedig következőleg:

	behozatal'	kivitel' értéke
Fiumén keresztül . . . ft	244,559	2,093,904
Trieszt . . .	27,152,702	11,824,013
Velence. . .	16,226,248	3,924,103
egyébb tengerpartokon .	3,402,770	2,007,366
Összes behozatal: 47,026,279; összes kivitel: 19,849,386.		

Tehát tengeren és szárazon együtt 1843-ban volt a' behozatal: 111,420,858; kivitel: 104,113,955; 's így az összes forgalom: 215,534,013 ft. Ezen forgalom összesen 13 év alatt 52 száztulival növekedett. – Vizsgáljuk már most az egyes nagyobb statusokkal kereskedési viszonyokat.

Mindenek előtt északnyugoton a' hatalmas Anglia tűnik szemünkbe. Anglia befolyással van minden egyéb statusok' kereskedelmi viszonyaira. A' Lloyd mindazáltal úgy hiszi, hogy Angliától a' monarchia keveset várhat terményző ereje' (tőkési 'stb.) szaporítására. – Ásványterményéből Ausztria csak higanyt, kevés cinobert, stirii aczélt további kikészítés végett 'stb. vihet Angliába, hol a' vas' közönséges nemei és öntvények sokkal olcsóbban állittatnak ki. De legkiáltóbban szólnak a' számok. Mig Ausztria ásványtermékeiből csak 1,809 mázsát viszen Angliába, a' trieszti szabad piacon 104,250 mázsa britt nyers ásványterméket, nagy mennyiségű kőszén, nyers vasat, rezet 'stb. lehet látni. A' több kikötőkről e' tekintetben adatok nincsenek.

A' mezőgazdasági termények között Angliában főleg a' gyapju és selyem talál keletet. E' részben szinte bajos bizonyos adatot nyújtani a' mennyiségre nézve, melly

kivitetik. Különösen a' gyapjura nézve, melly kiviteli czikk többnyire Hamburgban, Belgiumban, 's a' selyem Calaisnál jut tengerre, 's Német és Franciaország' kivitelétől el nem különböztetnek. A' Lloyd megjegyzi, hogy nem tartozik azok közé, kik a' nemzetre nézve rendkívüli szerencsének, boldogságnak tekintenék a' nyers termények' nagy mennyiségbeni kivitelét. (Különös, és mégis e' boldogságot akarja ránk magyarokra disputálni a' Lloyd' egyik dolgozó társa, Dr. Hock, és e' nagy oeconom' bámulója a' Pester Z[ei]t[u]ng), de ha a' gyapjukivitel' értéke 1843-ban⁸²² 9,273,440. a' selyemkivitel pedig 28,044,210 forintra rug pengő pénzben, e' körülmény mégis mutatja, hogy a' juh- és selyemtenyésztésünk még igen messze van a' kifejelettség' azon fokától, mire a' természet által hivatva van. – Itt van helyén megemlítenünk Anglia' nyilvános törekvését, nélkülözni az idegen nyers terményeket, és saját gyarmataiból venni azokat. „Egyetlen országnak sincs hatalmában, mond a' Journal of Commerce, Angliát ipara' anyagaitól, segédzereitől megfosztani.” 'S ezt a' Lloyd adatokkal is igazolja; előadja, mi oriaszilag halad Ausztralia a' gyapjutermesztésben, 's következteti, hogy a' continens' gyapjakereskedése Angliával nem igen sokára végét éri. Tehát valamint Északamerika, előre sejtven, hogy gyapotvására Angliában megfog szünni, ebben csak ösztönt talál gyapotipara' óriásivá emelésére, ugy Ausztria is mindenképen azon legyen, hogy gyapjuiparát a' lehetőségig kiterjessze, tökéletesítse. Nem ez- e nekünk magyaroknak is feladatunk, 's midőn ekkép' a' hazai terményezés szaporittatik, szükségesnek tartja a' Lloyd, hogy egyszersmind a' hon' védsorompóin belül nagyobb keletet találjon. És itt vagyunk a' védvámok' eszméjénél, melly ellen olly nevetséges szélmalom harczot küzd Dr. Hock 's bámulója a' Pesther Z[ei]tu[n]g.

Kedvezőbbben állanak a' körülmények Anglia' irányában a' selyemre nézve. A' jeles minőségű anatóliai selyem a' szükségnek épen nem felel meg, 's a' chinaiak sokkal több hasznot huzhatnak selymök' feldolgozásából, mint nyers kiviteléből.

Gabnakivitelünk a' hármassziget' terméseitől függ. A' canadai, odessai 'stb. buza sem hagy nagy nyereségre kilátást. E' részben igaz, változhatnak némileg a' viszony, ha Magyarország' gabnabősége – kevésbbé ázsiai gazdálkodásmód 's rendezett hitelviszonyok mellett még tetemesen szaporitva, – jobb közlekedési eszközök által gyorsabb utat tehetne az adriai tengerhez, (ime a' Lloyd a' fiumei vasut mellett szónokol)

⁸²² PH: 1843{-}ban [sh., emend.]

's ha Angliának felvilágosultabb gabnatörvényhozása⁸²³ a' gabnakereskedés' szerencsejátékát a' szabályozott nyerkémlet' rendes ösvényére vezetné.

IV.

Lapjaink' 554.⁸²⁴ számában szólni kezdtünk Ausztria' kereskedelmi összeköttetéseiről, különösen pedig⁸²⁵ mindenekelőtt Angliávali viszonyairól. Folytassuk.

A' mennyi zab, faggyu, kender, repcze Magyarországból, len és lóhere Csehországból, Stiria és Karinthiából, eczetszömörce Tirolból, tüzi és épületi fa Karnioliából, 's csont és kecskebőr Csehországból Angliába vitetik, élénk kereskedelemre mind igen csekélység, 's e' tekintetben a' mostani csekély forgalomnak is inkább fogyni kellene, mint szaporodni, ha meggondoljuk, hogy a' hajózás körül a' fa mindig drágul, 's a' csontkivitel a' spodiumkészítéstől⁸²⁶ vonja el az anyagot. 'stb.

Ebből 's azokból, miket lapjaink' 554. számában mondtunk, átláthatják tehát olvasóink, miszerint Ausztria' kereskedelmi állása Anglia' ellenében nem kedvező nyers termékekre nézve. Statisticai adatok mutatják, hogy míg Ausztria' kivitelében csak jelentés nélküli tárgyak fordulnak elő, a' kereskedelem' legfontosabb s' nélkülözhetlen cikkei Angliából hozatnak be. Igaz ugyan, hogy Anglia' kereskedése, mellyben közvetítőleg áll Ausztria és más tartományok p. o. Brasilia, Nyugotindia között, észrevehetőleg csökken; de a' fogyatkozás' közös sorsa éré Ausztria' közbenjáró kereskedelmét is, miután minden népeknél ébred a' kereskedési szellem, 's az ösztön, magokat közvetlen, az első forrásból látni el szükségesekkel; szóval ébred a' kereskedési önállóságnak szelleme. – Mi egyébként a' közvetlen kereskedést illeti Anglia és Ausztria között, úgy látszik a' ki- és bevétel közötti arány, közelebbi időkben mindinkább Ausztria' részére volt kedvező. 1844-ben Angliából Gibraltar- és Maltával együtt az ausztriai kikötőkbe 164 hajó (31,070 tonna) és 197 hajó (39,470 tonna) jött. Behozatali érték: 7,717,000, kiviteli 5,801,000 ft pp. Ez

összletből az egyes kikötőkre esik:	behozatal	kivitel
Triesztre	ft 6,340,138	4,389,843
Velenczére	1,368,300	969,790 ⁸²⁷

⁸²³ elválasztva

⁸²⁴ PH: 554{.}[sh., emend.]

⁸²⁵ PH: pedig **pedig** [sh., emend.]

⁸²⁶ elválasztva

⁸²⁷ PH: 969{,}790 [sh., emend.]

Fiumére	9,238	372,574
a' dalmát kikötőkre	—	22,587
horvát kikötőkre	30	46,908

Malta és Gibraltar, e' két őrtornyai Nagy-Britanniának a' középtengeren, inkább politico-strategiai pontjai a' kelet-indiai utnak 's az anyaország' tenger fölött uralkodó hadi hajóinak, mint kereskedelmi rakhelyek, de épen ennél fogva, mivel Anglia' politicája mindenkor gyakorlati kereskedelmi politica volt 's az mostan is, a' világkereskedésre általában nagy befolyással vannak. Ezek miatt a' kedvelt szójárás, miszerint a' középtenger „francia tó” lesz, nem egyéb üres szójárásnál; e' kikötők Anglia' szavának nagy nyomatókat adnak Konstantinápoly- és Alexandriában, míg Ausztria' gőz- és vitorlahajózására nézve igen terhes versenyt idéznek elő.

'S most vizsgáljuk Ausztriának Franciaországgal kereskedelmi viszonyait. Franciaországnak is megvannak az ipar' és kereskedés' körében saját előnyei. Míg Anglia az összes civilisált világ' kereskedelmi és iparérdekei fölött uralkodik: más részről Franciaország a' hangadó a' divatvilágban, a' fényűzés, finom izlés 'stb. körül, 's annál önkényesebb befolyást gyakorol társas életünkre, mert hatalma ellen sorompók nem védnek, nem segítenek. Sokszor valamely árucikk' nagyobb becsé csak onnan van, mivel párisinak mondatik. Mindenütt francia minták, francia formák. Ha kifáradnak eredetit teremteni, a' mult századokból vétetnek elő. Így mondatnak Moyenage, Renaissance, Rococco, Pompadour 'stb. 'S a' németek mind ezen formákat, még a' formátlan chinai alakokat is, gondosan utánozzák, míg az ó német művészet' nemes és lélekemelő formáival mind ritkábban találkozunk.

Tanusítja ezt az utolsó bécsi műkiállítás is. Szőnyegeken, butorokon, öntvényeken 'stb. mind francia formák valának. Vagy ha ezektől eltért a' mester, kevés kivétellel, többnyire a' mult század' azon időszakának nevetséges izlését követte, mellyet egy művészetnek élő barátunk, lapjaink' egyik dolgozótársa, „z o p f o s k o r n a k” nevez. – De térjünk vissza tárgyunkra.

Mi közben Anglia, Canning és Huskisson óta 's különösen Sir Robert Peel' újabb vámleszállításai után mindinkább eltér a' régi ösvényről a' kereskedési nagyobb szabadság felé, Franciaország ellenkezőleg (kivéve talán egy 1834. jun. 2-ki rendelményt 's az 1836. jul. és 1840. majusi törvényeket) mindinkább körülzáncsolja magát védvámok- és tilalmakkal. Mind e' mellett a' Lloyd (1844. sz.⁸²⁸ 104 és 1845. sz. 44) állítja, hogy

⁸²⁸ PH: sz{.} [sh., emend.]

Franciaország' hajózata, a' hajóépítési anyagok és a' vas' drágasága miatt kevesedik; (a' francia hivatalos adatok, miket lapjainkban közlöttünk, mást mutatnak) 's az összes forgalomra nézve még a' vámelegesület által is megelőztetik. A' Lloyd' fentebbi számai szerint ugyanis így volna Franciaország', a' vámszövetség' 's Ausztria' összes forgalma:

	1842.	1843.
Franciaország	734,000,000	768,000,000
vámszövetség	776,500,000	742,000,000
Ausztriai birodalom	362,700,000	369,500,000

A' népességhez képest e forgalomban esik fejenként:

Franciaországban	21 ft 28 kr	22 ft 16 kr
a' vámszövetségben	27 „ 31 „	29 „ 20 „
Ausztriában	10 „ 21 „	10 „ 26 ½ „

A' szaporodás 12 év alatt 1831.–1842-ig Franciaországban 72, a' vámszövetségben 80, Ausztriában 48 pcent.

Ausztria' ipara még, hogy egyéb társadalmi viszonyokat mellőzzünk, alig félszázados, míg Franciaországnak már Colbert' idejében virágzó ipara, népes tengerészete és gazdag gyarmata volt 'stb. 'stb.

V.*)

E' birodalom, melly Franciaországgal együtt a' tiltó rendszert követi, mellyből azonban, mint az ausztriai Lloyd (117. szám 1845) mondja, utban van erős vé d r e n d s z e r r e átmenni, Franciaországtól ipar' és kereskedés' tekintetében még távol van – Ausztria' ipara' mint mondtuk közelebb, alig félszázados, míg Franciaországnak már Colbert' idejében virágzó ipara, népes tengerészete 's gazdag gyarmata volt. Egyéb társadalmi viszonyokat mellőzzünk 'stb.

De lássuk tehát Franciaországnak Ausztriávali kereskedelmi forgalmát.

E' forgalom részint a' szárazon a' vámszövetségen, Schweiczon és Sardinian átvitelileg üzetik, részint tengeren az ausztriai és francia kikötők között. Mi az elsőt illeti, az átvitelileg üzött kereskedésre nézve csak általános észrevételekre vagyunk kénytelenek szoritkozni, miután olly közvetőleges érintkezés a' francia 's ausztriai kimutatásokban részletesen elő nem fordul. Ha azonban összehasonlítjuk, mit Ausztria ezen irányban (t. i.

*) Lásd az: 546., 554., 558. számokat. – S z e r k .

szárazon Franciaország felé) behoz és kiviszen, Franciaország' kivitelével és behozatalával a' vámszövetség', Schweicz és Sardinia felé: nevezetesen forgalmi tárgyak 1843-ban⁸²⁹ körülbelül a' következők voltak.

Behozatal a' bajor, helvét 's az idegen olasz határok felől, Ausztriába, főleg francia árucikkekben: francia gabnaszesz, (mi azonban már most nagy versenynyel találkozik a' gallicziai, szléciai, cseh és lombard szeszgyártásban) 11,829 mázsa; festő anyag, gyökök 18,103 m., faolaj 27,423 m. és bor legalább 60,000 üveg, soda, földszurok, tűzkő 'stb. Diszárak (29,676 fr.), tudományi műszerek (30,654 fr.), ruhadarabok (8,953 leginkább vámmentesen a' diplomatiához tartozó személyek' számára), gépek (248,240 fr.), minták (22,870 fr.), papír, főleg finom (936 m.), illatszer (57 m.), cziczomaárak (14,906 fr.), szijgyártó munka (5,609 fr.), lábbeli (1,703 fr.), ezüst és egyéb ékszer és fénymázos áruk, óra, kocsí, porcellán, könyv, metszetek, szőnyegek, finomított üvegek, finom szappan, keztyü, selyemárak, 's mindennemű divat- és fényüzési cikkek. – Sőt idegen és saját gyarmataiból is küld ez irányban Franciaország árucikkeket, mint p. o. indigót, gyapotot, sáfránt 'stb.

Ellenben az említett irányban Franciaország' határai felé vitt árucikkek között kétségtelenül Ausztria' kivitelére lehet tenni többek között: az aczelt, (Ausztria' kivitele⁸³⁰ ez irányban 17,997, Franciaország' bevétele 7,999 mázsa); üvegárak, (ausztriai kivitel ez irányban 14,292, francia bevétel 3,300 mázsa), eczetfa, (ausztr.[iai] kivit.[el] 30,003,⁸³¹ francia bevétel 13,924), kender, (ausztriai kivitel 19,163, francia bevétel 6,600 mázsa), gyapju, (auszt.[riai] kiv.[itel] 57,047, francia bevétel 294,000 mázsa), nyers selyem, (Ausztria' kivitele ez irányban 27,274,000 p. ft, Sardinián és Schweiczon keresztül, miből nagy rész, – 13 millió ft. – Angliába megy; Franciaország ez irányban 30,522,000 ft.⁸³² értékűt viszen be), dohány (kivitel 3,482, bevétel 4,462 mázsa), ásványvizek (kivitel 90,665 korsó, Franciaország' bevétele ez irányban 361,065 kilogr.[amm]) 'stb. 'stb.

Pontosabb adatokat birunk a' két ország' tengeri kereskedéséről a' francia vámtisztviség' jeles kimutatásiban.

Marseille' forgalma az ausztriai birodalom' kikötőivel folyvást növekedésben van. 1837-ben még csak 152 hajó járt onnan, 's már 1844-ben 331 ausztriai hajó, (88,791 tonna). Ezen hajózatban nagy része van a' levantei 's a' fekete tenger' kikötőiből üzött közbenjáró gabnakereskedésnek; 1844 első felében 102 hajó ment onnan ausztriai lobogó

⁸²⁹ PH: 1843{-}ban [sh., emend]

⁸³⁰ PH: kivi{t}ele [sh., emend.]

⁸³¹ PH: 30{,}003, [sh., emend.]

⁸³² PH: ft{.} [sh., emend.]

alatt Marseillebe. A' folyó évben azonban annyira megkevesedett e' köztes kereskedés, hogy az első félévben csak 46 ausztriai hajó érkezett Marseillebe gabnával terhelve. Egyébként ezen gabnaszállítási üzlet nagy részint francia kezekben van, mert a' magas vám, mi nem csupán a' hajókra, hanem az árukra is vettetik, igen nehezíti az ausztriai lobogó' járását a' francia kikötőkben. Szerződéseknél fogva az egyesült statusok', Anglia', Brasilia' és Columbia' némely árucikkeit hasonló vámkedvezésben részesíti Franciaország, azon országok' saját lobogói alatt, mintha francia lobogó alatt vitetnének be; e' kedvezményben, csak Ausztria és a' szövetséges városok' szabad kikötői nem részesülnek. Az ausztriai Lloyd panaszszal említi, miszerint illy kizáró rendszabályok mellett, midőn Franciaország olly közel Angliához, 's magának ipara is sokkal fejlettebb, – kiviteli czikkeink Franciaország' irányában főleg csak élelmi szerek, nyers anyagok 's hulladékok lehetnek. 'S valóban nincs különben. Előttünk fekszenek a' két ország' tengeri kereskedését illető statistikai táblák. Ásvány és mezőgazdasági termények, vagy azok, mellyeket a' halászat 's állattenyésztés nyújt, és némely hulladékok teszik a' kiviteli főbb czikkeket. Így a' higany, (1,102 ft pp.; mire még szüksége van Franciaországnak, Spanyolországból veszi) fa tűzre és használatra 1,235,093, (ebből igen sok esik magyar dongákra, mellyek Fiume felé vitetnek ki), dohány 1,998,579, nyers selyem 15,373, gyapju 9,569, bőrök 85,894, kövérség 35,629, szőr 1,410, piócza 38,963 pft. Az iparczikkek között különösebb figyelmet érdemel az aczél (135,311),⁸³³ üvegneműek (63,595), vas és egyéb fémárúk (8,544 pft). Vannak végre némely czikkek, mellyekkel Ausztria csak közbenjáró, mondhatnók, továbbadó kereskedést üz: nyers cukor, olajneműek, disztollak, mézga, kakaó 'stb. 'stb. – Egész k i v i t e l Ausztriából 1842-ben volt 3,793,884, 's 1843-ban pedig a' kiviteli öszlet 4,522,128 ft pp. – Ausztria' tengereni b e h o z a t a l á n a k pedig Franciaországból főbb czikkeit ugyanazon tárgyak teszik nagy részben, miket a' szárazföldi behozatal' rovatában elsoroltunk. Lássunk itt egy pár cikket. Tűzkő 31,054, ásványsavak 71,952, tengeri só 31,674, piros búzér (Krapp) 107,389, bor 36,820, bőr 42,216, mézga 15,034 pft. Iparczikkekből: üvegneműek 10,46 t, fémárúk 12,090, gépek és műtani készülétek 14,430, olaj 11,620, finomitott cukor 30,183, égettbor 48,943, gyógyszerárúk 28,300, batiz 29,240, selyemszövetek 136,943, szalag 17,304, gyapjuszövetek 15,553, papír 78,579, gyapotszövetek 52,886, ólom (Franciaországon által Spanyolországból, Missouriból, holott olly közel az ólomgazdag Karinthia) 115,960. Vannak még egyéb számos iparczikkek 's termények, mellyeket francia hajók is

⁸³³ PH: (135{,}311), [sh., emend.]

szállítanak Ausztriába nagyobb mennyiségben. Festékfa 82,005, elefántfogak 23,559,⁸³⁴ gyökerek 10,237, nyers cukor 1,043,301, kávé 645,916, indigo 65,042, gyapot 435,475 'stb. 'stb. – Az egész behozatal Franciaországból Ausztriába tón 1842-ben 4,466,896, 's 1843-ban 3,522,958 pft értéket.

Az előadattakból következik: hogy Ausztria ez összeköttetésében is nagyobb részint feldolgozatlan terményeket, p. o. selymet viszen azon piacra, honnan érette iparczikkeket 's néhány olly' mezőgazdasági terményt is veszen, mint p. o. a' piros búzér, bor 'stb., mellyeket maga is elegendőt 's jó minőségűt természetne. Ez áll a' szárazföldi forgalomra nézve. De még jobban feltűnő a' tengeri kereskedésben. Mig itt Ausztria Franciaországnak 3,800,000 ft értékű nyersterményt ad, Franciaország viszont nyers terményt alig fél milliónyi értékűt ad; midőn az ausztriai iparczikkek' kivitele 235,000 ft értékű, 's csak egyes, leginkább nyers czikkeben (aczel,⁸³⁵ üveg 'stb.) megy többre 10,000 ftnyi⁸³⁶ értéknél, Ausztria francia kikötőkből 620,000 ft áru iparczikkeket⁸³⁷ 'stb. 'S még sokkal kevésbbé kedvező Ausztriára nézve a' köztes kereskedés' forgalma; többre megy 2,580,000 ftnál azon öszlet, a' mennyit Franciaország francia és idegen gyarmatok' 's más országok' terményeinek Ausztriába szállításaért kap; mig Ausztria köztes kereskedéséből alig tud a' francziáknak 40,000 ft értékűt adni. – Közlekedésben áll Ausztria Algirral is. Az algiri kikötőkkel kereskedés folyvást növekszik. Algir most, bár a' francziák dicsekedve említik, hogy soha még gyarmat olly gyorsan nem emelkedett, kevés kivinni valót nyujt. 1842-ben a' kivitel alig volt heted része a' bevitelnek. A' francziák ennek okául a' gyarmatnak még fejlődő ifju voltát említik; elhallgatják a' tömérdek háborui költséget, mibe nekik e' gyarmat kerül. Összes bevitele Algirnak volt 1842-ben 76,414,000 franc, miből Ausztriára 2,444,000 esik.

VI.*)

Szólunk e' birodalom' kereskedelmi összeköttetéseiről Anglia és Franciaországgal. Következik a' német vámszövetségi viszonyok' előadása.

A' harmincz éves béke' áldásai' 's Anglia' és Franciaország' anyagi erejének nagyszerű kifejelettsége a' németekben, mint a' Lloyd mondja, e' remény' népében

⁸³⁴ PH: 23{,}559, [sh., emend.]

⁸³⁵ PH: aczel, [sh., emend.]

⁸³⁶ PH: 10,000 ftny[i] [sh., emend.]

⁸³⁷ PH: iparczikkeket [sh., emend.]

*) Lásd az: 546, 554, 558, 564. számok külföldét. – S z e r k .

(Hoffnungsvolk der Erde) is fölébreszté a' kereskedés' 's ipar' szellemét. Egyetlen eszköz volt e' cél' elérésére: egyesíteni 's egybeolvasztani a' külön érdekeket egy erős szövetségben. Tíz éve immár, mióta a' szövetség fenáll, 's a' szövetséges statusok' jólétének meglepő emelkedése, előhaladása kereskedelmök és iparuknak, lassankénti egyesítése Németországnak kereskedés, 's politicai tekintetben, 's közeledése a' németnek a' némethez, kiáltólag tanusítják az új kereskedelmi szövetség' nagy 's mind inkább emelkedő fontosságát.

A' francia követek a' berlini iparműkiállításról szóló jelentésüket így végzik be: „szóval, a' vámszövetség nagy industrialis hatalom.” A' brit parlamentben, Holland, Belgium' 's a' szabad városok' nyilvános közlönyeiben is elismertetik már kereskedelmi fontossága 's tekintélyes állása közép Európában. A' milly általános ez iránt a' vélemény, szinte olly nagy a' meg hasonlás az eszközök fölött, miknek köszönhető a' német ipar' fejlődése 'stb. A' kereskedési szabadság' embere 's a' védvámok' pártolója, mindkettő rendszerével áll elő. Egyik azt mondja: *parce que* védvám, másik *quoique*; egyik Angliára és Franciaországra utal, az ügyes védpolitica' bizonyosságaul, másik e' politica' veszélyes elemeit említi; egyik az iparhiány miatt éhező népe sségről szól, másik panaszkodik, hogy a' földműveléstől elvonatnak a' kezek, 's dicsekedve említik azon német lakosok' boldogságát, kikhez még nem férkezének be a' gépek; egyik a' gyárnokok' kétségbeesését hozza fel, másik azoknak nagy fényüzésével áll elő; míg egyik dicsekszik, hogy rendszere' pártolói között van minden felvilágosult ember, nem csak az iparüzők, hanem a' fogyasztók is, a' másik telhetetlen gyárnokok' tömegéről szól; egyik a' tapasztalásra, másik az elméletre, mindkettő a' józan észre utal; egyik elleneit „idegen tőzsérek' zsoldosainak, hányt vetett angol portékák' árusának, rongykereskedőknek 'stb. másik drágaságra nyereszke dőknek nevezi a' védrendszer' barátit” 'stb.

Szenvedélyesség mindenfelől. Nem vélemény, nem elvek fölötti harc z többé: ezt már eldönté a' világtapasztalás. Magányérdekek küzdenek rosszul értett magányérdekek ellen. Ritkán van szó a' magányédekek' feláldozásáról, hol a' közjó kívánja, vagy az érdekek' kölcsönös kiegyenlítéséről. Maga a' vámszövetség' létele is megtámadtatik a' szenvedélyes harc zban. Mert mi egyéb van veszélyben a' szóba hozott délnémet vámszövetség által.

Midőn e' délnémet szövetség szóba hozatott, említk, mikép' Ausztria itt, az egy fejedelem alatt egyesült népek között van hivatva egy vámszövetség' alkotására. A' Lloyd hasonló nézetben van. E' birodalom, ugymond, gazdag földterületén, több mint 38 millió ember által lakatva, magában tekintélyes kereskedelmi testület; határain belül a'

nemzetgazdasági képzettség' minden fokozatai képviselvek, – a' pásztori élet- 's földmivelési állapottól a' legfinomabb gyártásig és kereskedésig. Vannak tengerpartjai, álgyhajói a' kereskedés' ótalmazására 'stb. Még ugyan mélyen beható egyedárusági rendszert követ, mi mellett fontos pénzügyi nézetek szólnak, 's az egy fejedelem alatt egyesült népeket belül is vámsorompók választják el (a' Lloyd a' Magyarország 's Ausztria közötti sorompókat érti), ugy szinte vannak még más hasonló körülmények is, mellyek a' gyors kifejlést akadályozzák, 's mellyek Ausztriának a' fenálló magányérdekeket⁸³⁸ és jogokat kimélő eljárása mellett nem egy hamar fognak elháríttatni. (A' B.–P. Híradó vérmesebb reményben van a' vámügy' elintézésére nézve. Mellyik már jobb számító: a' Lloyd-e, vagy a' Híradó? Illy körülmények között, midőn még magában e' birodalomban sincs consolidálva a' szövetség, a' két nagy szövetség' egyesüléséről beszélni igen koradolognak tartja tehát a' Lloyd, habár kilátás mutatkoznék is arra, hogy egykoron majd el fog jőni az idő, mikor az események' hatalma e' két szövetséget vámviszonyaikban annyira assimilalandja, hogy az ausztriai birodalom' statusai, mellyeknek most magasabb védvámra van szükségök, a' vámszövetséggel egyesülhetnek, vagy legalább közöttök egy mindkét részre kedvező szerződés jöhet létre. E' szempontból a' Lloyd kiterjedtebb bensőeuropai kereskedelmi forgalmat ohajtván, a' szövetségi vámok' fölemelését*) igen hasznosnak gondolja a' birodalomra nézve is, mennyiben az ausztriai ipart, p. o. a' Csehország és Szilázia' nyerslenkivitelét Poroszországba, nem sujtaná a' lenkésztímenyekre vetett vám' fölemelése. Különös szerződésekkel ezt is ki lehetne egyenliteni, 's ekkép' vél a' Lloyd a' további kiegyenlítésekre utat törhetni.

De tekintsük a' dolgot közelebről; vizsgáljuk a' két kereskedelmi állomány' kölcsönös forgalmi viszonyait illető adatokat, mikről máskor.

VII.*)

Az ausztriai birodalomnak a' német vámszövetséggeli viszonyairól, kereskedési forgalmáról, kezdettünk közelebb szólani. Vizsgáljuk a' dolgot közelebről.

A' birodalom' ki és bevitele 1843-ban így állott a' vámszövetség' irányában:

	behozatal,	kivitel.
a' bányászatból	972,294 ft pp.	1,747,940

⁸³⁸ PH: magányérdekeket [sh., emend.]

*) Mi azonban (PH: azonban [sh., emend.]) már nem történt meg. – S z e r k .

*) Lásd az: 546., 554., 558., 564., 567. számokat. – S z e r k .

erdőszetből	534,237 –	1,694,134
mezőgazdasági termények . . .	3,366,670 –	7,415,003
baromtenyésztés, halászat . . .	1,453,651 –	13,398,268
ipartermékek	12,220,325 –	10,267,036
idegen termények	10,849,518 –	97,636
különnemű cikkek 10 ezer fton felül.	728,408 –	750,786

Összes forgalom 1843-ban:

Déli Németországon által behozatal: 9,292,033, kivitel: 15,930,217. Szászországon által behozatal: 14,535,068, kivitel: 13,130,162. Poroszországon által behozatal: 6,298,002, kivitel:⁸³⁹ 6,310,424. Összesen: behozatal: 30,125,103, kivitel: 35,370,803. 'S így az egész forgalom: 65,495,906 ft pp.

Ha ez egész forgalmi öszletet a' három előbbi év' forgalmával (1840: 68,225,836; 1841: 70,913,692; 1842: 67,872,955) egybehasonlitjuk: majd három milliányi veszteséget tapasztalunk. Részletekre menvén pedig, ugy találjuk, hogy e' veszteség a' Szászország felőli forgalmat érte, míg déli Németország (Bajorország) felé a' forgalom növekedett, 's Poroszország felé majdnem egy állásban maradt. Csökkenés a' Szászországgali forgalomban, többek között, ezen tárgyakat érte: gyapju (1840-ben 5 ½ millió, 1843-ban 3,666,000, 1844-ben azonban ismét jóval több), fonal (1840-ben 322,000, 1843-ban 152,000), üvegnyeműek (1840: 2,680,000, 1843: 2,044,000), selyemárúk (1840: 121,000, 1843: 63,000), só és savak (1840: 90,000, 1843: 76,000) 'stb. Megjegyzendő azonban egyszersmind, hogy sok, ezen osztályokba tartozó egyes cikk tetemes forgalmi szaporodást mutat. Az 1841 évi nagy forgalom pedig a' gyapju' (5,995,000 ft) 's egyéb nyersanyagoknak (mint: olaj, zsir, chemiai termények, tűzszerék, ásvány, föld, közönséges fémek 'stb.) nagy mennyiségbeni kiviteléből magyarázható. 'S ennek nincs mit örülni.

A' be-és kivitel közötti 5–8 milliányi nagy különbséget pedig egyes tárgyaknál nagy részint a' határszéleken gyakorlott csempészet okozá. Ezt főleg a' kávéfogyasztásban tapasztaljuk, mire nézve az utóbbi vámleszállítás kétségkívül csökkenteni fogja a' csempészetet.

Ha a' forgalom' tárgyait tekintjük, Ausztria vagyonosabbnak mutatkozik bányászat- és állattenyésztésre nézve, ugyszinte erdő- és mezőgazdasági cikkekben, míg az iparcikkek' kivitele rendkívül messze áll a' vámelegesületi iparcikkek' behozatalától. E' körülmény, mond a' Lloyd, a' kereskedelmi szabadság' föltétlen pártolói előtt sem

⁸³⁹ PH:kivitel: [sh., emend.]

tetszhetik kedvezőnek. Mutatja ez, hogy Ausztria még kitűnőleg földmivelő ország. A' bányászati és mezőgazdasági nyers termények' külföldi kelete a' legkevésbé haszonhozó. E' kelet nem tartós, bizonytalan. A' nemzetek általában mindenütt törekszenek magokat olly állapotba tenni, hogy az idegen nyers anyagokat nélkülözhessék. 'S ez áruczikkre nézve a' szállítványozás is nagyobb költségekkel jár, nagy terjűek 's aránylag csekélyértékűek levén. Ez így van, 's midőn a' magyar ipar' kifejléséről van szó, mi más véleményben van mégis Dr. Hock, a' nagy oeconom, és bámulója a' Pest[er] Z[eit]ung.

A' nyers anyagok' kivitele azon arányban fog kevesedni, minél helyesebb viszonyba jó a' növekedő iparosság a' földmiveléssel. A' növekedett fogyasztási erő a' terményeket maga fölemészti, 's a' nyers anyagot nagyobb becsüvé dolgozza fel. Munka a' vagyonság' főforrása: a' selyem, melly már eredeti tenyésztésénél sok gondot kíván, 's annál fogva jelentékeny hasznot hajt, további munka által ezerszeresen, a' gyapju százszorosan emeltethetik értékben. Egy négyszög mértföld, Prechtl' számítása szerint, kizárólag földmivelés mellett csak 1,800, műipar mellett 6,000 embert táplálhat, sőt az iparüző Csehországban gyakran 8–12,000 (p. o. Rumburg, Reichenberg, Gabloncz, Hohenelbe) 's felső Olaszországban 14,000 ember is van egy négy szög mértföldön egybeszorulva, természetesen már itt a' nélkül, hogy egészen saját természetökből élnek; míg Magyar és Erdélyország 's Dalmatia' műipartalan 's észszerű gazdálkodást nem követő vidékein alig esik egy □ m.[ért]f[öl]dre 1–2,000 lélek. 'S ha Magyarország' felső vidékein aránytalanul nagyobb népességet találunk, többet, mint mennyi Prechtl' számítása szerint egy □ mértföldön földmivelésből megélhet: kell-e kiáltóbb bizonyítvány arra, miszerint ha vannak is Magyarországnak vidékei, hol még népesítésre volna szükség, más részről viszont vannak helyek, mellyeken a' műipar' meghonosítását a' népápolás' kötelessége is parancsolja. – De térjünk vissza tárgyunkra.

Az előadattak mutatják, hogy az ausztriai birodalom' kereskedése a' vámszövetség' irányában sem kedvező. A' közvetett kereskedést pedig, mondja a' Lloyd, épen rosznak kell mondanunk. Szárazon, a' vámszövetségi státusokon által, több vámvonalon keresztül 's némelly terhes adóztatások (átviteli 's elbai vámok) mellett is, tizszerte több gyarmati és idegen terményeket kap Ausztria, mint ad e' terményekért. E' körülményt a' Lloyd 36 és 37 számaiban alaposan tájékoztatja. Megmutatja, miszerint, ha az ausztriai nagy statuspálya elkészül, a' szállítási ár jutányosabb leszen Hamburgon, mint Trieszten által, 's a' földközi tenger' partjairól sok termény veszi útját a' vámegegyesületi státusok' egy részén a' statuspályára.

VIII.*)

Szólottunk az ausztriai birodalom' kereskedési forgalmáról Anglia és Franciaországgal 's a' német vámszövetséggel. E' sorok az orosz birodalom és Krakó köztársaságali viszonyokat tüntetik elő.

Ha a' nemzetek' kölcsönös forgalmából civilisatiojok- és jólétre következtethetni, mond a' Lloyd, a' német vámszövetségi 's ezzel határos ausztriai népeket négy vagy ötszörte boldogabbnak kellene mondanunk, mint az északi óriás 's az ausztriai birodalom' észak nyugoti tartományainak lakosait. Mig a' német szövetséggeli osztrák kereskedelem' összes értéke⁸⁴⁰ mintegy 200 mértföldnyi határszélen közép számítással 68 millió ft. p[en]gő; az ausztriai birodalom 's Orosz-Lengyelország között 120 mértföldet tevő határszélen, ha az aránytalanul élénkebb, nagy részben a' vámszövetséget illető Krakóvali kereskedést ide számítjuk is, az összes áru-forgalmi érték 10 millió, a' nevezett köztársaságali forgalmat bele nem számítva pedig alig 7 millió a' kölcsönös csereforgalom, mig hasonló terjedelmű határszélen a' vámszövetség felől 40 millió ft. p[en]gő. Törökország nemzetgazdasági tekintetben bizonyosan nincs jobb állapotban, 's mégis jobb eredményt mutat. Erre körülbelül 180 mértföldnyi határ több mint 21 millió p. ft. forgalmat mutat, tehát aránylag⁸⁴¹ kétszerte többet, mint az Orosz- és Lengyelországgali kereskedelem. Mi tehát oka ez aránytalanságnak? Nem egyéb, mint Oroszország' szoros prohibitiv rendszere.

Volt pénzügyi minister gróf Cancrin, kinek halála előtt nem sokkal megjelent munkájáról (Die oeconomie der menschlichen Gesellschaften und das Finanzwesen) e' lapokban szólottunk, magának azon érdemet követeli, hogy az 1821-ki szorosan prohibitiv vámszabályzatot (melly az 1819-ki szabad rendszernek helyébe állított, miután az orosz piacok idegen árucikkkel árasztattak el), a' pénzügyi tárcza' átvételével javította, sok tilalmat eltörölt, némelly vámrovatot alászállított, sokat, vámjövédelmi tekintetből, főlebb emelt, 's a' vámügyi törvényeken sokat javított. A' mostani vámjegyzék' főbb alapelvei következők.

- 1) Tilalmazni azon iparczikkeket, mikből ben elegendő terményeztetik.
- 2) Magas beviteli vámmal terhelni minden iparüzési cikket.

*) Lásd az: 546., 554., 558., 564., (PH: 564{.}, [sh., emend.]) 567., 572-ki számokat. – S z e r k .

⁸⁴⁰ PH: érteke [sh., emend.]

⁸⁴¹ PH: aránylag [sh., emend.]

3) Az orosz gyárakhoz szükséges anyagokat, műszereket és gépeket vámmentesen, vagy kevésbé terhelve bocsátani be. – 'S hogy mikép' alkalmaztatnak ez elvek, megtetszik a' következőkből. Azon áruk közé, mellyeknek bevitele tilalmaztatik, tartoznak: a' sör, gabnapálinka és borszesz, porcellán, optikai üvegek, ruhák, asszonyi fejék, külön nemü vásznak, nyomott gyapot és félgyapot kelmék, esernyők, diszárak (kevés kivétellel), külön nemü bőrök, bőrkészítmények, cukor (kivéve a' tengeren bevitt nyers cukrot), pézsmá, arany és ezüst kötések, kocsik, fémdiszítmények, márvány 'stb. – Vámmentes tárgyak: len, kender, bőrök, mennyiben kivételbe sorozva nincsenek, gépek, minták, csillagászati órák, censuramentes 's 1800-on innen nyomott könyvek, füstvények, csillagászati műszerek, nyers nemes érczek 'stb. – Magas vámmal terhelhetnek: fogyasztási cikkek: kávé (31 ft pp.), nyers cukor (19 ft – 126%) bor (17 ft – 34%; az ausztriai bor 5 ft – 83%). Iparanyagok 's félgyártmányok: nyers vas (a' tengeri bevétel tiltva, különben 5 pft, – 71%), ór műszerek 16 ft, selyem (13 ft – 1⁴/₉%), gyapju (9 ft – 11%), merino-font gyapju 41 ft 'stb. Iparcikkek: ablaküveg 92 ft – 278%, aczéldíszművek 1,232 ft; arany- és ezüstművek 35%; fali és asztali órák 52 ft; posztó, félposztó és kazimir 700 ft – 233%, selyemárak' mázsája 600–5,000 ft, 37–312% 'stb.⁸⁴²

Illy rendkívüli terhelhetés mellett valóban csodálni kell, hogy Ausztria' kereskedése Orosz- és Lengyelországgal az utóbbi 4 év alatt, kétségtelenül nem jelentékeny változások nélkül, mégis emelkedésben látszott lenni. Igaz, nem olly igen nagy az emelkedés, mint kedvezőbb viszonyok mellett. Alább talán szólni fogunk a' tulszigoru tilalmi rendszernek káros hatásáról magának Oroszországnak jólétére is. Most itt, mellőzve a' részleteket, csak általában jegyezzük ide az összes forgalmat, a' ki- és bevétel' öszletét négy esztendőről, Brodi, Lengyelország, Krakó 's egyéb orosz határok felől: – 1840: 9,486,753. 1841: 8,116,438. 1842: 12,104,758. 1843: 10,947,682. – 'S most vizsgáljuk az 1843-iki év' némelly részleteit, hogy tudhassuk, mellyek a' főbb cikkek az ausztriai és orosz birodalom közötti kereskedés' forgalmában.

IX.*)

Az ausztriai és orosz birodalom közötti áruforgalom' részleteit vizsgálván, három fő érintkezési pontot, vagyis vonalt kell megkülönböztetnünk az előttünk fekvő táblázatokban.

⁸⁴² PH: { } stb. [sh., emend.]

*) Lásd az: 546., 554., 558., 564., 567., 572., 592-ik számokat. – S z e r k .

A) Az ausztriai birodalom' forgalma Oroszországgal, bele foglalva a' Brodin keresztül üzött kereskedést is.⁸⁴³ Itt a' nyerstermények' beviteli öszlete: 3,446,241; kiviteli: 1,214,512. Ez osztályból nagyobb mennyiségben viszünk ki fát (171,412), zöldséget (44,531⁸⁴⁴), gabnát (312,169), lisztet (121,616), szeszes italokat (be: 16,370; ki: 36,150), bort (be: 1,802; ki: 18,810), érczes vizeket (12,322), szalmát (15,138), mézet (15,792). Ez osztályban különös figyelmet érdemel: hogy magyar dohány 1842-ben 11,600 pft értékű vitetett ki, 's a' következő 1843-ban semmi. A' vaskivitel szinte nagyon csökkent. Mi a' behozatali tárgyakat illeti e' vonalon, nevezetesebbek: a' drágakövek (behozatal 32,571, kivitel 16,199), réz (27,928), ánis 41,796, bőrök 239,265, lószőr, gyapju (396,320), szaru, vágó marha (2,252,609, kivit.[el] 49,515), lovak 97,050, halak (be 53,290; ki 12,435). Iparczikkek' behozatali öszlete 363,703, kiviteli 869,928. A' kivitelben nevezetesebb rovatot tesznek: az üvegneműek, vasárúk, fakészitmények, gyapju- és gyapotárúk, vászon (42,849), selyemárúk 37,000, gépek, kocsik, zeneműszerek. – Gyarmati árúk' beviteli öszlete: 35,595. Ez osztály' nagyobb rovatai: kávé, thea, indigo. 'S így e' vonalon az egész forgalom volt 1843-ban bevitel: 3,905,369, kivitel 2,339,789. Tehát a' mérleg Ausztria' kivitelére nem kedvező.

B) Az ausztriai birodalom és Lengyelország közötti forgalom. Nyerstermények' behozatali öszlete: 15,739, kiviteli: 1,026,607. Nevezetesb rovatok a' kivitelben: só 601,522, réz, fa 59,892, buza (1842-ben 1,104,846, 1843.: 216,876, tehát nagy csökkenés), rozs, magyar dohány 1842-ben 20,520, 1843.: már csak 4,200, bor 1842-ben 210,558, 1843.: 97,338. Tehát itt is nagy csökkenés. – Iparczikkek' kivitele 113,174. Ezek között hajók, gyapotkelmék, közönséges vászon, selyemárúk. Egyéb ipartermékek: 113,174. Tehát összes forgalom e' vonalon: behozatal: 40,352, kivitel: 1,261,124. – Itt tehát a' mérleg Ausztria' kivitelére kedvező, 's leginkább csak a' nyers termények' osztályában mutatkozik alábbszállás, mi különösen Magyarországot érte. Az illy adatok mutatják, mi nagy boldogságot akarnak ránk beszélni, midőn bennünket továbbra is csak az ekéhez utasítanak, azon urak, kik iparszorgalmainkat maig sem szüntek meg gúnyolni, gyanusítani.

C) Az ausztriai birodalom és Krakó közötti forgalom. Nyers terményekben behozatal: 374,471, kivitel: 1,839,567. Ez osztályban nagyobb fontosságú behozatali

⁸⁴³ PH: is{.} [sh., emend.]

⁸⁴⁴ PH: 44{,}531 [sh., emend.]

rovatok: kőszén, cink, bőrök, halak 'stb. Kiviteli rovatok: réz, érczes vizek, fa, kő, gyümölcs, gabna, magyar dohány (itt is csökkent a' kivitel), pálinka, tojás, vaj, gyapju, méz, vágó marha, lovak, pióca 'stb. – Ipari tárgyak' összes behozatala: 32,438, kivitele: 769,015. Nevezetesen rovat behozatalban a' drága kövek; a' kivitelben: a' téglá, üveg, vasárú, asztalos művek, közönséges vászon, selyemárú, kikészített bőr, szappan, papír 'stb. – Egyéb tárgyakkal az összes forgalom e' vonalon, behozatal: 505,815, kivitel: 2,895,233.

Mind három vonalon tehát behozatali öszlet: 4,451,536, kiviteli: 6,496,146. 'S így 2–3 milliónyi nyereség mutatkozik az ausztriai birodalom' összes kereskedelmé' mérlegén az orosz birodalom' ellenében; mi annál valószínűbb, mert e' forgalom' cikkelyei nem kedvezők a' csempészet' ápolására, 's az orosz és lengyel kereskedők kész fizetéssel róják le számadásaikat. Itt tehát, a' nélkül hogy elméleti vitáktól kelljen tartanunk, méltán szólhatunk éjszakkéleti szomszédaink' hátrányos kereskedelmi mérlegéről. És ezt az orosz tulságos tilalmazási rendszerének köszönje.

Az egyes határrészek, mint láttuk, nem kevés anomaliát mutatnak. Brodi felé még a' ki- és bevétel között nem igen van aránytalanság; a' többi orosz határszélen a' behozatal jóval felül haladja a' kivitelt, (főleg a' vágó marhákali kereskedés' nagyobb élénksége⁸⁴⁵ miatt. Lengyelország és Krakó felől viszont ellenkezőleg billen alá a' mérleg. A' kivitel négy-ötzörte meghaladja a' behozatalt. Itt a' kivitelben nem keveset nyomnak: a' gabna, bor, só, fa, vágó marha, ló és ipartermékek.

Általában legfőbb rovatai az egész forgalomnak minden esetre a' nyers termékek; idegen árucikkek kevés helyet foglalnak; s' iparcikkekre nézve az ausztriai kereskedés, dacára minden tilalmazási szabályoknak, nyereséges. Lengyelország épen semmi jelét nem adja, az ausztriai birodalommal forgalmában, műiparosságának. Krakóból is kevesebbet hoz be Ausztria, mint kivisz; noha azon köztársaság közvetítőül is áll a' német vámszövetségé' s ausztriai tartományok között. Az egész vonalon 90,000 ft értékű üveget találunk forgalomban 260% vám mellett; 650,000 ft vasárúkat 8% mellett; 100,000 ft gyapjuárut 133–233%; gyapotárut 40,000 ft értékűt 85–242% védvám mellett 'stb. 'S ha e' cikkelyek olly magas védvámok mellett is beutat találnak az Oroszbirodalomba: kell-e kiáltóbb bizonyosság az orosz ipar' alacsony fokon állása iránt?

A' nyugoti statusoknak a' keletiek fölött mutatkozó kereskedelmi felsőségét, melly az előadattak szerint a' közvetlen kereskedési forgalomban annyira föltűnő, tapasztaljuk ez

⁸⁴⁵ PH: élénksége [sh., emend.]

irányon az átviteli kereskedésben is.⁸⁴⁶ Csaknem háromszor annyi értékű árucikkely vitetik által nyugot és délről északkelet felé, mint hozatik ellenkező irányban. Mint az előbbi adatokban, itt is nyers termények teszik főleg Oroszország' kiviteli tárgyait, míg ellenkezőleg több mint három millió értékű gyártmány vitetik, leginkább a' vámszövetségi statusokból, Ausztrián keresztül, Orosz-Lengyelország- és Krakóba. Azon 3 millió p. ft. értékű gyártmányból, melly, a' vámszövetségből hozatván, Oroszország felé különösen Brodin keresztül vitetik, nagy mennyiség jön a' lipcsei vásárról, 's megyen Odessa felé Persiába 'stb.

A' jövő fogja megmutatni, mi hatással leend e' forgalomra az Ausztriából postán szállított áruk' orosz vámjegyzékén közelebbről tett mérséklet.

Ennyit a' szárazföldi viszonyokról. Lássuk most a' két birodalom' (ausztriai és orosz) tengeri összeköttetéseit.

Mint az Angol- és Franciaországgali tengeri kereskedés, ugy az Oroszbirodalom' kikötőivel a' fekete és bálti tengeren űzött forgalom is csak részben jöhet ugy tekintetbe, mint közvetlen nemzeti kereskedés, miután az ausztriai nevezetesebb tengeri rakhelyek, mellyekből azon kereskedés űzetik, az általános vámvonalon kívül esnek, 's ekkép' gyűlhelyei mindazon nemzeteknek, mellyek a' déleurópai⁸⁴⁷ világkereskedésben részt vesznek. Itt tehát az ausztriai árucikkeket az átviteli cikkekétől már nem igen lehet megkülönböztetni. Egyébként e' forgalom' némelly adatai ekkép' állanak.

Az orosz kikötőkbe érkezett Ausztriából 1843-ban: 19 hajó, 5,412 tonnával, 's viszont ment e' kikötőkből Ausztriába 182 hajó 42,784 tonna. Ausztriai kivitel volt 240,926 pft; behozatal onnan 2,535,811 pft. Tehát Ausztriára veszteséges.

Az egész forgalom' legnagyobb része a' déli orosz kikötőkre esik, 's ebből ismét $\frac{3}{4}$ rész Odessára.⁸⁴⁸ A' behozatal csaknem kizárólag Trieszten által történik; minélfogva a' trieszti kikötő' forgalmából legkönnyebben lehet fogalmat szerezni az Oroszországgali tengeri kereskedésről, ámbár Déli-Oroszország' kivitele az ausztriai birodalom' minden kikötőibe mintegy $\frac{1}{7}$ részszel kétségtelenül nagyobb a' trieszti behozatalnál. Igy p. o. 1844-ben⁸⁴⁹ azon 76 hajóból, melly Odessából Ausztriába jött, csupán 10 ment Fiuméba. (Lásd bővebben Journ.[al] d.[es] Ö.[sterreichischen] Lloyd 1845. Nr. 39, 40, és 134.)

A' trieszti adatokból, mellyeket itt elősorolni igen hosszas és unalmas fogna lenni, kitűnik többek között, miszerint az ausztriai birodalom' behozatala Triest felé, a' kivített

⁸⁴⁶ PH: is{.} [sh., emend.]

⁸⁴⁷ elválasztva

⁸⁴⁸ PH: Odessára{.} [sh., emend.]

⁸⁴⁹ PH: 1844{-}ben [sh., emend.]

csupán a gabnabehozatal miatt a' fekete tengerről haladja meg. Jelentékeny mennyiség mindazáltal az ausztriai sorompókon ritkán jut be, 's főleg csak az átviteli kereskedéshez tartozik. Mind e' mellett is azonban szégyenítő Magyarországra nézve, hogy közlekedési eszközeinek hiánya 's földbirtokviszonyai miatt, az orosz természetmennyekkel magában az ausztriai birodalomban sem képes kiállani a' versenyt.

Az ausztriai műipar' felülsége az orosz fölött itt is feltűnő, habár ez uton az iparcikkek' kivitele nem igen nagy is. A' bécsi műipar' némelly terményei a' dunai gőzhajózás által is jutnak Déli-Oroszországba. Ez uton Konstantinápolyba, 's innen orosz gőzösökön Odessába mintegy 50–80,000 pft értékű ausztriai árucikkely megy, 's hihetőleg még több vitetnék, ha, a' török fővároson keresztül kerülve, a' közlekedést a' Dunatorkolatnál 's magán a' fekete tengeren is számos akadályok nem nehezítenék.*)

X.*)

Mielőtt az ausztriai birodalom és Schweiz közötti kereskedési viszonyokról szólanánk, egy mulasztást kell helyre hoznunk, pótléku a' vámszövetséggeli összeköttetések' ismertetéséhez; 's egyszersmind adaléku az orosz birodalommali kereskedést illető cikkekhez, szólanduk néhány szót a' dunai kereskedésről is.

A' német vámszövetséggel csak a' közvetlen 's a' szárazon űzött kereskedésről szólánk; holott az összes forgalomban az átviteli kereskedés is különös tekintet érdemel, 's pedig nem csupán a' forgalom' tetemes öszletére, hanem az árukra nézve is, mellyeknek átviteli⁸⁵⁰ útja ujjal mutatja terményeink' számára a' nyereséges piacot. Különösen figyelemre méltók pedig azon vámszövetségi árucikkek, mellyek Török, Orosz- és Olaszországba az ausztriai birodalom' kikötőin 's nevezetesb terményező helyein mennek keresztül, – versenyezni a' világpiacon.

E' részben a' táblázatok következő tanuságot nyujtanak.

G y a r m a t i árucikk az ausztriai birodalmon keresztül több mint ötször annyi vitetik a' vámszövetségből, mint a' birodalom oda átszállit. Azon szállítás' útja leginkább

*) Midőn e' sorokat leirtuk, hozza a' triesti Lloyd azon hirt, miszerint 1846-ki 1. januártól fogva az ausztriai és orosz hajók egymás' kikötőiben az illető birodalmak' saját hajóival egyenlő kedvezményekben fognak részesülni. Ezen szerződés a' két birodalom közötti tengeri kereskedés' élénkítésére kétségkívül hatással leend. – S z e r k .

*) Lásd az 546., 554., 558., 564., (PH: 664., [sh., emend.]) 567., 572., 592., 593-dik számokat. – S z e r k .
⁸⁵⁰ PH: á{t}viteli [sh., emend.]

Trieszteni 's a' török határokon keresztül van. Az árucikkek között pedig többnyire olyanok, melyek kis terjedelemben nagy értékűek, mint: mézgák, rum, festékek, kávé 'stb.

Gabna és marha meglehetősen mennyiségben vitetik ugyan által, de többnyire csak kis részén a' birodalomnak. Ellenben italneműek, különösen bor (87,220 ft pp.) sok szállítatik által az ausztriai birodalom Orosz-Törökországba 's Triesztbe, míg bortermesztőink kelethiány miatt panaszkodnak. Különösen nagy átviteli kereskedés üzetik a' festék- és festékneműekkel, 's itt ismét sokkal nagyobb a' vámszövetségből átvitel mint ellenkezőleg. A' nyers anyagok között, melyek a' vámszövetségbe az ausztriai birodalom át jutnak, főbb helyet foglalnak el a' gyapju (2,165,120 pft) Orosz- és Törökországból, a' selyem (1,373,400) idegen Olaszországból, bőr, kender 'stb. E' cikkek a' nyers termények' nagy rovatában több mint 5 milliót tesznek, melyly öszlet az összes átvitelnek a' vámszövetségbe több felénél. Mutatja ez, hogy az ausztriai birodalom' jelentékeny nyers termény-kivitele még igen távol áll attól, hogy az éjszaknyugoti tartományok' szükségét fedezze.

Az ausztriai birodalom' átvitelében tehát délnyugottól éjszaknyugotnak a' nyers termékek foglalnak el hasonlíthatlanul legtöbb helyet. De csaknem négyszer annyira lehet tenni azon német, francia, belga és britt gyártmányokat, melyek a' vámszövetségből a' nyugoti és déli tartományok felé hozatnak, 's melyekben a' kiállító országok' iparának magasabb fejlettségét tanúsítják, valamint a' megfordított irányban, a' vámszövetségbe átvitt idegen ipartermékek között is vannak némely cikkek, (üveg, vászon), melyekkel az ausztriai műipar, mind a' mellett, hogy ez iparágak fejlettebbek, nem állhatják ki a' versenyt. Igaz ugyan, hogy ez' idegen gyártmányok' sok része a' birodalomnak csak kis és iparszegény részén vonul által, legnagyobb része mindazáltal a' gyáros helyeken vitetik keresztül, egész hosszában Brodi és Triesztől Törökország' feléig 'stb. A' vámszövetségből hozott gyártmányok között nevezetesebbek: gyapotáruk 6,237,000, gyapjuáruk 6,089,000, selyemáruk 1,424,000 pft 'stb. 'stb.

Mi továbbá a' tengeri összeköttetéseket illeti, az ausztriai birodalomnak a' német vámszövetséggel üzött tengeri kereskedése csak a' keleti tenger' porosz kikötőire van szorítva. Igen feltűnő, hogy az oda, például Stettinbe szállított áruk' sok része Magdeburgba veszi útját, az elbai vámok annyira terhelvén a' szállítást, hogy Stettinen keresztül szállítani kevésbé költséges. Egyébiránt 1844-ben Triesztből a' porosz kikötőkbe ment 8 hajó, 1657 tonnás, 232,000 pft értékkel. E' hajók között volt öt porosz, egy orosz, egy svéd, egy norvég. Kiviteli tárgyak voltak: kender, száraz narancs,

selyembubó,⁸⁵¹ borkő, bor, olaj, mézga, halcsont, üveg 'stb. Ellenben behozatalra a' porosz kikötők az ausztriai birodalomnak semmit sem nyujtanak.

De legyen elég e' tárgyról. Térjünk át, az orosz birodalommali kereskedést tárgyazó cikkek' adalékaul, a' bennünket közelebről érdeklő dunai kereskedésre.

XI.*)

A' dunai kereskedésről 's annak akadályairól később szólván, e' sorokban a' Schweizzali kereskedés' rövid ismertetését adjuk.

Schweiz teljes beviteli szabadságot enged a' szomszéd nemzetek' terményeinek, mi közben magát mindenfelől nehezen áthatható sorompók veszik körül. Minél fogva elismeri a' trieszti Lloyd, hogy az ausztriai birodalom ellen hasonló, sőt méltóbb joggal emelhet Schweiz panaszt, mint Ausztria az Oroszbirodalom' politicája ellen. Illy állapot, mond a' Lloyd, hasonjogu visszatörést idézhetne elő; 's hogy Schweiz mindeddig ahhoz nem nyult, és mégis nemzetgazdasági fejlődése kétségtelenül előhalad: e' körülmény sok fejtorésre adott alkalmat a' nemzetgazdáknaál, 's a' szabad kereskedési iskola ugy hivatkozék rá, mint tanai' egyik bizonyására. Nem kell azonban felednünk azon tartomány' sajátóságos alkotmányát, 's hogy az utolsó háboruk' ideje alatt nagyobb részint semlegesesen viselte magát, mi által tetemes tőkét meggazdálkodott. Figyelmet érdemel a' nagy mennyiségű idegen pénz is, mellyel a' schweiziek magokat a' természet' szépségeiért minden nemzet' utazói által fizettetik; 's a' schweiziek' kitartó szorgalma, elégtelése, előrelátása, ügykezelési becsületessége 's vállalkozó szelleme. Mindezen körülmények összesen szép állást biztosítanak Schweiznak Európa' műiparos népei között. Illy viszonyok közt a' kereskedelmi mérleg' elmélete itt igazán nem áll. Schweiz kevesebbet visz ki mint be. Az utóbbi 40 év alatt csupán a' francia határszél felől legalább is 600 millió frankkal többet vitt be, mint ki, 's még sincs semmi nyoma a' szegényedés és pénzszükségnek. A' vámjegyzékekből természetesen ki vannak hagyva mindazon öszletek, mellyek a' számos idegenek 's az Ausztriában, vámszövetségben, Franciaországban 'stb. szétoszlott schweizi kereskedők és gyárnokok által folynak be az országba. A' csempészet is nagyban üzetik mindenfelől.

De vizsgáljuk a' vámtáblázatokat, miként az ausztriai birodalom és Schweiz között állanak. A' mérleg, a' számok szerint, minek az említett körülmények miatt nem lehet

⁸⁵¹ PH: selyembubó [sh., emend.]

*) Lásd az 546, 554, 558, 564, 567, 572, 592, 593, 597. számokat. – S z e r k .

egészen hitelt adni, Ausztria' kivitelére nézve áll igen kedvezően. Az 1844-iki év csökkenést mutat 1843 után. Mi 1843-iki adatokat veszünk. Ezek, osztályozva, illy eredményt adnak. – Az ausztriai birodalom nyers terményt behozott: 1,059,202; kivitt Schweizba: 17,344,863. Iparczikkek' behozatala: 292,942; kivitele 758,012. Idegen termények' behozatala: 536,516; kivitele 9,386. Egyéb tárgyakkal együtt összes behozatal: 2,072,872; kivitel: 18,630,061.

Látjuk ezekből, miszerint a' kiviteli nagy felülség, mellynek özlete az utolsó négy év alatt nem igen változott, egészen a' nyers termékekre esik; leginkább pedig, ha a' táblázat' részleteit vizsgáljuk, nyers, fonott és nem fonott selyemre, mellynek nagy része nem Schweizban, hanem Francia- és Angolországban dolgoztatik fel. Az iparczikkek' forgalmában, minden kedvező vámtörvényhozása mellett, több mint felényivel hátrább marad az ausztriai birodalom. Schweizra különösen sokat nyom a' mérlegben a' czérna, fonal, gépek, vegytani termékek 'stb.; ellenben a' gyapju-, selyem-, üveg- és vasárak a' birodalom' kivitelében sokat nyomók. De az átviteli kereskedés' nagysága, melly ez irányban üzetik, tünteti mindenek fölött elő a' schweizi műipar' tulnyomóságát. Trieszt ezen átszállításban, a' kereskedési közvetítésben, a' schweizi iparra nézve nevezetes szerepet játszik. A' Velenczén keresztül szállított schweizi iparműczikkek is Trieszten által jutnak a' világpiacra. Ez összes átszállítás, mellynek egy része közép Olaszországba megy, teszen Schweizból az ausztriai birodalmon keresztül 13,564,385 p. ft. értéket; ellenben az ugyan e' vonalon Schweizba tett átvitel' összes értéke 24,537,291 pft. Átvitel főleg az idegen olasz tartományok, német vámszövetség' határain keresztül 's Velence felé.

XII.*)

Szólunk azon statusokról, mellyek az ausztriai birodalmat nyugot- és éjszak felől környezik. A' birodalom' iparterményezése többnyire előhaladottabb állapotokkal, nagyobb tőkével és értelmiséggel, több természető és fogyasztó erővel, vagy egyéb természeti és mesterséges akadályokkal találkozott. Forduljunk dél felé. A' birodalomra, mond a' triesti Lloyd, kedvezőbben ragyog az olasz félszigeten keresztül a' nap. Ez irányban a' birodalom' kereskedése nagyobb cselekvőséggel léphet föl, majdnem hasonló viszonyban, mint ellenében az éjszaknyugoti népek' kereskedelme. E' tartományokra a' természet

*) Lásd az 546., 554., 558., 564., 567., 572., 592., 593., 597., 605-ik számokat. – S z e r k .

gazdagon pazarlá kincseit, 's a' közel tenger által a' csereforgalmat rendkívül könnyüvé tevée.

Olaszország' azon részéről szólunk, melly nem tartozik az ausztriai birodalomhoz.

Olaszország' ezen tartományainak hivatásáról, anyagi tekintetben, különbözök a' vélemények. E' vélemények főleg akkor voltak feltűnők, midőn nem rég' egy olasz vámszövetség' eszméje szóba jött. Nem szólunk a' politicalai tekintetekről, mellyek azt támogatják. Csupán anyagi érdekek' szempontjából soroljuk elő a' nézeteket.

Egyik rész állítá, hogy Olaszország már a' természet által sincs műiparra rendeltetve. Nincsenek tüzelő anyagai, mellyek a' műipar' fő elemeit teszik, nincsenek tőkái, ha aránylag más nemzetek' tőkéit tekintjük. Illy állapotban virágzó gyáriparra kilátás nem lehet. Ellenben gazdag ott a' föld termékekben, 's e' termékek, a' földmivelés' élénkítése által, még rendkívül szaporíthatók; minélfogva Olaszországnak nyers anyagok' minél nagyobb mennyiségben termesztésére kellene minden erejét fordítani; ezeket cserélni aztán be idegen gyártmányokkal. Kedvező továbbá Olaszországra, hogy a' tengerre fekszik, 's ügyes, bátor és tapasztalt tengerészek lakják; minélfogva nyers termékeivel nagy sikerrel üzhet hajózást és messze tengeri kereskedést. Így szóló gróf Petitti a' „Giornale Agrario toscano” czimű lapban.

Az ausztriai műipar' érdekében alig leheté czélszerűbben szólani. De a' túlnépes olasz városok' nyomora is hangosabban kiálta, hogy sem az iparnak is ne akadtak volna ott szónokai. A' vámegyesületen kezdetett meg az izgatás. Az ausztriai ipar és kereskedési érdekek' organja (Journ.[al] d.[es] Öest.[erreichischen] Lloyd 1843 Nro 33) ez izgatás ellen csak azt veté, mikép' az illy vámszövetség Ausztria' hozzájárulása nélkül lehetetlen. Különben nem láta benne veszélyt a' birodalom' iparára, sőt némi tekintetben kívánatosnak is mondá azt. Az ausztriai birodalom 's Olaszországban terményezett iparczikkek' rendkívül különböző volta csak élénkíti az árucserét, 's az általánosabb jólét, mi ott virágzik, hol természetelleni korlátok nem akadályozzák a' forgalmat, – a' kereskedésben nagyobb fogyasztást és cselekvőséget idézend elő. Hogy áll most a' kereskedés? Bolognatól Luccaig hét vámállomáson tartóztatnak fel; a' majlandi selyemgyárnok nyolcz vámvonalon keresztül kénytelen küldeni áruját Florenczbe. Ez alkalmatlanságok' megszüntével mennyire megsokasodik az üzlet 'stb.

De e' dolgok' kifejlését az időre hagyván, vizsgáljuk közelebbről a' mostani kereskedési viszonyokat Olaszországgal.

Az ausztriai birodalom' kereskedése az idegen olasz statusokkal, a' szárazon, oda számítva az átvitelt is, 1844-ben tett: 56,345,000 ftot; melly öszlet 15 $\frac{1}{3}$ % az egész

forgalomból, 's csak a' tengerpartokon keresztül üzött kereskedés' forgalma nagyobb. Csupán egy mértföldnyi határvonalon a' Pónál, mintegy $\frac{2}{5}$ részét teszi a' forgalom a' tengerparti kereskedésnek.

XIII.*)

Közelebbi cikkelyünk' végén említettük, mikép' az ausztriai birodalom' kereskedése az idegen o l a s z tartományokkal, a' szárazon, beszámítva az átvitelt is, 1844-ben tett 56,345,000 pftot. Vizsgáljuk e' forgalmat részletesbben; szólván a' szárazon és vizen üzött, közvetlen és átviteli kereskedésről külön–külön.

A' birodalom' szárazföldi egyenes forgalmában Olaszországgal, 1843-ban nagyobb jelentőségü tárgyak voltak a' kivitelben: mezőgazdasági termékek: 11,236,246,⁸⁵² (behozatal: 5,129,629); állattenyésztés és halászat 'stb. nyujta kivitelre: 1,885,444, (behozatal volt: 2,083,651 ft); iparczikkek' kivitele: 2,164,121, (behozatal: 978,830).

Az összes szárazföldi kereskedés egyébként ez irányban, ki- és bevitelre nézve (kivitel:⁸⁵³ 15,866,823; behozat[al]: 13,785,080) meglehetősen egyforma mérleget mutat. 'S hogy a' birodalom' mérlege, mezőgazdasági termékekre nézve, mind a' mellett is kedvező, hogy kender, olaj, bor, vágómarha- és halakért a' szomszéd nemzeteknek nagy mennyiséget adózik, – főleg a' selyemnek 's az előhaladott lombard állattenyésztésnek lehet tulajdonítani. Az ausztriai birodalom' kivitelében az iparczikkek is sokat nyomnak, a' behozatal' ellenében, mind a' mellett, hogy Marseille felől Genuán keresztül Lombardiába sok angol és francia gyártmány jut. Az ezen irányban behozott gyarmati cikkek is megzavarják az e' részbeni arányt a' ki- és bevitel között. Ez azonban az ausztriai birodalom' tengerészetére kedvezőbb fordulatot veend a' lombard-velencei vasut által.

Az idegen olasz tartományokkal kereskedés már csak az előadottak szerint is kedvező az ausztriai birodalom' iparára nézve; még kedvezőbb, ha a' tengeren tett szállítást is beszámítjuk. De annál csekélyebbnek fog tetszeni ez eredmény, ha az átvitelt is megtekintjük azon irányban. Háromszor annyit, mint az ausztriai birodalom, adnak el ott a' schweicziak és vámszövetségi tartományok. Kár, hogy kimutatás nincs kezeink között az egyes olasz határszéli statusok' kereskedéséről; abból kitetszenék, honnan jut az idegen

*) Lásd az 546., 554., 558., 564., 567., 572., 592., 593., 597., 605. és 609. számokat. – S z e r k .

⁸⁵² PH: 11,236,246{,} [sh., emend.]

⁸⁵³ PH: kivitel{:} [sh., emend.]

olasz tartományokból közel 4 milliónyi értékű gyártmány Velenczébe, honnan ismét visszavitetik, hihetőleg a' pápai birtokba.

'S a' tengeri kereskedés sem mutat olly eredményt, minőt várni lehetne a' két tenger' köztes, annyira kedvező geographiai fekvésnél 's az ausztriai birodalom' közelségénél fogva. Míg a' szárazon csupán 58 mértföldnyi határszáron, beszámítva az átvitelt is, 57 milliónyi forgalmat lehet kimutatni: a' birodalom' négyszerte hosszabb tengerpartján, a' kereskedés az idegen olasz tartományokkal alig tehető 19 ½ millió ftra, melly öszletből 10,410,000 ft ki- és 8,000,000 ft bevétel. A' melly mértékben nő a' távolság a' birodalom' 's Olaszország' kikötői között, Franciaország és Anglia' nagykereskedelmi útja' irányában, kelet felé, azon arányban kezdenek az ausztriai birodalom' kereskedési összeköttetései megszakadozni.

Ezt mutatják a' táblázatok, mellyeknek részleteivel lapjaink' nagyobb közönségét untatni nem kívánjuk.

XIV. *)

Nagy részben a' „Journ[al] d.[es] oest.[erreichischen] Lloyd” adatai után, előadtuk az ausztriai birodalom' összeköttetéseit⁸⁵⁴ Európa' nevezetesb tartományaival. Szóltunk Francia-, Angol- és Oroszországról, a' német vámszövetségről, Schweizről 's az idegen olasz tartományokról. Ugy hisszük, hasznos és a' közönség előtt is érdekes dolgot cselekvénk. Azon viszonynál fogva, mellyben a' birodalommal állunk, helyzetünk' ismeretére, 's hogy magunkat nemzetgazdasági kérdésekben tájékozhasssuk, okvetlenül szükséges ismerni a' birodalom' állását, külföldi összeköttetéseit. 'S mi nem mulasztók el a' fentebb nevezett országok' saját műipari állapotát 's kereskedési terményeit és szükségéit is érinteni röviden, mi közben a' forgalmi cikkek' megemlítésében, 's egyébként is, mindenkor szem előtt tartók Magyarország' érdekeit.

Most; hogy ki legyen egészítve a' kép, mellyet a' birodalom' nyugoti kereskedéséről adunk, szólani fogunk még azon viszonyokról, mellyek a' birodalom közt egy részről 's más felől Spanyolország', Portugalia, Belgium, Németalföld, a' szövetséges városok, az északi német szövetség 's a' három skandináv országok között léteznek. Itt még rövidebbek lehetünk. A' birodalom' egyenes, csupán tengeri kereskedése ez irányokban, a' terjedelmességét nem teszi szükségessé. Az egész tengereni forgalom azon

*) Lásd az 546, 554, 558, 564, 567, 572, 592, 593, 597, 605, 609 és 620 számokat. – S z e r k .

⁸⁵⁴ PH: összeköttetéseit [sh., emend.]

tartományokkal alig tesz 5 millió p[en]gőf[orin]tot. Trieszten kívül csak Velence' tőkehalereskedése Norvégiával 's némelly termények' szállítása a' magyarországi kikötőkől érdemel említést kitünőleg. De lássuk általános áttekintését az 1844-ki forgalomnak azon tartományokkal:**)

	J ö t t			M e n t		
	a' birodalom kikötőibe			a' birod.[alom] kikötőiből		
	hajó	tonna	érték,	hajó	tonna	érték ⁸⁵⁵
Spanyolország . . .	8	965	153,000	14	2406	93,000
Portugalia . . .	4	445	192,777	10	1999	91,532
Belgium . . .	11	1272	336,528	6	737	137,140
Németalföld . . .	30	5885	1,614,139	15	3150	441,604
Szövets.[éges] városok . . .	7	666	188,112	22	2783	671,085
Dánország . . .	2	234	32,980	1	113	26,500
Svédhon és Norvégia . . .	29	4738	884,800	4	733	1930

(Az értéket pft szerint számítók.) – De vizsgáljuk mindenik statust külön.

Spanyolország és Portugalia. A' népesség a' földmivelésre sem elegendő; a' benső forgalmat a' közlekedési eszközök' roszasága 's polgárháborúk akadályozák; a' külkereskedés' két harmada idegen, főleg angol hajósok' kezében. Nem csoda tehát, ha e' tartományok' lakosi csak igen keveset vesznek az ausztriai birodalomból.

Spanyolország' nevezetesb szállitmányai a' birodalomból, nyers termékekben: kender (1844-ben 470 mázsa), egy kevés fa, bőrök, gabona, liszt; gyártmányokból: aczél, sárgaréz, fagygyertya, üvegneműek (700 mázsa), zongora 'stb. Ezekért ad cserébe némelly gyarmati cikkeket, kávé (1844-ben 1500 mázsát), bőrt, olmot 'stb. – A' távol jövő fogja megmutatni, valljon az ó spanyol bányák' megkezdett mivélése 's a' most sem jelentőség nélküli cataloniai műszorgalom, a' béke' áldása' közben, fogják-e, e' hajdan hatalmas kereskedésű státust egykoron ismét illő polczra emelni a' tengerhajózó nemzetek között. A' mult évi madridi iparműkiállításon, a' fővárost kivéve, Barcelona, Sevilla és Valencia voltak csaknem egyedüli képviselői a' spanyol iparnak. (List, mint lapjaink' egyik mult évi számában említettük, ennek okát a' széthuzó tartományi rendszerben kereste.)⁸⁵⁶ A' szövetek, bőrök, selyemárúk, kecskebőr előhaladásra mutattak; az üveggészítés még igen hátramaradt. 'S az ausztriai birodalom' üvegkereskedése

***) Journal des oester.[reichischen] Lloyd. 1846, 32. és 33. szám. – S z e r k .

⁸⁵⁵ PH: érték [sh., emend.]

⁸⁵⁶ PH:). [sorrend felcserélve]

Spanyolországgal, 15 év óta, mégis sokat csökkent. Ugy szinte a' vászonkivitel'⁸⁵⁷ (Spanyolországba) megszűnte iránt is panasz hallatszik. Az egykor olly nyereséges kereskedés' föléledését ugyanazon körülmények akadályozzák, mellyek Spanyolország' statuskifejlődését; ha e' körülmények változnak, ha Spanyolország' belviszonyai kedvező kifejlésnek indulnak, az ausztriai birodalom, a' Lloyd szerint, mindenek fölött hivatva leend, a' nevezett félsziget' alkalmas fekvéséből, földének kincseiből 's gyarmataiból hasznot huzni. A' hajdanta nagy hirü Cadix, hasonlithatlan kikötőjével, Ázsia és Amerika, dél és éjszak közötti fekvésével, ismét eljuthatand rendeltetése' polczára, mint gyűlhelye az ó és uj világ' termékeinek; 's az Adriatengernek kikötői 's a' dunamenti városok oda irányozandják hajózásukat, kicserélni a' hazai műipar' termékeit a' forro égöv' adományaiival, mikhez ez uton lehetend legkényelmesbben hozzá jutni, habár az ausztriai birodalom' hajózását elég erősnek tartja a' Lloyd a' nagy oceán' rendes megutazására is. A' fém-, len-, üveg-, vas 'stb. áruknak nagy piac nyilik ott, nemcsak magának a' félszigetnek használatára, hanem tovább szállításra is Amerikába 's mindenek fölött pedig tul az atlanti tengeren Spanyolország és Portugál' gyarmataiba, mellyek, habár politicailag külön váltak is, szellemi összeköttetésben fognak maradni az anyahonnal.

Portugalia⁸⁵⁸ szükségeit csaknem egészen Angolországból fedezi. Igen keveset hoz ki az ausztriai birodalom' kikötőibe. 1844-ben jött Triesztbe 1,770 mázsa kávé, 4,290 darab bőr, továbbá ökör-szarvak, viasz, elefántfogak 'stb. 1845-ben a' forgalmat a' birodalom és Portugál között 12 hajó üzte. Bevitel Portugaliába volt: üvegyöngyök, rizs, kender, aczél, hangműszerek 'stb. Kihozatal az ausztriai birodalomba: czukor, kávé, kakas 'stb.

Belgium, ezen kicsiny, de sok tekintetben kedvezőleg fekvő status, független állása' rövid ideje óta rendkívüli előhaladást tett. Nagy részben köszönheti ezt jó statusszerkezetének 's czélszerűen rendezett közigazgatásiójának. Példája e' status' előhaladott állapota az institutiók' jótékony hatásának a' népjólétre. Alig néhány év alatt uj életre kelté Flandria' és Brabantia' régi műszorgalmát, uj 's nagy részint kedvező kereskedelmi szerződéseket kötött. Azon szerződésből, mellyre a' mult évben lépett a' német vámszövetséggel, következtetik⁸⁵⁹ némelylek 's többi közt a' Journal des oest.⁸⁶⁰ Lloyd is, hogy politicája, anyagi érdekek' szempontjából mind inkább szorososan csatlakozni a' németekhez. A' francziák, főleg politicai tekintetknél fogva, más véleményben

⁸⁵⁷ PH: vászonkivitel' [sh., emend.]

⁸⁵⁸ PH: Portugalia [ritkítás elmaradt]

⁸⁵⁹ PH: következtetik [sh., emend.]

⁸⁶⁰ Rövidítést feloldani

vannak^{*)}. – Az ausztriai birodalom' kereskedése ez országgal, a' szárazon, belga adatok szerint, ekkép' áll: bevétel Belgiumba 1841-ben 3457 fr.; 1842-ben 1,186,738, 1843-ban 1,128,829 fr.; – kivétel Ausztriába 1841-ben 2274 fr.;⁸⁶¹ 1842-ben 10,324 fr.;⁸⁶² 1843-ban 71,100 fr. E' kereskedési viszony nagyon élénkülne, ha a' vámszövetségi átviteli vám mérsékeltené. Csehország' ipartermékei, különösen az üvegáruk 's minden árucikk, melyek az átlanti tengeren túl keresnek, 's gyakran kölcsönzött név alatt találnak piacot, – még kevésbé ismeretesek a' belga piacon. A' Belgiumból szárazon ide hozott árucikk nagyobb részint, gépek, tű, feldolgozott dohány, butorok, ruhák, szóval ipartermékek, melyeket az ausztr.[iai] birodalom maga kiállithatna. Átvitelképen azonban még több belga iparműcikk mennek az aldunai tartományokba. Belgiumba szárazon bevitt tárgyak: toll, aczél, selyem, gyapju. Gyapju alig megy évenként 100,000 franc értékű, míg Anglia 15, Poroszország 8 millió értékűt küld oda. Megjegyzendő azonban, hogy a' porosz gyapju' rovata alatt nagy mennyiségű magyar és cseh gyapju megy kereskedésbe. Ennyit a' szárazoni forgalomról. Sokkal fontosabb a' birodalom 's Belgium' kikötői közt üzött tengeri kereskedés. Belgiumba vitetik selyem, gyapju, olajmagvak, kender, ágytoll 'stb. Belgiumból kihozatnak a' birodalomba: finomított cukor 's bőrök, gépek, posztó, dohány (feldolgozott), vasöntvények, üvegáruk 'stb.

Németalföldnek egyenes kereskedési közlekedése a' birodalom' kikötőivel, a' lefolyt évtizedben, főleg a' finomított cukor' behozatalára nézve, annyira emelkedésben volt, hogy csupán Triestben, hova 1832-ben csak 50,000 pft értékű jött, már 1838-ban 2,890,000 ftnyi vitetett. Ez azonban a' német vámszövetséggeli szerződés'⁸⁶³ következtében, mi által a' cukorkereskedés a' szárazon annyira megkönnyebbedett, de különösebben Ausztriának Nyugatindiaival üzött folytonosan növekedő önálló kereskedése miatt is, 1844-ben már 1,200,000 ftra visszasülyedt. A' birodalom' kivitele, noha magában elég jelentéktelen, halad előre. Sok megy innen Hollandba a' vámszövetségen keresztül, mi ennek átviteli táblázataiban külön nem neveztetik. Holland' naponként emelkedő kereskedelmi jelentősége Java' és Madura' tömérdek természetén alapszik, mely az anyaországot nem rég' statusbukástól menté meg. A' német sajtó eléggé tájékozta, mint törekszik Németalföld a' holland-keletindiaivali kölcsönös közvetlen kereskedést minden

*) Belgium' királya trónbeszédeiben többször kimondá, hogy azon ország' politicája: neutralitas. Ez nem is lehet máskép'. A' kis Belgiumnak igen bajos egyik vagy másik nagy szomszéd' érdekei ellen cselekedni. Hasonló értelemben szolt közelebb a' Lloyd' 50. és 51. száma is Belgium' keresk.[edelmi] politicájáról. – Szerk.

⁸⁶¹ PH: fr., [sh., emend.]

⁸⁶² PH: fr., [sh., emend.]

⁸⁶³ PH: szerződés' [sh., emend.]

áron monopolizálni. Tudja azon szerencsétlennek nevezhető titkot, az ottani malaj népet örökös szükségben 's az által függésben tartani. Azon nep' fáradsága' gyümölcsét a' kiállítási⁸⁶⁴ legalacsonyabb áron sajtolja ki, 's tömérdek⁸⁶⁵ nyereséggel szállítja a' német piacra. Így törekszik Holland előhaladó terményezéséhez aránylag növekedő fogyasztást biztosítani, hogy talán egykor, ha sikerül legyőzni a' versenyt, határtalan önkénynevel üzhessen egyedáruságot. Innen, nagy részint, azon sokszori nagy változás,⁸⁶⁶ mellynek a' holland kereskedés ki van téve. – Illy körülmények közt az ausztriai birodalom' kereskedése Hollanddal, a' nyersterményi és gyáripari felesleg' fogyasztására nézve, semmiként sem lehet nyereséges. 'S ezen szerződés sem segíthet, mint láttuk Franciaországnál. Ellenben a' continens' e' gyarmati czikkekkel nagy kereskedést üző nemzete ellát bennünket a' czukron kívül, kávéval, melly mindig nagyobb mennyiségben vitetik Hollandba, rizszsel, indigóval 's fűszeres szigetei' egyéb terményeivel.⁸⁶⁷ Saját készítményeiből leginkább csak rajzpapír jó hozzánk. – Holland' tengeri kereskedése a' birodalommal csaknem kizárólag Trieszten keresztül jó. 1844-ben a' holland kikötőkből Velenczébe csak 2 hajó ment (567 tonna, 37,610 pft); Velenczéből vissza 2 hajó (413 tonna, 70,660 ft). A' magyar tengerpart' kivitelére esik 3 hajó (925 tonna, 21,754 pft). Trieszt' kivitelében nevezetesb czikkek: épületfa, eczetszömörce, déli gyümölcsök, olaj 'stb.

A' német szövetséges városok, Hannovera, Oldenburg és Meklenburg. Az ausztriai birodalom' kereskedésében nagyon alárendelt szerepet visznek a' nagy vámelegesületben nem foglalt statusok az éjszaki és keleti tenger mellett, honnan alig jelen meg 4–5 hajó évenként a' birodalom' kikötőiben, részt venni a' szállítmányozási kereskedésben. Hasonlíthatlanul nagyobb fontosságuk a' birodalmi kereskedési viszonyokra nézve a' német szövetséges városok, különösen Hamburg. E' legelső kereskedő város a' continensen, a' monarchia' északi tartományaira nézve, hatalmas versenyző a' tengeri kereskedésben. – A' forgalom' számszerinti mennyiségét⁸⁶⁸ azonban nem tudhatni a' hivatalos vámtáblázatokból, mellyekben azon városok' ki és bevitele, a' vámelegesület' rovatában még az átszállított gyarmati czikkek között is fordul elő. A' három város' egyenes közlekedése a' birodalmi kikötőkkel, e' kikötőkre nézve annyiban nem lett a' közelebbi 12 év alatt veszteségesebb, mennyiben ha a' behozatal

⁸⁶⁴ PH: kiállítási [sh., emend.]

⁸⁶⁵ PH: tömérdek [sh., emend.]

⁸⁶⁶ PH: változás, [sh., emend.]

⁸⁶⁷ PH: terményeivel [sh., emend.]

⁸⁶⁸ PH: mennyiségét [sh., emend.]

csökkent is, a' kivitel 570,000 ftról 671,000 p. ftra emelkedett. – A' közel jövendő megfejtí az ausztriai birodalomra nézve azon fontos kérdést, hogy az új statusvasutrendszer mennyiben fogja a' birodalom' átlánti tengeren túli közlekedését, Hamburgtól el, saját kikötői' számára megnyerhetni. A' Journ[al] d.[es] oest.[erreichischen] Lloyd' folyó évi 36. és 37. számaiban elő van adva, 's részletesen megmutatva, mikép' tűnnek el mind inkább, 's hogy az elbai magas vámok' fentartása mellett csak nem 0-ra alászállíttatnak azon előnyök, miket az északi tenger' kikötői olcsó szárazon és vizeni szállítás' tekintetében még élveznek; meg van azon lap' idézett számaiban mutatva, mennyivel gyorsabb leend a' szállítás, ha elkészül, a' status-pályán, – Triesztbe, 's mennyi és mi különféle árucikk veszi majdan útját azon kikötőn (a' triesztin) keresztül a' monarchia' legutolsó határig 's azokon által. 'S e' combinatiók sok tekintetben, ha nem is egészen úgy, mint azon említett kikötőre, kétségtelenül állanak a' magyar tengerpart' nagy jelentőségére nézve, ha egyszer a' fiumei vasut elkészülhetne. De különben, ha Triesztnél fog is élénkebb kereskedés támadni, lehetetlen, hogy e' mozgalomba a' közel magyar tengerpart be ne vonassék, mi csak akkor lehetséges, ha a' fiumei vasut elkészül, 's ha tengerpartunkon alkalmas kikötő készíttetik 'stb. 'S ha azon combinatiók teljesülni fognak, – melly teljesülésnek időszaka, ohajtható, hogy bennünket, magyarokat is készen találjon, – akkor a' birodalom mindinkább rendezheti magát akképen, mint egy önálló kereskedelmi status, 's azon előnyöket, mellyeket most idegen tengerhajózóknak enged, saját fiainak biztosíthatja. – De lássunk most némelyleket Trieszt' 1844-ki áru-forgalmáról azon városokkal. A' birodalom többi kikötőinek kevés része van azon irányban. Trieszt' behozatala a' szabad városokból leginkább: egérkő, mahagoni fa, halzsir, festékfa, kávé, vas- (460 mázsa) és üvegáruk (150). Trieszt' kivitelében nevezetesebb tárgyak: kender, gyümölcsök, eczet- és festékfa, orvosszerek, papír 's több gyártmányok nem igen nagy mennyiségben.

Svéd-, Norvég- és Dánország. A' continens' e' másod és harmad rangu statusai, éjszaknyugoton, már a' nagy távolság, csekély terjedelem 's természet és műterményeikre nézve jelentéktelen voltak miatt is csak igen alárendelt befolyást gyakorolnak az ausztriai birodalom' közgazdagsága' szaporításához. Svéczia és Norvégia 1844-ben 883,000 pengő forint értékű rezet, halzsirt, tőkehalat (12,520 mázsát Triesztbe) 's több a' féléket hozott; míg viszont a' visszashállítás azon tartományokba bizonytalan és csekély. Dánia vitt déli gyümölcsöket, eczetfát, kendert 'stb.⁸⁶⁹ a' birodalom' kikötőiből, 's

⁸⁶⁹ PH: 'stb{.} [sh., emend.]

viszont semmitsem hozott Triesztbe, a' többi kikötőkbe is csak kevés, ismeretlenül maradt árukat. Mind három lobogó alatt mintegy 31 hajó jelent meg Triesztben és Velenczében, élénk szállítási üzletet teljesítvén, mellyektől, míg kiegyenlítési vámok fen nem állanak, csak akkor szabadulhat meg a' birodalom' tengerészete, ha tengerészei az éjszaki kevéssel megelégedést 's erkölcsi egyszerűséget sajátokká tehetnék. – Száraz földön csak len, üvegáruk, bécsi nagy kendők küldetnek, mennyire tudjuk, azon éjszaki tartományokba.

Tekintsük át már most még egyszer ez előadott országokkali forgalmát az ausztriai birodalomnak, az áruk' osztályzata szerint. Az eredmény imez: Behozatal a' birodalomba: nyerstermények: Spanyolországból 131,000, Portugálból 150,000, Belgiumból 80,000, Németalföldről 114,000, a' szabad városokból 43,000, Svéd-és Norvégországból 834,000, Dániából (?); ipartermékek: Spanyolorsz.[ág] 500, Portugal –, Belgiumból 256,000, Németalföldről 400,000, a' szövet.[séges] városokból 27,000, Svéd- és Norvégországb.[ól] –, Dánia (?); gyarmati cikkek: Spanyolország 21,500, Portugál 43,000, Belg.[ium] 500, Németalföld 1,100,000, sz.[abad] városokból 118,000, a' három skandináv országból (?). Kivitel a' birodalomból: nyerstermékek: Spanyolországba 11,000, Portugálba 31,500, Belgiumba 124,000, Németalföldre 361,000, sz.[abad] városokba 311,000, Dániába 20,000; iparcikkek: Spanyolorsz.[ágba] 74,000, Portug.[álba] 60,000, Belgiumba 13,000, Németalföldre 81,000, sz.[abad] városokba 330,000, Dánorsz.[ágba] 6,500, Svéd és Norv.[égországba] (?); gyarmati cikkek: Spanyolországba 8,000. A' többi statusokba (?). Valamint Dánia' kihozatalát (33,000), úgy Svédhon és Norvégia' bevitelét (1,930) sem tudjuk rovatok szerint. Az előadottak szerint tehát a' birodalom ipartermékért kiad 683,500 fto, míg maga csak 564,500 pft értékűt küld a' nevezett tartományokba. 'S e' mennyiségből is esik valami a' schweiczi és vámszövetségi áruk' rovatába.

De most fordítsuk⁸⁷⁰ kelet felé figyelmünket.

XV.*)

KELET Kövessük a' földközi tengertől szétágazó azon utakat, mellyeken az ó kor' népeinek kereskedelmi és politicalai tevékenysége, főleg keleti irányban, mozgott. Az élénkség, melly a' kelet és nyugot közti forgalmat minden időkben jellemzé, az ó világ' e' két részeinek teljes ellentételein, egészen különböző tulajdonin alapszik. A' keleti nomád

⁸⁷⁰ PH: fordítsük [sh., emend.]

*) Lásd az 546, 554, 558, 564, 567, 572, 592, 593, 597, 605, 609, 620, és 657. számokat. – S z e r k .

erkölcs mindig azonos volt a' karaván étellel, honnan következetesen fejlődött ki azon gyakorlati vonzalom a' kereskedésre, melly minden statusbonyodalmak közt is fenmaradt, 's csak idővel, a' török despotismus' vaspálczája alatt kezdett hanyatlani. Kelet, ura levén a' természet' kifogyhatatlan terményzésének, miveltsége' alacsony fokán kevés szükségét érezve, 's idegenkedvén a' tartós munkától, örömmel adja fölöslegét a' gondosabb munka' termékeiért; míg viszont az európai örömmel fogadja el fáradsága' és értelme' termékeiért Arabia' illatait, Afrika' aranyporát, elefántcsontját és strucztollait, Golconda' drága köveit, Taproban' (Ceylon) gyöngyeit, China' selymét, Malabar és Koromandel' fűszereit 's Azsia' állatbőreit. (Kelet' iparczikkei: nagykendők, selyemkelmék, szőnyegek, porcellán 'stb. a' mai, nagy mennyiséget fölkaroló kereskedésben mind inkább háttérbe szorítottak). Ez áruczikkek' értéke, csaknem hasonlóan a' csereberélő gyermekekhez, nagy részint a' keresett fényüzési czikkek körüli véleményen alapult. Többnyire játékszerek fénylő csecsebecsék valának, mikért kereskedelmi életök' kezdetén a' miveletlen népek átadák nemes érczeiket 's egyéb drágaságaikat; 's hoszu időre 's Spanyolország' és Velence' szomorú tapasztalásaira volt szükség, míg az arany és drágakövek utáni vágyat kevésbbé fénylő, de hasznosabb értékek utáni okosabb törekvés váltá föl.

Az ó világ' kereskedelme' virágzó állapotáról leghűbb képet ad azon kor, mellyben a' phoenicziek, mint nyugoti szellemirányu iparos nép, az akkori mivelt világ' központját képezék. A' középtenger' kereskedési forduló pontjai voltak akkor, Tyrustól, Hercules' oszlopai és Gades (Cadix) felé, a' meddig a' virágzó gyarmatok terjedtek, mellyek az anyaországgal sokfelé elágazott parthajózást űztek. 'S a' kiterjedt tengeri kereskedés mellett, mellynek hajózása egy felől a' keleti tengerig, másfelől (hihetőleg) a' jó remény' előfokáiglan terjedett, nem kevésbbé messze szétágazott kereskedése a' szárazon. Heeren szerint három fő kereskedelmi irány volt, egyik északnak, az örménykaukazi, másik keletnek, az assir-babiloni 's délkeletnek, a' harmadik, arab-keletindiai és egyiptomi. Az utóbbi ut Petránál megoszolván, egy felől a' veres tengernek ment, mellyen a' parthajózás sok, az időszakoktól függő akadálylyal küzdött; másfelől a' pusztán keresztül a' perzsa öböl, honnan az áruk hajón szállitattak Indiába. A' keleti ut az Euphraton át ment Babilonnak, 's innen tovább Persián keresztül Indiának. Az északi ut volt a' legkevésbbé jelentékeny, több más utak által keresztül metsztvén, mellyek Kis-Azsiából a' caspiumi kijövelektől (Teherannál) a' nagy ind kereskedelmi utnak vették irányukat. Ezzel összefüggésben volt azon ut is, melly közép Azsián keresztül, Sericaig (China) nyult.

Miután a' kereskedelmi uralás a' phoenicziekről a' carthagóiakra szállott, a' kereskedési mozgalom a' földközi tengernek inkább nyugoti részén központosult, 's az

Arabiával és Indiávali összeköttetés leginkább szárazon Ammoniumon, Phelian (a Nilfolyamnál) Meroen, Adulin és Azeben keresztül a verestengernél mutatkozott. Ezen vonalok így maradtak Görögország' és gyarmatai' fénykorában is, mint szinte a római világbirodalom' idejében is, kevés változásokkal, miket a háborúk 's később a népvándorlások okoztak. Nagy Károly alatt azonban keleti termékekkel élénk kereskedés üzetett a Dunán is; fő kereskedelmi rakhely volt a hajdani S[anc]t.[us] Laureacum (Kloster Lorch, felső Ausztriában), 's a Dunán fel és alá a bolgárok üzték a kereskedést. Csak a későbbi századokban lett határozott irányu utja a kereskedésnek, Indiatól Európába a felső olaszországi városokba, mellyekből az áruszállítás, a legegyszerűs vonalban, Németországon által, Augsburgon és Nürnbergben keresztül 's a Rajna' hosszában, 's a szövetséges városoknak, 's másfelől Salzburgon keresztül a keleti tengerre történt. Marco Polo' tengeri utazásai is új vállalkozási szellemet ébresztének, 's e' szellem alapítá meg Velence', Genua' és a szövetséges városok' gazdagságát, 's egyszersmind tényezőül szolgált, új utakat nyitni a világkereskedésnek. Velence a levantén uralkodott, Genua a fekete tengeren üzött élénk hajózást. Itt volt egy nagy kereskedési vonal Trapezunton és Novgorodon keresztül három század alatt. Novgorod a szövetséges városokkal, Trapezunt Taurison keresztül Bagdáddal, Krim a tatárok' karavánjaival állott összeköttetésben.

Azonban e' karaván- és parthajózási kereskedés veszélyes, költséges és hosszadalmas volt. A' szállítás' drágasága miatt arra nem is lehet gondolni, hogy következő, fa és faárúk, gyapotkelmék 'stb. a' világ' legtávolabb részeiből is szállítási cikkekül szolgáljanak Indiába. Mennyire függött akkor a kereskedő a vad természettől, melly utjába járatlan heglánczokat, ragadó folyamokat, vizetlen homok-sivatagokat tón, 's mennyire nem volt biztos a tenger, nemcsak az elemi veszélyek, hanem a rabló-megtámadások miatt sem, mellyektől harcz, vagy terhes adó szabadithata meg! 'S mi mozgékony élet, mi nagy gazdagság az Euphrat és Tigris, a Ganges és Indus' hosszában, 's a földközi tenger' egész keleti partján, hol a Bosporustól Egyiptom' határig csaknem szakadatlan lánczolata feküdt a virágzó kereskedési városoknak 'stb.

Egyetlen találmány, az iránytű (compasse), mi rendkívüli hatással lön a világkereskedésre. A' tengerhajózás közép- és világtengeri, benső- és külsőre osztatott tüstént. Nem kevesebb hatással van korunkban a gőz' alkalmazása. Az ember a tudomány által uralkodik az elemeken. A' vörös- és adriai tenger' hullámaít gőzösök szeldelik; a' suezi szorosnál csatorna által hozzák helyre a természet' hibáját; hegyeken és folyamokon

keresztül vasutak építtetnek, 's az ember a' gőz' szárnyain röpül a' continens' egyik végéről a' másakra.

E' nagy mozgalom közepett elől áll kétségtelenül Anglia. Anglia, Keletindia' ura, az oczeán-hajózó és iparos világ' középpontja, egyszersmind végpontja a' mai nagy kereskedési vonalnak.

'S itt vagyunk egy nevezetes kérdés' eldöntésénél, melly a' közelebbi időkben nagy mértékben vonta magára a' kereskedő és politicus világ' figyelmét, 's mellyről a' külföldi lapok naponként sokat irnak, de mellyről mi ez ideig azért nem szoltunk, mivel összefüggőbben és sokkal érthetőbben véltük a' tárgyat itt fejtegethetni.

Arról van szó: hogy a' földközi tenger' éjszaki oldalán mellyik tengerre fekvő városnak van, a' dolgok' jelen helyzetében, legtöbb természeti és historiai igénye Déleurópa' első rendü kikötője lenni?

Erre a' Journ.[al] d.[es] Oest.[erreichischen] Lloyd^{*)} így felel:

Kétségkívül azon pontot illeti az elsőség, melly a' London és a' suezi szoros között vont nagy kereskedési vonalhoz legközelebb, 's valamelly tengeröböl' legmélyebb állomásán fekszik; továbbá azon pontot, melly induló pontja egy csak hamar létre jövendő vasutnak Anglia felé, melly vasut a' lehető rövidséggel legnagyobb politicalai biztosságot nyújt. Szükség továbbá, hogy e' kikötő mellett vagyonos ország álljon, mint termesztő és fogyasztó, vidékén a' hajózásra szükséges elemekkel, 's, végre, hogy birjon egy nagy világpiacz' helyi tulajdonival. Vonjunk most egy egyenes átvágó vonalt Alexandriától Londonnak: Suez és London közt teljesen egyenes vonalban fekszik Trieszt (A' Lloyd-lap egy rajzot ad, miszerint a' mondott egyenes vonal alatt Genua 45 mértfölddel, Marseille 76 mértfölddel fekszik; mig a' vonal csaknem egyenesen Trieszten megy keresztül, a' legnagyobb eltérés Bruckig felfelé 30 m[ér]tföldet tevéen). A' legéjszakibb kikötő a' középtengeren Trieszt, végén az Egyiptom felé utaló adriai tengernek. Induló pontja a' nagy statusvasutnak, melly a' Rajnával összekötő mellékvonal nélkül nem soká fog maradni. Továbbá a' középtengeren egy kikötő mellett sincsenek olly nagy, minden termékekben gazdag tartományok, mint Trieszt mögött. A' hajózás' minden tényezői, jó hajósok, hajóépítésre fa. 'S emliti a' Lloyd, hogy Trieszt most is a' világkereskedelmi városok' sorában áll, 's első kikötője Ausztriának, másod rendü rakhelye a' német szövetségnek, 's tehát politicalag is hivatott, a' nagy szárazföldi kereskedési forgalom' déli sarkpontja lenni. Trieszt szöglete a' földközi tenger' háromszögének, olly gyülpont,

^{*)} Lásd a' nevezett lap' számos e' tárgyat illető cikkeit 's különösen a' folyó évi 46. (PH: 46{.}[sh., emend.]) számot is, honnan ezeket közöljük. – S z e r k .

hol a' román, germán és szláv elem békesen összetalálkoznak, hol a' nyugoti nemzetiségek' fő tényezői kezdet nyujtanak a' keleti népeknek.

A' Lloyd szerint tehát Trieszt van hivatva Déleuropa' első rendű kikötőjévé lenni. Nem fogjuk e' helyen elsorolni, miket viszont a' francziák Marseille mellett fölhoznak. El kell ismernünk több tekintetben a' Lloyd' állításainak igazságát. Szólanak e' mellett az angolok' újabb kísérletei is a' mondott utvonatra nézve. De ha a' Lloydnak előzményeiből Trieszt' világkereskedelmi nagyobb fontossága csakugyan várható; ez reánk nézve nem lehet elcsüggesztő, csak biztató. A' magyar tengerpart, Fiume, csaknem azon irányban esik, 's ha nem említjük is, hogy Fiume Trieszt fölött némelly előnyökkel is bír, ha nem várható is, hogy a' magyar tengerpart Trieszttel egyenlő jelentőségre fog emelkedhetni: tagadhatlan, hogy a' világkereskedelem' ez irányban mozgását tengerpartunk is szükségkép' meg fogja érezni. De szükség, hogy mi is mindent kövessünk el tengerpartunk' emelésére. Nem csupán a' kikötő' ügyét, a' kereskedelmi és hajózási iskola' emelését 'stb. 'stb.⁸⁷¹ értjük; hanem főleg azon vasutat, melly Magyarországot közvetlen érintkezésbe hozza, hogy így tegyük ki, a' tengerpartra helyezi. Vegyünk példát. Ime Trieszt azóta kezd magára vonni a' világ' figyelmét, azóta kezd nagyobb jelentőségű lenni, mióta fölé vaspálya épül; 's maga a' Lloyd is, mint lényeges dologgal, a' készülő vasuttal kívánja igazolni Trieszt' nagy hivatását. Említé továbbá a' gazdag országot mögötte. Mellyik tartomány ez? Hiszen Trieszt Ausztria' legterméketlenebb zugában fekszik, tova a' gyártartományoktól, sziklák között, honnan csak vasat és aczelt lehet nagy bajjal kivinni. A' Lloyd természetesen azon tartományokat érté, mellyekkel a' vasut által érintkezésben jó. Igen a' vasut életkérdés volt Triesztre nézve; életkérdés reánk, magyarokra és kikötőnkre is.*) Ezt el kell ismernünk; többször volt ezt alkalmunk

⁸⁷¹ PH: 'stb{.} [sh., emend.]

*) Ennélfogva minden tudósítást örömmel közlünk, melly a' nagy fontosságú (PH: fontossága [sh., emend.]) fiumei vasutvállalatot illeti. Ily tudósítás foglaltatik a' Hetilap' 36 (PH: 36{.}[sh., emend.]) számában. A' vállalatra egyesült pest-szeremi és fiumei társaságok ugyanis szövetkezésökben egyik alappontul vevék fel, hogy ha különben, kereskedelmi számvetés' tekintetében, tanácsosnak fog mutatkozni, a' vonal Vukovártól Eszéken át még az esetben is a' Dráva' völgyén vitessék, ha egy két millióval többbe kerülne is, mint Vallau' terve szerint, Vukovártól le Brodra a' Szávához, 's onnan mindenütt a' Száva' völgyén fel Sziszekig vitetnék. A' két vonalt így írja le Kossuth: „Itt vasut, melly Baranya- és Somogy megyéknek közvetlen szomszédságában vonul el, 's Zalának délkeleti részéhez is közel esik, 's Verőczének gazdag erdeit, a' most nagy részben haszonvehetleneket, kereskedésbe viszi, míg az áldott Szerémnek hasonló nagy fontosságú természeti kincseit is forgalmi körében tartja; – amott ellenben vasut a' török határszél' mentiben, a' Szávával közvetlen egyenvonalban, távol az ország' testétől, olly tartományok' tőszomszédjában, mellyeknek jelene criticus, jövődjéje problematicus. Mennyit nyer a' vasut jövedelmezési tekintetben a' vállalkozó társaságra nézve, mennyit mindennemű országos tekintetben a' hazára nézve, ha a' Dráva' völgyén vitetik!” Azonban a' drávavölgyi vonal a' szávavölgyi fölött mégis csak úgy választathatik, ha az által a' szállítás meg nem drágíttatik, ha a' vonal, a' Dráva' völgyén Károlyvárosig nevezetesen hosszabbra nem ütne ki. E' tekintetekkel szembe előtt tette meg Kossuth ur, mint a' vukovárfiumei vasuttársaság' pesti bizottmányának képviselője, fiumei tisztársával, Smaich Bertalan 's igazgató mérnök K e c z k é s

elmondani azon combinatiok' következtében, miket fejtegetéseink' során már eddig is előadtunk; lehet, hogy ismét és ismét visszatérendünk e' tárgyra, vissza különösen akkor is, ha majd a' dunai kereskedés' akadályairól fogunk szólni. 'S lesz talán alkalom elmondanunk azt is, mikép' maga e' lelkesedés sem új, mellyet némely köztisztelőben álló hazánkfiai ujabban tevékenységre ébresztének. A' történetek tanusítják, mikép' voltak a' magyarnak időszakai, midőn az adriai tengert jobban tudta használni. Nem szólunk Velence' fénykoráról; magok a' fejedelmek különös kiváltságokkal ruházzák fel Fiumét. Mirabeau is említi Poroszország' leírásában, mi óriási munkával törtek már őseink utat a' magyar tengerpartokhoz, mennyibe most aligha kerülne a' vasut. Ugyanott olvassuk, hogy Károly alatt, a' múlt század' kezdetén több kereskedelmi társulat alakított, 's legtovább a' fiumei tartá fen magát. Illy siker, illy tevékenység és részvét már a' régebbi időkben; 's mi hagyhatnók elveszni Fiuménkat, e' korban, mellynek kiválólag jelleme: anyagi érdek után fáradozni, 's ipari és kereskedési önállóságra alapítani a' nemzeti függetlenséget? –

De térjünk vissza értekezésünk' fonalára. Trieszt' jelentőségéről 's azon jövődőről szólunk, mellyet ama' kikötőnek az ausztriai statusférfiak ígérnek, 's mellynek előkészítésére nem is sajnálnak semmi áldozatot. 'S ekkor az ó világ' egyik főkereskedési vonala menend Trieszttől Ausztrián 's a' legközelebb lehetséges átmeneti ponton, az alpeseken keresztül déli Németország, a' Rajna 's az éjszaki tenger felé; a' másik ut megy a' trieszt-bécs-prágai vasut' irányában, Drezdán, Lipcsén keresztül Hamburgnak, elágazván Leipniktől Szilézián és Lengyelországon keresztül a' keleti tengerig; a' harmadik vonal megy a' bajor Lajoscsatornától a' Dunán le, 's végződik (talán egykor Czernovoda és Kustendsén keresztül) Konstantinápolynál és Trapezuntnál; egy negyedikről is álmodozik Seherlik, melly a' távoljövőben Lipcse, Prága, Olmütz, Lemberg, Brody és Odessa között fog majd közlekedésül szolgálni, és szinte Trapezunton keresztül mélyen behatand Ázsia' legbenső tartományaiba.

Ekként az ausztriai birodalom' magas rendeltetése: közvetíteni keletet nyugattal. Ezt csaknem minden politicusai az ujabbnak elismerik. 'S elismerik egyszersmind azt is, hogy e' feladat' megközelítésében nem kevés rész jut Magyarországnak, melly, mikint Bülow-Cumerow (Die europäischen Staaten etc. 1845) is mondja, a' birodalom' ereje' középpontját képezi. Mi önálló ország vagyunk az ausztriai tartományok irányában; de

Károly ural e' napokban a' szemleutat. Az eredmény kedvező. Vallau mérnök lehetlennek mondá a' vasutat azon hegylánczon átvinni, melly a' Dráva és Száva folyam' vidékeit egymástól elválasztja. Most azonban a' fentisztelt férfiak, Jagodics verőczei mérnök és Jarkovics fősz[olga]bíró urak' helyismerő szivességök által segítve, olly átkelési pontot találtak, hol a' két egymással ellentétben levő völgy között nincs többre, mint legfőlebb 300 folyó ölnyi könnyű átvágásra (alagutra) szükség. De utasítjuk az olvasót, kit az ügy érdekel – 's mellyik valódi hazafit nem érdekelne az? – a' Hetilap' fentidézett számára. – S z e r k .

anyagi érdekeink ugyanazok. Ez érdekegység Magyarország' ereje' kifejlődését az örökös tartományokra is kívánatossá teszi. Különben az összes birodalomban nem lesz meg azon erő, melly lehetővé teszi, hogy közvetítői magas feladatának megfeleljen. Mi teljesen meg vagyunk győződve azon vegyes házasság' felbonthatlanságáról, mellynek hasznairól, szükség, hogy a' másik fél is meg legyen győződve. Magyarországon tömérdek erő van rendezetlen, elnyomva, szétdarabolva; a' mi feladatunk nagy részben: e' rendezetlen erőket egy közös célfelé irányozni, 's valamint egykor a' civilisatio' védfalát képezé nemzetünk, úgy most is legyünk meggyőződve, hogy a' nemzetek' sympathiája kisérend a' munkában, midőn, egy nagy író' szavaival élve, keressük 's ébredésre hozzuk a' világtörténeti eszmét, melly egykor közöttünk is munkás volt az emberiség' érdekében, de a' melly jelenleg szunnyadoz. 'S midőn ezen fáradozunk, miért ne mondhatnók mi el a' magyarnak, mit a' Lloyd-lap az ausztriai polgárhoz intéz, hogy emelje föl fejét, 's tekintsen ki völgye' szűk légköréből a' végtelen tengerre, melly a' népeknek hatalmat és nagyságot, áldást és üdvöt hoz.

Azonban legyen elég a' bevezetés. Lássuk a' birodalom' kereskedési viszonyait kelet' tartományaival, egyenként!

XVI.*)

A' birodalom' keleti összeköttetéseiben a' kereskedést illetőleg, következő tartományok fordulnak elő: a' török császárság 's ezzel viszonyban álló aldunai fejedelemségek, Montenegro, Egyiptom és a' Berberség (Algirt kivéve), továbbá a' görög királyság 's a' jóniai szigetek' köztársasága, melly két utóbbi status rendesen nem számíttatik többé a' Levantehoz. Ausztria' egyenes kereskedelmi vállalkozásai az afrikai tengerpartokon, 's az ind-chinai vizeken még igen kevés figyelmet ébresztenek, 's annyira nem rendesen üzetnek, hogy a' közelebbi évekről adatok sincsenek. Talán jövőre e' kereskedés is nagyobb fontosságra emelkedik.

Az Európába benyuló kelet' fő képviselője: Törökország. Mielőtt azonban általában az egész török birodalmi határszélét egybefoglalva adnók elő, honnan keleti kereskedésünkről általános fogalmat szerezhethünk, előbb némi szemlét kell tennünk az Alduna' és fekete tenger' vidékein.

*) Lásd az 546, 554, 558, 564, 567, 572, 592, 593, 597, 605, 609, 620, 657. és 671. számokat. – S z e r k .

Eddig, ha visszatekintünk a' dunahajózás' történeteire, főleg a' németek üztek azon kereskedést. (Lásd: Hormayr's Taschenbuch 1846.) Most már más hatalmasságok szinte igyekeznek befolyást szerezni. De keleten csak mint műiparos status léphetni föl. A' kereskedési befolyást követi a' politicalai. Ez a' mai kor' hódítási rendszere. Mig Oroszország új meg új utakat tör mind bellebb kelet felé: a' francia, de különösen a' legolcsóbban producáló angolok fölkeresik az ez előtt figyelemre sem méltatott helyeket is, a' fekete tenger és aldunai vidékeken, bármi sok akadálylyal kell küzdeniök. Így olvasunk panaszokat az orosz befolyás ellen, miszerint a' porta gyakran épen azon áruk' kivitelét tiltja Angliába, mik Oroszországgal versenyezhetnének. Továbbá panaszokat hallunk, hogy a' Dardanellakon 's fekete tengeren az utazás gyakran nehéz, drága, és nem kevés veszélylyel jár; mint szinte a' mértékhiány, kikötők' elhanyagolása (lásd: Várna 'stb.), a' keresk.[edési] érdekek' védtelensége 'stb. miatt is.

Bennünket a' dunai tartományok a' politicalai combinatiok miatt még közelebből illetnek. Azok képeznék a' védfalakat a' török ellen' 's mivel ettől most félni nem kell, az orosz ellen 'stb.⁸⁷² 'stb. De most csak keresk.[edési] tekintetben van szó; arról, hogy mint szomszéd tartományokat, mennyire utilisalhatjuk fekvésünknél fogva.

Mig az erdélyi (pest-szebeni),⁸⁷³ europai érdekek által is javalt vasut kész nem lesz: legfőbb és egyedüli utunk marad az aldunai tartományokba a' Duna.

A' Duna, mint mondók, ez ideig, főleg a' németek' csatornája volt. Most azonban, miután Nagy Károly' nyolcz század előtti eszméjét, a' bajor királynak, valósítani sikerült, miután az ugynevezett Lajoscsatorna által a' Rajna és Duna, következőleg az északi és fekete tenger össze vannak kötve: a' Dunán Európának egy új, kereskedési tekintetben igen nagy jelentőségű útja nyílt, Rotterdam vagy Londonból Bajorországon, Ausztrián, Magyar- és Oláhországon által Trebizondig és Konstatntinápolyig. Ekkép' azon akadályok' legyőzése, mellyek a' dunai hajózást nehezitik, sokkal nagyobb fontosságú érdekek által sürgettetik. Illy akadály a' Duna' első részeinek szabályozatlan volta, a' vizroham 's örvények, miket a' sziklák közé szorult Duna' nagy vizesése okoz. E' részben még nekünk is van tenni való, t. i. bevégzése az aldunai munkálatoknak, miket ott gróf Széchenyi⁸⁷⁴ István kezdett, 's miknek bevégzése, az érdemes grófnak a' mult országgyűlés' fináncz választmányához beadott értesítése szerint, már csak egy millió pftot kíván. Illy akadály van továbbá a' szulinai szoroson, mellyet a' zátonytól megtisztítani az orosz, 1840-ki

⁸⁷² PH: 'stb.{.} [sh., emend.]

⁸⁷³ PH: (pest- szebeni), [különírva]

⁸⁷⁴ PH: Szechényi [sh., emend.]

ausztriai szerződése által, magát kötelezte. Mindeddig azonban nem tapasztaltott semmi siker, úgy hogy némelyek már jobban hívék ezen bajt, egy csatorna' megnyitása által a' Dunából a' fekete tengerbe, szüntetni meg. Mások kezdettek elfordulni a' fekete tengertől. A' közép' tenger, mondá a' francia- és német, legbiztosabb ut keletre, a' syriai öbölbe; 's a' magyar, midőn a' Duna' torkolatán az orosz kezeket észreuvé, az adriai öbölre veté szemeit. Mi azt hisszük, vétek volna e' nagyszerű csatornát, a' Dunát is elhanyagolni. Már most hihetőleg Bajorország is fogja sürgetni azon akadály' megszüntetését, mitől vissza nem ijedni az európai politica is követeli.

A' természeti akadályok' legyőzése után azonban még fenmarad azon mesterkéltségi akadály, melly a' vesztegintézet által, gátolja a' magyar-oláh határon a' szabad közlekedést. Orsován idővesztő veszteglési szabályoknak kénytelen az utas magát alávetni. Nem célunk itt általában taglalni, a' vesztegintézetek mennyiben felelnek meg a' célnak, mennyiben szükségesek; a' dunai tartományok' egészségi állapota mellett, az itt merőben felesleges és hasztalan dolog. Hiszük, hogy ennek sürgősségét az illető kormányok is átlátandják; mint az orosz kormányról írják, hogy Odessa és Galacz között gőzhajózást akar nyitni, mellyen az áruk veszteglés nélkül, hihetőleg 14 nap alatt, eljuthatnak Bécsből Odessáig. Mennyi időkimélés, mennyi haszon lesz ebből a' szállítás' olcsósága tekintetében is, könnyű belátni, ha tekintetbe vesszük, hogy a' szállításnak eddig, épen a' vesztegintézetek' általi akadály miatt Bécsből vagy Trieszt felé, vagy Brodyn keresztül kelle történni, melly utóbbi ut a' drágább áruk' szállítására körülbelöl 3 hetet, a' nehéz árukra két hónapot is tőn szükségessé. Említsük-e az aránytalanul nagyobb szállítási költséget ez uton, mint mennyibe a' dunai gőzhajózás fog kerülni. (Wiener Zeitung.) Illy tekintetek a' vesztegintézetekre nézve bizonyosan célszerűbb intézkedéseket fognak előidézni. A' Lloyd nevezetesen úgy vélekedik, hogy a' vizsgálat a' vaskapunáli átmenetnél magán a' hajón megtörténhetnék. Hasonló könnyítése, van a' Görögországból 's a' jóniai szigetektől Triesztbe menő Lloyd-társasági gőzhajóknak. 'S e' könnyítésnek ott jó sikere tapasztaltott.

Ha mind ezen akadályok ellesznek háritva, 's a' magyar Dunán, a' mostani gőzhajótársaság versenyzőre fog találni: akkor csak az időszaki akadály marad hátra, a' jókori fagy 's késő kiolvadás; honnan Braila és Galacz között a' Duna' jege gyakran két hónapig is tart, 's a' hajózás rendesen csak martiusban kezdethetik, 's decemberig tart. Hol azonban a' fekete tengerbe beomlik a' Duna egész télen által nyílt. (Sőt Braila és Galacz közt is 183²/₃ és 184²/₃-ban nyílt volt.) A' jégtorlás különösen veszélyes a' bentelelő hajókra. Mindez azonban, ha a' szulinai szoros megtisztittatik a' zátonytól, ha könnyítés

tétetik a ' vesztegintézet' szabályain, – ha egyszer a ' Duna Regensburgtól a ' fekete tengerig nagyobb, az éjszaki tenger' járására alkalmasb hajóknak is könnyen járható lesz, – mind ez nem akadályozandja, hogy az 1838-ki angol szerződés az egész ausztriai birodalomra nézve áldás legyen. E' szerződés szerint a ' dunai kikötőkből bárhonnan jövő osztrák hajók úgy fogadtatnak az angol kikötőkben, mintha csak az osztrák kikötőkből mennének. 'S ez' esetben lesz értelme annak, mit Hormayr Taschenbuchjában (1846) olvasunk, hogy Galacz (Moldvában) Magyarországnak szánt kikötő.

A' Dunának most is sok hasznát vesszük. Tekintsük csak a ' gőzhajótársaság' számadásait (P.[esti] Hirlap 690.). A' személy és áruszállítás évenként növekedik. 1846-ban⁸⁷⁵ a' gőzhajózás 1,539,796 mázsa árut szállított. A' mozgalom Bécs és Pest között legélénkebb volt. Pest, Eszék, Ujvidék, Zimony és Drenkova közt 614,841; Ujvidék és Szeged közt 49,333; Zimony és Sziszek közt 7488; Orsova, Viddin, Dompalanka, Sitow és Galacz közt 29,922; Orsova, Giurgevo, Braila és Galacz közt 57,694 mázsa áru esik. 'S hogy mindezek mellett sem eléggé jövedelmez az aldunai gőzhajózás, hogy a' társaság itt veszt, 's veszteséget feldunai osztalékából kell fedeznie: oka a' fen előadott hajózási akadályokon kívül kétségtelenül a' szállítás' drágasága.

Ha majd az egyes kikötők' hajózási adatait vizsgálándjuk, az alduna és fekete tenger mellett: látni fogjuk, mikép' ez áruszállítási mozgalomban, melly hazánkon vonul keresztül, mi is részt veszünk. Ez kétségtelen, 's ezért a' dunai hajózást minden áron emelnünk, pártolnunk kell. Műiparunk' jelen állapotában azonban felettébb sokat egyáltalában ne várjunk még. Nem emlitem, mit gróf Széchenyi mond, miszerint hol a' Dunafolyamatja végződik, a' fekete tenger nem sokkal több, mint egy kissé nagyobb tó, mellyből nincs odébb jutás, de csak menekvés is, kegyelem 's engedelem nélkül, 's mellynek vize épen nem keresztelő vize a' civilisationak. Korunkban a' kereskedelmi szerződések mégis inkább tiszteletben tartatnak. Lényegesb körülmény, miszerint azon vidékek, merre a' Duna folyik, talán még nagyobb mértékben el vannak látva az anyatermészet' mindazon adományaival, mindazon nyers termékekkel, mik hazánk' kiviteli kereskedését még most képezik. A' Duna, hazánk' jelen műipartalan állapotában, főleg csak az átviteli kereskedés' csatornája, nyugot' szárazáról, különösen Németország és az ausztriai német-cseh tartományokból. Egy nemzetnek azonban a' jövendőt sem kell szem elől téveszteni. A' műiparral a' vállalkozási, kereskedési szellem közöttünk is kezd ébredni. Emlékezzünk azon asztalos művek' szállítására már a' mult évben 'stb.;

⁸⁷⁵ PH: 1846-**{b}**an [sh., emend.]

emlékezzünk azon előnyökre, miket nekünk a' közelség, 's a' szállítás' könnyüségé és olcsósága nyujtanak.

De lássuk egyenkint a' hosszú szunnyadásból ébredő Szerbia-Moldova, Oláhország és a' még absolut török uralom alatti tartományt, Bolgárországot. Az 1718 jul. 21-kén kötött passaroviczi békekötéshez mellékelte, ugyanazon hó' 26-káról kelt kereskedelmi szerződés (a' török és magyar birodalom közt) teszen először szót a' dunai hajózásról is. Azonban a' belgrádi béke (1739 sept. 18) óta képezi a' száva és Duna Magyarország' határait a' török birodalom felől. Ezt követte Belgrád elvétele 's majd a' sistouri (1791 aug. 4-én) béke, melly által a' belgrádi béke általi állapotot visszaállítván, a' török minden foglalást visszanyert. E' békekötések soha nem feledék, mindannyiszor mellékesen 's kölcsönös szabad kereskedést és ótalmat is megujítani.

A' török birodalom' tartományai között a' Duna mindenekelőtt Szerbiába vezet, mellynek határát érinti, 's aztán alább foly Oláhországba.

Szerbia' kivitele 1844-ben az ausztriai birodalomba volt 23,384,383 török piaszter; (Egy piaszter = 5 pengő kr. körülbelől); a' többi török tartományokban csak 4,722,224. Bevitele ellenben az ausztriai birodalomból 16,965,219; a' többi török tartományból 8,350,690. Az átmeneti kereskedés, az ausztriai birodalmon keresztül bevitt Szerbiába 9,691,574; míg viszont kihozott onnan 6,441,863. Igen sokat vesz Szerbia Oláhországból is (bevit.[el] Szerbiába: 10,012,000; kivit[el]: 51,660.) Az ausztriai Lloyd megjegyzi itt, hogy e' rovatban 1,822,322 oka (45 oka = $97 \frac{3}{4}$ bécsi font) szilicziai tengeri só áll, melly előbb Oláhországból hozatott, 3–4 év óta pedig olly messze mennek azon czikkért, mi olly nagy mértékben találatik a' magyar birodalomban, honnan mi igen csudálatra méltó, most egyetlen font sem vitetik ki Törökországba. Szerbia' beviteli czikkei közt, mik birodalmunkat is érdeklik, ha az 1843–1844-ki bevittelt egybehasonlitjuk, több cikkre nézve tapasztalunk csökkenést, mint növekedést. Növekedett csupán a' hajószerék (1844-ben 303,850 piaszter), réz (654,879), liszt (246,180), deszka (178,600), olaj (90,088), kávé (666,573), fest (török süveg: 2,598,700), aczél (2,200,000),⁸⁷⁶ czukor (597,936), szegek⁸⁷⁷ (383,760.) Fogyott az 1844-ki bevétel a' következő czikkeken: papir, selyemárúk, lángliszt, magyar bor (1844-ben: 371,398) vas (153,483), arany, himzésre, kaszák, festett gyapot szövet, (568,800), kis gyapotkendők, amerikai vászon (707,652), magyar vászon (109,129), timsó, indigó, posztó (1,334,000 mind piaszt.[er]⁸⁷⁸ értékben.)

⁸⁷⁶ PH: (2,200,000){,} [sh., emend.]

⁸⁷⁷ PH: Szegek [sh., emend.]

⁸⁷⁸ PH: piaszt:[er] [sh., emend.]

XVII.*)

OLÁH-MOLDVA ÉS BOLGÁRORSZÁG A' Duna' mentében, a' mint Magyarországból ki jut, a' következő kereskedési rakhelyekre érkezik az ember, részint az oláh, részint a' bolgár partokon Orsovától Galaczig, melly már Moldvában van, 's hova aztán közel a' Duna' beömlése a' fekete tengerbe: Skale Cladova (Gladova) vagy Kladonicza, Widdin (bolgár), Kalafat (oláh), Lom Palanka (bolgár), Sistow (bolgár), Ruscsuk (bolgár), Giurgewo (oláh), Braila (oláh), Galacz (moldvai). Lássuk ezek közül a' nevezetesb kereskedési helyek' forgalmát.

Az ó orsovai határvonalon 1844-ben a' dunai hajókon az ausztriai birodalomból vagy birodalmon keresztül szállított az aldunai tartományokba: körülbelől 5,807,520 pft értékű áru; 's 767,520 pftal több, mint 1843-ban. Hova számítandó még 113 kocsi és 28 zongora Bécsből Bukarestbe. Ellenben behozatal volt az ausztriai birodalomba:

	gyapju	fagygyu	bor	selyem	kül.[földi] áruk	ösztlet
Bolgárországból,						
bécsi mázsa .	3083	–	2869	368	2070	8390
Oláhországból,						
„ folyón fel .	2931	–	–	–	284	3215
„ szárazon Or-						
sováig onnan gőzhajón						
fel . . .	6703	10910	604	–	9274	27493
Öszlet .	12719	10910	3473	368	11268	39098

bécsi mázsa. E' kihozati öszlet 5900 mázsával kevesebb, mint volt az előbbi évben, midőn a' kis Oláhország' szép tölgyeseiből sok gubacs hozatottki Pestre és Bécsbe.

Sistow, bolgár rakhelyből hozatott vizen az ausztriai birodalomba 400 zsák rizs, 400 köteg bőr, 10,000 oka juhgyapju. Szárazon hozatott Brassóba 6000 bál[a] gyapot, 25,000 oka száraztott gyümölcs.

Ruscsuk' bevitele birodalmunkból gőzősen: kézműáru Bécsből 900,000 pft értékű, Pestről 21,000, Zimonyból 50,600, Orsováról 3800 'stb; üveg nemű (50,900), vas és aczélárúk (3880), indigó (1500). Ezek többnyire az örökös tartományok' javára esnek. A' külön nemű áruk közt Bécs 45,600, Pest 4500, Zimony 4709, Orsova 9000 'stb értékkel van

*) Lásd az 546, 554, 558, 564, 567, 572, 592, 593, 597, 605, 609, 620, 657, 671. és 716. számokat. – Szerk.

képviselve. Nem gőzösen is vitetett sok áru. Összes bevétel: 1,818,280.⁸⁷⁹ – Kihozatal a' Dunán minden irányban: 323,300 pft. Ebből bőr: Bécsbe 18,000, Pestre 4,500 ft. Nyersbőr is Bécsbe, Zimonyba. Gyapju kevés Bécsbe. Különnemü (főleg török) áruk Bécsbe (3000) és Orsovára (6000) is hozatnak. Ezenkívül sok másfelé, különösen Widdin és Giurgewo közt Oláhország felé élénk határforgalom van.

Mindezeknél nagyobb fontosságú kereskedési hely Braila (Oláhországban) és Galacz (Moldvában). Ez utóbbi régibb kikötő; a' brailai, a' drinápolyi békekötés után, midőn az ibrilowi föllegrár 's bástyázatok lerontatván, támadt, 's naponkint emelkedik. Azonban főleg itt okozhat méltó aggodalmat a' Duna' közel torkolatának orosz birtoka. Minélfogva Colson, ki Moldva és Oláhország' viszonyairól igen érdekes könyvet írt, ajánlja, hogy a' Duna' hajdani torkolata Rissovától Küstendjeig, a' fekete tenger' közel partjaig, ismét nyitassék meg. E' 30 mértföldnyi csatorna által a' hajózás 205 mértföldet nyer a' folyó' kanyarulásából, és 105-öt annak torkolatától Konstantinápolyig.

Braila' összes forgalma volt 1844-ben vizen: 6,633,895 ft. A' bevételben 879 (az ausztriai birodalomból 69), kivételben 839 (ausztriai 75) hajó. – Galacz' összes vízi forgalma pedig 10,957,563 pft; miből bevétel: 5,709,961; kivétel: 5,247,602. Hajók' száma bevételben 770 (ezek közt birodalmunkból 70 gőzös, 63 közönséges hajó); kivételben 771 (közte 67 gőzös, 67 másféle hajó az ausztriai birodalomból).

Nevezetesebb bevételi cikkek a' két kikötőbe: cukor 24,128 mázsa, bors, füge 's egyéb gyümölcsök, narancs, citrom, olaj, dohány (3,295 ft), sózott hal, angol vas 48,502 m., osztrák aczél 270 m., kőszén 33,710 m. főleg Galaczba, tengeri só Brailába 30,128 [m.], gyapotczérna, bor 141 hordó, vászon, posztó, papír, selyem, butorok 'stb. Ellenben kivételi cikkei e' két kikötőknek: buza (1,679,735 star), rizs, rozs, gersli, lenmag, dohány, bor, (hasonlíthatlanul több hozatik ki, mint bevitetik), fagygyu, sajt, vaj, zsiradék, sóshus, liszt, marhabőr, deszka, építő fa, hordódonga. Ez utóbbi cikkekely, a' hordódonga, egy francia kereskedőház' rendelményére az Eszék melletti erdőkben vágatják 's részint gőzösen, szálakban vitetik Brailába, honnan nagy kereskedői hajók mennek ezzel megterhelve marseilbe. Általában igen jóknak és olcsóknak tartatnak e' dongák. Az 1844-ki brailai küldemény 12 hajóteher volt. Lehetetlen, hogy ezen adat meg ne lépje⁸⁸⁰ az olvasót. Az erdők, hol a' hordó dongák vágatnak, olly közel vannak a' magyar tengerparthoz, Fiuméhez, 's habár a' vizszállítás' olcsobbsága előttünk is tudva van, mégis különösnek kell mondanunk, hogy e' cikkek' vitele, miután előbb a' hosszú dunai utat

⁸⁷⁹ PH: 1,818,280{.} [sh., emend.]

⁸⁸⁰ PH: lépje [sh., emend.]

megtette, haszonnal versenyezhet azon abroncs és hordó dongákkal, mellyek a' szárazoni rövid uton vitetnek tengerpartunkra. Tehát ott is talál az ember a' fiumei vasut' szükségét bizonyító adatra, hol épen nem várja. Valamint az is különös, hogy termékeinket francia kereskedelmi háznak kell kiszállítani. Épen mint Oláhországból, hol szinte egy francia ház nagy tölgy erdőket vett meg a' Duna' közelében. Jó dongákat azonban itt a' napszám' magassága 's ügyes munkások' hiánya miatt nehezebben nyerhetni, mint a' mi tengerpartunk' közelében, ugy hogy a' hátrányt, melly az előadott okokból származik, ott a' fekete tenger' közelsége sem éri fel.

Ez adatok mutatják, hogy még saját terményeink' kivitelében is idegen szállítókra szorulunk. Mi távol vagyunk még azon időtől, mellyben mindazon hasznot élvezhetjük, mellyel helyzetünk 's a' birodalom' kereskedési szerződése kiálkoznak. Helyzetünk' közelsége által, a' természet által vagyunk hivatva, az aldunai tartományok' műipari szükségeinek egy részét fedezni. Azonban láttuk, hogy jelenleg e' tartományok' kivitelét nagy részben, talán a' hozzánk szárazon áthajtott szarvasmarhákat kivéve, ugyanazon cikkek teszik, mellyek a' mi kivitelünket; ugyhogy egy ismerősöm, nem alap nélkül hiszi, hogy a' gőzhajózás az aldunai tartományokból csak versenyzést idézett elő több cikkeinkre nézve, mellyek eddig az ausztriai piacokon jó kelettel birtak. Azonban ne feledjük a' kereskedési szerződéseket. Mondottuk már, hogy a' Duna' bármely kikötőiből jövő hajói birodalmunknak ugy fogadtatnak az angol kikötőkben, mintha csak az ausztriai birodalom' kikötőiből mennének. E' viszonzóság' elvén alapuló kedvezmény az aldunai tartományok' termékeinek szállítására hívják föl az ausztriai hajózást. 'S ha 1844-ben Brailából 8 ausztriai hajó ment terhelve az angol kikötőkbe: mennyivel kedvezőbb jövődő mutatkozik e' részben, a' gabnatörvényi változtatások után. A' Lloyd már rég mondotta, 's ugy hisszük alaposan, hogyha az eddigi gabnascala el lesz törölve, a' dunai és fekete tengeri gabnaszállítás az északi és bálti tenger' szállításával, olcsóság' tekintetében kiállhatja a' versenyt. A' szállítási bért, az ugyszólván ős termelés' olcsósága bőven kiegyenliti, 's már eddig is tapasztalni leheté évenként a' gabona kivitel' emelkedését, ugyhogy 1844-ben már Braila 2,400,771,⁸⁸¹ Galacz 1,233,117, 's igy a' két kikötő összesen 3,633,888 stár gabonát szállított ki. Azonban mig a' mondom kereskedési szerződést, az aldunai tartományokra nézve, hasznára fordítandja az osztrák lobogó, vigyázzunk, hogy mi magyarok itt benn saját zsirunkba ne fuljunk. Nyissunk vasutat mielőbb Fiuméba. Szabó Pál ur megmutatta, hogy ekkor gabnánk a' világpiaczon minden szállítással kiállják a'

⁸⁸¹ PH: 2,400,771.[sh., emend.]

versenyt. Ha az előleges számítás csal is némileg, de sok igaz van benne; azt elkell ismernünk, 's azért vasutat Fiuméba!

De vasutat egyszersmind Erdélybe is. Már másutt szólunk azon nagy érdekekről, mellyek ezt javallják. Most megemlítjük azon élénk forgalmat, mellyet főleg a' szászfaj üz a' határszéleken a' szomszéd Moldva és Oláhországgal. Különösen pedig Brassó látszik, már helyzeténél fogva is, hivatva lenni a' magyar- és erdélyországi ipar' olly kereskedő rakhelyéül, honnan a' nevezett két tartományt nagy mértékben el lehetne önteni árucikkokkal. Ez árucikkek közt, mik most is Erdélyből vitetnek azon fejedelemségekbe, említi Colson különösebben a' vasnemüeket, lánczokat, kulcsokat, a' közönséges vásznat, prémeket, kötelet 'stb. Azonban e' részben a' szászoktól várunk adatokat, kik ujjabb időkben, ugy látszik, helyzetök' egész fontosságát kezdik érezni, 's mig ben műiparuk' kifejtésén szorgalommal munkálnak, törekszenek ismerni és ellátni a' körül fekvő fejedelemségek' műipari szükségait. – Ezeket azonban itt csak melleleg említvén, miután a' Duna melletti oláh, bolgár és végre moldva kikötőket elsoroltuk egész a' fekete tengerig: lássuk alább Bolgárország' kikötőit a' fekete tenger' partjain.

A' bolgár-rumeliai tengerparton 3 nagyobb, 's hat kevésbé fontos kikötőhely van. Legfontosabb ezek közt fekvésénél fogva, V á r n a . E' rév kevés biztosságot nyujt ugyan a' hajózásnak, mégis növekedésben van kereskedési forgalma. Fekvése, a' tartomány' legnevezeteseb piaczinak közelsége miatt, igen jó. Kevesbbé kedvező fekvésü rév, B a l t s c h i k , mellyet nagy hegylánczok zárnak a' tartományok' belsejétől. E' rév egyébiránt nagyobb biztosságot nyujt a' hajózásnak. Még kedvezőbb egyébiránt B u r g a s ' fekvése; közel két, biztos kikötőkhöz: Pocos és Hadschi Voloscahoz, 's egyszersmind a' tartomány' főpiaczivali könnyü közlekedés miatt. A' többi hat rakhely: Kustendje, Mangalia, Kavarna, Missevria, Achialo és Sissopolis nem nagy jelentőségü kereskedéssel birnak; 's miután révök nem biztos környékek' kivitele pedig szegény, jövendőjük sem nagy lehet.

E' tengerparti tartomány különben szinte emelkedésben van. Alig 4–5 éve, hogy a' bolgár földtermékekkel kiviteli kereskedést kezdenek üzni az előszámlált kikötőkön, 's azóta már több europai kereskedők és ügynökök települtek azon vidékekre. A' lakosok minden évben kétszerezik a' vetést, ugy, hogy a' termés négy év alatt tizszereződött. A' vetés is nagyobb gonddal történik, 's néhány tájakon már különösen jó rozs, buza 's egyéb termék terem. Burgas körül régebben leginkább csak tengeri (kukuricza) természetett, most többnyire buza vettetik. 'S valamint a' minőségre, ugy a' mennyiségre is gond fordittatik. 'S egyéb nyers termékek is nagy fontossággal birnak. Viasz évenként 30,000

oka tisztittatik 's adatik el Oláhországban, de olly drágán, mint a' sokkal jobb trebisondi Konstantinápolyban. Gyapju is sok terem, de a' török kormány, a' szerződések' daczára, saját gyárai' számára, ügynökei által magának tartja meg. A' faggyu is jó kereskedési czikk volna itt, de a' tulajdonosok e' czikkre nézve is, mint egyebekre, leginkább Konstantinápolyban keresnek piacot. A' világ' egyéb piaczira a' mi jut, idegen kereskedők által szállittatik. Ez a' kivitelre nézve. – A' bevitelt mi illeti: ez is folyvást növekszik. Várnába folyvást érkezik küldemény gyapotfonalból 's mindennemű gyártmány, kávé, czukor, bors, tű 'stb.; mik aztán onnan Dschuma, Usundschova felé 's bellebb más kereskedési rakhelyekre tovább szállittatnak. Legtöbb iparczikk jó Franciaországból, Belgiumból, Sczweicz- és Angliából. Könnyebben jöhetne pedig tőlünk és Németországból, ha nekünk gyáriparunk volna 's Sistowban és Ruscsuknál jól rendezett raktáarak állittatnának.

A' tengerészet, a' hajózás is növekedő mozgalmat mutatott 1844-ben. Achialo, Hadzsi-Voloscában és Sissopolisban folyvást minden nemzet' hajója talál biztos menhelyet a' fekete tenger' szélvészeli ellen. A' török lobogó itt leggyakoribb, aztán a' görög és orosz, majd a' szardiniai, jóniai és oláh lobogó. Az angol még eddig a' több kereskedési utakat és rakhelyeket keresé, habár hatalmas szállító a' fekete tengeren is. Nagy raktárai vannak Trebizondban, mellyet főleg akkor nyert meg kereskedésének, midőn az orosz 1822-ben olly erős vámszabályzati tilalmakkal vette körül magát. Az ausztriai lobogó akkor fordul meg a' fekete tengeren gyakrabban, ha az adriai öböl' kereskedése a' bolgárruméliai kikötőkkel nagyobb kiterjedést nyerend.

Azonban a' kereskedésnek e' vidékeken rendkivüli akadályokkal is kell még küzdeni. A' kikötők nem elég biztosok. Várnában különösen szükség volna jó kikötőt építeni. 'S aztán a' gabonamérték olly egyenlőtlen, olly hibás, hogy gyakran 10–15% közt is változik. Továbbá a' kereskedési érdekek védetlen levén, az áruszerződések csak akkor tartják meg a' lakosok, ha hasznuk ugy hozza magával. E' felett a' földmivelést 12–15%-ig terjedő tizedek terhelik. Különnemű tilalmak állanak fen a' tengeri só' bevitelére, 's a' gyapju' kivitelére 'stb.

Egy szóval itt is érezzük az orosz befolyást a' tilalmakban; érezzük a' török uralmat, érezzük mindenképen, hogy közel vagyunk Konstantinápolyhoz.

De most jöjjünk vissza birodalmunknak a' török tartományok 's fejedelemségek felőli határszéleire.

XVIII.*)

Ha az egész birodalmi vámhatárszélét a' Törökbirodalom felől egybefoglaljuk: a' keleti kereskedés' általános tekintete ekkép' áll.

Két vámvonat-részt kell megkülönböztetnünk: az egyik tart Dalmátországig, a' másik a' dalmát vonalrész. Az előbbi határvonalon (Dalmátországig) 1844-ben ekkép' állott a' forgalom: behozatal: 13,862,014, kivitel: 9,138,941; öszlet: 23,001,045. Az elkülönített dalmát vámvonat-részen pedig Törökország és Montenegro felől ugyanazon évben behozatal volt: Törökországból 411,148, Montenegróból 9,127; kivitel: Törökországba 130,192, Montenegroba 11,219. Az egész vámvonatlon pedig, (beszámítva Dalmátországot is) az összes forgalom, a' szárazon, ekkép' áll a' nevezetesb áruk' osztályzata szerint:

	behozatal	kivitel
bányászati tárgyak	529,269 .	530,520
mezőgazdasági és erdőszetiek	1,206,470 .	646,520
baromtenyésztés és halászatból	11,352,361 .	633,135
egész és félgyártmányok	861,635 .	7,143,101
nem belföldi termékek és kétséges eredetűek	229,441 .	25,150
különnemű cikkek	103,203 .	302,318
	<hr/>	
öszlet:	14,282,379 .	9,280,352.

E' szerint a' behozatal a' kivitel felülhaladja. Azonban csak egy tekintetet kell vetnünk a' táblázatokra, 's azonnal belátjuk, hogy míg a' behozatal leginkább csak nyers termékekből áll, a' kivitel a' birodalom' iparára nézve kedvező. Még kedvezőbb e' táblázat, ha az előbbi év' (1843) adataival egybe vetvén, több mint másfél milliónyi szaporodást látunk a' kivitelben. A' birodalom' főbb kiviteli cikkeit Törökországba teszik: a' gyapju-, selyem-, len- és gyapot-, üveg-, vas és egyéb fémárak, fa-, kalapos-, kötélgyártó-, lábbeli készítmények, továbbá liszt (behozat[al]: 328, kivit[el]: 233,960), bor (hozat[al] be Oláh és Moldvaországból 68,396, kivitel: 149,076) 'stb. Ezekért az ausztriai birodalomba behozatott: vágó marha (behozatal 5,427,469, míg a' mi kivitelünk oda 128,860), bőrök (behozat[al]: 3,614,510), gyapju (1,007,000),⁸⁸² gabona (behozat[al]: 487,192, kivitel:

*) Lásd az 546, 554, 558, 564, 567, 572, 592, 593, 597, 605, 609, 620, 657, 671, 716 és 718. számokat. – S z e r k .

⁸⁸² PH: (1,0{0}7,000), [sh., emend.]

89,396), faggyu, zsiradék 's egyéb nyers termékek; a' műipar' készítményeiből csak bőr (meshinleder) hozatik be (742,030).⁸⁸³ Ha ezeket tekintetbe vesszük, ha felszámítjuk, hogy a' birodalom a' török tartományokba csak gyapjuárut 2,498,920, vásznat 493,451, asztalos munkát 294,050, üvegnyeműt 530,185, aczél- és vaskészítményt 441,053 ft értékünél többet viszen be jelenleg is, míg onnan a' kihozatal a' bőrt kivéve, csupa nyers termékekben áll: kétségtelen előttünk, mit már annyiszor elmondánk, hogy a' birodalom' műiparának főleg keleten kell piacot keresni. Azonban a' birodalom' műipara még igen távol van attól, hogy keleten helyét elfoglalhassa. Tekintsük az átviteli kereskedést, 's látni fogjuk, mikép' nyugoti vetélytársaink az ausztriai és magyar birodalmon keresztül majd megannyi árucikket küldenek keletre. Az összes á t v i t e l i kereskedés Törökország felé 15,514,344 p[en]gőf[orin]t. Ebből a' kihozatal Törökország felől 3,518,559, 's a' bevétel 11,993,786 pftot teszen. Jó pedig a' vetélyzet birodalmunk' iparára a' következő irányokban:

á t v i t e l Törökországba:

a' vámszövetségi státusokból	8,761,041	pft
a' tengerpartokon ^{**}) által	1,882,381	„
Krakó-, Lengyel- és Oroszországból ⁸⁸⁴	115,623	„
az idegen olasz státusokból	250	„
Schweiczből	6,000	„
Törökországból	24,233	„
Tengeren, Dalmátországon által	1,236,257	„

Ellenben á t h o z a t a l Törökországból:

a' vámszövetségi státusokba	1,750,407	„
más irányokban	1,768,152	„

Képzeltetni, hogy azon cikkek, mellyek nyugot felől hozatnak át keletre, nagyobb részint (8,799,519 ft, a' dalmát vonalrész' átvitelén kívül), szinte gyártmányokból állanak.

De most lássuk a' t e n g e r i kereskedést keletfelé. E' forgalomban legnagyobb része Triesztnak van. A' birodalom' kivitele volt 1844-ben: Törökországba (beszámítva Moldvát és Oláhországot is):

	nyers termékek	iparcikkek	gyarmati cikkek	összet pft
Trieszt felől	350,000	3,287,000	1,037,000	4,671,000
Más kiköt. [ők]ből	15,000	106,000	56,000 ⁸⁸⁵	177,000

⁸⁸³ PH: (742,030){.} [sh., emend.]

^{**}) A' magyar tengerpart felől főleg gyarmati cikkek. – S z e r k .

⁸⁸⁴ PH: **O**laszországból [sh., emend.]

Összes kivit.[el]:	365,000	3,390,000	1,093,000	4,848,000
Behozatal Törökorsz. [ág]ból				
Trieszt felé	6,090,000	263,000	629,000	6,982,000 ⁸⁸⁶
Más kiköt.[ők] felé	684,000	23,000	75,000	782,000

Összes behoz.[atal]	6,774,000	286,000	704,000	7,764,000
---------------------	-----------	---------	---------	-----------

És így az összes forgalom (ki- és bevétel) teszen Trieszt felől 11,653,000; a' többi kikötők felé 959,000; vagyis mind együtt: 12,612,000 pft. E⁸⁸⁷ forgalomban nevezetesb tárgyak ugyanazok, miket a' szárazoni kereskedésben láttunk. Törökország következő czikkeket ad az ausztriai birodalomnak: gabnanemüek, tajték, faolaj, keleti gyümölcsök, dohány (dohány 19,215 mázsa), gubacs, festékfa, bor (30 hordó), bőr, teveször, réz, gyarmati czukor, gyapot (31,625 mázsa), indigo, békateknő 'stb. Ellenben Törökországba vitetik: fakészitmények, liszt, burgonya, bor (811 hordó), bőr, mindennemü fémek, ásmányok és fémárúk, üvegárúk (14,940. m.) gyapju, gyapot és lenkészitmények, papir, kávé (57,015. m.), bors, czukor 'stb.

Kevésbbé jelentékeny 's több mint felényivel kisebb az ausztriai birodalom' forgalma Egyiptommal. A' bevétel E g y i p t o m b a volt 1844-ben:

	nyers termékek	iparczikke	gyarmati czikke	összet pft
Trieszt felől	304,000	1,226,000	40,000	1,570,000
A' többi kiköt[ők]b.[öl]	24,000	92,000	4,000	120,000

Összes kivit.[el]:	328,000	1,318,000	44,000	1,690,000
Behozatal,				
E g y i p t o m b . [ó l]				
Trieszt felé	1,680,000	61,000	1,546,000	3,287,000
A' többi kiköt.[ők]be]	41,000	5,000	40,000	86,000

Összes behoz.[atal]	1,721,000	66,000	1,586,000	3,373,000
---------------------	-----------	--------	-----------	-----------

⁸⁸⁵ PH: 56{,}000 [sh., emend.]

⁸⁸⁶ PH: 6,982{,}000 [sh., emend.]

⁸⁸⁷ PH: E{'}[sh., emend.]

'S így az összes forgalom tészen 5,063,000 pftot, mellyből Triesztet 4,857,000 illeti. A' behozatal' cikkei, kisebb mértékben, majd mind ugyanazok, mellyek Törökországból általában. Többnyire nyers termékek 's gyarmatárúk; behozatott Trieszt felé 99,950 mázsa gyapot és 250 mázsa sózott hús, hozattak régiségek 'stb. A' kiviteli cikkek között Egyiptomba, különösen említést érdemelnek a' fadongák, asztalos művek 'stb., liszt (Trieszt felől 1,700 m.) bor (Triesztből 557 hordó), papir, borszesz, üveg, gyapju-, gyapot- és lengyártmányok 'stb.

A' Görögországgali kereskedés' összes forgalma 2,544,000 pft; miből Triesztre magára esik: 2,434,000. De lássuk részletesbben. A' birodalom' kivitele Görögországba:

	nyers termékek	iparczikkek	gyarmati cikkek	ösztlet pft
Trieszt felől	150,000 ⁸⁸⁸	1,140,000 ⁸⁸⁹	210,000	1,500,000
A' többi kiköt.[ókból]	6,000	50,000 ⁸⁹⁰	10,000 ⁸⁹¹	66,000

Összes kivit.[el]:	156,000	1,190,000	220,000	1,566,000
		nyers termékek	iparczikkek	gyarmati cikkek
				ösztlet p[en]g[ó]-f[orin]t

Behozatal⁸⁹²

Görögországból.

Trieszt felé.	838,000	90,000	–	934,000
A' többi kikötőkbe	38,000	6,000	–	41,000

összes behozatal	876,000	102,000	–	978,000
------------------	---------	---------	---	---------

Görögország' kiviteli cikkei közt vannak gabnanemek, buza (Triesztbe 5,600) tengeri (28,500 star), rozs 'stb., dohány (932 m.), olaj (12,250 m.), zsiradék, bor (50 hordócska), bőr (99,704 darab), békateknő (20,500 darab) 'stb.⁸⁹³ 'stb. A' trieszti kiviteli táblázaton előfordul, a' többi közt: fa építésre, 's asztalos munka, liszt (1,250 m.), dohány (142 m.), bor (246 hord.[ó]), bőrök (21,122 darab) többféle gyártmányok, mellyekről már a' többi keleti forgalomban tettünk említést; kávé 14,000 m.) 'stb.

⁸⁸⁸ PH: 150{,}000 [sh., emend.]

⁸⁸⁹ PH: 1,140{,}000 [sh., emend.]

⁸⁹⁰ PH: 50{,}000 [sh., emend.]

⁸⁹¹ PH: 10{,}000 [sh., emend.]

⁸⁹² PH: Bohozatal [sh., emend.]

⁸⁹³ PH: 's}tb [sh., emend.]

Emlitenünk kell továbbá a' jóniai⁸⁹⁴ szigetekkeli forgalmat. E' szigetekbe kivitt az ausztriai birodalom 1844-ben:

	nyers terméket	iparcikkeket	gyarmati czikkeket	összes. pft
Trieszt felé . . .	59,000 ⁸⁹⁵	634,000	67,000 ⁸⁹⁶	700,000 ⁸⁹⁷
A' többi kikötők . . .	17,000 ⁸⁹⁸	175,000	18,000 ⁸⁹⁹	210,000 ⁹⁰⁰
<hr/>				
Kiviteli öszlet:	76,000	809,000	85,000	970,090
Behozatal azon szigetekből,				
Trieszt felé . . .	370,000	72,000	–	442,000
	43,000	9,000	–	52,000
<hr/>				
behozat[al]' öszlete:	413,000	81,000	–	491,000

Az összes forgalom e' szerint 1,464,000 pft, mellyből Triesztre esik 1,202,000. A' kereskedési czikkek itt is ugyanazok, mellyek Görögországban; honnan fentebb, midőn e' czikkeket részletesbben elősoroltuk, a' görög forgalomba beszámítók a' jóniai ki- és bevitt is.

Ha az előadottakhoz hozzáadjuk még azon 10,000 pft be- és ugyan annyi kiviteli forgalmat a' Berberséggel; 's ha visszaidézzük emlékezetünkbe a' fekete tengeri orosz kikötőkkel kereskedés' öszletét (körülbelől 206,000 ft ki- és 1,758,000 ft bevitt), miről értekezéseink' fonalán már szólottunk: az ausztriai és Magyarbirodalom' összes keleti forgalma 23,666,000 pengőf[orin]tra megy. Ebből behozatalra 14,376,000; kivitelre 9,290,000 ft esik. A' kivitelben majd 6,800,000 's így az áruszállításnak több mint két harmada még idegen készítmény. Az ausztriai birodalom' iparára nézve kedvező eredmény főleg a' szárazon mutatkozott a' török határokon üzött kereskedésben; innen lehet következtetni azon ipar- és kereskedés' jövendőjére, melly a' birodalmat, a' szomszédi fekvésnél fogva is, más nemzetek fölött illeti. A' szász, schweizi, angol és francia gyártmányok, mellyek azon irányban a' birodalmon keresztül vitetnek, 's részint az ausztriai és magyar kikötőktől veszik útjokat keletnek, mindenkor intésül szolgálhatnak,

⁸⁹⁴ PH: j ó n {i} a i [sh., emend.]

⁸⁹⁵ PH: 59{,}000 [sh., emend.]

⁸⁹⁶ PH: 67{,}000 [sh., emend.]

⁸⁹⁷ PH: 700{,}000 [sh., emend.]

⁸⁹⁸ PH: 17{,}000 [sh., emend.]

⁸⁹⁹ PH: 18{,}000 [sh., emend.]

⁹⁰⁰ PH: 210{,}000 [sh., emend.]

hogy mi tenni valója van az ausztriai és magyar műiparnak. Az ausztriai Lloyd-lap többször közlött érdekes dolgokat, 's nem egyszer tényekre is hivatkozva mutogatá, mi nagy kiterjedésű kelet volna lehetséges e' műipar' termékeinek a' jóniai szigeteken, Görögországban, Tunisban, Egyiptomban, Macedoniában, Kisázsziában és Syriában. Azonban az idézett lap még maga sem hiszi elérkezettnek az időt, mellyben olly kiterjedt külpiacokat kelljen a' birodalom' gyártmányainak keresni, 's midőn kiállhatná a' műipar az ismételt veszteségeket és csalatkozásokat is. Mig a' termelés a' benső 's a' már rendesnek mondható külkeresést meg nem haladja, mig czélszerű védrendszer helyett, a' vámtilalmak a' birodalomban a' külversenyzést egészen lehetlenné teszik, 's csak kevés felesleg tőke és értelmiség érez kénytelenséget iparvállalatokra fordulni: addig minden egyes törekvést, külpiacokat hódítani, időelőttinek mondhatni. Benső szükség, olcsó pénz, elegendő népesség, tultermelés: ezek idézik elő az újabb külpiacok utáni folytonos kitartó kutatást. Ezt mondja a' Lloyd-lap, 's ebben kétségkívül nagy igazságot mond. Azonban ez nem azt teszi, hogy mig ama' tényezők meglesznek, addig, minden előretörekvés nélkül, forogjunk a' megszokott körben.

XIX.*)

AMERIKA Midőn az ismert világ' ez uj részéről kezdünk szólni, értekezésünk végéhez közelit.

Láttuk, mint vala rég' a' középtenger valódi természetes központja a' világkereskedésnek, hol az ó-világ' civilisált⁹⁰¹ népei forogtak, első iskolája a' kereskedésnek és hajózásnak, honnan kiindulva Columbus, kiebb terjeszté az ó-világ' már szűk határait. Az oceán a' valódi világtenger, szétárasztó, átalánosító hatalmával. A' távol' ködében, hová az ó-világ' szemei nem hatottak, kibontakozék az oceánon a' föld' nagy része, egy uj világ. 'S mit az ó-világban egy évezred hozott létre, csak hamar át lőn ültetve az uj földre. Miután a' vágy könnyen szerzett roppant kincsek után csillapulni kezdett, miután Spanyolország belátta, hogy ezüsttel terhelt hajói kenyeret nem adnak népének, előállottak a' kereskedés és gyarmatosítás' üdves törekvései. A' kalandos harczfi' nyomdokain mind beebb nyomult a' kereskedő.

*) Lásd az 546., 554., 558., 564., 567., 572., 592., 593., 597., 605., 609., 620., 657., 671., 716., 718. és 720. számokat. – S z e r k .

⁹⁰¹ PH: civi{li}sált [sh., emend.]

Az ausztriai birodalom a' túl az átlánti kereskedésben a' mult század' második felében kezdett először részt venni. Kereskedelmi tanácsos Verporten kereskedő volt, ki 1772-ben Triesztből az első kísérletet tette lisztel, vassal, posztóval, szeszesitalokkal, borral, viaszszal, 'stb.⁹⁰² egyenesen Amerikába, 's tüstint számos követőkre talált. 1815-ben az Amerikából behozott áruk' értéke már 1,381,207 ft, a' kivitelé oda 1,513,520 ft. A' forgalom évenként élénkült, 's 1844-ben már azon amerikai státusok közt, mikkel a' birodalom forgalmat üzött, a' következők olvashatók: Brasilia, az Egyesült státusok, Canada, Cuba, Portorico, Venezuela, Rio de la Plata, Uruguay, Chili és Texas. A' következő áttekintet mutatja, Trieszt' és Velenceze' 1844-ki forgalmát Amerika' főbb státusaival (kivéve a' spanyol telepeket).

Trieszt.

	Jött.			Ment.		
	hajó	tonna	áruérték	hajó	tonna	áruérték.
Brasilia .	80	20,414	5,175,176	17	4,714	505,094
Egy.[esült] státusok	45	14,955	3,700,167	17	5,670	615,118
A' többi Amer.[ika]	4	1,435	333,857	4	881	36,885

Velenceze.

Brasilia .	2	518	21,900	2	615	43,830
Egy.[esült] státusok	6	1,973	182,450	–	–	–
Antillák	1	220	24,480	–	–	–

De lássuk ez adatokat részletesben.

Legnagyobb jelentőségü a' birodalomra nézve, e' forgalomban, Brasilia, habár nem áll a' kifejlődés' azon fokán, mellyen az egyes státusok. Hivatalos adatok szerint (1842–43.-ról) Brasilia kiviteli kereskedést 24, behozatalit 17 országgal üzött. Összes kivitele 40,412,040 mille reis, összes bevitel' értéke Brasiliába 50,402,557 r.[eis] A' 24 tartományok közt, mellyek onnan kihoznak, az ausztr.[iai] birodalom negyedik helyen áll (4,426,997 m.[ille] r.[eis]). Csak Anglia (11,414,615), Észak-Amerika (6,791,430 m.[ille] r.[eis]) és a' szövetséges városok (4,723,671) hoznak onnan ki többet. (Egy mille reis = 1 ft 44 ¼ kr pp). – Ausztriai adatok szerint 1842. és 1843. évről tett a' birodalom' behozatala Brasiliából mintegy 7,529,295 ft és 5,196,079 ft pp. A' különbség a' két hivatalos adat közt onnan származhatik, hogy a' brasziliai kikötőkből sok hajó indul határozatlanul a' középtengerre, mellyek közül aztán nagy rész a' birodalmi kikötőkbe jó. Ha e' körülményt

⁹⁰² PH: 'stb{.} [sh., emend.]

számba vesszük, valamint azon brasíliai behozatalt, mely a' szabad városokon 's az északi határokon által jut az ausztriai birodalomba, e' birodalomnak azon országok közt, mellyek Brasiliából kihoznak, második helyen kellene állania.⁹⁰³ – Azonban e' behozattal mi aránytalanságban áll kivitele. Azon országok közt, mellyek Brasiliába bevisznek, az ausztriai birodalom tizenkettedik helyen áll. Csak a' balti kikötők, Németalföld, India, Oroszország (mellynek bevitele két év óta nagyon emelkedett) és Svédország vitt be kevesebbet 1842–1843-ban Brasiliába, mint az ausztriai birodalom, mellynek kivitele, brasíliai adatok szerint, alig több 301,302 mil.[le] reisenél, míg Anglia 24,497,258, Északamerika 5,953,491, a' szabad városok 2,496,400 mil.[le] reist visznek be Brasiliába. Ausztriai adatok szerint a' birodalom' kivitele oda tón 1843-ban 422,009, 's a' következő évben 548,924 ftot. Ez aránytalanság a' ki és bevitel között annál feltűnőbb, mivel semmi külső korlátolásokat nem lehet miatta okolni. Brasiliában a' vám- és hajózási adó minden idegen hatalmasságokra nézve egyenlő; tehát itt a' versenyt semmi sem akadályozza, 's a' birodalomban több iparágnak nincsen is oka attól tartani. Itt tehát már a' kereskedőség okolható, melly nem törekszik a' túl az átlanti nevezetesebb kikötőkben fiók raktárakat állítani. Ez alatt bezzeg igyekeznek a' több nemzetbeli, főleg angol kereskedők versenyezni minden kiviteli cikkekkel; honnan eddig az ausztriai birodalom' főkiviteli cikkét a' liszt képezé, mire nézve nem versenyez Anglia. A' birodalom' liszt kivitele a' fentirt évben, Triesztből 37,500 mázsa volt. Egyéb kiviteli cikkek: fa, kender (150 m.), olaj, bor (630 edény), üvegárúk (150 m.), aczél (2,105 m.), szappan, faggyu-gyertya, papír (1,525 m.) 'stb. 'stb. – Ellenben kihozatali cikkek voltak Brasiliából: kávé 124,645 m., cukor 303,195 m., bőr 49,476 darab, szarvak 500 m. és 7,000 pár, kókuszdió 185 m., rum 38 edény, drága fa 125 m., kakaó 200 mázsa. 'stb. (Lásd bővebben az ausztriai Lloyd' lapjának 1845-ki 42, 43, 44, 134 és az 1846 évi 78 és 81. számait.)

Az északamerikai egyesült státusok az utóbbi évtizedek alatt a' kereskedői világban igen kitűnő helyet foglaltak el. Népeességök 1800 óta 5 millióról 18 ½ millióra, kereskedelmök 1825 óta 160 száztulival (175 millióról 270 m.[illió] pftra), gyapottermesztésök 1827-től 1845-ig (2,030,400 bál) közel háromszor annyira emelkedett, 's a' dohánytermesztés 1821 óta kétszer annyira^{*)}. Már ebből is látszik, mikép' az egyesült státusok különösen kifejtik a' mezőgazdaságot, azt tekintik nemzeti vagyonuk 's

⁹⁰³ PH: állan{i}a [sh., emend.]

*) Wyse' adatai szerint, (Die vereinigten Staaten von Nord-Amerika fordítva Amthortól 1846.) a' szöv.[etséges] státusok' gyapotkivitele volt 1842-ben 783,221,800 font; dohánykivitele 9,540,755 dollár; liszt kivitele 7,374,356 dollár. A' gyapot' több termőhelyei: Mississippi, Georgia, Louisiana, Alabama, Dél-Carolina és Észak-Carolina.

kereskedésök' legfőbb forrásának. Ez értelemben mondá Jefferson (lásd Wyse' idézett munkáját). Virginiáról irt észrevételei között, hogy míg föld van ott művelni, Amerika' polgárai nem igen fognak műhelyekben, gyárakban ülni. Ez főleg a' déli státusokra áll, hol dohány, liszt, cukor 's, a' legfőbb kiviteli tárgy, gyapot olly gazdagon terem. Az északi és keleti státusok (kivéve talán New-Yorkot, Ohiot és Pensylvaniát, mellyek Amerika' gabnatárainak mondatnak) kitünőleg foglalkoznak műipar és kereskedéssel is. Az összes műipar' kivitele mindazáltal, Wyse szerint, minden irányban sem volt több 1842-ben 21,979,684 dollárnál. Ellenben igen sok gyártmány hozatik be, mindazon gyáriparos országból, melly készítményeit Amerika' nyers terményeivel becserélni kész. Anglia, Franciaország, Spanyolország, sőt Brasilia és a' legtöbb dél- és középamerikai státusok, China, a' szabad városok, Holland és Oroszország, ezek mindnyájan többet visznek be az egyesült státusokba évenként egy millió dollárnál, sőt Svédország, Dánia, Belgium és Portugál is több hasznot ért huzni ez óriásilag emelkedő kereskedésből, mint az ausztriai birodalom, melly 600,000 pft értékű árunál alig viszen ki többet oda, míg onnan 3,800,000 értéknél többet hoz be. Az újabb, szabadelvűbb vámváltoztatás Északamerika' külkereskedésében nem igen fog nagy változást okozni. Lássuk, mikint áll e' változott vámszabályzat, azon árucikkekre nézve, mellyek a' birodalom' kivitelét képezik Északamerikába.**)

100 száztuli vám fog fizettetni a' borszesz és liqueurök' értékétől (ad valorem).

40 száztulit fizet: az aprószőlő, mazsola⁹⁰⁴ (a' fentebbi évben Triesztből kivitetett 5,675 m.) füge (100 mázsa), bor (20 edény), cukor (25 m.).⁹⁰⁵

30 száztulit fizet: a' kosár (2,050 darab), üvegnekűek (gyöngy 97 colli), vasárúk (80 m.), gyapju (1,605 m.). Ezen osztályba tartozik a' legtöbb ausztriai gyártmány, a' dohány (feldolgozva 40 száztulit), nyers cukor, gyapju, gyapot- és selyemárúk 'stb., mikből eddig nem igen vitetett ki.

20 p.[er] c.[ent] a' dárdany (75 m.), borkő (1,605 m.),⁹⁰⁶ vitriol (400 m.), higany (8 m.), lenmag (8,045 m.), orvosi szerek (44 coll.[i]), buza (2,000 star.) liszt (300 m.), cinóber (25 m.) Ide tartoznék a' repcze-olaj is 'stb.

15 p.[er] c.[ent] kénkő (400 m.), nyers selyem, aczél (1,225 m.)

10 p[er]c.[ent] repcze, faggyu (200 m.) 'stb.

***) Zollvereinsblatt. 1846. szám 36.; összevetve a' Lloyd' lapja' folyó évi jun. 25-ki (101) számával. –
S z e r k .

⁹⁰⁴ PH: malozsa [sh., emend.]

⁹⁰⁵ PH: (25 m.){.} [sh., emend.]

⁹⁰⁶ PH: (1605 m.){,} [sh., emend.]

5 száztuli vám az eczetszömörccére (1,330 m.) 'stb. – Azon czikkek után, mellyek eddig is vitettek ki, a' trieszti kivitel' mennyiségét jegyzém fel mindenütt.

Éjszak-Amerika után némi kereskedést üz az ausztr.[iai] birodalom a' következő amerikai státusokkal és gyarmatokkal: Antillák, Chili, Texas, Rio de la Plata, Venezuela és Uruguay. A' be- és kivitel között az összes birodalomra nézve mindenütt rendkívül szomorító aránytalanság, holott csak Hamburg tömérdek len, gyapju, selyem, vagy aczél, üveg 'stb. árukat küld évenként Cubába, 's különösen Platillas, Listados és Cresba, mi közt némi kevés cseh készítmény is van. Franciaország' kivitele Amerikába szintén iparműczikkekből áll legnagyobb részint.

Azonban legyen elég Amerikáról. És itt egyszersmind végére jutottunk tájékozásinknak, mellyeket, főleg a' Lloyd' lapja után, az ausztriai és magyar birodalmak' világkereskedési viszonyairól adtunk. Ezt tevén, ugy hisszük hasznos dolgot cselekvénk. Mulattatóak voltak-e értekezéseink? Más kérdés. Közelebb az eddig előadattakból némi általános összeállítást teendünk.

XX.*)

Értekezönk' mai száma mutatja a' birodalom' egész külkereskedését. Az összes forgalom 369,351,000 pft volt 1844-ben. Ugyanez évről Dr. Hock, ki azért, mivel a' magyar ipar' fejlődésének nem barátja, 's a' birodalmi érdekek' magasabb szempontjaig fölemelkedni nem tud, még jó ausztriai alattvaló lehet, hivatalos adatok után többre teszi e' forgalmi öszletet. Az általa felállított öszlet 376,655,000 ft, mihez még a' dalmát vonalrésze 12,513,000 's a' többi szabad kikötőkre 32,200,000 pftot számít. Azonban e' mennyiségben nemcsak a' tisztán külfölddeli kereskedés, hanem azon forgalom' egy része is befoglaltatik, mellyet a' birodalom' egyes vidékei, p. o. az általános vámvonala' dalmát vonalrészszel 's a' szabad kikötők' vidékei üznek egymás között 'stb. Továbbá a' mi tájékozásunkban a' Lloyd-lap a' szárazoni kereskedést hivatalos 's a' tengeri forgalmat nagy részint kereskedői piaczárak után állítá föl, sőt gyakran a' külföldi státusok' hivatalos kimutatásait is használta.**)

Látjuk a' táblázatból, miszerint az egész 369,351,000 pft öszletből csupán a' német vámszövetségeli kereskedésre 106 millió ft, 's így az összes forgalomnak közel

*) Lásd az 546, 554, 558, 564, 567, 592, 593, 597, 605, (PH: 603 [sh., emend.] 609, 620, 657, 671, 716, 718, 720 és 748 számokat. – S z e r k .

**) 1845-ben, hivatalos adatok szerint, az összes forgalom 225,825,000 ft 's a' vámjövedelem 15,656,000 ft.

egyharmada esik. A' Zollverein után legjelentékenyebb kereskedést üz a' birodalom Olaszországgal (76), Törökországgal ($51 \frac{1}{10}$), Schweiczczal (42), Orosz- és Lengyelországgal ($20 \frac{1}{3}$), Angliával ($13 \frac{1}{2}$ millió ft) 's így következnek, a' táblázat' sorozata szerint, Franciaország, Brasilia 'stb. 'stb. Kitetszik ezekből mindenekelőtt, hogy az ausztriai és magyar birodalmak' kereskedése kitünőleg, (vagy főleg) continentalis. Mig az összes európai áruforgalomban, tengeren és vizen, mellynek értékét 7 milliárdra teszik, az ausztriai birodalom 369,351,000 pftig vesz részt: összes tengerészete alig több 60 milliónál. 'S e' szerint hogyan áll az európai hatalmasságok között? Az európai tengeri forgalom, melly, a' parthajózáson kívül, körülbelől 260,000 kereskedési hajóval (33,493,000 tonna) üzetik, pénzértékben mintegy 4,600 millió pft-ra tehető. Ebből Angliát illeti $51 \frac{13}{16}$, Franciaországot $13 \frac{3}{5}$, Hollandiát $5 \frac{7}{9}$, Hamburgot $4 \frac{4}{6}$, Oroszországot $3 \frac{8}{9}$, Sardiniát $3 \frac{1}{6}$,⁹⁰⁷ Belgiumot $2 \frac{1}{5}$, Poroszországot $2 \frac{1}{9}$, Ausztriát $1 \frac{4}{5}$, Siciliát $1 \frac{1}{2}$, Norvég- és Svédországot $1 \frac{1}{5}$, Toscanát $1 \frac{1}{9}$, Dániát $1 \frac{1}{45}$, Bremát 1, Portugált $\frac{8}{9}$, Spanyolországot $\frac{14}{15}$'s a' többi státusokat 6%. Az ausztriai birodalom, mikint látjuk, kilenczedik helyen áll, 's a' kis Belgium által is meg hagyja magát előztetni. Ennek oka, számos egyéb okokon kívül, miket már részben elmondottunk, Ausztria és Magyarország' helyi viszonyaiban is fekszik. Ausztriában a' sok hegy nehezíti a' gőzközlekedést, nagy vízi utak nem visznek a' birodalom' főbb pontjaiból a' tengerre, 's a' partvidék' terjedelme is csekély. Magyarországnak ugyan van folyamata a' fekete tengerre, azonban előadtuk maga helyén az akadályokat, mikkel azon küzdeni kell; előadtuk, miszerint e' hatalmas folyam olly olcsón természetű alduvai tartományokba nem utja kereskedésünknek, mig az főleg nyers termékekre támaszkodhatik. Keleten, valamint az amerikai státusokban, iparczikkeknek kínálgatik nagy piac. Egy tekintet kereskedési táblánkra 's a' birodalom' geographiai fekvésére meggyőzhet erről. Igaz ugyan, hogy Ausztriában, valamint Magyarországon, tulnyomó 's különös figyelemre méltó a' földmívelési érdek; azonban kétségtelen, hogy, a' természeti előnyöket jobban használva, Európa' közepében, inkább van e' birodalom hivatva, mint bármilly más státus, industrialis erejét is kifejteni. Mi gazdag nyerstermékekben 's egyéb természeti kincsekben, mellyek a' műiparra szükségesek! És mégis, ha a' táblázatra vetjük szemünket, látni fogjuk, hogy a' tiltó vámok mellett is több idegen iparczikk jő be, mint vitetik ki, 's a' kiviteli 73 millióból is nem kevesebb felénél idegen szorgalom' terméke, 's ekkép' az ausztriai birodalom' ipara negyedrészt (1844-ben 36,750,000 pft) alig nyújtja azon iparczikkeknek, miket a'

⁹⁰⁷ PH: $\frac{1}{6}$, [sh., emend.]

birodalom' kereskedése különböző irányokban közvetít. A' birodalom' érdekében áll, hogy ez arány változzék. 'S e' részben, egyéb teendőkön kívül, mellyek a' birodalom' ereje' kifejtésére vezetnek, 's miket már nagy részben említettünk tájékozásainkban, itt csupán egy dolgot említünk meg, melly bennünket is érdekel, azon összeköttetésnél fogva, mellyben a' szomszéd' státusokhoz, a' közös uralkodó által, állunk.

A' vámviszonyok' rendezését értjük.

Nem szólnak itt most azon sorompókról, mellyek birodalmunkat az ausztriaiától különválasztják; ezeket már többször terjedelmesben taglaltuk. Itt a' többi külföld' ellenében fenálló vámokról van szó, mellyek reánk szinte rendkívül káros hatást gyakorolnak. Mig a' közbenső vámok iparunk' rovására nyújtanak védelmet a' kifejtettebb iparu szomszéd-tartományoknak, mig e' tartományok' termékeit versenyre bocsátják piacunkra, 's a' mi szorgalmunk' termékeinek piacát a' magyar határok közé korlátozzák, szóval mialatt sokképen gátoltatunk, hogy magunk állítsuk elő, minek előállítására nálunk kéz, szorgalom, anyag, tehetség és némi tőke is van: a' külső vámok által egyszersmind abban is akadályozva vagyunk, hogy ha nem követhetjük az iparvédelem' rendszerét, legalább, a' szabad kereskedés' apostolainak intése szerint, onnan fedezhessük szükségünket, honnan legjobban 's legolcsóbban lehet. Valódi tilalmak, részint a' tilalmakkal csaknem határos vámok egészen kizárják a' külföldi árucikkek' behozatalát. 'S mi ennek eredménye? Kétszeres veszteség magára Ausztriára nézve is, mellyet a' státuszjövendelmekben a' szerfölött magas vámok által előidézett tiltott kereskedés 's a' csempészet' meggátolására tett költséges intézkedések okoznak. Ide járul, hogy a' gyárnok nem érez ösztönt, mint mérsékelt védvám mellett, erejét, ügyességét jobban kifejteni. 'S ez által a' birodalom' egyes iparágait lehető tökélyre emelni, hogy az európai versenyt a' külkereskedésben is kiállják, mig benn a' hazai fogyasztók olly helyzetbe jöhetnének, mellyben szükségüket aránylag olcsóbban fedezhetnék. Mindenekfölött ártanak pedig a' tilalmazások a' nyerstermékekkel, élelmi szerekkel üzött kereskedésnek. Ha a' világkereskedési conjuncturákat vizsgáljuk, látni fogjuk minden gyáriparos országban a' törekvést, onnan látni el magát élelmi szerekkel és nyers termékekkel, hova cserébe gyártmányait küldheti. Ez áll különösen Angliára nézve. Vizsgáljuk azon combinatiókat, mik a' czukorbill' tárgyalásakor fölmerültek; vizsgáljuk Anglia' politicáját saját gyarmatira nézve. List Fridrik már egypár év előtt számokkal kimutatá, mikint igyekszik N.[agy] Britannia a' nyerstermékeket, élelmi szereket, mind inkább saját gyarmatiból fedezni, sőt a' czukorkérdésben a' gyarmatinak adott előnyt is feláldozza az elvnek, hogy onnan fedezhesse élelmi szükségét, hol gyártmányainak

piacot talál. Értjük Brasiliát 'stb. – Ausztriának tehát ekkép' kétszeresen érdekében áll, vámviszonyain a' külföld' irányában változtatni. Ez iránt általános egyetértés mutatkozik a' szomszéd-tartományok' nemzetgazdasági irói között. A' Lloyd' lapja már azt is emlegeti, hogy Ausztriának némelly iparágai Angliával is kiállanak a' versenyt. Meglátjuk,⁹⁰⁸ mennyiben talál viszhangra izgatása. Mi csupán ohajtjuk, hogy azok, kik a' birodalom' külön állásu státusainak materialis érdekegységét annyira emlegetik, ez érdekegységről soha meg ne feledkezzenek, midőn kívánjuk, hogy kiut nyitassék termékeinknek az ádriai öböl felé a' középtengerre, 's midőn követeljük, hogy a' birodalmi vámügyek' rendezésekor, a' magyar érdekek is szem előtt tartassanak, 's a' mennyiben egy részben hazánk' határaitól van szó, mi is megkérdessünk.

⁹⁰⁸ PH: Meglátjuk. [sh., emend.]

[Vámszabályzat Badenban]

Németországban most egyik főkérdés, melly a' sajtót, a' törvényhozásokat 's általában és főleg az iparüzőket foglalkodtatja, – a' vámszövetségi vámszabályzat' akkép' rendezése, miként azt egyes nagyobb jelentőségű iparágak' védelme kívánja. A' badeni iparegyesület' közgyűlésén is főkérdés vala ez, mint a' nyomtatásban megjelent rövid tárgyalási átnézet mutatja. A' szomszéd sőt távolabbi tartományokból is valának e' gyűlésen jelen képviselők, a' badeni vidéki fiók egyletek' küldöttein kívül. (Ohajtani lehet, hogy a' magyar iparegyesületnek is mielőbb legyenek vidéki osztályai). Az előítéletek, mellyek a' védrendszer ellen harcolnak, ez alkalommal is fényesen czáfoltattak meg. „Hasztalan igyekeznek, ugymond egy gyapotfonógyár' tulajdonosa, Techt, a' német ipar' ellenségei tagadni, hogy az iparérdek nem egyszersmind közérdek, hasztalan gyanusítják az iparüzőket, hogy csupán önérdelkeik', magányérdekek' szóvivői. Hogy mi (az iparüzők) emelkedni akarunk, – ki tagadhatja? De hogy emelkedjék az ipar, ha mi tönkre jutunk? Hol talál a' munkás foglalkozást és napi bért, ha mi nem nyújtunk neki munkát? Kinek adhatja el a' mezőgazda haszonnal terményeit, ha nem az iparüzőknek 's gyárakban foglalkozóknak? Hol lehet virágzó kereskedés, ha ipar és mezőgazdaság nem virágzanak? 'stb.” 'S ez állítások' igazságát tények mutatják. Az egyesület' elnöke emlité bevezető beszédében, miszerint 1841-től 1843-ig⁹⁰⁹ csupán gyapot, – len, – selyem – és gyapju árukért 998,582,932 forint ment ki külföldre a' vámszövetségből; azon öszletből pedig 567,898,128 ft. (tehát évenként 17,806,542 ft.) munkabérre tehető. Hány ezer német napszámosnak nyújtott volna e' tetemes munkabér kenyeret, kik most idegen éghajlatok alá kénytelenek kivándorolni, – ha az iparnak említett ágait a' vámszövetség' viszonyaihoz alkalmazott tariffa védte volna. (A' német lapok' egy része, különösen a' Zollvereinsblatt a' mostani védelmet elegendőnek nem találják.) Az iparegyesület ezeknél fogva erősebb védelmet tart szükségesnek a' német iparnak, főleg az angol' ellenébeni védelmére. Ez értelemben voltak már régebben Würtemberg, sőt általában Németország' egész déli része. Miben, miként a' Zollvereinsblatt régebben megjegyzé, az különös, hogy ezen tartományok legkevesbbé iparüzők, ezeknek van, – mint az elmélet' emberei szokták mondani, – legkevesebb védeni valójok. 'S e' déli tartományokban még a' földmivelők is

⁹⁰⁹ PH: 1843{-}ig [sh., emend.]

kevésbé elfogultak, jobban feltudják fogni azon elválhatlan összeköttetést, mellyben a' nemzetgazdaság' több tényezői 's különösen a' mezőgazdaság 's a' kézmű- és gyáripar egymást kölcsönösen segítve, előmozdítva, egymás között vannak.

A' községi hatáskör' tágulása Franciaországban

„Kifejlett nemzetiség nélkül nincs nagyszerű nemzeti élet” – ez olyan állítás, amelyet már ma mindenki szégyelne tagadni. Ezen igazság' elismeréséből következik csaknem minden országban a' nemzeti egység' megalapítása- és szilárdítására való törekvés. A' nemzeti egység pedig leginkább az által éretik el, ha az ország' minden részeiben, és minden polgárra nézve ugyan azon törvények 's egyformán alkalmaztatnak. – Ezt ismét csak kormányzói központosítással érhetni el. – Ez alapja mind az önkényes, mind az alkotmányos központosításnak. – Önkényes központosítás mellett egy ur' parancsszava eszközli a' rendet, és így párosulva van szolgálattal; alkotmányos központosítás mellett a' nemzet szab magának rendet: van tehát szabadsága. Mi magyarok a' másodikat nem igen ismerjük, 's ez oka sokaknál a' központosítástól idegenkedésnek. –

Legjobb nevelés az, melly az emberben leginkább kifejti az értelmet, és leginkább sokasítja a' morális erőt; szinte legjobb kormányzói institutio az, melly az egyénben legtöbb politikai tehetséget fejt ki. – Ez ismét olyan állítás, amelyet senki nem tagadhat. – Már hogy az alkotmányos központosítástól lehet-e várni a' fellebb mondottakat: ez a' kérdés. Mi azt hisszük: igen, még pedig egy egész nemzetre nézve (nem osztályt értünk) véghetetlenül jobban, mint bármely ismeretes aristocraticus intézménytől.

Alkotmányos központosítás 's szabad községi és megyei szerkezet a' legjobb atyafiságban megélhetnek együtt.

Hogy a' községi és megyei élet' köre mennyit tágult Franciaországban 1830 óta és még mennyit tágulhat, ennek megmutatása végett közöljük kivonatban Saynek következő cikkét.*)

„A' forradalom alatti különböző kormányok, mint szinte Napoleon előtt is, a' foederalismus mindig olyan színben tünt fel, mint melly eldarabolván az ország' erejét, azt csalhatatlanul gyengíteni is; és az ország' közigazgatásának rendezésében vezérül egy felől a' zavartól félelem, másfelől a' hatalomvágy szolgált. – Így született azon központosítás, mellynek következtében minden csak a' központi kormány' megbízásából és nevében történhetett, melly kormány természetesen a' nemzet' nevében és megbízásából járt el. A' préfet, alprefet és maire-ek a' végrehajtó hatalomnak csak egyszerű eszközei

*) Annuaire de l'économie politique. 1844 – S z e r k .

lettek, és bár határozó tanács állítottatott is fel melléjük, minthogy ez, nem a' szabad választásból vette eredetét, teljességgel nem képviselte a' kormánya alá tartozó kerületek' lakosait, és körül belől ezen tanácsok csak a' nagy kormány' gépkerekei voltak. – De ha az illyszerü központosítás szükséges volt is Napoleon alatt, az ország' politicalai hatalmára nézve, meg kell vallanunk, hogy akkor, midőn már a' veszély elmúlt, a' nemzeti egység megszilárdult úgy, hogy már többé e' tekintetből nem lehetett félni, könnyen ártalmassá válhatik az által, ha a' megyék és községeket az élet- és öncselekvéstől megfosztja. – Az illő határokon tulvitt központosítás^{*)} egyéni önzésre vezet, és a' polgárokat közönyöské teszi a' közügy iránt. Ezt Franciaország 1820-ban általánosan érezte, 's ennek következtében az új charta' 69-ik pontjában megígértetett, hogy a' szabadválasztás' elve a' megyéknél és községeknél (jól megértsük, a' tanácskozó testületre nézve) behozatik.

Az 1834. és 1837. évi törvények megtágíták a' községek' cselekvőségét gátló kötelékeket; a' municipalis tanácsok fontosságot és valódi cselekvési jogot nyertek, természetesen a' központi kormány' felügyelése alatt. – A' reform e' tekintetben félénkűl tétetett, és meg kell vallani: még korántsem kielégítő, de az első lépés mindig a' legfontosabb, a' többi önként következik. Csak e' reform' kivitele óta is egészen új élet mutatkozik az ország' minden szögében.

Ha egyszer egy nemzet a' haladás' útján van, azon többé nem lehet megállani, egyik javítás a' másikat szüli, így például már most mindenki elismeri, hogy a' községek felett gyakorlott szigorú gyámságot szelidíteni kell. –

A' községek' cselekvőségének kifejlését most leginkább azon jövedelemforrások' bizonytalansága okozza, mellyekből a' községek' költségei vétetnek. Nehéz ugyan is, igen nehéz jövedelmet venni és adót kérni ott, hol már a' kincstár' tisztjei, a' központi kormány' szükségeire merítettek. – A' nagy budget, mellyre sok francia büszke, elnyeli a' községek' kicsiny budget-ét, és a' községek' pénzszedői, kik a' fiscus' tisztjei után következnek, gyakran az adózók' zsebeit már üresen találják. – Tudni kell, hogy igazgatási központosításon kívül, van egy más műve is a' központosításnak, melly még a' régi monarchia alatt kezdődött, az egymást követő forradalmi kormányok által folytatott és el nem hanyagoltatott a' mostani alkotmányos kormány által sem: ez az, melly szerint minden adó a' közkincstárba folyik be. – Franciaországban tehát, direct és indirect adó centralisálva van, és a' községek' költségei csak úgy fedezhetők, ha az adóval már egyszer megrótt tárgyakra, új adó vettetik. – A' megyék' szükségei az ugynevezett

^{*)} Vagyis a' hatósági központosítás: mint Toequeville nevezi, ellentétben a' kormányzási központosítással. – Szerk.

járványcentimekkel – centimes additioneais – elégittetnek ki, ezen járványcentime-ek pedig a' direct adó' négy nemére rovatnak. A' mi a' községek' költségeit illeti: ámbár e' végett különböző források vagynak kijelelve, mégis, ha megvizsgáljuk a' városok' budget-ét, csakhamar átláthatjuk, hogy ezek fontosabb jövedelmeiket azon indirect adóból veszik, mellyet az emesztési czikkekre és az építési anyagokra vetnek, és melly adó Franciaországban octroi név alatt ismeretes.

A' kiadások elég jól vannak szabályozva: erre senkinek nem lehet panasza, mert e' tekintetben kezeség is van a' municipalis tanácsosok' választásában, és mindenekfelett a' számadások' nyilvánosságában. A' mi a' községi rendszer' felvilágosult barátinak figyelmét igényli, az inkább a' bevételt, mint a' kiadást illeti.

A' községek' költségvetése a' municipalis tanács által vitattatik meg, 's a' maire' előterjesztése után, ha az öszlet 100,000 francon alul van, a' préfet által, ha pedig felül van, akkor végkép' királyi rendelet által határoztatik el.

A' községeknek sok helyütt igen nagy kiadásai vannak csatornákra, iskolákra 's más középületekre 'sa't[öbbi]. – Fedezni kell pedig minden kiadásokat, a' járványcentimek, a' közbirtok' jövedelme, vásár' és piaczvám' 's leginkább pedig az octroi' jövedelméből.

Az előszámlált jövedelem-források közül az octroin kívül valamelyik alig érdemel említést. Az octroi Párisban, hol az évi budget 42,000,000 fr, mint szinte más községekben is, $\frac{4}{5}$ -ét teszi a' jövedelemnek. –

És így tehát a' községek' jövedelme csaknem egészen indirect adóból áll; mik legyenek pedig ezen adó' rossz oldalai, már sokak által megmutattatott,⁹¹⁰ 's csaknem mindenki előtt ismeretes. – Az octroi a' legszükségesebb emesztési czikkekre vetttévén, az adózót nem jövedelméhez mért igazságos arányban terheli, 's kitünőleg súlyos azon osztályra nézve, melly napszám után él. – De javítani e' tárgyban igen nehéz, minthogy adózás körül igaz az, hogy a' legkevésbbé terhes adó az, mellynek fizetését megszokták az adózók. –

Az octroi a' közelebbi években sok oldalról megtámadtatott, minthogy leginkább az élelemre legszükségesebb anyagokat terheli. Sokan inkább a' fényüzési czikkekre: kávé, cukor, 'stb. akarnak többet vettetni, olyanok is vannak, kik bútor és toilette-re tartozó kereskedési czikkeket akarnák megrovatni. – De ez uton mind nem lehet elérni az octroi' eltörlését: legjobb mód erre nézve a' direct adó' némelly ágait a' községeknek engedni. –

⁹¹⁰ PH: megmu{ta}ttatott [sh., emend.]

Angliában nincs octroi, igen de a' direct adó' legtöbb részét az egyházkerületek (paroisse) magoknál tartják meg. Hanem ebből még azt nem kell következtetni, hogy a' francia községi élet rosszabb, mint az angol.

Nálunk magyaroknál az aristocratia' barátai, democrata tanok ellen mindig Angliára hivatkoznak. Ki pedig az angol törvényhozást figyelemmel kíséri, csakhamar átláthatja, hogy ott a' democratia évenként nagyobb nagyobb tért foglal el, főleg 1830 óta. Most már négyszáz ezer választó helyett több van milliónál, az alsóház független a' felsőtől, hirlapi és parlamenti vitatkozásaikban már nem a' hagyományok, hanem az ész' fegyvereivel küzdenek. Képtelenség, hogy követet küldjön egy elpusztult kis város. Igaz, elismeré a' többség, és a' jog átadatott nagyobb városoknak. Képtelenség, hogy a' községekben senkitől nem választott birtokosak legyenek az igazgatók. Igaz, és itt is reformáltak 'stb.

Illyen logica ostromolja a' középkori intézmények' ferdeségeit mindenhol. Egyik reform vezet a' másikra, 's minden megnyert lépés könnyíti a' következőt. –

De Angliában a' democratiával, a' központosítás' rendszere is terjed. Az 1832-ki reform óta már több törvények hozattak a' központosítás' szellemében.

Hanem közigazgatási tekintetben Angliában még igen sok a' javítani való, ott az egy törvényhozás által alkotott törvények ezerféleképen hajtatnak végre. – A' községek' kormányzásában és a' számadásokra nézve nincs ellenőrség, nincs nyilvánosság. Ebből tömérdek visszaélések következnek. Van reá példa, hogy ünnepélyek' örve alatt több jövedelem elpazaroltatik, illy alkalmakkor a' fényes ebéden felül gyakran a' lakmározó tisztek' tányéra alá egy guine-t is tesznek.

Franciaországban, az igaz, még sokat kell tenni, hogy municipalis intézményök tökéletes legyen; de itt a' jó közigazgatásnak már két nagy garantiája van: a' nyilvánosság és választás. Most már csak arra kell törekedni, hogy a' községeknek 's megyéknek több cselekvési szabadságuk és a' közigazgatási felsőbb kerekék' forgásában kevesebb bonyolodottság legyen.” –

Ekkor rend és szabadság karöltve vezethetik a'⁹¹¹ nemzetet.⁹¹² S.

⁹¹¹ PH: a. [sh., emend.]

⁹¹² PH: nemzetet' [sh., emend.]

[A vámszövetségi ügy Németországban]

Előadá közelebb e' lapok' szerkesztője, miszerint Németországban jelenleg egyik főkérdés a' vámszövetségi szabályzat' akkép' rendezése, miként azt egyes nagyobb jelentőségű iparágok' védelme kívánja, 's hogy az főkérdés vala a' badeni iparegyesület' gyűlésén is. E' kérdést a' vámszövetségi gyűlés hozá napi rendre, melly, – ha jól emlékszünk – mult hónap' 8-án nyitatték meg. Mindenek előtt a' rajnai or.[szág]gyűlés, 's az iparüzők' berlini gyűlése szólalt fel kíséretében számtalan városi petitioknak, sürgetvén erősebb védelmet a' német iparnak. E' nyilatkozatokat azonban a' poroszkereskedelmi tanács nem kedvezően fogadta, 's kivéve a' lenfonalra tett vám' emelését 's 3 tallérnyi viszámot a' lenre: a' vámszabályzatban egyéb változtatást tenni előlegesen nem láta szükségesnek. Ha szemelött tartjuk a' porosz kormány' tulnyomó befolyását a' vámszövetség' ügyei' intézésére: könnyű leend megfognunk az ingerültséget, mellyet a' kereskedelmi kormánytanács' e' véleménye előidézett, különösen déli Németországban. Mert itt, hol csak kevés gyár van, a' nyilvánosság' majd mindenik közlönye, a' statusok' gyülekezete, minden értelmesebb ember, legyen bár földmivelő és tudós, vagy statusszolga, sőt magok a' kormányok is nem csak elhatározottan a' védrendszer 's nemzeti kereskedelmi politica mellett vannak, hanem – mint erdélyi atyánkfiai mondanák – csak is ebben látják az egyedüli eszközt, a' németeket egy erős, önálló, tekintélyes és boldog nemzetté olvasztani; míg északkeleten, a' Zollvereinsblatt szerint, hol pedig sok gyár van, csupán a' gyárnokok 's itt ott egy két nagy birtokos emelnek szózatot a' német ipar' védelmére, ellenben sok, idegen kereskedés' részesei (innen van nálunk is az iparvédelem elleni részvégtlenség kereskedőink között) vagy elméleti álmodozásaikban elfogultak kifogyhatlanul szónokolnak a' kereskedési szabadság mellett, melly ellen a' világállapot legkiáltóbban szól. A' déli német statusok tehát annál nagyobb hévvel vették a' dolgot. A' Zollvereinsblatt uj meg uj petitiókat és számos cikket közölt, hol a' védrendszer' szorosabb alkalmazásának szüksége mutogatták. Sőt a' vámszövetség' egyik tartományában,⁹¹³ melly a' szövetséghez az első között állott, Würtembergben a' kamarai viták' ingerültsége Poroszország' ellenében annyira ment, hogy többen komolyan kezdék emlegetni egy uj, déli német vámszövetség' létrehozásának szükséges voltát,

⁹¹³ PH: tartomány{á}ban [sh., emend.]

csatlakozással Ausztriához. Mondák, hogy a' porosz a' vámszövetség' rendszerével ellenkező irányban akarja vezetni a' német népet, hogy nem felel meg azon bizalomnak, mellyet a' szövetség' több statusai benne helyezének, 's a' reményeknek, miknek valóítását tőle várak. Illyenkor tűnik fel, ugymond egy szónok, Ausztria' nyugott nagysága, mellynek jól kiszámított előhaladása az anyagi érdekek' terén olly fényes eredményekre vezet. – Az uj szövetség' utáni vágy kimondatván, csakhamar bejárta Németországnak több statusait, 's így lőn, hogy az a' badeni iparegyesület' gyűlésén is szóba hozatott. – Azonban az uj szövetség' alakulása ismét másik tulságnak látszván a' gondolkodóbb fők előtt; a' körülmények mutatják, mikép' az inkább ijesztő szándékból 's izgatási fegyverül használtaték, mellyel Poroszországra kivántak hatni. Sokan benne az emberi természet' azon nyugtalanságát tekinték, miszerint valamelly dologtól, ha nem tetszésünk szerint intéztetik, könnyen elfordulunk; 's nem gondolák meg – mondták többen – mi nehézségekkel vala egybekötve a' mostani szövetség' alakulása, mellyet felakarnak bontani, holott az e' század' legnagyobb eseménye, mi a' német nemzet' jövődjé' biztosítására, nagygyá és Europa előtt tekintélyessé emelésére történt. – A' Wezer Zeitung ennek érzetétől áthatva melegen szólalt tehát fel, mindjárt⁹¹⁴ a' württembergi viták után az uj szövetséget tárgyazó indítvány⁹¹⁵ ellen. Mutogatá, mi befolyással van, a' porosz vezetés alatt, a' német egység' fentartására, a' vámszövetség, azon egység' fentartására, melly a' német nemzetet egy nagy, fényes jövődjé felé vezet. 'S a' Wezer Zeitungnak, nézetünk szerint, igaza van. E' jövődjé politikai tekintetben is nagy fontosságu. Nem kívánatos-e, hogy Németország' régi fénye visszajöjjon! üres hangok-e a' költők' szavai, mikben a' német egység' fölvirágzása, megszilárdulása annyiszor megénekeltetik napjainkban? 'S az anyagi érdekekre térvén vissza, – és ezt szeretnők erdélyi szász rokoninknak, kik parányiságukban elég erőt éreznek önálló nemzetet akarni játszani, és szeretnők értésökre adni azon népnek, melly tengerpartjainkon innen, velünk egy korona alatt él, – kis nép önmagától önállóságra, vagyonosságra ki nem fejlődhetik, mert nélkülozi erre az erő' forrásait, 's legfelebb csak akkép' számolhatnak mulékony virágzásra, mint a' régi Velence' és Genua idegen nemzetek' kincseinek, vagyonosságának szállitmányozása által. Az illy fény mulékony, az illy virágzó állapotnak véget vet egy kereskedelmi szerződés, vagy ha a' nagyobb nemzetek' tengerészete kifejlődésre jut. Németország' apró statusainak nemzetgazdasági jövődjét tehát mi is csak a' vámelegesület által képzeljük. – És visszatérve a' déli szövetség' eszméjére; olly dolog-e ez, mellynek létesítése iránt

⁹¹⁴ PH: mindjár t [különírva]

⁹¹⁵ PH: indit{v}ány [sh., emend.]

kétség nem lehet, lenne-e a' szövetség olly kapocs, mellyben a' németelem egyesülhet? A' déli német vámegegyesület, ha lehetséges volna is, csak elválasztaná egyenes vonalkép' északi Németországot a' délitől, lakosait élesebben elkülönöztvén, mint elkülönözve van a' helvét az ausztriaiától. A' vámszövetség' lánczai szétpattanásával tehát, vége a' német egységnek. Ausztria a' német népnek csak hű szövetségese lehet. E' statusok' szelleme, érdekei, miveltsége, érzelmei, reményei és vágyai különböznek az ausztriai statusok' természetétől. Említheté még a' Zollvereinsblatt a' különböző népelemeket, mikből Ausztria áll, a' viszonyt, mellyben velünk magyarokkal áll, kik az uralkodónak, mint magyar királynak, közelismerés szerint, alaperejét képezzük, 's a' nehézségeket, mik megegyezésünket e' szövetséghez csatlakozásra igen kétségessé teszik. Ausztria, itt van hivatva egy vámszövetség' alkotására, 's e' szövetség – szabad hinnünk, be is fog majdan következni, leromboltatván a' vámsorompók, ha előleges intézkedések által a' különböző tartományok és Magyarország között az oeconomiai súlygyen helyre álland.

Mindezeket főleg azért hozók fel, hogy láttassuk olvasóinkkal, mikép' a' szóba hozott új német vámszövetség nem annyira szerencsés combinatio, mint talán csupán izgatási fegyver; 's ezért szóba hozatván – a' badeni iparegyesület' közgyűlésén⁹¹⁶ is elhangzott.

⁹¹⁶ PH: közgyűlésen [sh., emend.]

20.

Adó^{*)}

Régi mondás: az álladalmak leginkább pénzügyi viszonyok miatt vesznek el. Ez igaz lehetett még azon régibb időkben is, midőn a' nemzetek' ereje inkább a' népesség' számában, mint felhalmozott gazdagságában állott; jövőre pedig azon mértékben lesz igazabb, a' mint a' hatalom mindinkább a' gazdagságban fog állani. Adó, közhitel: ezek lesznek ezentul az álladalmak' szilárd állásának mérlegei.

A' közhitel' megalapítása és szilárdítása a' statusférfiak' tiszte, de már az adóról ezt nem lehet mondani; hogy azon adórészlet, mellyel minden polgár járul a' közkinctár' alapításához, jól vettessék ki, pontosan fizettessék, egyre ne legyen terhelőbb, mint másra, és mindenek felett, hogy a' fizetés alól senki ki ne huzhassa magát: ezekhez hozzászólani mindenkit illet.

Az adót a' társadalom' minden tagjaira igazságosan vetni ki, nem könnyű feladat. – Első nehézség mindjárt az adózók' balvéleménye az adóról. A' monarchiai kormányzás a' demokratiai vagy képviseleti kormányzást mindig megelőzi, és a' történetből tudjuk, hogy kezdetben a' kormányok mind hódításon alapultak, és csak lassanként következék el az idő, mellyben a' szabad vitatás után megállapított intézmények helyét foglalják a' fegyver által alapítottaknak. – Mi következik ebből? Az hogy a' monarchiai kormányok' alattvalói közt – nem képviseleti monarchiát értünk – még akkor is, ha az adózásnak azon eredménye van, hogy az egész országra, következőleg az egyesekre is nagyobb hasznot áraszt, mint a' minő áldozatot az adó kíván, még akkor is sokan vannak, kik nem hisznek a' világos igazságnak, és csak nehezen adják ki azon pénzdarabot, mellynek végén nem találnak magokra nézve legott közvetlen hasznot. –

Ezen balvélemény okozza nálunk is legtöbbeknél, főleg a' szegény nemességnél, az adózástól idegenkedést. Ezeknek megbocsátható, – de vannak olyanok is, kik, mint a' méhek közt a' here, a' növények közt a' parasyta (élősdí) minden kényelemben ingyen akarnak részesülni. – A' nép' balvéleményének felhasználása a' közelebbi években, ezeknek polgári bűnül felrovandó. De ezen balvélemény azon mértékben fog oszlani, mint a' képviseleti alkotmány jobban jobban kifejlik, mert akkor nagy ellenmondás lenne ha az, ki követe által megszavaztatja az adót, a' fizetést akaratlanul tenné. – A' jól használt adó

^{*)} Kivonat egy még meg nem jelent francia munkából. *Annuaire de l'économie politique*. 1845. – S z e r k .

alkotmányos polgár előtt, nem egyéb, mint terményező tőke, 's a' végett elvetett vagyon, hogy még nagyobb gazdagságot lehessen belőle aratni. –

Annak megítélésére, hogy az adó a' nemzeti gazdagság' terményező forrásait nem apasztja-e, és hogy a' pénzügyi viszonyok, 's következőleg a' hitel szilárdul áll-e? elég tudni a' jövedelemforrásokat. Franciaországban azt három részre oszthatni. Első, a' direct adó, körülbelől behoz négyszáz milliót. Erre mindig biztosan számíthatni, mert bármily körülmény sem fogja tetemesen csökkenthetni. – Második osztályba esnek, a' bejegyzési, bélyeg és levéldíjak. Ezek összesen, mint egy két száz ötven milliót hoznak be, 's még ezen jövedelmek is eléggé biztosítva vannak, bármely sulyos körülmények' befolyása ellen.

Mi a' harmadik osztályu jövedelmeket illeti, ezek csökkenhetnek mindazon okok által, mellyek csak a' terményzésre és a' közzgazdaságra befolyással vannak 's lehetnek. Illyen jövedelmek a' czukor, só, italnemek, kávé, pamut, közkocsik, dohány és löpor-eladásra vetett adók, és az octroi.

Ezekből hozzá vethetni, hogy Franciaország, ha koronként igyekvendik hitelét szilárdítani, pénzügyeire nézve, jövendőben, semmitől nem tarthat. –

Ha az adót azon szempontból vesszük, hogy igazságosan és egyenlően osztatik-e fel az adózók között: itt már fontos észrevételeket tehetni. –

Hogy a' legfőbb kérdések' egyikére nézve tisztában lehessünk, legelőbb is azt kérjük: a' földadó igazi adó-e, vagy pedig nem más, csak az álladalmat illető egyszerű jövedelem, mint például egy uradalom' jövedelme? – Annyi igaz, hogy bárki akarjon ingatlan birtokot vásárlani, legelőbb is az összes jövedelmet brutto számítja fel, 's azután ebből levonván az évi költségeket, ide számítva az adót is, ugy határozza meg a' tiszta – nette – jövedelmet, a' jószág' árát aztán a' tiszta jövedelemhez és azon kamatlábhoz méri, mellyet pénze után akar huzni. – Minden kétségen kivüli tehát, hogy egy ingatlan birtok' tulajdonosára nézve, a' földadó nem egyéb, mint olly évenként fizetni kellettő öszlet – redevance – mellyet már a' birtokszerzésekör tudott, és számadásából ki sem felejtette; ha később zugólódik is az adó' terhe ellen, – mi gyakran meg-megtörténik, ennek más oka nem lehet, mint, hogy tartozását sulyosnak találja. Világos igazság a' mondottakból, hogy a' földbirtokos fizetvén azt, mit földadónak neveznek, személyesen nem adózik a' közköltségekhez.

A' földadó Franciaországban 273 millió ftra rug, tehát az adó, mellyet fel kell osztani a' polgárok közt, csak 850 millió – egyéneenként 25 ft. – Nézzük rendre, igazságos-e a' felosztás?

Az ajtó és ablakadó 33 millió ft. Ezen adó' behozatala által az ingó vagyont akarák megadóztatni, de a' cél nem éretett el. A' jelen évi (1844.) budget' megszavazásakor már mutatkozott akarat ezen segíteni. –

Az ingó és ingatlanok' eladására vetett adó 105 milliót hoz be. Az adó' e' neme ellen legtöbb panasz hallható. A' nélkül, hogy a' kérdésbe bővebben bocsátkoznánk, szükség megjegyezni, hogy az adó igazságtalanabb és terhesebb lesz egyik, mint másikra nézve, mihelyt egyiknél a' tőkét is megtámadja. – Az adásvevés' bejegyzéséért járó adó éppen ezt eszközli. Ezen adó, akár az fizesse, ki ad, akár a' ki vesz, soha nem helyeselhető. Ma már nem lehet elvül állítani fel, hogy minden birtokváltás' alkalmával, a' birtoknak a' fejedelem által kell a' vásárló' kezében megerősíteni, ma bármely adót, csak az igazságos felosztás' elvéből meritett okokkal lehet ótalmazni. Franciaországban az adózásra nézve, jelenleg az elfogadott rendszer, hogy a' felhasználandó tárgyak közül azokra vettessék adó, mellyek közhasználatuak, mert így mindenki a' fogyasztáshoz aránylag fizetend. Az adásvevés' bejegyzéséért járó adó, melly egészen hűbéri természetű, és ellenkező a' mostani intézményekkel, mint szinte a' statusgazdaság' tanaival, ezen elfogadott rendszer' ellenében áll fen. – Fenáll, mert az álladalomnak nevezetes összletet hoz be, fenáll, mert az adó' e' neme az egyesek' birtokát csak egyedenként támadja meg, 's így elég hangos panasz soha nem emelkedett ellene. – Ez adó miatt már sok jószág igazságtalanul a' statusra szállott, több birtok' javítása elmellőztetik, mert nem bocsátathatik forgásba a' tőke' fontos vesztesége nélkül. – Olly országban, hol még be nincs hozva, ellehet kerülni, Franciaországban eltörlni nehéz, mert nevezetes jövedelmet hajt az álladalomnak*).

A' fentebbi észrevételt nem kívánjuk kiterjesztetni azon esetekre, midőn valamely birtokadomány vagy örökösödés által, idegenek vagy oldal ágbeliekre száll, illy esetekben a' bejegyzési díjt több tekinteteből a' lehető legmagasabbra rugtathatni**).

*) Ezeket ajánljuk azon törvényhozóink' figyelmébe, kik az adó' e' neme iránt, mellynek alapelve: venni a' hol lehet, – már eddig is némi előszeretettel tanusítottak. – S z e r k .

**) Angliában nem rég' a' törvényhozás eltörölte a' bejegyzési adót. De ott soha nem is jövedelmezett annyit, mint Franciaországban. Franciaországban a' bejegyzési adó a' vásárlott vagy öröklött jószág' árának arányában növeltetik, örökösödéskor még az egyenes ágbelieknek is fizetni kell. Angliában a' fiúnak semmibe sem kerül atyja után örökösödni. A' birtokvásárlás mindkét országban sokba kerül, de a' fizetésre nézve nagy különbség van. Franciaországban adásvevéskor a' statusnak kell fizetni, még pedig a' birtok' árának arányában. Angliában a' kincstár keveset kap, de annál többet kell fizetni a' kötelezvényirónak. Ez onnan következik, hogy Angliában nincsenek telekkönyvek, ott sok pénzbe kerül az ügyvédek általi tudakolódás, kiknek feladata kitudni, mi teher fekszik a' jószágon. A' telekkönyv' behozatalára tett indítvány az angol felsőházban már többször megbukott, ennek okát az aristocratia' gőgjében kell keresni, sokan vannak ezek között olyanok, kik titokban vitt kölcsönözések miatt nyakig usznak adósságban, ezt tudatni nem akarják, mert természetökben van: többnek látszani, mint a' mennyit érnek. Többek közt ez is akadályozza Angliában a' kisebb birtok' vételét, mivel a' birtok' állapota utáni tudakolódás, legyen bár kis

A' bélyegadó megvan mind Anglia-, mind Franciaországban. Az adó' e' neme által több fogyasztási cikkeknek meg lehet adóztatni, mi tekintetből az figyelmet érdemel. – Franciaországban a' pénzügyminister 1816-ban indítványozta vala, hogy különböző fogyasztási tárgyakra, mint például: papir, posztó, kalap 'stb. adó vettessék. Azon 125–50 millió francot, melyet ma a' bejegyzés (entrégistrement) jövedelmez, sokkal célszerűbb lett volna ez uton beszerezni. De nem lehet elégszer ismételni, hogy minden új adónem' behozatala olly sok nehézségekkel jár, és eleinte a' nép előtt olly gyűlöletes színben tűnik fel, hogy e' tekintetéből a' már megállapított adónemekben csak nagy megfontolás után változtathatni.

A' bélyegadó Franciaországban kétféle. Egyik a' bélyegzett papir' terjedelmére vettetik: az illyen papirokat leginkább peres ügyekben és ministeri hivatalos iratokra használják. A' jövedelem ebből 33 millió fr. A' másiból 4 millió fr. jó be; ezt nevezik arányos bélyegnek, minthogy azon öszlethez képest fizettetik, a' mennyi a' váltó- vagy kötelezvénylevelekre van írva. – Ezen adónem, hacsak azon papirokat érné, melyeken az áruk' kifizetése köteleztetik, igen alkalmas lenne közvetve megadóztatni a' fogyasztásért, de nem így van Franciaországban, ott most a' bélyegadó kihat a' forgalomra, azaz a' bank' működéseire is. – Hogy a' bélyegadó Franciaországban annyit nem hoz be, mint mennyit joggal várhatni, – onnan van, mivel az e' tárgybeli törvények nem tartatnak meg elég pontosan.

Az italadóról csak azt jegyezzük meg, hogy ha igen magasra emeltetik, a' hamisításra nyitattik ut.

Minden adók között a' sóra vetett adó az, melly a' szegényebb osztály' érdekében leginkább megtámadtatott. – Azt mondják, hogy ezen adó, az adózókat az egyéni gazdagságukhoz aránylag éri, hogy valóságos fejadó, még pedig gazdag, vagy szegényre való tekintet nélkül, mint, hogy a' szegény épen annyi, vagy talán még több sót fogyaszt, mint a' gazdag. – De más részről megjegyeztetett, hogy ma, midőn a' közgazdagság tetemesen növekedett a' só' ára – adónak számítva be – kevésbé terhelő a' legszegényebb osztályra nézve is, mert valóban legtöbb családoknál havonként 45 centime, vagy egy franknál felebb nem emelkedik; végre megjegyezték még azt is, hogy ezen adó csak lassan és azon arányban növekedik, mellyben a' népesség, tehát káros következményeitől az országra nézve nem lehet félni. – A' sóadó' eltörléséről most senki sem gondolkozik. De az ohajtandó, hogy ha valamelly vegytani fölfedezés által a' táplálkozási fogyasztásra

vagy nagy birtok, egyformán nagy öszvepénzbe kerül. – Ezekből látható, hogy Franciaországban könnyebben vásárolhatni bejegyzési adó mellett, mint Angliában a' nélkül.

alkalmatlanná tétetnék, akkor a földjavításra adó nélkül adassék.*) Hogy a sójövedelem Magyarországon az országban sokkal nagyobb lehetne, még pedig a lakosok kevesebb terhelésével, első tekintetre szembetűnő. – De mi, jövedelemforrásainkkal⁹¹⁷ még nem vagyunk tisztában. A többi alkotmányos nemzetektől e tekintetben is messze állunk.

A közkocsikra vetett adó évenként 9 milliót hoz be. Ez össze az utasok és portékák által elfoglalt helyek árának tized részéből áll. Ezen adó ellen azt szokták felhozni, hogy midőn egy részről az ország még áldozatokkal is vasutat épített, ezt bizonyosan azért teszi, mert azt hiszi, mikép az utazás könnyítésének eredménye a gazdaság és közjólét növekedése leend; tehát igen különösnek tetszik, ha midőn az utazást és közlekedést könnyíteni akarják, ugyanakkor adóval terheljék, melly által épen ellenkező eszközöltetik.

A dohány-egyedáruság a kincstárnak 1830-ban 46 millió, 1842. pedig már 74 millió francot hozott be. Midőn a kincstár egyedáruskodási joga utolszor meghosszabbított, igen sok ellenzésre talált.

A nyomtatványok, hirlapok és levelek díjából évenként mintegy 43 millió franc jő be.

Néhány év óta ezen adó czélszerűsége kérdésbe vétetett, és sokan Anglia példájára hivatkoznak, hol egy egyszerű levél viteldija az egyesült királyságokra nézve körülbelől 10 centime – 6 v.[áltó] kr. – szállított le. Franciaországban 75 centime. – Ez a leszállítás Franciaországot 26 millió ft. jövedelemtől fosztaná meg.⁹¹⁸ A levelezésnek négyszerte többnek kellene lenni, hogy e vesztesség helyre üttessék.**)

E tárgy a francia követi kamarában közelebbről szőnyegre hoztván, elintézése akkorra halasztatott, midőn majd a vasutak befolyásához is hozzávethetni. †) A postaügy a magyar követi tábla előtt újabb időkben eddig csak sérelemkép fordult meg. Szükséges volna már az e részben létező törvényeket is revisio alá vonni. –

*) 'S azt pedig statistikai adatok mutatják, (különösen Belgiumban is) hogy a sóár leebb szállításával a fogyasztás 's ez által a statusjövdelem szaporodik. Különösen kívánatos a sóár leszállítása mező gazdasági (állattenyésztési) tekintetből az ugynevezett marhasóra nézve. – S z e r k .

⁹¹⁷ elválasztva

⁹¹⁸ PH: meg{.} [sh., emend.]

**) És mi megvagyunk győződve, hogy e vesztesség a levelek szaporodásával, bőven helyre lenne ütve. Mutatja ezt különösen Anglia példája. 'S vegyük ezekhez azon tömérdek hasznot, mellyet a megkönnyített gondolatközlés, az ügyek ez által okozandott olcsóbb vitele, – mi főleg a kereskedésben lenne érezhető – előidézni fogna. Általában a magas postabér a gondolatok és érzeményekre vetett adó. – S z e r k .

†) A vasutak befolyása a postaügyre rendkívüli. E tárgy fejtegetése most Németországon az érdekesb nemzetgazdasági napi kérdések közé tartozik. Hihetőleg mi is fogunk róla szólani külföldi rovatunkban. – S z e r k .

Azon adók közül, melyek alkotják Franciaország' nagy budgetjét, inkább csak azokat említettük meg, melyek körül Franciaországban is módosításokat akarnak tenni. Azt, mi Franciaországban káros hatásúnak és igazságtalannak találtatott, Magyarország – nem lévén meg adóügyünk rendezve – könnyebben kikerülheti, mint jóvá teheti Franciaország.

Fontos tekintetet érdemel az adóbehajtás' költsége is. Az indirect adóra nézve igaz az, hogy, ha legegyszerűbben és az adózók' jövedelmeihez aránylag leginkább elosztható is, de más felől épen azon indirect adó az, melynek behajtása legköltségesebb. – S.

Vámszabályzati reform

Már hazai lap^{**)} is hirdeti, hogy a' következő nov. 1-én a' vámszabályzatban, melly Ausztria és Magyarország, 's Ausztria és egyéb külső országok között fenáll, némi változások fognak tétetni. Mi ezuttal csupán a' Magyarország és Ausztria közötti vámviszony' változásáról szólunk. E' változások a' bőrrovatot, nyers és készített bőroket, a' cserzés' segédszereit 's a' bőrkészítményeket érik, 's Ausztriára nézve nem kevés hasznot ígérnek. Iparos országnak érdekében áll, minél olcsóbban kaphatni a' feldolgozandó nyersterményeket, 's azon szereket, mellyek a' feldolgozásnál használtatnak. November' 1-től kezdve tehát a' nyers bőrokre nézve a' vámkülönbség ki lesz egyenlitve Ausztria és Magyarország között. E' kedvezés által kivitelünk nem igen fog nyerni. Nyers bőrt eddig sem sokat vittünk ki, 's nem akarjuk e' helyen fejtegetni, minek kell tulajdonitanunk, csupán tényül említjük, miként a' pesti piacon jelenleg amerikai bőr is árultatik. – Átmenvén azonban a' már kikészített bőrokre, – ezeknek ausztriai behozatali vámja már nagyobb lesz, mint a' magyar kiviteli. Hihetőleg azon helyes vámszabályzati elvből, hogy az utolsó munka', a' feldolgozás' díja is Ausztriát illesse. 'S valóban, ha a' kikészített bőroek feldolgoztattak, a' bőrkészítményekre nézve (mint keztyü, csizma 'stb.) már egészen más arány áll. Itt már a' magyar kivitel jobban lesz terhelve, mint az ausztriai behozatal, itt már Ausztria' fejlettebb ipara, valamint eddig, ugy ezentul is védvámmal 's pedig két annyi vámmal oltalmaztatik a' magyar versenyzés ellen. Ausztria' iparára nézve pedig ezentul a' kiállítás' olcsóságát emelni fogja a' kikészítési eszközöknek az újabb szabályzat által okozandott olcsobbsága is. E' bőrkészítményeknél azonban, vámszabályzási törvényhozás' tekintetében, fontos körülmény, hogy az eddig értékhez szabott vámok, ezentul suly szerint határozatnak meg, 's így a' becslési önkénynek gát vettetik.

^{**)} A' Pest.[er] Zeitung. – S z e r k .

22.

A' Német Vámsovetségéről^{*)}

I.

A' német vámsovetség' alakulása, mind politikai, mind kereskedelmi szempontból egy az új idő' legfontosabb eseményei közül. A' német szövetség, (egység) csak a' vámsovetség' alakulása után lett valósággá, 's hogy úgy szóljunk, teste csak azóta van, mióta e' békes forradalom a' belső vámsorompókat lerontotta, és a' nagy német család' elszórt tagjait az érdekközösség által egyesítette. Ez olly nagyszerű esemény, mellynél nagyobb békes uton még Európában nem történt. A' német vámsovetség hangos bevallása annak, hogy nemzeti nagyság, erő és gazdagság csak nemzeti érdekegységből származhatik. Tudni ez annyira fontos esemény' történeteit, ismerni azon számtalan akadályokat, mellyeket lekelle győzni, mielőtt a' vámsorompók által elválasztott részek egy egészszé alakultak: mindenki előtt érdekes lehet, érdekes különösen reánk magyarokra nézve, mennyiben Ausztriának a' vámsovetséggel csatlakozása már sokszor szóba hozatott, 's a' magyar közönségnek e' vámsovetség' történeteit, állását közelebbről megismernie alkalma nem volt.

A' terhes háboruk' bevégeztével, mellyek e' század' kezdetén folytak, németország olly állapotában volt, mellyet méltán lehele nyomorultnak nevezni. Ipara, melly a' szárazföldi rendszer' (continental-system) védelme alatt némileg emelkedni kezdte, még nem erősödött meg annyira, hogy magától fenállhasson, 's a' hosszas és súlyos háboruk által okozott pusztításokat helyreépíteni lehetetlen volt. Az oroszország elleni táborozáskor a' francia lovasság' kiállítására csak Poroszországnak 70,000 darab lovat kelle szolgáltatni; a' két rendbeli coalitio az említett hatalom' és Németországnak roppant áldozatába került. Ide járult még az is, hogy a' földmivelés, melly némileg pótolhatta volna a' háboru által okozott károkat, semmivel sem állott jobban, mint az ipar és kereskedés. – A' szárazföldi rendszer' megszűntével a' német ipart az angol versenyzés egészen tönkre tevée. Németország' állását csak a' következő adat is mutatja. 1814-ben⁹¹⁹ a' 10,834,000 font sterlinget érő gyapotgyártmányból, mellyet Anglia kihozott, Németország 3,248,000 font sterl.[ing] árut fogyasztta, tehát körülbelől két harmadát. A' német iparüzők ekkor

^{*)} Annuaire del économie politique, pour 1845. – S z e r k .

⁹¹⁹ PH: 1814{-}ben [sh., emend.]

egyedüli vigasztalásukat a' munkabér' alatt állásában találák, de az élelmi és más fogyasztási cikkeknek ugyanazon időben történt megdrágulása, a' szűk idő ettől is megfosztá őket. Nagy-Britannia, melly Németországot előnté gyártmányaival, a' gabnatörvények által lesujtólag ártott Németföld' legfőbb termékeire; 's Europa' több országai is a' megszorító (tilos) rendszert követték. Így állottak a' külviszonyok.

Belviszonyokat illetőleg nem kisebb zavar volt a' természetmények' eladása miatt. Mindenik álladalom, sőt olykor még ugyanazon állam' tartományai is, idegenek voltak egymásra nézve, belső vámsorompók által levén egymástól elszigetelve. A' tengeren érkezett és Németország' közepébe szállítandó portékáknak legalább is tizenhat vámsorompón kelle keresztül vitetni. (Ueber die Einigung der Handelsinteressen Deutschlands. Amsberg). Illyen volt Németország' állása. A' bajt mindenki tudta, látta, de a' gyógyszer még nem volt feltalálva.

Mielőtt a' kérdés tökéletesen megoldatnék, némi előkészítő eszközök' megkísértését tarták szükségesnek.

Először is a' porosz kormány kiadta az 1816-ik június' 11-iki törvényt, mi által a' monarchia' minden tartományai között a' vámok eltöröltettek. Ez fontos lépés volt, 's kettős eredményü: először, a' kereskedést, megszabadítván sok terhes kötelékek- és költségektől, sokat könnyíté; másodsor a' monarchia' ujonnan szerzett tartományait a' régiakkal összekapcsolta; szóval kereskedelmi tekintetben porosz egységet eszközölt, melly magát a' szomszéd statusok ellen védhette, 's ellenökben független politicát teremthetett.

De mindez nem volt elég. Miután Poroszországban kereskedelmi tekintetben egység hozatott be, azt is el kelle határozni, mellyik rendszernek adassék elsőség; a' szabadság' elvét fogadják-e el, vagy pedig a' csaknem egész Európában divatozó megszorító rendszer' – védrendszer' – elveit. A' gyárnokok mozgásba jöttek, a' kormányt a' védrendszer' behozatalaért ostromlák, 's a' folyamodványoknak, felirásoknak nem volt vége hossza. Mindezekre a' kormány az 1818. maj. 26-iki törvénnyel felelt. E' törvény' rövid foglalata körülbelől következő: minden nyers és gyártott idegen termények' behozatala, fogyasztása és az ország' bármelly részén való átvitele, mint szinte minden belföldi nyers és gyártott termék' kivitele megengedtetik.⁹²⁰ Csak két cikkre volt általános tilalom: a' játékkártya- és sóra nézve, mikre nézve a' status' egyedáruskodása megmaradott.

⁹²⁰ PH: megengedtetik{.} [sh., emend.]

Ezek voltak az elvek, melyeknek alapul kelle szolgálni a' több statusokkal kötendő szerződéseken.⁹²¹

Szükség megjegyeznünk, hogy a' porosz vámjegyzék szerint a' portékák leginkább súly és nem érték szerint tekintendők. Végre azt is meg kell jegyeznünk, hogy a' vámjegyzék igen mérsékelt; némelly szükséges kivételek' mellőzésével, a' vám egy porosz mázsától 1 és ½ tallérban állapított meg.

Ha valami a' vámjegyzékben⁹²² károsnak találatnék, könnyü rajta segíteni, mert a' rendszer önmagában hordja a' gyógyszert, mivel a' vámjegyzék minden három évben újra átvizsgálattik. Ezen átvizsgálás a' szövetséget alkotó statusok' küldötteinek ülésében szokott megtörténni. A' jelen vámjegyzék 1843. jan. 1-től 1845-ig bezárólag van megállapítva^{*)}. Midőn ez megállapították, több módosítás tétetett; különösen a' műkiállításokra, könyvtárakba, vagy közgyűjteményekbe szánt művek 's a' selyembogarak minden beviteli vám alól felmentettek, több gyártmányokra pedig, különösen a' francia termékeket 's párisi ipart illetőleg, a' vámok felebb emeltettek.

A' porosz vámjegyzék' kihirdetése, főleg úgy, mint elvileg elfogadtatott, igen nevezetes esemény vala: a' kereskedelmi politicát merőben más utra vezette. A' vámjegyzék' kihirdetése annyi volt, mint hangosan kinyilatkoztatni azon meggyőződést, hogy a' kereskedés' tulszorítása 's még inkább a' teljes tilalom, nem csak a' statusok' pénzügyi érdekeire nézve ártalmas, hanem még az iparfejlődést is gátolja, az által, hogy a' gyárosokat minden versenyzéstől megfosztja, 's tudatlanságra és korhelységre való hajlamunkat előmozdítja. Valóban, előlni a' versenyzést annyi, mint megölni a' haladást; és a' tilalom által védett iparüzőket készítményeik' rossz minősége és drágasága jellemzi.

De a' törvényhozás még nem vala kiegészítve; még csak a' jövedelem' egyik forrásáról, a' vámjövedelemről, azaz a' ki- 's beviteli és átszállítási adóról szólott. Még hátra volt a' fogyasztási adó, az ugynevezett accise, melly leginkább az italnemüek-, szesz, bor, sör- és a' dohányra szokott rovatni. – Arról, mit bevisznek, nem volt szükség rendelkezni, attól az adót a' határszélnél megfizettették. A' belföldi gyárak' terményeinek megadóztatására nézve az 1818 febr. 8-ki⁹²³ törvény szerint a' nevezett fogyasztási cikkek nem az eladás vagy fogyasztás, hanem a' gyártáskor adóztattak meg.

⁹²¹ PH: szerződésekb{e}n [sh., emend.]

⁹²² PH: vámjegyzékbon [sh., emend.]

*) Külföldi rovatunkban már említők, miszerint a' vámjegyzék' újabb átvizsgálása Németországban épen most van napi renden. Jelen cikk felvilágosításul szolgál azokra nézve is, miket e' részben még mondandók leszünk. – S z e r k .

⁹²³ PH: 8{-}ki [sh., emend.]

Hogy e' rendszernek rossz következése nem volt, mutatja az eredmény és több hivatalos jelentés. A' szeszgyárok által a' földmivelés emelkedett, különösen a' burgonyatermesztés, mivel ebből főznek legtöbbit az egész monarchiában, főleg a' keleti tartományokban igen elterjedett.

A' porosz vámjegyzék, melly később az egész német vámszövetségé lett, igen egyszerű. Más vámjegyzékek nagy részint a' betűrendbe szedett cikkek' határtalan sorait közlik: a' porosz vámjegyzék nagy osztályokat fogadott el, mellyekben a' hasonnemű termények befoglaltatnak, 's ez nem gátolja, hogy minden főbb cikk alá számos alosztályok soroztathassanak. Öt fő osztály van.

Első osztályba esnek azon exoticus termények, mellyekhez kevés vagy épen semmi rokon nincs a' szövetség' birtokában; ilyenek a' czukor, szirup, kávé, kokus, ris, fűszer, thea, déli gyümölcsök, csiganeműek 'stb.

Második osztály azon fogyasztási tárgyakat foglalja magában, mellyekhez hasonló van az egyesületben, 's a' belföldi termékekkel versenyeznek; ilyenek a' bor, dohány, szesz, állatok, hering, vaj, sajt, gabna, magvak, faggyu, hus, olaj, asszугyümölcsök, gyertya, mész, kő, téglá 'stb. 'stb.

Harmadik osztályban foglaltatnak az iparra szükséges anyagok, gyapju, gyapot, 's ezekből fonal, vas, aczél, orvos és festőszerek, faolaj, halzsir, réz, len, kender, bőrök, szőr, szappan, fa, mézga, ásványok, kőszén, rongy 'stb.

A' negyedik osztályt teszik a' gyártmányok; mint gyapju-, gyapot- és selyemszövetek, len, gyolcs, czérna, edények, üveg, porcellán, lőpor 'stb.

Ötödik osztályba jó végre néhány, minden fontosság nélküli tárgy.

Minden azt bizonyítja, hogy e' törvényhozás nem pillanati próbatét 's azon reményben megkísértett eszköz, hogy talán általa Poroszország' kereskedelmi és iparbajain orvosolni lehet, hanem inkább egy tökéletesen észszerű 's megvitatott rendszer' következménye. Hogy erről meggyőződhesünk, elég az 1818. maj. 26-ki törvényen kívül, melly alapja volt az új rendszernek, még több más törvényeket idézni, mellyek mind ezen célra iránylanak, hozattak legyen bár ezen időszak előtt vagy után. Így az 1810.⁹²⁴ sept. 2-ki rendelet 's az ezt kiegészítő 1811.⁹²⁵ sept. 7-ki törvény, melly az iparszabadságot hirdette ki*), az 1813.⁹²⁶ mart. 20-ki rendelet, mellynél fogva a' porosz kikötők minden

⁹²⁴ PH: 1810{.} [sh., emend.]

⁹²⁵ PH: 1811{.} [sh., emend.]

*) Közélebb ismét adatott ki az iparrendszert illetőleg egy szabályozó rendelet, mellyben azonban leginkább csak a' fenállott rendszer' szabályai állítottak egybe. Lényegeseb kifogás ellene a' nemzetgazdák' részéről az, hogy igen gyakran fordul benne elő a' polizeistatus. – S z e r k .

Poroszországgal békében élő nemzetek' hajóinak és portékáinak megnyittattak, 's egy későbbi (maj. 16.) rendelet, melly az átviteli kereskedést mind azon nyügöktől megszabadítá, mellyekkel a' continentalis rendszer terhelé; az 1816. jan. 17-ki törvény, melly eltörlé, mint a' jelen kereskedelmi nézetekkel ellenkezöt, az arany' és ezüst' kivitelének tilalmát, melly Poroszországban 1799-től fogva állott fen. Idézzük még a' maj. 14-ki törvényt, melly az egész monarchiában egyenlő mértéket hozott be, a' jun. 11-ki törvényt ugyancsak 1816-ból, melly a' birodalom' minden részeiben eltörlött minden vizi, tartományi vagy bármelley közbeeső vámot; és végül az 1817. nov. 3-ki törvényt, melly a' hitel-és bankokról szól. Illy rövid idő alatt ennyi üdvös törvény!

II.

Végczél vala, hogy ezen törvények az egész Németföld' vagy legalább nagyobb részére kiterjesztessenek, de ennek kivihetése előtt alkalmazni kellett Poroszországban. Ezt azonban ugy lehete, ha előbb Poroszország magával egyesíti a' birtokába benyuló idegen részeket. Mert valóban a' birodalom' egyik végétől a' másikig, hogyan lehetett volna szakadatlan vámsorompót vonni, midőn a' monarchia' két részei között egészen független tartományok voltak, mellyek kereskedelmi tekintetben öntörvényeik által kormányoztattak, és a' törvényhozásban ezen különbség, a' család' minden nemeire könnyü utat nyitott? Mindenek előtt tehát a' külön határok' egyesítéséről kelle gondolkozni, és ez nem vala könnyü feladat. Ugy kelle eljárni, hogy az apró fejedelemségek el ne rettenjenek, megkelle állítani azon részletet, melly a' parányi birtokokhoz aránylag, a' kisdud fejedelmi pénztárakat illette, és végre tisztelni mindeniknek fölségi jogait.

A' bekebelezendő terület nem volt ugyan nagy, de azért a' statusok, mellyekkel alkudozni kellett, számosak voltak, p. o. a' Schwarzbourg-Sonderhausen és Schwarzbourg-Rudolfstadti fejedelemség; a' szász weimari és a' Meklenbourg-schwerini nagy herczegség, Anhalt Bernburg, Anhalt Dessau, Lippe Detmold 'stb.

A' jövedelem' felosztására nézve, mellynek szabályozása a' legfontosabb feladat vala, – alapul a' bekebelezett országok, mint szinte keleti, illetőleg nyugoti Poroszország' azon tartományainak népessége vétetett, melly egyik vagy másik bekebelezett tartomány' közelében esett. A' bevételi összlet közgyűlésben és a' népesség' növekedése szerint minden három évben újra meghatározandó.

⁹²⁶ PH: 1813{.} [sh., emend.]

A' bekebelezés után az is elhatározott, hogy a' porosz vámörök a' csempészeket mindenhol üldözhessek.

Ily eszközök által a' porosz kormány olly political befolyást szerzett magának, melly idővel még mind inkább nevedett; azonban azt sem kell feledni, hogy a' szerződés a' szerződő felek' mindenikére nézve csak hasznos eredményü volt.

Németországban az időtájban inkább mint valaha, mindenki óhajtott véget vetni már valaha a' végnélküli fölaprózásnak, melly határain csak a' csempészek' harczát örökíti, 's a' kereskedést lankasztá. Erre nagy reményt nyujtott a' hesseni nagyhercezség' csatlakozása⁹²⁷ Poroszországhoz. A' szerződés 1828. febr. 14-én iratott alá, 's ugyanez évi jul. 1-én fogantba is vétetett.

Megkell jegyeznünk, hogy ez nem kereskedelmi, hanem vámszerződés volt. A' két ország közt tökéletes egyenlőség állított fel, 's a' vámjegyzék mindkét részről ugyan az vala. A' szerződés' életbeléptetése előtt egyik és másik részről nem maradtak el a' feljajdulások, szokott kísérete a' legüdvösb ujtásoknak. Hanem csak hamar a' szerződés' életbelépte után a' világos haszon előtt mindenki megadta magát.

A' példa vonz: csakhamar több apró statusok csatlakoztak Poroszországhoz, később nagyobb és ollyan csatlakozás is történt, melly teljesen jogosított mindenkit a' reményre, hogy csakhamar Németország' legnagyobb része ugyanazon rendszer alá fog egyesülni.

Bavária, Würtemberg és a' Hohenzollerni két fejedelemség 1827-ben egymás közt vámszövetséget alkottak, és a' porosz hesseni egylettel viszonyos kereskedelmi kedvezmények iránt egyezkedtek. 1833. mart. 22-én a' két egyesület összeolvadt, azaz: Bavaria, Würtemberg és a' két Hohenzollerni fejedelemség az előbbeni szerződésben kikötöttektől egészen elállottak. A' szász királyság az 1833-iki mart. 30-iki szerződés által csatlakozott; példáját követték Schwarzburg és Reuss. Végre hosszas vita után a' badeni nagyhercezség és a' nassau hercezség az 1835. aug. 12. és dec. 10-iki, Frankfurt pedig az 1836. jun. 2-ki szerződés által egyesültek. Mellőzve a' többi később egyesült apró fejedelemségek', hercegségek' és grófságok' neveit, csak azt jegyezzük meg, hogy a' vámszövetség ma 8,392 □ m[ért]f[öl]det foglal el, népességre több 27 milliónál. Határai keletre Orosz- és Lengyelország, délre Ausztria és Helvetia, nyugotra Franciaország, északnyugotra Belgium,^{*)} végre északra Hanovera és a' több északnémetországi statusok, mellyek még nem egyesültek.

⁹²⁷ PH: csatlakozása [sh., emend.]

^{*)} Melly közelebb szinte csatlakozott a' szövetséghez. – Sz.[erkesztő]

A' vámszövetség' jövedelmét teszik a' ki- be- és átviteli adó. A' jövedelem évenként növekedik. 1834-ben egy lakos után 45 p[engő]kr, 1843-ban már 1 ft 14 kr. 1843-ban a' népesség' száma, melly a' jövedelemfelosztásban alapul szolgál, 27,623,818 volt; a' beviteli adóból összes vámjövedelem 25,365,770 tallér. Beszedési költség 1,255,000 tallér. – A' szövetség' összes évi kereskedelme 1,400 millió frankra megy; $\frac{2}{3}$ -da a' franciaországi forgalomnak.

Még egy pár szót:

Bármelley felötlő a' dolgok' uj rendszeréből a' szövetség' minden részére háromlott haszon, Poroszország mindazáltal nem csupán a' kereskedelmi haszon' tekintetétől vezéreltetett. Ha szerkezeténél fogva őt illeti a' katonai befolyás, késznek kelle lennie bármelley áldozatra, hogy Berlint az északi mivelődés' tüzhelyévé tehesse, hogy irodalmi befolyást is szerezzen magának. Mi hiányzott még? Kereskedési befolyás. Ezt megnyeré a' vámszövetség által. A' több statusok' nevében mindent és mindenben Poroszország teszen, 's a' vámszövetséget arra használja, hogy általa törvényeit, szokásait, még kormányzásformáit is mindenüvé bevihesse. Így magát a' porosz törvényhozóvá tevén a' német földön, mindinkább közeledik célja felé. Az egyesület mindinkább növekszik, 's nem messze az idő, mikor Németország' északi tartományai, mellyek az északi balti tenger mellett fekszenek, mintegy kénytelenek lesznek a' nagy szövetségbe belépni. Ha ez megtörténik, elmondhatni majdan, hogy Poroszország Németországot kezei közt tartja, 's hadban mint békében egyiránt félelmes hatalom leend. –s.–

[Erdélynek rovatot nyitni]

És most e' határszéli megyéből lépünk át a' testvérhazába, mellynek ügyeit ez ideig olly részvétlenül mellőzék a' magyarhoni lapok. Nem vizsgáljuk e' részvétlenség' okait. Jöhetett az talán onnan, mivel magunknak is elég bajunk van, 's testvéreink' bajaira, tul a' királyhágón, legjobb, mondhatnók egyedüli, gyógyszernek az uniot ismerjük. 'S nem alaptalanul. A' kis Erdélynek erőre van szüksége, 's erőt egyesülés ad. Avagy midőn Europa' minden népiségeiben mindenütt egybeolvadási vágyat, gravitalást egy közös pont felé tapasztalunk, midőn az erdélyi szász sovár pillanatokkal tekintget most is ősei' elhagyott lakhelyére, 's a' német szorgalom' és miveltség' dicsőségét uj hazájában is, mellynek köszöni szabadságát, együtt érezi azokkal, kikhez őt a' messze terjedett irodalmon kívül egyéb már nem köti: csupán a' magyar elem feledhetné el, mi volt hajdanta, csupán mi ne éreznők, mik lehetünk ismét e g y e s ü l v e? Érezni kell ezt innen és tul a' királyhágón egyiránt minden magyarnak a' két testvérhazában, annyival inkább, mert egyedül a' magyar elem az, mellyről irva van, mikép' a' nagy világon e' kívül nincsen számára hely. És midőn Magyarországbán a' szláv, Erdélyben a' szász népiség' mozgalmi folytonos figyelemmel kísértetnek a' külföld' rokon elemei által: csak mi legyünk-e részvétlenek rokonink' ügyei iránt? Alig hinné az ember, ha naponként nem tapasztalná, hogy a' magyarországi olvasó közönség' nagyobb részének több tudomása van talán a' chinai ügyekről, mint azon dolgok felől, mellyek a' testvérhonban történnek. Nem csuda. A' magyar lapokban Erdélynek pusztá nevéen kívül, melly a' belügyek' czimlapján áll, eddig alig volt szó a' testvérhonról. A' Pesti Hirlap azonban ezennel ígérkezik, jövőre nézve jóvá tenni e' hibáját, mennyire terjedelme engedni fogja; 's az erdélyi ügyek' rovatát a' következő eredeti tudósítással nyitja meg.

A' szakértők' tanácsa

Franciaországban az iparrendezést illető institutiok között a' legnagyobb becsűek' egyike az úgy nevezett szakértők' tanácsa – conseils de prud' hommes – ezen iparköri békebiróság; üdvös hatásnak mutatkozott ez mindenütt, hol csak fel van állítva, és fontossága ezentul azon mértékben fog növekedni, a' mint köre tisztábban meghatározatik, és szerkezete inkább-inkább öszhangzatba jő azon érdekekkel, mellyek felett őrködni hivatva van.

A' nevezett institutio ellen ma leginkább két ellenvetés hozatik fel: először, hogy a' választó testület csak patenses munkásokból áll, és másodsor, hogy a' tanácsba a' gyáros prud' hommes-ek' száma sokkal több, mint a' munkásoké.

Az elsőt illetőleg megkell vallani, hogy az helyes ellenvetés. A' patens azért választatott kelléknek, hogy a' választó munkásokra nézve legalább legyen valami ellenőrség, ugyde a' bizodalmatlanság, mellyel a' munkás osztály iránt viseltettek, azon szomorú eredményt szülte, hogy a' munkások nem igen biznak az igazságszolgáltatásban.

Az ilyen census-forma helyett sokkal czélszerűbb lenne qualificatiot fogadni el. A' patens sem képességről, sem erkölcsiségről nem bizonyít.

Mollot elégnék tartja a' választói tagságra nézve, ha az iparüző huszonöt éves, és ha könyve által bizonyítja, hogy ugyan azon iparágban legalább hat évig dolgozott, ide nem számítva az inasi éveket; és végül, hogy megtelepedett legyen.

A' Mollott' véleménye már több helyeken el van fogadva, 's eredménye mindenhol üdvös.

A' szakértők' tanácsának ereje leginkább abban áll, hogy a' gyárosokat és munkásokat egymáshoz közelebb hozza, 's ezáltal több panaszokat megsemmisít, és több ingerültségi okokat lecsendesít. – Villermé a' munkások' physicalai és erkölcsi állapotáról irt hires munkájában azt állítja, hogy a' tanácsban a' munkásoknak a' gyárosokkal egyesülése az erkölcsiség' egyik emelője, és a' köznyugalom' kezessége, azon üdvös hatás által, mellyet a' birói méltóságra emelt, és az iparüző főnökökkel folytonos érintkezésben élő munkások több társaikra gyakorolnak.

De,⁹²⁸ hogy e' tanács megszilárdulhasson, szükség, hogy a' munkások a' választó testületekben minél többen részt vehessenek.

Ez intézet' felállításakor mi volt Napoleonnak célja? Az, hogy két, külsőleg szétiránylónak tetsző érdeket, az iparvállalkozók és munkások' érdekét, egyesítse, és valószínű iparbékebiróságot állítson fel.

Ellenvetés tétetik azon arányt illetőleg is, mellyben a' gyárnokok és munkások vannak a' tanácsban képviselve. Ez túlszigázott ellenvetés, mert nem kell feledni, hogy ezen intézet' hivatása, nem ítélethozás, hanem egyeztetés. Azonban a' munkások' kívánságának lehet engedni, 's minden veszély nélkül tökéletesb egyenlőséget behozni. – A' prud' homme, legyen bár gyárnok, vagy munkás, ha egyszer nemes tisztével felruháztatik, mindenekelőtt a' törvényt és lelkiismeretét fogja vezérül elfogadni. – Ezek nem a' végett megbízott ügyvédek, hogy védenceik' ügyét 's követeléseit mindenkép'⁹²⁹ ótalmazzák, 's nem kell rólok fölteni, hogy minden előttök megforduló kérdés' alkalmával két részre oszlanak, egyfelől a' gyárnok, másfelől a' munkás prud' homme-ek lesznek.

Őrizkedni kell, hogy e' gondolat a' törvénybe be ne csuszthassék, mert nem arról van szó, hogy a' gyárnokok vagy munkásoknak tulnyomossága legyen, hanem arról, hogy egy részrehajlatlan bíróság állittassék föl.

A' szakértők' tanácsának illetősége Franciaországban nem mindenütt egyenlő. Némelly helyt csak a' gyármunkásokra terjed illetőségök, másutt minden munkásra. Abban azonban megegyeznek, hogy forma, díj és felebbhívás nélkül járnak el egész száz frankig. Ezen felül, ha a' kiegyenlítés nem sikerülhet, az ügy a' kereskedelmi bíróság' elébevitetik.

Ezen üdvös intézmény' eszméje legelőbb Lyonban született a' selyemmunkások között, és csak lassanként terjedt ki más iparüzőkre.

A' közelebbi időkben több iparágbelieket egy tanács' illetősége alárendeltek. Ez ellen sokan azon kifogást tették, hogy a' prud' homme nem bír elég képességgel olyan kérdésekben itélni, mellyeknek semmi köze az ő mesterségéhez. Ez nem áll, mert nem kell szem elől téveszteni, hogy a' legtöbb pereskérdés' elintézésére elég a' józanész, és a' szakértők' tanácsának tiszte leginkább abban áll, hogy az iparvállalkozók és munkásaik közt a' jó egyetértést fentartsák, erre pedig inkább erkölcsi tekintély, mint gyakorlati képesség kell.

⁹²⁸ PH: De{,} [sh., emend.]

⁹²⁹ PH: mindenkép' [sh., emend.]

Ezen kifogás ellen felhozhatni még a' kereskedelmi bíróságot is. Ezen bíróság sem mindig ugyan azon állapotú emberekből áll, és ezért az igazságkiszolgáltatás semmit sem szenved.

A' prud' hommes-ek' tanácsa a' szabad munka' szabályozására a' legfontosabb elem, ez okból nem kell hatását csonkítani, inkább azon egységet és általánosítást kell itt is behozni, melly az ujabbkori intézvényeknek megkülönböztető jele.

Szóval arra kell törekedni, hogy ez üdvös institutio' hatósága a' munkások' minden osztályára 's az egész iparüző családra kiterjedjen, a' mesterműhelyekbe ép' ugy behasson, mint a' gyárakba.

A' szakértőknek azonkívül, hogy a' munkások közt előforduló ügyekben ítélnék, tisztókben áll még a' gyári jegyek iránt, mint felvigyázók és jártasoknak közbejárulni, a' bélyegekre felvigyázni 's használhatóságukat biztosítani, a' gyártás' szabályait fentartani, iparstatisticát készíteni, 's az ipartanulókkal kötött szerződések' teljesítésére felügyelni.

Az előszámláltakból könnyű átlátni, hogy egy ilyen hatalomnak közbejárulása mi nagy befolyással lehet a' munkaszabadság' rendületlen elvén alapult ipar' kifejlődésére.

Főtisztte a' szakértőknek az egyeztetés. A' törvényhozó' akarata itt sokkal inkább teljesült, mint a' hason czélből felállított békebiróságok által. – Ezen eredmény' okát leginkább a' részletes bureauek' felállításában kell keresni. Ezeknek⁹³⁰ tagjai mindennap egybeülnek, és körükben mind a' mester', mind a' munkás' érdeke képviselve van.

Hivatalos adatok mutatják, hogy míg a' békebirák az előttök megforduló polgári ügyeknek alig harmadát egyenlítik ki, addig a' szakértők' tanácsa száz közül kilenczvenet kiegyenlít, de volt eset is, mikor száz közül kilenczvenhetet egyenlített ki. – Az institutio' czélszerűsége mellett e' számok hangosan bizonyítanak. – A' szakértők általi igazságkiszolgáltatás, atyai, gyors és gazdaságos: három becses előny, főleg midőn iparügyről van szó, hol a' formaságok nem igen alkalmazhatók. –

A' szakértők' tanácsa' elébe ügyvédek, vagy hogy általánosabb kifejezéssel éljünk, törvény' emberei nem bocsáttatnak, a' feleknek magoknak kell megjelenni és ügyöket előadni. Helyettest csak távollét vagy betegség' esetében küldhetnek, de ekkor is csak kizárólag valamelly kereskedő vagy alkusz rokont. Ennélfogva egyszerű ügyekben a' panasz és védelem minden zavar és hasztalan külsőség nélkül megy véghez; a' törvény' embereinek kizására által a' vitatásokból a' szórszálhasogatás és egyéb fogások

⁹³⁰ PH: ezeknek [sh., emend.]

számüzettek, mi által az ügyek' menete épen nem szenvedett. Főfigyelmet érdemel még az is, hogy az eljárás' díja alig érezhető, minthogy igen kevés.

Csak akkor tudjuk ezen intézet' jótékonyágát megítélni, ha meggondoljuk, milly terhes azon adó, mellyet az igazságkiszolgáltatásért kell fizetni.

A' szakértők' tanácsa nagy figyelmet érdemel főleg a' gyári bélyegek' tekintetéből, mert a' bélyegek' körébetartozó minden kérdésekben a' kereskedelmi bíróság a' szakértők' véleménye után ítél. Jövendőben a' gyári bélyegek' fontossága még nevedni és hasznosága terjedni fog. Hol az iparszabadság kimondatik, ott olly intézetekre van szükség, mellyek a' szabadságot renddel egyesítsék, ilyen intézetek' egyike mindjárt a' gyári bélyeg. A' gyári bélyeg mutatja ki a' gyártmány' eredetét, és biztosítja a' gyártónak tulajdoni jogát; de ennél még több hasznát is lehetne venni; még arról is bizonyíthatna, hogy a' bélyegzett tárgy millyen minőségű 'stb. A' fogyasztókra nézve a' bélyeg igazi fontosságát csak akkor éri el, midőn a' minőségről is bizonyítani fog.

Mit kell tenni, hogy ezt ellehessen érne? A' törvényhozásnak ki kell jelenteni, hogy minden gyárnok a' szakértők tanácsa' elibe egy vagy több bizonyító bélyeget mutathat be, de akkor azt is előtartozik adni, hogy millyen minőségűek azon tárgyak, mellyeket ezekkel akar bélyegezni, és ki kell jelenteni, hogy az ilyen bélyegek' ravaszul alkalmazása keményen büntettetik. A' szakértők' tiszte most is Franciaországban, felvigyázni, hogy egyik gyártó a' másik' bélyegét el ne tulajdonítsa; ezentul még arra is felvigyázhatnának, hogy a' bélyegek igazán üttetnek-e fel. Illy intézkedésben semmi erőtetés nem lenne. A' gyárnok gyártmányait ilyen bizonyító bélyeggel tetszése szerint jegyeztethetné meg, vagy nem; – de ha egyszer gyártmányaira nézve ezen ajánló levél' használásához folyamodnék,⁹³¹ szigoruan köteleztetnék a' fogyasztók iránt tett kötelezettségét teljesíteni. Könnyü átlátni, hogy az ily bélyegzett gyártmányok csakhamar elsőséget vivnának ki magoknak a' vásároknak, miből ismét következnek, hogy lassan minden gyárnok a' fenemlitett szabály alá adná magát. Minek haszna felszámíthatlan.

A' szakértők' tiszte az iparstatisticát szerkeszteni is. Felvannak hatalmazva évenként egyszer a' gyárakban megfordulni, de ott a' könyvek' előmutatását, vagy a' gyártás' módjának megismertetését, semmi szin alatt nem követelhetik, csak a' munkások és gazdák' számát kötelesek följegyezni.

Sokan azt hiszik, hogy a' szakértők közbenjárók lehetnek a' bér' megállításában is. És épen e' szempontból kiindulva fordíták figyelmöket a' legjelesb írók a' szakértők'

⁹³¹ PH: folyamodnék, [sh., emend.]

tanácsának belszerkezetére. – Ez hibás vélemény. Az ipar' körében is, mint mindenhol, a' bér a' munka' minőségétől, a' keresők és árulók közti aránytól függ. – A' szakértőknek nem lehet más tisztök, mint a' szerződés' pontos végrehajtására felvigyázni.

Az elősoroltak után világos lehet mindenki előtt, hogy a' szakértők' tanácsa, a' munkaszabadság' elve' alkalmazásának egyik lényeges segéde. – Távól vagyunk hinni, hogy ez által minden bajon segíteni lehet, ilyen eredmény' elérésére több intézmények' együttthatása kívántatik. Annyit azonban nagyítás nélkül mondhatni, hogy a' szakértők' tanácsa azon hasznos intézmények közül való, mellyek a' politica oeconomia' egyik legnagyobb feladatának megfejtését segítik elő. – E' feladat pedig nem kisebb, mint a' munkások' sorsának erkölcsi, anyagi és értelmi tekintetbeni javítása. –S.–

[Uj program]

P e s t , januar' 1-én 1846.

Másfél éve, hogy a' „Pesti Hirlap”, legtöbb elveinkre nézve a' réginék szellemében, általunk vezetetik, 's e' másfél év alatt mindenkor megtartók a' szinezetet, mellyet a' körülmények' felfogása nyomott lapjainkra. Az eszméket, mellyek a' közelebbi mult országgyűlésen felmerültek, rectificálni, szorosabb öszhangzatba, rendszerbe hozni, volt fő törekvésünk.

Nálunk is bomladoxni indult a' hűbéri szerkezet, a' nép' városi eleme elismerést követelve lépett föl, 's midőn e' követelés' kielégítését sürgetők, igazolására, a' historiai igényeken túl, fölmutattuk a' civilisatio' mai értelemben vett status' képét, mellyben az osztályok ez egyszerű szóban: nép – olvadnak össze.

A' mult törvényhozás megkezdé a' codificatio' munkáját is, 's mi fölmutatók a' tatarozás üdvitelenségét. És midőn a' nemzet' belügyeit, a' háztartási költségek iránti gondoskodással, rendezni ohajtá: hivatkozánk az alkotmányok' fejlődésének, a' statusok' átalakulásának közös történeteire.

Illy irányban működünk a' lefolyt másfél év alatt. Idejét látván általános, magasabb szempontból fogni fel átalakulásunk' megkezdett munkáját 's a' szőnyegre hozott reformkérdéseket, – egy egész rendszert állítánk olvasóink' elébe. Ez eljárást igazolva hisszük a' mult országgyűlés' eseményei által. A' mult országgyűlés a' reformkérdések által lón nevezetes, mellyek ott fölmerültek. Mi ez o.[rszág]gyűlés' folytatása ohajtánk lenni; 's ez értelemben történt, hogy elődöm a'szerkesztésben, különben tisztelt barátom, Szalay László fölkiálta: elmult az 184³/₄ or[szág]gyűlés készülnék az orsz.[ág]gyűléshez. E' körülményekben fekszik oka, miért hogy inkább látszatánk sokak előtt reform' embereinek, mint ellenzéknek, habár rajtunk sem mult, minden alkalommal, hol leheté és kellett, szót emelni alkotmányos jogaink' ótalmára is. Hasonlóan, mint kifejezők egykoron, a' katonákhoz, kik az irás szerint, egyik kezökkel építvén, másikban fegyvert tartának a' védelemre. Hogy is ne? Hiszen természetes, hogy annál féltékenyebben⁹³² ótalmazzuk szabadságunk' mostani garantiait, minél inkább megvalánk győződve azok' elégtelen és gyöngge voltáról.

⁹³² PH: féltékenyebben [sh., emend.]

Midőn azonban e' féltékenység, fenálló alkotmányos jogaink' megőrzése körül, bennünket is az ellenzéki párthoz csatolt, mellőzve a fenelőadottakat, mikre nézve az ellenzék' másik része velünk különben is egyetért, 's miket nem is annyira igazolásul, mint számadásul eddigi eljárásunk' egész rendszerére nézve, tartánk szükségeseknek előadni, – az egyéni vélemény' csekély eltérésein kívül, egy lényegesb különbség volt közöttünk, miszerint t. i.

Mig az ellenzék' másik része, a' régi P.[esti] Hirlap' elvei szerint, szinte nem titkolva 's nem takargatva a' meyerendszer' jelen hiányait, a' rendszert magát lényegében olly becses institúciónak tartá, mellyet Europa' bármelly alkotmányos institúciójaért nem hajlandó cserébe adni; sőt inkább azt, népképviselési alapokra fektetve 's hiányaiban épen a' népképviselés által kijavítva, olly becses kincs gyanánt megörökítendőnek tanácsolá, melly a' szabadságot 's political joggyakorlatot a' nép' mindennapi életével összeköti:

A' közben mi, ellenkezőleg, nem tagadva a' meyerendszer' viszonylagos becsét, azt tehát mindaddig, mig a' nyugot-europai alkotmányos élet' formáival jobban öszhangzó institúciókat szereznünk sikerülend, igenis, fentartandónak vallva, a' rendszert magát korunkban már, az alkotmányos élet' garantizálására elégtelennek, a' nemzet' erejének kifejtésére pedig alkalmatlannak tartók, minélfogva oda igyekvénk a' nemzet' figyelmét fordítani, hogy amaz institúciónban birt garantizációját bővebb, erősebb 's a' kor' kívánatinak jobban megfelelő biztosítékokkal törekedjék fölcserélni, mellyek a' nemzet' akaratát öszpontosítják, 's az ország' kormányát ezen öszpontosított nemzeti akarat' felelős kifolyásává tegyék.

'S mi ezt sürgetni már idején láttuk, a' fokozatos haladás' utján ohajtván a' közigazgatás' egyes ágait, előadott nézeteink szerint, rendezni; a' sors azonban kijátszá számításainkat. Intézkedéseket tapasztalánk, mellyek aggodalmakra adtak okot; eseményeket, mellyek parancsolák szorosabban, határozottabban csatlakoznunk az ellenzék' többi részéhez, 's mikép' más alkotmányos országokban vannak időszakok, mellyekben a' rokon pártelemek, magasabb nézetből, egybeolvadnak: illy időszaknak tartjuk mi a' jelent, illy állapotban látjuk hazánkat. Legyen elég utalnunk csupán a' királyhágó alatti küzdelmekre közelebbről, 's az eseményekre innen a' magyar tengerpartokon. De különben a' szokatlan mozgalmak is, mellyek az ellentáborban mutatkoznak, ösztartásra intik az ellenzéket.

Illy viszonyok között ovakodnunk kell, nehogy modorharczczá fajuljanak fejtegetéseink, 's nehogy a' teendők' sorozatáról folyjon még akkor is a' vita, magának az ellenzéknek kebelében, midőn ez iránt tisztában kell lennünk mindnyájunknak, kik a'

haladás' zászlói alatt küzdünk, ha ezentul is többségben akarunk lenni. 'S ezt akarnunk kell, nem azért, mivel a' végrehajtó hatalom a' többségnek kifolyása – hiszen ez nálunk nincsen így, – hanem annál fogva, mivel csak ha többségben leszünk, nem fognak olly törvények initialtatni 's átvitetni, mikről mondani lehetend Szemerével, hogy csalatkozunk, nem a' part halad előre, hanem a' csónakban mi megyünk hátra. Illy viszonyok közt, mondom, midőn azt kell tapasztalnunk, hogy az ellenzéknek e' lapon kívül még mindig nincs más organuma: a' közjó' érdekében szükségessé vált, hogy addig, mig az imint érintett viszonyok nem módosulnak, a' központosítás' kérdésének általános tárgyalását, az ellenzék' ez organumában, elhalasszuk.

Nem azt kívánjuk ez alatt értetni, mintha lemondanánk eddigi elveinkről; mi most is csak ez elvek szerint látjuk lehetségesnek hazánk' kifejlődését. Mit teszünk, változtatása csupán eljárásunk' módjának, mellyet a' körülmények 's épen azon hazának' szeretete parancsol reánk, mellynek szerencsés átalakulását reméljük, mert ohajtjuk. De szükségessé vált az ország' integritása 's mostani alkotmányos garantiaink' védelme' tekintetéből együtt tartani az ellenzék' minden töredékeinek; szükségessé a' reform' ügye' érdekében is, hogy azon kérdések, mellyekre nézve az ellenzék' soraiban nem volt 's nincsen szakadás, 's mellyek természetöknél fogva ollyasok, hogy körülöttök mindnyájan gyülekezhetünk, közös erővel tárgyaltassanak; azaz szükségessé vált mindenek előtt az erők' központosítása.

És ez lesz azon központosítás, mellynek zászlóját a' beköszöntött uj évben kitűzzük. – Csenger y A n t a l.

26.

Fiume miként tartozik Magyarországhoz

I.

A' kapcsolt részek' tartományi gyűlése Fiuménak szavazatot adott; az ismeretes kőrösi gyűlésen pedig, a' B.[uda] P.[esti] Híradó szerint, azon vád emeltetett, hogy a' magyar ellenzék, a' vukomárfiumei vasut által Fiumét, a' régi horvát tengerpartot (!) el akarja Horvátországtól szakítani. E' vádat, ama' követelést, miszerint a' magyar tengerpart ekkép' eltulajdonittatik, a' sajtó nem hagyhatja észrevétel nélkül. Más alkalommal, lapunk' illető rovatában, bővebben fogjuk tájékozni e' tárgyat, historiai és törvényes szempontokból. Most csak egyszerűen jegyezzük meg, mikép' az említett követelés olly merően alaptalan, mint megfoghatatlan. Fiume' közjogi állása kérdés alá sem jöhet. Az országos RR. sürgősen tartják ez iránt csak vitázni is. Magok a' fő RR. is rég' eldöntöttek tekintik ez ügyet. E' véleményben valának már az 183²/₆-ki országgyűlésen, midőn az ítélőszékek' rendezéséről vala szó. A' fő RRnél az alkalommal mély diplomaticai jártassággal lön megvitatva e' kérdés, hazánk' legmagasabb állásu nagyjai által is.

1834. június' 13-án ugyanis a' magyar tengerpart' ítélőszékeiről folyván a' fő RR. tanácskozása, a' horvát követ, Kukuljevich, a' kőrösmegyeihez hasonló aggodalmat fejezett ki. Történeti adatokkal kívánta igazolni Horvátország' jogait Fiuméhez. Valamint más alkalommal, ugy most is első vala, ki e' követelés ellen azonnal szót emelt, tengerpartunk' akkori kormányzója. Az érdekes kormányzó nem akart akkor a' törté[.]etirók' buvárkodásiba tévelyedni: különben könnyen megmutathatá, hogy a' magyarok már a' 8–9 században birták az egész ádriai tengert. A' horvát követ egy zálogos levél' idézetéből kívánta igazolni, hogy Fiumét a' Frangepánok vagy is a' modrusi grófok birták, de a' kormányzó a' zálogos levél' hitelességében is kételkedett, noha belőle nem tünt ki az állított birtoklás. Ellenben Maximiliannak 1515-ki diplomája Fiumét régi érdemeiért már „Fidelissima” czimmal diszesítette 'stb. Fiume' önállóságát tanusítják az 1596 és 1609 törvények is, mellyek emlékezetet tesznek Fiuméről, hogy ennek vámosai Zrinyi' embereit háborgatják. Alkotmányos országban nem is lehet erősb jog, mint mellyel Fiume bir. Királyi diploma, az ország' törvénye 's 55 éves szakadatlan szokás szól mellette. Ezek ellen Horvátország csak két zavaros év' követelt szokását vetheti; midőn Fiuménak egész

állása zavarban volt; a' kormány sem tudta jóformán mit csináljon vele, míg, voltakép' felvilágosítottván, 1779-ben, mint külön testet, Magyarországhoz csatolta. De maga azon zavaros törvénytelen két év is hogyan áll? Alaptalan az állítás, hogy 1777-ben Fiume Szörényvármegyéhez 's ez által Horvátországhoz csatoltatott. Ugyanazon oklevél, mellyel ez bizonyítottatik, nyilván mondja, hogy azon vidékek⁹³³ közé, mellyek Szörénymegyét tették,⁹³⁴ Fiume és Buccari nem számított, hanem ezek külön kormányzás alá rendeltettek, az alatt voltak és vannak. Szörénynek első főispánja, gr Majlat, fiumei 's buccarii kapitány is volt, 's mint ilyen mindig egyenesen a' helyt.[artó] tanácscsal is levelezett. Az 1790-ki országgyűlési egyezkedések világosan mutatják, hogy Fiumének visszacsatolása a' magyarországi sérelmek és kívánatok' sorában volt fölterjesztve. Azon orsz.[ág]gyűlési tractatusokon alapszik pedig az 1807:4 t.[örvény]cikkely. – Mi a' szokást illeti: 1779-től mindenkor a' királyi curia volt Fiume' rendes felső birája, mi ellen mit sem árt; ha egy két per különös utakon a' báni táblához csuszott volna is. Fiumének Horvátországtól külön portái vannak, adót, subsidiumot oda soha nem fizetett; követeinek utasításait mindig hazulról adta, sérelmei, kívánatai mindig a' magyarok' sorában állanak. Hogy szavazatuk van a' tartományi gyűlésen: ez jó Fiuméra nézve, de Fiume azt soha nem kérte. Ha megjelent, csak a' bán' szomszédságos meghívása' tiszteletéből jelent meg; látván azonban, hogy mindig küldöttségekhez csatoltatnak, 's e' tisztelgésekből jogkövetelés formáltatik, Fiume' követei később, minden következeseknek ellene mondván, el sem fogadták a' hívást, 's mint kormányzó ur akkoron monda, többé el sem is fogadják. Figyelmezteté ezek után kormányzó ur a' főRRket⁹³⁵ Fiumének világkereskedési szempontból hazánkra szerfölött fontos helyzetére, 's a' szabadság' érzésére hivatkozván, bizonyosokká tevé a' főRRket, hogy Fiume abban helyzi büszkeségét, szerencsáját, meglegedését, hogy Horvátországnak nincs alá vetve, hanem külön önállásu része Magyarországnak, 's kérte ezen szabadságát sértetlen hagyatni.

Ez, ugy hisszük, elég világosan volt mondva. 'S hasonló szempontokból még részletesebben taglalá e' tárgyat Zemplén' tisztelt főispánja, gróf Majláth Antal. Nem mulasztjuk el más alkalommal visszatérni e' tájékozásokra. Most csak egyszerűen legyen megemlítve, miként a' fő RR., az érintett jogkérdést vitatni helyén sem látván, az alsóház' szerkezetét, melly ellen a' horvát követ fölszóla, érdemileg elfogadták. Meg kell azonban említnünk, miszerint a' fenséges nádor, midőn e' határozatot kimondá, részéről is igen

⁹³³ PH: videkek [sh. emend.]

⁹³⁴ PH: tettek [sh. emend.]

⁹³⁵ PH: főRR{ke}t [sh. emend.]

alapos megjegyzéseket tőn a' magyar tengerpart' közjogi állására nézve.⁹³⁶ A' Szörénymegyét helyre állító diploma iránt ugyanis, mire a' horvát követ erősség gyanánt hivatkozott, megjegyzé, hogy Mária Theresia azon diplomában, Szörénymegyének állományából Fiume és Buccari tengerparti kerületeket világosan kiveszi. Továbbá Fiume és Buccari között mindig határozott különbség tételik. Midőn tehát azon diploma azt rendeli, hogy a' Szörénymegye' alispánjai és szolgabirái előtt indítandó perek azon megye' törvényszékére, onnan pedig a' báni táblára vitessenek felebb, nem lehet gondolni, hogy Fiumét is ezen rendelet alá kellene vagy lehetne érteni; mert az Szörénymegye' állományából nyilván ki van véve. – Lássuk most az 1790-ki időszakot. Kőrösmege' főispánja Horvátország' rendeinek egy felírását hozá elő, melly a' fenséges nádor előtt addig ismeretlen volt. De, ugymond, az is Magyarország mellett harczol, mert nyilván benne van, hogy ha kivánságuk egészen nem teljesednék, a' Fiumára-folyóig terjedő kerület legalább külön igazgatás alá rendeltessék. A' királyi válaszban ismét az van, hogy Fiumára-folyó teszi Horvátország' határát. Ezeket mind nem igen lehet Horvátország' javára magyarázni. De ámbár ezekből az tetszenék is ki, hogy 1790-ben⁹³⁷ ellenkező érzellemmel vették Horvátország' rendei, Fiume' visszakapcsolásának a' magyar kívánatok közé tételét: de 1802-ben felírást tettek e' tárgyban az ország' rendei, ekkor már a' fenséges nádor elnök volt, 's egy szót sem szólának ellene a' horvátországiak, valamint 1807-ben sem. 1825-ben a' sérelmek összekevertettek; de akkor e' részben más módszer divatozott, t. i. a' sérelmek' tömegéből Magyar- vagy Horvátország'hoz tartozásukra intézett minden különbség nélkül kiemeltettek, 's mint előlegesek külön sorba foglaltattak. Azonban ugyancsak 1825-ben a' határszéli biztosságok már elkülönözve lettek kirendelve.⁹³⁸ – Volt kérdés Stiria és Horvátország' között, erre tisztán horvátországi bizottmány rendeltetett.⁹³⁹ Jelentve volt, hogy Stiria és Fiume között is van némi villongás, és mondatott, hogy ezt is ugyanazon küldöttségre lehetne bizni, – az ország' rendei azonban itt is fel akarták azon elvet tartani, hogy Fiume Magyarországhoz való, 's azért magyar tagokat is rendeltek, kik elannyira megkülönböztetve vitték munkálódásukat, hogy végezvén a' stiriai biztosokkal küldetésök' tárgyait, mihelyt a' Fiumével tőszomszéd csubai uradalom került kérdés alá, az ülésből azonnal el is távoztak.

⁹³⁶ PH: nézve{.} [sh. emend.]

⁹³⁷ PH: 1790{-}ben [sh. emend.]

⁹³⁸ PH: kirendelve{.} [sh. emend.]

⁹³⁹ PH: rendeltetett{.} [sh. emend.]

II.

E' kérdés' kifejtéseül, lapjaink' 625 számában, némelly tényeket állítánk egybe. A' mondottak, ugy hisszük, már magokban elegendők, teljesen megczáfolni tengerpartunkra nézve minden alaptalan követeléseket. Azonban még bővebb tájékozást ígértünk. Említők ugyanis, mikép' 1834-ben junius' 13-kán, midőn az ítélőszékek' rendezéséről vala szó, mély diplomaticai jártassággal lőn megvitatva e' kérdés hazánk' legmagasabb állásu nagyjai által is. Hivatkozánk a' fiumei kormányzó 's a' fenséges nádor' állításaira, 's mondottuk, hogy a' tárgyat még részletesben taglalá Zemplén' tisztelt főispánja, gróf Mailáth Antal. Jeles beszédének tartalma, némelly régibb historiai adatok' említése után, Fiume' visszakapcsolásának történeti előadása volt.

Ámbár Fiumének, monda többek közt, első eredetét a' régiség' homálya borítja, mindazáltal, ha történetani tekintélyekkel kellene harczolni, a' horvát követ által említett historiographok' ellenében könnyü fogna lenni, ha nem nagyobb, bizonyosan hasonló tekintélyüeket helyezni. – Fiumét Oeneus folyótól „O p p i d u m O e n e u m” név alatt már Livius említi. Igy Ptolemaeus, Strabo, Plinius, Palladius fuscus tesznek róla említést. A' velencei köztársaság ezen várost a' 16. században többől feldulta. Helyzetét mi illeti, némellyek Istria-hoz tartozó provincianak 's Duino' grófjai' feudumának, mások Liburnia' fővárosának 's Wallsee grófok' birtokának állítják. Könnyü lenne megmutatni, hogy Toxus herczeg 947-ben már birta Liburniát, 's hogy Fiume 1358-ban Nagy Lajosnak birtokában volt, és Zsigmond alatt ismét visszafoglaltatott. Mindezeket csak futólag emlité az érdemes főispán, nehogy a' horvát követ' történetirati állításainak némi erő tulajdonittassék. Ezeket tehát mellőzvé, egyedül a' kiváltságlevelekre támaszkodik, 's, Maximilian császárnak 1515-ki⁹⁴⁰ diplomájától kezdve, több illyes kiváltságokat hoz fel; ezek közt különösen III. Ferdinandnak Eggenbergh Udalrich herczeghez bocsátott parancsát, melly Fiumenek mindenkori kiváltságolt 's más tartományoktól különvált helyzetét bizonyítja, valamint azt is, hogy mint illyen, a' hűség' homagiumát külön szokta volt letenni; mellyek' nyomán arról is említést tesz, hogy Fiume 1725-ben a' pragm.[atica] sanctiót is aláírta. Átmegy ezután az 1807-ki incorporationalis törvénycikkelyre, 's ugy hiszi, hogy ez minden kiváltságnál felsőbb méltóság' fokán áll. Annak eredete imez. Fiume 1777-ben Horvátország által rendeltetett a' magyar koronához visszacsatoltatni; Fiume, ugyanazon évi aug. 1-ső napján tett felírásában, függetlenségét reclamálta. A' tárgy utasítva lőn a'

⁹⁴⁰ PH: 1515{-}ki [sh., emend.]

bekebelesítő biztossághoz, melly, minden kutfőket és okleveleket megvizsgálván, azt a' véleményt adta: hogy Fiume „qua separatum Sacrae Regni Hungariae coronae adnexum corpus porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur, neque cum altero Buccarano, velut ad Croatiam ab incunabulis pertinente, confundatur.” E' vélemény kelt 1778-ban aug. 18-án; bemutattatott a' horvátországi helytartó tanácsnak, melly átlátván Fiumenek világos igazságát, a' biztosság' véleményét jóváhagyta, 's septemb.[er] 15-én kedvezőleg fölterjesztette. Erre érkezett aztán a' kir.[ályi] resolutio, melly a' biztosság' véleményének fenemlített 's a' horvátországi helyt.[artó] tanács által is jóváhagyott szavait szóruul szóra átvette, 's Fiume' kiváltságlevelébe iktatta. Ez a' dolog' valódi helyzete; ez mutatja a' felség' értelmét, 's Horvátország' követe' minden félremagyarázatának czáfolhatlanul ellene áll. Ez így levén, Horvátország' rendei 1790-ben kívánataik' soraiban Fiume' visszakapcsolásának törvénybe iktatását is előterjesztették, a' mi, szokottan, vegyes országos küldöttséghez utasittatván, ott ezen szavak „per Croatiam” mindenünnen kitöröltettek, 's végre ezen kívánat a' magyarországi előleges tárgyak közé iktattatott, ámbár Horvátországnak Buccari iránt tett hasonló kívánata a' horvátországi előadások közt meghagyatott. Az ország' rendei azonban még ezzel sem voltak megelégedve, hanem feliratukban szükségesnek vélték M.[ária] Therezia' diplomájára hivatkozni, 's magokat biztosítani kívánták, hogy Fiume „porro quoque qua separatum corpus considerabitur 'st[b].” a' fiumei diploma' fenebbi szavait szóruul szóra áttevén az országos felírásba. Horvátország' követei ennek ellenére nemcsak hogy semmi kifogást nem tettek, sőt a' másnapi elegyes ülésben a' buccariak is hasonló megemlítését kérvén privilegiumuknak, gróf Zichy K.[ároly] országbiró nyilván azt felelte: hogy a' kettő között igen nagy a' különbség, mert Fiume Magyarországhoz tartozó külön test, Buccari pedig Horvátország' kiegészítő része. És ámbár Fiume iránt azon diétán nem érkezett kir.[ályi] válasz, mégis már 1807-ben Horvátország' rendei csupán Buccarira szoriták kívánatukat. Az 1807: 4. incorp.[orationalis] törv.[ény]cikk egyenesen az 1790. diétai tárgyalás' következtében alkottaték, mit az ország' rendeinek felirata 's a' reá kelt kir.[ályi] válasz bizonyítanak. Ezek szerint tehát kétséget nem szenved, hogy azon értelem, mellyet, Horvátország' követe az 1807-ki törvénynek 's az abban felhivott diplomának kíván tulajdonítani, egészen hamis, és a' dolog' fekvésével homlokegyenest ellenkező. Hozzájárul, hogy ugyanazon esztendőben az ország' portái is kiegyenlítették; ezen munkában Fiume a' magyarországi kerületek' nyomába van helyezve, Horvátország egészen külön választva, 's utána téve, hogy portái megszorítottak, mivel Buccari hozzá

jött. Így áll a 'törvény' historiája. Mi már a 'szokást' illeti, ez vagy közigazgatási, vagy adózási, vagy törvényszolgáltatási tekintetben fordulhat elő. Közigazgatási tekintetben biztos zálogot nyújt Horvátország' rendeinek egyenessége, hogy azt magok sem fogják állítani, mintha Fiume felett a' bán valaha hatóságot gyakorolt volna. Mi az adó' tárgyát illeti: Horvátországnak 137 portája van, ha Fiume azon országhoz tartoznék, portáinak ezen 137 közé kellene számíttatni, mi teljességgel nem úgy van. Így 1830-ban is Fiume' portái fölemeltettek, Horvátország az előbbi lábon hagyatott. Végre a' közelebbi múlt országos összeírás' munkájában Horvátország maga tett minden rendelkezéseket, 's a' bán nyújtotta be az összeírást; Fiume iránt nádor ő felsége tett rendelkezéseket. Pestvárosának küldötte teljesíté az összeírást Fiumében, 's a' kormányzó által történt nádorunknak a' bemutatás. Mindezek mutatják, hogy adózási tekintetben sincs Horvátországnak legkisebb köze is Fiuméhez. Egyetlen eset adta magát elő 1779-ben, midőn még Fiume koordinálva nem volt, hogy egy bizonyos per a' báni táblához vitetett; azonban tudni kell, hogy az váltótörvényszéki per, melly 'törvény' útjára teljességgel nem tartozhatott, annál fogva nem lehet kétkedni, hogy a' váltótörv.[ény]széki törvénykezés nem lévén akkor még voltakép' elrendelve, csak ő felsége' delegatiojának útján kerülhetett azon per a' báni táblához. Ellenben mennyire a' kir.[ályi] curia' levéltárát az idő' rövidsége alatt meghányhatta szónok főispán, több rendbeli pereket mutat be a' főRRnek, mellyek a' fiumei kapitányi székről felelbbvitel' útján a' kir.[ályi] 's onnan a' hétszemélyi táblához vitettek, 's ott megis ítéltettek, mellyeknek sorában az udvari cancellariának egy legujabb időben kelt transmissionalis parancsát, mint ő felsége' értelmének legujabb nyilvános jelét, is bemutatja.

Mi ezekhez, Fiumének a' horvát tartományi gyűlésen részvétét illetőleg, hozzáadjuk még, miket a' fiumei kormányzó monda, 's miről lapjaink' fenidézett 625 számában tevének említést, – hogy napfény-világosságban álljon a' nemzet előtt Fiume' önállósága 's Magyarország' jogai. Ω

27.

A' találmányi jog' biztosítása

I.

E' lapok' tegnapi száma' tárczájában egy esemény adatik elő, bizonyos géptalálmány' jogtalan elfoglalása iránt. A' találmányos pert indita, 's remélhetni, hogy a' pernek jó kimenetele lesz. Azonban tagadhatlan, hogy ez esetben igen sok függ a' birói kényvtől. Nincsenek törvényeink, mellyek a' föltalálók' jogai' biztosításáról gondoskodnának. Az intézkedések, mellyek az ausztriai tartományokban e' tekintetben fenállanak, nálunk nem kötelezők, országunk' alkotmányos függetlenségénél fogva. 'S valóban nemcsak a' jogszerűség' tekintete, miszerint a' hasznos találmány' fölfedezőjét akkép' illeti a' találmányáhozi jog, mint p. o. a' senki által nem birt vagyon' birtoka az első elfoglalót; hanem az említett nemzeti önállóság is szükségessé teszi, hogy, valamint kereskedőink' számára birunk immár saját váltójoggal, ugy saját műiparrendszerrel, saját törvényes intézkedésekkel is birjunk iparunk' előmozdítására.

Alig van pedig a' műipar' előmozdítására, tökéletesítésére egy-egy hathatós eszköz azon kiváltságnál, mi által a' status jogot ad a' föltaláló- és fölfedezőnek, valamely hasznos új találmányt, fölfedezést, vagy a' már létezőkön tett tetemes javítást, bizonyos meghatározott időn keresztül, kizárólag használni. Jutalom ez a' tett fáradozás-, költség- és idővesztésért; 's más részről ösztön az emberi észnek újabb kutatásra, költség- és időfeláldozásra, ha tudja, hogy találmánya' tökéletesbitése után, annak gyümölcseit a' törvények' védtete alatt élvezheti. „Illy törvények serkentik, – ugymond a' mult orsz.[ág]gyűlés' kereskedelmi választmánya, – Angol-, Franciaország és Éjszakamerikában a' gyár- 's kézműiparral foglalkozók' értelmesbjeit, azon számtalan találmányok 's lényeges javítások' létrehozására, mik által a' gyár- 's műipar olly óriási lépésekkel közelített évről évre mindinkább tökéletesbüléséhez.” Hol ellenben illy biztosítás nem ösztönzi a' találmányozást, fáradságos és költséges kutatásokra ritkán adja magát valaki, 's ha valamire, ugyszólva, véletlen ráakad is a' szak' embere, igyekszik titkolni találmányát, és sok esetben magával viszi sirba, mig jó iparrendszerrel biró statusokban, a' biztosítási évek' lefolyása után, minden találmány és fölfedezés az ipar' terén, az emberiség' közös kincse lesz.

E' tekintetek, mellyek más nemzeteknél olly nagy fontosságúnak tartatnak, kétszeresen figyelmet érdemlők nálunk, hol a' műipar, a' közelebbi jótékony mozgalmak' lökése által, csak most kezd fejlődésnek indulni. Sehol sincs inkább szükség: ösztönt nyújtani a' szorgalomnak, törekvésre jobb, tökéletesb után; jutalmat az ébredező erőknek, hogy versenyre keljenek; 's végre védletet az idegen tehetségnek is, főleg, ha iparosink' számát szaporítani ajánlkozik, vagy termékeink' földolgozását segíti elő. Mihez képest a' mult orsz.[ág]gyülés' kereskedelmi választmánya igen helyesen cselekvék, midőn azon intézkedések között, miket műiparunk' emelésére szükségeseknek tartott, törvényjavaslatot terjeszte elő az iránt is, hogy a' nemzeti ipar 's annak egyes ágai' hátráltatása nélkül, sőt czélszerű előmozdításával, a' találmányok' birtokosai munkájok és áldozataik' méltó díját vehessék. Bizton reméljük, hogy e' törvényjavaslat, a' jövő országgyülés' alkalmával, a' megelőző iparmozgalmak' következtében, több érdeket fog a' nemzetben gerjeszteni. Nem tartjuk annál fogva érdektelennek azt, habár csak főbb vonásaiban, vonatkozva egyéb statusok' hason tárgyú törvényeire is, e' lapok' valamelyik következő számában, a' tisztelt olvasó közönséggel alkalmilag megismertetni. –pt–

II.

Ismertetést ígértünk adni a' mult országgyülésen kiküldött kerületi választmány' törvényjavaslatáról e' tárgyban. Lássuk tehát. A' törv.[ény]javaslat így szól:

„1. §. Minden a' gyár kéz- és műipar' körében tett új, hasznos 's nevezetesebb találmány, ugy a' már létezőkön tett tetemesb javítás, a' feltaláló' folyamodására, kizáró gyakorlati biztosítvánnyal láttathatik el; ha

2. §. következő kellékekkel bir, t. i:

a) ha a' találmány honi vagy honositandó.

b) ha új, 's így sehol még közönséges gyakorlatba véve nincs, semmi nemü folyóiratban, könyvben vagy hirdetményben olly leírása nem létezik, mellynek nyomán az utánzás lehető;

c) ha hasznos, azaz adás- vevés' tárgyai körül forog, az emberi nemnek hasznot 's munkát szerez; szóval gyár- kéz vagy műipar' egyes ágai' emelésére szolgál.”

Ezek szerint a' magyar törvényjavaslat a' találmány' föltételeiül, mellyet biztosít, megkívánja, hogy az vagy egészen új, hasznos és nevezetesb, vagy a' már létezőkön tett tetemesb javítás legyen. Megkívánja továbbá, hogy ne legyen leírása sehol, minek nyomán az utánzás lehető. Honnan következik, hogy a' magyar törvényjavaslat nem tesz

különbséget, mint az angol, a fölfedezés és föltalálás között. Az angol törvény, az olly fölfedezésre is műszabadalmot nyújt, melly már régebben találtatott ugyan föl, de nem ismertetett mások által, sem pedig használatban nem volt. Műszabadalom adatik továbbá a' műipar' körében használt minták, műrajzokra is 'stb., főleg Franciaországban, mellynek iparának e' kiállítás' és rajz' formái, mellyek képezik a' divatot, nyitnak mindenütt beutat. Továbbá meg kell jegyeznünk,⁹⁴¹ mikép' illy műszabadalmat nem csupán honfiak nyerhetnek; adathatik (16. §.) uj 's már másutt szabadalmazott találmányokra is, mellyeket nálunk meghonosítani vagy idegenek gyakorlatba venni ohajtanak. Csupán a' műszabadalom' fölkérése körüli eljárásban tétetik némi megszorítás a' külföldre nézve, mennyiben (18. §.) az illy idegen folyamodó mindenkor egy biztos honfi' jótállását tartozik folyamodásában előmutatni, ki az illető díjak' lefizetéséről kezeskedik; 's mennyiben (19. §.) az illy meghonosítandó találmányokra csupán azon ideig adathatnak biztosítványok, mig a' külföldön kizárólagos készítményi gyakorlat alatt állanak, és végre (20. §.)⁹⁴² főkép' olly idegen találmányokra adatnak, mellyek hazai termékeink' feldolgozását segítik elő.

Különben a' műszabadalom' fölkérésének módja ekkép' iratik körül. A' folyamodó megyékben az alispánhoz, városokban a' polgármesterhez, kerületekben a' kapitányi hivatalhoz nyújt be kérelevelet. E' folyamodás, melly az illető egyén által lepecsételve küldetik a' nevezett tisztviselőkhöz (3. §.),⁹⁴³ magában foglalja: a) a' találmány' vagy javításnak világos, érthető, tökéletes és körülményes leírását; b) a' rendes használatban levő hason tárgyaktóli különbségnek pontos előadását; c) miben áll a' találmány' vagy javítás' célszerűsége, 's d) a' haszon, melly általa eszközöltetni czéloztatik; e) ugyszinte a' szükséges fölvilágosító rajzok, minták 's készítmények' pontos mellékletét. Szóval magában foglalja a' találmánynak olly kimerítő leírását (5.⁹⁴⁴ §.), hogy részint a' bírálók célszerűségéről tökéletesen meggyőződhesseken, részint eltévén a' biztosítványozott idő, a' találmány, leírás után, mindenki által tökéletesen megérthető 's utánozható legyen. Az ekkép' fölkészített folyamodványra a' nevezett hivatalnokok a' bemutatás' napját, 's óráját ráírják, a' beadásról bizonyítványt adnak, 's haladék nélkül, felelet' terhe alatt, a' helyt.[artó] tanácshoz felküldik. A' helyt.[artó] tanácsnál a' megérkezés' napja szinte rájegyeztetvén, a' folyamodvány legfelebb harmadnap alatt az illető előadó tanácsnoknak általadatik, ki ismét a' fölvetel' napját rájegyezi. E' tanácsnok a'

⁹⁴¹ PH: jegyeznünk' [sh., emend.]

⁹⁴² PH: §{.}) [sh., emend.]

⁹⁴³ PH: (3{.} §{.}) [sh., emend.]

⁹⁴⁴ PH: (5{.} [sh., emend.]

pecsétet fölbontván, ha a' tárgy olyan, hogy műértők' meghallgatását szükségesnek látja (9. §.), a' tárgy' fontosságához képest két vagy négy tagból álló tárgyismerőket összehíván, ezen vizsgáló választmánynál elnökösködik. Ezen választmány' tagjai rendesen a' pesti középponti özművészeti intézet' (vagy mivel ez még nincs, az iparegyesület) tanítói lesznek, nagyobb fontosságú tárgyaknál gyakorlati műértők is egybehivatván. Ezek, titoktartási ígéret mellett, megvizsgálván a' folyamodást, véleményt adnak, 's azt aláírják, – külön vélemény' eseteiben az is egész kiterjedésében előadatik. (10–12. §.) A' tanácsnok ezen választmányi véleményt hivatalos javaslatához rekesztvén, az átvételtől számítva, legfeljebb 15 nap alatt javaslatát a' kormányzéknek beadja, 's ennek nyomán a' tanács nyomban határoz.

Itt ohajtanók meghatározatni, mit tesz az „e n n e k n y o m á n ” határoz a' helytartó tanács; ohajtanók meghatározatni, mennyiben tétetik a' műértők' „v i z s g á l a t a ” szükségessé. Több status van, melly a' vizsgálat' felelősségét magára nem vállalja, 's e' vizsgálat különben is gyakran hosszas, fáradságos munkát okoz, 's nem egyszer hibás ítéletre vezet. Emlékezzünk, mi nevetségesnek tarták eleinte a' gőz' használatával tett kísérleteket. A' statusnak elég biztosítéka van az esetben is, ha nem jár el rendkívüli szigorral a' műszabadalmak' osztásában, – elég biztosítéka van, mondjuk, hogy már mások által ismert találmány ne tétess[.]k egyesek' monopoliumává. – Északamerikában ennél fogva esküvel kell erősíteni a' találmányosnak jóhiszeműségét. De továbbá egyes embernek is hatalmában áll a' hibásan kiadott műszabadalmat semmivé tenni. Olvassuk a' 38.⁹⁴⁵ §.t: „Meggzűntethetik a' biztosítvány időközben, ha nyilvánosságra jön, hogy a' találmány nem új, tehát vagy már másutt gyakorlatba volt hozva, vagy olly leírása tétetett sajtó' utján közhirré, melly után a' találmány' gyakorlatba hozatala mások által is eszközölhető; vagy (30.⁹⁴⁶ §.) a' találmány' hasznossága (mire nézve különösen a' bajor törvény kívánja, hogy szembetűnő legyen) be nem bizonyul 'stb. Szóval, ha az elősorolt⁹⁴⁷ kellékekkel nem bír. – De térjünk vissza előadásunk' folyamára.

A' helytartó tanács (13. §.) határozatát megküldi, közlés végett, az illető hivatalnokoknak, kik a' folyamodást felküldék. Ezen kívül, ha a' biztosítvány' (patent) kiadása elrendeltetett, haladék nélkül a' hirlapokban közhirré tétetik.

A' folyamodás' mellékletei ismét hivatalos pecsét alá jönnek. 'S mikor bontathatnak föl? – Itt tudnunk kell, mikép' a' törvényhozások, belátásuk szerint, bizonyos időszakot

⁹⁴⁵ PH: 38{.}[sh., emend.]

⁹⁴⁶ PH: (30{.})[sh., emend.]

⁹⁴⁷ PH: elősorult [sh., emend.]

szoktak szabni a' kizáró szabadalom' elévülésére; egy bizonyos maximumot, vagy fokozatosan több, vagy kevesebb éveket, a' mint t. i. a' statushatalom a' jutalmak' különböző fokozatait akarja a' találmányok szerint osztani. 'S minél tovább nyulik a' szabadalom' ideje, minél nagyobb a' kizárólagos használatból elővélt haszon ez évek szerint, azon arányban szaporodnak a' műszabadalom' megnyerésének költségei. Mind az évek', mind a' költségek' meghatározása pedig nagy vigyázatot igényel. Igen rövid idő nem birhat a' jutalom' ingerével; nagyon kevés szabadalmi díj mellett a' közhatóság hasztalan leleményességekkel is szüntelen ostromoltatik. Igen hosszú idő ellenben akadályul szolgál a' haladásnak, a' javításoknak; 's a' szerfölötti költség a' szegényebb tehetségűeket fogná tulterhelni. Vannak még egyéb tekintetek is, mik egyiránt azt javallják, hogy mind az időre, mind a' díjra nézve, melly az országos pénztárt illeti, egy helyes közép-arányt fölvenni legczélszerűbb. Az európai törvényhozások az időmaximumot többnyire 14, 15 évre szabták. De lássuk a' statusok' rendelkezéseit egyenként, a díjjal együtt. Ausztriában az időmaximum 15 év; díj az első 5 évre évenként 10 pft, a' 6-ra 15 pft, 7-ikre 20 pft, 's így tovább mindig 5 fttal több évenként, egész a' 15 évig, mikor a díj 425 ft. Ki kevesebb időre vesz szabadalmat, 15 évre később is hoszabbíthatja. Bajorországban (1842-ki törvény) az öt első év' mindenikében⁹⁴⁸ 5 ft, az öt utóbbinak mindenikében 10 pft; 11 évre 95 ft, 12 évre 125 ft, 14 évre 215, 15 évre (ez a' maximum) 275 ft. Nagybritaniában a' maximum 14 év; a' díj a' hármas szigetben változó. Angliában 106 font st.[erling] 11 sch.[illing] 3 p.[enny]; Skótországbán és Irlandban 207 f[on]t st.[erling] 16 ¼ schill.[ing] Az 1835-ki patetstörvény a' 14 éven tul, kérelemre, még 7 évi hoszabbítást enged. Északamerikában időmaximum 15 év, 30 dollar díjjal. Franciaországban 5, 10, 15 év, 300, 800, 1500 frank díjjal. Kiadási (expeditio) díj 50 fr. Németalföld és Belgiumban 5, 10, 15 év; díj: 150, 400, 600, 750 fr. De a' belga kormány rendesen elenged e' nagy díjból. Poroszországban a' biztosítványi év 15; Württembergben idő: legfelebb 10 év; 5–20 ft évenkénti adóval. – A' magyar törvényjavaslat az angol maximumot fogadá el fokozatosan. „A' biztosítványi idő, (így szól a' 21. §.), három, hat, tiz, és tizennégy évekre határoztatik meg.” E' javaslat kizárja az időmeghoszabbítást, mit az angol és ausztriai törvény megenged. A' díjra nézve pedig (mellyet ki három hónap alatt, a' kihirdetés után, le nem tesz, elveszti biztosítványát, 40. §.) így rendelkezik a' magyar javaslat: „a' fölvételi díj 20 forint; ezen kívül a' három évre kiadott biztosítványért évenként 6 forint, minden 6 évre szólóért évemként 8 ft, 10

⁹⁴⁸ PH: minden{i}kében [sh., emend.]

évre kiadottakért évenként 10 ft, 14 évre kiadottért évenként 15 forint fizettetik. – A’ megszabott évek után aztán a’ találmány közvagyonná válik, melyet mindenki utáncsinálhat. Sok kérdésre adott azonban a’ külföldi törvényhozásokban az is alkalmat: ha valljon a’ találmány’ ismeretét lehet-e a’ kizárólagos használat’ ideje alatt, közönségessé tenni? E’ részben a’ gyakorlat különböző. Bajorországban a’ műszabadalom’ harmadik évében engedtetik a’ találmányokhoz jutni a’ közönségnek; ellenben Württembergben csak a’ szabadalmi évek’ lejáratát után. Franciaországban is csak e’ lejáratú idő után adja át a’ ministerium a’ találmány’ leiratát a’ „conservatoire”-nak közhirritétel végett. Ausztriában általános szabály e’ részben a’ megtekintési szabadság; mely alól csak a’ titokbantartás’ különös kikérése mellett, tétetik kivétel. A’ találmány’ rögtöni közzétételét Anglia’ példája is támogatja. Hasznosnak találtaték ez ott két okból: 1) mert azoknak, kik a’ találmányra nézve elsőséget követelnek, vagy benne már közvagyon’ elfoglalását tekintik, ut nyílik követeléseiket előadni; 2) mert a’ közzététel az iparosokra nézve ismeretterjesztési szempontból is hasznos. Más részről pedig a’ találmányosnak nincs oka félni a’ közzétételtől, miután használati jogai biztosítva vannak; találmányát (25. §.) a’ biztosított idő alatt egyedül és kizárólag csak ő léptetheti életbe; az utánczókra büntetést kérhet, tőlök kárpótlást követelhet. Azonban, miután a’ biztosítás csak a’ status’ polgári’ ellenében érvényes, tagadhatlan, hogy mégsem árt a’ közzététel végett némi elővigyázat. Így a’ magyar törvény is rendelé: hogy a’ megtekintő hazai lakos legyen; kimutassa, hogy érdekli azon találmány’ megismerése; ’s nyilatkozatában kötelezze magát, hogy azon találmányt, a’ tulajdonos’ megegyezése nélkül, a’ biztosított idő alatt sem maga, sem más által nem gyakorolja, és sem külföldön, sem a’ hazában nem segíti elő gyakorlatba hozatalát. – De itt vagyunk a’ kérdésnél: mi történik a’ találmányos’ folyamodványa’ lepecsételt mellékleteivel, mikben a’ találmány’ rajza, mintái ’stb. foglaltatnak? Ezeket a’ biztosított időszak’ két harmada után, a’ fentebbi kellékek mellett, mindenki megtekintheti. A’ megtekintési jegy’ díja 5 forint, ’s az ország’ pénztárába adatik. A’ biztosított időszak’ két harmadának lefolyása előtt pedig a’ lepecsételt mellékletek csupán azon esetre bontathatnak fel, ha a’ találmány fölött támadt kérdések’ elintézésére azok’ megtekintése szükségessé válik.

Illy kérdés támadhat a’ találmány fölött, az eredetiség’ kétségbe vételén ’stb.⁹⁴⁹ kívül, az utánczás’ esetében. A’ találmányos, mint mondók, ez esetben keresetet ’s kárpótlási⁹⁵⁰ követelést indíthat az utánczó ellen. Az utánczó jogtalan elfoglalónak tekintetik,

⁹⁴⁹ PH: ’stb{.} [sh., emend.]

⁹⁵⁰ PH: ká{r}pótlási [sh., emend.]

mert a' találmány a' találmányosnak kizárólagos tulajdona a' biztosított évek alatt, melyet csak ő ruházhat által másokra, vagy, halála után, örökösei öröklenek. Az utánzót ezeknél fogva a' magyar javaslat (26. §.) az utánzások' elkobzásán 's az okozott költségek' megtérítésén felül, a' tett kár' négyszeres megtérítésével is büntettetni rendeli mindannyiszor; ez öszlet' fele a' biztosítványozottat, fele az országos pénztárt illetvén. Az eljárás azon uton történik, mellyen a' műszabadalom fölkéretett. Természetes ugyan is, hogy az utánzási tény' valódiságáról senki nem ítélhet illetőbben, mint a' kormányzék, melly a' találmányt szabadalmazá. Ha azonban a' dolog' megítélése műismereteket is föltételez: műértők' vizsgálatának itt is hely adatik. De ha az utánzással vádoltot bebizonyítja, hogy a' találmány nem új, vagy ő az igazi föltaláló: ekkor nemcsak fölmentetik a' kereset alól, (35. §.), hanem e' fölött költségei is megtérítettnek, 's a' műszabadalom az utóbbi esetben (ha t.⁹⁵¹ i. ő az igazi feltaláló) reá ruháztatik által. A' rossz hiszemű biztosítványozott pedig mindkét esetben elveszti szabadalmát.

A' műszabadalom' elvesztésének az előadottakban már több okát említők. Illyenek, ha p. o. nem bír a' találmány a' fenelősorolt kellékekkel; ha a' biztosítványi díj a' megszabott időre le nem fizettetik. De vannak még egyéb körülmények is, mik miatt a' szabadalom megszűnik, mielőtt lejárna a' biztosított idő. Így p. o. ha a' találmány bizonyos idő alatt gyakorlatba nem vétetik. Ez elévülési időszak Angliában és Würtembergben két év. A' magyar javaslat, az ausztriai törvény szerint, egy évre szabta ez időszakot. Megszűnik továbbá a' biztosítvány a' magyar javaslat szerint (42–45.⁹⁵² §.), ha a' találmány' használatával időközben egy évig fölhagyott; ha a' találmányon időközben lényeges változtatás tétetik; és végre, ha kisülne, hogy a' folyamodás' mellékleteit a' műszabadalmas szándékosan úgy készíté, hogy találmánya' titkát a' biztosított idő után is, magának tarthassa.

Ez előadott rendszabályok azonban a' már kész találmány' biztosításáról szólnak. Vannak esetek, hogy valaki valamely új találmány' létrehozásán, vagy a' létezők' javításán sok ideig, nagy költségek' ráfordításával dolgozik, de még találmányát annyira nem tökéletesíté, hogy gyakorlati biztosítványért folyamodjék. Illy esetekben a' munkakitartást rendkívül edzi, ha a' találmányon dolgozó biztosittatik, hogy senkinek, ki talán találmányát elleshetné, műszabadalom nem fog adatni. E' neme a' biztosításnak óváslevél által történik, azonban csak rövid időre (a' magyar javaslat szerint másfél évre, 10 pft díj mellett). Hasonlit ez óvás sok tekintetben a' bányászatban ismeretes előleges

⁹⁵¹ PH: t{.} [sh., emend.]

⁹⁵² PH: (42–45{.}) [sh., emend.]

fölkéréséhez a' kutatás alávetett térnek. Mindazon okok, mellyek ott állanak, állhatnak itt is.⁹⁵³ 'S itt már a' fölkérés azon szigorú kellékekhez sincs kötve, mik szerint a' műszabadalom' kieszközlése történik.

De legyen elég e' tárgyról. Mondhatják, hogy talán már eddig is hosszasok 's unalmasok valánk e' biztosítványi törvényjavaslat' ismertetésében. 'S kétségtelenül szólottunk olly részletekről is, mik nem a' napi sajtó' körébe valók. Azonban, mennyire lehetett, körülményes ismeretet akaránk nyújtani a' kérdéses javaslatról; miután nálunk a' törvényhozás utasításadás' útján eszközöltetik, 's ez utasítások, igen helytelenül, az általános elvekről, miknek fölfogására nagy tömegek inkább képesek, a' részletekre is igen kiterjeszkedők szoktak lenni több megyékben. Továbbá pedig meg valánk győződve az előadott törvénycikkely' rendkívül hasznos voltáról. Másutt a' találmányozás nagy mennyiségű pénzzutalmak által is elősegittetik. Nálunk a' status a' műipar' előmozdítására, a' tehetségek' kifejtésére eddig igen keveset, mondhatni semmit sem tett. A' legkevesebb, mit tehet, 's mit mielőbb tennie kell, ha a' tulajdon' e' nemét, az új foglalat általi szerzeményt, a' találmányozási jogot biztosítja; 's ez által ad ösztönt a' nevezetesb tehetségeknek, jobb, tökéletesebb után törekedni, 's egy eszme' kivitelére áldozattal is tenni kísérleteket⁹⁵⁴

⁹⁵³ PH: is{.} [sh., emend.]

⁹⁵⁴ PH: kísérleteket{.} [sh., emend.]

A' Pester Zeitung és a' városi ügy

A' P.[ester] Z[ei]tung még csak nem rég' is conservativ-nak mondá magát. Mi akkor nem foghatók meg, miként fér össze e' jelszó a' polgári érdekek' képviselésével, 's lapjaink' 556. számában kérdeztük: valljon mit akar a' P.[ester] Z[ei]tung conserválni? A' városok' mostani állását, mostani jogait? A' polgárság' ügye a' haladás' ügye. Collegánk megérté e' jelszót, 's, közelebb a' kir.[ályi] városok' szavazatkérdését tárgyalván, versenyre száll követeléseiben bármelly vágatva haladóval. Ő, ki ez ideig a' bevégzett tények' bölcséletét hirdeté, azon befolyást, mellyre a' városok' szavazata, nem akarjuk vitatni – bár igen tanulságos fogna lenni – minő események' következtében, alászállított, – most hirtelen 47-re – vagy hány királyi város van, apraját nagyját számba véve? – kívánja emelni. 'S micsoda okoknál fogva? – Számot vet a' nemességgel, a' megyékkel, megtámadja ezek' szűk képviselési alapját, hibásnak mondja azon állítást, mintha a' nemesség' követei a' megyék' kiváltságtalan nagyobb részét képviselnék, czáfolatul a' ledorongolt adóügyi kérdésre hivatkozván. Azt hinné az ember, hogy tehát a' P.[ester] Z[ei]tung velünk fog kezét, sürgetni mindazon általa elsorolt inconvenientiák' megszüntetését. Épen nem; ő mind ezt csak azért hozá fel, hogy ama' kárhozatos állapotok' fenállásában találjon okot, tulságos követelése' igazolására; hogy ez állapotok' arányában állithassa fel reformterveit, kizárván minden reményt, azoknak megváltozása iránt. Ismerjük e' nemét a' politicaei eljárásnak, – azon circulus vitiosust, mellyből nincs menekvés előbbre.

De mit tesz továbbá a' P.[ester] Z[ei]tung?

Végig forgatja vastag törvénykönyveinket, mintha azokban keresné az alapelveket a' képviselési rendszerhez, mellynek alapköveül tekintjük a' városi ügy' elintézését. Nagy számu régi törvényeket idéz, mikről jól mondá egykor e' lapok' előbbi szerkesztője, hogy alig egyebek immár homályos historiai adatoknál. Ignorálja a' jelen körülményt. Előtte közömbösnek látszik, hogy az alkotmányosság, a' szabadság' ügye fogna-e nyerni az által, ha a' nemzet' életkérdéseinek eldöntését egy kis város' ingékony szavazatától föltételeznők. Mindez figyelmet nem érdemlő dolog. A' városi ügy azért, a' P.[ester] Z[ei]tung szerint, csak historiai jogok' visszaállításának kérdése. Míg mi átalakulásunk' egyik föltétele gyanánt sürgetjük a' polgárság' szavazatjogát; midőn e' jog' megadásában a' törvényhozás' erősítésének kérdését látjuk: a' P.[ester] Z[ei]tung mindezen tekinteteket

alárendeli a' régi okleveleken alapuló követeléseknek. A' képviselő' másképp' alakult viszonyait számításba nem veszi. Megújítja a' régi meddő harcot a' városok' részéről, mellyen a' törvényhozás már rég' átesett. Fejenként sürget minden városnak szavazatjogot, csupán mivel gondolja, hogy úgy volt az a' régi időkben. Egészen ama' reactionalis irányban, mellyben egy magyar conservativ lap mondá, hogy ő reformot ohajt, de előbb állíttassanak vissza a' régi institutiók. Valóban, ha igaz, mikép' az élet kineveti a' logicát, – az illy logica az, melly az élet' igényeit egészen kifeledi a' számításból.

A' polgári elem' szavazatkérdése nem magányjogi követelés, hol egy bíróra volna szükség, ki a' versenyző rendek között igazságot szolgáltatson, a' régi oklevelek' bizonyítványai szerint. A' P.[ester] Z[ei]tungnak tehát nem fog sikerülni a' városi ügyet a' törvényhozás' útjáról le- és visszavezetni a' fejenkénti szavazat fölötti versenyzés' meddő terére. Ez nem alkotmányos törekvés. 'S a' polgárságnak könnyü lesz belátni, honnan ez egyébként szokatlan bőkezűség, jogok' osztogatásában, a' P.[ester] Z[ei]tung' részéről. A' városi ügyben írott régibb cikkei még nincsenek elfeledve. Akkor ő a' fokozatos reform, a' fontolva haladás' emberének mondá magát. Nem hivatkozott a' kiváltságlevelekre, mikből tudjuk, mikép' hajdanában szabadabb községi életet éltek városaink; nem hivatkozott törvényeinkre, mivel tudjuk, hogy e' szó: „civitas” Verböczy által így értelmeztetett: „civium unitas.” De hiszen akkor valóban a' polgári jogok' megadása volt szóban, minél fogva alig ohajtá kiebb terjeszteni a' zárt testületek' mostani szük' körét. 'S e' testületeknek, vagyis inkább azon közigazgatási formáknak, mellyek „m u n i c i p i u m”-nak neveztetnek, követeli ő most a' 47 szavazatot. Azonban épen ez eljárás' egybevetése mutatja, hogy mégsem olly hő barátja a' polgárságnak, mint látszani ohajtana; 's hogy a' törvényhozást nem független polgárok' szavazatával, hanem csak függő elemekkel akarja saturálni. Az egész zavar csak e' két szó' összezavarásából ered: „p o l g á r s á g” és „v á r o s o k” képviselője. A' P.[ester] Z[ei]tung a' törvényhatóságot akarja képviseltetni, 's a' választói jogokat legfelebb annyira terjeszteni ki, hogy színre legalább meg lehessen különböztetnünk a' választást a' kinevezéstől. Mi ellenben legalább is annyi választót ohajtunk, hogy a' választás bírja a' szabadság' garantiáját. Tizenhat szavazat, illy alapon, többet nyom minden alkotmányos ember előtt, mint a' P.[ester] Z[ei]tung' legtulságosabb követelése.

De legyen elég ez alkalommal.

Czéhek és iparszabadság

„Czéhek és iparszabadság. Irta Szokolay István. Pesten, Emich Gusztáv sajtátja. 1846. Ára 1 ft 20 kr pp.”

Az előttünk fekvő munka, világirodalmi szempontokból, nem felel meg várakozásunknak. Szerző, mint látszik, leginkább német kutforrásokból dolgozott, német röpiratokat használt, 's a kérdésnek állása más virágzóbb kézműiparral bíró statusokban, – ezen statusok' (mint a' francia, angol 'stb.) saját irodalmaiból nincs előtte eléggé ismerve. Innen e' tekintetből két fő ellenvetésünk van e' munka ellen.

Először, hogy a' kérdést egészen nem a' munkarendezés' szempontjából fogta fel. Olly éles ellentétbe teszi e' két szót: iparszabadság és czéhrendszer, mintha az iparüzlet-szabadság' eszméje a' rendnek minden elemeit 's az iparüzők' testületekbeni összeállhatását szükségkép' kizárná, a' czéhrendszer pedig csupán az egyedárusságon alapulna. Szerző' jelszava: iparszabadság, tehát le a' czéhekkal! Ez magában csak annyit tesz, mint fölbomlása a' létező rendnek. Szerző pedig illy desorganisatiót maga sem akar. Ezt mutatják javaslatai, miket egy iparrendszer' létrehozására szükségeseknek tart. De ekkor olly kevésbé helyeselhetjük e' két szónak: „iparszabadság és czéhrendszer” merőben ellentétét, mint például annak eljárását, ki a' statusszerkezet' régi formáit meg akarná szüntetni, a' nélkül, hogy gondoskodnék, azon elavult formákat ujabban idomitani a' jelenkor' szükségeihez, vagy mint a' „szabadságnak megszokott ellentétét a' renddel”.⁹⁵⁵ Mi úgy véljük, hogy az iparüzlet' szabadságát közvetíteni lehet a' czéhrendszerrel, 's a' törvényhozások' föladata: a' régi czéhrendszert, beleszöve a' szabad versenyzés' elvét, korunk' szükségeihez képest átalakítani. E' nyomon indult a' mult országgyűlés' kereskedelmi választmánya is kézműrendszert tárgyazó javaslatában, mellyben sok jó, ámbár sok olyan is van, mire nézve egy véleményben nem lehetünk.

Másik észrevételünk a' fentirt munka ellen, hogy az olvasókat a' mivel külföld' kézműrendszert illető törvényhozási elveivel, institutioival, külön fejezetben, meg nem ismerteti. Véleményünk szerint, az előzmények után, mikben szerző a' czéhrendszer' kifejlődését a' régibb időkben más statusokra is kiterjeszkedőleg fogja föl, szükségkép' következett volna azon változások' előadása, mellyek a' középkori institutiokból már

⁹⁵⁵ PH: renddel{''}. [sh., emend.]

kibontakozott statusokban a' czéhrendszert is érték. 'S miután a' külföldi törvényhozások' eljárásai e' tárgyban előadattak, akkor kelle vala szerzőnek azon javaslatokra általmennie, mellyek szerint a' magyar iparüzletet rendezni ohajtja. Ekkor a' munka nagy mértékben tanulságosabb lehete, 's szerző talán nem feledkezett volna meg, szólani olly nagy figyelmet érdemlő institutiokról is, mint csak a' szakértők' tanácsa (conseil de prud' hommes) Franciaországban.

Mind e' hiányok mellett is azonban valóságos nyereségnek tartjuk tudományos munkákban olly szegény irodalmunkra nézve a' fenczimzett munkát. 'S miután e' rovat' föladata inkább ismertetés, semmint tudományos birálat: lássuk röviden a' munka' főbb elveit.

Szerző nem barátja azon kormányzási módnak, melly késő kapkodással kíván segíteni a' nép' nyomorán, – vagy félszeg szabályokkal hiszi előmozdithatni a' nép' jólétét. Teljes mértékben érzi az institutiok' befolyását a' társas életre; 's azon institutiok' egyikeül jelöli ki a' fenálló czéhrendszert, mellyek a' nép' jólétére károsan hatnak. Legbiztosabb mód a' nép' bajain könnyíteni, ha minden kereseti utak megnyittatnak, hogy a' nép' munkát 's munka után kenyeret kereshessen. A' czéhek a' közinséget növelik, midőn nehezitik a' keresetmódot.

Itt áttér szerző a' czéhrendszer' körülményesb ismertetésére. Valamelly intézetet csak történeteiből lehet tisztán megismerni, ha t. i. megtudjuk az okokat, mellyek azon intézetet előidéztek, 's ismerjük annak a' status' több institutioval összefüggő működését. Szerző tehát igen helyesen cselekvék, midőn a' czéhrendszer' történeteit, habár röviden, előrebocsátá. Ha ugyan is bebizonyítá, mikép' azon okok, mik által a' czéhrendszer, mint ma is fen áll még nálunk, előidéztetett, már megszűntek, 's hogy azon intézet a' status' módosult egyéb institutioival többé öszhangzatban nincsen: sikerült a' historiai iskola' embereit lefegyverzenie, sikerült bebizonyitnia, hogy tehát a' czéhrendszernek is a' status' mai szükségei, a' politica és népgazdaság' újabb tanai szerint kell módosulnia. 'S⁹⁵⁶ mindezt pedig könnyü bebizonyítani. Helyesen mondja szerző, mikép' a' czéhek' eredete a' városok' eredetével egykoru. Az önvédelem' szüksége a' középkorban szülte mindeniket. E' hadi állás 's a' szövetkezés kölcsönös ótalom végett, gazdaságra és erőre emelé a' czéheket, melly később visszaélésre vezetett, zsarhatalommá fajult. Ide járult, hogy a' fejedelmek által is, kiknek pénzre 's a' várurak' ellenében hadi erőre volt szükségök, kölcsön' fejében újabb meg újabb kiváltságokkal ruháztattak fel. A' czéhek ekkor még

⁹⁵⁶ PH: { } S [sh., emend.]

törvényhozási jogokat is gyakoroltak, egyedárusságuk' biztosítására. Azonban a' középkor' váurair legyőzettek, a' feudalismus fölött győzött a' monarchia, a' status' védelmi rendszere egészen megváltozott, a' hűbéri isntitutiok lassanként kivesznek. Ily körülmények közt, miket talán szerző jobban kiemelhetett volna, módosulnia kell a' czéhrendszernek is; pártolására a' historiai alap, a' közvédelmi szempont megszűnt. Ezentul tehát csak közjogi és statusgazdászati szempontokról lehet szó.

Vizsgálja tehát szerző a' jog- és hasznosság' szempontjából a' czéheket. Ugy találja, hogy a' czéhrendszer most az élelmi jogot, a' munkaszabadságot támadja meg; a' közönséget, jogtalan kiváltság által, kényszeriti, drágábban fedezni szükségeit. 'S mi olly drága, az egyedárusság miatt nem egyszersmind jó is.

Sőt tovább megy szerző, 's minden jó oldalt megtagad a' czéhektől. Ez sok tekintetben tulságos kárhoztatás. De halljuk szerző' okoskodásait. A' czéhrendszer, ugymond, három szempontból védetik: hogy biztosítja a' mesterség' fenmaradását 's a' mester' élelmét. Szerző a' kézművesnek, magában a' statusban, nem kíván több biztosítást nyújtani, mint a' mennyire a' társalmi célnál fogva számolhat, 's ez: élet- és vagyonbiztosítás. Egyébként pedig biztosítás a' szorgalomnak, de nem a' tudatlanságnak, restségnek. A' czéhintézeti egyedárusság ezt pártolja. – A' mesterség' fentartását pedig szerzőnk a' kézműves osztály' nélkülözhetlen voltában találja. – Azonban mi e' végett szükségesnek tartjuk a' tanítást is, mit szerző második helyen említ a' czéhek mellett fölhozni szokott okok között. Megengedjük szerzőnek, hogy e' tanítás egyoldalú, mennyiben csupán gyakorlati, de ez nem zárja ki hasznos voltát. Sőt, bár ohajtjuk, hogy kézműveseink elméleti oktatást is kapjanak, mindazáltal úgy vélekedünk, hogy a' kézimesterségben legtöbb függ mégis a' gyakorlati uton szerzett ügyességtől. Vannak azonban a' tanítással egybefüggő némi czéhintézeti rendszabályok, mint p. o. a' vándorlás és remekelés, mikre nézve szerző' nézeteit nagy részben osztjuk. Harmadik szempont végre a' czéhek' védelmére az erkölcsiség' fentartása. Miután szerző már előbb megtagadta, hogy tanít a' czéhrendszer, itt megtagadja, hogy nevel. A' czéhek' tömérdek visszaélései mellett, szerinte, szó sem lehet az erkölcsiség' fentartásáról; 's a' rendőri felügyelést is jobban teljesíti a' status. Mind ebben kétségtelenül sok igaz van; de tagadhatlan más részről jótékonyasága is azon családi viszonynak, mellyben a' mester legényeivel együtt él.

Ezen követelt jó oldalak' ellenében, mennyivel több káros oldalait tünteti elő szerző a' czéhrendszernek. Mindenek előtt szemünkbe tűnik az egyedárusság, honnan a' kézmű drága és mégis rossz. Aztán a' czéhek ellenei az ujtásnak, gépeknek. A' munkafelosztás

annyira megy közöttök, hogy a' mesterség' szétszaggatott részei közti válaszfalak fölött örökös villongás van. Egyik mesterségről e' miatt a' másokra átmenni nem lehet; a' hajlam és szükség által mutatott keresetmódot a' polgár tetszés szerint nem követheti. 'S a' munka' részleteinek e' külön czéhekrei felosztása mellett, semmi közegyesítése a' munkának, mit List igen helyesen a' felosztásnál nem kevésbé tart szükségesnek a' termelésben. Ellenzi továbbá a' czéh idegen tehetségek' közénk települését; míg korlátai saját polgárainkat is kényszerithetik boldogabb hazába kivándorolni. 'S e' korlátok nem csupán ez uton gátolják a' népesedést. Munkaszabadság mellett több ember megélhetne. Emliti végre szerző általában rossz hatását a' czéhrendszernek a' fogyasztókra, 's így a' földművelésre is; említi a' czéhrendszer' több kinövéseit, a' mesterjog' vételét, real és zsarjogokat 'stb.

Bármi különbözőknek tetszenek is azonban e' rossz oldalai a' czéhrendszernek: ez egyetlen szóban: „monopolium” többnyire befoglaltatnak. Ezen csak az iparüzlet-szabadság segíthet. Nagyon hibázik szerző, ha azt hiszi, hogy ez annyi, mint tökéletes lerontása a' czéheknek. Később maga is elismeri a' társulati szellem' jótékonyágát, melly a' czéhek' alkotó eszméje, 's mellynek csak más irányt kell adni. Ha az eddigi rendszabályok a' czéhek' visszaéléseinek megszüntetésére, célhoz nem vezettek, nem onnan van, mintha a' czéhrendszer' bajait az institutio' megszüntetésével lehetne csupán orvosolni; hanem mivel azon rendszabályok nem rendszeres, átalakító, hanem csak félszeg intézkedések valának. Soha nem merték az iparüzlet' szabadságát kimondani; azt hitték, hogy a' visszaélések, ha tiltatnak, magokban megszűnnek, a' nélkül, hogy meg kellene támadni magát a' jogtalan hatalmat, honnan erednek.

Az előadottak után hazai viszonyaink' taglalására tér szerző. Mutogatja, hogy saját nyelvén szóljunk, mennyire sürgetik anyagi és szellemi érdekeink egyiránt a' czéhek' eltörlését.

Az anyagi javak' kutforrásai: földművelés, műipar és kereskedés. E' három tényező kölcsönösen hat egymásra. Az ipar piacot ad a' földművelőnek, előmozdítván a' népesedést, 's földolgozván a' föld' termékeit. Ezért statisztikai adatok 's a' historia mutatja, hogy a' földművelés az iparral 's különösen a' gyáriparral együtt nő 's hanyatlik. Az ipar' kifejlődésének akadálya tehát, akadálya a' földművelésnek is. Ugyde már előrebocsátá szerző, hogy a' czéhrendszer az ipar' kifejlését nehezíti. A' tanítás, mellyet ad, egyoldalú, 's kizárja a' versenyt, ébresztőjét a' szorgalom és iparkodásnak. Ide járulnak a' czéhdíjak' terhei 'stb. Különösen nem fér pedig össze az iparszabadság' hiánya a' kézművesek közt a' gyáriparral. A' gépmunka olcsóbb, jobb, mint az ügyetlen kézművesé.

A' gyáripár a' munkafelosztást egyesíti, sok munkásaival olly versenyt idéz elő, melly mellett más részről meg nem állhatnak a' czéhi korlátok 'stb. A' földmívelésről szólván, megczáfolja szerző azon hibás⁹⁵⁷ ellenvetést is, melly szerint sokan veszélyesnek állítják, behozni az iparszabadságot, mielőtt a' földbirtok hűbéri kötelékek alatt van. Attól tartanak, hogy ha fölszabadittatik az ipar, el fog vonni a' földmíveléstől sok kezét. Ha nem csalatkozunk, az iparegyesület is e' véleményben nyilatkozott. Különös, mondja szerzőnk, hogy azon urak pártolói a' gyáripárnak, melly sokkal több kezét tesz szükségessé és pedig azonnal. Hogy iparszabadság mellett nagyobbodik iparüzőink' száma, – kétségtelen; de hiszen épen ez egyik cél. Jóni fognak közénk ügyes külföldiek, mint más nemzeteknél külföldiek honosíták meg a' műipart sok helyen. Azt pedig ne higyük, hogy a' földmíveléshez szokott nép olly könnyen változtatná foglalkozási módját, hogy olly pályára lépjen, mellyen hoszas tanulásra van szükség. Mert hiszen az iparüzlet' szabadsága még nem teszen senkit mesterré; csak a' jog lesz megadva, mit megtagadni nem szabad; mesterséget szabadon gyakorolhatni. Mint a' jog, földet, habár nemesít is, birhatni, már megadatott. 'S különben is, ha kezét von el a' földmíveléstől az ipar, visszaadja azt a' szaporodó népességben. Hát hol most is nagy a' népesedés – a' felső vidékeken? De tőkét sem von el a' kézműipar a' földmíveléstől, sőt midőn foglalkozása által szaporítja a' nemzeti vagyont, fogyasztása által hat a' földmívelés' előmozdítására 'stb. A' czéhrendszer ellenben most a' kereskedésnek is ellensége. Nem engedi a' műipart olly fokra fejlődni, hogy szükségünket fedezhetné; feleslegről pedig szó sem lehet. Innen következik, hogy belkereskedésünk pang, külkereskedésünk nincs. A' tőke is drágább, hol műipar nincs. A' földmívelő pedig termékeit eladni nem tudja.

A' szellemi érdekek sem kevésbé szólnak a' czéhek ellen. E' rendszer a' status' műszerei 's alkatrészei között zavarja a' szükséges öszhangzást. Több összeütköző érdek, szabály a' statusban. Minden czéh saját szabályokkal bir; a' hány vidék, annyi külön testület, érdek, határozat, működés. Általános iparmű-rendszerre van szükség. Továbbá a' czéhek' kizárólag gépszerű, kézi oktatása mellett, lehetlenné lesz a' szellemi működés 's e' körbeni haladás. Találmányok, a' real tudományok' kifejtése, mellyeknek tanai most elemileg sem ismertetnek, ekkép' nem várható. Ipariskolák nincsenek; a' czéhgyűlések pedig, mint most rendezve vannak, nem eszmecsere' helyei. Mindezeknél fogva, midőn a' nemesség' némelly kiváltságai ostromoltatnak, szőnyegre kell hozni az egykoru czéhinstitutio' vizsgálatát is. Ez intézet' zsarhatalmát a' nemesség eddig sem tűrhette;

⁹⁵⁷ PH: hiás [sh., emend.]

udvarában kontárokat tartott. Most itt az idő ez egyedáruság alól a' status' több polgárait is fölmenteni, 's a' fogyasztók' és termelők' érdekeit összhangzatba hozni.

Szerző itt ismét igyekszik megmutatni, hogy a' halál legjobb orvosság a' czéhintézet' visszaélései ellen. E' visszaélések' gátlására, ugymond, eddig is mindent elkövetett a' törvényhozás. Már az 1715: 79 t.[örvény]cikk kimondja, hogy a' czéhek a' kézműveket ritkábbakká 's drágákká teszik. Büntetés alá rendeltetnek tehát vettetni a' kihágások. Az 1723: 74 és 1729: 10 t.[örvény]cikk mindazáltal már szükségesnek látta – bizonyos esetekben a' czéhkiváltságokat megszüntetni is rendelni. 'S miután a' törvényhozás kifáradt az intézkedésekben, 1792-ben a' kormányzék lépett föl a' czéh ellen, minek következtében 1813-ban egy egész codex adatott ki a' visszaélések' megszüntetésére. 'S értünk e' céljt? kérdi szerző. Nem; legfelebb egy bajból másikba, a' limitatio' örvényébe estünk. Mindez tagadhatlanul igaz; de mi máskép' látjuk a' tények' egybefüggését, az eredménytelenség' okát, mint szerző. Mondhatnók, hogy az idézett törvények, mellyek a' czéhszabadalmak' megszüntetését is rendelik, nem egyedüli irott malasztok Magyarországon. Illy törvények inkább ijesztésre, mint végrehajtásra látszanak számítva lenni. Csupán egy intézkedés történt, mi alapján támadá meg a' bajt, – a' limitatio. 'S hogy ez sem vezetett eredményre, igen természetes, mert okszerűen és igazságosan nem gyakoroltathatik. Szüntessétek meg azt, mi ezen limitatiot szükségessé tevő, szüntessétek meg a' monopoliumot, – 's orvosolva lesz a' legnagyobb baj.

Az egyedáruság csak a' találmányi és irói jogok' biztosítására tartassék fel. Ez igazságos. Különbén iparüzlet-szabadság a' nemzetnek!

Halljuk előre az ellenvetést, miszerint a' szabad versenynek is szomorú eredményei vannak. Tekintsetek a' gyárnépes országok' nyomorára, a' proletariusok' nagy tömegére. Helyesen válaszolja szerző, mikép' azon veszélyes harczt a' nagy tőkék, vagy mulékony körülmények idézik elő. A' nagy tőkék ellen szövetkezzenek a' szegények, gyámolittassanak munkával crisisek' (p. o. rosz termés', új gépek' alkalmazása 'stb.)⁹⁵⁸ idején a' status által. 'S a' szegényedésnek azon országokban, mellyekre hivatkoznak, más kutforrásai is vannak, részint politicai institutiokban, részint törvényekben, mint p. o. nagy adó, gabonatörvények 'stb.

Egyébiránt, midőn az iparszabadság' elvét hirdeti, nem barátja szerző a' „laissez faire”-féle politicának; sőt hiszi, hogy a' müipar' körében előmozdító és gyámintézeteket kell állítani mind a' statusnak, mind egymás között, az associatio' terén, az iparüzőknek.

⁹⁵⁸ PH: 'stb{.})[sh., emend.]

Illy intézetek az ipariskolák, mellyekbe, az elemi ismeretek' tanulása végett, köteleztessék jární minden mesterségtanuló; 's az itt tanultak' ismétlésére vasárnapi iskolák; végre a' műipar' további kifejtésére műegyetem. Meghagyandó a' czéhek' egyesületi ereje is; kézművestársulatok, iparegyletek alakítandók, kapcsolatban az ipariskolai tanítókkal, minden városban. Ezeknek feladata legyen elősegítíni a' műipart; gyámolni a' szegényeket 'stb. Állíttassanak továbbá áru és kölcsönintézetek, gyármunkási egyletek, takarékpénztárak 'stb. Találmányozásra műszabadalom, szorgalomra műkiállítás, jutalmazás buzdítson. A' vándorlás' helyét a' jelesb tehetségüeknél utaztatás pótolja. A' letelepedési és mesterjog irassék körül a' törvényben, ne czéhtestületektől függjön 'stb.

Végül szerző a' czéhirodalmat ismerteti⁹⁵⁹ meg. De ez, mint mondók, többnyire csak apró német röpiratok' gyűjteménye; 's így igen természetes, hogy benne a' historiai iskola tulnyomóan van képviselve.

⁹⁵⁹ PH: ismert{et}i [sh., emend.]

Vámügy [I]

Tudva van, úgy hisszük, olvasóink előtt, minő változás történt a' mult évi november' kezdetén, Magyarország' és Ausztria' vámviszonyaiban, a' bőrökre nézve. Azon pesti lapok, mellyek a' változásról szóltak, rendkívüli örömjajjal fogadták e' könnyítést. Tehát alkalmat vevénk, kimutatni, mikép' azt az örökös tartományok' érdeke sürgeté mindenek fölött. Lássunk most, mielőtt az újabb változást tudatnók, néhány adatot régibb állításunk' igazolására.

Ki nem tudja, mi rendkívüli emelkedést vón az utóbbi két évtized alatt, az örökös tartományokban, a' bőrkészítés? A' lombárd-velencei birtokban különösen olly készítményeket találunk, mellyek csaknem egészen megközelitik a' franczia és angol gyártmányokat. Ausztria' nyers bőrterméke könnyen tehető 6,000,000 pft értékre. 'S ezen egész iparcikkely' kikészítése (nem feldolgozása, mint a' mult évben összezavarta a' B.[uda] P.[esti] Hiradó) 25,000,000 ft összes értékre tehető a' birodalom' örökös tartományaiban. Ha pedig minden bőrnemet súly szerinti öszletben veszünk, a' hivatalos adatok ekkép' állanak: Bécs és környéke ad 22,000 mázsát, 2 millió értékkel; a' nagyobb bőrgyárak 32,640 mázsát = 3,178,000 ft; a' német és sláv tartományok 220,960 mázsát = 25,852,000 ft; a' lombardvelencei királyság 92,000 mázsát = 12,000,000 ft; Erdély és a' katonai határvidékek 51,800 mázsát = 7,536,000 ft; 's így összesen 419,400 mázsa = 50,566,000 ft értékkel. Hogy Magyarorszában mennyi bőr állittatik ki, tudni nem lehet, – de olvassuk az ausztriai Lloyd című lap' mellékletében, melly az iparműkiállításról szól, miszerint az örökös tartományokból 500,000 ft értékkel több bőr hozatik be hozzánk, mint tőlünk kivisznek. Avagy kell-e nagyobb bizonyosság arra, hogy bőrtermesztésünk magunknak sem elég, mint, hogy a' pesti piaczon, mint már mondtuk, amerikai bőr is árultatik?

Az ausztriai birtok' bőrtermesztése, mint a' fentebbi adatok mutatják, 6 millióra tehető; 's midőn mind e' mellett 25 milliót készít ki: nyilván van, hogy nyers bőr' bevételére nagy szüksége van. Midőn tehát a' nyers bőrökre nézve a' mult évi november' 1-től kezdve kiegyenlített Ausztria és Magyarország között a' vámkülönbség, e' kedvezés által az örökös tartományok nem keveset nyertek. Iparos országnak érdekében áll, minél olcsóbban kaphatni a' feldolgozandó nyerstermékeket.

Átmenvén azonban a' már kikészített bőrökre, láttuk, miszerint már ezeknek ausztriai behozatali vámja a' novemberi változtatás után is nagyobb maradt, mint a' magyar kiviteli. Hihetőleg, miként előadtuk, azon helyes vámszabályzati elvből, hogy az utolsó munka', a' feldolgozás' díja is Ausztriát illesse. 'S valóban, ha a' kikészített bőrök feldolgoztattak, a' bőrkészítményekre nézve (mint a' keztyűs, varga-'s szíjgyártó munkák 'stb.) egészen más arány hagyatott meg. Itt már a' magyar kivitel továbbra is jobban terhelve hagyatott, mint az ausztriai behozatal, itt már Ausztria' fejlettebb ipara, mint mondók, továbbra is védvámmal, 's pedig kétannyival maradt ótalmazva a' magyar versenyzés ellen. Ezeket az alkalommal mind elmondottuk, megemlítvén különösebben azt is, hogy pedig Ausztria' iparára nézve ezentul a' kiállítás' olcsóságát emelni fogja a' kikészítési szereknek az újabb vámszabályzat által okozandott olcsóbsága is.

Mióta ezeket irtuk, közelebb ismét változás érte a' vámszabályzatnak, melly köztünk 's Ausztria között fenáll, nem ugyan egy egész rovatát, mint a' novemberi reform, hanem a' bőrrovatnak csupán egy tételét. A' B.[uda] P.[esti] Híradó (371. szám) írja, mikép' a' v a r g a m u n k á k (bőrből vagy akárminemü más anyagból), ha eddig Erdély vagy Magyarországból az örökös tartományokba kivitettek, minden mázsa után fizettek 15 ftot; ha pedig az örökös tartományokból Magyarországba hozattak be, 7ft 30 krt. Folyó évi april' 15-étől fogva ezen tételek most 15 ftról 4 ft 10 krra, és 7 ft 30 krról 2 ft 5 krra mázsánként szállitattak le.

A' B.[uda] P.[esti] Híradó ebben ismét nevezetes változást lát. Valóban bő anyagot nyujtanának az illy állítások, ha hasznosabbat nem tehetnénk, egy devalváló rovatnak. Ki nem látja, miszerint vámviszonyainkban, a' megfordított arány, melly Ausztria' fejlettebb iparát védi a' magyar hasonlithatlanul csekélyebb ipara ellen, most sem szenvedett változást. Pedig a' védlet' megfordításának vagy legalább a' vámkülönbség' teljes kiegyenlítésének sehol sem volna inkább helye, mint a' bőrrovat' e' tételénél. Vargamunkákkal Ausztria nem csupán helyi szükségeit bőven fedezi, hanem a' mellett kiterjedt kereskedést is üz. Nagy kelete van külföldön különösen a' női lábbeliknek. Magyarországnak főleg csak déli részén Törökországba 's a' határőrvidékeken van jelentékenyebb kiviteli kereskedése vargamunkákból. De itt az új vámszabályzat változást nem tesz. A' Lloyd-lap szerint Ausztria Magyarországba eddig is 108,335 pft értékü vargamunkát hozott, mig a' mi összes kivitelünk csak 55,416 pftot teszen. 'S hogy a' leszállítás ennél fogva Ausztria' iparüzőire sokkal kedvezőbb lesz, mint a' magyar vargákra, nem nehéz belátnunk, ha meggondoljuk az ausztriai ipar' fejlettebb állapotát.

Ez újabb vámleszállítás tehát nagyon nehezen 's igen távol hagyja sejtetni azon célt, mellyel a' B–P. Híradó a' magyar kereskedés' leghathatósb felvirágzását összekötve látja. Azon cél a' Híradó szerint kétségtelenül a' vámsorompók' megszüntetése, teljes kereskedési szabadság köztünk 's az örökös tartományok között. Mi másképp' tekintjük e' célt, 's inkább vámszövetségnek nevezzük. A' sorompók' lerontását kereskedelmi érdekek parancsolandják, – de vannak egyéb érdekeink is, mikről szinte nem szabad megfeledkeznünk. Mi alkotmányos önállósággal birunk; azon vonalok pedig, mellyek a' birodalmat a' külföldtől elzárják, befolyással lesznek majdan közigazdaságunkra is; sőt e' vonalok' egy részét hazánk' határai képezik. Magyarország tehát, midőn bizonyos évekre vámszövetségre fog egykor lépni, megkívánhatja, sőt, alkotmányos önállósága szerint, meg is kell kívánnia, hogy a' határszéli vámszabályzat, mellytől saját statusgazdasági érdekei is függenek, 's melly egy részben saját határait illeti, ne róla nélküle határozassék meg. Szóval, mi ollyformán ohajtjuk csupán a' vámszövetséget, mint fenáll a' németek között, – a' külön statusok' önállóságának teljes biztosítása mellett.

Vámszövetség [I]

Az eszméknek ellenekre van szüksége, hogy valósuljanak, már talán csak azért is, hogy kellőleg megvitattassanak. Ezt mi igen jól tudtuk, midőn a' vámszövetséget szóba hoztuk, gondoltuk mindjárt, hogy lesznek, kik előtt javaslatunk nem fog tetszést találni; miután azonban nézetünk' helyessége felől teljesen meg vagyunk győződve, 's eszménk' iránya általában illy tekintetektől nem függ, nem halaszthattuk tovább annak kimondását. Szükséges következménye ez mindazon czikkeknak, mik e' lapokban a' vámügyről irattak. Nehogy azonban félre értessünk, ha még eddig félre nem értettünk, hozzuk szőnyegre e' tárgyat ismét bővebb fejtegetés végett; nézzük, miben állhatnak az ellenvetések javaslatunk' irányában.

Lehetne tőlünk követelni, hogy, miután köztünk, 's az örökös tartományok közötti vámviszonyokat nyomasztóknak tartjuk, 's épen annak következtében sokan védvámokat sürgetnek, – mivel motiváljuk bővebben, mint a' minap tevők, hogy miért javaslunk épen mi vámszövetséget védvámok helyett. Ez ellenvetésre ugyan már előre megfeleltünk, midőn azon intézkedésekkel, politicai állásunknál fogva, mellyben az örökös tartományok' irányában vagyunk, kivihetlenségnek⁹⁶⁰ mondtuk.⁹⁶¹ Állításunk' igazolását kívánjátok? Avagy nem látjátok-e, hogy egy ország' vámszabályzata mindig a' másoknak érdekeibe ütközik? Hasonlitsuk össze Franciaország' vámszabályzatát az angollal vagy a' német vámszövetségével, vagy az ausztriaiit akár a' francziával, akár a' vámszövetségével, 's mindenikben fogunk találni számtalan rovatot, melly egyenesen szomszédi ellen van irányozva. Képzeljük már most Magyarországot védvámrendszerrel, az örökös tartományok' irányában 's viszont! A' magyar tariffa szükségkép' az ausztriai érdekeket fogja sérteni; a' közös fejedelem, kinek kötelessége mind a' két statusnak érdekeit épségben tartani, azon állásba fogna jőni, hogy az örökös tartományokban, hol kizárólag gyakorolja a' törvényhozó hatalmat, vámszabályzati határozatokat fogna hozni, mellyek Magyarország' érdekei ellen lennének irányozva, – Magyarországon ellenben olly törvényeket szentesitene, mellyek az örökös tartományok' érdekeit sértenék. Olly anomalia, mellynek megszüntetésére, – ha léteznék is – minden eszközt használni, a' kormány, természete szerint, kényszerítették, 's hol nem létezik, ismét kénytelen mostani

⁹⁶⁰ PH: kivehetlenségnek

⁹⁶¹ PH: mondtuk{.} [sh., emend.]

állásában mindent elkövetni, hogy ne létesíttessék. 'S ebben áll a' védvámok' kivihetlensége. Továbbá, ha bizonyos viszonyok, jók bár vagy rosszak, hosszab ideig fenállottak, lehetlen következményeiből kibontakozni. Ily körülmények közt vagyunk mi. A' köztünk 's az örökös tartományok között fenálló vámviszonyoknál fogva Magyarország magát gyári készítményekkel legnagyobb részt onnan látta el, 's terményeit viszont oda szállította. Már, ha mi védvámokat állítanánk az örökös tartományok' ellenében, felnyitnók egyszersmind a' vásárt más nemzetek' gyári készítményeinek, behozatalunk az örökös tartományokból szükségkép' csökkenne, de csökkenne egyszersmind kivitelünk is az örökös tartományokba. Szükségtelen mondanunk, miért? 'S kérdjük, valljon a' vesztett piacot, nyers termékeinkre nézve, pótolnák-e a' német vámszövetség vagy Franciaország 's Anglia, mellyek bennünket igen szivesen ellátnának gyári czikkekkal? Ez nem igen hihető, de annál valószínűbbek a' rossz következmények, mellyeket a' magyar földmivelés megérezne, – mert nagyobb gyáripart, melly nyers termékeinket mind feldolgozná, védvámrendszer által sem lehet egypár év alatt előidézni.

Mondhatják továbbá ellenünk, hogy miután az ellenzék a' védvámrendszert programjába fölvevé, nem állhat el tőle, 's ennél fogva hibásan történik, hogy e' lap, melly az ellenzék' organuma akar lenni, a' vámszövetséget javaslá. Taglaljuk kissé az ellenvetést, 's látni fogjuk, mikép' az ellenzék nemcsak öncompromissioja nélkül átmehet a' vámszövetség' terére, hanem, hogy ha nemzetgazdasági állapotunkon javítani akar, át is kell mennie. Az ellenzék, mélyen áthatva a' vámviszonyok' nyomasztó voltától, 's látván, hogy Magyarország' olly gyakran nyilvánított kívánata, a' vámsorompókat megszüntetve látni, teljesezni nem akar, mert az ellenfél ezt hajdan lehetlennék hirdeté; – érezvén e' kívül az ellenzék, hogy itt a' kormánynak kell initialni, – kényszerítettett a' vámügyet a' védvámrendszer' terére vinni. 'S, midőn ezt tette, olly igazságot mondott ki, melly tény vala, mellyet tagadni nem lehet. Ám olvassátok, ha tetszik, jeles fölrátát e' tárgyban a' mult országgyűlésnek. Mi foglaltatik abban? Előre bocsáttatván a' köztünk 's az örökös tartományok között fenálló vámviszonyoknak reánk nézve fölöttébb ártalmas volta: kimondatik, hogy ellenkezőleg a' mi fejletlenebb iparunknak volna szüksége Ausztria' fejlettebb ipara' ellenében védvámokra. 'S más részről adatok' és törvények' idézése által bizonyíttatik a' nemzetnek már alkotmányos állásából is folyó joga, saját vámviszonyait szabályozni. Olly két elv, mellyet kimondani szükséges volt, 's ugy látszik, hogy a' mult országgyűlés' RR-ei legczélszerűbben jártak el e' tárgyban, midőn a' kérdést tisztán az elv' és jog' szempontjára állíták. Azonban ők nemcsak ezt tevék. Intézkedéseikhez adatok' közlését kívánták, mi fölhívás volt, a' másik részről megkezdni, mint kedvencz szójárás

vala akkor, az alkudozást körülményeinkkel. Ez akkor nem történt meg, minek szükséges eredménye volt a' bekövetkezett izgalom. Azóta azonban a' körülmények változtak, az ellenfél, melly először egypár vámrovat' könnyítésével hitt segíthetni a' dolgon, ujabban, hirlapokban és azokon kívül, kitüzte a' szabad kereskedés' zászlóját köztünk 's az örökös tartományok között. E' szándokot olly adatok is bizonyítják, mellyeket e' helyen elhallgattunk. Illy viszonyok közt, midőn a' körülmények ekkint változtak, a' józan logica hozza magával, hogy e' kérdés máskép' kezeltesék; a' józan logica' követése pedig nem compromittálhat senkit. Az ellenfél kívánatosnak, lehetségesnek mondja a' vámvonat' megszüntetését, – mit mi vámszövetségnek szeretünk nevezni; – késznek mondja magát e' szövetséget initiálni. Az ellenzék illy viszonyok közt nem tehet józanul egyebet, mint fölhivni a' másik részt, hogy törvényjavaslatok által mutassa meg, valljon lehetséges-e már most, mit az előtt maga lehetlennék nyilvánított, – 's ellenörködni, hogy e' szövetség az alkotmányos föltételek mellett történjék meg.*) Az ellenzék e' tárgyban ugy sem initiálhat, mert hiszen a' másik fél' követeléseit nem tudja, – de ha kész tervek fognak elébe terjesztetni, – a' vámszövetséget nem ellenezheti csak azért, mivel neki védrendszer jobban tetszik. Nemzetgazdasági állapotunk' javítását szem elől nem téveszthetjük; 's ha látjuk, mikép' az e' célhoz vezető eszközök' egyike, a' véderendszer, viszonyainkban nem egyéb utopianál: a' másik, az egyetlen célhoz vezető eszközt, a' vámszövetséget kell pártolnunk szükségkép'. Illy eszközhez nyulhat mindenki, habár azelőtt mást ohajtott is; mig ellenben az illy eszközt csupán álkövetkezetességből visszataszítani sem hazafiség, sem statusférfiuság. Általában soha sem szabad a' következetességnek a' hibákra kiterjedni, mert akkor talán más nevet érdemel. A' pártoknak azon kell lenniök, hogy eredményekhez jussanak, – hogy eljárásuknak sikere legyen; a' pártoknak nem szabad magokat szolgálga bizonyos formulákhoz kötni. Minél fogva nem tudjuk átlátni, miért hibáznék e' lap, ha az ellenzékét figyelmezteti, hogy legyen kész a' leginkább várható esetre, mellynek bekövetkezése uton utfélen hirdettetik, 's hogy eljárását ez esetben a' vámügyre nézve változtatnia kell, – miért nem javasolhatnók a' vámszövetséget, mi mellett több ellenzéki publicista, mások között gróf Andrassy Károly is nyilatkozott. Hiszen hajdanában az ellenzéki tanokhoz tartozott a' kereskedés' szabadságának tana, – 's a' védvámrendszer a' journalisticában annak daczára initiáltatott, pedig nem az ellenzéki többség' határozatából,

*) Hogy bizonyos évekre, p. o. két országgyűlés alatti időszakra, köttessék; hogy mennyiben a' birodalmat körülvevő vámok hazánk' nemzetgazdasági viszonyaira is befolyással lesznek, sőt e' vámsorompók' egy részét hazánk' határai képezik, a' vámszövetséget illető védvámok' meghatározásába a' magyarországi gyűlés is befolyással legyen, 's ekkép' alkotmányos önállóságunk is ismertessék el. Váltságról a' másik részről szó sem lehet. Ha valamelly hézag támad a' magyar harminczadjövedelmek' megszüntetése miatt, azt, a' szükség' szoros kimutatása mellett, rendes budget' utján pótoljuk 'stb.

vagy a 'párt' megbízásából, hanem mivel a 'journalistica' kezelői azt akkor úgy vélték jónak. Mi most szabadságot veszünk maguknak, jelenleg a 'vámszövetség' eszméjére figyelmeztetni az utasítások' készítőit, nehogy a 'másik rész' formulái készületlenül, 's azon viszonyok közt már épen nem gyakorlati téren találjanak bennünket.

De azt is mondhatják talán javaslatunk' ellenében, hogy mi ugyan alkotmányos feltételek mellett ohajtjuk létrehozni a 'vámszövetséget', de az ellenfél majd úgy valósítja azt, hogy az alkotmányos föltételek füstbe fognak menni. Nézzük, mennyit nyom ez ellenvetés. Vagy lesz többsége az ellenzéknek a 'jövő országgyűlésen, mi iránt még eddig nincs okunk kétkedni, vagy nem lesz; ha igen, csak tőle fog függeni az alkotmányos feltételekhez ragaszkodni, – ha pedig kisebbségben leszen, akkor meglesz a 'szövetség, habár az ellenzék a 'védvámrendszer'nél marad is. Azonban, ha az ellenzék' kisebbsége, a 'szövetséget elfogadva, alkotmányos föltételeket sürget – követelésének erkölcsi ereje által a 'föltételekre nézve többséget szerezhet, a 'kormányra is nagyobb hatást gyakorolhat.

Lehet továbbá e' tárgyra nézve kérdezni, hogy mit leszünk teendők, ha az örökös tartományok a 'német vámszövetséghez csatlakoznak. Erre nagyon könnyű a 'felelet. Az ausztriai birodalom, ipari és pénzügyi okoknál fogva, nem igen csatlakozhatik a 'német vámszövetséghez, – sőt olly nagyobb testet képezvén, mint a 'német vámszövetség, 's még eddig belsejében sem levén kereskedési 's vámtekintetben egy testté összeolvadva, a 'birodalomnak nincs is szüksége oda csatlakozni. De ha az megtörténnék is, Magyarországot nem kötheti oda, törvényhozási beleegyezés nélkül. 'S ha vannak, kik még azt is föltehetik, hogy azon esetre, ha a 'monarchia a 'német vámszövetséghez csatlakoznék, Magyarország is oda köttetnék országgyűlésünk' megegyezése nélkül – mit mi teljességgel nem hiszünk: – azokat nem tudjuk elegendőleg bámulni, hogy illy nézetek mellett, a 'védvámrendszer' felállítását az örökös tartományok' irányában mégis kivihetőnek hiszik.

'S még egy ellenvetés van hátra, t. i. hogy mikép' fér össze a 'védegylet a 'vámszövetséggel. Irva volt már egyszer e' lapokban, hogy a 'védegylet a 'védvámrendszeri agitációnak maximuma, – a 'védegylet' eredményei pedig az iparköri mozgalmak, mellyek többé elenyészni nem fognak, a 'mellyek a 'védegyletet bizonyosan túlélik. A 'védegylet a 'védrendszer' pótszereül tekintetett, 's industrialis tekintetben az előbbinél jobb állapotot szült, 's épen azért a 'vámkérdés' végképeni eldöntését könnyítendi és siettetni fogja! Mi előtt tehát a 'vámszövetség létre jő, – a 'védegylethez kell ragaszkodnunk, mert a 'vámszövetség egyetlen módja a 'vámkérdés' végképeni eldöntésének, a 'védegylet pedig

az elősegítő eszköz. Vámszövetséget pártolni 's ideiglenesen a' védegyesülethez ragaszkodni, e' kettő nem csak, hogy összefér, hanem egyik a' másikat előmozdítja. – ⊙

Vámszövetség [II]

Vámviszonyaink' végképeni elrendezésének csak egy kivihető módja levén – vámszövetség hazánk 's az örökös tartományok között, – mi, kik a' politicában a' kivihetőség' szempontját igen lényeges szempontnak tartjuk, egyenesen a' mellett nyilatkoztunk. – A' B.[udapesti] Híradó e' tárgyról szóló cikkeinkre május' 19-én akkép' felelt, hogy feleletét némán el nem hallgathattuk. De mielőtt felszólalhattunk volna, a' Hetilap május' 22-én jónak vélte e' tárgyat szőnyegre hozni. – Joga volt ezt tennie – azon nem kételkedünk, 's bizony nem is panaszkodunk. Megirtuk már május' 10-én „hogy az eszméknek ellenekre van szüksége” 's hogy „midőn a' vámszövetséget szóba hoztuk, gondoltuk mindjárt, hogy lesznek, kik előtt javaslatunk nem fog tetszést találni.” Figyelmeztetjük azonban mindenek előtt a' Hetilapot, hogy cikkünk' tartalmának felfogásában egy keveset tévedett, midőn mondja, hogy a' védvámrendszerről lemondunk, „mert ennek kiviteléhez az örökös tartományok' ellenében nincsen remény.” Mi ezt azért tevők, mert nézeteink szerint, viszonyaink' természete zárja ki – a' védrendszer' lehetőségét az örökös tartományok' irányában. Azon támokokat, mellyekkel ez állításunkat a' május' 10ki lapban motiváltuk, a' Hetilap valóban fel nem forgatta, sőt egészen elhallgatta. Eljárásunkat mindazáltal nem helyesli, mondván, hogy a' P.[esti] Hírlap, a' védvámrendszert kivihetlennek tartván, „kétségbe esik hazánk' érdekönállóságának jövődjé felett, 's azért a' várat, mikint ő hiszi, föltételek alatt, de mikint én hiszem kényre kegyre védelem nélkül feladja, még mielőtt a' feladásra csak fel is lett volna szólítva.” Ebben a' Hetilapnak tökéletes igaza volna, ha azon vár légvár nem volna!

Mi azt illeti, „hogy e' tacticát a' Hetilap sem jónak, sem tanácsosnak, sem a' P.[esti] Hírlap' új évi programjával egybehangzónak nem tartja, 's egy kis tévedésnek veszi, melly balmagyarázatokra nyujt alkalmat:” – szeretnők valóban tudni, miért e' tactica, a' mennyiben tactica, nem jó 's nem tanácsos? Mi jónak 's tanácsosnak tartjuk. Ám vizsgáljuk, ha tetszik, a' dolgok' állását. – Magyarország kivánta annakelőtte a' sorompók' megszüntetését; ott, a' másik oldalon, nem akartak e' kívátnak megfelelni. E' kívátnak megtagadása 's a' védvámi eszmék' terjesztése szülte az agitatiót a' védvámrendszer mellett. Ez igen természetes és jó hatású processus volt, mert belőle fejlődött ki a' védegyelet, 's a' másik félnek hajlama a' vámsorompók' megszüntetésére. A' dolgok' illy helyzetében nem kell-e a' vámkérdést másképp' kezelni, mint három év előtt? Nem kell-e az

ellenzéknek készen lenni azon esetre, ha a' kormány a' vámvonalt' megszüntetését initialná – 's ismervén a' dolog' nehézségeit – mert nagy nehézségei vannak, miket mi soha nem ignoráltunk, – nem kell-e a' másik félt fölhipni, hogy kész törvényjavaslatok által bizonyítsa be, mikint a' vámsorompók' megszüntetésére nemcsak kész, hanem e' megszüntetés egyszersmind lehetséges is? – Kérdjük, az illy fölhipás roszt tactica-e, ha valóban eredményt akarunk? 'S ne feledjük azt sem, hogy törvényhozásunk utasításokkal van ellátva! Ez állás nagyon kijátsza a' pártok' tacticáját; e' körülmények közt utógondolatokat rejtegetni rendkívül bajos. Ha a' követeknek utasítás adatik kivihetlenségre, habár csak tacticából is, kénytelen a' mellett megmaradnia, 's a' kivihető jót utasítása miatt visszautasítania. Ez áll azon megyékre nézve, mellyek kizárólag a' védvámok' sürgetésére utasítják képviselőiket. Vannak azonban mások is, vannak magának az ellenzéknek kebelében, és pedig tekintélyes férfiak, kik ellenkezőleg a' vámsorompók' megszüntetését tartván egyedül kivihetőnek, azt sürgeték. Ujabb időkben, mint mondtuk, a' conservatív párt is e' véleményre tért. Ezeket tehát viszont idején hittük figyelmeztetni, mikép' a' kérdésnek illy módtoni fölállítása: rontassanak le a' vámsorompók! – magában még igen egyoldalú dolog. Nem szabad megfélekednünk hazánk' alkotmányos önállóságáról; nem kell felednünk azon föltételeket, mellyeket ez alkotmányos önállóság 's nemzetgazdasági érdekeink' ápolása tőlünk igényel. Ki e' figyelmeztetést idején nem látta, ismételnünk kell, hogy ignorálni látszatik, mikép' törvényhozásunk utasítási rendszerre van alapítva. Ha a' Hetilap a' tacticára nézve mindezek mellett is máskép' vélekedik, – jól van; nem a' mi gondunk. Csak az egyet szeretnők tudni, miért nincs öszhangzásban ez ugynevezett tactica a' P.[esti] Hirlap' új évi programmjával? A' P.[esti] Hirlap kinyilatkoztatója, hogy a' centralisatio' általános vitatását ajournirozza. Határozottan kijelenté, hogy elveiről mindazáltal le nem mond, hogy azokat egyes reformkérdéseknél akkép' alkalmazandja, mint azt az utóbbi országgyűlés némelly tárgyakban megkezdé. Nem elvei' vitatásának elhalasztását, hanem az ellenzéki erők' öszpontosítását tartotta e' Hirlap mindenek fölött szükségesnek. Ez utóbbi cél' elérhetése végett nyult eszközül az elsőhez. 'S hogy a' cél't valóban elérhesse, azóta sem mulasztott el semmit, mi hatalmában állott, e' lapok' szerkesztője, kit csak azon esetben érhetne vád, ha például a' Hetilapban védett vámügyi nézetek' közlését K.[ossuth] L.[ajos] urtól megtagadta volna. A' P.[esti] Hirlap ezt nem tevé; jól tudja, mikép' a' vámkérdés körül magának az ellenzéknek kebelében is lehetnek különböző vélemények. A' P.[esti] Hirlap, – 's ezt annál nagyobb önérzettel mondhatjuk el, minél nehezebb volt állásunk, – megfelelt ígéreteinek; 's hogy e' lap valóban ellenzéki lap volt 's az jelenleg is, azt legfelebb csak

egypár ember tagadhatja, kik azt hiszik: l'opposition c'est moi. De a' Hetilap megérintvén a' centralisatiót, azon, szerinte, boldogtalan centralisatiót, nem hallgathatjuk el csodálkozásunkat, hogyan találkoznak statusférfiak, kik midőn egy részről az önálló felelős parlamenti kormányt – mert ez a' centralisatio' lényege – az utopiák' sorába helyezik, az önálló kereskedési politicát, önálló védrendszert olly könnyen kivihetőnek tartják!

'S a' Hetilap hamis is tud lenni. A' P.[esti] Hirlapnak, ugymond, egy hónap alatt kétszer jutott azon szerencse, hogy amonnan, a' másik oldalról megdicsértetik. Hogy megmutassuk, mikint mi olly insinuatikokkal nem sokat gondolunk, megvalljuk, hogy azóta amonnan egyszer ismét megdicsértettünk, mi iránt magunkat azzal vigasztalhatjuk, hogy e' szerencse nemcsak nekünk, hanem Kossuth Lajosnak, Deák Ferencznek is jutott. Ez magában valóban nem bűn, sem nem érdem 's tulajdonképen olly csekélység, hogy eszünk' ágába sem juthatott volna illyesvalamit bárkire nézve is releválni.

A' Hetilap' cikkének lényeges tartalma azonban reánk nézve ez: „nagyon természetes, ha az ausztriai ministerium a' birodalom' materialis egységét vezéreszmének veszi, 's megfoghatlan, hogy ezen egység a' vámsorompók' eltörlése által még eddig nem eszközöltetett, – hajdan ez minden tekintetben reánk nézve is üdvös lett volna, most már ez nem segíthet rajtunk.” – Azonban, mivel e' dolog ausztriai szempontból ugy áll, mint azelőtt, valószínű, hogy a' vámsorompók' eltörlése iránt a' kormány' részéről indítvány tétethetik. Ezen eventualitást valószínűnek találva, maga helyén van fontolóra venni, mit kell ezen esetben tennünk.

„Ha a' P.[esti] Hirlap, illy szempontból indulva, mondotta volna, mirajtunk csak olly vámrendezés segíthet, melly vagy szabad kereskedést ad az egész külfölddel, vagy pedig megvéd Ausztriának hazánk' piacát monopolisáló gyáripari elnyomó versenye alatt. Pártunknak kötelessége ezen alternatívát sürgetni. – Azonban megtörténhetik, hogy egy harmadik, a' vámsorompók' megszüntetése fog indítványoztatni, erre is készen kell lenni. Ha a' Hirlap így szól, nem lehetne kifogásunk ellene; – de egy kissé az eltörlés' apologiájába ereszkedett, mintha az eltörlést, mint a' lehető legjobbat ohajtaná is. És ez ellen már, illy ridegen állitva, van a' Hetilapnak kifogása.”

Mindezekre csak azt feleljük, mikép' mi e' tárgyat a' Hetilap' ajánlott szempontjából is néztük, kiemelvén, hogy valószínű levén, miszerint a' vámsorompók' megszüntetése indítványoztatik, az ellenzéknek készen kell lenni ezen eventualitásra. Hanem mi néztük e' dolgot más oldalairól is, – mert ha csak egy oldalról nézünk valamit, gyakran igen hamis világosságot nyerünk. Mi például nem tudunk úgy szólni, mint a' Hetilap, mi nem mondhatjuk, hogy nekünk, ha a' közbenső védvám meg nem adatik,

szabad kereskedés kell az egész világgal, hiszen akkor a' magyar iparnak nemcsak Ausztriával, hanem az egész világgal kellene versenyezni, 's tudjuk is, hogy a' vámtariffák nem a' reciprocitás' elvei szerint, hanem minden nemzet' tulajdon érdekei szerint szabályoztatnak, 's épen azért, ha piacunkat minden nemzetnek megnyitnók, ne képzeljük magunknak, hogy nekünk minden piacok megnyitattának. Tovább megyünk. Mi azt sem mondhatjuk, hogy rajtunk csak olly rendezés segíthet, melly bennünket megvéd az ausztriai ipar ellen, – nem mondhatjuk azért, mivel political kérdéseket in abstracto tárgyalni nem szabad^{*)} 's mert nem akarunk senkit mystificálni, 's mert az illy politicának sikere nem lehet. Mi nem remélünk olly fényes eredményeket, mint a' B.[uda] P.[esti] Hiradó, melly a' közönséget, habár más irányban, szinte mystificálja; de hisszük, hogy a' vámsorompók' megszüntetése több tekintetben segít rajtunk, 's minden esetre kedvezőbb állapotra emelend bennünket, mint a' jelen állapot. Mi nem ohajtjuk az eltörlést, mint a' lehető legjobbat, hanem mint viszonyaink között – mi ezt hisszük – egyedül elérhető jót.

Mondottuk előbbi czikkeinkben, hogy a' közbenső vonal' eltörlésével gyáraink nem fognak veszteni, mert ezen vonal most sem védi azokat az ausztriai műipar ellen. Mit felel reá a' Hetilap?

„Szép vigasztalás! mivel nincs gyáriparunk, tehát vigasztaljuk magunkat, hogy jövődöben sem lesz. Szépen köszönöm.” De mi is szépen köszönjük ezen okoskodást. Az ausztriai industria drágábban 's rozszabbul producál, mint más országok' gyáripara, az ausztriai iparral tehát könnyebben lehet versenyezni, – ugy hogy az ausztriai ipar mellett hazánkban gyáripar keletkezhetik, főleg ha a' vámsorompók' megszüntetése által nemcsak Magyarországon, hanem az örökös tartományokban is piacza leszen. Igen, szünjék meg a' vámvonat, 's az ausztriai iparnak egy része le fog jöni Magyarországba. A' tőke okvetlenül fölkeresendi azon előnyöket, mikkal hazánkat a' természet olly bőven áldotta meg.

Meg kell érintenünk továbbá azon eszmét, melly a' Hetilap' cikkén keresztül szövődik, miszerint tudniillik, ha a' vámsorompók megszünnének, az talán alkotmányos föltételek nélkül történhetnék. Ezen argumentum igen sok emberre hathat. De erre nekünk is hathatós feleletünk van. Ha a' magyar törvényhozásban nincs annyi erő, hogy ez alkotmányos föltételeket keresztülvihesse; valljon nem a' lehetőleg legnagyobb illusio-e hinni, hogy védrendszert birjon kivivni?

^{*)} Meg kell itt jegyezünk, mikép', ha volna is kilátás, hogy némelly ágai iparunknak Ausztria' ellenében védelmet nyerjenek, az csak különös egyezkedés' útján, tehát a' vámszövetség' egy neme által lenne elérhető.

Mi a' B.[uda] P.[esti] Híradóhoz intézett kérdéseket illeti: azokat egy részben magunk kívántuk hozzá intézni; feleljen ő azokra. Nekünk ez alkalommal még csak egy pár szónk van hozzá.

Míg a' B.[uda] P.[esti] Híradó azon alkotmányos föltételeket el nem fogadja, mik mellett mi a' vámszövetséget eszközölni ohajtjuk, – addig ünnepélyesen tagadjuk, hogy köztünk 's közötté egyetértés volna, sőt, ha ez iránt nyilatkozni nem fog, kénytelenek leszünk hinni, hogy nem alkotmányos lap; valamint ezuttal ki kell mondanunk, hogy szerfölnötte nevetségesnek találjuk azon tónt, mellyben a' vámuöyriöl szöló május' 19-ki czikke iratott. – A' másik conservativ lap, a' Nemzeti Ujság, e' tekintetben a' B.[uda] P.[esti] Híradónak például szolgálhat. A' Nemzeti Ujság elfogadja a' szövetség' alkotmányos föltételeit. – ☉

Vámszövetség 's a' Pester Zeitung

I.

Régi tactica politikai ellenek' részéről, olly véleményt, melly pártvéleménynyé alakulhat, sőt már azzá is készül alakulni, akkint tüntetni föl, mint egy-két ember' egyéni nézetét; 's ez által jelentékenységből kivetköztetni.⁹⁶² Ezt akarják tenni vámszövetségi javaslatunkkal. Hogy azonban e' javaslat nem csupán a' mi véleményünk, tanusítja mindenek előtt e' kérdés' története a' mult országgyűlésen. Már a' kereskedelmi választmányban is többen valának a' mult országgyűlésen, kik e' kérdést csak így gondolák eldönthetőnek, 's valának e' választmányon kívül is igen tekintélyes képviselők, kik e' nézetben osztozának. Sőt a' két tábla ő felségéhez e' tárgy iránt intézett feliratában is csak adatokat kért, hogy azok' nyomán készithessen javaslatokat, – nem mondván ki, hogy minőket. Azon felirat, midőn alkotmányos állásunk' természetén kívül, historiai és törvényes adatokkal is bebizonyítja, mikép' a' vámok' szabályozása egyedül törvényhozási utra tartozik, más részről szinte adatokkal is előtűntetvé azon ferde helyzetet, miszerint az ausztriai fejlettebb műipar védetik a' mi iparunk ellen, holott, épen megfordítva, nekünk volna szükség iparunkat védvámokkal ápolni az örökös tartományok' ellenében. A' felirat ekkép' tagadhatatlan igazságot mondott ugyan ki, de a' nélkül, hogy reformjavaslatot indítványozott volna, maradt csupán az elv' és jog' terén.

Igy állanak e' részben a' mult országgyűlés' történetei. Lássuk a' közelebbi fejleményeket.

Pulszky Ferencz, ki az ellenzéki politicát a' külföld előtt olly szellemdúsan védi, az augsburgi Allg.[emeine] Zeitungban nem rég az ellenzék' programjával lépett föl. E' program sok olly dolgot foglal magában, miket mi már sokkal előbb 's gyakran majdnem ugyanazon kifejezésekkel mondottunk el. E' programban a' vámviszonyokra vonatkozólag mondatik: hogy az ellenzék védvámrendszerét, vagy vámszövetséget ohajt az örökös tartományokkal. – 'S az Erd.[élyi] Híradó, e' lapon kívül egyedül ellenzéki lap a' két magyar hazában, május' 28-ki számában szinte elfogadja javaslatunkat. Igaz, hogy más, elméleti szempontból indul ki; de

⁹⁶² PH: követköztetni. [sh., emend.]

a' dologra nézve ez nagyon közönbös. Ez nem elméleti vita, 's annál fogva, midőn egyetértésén örvendünk; elégnek tartjuk egyszerűen megjegyezni, hogy mi a' védrendszer' tanát, mint elméletet, épen nem hagytuk el, habár azt, viszonyaink között, csak a' vámszövetség' alakjában hisszük is Magyarországra alkalmazhatónak.

Megtetszik ezekből, miszerint a' P.[esti] Hirlap, vámszövetségi javaslatára nézve, nem áll izoláltan, 's hogy helyesen tön, midőn e' javaslattal nyíltan föllépett, már csak azért is, mivel e' kérdés körül érdemileges vitát idézett elő. Természetes, hogy e' közben több felől megtámadtunk. Dolgunk vala minap a' kelet' népével; most éjszak felé kell fordulnunk. A'

P.[ester] Zeitung' május' 31-ki számában egy nevezetes cikk foglaltatik e' tárgyról. Nevezetesnek mondjuk, mert meglátszik rajta az idegen atmosphaera, mellyben készülhetett, 's mert azoknak nézeteit látszik képviselni, kik e' kérdés' eldöntésénél, onnan a' másik oldalról, munkás tényezőkül léphetnek fel. De nevezetes e' cikk egyszersmind a' magyar politicai mozgalmak 's a' sajtóállapot' ismeretlensége 's azon indifferetismus miatt is, melly alkotmányos jogi tekintetben átlengi azt. E' cikk' szerzője megütközik nézeteinken 's modorunkon, mellyben nézeteinket a' vámviszonyokról előadtuk, puhatolja az indokokat, mik bennünket e' lépésre vezettek. Szerző pedig megkimélheté volna magát e' fáradságtól, ha e' lapot 1844. július' elseje óta olvasta volna. E' lap pártolta a' védegyeletet, mikint ezentul is pártolni fogja, – de mindig akkint szólt, hogy vámszövetségi javaslata a' mondottaknak természetes, sőt szükséges következményeül tekinthető. 'S akarnák önök tudni, mi birt bennünket e' lépésre? A' viszonyok' helyes felfogása, miben – ugy hisszük – önökkel kiállhatjuk a' versenyt. De a' viszonyok' helyes felfogása 's a' helyes mérték a' kifejezésben nem⁹⁶³ zárja ki az alkotmányos szellemet. – Ez nem tetszik önöknek. Szabadelvü tervek, mik az europai statustudományyal ellentétben állanak, miknél a' létező viszonyok számadásba nem vétetnek, mik benső minőségök' következtében létesíthetlenek, mikre önöknek némi plausibilitással sikerülhet a' forradalmi szint rátukmálni: ezeket önök szivesebben türik, mert egy két prasissal illy terveket ki lehet a' cursusból lökni, 's a' civilisált világ előtt könnyen nevetségessé tehetni. Érett alkotmányos politica, melly midőn hazánk' állását a' monarchiához nem ignorálja, viszont alkotmányos létünket sem hagyja ki a' mérőserpenyőből, – melly regényes terveket visszautasít magától, hanem javaslatokkal lép föl, mik az egész világon kiállják a' próbát, – melly nem ábrándozik, hanem okoskodik, melly hasonlatok helyett argumentumokkal él: –

⁹⁶³ PH: nem **nem** [sh., emend.]

ez önöknek nem tetszik. Önöknek több sympathiajuk van Owen' vagy St. Simon', mint Fox 's Mirabeau' tanaihoz. Önök szeretik a' chimerákat, mert szinte bennök élnek. – De lássuk tehát, mikint magyarázzák a' P.[ester] Zeitungban ezen, szerintök, uj föllépésünket.

Első sorba állítja a' kérdéses cikk' szerzője az igazság' hatalmát. Be kell látni végtére mindenkinek, hogy politicai önállásunkat főleg azon kapocs biztosítja, mellyben a' monarchiával élünk 'stb. Így szól a' cikk. 'S mi nem állitunk ellenkezőt, sőt mindig éreztük e' kapocs' egész jelentőségét, – de azt tartjuk, hogy e' kapocs nemcsak reánk nézve üdvös és szükséges, hanem az örökös tartományokra nézve is. Igen, nekünk épen annyiban van önökre szükségünk, a' mennyiben önöknek⁹⁶⁴ reánk. A' monarchiára nekünk 's reánk a' monarchiának. Bár hirdetnék önök azt annyira hitfeleik között, mint mi tesszük. De önök csak féligazságokat szeretnek.

Szerző továbbá bizonyos eszélyességet nem akar tőlünk megtagadni; 's ugy vélekedik, hogy látva, miszerint állásunk tarthatlanná válik, jobbat 's ujat keresünk, miután a' vérendszer' elve 's következménye a' védegylet, iszonyatos fiascot csinált. – Valóban különös combinatiók. Mivel a' védegylet elveszté az ujdonság' érdekét, 's tehát kevesebbet beszéltet magáról, 's mivel önök sem tudnak uj látszatos argumentumokat gondolni ki ellene: – tehát azt hiszik, hogy a' védegylet nem él. Bármit kívánjanak is önök elhíttetni magokkal, a' védegylet él, 's eredménye nem fog többé elenyészni, t. i. az ösztön a' gyáriparra 's az érdek és figyelemébresztés iránta.

Különösb figyelemre méltók a' kérdéses cikknek következő, általunk terjedelmesben idézett helyei: „Előlegesen kételkedünk a' [Pesti] Hirlap' megtérésén, 's ime a' harmadik 's utolsó oknál vagyunk, mellyből kétség kívül származtak a' [Pesti] Hirlap' e' cikkei (t. i. vámszövetségi cikkeink.) Az ország' legőszintébb 's legnemesebb védői, mindazok, kik legvalódiabb 's legmagasabb érdekeit képviselik, a' közbenső vámvonat' megszüntetésében látják a' legfontosabb eszközök' egyikét ezen érdekek' előmozdítására. – Makacs ellenök, azon párt, mellyet a' [Pesti] Hirlap képvisel, – apró csatázások után, megtámadását magára az elvre irányozá. „Mi nem akarjuk a' vámvonat' megszüntetését, hanem erősbitését 's emeltetését védvámrendszerre. De ők megverettek, mint régen semmi ellenség. Ezen zászló körül a' jövő országgyűlésen 20 szavazat nem fog egyesülni. Ők tehát más tervet választottak e' hadra, 's a' P.[esti] Hirlap' azon cikkei azért nagyon figyelemre méltók, mert már alapvonásait fejtik ki: „Mi is fogjuk a' vámvonat' megszüntetését követelni” – ez a' terv – „hanem föltételek alatt, mik a'

⁹⁶⁴ PH: önöknek[sh., emend.]

követelés” teljesülését lehetlenné teszik. Ez uton usurpáljuk magunknak a’ népszerűséget, melly a’ kereskedési szabadság’ szép gondolatában rejlik, ’s rátukmáljuk minden esetre azon honvédőkre, kikkel harczolunk, a’ gyűlöletet, mi azon korlátolás – ’s záradékozás ’s terhelésben⁹⁶⁵ fekszik, mellyekkel illynemű rendszabályt meg kell vásárolni. Bármi létesüljön aztán – ’s valami fog létesülni, mert hihetőleg minoritásba jövünk^{*)}, – az örvendetes, mint a’ mi mivünk fog feltűnni ’stb.”

’S így, miután egy felől a’ vámügybeni föllépésünk tacticatlanságnak bélyegeztetik, – más oldalról e föllépésben⁹⁶⁶ machiavellisticus tacticát látnak. Itéljen⁹⁶⁷ a’ közönség. Bennünket az öntudat megnyugtat, hogy helyesen cselekszünk, ’s hogy mindenek előtt őszintén sikert ohajtunk. Önöket azonban, ott a’ másik oldalon, a’ követett alkotmányos föltételek vakíták el; ezek láttattak önökkel a’ legegyszerűbb tételekben machiavellisticus tacticát. Igen igen, önöknek⁹⁶⁸ is alkalmatlan a’ függőben levő vámkérdés;⁹⁶⁹ önöknek is érdekében fekszik e’ kérdés’ eldöntése, ’s félnek mégis az alkotmányos föltételektől, ’s nem tudnak mit reájok felelni. Mi tehát kipuhatoltuk gyöngé oldalukat, – ’s valóban magunk is kénytelenek leszünk önmagunkat jobb tacticusoknak tartani, mint elleneinket.

A’ P.[ester] Z[ei]tung’ cikke nem vámszövetséget, mint mi, hanem csak egyszerűen a’ vámvonal’ megszüntetését⁹⁷⁰ kívánja,⁹⁷¹ mondván, hogy vámszövetség már létezik, ’s hogy a’ közbenső vámvonal⁹⁷² csak kiegyenlítési adók⁹⁷³ beszédésére⁹⁷⁴ áll fen a’ két birodalom’ külön adórendszerének következtében. Mi ezt egyenesen tagadjuk, mert nem ismerjük azon törvényeket,⁹⁷⁵ mellyeken ez állítólagos szövetség alapszik, nem látjuk a’ magyar törvényhozás’ befolyását a’ vámtariffa’ szabályozására, ’s az ugynevezett kiegyenlítési adókat egyszerű vámoknak tartjuk, mint ezt alább, midőn azon adokról⁹⁷⁶ különösen szólándunk, – be is fogjuk bizonyítani.

Megengedi azonban a’ kérdéses cikk, hogy a’ vámvonal’ eltörlésének, szerintünk vámszövetségnek, olly föltételek alatti eszközzése, – mint mi javasoljuk, – kívánatos. A’

⁹⁶⁵ PH: terhelesben[sh., emend.]

^{*)} Tudniillik ezt a’ P.[ester] Zeitung’ pártja hiszi, – mivel ohajtja. Nekünk azonban alapos okunk van kételkedni, hogy azon ohajtás teljesülni fog. – S z e r k .

⁹⁶⁶ PH: föllépésben [sh., emend.]

⁹⁶⁷ PH: Itéljen [sh., emend.]

⁹⁶⁸ PH: önöknek [sh., emend.]

⁹⁶⁹ PH: vámkérdés; [sh., emend.]

⁹⁷⁰ PH: megszüntetése [sh., emend.]

⁹⁷¹ PH: kívánja, [sh., emend.]

⁹⁷² PH: vámvonal [sh., emend.]

⁹⁷³ PH: adók’ [sh., emend.]

⁹⁷⁴ PH: beszédésére [sh., emend.]

⁹⁷⁵ PH: törvényeket, [sh., emend.]

⁹⁷⁶ PH: adokról [sh., emend.]

kérdés⁹⁷⁷ csak abban áll, valljon lehet-e e' kívánatot valósítani. Igennel nem felelhetünk e' kérdésre, mond az illető cikk. Mi e' cikk' írójának 's azoknak, kiknek nézetei e' cikkben foglaltatnak, csak azt feleljük, hogy alkotmányos létünket⁹⁷⁸ tagadják meg, 's hogy nekünk vámszövetség e' föltételek nélkül nem kell, 's minthogy a' védrendszer' létesítését az örökös tartományok' irányában, ezen nyilatkozat után is lehetlennék tartjuk, – a' legrosszabb esetre inkább maradunk a' régi helyzetben, anyagi érdekeinket társadalmi uton mozdítván elő. De mi is bizunk az igazságban 's a' viszonyok' hatalmában, 's ha a' szomszédok' viszonyait tekintetbe venni készek vagyunk, viszont követelhetjük, hogy ők is vegyék tekintetbe viszonyainkat 's különösen alkotmányos helyzetünket. E' cikk mondja, hogy nemcsak kívánatainkat, hanem a' fejedelem' alkotmányos jogait is tekintetbe kell vennünk – 's mi ez iránt vele kezdet fogunk, de követeljük, hogy az ország' alkotmányos jogai is tekintetbe vétessenek.

Eddig megyen az illető cikk' általános része; részleteit lapjaink' közelebbi számában fogjuk taglalni. – ☉

II.

A' Pester Zeitung' május' 31. számában megjelent cikk a' vámszövetségről, a' közbenső vámvonalnál fizetni szokott vámokat részint csak kiegyenlítési adóknak, részint pedig csupán financialis vámoknak tekintvén, az előbbieket öt osztályra sorozza.

Az elsőbe jönnek: a' g a b n a n e m e k a' b o r ' s a' v á g ó m a r h a . Itt csak a' borra nézve van észrevételünk. Kérdjük, valljon azon 34 p[er]centnyi érték szerinti vám, mellyel boraink' kivitele terhelhetik, csak kiegyenlítési adó-e, 's valljon a' nemesebb borainktól fizetett vám, minőket az örökös tartományok nem is természetnek, szinte csak kiegyenlítési adó-e? E' három cikk adómentes földön természetvén, az ausztriai, adóval megterhelt természető a' magyarral nem versenyezhet. Ezt mondja a' P.[ester] Zeitung. Ebben, ha figyelembe nem vesszük, mikép' a' vámot a' magyar adófizető természetők is fizetik, igaza lehet. Kétségtelen, hogy az adómentesség önök' részéről tetszetős argumentumul hozathatik fel a' vámszövetség ellen; mint szinte önálló védvámrendszerrel sem tudnánk ez adómentesség mellett boldogulni. De ha ez így van, ezennel tehát felszólítjuk önöket, kik a' Pester Zeitung' szempontjaiból szükségesnek, 's nemcsak reánk, hanem az örökös tartományokra nézve is hasznosnak hirdetik a' vámviszonyok'

⁹⁷⁷ PH: kérdés [sh., emend.]

⁹⁷⁸ PH: létünket [sh., emend.]

elintézését, – felhívjuk önöket, hogy már ez okból is kezét fogva a' magyar reformerekkel, kövessenek el önök is mindent az adókérdés' keresztülvitelére. – Ha a' kormány a' jövő országgyűlésen initiálni 's kész törvényjavaslatokkal fel akar lépni – nemcsak a' kiváltságos osztályok', hanem az egész magyar nemzet' kormánya is levén – lépjen fel ő a' közös teherviselés' javaslatával, – melly szerintünk nemcsak az országos pénztárra, hanem egyszersmind a' hadi és házi adóra is kiterjed, – 's használja mindazon módokat, mik rendelkezésére vannak, hogy javaslata törvénynyé váljék. Dicsőség 's egy nemzet' hálája – a' kormányok' ezen erős támaszai – leend jutalma.

A' második osztályba jő a' dohány. Ez a' status' monopoliuma az örökös tartományokban, 's évenkinti jövedelme 12–14 millió pft. E' jövedelemről az ausztriai finánczok le nem mondhatnak, 's Magyarország pedig őrizkedni fog annak monopoliumától. Rendelkezéseknek kell tehát történni a' dohánykivitel' meggátlására Magyarországból az örökös tartományokba. – A' P.[ester] Z[ei]tung hiszi, hogy e' sziklán a' vámszövetség nem fog hajótörést szenvedni. Mi pedig, kik azt hisszük, hogy a' vitatkozásoknak más józan célja nem lehet, mint a' kérdések' eldöntésének könnyítése 's előkészítése, felszólítjuk önöket, hogy magyarázzák meg, miben kell e' rendelkezéseknek állani. A' dolog inkább önöket illeti, mint bennünket; mi is hisszük azonban, hogy, ha őszinte szándék lesz mindkét oldalon, a' vámszövetség' eszméje ez akadályon nem fog megsemmisülni.

Harmadik osztályt képeznek: a' szesz, sör 's a' hus, mik az örökös tartományokban fogyasztási adó alá vannak vetve. – E' cikkek azonban az olasz tartományokban szinte adómentesek, mint nálunk; e' cikkekre nézve tehát a' P.[ester] Zeitung szerint ugyanazon rendelkezéseket lehet tenni, mint a' mellyek fenállanak amott. Mi is azt hisszük; sőt mi többet hiszünk, mert legalább a' szeszre Magyarországon is fogyasztási adót szeretnénk róni. Miről azonban más alkalommal szólandunk.

A' negyedik és ötödik osztályba jönnek a' gyártmányok 's a' gyarmati áruk. Ezek a' vámszövetség' létesítésének nem állandanak útjába. – Azt mi is hisszük. Szabad legyen azonban az illető cikk' szerzőjét kérdezni, valljon ha olly industrialis ország' készítményei, minő az örökös tartományok, annyira agriculturalis országba, mint Magyarország 1–3% vámmal hozatnak be, 's a' magyarkészítmények amott 3–5% fizetnek: valljon ezen vám csupán kiegyenlítési adónak tekinthető-e, 's valljon illy vámviszony nevezhető-e vámszövetségnek?

Mi a' vámjövédelmi veszteséget illeti, melly a' vámszövetségből a' magyar kincstárra háramlik, ez, a' P.[ester] Zeitung szerint, körülbelől 1,200,000 pft. Ezen veszteséget kell Magyarországnak a' magyar kincstárnak pótolni. Az öszlet nem nagy, 's mi azt hisszük, hogy ezt Magyarország pótolni is fogja, ha bebizonyittatik, hogy a' magyar status' többi jövédelmei a' magyar status' szükségeinek fedezésére nem elegendők. – Mi azt hisszük, a' dolog' finansziális oldalán a' vámszövetség' eszméje nem fog hajótörést szenvedni; bizunk a' viszonyok' hatalmában, 's méltányosságot várunk a' másik féltől. A' magyar törvényhozás, midőn a' vámkérdést a' szövetség' terére állitá, már engedményt tőn, mert Magyarországnak csakugyan joga van önálló vámrendszerre az örökös tartományok' irányában is; a' másik félnek is kell tehát concessiot csinálni, 's pedig vagy az 1,200,000 követeléstől elállni, vagy pedig kimutatni, hogy egyéb statusjövédelmeink szükségeinket nem fedezhetik.

Azonban más oldala is van e' dolognak. Miről közelebb.– ☉

III.

A' P.[ester] Zeitung' „vámszövetség”⁹⁷⁹ című cikke' írója eljárásunkat e' kérdésben tacticává emelé. Mi neki e' megtiszteltetést vissza fogjuk adni; méltányosak akarván lenni iránta is. Neki is van tacticája; – mert bőven értekezvén e' tárgyról 's részletekbe bocsátkozva, 's a' tárgynak különösen finansziális oldalát fontolgatva, egy igen lényeges, igen közel fekvő 's igen finansziális pontot hagyott érintetlenül. Ebben áll tacticája. Miről ő tacticából elfeledkezett, pótolnunk kell, 's annál fogva előbbi két cikkeinkhez utóiratul még egy harmadikat ragasztunk.

Mi annakelőtte igen gyakran hallottuk 's gyakran olvastuk, hogy Magyarországnak a' benső vámvonalt meg kell váltania. E' szójárás azonban haszonvehetlen pénzzé lett; megváltásról szó sincs többé. Ez már minden tekintetben nyereség, – mellynek kivivásában tagadhatlanul érdeme van a' P.[esti] Hirlapnak is. Most ellenben mondatik, hogy a' közbenső vámvonal' megszüntetése hézagot fog a' magyar kincstárban okozni, 's e' hézagot pótolni kötelességünk. Igen, Magyarországnak kötelessége a' magyar status' költségeit fedezni, – ezt mi nemcsak elismerjük, hanem meggyaláztatásnak tartanók, ha ezekhez egy szomszéd országnak kellene járulni. Hisszük, hogy országunk' jobbjai mindnyájan osztoznak velünk e' nézetben. Kinek agyveleje nem elég fogékony belátni:

⁹⁷⁹ PH: „vámszövetség” [sh., emend.]

hogy a 'status' terheihez járulni első kötelesség, az inkább egy tatár-csorda', mint egy európai nemzet' tagjának való. A 'statusjövödelmek' rendeltetése a 'statusköltségek' fedezése levén, ha tehát a 'közbenső vámok' megszüntetése' következtében a 'magyar status' egyéb jövedelmei, a 'magyar statuskiadások' fedezésére elégtelenek, – a' hiányt, mihelyt a' szükség okadatosan kimutattatik, – más uton fedezni kell. Megszűnik azonban e' tekintetben is az intézkedésnek szüksége, ha a' magyar kincstár a' vámvonal' megszüntetése által semmi veszteséget nem fog szenvedni. Ez olly egyszerű logica, hogy elleneinkről fel sem tehetjük, miszerint helyességét tagadni akarhatnák.

Ha több ország, melly vámvonalok által egymástól el volt különözve, egyesül, 's a' közbenső vámvonalokat eltörli, fenmarad a' külvámvonal, melly a' szövetkezett statusokat elválasztja azoktól, mellyek nem társai ezen szövetségnek. A' külső vámoknak szabályzása illeti ezentul az összes szövetkezett statusokat, valamint a' vámjövödelem is közös tulajdonuk, mellyet illő arány szerint osztanak el magok között. A' német vámszövetségi statusok a' jövödelemben a' népesség' aránya szerint részesülnek. Ha Magyarország az örökös tartományokkal vámszövetséget köt, az összes vámjövödelemnek egy része Magyarországot illeti, mert a' külföldről jövő 's vámmal terhelt áruk' egy részét Magyarország fogyasztja, 's ezen részre eső vámot is fizeti. Magyarországnak ezen osztaléka ki fogná tehát pótolni a' magyar kincstár' veszteségét, melly a' közbenső vámvonal' megszüntetéséből ered. Elleneink ezt nem fogják talán kétségbe sem vonni, – 's legfőlebb is talán csak annyit kívánhatnak, hogy az örökös tartományok a' külföldi árukat népességökhöz képest nagyobb arányban fogyasztván, mint mi, – Magyarország ennél fogva egy ideig az összes jövödelemben nem népességéhez aránylag, hanem bizonyos szerződési arány szerint részesüljön. De bármelley arány legyen is ez, – ha főleg tekintetbe vesszük, hogy a' vámszövetség' külföld' irányábani vámtariffája lassankint helyesebb elvek szerint alakittatik, miknek alkalmazásából a' birodalomnak nemcsak nemzetgazdasági, hanem finanszialis tekintetben is nem csekély haszna lehet: bizvást hihetjük, hogy a' reánk eső vámjövödelmi mennyiség az 1,200,000 pftot – a' P.[ester] Zeitung szerint a' magyar kincstár' mostani tiszta vámjövödelmét – meg fogja haladni. Ha a' P.[ester] Zeitung' kérdéses cikkének írója a' vámszövetségi kérdést velünk tovább vitatni hajlandó volna, felszólítjuk őt különösen, hogy ezen pontot is figyelemre méltassa, melly körül mai cikkünk forog. – ☺

A' B.[uda] P.[esti] Hiradó, Hetilap és mi a' vámügyben

Miután, a' védrendszeri izgatás' következtében, a' vámsorompók' megszüntetésére a' másik párt' kebelében is szándék keletkezett: helyén vala elmondanunk az alkotmányos föltételeket, mik mellett mi készek vagyunk vámszövetségre lépni a' szomszéd örökös statusokkal. A' B.[uda] P.[esti] Hiradó, mellynek fontolva haladó pártja évek után nagy későn csakugyan eljutott oda, hol már évek előtt állott az ellenzék, örömet színelve, hirdeté a' győzelmet, miszerint sikerült neki a' P.[esti] Hirlapot valahára megtérítenie. Látszatos öröme azonban nem tartott soká. A' Hetilap ugyanis, közbe szólva vitáinkba, a' B.[uda] P.[esti] Hiradóhoz némelly kérdéseket intézett, „mellyeknek megoldása nélkül a' vámügyben véleményt képezni nem lehet, 's mellyekre a' közbenső vámvonal' késő eltörlésének apostolai, ha nyiltan, őszintén nyilatkozni vonakodnak, örökké azon alapos föltevés fog ellenökben harcolni, hogy szándokuk veszedelmes 'stb.” Mi ismétlők e' kérdéseket, várva a' velünk egyetértést szinlő B.[uda] P.[esti] Hiradótól, hogy nemzetünk' alkotmányos és statusgazdasági érdekeire nézve a' közönséget, nyilvánosság' organumához illő határozottsággal, részéről is siet megnyugtatni. Mondottuk, hogy ha ezt nem teszi, alkotmányos lapnak sem fogjuk tarthatni. A' B.[uda] P.[esti] Hiradó mindezekkel nem gondolva, ismét tanusítá, miszerint nála a' „legyünk őszinték” feliratok nem egyebek üres szójárásnál. Nem szólunk a' Hetilap' kérdéseire tett „csak azért sem”-féle nyilatkozatról. E' dacz' gyermekességét eléggé feltünteté a' Hetilap. Utasítjuk olvasóinkat K.[ossuth] L.[ajos] ur' jun. 26-ki czikke' megolvasására. De lássuk, mit felelt a' B.[uda] P.[esti] Hiradó nekünk? – A' helyett, hogy kérdéseinkre válaszolna, azokra felel, miket történeti tekintetben mondottunk. Meghamisitja a' historiát. Állítja, mikint pártja régebben azért ellenzé a' vámsorompók' megszüntetését, mivel az adóügy még nem volt eldöntve. Ez állítás azon tételen alapszik, mintha az adóügyi különbségek' kiegyenlitéseül állának fen a' vámkülönbségek; 's e' tétel' alaptalanságát a' P.[ester] Zeitungnak adott, jun. 9-ki válaszunkban már eléggé feltüntettük. Itt csupán a' historiát illetőleg kérdezzük: valljon az ellenzék ugyanazon időben, mikor a' P.[esti] Hirlapban annak hajdani szerkesztője, a' mi különösen tisztelt elődünk, a' vámügy körül megkezdte az izgatást, nem kezdett-e egyszersmind izgatni az adó' elvállalására is? Hol talált mindkét ügy akadályra? A' B.[uda] P.[esti] Hiradó' pártjánál, mellynek emberei ellenzék a'

vámügy' elintézését, – ledorongolák az adóügyet. Ezekről jó lesz megemlékezni. Sőt kérdehetjük, hogy jelenleg is, midőn az ellenzék' védrendszeri izgatását a' B.[uda] P.[esti] Hiradó elavult doctrinalis vitákkal hívé paralizálhatni, – irt-e a' B.[uda] P.[esti] Hiradó nem mondom ugyanannyi, de csak egyetlen cikket is különösen az adóelvállalás mellett? Nem, hanem a' B.[uda] P.[esti] Hiradó igen ért azon mesterséghez, mint lehet mások' érdemét érdemetlenül elsajátítani. Az ellenzék' emberei, e' népszerűség' vadászásával vádolt párt' hivei, kitették magokat a' népszerűtlenségnek, kockára tevék, az általok felizgatott szenvedélyek közt, nem egyszer éltöket is, – 's miután az eredmény közel áll, zajt csináltak, hogy, istennek hála, közel vagyunk a' célhoz, melly ellen minden fegyverekkel küzdöttetek. 'S ime már most hogyan csinálják a' historiát? Előállatok, mondván, hogy ti már rég' ohajtatok a' vámsorompók' megszüntetését, de az ellenzék – nem akart adózni. Nem ez-e a' logica az idézett hiradói cikkben?

Ismételjük, mikép' a' historiát tekintve, valamint sok egyéb kérdésben, a' vámügyi eljárásra nézve is, az ellenzék mondhatná a' conservativ párthoz, hogy: tandem aliquando. Mi azonban ezt nem fogjuk mondani, sőt mindaddig, míg a' B.[uda] P.[esti] Hiradó a' kijelölt alkotmányos és nemzetgazdasági kérdésekre választ nem ad, ismét és ismét ünnepélyesen tagadjuk, hogy közöttünk és közte, a' fenforgó tárgyra nézve, egyetértés volna. Igaza van a' Hetilapnak, hogy itt minden attól függ: hogyan? mikép? milly föltételek alatt?

E' részben mi a' Hetilappal tökéletesen egy értelemben vagyunk. De a' Hetilap, jun. 26-ki számában, tovább ment; a' kivihetőségek' kérdésébe bocsátkozott. Olly kérdések, miknek taglalásába bocsátkozni csak az utasítási rendszer kényszerít. Illy kérdésekben ugyan is, mint a' vámügy, melly annyi bonyodalmakkal, annyi érdek-összeütközésekkel jár, előre valami bizonyost mondani igen bajos. 'S az utasítások mégis egész részletességekkel, mégis positivitásra adatnak. Sok megyékben a' védrendszerre, másutt a' vámsorompók' megszüntetésére 'stb. A' másik részről ez utóbbit halljuk; ezért kelle elmondanunk, mit kíván alkotmányos önállóságunk, mit nemzetgazdasági érdekünk, ha ekkép' intéztetik el a' vámügy. Hogy a' Hetilap föltételeinket még egygyel megtoldotta, mondván: ovakodjunk pedig a' dohánymonopoliumtól! – helyesen történt. Mult évi tájékozásaink közt gyakran tevénk erről említést magunk is. Mi ebben szinte nagy akadályt láttunk, habár nem is olly nagyot, mint a' védrendszer' ellenében. Ez ellen, viszonyaink között, állásunk', európai stathelyzetünk' természete szól; míg a' dohánymonopolium, bármi nagy akadály különben, csak finanziaalis akadály, mellynek elhárítására számtalan

tervek lehetnek, a' nélkül, hogy Magyarország' részéről, mit mi szinte határozottan ellenzünk, kárpótlás követeltetnék, vagy a' dohánymonopolium hazánkba is behozatnék. Vegyük például a' dolgot nem csupán fiscalisi szempontból; vegyük számba a' nemzetgazdasági tekinteteket. Nem bírhatja-e Ausztriát arra, hogy e' monopoliumról maga is lemondjon, azon nagy haszon, mellyet egy jogszerűen birhatandott olly nagy piac fog nyújtani iparának, mint Magyarország; nem bírhatja-e illy áldozatra az egy koronás fő alatt egyesült népek' kölcsönös kiengesztelése? Mi ezt mind nem tartjuk lehetlenségnek, annál kevésbé, mivel tulajdonkép' nem is olly nagy a' dohánymonopoliumból származó haszon, mint kürtöltetik. Ne feledjük a' kezelés' tömérdek költségeit 's a' minden irányban olly nagyszerűleg gyakorlott csempészetet 'stb.

Azonban ismerjük el bár ez akadály' rendkívüli fontosságát: valljon a' mi dolgunk-e gondoskodni, hogy azon jövedelem milly uton mentessék meg. Ez a' szomszéd statusok' kormányát illeti. 'S ha a' másik rész ez akadály' daczára is kivihetőnek tartja a' vámszövetséget: akkor szóljunk mi ellenökben kivihetlenségekről, ha a' másik rész indítványához olly föltételeket kötne, mellyeket ellenezni alkotmányos önállóságunk 's nemzetgazdasági érdekeink parancsolják. Ekkor lesz egyszersmind illő a' vámkérdést egy új stadiumra vezetni, azon stadiumra, mellyben gyökeres orvoslás helyett, legalább a' baj' részletes és ideiglenes orvoslásáról kell gondoskodnunk.

Ezen harmadik esetről, ezen szinte bekövetkezhető stadiumról szólottunk már eddigi vámügyi tájékozásaink között is egy jegyzetben. Mondottuk, hogy a' vámszövetségnek még olly neme is lehet, hol nem törlesztetnek el általában a' közbenső vámok, hanem kölcsönös egyezkedések' útján fogunk nyerni egyes czikkeinkre némi kedvezményeket. Ha azon kedvezményeket, mikhez illy uton juthatunk, érti a' Hetilap' jun. 26-ki száma, midőn mondja: „nincs közöttünk senki, magát azzal mystificaló, hogy miután királyunk ausztriai császár is, mi a' magyar király' megegyezésével fogunk az ausztriai császár ellen önhatalommal védvonalt állítani; hanem gondoltuk 's gondoljuk azt, hogy alku és egyezés' útján fog Ausztria' hozzájárultával a' közbenső vám szabályoztatni, 's e' szabályzatnál kölcsönös méltányossággal hazánk' érdeke is (tehát nem a' védrendszer' elvei szerint: csak hazánk' érdeke) tekintetbe vétetni”; ha, mondjuk, ezen tekintetbe vétel mindaz, mit a' Hetilap védrendszer alatt ért, akkor az ő terve kétségtelenül a' legpracticusabb, a' legkivihetőbb. – Mi védrendszer alatt egészen mást értünk; 's az említett tekintetbe vétel' eredménye legjobb esetben sem lesz egyéb némelly vámkülönbségek' kiegyenlítésénél. Pedig, habár némi tekintetben a' védvám is kiegyenlítési vám: könnyen átláthatja bárki a' kettő között

az óriási különbséget, ha tudja, hogy az ugynevezett kiegyenlítési vám legtöbb esetben csak küllátszaton, számok' hasonlatán, 's nem a' terményző erők 's a' különböző országok' természeti és socialis előnyeinek tekintetbe vételén alapszik. Mi igen csekélynek 's igen nagy fáradságba kerülőnek tekintjük, az ez uton apránként nyerendett hasznot. Ez uton nem lesz kioltva, sőt minden egyes vámrovat' vitatásánál, minél közelebb vezetnek az adatok' kutatásai 's a' részletes viták a' polgárok' érdekeihez, az iparüzők' műhelyeihez, annál inkább nyer mindannyiszor új táplálatot az izgatás' tüze, mellyet a' viszonyok idéznek elő, 's mi miatt mégis annyi felől olly élesen gyanusítottunk. –

A' P.[ester] Z[ei]tung' vámszövetséget illető újabb cikkeire valamelyik közelebbi számunkban felelünk.

Vámügy [II]

A' pártok az ország' legmagasb érdekeit gyakran compromitálták, mert azt hívék, hogy mindent kell akarniok, mit elleneik elleneznek, 's mindent ellenezniök, mit elleneik akarnak. Az illy nemü politicát az utóbbi események Angliában hatalmasan megczáfolták, – 's mi, ha valaha illy politicának szószólói lettünk volna is, a' mikint soha sem is voltunk: – nem szégyenlenők most bevallani, hogy a' pártok' eljárása Angliában a' gabnatörvény' ügyében nézeteinket e' tekintetben jobbra változtató. Mi a' vámkérdést mindig e' szempontból tárgyaltuk, 's most is a' Pester Zeitung' junius' 30-ki számában a' vámszövetségről irt 's bennünket különösen illető czikk' szerzőjének kinyilatkoztatjuk, hogy a' meddig velünk 's mi vele egyetértünk, vele egy ösvényen haladni nem vonakodunk, – de csak addig 's nem tovább, mert ezen egyetértés' megünnepeltetésére a' vámkérdés' más részeiben, miénktől egészen eltérő nézeteket nemcsak soha el nem fogadunk, sőt valahányszor szóba jönnek e' nézetek, ellenök mindig harcra fogunk kelni.

A' kérdéses czikk' írója a' vámügy' egyik igen fontos oldalát ekkép' fogja fel: „Azon pont, mellyre nézve a' Pesti Hirlap 's mi egészen ellenkező oldalon állunk, a' rendek' állítólagos (!) joga a' vám- 's harminczadra valamely tényező befolyást gyakorolni. Törvényhozásunk' világos betűje 's századok' gyakorlata által be van bizonyítva, hogy ez a' korona' tulajdona, mint a' koronai jószágok 's a' bányák, – olly tulajdona, mellyet tőle elvonni 's kevesbiteni vagy kezelését szabályozni – a' rendek jogositva nincsenek.” – „Ezen elvből indulva ki, a' rendeknek az egyes vám- 's harminczadrovatok' meghatározására csak a' kérelem, panasz és tanácsadási jogot, nem pedig a' tulajdonképi törvényhozási együttműködést tulajdoníthatjuk. – Ha a' vám-törvény szóban forog, a' törv.[ény]hozás befolyását nem lehet kizárni, – de a' tariffa' meghatározása kizárólag a' fejedelmet illeti. Mi pedig a' tariffa' részleteit illeti, ezekbe csak a' korona' alkotmányszerű tanácsosai folyhatnak be.” 'stb.

Az akaratlanul tett hitvallomások kétségen kívül mindig a' legőszintébbek, – azon vallomások, mellyek' elébe legyünk őszinték-féle föliratokat függesztünk, igen gyakran csak álorczái hitünknek. Mi a' szerző' idézett soraiban illy öntudatlanul tett political hitvallomást láttunk, 's nem mondhatjuk, hogy tartalmának őszintesége fölött⁹⁸⁰

⁹⁸⁰ PH: fölött [sh., emend.]

mindenesetre örvendünk. Belőle e' három dolog világlik ki. Először: hogy szerző a' magyar törvényeket a' Corpus Jurisnak valamely oly kiadásából tanulhatta, mellyből a' némelyek előtt botrányosoknak tetsző törvények egészen kimaradtak. Mi utasíthatnók szerzőt a' Corpus Juris' közönséges kiadásaira, de hogy fáradságát megkiméljük, magunk fogunk itt néhány, e' tárgyra vonatkozó törvényeket idézni; 's különösen, hogy a' magyar törvényhozás a' harminczadot mint az adó' más nemét, csak országgyűlésről orsz.[ág]gyűlésre ajánlotta meg, kitetszik az 1635: 1⁹⁸¹ – 1638: 6,7 – 1647: 27 – 1649: 2 – 1655: 4 – 1659: 9 – 1662: 15 – 1681; 15 törvénycikkekéből. De, ha e' törvénycikkek nem volnának is a' Corpus Jurisban, nem volna-e elég csupán arra hivatkozni, hogy alkotmányos nemzet vagyunk, hogy törvényhozásunk több mint csupán a' rendek' kérelmi gyülekezete? Valóban a' P.[ester] Zeitung' kérdéses cikkirója kormányiabb e' részben a' kormánynál. Avagy midőn a' mult országgyűlésen a' vámügy tanácskozás alá jött, hallatszott-e csak egyetlen szózat is, melly e' részben a' nemzet' intézkedési jogát kétségbe vonta volna? nem elismertetett-e az felülről is azon leiratban, melly a' jövő törvényhozásra, tehát törv.[ény]hozási utra utasítá e' tárgy' elintézését? Azonban az érintett cikk' idézeteiből úgy látszik:

2) hogy szerző politicalai tanait Hallerből, a' statustudományok' restauratiájából merítette, midőn a' status' és korona' jogait a' privat jogok' szempontjából nézi. – Igen, a' törvényhozás' kötelessége a' fejedelem' szükségeit fedezni, hanem mikint 's micsoda forrásokból, – ezt a' kor' eszméi 's szükségei határozzák el.

3) Látjuk, hogy szerző azon magyar politicusok' egyike, vagy hogy azok' szempontjából akarja kezelni a' magyar politicát, kik uj intézkedéseknél a' törvényhozás' befolyását 's az alkotmányos biztosítékokat el akarják mellőzni, minek következménye nem lehetne más, mint, hogy a' régi constitutiok lassankint ujaknak, alkotmányos biztosítékokat nélkülözőknek engedvén helyet, az alkotmány, mint az agg' élete, minden criticus betegség nélkül kioltatnék. – A' vámjövödelem nem más, mint indirect adó; adó' dolgában pedig a' törvényhozást természetes jogaiból kivetköztetni nem lehet, hacsak egészen megsemmisíteni, postulatumok' gyűlésévé nem akarjuk alakítani. De a' vám egyszersmind az anyagi érdekek' regulátora, – életérdekek' állapota függ a' vámszabályozástól; ha tehát törvénykönyveinkben nyoma sem volna is, hogy hajdan a' vámügyre eldöntő befolyással birt a' törvényhozás, semmi áron sem léphetne valamely

⁹⁸¹ PH: 1635: – 1 [sh., emend.]

szomszéd országgal kereskedési vagy vámegyezkedésre, hogy az által jogáról, a' vámtariffa' elveinek 's egyes rovatainak szabályozására, lemondana.

Azon felszólításunkra, hogy initiálja a' kormány a' közös teherviselést, a' P.[ester] Zeitung' cikkének írója igen figyelemre méltó választ adott: „ezt, ugymond, előlegesen nem javalhatjuk, mert a' ki őszintén jót akar a' kormánynak, nem ajánlhat neki – mig olly ellenséges, meggondolatlan 's a' nyelv és nemzetiség 's leggyülőletesb előítéletekre (!?) appelláló ellenzékkel szemközt áll, – olly lépést, melly azok' soraiban, kik őt eddig istápolták, szakadást 's defectiot szülne. A' dicsőséget, hogy olly közhasznu rendszabály kezdeményezteték, 's érdekében agitáltak, – magatoknak fognatok tulajdonítani, – a' népszerűtlenség, melly a' practicus végrehajtásból háramolni fog, a' kormányt terhelné. – Nem; jobb, hogy az, ki a' munkát, véleménye szerint, megkezdé, – azt véghez is vigye. Ti ellenzék' emberei, kik a' kormány' irányában függetlenségtökkal dicsekedtek, – mutassátok meg, hogy függetlenek tudtok lenni a' helybeli érdekektől, vegyétek fel programotokba a' földadó' kiterjesztését minden ingatlan tulajdonra különbség nélkül, 's bizonyosak lehettek, hogy a' kormány' bajnokai' soraiban számosan találkoznak, kik veletek egyetértőleg fognak haladni, 's a' közjót elébe fogják tenni saját 's osztályi érdekeknek.”

Figyelmeztetjük olvasóinkat, hogy e' szózat a' conservatívek 's kormánypártiak' táborából jó. – Nevezetes ellentéte mindazon conservatív nyilatkozatoknak, mik szerint valódi abnormitas a' kezdeményezés' gyakorlata 's a' reform' vezetése az ellenzék' részéről. – Figyelmeztetjük a' B–P. Híradót e' cikk' elolvasására. Ezen conservatív új nézet bennünket csak régi, már többször elmondott hitünkben erősített meg, miszerint a' conservatív kormánypárt nem képes Magyarországon a' reformot keresztülvinni, hogy nálunk Peel' módjára kell eljárni, 's az ellenzéki erőt segedelemre szükségkép' fölhívni. Miből azonban az következik, hogy az ugynevezett reformer conservatív párt, midőn az ellenzéket örökösen gyanusítgatja, midőn pellengérré törekszik állítani azon pártot, mellyet a' reform' terén nem nélkülözhet, vagy reformálni nem akar, 's minden declamatioi pusztá ámitások, vagy pedig, ha szándéka csakugyan jó, 's állításai valók: az ellenzék' irányában a' legügyetlenebb politicát követi. – ☉

Vámügy [III]

Augusztus' első napja óta a' vámtariffában ismét némi változások történtek, ugymint a' külfölddeli kereskedésben: 1) a' fehéritetlen kenderfonal, lenfonal, csepűfonal és csipkefonal' (Nesselgarm) beviteli vámja 50 krról 2 ft 30 krra, kiviteli vámja 25 krról 10 krra tétetett.⁹⁸² Előbb ezen vámszabály alól ki volt véve a' csepű- és gyertyabélfonal, mellytől bevitelnél 25 kr, kivitelnél 12 ½ kr fizettetett. 2) Ugyanazon cikkelyektől félig és egészen fehéritett állapotban, előbb bevitelnél 3 ft 20 kr, kivitelnél 12 ½ kr fizettetett; most bevitelnél 5 ft, kivitelnél csak 10 kr; 3) festett-fonalak előbb a' bevitelnél 8 ft 20 krt, most 10 ftot fizetnek, kivitelnél szinte 12 ½ kr helyett 10 krt; 4) len-kender-kócz és csipke-czérna festetlen állapotban, előbb a' bevitelnél 13 ft 20 krt, most 15 ftot fizet; a' kiviteli vám pedig 25 ftról 10 krra szállított. 5) végre a' czérna' beviteli vámja festett állapotban 30 ftról 25 ftra csökkent, kiviteli vámja pedig egyenlően a' festetlenével.

Fontosabb azonban reánk nézve a' változás, melly a' Magyarország és az ausztriai örökös tartományok közti közlekedésben ugyanezen említett cikkekre, t. i. len-kender-csepű-és csipke fonalra 's czérnára nézve létrejött, 's mellyet, egyszerre áttekintés' kedvéért, táblázatban adunk:

	Bevitel Magyarországra			
	előbb		most	
	beviteli	ausztriai ki- viteli vám	beviteli	ausztriai ki- viteli vám
1) fonal fehéritetlen	– ft 25 kr	– ft 10 kr	– ft 10 kr	– ft 5 kr
2) fehéritett fonal	1 „ 15 „	– „ 12 ² / ₄ „	– „ 50 „	– „ 10 „
3) festett fonal	1 „ 40 „	– „ 12 ² / ₄ „	1 „ 40 „	– „ 10 „
4) festetl.[en] czérna	2 „ 30 „	– „ 25 „	1 „ 40 „	– „ 10 „
5) festett czérna	2 „ 30 „	– „ 25 „	1 „ 30 „	– „ 10 „

Bevitel az örökös tartományokba

	előbb		most	
	beviteli	ausztriai ki- viteli vám	beviteli	ausztriai ki- viteli vám

⁹⁸² PH: tétetett: [sh., emend.]

	harminczad	viteli vám	harminczad	viteli vám
1) fonal fehérítetlen	– ft 25 kr	– ft 10 kr	– ft 10 kr	– ft 5 kr
2) fehérített fonal	1 „ 40 „	– „ 12 ^{2/4} „	1 „ 40 „	– „ 10 „
3) festett fonal	4 „ 10 „	– „ 12 ^{2/4} „	3 „ 20 „	– „ 10 „
4) festetl. [en] czérna	2 „ 30 „	– „ 25 „	2 „ 30 „	– „ 10 „
5) festett czérna	3 „ 20 „	– „ 25 „	3 „ 20 „	– „ 10 „

A' Pester Zeitung megemlíti azon jótékonyt, melly e' vám-változtatásban az ausztriai örökös tartományokra nézve foglaltatik, hogy t. i. a' kézzeli lenfonás' fontos iparága, melly százazreknek ad táplálatot, de a' melly, a' gerardféle gép' feltalálása' következtében, a' külföldi gépfonás által elnyomatott, rögtöni enyészettől megmentessék, 's azon előny, mellyel Anglia ezen találmánynak első sikeres alkalmazásában 's további kifejtésében és egyéb a' fonó iparnak kedvező körülményekben bir, kiegyenlítették. E' czél az előbbi vám által nem vala elérhető, mert az a' dolgoknak csak azon állapotához vala mérve, midőn a' fonal kézi fonás által hozatott létre, 's az értéknek alig tevé 1, sőt a' csepüfonalnál alig fél száztólíját. Ezért a' kézi fonás szemlátomást hanyatlott, a' felállott fonógyárak elbuktak, vagy csak alig tengettek, a' lentermesztés régi pangása' állapotában senyvedt, sőt Sléziában és Csehországban komoly természetü nyugtalanságok is ütöttek ki. – E' szomorú viszonyok' ellenében tartatott szükségesnek a' tariffa-változtatás. Az új beviteli vám még mindig elég alacsony, 's a' diametrális érték' 2 ½ száztólíját nem mulja felül, de megszünteté a' len- és csepüfonal közti különbséget, 's talán épen elegendő lesz a' kézfionókat a' csekélyebb finom numerusokra nézve, mellyek ezentul azoknak egyedüli keresete leendnek, 's a' gépfonást a' középminőségek' productiójára nézve sikeresen megvédeni.

Ugyanez alkalommal, haladva a' már megkezdett uton, a' Magyarország és az örökös tartományok közti közlekedésben is némi könnyebbülés 's kedvezés engedtetett a' belföldi iparnak, mi által az terjedtebb vásárra tarthat számot. A' jövedelem, mellyről a' pénzügyi kormány e' tekintetből lemondott, az 1844-ki kereskedési adatokat véve alapul, 4000 pftot tesz; ha t. i. a' forgalom' nagyobb élénksége nem fogná bőven fedezni, mit eddig a' nagyobb vám biztosított. – A' tett változtatás mindazáltal mégis jobb a' semminél; 's mi mindannyiszor örülnénk, valahányszor csak fokozatos előhaladást látunk a' kölcsönös viszonyosság 's magyar hazánk iránti méltányosság' útján, ha a' kedvezmények' ingatagságától nem kellene a' nemzetnek félni, ha azokat a' törvényhozás' alkotmányos alakban nyilatkozó akarata adná, mi azoknak állandósága iránt bizodalmat öntene a' keblekbe, 's így az azokat alapítandó vállalatokhoz kedvet ébresztene. – 'S ha a'

fenelődött számokat hasonlítjuk, még most sem vehető azokban észre olly kiegyenlítés, melly az ipari fejlettségnek egyenlő fokán álló országok közt igen megnyugtató 's kielégítő lehetne; tekintsük csak a' magyar kivitel 's az ausztriai behozatal' különbségeit; 's hátha még meggondoljuk, mikép' ott, hol egyik ország' ipara, százados pártolás által, kifejlett 's megerősödött már, a' másiké pedig bölcsői állapotban maradt: kiegyenlítő vám egyedül csak a' védvám lehetne, melly a' haladottabb ipar- 's kézműzetnek a' keletkező feletti tömérdek előnyeit tekintetbe vevén, az elmaradottat vegye pártfogása alá. Itt az egyenlő számok sem kielégítőek többé. – Illy részletes, apródonkint nyujtott 's ingatag kedvezményeknek nem nagy mértékben örülhet azon országnak polgára, melly, független önállóságánál fogva, a' vámok' szabályozása iránt, legrégibb időktől kezdve egész a' legujabbakig, mindenkor országgyűlésileg intézkedett, 's eziránti fontos jogát mindenkor fentartotta, – 's mellynek iparán, mostani elmaradott 's bölcsői állapotában, leginkább csak saját érdekeihez képest józanul szabályozott védvámok segíthetnének, 's melly a' fenálló viszonyok közt, legalább is teljes kiegyenlítési vámszabályozást a' legméltányosabb követeléssel várhat. – **

A' vámügy és dohánymonopolium

Mi a' vámejtörés' hasznai iránt soha sem éltünk illusiókban. Jobbnak tartottuk a' mostani állapotnál, 's kivihetőbbnek a' védelem' tudományos értelemben vett, különben általunk is legjobbnak tartott rendszernél: – ennyi az egész. Hittük, hogy ha vámszövetségre lépünk az örökös tartományokkal, ollyforma viszony jó közöttünk létre anyagi tekintetben, mikint van a' Zollverein' státusai közt, déli és éjszaki Németország között. A' tapasztalás mutatja, mikép' a' szövetkezés óta a' tőkék kezdenek széteszlani az egész szövetségben, honnan azon körülmény fejlett ki, hogy a' déli státusok a' szövetség legerősb pártolói. Igaz, nekik vannak panaszai a' szövetségi vámszabályozás ellen, mellyben tulnyomó a' porosz érdek. 'S talán nekünk is fogna lenni egyszer 's másszor panaszunk, érdekeink' alárendeltsége miatt. Azonban tőlünk függene a' szövetség' kötésekor illő befolyást szereznünk a' külső vámok' szabályozásába; tőlünk függ a' védegyesület' életét, a' vámtariffa' hijányinak pótlására, továbbra is fentartani. Mi azt hisszük, mikép' e' nemzetben van annyi erő, hogy midőn anyagi érdekei mellett felszólal, felszólalásának birand olly súlyt adni, mellynek soká ellenállani nem lehet.

Hittük továbbá a' közbenső vámok' eltörlésére nézve, hogy az által nemzetiségünk olly kevésbé fog veszélyeztetni, mikint az olasz nemzetiség jelenleg az által, hogy vámkorlátok nem zárják el a' német örökös tartományoktól. Szomorú dolog is volna, ha nemzetiségünk' garantiáit azon korlátokban kellene főleg keresnünk, mellyek a' magyar és ausztriai birodalmat egymástól különválasztják.

Azonban soha sem hittük, hogy a' vámsorompók' eltörlesztése olly valami volna, mit Ausztria nagy engedményképen engedhetne nekünk; mindig többre becsültük azon hasznokat, elismerők tulnyomóságát azon előnyöknek, miket a' közbenső vámok' eltörléséből, főleg kezdetben, az örökös tartományok huznának. Azon behozatali vám, melly közöttünk 's Ausztria között fenáll, bármi kicsiny különben, mégis van annyi, hogy a' szállítás' költségeihez adva, emeli piacunkon az ausztriai portékák' árát, nehezíti a' versenyzést saját gyártmányinkkal. Ennek eltörlése is nyereség fogna lenni az ausztriai iparnak.

Igy állván a' dolog, de szem előtt tartva egyszersmind alkotmányos önállóságunkat is, egyáltalában nem valánk hajlandók, azon, a' mostaninál kezdetben csak némileg jobb

állapotot, mely a' közbenső vámok' eltörléséből eredne, minden áron megvásárlani. Ennélfogva tüztünk föltételeket a' szövetséghez, mik alatt elfogadhatónak véljük azt.

Egyike volt e' föltételeknek, hogy a' dohánymonopolium hozzánk be ne hozassék. Pártunk' több kitünő egyénei azonban épen e' kérdésben láttak olly financialis akadályt, mi miatt, a' bonyolult pénzügyi viszonyok között, a' vámsorompók' megszüntetésével komolyan foglalkozni nem is lehet. Tehát vak lármának mondaték minden előkészület, mi iránt tudomásunk volt. Mi ugyan mondhatók vala, hogy talán az egy koronás fő alatti népek' anyagi érdekharczának megszüntetése, az innen eredő idegenkedések, ingerültségek' lecsendesítésének politicalis tekintete, az iparnak emelése tul a' Lajtán 's a' tőkék' átszivárogtatása e' szegény Magyarhonba, mely most nem képes olly mértékben, mint különben volna, megfelelni szövetséges hivatásának: legfőbb erejét képezni az összes birodalomnak, – 's végre egy jogszerűleg szerzendett olly nagy vásár, mint Magyarország, megérdemli azon, bár soknak tetsző 10–14 milliónyi áldozatot, mennyi a' dohánymonopoliumból bejő; mondhatók vala, mikép' az innen származandott veszteség más financialis ágak' rendezettebb kezelése által fedeztethetik, mikint fedeztetik ez uton a' bevétel és kiadások közötti deficit, mely a' státusadósságok által okoztatik. Azonban ismertük az ellenvetéseket is, mik okoskodásaink' ellenében felhozathattak. Épen e' deficit' máshonnan fedezésének szüksége teszi nélkülözhetlenné a' dohánymonopoliumból bejövő jövedelmeket is, 's e' jövedelmek, mind a' mellett, hogy a' csempészet a' határszéleken (épen a' vámtisztek' elősegítésével is üzetvén) igen nagy, az ujjabb időkben tett egyszerűbb, rendezettebb kezelési szabályok mellett, naponkint növekednek, míg a' kezelés' roppant költségei aránylag kevesednek. Ide járul, hogy a' dohánykezelés a' tisztviselők' egész nagy lánczolatát hozá létre, kiknek jövőjéről gondoskodni, terhül szinte a' státus' nyakában fogna maradni. 'S végre a' monopolium' eltörlésztése után, az ausztriai tartományok is természethevén dohányt, ekkép' a' mi természetményünk nem találna olly nagy keletre, minővel egyelőre magunkat talán kecsegtetjük. 'S ebben ismét egy ok van, minélfogva a' sorompók' eltörlését minden áron megvásárlani akarnunk esztelenség volna.

Illy formán áll a' dohánymonopolium' kérdése, viszonyban a' közbenső vámok' eltörlésével. A' dohánymonopolium' megszüntetéséről Ausztriában alig lehet szó; míg viszont mi teljes erőnkéből ellenezzük behozatalát, mi által a' törvényhozás hazánk' egy annyira nevezetes iparágát tenné semmivé, minő a' dohánytermesztés.

De vizsgáljuk, valljon egyedül törvényhozás' utján hozathatik-e be a' monopolium? A' gyáripár' története e' részben felvilágosító példákkal szolgálhat. Nem látjuk-e a tőkék' versenyét a' munkával, a' nagy tőkék' harcát a' kis tőkék' ellenében. Egy óriási

iparvállalat megdönti azon iparág' minden kisebb intézeteit. Nem kell egyéb, csak a' kormány állítson néhány nagy dohánygyárt az országban, állítson nagyszerű raktárakat, 's minden most fenálló dohánygyáraink bukni fognak. Avagy kiállhatják-e egyesek a' versenyt a' státusintézetekkel? Igaz, hogy a' státus' kezelése rendesen drágább szokott lenni a' magányüzletnél; azonban ne feledjük a' státusintézet' egyéb számos előnyeit. Milliók jönnek harczba filléreinkkel; a' magánygyárnoknak folytonos jövedelme mindene, ha veszt a' vállalatban, bukik, míg a' státus az első évek' bukását, jövő nyereség' fejében, egyéb jövedelmeiből könnyen fedezi. 'S aztán ne feledjük a' vámok' szabályozását. A' dohányt a' gyárak különböző külföldi levelekkel szokták vegyíteni, hogy izletesb legyen, 's a' raktáraknak is van szüksége külföldi dohányra, főleg szivarra; a' külföldi dohány' behozatali váma pedig most is szerfölött magas. A' vám' általános leszállítását mi nem követelhetjük, a' nélkül, hogy a' külföld' versenyzését ne hozzuk ez iparágunkra. Ellenben a' státusintézet talál benne módot, hogy a' behozatalt, mennyire szüksége van, ingyen nyerje. Nem zárja-e ki már csak e' körülmény is minden egyéb gyárak és raktárak' versenyzését. 'S ha a' többi gyárak nem állják ki a' versenyt, ha azon iparágban minden egyéb vállalat megbukott: ekkép' tetteg' be lesz hozva, az iparelőmozdítás' színe alatt, mi törvényhozási uton kivihetetlen. De ez által egyszersmind vége aztán dohánytermesztésünknek is. – A' monopolium a' mezei gazdaság' ez ágát előlte mindenütt. Azon kevés dohány, mi Franciaországban, a' monopolium mellett is, természetik, nem tesz e' részben kivételt. Ki is kívánna természetni ott, hol a' monopolium' kezelője egyedül áll a' piacon. Az árt, egyéb körülmények mellett, mindig a' vevők' keresése szokta meghatározni. Hol a' vevő egyedül áll: vagy rajtunk vesz az ára, vagy kénytelenek vagyunk olly áron oda engedni, minőt a' vevő szab.

A' siker, a' dohánymonopolium' megalapítására nézve, ez uton bizonyos. Azonban mi a' monopolium' behozatalának ezen módját még veszélyesebbnek tartjuk, mint, ha törvényhozói uton hozatnék be. Ha szükség lesz, bővebben kifejtendjük okainkat. Most csak azon okokhoz ragaszkodva, mellyek általában a' dohánymonopolium ellen szólnak, elégnék tartjuk megjegyezni, mikép' részünkről, illy áldozattal, melly iparüzőink' egy részével tönkre tenné mezőgazdaságunk' egy nevezetes ágát, egyáltalában nem ohajtjuk a' közbenső vámsorompok' eltörlését, 's hajlandóbbak vagyunk részletes alkudozásokba bocsátkozni a' vámszabályzat' tételei fölött, kölcsönös engedmények 's az érdekek' kiegyenlítése végett. Ez a' legkevesebb, mit követelhet nemzetünk, mellynek, már alkotmányos önállóságánál fogva is, joga volna független védvámrendszerre.

Városi ügy

Vannak a' napi politicának szóvivői, kiket Cormenin után a' fecskékhez hasonlíthatunk, melyek szárnyaikkal majd a' földet, majd a' házak' falait legyintik reptőkben, 's magasabbra csak igen ritkán bírnak emelkedni. Nem kerülheti ki az ember hazánkban, hogy uton útfélen illy státusférfiakba ne ütközzék. Ha ezekkel szólunk a' városi ügyről, ha ezeket kérdezzük, valljon tanácsos-e különválasztani az országgyűlési szavazatjog' kérdését az administratív rendezéstől? nagyszámu visszaélések' elsorolásával állanak elő a' városi közigazgatás' köréből, megannyi bizonyítványokul, hogy a' hazának elsőbb teendője nincs, mint a' városok' administratív rendezése. Ez az, mi szerintők a' polgárokat legközelebről illeti; 's ugy vélekednek, miszerint a' városi ügy iránt elvesztjük a' polgárok' rokonszenvét, azon pillanatban, mihelyt a' két kérdés egymástól különválasztatik.

Lássuk, mennyiben helyes ez állítás?

Az administratív rendezés' fontosságát senki sem ismeri nálunk jobban. Mindazon okok, mikkel a' községi rendezés' ügyét támogattuk, kétszeresen fontosak, midőn az ipar, kereskedés és civilisatio' gyűlhelyeiről, a' városokról van szó. Azonban az administratív rendezés, alkotmányos garantiáink' jelen helyzetében, független municipiumok' teremtését tévén szükségessé, sokkal több nehézséggel jár, hogy sem tanácsos lenne, tőle függeszteni fel a' főczélt, a' törvényhozás' erősítését, míg más részéről szinte nagyobb fontosságu, semhogy a' mondott főczél' eszközeül kívánók használni. Erősen meg vagyunk győződve, mikint az illy administratív⁹⁸³ rendezéstől, melly ekkép' csak eszközül használtatnék arra, hogy a' városoknak befolyás szereztessék a' törvényhozásba, melly talán központosítandaná a' közigazgatást, az alkotmányosság' új biztositéka nélkül, méltóbb joga van félni polgártársainknak, hogyses kívánatos dolognak tartanak, mindenáron és mindenekelőtt sürgetni azt. Ez egészen külön, egészen saját czél, melly ha most tömérdek akadályra talál, a' politikai rendezéstől különválasztva, a' territorialis hatóság 's egyéb, már eddig országos többséget nyert javaslatok' nyomán, sokkal jobban intéztethetik el a' szabadság' érdekében, ha most nem, majdan a' polgárokkal együtt és általok is, mint jelenleg egészen rólok nélkülök.

⁹⁸³ PH: administratív [sh. emend.]

'S aztán nem is az tulajdonkép' a' kérdés: mi érdeklí közelebből a' városok' lakóit? Az a' kérdés: mi illeti az országot közelebből.

Törvényhozásunk még a' régi alkotmány' értelmében sincs kiegészítve. A' negyedik rend ma egészen jelentéktelenül ül ősei' törvényhozó székeiben, nézőül csupán, midőn cselekvő rész illetné őt. Valóban gunyos állás, ama' hajdani befolyás' ellenében, mellynek tulnyomóságra növekedése miatt egykor törvényekben keresett biztosítást a' nemesség. Azonban, bármi jelentéstelen most a' városok' állása a' törvényhozásban, mégis birnak annyi befolyással, mennyi elegendő munkálkodásában akadályozni, erejében gyöngíteni különben is olly lassan mozogható, különben is olly gyöngé törvényhozásunkat. És pedig, ha nem vesszük is figyelembe azon veszélyeket, mik e' versenységéből származhatnak, ha egy harmadik elem lép a' versenygők közé, alkotmányunk' rovására tenni igazságot: avagy egyébkint is olly stadiumán állunk-e a' kifejlődésnek, mellyben a' drága időt országos rendeink egymás közötti versenygéssel pazarolhatják? Midőn nyugoton a' státus egészen új alakot öltött, 's nagyszerű socialis reformok' előestéjén állanak a' civilisáltabb nemzetek, mi még a' hűbériség' zsibbasztó köntösét sem birjuk levetkezni. Más státusokban új elemek is fejlődtek; az ingatlan vagyon mellett az ingó, a' földmivelés mellett hatalmas industria és kereskedés. Ez új tényezők' kifejtéséről, mellyek jelenleg egész világot mozgásban tartják, mi nem gondoskodtunk, habár nálunk sem hiányzanak elemei. Ne higyük, hogy e' részben mulasztásunkat, pusztán hazafiságunkra támaszkodva, helyrehozhatjuk. Azon elemek' szövetségére van szükségünk, mellyeknél érdeké vált, velünk ez irányban közremunkálni, 's mellyek e' részben, buzgóság mellett, gyakorlati ismeretekkel is birnak. Illy elemmel erősítjük törvényhozásunkat a' polgárság' képvisellete által. 'S midőn ekkint országgyűlésünk egy lépést tön azon cél felé, hogy a' nemzet' képviselétében minden országos érdekek befoglaltassanak; a' költő szerint, feltűnnek előttünk a' tulsó part' alakjai is. Világosabban szólva: midőn a' régi alkotmányt kiegészítjük, a' 47 város között, népszám szerint, 16 szavazatot osztván fel, a' testületek' elavult képviselleti formájáról átmegyünk a' számszerintire, 's – első kövét tesszük le a' népképviselatenek. 'S ez az, minélfogva a' városok' országgyűlési szavazatjogának kérdését olly különös fontosságunk tartjuk, hogy azt nem örömet akarnók továbbra is feláldoztatni azon political eljárásnak, melly nehézségeket halmoz egybe.

A' polgárság a' néphez tartozik, ahhoz kötik őt a' teherviselés' közösvolta 's általában érdekeinek rokonsága. A' városok azonban a' nép' több osztályai fölött olly előnyökkel birnak, mellyek nem kis nyomatékuk political elleneink előtt. Azon érdekeken tul, mellyek a' népképviselatenet sürgetik, szavazatjuk mellett az országgyűlési már

meglevő állás' elrendezésének elutasíthatlan szüksége 's historiai és fenálló törvényes igények is szólanak. Minélfogva semmi sincs inkább a' logikai egymásután' rende szerint, nincs biztosabb ut, átmenni a' népképviselőre, mint a' népelem' e' részének szereznünk mindenekelőtt befolyást ott, honnan a' jogok osztatnak, – a' törvényhozásban. A' polgárság, okulva a' multakon, bizonyosan érteni fogja feladatát, 's megczáfolja azon aggodalmat, melly előrehirdeti, mikint fog ez új életre költött elem a' rendiség' formáiban ismét megkövesülni. Ez aggodalmat alaposnak mondhatnók, ha a' városok, a' testületi képviselőt' elvei szerint, 47 szavazatot kapnának. Tizenhat szavazattal azonban gyöngének érzendik magokat a' többi rendek, az aristocratia' ellenében, 's önérdékben álland, minden erővel közremunkálni, hogy rokon elemekkel erősítsenek.

'S e' rokon elemek – a' nép. Kik a' hűbériség' korában, a' hatalmas várurak elől városok' falai közé vonultak, és kik továbbá is a' mezők' mívelői maradtak, kik elváltak a' szolgaság' idején, egyesülendek ismét a' szabadságban. A' hűbériség' mindinkább eltűnő nyomain pedig civilisatio és nemzeti jólét fognak felvirulni. – ☉

39.

Dohányügy

I.

Tekintsünk vissza kissé a' történetekre. Negyedfél hónap előtt hire kezdett szárnyalni, mikép' az udvari kamara Magyarország' több helyein 's jelesen Temesvárott szivargyárat szándékszik állittatni, 's boltokat nyittat a' fővárosban, mellyekben külföldön készített szivarait 's burnótját árultatni fogja. A' nürnbergi ujság' bécsi levelezője ezen intézkedésben nem csupán financialis intézkedést látott. Itt, ugymondá, az utógondolat nem egyéb, mint dohánymonopolium Magyarországon. Mi a' dohánytermesztők és gyárosok' érdeke' tekintetéből sokkal fontosabbnak tartottuk e' dolgot, hogysen iránta aggodalmainkat előadni szükségesnek ne tartottuk volna. Igy keletkezett aug. 23-kán a' „vámügy és dohánymonopolium” czimü figyelmeztető cikkelyünk.

A' conservativ lapok aggodalmainkat tulságosaknak mondották; 's midőn a' Pester Zeitung a' trafikák' megnyitását tudatta, hirdetni kezdték, mikép' az egész intézkedésnek czélja csupán a' közönség' kényelme 's csak jó és olcsó szivar. A' Hetilap oct. 20-kán csodálkozással emlité, hogy ezen, isten tudja mi mindenféle kicsávázott nemére a' jó magyar dohánynak, mitől a' bécsi csömörlik, mit minden utakon a' magyar dohány' csempészésével kikerülni igyekezik, olly nagy közöttünk némellyeknek appetitusa. 'S mi egyáltalában nem láttuk a' dohányozó közönséget olly szomorú helyzetben, midőn például csupán a' váczi utczában három dohánykereskedés volt, hogy ugyanott egy negyediket nyitni lett volna a' teendők' legfőbbike, valamint azt sem képzelhetők, hogy a' költséges kormánykezelés tartós ideig nagyobb olcsóságot ígérhetne, mint a' naponkint inkább fejledező magányipar' versenye. Ez lehetetlen; 's midőn mégis nagyobb olcsóság ígértetik a' conservativ lapok által a' közönségnek, már maga e' körülmény is elegendő ok vala bennünk aggodalmat gerjeszteni, mert bizonyságul szolgált, hogy nem lehet cél: egypár trafika' megnyitásánál megállapodni, hanem hogy e' trafikák' felállítása csak eszközül szolgál olly terv' kivitelére, melly végett némi áldozatot sem lehet sajnálni.

Vannak ugyan a' már fenálló trafikákra nézve is észrevételeink közjogi tekintetben; mondhatnók, mikép' alkotmányos országban a' kormány' jövedelmi forrásait a' nemzet határozza meg. Szólhatnánk azon visszás helyzetről, mellyet a' végrehajtás elfoglal, midőn

a' nemzet által körülírt hatalmat arra használja, hogy a' gyáripár és kereskedés' mezején maga lép versenyzésbe az egyes polgárokkal. Mindezek azonban más téren bővebben vitattathatnak. Mi csupán azon új fordulatra figyelmeztetjük olvasóinkat, melyet a' B–P. Híradó' közelebbi cikkei után vőn e' kérdés.

A' B–P. Híradó nem rég' tizenegy cikket irt a' vámügyi eligazodás' tárgyában. E' cikkek után már most tökéletes eligazodást nyertünk, ha nem is a' vám-, legalább a' dohányügyre nézve. Nem tagadtatik többé a' cél. A' conservatív vezér nem olcsó dohányt ajánl többé, hanem olly jövedelmi forrást keres, melly kellő rugékonysággal bírván, egyszersmind a' vámügyi eligazodásnak is vehiculuma lehetne. 'S a' dohányon állapodnak meg szemei. 'S a' jövő országgyűlésnek egy egész tervet ajánl, miszerint a' dohánymonopoliumot Magyarországon behozhatónak véli. E' szót azonban: „monopolium” sok ügyességgel lehetőleg kerüli az egész javaslat' folytatásban, 's a' helyett többnyire országos rendelkezés, közkezelés 's egyéb hasonló szelidebb kifejezéseket használ. Ugy látszik, mintha maga sem tudott volna értekezése' folyama alatt szabadulni azon rossz benyomástól, melly a' nemzetgazdaságtanban, kevés, főleg közrendőri tekintetek által igazolt kivétellel, kíséri az egyedárusságnak már nevét is. Mi igyekezni fogunk jelen cikkeinkben, habár csak futólag, e' rossz benyomás' okairól is szólni egypár szót; e' helyen, mielőtt a' híradói javaslat' taglalására térnénk, örvendetes körülményül tüntetvén föl, miszerint törvényhozási utra tartozónak ismerve el e' tárgyat a' B–P. Híradó, a' socialis uton tett kísérlet' sikere fölött tettleg maga is némi reménytelenséget fejezett ki. – Azonban lássuk, minő okokkal ajánlja tehát tervét a' törvényhozásnak.

„Mindenekelőtt megemlíti, miszerint a' dohány az ausztriai birodalomban, 24 millió lakos után, csempészet mellett is, 12 millió p.[engő] forint tiszta jövedelmet ad. Hasonló arány szerint, ugymond, a' magyar finacziák (vagyis szerinte a' kir.[ályi] kamara) 6 ½ millió pftot vehetnének be 'stb.⁹⁸⁴ Honnan szerinte következő hasznok származnának: 1) hogy közkezelés alatt állván a' dohány' dolga, nem szükséges többé az ausztriai határszélen vámsorompónak a' dohány' bevitelének akadályozása végett fenállani; 2) a' dohány' jövedelméből megfizethetjük azon sommát, melly a' harminczad' megszűnéseért járand, 's e' felett közczélokra is szép öszlet marad; 3, dohánytermesztésünket biztosítjuk, mert a' természetnek az ausztriai dohánykormányzóságon kívül még biztos vevője volna, t. i. a' magyar dohányigazgatóság 's még e' fölött a' külföld.”

⁹⁸⁴ PH: 'stb, [sh. emend.]

Mi ez ugynevezett hasznok' elsejét illeti: más alkalommal már elmondottuk, hogy ha szinte hajlandók volnánk is a' magyar kincstár' harminczadjövedelme' elvesztéséből származó veszteséget pótolni, nem kívánjuk azon, főleg kezdetben, igen kevés hasznot, melly a' vámszövetségből eredne, olly áron vásárlani meg, melly semmivé fogná tenni közgazdaságunk, kereskedésünk sőt már most műiparunknak is egy nevezetes ágát. Ez eljárást az által sem véljük igazolhatónak, hogy belőle közczélokra is szép öszlet maradna fen. Az iparüzők' egy részének romlására építeni a' közjólét' épületét részünkről szükségtelennek sőt ártalmas és igazságtalannak tartanók. Már pedig mi lenne eredménye a' dohánymonopoliumnak? Iparüzőink' azon része, melly mezőgazdaságunk' ez ágát értékesíti, kenyerétől fosztatnék meg; a' napi munkások előtt egy kereseti forrás bedugatnék; 's a' dohánytermesztés is semmivé fogna lenni. Nem sok ész kell ugyanis belátni, minő fallacia van abban, hogy a' magyar dohányigazgatóság, melly, a' Hiradó szerint, a' királyi kamara alatt állana, versenyzőül lépne fel az ausztriai ellen. Hiszen félszázad óta áll sérelmeink között, félszázad óta sürgeti a' nemzet, hogy a' magyar kamara a' birodalmi kamarai függés alól fölmentessék. Vagy talán a' külkereskedésben találhatnának kármentesítést kereskedőink? Igaz, egykor nagy dohánykereskedésünk volt a' külfölddel; de azt a' vámok tönkre tették. Időközben a' nemzetek megszokták Amerikából 's máshonnan fedezni szükségüket. Most e' külkereskedés nem olly nagy, hogy a' hazai gyárak' piaczat pótolhatná. És ki áll jót, hogy a' birodalmi határszélek' vámszabályai ismét tetemesen változni nem fognak, – ki áll jót akkor, midőn a' végrehajtó hatalmat, melly jelenleg rólunk nélkülünk gyakorolja a' vámszabályozási jogot, magunk tesszük gyárossá, kereskedővé, 's ekkép' érdekeit a' csupán fogyasztókul tekintett státuszpolgárok' érdekeivel magunk hozzuk összeütkezésbe. Lehete ugyan e' részben némileg megnyugtatni a' nemzetet a' Hiradó' vezérének, ha a' birodalmi vámrendezésbe biztosítani kívánta volna nemzetének azon befolyást, melly bennünket, ha vámszövetségre lépnénk Ausztriával, nemzetgazdasági fontos tekinteteken kívül már azon okból is illetve, mert határaink képeznék a' két szövetséges birodalmak' határainak egy részét, – 's melly befolyás nélkül hogy szó sem lehet vámszövetségről köztünk 's az örökös tartományok között, eléggé bizonyítja csak a' jelen eset is.

Ha ezek szerint az előadottakban sok álokoskodás van, ha némileg nevetségesen is tűnik fel, midőn a' hiradói vezér mostani nagy számu gyárosaink' versenyét a' két kamarai igazgatóság' versenye által akarja pótoltatni: még különösebbnek kell tartanunk másik két okoskodási módját. Halljuk csak!

„4. Közkezelés alá vettvén, ugymond, a' dohány, nagyszerű dohány-, szivar- és burnótyáraknak kellene országosan felállíttatni, mi által a' dolgozó osztályból számosaknak keresete jobban biztosíttatnék, mint a' hogy' az most van magánkezelés mellett biztosítva.” – Nem hisszük, hogy a' Híradó' vezére illyesmit komolyan állíthasson. Ki nem hallott külföldről panaszokat esetekről, mik szerint a' gyártulajdonosak egymás között összeegyeznek munkásaik' bérére nézve; 's hogy ez egyik oka a' munkások' végtelen nyomorának, 's hogy ez némileg olly állapotot idéz elő a' munkások és gyárak között, mikint a' földhözköttöttség volt a' jobbágyokra nézve. Szomorú sors, melly az embert, hogy élelmi szükségét fedezhesse, függetlenségétől fosztja meg. Már kérdjük, nem könnyebb-e illy ármegszabás, a' munkásoknak e' függésbe hozása a' bérre nézve, ha az ország' különböző vidékein épült gyárak' tulajdonosa ugyanaz? Avagy itt ismét azon falláciát kívánja az érdekes vezér használni, miszerint a' magyar dohányigazgatóság' különböző intézeteit állítja előnkbe, mint egymás' versenyzőit, mellyeknek egyike befogadja a' másoknak elégedetlen munkásait?

Mindezeknél azonban sokkal fontosabb, mert már ez hatásra volt számítva, azon körülmény, mellyet az érdekes vezér, – ki azt állítja, hogy ő őszinte barátja a' terhek' okos viselésének, – 5-ik pont alatt említ meg. „A' dohány' közkezelés alá vétele miatt, ugymond, számos új hivatalt kellene rendszerezni, minél fogva számos honlakosnak biztos, állandó és becsületes kenyérkeresetre nyíttatnék út.” – A' híradói vezér azt hiszi, hogy ez uton kevesednék az elégedetlen és nyugtalan emberek' száma. A' számítás nem rossz, ha pártérdekek' szemüvegén vizsgáljuk. Azonban nem állhatjuk meg, hogy némi párhuzamot ne tegyünk azon honpolgárok közt, kiknek szorgalma után most nyújt biztos, állandó és becsületes kenyérkeresetet az iparnak ez ága, 's azon tisztviselői sereg között, kiket előidézne a' monopolium' fentartása. Nem állítjuk ugyan a' régibb iskola' embereivel, hogy a' közhivatalnokok semmivel sem járulnak a' közvagyonosság 's jólét' szaporításához; de tudjuk, mikép' a' státusra nézve nincs nagyobb teher, a' hivatalnokok' szerfölött nagy seregénél, 's tudunk némi különbséget tenni a' függő hivatalnokok 's a' mostani független iparüzők között.

II.

Előbbi cikkelyünk' végén a' B.[uda] P.[esti] Híradónak egy argumentumát tüntettük fel, melly az ugynevezett proletariusok' kaputos osztályának jóváhagyására volt számítva. Értjük a' sok hivatalt, mellyet a' dohány' közkezelése szükségessé tenne. Most

egy másik, hasonló okoskodását ismertetjük meg olvasóinkkal, mely arra van intézve, hogy a 'monopolium' behozatalára az adózni nem akaró vagyonos osztály' szavazatát szerezzék meg. Azt ugyanis átlátják immár a 'conservatív táborban is, hogy a 'nemesség' adó alá vétele többé kikerülhetlen; most tehát azon gondolkoznak, hogy minél kevesebbet kelljen fizetniök. Ki nem emlékszik a 'mult országgyűlési vitákra a '3 és I millió fölött? A' B.[uda] P.[esti] Híradó' javalata, illy viszonyok között, hihetőleg nem marad pártolók nélkül, főleg olly megyékben, hol dohány nem természetik. Ha egyfelől emlegetjük, mi kevés egyenes adót bir meg a 'nemesi föld, 's másfelől az indirect adó' egy nemében olly bőséges jövedelmi forrást mutatunk ki, minőt a' B.[uda] P.[esti] Híradó a' dohánmonopoliumban találni vélt: hogyne ébredne inger mindenki, ki adózni nem akar, 's maga nem dohánytermesztő, azon kifogyhatatlan jövedelmi forrást szerezzék meg inkább, melybe ha szinte zsebéből foly is a' pénz, de látatlanul, mert el vannak rejtve a' kezek, melyek az egyenes adó' kivetését és beszedését olly kiméletlenül hajtják végre.

Látjuk ezek szerint, mikép' a' számítás ez argumentumban sem roszt. 'S valóban, ha a' monopoliumot csupán az indirect adók' egy nemének tekintjük, ha mindazon kedvezések alá helyezzük, mely előnyökkel az indirect adó bir: lehetetlen, hogy a' dohány' ugynevezett közkezelése iránt, ez előnyöknél fogva, mi is némi hajlamot ne érezzünk. Indirect adók' behozatala nélkül mi sem hisszük, hogy nagyobb szerű országos pénztár alakulhasson; e' nézetünket, az európai pénzügyi rendszerre hivatkozva, mi is nem egyszer kimondottuk. De valljon a' B.–P. Híradó' vezére' okoskodásában, midőn a' monopoliumot úgy ajánlja, mint csupán egy nemét az indirect adónak, nincsen-e tetemes fogalomzavar? Az egyedárusságnak nincsenek-e messzebb kiható eredményei, midőn a' monopolisált iparczikkéknek termelését sőt külföldről behozatalát is tiltja, 's ez által kényszeríti a' hon' lakóit, hogy azon czikkeket a' kormánytól vegyék, olly áron, minőt az maga szab áruinak? Ipart üzni személyes joga van a' státusban minden polgárnak. Az egyedárusság korlátozza e' szabadságot, a' nélkül, hogy magasabb státusérdekek kívánnák. Mert azon ok, hogy egy jövedelmi forrással több legyen, magában még nem elegendő, midőn az iparüzési jog' korlátozása forog szóban. – Továbbá minden fogyasztási adó drágítja ugyan a' fogyasztási czikkeket, de csupán az egyedárusság zárja ki a versenyt, mi más részről jótékonyan munkálna a' fogyasztási czikkeket' árát mérséklenni. 'S midőn ekkép' az egyedárusság gyárossá, kereskedővé teszi a' kormányt, összeütközésbe hozza érdekeit az ország' polgárainak érdekével, kik a' kormány' átellenében, e' viszonyban, csupán fogyasztók gyanánt tűnnek fel. 'S célszerű eljárás-e ez, midőn a' politicának épen az

egyik főfeladata, hogy lehető öszhangzást eszközöljön a' státushatalmak 's a' kormány és státuspolgárok között? – De menjünk tovább.

Mondottuk, hogy minden fogyasztási adó drágítja a' fogyasztási cikkeket. Következőleg az adó' e' nemének igen nagyok nem kell lenni, mert különben a' szegényebb néposztályokat szerfölött terheli, 's naponként kijátszásokra, csalásokra ad alkalmat. Alkalmazzuk e' szabályt a' monopoliumra. A' drágaság itt a' kormányi administrationnak szükséges következménye. Tapasztalás mutatja, hogy az mindenütt sokkal költségesebb, mint a' magánkezelés. Ha tehát azt akarnók, hogy olly bőséges jövedelmet nyújtson az iparnak egyedárusság alá vett valamely ága, minőt a' Hiradó' vezére a' dohányból remél, a' gyártmányok' árát okvetlenül magasra kell emelni. Különben a' jövedelmi cél meghiúsulna; 's ekkép' az egyedüli argumentum, melly az egyedárusság mellett fölhozathatik, meg lenne czáfolva. Mert hiszen minél kisebb a' monopolium' jövedelme, annál könnyebb más forrásokból fedezni. 'S ez esetben figyelmeztetjük a' B–P. Hiradó' vezérét, mikép' a' magán dohánygyártás-, kereskedés- és természetesen vetett adó is jövedelmet nyújt a' státusnak, 's hogy ez adó kevesbbé terhes a' népre nézve, mint a' monopolium; míg a' szabad dohánykereskedés és gyártás jobban szaporítja a' nemzetvagyon; 's míg ellenkezőleg a' közönség' kizárását ez iparágból semmi sem igazolhatja, a' kényszerített emelt ár pedig, melly a' monopolium' behozatalát szükségkép' kíséri, szintolly ártalmas, mint igazságtalan.

Ismerjük az ellenvetést, mellyet ez állításunk' ellenében fölhozhat a' B.[uda] P.[esti] Hiradó. Kétségkívül megemliteni, mikép' a' dohány nem élelmi szükség, hanem főleg fényüzési cikk, 's hogy ekkép' azon általános szabály, miszerint a' fogyasztási adó szerfölött nagy ne legyen, nem egészen alkalmazható a' dohányra. Részünkről ez ellenvetésre nem tagadjuk, hogy ott, hol már régóta fenáll a' dohánymonopolium, a' nép által már megszokva, talán könnyebben is türethetik, mint más adónem. Azonban ne feledjük, mikép' e' fogyasztási cikkelynek használata nálunk a' nép' legalsó osztályiglan elterjedt, 's nem egykönnyen legyőzhető⁹⁸⁵ szokássá, szenvedélylyé 's némileg életszükséggé vált. Képzeljük illy körülmények közt a' hiradói javalat' hatását! Hiszen még ott is, hol már régebben fenáll a' monopolium, tele a' nép' szája panaszszal ellene; 's bizonyítja az elégedetlenséget a' nagy kiterjedésű csempészet, miről, midőn a' szomszéd státusok' monopoliumáról szól, a' B.[uda] P.[esti] Hiradó is említést teszen. E' csempészet mutatja, mikép' a' nép ott sem tudott mind e' mai napig teljesen megbarátkozni e' részben

⁹⁸⁵ PH: leggyőzhető [sh. emend.]

a' státusintézkedéssel, 's más morált tartván az igazság' érzetével össze nem férő institutiók' irányában, szabadosnak véli azokat tilalmas fegyverekkel szüntelen ostromlani, kijátszani. Illy körülmény pedig mindenkor gyöngíti a' népben az erkölcsiséget, csökkenti azon tiszteletet, mellyel a' státushatalom iránt szükség viseltetnie. 'S midőn a' csempészet többnyire kísérorje az egyedárusságnak, egyszersmind ujjolag egy adatot birunk, minélfogva tisztán áll előttünk, miszerint a' dohánymonopolium nem felel meg olly mértékben, mint a' hiradói javalat hirdeti, azon jövedelmezési célnek sem, melly legfőbb ok volna behozatala mellett.

De ha megfelelne is a' monopolium mind azon előnyöknek, mellyek az indirect adókat jövedelmi forrásul ajánlják; ha nem láthatánk is benne egyebet, a' közvetett adó' egy neménél: ne higyük, hogy abban, vagy az indirect adó' bármelley más nemében olly jövedelmi forrást szerezzen a' státus, mi által a' közteherviselés' tetemes részétől amugy szép szerével megszabadulhattok. Ez részetökről a' vagyonosak' harcza volna a' vagyontalanok ellen, mikint ti egykoron megforditva alkalmazátok e' vádat, midőn a' hon' nevében először szólita fel benneteket pártunk közteherviselésre. Hadd magyarázzuk ki magunkat!

Általánosan elismert igazság a' finantzban, miszerint fogyasztási adókkal nem lehet terhelni a' népet ott, hol egyenes adók által már szerfölött terhelve van. 'S hogyan áll a' mi szegény adózó népünk? Hányszor mondaték már ki országos iratokban, hogy azon terheket is alig birja, mellyek jelenleg nyomják vállait? Mi tehát, midőn arról gondoskodtok, hogy indirect adókból jövedelmi forrásokat nyissatok országos célokra, itt vagyunk, emlékeztetni benneteket a' nép iránti tartozásra. Osztozzatok előbb mostani terheiben, mellyeket alig bir, mielőtt ujjabb, indirect adóval is kívánjátok terhelni. Osztozzatok a' fenálló 's aztán a' behozandó terhekben. Finantzrendszerünk csupán egyetlen igazságos alapon nyughatik, 's ez: a' közteherviselés.

Ha ez elvet kívánjátok alkalmazni, előállhattok, ha tetszik, finantzterveitekkel; csak kérünk benneteket, ne nevezzétek adónak a' monopoliumot.

[Az olvasóhoz]

PEST, jan. 1-én 1847.

Az év, mellynek küszöbén állunk, sok tekintetben nevezetes lesz. Ha a' proféták nem csálnak, ennek méhéből születik meg, mi a' közelebbi múlt országgyűlés óta, annyi baljóslatok között, fogamzott; ez évre esik országgyűlésünk, hol a' pártok, az ellenkező rendszerek összeütközni és mérkőzni fognak.

Ha tudnók, hogy bizonyos eszmék előtt a' pártok lerakják fegyvereiket, ha a' nemzetiség mellett, az alkotmányosság' ügye is kívül állana a' játékon, mellyben nyerni, de veszteni is igen sokat lehet; 's ha nem ismernők, hogy épen a' historiai iskola' hívei azok, kik legkevesebb tanúságot szoktak meríteni a' historiából, mellynek lapjait csak közelebbi is gyász színbe boríták egy szomszéd ország' eseményei: szóval, szerencsésb pártviszonyok között, nyugottan néznénk mindazon szokatlan készülétekre, mellyeket az ellentáborban tapasztalunk; nyugottan várnók a' lepel' fölemelését, mi alatt a' jövőnek titkai rejlenek; 's nyugton hallanók mindazon felhívásokat, mellyek az ellenzék' semmivétételére hirlapokban 's hirlapokon kívül intéztetnek. Nem hisszük, hogy azon többség, melly a' múlt törvényhozásban az ellenzék' zászlója alatt táborozott, olly zászló alatt, mellyen határozottan bevallott elvek állanak, könnyelműen írná alá az általatok nyújtott „alba chartat”, hogy aztán kötelezettségünk' szövegét, annak idején, tetszés szerint irhassátok reá. A' pártok' élete nem egy éjeli esőzés' eredménye; historiai visszaemlékezések határozzák meg léteges működését, 's e' visszaemlékezéseket csak a' jelen' kedvezőbb benyomásai enyészthetik el. De ha a' jelek, miket ti a' horizon' felületén észrevettetek, illy benyomások' előjelei: miért a' fenyegető készülétek ellenünk? Nem természetes-e, hogy ez előkészületek' zaja után, ama' jelekből mi csatát jósolunk; 's példaadástokon tanulva, szorosabb egybetartásra, rendezettebb működésre szólítjuk mi is az ellenzék' minden elemeit?

Tehetünk-e különben? Vizsgáljuk a' tényeket. A' lefolyt évben új aggodalmak támadtak, új panaszok emelkedtek; 's nekünk új okaink vannak ismételni, miről a' múlt év' kezdetén figyelmeztetőleg szólottunk, hogy szükségessé vált, a' jelen idő szerint, együtt tartani az ellenzék' minden töredékeinek. Más alkotmányos országban is gyakran fordul elő időszak, mellyben a' rokon pártelemek, magasabb nézetekből, egybeolvadnak. 'S valamint politicalai kiskorúságra mutat, ha ugyanazon párt' egy vagy másik töredéke saját

kalapja alá kívánja szorítani, 's ezt nem tehetvén, anathemával illeti pártja' külön véleményárnyéklatait: szintolly kiskorúság' jelensége volt ez ideig közöttünk, hogy a' párt' kebelében támadt kisebb meghasonlást, vagy összekoczczanást annyian használták föl apostasia' ürügyeül. „Ti taszítátok el magatoktól, 's nem mi hagytuk oda a' zászlót, melly alatt eddig közösen harcolánk”: – szokták hasonló esetben mondani, kiket méltán vádol a' közvélemény, hogy saját énöket jobban szerették hazájoknál. Mi nem irigyeljük tőlök e' vigaszt; nem irigyeljük e' duodez Coriolanok' uj dicsőségét, melly idegen zászló alatt vár reájok; de sokkal nemesebb, sokkal férfiasabb moralt ohajtunk a' pártnak, mellyhez tartozunk. Igaz, a' félreértéseket tünni, a' gyanusításokat elviselni több lelki erőre van szükség, midőn azok saját pártunk embereitől jönnek. Azonban, ki ezek iránt is számot nem vetett magával, miért lépett ki a' küzdőterre? Haragból, daczból itt következetlenségbe esni, a' legkiméletesben szólva is, nagy jellemgyöngeség. 'S nem kisebb gyöngeség, sőt valódi bűn, véleményárnyéklatok miatt szétszakadozva állani a' rokon elemeknek, midőn a' körülmények egyezsége intenek, midőn az ellenpárt' rokon elemeit szinte egyesülni látjuk.

Nem mondunk titkot, ha bevalljuk, hogy mi némelly reformkérdésre nézve némileg eltérő utakat jelölénk ki, mint a' mellyeken járt eddig az ellenzék. Ennek okai talán publicistai tanulmányainkban, de részben legalább a' körülmények' változásában is rejlenek. Innen vagyunk hajlandók magyarázni, miszerint pártunk' több kitünő egyéniségei az egyes kérdések körül már is nem egy nézetünkben osztoznak, melly a' közönség' nagy része előtt talán még szokatlannak tetszik. Vannak azonban lényeges pontok, mikre nézve köztünk 's az ellenzék' több töredékei között soha különbség nem volt, mellyek egyesítő kapcsokul szolgálnak a' rokon pártelemek között. Illy találkozási pontok a' tisztán ellenzéki kérdések általában, midőn a' létező alkotmányos garantiák' védelméről van szó, mielőtt ujakat tudnánk szerezni. 'S ha e' részben pártunk' és a' hon' összes érdekeinek nem teheténk a' lefolyt évben olly szolgálatokat, minőket ohajtánk vala: mielőtt erőnk' parányisága 's talán szándokunk' határozottsága fölött is pálczát törne az olvasó, jussanak eszébe a' journalistai pálya' tömérdek nyügei, mellyek olly leverőleg, olly szárnyaszegőleg hatnak a' magyar publicistára. 'S a' mi pályánk kétszeresen sulyos, szokatlanul terhes volt. Egyetlen tekintet a' szőnyegen forgott napi kérdések' kényes természetére, mindent megmagyaráz.

Azonban elég a' multakról. Személyes és political ellenszenvek miatt, ha okunk volna, sem emelnék itt panaszt. De hálás köszönetet mondok tisztelt hazámfiainak, kik a' lefolyt év alatt nem azon törték fejeiket, mikint juttassák zátonyra különben is annyi szirt,

örvény 's hullám között hányatott hajónkat, mellyben, úgy hisszük, az összes ellenzéki pártnak is van némi vesztenivalója, hanem velünk együtt folytonosan munkások valának, hogy közelebb juthassunk a' közösen ohajtott partokhoz. Lehet, hogy vágyainkban nem egészen egyformán tűnik fel a' még ismeretlen ország' képe, mellynek fölfedezése után fáradozunk; de célunk, egy jobb, boldogabb magyar alkotmányos lét után, mindnyájunknak közös.

Fogadják egyszersmind tisztelt levelezőink és munkatársaink, uj évi szives üdvözetünk mellett hazafiui fölhívásunkat, miszerint nagybecsü fáradozásait, a' közügy' 's a' közhaza' érdekében továbbra is kikérjük.

41.

Egy kis számvetés

I.

Tiszta eszmékre 's munkára van ez országnak szüksége mindenekfölött: mondá közelebb egyik dolgozótársunk. Tisztába kell hozni az eszméket nemcsak a' célokra, hanem az azokhoz vezető eszközökre nézve is. Így fogván fel hivatásunkat, nincs egyetlen reformkérdés is, melly iránt már többször ne nyilatkoztunk volna. 'S ha mégis vannak aggodalmak, mellyeket el nem oszlathatánk, a' conservativ lapoknak tulajdonítsátok, mellyek szándékosan kerülték a' vitát.

Lássuk, miként jártak el a' lefolyt év alatt a' reformkérdések körül.

Adó, örökváltság, a' városok' országgyűlési szavazatjoga, vámügy voltak leginkább napirenden.

Ki nem tudja, hogy a' hübériség' azon bomladozó állapota, melly a' mai társodalmat meghasonlásba hozta a' középkorival, tovább fenn nem tarthatja magát. Hazánkon kívül nem hisszük, hogy a' mérsékelt öv alatt volna ország, hol ez állapot' politicaí és nemzetgazdasági ártalmái közönségesen el ne ismertetnének. Csak a' szomszéd tartományokat tekintsük; ott maga a' kormány készít terveket azon állapot' megszüntetésére. 'S nem hinné az ember, – ama' viszonyok mégis védelemre találnak conservativeink' táborában. Olvassátok a' N.[emzeti] Ujságban bizonyos temesi conservativ' okoskodásait, vagy a' B.[uda] P.[esti] Hiradó' egyik közelebbi cikkelyét. Azt vélitek, hogy talán ők akarják a' célt, 's csak az eszközök ellen nyilatkoznak, mellyeket mi javaslánk? Épen nem; pedig mi váltságának neveztük a' reformot, mellyel adózónépünkön segíteni akarunk, 's ez kárpótlást föltételez a' megvásárlott birtokjogért, mellyet földesuraink most sem mondhatnak egészen sajátuknak. Terveken törjük fejünket, hogy eltávoztathassuk azon erőszakos rázkódásokat, mellyeket e' kérdés' megoldása némelly más országokban előidézett; meg levén győződve, hogy, a' legjobb esetben is, érdekében áll földesurainknak, a' váltságot mielőbb létesíteni. Minél inkább széttágulnak a' patriarchalis viszony' már is eléggé laza⁹⁸⁶ kötelékei, minél nagyobb nehézségekkel jár a' jobbágyi tartozások' teljesíttetése és bevétele: annál kevesebb váltságdíjjal lesznek majd

⁹⁸⁶ PH: laz{a} [sh., emend.]

kénytelenek megelégedni, mert annál alábbszáll a' tartozások' értéke. Bátran kérdehetjük azért, ki cselekvék földesuraink' érdekében is hasznosabb dolgot, mi, az általános örökváltság' sürgetői-e, vagy azok, kik e' tárgyat, talán elég fontosnak nem is tartva, egészen hallgatással mellőzik, részint pedig a' birtokos aristocratia előtt mindenkép' gyűlöletessé tenni igyekeznek? Avagy nem illy számitással mondá-e egykor a' B.[uda] P.[esti] Hiradó, hogy az örökváltság' létesítése a' nemzetiséget veszélyezi?

Minél váratlanabb, annál meglepőbb volt e' nevetséges féltékenység azon részről, mellynek ellenében vivatott ki ez ideig mindaz, mit a' törvényhozás nemzetiségünk' biztosítására tőn. 'S nincsen-e azon védelmi módban épen a' legsúlyosabb kárhozható ítélet mondva nemzetiségünkre, melly általatok ekkép' socialis kifejlődésünkkel, a' civilisatio' ügyével hozatik összeütközésbe? Istennek hála, azonban máskint áll a' dolog. Hazánkban a' magyar elem a' honszerző, alkotmányozó és törvényalkotó. Az ő hivatása ennél fogva, a' civilisatiót és jogot terjeszteni népünk közt. Ha e' hivatását szem elől téveszti, akkor játsza el a' hon' különfajú népiségeinek vonzalmát, akkor veszti el azon erőt, melly onnan származik, mivel mellette szól a' civilisatio 's kifejlődés' ügye, 's mi által méltóvá lesz, hogy az emberiség' több nemzet-családai közt egy külön egyéniséget, önálló nemzetet képezzen. Az aristocratianak, melly eddig maga képezé e' nemzetet, pillanatnyira sem szabad erről megfeledkeznie. Reá nézve élet-föltétellé vált, a' társalomban életre törekvő új erők' kifejlését nem akadályozni, sőt elősegíteni, 's azokat, az alkotmányosság' közössé tett ügyében, szövetségesekekül megnyerni. Az olly státusnak, mellynek társas elemei között minden pillanatban kitörhető gyűlölség, meghasonlás uralkodik, hosszú életet nem ígér a' historia. 'S a' magyar nemességnek különösen az alkotmányosság' érdekében sem szabad felednie, hogy adózó népünknek sok nyernivalója van, míg csak oda juthat is, hol némelly absolut tartományokban áll a' földmivelő osztály.

Egy európai nemzet sem mutathat többé arra példát, hogy az állomány' minden terhei a' nép' egyik 's épen azon osztályán nyugodjanak, melly a' jogokban legkevésbbé részesül. Nálunk mégis így van. 'S mikor mi ez igazságtalan állapot' megszüntetését sürgetjük: mit tesz a' B–P. Hiradó? A' vámügyről értékeztvén, melleleg említést tesz ugyan az adóról is, azonban nem mulasztja el tüstént utánvetni, hogy a' nemesi birtok sok terhet nem bír meg. Miért? Kétségkívül, mivel adóssággal van terhelve. 'S az adózó nép' földjei nincsenek-e terhelve még jobbágyi tartozásokkal is? Az arány' meghatározása, miszerint a' nemességnek osztozni kell a' fenálló terhekben, nem függ kényunktől; számtani igazságon alapul az, 's függ azon aránytól, mellyben a' nemesi birtok adózó népünk' birtokához áll. 'S ha ez igazságos osztály végrehajtatott: azon terhek'

mennyiségére nézve, mellyeket még e' pusztá ország' investitioja 's a' nemzet' egyéb szükségei megkivánnak, ám vessetek számot erszényeitekkel, ám igyekezzetek, ha jobban tetszik, a' hon' szükségeit egy részben indirect adókból is fedezni, mellyek iránt, mint látszik, különös előszeretettel viseltettek. De szivtelen eljárás lenne, még indirect adóval is terhelni a' népet, mielőtt fenálló terhein könnyitenétek.

'S a' conservativ lapok jogok' osztogatásában sem bőkezűebbek, mint a' közterhek' elvállalásában. Mivel a' népképviselőtről hallani sem akarnak, tekintsük csupán a' városok' szavazatkérdését. Ha a' conservativ párt' eddigi eljárását vizsgáljuk ez ügy körül, feltűnőleg szemünkbe ötlük a' törekvés, a' városok' hatósági életét minél szűkebb alapra szorítani. Midőn az ellenzék kimondá a' hibás elvet, hogy a' várost a' megyéhez kell assimilálni, a' conservativ párt a' községi mozgalmak' élére kormányhivatalnokot, királyi főfelügyelőt indítványozott. Az ellenzék a' községi életben az alkotmányosságnak hasonló garantiát kívánt teremteni, minőt a' megyei institutiókban birunk; 's a' conservativ párt a' politicalai tan szerint, melly az administratio' ellenőrzését szükségesnek mondja, központosítani igyekvék magát a' község' politicalai életét is, szándékosan feledvén, hogy a' mi törvényhatóságaink nem csupán administrativ institutiok, 's hogy mig ugyanazon formák közt mozog nálunk a' politicalai élet és közigazgatás, emennek központosítása azon alkotmányos garantiákat is megtámadja, mellyeket amabban, t. i. a' hatóság' politicalai életében, birunk. Az eszmék' illetén zavarában, mi legjobban véltünk segíthetni a' dolgon, ha ez annyi nehézséggel járó kérdésben több nehézségeket nem halmozunk egybe; 's a' maga egyszerűségében tekintvén a' polgári elem' országgyűlési szavazatának ügyét, azt az administrativ rendezéstől külön, választási törvénynyel intézzük el. Több czikkeken bőven kifejtők e' javaslatunkat, a' conservativ párt azonban mély hallgatásba merült ez ügy felett is a' mult országgyűlés után. A' B.[uda] P.[esti] Hiradó' egyik közelebbi száma szakítá meg végre a' hallgatást; 's e' felszólalás elég volt, hogy átláthassuk, mikép' a' városi ügy sem bírja conservativeink' rokonszenvét. A' czikkiró elégli a' városi követek' mostani tanácskozási befolyását; egészen megfélekedzván, hogy azon 47 város' küldöttei, kik jelenleg a' törvényhozásban ülnek, nem a' polgárság' választottai, 's hogy ha azok volnának, és mind annyian valóban a' polgárság' érdekében használnák is tanácskozási befolyásukat, e' befolyás merőben illusorius azon döntő szavazatok' ellenében, mellyeket a' nemesség' mandatariusai utasításaikból olvasnak ki. –

De legyen elég ez alkalommal. A' vámügyről lapjaink' egyik közelebbi számában.

II.

Egyike a' legtöbbet vitatott kérdéseknek volt a' mult évben a' vámügy. Mi befolyással voltak lapjaink e' kérdés' tisztába hozatala körül, tudva van olvasóink előtt. 'S minő állást foglalt el e' kérdésre nézve a' B–P. Híradó?

Az iparüzésben előhaladott nemzetek vizsgálni kezdvén productiv teheségeiket, 's úgy találván, hogy egyik és másik iparáguk elég szilárd lábon áll immár az europai verseny közepett, kitűzték a' szabad kereskedés' zászlóját. A' B–P. Híradó felkapta e' szépen hangzó phrasist, mellynek, a' nemzetek' mostani jogviszonyaiban, az örök béke' eszméje felel meg; 's nála Európában aligha van hivebb viszhangja. Miért? Talán mivel kifejtett nemzetgazdasági érdekeink úgy kívánják? Mi gondja neki nemzetgazdasági érdekeinkre; nem elég-e látnunk, hogy a' szabad kereskedés' ügye némelly fejlettebb iparu népeknél naponkint nagyobb részvétre talál? 'S a' B–P. Híradó bennünket vádol a' külföld' vak utánzásával.

Azonban legyünk megnyugodva; mindazon szenvedélyt, mellyel a' szabad kereskedés' világorlátai külföldön ostromoltatnak, csak a' köztünk 's Ausztria közt fenálló, ugynevezett közbenső vámvonallal ellen fordítják a' híradói státuseconomok.

A' B–P. Híradó' vezére a' közbenső vámvonallal által előidézett bonyodalmak' megoldásáról 12 cikkert irt, mellyekben a' mély belátást még ellenzéki tagtól is hallottuk dicsértetni. Nem árt tehát, mennyire visszaemlékezhetünk e' cikkekre, vizsgálat alá vennünk azoknak logicáját.

Mindenekelőtt előrántott az érdeemes vezér valamelly német tankönyvet, 's a' vámelmélet iránt, a' vámok' különböző fajairól, azoknak nemzetgazdasági befolyásairól leczkéket adott olvasóinak. A' későbbi cikkek azonban megmutatták, hogy ez unalmas vámügyi elmélkedésnek, mint általában a' tudományos vizsgálódások' eredményének, nem sok hasznát veszi a' conservativ politica. A' tankönyv azonnal el lön feledve, mihelyt a' vezér azt a' Corpus Jurissal cserélte föl. – Hogy őseink nem voltak nagy statusoeconomok, nem csoda; hiszen a' nemzetgazdasági rendszerek' kifejlődése nem olly igen régi. A' régi magyar törvényekben tehát a' harminczad főleg fiscalisi szempontból tekintetett; mint olly jövedelmi forrás, mellyből tetszés szerint merithetni. Előttök nem volt még ismeretes a' vám, mint a' nemzetgazdasági érdekek' egyik szabályozója. Annyit azonban mégis állithatunk, ha látjuk, miként voltak a' harminczad' jövedelmei időnkint bizonyos célokra rendelve, hogy e' jövedelmet már őseink sem magányjogi 's nem azon szempontból tekintették, mint a' státustudományok' ugynevezett restauratora. Már őseink a' közjog'

körébe vonták e' tárgyat, már ők belátták, hogy e' jövedelmi forrás, melyet a' mai financzta az indirect adók közé sorozott, egy neme az adónak, melly körül rendelkezni a' törvényhozás' feladata. Számos törvények tanusítják e' nézetet, 's ha a' [Budapesti] Hiradó szükségesnek tartá is elfeledni a' nemzetgazdasági érdekek' azon újabb kori méltánylását, melyet elméleti bevezetésében előbb maga is elmondott, a' historiai jog' megállapodása után is alkotmányosabb nézeteket merithetett volna törvénykönyvünkől, mint a' mellyeket valóban kiolvasott. Ugy látszik, ő a' történeti jogot a' jog' régibb történetével zavarja össze. Igaz, hogy volt időszak, mikor a' vámszedés pusztán regale gyanánt tekintetett; de ha a' jog, melly a' régi törvénykönyvekben nyilatkozik, nem a' kor' eszméinek megtestesítése, hanem hasonló a' borhoz, mellynek jóságát régisége határozza meg, miért nem ment már még tovább a' vezér a' történetekben, egészen azon korig, midőn a' vámszedést önhatalmilag egyes földesurak gyakorolták.

Illy képtelen dolgokra vezetnek vissza a' B.[uda] P.[esti] Hiradó' elavult jogtani állításai; de ez elvekre neki szüksége volt. Azokból következik a' magányjogi eszmét föltételező kárpótlás, mellyel a' vámsorompók' megszüntetését megvásárlani indítványozza. E' kárpótlásnak kétségkívül helyet kell adnunk, ha pusztán regale gyanánt tekintetik a' vámjövedelem, 's nem olly forrásul, mellynek szabályozása befolyással van az ipar és mezőgazdaság' felvirágzására. Sokszor van itt eset, hogy a' mit a' státus e' jövedelemben veszít, más utakon, a' nép' vagyonosodása 's adózótehetségének növelése által, sokszorososan visszanyeri. Azonban tagadhatlan, hogy miután a' vámjövedelem a' finanzia' egyik tétele, e' jövedelem' csonkítása a' közkiadásokban nélkülözhetlen fogyatkozást okozhat; 's ez esetben a' fogyatkozás' más utakoni fedezése szóba jöhet. De ez esetben szóba kell jőni szükségkép' az okozott fogyatkozás' kimutatásának is, mi az által történhetik, ha kimutattatik egyszersmind, hogy a' létező közjövedelemi források a' közkiadások' fedezésére valóban nem elegendők.

Illy kimutatás mellett, ugy hisszük, a' nemzet sem fog idegenkedni a' jövedelemhiány' fedezésétől. Azonban, ha e' körülmény nem gátolja is a' vámügy' elintézését, ne higyük, hogy ekkép' minden akadály el lenne háritva. A' B.[uda] P.[esti] Hiradó ez által csak a' magyar státust véli kielégíthetni; áttér ezután két más nehézségre. Egyik a' különböző adórendszer, másik még ekkor is a' dohánymonopolium, mellynek 10–14 milliónyi jövedelmét az örökös tartományok' finanziaja fel nem adhatja.

Lássuk, mint okoskodik ezekre nézve a' [Budapesti] Hiradó?

Az adó-különbségre nézve megemlíti, hogy e' különbség' kiegyenlítése végett állanak fen a' vámügyi differentiak, mellyeket ekkép' némileg igazolni akar. Ez állítás' helytelen voltát többször kitüntettük. Vannak tárgyak, mint a' finomabb bor, mellyek Ausztriában semmi adóval nem terhelhetnek, mert ott nem is teremnek, 's mellyeknek kivitelét mégis terhes vám gátolja. Mondhatnók, hogy azon adókülönbség városaink' polgárait, kik nagy részint képezik kézműveseinket, 's adózónépünk' természetére sem áll; emlithetnők a' gyáriparra nézve az örökös tartományok' munkásainak nagyobb számát, értelmiségét, több gyárak' egymást könnyítő összemunkálását, az olcsóbb pénzt, nagyobb tőkét 's számos egyéb előnyt, melly az adókülönbséget az ausztriai gyárosokra nézve olly bőven kiegyenliti. De nem akarjuk itt most hosszasan vitatni e' tárgyat; vegyük fel, hogy nálunk csakugyan van egy osztály, mellynek termesztése adómentes. Azt várná mindenki, hogy a' B–P. Híradó tehát az érdeklét adómentesség' megszüntetését indítványozza. Szükségesnek mondja ugyan ezt is, azonban szerinte a' nemesi földbirtok nem bír meg sok terhet. 'S itt, habár az adókülönbség' elosztását olly lényeges körülménynek tartja, melly nélkül szerinte nem lehet semmi a' vámügy' végső eligazításából, – észrevétlenül átcsuszlik a' dohánymonopoliumra. 'S tulajdonkép' ez vala czélja. A' logica ugyan azt hozta volna magával, hogy miután az említett adókülönbséget annyiszor emlegette, így szóljon a' nemességhez: „ti a' vámokon segíteni akartok, ez, a' conservatív párt' nézetei szerint, csupán a' vámsorompók' megszüntetése által történhetik. Ugyde az örökös tartományok, mellyeken olly nagy státusadósági teher is van, igen sokat 's ti semmit sem adóztok. Tehát előbb adózzatok ti is jóformán!” Így kellett volna következetesen szólania; de ő nem így szólott. Hiszen ekkor nem ajánlhatta volna a' monopoliumot azzal, hogy ekkép' majd kevesebb direct adóra lesz szükség.

Látjuk e' szerint, hogy a' B–P. Híradó olly akadályait ismeri a' vámügy' végképeni elintézésének, mellyeknek elhárítását ajánlani sem meri, 's mégis hozzányul a' gyűlöletes végső eszközhez, mellyet legroszabb esetben is csak kikerülhetlen rossz gyanánt lehetne említie. Innen látjuk, hogy előtte ez eszköz volt maga a' cél. Ő nem reméli, hogy egyhamar a' vámügyre nézve eligazodhassunk, 's mégis utasításul akarja már a' jövő országgyűlésre adni a' dohány' közkezelés alá vételét. A' vámügyi tájékozásra szükség volt, hogy ezen bonyodalmak' eligazodása után felmutatott hasznok' ingerével fedeztessék azon gyűlölet, melly a' monopolium' nevét kíséri. 'S minő okosan lón elhallgatva maga e' név is. A' [Budapesti] Híradó' vezére nem „monopoliumot” akar, ugymond közelebb, ő nem ok nélkül nevezte közkezelésnek azt, mit a' dohányra nézve indítványozott. Ugyan kérdjük, mik voltak indítványai' bevallott indokai? Nem akkép' hozta-e a' vámügygyel

kapcsolatba indítványát, hogy az ausztriai financia' érdeke kívánja olly rendszabályok' behozását Magyarországon is a' dohányra nézve, mellyek által, a' kölcsönös szabad érintkezés mellett, köztünk 's Ausztria közt, emennek monopoliuma biztosittassék. Kérdjük, lehetséges-e ez máskép', mint, hazánkba is behozni a' monopoliumot egész kutatási rendszerével? Mit teszen az, hogy a' B.-P. Híradó, mint szinte nem rég' mondá, csak a' fogyasztásba átmenő dohányt kívánja közkezelés alá venni? Lehet-e itt egyéb kivétel, mint az, mellyet herbariumaik' számára természetnek a' professor urak?

Igy áll a' híradói státusférfiak' eljárása a' vámkérdésben.

Szerkesztői értesítés [I]

A' kassai testgyakorló intézet' hirdetését a' főlapban nem közölhetjük: a' hirdetésnyi rovat' beiktatási díjának elengedése pedig nem e' lap' szerkesztőjétől függ. Ha azonban röviden, egyéb tárgyak közt, tudósítás' alakjában tétetik említés az intézet' ügyeiről is, elfogadjuk az ígért közleményeket. – Nem közöljük az illy című cikket sem: „Tájékoztató, vagy magyar viszhangok. Általános phrasisok.”⁹⁸⁷ – J. Gy. lelkes ur' cikkelyét a' nap' fölkelte és lenyugta' tárgyában nem közölhetjük, miután Montedegói Albert Ferencz ur' hasonló tartalmu cikkének helyt adánk lapunkban. Ezen cikk' közlésekor is sajnosan éreztük egy olly tudományos lap' hiányát, melly illy tárgyú értekezések' közrebocsátásától bennünket fölmentene. – A' szabadkai értekezés (a' börtönügyről) semmi újat, mi már sokszor mondva ne lett volna, nem foglal magában. – Az alföldről jött egy „szózat” című vezércikk. Kinek egyéb mondani valója nincs, mint az, hogy mennyire szereti ő hazáját, ne untasson bennünket honszerelmes ömledéseivel. A' hazát szeretni kötelesség; bizonyoságot e' szeretetről tett vagy jó tanács adjon. Csakhogy e' jó tanács ne legyen sokszor elcsépelet phrasisok' variatioja. – Sopronból egy nyilatkozat küldetett be, mellyben S. L. ügyvéd ur tudtul adja, miszerint azon S. nevű egyén, kiről e' lapok' 805. számában soproni tisztelt tudósítóink írják, hogy hamis váltók miatt befogatott, kiszolgált őrmester és nem ügyvéd.

⁹⁸⁷ PH: phrasisok. {''}[sh., emend.]

Az egyesületi hirdetések iránt

A' közszellem' fejlődésének öröndetes jelenségei a' honszerte, de főleg fővárosunk' kebelében naponkint alakuló társulatok és egyesületek. Nem kevésbbé öröndetes azon törekvés, miszerint ügykezeléseikben a' lehető legnagyobb nyilvánosságot keresvén, midőn eljárásaikat a' közvélemény' ellenőrzése alá helyezik, ez uton igyeksenek maguk iránt közrészvétet ébreszteni. Tudva van, mennyiben közremunkáltak e' czélra nyilvános organumaink, a' hazai hirlapok. Ugy hisszük, hogy e' tekintetben a' P.[esti] Hirlap sincs minden érdem nélkül. Azonban mi az egyesületekre nézve olly kívánatos, olvasóink' nagy részében gyakori panaszokat idézett elő. A' hivatalos szerkezetü, száraz 's körülményes tudósítások sokszor csupán a' részvényesek' kis körét érdeklik, annál többször fordul elő eset, hogy egyedül helyi érdekekkel bíró közlemények lapjaink' szük hasábjait általános érdekü tárgyaktól foglalják el. E' körülmény kényszerít bennünket, hogy, a' külföldi lapok' példájára hivatkozva, az érintett hivatalos szerkezetü egyesületi közleményeket a' P.[esti] Hirlap' főlapjából ki, a' hirdetésményi rovatba utasítsuk. Kijelentjük mindazáltal, mikép' a' hazai egyesületek' mozgalmait valamint eddig, ugy ezután is éber figyelemmel kísérvük, 's hogy ezt tehessük, minden, az egyesületi életbe vágó mozgalmakról örömet fogadunk el adatokat 's olly ismertetések, mellyek olvasóinkra nézve általános érdekekkel bírnak. Csupán a' hivatalos szerkezetü közleményeket kérjük ezentul nem szerkesztői, hanem kiadó hivatalunkba utasíttatni, melly lapjaink' hirdetésményi rovatát kezeli, 's hol a' beiktatási díjra nézve⁹⁸⁸ is méltányos egyezkedésre léphetni. Kijelentjük végre, miszerint a' kiadó késznek nyilatkozott, tisztán jótékony czélu intézetek' és egyesületek' közleményeit ezentul is díjnélkül venni föl a' hirdetésményi rovatba. – S z e r k.[e s z t ő]

⁹⁸⁸ PH: nézva [sh. emend.]

Szerkesztői értesítés [II]

Kún Tamás és Kaczander Ádám urak' értekezése az orvosok' nyugdíjintézete iránt az orvosi tárban megjelenvén, általunk nem közöltetik. – Nem közölhetjük, már nagy terjedelménél fogva is, az orvosok' jutalma Magyarorszában czimü értekezést sem. Alig van tudományos osztálya hazánknak, melly hasonló panaszszal ne állhatna elő, 's e' panasztól mi kevés hasznot várunk. – Egy harmadik értekezés F. G. urtól azon kérdést tüzi ki: mi oka, hogy az orvosok' sorsa rosszabbodik? Értekező ur okát az orvosok' aránytalan elosztásában keresi; mert szerinte statistikai adatokból világos, hogy Magyarország más országoknál kevésbé bővölködik orvosokban. Némelly nagyobb városban több orvos van ugyan, de a' megyében egypár hivatalosan eljáró sebész egész vidékeket nem részesíthet a' gyógytudomány' jótéteményiben. – A' zsidó orvosok' szavazatjogának kérdése összefüggésben áll egyfelől az emancipatoi', másfelől a' honoratorok' szavazatjogának kérdésével. 'S még azt sem tudjuk, mi fog történni a' jövő törvényhozásban a' honoratorok' ügyével? a' nép' többi osztálytól külön fog-e szavazatkérdések tárgyalatni, vagy mikint gróf Dessewffy Aurél akarta, 's mint mi inkább ohajtanók, az általános képviselőt hozatik be. – Azon kérdés: valljon sebésznek kell-e adni a' sebészi állomásokat a' megyékben, vagy orvostudoroknak? már mindkét oldalról meg volt vitatva lapjainkban. Az előadottakból ítélhet a' közönség. Ennélfogva T. J. felszólalását a' sebészek' érdekében, melly az orvostudorok' nagy részét csupán receptirók-nak nevezi, közölni feleslegesnek tartjuk. – Az orvosokról, – bocsánat a' véletlennek – a' halottakra térünk. Mindenfelől nagyszámmal küldetnek be hozzánk necrologok. Lehet, hogy az elhunytak kitünő magány-erényekkel valának felruházva; 's mint emberbarátok szivesen osztozunk illy esetben az atya, a' hátrahagyott családtagok és rokonok' fájalmában. A' hirlapíró azonban csak közpályán szerzett érdemeket tüntethet föl; ha lapját meghaltak' jegyzékévé akarná tenni, igen kevés helye maradna tudatni olvasóival, mit csinálnak az élők. Lapunk ekkor a' temetőhez fogna hasonlítani, hol siriratnál egyebet nem olvashatni.

Szerkesztői értesítés [III]

M. Albert Ferencz urnak a' nap' fölkelte 's lenyugta iránt beküldött újabb válaszát, miután lapunkban e' részben a' polemiát befejezettnek nyilvánítók, a' Kolozsvárt szerkesztett „Természetbarát”-ba utasítjuk; 's e' jól szerkesztett 's folyvást érdekes tárgyakkal foglalkozó természettudományi lapot egyszersmind ajánljuk a' közönség' részvétebe. Nevezetes e' lap már csak a' hazánkban feltűnő természettudományi jelenségek' ismertetése miatt is. – A' nyiregyházi közlést, elkéste miatt, nem adhatjuk. Azóta Keletindiából is közlöttünk híreket. Különösen vagyunk mi magyarok a' hirlapokkal. Csak egy esetet említünk. A' mult évi novemberben volt szó lapunkban a' tót ujság' szarvasi levelezőjéről, 's ezen tisztelt ur a' novemberi cikkekre f.[olyó] évi jan. 24-ről irt hozzánk czáfolatot. Mi ekkor a' napi renden levő tárgyakat elavult polemia által természetesen ki nem szoríthatjuk, 's így a' czáfolat ismét hever egy pár hétig.⁹⁸⁹ 'S kérdjük már, mi érdekléssel bir ekkor aztán azon rég' elfeledett tárgyban írott válasz? Csupán helyi érdekléssel bir, másutt senki sem olvassa. . . . Továbbá a' mult nyáron egy táblabiró ur bizonyos megyei közlésben érdekelve levén, midőn elolvasta lapunkat, nagy haragra gyuladt, a' szerkesztőt és az ismeretlen cikkirót összeremtettézte, 's – a' lapot az ugynevezett pohárszék' tetejére tette, hogy ha az aratást végzi, majd felel rá. Az aratásra azonban a' szüret 's egyéb őszi mezei munkák következtén, a' válasz mindig csak elmaradt. Végre a' télen egy unalmas napon eszébe jut táblabiróknak azon egypár sornyi vonatkozás, melly politicai következetességét illeté, 's jan. közepéről egy egész ivet irt sűrűen tele alig olvasható betűkkel. A' rendkívüli terjedelmű cikket természetesen nem adhatók, azonban táblabiró urnak vigasztalásul szolgálhat, hogy a' szerkesztőn, kinek azt át kelle olvasnia, valóban szerfölött megboszulta magát. – A' zsidóügyben több cikkeket vettünk. Nem minden idő alkalmas minden tárgy' vitatására. A' hirlapiró, midőn ma dohányról, holnap a' városi ügyről vagy örökváltságról szól, ha ugy látszik is, nem minden rendszer nélkül jár el. Később a' kérdéses ügyre is ráme gyünk, egy kis szemlélt tartva a' beküldött kéziratok fölött. – A' temesvári vasutársaság' szellemét védő czáfolatot nem közöljük, mivel a' Nemz.[eti] Ujság már közölte. – B. F. urnak a' Tisza ' szabályozását illető értekezését nem adhatjuk. A' Jelenkorban, melly ez ügy'

⁹⁸⁹ PH: hétig, [sh. emend.]

hivatalos lapja, vagy a' technicus dolgokkal is foglalkozó Hetilapban van annak helye. Mi e' tárgyról csak nemzetgazdasági értekezéseket fogadunk el, 's legfelebb a' vállalat' igazgatójának értesítéseit közöljük, hogy ismerve legyenek azon elvek, mik szerint ez igen nagy fontosságú vállalat vezettetik. – Sárosmegyéből ügyvéd K. J. bizonyos H. P. nevű szolgabíró' botrányos hivatali visszaéléséről tudósít, ki tömeggondnoki minőségben szolgabírói bottal járt el. Miután az eset a' megye' elébe kerül, elégnek tartjuk itt ez alkalommal t. levelezőnket megkérni, hogy azt figyelemmel kísérsni méltóztassék.

Szerkesztői értesítés [IV]

A' szepesi ujdonságokra (836 sz.) egy czáfolat érkezett. Az egészből csak annyit értünk, hogy a' „Kék golyó” vendéglőben jól lehet enni. A' mi a' szepes-váraljai tanácsról iratik, olly általánosságban van tartva, hogy nem értjük. – Az érsekujvári ujdonságok nem politicalapba valók. – Bendeguz' első hegyaljai levelét nem közölhetjük. Egyszerű igazságokat igen elvontan, nem hirlapi formában ad elő. – Sarkadról (Biharmegye) K. L. írja, hogy gróf Andrássy Kálmán, a' megye által tett kivetést megelőzőleg már törekedett segíteni élelem-szükségben szenvedő jobbágyain. – Vodianer Samuelnek hasonló jótékonyágáról tudósítottunk Gyoma és Endröd helységekből. A' nevezett földesurak személyesen szereztek meggyőződést a' nyomor felől, melly az alföld' termékeny rónáin is uralkodik, szomorú ellentéteül a' kőpnek, mellyet földmivelőink' irigylendő állapotáról nyujta csak nem rég' is a B–P. Híradó. – Egy t. egyházi szónok illy című értekezést küldte be: „Milly jog és vagyonbiztosítékot nyujtanak az új és legújabb urbéri törvények a' különféle tisztviselők ellen?” Értekező e' kérdésre egy történet' előadásával felel, mellyet, mi, hirlapba nem iktatható részletinél fogva, nem közölhetünk. Utasítjuk az olvasót azokra, miket ez évben az uri jogszolgáltatásról (P. Hirlap 788, 789, 791. sz.) mondottunk. – A' szittya magyar szphinx és betűjegyekről irt értekezés nem politicalapba való.

Szerkesztői értesítés [V]

N.[agy] Kőrösről a' nádor' temetéséről irt közleményt, tartalma a' mondott egyházi beszéd' kivonata levén, nem közöljük. – Nem közöljük a' K. J. ur' ügyében hozott ítéletet sem. Nem emlékszünk, hogy lapunkban azon ügyről szó volt volna; 's a' beküldött ítélet nem közérdekű dolog. – A' pápai közlésben: „mi pápaiak és az inség” igen sok szóval igen kevés mondatik. – B. G. mérnök egy pest-ujvidéki vasut' tervét közli velünk, 's mint tervező és vállalkozó, részvényaláíráások' gyűjtésére bennünket is fölhívott. Megvalljuk, igen meglepett a' fölhívás. Társaság nincs alakulva, 's a' vállalkozó igéri, hogy minden költségeket fedezend, 's részvényeket bocsát ki. Később azonban társaság is fogna alakulni, mellynek leglényegeseb teendőit a'⁹⁹⁰ vállalkozó előre maga elvégzi. Ugy látszik, t. B. G.⁹⁹¹ ur ollyannak tekinti a' vasutépítési vállalatot, mint a' könyvkiadást; előfizetések' utján akarja létesíteni. Ezennel tehát felszólítunk benneteket hazánkfiain, fizessetek elő a' pest-ujvidéki vasutra. A' munka' megjelenéséről (ez uton t. i.) a' tervező és vállalkozó kezeskedik, . . . mi nem. – Lapjaink' 839. számában a' hevesmegyei közleményben fájdalmasan iratik, hogy gr. Keglevich Miklós' hamvait számtalan barát közül alig hat hét kíséré sirjába. Tisztelt levelezőnk ugyan akkor az iránt is értesite bennünket: „mikép' csak a' megjelenhetésre nem elégséges idő' rövidsége 's a' gyász hir' nem tudatása volt egyedüli oka, minélfogva . . . kikkel az üdvezült életében olly számtalanokkal birt . . . forró tisztelői 's barátai feles számmal ösze nem sereglettek, végtiszteletök' adóját kegyeletes érzéssel rovatálára lekönnyezni.” Ennyit tisztelt levelezőnk' igazolására saját leveléből. – Soroksár' előljárói a' szegények' nevében hála köszönetet mondanak ott szállásoló báró Léderer Móricz vasas alezredesnek, ki őt munkatehetetlen szükölködőt lát el naponként kenyérrrel dec. 1-től apr. utójáig. – Rozsnyóról N. N. czáfolatot ir a' N.[emzeti] Ujság' levelezője ellen. A' tárgy, mellyben irva van, nem olly igen közérdekű, 's N.[emzeti] Ujság' levelezője ellen szól a' czáfolat. Két ok, minélfogva nem közöljük. – Sajnáljuk, hogy a' zombori tudósítást nem közölhetjük. – Nádudvarról felelnek Juhász J. urnak a' pest-debreczeni vasut' ügyében. E' tárgyban lapunk' 843.⁹⁹² száma már közöltte feleletet, a' jelen választ tehát olly terjedelemben, mint beküldetett, már ez oknál fogva is ismét nem

⁹⁹⁰ PH: a' a' [sh. emend.]

⁹⁹¹ PH: B. J. [sh. emend.]

⁹⁹² PH: 843{.} [sh. emend.]

közölhetjük; rövidítve pedig a' cikk' elején tett megjegyzésnél fogva nem adjuk, nehogy ismét nehezteljenek miatta a' tisztelt urak.

Városi ügy

A' polgári elem' törvényhozói állása' rendezéséhez egyfelől annyi remény, más részről annyi aggodalom csatlakozik. Mi elmondottuk már egy alkalommal, hogy sem e' tulságos aggodalmakban, sem ama' tulságos reményekben nem osztozunk. Annyi azonban előttünk tisztán áll, hogy a' polgári elemben a' haladás' ügye olly ösztönszerű támaszt nyerend, millyenre viszonyaink közt igen nagy szükség van. Ez iránt nem lehet kétség, ha olvassuk a' történeteket, 's aztán egy pillanatot vetvén körülményeinkre a' jelenben, tovább fonjuk az események' lánczolatát, igyekeztvén, mennyire halandó szemeknek adatott, betekinteni a' jövőbe, miként mi e' jövőben hiszünk, 's hiszünk nem költői hevüléssel, hanem azon szükségképeniség' belátásával, melly a' történetek' fejleményein átvonul, 's minek következtében remélnünk kell, hogy azon első lépés után, melly a' multat a' jövővel, a' historiai jogokat az élet' erősebb igényeivel összeköti, okvetlenül el kell következni egy második, egy harmadik 'stb. lépésnek is azon nagy cél felé, mellyet a' pártok küzdelmeik' közös tárgyának vallanak, hirdetvén, mikép' csak eszközökben különböznek, a' cél mindenikök előtt ugyanaz.

Hogy e' cél nem lehet, miként a' régi kor' republicaiban volt, egy rész' szabadsága, másiknak rabszolgasága, nem lehet, mint a' középkorban volt, kevesek' előjoga, sokak' jogtalansága: nincsen talán, ki kétségbe merné hozni, nincsen párt, melly az ellenkezőt be merné vallani. 'S ez mutatja a' jogeszmék' tisztulását, emberségére válik e' századnak. Mindezek mellett azonban ma is látunk ellenkező törekvést azzal, mit sokaknak szája vall. Már többször említők a' testületi szellem' ártalmait, melly a' középkor' féltékenyen őrizett formái között, egy osztály' érdekei mellett küzd, kizárólag a' többi osztályokéi fölött. Ki ez osztályszellem' ártalmaival, nem birva az élet' naponkénti tapasztalásait, ismeretes akar lenni, olvassa meg Franciaország' történeteit 1789 előtt, tekintsen Anglia' viszonyaira csak a' reformbill előtt és után, bárha nem teljesültek is e' reformban, miket tőle Bentham várt, miket megírt Reform electoraljában.

'S mindez igen természetes. A' reformbill a' polgári elemnek nagyobb befolyást eszközölt.

A' nemesség minden elérhető jogok' 's kiváltságok' birtokában, nem érzi eléggé a' haladás' szükségét, neki nincs elérnivalója. Ő eddig birtokán kis király volt, mint szokta mondani, 's ha gyűlésekre néha berándul, a' rossz utak' alkalmatlanságai közben, a' nem-

fizetés' kiváltságával vigasztalá magát. Szükségei, az idők' egyszerűségéhez képest, kevesek valának; azokat könnyen fedezheté csekély jövedelmeiből, miket hűbéri viszonyok alatti földe, ugy szólván, önként termett. Később változni kezdének az idők, terjedt a' civilisatio' hódítása, 's a' növekedő szükségekkel együtt nőtt nagy uraink' adóssága, mi közben az alsóbb rendű nemesség, megvetve az ipar', kereskedés' pályáját, szorgalom helyett, ősapái' leveles ládáit kutató, a' reacquisitio' álmai közben. Nemességünk' nagy része e' körülmények által proletarius tömeg lett, annál inkább ragaszkodó egyoldalú kiváltságaihoz, minél közelebb áll a' kiváltságtalan néphez. E' tömeg csoportozik aztán zászlóitok alatt, midőn figyelmeztetitek, hogy az ősi alkotmány' megmentéséről van szó, azok ellen, kik azt fejleszteni, szélesebb alapra rakni akarják, azok mellett, kik csak magoknak szeretik a' szabadságot, 's az alkotmányt csupán olly eszközül tekintik, mellynek sánczain belől ótalmazhatják egyoldalú kiváltságaikat. 'S innen van az alkotmánynak is ollyas szerkezete, hogy létegeben alig van több cselekvési erő, mint a' mennyi haladási ösztön bennetek. Ötvenkét vár a' védelemre, mellyet egyszerre nem, de egyenként mindeniket sorban bevehetni. Őseink fegyverrel tartományokat hódítanak, 's mi a' civilisatio' hódítási ellen nem kevésbé ótalmazzuk magunkat várhelyeinkből, mint néha a' hatalom' visszaélései ellen.

Nem szólók aristocratiánk' egyeseiről. Fényes kivételek vannak, kik érzik, fájlalják e' hon' hátramaradását, 's hazafiúi áldozattal munkálnak e' nemzet' felvirágozására. De nem tény-e, hogy miután az urbér kivette a' fenyítéket a' jobbágyok iránt a' földesur' kezéből, másik dietán ismét megkísérték visszaadni? Hiteltörvények alkottattak, 's másik dietán a' váltótörvényt csak nem eltörlék, igyekezvén foglalásai elől megmenteni vagyonukat; 's midőn a' nemzet tömérdek szükségei' fődözéseért esdeklett, sokan adósságaikat számítgaták, mert a' magyar nemesség csak segélyt ad a' honnak, mint gyámoltalannal tenni szokás, 's irányában a' legszentebb tartozást el nem ismeri. Alig hinné az ember, 's mégis igaz, mit egy kitűnő férfiú mondott, hogy az embernek örvidenie kell, ha minden tett lépést visszalépés nem követ. Annyira, hogy megszoktuk minden törvényhozásnak érdemül számítani be, ha legalább nem ront. 'S emlitsük-e még a' palliativ szereket, mikkel némellyek segíteni kívánnak a' nemzetet? Nem szabadítják fel hűbéri kötelékei alól a' szorgalmat és ipart, filléreznek, midőn utak' készítéséről van szó, mellyek piacot nyitnának ternékeiknek; ellenben félni kell jobbainknak, hogy a' szabadság' árán is megszereztetik a' forrás, melly hitelt varázsol oda is, hol arra a' viszonyok nem kedvezők, pénzhez juttatja a' pazar könnyelmüt, kit az institutiók' átka nyom, mellyeken segíteni nem akar, mert ez institutiók, ha nem őrzik is meg eladósodás,

tönkrejutás ellen, hizelegnek hiú álmainak, mikszerint a' jószág, mit ősei birtanak, ismét visszaszállhat reá, – természetesen olly áron 's annyi perköltségek mellett, hogy e' váltságpénzél olcsóbban is szerezhete, mig jobb birtokviszonyok között előbbi vagyonától is drágábban válhata meg.

Ez képe most törvényhozásunknak. Ki kételkedik illy körülmények közt, hogy a' haladási ügy nyerni fog, ha olly elem jut aránylagos befolyásra, mellynek nincs kiváltságos magányjoga, 's osztozván a' nép' terheiben, hozzá érdekek által csatoltatik. Illy elem nálunk a' polgárság. Nem tagadjuk, hogy a' földbirtok egyike azon kötelékeknek, mellyek az embert hazájához erősebben kötik. De más részről nem kevésbé igaz, hogy az iparüzés az értelmet fejleszti, minek természetes következménye, a' nagyobb bizalom önerőkben 's elevenebb érzete a' függetlenségnek. A' földmivelő az elemek' hatalma előtt meghajol; mig az iparüzőben nem csekély önérzetet ébreszt azon tudat, miszerint jövendője főleg ügyességétől, saját akaratától függ.

Szerkesztői értesítés [VI]

Beregmegyéből M. K. és F. T. uraknak a' tiszai ügyre vonatkozó cikkeiket, miután e' tárgyban már egy hasonló tartalmu igazolást bocsátánk közre, nem közölhetjük. – B. F. ur' értekezéseit a' Tiszaszabályozás iránt, a' t. értekező ur' kívánata szerint, a' Hetilap' szerkesztőségéhez átküldöttük. Sajnáljuk, hogy ujabban az adóalap' megváltásáról irt cikkelyét sem közölhetjük. – Sz. András' helysége' előljárói (Békésmegyéből) egy hozzánk intézett levélben köszönetet mondanak Sz.[ent] györgyi Horváth József, Antal és László, Rosty Álbirt, Pákozdy Zsigmond, Elek Gábor 's Virágos Sándor urak', mint szintén Szakál Jakabné assz.[ony'] 's a' pécsi káptalan' adakozásaiért, a' jelen inség' idején. – Hajnóczy Sám.[uel] ág.[ostai] hitv.[allású] lelkész Kis-Kérről írja, hogy azon vidéken, hol t a r a c z k (fügyökér) terem a' földben, kenyérszükségről szó sem lehet, mert ebből csekély buzaliszt-keverékkel egészséges és jó ízű kenyeret lehet sütni. Szedjék tehát ezt a' szántás után a' földből, mossák meg tisztára, vágják minél apróbbra, szárítsák meg jól, vigyék aztán malomba 's – ha egyptár garas vámbér-fizetés mellett is – őrljék meg, 's egy harmad vagy negyednyi buzaliszttal keverjék fel, és süszenek belőle kenyeret." Erről először a' frauendorfi kerti lapban volt szó, 's tudositónk' veje, szintén lelkésznek sikerült vele a' kísérlet. Ajánljuk közfigyelembe. – A' M.[agyar] Gazd.[asági] Egyesület' közgyűlésének nevezetesb tárgyairól már szóltak lapjaink. A' hivatalos tudositást közlenünk felesleges volna.

Adatok királyi városaink' multját és jelenét illetőleg

Érdekesnek tartottuk ez összeállítást a' P[ester] Zeitung után, némileg rövidítve közleni. Sok tanuság foglaltatik e' cikkelyben a' mult idő' jellemzésére, sok érdekes adat az események' fejlődésének ismeretéhez. Ki azonban ez adatokban vagy védokot kutat az ujjab kori alkotmányos fogalmak' támogatására, vagy – miként conservativeink – a' mintát keresi bennök, mellyhez kell visszatérni a' törvényhozónak: egyiránt téved mindenik. Egyes nemzet' története különvéve több tanuságot nyujt arra, mit nem kell tennie a' nemzetnek, mellynek eseményeit tárgyalja, mint, – egyéni jellemeken kívül, – követésreméltót mutathat. Azon kor, mellyben tulsulyal birt a' törvényhozási bölcseség fölött az események' alkotó hatalma; midőn minden elem külön létezésért küzdött; 's midőn azon kevés általános formulák mellett, mellyeket Justinian' codexéből 's a' merev egyházjogból vont el a' tudomány, olly széles mező nyilt a' részletes és esetlegesnek: azon kor, mondjuk, bármi következék az elősorolt adatokból, követési példányul nem szolgálhat e' kornak, melly különböző civilisatióval,⁹⁹³ tisztultabb fogalmakkal⁹⁹⁴ és általánosabb szempontra emelkedő nézetekkel bir az emberi társaság' céljai és eszközei körül. Ha az elősorolt adatokat kérdezitek, maga azon kor, mellynek életszabályait követnünk ajánljátok, sokkal igénytelenebbnek fog mutatkozni követeléseiteknél. Régibb törvényhozásaink nem voltak alkotmányozók. A' közélet' egész rendszere a' törvényhozás' teremlein kívül alakult a' városokban, 's mig részint önalkotta, vagy külföldről hozott statutumok 's szokás és hagyományok által szabályoztaték: az egybegyült rendek főleg csak arra ügyeltek, hogy a' határvonalak, mellyek a' kasztokat elkülönzék a' birói illetőség' kérdésénél 'stb. össze ne zavartassanak, vagy legfőlebb idegen népfajok' elnyomása ellen ótalmazák a' városok' magyar lakosait. Többre régi törvényhozásaink alig terjeszték figyelmöket. Ki azt véli, hogy a' jelenkor' törvényhozásának ennél nagyszerűebb feladat nem jutott: nem ismeri a' jelen' igényeit, 's azt hiszi, hogy más nemzetek' történeteiben ránk nézve semmi tanuságos nem foglaltatik. Az ki akarja szakítani e' nemzetet az emberiség', a' nemzetek' közös családi kapcsolából; 's a' multnak kedvéért ignorálja, hogy korunknak is van historiája. – De lássuk az adatokat.

*

*

⁹⁹³ PH: civilitatioval, [sh., emend.]

⁹⁹⁴ PH: fogulmakkal [sh., emend.]

*

Jelenleg Magyarországon, Fiumét és Buccarit is ide értve, királyi város van 50, mellyek királyi meghívó levéllel meghivatnak a' magyar országgyűlésre. Van ezeken kívül még 3 szabad város, tudniillik: Pécs, Eszék és Arad, mellyek törvénybe iktatva nem levén, országgyűlési joggal nem bírnak. Ezen 53 sz.[abad] k.[irályi] város megyei hatóság alóli kivétetését mind kir.[ályi] kiváltságlevélnek köszöni. I. Leopold alatt, a' 17 században, törvény hozatott a' kir.[ályi] városok' szaporítása ellen. Ezen törvény' bevezetésében félelmét nyilvánítja a' nemesség, mikép' több kir.[ályi] városoknak a' török járom alól felszabadulta' következtében, a' negyedik rend nemcsak egyenlő a' többi rendekkel, hanem azok felett tulsulyra emelkedés' veszélyével fenyeget. 'stb. Ezen törvény' hozatala után is azonban becikkelyeztettek, 's így országos rendi álláspontra emeltettek a' következő városok, u.[gy] m.[int] Debreczen, Szathmár-Németi, Zágráb, Győr, Komárom, Ujvidék, Zombor, Temesvár, Szabadka, Pozsega, Károlyváros, Fiume és Buccari. Eszék ellenben és Arad szabad városi kiváltsággal országgyűlési jog nélkül ruháztattak fel, míg Pécs ama' törvény' hozatala előtt is már a' kir.[ályi] városokhoz számítottat.

De nemcsak a' városoknak a' fejedelmek általi királyi várossá emelésére, hanem arra is van példa, hogy királyi várost is ezen már létező kiváltságától a' királyok megfosztottak. Tudva van ugyan is, hogy a' most létező kir.[ályi] városokon kívül hajdan hasonló kiváltsággal bírtak még, Visk, Huszt, Técső, Hosszumező, Lipcse, Rózenberg, Lubló, Segesd, Curgó, Sáros, Ófalu, Göllnicz, Zsolna, Gyöngyös, Karánsebes 'stb. Nyitra, szinte kir.[ályi] város a' 13 században, ezen kiváltságát csak 30 évig élvezte, mert a' király által Paschásius püspöknek ajándékozott. Eger' szabadsága is csak kevés ideig tartott, megtiltván I. Leopold a' tanácsnak és polgároknak, a' sz.[abad] kir.[ályi] városi czimmel élhetést. De illy kir.[ályi] városi kiváltság' megsemmisítésére a' törvény is nyujt példát. Visegrád' szabdságlevele a' 15 században széttépetett. Megtörtént továbbá, hogy szükség' idején a' kir.[ályi] városok a' király által külhatalmaknak el is zálogosítottak, egynémellyek Lengyelországnak, mások pedig Ausztriának, míg nem végre ezen, koronához tartozó javaknak elidegenithetlensége törvény által kimondatott. Voltak olly kir.[ályi] városok, mellyeket a' királyok magánosoknak ajándékoztak, mint II. Lajos nejének, Mária királynénak, éllemezésére adományozta: Körmöcz, Selmecz, Besztercebánya, Baka-bánya, Bélabánya, Ujbánya, Breznó-bánya, Korpona, Huszt és Ó-Budavárosokat, több más mezővárosokkal együtt.

Miután látjuk, hogy a' sz.[abad] kir.[ályi] városok' szabadalmi levelei eredetöket honnan vették, lássuk már most, hogy a' városok ezen kegy' megnyerése' következtében

minemü tartozások' teljesítésére köteleztetnek. Ezek kétfélék, vagy olyanok t. i., mellyek a' státust általában, vagy pedig olyanok, mellyek a' fejedelmet különösebben illetik. A' státus' szükségeire fizették a' kir.[ályi] városok adókép' a' kamarai hasznót (lucrum camerae) de csupán csak az általok birt nemesi javaktól; az adózási teher a' városokon ma is rajtok fekszik, 's az adó rájok porták szerint vették. Ellenben az új honvéd – rendszer' behozatala óta némelly jelentékenyebb teher alól fölmentettek. Nemesi felkeléskor ugyan is minden egyes kir.[ályi] város, mint egy nemes személy, kiállit egy lovast és 6 gyalogot; köteleztetnek azonban kebelökben a' közbátorság' fentartására fegyveres katonaságot állítani. Törvény parancsolja továbbá nekik, háboru' idején, a' hadi szerek' szállítását, törvény teszi kötelességökké az ujoncz-állítást, katona-szállásolást 's bizonyos mennyiségnek tartását, melly utóbbi tehertől, szorgos szükség' idejét kivéve, csak a' bányavárosok mentesek.

Mi a' fejedelem iránti tartozásaikat illeti, megjegyezvén, hogy a' koronázási ajándokhoz ők is járulni tartoznak, fizetik 's csupán egyedül a' kir.[ályi] városok, az ugynevezett királyi bért, melly hajdan királyi taksa vagy collectának neveztetett. Ezen királyi bér' fizetése is egy bizonyosság a' kir.[ályi] városok' koronától függési viszonyára. Már a' 14 században előfordul a' kir.[ályi] városoknak, királyi és királynéira felosztása. Két törvényt egyenesen oda lehet értelmezni, hogy a' kir.[ályi] városok' földesura a' király, egy a' kir.[ályi] városokat a' király' jövedelmei közé számítja; IV. Béla által Nagy-Szombatnak adott egy kiváltságlevelél pedig ezt nyilván bizonyítja. A' királybér hajdan nagyobb volt, mint jelenben, mert a' budai városi jog (Stadtrecht) szerint felment az a' 15. században 4 ezer arany forintra, sőt reájok a' király, ha a' szükség kívánta, ezen kívül még rendkívüli adót (taxa) is vetett. Ezenfelül tartoztak, a' Zsigmond király' végzeménye szerint, adni a' királynak, a' kiváltságokban előszámlált új évi ajándékokat, valamint ugyanakkor a' kir.[ályi] ajtónállónak 6 ftot. Átutazás' alkalmával, a' látogatással megtisztelt város tartozott gondoskodni a' király és királynéra nézve gazdag ebédre és vacsorára szükséges élelmi szerekről, és ezenfölül mindegyik czéh készítményéből egy darabot péld.[ául] a' szűcs egy bőrt, a' zablakészítő egy zablát 'stb. a' k.[irályi] lovászmester' kezébe szolgáltatni. – Azonban minden különbség mellett a' tartozások' teljesítésében, a' népességi viszonyokban és⁹⁹⁵ egyes kiváltsági kedvezményekben, mégis nálunk a' középkorban minden k.[irályi] városban ugyanazon alapformája volt a' helyhatóságnak, választásnak és igazgatásnak. Származott ez onnan, hogy 4 városnak,

⁹⁹⁵ PH: viszonyokban és [egybeírva]

u.[gy] m.[int] Buda, Fehérvár, Korpona és Zágráb' szabadságlevelei szolgálták a' többiek' törekvései példányképeül és célpontjaul. Így történt, hogy Sopron, Kassa, Komárom, Szeged, Debreczen, Bártfa, Kis-Szeben, Kolozsvár, Pozsony, Körmöcz, Besztercebánya, Maros, Gyöngyös, Karánsebes, Lippa, Eperjes, Privigye 'stb. Budaváros' kiváltságávali felruháztatásukért esedeztek; Győr és Szathmár, Fehérvár' kiváltságát kapták. Ez által tehát, valamint a' budai városi jognak általános átvétele' következtében történt, hogy a' sz.[abad] kir.[ályi] városok' helyhatósági életében azonegy typus uralkodott. – A' budai városi jog (Stadtrecht), a' 8. sz.[abad] város, u.[gy] m.[int] Buda, Pest, Kassa, Bártfa, Nagyszombat, Pozsony, Eperjes és Sopron' szabályai, valamint Zsigmondnak Budaváros' részére adott kiváltságai azt mutatják, hogy már akkor a' polgárrá lehetésre a' sz.[abad] k.[irályi] városokban census volt felállítva. Ugyanis polgár csak az lehetett, ki erkölcsi jó magaviseletén kívül még gazda volt, 's vagy egy házzal, vagy más ingatlan örökséggel birt, vagy végre ki jó magaviseletére, hűségére 's a' terhek' teljesíthetésére elégséges kezességet állított. Jön ugyan elő példa a' tömeges polgárrá tételre is, de ez csak a' király' megegyezésével történt. A' polgárok közül választattak aztán 100-an, kik a' képviselő községet képezték. Választattak ezek a' czéhekből, három vagy négy mindegyikből. Mikép' a' fentebb említett 8. k.[irályi] városok' szabályaiból kiviláglik, 's miként ezt Mátyás király' kiváltságlevele, mellyet 1488. Kolozsvár' részére kiadott, bizonyítja, a' választási jogot a' bíró és az eskütt polgárok, azaz a' tanácsnokok gyakorolták. Az egyesült tanácsnak volt joga, a' már meglevő 100 választó polgárokat megerősíteni, a' hibázókat kipótolni, vagy a' törzsökös polgárok közül egészen újakat választani. Ezen 100 választott polgároknál is ugyanazon képességek kivántattak, mint: hibátlan magaviselet, egy házzali vagy más fekvő vagyonnali birás és szükség' esetében elfogadható kezesség. A' tanács által illykép' választott vagy kiegészített választó polgárság választotta aztán minden év' György-napján a' tanácsot, melly a' biróból, 12 eskütt polgárból (senatores) vagy a' villibusból és 12 tanácsnokokból és irnokból állott. Zágrábban a' városi előljáró podestának, másutt igazgatónak (rector) is neveztetett. Eskütt polgárokká, azaz tanácsnokokká csak törzsökös polgárok vagy házzal 's más fekvő vagyonnal birók vagy végre olyanok választattak, kik elégséges kezességet állíthattak. Az elválasztott, tartozott a' hivatalt 3 mark városi érték' büntetése alatt elfogadni, melly büntetés a' 3-ik választás és vonogatás' alkalmával annyira is nagyobbított, hogy a' hivatalt elvállalni nem akaró a' polgári jogot és községbeliséget egy évre elvesztette. A' bíró-választásnál megkivántatott, hogy az elválasztandó, a' fent többször említett képességeken fölül, választása előtt legalább 6 évet tanácsnoki minőségben töltött legyen, sőt némelly városok' szabályai 4

ősök, természetesen polgári ősökről is szólnak. A' biró is tartozott hivatalát 5 városi érték szerinti mark' büntetés' terhe alatt elfogadni, harmadszor szinte egy évi száműzetéssel lakolt. A' birót illette, a' kisebb pénzbeli perek' elítélésére a' tanácsnokok közül egy pénz b i r ó t (Geldrichter) tetszése szerint kinevezni, 's a' megürült tanácsnoki helyet új kinevezéssel betölteni. Ugyanaz időben a' megidézéskor 's több illyes esetekben, mindegyik kézműves osztályból a' biró mellé egypár polgár választatott. A' választó közönségben, mikép' IV. Béla király' kiváltságlevele mondja, a' nagyobb és értelmesebb rész határozott. A' király gyakorlotta a' jogot vagy⁹⁹⁶ személyesen, vagy a' tárnok, vagy a' királyi várnagy által, a' tanácsbeli személyeknél birtoktalanság' esetében megkivántató kezességet megvizsgálni, 's azt vagy elfogadni vagy pedig visszavetni. Továbbá kötelessége volt minden városnak, az elválasztottakat a' királynak bemutatni, ki András királynak Győr' részére kiadott kiváltságlevelénél fogva, a' villicus megerősítését, IV. Béla' Nagy-Szombat' részére adott kiváltságlevelénél fogva pedig, alkalmatlanvolta' esetében hivatalátóli letétethetését magának fentartotta. Nagy-Bánya (Frauenbach) és Felső-bánya városoknak I. Lajostól nyert kiváltság-levelei a' tanács' élére a' királyi gróft és urburariust teszik, hogy együtt igazgassák és képviseljék a' várost. Loppena ugyancsak I. Lajostól bizonyos Petrik nevűt kapott örökös polgármesterül; szinte Bártfán a' birói hivatal Lőrincz nevűnek örökösen adatott. Végre a' tárnok' vagy k.[irályi] várnagy' beleegyezése nélkül a' választó közönség a' tiszta és finom ezüstöt 100 mark büntetés alatt össze nem gyűjthette.

Már kérdésbe tehetjük, hogy mit szoltak a' későbbi törvények ezen ekkép' kifejlődő kiváltságos állapothoz? Csak azt, felelet, hogy a' kir.[ályi] városok ezen kiváltságos szabadválasztási jogában a' tanácsnak fentartassanak. Nem foglalatoskodva a' választási jog' és mód' egyes részleteivel, csak annyit mondtak, hogy a' városi hivatalok vallás és nemzetiségi különbség nélkül töltsenek be, ellenkező esetben 2000 magyar forintnyi büntetést rendelvén. Végre a' mult században, egy, III. Károly alatt hozott törvény elismeri a' király' jogát, biztosai által a' tanácsi rendre felügyelhetni. – Ama' szabadalmi levelek' kelte 's eme' törvények' hozatala óta, újabb kiváltságlevelek és számos kir.[ályi] resolútiok a' városok' kormányzási és választási módján a' haladás' szellemében, több változtatásokat tettek. Az egész tanács' időszakkénti újra választása, csak a' 3 főbb tisztviselőre, u.[gy] m.[int] polgálmester, biró és városi kapitány, szorított; a' tanácsnokok' hivatala életfogytig kiterjesztetett; hanem a' számadásalatti tisztviselők, kik

⁹⁹⁶ PH: jogotvagy [egybeírva]

a' tanácson kívül vannak, választástól függőkké tétettek. A' tanács' választása, viszonyosság nélkül, a' választó polgárság' kezébe adatott, 's csak ezen utóbbinak hagyatott meg a' jog, a' keblében történendő házagokat kiegészíthetni. A' választó polgárok is egész életre választatnak. Ha a' király a' városi tisztujítás' vezetését a' tanácsnak átadni nem akarja, kir.[ályi] biztosát küldi ki, ki a' megürült hivatali állomásokra kijelöléseket tesz. – A' választó polgárokon kívül álló polgárokat mi illeti, újabb időben a' mult orsz.[ág]gyűlés előtt engedte meg ő felsége, hogy a' követválasztásban az egész polgárság bizonyos számú polgárokat a' választó polgárok mellé, kik a' követet választják, választhasson; azonban ezen követválasztást illetőleg is még a' k.[egy] kir.[ályi] rendelet meghagyta a' tanácsnál a' követségei kijelölés' jogát, melly még nem sokkal ezelőtt a' követeket, a' választó polgárság' befolyása nélkül, saját kebeléből szokta kiküldeni. Végre megjegyezzük, hogy a' választó polgárok' 100 száma, kir.[ályi] rendeletek és kiváltságok által, némelly városokban kevesbítettett, Pesten azonban neveltetett; és hogy a' tisztujítási idő 3 évre meghosszabbított.*)

Már most vegyük vizsgálat alá a' k.[irályi] városok' igazgatási jogait. Kezdetől fogva élvezték a' városok azon háromféle jogokat, mellyek a' helyhatósági önállóságot képezik, u.[gy] m.[int] a' város' határához tartozó telek, föld és egyéb tulajdonbani önkormányzást, más törvényhatóságoktól független törvény-szolgáltatást és végre önválasztotta fenyítő és rendőri igazságszolgáltatást. A' 8 k.[irályi] város' szabályai, a' budai városi jog és több kiváltságlevelek czáfolhatlan bizonyítványokat nyújtanak a' political önkormányzásra, mennyiben rendeletek találatnak bennök, a' czéhszabályokról, mindenféle kereskedésről, az adóbehajtásról 'stb. A' későbbi, ezekből kifejlő törvények megadják a' kir.[ályi] városoknak, mint földesurnak, a' királyi haszonvételek, patronatus, magvaszakadásbeli örökülési, szóval minden földesuri jogokat a' k.[irályi] város' nemesi birtokára nézve; egyébiránt a' területet illetőleg rendelik, hogy a' k.[irályi] városok megyeház' építésére a' város' keblében, fizetés mellett, adómentes helyet kimutassanak; a' nemesi curiák adótól mentek legyenek, és végre a' város' lakosait polgári fekvő vagyon' vételében idegenek felett elővételi jog illesse.

*) Verb.[óczy] III: 20: 1715: 36: 1514: 3: 1531: 18; régi rendszabályok Budavárosából: 1421; Zsigmond' kivált.[ságlevele] Budavárosának 1403, 1498; több város' kezességi oklevelei 1381; budai városi jog; Zsigmond' oklevele 1413; arany-bulla Nagy-Szombat' részére 1238; a' kir.[ályi] jövedelmek' lajstroma 1494, 1495; 1405: 13: Mátyás' kiváltságlevele 1488; 1542: 35; 1801: 1; 1808: 13; 1681: 43; 1718: 43; 1723: 65; a' 8 szabad városok' régi rendszabályai (statuta); IV. Béla' kiválts.[áglevele] Nagy-Szombat' részére 1238; I. Lajosé Loppéna' részére 1358; Bártfa' kiváltságlevele 1320; (PH: 1320; **1320**; [sh., emend.]) Andrástól Győr' részére 1295; IV. Bélától Nagy-Szombatnak: Zsigmond' oklevele Budához 1404; arany-bulla Nagy- és kis Pestnek Bélától 1244; I. Lajostól Nagy- és Felsőbányának 1376; 1681: 41; 1647: 78; 1609: 44; 1608: 13.

A' k.[irályi] h.[elytartó]tanács felállittatása óta a' k.[irályi] városok, a' politicalai tárgyakat illetőleg, ezen főkormányzéseknek, törvény szerint alárendeltetvék, valamint a' városi gazdálkodásra nézve a' m.[agyar] kir.[ályi] kamarának; egyébiránt a' kir.[ályi] városokban, helyhatósági jogaik' létezése óta, a' kormányzásban, a' tanácsi foglalkozások a' választó polgárokéitől elkülönözték. A' szabályalkotási jogot a' törvények k.[irályi] városainknak olly módon adják meg, hogy azoknak hozatalakor a' többség határozzon, azon többség, mellyet ismeret és tekintélyben kitünő férfiak alkotnak. Egyébiránt a' szabályok' érvényességére a' királyi jóváhagyás kivántatik. A' fejedelem, törvény szerint is, a' városi mind politicalai mind törvénykezési kormányzás felett örökodik, e' végre kir.[ályi] biztosait kiküldi, ha a' szükség kívánja, kiknek kiküldetése a' szükség' megszünéseig szokott tartani. Mennyire közvetlenül résztvenni szokott a' korona a' városi kormányzás' kezelésében, kitünik azon országgyűlésből, mellyet Zsigmond király csupán a' kir.[ályi] városok, kir.[ályi] mezővárosok 's más illyes helyek' követeivel tartott. Az ezen országgyűlésen hozott⁹⁹⁷ decretum mind politicalai rendeleteket, mérték és suly, kereskedés harminczad, városi adózás 'stb.⁹⁹⁸ mind törvénykezési rendelkezéseket a' felebbvitel, szóval az igazságszolgáltatás iránt foglal magában. – A' mi a' megszorításokat illeti, mellyek a' törvényekben ezen városi önkormányzásra nézve előjönnek, ezek többnyire a' nemesség' irányában történtek. Noha az országgyűlések ritkán foglalkoztak a' városi igazgatás' külön egyes ágaival, de ha a' nemesség' polgári hatóság' alóli kivételéről, valami indirect adózásról, vagy a' városi fentartási költségek' kevesbitéséről volt kérdés, mindig tettek kivételt. Ez az oka, hogy az élelmi szerek' árszabási joga a' megyéknél van, sőt ha a' törvény egész kiterjedésben gyakorlatban volna, ugy minden portékák, művek és készítmények' árszabását is, az ipar' gátlására, a' megyék gyakorolnák; de a' szokás ezen veszélyt elhárította. A' kir.[ályi] városok nemesektől, a' be- és kivitt vagyonért vámot, helypénzt 'stb. nem vehetnek, mit számos törvények rendelnek, sőt a' városi szabályok, ha szinte a' királytól meg is erősítvék, a' nemesség' irányában, mihelyt annak szabadságát érdeklik, érvénytelenek. Végre törvény által arról is van gondoskodva, hogy a' k.[irályi] városokban házzal biró nemesek az adókiosztásra meghivassanak; nehogy rájok a' polgárokhoz képest az adó nagyobb mennyiségben rovassék. Minthogy minden kir.[ályi] város egyes nemes személyként tekintetik, erőszakossági esetekben, valamint nemesi birtokaira nézve is, a' megye' hatósága alá tartozik; a' 16. század óta pedig a' kir.[ályi] városok, mint holt kezek, nemesi fekvővagyon-szerzéstől tiltatnak.

⁹⁹⁷ PH: hozon [sh., emend.]

⁹⁹⁸ PH: 'stb.. [sh., emend.]

Látni tehát ezekből, hogy egész az újabb időkig a' törvényhozás a' városi ügyek' részleteivel keveset foglalkozott. Így péld.[ául] hogy csak ez egyet említsük, a' polgárság az örökség- 's örököségi viszonyokat illetőleg utaltatott azon törvényekre, mellyek a' nemességet és birtokát illetik. De ezen törvények polgári birtokra épen nem alkalmazhatók, 's épen e' hiány adott alkalmat a' városokban a' szokásbeli jogok' erős megalapítására. Ezért nem lehet csodálni, hogy a' kir.[ályi] városok, kiváltkép' a' királyság' elsőbb századaiban, önszámukra polgárjogi rendelvényeket, mikép' ezt a' budai városi jog és a' régi szabályok tanusítják, saját magok alkottak, sőt hazai ügyeikben külföldi polgárjoghoz is folyamodtak. Így péld.[ányul] a' szepességi városokban a' magdeburgi jog általános érvénnyel birt, Zsolnán pedig (Trencsinmegyében) a' tescheni jog, sőt ez utóbbi városból a' felebbvitel nem hazai hatósághoz, hanem Teschenbe, külföldi törvényszékhez történt. Csak későbbben a' 17 században hozott törvény, melly határozottan meghagyá, hogy a' városi hatóságok által hozott ítéletek országos törvényeken alapuljanak: de ezen rendelkezése a' törvénynek valamint ezelőtt, ugy még ma is egészen ki nem vihető. Egyébiránt nemcsak kiváltságok, hanem törvények is biztosítják a' k.[irályi] városoknak az önálló polgári és fenyítő hatóságot. A' felebbvitelt illetőleg a' k.[irályi] városok tárnokiakra és személynökiekre vannak felosztva, miszerint a' felebbvitel aztán vagy a' tárnoki – ezen igazi iudicium pariumra, vagy a' személynöki székre történik. A' 7 szövetséges bányaváros is saját polgári igazság-szolgáltatással bír; 's hajdan nemcsak a' kir.[ályi] városok, hanem más városok is ügyeiket a' tárnoki székre apellálták. A' tárnoki jog, melly 48 cikkelyből áll, 's minden tárnoki k.[irályi] városokban teljes érvénnyel bír. Rudolf király alatt szerkesztetett, és a' pozsonyi országgyűlésen, 1603. nádori helytartó Istvánffy által kihirdettetett. Magán-jogot illető különféle cikkelyeket alkottak a' tárnoki városok' seniorai is, mellyek még ma is egy részben gyakorlatban vannak, például a' tárnoki szék' szabályai 1609 és 1748-ból.⁹⁹⁹ – Következtetni lehet a' szokásjogból, hogy az előidőben a' kir.[ályi] városok' nemes lakosai is ugyanazon polgári törvénynek voltak alávetve, 's csak későbbben kezdett a' polgári birtok a' nemes' személyétől különválasztatni. Amaz mindig és most is polgári hatóság alatt állott, emez pedig az alól ki van vétetve. Kezdetben, 's ez történt a' 17. században, a' városban lakó nemes azon adósságokra nézve, mellyeket polgárok közt tett, polgári hatóság alá vettetett; egy későbbi törvény azt mondja: hogy a' birtoktalan és kétséges nemes polgárok városi hatóság alá tartoznak. Majd aztán egy más törvény rendelte: hogy a' birtoktalan vagy kétséges nemes

⁹⁹⁹ PH: 1748-ból{.} [sh., emend.]

városi lakosok végrendeleteiket a városi tanács előtt tegyék. Nehány év multán egy későbbi törvény rendelé: hogy nemcsak a végrendeleti, hanem más ügyekben is az és a vagy-gyal felcseréltessek. De ezen egyenlő lábra állítás I. Leopold alatt megszűnt, mert ezen záradék: „birtoktalan és kétes nemes” helyreállított, és ez gyakorlatban a legtöbb k.[irályi] városokban idő jártával oda fejtett: hogy nemcsak a városi nemesek, hanem szolgálók személyei is a polgári hatóság alól lassanként kivétettek. Csak a legujabbi csódtörvény tett egy lépést az egyenlőség némiképeni helyreállítására, mennyiben rendel: hogy a birtoktalan városi nemesek és bukottak egyáltalában, a birtokosok is, ha bejegyzett kereskedők, polgári hatóság alatt állanak.

Mikép felebb említők, a k.[irályi] városok saját büntető hatósággal is bírnak.¹⁰⁰⁰ Még Verbóczy idejében törvény rendelte, hogy a k.[irályi] városi hatóság, a gonosztévő felett, ha szinte nemes is, ítélhet. Azonban egy későbbi törvény innen nemcsak a nemeseket, hanem szolgálókat is kivette.*)

¹⁰⁰⁰ PH: bírnak, [sh., emend.]

*) Verb.[óczy] III: 2; 1537: 55; 1545: 49; 1542: 34; 1681: 41; 1655: 34; 1659: 49; 1723: 73; 1649: 16; 1723: 112; 1715: 36; 1805: 5; 1405: 1, 2 'stb.; 1542: 33; 1606: 7; 1492: 87; 1659: 71; 1647: 18; 1635: 21; 1715: 63; 1649: 19; 1715: 77; 1647: 81; 1537: 3; 1542: 35; III: 10; 1649: 15; 1655: 46; 1659: 127; III: 8; tárnoki jog 1602; tárnoki szék szabályai 1609–1748; a sz.[abad] k.[irályi] városok seniorainak czikkelyei 1564; 1405: 5.

Szerkesztői értesítés [VII]

A' kissebenedi gyilkosság nem politicalapba való. Lapunk nem borzasztó történetek' rakhelye. – Sajnáljuk, hogy a' szerémi katonai kicsapongást nem közölhetjük. – B. L–cs L. „Teendőink” című cikkét nem értjük. Sok furcsa combinatio felmerül a' magyar ember' agyában, ha a' politicát, mint az egyszeri ember az órakészítést, magunk fejétől akarjuk feltalálni, minden tanulmány nélkül. – Baksay ur' újabb felszólalását a' nádudvari vasutvonal iránt, mint már elkésett de különben sem alapos szózatot, félretettük. A' Hetilapban egyébként is megjelent már. – Az ellenzéki szót Z. urambátyámnak a' Jelenkor' 12-dik száma' magyar politicájára, nem közöljük, habár nem egészen rossz polemia. – A' tiszai superint.[endens] hivatalából le 's oda visszalépésének utóhangja a' Prot.[estáns] E.[gyházi] és Isk.[olai] Lapba tartozik. – Több figyelmet érdemel egy szózat Borsodból, mellynek írója panasolja, hogy a' nevezett megye igen keveset tőn az éhínség' enyhítésére, 's hogy a' földesurak sem igen hajlandók segíteni éhező jobbágyaikon, még olyanok sem, kik tisztujításra negyvenezeret pazarolnak. – Egy temesi gazdatiszt írja, hogy báró L. földesuri tartozásának, inségben szenvedő jobbágyain segíteni, eleget tőn. Hogy tehát a' temesi elnöki jelentésben (P.[esti] H.[irlap] 861. sz.) alaptalanul volt vádolva.

A' B–P. Híradó' legújabb tacticája a' dohánymonopolium és indirect adók körül

Tudjuk, mi szerencsétlen a' B–P. Híradó' vezére az indítványozásban. Ki nem hallotta hírét ama' teljeshatalmu városi főfelügyelőnek a' mult országgyűlésen? Ugyanő közelebb dohánymonopoliumot indítványozott 's indirect adókat a' népre, mielőtt fennálló súlyos terhein könnyítenék.¹⁰⁰¹ Mi előadtuk e' részben ellenvetéseinket; 's az ellenzék hasonló értelemben szólott országszerte. 'S most mit teszen a' B–P. Híradó? Ellenvetéseinkre nem felel, mivel nem tud; hanem azon tény' ellenében, miszerint az összes ellenzék osztozék az aggodalmakban, mellyeket sajtó' utján e' lapok' szerkesztője mondott el, – e' tény' ellenében, mondjuk, azzal hiszi mellőzhetni ostromunkat, mivel a' Jelenkorban valaki, bárki is, azt mondá, hogy a' P.[esti] Hírlap nem organuma az ellenzéknek, 's ezért ő azt (a' Hetilapot, hogy annak se kelljen felelnie, ismét más okból) nem olvassa. 'S mikor használja a' B–P. Híradó ez ürügyet, hogy a' vita' teréről elillanhasson? Olly indítvány' tételekor, mellynél ő maga jött ellentétbe pártja' függetlenebb egyéneivel, annyira, hogy többen kijelenték, mint törvényhatósági rovatunk nem egy megyéből közle példát, miszerint ők nem ismerik organumuknak a' B–P. Híradót; olly indítvány' tételekor, mellyről a' vezér maga írja, hogy „positive senki sem tudja, akarja-e a' kormány vagy sem, 's a' conservativ párt, hogy akarná, semmi jelét sem adta.” 'S miért lépett elő mindezek mellett indítványával? „Mivel, ugymond, olly embereknek is kell lenni, kik elég bátorsággal birnak eszméket fejtegetni, ha nem népszerűek is, 's mivel, mond továbbá, épen azért vagyunk (mi journalisták), hogy szájunk nagy (a' B–P. Híradó hozzátehetné, és széles) legyen, hogy épen arról beszéljünk, miről mások hallgatnak, hogy vitassuk, meghányjuk az eszméket, hogy megbarátkoztassuk a' minpártunkbelieket is azzal, mivel még nem barátkoztak meg.”*) Lám, lám, mi szépen kibuvik az ügyes vezér azon vád alól, mellyet pártsolidaritás' tekintetében ellenünk hoz fel, kik ellenzéki kérdésekre nézve mindenkor a' legerősb solidaritásban állottunk táborunkkal; felhoz akkor, midőn reformeszméink közül is nem egyet lát lobogni pártunk' közös zászlóján; 's olly kérdésnél hoz fel, mire nézve az ellenzék között a' legnagyobb egyértelműség uralkodott mindenkor; és végtére, mi legfőbb, v á l a s z u l hoz fel, egy egész sereg argumentumra,

¹⁰⁰¹ PH: könnyítenék.. [sh., emend.]

*) A' B.–P. Híradó, ugy látszik, mindezen journalisticai kiváltságokat kizárólag magának követeli. Legalább ellenünk hasonló eljárás miatt gyakran felszólalt, 's kárörömmel gyanusita saját pártunk előtt mindannyiszor.

mellyeket indítványai ellen elősorolánk. A' Honderü ezért bizonyosan dicsérni fogja az ildomos vezér' tacticáját. Az érdeemes vezér azonban aligha szép szerével elillanhat a' csatatérről. Mi argumentumaink' döntő erejére hivatkozunk; 's ha a' vezér ur akár önbizottságból, miszerint büszkesége nem engedi egy lap' ellenében vivni, melly sok kérdésben initialó levén, pártja' minden töredékeivel szükségkép' nem állhat mindenre nézve szoros solidaritásban*); akár azért nem méltatja taglalásra czikkeinket, mivel az igazság' criteriumát csak az összes pártvéleményben keresi, 's az eszmét, csak mint pártvéleményt akarja ostromolni: biztossá tesszük őt, hogy a' szóban forgó kérdésekre nézve az ellenzék között nincs véleménykülönbség. Azért tehát csak előre, rejtekajtók' keresése helyett ki a' journalistikai vitatás' nyílt sorompóiba! – x. y.

*) Mire nézve egy hajóban evez velünk a' B.–P. Hiradó és minden lap, valameddig minden párttöredék külön organummal nem birand.

I/2. Vélhetően Csengery-cikkek

1.

Protestans egyházi mozgalmak

Miután az összes protestans egyház' külvizonyai az 1844: III. t.[örvény]cikk által, több mint ötven év' leforgása után, ujolag rendeztetvék: az egyház' értelmesebb tagjai között általánosnak mutatkozik a' meggyőződés, miszerint a' belviszonyok' rendezése körül is életbevágó reformoknak kell történni. „A' belrendezkedés alig kisebb fontosságu a' külnél, azonban ha hiányos, naponként nyomasztó” így szól a' reformsürgetők' egyike, a' köztiszteletben álló Fáy András a' „Protestans Egyházi és Iskolai lap”-ban. (8 sz. 1845) E' lapban (jól szerkesztett lap, mellynek talán legnagyobb hibája, hogy kevésbbé iskolai mint egyházi) élénken foly most a' reformok körüli véleménytáborozás. Némellyek zsinat – és itt ismét törvény által megállapítandó időközös zsinat, mások képviseletileg rendezendő convent, mások ismét mindenek előtt az egyházkerület' mielőbbi rendezése által vélnek leghamarabb, vagy legbiztosabban célhoz juthatni. A' dolog mindenesetre nagy fontosságu, 's mennyiben a' törvényhozás' figyelmét igényli: fentartjuk magunknak iránta annak idejében részünkről is mondani egypár szót azokhoz, kik a' jelen utasításadási rendszer mellett, a' törvények' hozatalára befolyást gyakorolnak.

2.

Örök váltság

A' Hetilap lapjaink után közölvén azon angol társaság' ügynöke' városunkban mulatását, melly tőkét leginkább a' magokat földes uraiktól megváltani akaró községeknek szeretné kölcsönözni, – megjegyzi, mikép' tökéletesen meg van győződve a' felől, hogy azon megbizott, kit a' vukovár-fiumei vasutat felépíteni szándékozó külföldi tőkepezések küldtek hazánkba, szinte hajlandó leend a' megváltási nehezen indulni akaró szent munkában segédkezet nyújtani. „Nem hallgathatjuk el e' helyen – mond továbbá a' Hetilap' érdemes szerkesztője – azt sem, hogy tavaly egy hasonló angol megbizottra akadánk, ki mintegy két hétig fővárosunkban szétnézett, de egy nagy befolyásu városi tanácsnok (nem akarjuk megnevezni őt) nem annyira hű, mint könnyelmű tanácsára hazánkba ismét eltávozott. Aztán halljuk, hogy Csaba m.[ező] városának megváltási vajudása rendkívüli nehézségekkel jár. Szeretné a' Hetilap', ha az érdeklettek napfényre hoznák sérelmeiket, miben a' Hetilap' örömmel nyujtand segédkezet. Csak ki a' népfényre!” – Igen, mondjuk mi is, csak ki a' napfényre; lapjaink is nyitva állanak; az illyes nehézségek' megvitatása nem csupán az érdekllett község, hanem általában az örökmegváltás' ügyére nézve is, nagy hasznu lehet. Ideje már valahára komolyan látni a' dologhoz. A' törvény' hiányait az érdekek' költsönös fölvilágosítása, helyes megértése 's megértetése sok tekintetben képes pótolni; 's a' fáradság az illetők' részéről, kik az adózónéphez, különösen azon községekhez, mellyek magokat megkivánják váltani, közel esnek, nem fog sikertelen maradni, mert, kik az örök váltság' utait egyengetik, olly munkán fáradoznak, melly egybeforradásunk, nemzetté átalakulásunk' egyik sarkkövét képezi.

Csatornák és vasutak

Tiesserenc francia mérnök a 'Revue indépendante'-ban két hosszú cikkelyt közöl a 'csatornák' és vasutak' viszonylagos becseről, 's összehasonlítva, mindkettő' előnyeiről. Addig is, míg e' tárgyban azon sok hamis nézet' rectificálása végett, melly ez iránt irodalmunkban már elmondott, később terjedelmes közleményt adhatnánk, közöljük ez érintett két cikkely' végét.

Egy annyira vitatott kérdésben, mint ez, kizárólag a' tapasztaláshoz kell magunkat tartanunk.

A' csatornák, mint a' vasutak fölött már elég tapasztalást nyújtanak Anglia, Franciaország és Belgium.

Angliában¹⁰⁰² mindkét közlekedési eszköz hasonló fegyverekkel küzd. A' kormány részvétlen néző maradt, és sem a' vízi utak, sem a' vasutak mellett nincs semmi tekintetben érdekelve. Ott küzdelemben a' csatornák huzzák a' rövidebbet, 's még nagyobb veszteségre számolhatnak, ha az új – a' jelenleg parlamenti engedély alatt álló – mellékpályák elkészülnek. A' tulajdonosok annyira ismerik az őket fenyegető veszélyt, miszerint arról kezdenek gondolkozni, hogy vizutaikat vasutakkal cseréljék föl, olly szándék, melly az angol csatornák' hibás vonalai miatt nagy nehézségeknek leend alávetve.

Franciaországban a' csatornák a' vasutak fölött azon nagy előnnyel bírnak, hogy a' csatornavámok olly alacsonyra vannak szabályozva, minélfogva a' fentartási költségeket is alig hozzák be. A' kormány, melly nagyobb részint maga tulajdonosa e' csatornáknak, sokat áldozik érettök. Nemhogy a' befektetett tőke' kamatoztatását kívánná, hanem még évenként maga tetemes öszleteket fordít tőkélyesítésökre. Aztán Franciaországban minden nagy jelentőségű városok összevannak egymással kötve vízi utak által, míg a' vasutak mindeddig elszigetelve állanak, 's még csak a' városok' belsejéig sem vezetnek. Mind e' mellett is az elsassi vasut a' vele egyenfolyásu csatornától többet felénél a' szállitmányoknak magához vonta. A' s[ain]t. etienne-i vasut hasonló hatással volt a' givors-i csatornára, sőt maga a' Szajna 's a' Szajna és Loire közötti csatornák is sajnosan kezdik érezni a' Rouen és Orleans közötti vasutak' versenyzését.

¹⁰⁰² PH: Ang[li]ában [sh., emend.]

Belgiumban a' status tulajdonosa mindkét nemü közlekedési eszközöknek. Midőn e' status vasutait leraká, tudta, hogy a' csatornáiban heverő tőkái' nagy részéről le kell mondania, minélfogva a' csatornatariffát olly annyira leszállítá, a' mennyire szükségesnek tartá magának az olcsó szállítmányozás' előnyét biztosítani. Ennek következtében a' csatornák ott, hol nagyszerűbb módon készítvék, vagy nagy vasműhelyekkel, kőszénbányákkal állanak összeköttetésben, nem csak előbbi szállítmányukat tarták meg, hanem még szaporíták is, miközben a' vasutak mindenütt, hol a' csatornákkal párvonalban mennek, ezek kevés eredményt nyújtanak. Ellenben a' vasutak' nyugoti osztályzatában, különösen Löwentől a' porosz határokig, az áruszállítás 1844-ben 100,000 tonnánál többre szökkent föl, 's naponta szaporodik.

Ha a' vasutakon ugyanazon áruk szállittatnak, mint a' csatornákon, – ha az egymás melletti vasutak és csatornák különböző birtokosak' kezében vannak, 's ugyanazon szállítmányra a' vitelbér' lenyomása által versenyeznek egymásközt, – ha jövedelmeik ugyanazon mértékben emelkednek, a' mellyben egymástól távolodnak, 's azon mértékben kevesednek, mellyben egymáshoz közeliteneik, következik, hogy egymásnak kölcsönösen ártanak, hogy egymásnak károsítására szolgálják a' helyett, hogy egymást kölcsönösen támogatnák, hogy egymást lerontják, a' helyett hogy segitenék, hogy egy szóval versenyzők nem szövetségeseik. – y.–

4.

Külkereskedésünk

Míg az iparvédlet kereskedőink' érdekévé tevő, hogy ben a' hazában is keressenek összeköttetéseket, hogy ne legyenek továbbra is csupán külföldi házak' bizományos hitelezői, 's ez által a' termeszők és fogyasztók között élénkíté a' benső forgalmat: addig a' magy.[ar] kereskedelmi társaság külső piacokat keres, utakat tör kivitelünknek, 's ez által a' külföldön hitelt szerezvén, eszközölni fogja, hogy a' külföld' áruczikkeit 's a' tropicus világ' termékeit egyenes összeköttetés' utján, közvetlenül, 's annál fogva jutányosabb áron kaphassuk. 'S e' közvetlen érintkezés a' külföld' terményző helyeivel és piaczaival fog vezetni idővel – hacsak e' nemzet' jobbainak törekvései meg nem hiusulnak – azon kereskedési önállóságra, mit a' keresk.[edelmi] társulat' alkotásakor nem akarának érteni, sőt gunynyal illetének, mint olly szót, mellynek értelme nincs, jó szomszédaink, kik ezentul is olly örömetst járnának el közvetítői szerepökben, miszerint nem csupán saját gyártmányaikkal valának eddig szivesek bennünket bőségesen ellátni, hanem a' távolabb világrészek' termékeit is második kézből vettük általok.

Ez állapotból ki kell emelkednünk; 's a' kereskedelmi társulat, minden gúnyok' daczára is szerencsésen indul megközelíteni feladatát. Közel az idő, mikor e' társaság' igazgatója a' rágalmakra, mikkel léptei még ma is kísértetnek, kezében a' társaság' várakozáson tul kedvező mérlegével fog válaszolni. Reméljük, tanuságos leend e' nap; tanuságos fog lenni, visszatekinteni a' társaság' egy évi életére, az akadályokra, mikkel küzdenie kellett, a' kísérletekre, miket tön. Addig is azonban a' társaság' érdekében is hasznos dolgot cselekszik, – mert rokonszenveket ébreszt működései iránt, – az érdemes igazgató, ha időnként tudatja a' közönséggel a' társaság' ollyas vállalatait, mellyek buzditólag hatnak a' magyar gyáripár- és földmivelésre.

Illy tudósítások foglaltatnak a' Hetilap' közelebbi számában, a' bukaresti butorszállitmányról, 's egy új vállalatáról a' keresk.[edelmi] társulatnak, miszerint a' magyar bor' kivitelének új fogyasztási utat tört Brasiliába.

„A' bukaresti butorárulás – mond a' Hetilap – újabb tudósítások szerint tetemes felesleggel folytattatik, ugy annyira, hogy körülbelől 25%-nyi költségek fedeztetnek, 's mégis nevezetes nyereség mutatkozik a' vállalkozók' javára, olly nyereség, melly az ittenit alkalmasint kétszeresen meghaladja. Kelne pedig még inkább az áru, ha az oláh főváros'

gazdagabb lakosai nem vonultak volna nyári lakra 's ha előre jelentetett volna a' raktár megnyitása. Őszre bizonyosan sok rendelmények tétetnek, 's már is kíván a' keresk.[edelmi] társaság' ügyvivője újabb szállítványokra előkészületeket tenni. De itt is, mint minden kiviteli kereskedésnél, a' középszerű, gyárilag készült darabok leginkább találhatnak vevőkre, mert nemcsak kiállják a' versenyt francia 's más készítményekkel, hanem fedezik egyszersmind a' legszámosb napi szükségeket is. A' versenyzésseli küzdés sem hiányzik Bukarestben, mert már is hogy árthassanak, az ottani asztalosok 's pamlagosok törekednek embereinket elcsalni jobb fizetségigéssel."

„Igy tehát – mondja továbbá a' Hetilap – megkezdett iparcikkeinknek kivitele külföldre, 's mondhatjuk nem mindennapi sikerrel, mert, ha a' vállalkozó asztalosok a' küldeményezést, mint reméljük, folytatandják, olly biztos vásár nyilik a' magyar keresk[.]ésnek kelet felé, melly annyival állandóbb leend, minél inkább meg vagyunk győződve, hogy senki a' világon sem állhat könnyebben kölcsönös üzleti érintkezésbe a' keleti tartományokkal, mint a' magyar nemzet."

Hasonló meggyőződését nyilváníja a' keresk.[edelmi] társaság' érdemes igazgatója egy másik tudósításában, mellyben a' Brasiliába küldött borszállitmányról értesíti a' közönséget.

„Mindig azon meggyőződésben voltam – úgymond – hogy ha van Magyarország' külkereskedésének jövője, azt keleten 's Amerika' déli tartományaiban lehetjük fel, 's csakugyan nem is csalatkoztunk. Amerika felé pedig annyival fontosabb a' kivitel, mert nem csak iparcikkeket, mint papirost, gyolcsat, lisztet (buza helyett) ecetet, kötelet, gyertyát, enyvet, lenmagolajat 'stb. hanem mezőgazdasági czikkeket is szállithatunk, mint bort, buzát, mustármagot, timsot 'stb., mik különösen Brasiliában nagy kelendőségre találhatnak. Ahhoz járul még azon véghetlen érdekes feltétel is, hogy kivitel mellett bevittelt is eszközölhetnénk, tehát kölcsönös tengeren tuli üzletet kávéval, cukorral és más gyarmati czikkekkal, mikért most a' közbenjárónak nyereséget fizetünk, saját tengerpartunkat pedig pangni hagyjuk. Nincs tehát a' világnak része, melly szorosabb 's természetesebb összeköttetésbe jöhetne hazánkkal, mint Brasilia, mit már azon körülmény is bizonyít, hogy Triestnek kereskedése e' császársággal rövid idő óta nyolc z o r o z t a t o t t; és én addig, mig mozdulhatok, mindig arra fogok törekedni, hogy ez irány felé fejlődjék kivitelünk 's kivitelünkkel az oceánon kereskedésünk is. Azért is több jó hazafiak, névszerint: Zimmermann¹⁰⁰³ J. főh[erce]g Károly' birtokigazgatója,

¹⁰⁰³ PH: Zimmermann [sh. emend.]

Albanich J. P., szegszárdi kereskedő; Kozma János, kecskeméti kereskedő; a' hermaneczi papirgyár; Nendtwich Imre, késmárki kereskedő urak' hozzájárultával két szállitmányt küldött a' magyar kereskedelmi társaság Rio de Janeiroba.”

A' szállitmány' szerencsés megérkeztéről egy levél közöltetik. Ennek tartalma szerint négy láda vörös villányi 's három hordó szekszárdi borért vámdíjul fizetni kellett közel 62 mille reist.*) A' bor jó 's eladható. Miből következik, hogy elkészítésünk szerint a' magyar bor az egyenlítő alatti szállítást kitarja.

„Adja isten, mond végre Szabó Pál, hogy a' főhatalom e' csirát, melly fejlődhetik, pártolja, mert ugy is drága beviteli vámot fizetünk czikkeinktől Brasiliába, mig az angolok 26 p[e]rc[en]ttel könnyebben vannak terhelve.”¹⁰⁰⁴

*) Brasilia mille reis szerint számol. Ezer vagyis mille reis, mintegy hét huszas, azaz 2 ft 20 kr pp. Egy reis körülbelől $\frac{2}{3}$ váltó krajczár.

¹⁰⁰⁴ PH: terhelve. {''} [sh. emend.]

5.

[Utmutatás a' franczia nyelv' kiejtéséhez – Kézműtan]

A' németekkel közvetlenebb viszonyban levén, nyelvöket ismerni, csaknem életszükség. De szükséges ismerni a' franczia nyelvet is annak, ki magasabb miveltségi igényekkel van ellátva, 's mindenek fölött az írónak. Nem említjük Franciaország' ünnepeit íróit a' tudományos világ' minden regioiban; a' tudomány az emberiség' közös kincse, mellyet egy mivelt nyelvből a' másikba könnyen átültethetünk. Nem így az előadás' eredeti színét; ez a' fordításban rendesen sokat vesz. 'S pedig mi ohajtjuk, hogy íróink tanulmányokká tegyék azon szabatoságot, átlátszóságot a' kifejezésekben, dagálytalan melegséget a' legnagyobb tárgyak' előadásában, melly a' francziai írók' sajátja. Minélfogva minden alkalmat használván ajánlani a' franczia nyelv' tanulását, jelenleg a' következő, már régebben megjelent munkácskára figyelmeztetjük a' közönséget: „Utmutatás a' franczia nyelv' kiejtéséhez, a' magyar nyelv' sajátosságaihoz alkalmazva, magyarok' használatául írta P e l á t h y István. Budán.” Ára 24 kr.p.

Iparmozgalmaink az irodalomra sem maradtak hatástalanul. Ez természetes. Az irodalom csak óramutatója a' nemzeti szellem' működésének, 's nagyon téved, ki korunk' anyagi mozgalmaiban csak az ösztönt látja, melly kenyér után fárad. Megfordíthatjuk a' költő' szavait; mi alatt

„Fárad a' nép óriás' kezével:

„Ezer fej gondol istenészszel.”

'S ez így van rendén. A' szükség első oktatója ugyan embernek, de minden új lépés, mellyet szükségünk' kielégítésére a' nemzetgazdaság' terén teszünk, csak a' szellemnek új foglalása az anyag' birodalmában. A' szellem a' hódító; ne féltsétek ezt az anyagi érdekek' harczában, melly jelenleg ostromolja a' népeket. Megfogja állani a' harczot győzödelmesen. – De talán igen is nagy feneket kerítünk a' dolognak, midőn egyszerűen kelle vala tudatnunk e' kis munka' jelentését: „R ö v i d (igenis rövid) k é z m ű t a n , mellyet dr. Barentin után magyarított 's némi módosítás és bővítéssel kiadott Soltész Dani, a' szegedi kir.[ályi] képezde' tanára 's hites ügyvéd. Pesten, Beimel József betűivel. 1845.”¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰⁵ A cikkhez további kisebb tudósítások vannak fűzve más művek megjelenéséről. Ezek szerzőségére azonban semmilyen támpontot nem találtam.

A' Pozsony-szeredi vasutról

A' Pozsony-szeredi vasutról a' napokban szólottak lapjaink. Ez első magyar vaspálya, Bazintól Szenczig (Senkvicz) octob.[er] 19-én nyitattott meg. E' vonal, mint írja a' Jelenkor, eredetileg ló- vagy később gőzerőre is alkalmazhatólag, amerikai rendszer szerint tervezetett, azonban első felének létrehozásakor a' terv annyiban módosított, hogy a' linz-gmündeni' példájára szilárdabb 's költségesebb pálya rakatott le. E' miatt a' költség szaporodott, 's egyéb nem épen menthetőleg tett kiadások is fölemészték a' N.[agy]-Szombatig számított 500 ezer pengő forintot, midőn a' pálya még csak Bazinig, azaz 3 mértföldnyire volt készen, 1844-ben. Két évig tehát megszűnt a' munka.

Ez alatt azonban azon csekély pályatöredék, melly csak egy félig kész hidhoz hasonlítható, olly várakozás fölötti forgalmat mutatott, hogy a' teljes kiépítésből remélhető hasznot mindenki közelítőbben számíthatá. 1844-ben tehát előjogi részvények bocsátattak ki, 's így az egész tőke egy millió egy százezer pengő forintból áll. Ez öszlet azonban, mint lapunkban is mondatott már, a' pályának N.[agy]-Szombaton tul Szeredig hosszabbíthatására is van számítva, melly utóbbi város a' Vág mellett feküdvén, egész Nyitra' és Trencsin' Pozsonynyal közlekedésének gyűlhelye és indulópontja leend. Ezen hosszabbítás által a' Vágon leszállított anyagok' fölvitelének is egyenes, olcsó és biztos ut nyitattván, a' társaságnak is szép kilátás mutatkozik.

Az építés csak az idén kezdetett meg teljes erővel, még pedig az egész hossz egyszerre van munkába véve. Jövő évben teljesen be kell végeztetnie. Azon darab, melly a' közönségnek csak most nyitattott meg, már egy részben munkába volt véve a' társaság' első korszakában, azonban Bazinon tul mintegy négy öles bevágása a' természetes földnek 1843-ik évi januarban, mintegy 300 ölnyi hosszúságban összenyomulván, olly nehézségek mutatkoztak, minőkre vasutaknál nem sok példa fordul elő. Azonban nemcsak ezek levannak már győzve, hanem az egész pálya nagyobbbrészint késznek mondható N.[agy]-Szombatig; valóban pedig Szenczen tul is használatban van már, noha még a' közönségnek megnyitva nincsen. Még ez idén remélhető, hogy megnyitattik Cziffer nevű helységig, hova aztán N.[agy]-Szombat már csak egy mértföldnyire van.

7.

[Statusférfiak' és szónokok' könyve]

I.

„Statusférfiak' és szónokok' könyve. Szalay László által. Első füzet. Tartalom: Duport. Fox. Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 1846.”

Szerző nem tartozik azok közé, kik a' tisztelt olvasó közönséget becses én-jökkel szeretik foglalkodtatni, 's így minden előszó nélkül küldé az irodalom' piaczára e' munkát; a' czimlap' megiratása után visszavonult, hogy minél nagyobb tért nyerjen az egyéniségek' föltüntetésére, mellynek rajzát a' kihirdetett 6 füzetben vesszük.

De a' munka előszó nélkül is világosan mutatja be a' szerző' szándékát. Eddigi inkább elméleti irományai után őt azon publicistáink közé sorozzuk,

kik az újabb eszmék' tolmácsává lettek a' historiai iskola' ellenében,

kik a' többség' kormányának apostolai a' különben is csak az alsó rétegekben működő rendi közigazgatás' ellenében,

kik a' gyökeres reform' hirdetői a' vakolásokkal szemközt,

mert hiszen mindez egyet jelent, minden azon egy, minden nemzeteknél 's minden időben előforduló politicalai alaphemáknak variatioi.

Mit eddig elméleti uton hirdetett, szerző most concret uton tárgyalja, föltüntetvén a' képviseleti rendszert, mind alakulás- mind működés közben, több alkotmányos statusférfiu' képében.

Az olvasó észre fogja venni, először: hogy szerző mindenütt forrásokból merített, 's másodsor: hogy nem kedvencz- vagy épen rögeszmék' testesítésére választott ki néhány híres nevet, hogy azokra, mint most napi renden van, ollyas dolgokat és elveket ráfogjon, mikről szegények semmit sem tudtak, – hanem hogy a' statusférfiut önnön tetteiből, a' szónokot önnön beszédeiből magyarázza.

Az elsőből az következik, hogy e' munkát nem szabad egy sorba helyezni azon német gyűjteményekkel, mellyekkel, mint e' munkának hirdetése mondja, a' német vásár elárasztotta az országot, – a' másodikból pedig az, hogy e' munka csak czimre hasonló egy híres francia munkához, melly inkább fényes, mint alapos, inkább genialis, mint tanuságos.

II.

Statusférfiak' és szónokok' könyve. Szalay Lászlótól. Pesten. II-ik füzet. – Örömmel jelentjük, hogy ezen munkának, melyről e' lapok már emlékeztek, második füzete is megjelent. Tartalma: Pitt és Mirabeau' működésének első része.

Ha a' magyar olvasó a' legnagyobb érdeklődéssel ment végig azokon, mik e' munkának első füzetében Foxról 's Fox' beszédeiből közöltetnek: bizonyosan ennek nagy versenytársa, az angol birodalomnak első ministere, ki, Napoleon' vallomása szerint, kezében tartotta az összes európai politikát, kire a' szárazföld' conservatívjei örömmel úgy hivatkoznának, mint vezérökre, „de ki három ízben indítványozta a' parlament' reformját, ki a' parlamenteknek hétévisége ellen nyilatkozott, 's ki a' regenség' kérdésében a' parlamenti választás' elvéből indult ki”, 's kiről, mint szónokról, azt jegyzi meg Bro u g h a m: „hogy alig emelkedett föl székéről, 's már is magával ragadta a' hallgatót, 's addig feszítette, addig lánczolta le figyelmét, míg neki tetszett”, – bizonyosan ennek megismertetése, mind statusférfiui működésére, mind beszédeire nézve, a' legérdekesebb, a' legtanuságosabb olvasmány leszen, mind azok' számára, kik nálunk befolyással bírnak a' törvényhozásra.

Mirabeau' életrajzának első része 1786-ig terjed, midőn ő azon hirre, hogy a' nemzeti gyűlés együvé fog hivatni, Berlinből Párisba indult, azon színhelyre, mellynek ő legnagyobb, legóriásibb bajnoka lőn.

Élénk figyelemmel nézünk a' harmadik füzet' elébe, melly, mint a' jelen füzetben értesítettünk, kirekesztőleg Mirabeau' parlamenti életének lesz szentelve. – Á.

III.

„Statusférfiak' és szónokok' könyve. Szalay László¹⁰⁰⁶ által. Harmadik füzet. Tartalma: Mirabeau (II-ik rész). Pesten, kiadja Heckenast Gusztáv. 1846.”

Midőn ezen közrészvétellel fogadott munka' harmadik füzetének megjelenését tudatjuk tisztelt olvasóinkkal, elégségesnek tartjuk kiemelni: hogy a' jelen füzet kirekesztőleg Mirabeau'nak parlamenti működését tárgyalja. Magasztalásra semmi szükség; 's mi különben is olly közel állunk e' munka' szerzőjéhez, hogy a' magasztalás'

¹⁰⁰⁶ PH: L á { s } z l ó [sh., emend.]

provincziáját másoknak kell átengednünk. De azt mégis lehetetlen elhallgatnunk, 's ennyit minden szerénytelenség nélkül a' szerző önmaga is mondhatna munkájáról: hogy az olvasó, ki Cormenin' „livre des Orateurs”-jéből, a' fényes antithesisek' és hypergenialitások' ezen gyűjteményéből, inkább a' szerző' saját szellemét tanulá ki, mint az illető szónokokéit 's névszerint Mirabeauét is, – a' jelen munkában, ugynevezett „merész jellemrajz helyett, mellynek művészi becse jóval nagyobb, mint hűsége 's historiai értéke” (minő például Hugonak hires etudeje is), magát Mirabeaut fogja műveinek és beszédeinek tükörében szemlélhetni, nyolcz véghetlenül tanulságos iven, mellyeknek tartalmát szerző magokból a' forrásokból merítette. Van-e magyar olvasó, ki Mirabeauval közelebbről megismerkednie, political ismereteire nézve nyereségnek nem tartaná? „Mirabeau – így rekeszti be jelen dolgozatát a' szerző – magas czélt tűzött ki magának: a' forradalmat eszközlésbe venni, és az alkotmányos monarchia' érdekében megállapítani; vagy mint ő szereté mondani: a' francziákat a' monarchia' babonájáról a' monarchia' cultusához vezetni.... Vannak, kik hiszik, hogy Mirabeau, ha tovább él, megmenti a' szabadságot, a' monarchiát, a' birodalmat. Vannak, kik ugy vélek[.]dnek, hogy az anarchia nem kap uralkodásra, ha Mirabeau életben marad, ő, a' forradalomnak gondviselése. De szabadság és kénytelenség vezetik pályáján az egyes embert, szabadság és kénytelenség szövök az emberiség' történeteit. Mit fogott volna bekövetkezni, ha ez vagy amaz történik, vagy nem történik: azt gyarló eszével fel nem éri az ember.”

IV.

„Státusférfiak 's szónokok' könyve” Szalay László által.
Hatodik füzet.”

Szerző a' hatodik füzettel, melly e' napokban megjelent, 's Thiers' jellemezését foglalja magában, befejezte jelen munkáját.¹⁰⁰⁷ A' könyv most egy egészet képez, mellyben az alkotmányos élet 's vele haladó státustudomány' menetét, az utósó 80 évben, egyes képekben szemléljük, 's mellyeket ugyanazon alapeszmék tartanak össze, 's alakitnak egészszé. A' munkának megvan tehát történeti 's political becse; 's olly hazában, hol annyi ember veszen részt a' közdolgokban, olly kevés ember akar tanulni 's fáradozni, e' munka egy jókora könyvtár' pótléka. De mi a' munka' hasznát főleg abban helyezzük, hogy olvasóiban, kik, felette kicsinyes viszonyokhoz szokva, nagyobbyszerü political élet'

¹⁰⁰⁷ PH: munkáját{.} [sh., emend.]

szükségét nem érzik, e' szükségét fölébresztetni, 's őket azon elvekkel, mik nélkül valódi alkotmányos élet lehetetlen, – gyakorlati alkalmazásban megismerteti. – Idején van, hogy mi is végtére más szempontból induljunk, 's politicánknak más alapot adjunk. – De szóljunk most a' jelen füzet' tartalmáról. Ez egy részben Thiers' életének vázlata, más részben rövid története a' francia státuséletnek a' juliusi forradalom óta. A' kettő itt egygyé olvad, mert élete 1830. óta egyszersmind a' francia státus' története és viszont. Az ember 's az idő itt egyiránt érdekes, ha a' dolgot valódi szempontjából felfogni képesek vagyunk. Thiers a' forradalom' gyermeke, ő nem átkodik bevallani, hogy mindenét a' forradalomnak köszönheti, – 's mi hozzá vetjük: eszének és fáradozásainak, mert alkotmányos országokban a' vak eset nem osztogatja többé a' nagy szerepeket. Korunkban valamint nemzetek ugy egyesek is, csak munka, csak fáradság által emelkedhetnek; – sétálva és szivarozva legfelebb csak nálunk válhatni nagy férfiuvá. Nálunk még találkoznak, kik büszkék tudatlanságukra; valódi alkotmányos országokban csak tudomány és ügyesség által emelkedhetni az ismeretlen tömeg' felébe. De Thiers, mint minden jól organisált fő, tudta, hogy szabadság rend nélkül nem tarthatja fen magát, hogy forradalmak nem azért történnek, hogy a' nagy áldozatokkal megvásárolt önalkotta institutiókat lerombolják; mint kormány' embere, valódi szenvedélylyel védi a' juliusi institutiókat. Ő tehát lényegesen conservatív, habár jelenleg az ellenzék' élén áll, 's bizonyos reformokat sürget is. – Ministeri tárczák' vadászatáról vádolják Thierst, 's e' vádnak van némi alapja, ha belpolicáját a' mostani ministerium' politicájával összehasonlitják; de ne feledkezzünk meg, hogy Thiers a' ministeri függetlenséget a' korona' irányában ugy védi, mint senki más Franciaországban, hogy ő hivataláról le tudott mondani, ha a' korona beavatkozni akart, hol beavatkozásra joga nem volt. Thiers természete szerint gouvernementalis ember, 's, rokonszenveinél fogva a' császári időszak iránt, Franciaország' méltóságát a' külföld' irányában tulhévvel kész védeni.

Szerző Thiers' politicája, szelleme és szónoklata' jellemzésére nem választhatott jobb beszédet, mint azt, mellyet Thiers folyó évi martiusban a' hivatalnok-követekről, az ugynevezett incompatibilitások' ügyében, mondott. – Mi, kik e' beszédet maga idején eredetiben egész kiterjedésében olvasók – ámbár a' legtokéletesb fordítás is a' mű' becsét némikép' csökkentti, – e' beszédet a' fordításban ismét gyönyörrel olvastuk, 's a' magyar olvasó közönség' figyelmébe is különösen ajánljuk. – N. N.

V.

„Státusférfiak’ és szónokok’ könyve. Szalay László által. Uj folyamat. Második füzet. – Tartalma: Dupin, Brougham. Pesten. Kiadja Heckenast Gusztáv 1847.”

A’ munka, mellynek egyik uj füzete előttünk fekszik, az európai uj alkotmányos mozgalmaknak historiája. Hogy szerző a’ biographia’ vagy inkább jellemzés’ formáját használta, nagyon helyesen cselekvék; mert a’ történeten kívül olly elemeket foglalhatott munkájába, mellyeket a’ szigoruan történeti előadásból ki kellett volna hagynia. – Látjuk e’ munkában, miként a’ história egyesek által alakul, ’s egyesekre hat vissza; látjuk kitünő férfiak’ nézponjtját, eszméjök’ és véleményeik’ egész látkörét; ’s innen merithet az olvasó dus ismereteket, mellyeket egyébként csak hosszú ’s fáradságos studium és igen sok olvasás által szerezhette magának. Látjuk másrészt e’ férfiak’ jellemét fény- és árnyékoldalaival; ’s ezen megtanulhatjuk idősbek ’s fiatalok egyaránt, hogy milly elhatározó momentum politicában a’ jellem, a’ szilárd akarat, önállóság, mérséklet. Tulajdonok, mellyek egyiránt szükségesek mind a’ kormánynál mind az ellenzéknél; ’s mellyek köztünk sok részben hiányzanak. – Író korszerűbb olvasmányt nem nyujthatott volna a’ közönségnek, ’s valamint jól választá a’ tárgyat, ugy annak megfelelőleg kezelé azt.

Tudjuk, mennyire foglalatostkodtatja az elméket a’ közalgó országgyűlés, mind a’ mellett nem vonakodunk a’ közönség’ figyelmét épen most e’ munkára irányozni. Engedjék meg, hogy nyiltan szóljunk. Politicai bajainknak egy nagy tényezője, tudatlanságunk ’s a’ tudatlansági sympathia. Ez, tény. Mig ez így marad, addig törpe állapotunkból nem fogunk kivergődni. Halljuk, hogy most még gr. Széchenyi István ellen is argumentumul használtatott Sopronban, hogy könyveket ír. Egyébiránt, igen természetes, hogy a’ tudatlan a’ tudatlant szereti, hanem, ne csodálkozzatok aztán, ha a’ politicai charlatanok belőletek udvari bolondokat csinálnak. Meg kell említenünk e’ helyt még, azon uj politicai axiomát, melly most a’ legislatióra vonatkozólag divatba jött: „nem kell nekünk capacitás, energicus emberekre van szükségünk.” Ha illy emberek’ esze iránt tisztában nem volnánk, hihetnök, mikép’ ők energicus küldötteiknek a’ státus quo¹⁰⁰⁸ vagy az adómentesség’ energicus védelmét akarják kötelességül tűzni. A’ Charivarinak e’ bölcs nézet mindenesetre jó anyagul szolgálhatna; lásd Hontmegyét. – De térjünk vissza a’

¹⁰⁰⁸ PH: státusquo’ [egybeírva]

könyvhöz. – Dupint, a' jogtudóst, az ügyvédet, a' köztisztviselőt, a' kamara' elnökét mutatja szerző fel előttünk. 'S midőn egy igen nevezetes egyéniséggel ismerkedünk meg, beavattatunk egyszersmind a' francia státusélet' egyik igen fontos ágába, a' political igazságszolgáltatás' mivoltába. E' sphaerában Dupin a' szabadságügynek nagy szolgálatot tőn; de a' mennyiben tisztelni tanuljuk őt e' tövises pályán, ép' annyival kevésbé lehet vonzódnunk a' francia státushatalom' eljárásához. E' tekintetben ne vegyük¹⁰⁰⁹ magunknak példányul Franciaországot. Anglia, O'Connell' esetének tanúsága szerint, érettebb ez irányban; utánozzuk tehát Angliát, csak ovakodjunk azon absolutistic chorustól, melly megengedi ugyan, hogy az angol alkotmány mégis ér valamit, hanem az alkotmányos élethez csupán az angol népet hiszi hivatva, és hogy a' francia a' szabadságnak e' fokát soha sem érendi el, itt az alkotmány csak zavart szül; pedig Anglia is hasonló phasisokon ment keresztül, míg az alkotmányos élet nála megállapodott; 's Franciaország a' szabadság' és alkotmányosság' második szülötte fog maradni, bármit mondjanak a' conservativ phrasensek.

Dupin 1815., midőn Napoleon Elbából visszatért, a' képviselő kamarába küldetett, 's hatalmasan szólalt fel az alkotmányos jogok mellett. Divatos vala ez időben, mind azon férfiakat, kik az alkotmányos jogokat védék, prokátoroknak csufolni. Hisszük, hogy bizonyos osztályoknak nagyon alkalmatlan illy prokatori ellenörködés. Mások pedig elég jámborok voltak a' Jupiter Napoleont alkotmányos parlamenti ministeriummal ellátott uralkodónak képzelni. – 1827. Dupin a' mamersi választó collegium által – hol senkit sem ismert, 's hova csak hire 's neve jutott el – követnek küldetett a' kamarába.¹⁰¹⁰ A' magyar választók' nézetei e' tekintetben nagyon különböznek a' mamersiekétől. Mamersben jobban szeretik a' Dupineket, mint a' falusi urfiakat, kik nálunk reggelizni, ebédelni 's aludni szoktak, 's kiket Mamersben még azért törvényhozásra nem tartanak alkalmasaknak. Igaz, hogy Mamersben nincsenek nemes atyafiak, kik, a' velők született gyöngeségnél fogva, az urfiak' borának 's huszasainak nem tudnak ellenállni; ez utnál mégis jobb talán a' mamersi 's tulajdonkép' a' francia választási rendszer is, mint a' miénk. – Ajánljuk végre az olvasó közönségnek, a' remekül fordított beszédet, mellyből azt is meg fogja tanulni, hogy, kell ugyan párthoz tartozni, azonban nem szükséges, hogy az ember a' pártnak szolgálja legyen.

Dupin után Brougham állittatik előnkbe. Sok ember nem emlékezik vissza a' multakra, 's felebarátját mindig csak a' legutósó cselekvése szerint itéli. Az illy emberek

¹⁰⁰⁹ PH: vegyük [sh., emend.]

¹⁰¹⁰ PH: kamarába. [sh., emend.]

nem sokat fognak tartani Brougham felől; mert valóban, tulélvén szellemi egészségét, most furcsa szerepet játszik az öregur a' felsőházban. De mind a' mellett Brougham'¹⁰¹¹ jelene mögött nagyszerű munkásság, eredménydus 's becsülettel megfutott pálya fekszik. Nemcsak hogy része vala mindig a' whig reformokban, hanem a' nemzeti nevelés' ügyében többit fáradozott, mint bárki más Angliában. Brougham azonkívül, habár igazi angol jellem, az angol előítéletekben nem osztozott, 's az angol constitutionnak kinövéseit férfiasan megtámadá, megmutatván, hogy a' historia által kifejtett institutiokat, végtére az ész' mértékével kell megítélni 's az ész' postulatumai után idomitani. Brougham' munkásságának ezen oldalát különös studiumul ajánljuk azoknak, kik a' historicus institutioknak baráti levén, az angolokat minden kinövéseikkel, csak ugy gavallérosan átültetni készek volnának, megfélelkezvén, hogy átültetés által a' historicus institutio megszűnik az lenni. – Brougham' 's korának egyik érdekes episodja, Carolina királyné' IV. György' hitvesének pere. Illy per csak olly szabad országban, mint Angolhon, jöhet létre, 's mégis az alkotmányos formákat e' perben mennyire falsificálták. – Két dolgot kell emlitenünk, mielőtt e' rövid ismertetésünket bevégezzük. Először lássátok Broughamban, mennyire terjedhet egy ember' munkássága, ha az időt használni 's valóban dolgozni akar. Ezen kitartás a' munkában 's szeretet a' munkához, az angol' nagyságának alapja. Hiában ábrándozik bármelley nemzet állapota' javulásáról, ha dolgozni nem akar. Igen, uraim, nektek is dolgoznotok kell, mert a' falusi politikai ügyvitatásokkal még nem fogtok boldogulni. Másodszor lássátok Brougham-on 's minden jobb angol szónokon, hogy szabad férfinak mindig a' maga igazi nevéen lehet a' dolgokat megnevezni, a' nélkül azonban, hogy az utczai trivialitás bűnébe essék. Kivánatos volna, hogy szónokaink e' modorhoz szoknának, hanem kivánatos volna egyszersmind, hogy valamivel több grammatikát és syntaxist is tegyenek sajátukká. – ☉

VI.

„Státusférfiak' és szónokok könyve – Szalay László által. Uj folyamat. Harmadik füzet. Pesten kiadja Heckenast. 1848.” – Ezen uj füzet Brougham' jellemzésének végét, Franklint 's Benjamin Constant' élte' kezdetét foglalja magában. Miután Broughamról már a' 2-dik füzet' ismertetésében szóltunk, Constantról pedig a' 4-dik füzet' alkalmával szólandunk, Franklin leend e' sorok tárgya. Azon kellemes

¹⁰¹¹ PH: Brougham' [sh., emend.]

benyomás után ítélve, melyet ez olvasmány reánk tön, nem átaljuk e' jellemzést Szalay' jellemzései közül a' legsikerültebbek' egyikének nyilvánítani. A' gazdag anyag művészileg van csoportozva, könnyen előadva, mi ez olvasmányt nemcsak érdekessé 's tanuságossá, hanem valóban nagyon mulattatóvá teszi.

Ki nem ismeri Franklint? Kevés státusférfinak van olly nagy publicuma; de a' publicum benne olly jellemet ismer, melly a' valóditól egészen különböző. Neki Franklin naiv bölcselő, szeretetreméltó jámborfi; pedig ő korának legjelesebb diplomatája, ki a' hideg számvető' ildomosságával kapcsolatba tudta hozni a' becsületességet 's meleg buzgalmat az emberiség javáért'. – Franklin' illy felfogásából – 's a' történet ilyennek mutatja őt – honfitársaink sok tanuságost vonhatnak ki magoknak. A' cselekvés' mezején hideg számolás 's ildomosság nélkül nincs boldogulás; mi mellett az emberiség 's a' haza java iránti lelkesedés, igen jól foghat helyet. Lelkesedés nélkül az ember állattá alacsonyul; de a' lelkesedés' szüleményeiből a' politicalai mezőn csak az szokott megmaradni, mit a' hideg számvetés életrevalónak tart.

Tanulhatják továbbá az olvasók, miként a' szappanfőző' gyermekéből, a' nyomdainságból ész és munka által, nagy státusférfiúvá lehet válni. Franklin' életének legnagyobb része a' democráticus elemek' folytonos organisációjá közt telik el. Látjuk tehát élte' leírásában nemcsak a' democráticus institutiók' alkotását, mikből a' mostani amerikai szövetségnek kelle kifejlődni; hanem látjuk e' munkát a' nép' embere' kezeiben. – Ajánljuk e' processus' studiumát azoknak, kik csak nem rég' is dythriambusokat énekeltek a' magyar nemességre.

A' szabadság' legerősebb támaszát Franklin a' nép' értelmességében kereste, 's buzgón működött az ismeretek' terjesztésén; mert: „értelmes emberekből álló nemzet, ollyasokból, kik istentől nyert jogaikat ismerni 's becsülni tudják, nem kerülhet járomba. A' zsarnokság a' tudatlanság' régióiban uralkodik, 's megszökik a' tudomány' világa elől.” Figyelemreméltó szavak.

A' mi embereink közt más nézetek uralkodnak. Némellyek elmélete szerint minél butább 's koldusabb az ember, annál érettebb a' szabadságra 's alkotmányos életre. Egy máramarosi oláh kortes az alkotmányos ember' ideálja; ellenben az összes városi osztály haszontalan szolga nép.

Érdekes e' jellemzésben Pensylvánia' történetének egyes vonásokban adott vázlata. A' legnemesebb történeti személyességek' egyike Pen, e' hon' alapítója, a' lakosok' közgyűlésében alkotmányt alkotván, ezeket mondja: „bárminő legyen a' kormányforma, a' nép mindig szabad, ha törvények által kormányoztatik, 's ha része van ezen

törvények, hozatalában; ez az egyetlen mód népszabadság' eszközésére, 's e' nélkül csak zsarnokság, olygarchia vagy zavar lehet a' végeredmény." – Minthogy ez országban azokon kívül, kik jelenleg részesei a' törvényhozásnak, számos polgárság 's még számosabb mezei népesség van, mellynek a' törvény' hozatalában semmi része nincs: jó volna talán a' dolgon változtatni, nehogy zsarnokság, oligarchia vagy zavar legyen a' végeredmény.

A' városi ügy jó alkalmat nyújt e' dolgok' változtatására, de nekünk ugy látszik, mintha bizonyos emberek' agyveleje nem képes e' dolog' fontosságát felfogni, világos jeleül, hogy birunk sok üres declamátort, de kevés státusférfiut; 's legtöbb szónokaink' liberalismusa csak saját jogaik mellett tud lelkesedni.

1747-ben Franklin, mint philadelphiai követ, tagja lett a' képviselők' gyűlésének. Befolyása a' képviselők' gyűlésében növekedett mindegyre. Ezen befolyás nem volt hatalmas szónoki tehetségek' eredménye; ő csak ritkán szólott, 's beszédeit soha sem dolgozta ki előre. Szónoklata csak egy sententiából, valamely jól előadott történetecskéből állott. Modora egyszerű volt és szelid; szabatos és czifraság nélküli, mint írásai. Ezen egyszerű modorral 's átható és biztos ítélőtehetségével képes volt legékesenszólóbb 's leghamisabb elleneit megzavarni, 's barátai' számára nyerni meg a' pártatlanok' véleményét. Egyes észrevételkék által semmivé tette a' legfényesb szónoklatot, 's eldöntő befolyással volt a' leglényegesebb kérdésekre. Boldog Franklin, hogy nem ült a' magyar tanácskozó termekben, hol a' szót rendesen többre becsülik az eszménél.

Ha 1753-tól követjük a' történetet, mindenütt azon crisisekre akadunk, mellyekből a' forradalomnak 's az amerikai uniónak be kelle következnie; 's mellyekben Franklin nemcsak részt vett, hanem közönségesen initiált. 1776-ban már Versaillesben látjuk őt, hová a' congressus által követnek küldetett, 's diplomatai ügyességének bizonyítványait adá. Ezen időszak felette érdekes és mulattató. Franklin a' forradalom 's democrácia' képviselője bálványoztatik azon emberek által, kik az ó világban forradalomra készülnek. A' kegyelet a' nagy férfiú iránt a' legneveltségesebb formákban jelentkezik. Mindenekelőtt az asszonyok tettek ki magokért. Milly finom iróniával itél e' mámoros állapotról, mellynek következményeit még elérte. Meghalt 1790-ben áprilban. – De térhiány miatt végeznünk kell szavainkat, az olvasóknak magát a' munkát ajánlva. – ☉

[A francia forradalom története a köztársaság megalapításáig]

„Geschichte der französischen Revolution bis auf die Stiftung der Republik. Von T. C. Dahlmann. Leipzig 1845.” – A történetek ferde felfogását könnyen el lehetne nézni, ha a jelen viszonyok felfogásával olly szorosán összekötve nem volna. De ezen egymásra való hatás következtében, a historia felfogása practicus életbe vágó dolog, – főleg statusférfiaknál, vagy azoknál, kik minden áron azok akarnak lenni. Még nagyobb fontosságu e nézet igazsága, ha azt a francia forradalom¹⁰¹² történeteire alkalmazzuk, ezen óriási mértékü politicali kísérletre, mellyről honfitársaink legnagyobb részének nagyon gyermekes felfogása van.¹⁰¹³ Szerintünk a francia forradalom a mint mondók, óriási mértékü politicali experimentum, mellyet tenni vagy elmellőzni személyességektől nem függött, – mellynek elkerülhetlen szüksége a 18. század eszméiben ’s Franciaország állapotában rejlett, ’s melly sikerhez és eredményekhez vezetett végre, de nem olyanokhoz ’s nem azon uton, mellyet a kísérlettevők választának. Mi a francia forradalomban kísérletet látunk mind annak valóítására, mit a 18. század gondolt ’s jónak vélt, ’s hogy abból az valósulhatott, mi életrevaló, hogy a romlottság közepette támadt érzelő nézetek az emberi viszonyokról, mellyek a törvényhozástól elintézést vártak, – szappanbuborékká lettek, nagyon természetes. Nagy eszmék, absurd ábrándokkal vegyülve, küzdének itt; a legnemesb lelkesedés a legaljash szenvedelmekkel karöltve kezelé a fegyvereket. Nekünk a francia forradalom ollyasvalami, mitől irtózni nem kell, mit követni a k a r n i nem szabad. Mi bünt ’s hibát k i z á r ó l a g sem az egyik, sem a másik oldalon nem látunk. Látjuk, miként az aristocratia ugyanazon ösvényen tud járni a demagogiával; látjuk, miként a szabadság rend nélkül lehetlen, ’s hogy a népek nagy szerencsétlensége árnyékkormány, vagy semmi kormány. Miknél fogva a politicusok, legyenek bár a kormány vagy az ellenzék emberei, egyiránt sokat tanulhatnak a francia forradalom történeteiből, ha tudniillik tanulni akarnának. – De szóljunk a kérdésben levő munkáról.

Midőn Dahlmann 1844-ben az angol forradalom történetét kiadta, a német lapok diadalzajt ütöttek a német történet-irodalom nagy nyeresége fölött. Mi, megvalljuk, neveltünk akkor a zaj fölött, mert a munkát csak csinosan írott iskolai compendiumnak

¹⁰¹² PH: for{r}adalom' [sh., emend.]

¹⁰¹³ PH: van{.} [sh., emend.]

tartjuk. Másik munkája szerzőnek, mellyben a' francia forradalmat a' király' haláláig leírja, már hasonlíthatatlanul jobb 's kitünőbb. Szép előadás, az események' művészeti csoportozása, valamint a' dolgok' statusférfiui 's szellemdus fölfogása egyiránt ajánlják e' könyvet. – Szerző röviden bocsátja elő a' viszonyokat, mellyek alatt XVI. Lajos a' trónt elfoglalá. Ez állapotok nagy változtatásokat követelének a' statusszerkezetben. De ki tegye e' változtatásokat? Fenelon ugyan már rég' megírta, hogy csak maga a' nemzet segíthet önmagán. De előbb más uton kísérletetének reformok. A' király' szándoka jó és tiszta volt, de a' feladat Napoleonféle uralkodót igényelt volna. A' reformok a' kiváltságos osztályokon hajótörést szenvedtek. Bebizonyult, mikép' azon osztályok a' reformokkal csak addig kaczerkodnak, míg távol állanak, 's ellenök fordulnak, ha közelednek.

A' statusok' összehívása elkerülhetlen lón, 's akkor lehetett volna talán még új monarchiát alkotni, de az udvar' első föllépése mutatja, hogy transigálni nem akart, nem tudott. Az udvar, a' helyett, hogy az eseményeket vezette volna, – mint Mirabeau javaslá – azokat magokra hagyá, 's ez eredmények'¹⁰¹⁴ áldozata lón. – De Mirabeaut említök. Dahmann' munkájának, melly előttünk van, legfényesebb része Mirabeau 's munkásságának jellemezése. E' jellemzés csak vázlatos ugyan, de már abban is látjuk a' nagy statusférfiut, – talán az egyetlenegy, ki a' nemzeti gyűlésben ült; a' férfiut, ki legtisztábban fogta fel az eseményeket, ismerte a' gyógyszereket, mellyeknek talán még sikere lehetett vala; ki látá a' borzasztó küzdelmeket közeledni, ha e' gyógyszerek vagy épen nem, vagy siker nélkül alkalmaztatnak. Mirabeau a' reforme' embere volt, nem a' forradalomé. Mirabeau a' szabadság mellett küzdött, de természeténél¹⁰¹⁵ fogva nem XVI. Lajos' kormányának, de kormány' embere volt. Ő kormányozni akart, mert hivatva érezte magát arra, – de akarta ezt a' nemzet', a' szabadság', az alkotmányos monarchia' nem az udvar 's a' privilegiált osztályok' érdekében. De az udvar illy kormányról mitsem akart tudni, engedményeket csak azért tón, mert elhatározott szándoka volt azokat maga idején visszavonni, – 's készteté már ez által a' nemzeti gyülekezetet minden hatalmat magához ragadni, 's a' kormányt nullificálni. A' nemzeti gyülekezet egyébiránt is, mint minden inpracticus politicusok, minden kormánynak már a priori ellensége levén. Az anarchiának szükségkép' be kelle következni, 's az udvar' magaviselete pedig határozott a' monarchia 's a' király' sorsa fölött.

Befejezésül még annyit a' munkáról: hogy a' dolgok' felfogása, egyes érdekes tények' leírása, benne a' magyar olvasó közönség' nagy részének új lehet, 's hogy, ha e'

¹⁰¹⁴ PH: ere{d}mények' [sh., emend.]

¹⁰¹⁵ PH: term{é}eszténél [sh., emend.]

kifejezéssel élni szabad, azon egészséges könyvek' egyike, mellyekből olly közönség, mint a' miénk, sokat tanulhat. – N. N.

9.

Idegen birtokosok

Több lapokban olvassuk, hogy közelebb egy bécsi tózsér megvett egy nagy urodalmat Bácsmegyében. Ha ez így megy, a' magyar földesurak' eladósodott serege kénytelen levén eladni birtokukat, a' magyar földbirtok' nagy része elkerülhetlenül külföldiek' kezére jut, kik, ha talán, isten úgy akarván, nemzedékeikben megmagyarosodnak is, jelen befolyásuk' sulya által azt eszközölhetik, hogy nemzedékeiknek magyarokká lenni többé szükség sem leend, mert a' magyar nemzetiség a' föld' színéről elenyézik. Tagadhatlan, hogy ez uton nemzeti önállóságunkat veszély fenyegeti.

Törvény szerint az atyafiaké 's szomszédoké a' vételi elsőség; ezek' hiánya vagy nem akarása' esetében ekkorig bármely nemesé volt a' vételjog. Most már a' nem nemesek is birtokképesseggel ruházzák fel. De úgy nyilvánul a' magyar átok, hogy rendesen senki sem találkozik, ki a' külföldiek' szerzését gátolni képes volna; most pedig már nem is igen gátolható.

A' külföldiek, mint látszik, egyjoguaknak vétetnek hazánk' nem nemes lakosival. Ez nincs, nem lehet a' birhatási törvény' szelleme szerint. 'S ha egyes törvényhatóságokban nincs elég erély e' szellemben akadályozólag föllépni: a' törvényhozás föladata, ha nemzetiségünket fentartani törekszünk, (pedig hiszen ez napjainknak 's éjjeinknek törekvése), rendszabályokról gondoskodni, hogy az idegenek bennünket, elszegényedett magyar fajt, vérrel szerzett hazánkból végkép' ki ne turjanak.

A' honosítási törvények' alkotása ez oknál fogva már elutasíthatlan szükség lett, mellynek elhanyagolása olly politicalai bűn fogna lenni, melly magát előbb utóbb sulyosan megboszulná.

Addig figyelmeztetésképen legyen megpendítve, ha valljon nem lehetne-e olly intézetet felállítani, melly az említett meg nem tartható birtokokat megvegye, 's a' polgárok közt, a' részeket áruba bocsátván, darabonként elossza. Ez eszme nem új. Galicziában részvénytársaságok szoktak illy vállalatokban eljárni. Gondolkozzunk tehát e' tárgyról mi is; mert nem lehet, ha meg akarjuk érdemelni a' nemzetnevet, olly könnyen kiszoríttatni engednünk magunkat saját hazánkból. – Z. J. W.

10.

Erős kormány!

Erős kormány! – ez kezd lenni a’ conservativek’ jelszava. Igen, erős kormányra van Magyarországnak szüksége; erős kormány fölötté sok üdvöst eszközölhet, ezt mi is hisszük. De mi az erős kormány’ föltételeit is akarjuk, mellyek nélkül semmi kormány e’ széles világon erős nem lehet. Politicai balfogalmak’ utbaigazítása végett, sine ira et odio, elvonva minden személyességektől, lássuk, mik az erős kormány’ kellékei.

E’ kellékek közé sorozzuk az egységet ’s önállóságot; mert ha a’ kormány mellett vagy a’ kormány fölött még egy más kormány létezik, mellynek jóváhagyása nélkül terveit nem létesítheti, melly a’ legjobb esetben is a’ kormány’ cselekvéseire a’ késedelmezés’ színét árasztja: a’ kormány nem léphet fel mindig energiával épen azon pillanatban, midőn szükséges; szóval: nem lehet erős. A’ tapasztalás mellettünk szól; mert erős kormányokat vagy csak oly absolut statusokban találunk, hol maga az uralkodó kormányoz, ’s a’ ministerek egyszerű titoknokok, mint Napoleon ’s Nagy Fridrik tőn; vagy alkotmányos országokban, hol a’ kormány a’ parlamenti többség’ emanatioja, ’s tehát senkitől sem függ; mert nem mondhatni, hogy e’ többségtől függ, hiszen azzal ugyanegy test és lélek.

Másodszor, hogy a’ kormány erős lehessen, szükséges, hogy a’ kormány’ hatalma személyekben öszpontosuljon ’s nem testületekben, azaz, hogy collegialis szerkezete ne legyen; mert mit használ a’ kormányfő’ legszilárdabb akarata és legbölcsebb nézetei, ha azok a’ collegium’ többségétől függenek, oly többségtől, mellyen semmi morális felelősség nem fekszik; mert collegiumot felelősségre vonni nem lehet.

Továbbá a’ testületi kormányzás’ természetében fekszik a’ lassuság, ’s mi még nagyobb baj, az, hogy a’ dolgok nem mindig kezeltetnek szakbeli emberek által; mert az előadónak, ki szakbeli ember lehet, vagy legalább az illető tárgyakba van avatva, csak oly szavazata van, mint egy másiknak, ki talán kevesbbé avatott.

Erős kormánynak természetes határai közt kell maradnia, ’s nem szabad kiterjeszkedni heterogen functiókra, mellyek szükségkép’ a’ kormány iránti bizodalmat csökkentik, ’s illyes heterogen functio a’ biráskodás. – A’ kormány, kára nélkül, törvényszék nem lehet, mert, az emberi természet’ gyöngeségei mellett, a’ politicalai nézeteket s’ szenvedélyeket átviszi a’ birói székbe; mert mind azok, kik, ha teljes joggal is,

ítéletei által károsultak, ellene fordulnak, 's így önmaga magának nevel elleneket, 's csökkenti maga iránt a' kormányzottak' bizodalját. – ☉

11.

Vámügy [IV]

Gyakran olvassuk külföldi lapokban, 's már lapjaink' külföldi rovatában is említők a' hirt, miszerint tervek készülnek a' Magyarország 's az örökös tartományok közötti vámvonalt' megszüntetésére. – Mi ugyan bizonyos híreknek semmi hitelességet sem szoktunk tulajdonítani, de mivel az illy hírek a' szunnyadozó kérdések iránt új érdeket ébresztenek, jónak véljük e' tárgyról mi is mindannyiszor szólani, – 's pedig annyival inkább, mivel a' közönség a' vám miatt sokat sohajtozott, de keveset gondolkozott felőle, 's épen azért mindenkor kész hamis eszméket készpénz gyanánt fogadni, 's forgásba hozni.

Nincs világosabb 's egyszerűbb szabály, mint az, hogy kérdés, ha jól állítatik fel, már félig meg is van oldva, 's a' magyar politikusok' nagy része mégis semmi szabálytól sem szokott annyiszor eltérni, – mint ettől. Mi nem fogjuk követni példájokat.

A' Magyarország 's az örökös tartományok közti vámviszonyok hazánkra nézve felette nyomasztók; e' viszonynak meg kell szünni; de mi léphet helyébe? Védvámrendszer az örökös tartományok' ellenében? Nem; mi nyíltan kimondjuk, hogy csak vámszövetség által lehet vámviszonyainkat megváltoztatni 's az abból eredő panaszokat és surlódásokat megszüntetni. Mi nem vagyunk a' védrendszernek ellenei, 's ha, a' létező viszonyoktól elvonattan, hazánkat az európai statusrendszerben más állásban képzeljük, kereskedési politicáját bizonyosan a' védrendszerre ohajtanók alapíttatni. Azonban nem feladata a' publicistáknak képzelődési játékot üzni, 's a' valóságban a' valóságtól abstrahálni. Azon állás, melly a' monarchiának az európai státusrendszerben 's Magyarországnak a' monarchia' irányában jutott, kizárja a' védrendszer' lehetőségét¹⁰¹⁶ az örökös tartományok' irányában. Ezt el kell ismernünk, – ezt szükséges elismernünk, nehogy hasztalan küzdelemre pazaroljuk azon erőt, mellyet másutt több sikerrel lehetne használnunk. Azon kapocsnak, melly a' monarchia közt 's köztünk fenáll, gyöngülni nem lehet; 's, mivel erősbödése a' magyar nemzetiség 's az alkotmányosság' rovására nem történhetik, arra csak egyetlen mód van, tudniillik az anyagi érdekek' összeforrasztása, – 's ez a' vámszövetség. Jól megértsük, – vámszövetségről szólunk, olyanról, minő az egymástól független német statusok közt fenáll, melly statusok közül mindenik befoly a' vámtariffa' meghatározásába. Tehát a' vámügyek' belrendezésébe a' magyar törvényhozásnak is

¹⁰¹⁶ PH: lehetőséget [sh., emend.]

befolyást kell kikötnünk. Továbbá, ha a' magyar pénzügy a' vámszövetség által a' harminczadi jövedelmektől megfosztatik, mennyiben a' törvényhozás előtt kimutattatik a' származott hézag, rendes budget' útján, nézetünk szerint, részünkről fedezendő; de kárpótlásról, vámszövetség' megvásárlásáról a' másik részről szó sem lehet.

Fogják talán mondani, hogy az illy szövetség nemzetiségünket veszélyezendi? Alaptalan aggodalom. Mi legalább nem tudjuk felfogni, hogy azon körülmény, miszerint a' szekerek és hajók ezentul Farkasfalvánál 's Dévénynél nem fognak kikutattatni, – a' magyar nemzetiséget elnyomná. Avagy tekintsünk az olasz tartományokra; – ezek sincsenek elválasztva vámvonaltól által a' birodalom' német tartományaitól – 's Lombardia és Velence nem németesedett el. A' dolgok' helyzetében tehát e' félelem alaptalan.

Nemzetgazdasági tekintetben mik fognának lenni e' szövetség' következményei? Mi nem várunk olly roppant nyereséget a' földművelésre nézve, mint a' némelly conservativek 's kormányférfiak, mert az örökös tartományok is főleg földműveléssel foglalkodnak. Kivitelünk mindazáltal tagadhatlanul inkább nőni mint csökkenni fog. 'S mi gyárainkat illeti: ezek sem fognak vesztetni, mert a' vámvonaltól most sem védi azokat az ausztriai gyárak' versenyzése ellen. A' forgalom hazánk 's az örökös tartományok közt mindenesetre élénkebbé válnék. Azonban mi más körülményben látjuk a' vámszövetség' létesülésének nagy fontosságát; abban tudniillik, hogy a' panaszok és surlódások' kifogyhatlan forrása örökre megszűnnék, 's hogy olly életkérdés lenne ez által eldöntve, melly mig függőben marad, bennünket az örökös tartományoktól 's azokat tőlünk elidegeníti, 's a' kedélyeket, tul és innen a' Lajtán, egyképen elkeseríti. – ☉

[Nézetek a Tisza-szabályozásról]

„Ansicht zur Regulierung der Theisz” korszerű röpirat, Lám m Jakab a' kassai kir.[ályi] kerület 's az ungvári kir.[ályi] urodalom' igazgató mérnökétől 's táblabírótól. Szerző e' munka' jelentését, némelly észrevételek' közlése' kíséretében tudatá velünk. Teljesen felfogta ő a' Tiszaszabályozás' rendkívüli fontosságát. Kétszáz négyszög mértföldnél, vagy is három millió holdnál, – ugymond –, többet teszen azon földterület, mezők, rétek, puszták, ligetek és erdők, mellyek a' Tisza' áradásának kitéve 's szüntelen veszélyben vannak. Tömérdek ipar és szorgalom lesz általa évenként semmivé, milliókra megy majd minden évben a' kár, mit miatta szenved a' haza. A' közlekedés elzáratik, az országos és kereskedelmi utak' építése nemcsak szerfelett meg van nehezítve, hanem nagy részint lehetlenné válik. Sőt a' javaslatba hozott vaspályák' töltéseit is kockáztatnák az árvizek. 'S a' rendezetlen vizek fölött a' hajózás sem élénkülhet. Hajózás és utvonalok nélkül pedig sem bel sem külkereskedés; semmiféle mezei gazdálkodás és iparág ki nem fejlődhetik; 's a' műiparnak is lankadnia kell. A' Tiszaszabályozás ezeknél fogva hazánk' vállalatainak egyik legnagyobbika. De erről értekezni a' vízműértők' körébe tartozik. Örvend szerző, hogy a' haza ilyenekkel is el van látva. A' legnagyobb szorgalommal 's pontossággal igazi szakértők által történt felmérései és szintezései a' Tisza' és árvidékeinek, szerző szerint, olly műértésre mutatnak, mellyek után eredményt méltán várhatni. – Csupán, ugymond, a' mellékes folyók iránt, mellyek szintén a' Tisza' szabályozásához tartoznak, 's a' biztosság előtt nem elég kiterjedésekben ismeretesek, kívántatnak még némelly fölvilágosítások. Ezeket szerző azon tájvidéki szakértőktől várja, kiknek azon folyókkal egész a' kutforrásokig megismerkedniök több alkalmuk és idejük volt. Ez utóbbiak közé tartozónak mondja magát szerző, ki 30 év óta ismeri a' Tokalyig és Szolnokig terjedő felső tiszai környéket, ki már 1815-ben, mint ungmegyei rendes mérnök, munkált, 's valahányszor a' Tiszaszabályozás szóba jött, 's körüle küldöttségek munkálkodtak, rendesen maga is alkalmazva volt. Emliti szerző a' rendkívüli víztömeget, melly Tokalynál öszpontosul. E' víztömeget, mellyel a' szabályozásnál szembe kell szállni, tudni kell. A' Tisza' víztömegét pedig, mond szerző, csak úgy számíthatni fel, ha a' mellékfolyamok' vizöszlete meghatároztatik, a' mint azokat a' Tisza magába összegyűjti, 's a' Tiszát kell átalakítani 's képesíteni, hogy a' roppant víztömeget befogadhassa. 'S itt vagyunk a' fenczimzett munka' tartalmánál, szól azon szabályokról,

mik szerint szerző, a' hajózási ügyet sem hagyva ki számításából, célta vél érhetni. Egyébiránt a' munka' tartalma imez: 1) Összehasonlítás. 2) A' Tisza' áradásai. 3) Ennek okai. 4) Közelebbi tekintet a' Tisza' partjaira. 5) A' szabályozás' szükséges volta. 6) Helyszini folyom. 7) Szabályozási módok és eszközök. 8) Vízömeg. 9) Rendkívüli vízömeg nagy áradásoknál. 10) Vízmenyiségi feltűnő különbségek. 11) Ezeknek okai. 12) A' szabályozás' nehézségei a' Tisza' mostani völgye szerint. 13) Két szabályozási elv' összeütközése. 14) Nézetek a' Tisza és némelly mellékes folyók' vidékeik fölötti uralma körül. Az Ung-folyam és vízömege. A' Szamos és Kraszna' idomtalan iránya. 15) Kikutatása egy új medernek a' Szamos és Kraszna' vizeire nézve. 16) Azoknak új, célszerű hasznos elvezetése az Ér' és Berettyó' medreibe. 17) Lecsolása a' Tisza' egy részének. 18) A' Tisza' jelen vízszinének alábbszállítása és üdvös eredménye. 19) Összefolyása nagy vizeknek Csongrádnál. 20) A' szabályozás' fő célja. Lecsolás. Kárpótlása az új mederhez szükséges földtérnek. 21) Tekintet a' szabályozásra, hajózásra és utépitésre. 22) Kérdés: valljon alulról vagy felülről kezdessék a' Tiszaszabályozás? 23) Végnézetek. – Itt a' könyv' tartalma. Legyen elég nekünk csak említenünk. Tudományos bírálatnak itt, e' tekintetben, helye sem lehet. Csupán azt jegyezzük még meg szerző' igazolására, hogy e' munka németül azért íratott, mivel a' tudományos előadásra nézve, miután hivatalos körében ehhez volt leginkább szokva, német nyelvben több jártassága van. Ennek természetesen a' hivatalos kör az oka.

Hitelintézet és örökváltság

Hogy a' mult országgyűléssel sokan nem valának megelégedve, nem legutolsó oka a' hitelintézet' megbukása. Mennyi szép remény dőlt sirba e' javaslattal. Az eladósodott földbirtokos a' hitelintézet' segélyével nemcsak a' kamatot hitte már alábbszállithatni, hanem a' fölmondható tőkét felmondhatlanokká változtatván, lassankénti törlesztéssel remélé összeköthetni. Az iparkodó gazda az olcsó pénzzel már előlegesen beruházásokra számított. 'S mind e' sok szép tervekről egyszerre le kellett mondani, ki kellett ábrándulni, – mi mindig elkeseredéssel jár.

Részünkről mi erősen hisszük, hogy bármi jótékony különben a' hitelintézetek' hatása, e' hatás, főleg viszonyaink között, a' várakozásoknak meg nem felelhetett volna. De, mondják, ez sorsa minden emberinek; 's ha a' hitelintézet a' mult országgyűlésen nem jött létre, e' részben a' jövő országgyűlés' feladata intézkedni. 'S kétséget sem szenved, hogy a' jövő törvényhozás' feladatainak egyike: valósítani azon cél, mi végett a' hitelintézetnek létre kelle vala jöni. E' cél a' földbirtokos osztály' fölsegélése. Igen, segíteni kell ez osztályon, – hanem hogy valljon olly hitelintézet által-e, minőt a' mult országgyűlés indítványozott, vagy másképp? ez talán reá nézve közönbös.

Mi tehát azon mód, mi által rajta segíteni kívánunk?

Az urbéri tartozások' megváltásának elősegítése a' status által, hitelintézet vagy örökváltsági intézet' utján.

Fejtegezzük kissé e' tárgyat.

Kiindulva azon nézetből, hogy az urbéri tartozások' megváltása szükséges, 's hogy a' földesuraknak pénzre van szükségök, a' törvényhozásnak szabályokat kellene hozni, mellyek szerint, 's hogy ki által és mi módon legyenek az urbéri tartozások megbecslendők; 's a' tartozások' becse 5% vagy 6% kamatnak tekintetvén, a' földesur e' kamatnak megfelelő tőkét nyerne. A' jobbágy, az urbéri tartozások' terhétől mentten, az azokkal felérő tőkétől kamatot 's a' tőke' törlesztésére bizonyos járulékot fogna fizetni adóképen a' statusnak. Ez öszletek' kezelésére pénztár vagy bármi néven nevezendő intézet fogna felállíttatni, melly a' pénzeket elfogadva, az illető földbirtokosoknak kamat' fejében kiszolgáltatná, 's a' tőkék' törlesztésére fordítaná, a' meghatározott mód szerint. A' kérdés tehát csak az, mi módon lehessen a' tőkét a' földesuraknak lefizetni? Legegyszerűbb módnak látszanék a' statuskölcson. De illy nagy kölcson' fölvétele nem

csékély feladat. A' dolgot könnyithetni 's egyszerűsithetni. Ha a' status a' tózsérektől kölcsönt szerez, a' kölcsön' fejében adandó statuskötelezvények nem tartatnak meg általok, hanem tovább adatnak, mert épen e' kötelezvények' eladása által jön össze a' pénz, melly a' statusnak adatott. A' status tehát, a' helyett, hogy a' tózsérektől pénzt vevén, nekik kötelezvényeket adjon, a' pénzt pedig, az örökváltság' fejében, a' földesuraknak fizesse: – e' helyett, mondjuk, egyszerűsítvén a' mütétet, az ország statuskötelezvényeket adhat a' földbirtokosoknak, kik azokat vagy megtarthatják, vagy, tetszésök szerint, el is adhatják. Az örökváltság' ügyét kezelő pénzügyet a' kötelezvények' birtokosainak fogja fizetni az illető kamatokat, 's az évenként bejövő törlesztési járulékot a' kötelezvények' amortisatiojára fordítaná.

Csak egy nehézség hozatik fel e' terv ellen.

A' földesurak aligha tarthatnák meg az örökváltság' fejében nyerendő kötelezvényeket, mert tudjuk, hogy vagy el vannak adósodva, vagy épen beruházásokra kell a' pénz, miután az urbéri munkák' megszüntével nagyobb fundus instructusra lehet szükségök. Kérdés tehát: eladhatnák-e a' földesurak¹⁰¹⁷ e' papirokat? 'S erre mi, mindenestre, igennel felelünk. Nem látjuk által, miért legyen illy papiroknak kevesebb becsök, mint a' közönséges statuspapiroknak, mellyeket minden pillanatban készpénzre lehet váltani.

Edding tervünk. Ha más sikeresebb módot tud az örökváltság' általános 's mielőbbi eszközlésére: ám adja elő tervét. E' lapok minden tervnek nyitva állanak, mellyek magasabb combinatioval 's az ügy iránt buzgó indulattal lesznek írva. – ☺

¹⁰¹⁷ PH: földesurak [sh., emend.]

[A lisztgyártás és kereskedés]

„A’ lisztgyártás és kereskedés. Irta ifju Szabó Pál.” Pesten, Emich Gusztáv’ bizománya 1846. Ára 20 kr pp.” – Kézikönyv a’ földbirtokosoknak, molnároknak és kereskedőknek, mellyben a’ nemzetgazdasági irodalmunkban olly dicséretesen ismert szerző kitünteti a’ lisztkereskedés’ fontosságát, ’s részletes kereskedelmi tájékozások után, előadja azon hasznot, melly mind a’ termelőkre, mind a’ fogyasztókra hárul, ha a’ tudomány’ fejlődését követve, malmainkat ujjabb lábra állítjuk, a’ szerző által leginkább ajánlott amerikai rendszer szerint. ’S szerző a’ tárgyban, miről ir, illetékes biró; ő, a’ mit javal, gyakorlatba is veszi. Értjük a’ bánáti kivitelliszt-örlő malom’ felállítását. – De vizsgáljuk kissé az előttünk fekvő munkát.

Szerző, mint mondottuk, a’ lisztkészítés’ amerikai rendszerét ajánlja kitünőleg. E’ rendszer mellett szól azon nagyszerű lisztkereskedés, melly minden jutányaival az északamerikai kikötők’ birtokában van. Az utósó gabona-conjunctura’ alkalmával Uj-Yorkváros maga egy hónap alatt 200,000 hordó lisztet szállított Angliába. Ezek után szerző azon helyek felé fordul, hova a’ liszt leginkább szállittatik, ’s midőn több statusokon és gyarmatokon átmegy, megjegyzi, hogy habár egy ’s ugyanazon irány felé talán nem is üzhetünk szakadatlanul lisztkereskedést, minden esetre találunk mégis Amerika’ sok országai között mindig egyegy tartományt, mellynek gabnánkra ’s lisztünkre fölváltva szüksége leend. Kiválólag említendő különösen Brazília. Az ausztriai birodalom Braziliával az amerikai országok közt legtetemesb forgalmat üz; ’s e’ tapasztalás magyar kikötőnkre, Fiuméra nézve is nagy fontossággal bír, némelly terményeink’ tulajdonságainál ’s topographiai helyzetünknel fogva. Iparczikkeink is vannak, miknek ott keletet szerezhethénk. Sőt általában ha rendszeres közvetlen kereskedési összeköttetés eszközölhető köztünk ’s azon világrész közt, az nemcsak liszt, hanem más, jelenleg talán pangásban levő, ugy nyers mint iparteményeinken alapuland. Ez áll különösebben Afrikára is, hova, Algirba, Fiumén által, hazánkból most is sok szalonna, disznózsir, sódor, sózott hus ’s épületfa szállittatik. Azonban itt a’ lisztkereskedésről szólunk. E’ cikket illetőleg, Brazília után említést érdemelnek a’ spanyol gyarmatok. Hazánk ’s az ausztriai monarchia legtöbb cubai ’s puertoricoi kávéfogyaszt. Puertorico’ beviteli kereskedése ellenben csaknem lisztből áll. A’ világ’ e’ részében tehát szinte kedvező kinézések ajánlkoznának a’ lisztkereskedésre, de gátolja némileg használhatását a’ nemzeti lobogó’ mérséktelen

védlete. Ha tehát kormányunk vizsgálati szabályokhoz nyulna, mint más nemzetek, bizonyosan több joggal, mint bármely más status, köthetnénk kereskedési szerződést Spanyolországgal, melyben a' lisztkereskedésnek különös kedvezményeket kellene kieszközölni. Továbbá Tunisba, Egyiptusba csak időszakonként sikerül a' lisztállítás; Syriában tetemesb kelet mutatkozik. Görögország ellenben szüntelen vásárolja az ausztriai kivitelisztt-örölő malmok' készítményeit. Végre Dalmát-tartományunk' szükségének legnagyobb részét hasonlólag fedezhetnők, ha nem volna elzárva külön vámvonal által, 's ha nem kellene a' magyar buzaért annyi beviteli vámot fizetni.

Europa' nyugoti országai leginkább Danzig' városából láttatnak el gabonával. A' kereskedési üzlet itt olly nagy, hogy éjszaki Németország 's Lengyelhon fő forgalmukat ez ágba gyakorolják. Ott a' buza legjobb minőségű lisztté őrletik, a' malmok' czélszerűen levén fölszerelve. Előadja szerző, mint követett el a' porosz műiparegyesület 's kereskedelmi egyesület, kormányintézkedések által is gyámolítva, mindent a' lisztgyártás' javítására. Ott a' lisztgyártást őrlési adó terheli, mégis mennyivel olcsóbb Poroszország' lisztkészítése. Szerző e' bajon úgy vél segíthetni, ha néhány értelmes gépész az iparegyesület által kiküldetik okulás végett Európa 's Amerika' olly piacra, hol a' lisztgyártás kifejlett állapotban van. Valljon nem állana-e érdekében a' M.[agyar] Gazdasági Egyesületnek is gondoskodni e' részben? nem áll-e érdekében főleg termékfelesleggel bíró vagyonosb gazdáinknak? Ha a' nyers termékek' kivitele jövedelmez, a' liszt' kiküldése még inkább jövedelmezend, 's hogy ha a' nyers termék' kivitele nem nyújtana is nyereséget, a' lisztté mégis sikerdus volna; mert a' liszt fogyasztásra mindjárt használható, kevésbé terebélyes, (nem jobb-e e' szó, mint a' terimejü a' „volumen” kifejezésére?), könnyebben szállítható, és ügyesen kezelve nem romolhatik meg. A' gyártmány mindig magasabb értékkel bír, mint a' nyers termék: egy mérő liszt minden hulladékiival többet ér, mint egy mérő buza 'stb.” 'S a' lisztkereskedéssel még egy fontos ág van összekapcsolva: a' kikötőkre háramló haszon. Trieszt például nemcsak gabnával kereskedik, nemcsak lisztet őrl, hanem tengeri hajókenyeret is süt, 's eladja az induló hajósoknak. Hamburgnak ez alapítá meg nagyszerű átmeneti gabnaüzletét. Vonjunk alkalmazást Fiuméra 's a' bánásra. Ezeket azonban csak futólag emliti szerző.

Hozzásban értekezik szerző munkája' második részében a' lisztőrlésről. A' puha lengyel buzának elsőséget ad a' mi kemény buzánk fölött. A' kemény buza kevesebb lisztet ad 'stb. Szól továbbá a' lisztőrlés- 's a' kivitelkereskedés' szabályairól, Amerikában a' törvényhozás is gondokodása' tárgyává tevé az üzlet' ez ágát. A' hordókba tett liszt

hivatalos bélyeggel láttatik el, mi által a' vásárló bizton számíthat a' liszt' minőségére. Végre némelly technikai észrevételek' eredményei közöltetnek, mikből megtudjuk, hogy a' malmoknál a' vizerő legolcsóbb; a' szélerő szinte olcsó, de nem olly biztos; 's a' gőzmalmok mindenütt vesztenek, hol vizmalmokkal kell versenyezniök; mig a' hengermalmi rendszer, kivált gőzerőre alkotva, nemcsak fölötte drága, hanem tökélytelen is, mert a' gabna' végképeni megörlése csak kövek által történhetik, 's így kettős a' munka és költség. Egyébiránt a' műtan' haladásával immár a' legnagyobbszerü malom' megalapításához gőzerőre is alig kell egy két ezer forint. A' közönséges vizi és szélmalmok' czélszerű átalakítása pedig csekély költséggel létesíthető. Kik malmaikat ilyen tökéletesíteni akarnák, igéri szerző,¹⁰¹⁸ hogy ő azonnal ide teremti az illető gépészt 's malomépitőt.

Mindezekhez toldalékul igen érdekes combinatiok vannak adva, megfajtéseül szerző által a' Hetilapban is taglalt azon kérdésnek: valljon képesek vagyunk-e buzát 's illetőleg lisztet olly olcsón, mint a' külföld, természeteni 's vele versenyezni? Szerző igennel felel, – azon esetre, ha az annyi érdek által javalt fiumei vasut megnyilik.

¹⁰¹⁸ PH: igéri iszerző, [sh., emend.]

Peel és politicája

Sir Robert Peel, az angol miniszterelnök, bukott, de olly fényesen, mint senkimás. Így bukni dicsőség. Követte őt az angol nép' áldása 's egész Európa' rokonszenve. E' rokonszenvek melegebbek 's őszintébbek talán azok között, kik hajdani politicáját nem helyeselték; az urak, a' másik oldalon, nem merik roszalni tettét, de mérsékeltébbek a' dicséretben, mint annakelőtte valának e' conservativ státusférfitu iránt. – A' dolog megérdemli, hogy egypár szót szóljunk róla.

Korunk' industrialis, tehát gyakorlati iránya előmozdítá a' kijózanodást a' politicában. Symbolumoknak, neveknek az emberek nem akarnak többé tömjéneznii, nem kérdezik, hogy ki, hanem hogy mit. Ki eredményeket előidézni nem képes, – hijában hivatkozik szép szándékaira, hijában szavalja el szép beszédeit, mindannak nincs ereje. Tettek kellene. Ez valódi kormányférfitu eljárás. Pusztá igéretekkkel sem szedhetjük rá többé az embereket, a' bizodalmat csak tettek szülik, csak az érdem' kísérfje az. – Peel magát eddig conservativnek, tory-nak nevezé, – 's ime' mind a' mellett nagyszerü reformokat vitt keresztül. E' reformok' kedveért, nemcsak mi, hanem az angol nép is – szivesen bocsátja meg multja' minden büneit. A' jövedelemadó, számtalan czikknél a' vám' leszállítása, a' gabona' szabad behozatala: ez kezdete egy új pénzügyi 's kereskedési politicának, mellynek végső lépése minden fogyasztási adók' megszüntetése leend. Ennek következménye ismét az élelmi szerek' olcsósága 's új és nagyobb vásár a' külföldön Anglia' gyártmányai' számára. Jól tudja mindezt az angol nép; hogy' ne magasztalná tehát azon státusférfitut, ki e' pályán annyit tön, – kinek elég bátorsága volt traditioival, barátival, azon párttal, melly őt ministerré tevé, meghasonlásba jöni. Ki ezt tenni képes: nem mindennapi jellem; de ki nem képes reá, nem státusférfitu, nem igényelhet tiszteletet, bizodalmat. Nem természetes-e, hogy őt a' szabadelvüek tiszteljék, hogy neki hódoljanak.

Peel' példájának, hitünk szerint, jó hatása lehet a' conservativ kormányokra. E' példán tanulhatják meg, hogy a' stabilismus lehetetlen, 's hogy csak a' törvényes, szabályos mozgalom akadályozhatja a' viharos 's kicsapongó mozgalmakat. De e' példa egyszersmind nagy csapás a' conservativ 's aristocrataügyre egész Európában. Nemcsak azért, mivel az angol aristocratia azon adóról, mellyet saját érdekében a' kenyérre rótt, kényszerített lemondani; nemcsak azért, mivel ez osztály' irányában a' középosztályok olly erőt fejtettek ki, mint eddig még soha; nemcsak azért, mivel ezentul az aristocratia

kizárólag nem fog kormányozni: hanem legfőbb tekintet érdemel az, hogy olly férfi, mint sir Robert¹⁰¹⁹ Peel 's vele egyetértőleg a' nagy hadvezér herczeg Wellington – Anglia' legnagyobb conservativ tekintélyei 's a' külföldön ép' olly nagy conservativ tekintélyek, kiket tisztátlan szándékkal vádolni senkinek nem juthat eszébe; – illy férfiak, mondjuk, elleneik' politicáját elfogadák, 's, a' régi political eszmék' köréből kilépve, megmutatták, hogy egy kormánynak kasztok' és saját pártuk' érdekén felül kell emelkedni, hogy nemzeti politicát kell követni tudnia. A' nemzeti politica pedig csak az uj eszmék' politicája; e' politica a' conservativ eszmék' körén tulfekszik. E' politica most Angliában felolvasztá a' régi pártokat. A' tory pártnak Peelfractioja többé nem tory; – 's a' whig pártnak azon része, melly a' középosztályból áll, Peel iránt ép' annyi sympathiát mutat, mint a' whigek iránt. – Kivánatos lett volna, hogy a' Peel' ministeriumának néhány fiatalabb tagja a' whig ministeriumba fölvétetett 's így a' peeliták a' whigekkel szövetségre léptek volna. Különben félni lehet, hogy a' whigek gyenge kormányt képezendének, melly kicsinyes eszközökkel lesz kénytelen beérni. Egyébiránt, hogyan alakulnak majdan a' pártok, a' jövő fogja meg mutatni.

Tekintsünk most hazai viszonyainkra. Nem kívánjuk e' két hont, Angliát és Magyarországot, egymással összehasonlítani. A' hasonlat legfelebb is csak nevekben állhat, továbbra nem terjedhetne. – Csak annyit mondhatnánk, hogy nekünk is van alkotmányunk, Angliának is; nekünk is van aristocratiánk, Angliának is. De boldog isten, mi rendkívüli mindemellett is közöttünk a' különbség. A' hasonlat legfelebb csak annyi, mint két egyforma palaczk között, mellyek közül egyikben csak rossz émelygős sör van, míg a' másokban jó champagni vagy bordeauxi. Hanem Peel' politicájából 's a' pártok' állásából, a' gabnatörvényi viták' alkalmával, minden hon 's mi különösen sok tanuságot vonhatunk el, ha, mi benne tanuságos, viszonyainkra alkalmazni tudjuk.

Látjuk Peel' példáján, hogy a' kormányoknak pártra kell ugyan támaszkodniok, – minden parlamenti kormány ugy is pártkormány levén, – de magukat factiok' eszközeül lealázniok nem szabad. Mi szükséges – üdvös, mint például nálunk az adó: életbe kell lépteteni. Szilárd és bátor föllépés nem utósó erénye a' kormányoknak, – a' törvényes¹⁰²⁰ bátorságot értjük, – bármit mondjon a' factio. Illy esetben minden vesztett baráttal két ujat szerezhethünk.

Látjuk e' példán, hogy a' kormánynak nagy czélok' keresztülvitelében elleneivel egy uton lehet menni. 'S az ellenzék viszont nézeteket nem ellenez csupán azért, mivel

¹⁰¹⁹ PH: Rohert [sh., emend.]

¹⁰²⁰ PH: tör{vé}nyes [sh., emend.]

ellenei indítványozzák. Elfogadja a' kisebb engedményt is, ha magában hordja a' nagynak magvát.¹⁰²¹ Elfogadja O'Connell szerint, apróbb részletekben is az „a conto” fizetést. – ☉

¹⁰²¹ PH: magvát{.} [sh., emend.]

Földbirtok és politicalai jogok

A' földbirtoknak kell befolyást biztosítani a közügyekre: ezt halljuk sokszor és sokfelől, azon tanok' ellenében, mellyeknek mi képviselői vagyunk. Részünkről azt hisszük ugyan, miszerint a' statusokban, az újabb időkben, új és pedig hatalmas tényezők támadtak, mellyektől szinte nem lehet megtagadni a' politicalai befolyást, azonban ama' nézet' helyességét sem jutott soha eszünk' ágába is valaha kétségbe vonni. Sőt mi ama' nézetet sokkal nagyobb kiterjedésben ohajtjuk alkalmazni, mint önök, a' másik oldalon. Mi, e' nézetből indulva ki, követeljük, hogy mindennemű földbirtoknak befolyása legyen a' közügyekre, 's emlékeztetjük a' mezőgazdasági érdekek' állítólagos védőit, hogy van Magyarországon 400,000 telek, melly eddig nemcsak minden befolyásból a' közügyekre ki volt zárva, hanem a' fölött csak olyatén substratumnak tekintetik, mellyen mások, kiknek egy részben sem föld, sem észbirtokuk nincsen, politicalai talentumaikat gyakorolhassák; reá a' közügyek' minden terheit róván. Ha tehát credótok, a' földbirtok' politicalai jelentőségéről, több pusztá szónál, az urbéri birtokot is akkint kell rendeznetek, hogy befolyást gyakorolhasson a' közügyekre. – Figyelmeztetnünk kell továbbá azon képtelenségre, mellyet elkövettek, midőn nem valamely politicalai nagylelkűségéből, hanem csupán érdekeitek' helyesb felfogásánál fogva, a' birtokképességet keresztülvittétek, a' nélkül, hogy a' nemnemes földbirtokosokat politicalai jogokban részesítettétek volna. Miért nem történt ez? Mivel még mindig azon betegségben sinlődtök, melly ez országot műveltségi, egyszersmind politicalai kiskorúságra kárhóztatja, melly Lengyelországot végkép' tönkre tette. – Ezen betegség a' nemességi önzés. Min alapszik ez? Dicsekhetik-e a' nemesség' nagy tömege nagy nevekkel? vagy nagy birtokkal? Korántsem; a' magyar nemességnek legnagyobb része csak okleveles nemesség, csak kiváltságos proletariusok' tömege. De valamint divatba jött az aristocratia ellen kikelni, 's illy esetben nálunk e' név alatt mindig csak a' főrendeket 's a' birtokos nemességet értik, midőn máskor e' nevet az egész nemességre ki szokták terjeszteni: úgy a' nemesség ellen 's különösen a' proletarius nemesség ellen szólni nem szabad. Pedig hátramadásunk 's politicalai kiskorúságunk' egyik főoka a' nemességben 's korlátoltságában fekszik, miszerint az érdekegység' eszmejéhez felemelkedni soha sem tudott, valamint más részt abban is, hogy a' szabadság 's miveltség' szelleme Magyarország' népeit nem tudá annyira áthatni, hogy ezen érdekegységet kivívni képesek lettek volna. De nem is lehetett máskép', midőn azok, kik

értelmiség 's vagyon által a' népből kiemelkedtek, a' helyett, hogy a' népért küzdöttek volna, nemesi kiváltságokat hajhásztak magoknak 'stb.

A' magyar törvényhozásnak, ha kasztérdeknek' fölébe képes emelkedni, – mit az utasítások alig engednek – az urbéri viszonyok' megszüntetéséről kell gondoskodnia, hogy majdan a' földbirtok' e' nemének is lehessen befolyása a' közügyekre; mert valóban, ha a' földbirtokos osztály kitünőleg hivatva van a' közügyek' vezetésére 's az ország' kormányzására, – a' mint ott a' másik oldalon állítatik: – csak kár háromolhatik az országra, ha olly sok földbirtokos továbbá is ki lesz zárva a' közügyekre való befolyásból. De szemeltartva egyszersmind az európai nemzetek' hangulatát – mellyek bennünket parányiségünkben észrevételre is alig méltatnak, vagy, az oláhokkal helyezvén egy osztályba, hiszik rólunk, – mikép', hasonlóan ama' szomszéd néphez, alkotmányos institutiók' iránt nemcsak rokonszenvvel nem, hanem inkább megvetéssel viseltetünk, 's ezen institutiók' következtében, a' magyar nemzetiség' fejlődése' ellenében, minden más nemzetiség' fejlődését pártolják, – mind ezeket, mondjuk, szemeltartva, a' törvényhozásnak a' születési jog' képességén kívül, más jogképességek' felállításáról kell gondoskodnia. Kétségkívül a' földbirtok szinte egy cathegoriát fog nyújtani. Határozottassék meg a' szabad földbirtok' minimuma, melly political jogok'¹⁰²² gyakorlatára jogosítand. Ez intézkedés volna az első lépés a' feudalis alkotmányból a' nemzeti képviselőbe, melly a' népnek egyik töredékét political jogokkal ruházná fel, 's épen azon töredéket, melly körülbelől elég függetlenséggel 's belátással bir political jogok' gyakorlatára, 's melly mindenesetre jobb belátással 's több függetlenséggel bir, mint mostani alkotmányos népünk' igen nagy része. Ez volna a' földbirtoki census. Felállította azt már a' mult országgyűlés a' jövedelmi census mellett, a' királyi városok' rendezésében. Ezt kelle vala felállitnia, midőn a' megyei kihágásokról tanácskozott is. De valóban nevezetes, hogy a' minek üdvösségén a' városokban törvényhozóink nem kételkednek, üdvösségét a' megyékre nézve kimondani nem merik. – ☉

¹⁰²² PH: jogok{' } [sh., emend.]

Az iparműkiállítás megnyitott!

Augusztus' 11-ikén, délután 4 óra felé tolongó embertömeg lepte el az országutat, hol a' diszben 's erőben növekedő hazai műipar' mutatványainak ez idei kiállítására átengedett nemz.[eti] muzeum' épülete fekszik. – Az országut' hosszában a' német lövészsereg vala felállitva, a' muzeum' udvarán a' szép magyar polgárőrsereg, azon előcsapattal szaporodva, melly az F. I. és F. V. feletti vita' következtében a' német lövészekből elszakadt, 's a' magyar őrsereghez csatlakozott. Mind két csapatot saját őrnagya vezérlé paripa-hátról, és saját zenekara kíséré. Az ut' hosszában városi és megyei katonák voltak felállitva. Négy óra után néhány perczczel, éljenkiáltások 's a' megzendülő bécsi néphymnus jelenték a' főherczeg nádor' érkezését, ki csupán Vay Miklós báró koronaőr ő exc[el]l[entia]jától 's gróf Zichy kamarástól kísértetve, jött az iparműkiállitást meglátogatni, ezáltal az iparosokba kedvet 's buzgalmat önteni, 's a' hazai mű- és gyárpar iránti részvétét 's rokonszenvét tanusítani. Ő fenségét a' helybeli hatóságok, u.[gy] m.[int] Pestmegye 's sz.[abad] kir.[ályi] Pest- és Buda' városainak küldöttségei várak magyar ruhában a' muzeum' kapujánál 's az iparegylet' küldöttsége, névszerint annak igazgatója Kossuth Lajos kalauzoló a' tisztelt vendéget azon teremekbe, mellyeknek szépen rendezett, dus és szembeszőkő haladás' jelenségei által, minden igaz magyarra nézve lélekemelő tartalma a' hazai ipar' jelen állását képviseli. – Az épület' első emeletében 8 nagy terem 's egy hosszú folyosó, földszinti részében ismét téres kapualj 's folyosó vannak megtöltve derék iparosaink' küldeményeivel, mellyeket a' főherczeg 4 órától 6 ½-ig nem lankadó érdeklé 's figyelemmel nézett át, részvétűs kérdéseket intézve az iparegyesületi rendezőkhez 's a' saját kiállitványaik mellé felállitott iparosokhoz, kik mindnyájan a' teremekben valának. Különösen érdekelné látszott a' főherczeget posztó-iparunk' fejlett állása, a' zay-ugróczy új gyár' kitünő szépségű küldeményei, ugy szinte Valero' selyemgyárának pompás szövetei 's a' herendi porcellángyár' (Fischeré) kiállitása. A' nagy közönség, mellynek számára a' kiállitás t e g n a p, a u g. 12-kén nyitott meg, ez alkalommal nem bocsáttatott még be, mindazáltal egypár száz főre menő tömeg volt a' teremekben a' kiállitókön kívül is, 's nemcsak buzgó hazafiak' kebele dobogott fel magas örömben e' látványon, hanem a' jelenvolt külföldiek is nyiltan kimondák meglepetésüket 's vallomásukat, hogy ekkora haladást, az alig másfél év óta létező iparmozgalmak'

következtében, nem vártak volna. – A' főherczeg nádor a' lelkesült tömeg' éljenkiáltásai 's az őrseregek' zenekarának riadozásai közt távozott el, megelégültség' jeleivel tisztos arczán, – a' hazafias érzelmü közönség pedig nem fog késni nádorunk' nemes példáját követni, 's a' kiállítást, melly tegnap óta nyitva áll, részvéttel és csoportosan látogatni. Ajánljuk egyszersmind az iparműkiállítási sorsjáték' jegyeit is, 's nem kételkedünk, hogy a' ki a' nyereánytárgyakat látta, marok számra fog azokból vásárolni. – **

Czepléd-kecskeméti vasut

A' B.–P. Híradó folyvást vasuti tapasztalatokat közöl, mellyeknek eredménye mindig az, hogy a' vízi közlekedéseket ki kell zsákmányolni. Ha a' vasuti mozgalmak helyett csatornák' építése volna napi renden, a' B.[uda] P.[esti] Híradó¹⁰²³ bizonyosan hoszas csatornai tapasztalatokat írna a' vasutak' előnyeiről. Az ő szerepe már örökös negatio. A' dolgokat azonban ez egyáltalában meg nem akasztja; az események fejlődnek, mintha a' B.[uda] P.[esti] Híradó mit sem követne el a' fejlődés' akadályozására. A' védegyesületet már halottnak hirdeté, 's ime a' halott mi ünnepies fényben jelent meg iparműkiállításunkon. Így van a' dolog a' vasutakkal is. Nem szólunk a' határszéli mozgalmakról. Itt közöttünk is mennyi élénkség e' tárgy körül. Míg Nagyvárad és Debreczen a' pályafő iránt versenyeznek, Kőrös és Kecskemét szárnyvonalt tervez a' központi vonalhoz, melly talán kezdete lesz, Szegeden, Temesváron és Szászvároson keresztül, a' törvényben kijelölt pest-szebeni vonalnak, melly Erdélyt Pesttel egybekötendi, 's már csak Czeplédtől Temesvárig 135,094 lakost hoz közvetlen összeköttetésbe fővárosunkkal. De szükségtelen e' vonal' nagy fontosságáról hoszasabban szólnunk. A' keleti kereskedésnek egyik utja leend az a' szárazon, mellynek hasznairól már tevének említést, midőn kereskedésünk' keleti irányát taglalók. Azonban a' dunatiszai csatornaügy még nincs végkép' eldöntve. Ez talán más irányt adhatna az erdélyi vonalnak, Arad felé Temesvárnak. Míg ezek tisztába hozatnak, egyszerű szárnyvonálnak tekintvén a' czepléd-kecskeméti vasutat, utaljuk olvasóinkat az azt tárgyzó egyezkedések' megolvasására*); 's e' helyen csupán ujdonságul említjük azon hirt, miszerint a' központi vasut' igazgatósága közelebb Eger és Miskolcz felé is fordítandja figyelmét.

¹⁰²³ PH: Híradó' [sh., emend.]

*) Lásd: Vegyes közlemények. – S z e r k .

A' B–P. Híradó' nemzetgazdái

Különös emberek ezek a' mi jóakaróink, a' conservativ státuseconomisták. Nem szólunk tudományos elveikről; a' tudomány körül szintugy vannak felekezetek, mint a' közéletben pártok. A' mi jóakaróink, a' conservativ státuseconomisták, pártuk' érdekei szerint magyarázzák a' tudomány' elveit, 's ez elvek igen béketűrők, ez ellen részünkről nincs semmi kifogásunk. De máskint áll a' dolog a' tényekkel. Ezen urak bámulatos ügyességgel bírnak a' tények' elferdítésében. Azt hiszik talán, hogy a' világeseményeket kívülök senki figyelemmel nem kíséri. Különben akarhatnák-e a' magyar közönséggel elhíttetni, miszerint Anglia' közelebbi vámváltoztatásai után a' világ' minden népei a' kereskedési szabadságban keresik egyedüli üdvöket? Avagy¹⁰²⁴ elhallgathatnák-e az argumentumokat, mikkel némelly szerencsésb helyzetü országokban, illy szellemben, kevésbbé szigoru vámváltoztatást sürgetnek a' pártok? Miért hallgatják el az éjszakamerikai congressus 's a' németországi kamarák' vitáit, mik között a' legnagyobb tehetségek nyilatkoznak naponkint a' védrendszer mellett? 'S midőn olly gyakran tesznek említést a' franciaországi szabad keresk.[edési] mozgalmáról, miért hallgatják el azon, szinte nevezetes egyéniségek' neveit, kik a' védrendszer mellett küzdenek, – közöttök különösen a' B–P. Híradó' vezérének annyiszor emlegetett druszáját, Emil Girardint? Miért nem említik meg, hogy magok a' szabad kereskedés' pártolói legfőbb támokul Franciaország' ipara' fejlettségére 's arra hivatkoznak, miszerint az iparnak ez vagy amaz ága nálök olly szilárd lábön áll, hogy Anglia' gyártmányaival kiállja a' versenyt. Igen, illy iparviszonyok között megfoghatni, ha a' keresk.[edési] szabadság számos apostolokra talál, mikint igen természetesnek tartjuk, ha Smith, Ricardo, Cobden' 'stb. tana nem csekély népszerűséggel bír Angliában. A' hazai iparérdekek szólnak mellette. Ellenben maga a' Journal des Débats, tehát, mennyiben conservativ lap, nevére nézve legalább, szinte rokona a' B–P. Híradónak, egyenesen kijelenté, hogy olly iparviszonyok között, minőkben Magyarország is van, a' védrendszer' elveit hirdeté. Hagyjatok fel tehát azon hasztalan erőködéssel, miszerint a' tudomány' elveiből ollyasmit akartok kiokoskodni, mire nézve ellenetek szólnak a' világesemények. Vagy ha külföldi irányokat tesztek magatokéivá, használjátok azon argumentumot, mellyel a' külföldiek élnek irányuk'

¹⁰²⁴ PH: avagy [sh., emend.]

igazolására. Szóljatok akkép', mint szólnak a' külföldiek, mondjátok: „ime, a' magyar ipar erősebb már, hogyses további ápolásra volna szüksége, fejledező iparunk elég erős megküzdni Ausztria' félszázados iparával, sőt Anglia' hatalmas gyárainak versenyét sem rettegi; le tehát a' sorompókkal, mellyek bennünket a' külföldtől elzárnak.” Ha így szólatok, legalább következetesen fogtok szólani, habár e' következetességért aligha meg fog dicsérni benneteket a' trieszti Lloyd. Vagy ismerjétek el a' védrendszer' valódi becsét, átlátva elvégre, miszerint ha a' védelem' rendszere nálunk szigoru következetességgel nem alkalmaztathatik, nem e' rendszer' tudományos értéke, hanem azon szövetséges helyzet okozza, mellyet az europai státusrendszerben elfoglalunk.

20.

Örökváltság

Tolnamegye' dec. 4-ki közgyűlésén illy tartalmu igen nevezetes örökváltsági szerződés 's biztosítási levél jelentetett be.¹⁰²⁵

*

*

*

Eddig a' fentirt két nagybecsű oklevél' tartalma. Terjedelmesben kívántuk azt a' közönséggel megismertetni, nemcsak azért, mivel a' megváltás' esete, ekkorig, fájdalom, a' ritkaság' érdekével is bir, hanem azért is, mivel a' közönségesb felfogásoktól eltérő ut és mód 's olly közvetítés, mellyet a' pénztelen, csekély vagyonu 's a' dolgot egyszerű készpénz-fizetéssel végezni nem képes jobbágyoknak a' megváltás' eszközölhetésére nézve nem kedvező állapota tőn szükségessé. Nagy figyelemre méltó az, ha csupán egyszerű kísérletül tekintjük is, mikép' lehet, hogy ugymondjuk, a' vadonban is tenyészteni az urbéri megváltásnak 's ezzel a' polgáriság' magasb fokozatára vezető életnek fáját. – Bezerédjnk ama' példaadása bevégzett tényül áll immár előttünk, 's biztatásul sőt kézzelfogható tetteges bizonyosságul szolgálhat az örökváltság' kivihetősége mellett, azon ügyefogyottabb községek' körében is, mellyeket némellyek a' váltságra nem éretteknek, nem alkalmasoknak szeretnek mondogatni. Ezeken kívül továbbá az örökváltságnak hazánkba általános kötelező törvény szerinti behozására nézve is szinte foglal magában a' közlött oklevelek' tartalma némi, tájékozásra szolgálható adatokat. 'S utmutatásul szolgál földesurainknak, miképen lehessen, az ő érdekeiket is kimélve, létesíteni az urbérmegváltást, a' mindenesetre bajos külföldi kölcsön nélkül 's azon szerencsétlen körülmény' daczára is, ha a' váltság' elősegítésére nézve olly belföldi hitelbank, minőt mi ohajtunk, nem jöhetne létre, 's szegény hazánk a' köztelherviselés' dolgában sem emelkednék egyhamar azon térre, mellyen az urbérváltságot, más nemzetek' példája szerint, a' közkincstárnak lehetne feladatul kitüzni. 'stb.

Részünkről ismerjük Bezerédjnk' szép jellemét. Az ő nem mindennapi lelkülete sokkal magasabb fogalommal bir a' polgári kötelességről, hogysen áldozatot hozni a' hazának hazafiui erénynek tartaná, mellynek teljesítése nála lelki küzdelemmel járna. Ő az előttünk fekvő szerződések' kötésekor hihetőleg ugyanazon elvekből indult ki, mellyek őt

¹⁰²⁵ A cikk inntől tartalmazza a szerződés szövegét, melyet értelemszerűen nem hozok.

két év előtt az önkéntes adózásra vezérelték; 's jól esett lelkének az igazság' bár csendesebb intéseit, bár nem mindennapi igényeit, önmaga ellenében is, ez alkalommal ujjal elismernie, teljesítenie. Sokan, mivel nem érzék magokat elég erőseknek az adott szép példát követni, az önadóztatásnál Bezerédjnk' tettét nevezték impracticusnak. Alkalmasint lesznek, kik ez újabb esetben is hasonló ellenvetéssel állanak elő. Azonban, ha van is az előadott szerződésben és biztosító levélben, mit talán általános szabályul felállítani nem lehet, ne feledjük, hogy ama' nem kellemes viszonyok, mellyek a' földesur és jobbágy között kifejtettek, 's mellyeknek szerencsétlen politicai eredményeit 's káros hatását a' polgárok közötti kölcsönös bizalom és rokonszenvre, hasztalan titkolnók magunk előtt, valóban sokfélét motiválnak 's tesznek a' földesur' részéről a' jobbágy iránt méltányossá sőt szükségessé is, mi szerencsésb viszonyok mellett 's más szerződő felek közt talán motivált, méltányos és szükséges nem volna. Ezen tekintetekről nem szabad megféledeznünk, hacsak a' földesur és jobbágy közötti állapotok' megítélésében tévedni, 's az örökváltság' célját szem elől téveszteni nem akarjuk.

De legyen elég e' tárgyról ez alkalommal. Hisszük, mikép' nem lesz sok helység hazánkban, mellyben, az előadott módon, az urbéri viszonyok' ártalmas 's a' megváltásnak minden tekintetben szükséges voltáról igazán meggyőződött földesurnak eltökélt akarata 's buzgó utánjárása mellett, az örökváltságot létesíteni ne lehessen. Vessünk egy elfogulatlan tekintetet Europa 's hazánk' viszonyaira, 's legyünk meggyőződve, mikép' ha az urbéri megváltás egy vagy más ritka esetben a' földesurtól ollyat kíván is, mit, bizonyos szempontból véve föl, talán áldozatnak lehetne mondani; ha ez áldozat maga nem nyujtaná is a' polgári önértet' legszebb jutalmát, annak bemutatásával önnön és gyermekeinek érdekében sem lehet késnie.

21.

Még egypár szó a' dohányügyben

I.

A' védegyesület' tagadhatlan 's elvitázhatlan szép eredményei közt főfő helyen áll a' hazai dohány – különösen szivargyártásnak örvendetes felvirágzása 's tökélyesbülése, és ennek következtében a' közönség' uralkodó izlésének azon változása, hogy most már csak alig-alig akad olly tulfinom ember, ki Cabanas- és Manillafüst nélkül boldog ne lehetne, holott előbb csaknem mindegyikünk naponkint több garast adott ki külföldi füstért. Ezen gazdálkodás egyik eredménye azon tagadhatlan lökésnek, melyet védegyeletünk a' szivargyártásnak adott. E' lökés olly hatalmas, a' rövid időhez képest olly óriási volt, hogy csak Budapesten 's környékén tulhalad 10 ezeret azok' száma, kiket a' dohányipar táplál. 'S milly buzdító hatással volt ez előhaladás 's az ez által előhozott verseny a' dohánytermesztésre! – Az iparnak ezen ága, melly egykor gyönyörű virágzásnak örült hazánkban, de a' mostoha vámviszonyok által, mellyek a' külföldi vevőket elidegenítették, 's uj piacokra szoktaták, csaknem egészen tönkre jutott, most ujra kezde felvirulni, 's a' finomabb dohány' mázsájának ára 12 pengő forinton is felül emelkedett.

Nem csoda, ha az olly financierek, minőkkel a' B–P. Híradóban találkozunk, vágyó szemeket vetettek e' nyereséges eredményekre.

Igen természetes, hogy azon tisztelt urak 's lapvezérek, kik a' védegyeletet sohasem szerették, 's az iparügy' legujabb fejlődésének tüzhelyéhez egy kis részvétszikkával se járultak; azon tisztelt urak, kik olly rendithetlen 's tántorithatatlan bizodalommal vannak pánczélozva, hogy e' miatt egészen sérthetlenség, azaz sérelmet semmiben sem látnak, – teljes nyugalommal, sőt üdvözlő mosolylyal fogadták a' dohánytrafikákat. Azon aggodalmak' ellenében, mellyeket e' lapok' szerkesztője mindjárt kezdetben elmondott, 's nem rég' következetesen kifejtett, ők azt felelték, hogy aggodalmaink légből meritettek, hogy félelmünk, miszerint a' kincstár' illy fellépése olly tervnek lehet kezdete, melly a' magyar dohányipar' halálát következtetheti, csak üres rémkép, 's hogy az egész panaszos feljajdulás csak ellenzéki viszketeg 's ujhuzási politica; ők az egészben nem akartak egyebet látni, mint szándékot, az olcsó szivarfüst után sovárgóknak olcsó szivart nyújtani, 's a' magános szivargyártók és kereskedők' uzsoráskodását korlátozni.

Hogy aggodalmaink a' jövőre nézve nem voltak légből merítettek 's csupán ellenzéki viszketeg, bizonyítja az, hogy a' magyar dohánygyárosok és kereskedők, kik saját érdekeiket legjobban ismerik, magok is szót emeltek. Azonban hasztalan. A' terv már régi, melyet az ő kedvökért változtatni nem fognak, 's midőn rég' kifőzött 's meggondolt, fontos státusterről van szó, akkor néhány száz ember' jólléte 's jövődjöje tekintetbe nem jöhet. Illyformán okoskodnak a' B.[uda] P.[esti] Híradó' financierjei.

Az érdeemes urak, az atyáskodó szándék' kiemelése mellett, elfelejték, hogy a' kormánynak, melly országa' iparának kifejtését őszintén ohajtja, nincs erre jobb eszköze, mint: az egyeseket, a' törvény által szabályozott formák közt, szabadon mozogni engedni, 's az iparügy' fejlődésébe nem avatkozni; elfelejték, hogy a' kincstár' illy fellépése elijeszti a' magános versenyzőket, 's az esetre, ha a' terv, a' monopolium' behozatala, sikerülne, azon több ezer embert, kik csak Budapesten, 's azon több tizezeret, kik az országban dohányiparral foglalkodnak, 's az ipar' e' nemének¹⁰²⁶ művelésében becsületes kenyérkeresetet találnak, foglalatosság nélkül hagyja, szegénységnek, munkátlanságnak 's innét eredő bünöknek martalékul, 's elfelejtik a' mult időket, midőn olcsó szivarra jobb alkalom 's több szükség lett volna, mint most, midőn saját gyártmányainkkal tele van a' piac.

Látván e' szokatlan fellépést, 's az eredmények – ha a' dolog csak ennyiben marad – a' kincstárra nézve csekély létét, természetesen azon gondolatra kelle jőni, hogy a' dohánytrafikák' háta mögött valami nagyobb célzat rejtezik.

Ez előkészületekkel összeesvén a' Budapesti Híradónak a' dohánymonopolium iránti nyilatkozata, ki fogna többé kételkedni, hogy a' mi eddig történt, csak előjátéka: a' d o h á n y m o n o p o l i u m n a k.

Mióta a' vámkérdés nálunk élénkebben megpendült, ugy látszik, hogy az adózni nem akaróknak folyvásti 's most már többé nem is titkolt nádparipája a' dohánymonopoliumnak hazánkba behozatala. – Azonban ők jól átlátják, hogy országban, hol a' dohány a' természetnek is egyik fontos ágát képezi, 's 10–12 megyének legfőbb keresetága – a' pipás nemes embereknek ezen alkotmányos országában, az egyedáruságnak behozatala sokkal több nehézséggel jár, mint ott, hol nincsenek alkotmányos korlátok, sőt hogy törvényhozási uton illy valami egészen hihetetlen. Jónak láták tehát tettleges lépések' megkísértését ajánlani.

¹⁰²⁶ PH: neménak [sh. emend.]

Szabad azonban hinni, hogy a' pipás nép nem fogja magát a' Budapesti Hiradó' álokoskodásai által elcsábíttatni. – **

II.

A' Budapesti Hiradó' vezére, becsülést érdemlő nyíltsággal 's őszinteséggel, de nem annyira tiszteletreméltó következetességgel leplezé le a' dohánymonopolium' gyűlöletes képét, melyet hiveinek felállítani jónak talált. Mondá ugyan egykor, hogy ezen ügyben saját pártjával több baja lesz, mint az ellenzékkel, de ezt neki aligha fogja csak egy ember is elhinni Magyarországon, miután merész indítványának fényoldalait a' B.–P. Hiradó' 487-dik számában olly ügyesen kiemelé, – hogy t. i. a' dohánymonopoliumnak, mint közjövédelmi forrásnak, áldásaiból a' harminczad' megszüntetéseért járandó összeget mi szépen megfizethetjük, hogy ezen monopolium' behozatala által dohánytermesztőinknek milly pompás vásárt biztosítunk, miután az ausztriai dohányigazgatósággal a' magyar dohányigazgatóság fog versenyezni, – hogy ugyanazon monopolium' következtében előtermelt dohánygyárakban a' dolgozó osztály' keresete sokkal jobban lesz biztosítva, mint most száz annyi gazda' szabad versenyében; hogy végre – 's ez a' fődolog – annyi hazafi találhat jutalmat a' dohánymonopolium által szükségessé leendő új hivatalszobákban! – Már hogy' ne lágyulna meg illy roppant és kézzelfogható hasznok' sejtésére egy valódi hazafi' szive? a' ki pápaszem nélkül is átlátja, hogy nem lehet a' kincstárra nézve hasznosabb dolog, mint, ha a' századokon át hazánk' kárára 's csaknem végképeni elszegényítésünkre gyakorlott vámrendszer' megszüntetéseért, mit a' nemzet jogosan követel, – még mi fizetünk kárpótlást.

Teljességgel nem hihető tehát, hogy a' Budapesti Hiradó' t. vezérének, saját pártjával – mellynek legnagyobb többsége az egyenes adózás ellen valódi iszonynyal viseltetvén, minden egyéb, bár a' hazai ipar' egyik legfontosabb ágának végromlására vezető jövédelemforrást is inkább fogad el, mint a' közteherviselés' egyedül üdvös elvét – olly igen sok baja legyen. De arról biztosíthatjuk, hogy az ellenzékkel, melly a' kincstárnak nem akar minden áron jövédelmet adni, 's egy veszélyes indirect adófaj' elfogadása által a' közteherviselés' szent kötelessége alól kibuni, – meggyül a' baja. –

Mi velünk ugyanis soha sem fogja elhíttetni, hogy a' dohánymonopoliumtól elválaszthatatlan kutató rendszer valami kellemetes dolog, hogy ezen dohánymonopolium, ezen minden iparnak 's szorgalomnak elismert halálos ellensége, mellynek életét Franciaország is már csak néhány évre szabta, épen nálunk 's a' B.[udapesti] Hiradó'

terveinek kedvéért megváltoztatja vészes és átkos természetét, 's a' dohánytermesztést, úgy, mint a' dohánygyártást, virágoztatni fogja; hogy két, vagy tulajdonképen egy vevő a' dohánytermesztés' fejlődését, két, vagy tulajdonkép' egy gazda a' munkás osztály' jólétét jobban biztosíthatja, mint százak' szabad versenye, illyeket egy józaneszü ellenzéki férfi' hat esztendő kis fiával sem fog a' vezér ur elhitetni. – Mi a' tervnek egyéb oldalait illeti, előttünk tisztán áll, hogy a' vámsorompók' megszüntetéseért, mellyek egyezésünk nélkül 's kiszámíthatlan kárunkra állottak fen századokig, kárpótlással járandó összeget akkor sem szavaznók meg, ha a' leggazdagabb 's kényelmesb finanszforrásoknak olly bőségében volna hazánk, mint a' savanyu viznek, annyival kevésbbé pedig olly forrásból, mellynek megnyitása által egyik szépen virágzó iparágunkra halálosan sujtó gőz tódulna elő; – tisztán áll, hogy mindazon szép szó, mellynek kíséretében a' B.–P. Hiradó' vezére kedvencz meséjét elénekli, nem egyéb csábító 's örvénybe csaló syrenéneknél, mert mi a' magyarnak mondott dohánykezelést, jelen helyzetünkben, az ausztriai dohánykezeléstől függetlennek képzelni nem tudjuk 'stb.

Ugy látszik azonban, azon legujabb őszinte nyilatkozatokból, mellyeket a' B.[uda] P.[esti] Hiradó' vezére engedelmes organuma' 506-dik számában néhány csillag alatt elmond, hogy maga is kezdi átlátni a' dohánymonopolium' képtelenségét. Mi, tekintvén a' vezérnek e' tárgy körüli példás őszinteségét, különösnek találtuk, hogy a' m o n o p o l i u m szó helyett, mellyet a' nemzetgazdaságban általános gyűlölet kísér, mindenkor közkezelés szóval élt. Az 506-ik számban azon magyarázatát adja ezen ügyes szócserélésnek, hogy ő azért élt a' közkezelés szóval, mert az, mit a' dohányra nézve indítványozott, nem monopolium, a' szónak azon gyűlöletes értelmében, mellyet annak a' beszéd 's az élet' gyakorlata tulajdonított. – „Dohánymonopolium a' szó' valódi értelmében – ugymond – csak ott létezik, hol vagy épen nem szabad dohányt termesztetni, vagy ha szabad is bizonyos helyeken, de másnak, mint a' kormánynak eladni nem szabad. Így van ez Ausztriában és Gallicziában, és itt van valóságos dohánymonopolium. Nálunk – ugymond az érdemes vezér – illyen csak káros lehetne, mert dohánytermesztésünket a' dohánymonopolium előlné, 's csupán ahhoz ragaszkodik, hogy az, a' mit ő ajánl, nem dohánymonopolium. Szerinte ugyanis „a' dohánytermesztésnek 's a' leveles dohány' eladásának teljes szabadsága fenmaradna, természetesen közellenőrség mellett; csupán a' fogyasztásba átmenő dohány, szivar és burnót' gyártása 's árulása képezné a' kivételt, 's volna, mint finanszialis forrás, átadva az o r s z á g n a k .” De miben áll tehát a' monopolium, 's mit akar a' Budapesti Hiradó? – ezen értelmezések után mi valóban nem értjük. Ő közellenőrséget akar, még pedig olly közellenőrséget, mellynek a' külföldi

versenyt korlátozni 's kizárni gyári és kereskedői érdekében áll; ezen érdek 's ezen érdek által parancsolt közellenőrség mellett van-e már józan értelme a' [Budapesti] Híradó' azon vizsgálásának, mellyben ő kárpótlást keres a' megszorított belpiacz miatt, hogy t. i. fenmarad azon vevő' versenye, a' ki kivitelre vásárol, 's van-e különösen értelme akkor, midőn a' külföld, a' mostoha vámrendszer' következtében, már régóta más országokban keresett 's talált magának dohányvásárlási piacot? – És micsoda értelme van ennek: csupán a' fogyasztásba átmenő dohány' 'stb. gyártása, árulása képezi a' kivételt? – valljon e' kivételben nem foglaltatik-e benne az összes belföldi dohányeladás és gyártás? 's valljon, midőn a' [Budapesti] Híradó' így szól: „a'¹⁰²⁷ fogyasztásba átmenő dohány' gyártása 's árulása volna, mint financialis forrás, átadva az országnak” – az ország' neve alatt, viszonyaink közt, nem a' cs.[ászári] k.[irályi] kincstárt fogja-e érteni mindenki? – Vagy talán a' [Budapesti] Híradó' itt ismét azzal akar bennünket vigasztalni, hogy – csupán a' fogyasztásba átmenő dohányra nézve akar egyedáruságot. – Ki ne látná át, illy nemes engedékenységgel, hogy a' [Budapesti] Híradó' terve csakugyan nem dohánymonopolium! – hiszen ő csupán a' fogyasztásba átmenő dohány' gyártását 's árulását kívánja a' kincstárnak átadatni.

Azonban, komolyan szólva, az előadottakból mindenki át fogja látni, hogy a' B.[uda] P.[esti] Híradó'¹⁰²⁸ terve csakugyan valódi monopolium, 's minthogy a' Híradó' maga tervét csak olly feltét alatt pártolja, ha az nem monopolium, a' monopoliumot pedig nagy jövődjü dohánytermesztésünkre veszélyesnek tartja, természetes, hogy neki ezek szerint most már sokkal több baja lesz önmagával, mint másokkal.

Még csak egy pontbeli ügyességét kívánjuk kiemelni a' B.[uda] P.[esti] Híradó' vezérének, mikint tudja t. i. a' célzt feláldozni az eszközöknek. Ő sajnálkozik azon, hogy a' dohányügy Pestmegye' gyűlésén a' vámkérdéssel kapcsolatban hozatott szőnyegre, noha e' részben ő maga adott példát, 's miután előadta azon roppant hasznokat, mellyek a' vámsorompók' megszüntetéséből előállandnak, 's mellyek mezőgazdaságunkra nézve annyira fontosak, hogy ő azokat még készpénzen is érdemesnek tartja megvásárolni: e' nemes cél' elérésére olly javaslattal áll elő, melly azon mezőgazdasági ágat teszi semmivé, mellyről ő maga is megvallja, hogy nagy jövődje van! – Éljen a' következetesség! – **

¹⁰²⁷ PH: {,,}a' [sh., emend.]

¹⁰²⁸ PH: B.[uda] B.[esti] Híradó' [sh. emend.]

Egy külföldi Magyarországról

Bármilyen nagy a különbség honunk' és az európai nyugot' műveltségi állapota közt, vannak köztünk is egyesek, kik az európai műveltség' álláspontján állanak; de a' szokás rajtuk is gyakorolja természetes hatását és engedékenyekké válnak némely tünemények' látására, mik felett a' művelt külföldi szükségkép' pálczát törend. Az emberek' ez osztályát – mellytől átalakulásunkat főleg várhatni – az érzés' és ítélet' megszokott köréből kiragadni valóságos érdem. Illy érdemet szerezhettek magoknak külföldiek honunk' leírásai által. Forgattunk e' napokban egy ilyen munkát^{*)}. Nem akarunk itt róla bírálatot írni. Mennyiben a' könyv Magyarországot illeti, mondhatjuk, minden lapon tüntethetnének föl néhány hibát vagy hamis adatot; – és mind e' mellett (le fond de la pansée) a' dolog' veleje igaz. Mi tehát a' dolog' veleje?

„Magyarország termékeny és fontos politicus tekintetben is; mais c' est un pays à faire, itt mindent tenni kell. A' szép pesti házak' daczára, Magyarország még nem cultivált ország; alkotmánya a' hatalom' irányában nem bír elég garantiákkal; itt minden a' nemesség, a' nép semmi; és míg az így lesz, Magyarország pusztá maradand anyagi és szellemi tekintetben, mint volt eddigelő.”

Pesten a' külföldinek misem ötlük annyira szemébe, mint a' hidvám. Itt nem az ember, hanem a' ruha kiváltságos vagy nem; új ruha vámmentes, az ócska vámot fizet. – E' tünemény vagy inkább botrány ép' olly sajátságos benyomást tehetett a' szerzőre, mint ránk szerző' leírása a' jobbágy' tartozásairól. – E' dolog francia nyelven olvasva, az olvasó' elébe távol honokat idéz elő, miknek a' szolgaság' szerencséje jutott. Valóban, ha az 52 igás napnál kezdjük és a' hosszú soron átmenve a' házi- és hadiadóig lemegyünk, fájdalmas érzésekbe kell merülnünk, midőn a' külföldi utazó ezt „servage cruel”-nek nevezi. Mennyi reformokra van szüksége e' szép magyar hazának? Ki eszközölné azokat? A' kormány?! A' nemesség?! 'S¹⁰²⁹ vajjon komoly-e a' reform' szándéka? Nem kell-e szükségkép' a' szándék' komolyságán kételkedni, ha azon politicalai harczokat látjuk, mellyekben a' nagy kérdések háttérbe szorulnak? Érdemes-e az erőket másra pazarolni, míg a' nemesség' adómentessége létezik, míg országutaink nincsenek? A' politicának ezen nemét a' külföld nem tudja felfogni, és mi őszintén megvalljuk hogy ezek fölött magunk is

^{*)} Du Rbin au Nil, Tyrol, Hongrie etc. p. X. Marmier. Paris 1846.

¹⁰²⁹ PH: 's [sh., emend.]

gyakran vagyunk zavarban. Az utasítások a' haladás' ügyére szinte ártalmasak, mond szerző.

Francziánk a' falusi életből is látott valamit, 's pedig uraink' 's parasztjaink' nyomorult gazdaságát; 's tapasztalá a' kis zsarnokok' egyikének hatalmát, ki uradalmi ügyész' léteére egy szép vasárnapi reggelen a' kertészt felcsapatá, csak azért, mivel még nem volt udvarias iránta.

Hogy szerző ezek után nem igen kedvező nézetekkel uszott le a' szőke Dunán, nagyon természetes. Hogy illy ország 's illy nép, melly ilyeneket tür, minden szép szónoklatok' daczára, sem ébreszthet sympathiákat magának Európában, az, fájdalom, igen természetes. – ☉

23.

Régi dal

Ismét lefolyt egy év az idő' végetlen tengerébe. Folyama alatt, mint mindenkor, sok új létesült, sok régi elenyészett. – De hagyjuk a' multakat; új év kezdődött. Beköszöntésül kezdjük meg a' régi dalt. Ha olvasóink megengedik, 's ha meg nem engedik, magunk vesszük magunknak az engedelmet, ujjalag elmondani előttök. Ohajtjuk, bár országunk ébredne eszméletre, hogy 13 millió feje 's 26 millió keze és lába van. Magyarország' állapota nem rosszabb még, mint máskor volt, 's ha nincs ok öröme, arra sincs, minélfogva kétségbe kellene esnünk. Tiszta eszmékre 's munkára van ez országnak szüksége mindenekfölött.

Tiszta eszméket említenk. Tisztába kell hozni az eszméket nemcsak a' czélokra, hanem az azokhoz vezető eszközökre nézve is. A' magyar nemzetiség az, mit legföltettebb kincsünk gyanánt fen kell tartanunk: ez iránt tisztában vagyunk; 's mégis ha vizsgáljuk politicátokat, különösen nézeteiteket azon eszközökről, mellyek által ti azt fentarthatni 's fejleszthetni vélték: valóban azt kell hinnünk, hogy a' nemzetiséget nem fentartani, hanem megbuktatni akarjátok. Hiszen olyanoktól is hallottuk, kik ellenzéki 's liberalis nimbusban jelennek meg a' közönség előtt, hogy csak a' nemesség egyedüli támasza nemzetiségünknek, 's a' nép' bevétele az alkotmányba a' nemzetiség' veszélyezésével jár. Éretlen, nevetséges politica. Mig a' magyar nemzetiség és alkotmány csak a' nemességre támaszkodik, fenállhat, a' meddig senki sincs, kinek kedve volna azt megbuktatni; mert micsoda érdeke van a' népnek annak fentartására, – hiszen bárki legyen ura, 52 igás napnál többet nem robotol, sem többféle adót nem fizetend, 's jogokban kevésbbé szükölködő állapotba sem fog eshetni. Tegyetek a' jobbágyból, a' földesuri érdekek' sértése nélkül, tulajdonost, – osszátok el egyenlően a' terheket, – szolgáltatásokat egyenlő igazságot, – 's a' magyar nemzetiség olly alapot nyerend, mellyet semmi hatalom sem leend képes megrendíteni.

Ne képzeljétek, hogy anarchiát 's olly institutiokat akarunk, mellyek a' democratiát fölemészténék. – Politicai jogokat csak azok gyakoroljanak, kik arra képesek, 's e' képességnek criteriuma a' vagyon és miveltség lehet, minélfogva, mi a' democratiát a' censuson alapuló képviseleti rendszerben helyezzük.

De mikép' eszközölhetni, hogy egy egészen nemesi legislatio, mint a' magyar, a' nép' állásának emelkedését vegye célba? Mi erre csak egy eszközt ismerünk, 's ez a'

városi kérdés' eldöntése, egy olly tényező' megállapítása az alsó táblánál, melly, állásánál fogva, a' nép felé gravitálva, a' reformkérdéseket keresztülvinni segítse. Igen, reformer uraim tulnan és innen, e' kérdés' eldöntése nélkül nem fogtok messze haladni pályáton; reformtörekvéseitek pusztá játék, mert kiváltságos törvényhozások e' nemzet' kifejlődését akadályozza, egyedüli kiváltságokat egy új elem nélkül a' törvényhozásban nem fogja megszüntetni. – Ha pedig a' városi ügyet tisztába akarjátok hozni, el kell válni gyermekes félelmüktől a' census iránt, mert hiszen nem tudunk a' politikai képességnek más criteriumát állítani fel. 'S ti conservativek, kik a' historiával szerettek kaczerkodni, szinte gondoljátok meg, hogy az újabb időknek is van historiája, 's az tönkre teszi a' mélységet affectáló phrasisokat, valamint a' census' dissolváló természetéről, ugy egyebekről is. – Azért tehát népelműség, 's első lépésül a' városok' viszonyainkhoz illő censusra alapított képviselite, választási törvénynyel for ever. – ☺

Bányatörvény

Az egyesületi jogon kívül, melly körül már megkezdé tájékozásait egyik munkatársunk, a' bányatörvény is azon kevés tárgyak közé tartozik, mellyekről a' lefolyt év alatt nem nyilatkozánk. Nem azért hallgattunk e' tárgy fölött, mintha fontosságát eléggé nem méltánylanók. Tökéletesen osztozunk egy érdeemes irótársunk' véleményében, ki alább olvasható nézeteit a' bányatörvényjavaslatról illy szavakkal kezdi meg:

„Kit a' bányászat – ezen legrégibb 's mai napig legkifejlettebb iparága hazánknak – közelebbről érdekel, az a' bányatörvényjavaslatot bármi részben tárgyaló nyilvános discussiot szivesen veendi, annyival is inkább, mivel azon nem csekély számú tárgyak közt, mellyek a' mult országgyűlésen előfordultak, egy sincs, melly az időszaki sajtó' utján kevésbbé volna felvilágosítva, felderítve 's előkészítve, mint épen a' bányatörvényjavaslat.”

Habár e' javaslat, mindkét tábla által elfogadva, megerősítés végett, már legfelsőbb jóváhagyás alá van is terjesztve, az időszaki sajtónak ébren kell tartani iránta a' közfigyelmet, nehogy a' hallgatagság arra magyaráztassék, mintha a' kiáltó szükség e' részben is nem éreztetnék. De szóljanak a' következő sorok.

Kortelkedés és választási vesztegetés

Az országgyűléssel közelget a' követválasztások' 's azon tanácskozások' ideje, mellyek legszebb jogaink' gyakorlatát, büntető törvényeink' hiánya 's még sokkal inkább alkotmányos szerkezetünk' hibái miatt, gyakran fertőztették meg a' corruptio' és rendzavarások' botrányai által. Akarjuk hinni, hogy a' mult évek' tapasztalatai nem enyésztek nyom nélkül el, 's hogy sokan ovakodóbbá váltak provocálni olly erőkre, mellyeket felidézni könnyebb, mint fékezni. De e' bizodalmunk honfitársaink' bölcsesége és egyszerűsége iránt nem tesz bennünket annyira elfogultakká, hogy a' corruptio' még durvább és botrányosabb nemeit is megyegyűléseinkből kiküszöbölteknek reméljük, 's annál kevésbé, minél fontosabbnak hisszük törvényhozásunk' teendőit 's élesebben jellemzetteknek a' pártok' egymáshozói viszonyait. Szándékunk tehát egyik barátunktól több cikket adni lapjainkban a' kortelkedésről 's annak ellenszereiről, annyival is inkább, mert a' mult országgyűlésnek e' tárgyban sok vitatkozások közt készült törvényjavaslatait nem tarthatjuk egészen célravezetőknél, 's mert a' közelebbi két év alatt a' kortelkedésnek, hogy ugy szóljunk, psychológiája több érdekes adatokkal gyarapult. Közléseink' cyclusát a' következő értekezéssel nyitjuk meg, nem azért, mintha a' köztisztéletben álló, jeles szerző' nézeteit ujaknak tartanók, hanem mivel dicséretet érdemlő irányuk mellett, azon előnnyel is birnak, hogy a' nézetek' tovább vitelére fonalszálakat nyujtanak 's kiindulási pontokat, néhány zavart fogalom' és divatos koreszme' rectificatiojára.

II. Jegyzetek

II/1. Bevezető a jegyzetekhez

II/1. 1. A szövegek közlés szükségességéről

Disszertációmban kísérletet teszek Csengery Antal Pesti Hirlapban megjelent cikkeinek azonosítására. Mivel a lap anonim és pseudonim cikkeinek szerzőhöz kötésére eddig még nem született módszertani javaslat, az azonosításra alkalmas módszertani elemeket is összegyűjtöm. Ezen elemek alapján pedig meghatározom azokat az egyes szerzőkhöz kötődő sajátosságokat, melyek segíthetnek a cikkek szerzőhöz kötésében. Mivel disszertációmban az ellenzéki pártszerveződést az egység megbomlásától az *Ellenzéki Nyilatkozat* aláírásáig vizsgálom, Csengery cikkeit ugyanezen időből (1844. július 1.–1847. június 7.) gyűjtöm össze. A javasolt módszertannal azonosítható cikkek különböző valószínűséggel adhatóak egy-egy szerzőnek attól függően, hogy milyen elemekkel igazolhatjuk a szerzőséget. Ennek megfelelően a disszertációmban megjelentetendő Csengery-cikkeket két csoportra osztom, Csengery-cikkekre, illetve Véltetően Csengery-cikkekre. A Csengerynek tulajdonított cikkek közlése részben az ellenőrizhetőséget szolgálja, vagyis lehetővé teszi annak eldöntését, hogy a Csengerynek tulajdonított cikkek valóban az ő tollából származnak-e. E szövegek közlése azért is kívánatos, mert Pesti Hirlap-beli megjelenésük óta – néhány cikk kivételével – nem értek meg újabb kiadást. Csengery 1845-ös *Városi ügy és Községek rendezése* című cikksorozatai 1884-ben a *Csengery Antal összegyűjtött munkái* IV. kötetében,¹⁰³⁰ illetve később az *Idegen kezek* címet viselő ismeretterjesztő jellegű kiadványban jelentek meg. Ugyanitt közölték újra a Csengery és Kemény Zsigmond által jegyzett *[Program]* és *Másfél év* című írásokat is.¹⁰³¹ A Csengery-cikkek kéziratai közül is csupán néhány ismert, és azok is töredékesek.¹⁰³²

¹⁰³⁰ CSENGERY Antal, *Városi ügy* = CSENGERY 1884/c, 3–23; UŐ, *Töredék eszmék a községek rendezése körül*, = CSENGERY 1884/c, 23–40.

¹⁰³¹ CSENGERY Antal, KEMÉNY Zsigmond, *[Program]*; CSENGERY Antal, *Városi ügy*; UŐ, *Községek rendezése*; CSENGERY Antal, KEMÉNY Zsigmond, *Másfél év* = SZÁNTÓ 1988, 319–325; 325–343; 343–355; 355–359.

¹⁰³² CSENGERY Antal, *Töredék eszmék a községek rendezése körül I–IV*, PH, 1845. május 20., 471. sz., 329; PH, 1845. május 22., 472. sz., 333; PH, 1845. május 23., 473. sz., 337; PH, 1845. május 25., 474. sz., 341. (OSZK, Kézirattár, Quart. Hung. 2420, 133–134; 444–461.) Cs. A. [CSENGERY Antal], *Városi ügy*, PH, 1845. január 5., 419. sz., 9; PH, 1845. január 26., 425. sz., 55; PH, 1845. február 13., 430. sz., 96–97. (OSZK, Kézirattár, Quart. Hung. 2420, 293, 295–299.)

Csengery cikkei kiadásának jogosultságát igazolja, hogy a többi jelentős centralista szerzőnek már jelentek meg ilyen jellegű munkái. Szalay László 1847-ben adta ki addig megjelent publicisztikai írásait,¹⁰³³ Eötvös József pedig 1846-ban *Reform* címen szerkesztette röpirattá a Pesti Hirlapban 1845 végéig közölt cikkeit.¹⁰³⁴ Trefort Ágoston 1882-es *Kisebb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből* című munkájában adott közre korábban a lapban megjelent írásokat.¹⁰³⁵ E kötetek közül a *Reform* már számtalan kiadást megért, míg Szalay cikkeit 1988-ban reprint kiadásban közölték újra.¹⁰³⁶ Pesti Hirlap-beli Eötvös-cikkeket tartalmazó kötetek a XX. század eleji *Eötvös József Összes Munkái* sorozatban is jelentek meg.¹⁰³⁷ Eötvös 1846 májusa és 1848 márciusa között megjelent írásait Fenyő István gyűjtötte össze,¹⁰³⁸ majd ezeket a cikkeket az 1970-es években kiadott *Eötvös József Művei* sorozatban jelentették meg újra.¹⁰³⁹ Kemény Zsigmond Pesti Hirlapban megjelent cikkeinek kiadását tervezték, de a *Kemény Zsigmond Művei* sorozatba szánt kötet nem készült el. Ugyanebben a sorozatban látott viszont napvilágot a *Korkívánatok* című kötet,¹⁰⁴⁰ mely Keménynek az Erdélyi Hiradóban megjelent írásait tartalmazza. A Pesti Hirlap cikkei szerzők szerinti elkülönítésének tehát van létjogosultsága annak ellenére, hogy ezen írásokat többen olyan kollektív teljesítményeknek tartják, melyeket csak együttesen lehetne újra megjelentetni. E cikkek szétválogatása azért is szükséges, mert egyes esetekben a centralisták véleménye is eltért, és a véleménykülönbségek kimutatása csak elhatárolt szövegtörzsek esetében lehetséges.

A továbbiakban, még a jegyzetekhez írt bevezetőben a szerzői attribúcióhoz szükségesnek ítélt módszertani elemeket ismertetem, majd arról írok, hogy mi alapján vélek írásokat a minden bizonnyal Csengery-cikkek és vélhetően Csengery-cikkek kategóriákba sorolhatónak. A szerzői azonosításhoz szükséges sajátosságok és táblázatok ez után következnek, még az átírási elvek előtt.

¹⁰³³ SZALAY László, *Publicisztikai dolgozatok*, Pest, Heckenast Gustáv, 1847.

¹⁰³⁴ EÖTVÖS József, *Reform*, Lipcse, Köhler Károly Ferencz, 1846.

¹⁰³⁵ TREFORT 1882.

¹⁰³⁶ SZALAY 1988.

¹⁰³⁷ EÖTVÖS 1902; EÖTVÖS 1903.

¹⁰³⁸ EÖTVÖS 1971.

¹⁰³⁹ EÖTVÖS 1978.

¹⁰⁴⁰ KEMÉNY 1983.

II/1. 2. Anonimitás és a szerzői attribúció lehetőségei a centralista Pesti Hirlapban

II/1. 2. 1. Szerzőségi problémák

A Kossuth által alapított Pesti Hirlap 1844 nyarán került a centralisták kezébe. A lap szerkesztését kezdetben Szalay László, majd 1845. július 1-jétől 1848. december 31-ig Csengery Antal látta el. Ezen időszak alatt a Pesti Hirlap cikkeinek jelentős része aláírás nélkül, vagy jelekkel ellátva jelent meg, ami nagyban megnehezíti a lap kutatóinak dolgát, ami Barla Gyula 1970-ben írt soraiból is kiderül: „A névtelenséget Csengery honosította meg, aki minden cikket így szeretett volna kiadni, Beksics szerint óvatosan vigyázva a lap egységes szellemére, irányvonalára. A névtelen cikkek vizsgálatához minden előmunkálat hiányzik, téveszteni tehát könnyű. [...] A kutatás jelenlegi állapotában a döntés az ingoványos talaj miatt nehéz, a másik oldalról, Csengeryék felől is meg kellene indítani a vizsgálatot.”¹⁰⁴¹

Ugyancsak az akkori kutatások kezdeti voltát mutatja az, ahogyan 1971-ben Fenyő István néhány háromcsillagos jellel megjelent cikk esetében Eötvös szerzőségét bizonyítani vélte. A cikkeket sem stilisztikai, sem morfológiai, sem dialektológiai, sem helyesírási, sem egyéb szempontokból nem elemezte, mindössze megállapította, hogy ezek az írások azzal a háromcsillagos szignóval jelentek meg, melyről tudjuk, hogy korábban Eötvös már használta őket, ami „erősen valószínűsíti” e cikkek esetében Eötvös szerzőségét. Mivel pedig szerinte elképzelhetetlen, hogy az „ügyes és éles szemű” Csengery „eltérő szerzők esetén azonos szignó használatába belement volna”, valamint, hogy a fejlett közéleti és írói-etikai felelősségtudattal rendelkező centralisták közül többen is ugyanazt a jelet használják, befejezettnek tekintette a bizonyítást, és a szóban forgó cikkeket Eötvösnek tulajdonította. Mindezt azzal indokolta, hogy „a centralista Pesti Hirlapban sohasem fordult elő olyan eset, hogy a □ áljellel más élt volna, mint Pákh Albert, a ⊙ áljel mindig magát Csengeryt, az *Agricola* álnév mindig Eötvöst jelölte”.¹⁰⁴² Fenyőnek ezt a megállapítását az teszi különösen meglepővé, hogy tudjuk, Trefort Ágoston még életében publikálta a Pesti Hirlapba írt cikkeinek egy részét, melyek között ⊙ jellel megjelenteket is találunk.¹⁰⁴³ Állításának valótlanágát később maga Fenyő István is

¹⁰⁴¹ BARLA 1970, 144–145.

¹⁰⁴² FENYŐ 1971, 8–9.

¹⁰⁴³ TREFORT 1882, 227–241, 271–289. – A szóban forgó cikkek: TREFORT Ágoston, *Legközelebbi feladatunk* I–V, PH, 1847. január 26., 819. sz., 57; PH, 1847. február 2., 823. sz., 73; PH, 1847. február 9., 827. sz., 89;

belátta, és néhány ☉ jeles cikk szerzőjeként Trefortot nevezte meg,¹⁰⁴⁴ azonban arra azóta sem vállalkozott, hogy az általa Eötvös cikkeként kiadott írásokat más módszerekkel is megvizsgálja, és szerzői hovatartozásukat ily módon bizonyítsa.

A Pesti Hírlap munkatársainak jelhasználati szokásaival kapcsolatban nem csupán ez az egy tévedés terjedt el a szakirodalomban. Ilyen téves megállapítás pl., hogy Csengery Antal a Pesti Hírlapban publikált cikkeit aláírás nélkül jelentette meg,¹⁰⁴⁵ hiszen az 1845-ös év első feléből több olyan Csengery-cikket is ismerünk, amely aláírással – *Ifj Csengery Antal*¹⁰⁴⁶, *Cs. A.*,¹⁰⁴⁷ *Csengery A.*¹⁰⁴⁸ – jelent meg, ráadásul ezek egy kivételével olyanok, melyeket a szerző magáénak vallott *Írói munkásságom*¹⁰⁴⁹ című művében.¹⁰⁵⁰ 1845. július 1. után – tehát attól kezdve, hogy Csengery átvette a lap szerkesztését – azonban mindössze egyetlen aláírt Csengery-cikket találunk a lapban,¹⁰⁵¹ amely szintén olyan írás, melyet szerzője nem említ az *Írói munkásságomban*. Ez az 1846. január 1-jei cikk, melyben a szerkesztő lapja új programját fogalmazza meg, és melynek keletkezéséről így vall *Jellemrajzok* című kötetében: „a *P. [esti] Hírlap* akkori szerkesztője, félretevé egy időre tüzetes vitatását azon kérdésnek, melyekre nézve barátai külön árnyalatot képeztek a reformpárt seregében, s egyezkedésbe bocsátkozott a másik, népszerűbb és hatalmasabb töredék főnökeivel. Ez egyezkedés kifolyása volt a *Hírlap* újévi nyilatkozata 1846 kezdetén, mit az úgynevezett municipális töredék azért hitt szükségesnek, hogy aztán némely főbb kérdések, melyekre nézve az ellenzék soraiban nem volt szakadás, s a melyek természetöknél fogva olyasok valának, hogy körülöttök az összes ellenzék gyülekezhetett, közös erővel tárgyalassanak.”¹⁰⁵²

Összesen tehát kilenc aláírt Csengery cikk található a Pesti Hírlapban. Mindemellett arról sem szabad megfeledkezni, hogy Csengery a lapban rendszeresen publikált áljellel is, így például köztudott, hogy Csengery Trefort Ágostonnal karöltve használta a ☉ jelet. A Csengery által használt többi jelet az általa *Írói munkásságom* című művében magáénak

PH, 1847. február 18., 832. sz., 109; PH, 1847. március 4., 840. sz., 145; Uő, *Ősiség I-II*, PH, 1847. május 28., 887. sz., 345; PH, 1847. május 30., 888. sz., 349; Uő, *Ősiség*, PH, 1847. június 22., 901. sz., 405.

¹⁰⁴⁴ FENYŐ 1997, 326–328, 346–347, 368–369.

¹⁰⁴⁵ SZÁNTÓ 1984, 284; MST I, 767.

¹⁰⁴⁶ CSENGERY Antal, *Városi ügy I-III*, PH, 1845. január 5., 419. sz., 9; PH, 1845. január 26., 425. sz., 55; PH, 1845. február 13., 430. sz., 96–97.

¹⁰⁴⁷ Uő, *Töredék eszmék a községek rendezése körül I-IV*, PH, 1845. május 20., 471. sz., 329; PH, 1845. május 22., 472. sz., 333; PH, 1845. május 23., 473. sz., 337; PH, 1845. május 25., 474. sz., 341.

¹⁰⁴⁸ Uő, [*Az olvasóhoz*], PH, 1845. július 1., 495. sz., 1.

¹⁰⁴⁹ CSENGERY 1884/d, 421–422.

¹⁰⁵⁰ *Az Írói munkásságomban* nem említett, de a lapban aláírással megjelent cikk: Uő, [*Az olvasóhoz*], PH, 1845. július 1., 495. sz., 1.

¹⁰⁵¹ Uő, [*Új program*] PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.

¹⁰⁵² CSENGERY 1898, 81.

vallott írások segítségével tudjuk azonosítani. E 47 cikk közül 7 alatt szerepel aláírás, vagy monogram: Ifj. Csengery Antal, Cs. A.; 29 aláírás és jel nélkül, még 11 jel alatt jelent meg a lapban. Ezen cikkek tanúsága szerint Csengery a következő jeleket használta a lapban: – S. –; –S.–; – z –; –z–; Q; – p t –; **; x. y.; Ω.¹⁰⁵³

Csengery tehát a szakirodalom állításaival ellentétben, nem csupán névtelenül írt cikkeket a Pesti Hirlapba, amit Beksics Gusztáv a szemtanú egyébként már 1883-ban megállapított: „Csengery, mikor szerkesztővé lett, már megkezdte az anonimitást. Az előtt nevét, vagy Cs. betűt irt alá, mint szerkesztő azonban írt anonim cikkeket is.”¹⁰⁵⁴ Látható, hogy Beksics óta Csengery Antal aláírási szokásainak vizsgálata nem nagyon haladt előre. Ugyanez a helyzet Szalay Lászlóval is, akivel kapcsolatban Beksics a következőket írta: „Szalay László gyakran egész nevével, s mindenesetre legalább Sz. L. betűkkel jelezte cikkeit.”¹⁰⁵⁵ Beksics szerint tehát Szalay nem publikált anonim írásokat a lapban, és ezt a nézetét a szakirodalom mind a mai napig osztja¹⁰⁵⁶ annak ellenére, hogy a Szalay László által még életében kiadott, publicisztikai írásait tartalmazó kötetében¹⁰⁵⁷ több, a Pesti Hirlapban aláíratlanul megjelent cikket találunk. Mindez már csak azért is sajnálatos, mert a szóban forgó cikkek Szalay szerkesztőségének ideje alatt keletkeztek,¹⁰⁵⁸ és mivel tudjuk, hogy korábban Kossuth Lajos vezércikkeit rendszerint névtelenül jelentette meg a lapban,¹⁰⁵⁹ arra kell következtetnünk, hogy Szalay László az aláírások használata szempontjából követni akarta nagy elődje példáját annak ellenére, hogy már a lap szerkesztőjeként való bemutatkozásakor is hangsúlyozta csoportjának Kossuthétól való

¹⁰⁵³ CSENGERY 1884/d, 422.

¹⁰⁵⁴ BEKSICS 1883, 39.

¹⁰⁵⁵ *Uo.*, 39.

¹⁰⁵⁶ GULYÁS 1978, 631.

¹⁰⁵⁷ SZALAY László, *Publicisztikai dolgozatok*, Pest, Heckenast Gustáv, 1847.

¹⁰⁵⁸ A szóban forgó cikkek: SZALAY László, [*A' Budapesti Híradó a' keresztvíz felett*], PH, 1844. július 7., 367. sz., 461; *ua.* = SZALAY 1988, I, 199–201; UŐ, [*A' schweitz diéta 's a' foederativ-rendszer*], PH, 1844. július 11., 368. sz., 469; *ua.* = SZALAY 1988, I, 202–205; UŐ, [*Eredetiség 's utánzás a' politica' mezején*], PH, 1844. július 18., 370. sz., 485; *ua.* = SZALAY 1988, I, 206–208; UŐ, [*Pesti Hirlap és Budapesti Híradó*], PH, 1844. július 21., 371. sz., 493; *ua.* = SZALAY 1988, I, 209–212; UŐ, [*Követi verificatio*], PH, 1844. augusztus 1., 374. sz., 521; *ua.* = SZALAY 1988, I, 213–218; UŐ, [*Tájékozásul*], PH, 1844. augusztus 15., 378. sz., 555; *ua.* = SZALAY 1988, I, 219–224; UŐ, [*Pár szó két főfő ügyről*], PH, 1844. augusztus 29., 382. sz., 591; *ua.* = SZALAY 1988, I, 225–228; UŐ, [*Kegyelmzési jog*], PH, 1844. szeptember 12., 386. sz., 625; *ua.* = SZALAY 1988, I, 229–234; UŐ, [*A' Híradó' mult vasárnapi homilájára rövid jegyzet*], PH, 1844. október 6., 393. sz., 683; *ua.* = SZALAY 1988, I, 240–242; UŐ, [*Zalai szózatok*], PH, 1844. október 10., 394. sz., 693; *ua.* = SZALAY 1988, II, 3–7; UŐ, [*Remény és aggodalom a' dietának berekesztésekor*], PH, 1844. november 7., 402. sz., 761; *ua.* = SZALAY 1988, II, 8–10; UŐ, [*Készüljünk a' jövő országgyűlésre*], PH, 1844. november 24., 408. sz., 811; *ua.* = SZALAY 1988, II, 11–14; UŐ, [*Büntetőtörvénykönyv I*], PH, 1844. december 12., 412. sz., 843; *ua.* = SZALAY 1988, II, 15–20; UŐ, [*Rólunk és másokról*], PH, 1845. január 16., 422. sz., 31; *ua.* = SZALAY 1988, II, 27–31; UŐ, [*Büntető Törvénykönyv II*], PH, 1845. április 1., 444. sz., 213. *ua.* = SZALAY 1988, II, 48–53.

¹⁰⁵⁹ KOSÁRY 2002, 212.

különállását.¹⁰⁶⁰ Mindemellett Szalay áljelet is használt, hiszen *Nyílt levél Triestből* című cikksorozata darabjait O.; illetve O. P. jel alatt publikálta.¹⁰⁶¹

Az eddigi szakirodalmi megállapításokkal ellentétben nem csupán Szalay László, hanem Eötvös József is írt névtelen cikkeket a Pesti Hirlapba.¹⁰⁶² A szóban forgó cikksorozat a lap 1845. november 11-i, 14-i, 16-i, és 18-i számaiban látott napvilágot, és a négy cikk közül csupán az első alatt áll az Eötvös által használt E. szignó,¹⁰⁶³ míg a sorozat másik három darabja aláírás nélkül jelent meg. Ez azért érdekes számunkra, mert egyrészt a megjelenés dátumának, és a cikkek aláíratlanságának köszönhetően újabb értékes adalékkal gyarapodhatnak az 1845. november 18-i ellenzéki tárgyalással kapcsolatos ismereteink,¹⁰⁶⁴ másrészt pedig felvetik annak a lehetőségét, hogy Eötvös József máskor is publikált anonim írásokat a lapban.

A szakirodalomban e mind a mai napig élő téves megállapítások kiigazítása még ugyan nem történt meg, de a lap más munkatársaival kapcsolatban a Pesti Hirlap kutatói közül néhányan mégis értékes adatokkal tudtak szolgálni. Barla Gyula más irodalomtörténészek – Papp Ferenc, Tóth Dezső, Haraszty Gyula – munkásságát követve tett kísérletet arra, hogy összegyűjtse Kemény Zsigmondnak a forradalom után a lapban megjelent cikkeit. Barla gondolati azonosságot igyekezett kimutatni a szerinte Kemény tollából származó írások között, valamint Kemény Zsigmond által előszeretettel használt szavakat és kifejezéseket keresett a cikkekben.¹⁰⁶⁵ Elődei közül Papp Ferenc és Haraszty

¹⁰⁶⁰ SZALAY László, *[Az olvasóhoz]*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451; *ua.* = SZALAY 1988, I, 188–192. – Arra, hogy Szalay szerkesztőként bizonyos dolgokban követte Kossuth példáját, korábban már Fenyő István is utalt: „Kossuthal egyetértve elveti azt, hogy a politikai sajtó szépirodalmat közöljön.” (FENYŐ 1997, 271.) Szalay az erre vetemedő Dessewffy Emilt, a Budapesti Híradó szerkesztőjét a Pesti Hirlap hasábjain komoly kritikával illeti. (SZALAY László, *Nyílt levél Considerant Victorhoz, a' Démocratie pacifique' főszerkesztőjéhez*, PH, 1844. december 19., 414. sz., 859; *ua.* *Nyíltlevél Considerant Victorhoz c.* = SZALAY 1988, II, 21–23.)

¹⁰⁶¹ O. [SZALAY László], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1844. szeptember 26., 390. sz., 657; O. [UŐ], *Nyílt levelek Triestből*, PH, 1845. augusztus 5., 515. sz., 83; *ua.* = SZALAY 1988, II, 79–82; O. [UŐ], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1845. augusztus 28., 528. sz., 137; *ua.* = SZALAY 1988, II, 83–85; O. [UŐ], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1845. szeptember 4., 532. sz., 153; *ua.* = SZALAY 1988, II, 86–89; O. [UŐ], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1846. szeptember 18., 746. sz., 187; *ua.* = SZALAY 1988, II, 209–212. Szalay ilyen címmel O. P. szignó alatt is írt: O. P., [UŐ], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1845. január 23., 424. sz., 48–49.

¹⁰⁶² A szóban forgó cikkek: EÖTVÖS József, *II További észrevételek a' B-P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 14., 573. sz., 321; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 216–220; UŐ, *III További észrevételek a' B P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 16., 574. sz., 325; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 220–224; UŐ, *IV További észrevételek a' B. P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 18., 575. sz., 329.

¹⁰⁶³ UŐ, *Jőjünk ki a' személyességekből*, PH, 1845. november 11., 571. sz., 313–314; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 204–210.

¹⁰⁶⁴ Lásd az első kötetben: *IV/1. 2. A Pesti Hirlap újra az egész ellenzék orgánuma*

¹⁰⁶⁵ BARLA 1970, 141–148. – Barla Gyula szerint a Pesti Hirlapban 1848. március 15-e után megjelent írások közül a 25 aláírt cikken kívül Kemény tollából származik minden - a -, - a.-, -- a - és - e - jelű, ill. a 76. számban megjelent vezércikk. Az aláírás és szignó nélkül megjelent cikkek közül valószínűleg Kemény írta a 9., 25., 54., és a 109., számban olvashatókat. Esetleg az ő tollából származhatnak a 3., 14., 20., 38., 49., 53., 55., 58., 61., 71., számban megjelentek is.

Gyula stílusbeli hasonlóságokkal is próbálta igazolni Kemény Zsigmond szerzőségét. Legalaposabban, a legtöbb módszertani elem alkalmazásával tehát Kemény Zsigmond kutatói láttak hozzá a feladat teljesítéséhez.

Szintén értékes adalékokat szolgáltatott a Pesti Hirlap azonosítatlan szerzőjű cikkeivel kapcsolatban Gergely András, aki Széchenyi István és Eötvös József levelezésében talált utalásokat arra vonatkozólag, hogy a Pesti Hirlap egyes, ☉ jellel megjelent cikkei Trefort Ágoston tollából származnak.¹⁰⁶⁶

Látható, hogy a centralista Pesti Hirlap anonim és pseudonim írásait kellő tudományos megalapozottsággal vizsgáló kutatók több módszert is használtak, azonban számos olyan eljárást ismerünk, melyet ezen kutatók nem alkalmaztak, amit az tesz számunkra érthetővé, hogy mindaddig nem készült olyan módszertani elemeket bemutató mű, mely segítséget nyújthatna a lap azonosítatlan szerzőjű cikkeinek vizsgálatához. Mindezek hatására azt a célt tűztem magam elé, hogy összegyűjtöm ezen módszertani elemeket, és megvizsgálom ezek használhatóságát. A háttérmunkálatok végzése közben a használhatónak talált módszertani elemek segítségével összegyűjtöttem a lap legfontosabb szerzőire – Eötvös József, Szalay László, Trefort Ágoston, Csengery Antal – vonatkozó adatokat, majd ezek segítségével azonosítottam Csengery Antal cikkeit.

Mindenekelőtt azonban kénytelen vagyok részletesen szólni Csengery Antal szerkesztési elveiről, mivel Csengery saját bevallása szerint a Pesti Hirlap szerkesztése során elvi és stílári egységesítésre törekedett. Csengery e törekvése – amennyiben sikerült azt maradéktalanul végrehajtania – kérdésessé teheti munkám sikerét, így mindenekelőtt bizonyítanom kell, hogy Csengery szerkesztési elveit nem tudta minden ízében

¹⁰⁶⁶ GERGELY 1982, 134–139. – Könyvében Gergely András nem jelzi egyértelműen, hogyan azonosította a szóban forgó cikkeket, de gondolatmenete így is jól nyomon követhető. Gergely Eötvös József Széchenyihez írt leveleiben talált utalásokat arra, hogy a Pesti Hirlapban Széchenyi *Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről* c. munkáját tárgyaló cikkeket a centralisták egyike írta. Az egyik, ilyen utalást tartalmazó Eötvös levélben (gr. Széchenyi Istvánnak, 1848. február 19. = EÖTVÖS 1976/a, 193–194) azt is megjegyzi a levél írója, hogy „Trefort cikkelyei kiküldettek az Allgemeinenak és Mittermaier újságába”. Gergely Andrásnak tehát nem volt más dolga, mint hogy összehasonlítsa a Pesti Hirlapban és az Allgemeine Zeitungban e tárgyban megjelent cikkeket, majd megállapítsa, hogy az Allgemeineban megjelent írások a Pesti Hirlap cikkeinek összefoglalásai, és mivel az Allgemeine Zeitungban megjelent írások Trefort tollából származnak, valószínűsíteni, hogy a Pesti Hirlap cikkeit is ő írta. A szóban forgó cikkek: TREFORT Ágoston, *Gróf Széchenyi István' javaslata a' közlekedési ügy' rendezéséről*, PH, 1848. február 10., 1033. sz., 109; UÖ, *Gróf Széchenyi István' közlekedési rendszere 's pénzerőnk*, PH, 1848. február 11., 1034. sz., 115; UÖ, *A' közlekedési ügy kezelése 's gr. Széchenyi javaslata e' tárgyban*, PH, 1848. február 13., 1035. sz., 119; UÖ, *Gróf Széchenyi' javaslata a' közlekedési ügyben 's támokaink*, PH, 1848. február 15., 1036. sz., 125; UÖ, *Fiumei vasút*, PH, 1848. február 22., 1040. sz., 147; UÖ, *A' fiumei vasút kamatbiztosítás mellett, vagy országos erővel építtessék-e*, PH, 1848. február 24., 1041. sz., 151; UÖ, *További észrevételeink a' fiumei vasut' ügyében*, PH, 1848. február 25., 1042. sz., 157; UÖ, *Közlekedési ügy*, PH, 1848. február 29., 1044. sz., 169.

érvényesíteni szerkesztősege idején. Módszertani rendszerem ismertetése csak ezután következhet.

A Pesti Hirlapban megjelent cikkek azonosításával foglalkozó kutatók ez idáig rendszerint csupán egy szerző írásainak megtalálására koncentráltak abban a reményben, hogy ez által kezelhető méretűre csökkentik a terjedelmes anyagot. Ez a módszer azonban meg is nehezítette a dolgukat, hiszen ha a lap főbb publicistái közül csak az egyikkel kapcsolatban rendelkezünk mélyreható ismeretekkel, nem valószínű, hogy minden kétséget kizáróan képesek vagyunk elhatárolni írásaikat munkatársaikétól. Mindemellett arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy minden egyes, a lap valamely más szerzője által írott cikk azonosítása csökkenti a vizsgálandó anyag mennyiségét és némileg könnyebbé teszi a további kutatásokat, valamint értékes adalékokat szolgáltat a lappal foglalkozó más kutatók számára. Éppen ezért, bár célom Csengery Antal Pesti Hirlap-beli anonim és pseudonim cikkeinek azonosítása, kutatásaimat kiterjesztem a lap más fontos munkatársainak – Eötvös Józsefnek, Irinyi Józsefnek, Kemény Zsigmondnak, Szalay Lászlónak, Trefort Ágostonnak – írásaira is.

II/1. 2. 2. Csengery Antal szerkesztési elvei

Csengery Antal a Pesti Hirlap vezetésekor vallott szerkesztési elveiről *Írói munkásságom* című művében így számol be: „törekedtem a lapnak nem csak elveiben szoros következetességet, hanem stíl tekintetében is bizonyos egyöntetűséget, csint és szabatoságot adni, kiküszöbölve azt a rethori dagályt, mely politikai irodalmunkat azelőtt jellemző”. Csengery ilyen irányú törekvéseit azzal magyarázta, hogy „a szerkesztő, ha föladatának teljesen meg akar felelni, kénytelen fölolvadni lapjában, s én a legkisebb apróságokra is kiterjesztém figyelmemet, írtam újdonságot, irodalmi értesítőt, színi kritikát, külföldet, olykor megyei tudósítást Pestmegyéből. Azt hittem, a hirlap apró részletei, olykor egyes jegyzetek, szóval egész szelleme által szintugy hat, mint egyes nagy cikkek által.”¹⁰⁶⁷ Az idézett szövegrészből egyértelműen kitűnik, hogy Csengery a lapban megjelent írásokat elvi és stílárú szempontból egységesíteni igyekezett, és ezt a törekvését

¹⁰⁶⁷ CSENGERY 1884/d, 421–422.

a lap minden rovatára kiterjesztette. Arról azonban, hogy ez az egységesítés milyen mértékű volt, nem ír egyértelműen a szerző.¹⁰⁶⁸

A korabeli sajtóorgánumok szerkesztői gyakorlatában az elvi egységesítés nem volt ismeretlen fogalom. Erre következtethetünk Csengery későbbi szerkesztőtársának, Kemény Zsigmondnak egyik 1847-ben, a lapban megjelent cikkének szövegéből,¹⁰⁶⁹ melyből kiderül, hogy Kemény szerint a szerkesztő feladata, hogy „szint, elevenséget, életet, irányt” adjon lapjának, és úgy illessze össze az abban megjelenő írásokat, hogy azok megelevenedjenek „a’ szellem által”, és fővényszemeket hordjanak „azon épületek’ felállítására, mellyeknek alapterveit a’ vezércikkek közlik.” Csengery Antal szerkesztői elveinek eszmei háttere azonban a körülmények alakulása következtében változott az idők folyamán. 1845. július 1-jétől 1845. november 18-ig, majd 1847 januárjától 1848. március 15-ig vezette centralista szellemben a lapot, míg 1845. november 18-a és 1847 eleje között jórészt az 1846. január 1-jei cikkben megfogalmazott elvek alapján szerkesztette azt.¹⁰⁷⁰ A forradalmat, illetve az áprilisi törvények szentesítését követően a centralisták főbb követelése megvalósultak, így szükségtelenné vált ezek további hirdetése, vagyis a csoport tagjainak új célokat, Csengerynek pedig új szerkesztési elveket kellett találnia, mely változásokat az egymást sűrűn követő események is sürgették. A történések hatására, a centralisták különböző, és egyben személyiségüknek leginkább megfelelő utakat választottak. Trefort és Eötvös Lamberg meggyilkolása után külföldre távozott, Szalay diplomáciai küldetésben a bukásig szolgálta a forradalmat, majd önkéntes száműzetésbe vonult, míg Csengery és Kemény Magyarországon maradtak és a Pesti Hirlaptól való távozásuk után Debrecenben békepártiakként munkálkodtak tovább. Annak ellenére, hogy a centralisták 1848. március 15-e után némileg eltérő módon cselekedtek, tetteik mégis egy irányba mutatnak abban az értelemben, hogy, bár különböző minőségben – volt közöttük miniszter, képviselő, államtitkár, publicista stb. –, de mindnyájan az éppen aktuális felelős magyar kormányt támogatták.

Csengerynek voltak nehézségei az általa hirdetni próbált eszmék elfogadtatásával, elsősorban nem fő munkatársaival – Eötvössel, Szalayval, Treforttal – szemben, hiszen ők voltak azok, akik korábban, még Csengerynek a Pesti Hirlap élére kerülése előtt kidolgozták ezen elméletek alapjait, hanem az ellenzék más töredékeivel szemben, melyek

¹⁰⁶⁸ Csengery a lap minden rovatába írt cikkeket, mindezen írások azonosítása azonban a kutatás jelenlegi állása szerint megvalósíthatatlannak tűnik, így munkám során csupán a nagyobb és jelentősebb Csengery-cikkek feltárására koncentrálok.

¹⁰⁶⁹ KEMÉNY Zsigmond, *Időjelek V*, PH, 1847. november 12., 983. sz., 315.

¹⁰⁷⁰ Lásd az első kötetben: *IV. Taktikaváltás – A kompromisszumból eredő új politikai pozíció*

a centralisták által hirdetett felelős magyar kormány eszméjét elvetve, a megyerendszer akkori állapotának fenntartása érdekében szálltak síkra. Ezenkívül arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a lap közeli munkatársai között is voltak olyanok, akiknek elvi hovatarozása legalábbis kérdéses. Itt elsősorban Kemény Zsigmondra kell gondolnunk, aki egyes irodalomtörténészek szerint nem vált teljesen centralistává a velük való együttműködés során; a lap *Fővárosi Ujdonságok* rovatát vezető Pálffy Albertre, aki később a radikális Marcius Tizenötödike szerkesztője lett; a Széchenyi köréhez tartozó Kovács Lajosra; valamint Irányi Dánielre, aki később, a szabadságharc alatt a radikálisok táborát erősítette.

Csengery Antal tehát a Pesti Hírlap szerkesztése közben arra törekedett, hogy elvi szempontból, a centralisták eszmei alapjain állva egységesítse a lapban megjelenő írásokat, azonban ezt nem sikerült maradéktalanul megtennie. Egyrészt az ellenzék megyerendszer fenntartását támogató töredékei által időlegesen a centralistákra kényszerített kompromisszum miatt. Másrészt, mivel a lapnak mindvégig voltak olyan munkatársai, akik a centralistáktól némileg eltérő elveket vallottak, így az ő cikkeiken keresztül a Csengeryékétől különböző elgondolások is bekerülhettek a lapba.¹⁰⁷¹

Az elvi egységesítés kérdéséről most térjünk át a stílus egységesítésének kérdésére. Csengery az *Írói munkásságom* korábban általam idézett szövegrészében a rhétori dagály lapból történő kiküszöböléséről ír. Itt minden bizonnyal arra a magyar publicisztikai életben még mindig népszerű barokkos stílusra gondol, melyet már Kossuth is émelyítőnek talált.¹⁰⁷² Kossuth kortársainál jóval egyszerűbben és közérthetőbben igyekezett kifejezni mondanivalóját, de még mindig sokkal gyakrabban próbált a szívre hatni, mint az észre. A centralistáknál ez az arány megfordult, és ők már csaknem minden esetben észérvekkel igyekeztek meggyőzni az olvasókat igazukról. Mindemellett jellemzőjük volt, hogy elgondolásaikat tudományos és elméleti alapokra helyezték, és elképzeléseiket sok esetben nem a magyar viszonyokból vezették le, így eszméik jórészt megfoghatatlanná váltak a túlnyomórészt táblabíró politikán nevelkedett nemesség számára, amely stílusukat túl száraznak, tudományoskodónak érezte. Részben ennek is volt köszönhető a lap példányszámának korábban már említett drasztikus csökkenése.

¹⁰⁷¹ A centralista Pesti Hírlapnak az említettekén kívül 1846-tól számos municipalista is munkatársa lett. Bővebben lásd az első kötetben: IV/2. 3. 2. *Új vámügyi tervezet; új centralista politikai pozíció – A vita második szakasza; V/2. 2. Közös reformpont: a jobbágyfelszabadítás*

¹⁰⁷² KOSÁRY 2002, 215.

Csengery az általa favorizált szónoki stílusról¹⁰⁷³ részletesen szól Szalay László *Szónokok és státusférfiak* című kötetéről írt *Irodalmi ismertetőjében*.¹⁰⁷⁴ Mivel a korabeli Magyarországon a szónoki és publicisztikai stílus még nem vált el élesen egymástól, Csengery itt olvasható megállapításai minden valószínűség szerint a folyóiratokban megjelenő írásokra is érvényesek. A cikkben Csengery Benjamin Franklin szónoki stílusáról elmélkedik, és példaként állítja őt a magyar politikusok elé: „1747-ben Franklin, mint philadelphiai követ, tagja lett a ’ képviselők ’ gyűlésének. Befolyása a ’ képviselők ’ gyűlésében növekedett mindegyre. Ezen befolyás nem volt hatalmas szónoki tehetségek ’ eredménye; ő csak ritkán szólott, ’ s beszédeit soha sem dolgozta ki előre. Szónoklata csak egy sentenciából, valamely jól előadott történetecskéből állott. Modora egyszerű volt és szelid; szabatos és cifraság nélküli, mint írásai. Ezen egyszerű modorral ’ s átható és biztos itélőtehetségével képes volt legékesenzölőbb ’ s leghamisabb elleneit megzavarni, ’ s barátai ’ számára nyerni meg a ’ pártatlanok ’ véleményét. Egyes észrevételkék által semmivé tette a ’ legfényesb szónoklatot, ’ s eldöntő befolyással volt a ’ leglényegesebb kérdésekre. Boldog Franklin, hogy nem ült a ’ magyar tanácskozó termekben, hol a ’ szót rendszeren többre becsülik az eszménél.”¹⁰⁷⁵

Csengerynek a kívánatos publicisztikai stílusról alkotott nézeteit főbb dolgozó társai is osztották,¹⁰⁷⁶ így nem valószínű, hogy problémát jelentett számukra ezen elvek követése. Az *Írói munkásságomban* említett stílusegységesítő törekvések célpontjai így minden bizonnyal csak a lap levelezői és időleges munkatársai lehettek, amit egyébként több, a lapban olvasható olyan cikk is bizonyít, melyben a szerkesztő, vagy valamelyik belső munkatársa a levelezők által beküldött írásoknak csak rövid kivonatát közli.

Elképzelhető azonban, hogy Csengery a stílusegységesítést tágabban értelmezte, mint az eddig elhangzottakból kitetszik, és egyfajta nyelvjárástani, helyesírási egységesítést is értett alatta. Ezt már csak azért is megtehetette volna, mert a korban még nem létezett egységes köznyelv és helyesírás. E lehetőség azért is megfontolandó, mert a

¹⁰⁷³ Csengery stílusáról bővebben lásd *II/1. 5. 1. Csengery Antal*

¹⁰⁷⁴ CSENGERY Antal, *Státusférfiak ’ és szónokok könyve – Szalay László által*, PH, 1848. február 6., 1031. sz., 102.

¹⁰⁷⁵ Uo.

¹⁰⁷⁶ FENYŐ 1997, 265, 271–273, 281–282, 285–288. – Szalay László már szerkesztőként való bemutatkozásakor is e stílus mellett tört lándzsát: „Egy új időszak ’ előestvéjén, annyi mozgalomnak közepette, midőn az alkotmányos eszmék, ha csak szemenkint is, a ’ gyakorlati élet ’ mezejére lépni készülnek, ’ s midőn ezeket ennél fogva az érzelgő szóárból, a ’ szertehullámzó általánosságból kiemelünk, határszéleiket kimutatnunk, mind magokban, mind másokkal viszonyban feltüntetnünk, szóval, tisztán és szabatosan formulázni kelletik”. (SZALAY László, *Az olvasóhoz*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451; *ua.* = SZALAY 1988, I, 188–192.)

Csengery által köztudottan általánosítani kívánt újságírói névtelenség csak egységes helyesírással és dialektológiai sajátosságokkal lett volna maradéktalanul megvalósítható. Erre látszik utalni a lapnak az a sajátossága – ha eltekintünk attól, hogy ez a jelenség a tipográfiai betűkészlet sajátosságaiból ered –, hogy *ű* betűt csak elvétve használnak a nyomtatás során, helyette rendszerint *ü* betűt alkalmaznak. Ennek az eljárásnak valószínűleg az az oka, hogy több olyan magyar nyelvjárás létezik – többek között a Csengeryé is –, melynek hangkészletéből teljesen, vagy részben hiányzik az *ű* hang, így annak beszélői rendszerint írásban és szóban egyaránt *ü* betűt ill. hangot használnak a köznyelvi *ü* helyén. Azok a személyek pedig, akik köznyelvi hatásra – vagy mivel a korban nem volt köznyelv, más nyelvjárások beszélőivel való érintkezés hatására – megpróbálják írásban használni az *ű* betűt, általában rosszul alkalmazzák azt, és mivel nem érzik, hogy pontosan hol is kellene ezt a betűt használniuk az *ü* helyett, mindenféle rendszer nélkül alkalmazzák az *ű* és az *ü* betűt. Ez a jelenség figyelhető meg Csengery egyes később megjelent műveiben is, és valószínűleg ez lehet az oka annak, hogy a Pesti Hírlapban rendszerint csak *ü* betűket alkalmaztak, hiszen csak így lehetett megakadályozni, hogy fény derüljön egyes névtelen, vagy jellel ellátott cikkek szerzőinek kilétére.

Az itt felsorolt okok arra készítettek, hogy megvizsgáljam a Pesti Hírlap cikkeit, hátha találok bennük más nyelvi elemeket is, melyek arra utalnak, hogy Csengery egységesíteni igyekezett volna a lapban használt helyesírási és nyelvjárési jelenségeket. Találtam is erre utaló jeleket, mégpedig abból az időszakból, mikor a centralisták ideiglenesen felhagytak eszméik ismertetésével. A *-ként* ragot például Szalay László szinte mindig, a *miként* szót pedig kivétel nélkül *i* magánhangzóval írta. Trefort Ágoston viszont ezt a szót és ragot 1846 márciusáig többnyire *é*-vel használta, és csak attól kezdve írta *i*-vel. Eötvös József a *miként* szót és a *-ként* ragot 1844 júliusa és 1845. január 1. között hol *i*-vel, hol *é*-vel írta. A *mikéntet* ez idő alatt túlnyomórészt *é*-vel, a *-ként* ragot felerészben *é*-vel és ugyanilyen arányban *i*-vel használta. 1845. január 1. és 1846 májusa között az elemzett cikkekben mindkét nyelvi elemet egy esetet kivéve (*egyenkint*)¹⁰⁷⁷ *-é*-vel írta. Az 1846 május 1. utáni írásokban a *miként* szót és a *-ként* ragot túlnyomórészt *-i*-vel (*mikint*, *évenkint*) használta. Csengery anyanyelvjárása, Tisza-Körös-vidéki erősen zárt *i*-ző volt. Cikkeiben azonban ez a jelenség *Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai* 1846. július

¹⁰⁷⁷ E. [EÖTVÖS József], *Jöjünk ki a' személyességekből*, PH, 1845. november 11., 571. sz., 313–314; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 204–210.

31-én megjelent darabja előtt a *-ként* ragban csak kis mértékben érvényesült.¹⁰⁷⁸ Ezt követően azonban a *-kint* variáns került túlsúlyba, egészen az 1847. április 2-ai *Városi ügy* című cikkig. Ekkor ez az arány újra megfordult.¹⁰⁷⁹ Ugyanez a változás figyelhető meg nála a *miként* szó használatában is, melyet 1846 májusa előtt kizárólagos gyakorisággal használt. Ezt követően azonban már a *mikint* változatot alkalmazta ugyanilyen sűrűséggel.¹⁰⁸⁰ Az 1847. április 2-ai *Városi ügy* című cikk ebből a szempontból is vízvonalas, mivel az arány ekkor újra megfordult.¹⁰⁸¹

Fenyő István már korábban is feltételezte, hogy a municipalistákkal kötött kompromisszumot követően Eötvös inkognitójának megőrzése érdekében kezdte használni a *mikint* tájszót.¹⁰⁸² Arra azonban nem figyelt fel, hogy a *-ként* rag használatában is hasonló változás ment végbe ekkoriban az író-politikus cikkeiben. Mivel pedig a többi centralista publicisztikai sajátosságait nem vizsgálta, azt nem vehette észre, hogy ezek a változások nem csupán Eötvös írásaiban következtek be. A fentebb felsorolt adatok arra engednek következtetni, hogy azt követően, hogy az 1846. februári ellenzéki értekezlet újra engedélyezte Eötvösnek és Trefortnak a publikálást, a centralisták több elem esetében is egységesítették írásképeket. Az említett nyelvi elemeket korábban Szalay használta rendszeresen, így vélhetően az ő jellegzetességeihez kívántak igazodni. Az eljárás Fenyő megállapításának megfelelően a névtelenséget próbálhatta biztosítani, főleg Csengery számára. A források ugyanis arra engednek következtetni, hogy a centralisták a szerkesztőt a municipalistákhoz elviekben közel állóként kívánták bemutatni, hogy Csengery megőrizhesse reformellenzéken belüli közvetítő szerepét. Ennek érdekében fokozottan ügyeltek arra, hogy Csengery centralista szellemben írt cikkei szerzőjének kilétét titokban tartsák.¹⁰⁸³

Mindemellett a lapban számos olyan, egyértelműen egy-egy adott személyre utaló dialektológiai, helyesírási, szóhasználati, igeidő-használati, és egyéb nyelvi elemeket érintő sajátosságot fedeztem fel,¹⁰⁸⁴ melyek azt bizonyítják, hogy a centralistáknak nem sikerült stílusukat maradéktalanul egységesíteniük.

¹⁰⁷⁸ [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XVII]*, PH, 1846. július 31., 718. sz., 69–70.

¹⁰⁷⁹ [CSENGERY Antal], *Városi ügy*, PH, 1847. április 2., 857. sz., 215.

¹⁰⁸⁰ A cikk, melyben a *mikint* megjelenik: [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai XV]*, PH, 1846. május 8., 671. sz., 315–316.

¹⁰⁸¹ Az egyes szerzőkre vonatkozó sajátosságokat lásd még *II/1. 5. A szerzői azonosításhoz szükséges sajátosságok*

¹⁰⁸² FENYŐ 1971, 13–14.

¹⁰⁸³ Bővebben lásd az első kötetben: *VI. Összegzés és kitekintés*

¹⁰⁸⁴ Lásd *II/1. 5. A szerzői azonosításhoz szükséges sajátosságok*

Csengery Antal tehát a Pesti Hirlap élén töltött idő alatt igyekezett elvi és stílus szerinti szempontból egységes irányt adni a lapnak, azonban a kedvezőtlen körülmények miatt nem sikerült ezt a törekvését minden ízében megvalósítani. Ennek köszönhetően azonban lehetőség nyílik a lapban nagy számban található aláíratlan, vagy csak jellel jelölt cikkek egy jelentős részének szerzőjét azonosítani, vagy valószínűsíteni. Az azonosítást már csak azért is meg kell kísérelni, mert Csengerynek az elvi egységesítést sem sikerült teljes egészében végrehajtania. Előfordulhat tehát, hogy az aláíratlan, vagy csak jellel ellátott cikkek szerzőinek feltárása, illetve e cikkek részletes elemzése során olyan árnyalatnyi eltérésekre bukkanhatunk az ellenzéken, vagy akár magán a centralista körön belül, melyekről eddig nem volt tudomásunk, és melyeken keresztül jobban megérthetjük a kor eseményeit.

II/1. 2. 3. A szerzői attribúció módszertani elemei

II/1. 2. 3. 1. A szerző maga igazolja szerzőségét

A legkevesebb probléma akkor adódik egy cikk szerzőségével kapcsolatban, ha írója aláírásával igazolja azt, vagy a későbbiekben valamilyen formában – levél, emlékirat, valamilyen másik írás – magáénak vallja a szóban forgó cikket.

Csengery Antal Pesti Hirlapban megjelent cikkeiről a szakirodalom már ismer egy utólagosan összeállított listát, melyben a szerző a lapban publikált cikkei közül sorol fel néhányat.¹⁰⁸⁵ Az Országos Széchényi Könyvtárban található egy másik, hasonló jellegű, kéziratos jegyzék Csengery Antal kéziratai között.¹⁰⁸⁶ Erre azonban Csengery nem írta rá, mi alapján és mi célból állította össze, így első lépésként bizonyítani kell, hogy valóban az ő Pesti Hirlapban megjelent cikkei sorakoznak rajta.

A lista egyértelműen Csengery kezétől származik,¹⁰⁸⁷ és olyan cikkeket tartalmaz, melyek korábban a Pesti Hirlapban és az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* jelentek meg, tehát egy olyan folyóiratban, és egy olyan könyvsorozatban, melyekben Csengery is rendszeresen publikált.¹⁰⁸⁸ Mivel Csengery *Írói munkásságom* című művében összeírta a Pesti Hirlapban és az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent cikkeinek egy részét, első lépésként az itt közzétett listákat fogom összehasonlítani az általam találttal. Csengery az

¹⁰⁸⁵ CSENGERY 1884/d, 422.

¹⁰⁸⁶ CSENGERY é. n./b. A listát a következő alfejezetben (II/1. 2. 3. 1. 1. *A kéziratos Csengery-lista*) közlöm.

¹⁰⁸⁷ A Csengery hagyatékban lévő más kéziratokkal való összehasonlítás alapján.

¹⁰⁸⁸ CSENGERY 1884/d, 421–430.

Írói munkásságomban 47 olyan cikket vallott sajátjának, mely a Pesti Hirlapban, és 41 olyat, mely az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* jelent meg.¹⁰⁸⁹ Az általam talált listán 73 Pesti Hirlap-beli¹⁰⁹⁰ és 30, az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent cikk található. Az *Írói munkásságomban* felsorolt 47 Pesti Hirlapban publikált cikk közül 37 szerepel az OSZK-ban található listán, míg a 41 *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írás közül 26. Mindez egyben azt is jelenti, hogy az OSZK listáján található 30, az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent cikk közül csak 4 nem szerepel az *Írói munkásságom*-beli listán, ami elenyésző mennyiség az egyezések mellett. Ezen adatok ismeretében úgy gondolom, hogy az OSZK-ban található listán, az *Ujabbkori Ismeretek Tárának* összegyűjtött cikkei mind Csengery Antal tollából származnak. Mindez persze önmagában nem jelenti azt, hogy azok közül a cikkek közül, melyek szintén szerepelnek a listán, és a Pesti Hirlapban jelentek meg, mindet Csengery Antal írta, de jócskán megnöveli ennek a lehetőségét. Annál is inkább, mivel a Pesti Hirlapban megjelent cikkek között is meglehetősen nagy az egyezés. Mindemellett, azon a 37 cikken felül, melyeket biztosan Csengery írt, az OSZK-beli listán található még egy olyan cikk, melyet Csengery aláírt a lapban,¹⁰⁹¹ de nem említett az *Írói munkásságomban*, valamint két olyan cikk is,¹⁰⁹² melyről korábban már bizonyítottam, hogy Csengery írta őket.¹⁰⁹³ Az azonban, hogy a listán szereplő 73 Pesti Hirlap-beli cikkből 38-ról¹⁰⁹⁴ biztosan, kettőről pedig majdnem biztosan tudjuk, hogy Csengery tollából származnak, önmagában nem bizonyítja, hogy a fennmaradó 33 szöveget is Csengery írta, így ezeket az írásokat is alaposan meg kell majd vizsgálni a későbbiek folyamán.

A listán egyébként a számos pontosan megnevezett cikk mellett olyanokat is találunk, melyekre csak meglehetősen elnagyolva utal a szerző. Ezek a csak hozzávetőlegesen megnevezett cikkek a lista első oldalán, az „1845. II. felév” megjelölésű részben találhatók¹⁰⁹⁵: „Számos apró nemzetgazdasági czikk, gr. Cancrin, Iparmozgalmak, Tiszaszabályozás; hitelintézetek ügye, Németország[an] Hamburg[an]”, majd néhány

¹⁰⁸⁹ *Uo.*

¹⁰⁹⁰ Az OSZK Kézirattárában található listán külön említett *Nevezetesb írók nézetei a központosításról I. Chevalier* 517. 93. és *II. Rossi* „ „, valójában ugyanabban a cikkben szerepel, míg a *Sajtószabadság és Budán Március* [...] 1054. 221 két különálló cikk.

¹⁰⁹¹ CSENGERY Antal, [*Uj program*] PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.– Az OSZK Kézirattárában található listán: *Uj program* 599.

¹⁰⁹² [CSENGERY Antal], [*Az olvasóhoz*], PH, 1847. január 1., 805. sz., 1; [CSENGERY Antal], [c. n.], Pesti Hirlap, 1848. március 17., 1054. sz., 223–224. – Az OSZK Kézirattárában található listán: *Jan. I. en (805. I)* ; *Budán Március* . [...] 1054. 221.

¹⁰⁹³ KOVÁCS 2008, 81–82, 96–98. – A másodikként említett cikkről lásd még GÁBORI KOVÁCS 2011.

¹⁰⁹⁴ Azért 38-ról, mert a 37 megegyező cikken kívül az aláírt cikket (*Uj program* 599.) is ideszámítottam.

¹⁰⁹⁵ CSENGERY é. n./b, 1.

sorral lejjebb: „Irodalmi Értesítő, számos cikk. Vám szabályzati reform. P. Ztunngal, Bud. Hiradóval sok polemia”. Ezek a cikkek közé beszúrt megjegyzések főleg az *Írói munkásságom* bizonyos szakaszainak ismeretében érdekesek. Csengery ebben a művében ugyanis a következőket írja: „Az egyes cikkekről, főleg a melyek polemicus természetűek, vagy irodalmi munkák ismertetésére vonatkoztak, fölöslegesnek tartom számot adni. A haladási ügy egyik napszamosának tekintém magamat, írói dicsőséget nem kerestem; a szerkesztő, ha föladatának teljesen meg akar felelni, kénytelen fölolvadni lapjában; s én a legkisebb apróságokra is kiterjesztém figyelmememet, irtam ujdonságot, irodalmi értesítőt, színi kritikát, külföldet, olykor megyei tudósítást Pestmegyéből. Azt hittem, a hirlap apró részletei, olykor egyes jegyzetek, szóval egész szelleme által szintugy hat, mint egyes nagy cikkei által. Ha nagyobb cikkeket irtam is, nem tartám szükségesnek kitenni nevemet. Az átalakulás formái, a rendezési ügyek mellett főleg nemzetgazdasági kérdéseket tárgyaltam.”¹⁰⁹⁶ Látható, hogy az OSZK-s listán lévő szövegrészek és az *Írói munkásságomból* vett idézett bizonyos pontokon megegyezik, ugyanis mindkét textusban találunk ugyanolyan típusú írásokra való utalást: *Irodalmi Értesítő, polemia, nemzetgazdasági cikk*. Ezenkívül mindkét szövegrész szerzője egymás mellett említi az *irodalmi munkák ismertetését* és a *polemicus* írásokat, a *polemia* szót illetve annak *polemicus* származékát pedig minden esetben *e* magánhangzóval írja. Az OSZK-ban található listán szerepel a „P. Ztunngal, Bud. Hiradóval sok polemia” kifejezés, amely azért sokat mondó azok számára, akik behatóbban ismerik Csengery munkásságát, mert Csengery rendszeresen vitázott a Pesti Hirlap hasábjain e lapokkal. Az *Írói munkásságomban* említett, „az átalakulás formái, a rendezési ügyek” kifejezések által takart cikkek az OSZK Kézirattárában lévő listán is szép számmal találunk példát: „Városi ügy (419. 51, 425 430. túllap, Községek rendezése 471. 472. 473. 474.”¹⁰⁹⁷ „Városi ügy. 857. (215)”, „Városi ügy. 1016. 25.”, „felelős minisz. 1048. 188”, „Czéhek és iparszabadság (Sz. [...]) 640. 174.”, „Vámügy. Vám szövetség 660. 672. 682 687. 688. 689. 701. 708. 731”¹⁰⁹⁸, de a csak hozzávetőleges megnevezések között is találunk olyat, mely a fentebb említett kifejezések körébe tartozik: „Vám szabályzati reform”.

Az OSZK-ban található listán tehát minden valószínűség szerint Csengery Antal gyűjtötte össze a Pesti Hirlapban, illetve az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írásait. Ennek bizonyítása érdekében azonban az alább számba vett eljárások segítségével meg kell

¹⁰⁹⁶ CSENGERY 1884/d 422.

¹⁰⁹⁷ CSENGERY é. n./b, 2.

¹⁰⁹⁸ *Uo.*, 1.

vizsgálom az ezen a listán található cikkek közül minden olyat, amelyet Csengery nem vallott magáénak az *Írói munkásságomban*. A már korábban is ismert reprezentatív lista összeállítása előtt azonban Csengery minden bizonnyal egy munkapéldányt is készített, melyről csak a fontosabbnak ítélt tételeket másolta át a végleges változatba. Nem zárható ki tehát, hogy az OSZK-ban található lista azonos a feltételezett munkapéldánnyal.

Mindemellett még számos válaszra váró kérdés merült fel az OSZK-ban található listával kapcsolatban. Ezek közül az első, hogy mikor keletkezhetett a lista. Mivel a listán a Pesti Hirlapban publikált cikkeken kívül az *Ujabbkori Ismeretek Tárának* második, harmadik és negyedik kötetében megjelent írások is szerepelnek, ezért a lista valószínűleg ez utóbbi mű negyedik kötetének megjelenése után íródott.¹⁰⁹⁹ Mivel azonban a Pesti Hirlap-beli cikkek a listán tollal – láthatólag ugyanolyan színű tintával – írva szerepelnek, míg az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írások jegyzéke ceruzával íródott, elképzelhető, hogy ezt egy már korábban elkészített Pesti Hirlapos lista hátoldalára jegyezte fel a jegyzék írója. Ennek az elképzelésnek némileg ellentmond, hogy a lista hátoldalán, az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írások mellé, a lap jobb szélére az első oldalon használt tintával a szerző újabb Pesti Hirlap-beli cikkeket jegyzett fel, mégpedig oly módon, hogy a szóban forgó cikkeket időrend szerint sorolta fel, „I.1845. Első félév” és „II , 1845 másod félén” címszavak alatt, majd az összeírást „III, 1846.” címszó alatt folytatta volna, azonban ekkor valamilyen okból kifolyólag félbehagyta a munkát. A lista második oldalát vizsgálva felmerül a kérdés, hogy lehet, hogy valaki, aki tintával összeírja egy folyóiratban megjelent cikkeinek listáját egy papírlap első oldalára, ezt követően a lap második oldalán egy könyvsorozatban megjelent írásait jegyzi fel ceruzával, majd pedig a második oldalon újra elkezd az első oldalon használt tintával összeírni a lapban megjelent cikkeit. Erre a kérdésre nagyon egyszerű a válasz. Az OSZK munkatársai fordítva számozták be a lap oldalait, és az az oldal, melyet eddig mindenki elsőnek gondolt, valójában a második, és vice versa. A lista írója tehát először az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írásait gyűjtötte össze, majd ezután kezdte összeírni a Pesti Hirlapban publikált cikkeit, mégpedig kétszer egymás után. Azt azonban, hogy a *Pesti Hirlapos* cikkeket összegyűjtő listák közül melyik oldalon levő keletkezett először, nehezebb megmondani. A szerző valószínűsíthetően először az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írások listájának hátoldalán kezdte el összeírni a Pesti Hirlap cikkeit, mégpedig oly módon, hogy csak a Csengery szerkesztőségének ideje alatt

¹⁰⁹⁹ *Ujabb Kori Ismeretek Tára*, IV, Pesten, Heckenast Gusztáv, 1852.

megjelent Csengery cikkekre koncentrált. Ezeket éves szakaszokra bontva jegyezte fel, kivéve az 1845-ös évet. Ennek oka vélhetően abban keresendő, hogy Csengery ezen év júliusában vette át a lap szerkesztését. Az 1848-as cikkek közül is csak a március végéig megjelentek szerepelnek a listán, amire azonban nem találtam magyarázatot. Mire a lista írója befejezte a munkát, és összegyűjtötte az általa valamilyen szempontból fontosnak tartott cikkeket, az oldal be is telt, így ha folytatni akarta az összeírást, ezt már csak a lap másik, az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent szócikkek listáját tartalmazó oldalán tudta megtenni. Itt azonban valamilyen okból újra kezdte a munkát 1845 első felével, tehát azzal az időszakkal, mikor Csengery már írt a lapba, de még nem ő állt az élén. Valószínűleg az első oldal megírása után döntött úgy Csengery – hiszen minden kétséget kizáróan ő írta a lapon található listákat –, hogy az eddigi cikkeket kiegészíti még a szerkesztősége előtt írt publicisztikájával is. Ezért kezdhette el újra a másik oldal jobb szélén az összeírást, melyet a szerkesztősége alatti első félévben keletkezett néhány cikkével folytatott. Ide azonban már csak olyan cikkeket jegyzett fel, melyek a másik oldalon még nem szerepeltek, vélhetően mivel az előző oldalra korábban felírt cikkek újabb feljegyzésére már nem volt szükség. Csengery tehát minden valószínűség szerint először az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent írásait gyűjtötte egybe az OSZK-ban található kéziratok listán, ami így csakis az *Ujabbkori Ismeretek Tára* negyedik kötetének megjelenése után keletkezhetett.

További kérdés még a listával kapcsolatban, hogy pontosan mit is jelentenek azok a számok, melyeket az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* megjelent cikkek mellett láthatunk. Nem tudható az sem, hogy mit jelentenek azok a kis számok melyek a Pesti Hirlap-beli cikkek mellett, a lapszámok után állnak. (Mivel a lapszámok után állnak, lehetnének oldalszámok is, de ezek a kis számok sok esetben nem egyeznek meg a cikkek tényleges oldalszámaival, sőt, több cikk lapszáma után nem is olvasható ilyen kis szám.) Kérdés még továbbá az is, hogy Csengery miért húzott alá címeket és lapszámokat a a kéziratok jegyzéken.

Visszatérve az azonosítás kérdésköréhez; a szerzővel kapcsolatban álló más személy művében is található utalást a szerzősége. Gergely András például Széchenyi István és Eötvös József egymáshoz írott leveleiben fedezett fel arra mutató adatokat, hogy a Pesti Hirlap egyes, ☉ jellel megjelent cikkeit Trefort Ágoston írta.¹¹⁰⁰

¹¹⁰⁰ Lásd II/1. 2. 1. Szerzőségi problémák

II/1. 2. 3. 1. 1. A kéziratos Csengery-lista

A földhitel, jelzálogi törvényhozás Franciaország 517. 93. 574. 327
 Nevezetesb írók a központosításról. I Chevalier 517. 93.

II. Rossi „ „
 III. Thiers 520 105. 521. 109.

Tized 519. 101.

Egy porosz államférfi nézetei Magyarországról 531. 149.,
 Számos apró nemzetgazdasági cikk, gr. Cancrin, Iparmozgalmak, Tiszaszabályozás;
 hitelintézetek ügye, Németország[an] Hamburg[an]
 Védrendszer 537. 176.

Ausztria- és Magyarország külkereskedelmi viszonyai:

Ausztria ipara, hajózása, keresk. 540. 187. 546. 213. 554 245. 558. 263. 564. 567. 297. 572.
 317¹¹⁰¹ 592. 397. 593. 400 597. 419.

A községi hatáskör tágulása Franciaország[ág]b[an] 542. 195.

A vámszövetségi ügy Németország[an] 543. <...>198

Adó Franciaország[an] 543. 199.

Irodalmi Értesítő számos cikk.

Vámszabályzati reform.

P. Ztunggal, Bud. Híradóval sok polemia.

Német vámszövetség. 559. 267 560. 22[.]

Megpendítése az osztrák ma
 gyar vámszövetségnek a délné
 met szövetségnél. [...] 567.

1845. II felév

A

1846

Uj program 599.

Ausztriai birod. keresk. viszonyai. 1846. 605. 25. 609. 41.

620. 657. 671. 716. 718. 720. 755.

Fiume Magyarországhoz tartozik 625. 105. 641. 182.

Találmányi jog biztosítása 636. 638.

P. Ztung és. a városi ügy 637. 163.

Czéhek és iparszabadság (Sz. [...]) 640. 174.

Vámügy. Vámszövetség 660. 672. 682 687. 688.

689. 701. 708. 731

1847.

Jan. 1. en (805. 1)

Egy kis számvetés. I. (808 11.)

II. (809. 17).

221

Városi ügy. 857. (215)

Kir. városok története (874. 287)

Einkünfte des Schatzes . 925. 78.

1848. I.

Városi ügy. 1016. 25.

felelős minisz. 1048. 188

Sajtószab és Budán 1054.

Márczius . [.]5 [...]

általános cikk 2. 229.

¹¹⁰¹ K: 317 [jav. e.:] 316

Ujabb kori Ismeretek Tárában

Bajorország		
Charta	—	8
Consul		
Cormenin	—	1
+ Csatornák	—	3
Diplomatia		4.
Disraeli	—	1
Dohánymonopolium	—	1
+ Domaine	—	1
Dumas	—	2.
Duchek	—	1
+ Egyenes adók		10.
Kmety	—	3
+Élelmezés	—	5
Felségsértés	—	7
Felsőház	—	8.
Fiume	—	5.
Gans		1
+ Gazdasági egyesület		3
Gervinus		1
Guizot	—	3
+ Házi adó	—	10.
Hegel	—	4
Henszlman.	—	1
+ Hitelintézet	—	6.
Horvátország	—	6
Illyrismus	—	6
+ Indirect adók	—	2
Hugo V.	—	5
Jokai, Jokainé		

II.köt.

I. 1845. Első félév
 Városi ügy (419. 51, 425
 430. túllap,
 Községek rendezése
 471. 472. 473. 474.

II , 1845 második félév
 Eskütszék 511 (67.68.)
 512 (73. 1.) 516. 89.
 Tiszaszabályozás (514. 79)
 Erdélynek rovatot
 nyitni . (568. 302.)
 Szakértők tanácsa 571 315

III, 1846.

III. köt.

IV.

II/1. 2. 3. 2. Elméletbeli hasonlóságok

A legegyszerűbb, és legmegbízhatóbb bizonyíték szövegszerű, szószerinti megegyezések felfedezése lenne egy adott cikk és egy másik, a feltételezett szerző tollából származó írás között, azonban ennek kevés esélye van. Ennek a módszertani elemnek azonban nagy szerepe volt abban, hogy Gergely Andrásnak sikerült néhány Trefort Ágoston tollából származó cikket azonosítania a Pesti Hirlapban.¹¹⁰²

A szó szerint megegyezések felfedezésénél sokkal valószínűbb, hogy egy cikk, és a feltételezett szerző valamely más írása között olyan elméletbeli hasonlóság mutatható ki, amelyről tudni lehet, hogy a többi szóba jöhető író gondolkodására nem volt jellemző. Emellett az is előfordulhat, hogy egy cikkben olyan szerzőkre való hivatkozásokat találunk, akikről tudjuk, hogy nagy hatással voltak a cikk feltételezett írójára, így az ilyen felfedezések is megkönnyíthetik az azonosítást. A centralisták esetében ez utóbbi módszer azonban csak korlátozott mértékben alkalmazható, mivel a centralista kör minden tagja igen jól ismerte a korabeli Európa legmodernebb politikai, jogi és közgazdasági elméleteit, valamint ezek kidolgozóit. Ráadásul rendszeresen hivatkoztak is rájuk, illetve idéztek tőlük. Mindemellett a centralisták köztudottan igen jó barátságban voltak egymással, és ha valamilyen új, általuk addig ismeretlen elmélettel találkoztak, azt azonnal ismertették is társaikkal. Tudjuk például, hogy Guizot, Thierry, Sismondi, Tocqueville és Eduard Gans munkásságára Szalay László hívta fel a centralisták figyelmét.¹¹⁰³

II/1. 2. 3. 3. Tartózkodási hely

További segítséget nyújthat a cikkek azonosításához, ha tudjuk, hogy a feltételezett szerzők közül ki, mikor, hol tartózkodott. Például, ha tudjuk, hogy Eötvös József 1848. március 15-én Pozsonyból Bécsbe utazott,¹¹⁰⁴ akkor semmiképpen sem lehetett aznap Pesten, hogy lássa a forradalom eseményeit, és így a Pesti Hirlap március 17-i számába sem írhatott cikket a nap eseményeiről.¹¹⁰⁵ Azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy azon cikkeket, melyek nem az éppen aktuális eseményekre reagálnak, hanem valamilyen, már hosszabb idő óta aktuális témát fejtegetnek, szerzőjük még utazása előtt is elkészíthette. Vagy akár aktuális tartózkodási helyéről is hazaküldhette. Kemény Zsigmond

¹¹⁰² Lásd *uo.*

¹¹⁰³ MANN 1982, 26.

¹¹⁰⁴ SCHLETT 1987, 124.

¹¹⁰⁵ A szóban forgó cikk: [CSENGERY Antal], [c. n.], Pesti Hirlap, 1848. március 17., 1054. sz., 223–224.

például 1847. szeptember 21-én Olaszországba utazott, és míg kb. egy hónap múlva haza nem tért onnan, több – valószínűleg előre megírt – cikke is megjelent a lapban.¹¹⁰⁶

II/1. 2. 3. 4. Aláírás- és szignó használat

Egy cikk azonosításánál segítségünkre lehet, ha tudjuk, hogy a szóba jöhető szerzők közül ki írta alá csaknem minden esetben a cikkeit, ki használt jeleket – valamint, hogy milyen jeleket alkalmazott, és milyen módszer alapján választotta ki azokat –, illetve ki jelentetett meg rendszeresen cikkeket aláírás és jel nélkül. Például Eötvös Józsefről köztudott, hogy kezdetben rendszerint aláírta Pesti Hírlap-beli cikkeit, az ellenzék 1845 novemberében tartott értekezlete¹¹⁰⁷ után pedig írásait általában három csillaggal jelölte meg. A nem centralista szellemben írt cikkeit azonban továbbra is aláírta, mint például a Petőfi Sándor összes költeményeiről írott irodalmi ismertetőjét.¹¹⁰⁸

Nem csak az adott lapban használt jelek ismerete lehet a segítségünkre, hanem az is, ha tudjuk, hogy egyes szerzők korábban, vagy később milyen jeleket használtak publicisztikai tevékenységük folyamán. Előfordulhat ugyanis, hogy pályájuk során ragaszkodtak megszokott jeleikhez. Eötvös Józsefet például a Politikai Hetilapba írott vezércikkeit 1866 márciusától kezdve rendre ugyanezzel a háromcsillagos szignóval jelölte.¹¹⁰⁹

II/1. 2. 3. 5. A szerzők érdeklődési köre, gyakori témáik

A cikkek szerzőinek feltárása során segítségünkre lehet az is, ha ismerjük a lehetséges szerzők érdeklődési körét, valamint ismert cikkeik témáit is. Csengery Antal *Írói munkásságom* című művében felsorolta a Pesti Hírlapba írt cikkeinek egy részét. Eötvös József *Reform*¹¹¹⁰ című munkájában gyűjtötte össze 1846-ban az addig a lapban megjelent írásait. Szalay László 1847-ben jelentette meg *Publicistai dolgozatok* című kötetét,¹¹¹¹ melyben az addig a *Pesti Hírlapban* megjelent írásai is szerepelnek, míg Trefort

¹¹⁰⁶ KEMÉNY Zsigmond, *Montesquieu és I. Béla király I–III*, PH, 1847. szeptember 21., 953. sz., 191–192; PH, 1847. szeptember 24., 955. sz., 199; UŐ, PH, 1847. szeptember 26., 956. sz., 203.

¹¹⁰⁷ Lásd II/1. 2. 2. *Csengery Antal szerkesztési elvei*

¹¹⁰⁸ EÖTVÖS József, *Petőfi Sándor összes költeményei*, PH, 1847. május 14., 880. sz., 315; *ua.* = EÖTVÖS 1976/b, 56–60.

¹¹⁰⁹ FENYŐ 1971, 9. – A cikkek alá tett azonos jelzés azonban nem minden esetben jelent azonos szerzőt. Jó példa erre a © jel. (Lásd: II/1. 2. 1. *Szerzőségi problémák*)

¹¹¹⁰ Lásd II/1. 2. 2. *Csengery Antal szerkesztési elvei*

¹¹¹¹ SZALAY László, *Publicistai dolgozatok*, Pest, Heckenast Gustáv, 1847.

Ágoston a *Kisebb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből* című könyvében publikálta újra saját cikkeinek egy jelentős százalékát.¹¹¹² Az e művekben felsorolt cikkek alapján képet alkothatunk az említett szerzők érdeklődési köréről és leggyakoribb témáiról, azonban ez nem jelenti azt, hogy e témákban más nem írhatott cikket. Jó példa erre Trefort Ágoston, akit mindenki a centralisták közgazdászának tartott. Ennek ellenére nem ő írt egyedül közgazdasági cikkeket a csoportból, hiszen majdnem minden centralista tollából ismerünk ilyeneket. Ez a módszertani elem önmagában tehát csak arra alkalmas, hogy egy-egy szerző kilétét valószínűbbé tegye, azonban korántsem bizonyító erejű.

II/1. 2. 3. 6. A munkatársakkal kötött szerződés ismerete

A cikkek szerzőinek azonosításánál segítségünkre lehet az újság munkatársaival kötött szerződés ismerete is, melyből többek között kiderül, hogy évente összesen hány cikket kellett egy-egy szerzőnek a lap számára írnia. Az Eötvös József, Szalay László és Trefort Ágoston által Csengery Antallal kötött szerződésben az elsőnek említett három személy kötelezte magát, „hogy a’ Pesti Hirlapba évenként huszonnégy iránycikket ír külön mindenik közülök, addig t. i. míg Csengery Antal az említett lapnak főszerkesztője maradand”¹¹¹³. Azaz, ha összeszámoljuk az említett munkatársak cikkeit, évente legalább huszonnégy írást kell találnunk a lapban mindegyiküktől. Eötvös József például 1847-ben 27 vezércikket publikált a lapban az általa használt háromcsillagos szignóval, valamint egy *Irodalmi ismertetőt* B. Eötvös József aláírással. Nem valószínű tehát, hogy a Pesti Hirlap 1847-es évfolyamának valamelyik számában mindeddig nem azonosított Eötvös cikke bukkanunk. Szalay László esetében azonban már korántsem állíthatjuk ezt, hiszen az ő Sz. L. aláírása a szóban forgó év vezércikkei után mindössze 21-szer olvasható. Elképzelhető tehát, hogy Szalay más jel alatt, vagy éppen jel nélkül publikált még néhány cikket.

¹¹¹² TREFORT 1882.

¹¹¹³ *Szerződés Csengery Antal, Szalay László, Trefort Ágoston és báró Eötvös József között* = SZALAI 1913/a, 113–114.

II/1. 2. 3. 7. Stilisztikai elemzés

A stilisztikai elemzés hatékonyságát mindenképpen csökkenti Csengery Antal stílus egységesítési törekvése.¹¹¹⁴ Hasonló a helyzet a cikkszerkesztési elvek tekintetében is, mely módszertani elemnek ezen okból kifolyólag szükségtelennek tartom külön alfejezetet szentelni.

II/1. 2. 3. 8. Dialektológiai és morfológiai sajátosságok

A dialektológiai elemzés az írott cikkek esetében értelemszerűen csak az íráskép alapján történhet, amiből számos nyelvjárási jelenség – például diftongusok, *ë* és egyéb, a köznyelvben nem használatos magánhangzók – használatára nem derül fény. Mindemellett számos olyan nyelvjárási jelenséget ismerünk – például *í*-zés, *ő*-zés –, amelyek az írott szövegekben is megjelenhetnek. Azonban ezek közül a jellegzetességek közül sem figyelhető meg mindegyik a Pesti Hirlap esetében. Így Csengery nyelvjárásának, a Tisza-Körös melléki nyelvjárásnak azon jellegzetessége sem, mely szerint a beszélők a köznyelvi *u* és *ü* hangok helyett sok esetben azok hosszú párját használják. A Pesti Hirlapban ugyanis e hangok hosszú és rövid változatainak jelölésére túlnyomórészt egyaránt a rövid variáns jelölő betűket (*u*, *ü*) használják.¹¹¹⁵

A dialektológiai elemzés nem választható el élesen a morfológiai elemzéstől, hiszen a dialektológiai jellegzetességek elsősorban a szavak szintjén jelennek meg egyrészt a köznyelvben is meglévő szavak variánsainak használatában, másrészt pedig tájszavak alkalmazásában. A szókészleteti elemzés során segítségünkre lehet a különböző szerzők által használt azonos jelentésű szavak ismerete is. Ha tudjuk ugyanis, hogy az állam szónak Csengery rendszeresen a *státus* megfelelőjét használta, akkor joggal következtethetünk arra, hogy egy az *állomány* szinonimát tartalmazó cikk más szerző tollából származik.

Mivel a morfémák a mondat szintjén szószerkezetekké és szókapcsolatokká kapcsolódhatnak össze, ezért a szövegek morfológiai vizsgálata szorosan összefügg a szintaktikai vizsgálattal, pontosabban annak feltárásával, hogy vannak-e a szóban forgó textusban olyan, egyes szerzőkre jellemző szintagmák, álszintagmák, melyek ismeretében könnyebbé válhatna a szöveg szerzőjének azonosítása.

¹¹¹⁴ Lásd II/1. 2. 2. Csengery Antal szerkesztési elvei

¹¹¹⁵ Az egyes szerzők dialektológiai sajátosságai KISS 2003 segítségével.

II/1. 2. 3. 9. Helyesírási sajátosságok

A cikkek elemzésénél segítségünkre lehet a szerzők helyesírási szokásainak ismerete is. A *közt* szót például Szalay László rendszeresen két *t*-vel *közt*-nek, Eötvös József és Trefort Ágoston hol egy, hol két *t*-vel *közt*-nek, illetve *közt*-nek, míg Kemény Zsigmond, Irinyi József és Csengery Antal kivétel nélkül egy *t*-vel *közt*-nek írta. Ha tehát egy olyan aláírás nélküli szöveg kerül a kezünkbe, melyben a *közt* szó két *t*-vel szerepel, akkor azt a cikket valószínűleg Szalay, Trefort, vagy Eötvös írta.

II/1. 2. 3. 10. Az egyes szerzők írásainak eltérő sajátosságai

A Pesti Hirlap cikkeinek vizsgálata során olyan igeidő használattal és toldalékolással kapcsolatos szabályszerűségek figyelhetők meg, melyek segíthetnek egy-egy szerző írásainak azonosításában.

II/1. 2. 3. 10. 1. Igeidő használat

A korban az elbeszélő múltat és a *-t* jeles múlt időt egyaránt használták, bár a két igeidő között már jó ideje nem volt funkcionális különbség. Emellett a két múlt idő mellett ritkán bár, de alkalmazták a *Ø + vala* összetett múltat is.¹¹¹⁶ A jövő idő kifejezésére három eszközt használtak: a jelen idő, és a ma is használatos fog segédigés szerkezettel kifejezett jövő mellett alkalmazták az *-nd* jeles jövő időt is, mely eredeti befejezett, vagy bizonytalan jövőt jelentő árnyalatát már korábban elvesztette, így a jövő idő kifejezésére alkalmas másik két eszközzel azonos jelentésben szerepelt.¹¹¹⁷ A Pesti Hirlap cikkeiben az itt felsoroltaknál jóval többféle múlt időt találunk, azonban ezek között az igeidők között vannak olyanok, melyeket a lap munkatársai közül csak egy-két személy használt. Ezek segítségével tehát szerencsés esetben jelentősen redukálhatjuk a lehetséges szerzők számát, majd a továbbiakban a cikk többi jellegzetességének köszönhetően a fennmaradó munkatársak között remélhetőleg már nem lesz nehéz megtalálni a textus tényleges íróját. A cikk szerzőjének feltárásában nem csak ily módon segíthetnek az igeidők, hanem úgy is, hogy az egyes szerzők ismert cikkeiben megtalálható összes igealak igeidejét összeszámlálva és szám illetve százalék alapján táblázatba rendezve egy kis szerencsével

¹¹¹⁶ Vö. KISS, PUSZTAI 2003, 721–723.

¹¹¹⁷ *Uo.*, 722.

olyan komplex rendszerekre bukkanhatunk, melyek személyenként jelentősen eltérhetnek. Ezek a rendszerek annak köszönhetően állhatnak össze, hogy a korban használatos múlt, valamint jövő idők között már nem volt funkcionális eltérés. Így az, hogy melyik szerző melyik igeidőt milyen gyakorisággal használta, mindössze saját elhatározásától függött. A Pesti Hirlap szerzői közül az ilyen komplex rendszerre a legjobb példa talán Szalay László, akinek cikkeit megvizsgálva feltűnik, hogy a lap munkatársai közül – Csengery Antal mellett – ő használja a legtöbb féle múlt időt, azonban ezek összesített száma nála még így is eltöprel a *-t* jeles múlt idő száma mellett. Ennek az igeidőnek a többi múlt időhöz viszonyított százalékos aránya az általam megvizsgált Szalay cikkekben minden esetben 67-100% között mozog, az 1847-es cikkekben pedig 90–100% között. 1847-ben tehát Szalaynál az összes múlt idő legalább kilenc tizedét az egyszerű múlt idő teszi ki. Emellett Szalay cikkeiben a két jövő idő tekintetében is hasonló arány mutatkozik 1847-ben. A *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő mellett, az általam megvizsgált Szalay cikkek közül csak egyben jelentkezik az *-nd* jeles jövő idő, és ott is csak egyetlen egyszer. A jövő idők közül Szalaynál tehát ebben az évben a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett van olyan túlnyomó többségben, mint a múlt időknél az egyszerű múlt idő. A Pesti Hirlap többi munkatársánál ezek az arányok nem ennyire egyértelműen alacsonyak, így ha 1847-ben olyan cikket találunk, melyben az egyszerű múlt idő, és a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő aránya a többi hasonló jellegű igeidőhöz képest közelít a 100%-hoz, akkor az a cikk nagy valószínűség szerint Szalaynak tulajdonítható.

II/1. 2. 3. 10. 2. Toldalékolási sajátosságok

A *Magyar Nyelvtörténet*ben felsorolt Újmagyar kori nyelvtörténeti jellemzők közül számunkra elsősorban a toldalékokkal kapcsolatosak szolgálhatnak hasznos információkkal, hiszen a szavakkal illetve szókapcsolatokkal összefüggő jellegzetességeket önmagukban, mindenféle segédeszköz nélkül is meg lehet állapítani.

A magyar nyelvtörténet újmagyar kora egybeesik a felvilágosodással és a reformkorral, így tehát magában foglalja a nyelvújítás korszakát is, melynek során számos, korábban már szinte teljesen kipusztult jelet és ragot hoztak vissza az irodalmi nyelvbe. Ezek a jelek és ragok sokat segíthetnek abban, hogy megtaláljuk az egyes cikkek szerzőit, hiszen elképzelhető, hogy ezeket a toldalékokat nem minden szerző használta, vagy ha használta is, nem ugyanolyan mértékben.

Az igejelek közül ebben az időben hozták vissza az irodalmi, sőt az igényes beszélt nyelvbe is a feltételes mód T/1. jelen idejű *látnök, néznők*-féle ill. a T/1. *látók, nézők*-féle elbeszélő múltú formáit és a beszélt nyelvben szintén nem létező, *vártanak, kértének* formákat. Felújították továbbá az igeidőknek azt a korábban oly gazdag rendszerét, mely a beszélt nyelvben már a 16. századtól folyamatosan egyszerűsödött.¹¹¹⁸ A vizsgált szerzők közül a *-nök/-nők* igejelet Trefort Ágoston és Csengery Antal jóval gyakrabban használta, mint a *-nánk/-nénk* variánst, míg Irinyi József Szalay László és Kemény Zsigmond cikkeiben a *-nánk/-nénk* változat volt többségben. Eötvös József 1846 májusa előtti, cikkeiben a *-nánk/-nénk* változat csaknem kétszer olyan gyakran szerepelt, míg az 1847. január 1. utáni írásokban a *-nök/-nők* formát használta jóval sűrűbben. A két időpont közöttől származó, általam vizsgált cikkeiben a *-nök/-nők*, és a *-nánk/-nénk* aránya körülbelül egyenlő. Ha tehát egy cikkben a *-nök/-nők* változat olvasható, a cikket nagy valószínűséggel Csengery vagy Trefort, illetve – 1847. január 1. után – Eötvös írhatta. A többes szám első személyű igejel *látók, nézők*-féle elbeszélő múltú formáit szintén egyedül Trefort Ágoston használta kizárólagos gyakorisággal, így ezen nyelvi elem segítségével leginkább az ő szerzősége valószínűsíthető.

A névszójeleknél még a 19. században is tartotta magát az írott nyelvben az a korban szokásos eljárás, hogy az ismétlődő azonos toldalékok közül az elsőt, vagy első néhányat az egyszerűsítés jegyében elhagyták (*aljas-, gyáva- s buták*), illetve, hogy a határozói igenevet előszeretettel látták el *-k* többesjellel (*a házak ablakai zárvak*).¹¹¹⁹ A toldalékegyszerűsítésre a Pesti Hírlapban Irinyi Józsefnél és Eötvös Józsefnél nem találhatunk példákat, így ez a jelenség az ő anonim és pseudonim írásaik azonosításában segíthet.

A korban újra divatba hozott ragozási sajátosságok ellenére is sok olyan ige volt, melyet kétféleképpen ragoztak (*bomol-bomlik, foly-folyik, haragud-haragszik*).¹¹²⁰ A folyik ige iktelen ragozására a Pesti Hírlapban Irinyi Józsefnél nem találunk példákat, tehát ez a nyelvi elem az ő cikkeinek azonosításában lehet a segítségünkre. A 19. században jelent meg a több keleti nyelvjárásban is normatívnak számító *süksükölés*, vagyis az a jelenség, amikor a beszélő a kijelentő mód T/1.-ben a felszólító módú formát használja (*kinyitjuk* helyett, *kinyissuk*).¹¹²¹ Ez utóbbi jelenség a Pesti Hírlap szerzői közül a köztudottan az ország keleti részéből – Erdély, Alvinc – származó Kemény Zsigmondnál fordul elő

¹¹¹⁸ Vö. *uo.*, 721–723.

¹¹¹⁹ Vö. *uo.*, 722–723.

¹¹²⁰ Vö. *uo.*, 723.

¹¹²¹ Vö. *uo.*, 723.

(*fosztjátok meg* helyett, *fosszátok meg*), így ez a nyelvi elem kétszeresen is árulkodik írója kilétéről.

II/1. 2. 3. 11. A cikk szerzőjének szerepvállalása, megszólítás

A Pesti Hírlap munkatársai előszeretettel alkalmazták a csoportképviselési beszédmodot, vagyis cikkeikben az olvasóhoz többes számban, mintegy pártjuk, illetve lapjuk nevében szóltak. Ettől a szónoki, illetve publicisztikai fogástól a vizsgált szerzők közül csak Kemény Zsigmond tért el rendszeresen, aki általában egyes szám első személyben fejtette ki mondanivalóját. Tehát, ha a lap valamely centralista irányultságú cikkének szerzője egyes szám első személyben fejt ki mondanivalóját, akkor a szóban forgó írás minden valószínűség szerint Kemény tollából származik.

A lap munkatársai közül egyesek rendszeresen tegeztek, míg mások magázták az olvasókat, és az általuk megszólítottakat. Csengery Antal, Irinyi József és Trefort Ágoston vitapartnereiket tegeztek cikkeikben, míg Eötvös József és Szalay László önözték őket. Kemény Zsigmond mind a két megszólítási móddal élt. Az olvasókat Eötvös József és Trefort Ágoston soha nem szólította meg közvetlenül, Csengery Antal Irinyi József és Szalay László pedig tegezte őket. Kemény Zsigmond Eötvöshöz és Treforthoz hasonlóan nem szólította meg közvetlenül az olvasókat, viszont a velük való együttgondolkodás jegyében előfordult, hogy többes számot használ.

II/1. 2. 3. 12. Terjedelem

Annak megfigyelése is segíthet a cikkek azonosításában, hogy melyik szerző milyen hosszúságú cikket írt általában. A tömörségben talán Trefort Ágoston járt az élen, akinek cikkei rendszerint csak 1/2-2 hasábot foglaltak el a lapból, míg a Szalay László által írt cikkek hossza gyakran még a három hasáb terjedelmet is meghaladta. Ebben nagy szerepet játszott az, hogy Szalay gyakran adott elő írásaiban vele megtörtént humoros vagy éppen szomorú történeteket, melyeknek célja az olvasó szimpátiájának elnyerése volt. Trefortnál azonban ilyen történetecskéket jóval ritkábban találunk, és azok terjedelme is mindössze néhány sor. Szalay anekdotái ezzel szemben akár a 1/2-3/4 hasáb hosszúságot is elérhetik.

II/1. 2. 3. 13. Elemkombináció

Az eddig felsorolt elemek kombinálhatóak is egymással. Az ilyen elemkombinációk segítségével szerencsés esetben a szerző nagy valószínűséggel történő azonosítására is lehetőségünk nyíthat. Hiszen, ha tudjuk például, hogy a *-t + volt* jeles összetett múlt időt a lap munkatársai közül csupán Csengery Antal és Szalay László használta, az elbeszélő múlt idő rövid magánhangzós változatát pedig csak Csengery, Trefort Ágoston és Eötvös József, akkor valószínűleg minden olyan cikk, melyben ez a két nyelvi elem együtt fordul elő, Csengery tollából származik. Ugyanilyen bizonyító erejű lehet az igeidőhasználat, és a tartózkodási hely ismeretének kombinálása is. Ha például egy olyan írásra bukkanunk a lapban, melyben szerepel a *-t + volt* jeles összetett múlt idő, és tudjuk, hogy a cikk keletkezésének időpontjában Szalay László külföldön tartózkodott, akkor a cikk szerzője megint csak nem lehet más, mint Csengery Antal. Ugyanez megfordítva is igaz; ha Csengery külföldi tartózkodásának ideje alatt bukkan fel a lap hasábjain egy olyan cikk, melyben szerepel a fentebb említett igeidő, akkor a szerző csakis Szalay László lehet.

A módszertani elemek bizonyító erejű kombinálásának az itt említettek mellett még számos variációja lehetséges, így mindenképpen érdemes odafigyelni az ezek által nyújtott lehetőségekre. A szerzői beismerés, és a szövegszerű megegyezések felfedezése mellett ugyanis ez a szerző feltárásának egyik leghatékonyabb módja.

II/1. 3. A Csengery-cikkek kiválasztásának elvei

A Csengery-cikkek közé a következőket sorolom:

1. Csengery aláírásával jelent meg a Pesti Hirlapban.
2. Csengery magáénak vallotta *Írói munkásságom* című művében.¹¹²²
3. Szerepel a valószínűleg Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kézirat listán.¹¹²³
4. Utalás olvasható a cikkben a szerző kilétére.
5. A lap valamelyik másik írásában olvasható utalás a cikk szerzőjének kilétére.

¹¹²² CSENGERY 1884/d.

¹¹²³ CSENGERY é. n./b.

6. A lapban megjelent *Szerkesztői értesítések*.

E cikkek közé lennének sorolhatóak a Csengery egyéb később keletkezett írásaiban esetlegesen található utalások alapján azonosítható cikkek is. Ilyeneket azonban nem találtam. Nem zárható ki az sem, hogy egy-egy szerző későbbi írásai szó szerinti egyezéseket tartalmaznak korábbi hírlapi cikkeivel. Erre szintén nem találtam példát. Ráadásul e módszertani elem bizonyító erejéről nem is vagyok meggyőződve. A korszakban ugyanis a plágium fogalmát nem vették olyan szigorúan, mint manapság. Kemény Zsigmond például *A' codificatio és históriai oskola* című cikksorozatában idézett jelöletlenül id. Szász Károly műveiből.¹¹²⁴ Előfordulhatott az is, hogy a lap munkatársai közül egyedül Csengery volt olyan helyzetben, hogy megírhasson egy cikket. Ezt korábban például az 1848. március 15-ei eseményeket leíró cikknél bizonyítottam.¹¹²⁵ 1847. június 7-e előtt azonban ilyen cikket nem találtam, így ezt a pontot nem vettem fel a fentebbi felsorolásba.

A felsorolás első két pontjába sorolható cikkek esetében nem tartom szükségesnek a fentebb említett módszertani elemekkel történő részletes azonosítást, a többi írás esetében azonban igen. Az OSZK-beli kéziratos listán szerzője nem jelölte, mi alapján állította össze. Mivel azonban a lista egyértelműen Csengery kézírásával íródott, és az *Írói munkásságomban* felsorolt 47 Pesti Hirlapban publikált cikk közül 37 szerepel az OSZK-ban található listán is, nagy a valószínűsége, hogy Csengery Pesti Hirlapos írásait tartalmazza. A minél biztosabb azonosítás érdekében azonban szükségesnek vélem e cikkek részletes elemzését. Hasonló a helyzet a 4. és 5. csoportba sorolható írásokkal. Nem zárható ki ugyanis, hogy a szerző kilétére utaló megjegyzések csupán az olvasók félrevezetésére szolgáltak. A Pesti Hirlap szerkesztősége – főként Csengery – ugyanis a névtelenség meghonosítására törekedett.¹¹²⁶ A szerzősége utaló megjegyzések tehát ellentétnek mondani a szerkesztési elveknek, így e megjegyzéseket csak politikai szándék feltételezésével magyarázhatjuk. Korábban már írtam ilyen cikkekről.¹¹²⁷ Abban az esetben minden valószínűség szerint Csengery írta az azonosító kijelentést tartalmazó, és az

¹¹²⁴ KEMÉNY Zsigmond, *A' codificatio és históriai oskola I–III*, EH, 1842. január 4., 1. sz., 3–4; EH, 1842. január 7., 2. sz., 7–8; EH, 1842. január 11., 3. sz., 13–14; *ua.* = KEMÉNY 1983, 18–31. – Erre a tényre Huszti Tímea hívta fel a figyelmem.

¹¹²⁵ GÁBORI KOVÁCS 2011.

¹¹²⁶ Lásd *II/1. 2. Anonimitás és a szerzői attribúció lehetőségei a centralista Pesti Hirlapban*

¹¹²⁷ Lásd az első kötetben: *IV/2. 2. Vámcsövettség vagy védvámrendszer – A centralisták vámügyi elképzelései 1846 májusa előtt; VI. Összegzés és kitekintés*

azonosított írást is. Ezt azonban csak részletes vizsgálat után valószínűsíthetem. A részletes elemzést így minden ilyen cikknél el kell végeznem.

A 4. csoportba sorolom azokat a kijelentéseket is, melyek közvetve utalnak a szerkesztő személyére, például: „S ez érdekek’ csatlakozásában, melly már számos részvények’ átvállalása által is tanúsított, sokkal nagyobb reményt helyez e’ lapok’ szerkesztője a’ vállalat’ jövődjé iránt, mint azon ismeretes bécsi tőzsér’ sürgetéseiben, kiről a’ t. vezérczikkiró említést tön.”¹¹²⁸ Mivel a szerkesztő véleményét leginkább magának a szerkesztőnek állhatott jogában kifejtetni, az ilyesféle kijelentéseket tartalmazó írásokat a minden bizonnyal Csenger-cikkek közé sorolom.

A 6. pontban említett *Szerkesztői értesítések* esetében is nagyon valószínű Csengery szerzősége. Ezekben ugyanis rendszerint azt indokolja meg a szerző, hogy egyes cikkek miért nem jelenhetnek meg. A lap írásainak kiválogatása pedig a szerkesztő hatáskörébe tartozott. Egyéb előleges érv azonban nem hozható fel e cikkek szerzősége mellett, így úgy vélem, ezeket is részletesebb vizsgálatnak kell alávetni.

A fentebb felsorolt kategóriákba összesen 90 cikket soroltam. Ezek közül 49 tartozik az aláírt, illetve az *Írói munkásságomban* felsorolt cikkek közé, így 41 cikket kell részletesebb elemzésnek alávetnem. Mivel ismerünk olyan Pesti Hirlap-beli cikksorozatot, mely több szerző munkája, az egy cikksorozathoz tartozó írásokat külön-külön vélem azonosítandónak.¹¹²⁹ Az *Írói munkásságomban* említett cikkek között található olyan, mely a disszetációban tárgyalt időszak után jelent meg.¹¹³⁰ Mivel azonban Csengery sajátosságainak összegyűjtéséhez ezt is használtam, szükségesnek tartom ezt is közölni a Csengery-cikkek között.

II/1. 4. A vélhetően Csengery-cikkek kiválasztásának elvei

A vélhetően Csengery-cikkek közé 31 cikket soroltam. Ezekben a szerző személyére semmiféle utalás nem található, így a szerzőséget csak közvetve, részletes

¹¹²⁸ Szerk.[esztő] [CSENGERY Antal] [*Vasutvonalakról*], PH, 1845. július 31., 512. sz., 71.

¹¹²⁹ A *Városi ügy* cikksorozatot Eötvös József és Kemény Zsigmond közösen írták: *** [EÖTVÖS József], *Városi ügy I*, PH, 1847. december 16., 1002. sz., 403; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 441–445; A. n., *Városi ügy II*, PH, 1847. december 19., 1004. sz., 413; KEMÉNY Zsigmond, *Városi ügy III–VIII*, PH, 1847, december 23., 1006. sz., 423; PH, 1847, december 28., 1008. sz., 435; PH, 1847, december 30., 1009. sz., 439; PH, 1847, december 31., 1010. sz., 445; PH, 1848, január 4., 1012. sz., 7; PH, 1848, január 6., 1013. sz., 11; *** [EÖTVÖS József], *Városi ügy IX*, PH, 1848. január 9., 1015. sz., 21; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 446–451; A. n., *Városi ügy X*, PH, 1848. január 11., 1016. sz., 25.

¹¹³⁰ x. y. [CSENGERY Antal], *A’ B–P. Híradó legujabb taticájja a’ dohánymonopolium és indirect adók körül*, PH, 1847. július 29., 922. sz., 65.

elemzéssel lehet valószínűsíteni.¹¹³¹ Egy-egy cikket csak az után sorolok e csoportba, ha a fentebb tárgyalt módszertani elemek közül több is Csengery szerzősége irányába mutat. A stilisztikai módszerekkel történő azonosítást önmagában Szegedy-Maszák Mihályhoz hasonlóan nem tartom bizonyító erejűnek.¹¹³² Főleg mivel 1846 tavaszától a centralista szerzők cikkeinek stílusjegyei erősen közelítettek egymáshoz.¹¹³³ Ennek ellenére a Pesti Hírlap szövegeinek vizsgálata során helyenként olyan dialektológiai, helyesírási, szintaktikai, morfológiai stb. sajátosságokra bukkanhatunk, melyek megerősíthetik a szerző kilétéről más módszerek használata során kialakított képet. Vagy akár segíthetnek a szerző kilétének azonosításában, ha a szóba jöhető auktorok számát más módszerekkel már kettőre vagy háromra csökkentettük. A lapban használt jelek ismerete a ☉ áljeles cikkek esetében máris kettőre redukálja a lehetséges szerzők számát, hiszen ezt csak Trefort Ágoston és Csengery Antal használta.¹¹³⁴ Ha ezt követően a szerzőség kérdését nem tudjuk más módszerrel eldönteni, az 1847. április 2. utáni ilyen jelű cikkek esetében a stilisztikai elemzés nyújthat segítséget.¹¹³⁵ Csengery ugyanis több olyan múlt időt is használt, melyek Trefort cikkeiben nem találhatóak meg. A *miként* szót és a *-ként* ragot Csengery rendszerint ebben a formában használta, míg Trefort jobbra az *i* magánhangzós variánsokat, a *feladat* főnévnek Trefort *föladás* variánsát is használta, ami azonban Csengery cikkeiben nem található meg, stb.. Úgy vélem tehát, a szerző nagy valószínűséggel történő meghatározása egyes esetekben lehetséges stilisztikai eszközökkel, ha a szóba jöhető szerzők számát más módszerekkel már korábban a minimumra csökkentettük. Ehhez azonban a lehetséges szerzők stílusjegyeinek és egyéb publicisztikai sajátosságainak kimerítő ismerete szükséges. Ezeket dolgozatom háttérmunkálatainak végzése közben már összegyűjtöttem, és közlöm is.¹¹³⁶ A stilisztikai elemzést minden olyan esetben elvégzem, mikor a szerző nem azonosítható a megfelelő valószínűséggel; tehát a vélhetően Csengery-cikkek csoportba sorolható minden írásnál, és a Csengery-cikkek közül azoknál is, melyek nem az ottani besorolás szerinti 1. és 2. kategóriába tartoznak.¹¹³⁷ Az azonosítás során minden esetben csak azokat a stilisztikai és egyéb jellegzetességeket közlöm, amelyek ténylegesen

¹¹³¹ A részletes elemzés elemeit lásd II/1. 2. *Anonimitás és a szerzői attribúció lehetőségei a centralista Pesti Hírlapban*

¹¹³² Szegedy-Maszák Mihály ez irányú véleményét Lengyel Andrással vitázva fejtette ki: LENGYEL 2009; SZEGEDY-MASZÁK 2009.

¹¹³³ Lásd II/1. 2. 2. *Csengery Antal szerkesztési elvei*

¹¹³⁴ LÁSD például II/1. 5. 1. *Csengery Antal*

¹¹³⁵ Csengery az ekkor megjelent *Városi ügy* című cikkben tért vissza megszokott stílusjegyei használatához. [CSENGERY Antal], *Városi ügy*, PH, 1847. április 2., 857. sz., 215.

¹¹³⁶ II/1. 5. *A szerzői azonosításhoz szükséges sajátosságok*

¹¹³⁷ Lásd II/1. 3. *A Csengery-cikkek kiválasztásának elvei*

egy-egy személy szerzőségét valószínűsítik, vagy ugyanennek csökkentik a valószínűségét. Így például, ha minden lehetséges szerző Pesten tartózkodott, ezt nem fogom jelezni.

Céлом Csengery Antal 1844 július 1. és 1847. június 7-e között megjelent Pesti Hírlap-beli írásainak összegyűjtése. Az ezen időszakon túlnyúló cikksorozatoknak azonban minden darabját elemzem, és ha valószínűsíthető Csengery szerzősége, akkor közlöm is.¹¹³⁸

A vélhetően Csengery-cikkek kategóriába sorolható írások szerzői attribúcióját mindenféleképpen szükségesnek vélem. Ezek közül ugyanis több olyan felvezetőként született, melyet nem a lap közeli munkatársai tollából származó cikkek elé írt a szerkesztő, így ezen írások révén szerkesztési elveiről tudhatunk meg sokat.¹¹³⁹ Hasonló a helyzet azokkal az apró tudósításokkal, melyekben a levelezőket és az olvasókat kéri arra, hogy az éppen adott témában küldjenek cikkeket.¹¹⁴⁰ Emellett található a vélhetően Csengery-cikkek között a Kossuthtal való vámügyi vita korszakából származó írás is,¹¹⁴¹ mely a közös ellenzéki program kialakulásához szolgáltat fontos információkat.

II/1. 5. A szerzői azonosításhoz szükséges sajátosságok

A továbbiakban a szerzői azonosításhoz szükséges sajátosságokat és táblázatokat közlöm, melyeket a lap főbb munkatársainak – Csengery Antal, Eötvös József, Irinyi József, Kemény Zsigmond, Szalay László, Trefort Ágoston – írásaiból vontam el. Kezdetben úgy terveztem, hogy minden szerzőtől 20-20 cikket vizsgálok meg, de a szerzői sajátosságok időbeli változásai miatt egyes esetekben ennél többre is szükség volt. Így végül Eötvös Józseftől 27, Trefort Ágostontól 22, Kemény Zsigmondtól és Szalay Lászlótól pedig 20 cikket elemeztem részletesen. Irinyi Józseftől mindössze 17 cikket találtam a lapban, így sajátosságait ezek alapján határoztam meg. Csengerynek viszont mind az *Írói munkásságomban* magáénak vallott,¹¹⁴² mind pedig a lapban névalírással megjelent cikkeit – összesen 49 – is elemeztem, hiszen célom az ő írásainak azonosítása volt.

¹¹³⁸ Lásd például [CSENGERY Antal], [*Statusférfiak' és szónokok' könyve I–VI*], PH, PH, 1846. január 6., 602. sz., 15; PH, 1846. február 3., 618. sz., 79; PH, 1846. március 31., 650. sz., 219; PH, 1846. szeptember 3., 737. sz., 151; PH, 1847. október 26., 973. sz., 271; PH, 1848. február 6., 1031. sz., 102.

¹¹³⁹ Lásd például [CSENGERY Antal], *Örökváltság*, PH, 1846. december 11., 794. sz., 385–386.

¹¹⁴⁰ Lásd például ☉ [CSENGERY Antal], *Hitelintézet és örökváltság*, PH, 1846. május 7., 670. sz., 309.

¹¹⁴¹ A vitát lásd az első kötetben: *IV/2. Alkalmazkodás az új helyzethez – pozíció kijelölés a vámügyi vita során*. A szóban forgó cikk: ☉ [Csengery Antal], *Vámügy*, PH, 1846. május 3., 668. sz., 301.

¹¹⁴² CSENGERY 1884/d, 422.

II/1. 5. 1. Csengery Antal

II/1. 5. 1. 1. Igeidő használat

II/1. 5. 1. 1. 1. Múlt idők

Csengery Antal publicisztikai jellegű írásaiban hat múlt időt kifejező igeidőt is használ; az egyszerű és az elbeszélő múlt idő mellett a $\emptyset + vala$, az $-á/-é + vala$, a $-t + vala$, valamint a $-t + volt$ jeles összetett igeidőket, igaz ezek közül minden Csengery cikkben csak az egyszerű múlt idő fordul elő. Ennek a többi igeidőhöz viszonyított aránya 25–100% között mozog, és a negyvenkilenc cikkből csupán tizenben alacsonyabb a $-t$ jeles igealakok száma, mint a többi igeidőé összesen. E tiz közül is négy cikk Csengery szerkesztővé történő előlépése előtt jelent meg, és ezek közé sorolható a szerkesztői beköszönő is. A lapban elsőként megjelent nyolc Csengery-cikk közül tehát ötben ez az arány figyelhető meg, vagyis nagy a valószínűsége annak, hogy az 1845. július 1. előtti azonosítatlan Csengery-cikkekben az egyszerű múlt idejű igealakok száma alulmúlja a többi igeidőét. Ennek oka talán az, hogy az ekkor még kevésbé (el)ismert Csengery rátermettségét igazolandó több energiát fektetett írásai szépirodalmibbá tételére.

Az elbeszélő múlt a negyvenkilenc cikkből negyvenötben van jelen, a többi múlt időhöz viszonyított aránya ezekben az írásokban 6–75% között mozog, száma hét cikkben múlja felül az egyszerű múlt időét.

A $\emptyset + vala$ jeles összetett múlt idő a 49 cikkből huszonkettőben található meg, aránya az összes többi múlt időhöz viszonyítva ezekben a cikkekben 2–10% között mozog. Az 1845 augusztusa előtt megjelent tíz ismert Csengery-cikkből kilencben is előfordul, így az ezen időpont előtt megjelent, még azonosítatlan Csengery-cikkekben nagy valószínűséggel ez az igeidő is szerepelni fog.

Az $-á/-é + vala$ jeles összetett múlt idő mindössze 10 cikkben szerepel a negyvenkilencből, aránya 3–9% között mozog, és egyetlen esetet kivéve minden írásban csak egy igealak képviseli ezt az igeidőt. Mivel az első nyolc ismert Csengery-cikk közül hatban előfordul, így az 1845. július 1. előtt megjelent még azonosítatlan Csengery cikkekben nagy valószínűséggel ez az igeidő is megtalálható lesz.

A $-t + volt$ jeles összetett múlt csupán egy cikkben fordul elő, ott is csak egyetlen igealak képviseli, ami a többi múlt időhöz képest 2 %-os aránynak felel meg.

A *-t + vala* jeles összetett múlt három cikkben található meg, melyek közül mindegyikben csak egy-egy igealak képviseli, így a többi igeidőhöz viszonyított aránya 2–6%. Utoljára egy 1845. augusztus 15-én megjelent írásban szerepel,¹¹⁴³ így az ezen időpont után publikált és még azonosítatlan Csengery-cikkekben valószínűleg nem fog felbukkanni. Ugyanakkor ezt az igeidőt Csengery írásai mellett csupán egyetlen Kemény Zsigmond által írott cikkben találhatjuk meg. Az *-á/-é + vala* jeles összetett múlt időt Csengeryn kívül Szalay László és Kemény Zsigmond is használja, azonban Szalaynál csupán egyszer, míg Keménynél kétszer szerepel ez az igeidő. Ezeknek az összetett múlt időknek a jelenléte tehát nagy valószínűséggel Csengery szerzősége irányába fog mutatni. A *-t + volt* jeles összetett múlt időt Csengery mellett szintén Szalay és Kemény használja, utóbbinál csak egyszer, előbbinél azonban a vizsgált húsz cikkből hatban is előfordul. Ezen igeidő felbukkanása egy azonosítatlan cikkben tehát inkább Szalay szerzőségét fogja valószínűsíteni, ugyanakkor nem fogja kizárni annak a lehetőségét sem, hogy a szerző Csengery vagy Kemény.

Csengery az elbeszélő múlt idő rövid magánhangzós változatát is használja publicisztikai írásaiban, ami centralista társai közül csupán Eötvös Józsefnél és Trefort Ágostonnál figyelhető meg. A huszonhét vizsgált Eötvös-cikk közül tízben (37%), míg a huszonkét vizsgált Trefort-cikk közül háromban (13,6%) található meg az elbeszélő múlt időnek ez a változata. Csengerynél azonban ez az arány jóval magasabb, a negyvenkilenc cikkből huszonötben (51%) fordul elő ez az igeidő. Ez a nyelvi elem tehát jobbra Csengery és Eötvös szerzőségének valószínűsítésére szolgálhat. Az *-á/-é + vala* jeles összetett múlt idő rövid magánhangzós változatát (*kelle vala*) azonban kizárólag Csengery alkalmazta.

II/1. 5. 1. 1. 2. Jövő idők

A jövő idő kifejezésére Csengery Antal mindhárom, a korban használatos eszközt – jelen idő, *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő, *-nd* jeles jövő idő – alkalmazza. A *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő a negyvenkilenc Csengery-cikk közül harminchatban, az *-nd* jeles jövő idő pedig huszonkettőben fordul elő, kilenc cikkben pedig egyik sem található meg. A *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő tizennyolc olyan cikkben található meg, melyből a másik igeidő hiányzik, míg az *-nd* jeles igeidő esetében

¹¹⁴³ – S. – [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról IV*, PH, 1845. augusztus 15., 521. sz., 109–110.

ez mindössze négy cikkre igaz. Az *Ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai* című cikksorozat XIII. darabjának megjelenése utáni időszakból eddig ismert tizenkilenc cikkből tízben csak a *fog* segédigés jövő idő fordul elő, és csak egy olyan van, melyből ez az igeidő hiányzik.¹¹⁴⁴ Ebben a cikkben csak *-nd* jeles igealakok képviselik a jövő időt. 1846 februárjától kezdődően tehát a *fog* segédigés jövő igen erőteljes túlsúlyt mutat az *-nd* jeles jövővel szemben, amit az is megerősít, hogy a fennmaradó nyolc cikkből négyben a *fog* segédigés jövő idő száma magasabb, míg a maradék négy cikkben a két igeidőt képviselő igealakok száma megegyezik. Mindez persze azt is jelenti, hogy az ez időből származó cikkek mindegyikében szerepel legalább az egyik jövő idő. Mindent összevetve csak öt olyan cikk van az eddig is ismert negyvenkilencből, melyben az *-nd* jeles igealakok száma felülmúlja a *fog* segédigés szerkezetes igealakokét – ebből négyben csak az *-nd* jeles igeidő van jelen –, és hét olyan, melyben az igealakok száma pontosan egyenlő. A többi cikkben vagy mindkét igeidő hiányzik, vagy a *fog* segédigés szerkezetes van többségben (28 cikk). Csengery cikkeiben tehát a két igeidő közül a *fog* segédigés szerkezetes van túlsúlyban, azonban ez a dominancia korántsem olyan mértékű, mint amelyet Szalay Lászlónál vagy Irinyi Józsefnél tapasztalhatunk, főleg mivel Csengerynél időnként az *-nd* jeles jövő idő van többségben. Az pedig egyedül az ő írásaira jellemző az öt elemzett szerző közül, hogy az *-nd* jeles jövő idő kizárólagos gyakorisággal szerepeljen egy cikkben.

II/1. 5. 1. 2. Toldalékolás

II/1. 5. 1. 2. 1. Jelek

II/1. 5. 1. 2. 1. 1. Igejelek

Csengery a T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nók/-nők*, valamint *-nánk/-nénk* formáját is alkalmazza (*fognók, keresnők, hajlanánk meg, volnánk*), melyek közül a *-nók/-nők* variáns körülbelül kétszer akkora gyakorisággal szerepel nála. A T/1. *látók, nézők*-féle elbeszélő múltú formát is használja írásaiban (*karolók föl, ohajtók*), mégpedig jóval többször, mit a *hivatkozánk* formát. Egy esetben Csengery furcsán vegyíti az *-nd* jeles jövő idő és az egyszerű múlt idő jeleit (*okozandott*).

¹¹⁴⁴ [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XIII*], PH, 1846. február 6., 620. sz., 85–86.

II/1. 5. 1. 2. 1. 2. Névszójelek

A T/3. birtokos személyjel *-ok/-ök/-jok/-jök* variánsait (*hypothecájokat, teendőjök*) jóval gyakrabban alkalmazza publicisztikai írásaiban, mint az *-uk/-ük* formát. A *maga* visszaható névmás T/3. alakját minden esetben *magok* formában használja.

II/1. 5. 1. 3. Dialektológiai sajátosságok¹¹⁴⁵

Jellemző a Csengery szövegekre, hogy szerzőjük a hosszú és rövid *u, ú, ü, ű*-t rendszeresen rosszul használja, egyes helyeken a hosszú magánhangzó helyett annak rövid párját, máshol pedig a rövid magánhangzó helyett annak hosszú párját alkalmazza írásaiban. Ennek oka Csengery anyanyelvjárásában, a Tisza-Körös-vidéki nyelvjárásban keresendő, melyben a beszélők a köznyelvi *u* és *ü* hangok helyett sok esetben azok hosszú párját használják. Csengery tehát sok esetben a rövid magánhangzó helyett megszokásból (*zálogjegyűl, közűl, mellékútak*) írt hosszút, másutt pedig a köznyelvi változat használatának hitében nagy igyekezetében a helyes hosszú magánhangzó helyett – *tüint fel, szembetünő, mult* stb. – használt rövidet.¹¹⁴⁶ Ugyanerre a nyelvjárási régióra jellemző az is, hogy az *-ul/-ül* képző magánhangzója rendszerint hosszú. A Tisza-Körös-vidéki nyelvjárási régió eme jellegzetessége Csengery Antal publicisztikai írásaiban is megfigyelhető (*megszilárdulását, indúltak, fölszabadúlt*).¹¹⁴⁷

A fentebb ismertetett két nyelvjárási jellegzetesség sokat segíthetne Csengery Pesti Hírlapban megjelent publicisztikai írásainak feltárásában, azonban mivel ebben a lapban általában csak rövid *u* és *ü* betűket használtak, míg ezek hosszú megfelelőit csak elvétve találhatjuk meg a lapban, ezeknek a Csengeryre igencsak jellemző stílusjegyeknek ez esetben sajnos nem tudjuk hasznát venni.

Ugyancsak a Tisza-Körös-vidéki nyelvjárási régióra jellemző sajátosság, hogy az *l, r, j*, nyújtó hatása erős, a megnyúlt hang félhosszú és hosszú is lehet. Ez a nyelvjárási jellegzetesség is megjelenik Csengery Antal publicisztikai jellegű írásaiban (*ótalmazandjuk, ótalmára*), de például az *utolsó* szóban, melyet a többi centralista rendszeresen *utósónak* ír, Csengerynél általában nem érvényesül. Igaz Az *ausztriai*

¹¹⁴⁵ Csengery nyelvjárásának sajátosságai Kiss 2003, 288–291 alapján

¹¹⁴⁶ CSENERY 1884/c-ben lévő szövegek alapján

¹¹⁴⁷ CSENERY 1884/c-ben lévő szövegek alapján

birodalom' kereskedési viszonyai című cikksorozat egyik cikkében ezt a szót *ó*-val és *l*-lel írja (*utólsó*).¹¹⁴⁸

Az egész Tisza-Körös-vidéki nyelvjárási régió erősen zárt *i*-ző. Csengerynél ez a jelenség *Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai* 1846. július 31-én megjelent darabja előtt a *-ként* ragban csak kis mértékben érvényesült.¹¹⁴⁹ Ezt követően azonban a *-kint* variáns került túlsúlyba, egészen az 1847. április 2-ai *Városi ügy* című cikkig. Ekkor ez az arány újra megfordult.¹¹⁵⁰ Ugyanez a változás figyelhető meg a *miként* szó használatában is, melyet 1846 májusa előtt kizárólagos gyakorisággal használt. Ezt követően azonban már a *mikint* változatot alkalmazta ugyanilyen sűrűséggel.¹¹⁵¹ Az 1847. április 2-ai *Városi ügy* című cikk ebből a szempontból is vízváltó, mivel az arány ekkor újra megfordult. Megjegyzendő viszont, hogy az 1846. július 31-ei írást – melyben már az *i* magánhangzós variánsok vannak többségben – megelőző, korábban is ismert Csengery-cikk majdnem három hónappal korábban, május 8-án jelent meg.¹¹⁵² Nem zárható ki tehát, hogy a stilisztikai változás Csengery írásaiban már 1846. májusában vagy júniusában végbement.

Ugyancsak ennek a nyelvjárási régióknak a jellegzetessége, hogy néhány egy szótagú ige alapalakjában *-n* rag jelentkezik: *teszen, leszen, veszen, megyen* stb.. Ez Csengery publicisztikai írásaiban is megfigyelhető. Igaz jóval ritkábban, mint ezen igéknek *-n* rag nélküli formája.

II/1. 5. 1. 4. Szóhasználat, helyesírás

Csengery Antal a *fel* igekötőt, ill. ennek *ő* magánhangzós változatát is alkalmazza. Igaz, a *fel* magánhangzós variánst valamivel többször használja. Egyes cikkekben pedig csak ez a variáns szerepel. Ennek ellenére több cikkben is a *föl* változat van túlsúlyban nála. A *fenn* igekötőt rendszerint egy *n*-nel (*forog fen, fenálló, fentartó*) írja, bár néha két *n*-nel is előfordul nála (*fennállhasson, fennálló*). A *feljebbi* szónak rendszerint *fentebbi* változatát használja, de egyszer a *fenebbi* variáns is előfordul nála.¹¹⁵³ A *legfeljebb* szót

¹¹⁴⁸ [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XI*], PH, 1846. január 11., 605. sz., 25.

¹¹⁴⁹ [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XVII*], PH, 1846. július 31., 718. sz., 69–70.

¹¹⁵⁰ [CSENGERY Antal], *Városi ügy*, PH, 1847. április 2., 857. sz., 215.

¹¹⁵¹ A cikk, melyben a *mikint* megjelenik: [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XV*], PH, 1846. május 8., 671. sz., 315–316.

¹¹⁵² [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XV*], PH, 1846. május 8., 671. sz., 315–316.

¹¹⁵³ Ω [CSENGERY Antal], *Fiume miként tartozik Magyarországhoz*, PH, 1846., március 15., 641. sz., 177.

túlnyomórészt *legfelebb* variánsában alkalmazza, de megtalálható nála a *legfőlebb* változat is. A *művel* igét és származékait túlnyomórészt *i* magánhangzós variánsaikban használja (*földmívelést, míveltség*). A *feltétel* szót *föltétel* variánsában is alkalmazza.

Összetett szavakban az *ön-* előtagot minden esetben egy *n*-nel írja (*önfenntartási, önmaga, önmagokhoz*). Az *összeg* főnevet *öszlet* változatában használja, míg az *állam* főnévnek *státus, közállomány, állomány, álladalom*, megfelelőit alkalmazza. Igaz az *álladalom* csak elvétve szerepel nála, leggyakrabban pedig a *státust* használja. Az *ilyen, olyan* mutató névmásnak *illy, olly; illyen, ollyan; illyes, ollyas* változatait ismeri. A *feladat* főnévnek *föladat* – ez utóbbit gyakrabban –, míg a *felirat* főnévnek *felírás* variánsát is használja. A *közt* szót rendszeresen egy *t*-vel írja.¹¹⁵⁴ A *felett* határozószót gyakrabban használja *ö* magánhangzós variánsában (*fölött*). Az *összes* szót minden esetben két *sz*-szel írja, míg az *össze* igekötőnek igen ritkán *ösze* változatát is alkalmazza. Összetett szavakban az *össz-* előtagot egy *sz*-szel írja (*öszhangzatba, öszművészeti*). Az *ugyanaz* mutató névmásnak *ugyanazon* megfelelőjét alkalmazza. A *függ* ige *össze* vonzata helyett néha *egybe* vonzatot használ. Az *Észak-Amerika* földrajzi nevet, melyet a többi centralista rendszerint *Éjszakamerika* formában ír, Csengery néhol *Északamerika-ként* használja, de az esetek többségében *ö* is az *Éjszakamerika* formát alkalmazza. Az *észak* szót is hol *északnak*, hol *éjszaknak* írja. Az *előd* főnevet egyszer *előd*, másszor pedig *eldöd* variánsában használja (*elődömnél, eldödeink*). Csengerynél találunk példát rageszterítésre is (*minták, műrajzokra; ipar- 's kézműzetnek*). Az *óhajt* és *óvakodik* igéket rendszeresen rövid *o*-val (*ohajtá, ovakodnánk*), a *gyenge* melléknevet és származékait pedig *ö*-vel (*gyöngeségét*) írja, igaz az *óhajt* ige néha *ó*-val szerepel nála. A *hasonló* (*hasonló kívánata*) szót *hason* változatában is használja (*hason tárgyú, hason tárgytóli*). Az *üdv* szót és származékait rendszeresen *üdvös* és *üdvös* variánsaiban is – egyszer pedig *i* magánhangzós változatában (*idvezítőnek*) – használja. Az *ismer* igét *i*-vel írja (*ismerém*). A *per* főnevet túlnyomórészt *e* magánhangzós variánsában használja (*pert*). Az *emez* mutatószót jobbra az elején *i* magánhangzóval használja (*imez*). Az *imént* határozószót *i*-vel alkalmazza (*imint*). Az *elkülönít* igét *elkülönöz* változatában használja (*különözzük el*). A *tanulságos* melléknevet *l* nélkül írja (*tanuságos*). A *találkoznék* feltételes módú igét *találni lehetne* értelemben használja. A *viszonylagos* melléknevet *n*-nel, *viszonalagosnak* írja. A *védelem* főnév mellett annak *védlet*, a *táplálék* főnév helyett annak *táplálat*, a *történelem* főnév helyett pedig annak *történettan* megfelelőjét használja.

¹¹⁵⁴ A *közt* egyetlen cikkben szerepel két *t*-vel: CSENGERY Antal, *Töredék eszmék a 'községek' rendezése körül IV*, PH, 1845. május 25., 474. sz., 341.

A *körülmény* főnevet Csengery *körülménynek* írja. A *bizottság* főnév helyett annak *biztosság*, a *közreadás* főnév helyett pedig annak *közretétel* megfelelőjét használja. A *legfeljebb* szót rendszerint *legfelebb* – és elvétve *legfölebb* –, a *szerfelett* szót pedig mindig *szerfölött* változatában alkalmazza. A *fehér* melléknév származékaiban a *h* mássalhangzó helyett többnyire *j*-t ír (*fejéretetlen*, *fejéretett*). Az *intézkedés* szónak *intézmény* megfelelőjét is használja. Az *intézmény* szót azonban a szokásos szervezet értelemben is olvashatjuk nála. A *kifejlődik* igének és származékainak a *kifejlik* igéből képzett variánsait alkalmazza. A *lelkiismeret* főnevet ebben a változatában olvashatjuk nála. A *javasol* igének és származékainak gyakrabban használja a *javall* igéből képzett variánsait. A *hív* melléknevet *ű* magánhangzós variánsában (*hűven*) alkalmazza, igaz csak egy cikkben találkozhatunk e melléknévvel.¹¹⁵⁵ *Segítség* értelemben a *segély* szót használja, igaz e szót pénzügyi segélyként is alkalmazza. *Magyarország* értelemben a *Magyarhon* és a *Hunnia* tulajdonneveket is használja. A *hosszú* melléknevet és származékait túlnyomórészt, a *vissza* és *össze* igekötőket pedig rendszerint két *sz*-szel írja. A *megtalál* igét *fel* és *föl* igekötőkkel alkalmazza. A *polgárság* főnevet *polgárzat* és *polgári társaság* megfelelőiben is használja. A *honosink* szót *honfitársaink* értelemben olvashatjuk nála. Az *azonos* és ugyanaz szavakat *ugyanazon* megfelelőjében alkalmazza. A *mondja* kommentár mellett *mond*-dal is vezet fel idézeteket. Az *összhang* főnevet és származékait egy *sz*-szel írja. A *központ* főnévnek és származékainak *öszpont* megfelelőjét is használja (*öszpontosulhat*, *öszpontosítva*). A *hiány* főnevet egyszer *hijánynak* írja (*hijányinak*).¹¹⁵⁶ A *siker* főnevet és származékait nem használja *ű* magánhangzós variánsaiban. A *visszhang* főnevet egy *sz*-szel olvashatjuk nála. A *tapasztalatunk* szó helyett a *mintapasztalásunk* szót használja, az *egyaránt* szónak pedig *egyiránt* változatát. A *folyománya* főnévnek *kifolyása*, a *lehetséges* melléknévnek *lehető* megfelelőjét olvashatjuk nála. A *felhalmoz* igét *össze* igekötővel alkalmazza, míg a *szándék* főnevet *szándok* variánsában is. A *döntő* melléknevet *eldöntő* változatban is írja, mint ahogyan a *kölcsönöz* igét *átkölcsönöz* variánsában is. A *veszélyeztet* igének *veszélyez* megfelelőjét alkalmazza. Az *üzen* igét *i* magánhangzós változatában (*izentetett*) használja.¹¹⁵⁷ A *lelkiállapot* szót *lélekállapotként* olvashatjuk nála, a *lassan* melléknevet pedig igen ritkán *lassudan* formában is alkalmazza. A *kijelöl* igét csak ebben a variánsában használja. A *tökéletes* melléknevet *tökélyes* variánsában is alkalmazza. Időnként egyes igéket iktelenül ragoz (*foly*, *tenyész*). A *fennmarad* igét *fenmarad*

¹¹⁵⁵ [CSENGERY Antal], *Eskütszékek*, PH, 1845. július 29., 511. sz., 67–68.

¹¹⁵⁶ [CSENGERY Antal], *A' vámügy és dohánymonopolium*, PH, 1846. augusztus 23., 731. sz., 123.

¹¹⁵⁷ [CSENGERY Antal], *Eskütszékek*, PH, 1845. július 29., 511. sz., 67–68.

változatában olvashatjuk nála. A *magán* melléknevet többnyire *ny-nyel* (*magánytársulatok*) írja, a *magánzó* főnevet *magános* megfelelőjében használja. A *bizalom* főnévnek *bizodalom* variánsát is olvashatjuk nála. A *vállalat* főnevet *vállalkozás* értelemben is használja. A *hűbéri társadalom* helyett annak *hűbéres társaság* megfelelőjét alkalmazza. A *szétdarabol* igét *eldarabol* változatában is használja. A *földbirtok* főnevet egyszer *feldbirtok* (*feldbirtokok*) variánsát olvashatjuk nála.¹¹⁵⁸ A *termőképesség*, *termelés* főnevek helyett azok *terményezés* megfelelőjét alkalmazza. *Termesztés* értelemben ugyanakkor a *terményezés* mellett a *termesztést* is használja. A *gabona* főnevet túlnyomórészt *gabna* formában írja. A *kisértésbe esik* szókapcsolatot *kisértetbe jön* variánsában használja. A *maiglan* határozószót *mai napig* értelemben olvashatjuk nála. A *fennálló rendezet* kifejezést *fennálló rendszer* értelemben alkalmazza. A *tárgyal* igét *tárgyaz* variánsában is használja. Az *összeül* igének *egybeül* változatát is alkalmazza. A *kinézés* főnevet *kilátás*, a *hajózat* főnevet pedig *hajózás* értelemben használja. A *terményezett* szót *termesztett*, míg a *bölcselgés* főnevet *bölcselkedés* értelemben használja. Az *alkotás* főnevet *alapítás* értelemben is használja. Az *összehasonlít* igét többnyire *egybehasonlít* formában alkalmazza. A *nyugat* főnevet kivétel nélkül *nyugot* formában használja. A *növekszik* igének nem alkalmazza *e* magánhangzós variánsát (*nevekszik*). *Termelő erő* helyett a *terményező erő* kifejezést használja. A *rendelet* főnevet *rendelmény* megfelelőjében alkalmazza. Az *előadottak* szót *előadattak* formában is olvashatjuk nála. A *kesztyű* és a *sáfrány* főneveket *keztü* és *sáfrán* variánsaikban használja. A *gyáros* főnevet *gyárnok* variánsában gyakrabban alkalmazza. A *bizonyítvány* főnevet *bizonyíték* értelemben használja. A *fest* igét és származékait egy kivétellel *e* magánhangzós változatban írja (*fösvények*). Azt, hogy valami felülmúl valamiben valamit, a *felülsége* szóval fejezi ki (*Az ausztriai műipar' felülsége az orosz fölött itt is feltünő*). A *nyeremény* főnevet *nyereség* értelemben használja. A *gyűlhely* főnevet *gyülekezési hely*, *gyűjtőhely*, míg az *elégültség* szót *megelégedettség* értelemben olvashatjuk nála. Az *állomány* főnevet nemcsak *állam*, hanem megye területe értelemben is használja (*Szörénymegyének állományából*). *Ösztönzés* értelemben az *ösztön* szót használja. *Hajdan* értelemben a *hajdanta* szót is alkalmazza. A *tüstént* szót egyszer *tüsténtnek*, egyszer pedig *tüstintnek* írja – összesen kétszer használja ezt a szót. *Kulcspon*t értelemben a *sarkpon*t szót használja. A *fellegvár* főnevet *föllegvár* formában alkalmazza. A *megrendelés* főnevet *rendelmény* formában használja. A *beljebb* határozószónak *bellebb* és *beebb* variánsait alkalmazza. A

¹¹⁵⁸ – z – [Csengery Antal], *A Tizedről*, PH, 1845. augusztus 12., 519. sz., 101–102.

kukorica főnevet *kukuricza* formában használja. Az *ásvány* főnevet *ásmány* variánsában írja. A köznyelvi *e* hang helyén igen ritkán *é* hangot ír (*bévitel, téssen*). A *csalódik* igének *csalatkozik* megfelelőjét használja. A *táplálat* főnevet *táplálék* értelemben alkalmazza. Az *eltörlés* főnévnek *eltörlesztés* variánsát is alkalmazza. A *kijjebb* határozószót *kiebb* változatában használja. A *példa* főnév mellett annak *példány* megfelelőjét is alkalmazza. A *megválaszt* igét *el* igekötővel is használja. Az *összeköt* igét és származékait néha *egybe* igekötővel használja (*egybekötetés*). A *fenntart* igét főleg *fentart* variánsában alkalmazza, de használja a *feltart* és *fenntart* változatokat is. A *foglalkozik* igét ebben a variánsában használja.

II/1. 5. 1. 5. Stilisztikai elemzés

Az Eötvös József *Reform és hazafiság* című művéhez készült előszóban Fenyő István írja: „A centralisták között különben Csengeryt tekintjük a leginkább újságírással termettnek: egyrészt minden műfajban otthonos volt, másrészt jó érzékkel alkalmazta cikkeiben a *style coupé* újszerű stílusformáját, a rövid, élesen pattogó, kihegyezett mondatokat, a tömörségük és természetességük által azonnal megvilágosodó gondolatközlést”.¹¹⁵⁹ A centralisták közül valóban Csengery Antal stílusára jellemző leginkább a rövid, tömör mondatok használata. Írásaiban is mindig a lehető legegyszerűbben, de mégis közérthetően igyekezik kifejtetni mondanivalóját. Ennek köszönhetően Csengery cikkeiben csak elvétve találunk bonyolult képeket, vagy hosszú anekdotákat, mint például Szalay László írásaiban. Ha mégis használ költőinek nevezhető képeket, azok rendszerint az éppen aktuális téma fontosságának érzékeltetése érdekében kerültek a szövegbe. Szalayval ellentétben külföldi szerzők műveiből illetve külföldi törvénykönyvekből is csak a legszükségesebb esetben és mértékben idéz részleteket. A többi centralistához hasonlóan Csengery is maró gúnnyal emlegeti a konzervatívokat és lapjukat, azonban ezt is a lehető legrövidebb terjedelemben teszi. Publicisztikai tevékenysége során Csengery a többi centralistához hasonlóan szívesen alkalmaz szentenciákat (*A' község-rendezés fölötté nagy fontossága.*)¹¹⁶⁰, azonban ezeknek rögtön az első sorban való alkalmazása, leginkább Csengerynél figyelhető meg. Az ő írásai közül is azokban, melyek valamilyen fontos, vagy váratlan eseményre reagálnak. Publicisztikájában rendszerint alkalmazza a csoportképviseleti beszédmódot. Ellenfeleit

¹¹⁵⁹ FENYŐ 1978, 33. A *style coupé*ról lásd még FENYŐ 1998, 267.

¹¹⁶⁰ CSENGERY Antal, *Töredék eszmék a' községek' rendezése körül II*, PH, 1845. május 22., 472. sz., 333.

rendszerint tegezi cikkeiben. Az olvasót általában nem szólítja meg közvetlenül, de ha mégis, akkor tegezi őt.

Csengery *Írói munkásságom* című művében írja, hogy igyekezett lapjából kiküszöbölni azt a „rhetori dagályt, mely politikai irodalmunkat azelőtt jellemzé.”¹¹⁶¹ A terjengősséget, ha lapjából nem is, de saját stílusából maradéktalanul sikerült kiküszöbölnie, aminek köszönhetően valóban ő lett a „leginkább újságírást teremtő” centralista.

II/1. 5. 1. 6. Érdeklődési köre, leggyakoribb témái

Leggyakoribb, általa megnevezett témái, melyekben még születhettek eddig azonosítatlan Csengery cikkek: „Városi ügy”, „A községek rendezése”, „Esküdtszékek”, „Nevezetesebb írók nézetei a központosításról”, „Tized”, „Találmányi jog biztosítása”, „Fiume miként tartozik Magyarországhoz”, „Vámügy”, „Dohánymonopolium”, „Adatok királyi városaink multját illetőleg”, „Az ausztriai birodalom kereskedési viszonyainak ismertetése különös tekintettel Magyarországra”.¹¹⁶² Látható, hogy ezek között a közgazdasági, jogi és államigazgatási problémákat taglaló cikkek között történelmi tárgyú cikk is található. Ez nem meglepő, mivel Csengery a későbbiekben történetírással is foglalkozott. A felsorolt témákban keletkezett, azonosítatlan szerzőjű cikkek esetében tehát felmerülhet Csengery szerzősége. Ugyanez a helyzet a természettudományokkal és irodalommal foglalkozó írásokkal is hiszen Csengery ezek iránt is érdeklődött.¹¹⁶³ Így az ilyen témájú, szerzőhöz nem kötött cikkeket is vizsgálnom kell.

II/1. 5. 1. 7. Tartózkodási hely

Csengery az 1843–44-es országgyűlés novemberi bezárása előtt Pozsonyban tartózkodott, és onnan küldte tudósításait Szalaynak.¹¹⁶⁴ Külföldön a vizsgált időszak alatt mindössze egyszer tartózkodott. Eötvös és Szalay társaságában 1845-ben tett körutazást Itáliában. Ennek pontos időpontját nem ismerjük.¹¹⁶⁵

¹¹⁶¹ CSENGERY 1884/d, 422.

¹¹⁶² CSENGERY 1884/d, 422.

¹¹⁶³ SZÁNTÓ 1984, 78–84.

¹¹⁶⁴ Lásd például FENYŐ 1997, 283.

¹¹⁶⁵ SZÁNTÓ 1984, 49.

II/1. 5. 1. 8. Alíírás- és szignó használat

A Csengery által használt jeleket az általa megnevezett cikkek segítségével tudjuk azonosítani. A 47 *Írói munkásságomban* azonosított cikk közül 7 alatt szerepel aláírás, vagy monogram: Ifj. Csengery Antal, Cs. A.; 29 aláírás és jel nélkül, míg 11 jel alatt jelent meg. A Csengery által használt jelek: – S. –; –S.–; – z –; –z–; Q; – p t –; **; x. y.; Ω.¹¹⁶⁶ Az e jelek alatt megjelent cikkeket vizsgálnom kell, hiszen nem kizárt, hogy Csengery máskor is használta ezeket. Vizsgálnom kell tovább azokat a jeleket is, melyeket Gulyás Pál említ Csengery jelekként¹¹⁶⁷: Cs., Cs. A.; Ω. Valamint a Csengery által a Pesti Naplóban használt M; y; Cs; Cs. A.; GGG; és * * jeleket is,¹¹⁶⁸ hiszen lehetséges, hogy ezeket a jeleket Csengery még korábban, a Pesti Hírlapban kezdte el alkalmazni.

Az eddig felsorolt jeleken kívül Trefort Ágostonnal karöltve Csengery a ⊙ jelet is használta. Korábban Fenyő István azt feltételezte, hogy a ⊙ jeles cikkeket mind Csengery írta.¹¹⁶⁹ Saját állítását később ő maga cáfolta, mikor néhány ⊙ jeles cikk szerzőjeként Trefortot nevezte meg.¹¹⁷⁰ Időközben Gergely Andrásnak is sikerült azonosítania néhány ⊙ jeles Trefort cikket.¹¹⁷¹ Ráadásul Trefort még életében megjelentette a Pesti Hírlapba írt cikkeinek egy részét, melyek között ⊙ jellel írt cikkeket is találunk.¹¹⁷²

Csengery Antal cikkeinek jelentős részét aláírás és név nélkül jelentette meg,¹¹⁷³ így minden ilyen cikket is vizsgálat tárgyává kell tennem.

¹¹⁶⁶ CSENGERY 1884/d, 422.

¹¹⁶⁷ GULYÁS 1978, 510.

¹¹⁶⁸ SZÁNTÓ 1984. 91–92, 284.

¹¹⁶⁹ FENYŐ 1971, 9.

¹¹⁷⁰ FENYŐ 1997, 326–328, 346–347, 368–369.

¹¹⁷¹ GERGELY 1982, 138–139.

¹¹⁷² E cikkek: ⊙[TREFORT Ágoston], *Ősiség I–II*, PH, 1847. május 28., 887. sz., 345; PH, 1847. május 30., 888. sz., 349; *ua.* = TREFORT 1882, 227–241; ⊙[TREFORT Ágoston], *Legközelebbi feladatunk I–V*, PH, 1847. január 26., 819. sz., 57; PH, 1847. február 2., 823. sz., 73; PH, 1847. február 9., 827. sz., 89; PH, 1847. február 18., 832. sz., 109; PH, 1847. március 4., 840. sz., 145; *ua.* = TREFORT 1882, 271–289.

¹¹⁷³ Lásd II/1. 2. 1. *Szerzőségi problémák*

II/1. 5. 2. Eötvös József

II/1. 5. 2. 1. Igeidő használat

II/1. 5. 2. 1. 1. Múlt idők

Az általam elemzett cikkeiben Eötvös József háromféle múlt időt – *-t* jeles múlt idő, *-á/-é* jeles múlt idő, \emptyset + *vala* jeles összetett múlt idő – használ, azok közül is leggyakrabban a *-t* jeles múlt időt, melynek az összes többi múlt időhöz viszonyított aránya 51–100% között mozog. A másik két, általa használt múlt időt kifejező igeidő közül az elbeszélő múlt egy kivételével minden általam elemzett cikkben megtalálható. Aránya ezekben 5,5–40%, míg a \emptyset + *vala* jeles összetett múlt idő csupán tizenegy írásban (1–11%) fordul elő. Eötvös használja publicisztikai írásaiban az elbeszélő múlt rövid magánhangzós változatát, ami az általam részletesen vizsgált Eötvös cikkek közül tizenben is megtalálható.

II/1. 5. 2. 1. 2. Jövő idők

A jövő idő kifejezésére Eötvös József mindhárom, a korban használatos eszközt – jelen idő, *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő, *-nd* jeles jövő idő – alkalmazza. A két, jövő időt kifejező igeidő közül a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő mind a húsz, általam elemzett cikkben előfordul (43–100%), míg az *-nd* jeles jövő idő a huszonhét cikkből csak tizenhétben (10–57%). Száma azok közül is csak egyben haladja meg a *fog* segédigés szerkezetes jövő idő számát, míg egyben a két igeidő aránya megegyezik. Minden további cikkben a *fog* segédigés szerkezetes igeidő aránya jóval magasabb a másik igeidőénél.

II/1. 5. 2. 2. Toldalékolás

II/1. 5. 2. 2. 1. Igejelek

A T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nók/-nők*, valamint *-nánk/-nénk* formáját is alkalmazza (*vezetnők, felvehetnénk*), melyek közül a korábbi – 1846. május előtti, vagyis még saját neve alatt megjelentett – cikkeiben a *-nánk/-nénk* változat csaknem kétszer olyan

gyakran szerepel, míg az 1847. január 1. utáni írásokban a *-nók/-nők* formát használja jóval sűrűbben. A két időpont közöttől származó, általam vizsgált cikkekben a *-nók/-nők*, és a *-nánk/-nénk* aránya körülbelül egyenlő. A T/1 *látók*, *nézők*-féle elbeszélő múltú formát is használja Eötvös írásaiban (*ringatók*), igaz ennek szokványosabb (*állánk*, *élvezénk*, *ajánlánk*) variánsa is gyakran előfordul nála.

II/1. 5. 2. 2. 2. Névszójelek

A T/3. birtokos személyjelet Eötvös csaknem minden esetben *-ok/-ök/-jok/-jök* formában használja, ezen személyjel *-uk/-ük* variánsára csak ritkán találni nála példát (*felállásukat*, *feladatuk*). A *maga* visszaható névmás T/3. alakjának nemcsak *magok*, hanem *maguk* alakját is használja, igaz a *magok* variáns jóval gyakrabban fordul elő nála, mint a *maguk* változat.

II/1. 5. 2. 3. Szóhasználat, helyesírás

A *-v/sz* tövű igék (*lesz*, *tesz*, *vesz* stb.), valamint a *megy* ige Eötvösnél E/3-ban esetenként *-n* ragot kap (*megyen*), de nem mindig.

A *művel* igét és származékait az 1846 májusa előtt keletkezett cikkekben három esetet kivéve (*mivelt*, *miveli*, *földművelők'*) *ü*-vel (*földművelés*, *műveltség*, *művelünk*), míg az 1846. május. 1. utáni írásokban túlnyomórészt *i*-vel írja (*miveltség*), de nem minden esetben (*földműves*). Az *állam* főnévnek az 1847. január 1. előtt *álladalom*, *állomány*, *közállomány*, *státus* és *ország* megfelelőit is használja, igaz ezek közül az *álladalom* csupán kétszer fordul elő az általam vizsgált cikkekben. 1847. január 1. után ugyanennek a főnévnek már csak *állomány* és *státus* megfelelőit használja. A *miként* szót és a *-ként* ragot 1844 júliusa és 1845. január 1. között hol *i*-vel, hol *é*-vel írja. A *mikéntet* ez idő alatt túlnyomórészt *é*-vel, a *-ként* ragot felerészben *é*-vel és ugyanilyen arányban *i*-vel használja. 1845. január 1. és 1846 májusa között az elemzett cikkekben mindkét nyelvi elemet egy esetet kivéve (*egyenkint*)¹¹⁷⁴ *-é*-vel (*miként*, *egyenként*, *megyénként*) írja. Az 1846 május 1. utáni írásokban a *miként* szót és a *-ként* ragot túlnyomórészt *-i*-vel (*mikint*, *évenkint*) használja. 1844 júliusa és 1845. január 1. között a *feladat* főnévnek *föladat* változatát alkalmazza kivétel nélkül. 1845 januárja és 1846 májusa között azonban már ugyanezen

¹¹⁷⁴ E. [EÖTVÖS József], *Jöjünk ki a' személyességekből*, PH, 1845. november 11., 571. sz., 313–314; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 204–210..

szó *feladat* és *feladás* variánsait használja, melyek közül a *feladás* változat jóval gyakrabban fordul elő nála. Az 1846. május 1. utáni cikkekben ugyanennek a két variánsnak a használata figyelhető meg, azonban ekkor már a *feladat* változat olvasható gyakrabban cikkeiben. A *közt* szót és származékait 1847. január 1. előtt keletkezett cikkeiben egy *t*-vel, 1847. január 1. utáni írásaiban pedig két *t*-vel írja (*közt*). A *közeledik* igének *közelg* változatát használja. 1845 áprilisa előtt az *összeg* főnévnek *öszeve*, 1847. január 1. után pedig *öszlet* megfelelőjét alkalmazza. A két időpont között keletkezett, általam is vizsgált cikkekben nem szerepel e szónak egyik megfelelője sem. A *legfeljebb* szónak *legfölebb* változatát, az *ugyanaz* szónak pedig *ugyanazon egy* és *azon egy* megfelelőit használja. Az *l* nyújtó hatása az *utolsó* szóban néha érvényesül írásaiban (*utósó*, *utólsó*). A *fel* igekötőnek *ö* magánhangzós variánsát is használja, igaz ritkábban, mint az *e* magánhangzós változatot. Ez alól csak az 1844-ben keletkezett cikkek jelentenek kivételt, melyek közül a *föl* változat többen is felülmúlja a *fel* variánst, illetve a *Népoktatás II* című írás.¹¹⁷⁵ A *fenn* igekötőt az 1845. augusztus 8. utáni cikkekben minden esetben *e*-vel és egy *n*-nel írja. 1845 áprilisa előtt azonban ezen igekötőnek *ö* magánhangzós variánsát is használja, igaz az egyes cikkekben a *fen* száma rendszerint ekkor is felülmúlja a *fönét*. Ezen írások egyikében a *fen-t fent* variánsában (*fentemlitett*),¹¹⁷⁶ egy másikban pedig a *fön-t fönn* változatában (*fönn elmondott*) használja.¹¹⁷⁷ A *föltétel* szót csak ritkán használja *e* magánhangzós (*feltétel*) variánsában. A palatalizált *l*-t időnként rosszul alkalmazza, egyszer az említett hang helyett sima *l*-t (*viszálkodásai*), máskor pedig sima *l* helyett palatalizált *l*-t (*távolságot*) használ. Összetett szavakban az *ön* előtagot rendszerint egy *n*-nel írja (*önerőnkhez*). A *talál* ige *találatot* *volna* szenvedő igeképzős alakja helyett a *találkozott volna* formát használja. Az *össze*, *összes* szavaknak 1845. szeptember 5. utáni cikkeiben nem használja *öszeve*, *öszeves* variánsait, ez időpont előtti írásaiban azonban igen.¹¹⁷⁸ 1847-es cikkeiben az *ilyen*, *olyan* mutató névmás helyett annak *illy*, *olly*, *ilyletén*, *ollyatén* variánsait használja, míg 1844 júliusa és 1846. május 12.¹¹⁷⁹ között ezek *ilyen*, *olyan*, és *illyes*, *ollyas* változatait is alkalmazza. A *foglalkozik* igének több változatát is alkalmazza (*foglalatoskodik*, *foglalkozik*, *foglalkozunk*). A *körülmény* főnév *környülmény*

¹¹⁷⁵ *** [EÖTVÖS József], *Népoktatás II*, PH, 1846. május 29., 683. sz., 365; *ua.* = EÖTVÖS 1976/b, 284–287.

¹¹⁷⁶ E. [EÖTVÖS József], *A' B. P. Híradóról*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55–56; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 73–77.

¹¹⁷⁷ E. [EÖTVÖS József], *Centralisatio 's valóságos municipalis rendszer*, PH, 1845. január 9., 420. sz., 15–16.

¹¹⁷⁸ A vizsgált cikkek közül az utolsó ilyen: E. [EÖTVÖS József], *I – Jöjjünk tisztába*, PH, 1845. szeptember 5., 533. sz., 157; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 176–180.

¹¹⁷⁹ A vizsgált cikkek közül az utolsó ilyen: *** [EÖTVÖS József], *Népoktatási ügy I*, PH, 1846. május 12., 673. sz., 323–324; *ua.* = EÖTVÖS 1976/b, 279–283.

megfelelőjét is használja, igaz, a *körülmény* variáns gyakrabban szerepel nála, 1845. november 11. előtt pedig kizárólag ezt használja.¹¹⁸⁰ A *magas* melléknevet *magos* változatában alkalmazza. A *növel* igét többnyire *nevel* variánsában használja. A *hiány* szót túlnyomórészt ebben a variánsában használja, azonban néha esetben *hijány* változatában is alkalmazza.¹¹⁸¹ A *vissza* igekötőt rendszerint két *sz-szel* olvashatjuk nála (*visszatérnek*, *visszatér*). A *visszhang* főnevet rendszerint egy *sz-szel* írja (*viszhang*). Az *előd* főnév helyett annak *eldőd* variánsát alkalmazza. A *szétdarabol* igét ebben a formában használja, míg Trefornál és Irinyinél, valamint néha Csengerynél is ennek *eldarabol* variánsát olvashatjuk. Az *őszpontosul* igének *központosul* változatát is alkalmazza. A *fenntart* igének és származékainak *fentart*, *feltart*, *föltart* (*tartathatik föl*, *fel nem tartható*, *fentartására*) variánsait alkalmazza. A *bizalom* szónak *bizodalom* megfelelőjét használja. A *hív* ige egyik származékát egy esetben *felhiják* formában írja le.¹¹⁸² Egyes igéket időnként iktelenül ragoz (*terjedez*, *háromol*). A *gyenge* főnevet túlnyomórészt *ö* magánhangzós variánsában használja (*gyöngö*). A *javasol* ige és származékai mellett a *javall* igét és származékait (*javallat*, *javaltattak*) is alkalmazza. A *kell* ige esetében ritkán, de használja az elemisméltlése formát (*kelletik*).¹¹⁸³ Az *ad* igét egyszer *ád* változatában olvashatjuk nála.¹¹⁸⁴ Az *összefoglal* igének *összefog* (*fogjuk össze*) variánsát és *összevon* (*vonjuk össze*) megfelelőjét is alkalmazza. A *siker* főnevet és származékait néha *ü* magánhangzós variánsaiban alkalmazza (*süker*), mint ahogyan az *üdv* szót és származékait (*legüdvösebb*, *üdvösen*) is. Az *egyaránt* szónak *egyiránt* megfelelőjét használja. A *lelkiismeret* főnevet ebben a változatban olvashatjuk nála. A *hallgatózik* igét *hallgatódzik* (*hallgatódzunk*) formában használja. A *felsőbb* melléknevet minden esetben *e* magánhangzóval használja (*felsőbb*, *legfelsőbb*). Az *osztodik* igét *osztakozik* és *osztokodik* változataiban használja (*osztakozzék*, *osztokodom*). A *kijelöl* igének *kijelel* megfelelőjét is alkalmazza. A *kifejlődik* ige helyett annak *kifejlik* változatát olvashatjuk nála, míg az *irányít* igének *irányoz* variánsát. A *személyiség* főnévnek *személyesség* megfelelőjét használja. Az *óhajt*, *felsőhajt*, *óriási*, *sóvárog* szavakat rövid *o*-val (*ohajt*, *felsőhajt*, *óriási*, *sóvárognak*) írja. Az *összefog* ige helyett annak *összefűz* megfelelőjét alkalmazza (*fűz össze*). Az *erősödik*

¹¹⁸⁰ Az első vizsgált cikk, melyben megjelenik: E. [EÖTVÖS József], *Jöjünk ki a' személyességekből*, PH, 1845. november 11., 571. sz., 313–314; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 204–210.

¹¹⁸¹ Egy esetben a *hiány* főnév egyik származékát palatalizálatlanul használja Eötvös: *hijározni*. (E. [EÖTVÖS József], *A' B. P. Híradóról*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55–56; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 73–77.)

¹¹⁸² E. [EÖTVÖS József], *A' B. P. Híradóról*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55–56; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 73–77.

¹¹⁸³ Lásd például E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer IV*, PH, 1844. július 25., 372. sz., 503–504.

¹¹⁸⁴ E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer IV*, PH, 1844. július 25., 372. sz., 503–504.

igének *erősbül* változatát (*erősbülhet*) használja. A *hon* szót néha két *n*-nel (*honnhagyá*), a *hosszú* melléknevet pedig túlnyomórészt két *sz*-szel írja. Az *oltalmaz* igét ebben a formában használja.¹¹⁸⁵ A *tökéletes* melléknév és származékai mellett annak *tökélyes* megfelelőjét és variánsait (*tökélyei*, *tökélyre*, *tökéletesen*) is alkalmazza. Az *Észak-Amerika* földrajzi nevet rendszerint *Éjszakamerika* formában írja, míg az *Amerika* földrajzi nevet egyszer *Amérika* formában olvashatjuk nála.¹¹⁸⁶ A *szándék* szót rendszeresen *szándok* formában használja. A *fennmarad* szónak *fölmarad* (*fölmaradás*)¹¹⁸⁷ és *fenmarad* (*fenmaradt*)¹¹⁸⁸ megfelelőjét használja. Az *elvonatkoztat* igének *elvonatkozik* megfelelőjét (*elvonatkozunk*) alkalmazza.¹¹⁸⁹ Az *általában véve* kifejezést *általánvéve* formában használja.¹¹⁹⁰ Rendkívül gyakran alkalmazza a *felfogásom szerint* kifejezést gondolatai felvezetésére. A *mi* személyes névmást többször is *minmagunk* formában használja. A *per* főnevet *e* magánhangzóval olvashatjuk nála.

II/1. 5. 2. 4. Stilisztikai elemzés

Eötvös József publicisztikai írásaiban Csengery Antalhoz és Trefort Ágostonhoz hasonlóan egyszerűen és tömören adja elő mondanivalóját. Érvelése mindig világos és áttekinthető, logikus és átgondolt. Gyakran idéz külföldi szerzők műveiből gondolatainak alátámasztása céljából. Gyakrabban, mint Csengery, de jóval ritkábban, és nem olyan mértékben, mint Szalay László. Ezen idézeteket sohasem öncélúan, hanem mindig meghatározott cél elérése érdekében építi be cikkeibe. Szépirodalom ellenére publicisztikai írásaiban általában nem használ bonyolult képeket, hosszú anekdotákat, mindig csak a téma megértéséhez feltétlenül szükséges elemeket osztja meg az olvasóval.

Eötvös gyakran folytat polémiát a konzervatívokkal, és centralista társaihoz hasonlóan maró gúnnyal viseltetik irántuk. Polemikus írásaiban a lehető legnagyobb alaposággal szedi darabokra vitapartnerei írásait. Mélyrehatóan elemzi azokat, majd saját számításokkal, gyakran ellenfelei adatait is használva cáfolja a konzervatívok cikkeiben írottakat. Sűrűn alkalmazza írásaiban azt a módszert, hogy egymással összefüggő kérdések

¹¹⁸⁵ E. [EÖTVÖS József], *Központosítás és helyhatósági rendszer II*, PH, 1844. július 11., 368. sz., 469–470.

¹¹⁸⁶ E. [EÖTVÖS József], *A' B. P. Híradónak válasz*, PH, 1844. augusztus 29., 382. sz., 591–592; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 35–42.

¹¹⁸⁷ E. [EÖTVÖS József], *Centralisatio 's valóságos municipalis rendszer*, PH, 1845. január 9., 420. sz., 15–16.

¹¹⁸⁸ *** [EÖTVÖS József], *Agricola' levele*, PH, 1846. április 10., 656. sz., 243;

¹¹⁸⁹ E. [EÖTVÖS József], *Centralisatio 's valóságos municipalis rendszer*, PH, 1845. január 9., 420. sz., 15–16.

¹¹⁹⁰ E. [EÖTVÖS József], *A' B. P. Híradóról*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55–56; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 73–77.

sorát teszi fel egy-egy állítással kapcsolatban, hogy így cáfolja meg az éppen adott kijelentés érvényességét. Publicisztikai írásaiban rendszerint a csoportképviselési beszédmódot használja, E/1-ben jobbára csak az *Agicola leveleiben* ír. A konzervatívokat írásaiban többnyire önözi, az olvasókat viszont soha nem szólítja meg közvetlenül.

Eötvös József kiváló újságíró képét mutatja a *Pesti Hirlapban*, amihez egyszerű, tömör publicisztikai stílusa mellett cikkei gondosan kidolgozott gondolatmenete, valamint a szerző átlagon felüli műveltsége is hozzájárult.

II/1. 5. 2. 5. Érdeklődési köre, gyakori témái

Talán Fenyő István sorai érzékeltetik a legjobban, hogy Eötvös József publicisztikai írásai milyen széles területet ölelnek fel: „A centralista Pesti Hirlap eszmei alaptörekvésén elsősorban Eötvös vezércikkei szólaltatták meg, olyan politikai gondolatrendszert képviselve, melynek szemléleti egysége, szempontjainak logikai koherenciája, átfogó hazai és világpolitikai horizontja, társadalomkritikájának és reformjavaslatainak polgári minősége kivételes értékű volt a kor magyar közírásában. Eötvös e cikkekben egy minden ízében szerves szisztémával lépett fel, a jövőndő magyar államának összefüggő struktúráját rajzolva meg. [...] Cikkeinek nagy részét bizonyos átdolgozással azért is volt képes 1846 folyamán *Reform* címmel összegyűjtve kiadni, mert összeszerkesztésükkel nem volt nehéz dolga – azok a rendszer pontosságával illeszkednek egymásba.”¹¹⁹¹ Eötvös tehát egy, az átalakulás minden apró részletére kiterjedő, átfogó reformprogramot dolgozott ki. Centralizáció, polgári önkormányzat, alkotmányosság, parlamentnek felelős kormány, népképviselő, bírói és közigazgatási szakértelem, közteherviselés, ösiség eltörlése, pauperizmus, örökváltság, közlekedési eszközök; csupa olyan téma, mellyel kapcsolatban Eötvösnek ki kellett alakítania a saját véleményét. Majd elképzeléseit ki is kellett fejtenie a Pesti Hirlap hasábjain. Eötvös meg is tette ezt, és szinte minden, a korban fontosnak tartott témához hozzászólt. Mindemellett arról is van tudomásunk, hogy Eötvös *Irodalmi ismertetőt* írt a lapba¹¹⁹², valamint, hogy a természettudományok iránt is érdeklődött,¹¹⁹³ így gyakorlatilag bármilyen témával kapcsolatban felbukkanhat eddig ismeretlen Eötvös cikk a Pesti Hirlapban.

¹¹⁹¹ FENYŐ 1997, 257.

¹¹⁹² EÖTVÖS József, *Petőfi Sándor összes költeményei*, PH, 1847. május 14., 880. sz., 315; *ua.* = EÖTVÖS 1976/b, 56–60.

¹¹⁹³ BÉNYEI 1972, 200.

II/1. 5. 2. 6. Tartózkodási hely

Eötvös József a vizsgált időszakban a Habsburg Birodalom határain kívül mindössze egyszer tartózkodott. Csengery és Szalay társaságában 1845-ben tett ott körutazást. Ennek pontos időpontját nem ismerjük.¹¹⁹⁴ Az 1843–44-es országgyűlés 1844. novemberi bezárásáig Pozsonyban tartózkodott, azonban cikkeit onnan is rendszeresen küldte a lapba.

II/1. 5. 2. 7. Aláírás- és szignó használat

Gulyás Pál szerint Eötvös József a következő írói álneveket használta: Agricola; B. E. J.; Egy magyar államférfiú; T. Á.; Tivadar.¹¹⁹⁵ Sz. Debreczeni Kornélia csak egyetlen jelet tesz hozzá az előbb említettekhez: E.¹¹⁹⁶ Az 1845. november 18-ai ellenzéki értekezletig Eötvös jobbra ezzel az E. szignóval jelölte Pesti Hírlap-beli cikkeit. Ezt követően viszont írásait rendszerint *** jellel látta el.¹¹⁹⁷ Teljes névaláírással csak ritkán élt,¹¹⁹⁸ ahogy névtelen cikkeket is csak néhányszor jelentetett meg.¹¹⁹⁹ Jelenleg minden E. és *** jellel ellátott cikket, és minden *Agricola levelet* Eötvösnek tulajdonítunk. Azonosítatlan cikkei felbukkanására így leginkább a többi említett jel alatt, illetve az aláírás és jel nélkül megjelent írások között számíthatunk.

¹¹⁹⁴ SZÁNTÓ 1984, 49.

¹¹⁹⁵ GULYÁS 1978, 544.

¹¹⁹⁶ SZ. DEBRECZENI 1992, 554.

¹¹⁹⁷ FENYŐ 1971, 8–9.

¹¹⁹⁸ EÖTVÖS József, *Petőfi Sándor összes költeményei*, PH, 1847. május 14., 880. sz., 315; *ua.* = EÖTVÖS 1976/b, 56–60.

¹¹⁹⁹ EÖTVÖS József, *II További észrevételek a' B–P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 14., 573. sz., 321; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 216–220; Uő, *III További észrevételek a' B P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 16., 574. sz., 325; *ua.* = EÖTVÖS 1978, II, 220–224; Uő, *IV További észrevételek a' B.P. Híradó' irányában*, PH, 1845. november 18., 575 sz., 329.

II/1. 5. 3. Irinyi József

II/1. 5. 3. 1. Igeidő használat

II/1. 5. 3. 1. 1. Múlt idők

Irinyi József háromféle múlt időt használ cikkeiben, melyek közül leggyakrabban a *-t* jeles múlt idő fordul elő. Ez minden cikkében megtalálható, és az összes múlt idejű igealak 57–100%-át teszi ki. Ráadásul a tizenhét cikk közül tizenkettőben 80% fölötti az egyszerű múlt többi igeidőhöz viszonyított aránya. Ennél csupán Kemény Zsigmond és Szalay László cikkeiben mutatkozik nagyobb túlsúly az egyszerű múlt javára. Az *-á/-é* jeles múlt idő tizennégy Irinyi-cikkben található meg, a többi múlthoz viszonyított arány e cikkekben 7–43% között mozog, de két írás kivételével 25% alatt marad. Irinyi ezeken kívül még a *Ø + vala* jeles összetett múlt időt is használja, ami azonban csak három írásában fordul elő (4–6%). E cikkek sorában az utolsó 1845. március 30-án jelent meg,¹²⁰⁰ vagyis Irinyi ezt követő cikkeiben csupán az egyszerű és az elbeszélő múltakat használja, ami egyetlen más centralistára sem jellemző.

II/1. 5. 3. 1. 2. Jövő idők

A jövő idő kifejezésére Irinyi József mindhárom, a korban használatos eszközt – jelen idő, *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő, *-nd* jeles jövő idő – alkalmazza. A két, jövő időt kifejező igeidő közül azonban az *-nd* jeles a tizenhét Irinyi-cikk közül csak háromban fordul elő, és ezekben is csupán egy-egy igealak képviseli ezt az igeidőt (9–12,5%). Ez az arány még a Szalay László cikkeiben a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő javára megmutatókozó dominanciát is felülmúlja.

¹²⁰⁰ I. J. [IRINYI József], *A' státuspapírok' kamatainak megváltoztatása*, PH, 1845. március 30., 443. sz., 205–206.

II/1. 5. 3. 2. Toldalékolás

II/1. 5. 3. 2. 1. Igejelek

Írinyi a T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nók/-nők*, valamint *-nánk/-nénk* formáját is alkalmazza (*hallanánk, foglalkodnánk, keresnők*), melyek közül a korban igénytelenebbnek tartott *-nánk/-nénk* forma jóval gyakrabban szerepel nála. Emellett Írinyi elbeszélő múltban a T/1. *látók, nézők*-féle formáját (*mondók*) is alkalmazza.

Csengeryhez és Szalayhoz hasonlóan egy esetben furcsán vegyíti az *-nd* jeles jövő idő és az egyszerű múlt idő jeleit (*jutandott*).

II/1. 5. 3. 2. 2. Névszójelek

A T/3. birtokos személyjel *-ok/-ök/-jok/-jök* formája mellett az *-uk/-ük* formát is alkalmazza (*önállóságuk*), igaz túlnyomórészt az *-ok/-ök/-jok/-jök* formát használja. A *maga* visszaható névmás T/3. alakját csak *magok* formában olvashatjuk nála.

II/1. 5. 3. 3. Szóhasználat, helyesírás

A *v/sz* tövű igék (*lesz, tesz, vesz stb.*), valamint a *megy* ige Írinyinél rendszerint *-n* ragot kapnak, igaz nem minden esetben.

A *fel* igekötőt szinte kivétel nélkül *e* magánhangzós variánsában használja. A *fenn* igekötőt egy *-n*-nel írja. A *kell* ige esetében időnként elemisméltlése formát alkalmaz (*kelletik*), de az elemisméltlés nélküli formát gyakrabban használja. Az *összes* szót *öszves* variánsában is használja, igaz jóval ritkábban. Az *össze* és a *vissza* igekötőket, valamint a *hosszú* melléknevet rendszerint két *sz-szel* írja, bár az *össze* igekötőnek *öszve* variánsát is alkalmazza. A *közt* szót és származékait rendszerint egy *t*-vel írja. A *mível* igét és származékait hol *-ü*-vel, hol *-i*-vel írja (*müveltségi, miveletlen*), a két variáns aránya körülbelül megegyezik. A *szabadelvü* szót *szabadelmü* változatában is alkalmazza. A *szétdarabol, feldarabol* igét *eldarabol* variánsában olvashatjuk nála. Az *óhajt* igét néha *o*-val írja (*ohajtjuk*), míg az *óvakodik* igét és származékait hosszú *ó*-val (*óvakodó*). A *fentebbi* határozószót *felebbi, fönebbi, fenebbi, fölebbi* variánsaiban alkalmazza. Az *üzen* igét és származékait *i* magánhangzós variánsaiban (*hadizenés*) olvashatjuk nála. A *feladat* főnevet ebben a változatában alkalmazza, míg a *lelkiismeret* szót *lelkiösmeret* formában

olvashatjuk nála. A *kijelöl* ige származékait *e* magánhangzós variánsaikban (*kijeleltetett*) alkalmazza. A *-ként* ragot *i* magánhangzós változatában (*lassankint*) körülbelül ugyanolyan arányban használja míg a *miként* szót csak ebben a variánsában, igaz, az elemzett cikkekben csak kétszer találkozhatunk *e* szóval. Az *egyaránt* szónak többnyire *egyiránt* variánsát alkalmazza. A *hiány* szó többnyire ebben a formában olvasható cikkeiben, néha azonban *hijány* formában írja. Egyes ikés igéket időnként iktelenül ragoz (*foly*, *befoly*, *létez*). A *magán* szó *n* betűje helyett néha *ny*-et ír (*magány uton*). Összetett szavakban az *ön* előtagot egy *n*-nel írja. A *polgárság* főnév helyett a *polgári társaság* szókapcsolatot használja. A *hiába* szót *hijában* variánsában is alkalmazza. *Intézkedés* értelemben az *intézmény* szót használja. Az *észak* szónak *éjszak* variánsát alkalmazza, az *újonnan* szónak pedig *ujdon* megfelelőjét. A *fenntart* igének *fentart* változatát használja, az *ugyanaz* szónak pedig *ugyanazon egy* megfelelőjét. *Jegyzet* értelemben a *jegyzés*, *egyéniség* értelemben az *egyediség* szót alkalmazza. A *megválaszt* igét *el* igekötővel (*elválasztotta*) használja. A *tökéletes* melléknevet *tökélyes* formában is használja. Az *állam* szónak *státus* és *ország* megfelelőit olvashatjuk cikkeiben. Az *erőlködik* igében nem érvényesül nála az *l* nyújtó hatása (*erőlködünk*), a *holnap* (*hólnapi nap*) és az utolsó (*utolsó*, *utósó*) szavakban azonban néha igen. A *felett* szónak *fölött* variánsát is alkalmazza néha, ahogyan a *feltétel* főnének *föltétel* variánsát is. *Viszonylagos* értelemben a *viszonyos*; *érintkezik* értelemben a *közlekedik* szót használja. A *gyöngye* melléknevet és származékait *e* magánhangzós változatukban is olvashatjuk cikkeiben. A *fennmarad* igének *fenmarad*, a *futkos* igének *futos* megfelelőjét alkalmazza. Az *illy*, *olly* mutató névmásnak *ilyen*, *ollyan* és ritkábban *illyes*, *ollyas* változatait is használja. Az *összpontosít* igét egy *sz-szel* olvashatjuk nála. *Magyarország* értelemben a *Hunnia* tulajdonnevet is használja. Az *iktat* szót csak ebben a variánsában alkalmazza, a *nő* ige származékait pedig csak *ö* magánhangzós (*növekedhetik*, *növelésére*) variánsaiban. *Veszélyeztetés* értelemben a *veszélyezés*; *okos*, *elmés* értelemben az *eszélyes* főnevet használja. A *tanulságos* melléknévnek *tanuságos* megfelelőjét alkalmazza. A *kicsi* melléknévnek előszeretettel alkalmazza *apróságos* szinonimáját. Az *ugyde* kötőszót *azonban*, *ám* értelemben használja. A *gabona* szónak nem használja *gabna* változatát. Az *iffjú* melléknevet *if*. formában rövidíti. A *zsarolás* főnevet *zsarlás* (*zsarlása*) formában használja. Az *elismerjük* igét *meg* igekötővel alkalmazza (*megismerjük*). Az *összeg* főnevet *özveg* variánsában használja. A *körülmény* szót ebben a formában olvashatjuk nála, míg a *fejedelemség* és *önkéntes* szavakat *fejedelmiség* és *önkéntes* megfelelőikben. A *javasol* igének nem használja *javall* variánsát.

II/1. 5. 3. 4. Stilisztikai elemzés

Irinyi József csakúgy, mint Csengery, a style coupé mestere volt. Ezt a stílust Fenyő István szerint utazásai során a franciáktól sajátította el.¹²⁰¹ Ez az írásmód már eleve szentenciózus, de Irinyi önmagában is kedvelte a szentenciákat és az aforizmákat. Ezek alkalmazásával Fenyő szerint Irinyi nem csupán francia mestereit, hanem Eötvös Józsefet is követte.¹²⁰² Irinyi mondanivalóját tehát rövid, tömör mondatokkal írta le, bonyolult képeket csak ritkán használt, és a hosszabb történetek és anekdoták alkalmazása sem volt jellemző publicisztikájára. Cikkei terjedelme mégis széles skálán mozog, írásai gyakran haladják meg a három hasáb terjedelmet, de nem ritka nála az egy hasáb hosszúságú cikk sem.

Irinyi cikkeiben rendszerint nem E/1-ben fejt ki mondanivalóját, hanem a csoportképviselési beszédmodot használja. Ellenfeleit és az olvasót is tegezi.

II/1. 5. 3. 5. Érdeklődési köre, gyakori témái

Irinyi kedvelt témáiról a lapban monogramjával jelölt cikkei segítségével alkothatunk képet. A *Külföld* rovat szerkesztése mellett leggyakrabban nagy jelentőségű külföldi – angliai és franciaországi – eseményekről tájékoztató, illetve ezeket kommentáló cikkeket írt.¹²⁰³ Emellett az átalakulási kérdéseket tárgyaló cikksorozatot is írt, amiben a megyerendszer hatáskörének csökkentéséről, és a parlamentnek felelős kormány, valamint az országgyűlés jövőbeli feladatairól értekezett.¹²⁰⁴ A centralistákhoz hasonlóan ő is

¹²⁰¹ FENYŐ 1998, 267.

¹²⁰² FENYŐ 1998, 267. Irinyi stílusához lásd még OLTVÁNYI 1994, 151.

¹²⁰³ Ilyen cikkek például: I. J. [IRINYI József], *A' státuspapírok' kamatainak megváltoztatása*, PH, 1845. március 30., 443. sz., 205–206; I. J. [IRINYI József], *A' maynoothi bill*, PH, 1845. május 8., 465. sz., 301–302; I. J. [IRINYI József], *A' Párisi várerősítések*, PH, 1845. május 23., 473. sz., 338; I. J. [IRINYI József], *Az academiái közoktatás' terve Irlandban*, PH, 1845. május 25., 474. sz., 341; I. J. [IRINYI József], *Az uralkodó egyház Angliában*, PH, 1845. augusztus 5., 515. sz., 83–84; I. J. [IRINYI József], *Franciaország és külföldi szabadelvü ellenségei*, PH, 1846. augusztus 13., 725. sz., 97–98. Az elsőként említett cikk egy franciaországi eseményt tárgyal.

¹²⁰⁴ I. J. [IRINYI József], *Átalakulásunk I–IV*, PH, 1845. február 16. 431. sz., 104–105; PH, 1845. február 20., 432. sz., 113–114; PH, 1845. február 23., 433. sz., 123–124; PH, 1845. február 27., 434. sz., 131–132.

polemizált a konzervatívokkal,¹²⁰⁵ és az őt személyesen érintő kiadványokról irodalmi ismertetőket is írt.¹²⁰⁶

II/1. 5. 3. 6. Tartózkodási hely

A vizsgált időszakban Irinyi nem tartózkodott külföldön, és arról sincs adat, hogy a fővárost elhagyta volna.

II/1. 5. 3. 7. Aláírás- és szignó használat

Gulyás Pál és Sz. Debreczeni Kornélia által Irinyi Józsefnek tulajdonított álnevek, aláírások: Dunatiszai; Morion;¹²⁰⁷ I. J.; I. József.¹²⁰⁸ Egyéb, Irinyihez köthető szignóra más művekben sem találtam utalást.

II/1. 5. 4. Kemény Zsigmond

II/1. 5. 4. 1. Igeidő használat

II/1. 5. 4. 1. 1. Múlt idők

Az általam elemzett cikkeiben Kemény ötféle múlt időt használ – a *-t* jeles múlt időt, az *-á/-é* jeles múlt időt, valamint a \emptyset + *vala*, az *-á/-é*, + *vala*, és a *-t* + *volt* jeles összetett múlt időket –, azok közül is leggyakrabban a *-t* jeles múlt időt, melynek az összes többi múlt időhöz viszonyított aránya 60–100% között mozog. Az elbeszélő múlt idő a szóban forgó 20 cikkből tizenötben található meg, melyekben aránya 4–35% közötti, míg a \emptyset + *vala* jeles összetett múlt idő nyolc írásban (3–13%) fordul elő. Az *-á/-é*, + *vala* jeles múlt mindössze két (4%, 1%), a *-t* + *volt* jeles múlt idő pedig 1 (1%) cikkben fordul elő. Ez utóbbi két igeidőt ráadásul minden esetben csupán egy-egy igealak képviseli, számuk tehát elenyésző a többi igeidőéhez képest. Kemény Zsigmond cikkeiben tehát az egyszerű múlt

¹²⁰⁵ I. J. [IRINYI József], *Felelet a' Nemzeti Ujságnak*, PH, 1844. augusztus 18., 379. sz., 564–565; I. J. [IRINYI József], *A' Nemzeti Ujságnak*, PH, 1844. október 13., 395. sz., 701–702; I. J. [IRINYI József], *A' B. P. Híradó és a' communismus*, PH, 1846. december 31., 804. sz., 427–428.

¹²⁰⁶ I. J. [IRINYI József], *Irodalmi értesítő*, PH, 1845. november 21., 577. sz., 338–339; I. J. [IRINYI József], *Az országgyűlés' rendezése' ügyében*, PH, 1847. május. 16., 881. sz., 318–319.

¹²⁰⁷ GULYÁS 1978, 571.

¹²⁰⁸ SZ. DEBRECZENI 1992, 584.

idő arányaiban messze felülmúlja az összes többi, általa használt igeidő számát. A vizsgált szerzők közül ennél nagyobb fölény csupán Szalay László cikkeiben mutatkozik az egyszerű múlt javára.

II/1. 5. 4. 1. 2. Jövő idők

A jövő idő kifejezésére Kemény Zsigmond mindhárom, a korban használatos eszközt – jelen idő, *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő, *-nd* jeles jövő idő – alkalmazza, mégpedig oly módon, hogy az általam elemzett Kemény cikkek közül tizennyolcban mindkét, jövő időt kifejező igeidőre találunk példát, egyben pedig egyikre sem. Az említett tizennyolc cikk közül tizenegyben a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő van többségben, háromban pontosan ugyanolyan arányban fordulnak elő, míg négy cikkben az *-nd* jeles van többségben. Összességében tehát a *fog* segédigés jövő idő száma felülmúlja a másikat. A Kemény-cikkek azonosítása során az eredmények alapján azonban arra is tekintettel kell lenni, hogy a két igeidő aránya fordított is lehet.

II/1. 5. 4. 2. Toldalékolás

II/1. 5. 4. 2. 1. Igejelek

A T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nók/-nők*, valamint *-nánk/-nénk* formáját is alkalmazza (*csalódnánk, jutnánk, osztanók*). Ezek közül a korban igénytelenebbnek tartott *-nánk/-nénk* forma szerepel nála gyakrabban. A T/1. *látók, nézők*-féle elbeszélő múltú formát (*fogadók*) is használja Kemény.

II/1. 5. 4. 2. 2. Névszójelek

A T/3. birtokos személyjel *-ok/-ök/-jok/-jök* formája mellett az *-uk/-ük* változatot is alkalmazza (*értelmök, hirök-poruk*), igaz az *-ok/-ök/-jok/-jök* variánst jóval gyakrabban használja. Az *-uk/-ük* rag pedig csak elvétve fordul nála elő. Emellett nyelvjárási jelenségként jelentkezik Keménynél a T/3. birtokos személyjel *házak* 'házuk', *ökrek* 'ökrük'-féle formája (*gyümölcsüket*), igaz, ez szintén csak ritkán olvasható nála. A *maga* visszaható névmás T/3. alakját csak *magok* formában használja, annak *maguk* változatát nem alkalmazza publicisztikai írásaiban.

II/1. 5. 4. 3. Dialektológiai sajátosságok¹²⁰⁹

A *-v/sz* tövű igék (*lesz, tesz, vesz* stb.), valamint a *megy* ige Keménynél minden esetben *-n* ragot kap (*megyen*), ami annak tudható be, hogy Kemény az erdélyi Alvincon, vagyis a mezőségi nyelvjárási régió Maros-Küküllő vidéki nyelvjárás-csoportjának területén született. Nyelvjárási jelenségeként jelentkezik még írásaiban az *-l* hang nyújtó hatása is (*ótalmazom, erőködés*). A *folyik* és a *gyúlik* igéket szinte kivétel nélkül iktelenül ragozza (*foly be, innen foly, foly-e le, gyül össze*). A kijelentő mód T/1.-ben a felszólító módú formát használja, vagyis *-suk, -sük-öl* (*fosszátok meg, fosztjátok meg helyett*). A T/3. birtokos személyjel *házak* 'házuk', *ökrek* 'ökrük' -féle formáját is használja (*gyümölcsüket*), ami szintén a nyelvjárási jelenségek közé sorolható. Kemény írásaiban néhol gyenge *í*-zés is megvalósul (*évenként* helyett néha *ivenként*), ahogyan az *ö*-zésre is találunk nála példát (*pör, ösmertettek el*).

II/1. 5. 4. 4. Szóhasználat, helyesírás

A *fel* igekötőnek az 1847 októbere után keletkezett cikkeiben rendszerint *ö* magánhangzós variánsát használja, bár elvétve a *fel* változat is megtalálható írásaiban. Az említett időpont előtt azonban a két variánst körülbelül egyenlő elosztásban alkalmazza. A *fenn* igekötőnek *ö* használja a legtöbb variánsát az általam tanulmányozott szerzők közül (*fenn, fen, fönn, fön*). A *közt* szót egy *-t*-vel írja, ugyanúgy, ahogyan a *helyt* szót is. A *feljebb* határozószó és származékai helyett annak *felebb, fölebb, fönebb, fönnebb, fentebb*, változatait és származékait használja, melyek közül a *fönnebb* variáns szerepel leggyakrabban írásaiban. A *felett* határozószónak *fölött* variánsát is alkalmazza írásaiban. A *feladat* főnév helyett túlnyomóeszt annak *föladat* variánsát használja. A *művel* igét és származékait általában *-i* -vel írja, de előfordul nála ezeknek *-ü* magánhangzós változata is (*nagymiveltségü, művelt*). A *kijebb* határozószó helyett annak *külebb* variánsát, a *lendület, elpazarolt, polgárisodás, tanácskozás, csoport, villamosság, cselekvés, árnyalat, szándék, rendelet, szerződés, folyomány, közeleg, sugallat* szavak helyett rendszeresen azok *lengület, elpazérlott, polgárisodás, tanácskozmány, szerződmény, csoportozat, villányosság, cselekvény, árnyolat, szándok, rendelmény, folyadék, közelget, sugallás* megfelelőit használja. Kedveli a *túl*- előtagú szóösszetételeket (*tülbékétlen*), valamint a

¹²⁰⁹ Kemény nyelvjárásának sajátosságai KISS 2003, 296–302 alapján.

csalálmak, *vezércsillag*, *korigény* szavakat, melyeket több cikkében is előszeretettel alkalmaz. Az *állam* főnévnek *állomány*, *ország*, *státus*, megfelelőit használja. Az *össze* szót csak ebben a változatában használja, *öszve* variánsát tehát nem alkalmazza. A *miként* szót többnyire *é*-vel írja, ahogyan a *-ként* képzőt is (*évenként*), azonban az *évenként* határozószó szó eleji *é* betűje helyett időnként *i*-t ír (*ivenként*), így elmondható, hogy Kemény írásaiban néhol gyenge *i*-zés valósul meg, ami mezőségi nyelvjárásának eredménye.¹²¹⁰ Az *összeg* főnévnek főleg *öszlet* változatát használja, de az *öszveg* variáns is szerepel nála. Az *állandóan* időhatározószót *állandólag* formában használja. Az *ismer* igét és származékait a szó elején *ö*-vel írja (*ösmertettek el*),¹²¹¹ míg az *üdvözöl* igét *ö* helyett *e*-vel használja (*üdvezeltük*, *üdvezlem*), *ü* betűjét pedig néha *i*-re cseréli (*idves*). Kemény Zsigmondnál találunk példát ragegyszerűsítésre (*hasonlítások- és szóvirágokkal; republikánusok-, néplázitók- és munkaorganisálók*ból). A *játszani* ige helyett annak *játszodni* variánsát használja, az *ajánlkozik* igéből kihagyja az *l* betűt (*ajánkoznak*), a *foglalkoztat* igét *foglalataskodtat* változatában használja, míg a *panaszkodik* igét több változatban is alkalmazza (*panaszkodhatnak*, *panaszolkodik*). A *tárgyal* igét *tárgyaz* formában használja. A *körülmény* szónak *környülmény* változatát is alkalmazza. Az ország vezetőit rendszeresen *országglároknak* nevezi. Az *iktat* igét és származékait rendszerint *g*-vel írja (*igtat*), a *szétdarabol* szót pedig *eldarabol* és *földarabol* variánsaiban alkalmazza. A *magán* jelző *n* betűjét általában palatalizálja (*magány*), a *sínylődik* ige pedig *sinyledez* formában szerepel cikkeiben. A *kunyhó* főnevet *gunyhó* variánsában is használja. A *segítséget nyújt* szókapcsolat helyett annak *segédet nyújt* megfelelőjét alkalmazza. A *hosszu* melléknevet rendszerint két *sz*-szel írja. Az önözés során időnként a *kegyetek* szót használja. Az *összhang* és a *visszhang* szavakat rendszerint egy *sz*-szel írja. A *meghatároz* ige *meg* igekötője helyett *el* igekötőt használ. A *Magyarország* tulajdonnév helyett annak *Magyarhon* megfelelőjét alkalmazza. A *vissza* igekötőt csak ebben a variánsában használja, mint ahogy a *javasol* igét és származékait is. A *megismerés* ige helyett a *kitudás* igét, míg a *megállapít* ige helyett a *megállit* igét alkalmazza. A *fentart* ige származékait *föntart* változatban (*föntartói*) olvashatjuk nála. Az *összezavar* igét *összekever*, a *sarkkérdés* főnevet *kulcskérdés* értelemben használja. A *kinevet* ige *ki* igekötője helyett *le* igekötőt alkalmaz. A *gabona* főnevet ebben a változatában használja. A *megszámlál* igét *fel* igekötővel használja, a *virraszt* igét és származékait egy *r*-rel írja. A *műtét* szó helyett annak *műtétel*, a *tehermentesség* főnév helyett pedig annak *terümentesség* megfelelőjét

¹²¹⁰ KISS 2003, 296–302.

¹²¹¹ KEMÉNY Zsigmond, [c. n.], PH, 1848. május 31., 70. sz., 495–496.

alkalmazza. A *halmoz* igét *halmaz* variánsában olvashatjuk nála. Az *összpont* főnevet egy *sz-szel* írja.

II/1. 5. 4. 5. Stilisztikai elemzés

Kemény Zsigmond többnyire egyes szám első személyben adja elő a mondanivalóját, míg a csoportképviseleti beszédmodot csak ritkán használja. Az olvasókkal való együtt gondolkodás jegyében viszont gyakran ír többes számban. A konzervatívokkal ő is rendszeresen polemizál. E viták során maró gúnnyal viseltetik ellenfelei iránt, akiket hol önöz, hol tegez. Cikkeiben rendszeresen hivatkozik külföldi, főleg francia politikusokra, gondolkodókra, azonban ezt centralista társaitól eltérő módon teszi. A centralisták általában szó szerint idéznek e jeles szerzők műveiből, míg Kemény csak hozzávetőlegesen, a maga interpretációjában teszi ezt. Ráadásul néha oly módon, hogy azzal már önmagában is nevetségessé teszi az idézett szerzőt. A centralistáknál azonban az idézés célja rendszerint az, hogy az idézett szerző véleményével alátámasszák a sajátjukat.

Eötvös Józsefhez hasonlóan Kemény is gyakran tesz fel egymással összefüggő nagy számú kérdést, hogy ezek segítségével cáfolja meg egy adott kijelentés érvényességét. E kérdéseket, illetve a hasonló okokból ezekkel együtt használt rövid, tömondatszerű kijelentéseket Kemény rendszerint külön bekezdésekként tálalja. Ennek következtében nem ritka, hogy cikkeiben rövid, egysoros bekezdések sorát találjuk. Máshol viszont bonyolult képekkel és hasonlatokkal inkább az olvasók érzelmeire igyekszik hatni. Publicisztikai írásai így általában kettős arculatot mutatnak.

II/1. 5. 4. 6. Érdeklődési köre, gyakori témái

Kemény Zsigmond 1848. március 15-e előtt a Pesti Hirlapba írt cikkeinek jegyzékét már Fenyő István elkészítette: „*Eszmetöredékek a korteskedés és ellenszerei körül I–XII., Igénytelen szózat a maga idején, Ismételgessünk I–III., Montesquieu és I. Béla király I–III., Időjelek, Városi ügy III., Városi ügy, Városi ügy V–VI–VII–VIII., Február 4-ke és február 19-ke*”.¹²¹² Ez a lista az 1846. végén megjelent *Igénytelen nézetek az erdélyi úrbér iránt*

¹²¹² FENYŐ 1997, 356. Az *Időjelek* egy hat részből álló cikksorozat.

¹²¹³ című három részes cikksorozattal, illetve a *Még egy szó az utasítások körül*¹²¹⁴ cikkel lenne teljes. Az említett időszakból így 35 Kemény-cikket ismerünk. Kemény ezek alapján ekkor főleg a korteskedéssel, a választójog átalakításával, valamint az úrbér kérdéseivel foglalkozott. (A forradalom után értelemszerűen más kérdések is foglalkoztathatták Keményt.) Mindazonáltal érdeklődési köre alapján nem kizárt, hogy *Irodalmi ismertetőket* is írt a lapba.

II/1. 5. 4. 7. Tartózkodási hely

Kemény Zsigmond már 1846-os pesti tartózkodása idején állásajánlatot kapott a Pesti Hirlaptól,¹²¹⁵ majd ezt követően küldte első cikkét – még Erdélyből – 1846 őszén a lapba *Igénytelen nézetek az erdélyi úrbér iránt* címmel.¹²¹⁶ A lap 1847. január 7-i számából kiderül, hogy Kemény eddigre már aláírta a szerződést Csengeryvel.¹²¹⁷ Ennek értelmében 1847. május 6-tól¹²¹⁸ folyamatosan publikált is a lapban. Május 6. és az *Ellenzéki nyilatkozat* aláírása között végig a Pesten tartózkodott.

II/1. 5. 4. 8. Aláírás- és szignó használat

Gulyás Pál Kemény Zsigmonddal kapcsolatban csak a Gyerő Jenő álnevet említi.¹²¹⁹ Sz. Debreczeni Kornéliánál több Kemény Zsigmond által használt jelet is olvashatunk: – a. –; K.; K. Zs.; Malmy Ödön.¹²²⁰ Kemény Zsigmond 1848. március 15. után a Pesti Hirlapban használt jeleinek legteljesebb gyűjteményét Barla Gyula állította össze. Szerinte valószínűleg Kemény írt minden - a -; - a.-; -- a -; és - e - jelű cikket. E jeleket nemcsak, hogy Kemény használta a forradalom után, de akkor is jelentek meg a lapban. 1847. június 7. előtt tehát nem találkozhatom velük. Kemény Zsigmond aláírással a Pesti Hirlapban 1847-ből 30 cikket ismerünk, ami jócskán meghaladja a Kemény számára

¹²¹³ KEMÉNY Zsigmond, *Igénytelen nézetek az erdélyi úrbér iránt I–III*, PH, 1846. november 26., 785. sz., 349; PH, 1846. november 27., 786. sz., 353–354; PH, 1846. november 29., 787. sz., 357.

¹²¹⁴ KEMÉNY Zsigmond, *Még egy szó az utasítások körül*, PH, 1847. július 25., 920. sz., 57.

¹²¹⁵ FENYŐ 1997, 355.

¹²¹⁶ SZEGEDY-MASZÁK 1989, 315; BARLA 1970. 132.

¹²¹⁷ □, *Fővárosi újdonságok*, PH, 1847. január 7., 808. sz., 13.

¹²¹⁸ Ekkor jelent meg az *Eszmetörések a korteskedés és ellenszerei körül* első darabja. KEMÉNY Zsigmond, *Eszmetörések a korteskedés és ellenszerei körül I*, PH, 1847. május 6., 875. sz., 291–292.

¹²¹⁹ GULYÁS 1978, 578.

¹²²⁰ DEBRECZENI 1992, 593.

előírt évi 24 cikk alatti határt. Nem valószínű tehát, hogy Kemény aláírás nélkül, vagy jel alatt is jelentetett meg írásokat ebben az évben.

II/1. 5. 5. Szalay László

II/1. 5. 5. 1. Igeidő használat

II/1. 5. 5. 1. 1. Múlt idők

Szalay László ötféle múlt időt használ cikkeiben, melyek közül leggyakrabban a *-t* jeles múlt idő fordul elő. Ez mind a húsz részletesen elemzett cikkben megtalálható, és az összes múlt idejű igealak 67–100%-át teszi ki. Ráadásul a húsz cikk közül tizennyolcban 80%, míg tizenötben 90% vagy afölötti az egyszerű múlt többi igeidőhöz viszonyított aránya. Az *-á/-é* jeles múlt idő a húsz cikkből tizenhatban található meg, a többi múlt időhöz viszonyított aránya ezekben a cikkekben 2–33% között mozog, de három írás kivételével 8% alatt marad. Szalay ezeken kívül használ még három összetett múlt időt is, a \emptyset + *vala* jeles, az *-á/-é*, + *vala* jeles, valamint a *-t* + *volt* jeles összetett múltakat. A \emptyset + *vala* jeles múlt idő a húsz cikkből hatban fordul elő, melyekben az összes múlt időhöz viszonyított aránya 2–6%. Az *-á/-é*, + *vala* jeles összetett múltat csupán egyetlen cikkben egyetlen igealak képviseli (5%), míg a *-t* + *volt* jeles múlt idő hat cikkben fordul elő a húszból, ami ezen írásokban 2–11%-os aránynak felel meg. Szalay írásaiban tehát az egyszerű múlt idő olyan erős dominanciát mutat, mely egyetlen más centralista műveiben sem figyelhető meg. Ráadásul ez a túlsúly az 1847-es cikkekben minden addiginál erősebben és egyenletesebben mutatkozik meg, hiszen az egyszerű múlt aránya az ez időből vizsgált írásokban egyszer sem csökken 90% alá.

II/1. 5. 5. 1. 2. Jövő idők

A jövő idő kifejezésére Szalay László mindhárom, a korban használatos eszközt – jelen idő, *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő, *-nd* jeles jövő idő – alkalmazza. E két igeidő közül azonban az *-nd* jeles az elemzett 20 cikk közül csak négyben fordul elő, és azok közül is csak egyben – Szalay szerkesztőként való bemutatkozásakor, tehát legelső centralista Pesti Hírlap-beli cikkében – múlja felül a *fog* segédigés jövő időét. Ráadásul ez az arány 1847-ben még inkább a *fog* segédigés szerkezetes jövő idő javára tolódik el,

hiszen az ez időből vizsgált 10 cikkben mindössze egyszer jelentkezik az *-nd* jeles jövő idő (9%). Szalay László publicisztikai írásaiban tehát mind a múlt, mind a jövő idők közül egy-egy olyan fölényt mutat a többivel szemben, amelyhez hasonlót a centralista Pesti Hírlap munkatársai közül csak Irinyi József írásaiban figyelhetünk meg. Irinyi cikkeiben a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő még nagyobb fölényben van az *-nd* jeles jövő idő felett, mint Szalay írásaiban, viszont az egyszerű múlt dominanciája a többi múlt idővel szemben Szalaynál nagyobb.

II/1. 5. 5. 2. Toldalékolás

II/1. 5. 5. 2. 1. Igejelek

Szalay a T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nók/-nők*, valamint *-nánk/-nénk* formáját is alkalmazza (*hallanánk, foglalkodnánk, keresnők*), melyek közül a korban igénytelenebbnek tartott *-nánk/-nénk* forma szerepel nála gyakrabban. Csengeryhez és Irinyihez hasonlóan néha Szalay is furcsán vegyíti az *-nd* jeles jövő idő és az egyszerű múlt idő jeleit (*megtörténendett, visszaérkezendettem*).

II/1. 5. 5. 2. 2. Névszójelek

A T/3. birtokos személyjel *-ok/-ök/-jok/-jök* formája mellett az *-uk/-ük* formát is alkalmazza (*banquettjüket, munkásságukra*), igaz túlnyomórészt az *-ok/-ök/-jok/-jök* formát használja. A *maga* visszaható névmás T/3. alakját *magok* és *maguk* formában is alkalmazza, bár a két variáns közül a *magok* jóval gyakrabban szerepel cikkeiben.

II/1. 5. 5. 2. 3. Szóhasználat, helyesírás

A *v/sz* tövű igék (*lesz, tesz, vesz* stb.), valamint a *megy* ige Szalaynál rendszerint *-n* ragot kapnak, igaz nem minden esetben (*lesz*).

A *miként* szót rendszeresen *-i*-vel, *mikintek*, míg a képzett szavakban a *-ként* ragot többnyire *-i*-vel (*árnyékkint, fokonkint, évenkint*), de néha *-é*-vel (*estenként*) írja. Egyes esetekben az egyébként szokásos *-z* igeképző helyett *-l* (*korlátolni*), illetve *-d* (*foglalkodik, foglalkodjunk*) igeképzőt használ. A *fel* ige kötőt csak *e* magánhangzós variánsában használja. A *fenn* ige kötőt hol egy, hol pedig két *-n*-nel írja, igaz a kettő közül az egy *-n*-

nel írt változat szerepel gyakrabban nála. A *kell* ige esetében időnként elemisméltéses formát alkalmaz (*kelletik, kellessék*), de az elemisméltés nélküli formát gyakrabban használja. Az *összes* szót *öszves* variánsában is használja, igaz jóval ritkábban. Az *össze* és a *vissza* igekötőket, valamint a *hosszú* melléknevelt rendszerint két *sz*-szel írja. A *közt* szót és származékait az 1847. előtt keletkezett cikkekben túlnyomórészt egy *t*-vel, a későbbiekben azonban kivétel nélkül két *t*-vel írja (*köztt, szemköztt*). A *helyt* szót rendszerint két *t*-vel (*helytt*) olvashatjuk nála. Az *állam* főnév szinonímái közül Szalay a *státus*, az *állodalom* és az *ország* szavakat is használja. Néhány, a köznyelvben *-i*-vel használt szót *-ü*-vel ír (*ügyekezzünk, sükerrel*) – igaz, néha a siker főnév *i*-vel szerepel nála –, néhány olyan szót pedig, melyeket a köznyelvben *palatalizált l*-lel ejtünk, *-l*-lel ír (*korcsolázás*). A *művel* igét és származékait hol *-ü*-vel, hol *-i*-vel írja (*műveltség, mivelt*). A többi centralistától eltérően a *minap* határozószó *minapában* megfelelőjét is használja. Az *előd* főnevet rendszeresen *eldődnek*, míg a Csengery által *programm*-ként használt főnevet *programmának (programmájokba)* írja. Az *eldődeink* főnév helyett azonban egyszer annak *eleink* szinonimáját is használja.¹²²¹ A *feladat* főnév helyett annak *feladás*, a *példa* főnév helyett pedig többnyire annak *példány* változatát használja, míg az *illy, olly* mutató névmások mellett gyakran alkalmazza azok *illyes, ollyas*, illetve *ilyetén, ollyatén* változatait is. Az *üdvös* melléknevet ebben a változatában használja, míg a *feljebbi* melléknév helyett rendszerint annak *felebbi* variánsát, az *ugyanaz* szónak pedig *azonegy* megfelelőjét. A *hiszékeny* melléknevet *hiszelékeny* formában használja. Az *-l* nyújtó hatása néha Szalay műveiben is érvényesül (*utósó, erőködésnek*). A *gyenge* melléknév és származékai első magánhangzóját néha *ö*-nek írja. Az *egyébiránt* szót csak ebben a formában használja. Összetett szavakban az *ön*-előtagot 1847-es cikkeiben rendszerint két *-n*-nel írja (*önn-megelégedéssel, önnönmagok*), korábban azonban ez a nyelvi elem rendszerint egy *n*-nel szerepel nála. A *gyerek* főnév helyett egy esetben annak *gyerkőcze* megfelelőjét használja. A *hiába* szót *-j*-vel *hijába* formában írja. A *be* igekötőt néha *é*-vel írja (*bévallott*). A *lelkiismeret* főnévnek *lélekismeret* változatát használja. A *szerkesztés* szót ebben a formában alkalmazza. Az *este* szót *estve* variánsában is (*előestvéjén*) olvashatjuk nála. Az *óhaj* főnevet és származékait rövid *o*-val (*ohajtásom*) írja, ahogyan az *óvatos* melléknevet és származékait (*ovatossággal*) is. Az *eddig* főnevet *eddiglen* formában használja. A *felett* határozószónak nem alkalmazza *ö* magánhangzós (*fölött*) variánsát. Az egyes szám harmadik személyű, jelen idejű kijelentő módú létigének néha *vagyon*

¹²²¹ Sz. L. [SZALAY László], *Honosítás I*, PH, 1846. július 9., 705. sz., 17; *ua.* = SZALAY 1988, II, 189–193.

változatát is alkalmazza. A *segéd* főnevet *segítség* értelemben is használja. A *bizalom* főnév helyett annak *bizodalom* megfelelőjét alkalmazza. Az *elhagytam* igét igekötő nélkül (*hagyogattam*) használja, míg a meghatározó igét *el* igekötővel (*határozza el*). A *kesztyű* főnevet *keztü* formában olvashatjuk nála. Az *összefügg* igét és származékait ebben a variánsukban (*össze nem függő*) használja. A *tárgyal* igét és származékait *tárgyaz* változatukban alkalmazza. Az *észak* szót *éjszak* formában írja. A *fenyegetőzik* igét *fenyegetődzik* változatában olvashatjuk nála. A *születés* főnevet *szülemlés* variánsában használja, míg az *előző* szót *előbbeni* formában. A *feltétel* főnevet *feltét* változatában, a *javasol* igét és származékait *javall* variánsukban is alkalmazza. A *találkoztak* szót *találtattak* értelemben használja. A *fentart* igének csak az egy *n*-nel írt változatát alkalmazza, ahogyan a *fenmarad* igének is (*fenmaradván*). A *közönyös* melléknévet *n*-nel (*közönösség*) írja. *Saját maga* értelemben a *magamaga* szót használja. Hazája megnevezésére nem használja a *Magyarhon* tulajdonnevet, csak a *Magyarországot*. A *helyet foglal* szókapcsolatot *helyet fog* formában olvashatjuk nála. A *nyugat* főnevet ebben a variánsában használja. Az *azonosít* ige helyett annak *azonit* (*azonította*), a *sejt* ige helyett pedig annak *sejdit* megfelelőjét (*sejditette*), olvashatjuk nála. Az *iktat* igét ebben a változatában használja. A *szórszálhasogatással vádol* szókapcsolatot *-ról* raggal (*szórszálhasogatásról vádolnának*) is használja. Az *ugyde* szót *azonban, ám* értelemben használja. Az *imént* szót *imint* variánsában használja. A *zsinórmérték* szót *s*-sel írja (*sinórmértékül*). A *megoldás* főnevet *fel* igekötővel olvashatjuk nála (*feloldásra*), míg a *bajlódik* igét *bajlakodik* változatában (*bajlakodtunk*) használja. Egyes szavakban a köznyelvi *e* betű helyett *é*-t ír (*lészen, néki*). A *szerkesztetlen* melléknévet *szerkezetlen* formában olvashatjuk nála. A *tökéletes* melléknévenek nem használja tökéletes változatát, ahogyan a *magán* szónak sem magány variánsát. A *körülmény* és a *hiány* főneveket csak ezekben a variánsaikban alkalmazza. Találunk nála példát rageszserűsítésre is (*ellen- és rokonszenvek*).

II/1. 5. 5. 2. 4. Stilisztikai elemzés

Véleményem szerint Szalay volt a legkevésbé újságírónak való centralista. Publicisztikájában alig találjuk nyomát a Csengeryre olyannyira jellemző egyszerűségnek és tömörségnek. Cikkeiben gyakran olvashatunk bonyolult képeket, valamint hosszú, akár fél hasáb terjedelmű anekdotákat. Meglehetősen sűrűn idéz külföldi szerzők műveiből, illetve más államok törvénykönyveiből nagyobb lélegzetvételű részleteket is. Mindezt

azzal a céllal teszi, hogy ily módon támassza alá gondolatait, vagy éppen ezzel bizonyítsa ellenfelei tudatlanságát. A többi centralistához hasonlóan ő is gyakran polemizál a konzervatívokkal, és e viták közben rendszeresen űz gúnyt belőlük. Ahogy gondolatai megfogalmazása során, úgy gúnyolódás közben sem erőssége az egyszerűsége és tömörsége törekvés. Előfordul, hogy több bekezdésen át fejtegeti, miért nem alkalmasak a korabeli magyar konzervatívok politikai tevékenység folytatására. Mindezeknek köszönhetően cikkei gyakran haladják meg a három hasáb terjedelmet, miközben például Csengery és Trefort csak ritkán közöltek ilyen hosszú írásokat. Mégis Szalay László az egyik legmélyebben gondolkodó centralista volt. Fenyő István szavaival élve „Szalay a rendszeresség, a végiggondoltság, az erős, érett koncepció híve volt,” aki „megvetette a tisztázatlan, zavaros politikai rögtönzéseket.”¹²²² Abban, hogy Szalay válhatott az egyik – vagy talán a – legmélyebben gondolkodó centralistává, nagy szerepet játszott magasan átlagon felüli műveltsége is. Ő hívta fel a többi centralista figyelmét olyan neves korabeli gondolkodók műveire, mint Guizot, Thierry, Sismondi, Tocqueville vagy éppen Eduard Gans.¹²²³

Cikkeiben hol a csoport-képviselési beszédmódot használja, hol pedig egyes számban, ír. Az olvasót és a konzervatívokat nem mindig szólítja meg közvetlenül, de amikor ezt teszi, akkor az olvasókat rendszerint tegezi, míg a konzervatívokat általában önözi.

II/1. 5. 5. 2. 5. Érdeklődési köre, gyakori témái

Fenyő István szerint Szalay „a lapban mindenekelőtt az elvi tisztázás, az önmeghatározás, a fogalmi körülhatárolás munkáját vállalta magára.”¹²²⁴ Írásaiban Szalay szinte minden olyan kérdést érintett, melyet a centralisták fontosnak tartottak. Értekezett az ellenzék céljairól, a felelős kormányról, az alkotmányos központosításról, az országgyűlés reformjáról, a népképviseltről, a büntetőtörvénykönyvről, a büntetőeljárásról, a honosításról, Magyarország és Ausztria kapcsolatáról. Emellett számos cikket írt a reformellenzék, illetve a reformellenzék zömével szemben a centralisták védelmében. Szalay cikkeiben a szóba kerülő kérdéseket általában jogi szempontból tárgyalta, így az aláíratlan, vagy jellel ellátott cikkek elemzése során leginkább ilyen témájú írásokkal

¹²²² FENYŐ 1978, 32.

¹²²³ MANN 1982, 26.

¹²²⁴ FENYŐ 1997, 268.

kapcsolatban merülhet fel szerzőségének lehetősége. Szalay a történettudományok iránt is érdeklődött, és Pesti Hirlappal való kapcsolata idején is írt történelmi témájú – *Statusférfiak és szónokok könyve* – művet.¹²²⁵ Elképzelhető tehát, hogy ilyen tárgyú, valamint szépirodalmi témájú cikkeket is írt a lapba, hiszen korábban szépirodalommal is foglalkozott.¹²²⁶

II/1. 5. 5. 2. 6. Tartózkodási hely

Szalay László az általam vizsgált időszakban csak egyszer tartózkodott külföldön. Ekkor Eötvössel és Csengeryvel tettek körutazást Itáliában. Utazásuk pontos időpontját azonban nem ismerjük.¹²²⁷

II/1. 5. 5. 2. 7. Aláírás- és szignó használat

Szalay László általunk ismert cikkei többségét Sz. L. aláírással jelentette meg a Pesti Hirlapban. Gulyás Pál *Írói álnév lexikona*,¹²²⁸ illetve ennek kiegészítése¹²²⁹ sem említ más jelet. Szerkesztői tevékenysége folyamán azonban rendszerint névtelenül jelentette meg cikkeit.¹²³⁰ Ez alól kivételt csak a *Nyílt levél Triestből* című cikksorozata jelent, amelynek darabjait később is O.; illetve O. P. jel alatt publikálta.¹²³¹

¹²²⁵ SZALAY 1846.

¹²²⁶ ANTALFFY 1983, 18–25.

¹²²⁷ SZÁNTÓ 1984, 49.

¹²²⁸ GULYÁS 1978, 631.

¹²²⁹ DEBRECZENI 1992.

¹²³⁰ Lásd még II/1. 2. 1. *Szerzőségi problémák*

¹²³¹ O. [SZALAY László], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1844. szeptember 26., 390. sz., 657; O. [UŐ], *Nyílt levelek Triestből*, PH, 1845. augusztus 5., 515. sz., 83; *ua.* = SZALAY 1988, II, 79–82; O. [UŐ], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1845. augusztus 28., 528. sz., 137; *ua.* = SZALAY 1988, II, 83–85; O. [UŐ], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1845. szeptember 4., 532. sz., 153; *ua.* = SZALAY 1988, II, 86–89; O. [UŐ], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1846. szeptember 18., 746. sz., 187; *ua.* = SZALAY 1988, II, 209–212. Szalay ilyen címmel O. P. szignó alatt is írt: O. P., [UŐ], *Nyílt levél Triestből*, PH, 1845. január 23., 424. sz., 48–49.

II/1. 5. 6. Trefort Ágoston

II/1. 5. 6. 1. Igeidő használat

II/1. 5. 6. 1. 1. Múlt idők

Trefort Ágoston publicisztikai írásaiban négyféle múlt időt használ: az egyszerű és elbeszélő múlt idők mellett a \emptyset + *vala* jeles és az *-á/-é* + *vala* jeles összetett múltakat. Az egyszerű múlt idő Trefort általam részletesen vizsgált cikkei közül mindegyikben jelen van. Az elbeszélő múlt idő a huszonkét cikkből csupán tizenötben, míg a \emptyset + *vala* jeles összetett múlt idő ugyanezen cikkek közül csak kilencben fordul elő. Az *-á/-é* + *vala* jeles múlt időt egyetlen cikkben egyetlen igealak (6%) képviseli. Az egyszerű múlt időnek a többi múlt időhöz viszonyított túlnyomó fölényét mutatja az egyes cikkekben található múlt idejű igealakok egymáshoz viszonyított aránya is. Az egyszerű múlt idő aránya a többi múlt időéhez képest 50–100% között mozog, míg az elbeszélő múlt időnél ugyanez az arány azokban a cikkekben, melyekben előfordul 8–50% közötti, igaz abban a cikkben, melyben a két szóban forgó múlt idő aránya megegyezik, mindkettőt csupán egy-egy igealak képviseli. A \emptyset + *vala* jeles összetett múlt idő többi múlt időhöz viszonyított aránya is csupán 2,5–17%. Az általam elemzett Trefort cikkek közül háromban az elbeszélő múlt rövid magánhangzós változata (*monda, igényelhete*) is megtalálható, azonban előfordulása meg sem közelíti azt a gyakoriságot, mely Csengery Antal és Eötvös József cikkeiben figyelhető meg.

II/1. 5. 6. 1. 2. Jövő idők

A jövő idő kifejezésére Trefort Ágoston mindhárom, a korban használatos eszközt – jelen idő, *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő, *-nd* jeles jövő idő – alkalmazza. Igaz az általam elemzett cikkek közül az egyik cikkben a két jövő időt kifejező igeidő egyike sem található meg. Az *-nd* jeles jövő idő a fennmaradó huszonegy cikk közül is csak tizenkilencben fordul elő. E cikkekben az *-nd* jeles jövő idő aránya a másik jövő időéhez képest 17–75% között mozog, mégpedig oly módon, hogy az *-nd* jeles jövő idő száma öt cikkben is felülmúlja a másik igeidő számát. A két jövő idő egymáshoz viszonyított aránya így meglehetősen kiegyenlített képet mutat Trefort publicisztikai

írásaiban. Igaz nem annyira kiegyenlítettet, mint ahogy azt korábban Csengerynél láthattuk.

II/1. 5. 6. 2. Toldalékolás

II/1. 5. 6. 2. 1. Igejelek

Trefort a T/1. feltételes módú, jelen idejű igejelnek *-nók/-nők* formáját jóval gyakrabban használja (*fognók*) a *-nánk/-nénk* variánsnál (*mondhatnánk*), mely az elemzett cikkekben szinte alig fordul elő. Emellett Trefort kizárólagos gyakorisággal alkalmazza elbeszélő múltban a T/1. *látók, nézők*-féle formáját is (*mondók*).

II/1. 5. 6. 2. 2. Névszójelek

A T/3. birtokos személyjelnek Trefort túlnyomórészt *-ok/-ök/-jok/-jök* variánsát alkalmazza, csakúgy, ahogyan a *maga* visszaható névmás T/3. alakja esetében is szinte kivétel nélkül a *magok* formát használja.

II/1. 5. 6. 3. Dialektológiai sajátosságok¹²³²

Trefort Ágoston Homonnán látta meg a napvilágot. Ez a település az északkeleti nyelvjárási régió ungi nyelvjárás csoportjához tartozik, aminek köszönhetően Trefort írásaiban több ehhez a nyelvjáráshoz köthető sajátosság figyelhető meg.

Az *l, r, j*, hangok nyújtó hatása igen erős tendencia ezen a nyelvjárási területen; ez a jelenség Trefort cikkeiben is megfigyelhető (*legutósó, utójára*), igaz nem kizárólagos gyakorisággal (*legutolszor, utoljára*). Néhány egy szótagú ige alapalakjában *-n* rag jelentkezik (*teszen, leszen, veszen, megyen stb.*), azonban nem minden esetben, hiszen Trefort írásaiban előfordulnak ezek az igék *n*-rag nélkül is (*tesz, lesz, vesz*).

Az északkeleti nyelvjárási régió ungi nyelvjárás csoportja zárt *i*-ző, ami Trefort publicisztikai írásaiban is igen erősen érezteti hatását (*mikint, évenkint, naponkint, hetenkint, tüstint, kelletinél, részletenkint, évenkinti*), igaz az 1846 márciusa előtti cikkeiben ezek a szavak túlnyomórészt *é*-vel fordulnak elő (*évenkénti, miként*).

¹²³² Trefort nyelvjárásának sajátosságai Kiss 2003, 292–296 alapján

Ugyancsak nyelvjárási sajátosságainak tudható be, hogy publicisztikai írásaiban Trefort időnként elemismétlésees formát alkalmaz (*kelleik*).

II/1. 5. 6. 4. Szóhasználat, helyesírás

Publicisztikai írásaiban a *fel* igekötőt, illetve ennek *ö* magánhangzós (*föl*) változatát körülbelül ugyanolyan arányban használja Trefort, igaz 1844-es cikkeiben túlnyomórészt a *fel* variánst alkalmazza. A *fenn* igekötőt általában egy *n*-nel írja, bár néha előfordul nála ez az igekötő két *n*-nel írt változatában, sőt olykor még *ö* magánhangzós (*föntartani*) variánsában is.¹²³³ A *feltétel* főnevet rendszerint *föltétel* változatában olvashatjuk cikkeiben. A *közt* szót és származékait Trefort hol egy, hol pedig két *t*-vel írja (*közt*, *köztünk*, *köztünk*, *közt*), igaz a két változat közül az egy *t*-vel írt szerepel gyakrabban nála, az 1846 márciusa előtti cikkeiben kizárólagos gyakorisággal. A *foglalkozik* igében és származékaiban *-z* igeképző helyett rendszeresen *-l* igeképzőt alkalmaz (*foglalkodott*). Az *állam* főnévnek *státus* és *ország* szinonimáit használja. Az *összeg* főnévnek szinte mindig *ösztet* megfelelőjét használja; egy cikkben azonban az *öszeve*,¹²³⁴ egyben a *summa*, *somma*¹²³⁵ egy másikban pedig a *pénzösszeg*¹²³⁶ variánsok is felbukkannak. Az *össze* igekötőt minden esetben ebben a variánsában alkalmazza, az *öszeve* változat mindössze egyszer szerepel a vizsgált cikkekben.¹²³⁷ A *művel* igét és származékait *i* és *ű* magánhangzós változatában is alkalmazza (*miveltség*, *műveltség*), ahogyan a *felett* határozószó is előfordul nála *e* és *ö* magánhangzós változatban is (*felett*, *fölött*). Találunk példát Trefortnál ragegyszerűsítésre is (*ellen- vagy rokonszenvek*). *Új, újonnan* értelemben az *ujdon* szót használja. A *feladat* szót 1847-es cikkeiben gyakrabban alkalmazza *ö* magánhangzós (*föladat*) változatában, mint *e* magánhangzós (*feladat*) variánsában. *Örökösödési jog II* című cikkéig¹²³⁸ azonban csak a *feladat* változat szerepel nála. Ugyanebben az értelemben néha a *föladás* szót is használja.¹²³⁹ *Csomópont* értelemben a *gyülpont* kifejezés olvasható nála. Egyes ikes igéket időnként iktelenül ragoz (*létez*). A

¹²³³ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Adó, és vámviszonyok' rendezése*, PH, 1844. október 27., 399. sz., 735.

¹²³⁴ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Egynehány szó az adóról.*, PH, 1844. július 28., 373. sz., 513.

¹²³⁵ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Észrevételek Gr. Széchenyi István' véleményéről*, PH, 1844. július 18., 370. sz., 485–486.

¹²³⁶ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Közmunkák.*, PH, 1844. augusztus. 25., 381. sz., 581.

¹²³⁷ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Örökösödési jog. I.*, PH, 1845. január 30., 426. sz., 63.

¹²³⁸ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Örökösödési jog. II.*, PH, 1845. február 6., 428. sz., 79. – Még ebben a cikkben is csak a *feladat* változatot használja.

¹²³⁹ Lásd például T. Á. [TREFORT Ágoston], *Adó, és vámviszonyok' rendezése*, PH, 1844. október 27., 399. sz., 735.

vissza igekötőt minden esetben két *sz-szel* írja. Az *előd* főnevet ebben a változatában használja. Az *árnyalatok* szónak *árnyéklatok* megfelelőjét olvashatjuk nála. *Ugyanaz*, azonos értelemben az *ugyanazon egy*, *azonegy* kifejezéseket használja. Az egyes szám harmadik személyű, jelen idejű, kijelentő módú létige mellett annak *vagyon* variánsa is felbukkan cikkeiben, utoljára *Ősiség I* című cikkében.¹²⁴⁰ A *körülmény* szónak *környülmény* variánsát is használja. A *programm* főnevet ebben a variánsában alkalmazza. Az *egyébiránt* szónak csak ezt a változatát használja. A *javasol* igének és származékainak nem használja *javall* igéből képzett variánsait. Összetett szavakban a *magán* előtagot *magány* formában olvashatjuk nála. A *Magyarország* tulajdonnévnek *Magyarhon* megfelelőjét használja. A *feljebb* melléknevet *fölebb* formában alkalmazza (*fölebb*, *legfölebb*). A *hosszú* melléknevet rendszerint így, két *sz-szel* és rövid *u*-val írja. A *gabona* főnévnek gyakrabban alkalmazza *gabna* variánsát, mint a *gabonát*. Összetett szavakban az *ön* előtagot csak elvétele írja két *n*-nel. Az *önkéntes* melléknevet *önkéntes* formában használja. A *szétdarabol* igének és származékainak az *eldarabol* igéből képzett variánsait használja. Az *összpontosít* igét és származékait egy és két *sz-szel* is írja. Az *észak* szót *éjszak* formában alkalmazza. Az *osztozik* igének *osztozkodik* variánsát alkalmazza. Az *óhajt*, *óv* igéket rendszerint rövid *o*-val írja. A *siker* főnevet *süker* variánsában is használja. Az *ilyen*, *olyan* mutató névmásnak *illy*, *olly*, *illyes*, *ollyas* változatait is olvashatjuk cikkeiben. A *fenntart* igét és származékait *fentart* variánsában használja. A T/1 személyes névmás értelemben néha a *minmagunk* szót olvashatjuk nála.¹²⁴¹ A *gyenge* főnevet ebben a variánsában olvashatjuk nála.¹²⁴²

II/1. 5. 6. 5. Stilisztikai elemzés

A centralisták közül általában Trefort Ágoston cikkei a legkisebb terjedelműek. Cikkei többnyire ½-2 hasáb hosszúak. Ez annak is köszönhető, hogy Trefort ritkán él költői képekkel és anekdotákkal, és ezek terjedelmét is mindössze néhány sorra szorítja. Csengeryhez hasonlóan tömören, szabatosan, indokolatlan kitérők nélkül, néhol rövid történetek és szentenciák segítségével adja elő mondanivalóját. A többi centralistához hasonlóan Trefort is maró gúnnyal viseltetik a konzervatívokkal szemben, és gyakran

¹²⁴⁰ T. Á. [TREFORT Ágoston], *Ősiség I*, PH, 1845. április 25., 458. sz., 273.

¹²⁴¹ Lásd például T. Á. [TREFORT Ágoston], *Adó, és vámviszonyok' rendezése*, PH, 1844. október 27., 399. sz., 735.

¹²⁴² Lásd például T. Á. [TREFORT Ágoston], *Egy néhány adat Ausztria' külföldi kereskedéséről tekintettel Magyarországra is*, PH, 1845. május 9., 466. sz., 305.

folytat velük polémiát. A konzervatívok nevenségessé tétele érdekében gyakran idéz haladó gondolkodású, külföldi szerzők közgazdasági és jogi témájú műveiből, amivel egyrészt a konzervatívok tudatlanságát kívánja bemutatni, másrészt pedig az idézett példák követésére buzdít. Publicisztikai írásaiban ő is rendszerint a csoportképviselési beszédmódot használja, és ritkán ír E/1-ben. A konzervatívokat tegezi, az olvasót pedig nem szólítja meg közvetlenül.

II/1. 5. 6. 6. Érdeklődési köre, gyakori témái

Trefort Ágostont a korban mindenki a centralisták közgazdászaként tartotta számon. Ennek oka abban keresendő, hogy főleg közgazdasági témájú írásokkal jelentkezett a lapban. Többnyire még az aktuálpolitikai kérdéseket is gazdasági szempontból ítélte meg, így foglalkozott a hitel-és bankkérdés, az örökösödési jog, az ősiség, az adó, az iparosítás, és a vámügy problematikájával. Gergely András szerint a Széchenyi István közlekedési javaslatát ismertető Pesti Hirlap-beli ☉ jeles cikkek is Trefort Ágoston munkái.¹²⁴³ Ezek a cikkek Széchenyi javaslatát szintén közgazdasági vonatkozásban vizsgálják. Mindemellett Trefort számos történelmi témájú cikket is publikált a lapban, melyeket később a *Kisebb dolgozatok az irodalom közgazdaság és politika köréből*¹²⁴⁴ című művében jelentetett meg újra. Közgazdasági és politikai vonatkozású cikkek mellett tehát leginkább történelmi tárgyú írások kapcsán merülhet fel Trefort Ágoston szerzőségének lehetősége.

II/1. 5. 6. 7. Tartózkodási hely

A Trefort Ágoston 1845–1848 közötti tartózkodási helyére vonatkozó adatokat Mann Miklós gyűjtötte össze.¹²⁴⁵ Trefort 1845 júliusában Bécsben megtekintette az iparkiallítást, majd augusztusban Olaszországba utazott, ahonnan csak október végén érkezett vissza. Arra vonatkozólag, hogy pontosan mely napokon tartózkodott Bécsben, és hogy augusztusban mikor hagyta el Magyarországot, nem találtam adatot.

Az 1845. novemberi ellenzéki tanácskozáson tett fogadalma értelmében Trefort 1845. utolsó negyedében nem írt a lapba, hiszen fogadalma alól csak 1846. februárjában

¹²⁴³ GERGELY 1982, 138 – 139.

¹²⁴⁴ TREFORT 1882.

¹²⁴⁵ MANN 1982, 40–45.

mentették fel.¹²⁴⁶ Az, hogy az ellenzéki tanácskozás megtiltotta Trefortnak a publikálást, egyáltalán nem biztos, hogy nem írt a Pesti Hirlapba. Nem zárható ki, hogy ezen időszak alatt aláírás nélkül, vagy álnév alatt publikált.

1846 szeptemberében Trefort külföldre – Olaszországba, Görögországba, majd Törökországba – utazott, ahonnan november elején érkezett haza. Ezt követően még egyszer távozott külföldre a vizsgált időszakban, 1847. március 14-ei esküvőjét követően – nászútjának állomásai Bécs, Graz és Trieszt –, és csak 1847. május 16-án érkezett vissza,¹²⁴⁷ Ezek között az időpontok között tehát valószínűleg nem publikált.

II/1. 5. 6. 8. Aláírás- és szignó használat

Gulyás Pál *Magyar Írói álnév lexikonában* Trefort Ágostonnal kapcsolatban csak egy aláírást említ: Trefour Ágoston,¹²⁴⁸ és Sz. Debreczeni Kornéliánál is mindössze két Trefort által használt jel szerepel: T. Á.; T. Ágoston.¹²⁴⁹ Emellett tudjuk, hogy Trefort Csengeryvel karöltve használta a ☉ jelet,¹²⁵⁰ A Thierry Ágoston álnevet pedig maga Trefort nevezte meg sajátjaként a *Kisebb dolgozatokban*.¹²⁵¹ Ugyanebben a műben közölte Trefort néhány áljeles cikkét is, aminek köszönhetően több általa használt szignó is azonosítható: X,¹²⁵² 8;¹²⁵³ e;¹²⁵⁴ – e. –;¹²⁵⁵ 9.¹²⁵⁶ Ezek között az írások között aláírás nélküli is található,¹²⁵⁷ így nem kizárt, hogy Trefort máskor is jelentetett meg ilyen cikket a Pesti Hirlapban.

¹²⁴⁶ MANN 1982, 40–41.

¹²⁴⁷ MANN 1982, 41.

¹²⁴⁸ GULYÁS 1978, 642.

¹²⁴⁹ DEBRECZENI 1992, 672.

¹²⁵⁰ Lásd II/1. 5. 1. Csengery Antal

¹²⁵¹ TREFORT 1882, 12.

¹²⁵² X. [TREFORT Ágoston], *Macaulay' iratai I–V*, PH, 1845. május 9., 466. sz., 307–308; PH, 1845. május 11., 467. sz., 310; PH, 1845. június 3., 479. sz., 366; PH, 1845. június 10., 482. sz., 382, PH, 1845. június 13., 484. sz., 389–390; *ua.* = TREFORT 1882, 25–44.

¹²⁵³ 8 [TREFORT Ágoston], *A' XVIII-ik század*, PH, 1845. február 6., 428. sz., 84–85; *ua.* = TREFORT 1882, 45–52.

¹²⁵⁴ e [TREFORT Ágoston], *A' legújabb történetek*, PH, 1845. március 2., 435. sz., 144–145; *ua.* *Legújabb történelem* c. = TREFORT 1882, 53–59; e [UŐ], *Népelet (Schwarzwälder Dorfgeschichten v. B. Auerbach 1844.)*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 61; *ua.*, *Auerbach, Schwarzwälder Dorfgeschichten* c. = TREFORT 1882, 67–70.

¹²⁵⁵ – e. – [UŐ], *Az ifjú Anglia*, PH, 1845. január 12., 421. sz., 29; *ua.*, *Az ifjú Anglia* c. = TREFORT 1882, 60–66.

¹²⁵⁶ 9. [UŐ], *Franciaország' története a' consulatus 's a' császárság' idejében I– IV*, PH, 1845. május 1., 461. sz., 287–288; PH, 1845. május 2., 462. sz., 291–292; PH, 1845. május 4., 463. sz., 295–296; PH, 1845. május 18., 470. sz., 327–328; *ua.*, TREFORT 1882, 71–96; 9. [UŐ], *Az angol alkotmány kifejlődéséről I*, PH, 1845. április 25., 458. sz., 275–276; *ua.*, TREFORT 1882, 99–108.

¹²⁵⁷ A. n. [UŐ], *A' nemesség*, PH, 1845. március 9., 437. sz., 162–163; *ua.*, TREFORT 1882, 109–115.

II/1. 5. 7. Táblázatok az egyes szerzők adatairól¹²⁵⁸

II/1. 5. 7. 1. Táblázatok Csengery Antal adatairól

	V. ügy I. 1259	V. ügy II. 1260	V. ügy III. 1261	Köz-sé-gek ren. I ¹²⁶²	Köz-sé-gek ren. II 1263	Köz-sé-gek ren. III 1264	Köz-sé-gek ren. IV 1265	Az olvasóhoz 1266	Es-kütt-szé-kek I ¹²⁶⁷	Es-kütt-szé-kek II 1268
egyszerű múlt	11 46%	34 55%	12 44%	12 75%	17 77%	7 37%	4 36%	3 27%	13 54%	14 70%
elbeszélő múlt	11 46%	22 36%	13 48%	2 12,5%	2 9%	11 58%	5 45%	6 55%	14 37,5%	5 25%
Ø + vala jeles összetett múlt	1 4%	4 6%	2 7%	1 6%	2 9%	–	1 9%	1 9%	2 8%	1 5%
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	1 6%	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	1 4%	2 3%	–	–	1 5%	1 5%	1 9%	1 9%	–	–
-t + volt jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
múlt idejű igealakok összesen	24	62	27	16	21	19	11	11	24	20
fog segédigés szerkezete	8 80%	7 88%	1 50%	3 100%	–	4 80%	3 100%	2 67%	–	1 50%

¹²⁵⁸ A táblázatok az egyes szerzők által az egyes cikkekben használt különböző igeidejű igealakok számát, illetve ezeknek a többi hasonló jellegű igeidőhöz – múlt, jövő – viszonyított százalékos arányát mutatják be.

¹²⁵⁹ CSENGERY Antal, *Városi ügy I*, PH, 1845. január 5., 419. sz., 9.

¹²⁶⁰ Uő, *Városi ügy II*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55.

¹²⁶¹ Uő, *Városi ügy III*, PH, 1845. február 13., 430. sz., 96–97.

¹²⁶² Uő, *Töredék eszmék a 'községek' rendezése körül I*, PH, 1845. május 20., 471. sz., 329.

¹²⁶³ Uő, *Töredék eszmék a 'községek' rendezése körül II*, PH, 1845. május 22., 472. sz., 333.

¹²⁶⁴ Uő, *Töredék eszmék a 'községek' rendezése körül III*, PH, 1845. május 23., 473. sz., 337.

¹²⁶⁵ Uő, *Töredék eszmék a 'községek' rendezése körül IV*, PH, 1845. május 25., 474. sz., 341.

¹²⁶⁶ Uő, *[Az olvasóhoz]*, PH, 1845. július 1., 495. sz., 1.

¹²⁶⁷ [Uő], *[Eskütszékek I]*, PH, 1845. július 29., 511. sz., 67–68.

¹²⁶⁸ [Uő], *[Eskütszékek II]*, PH, 1845. július 31., 512. sz., 73–74.

s jövő idő										
-nd jeles jövő idő	2 20%	1 13%	1 50%	–	–	1 20%	–	1 33%	1 100%	1 50%
jövő idejű igealakok összesen	10	8	2	3	–	5	3	3	1	2

	Eskütszékek III ¹²⁶⁹	Nev. írók I ¹²⁷⁰	Nev. írók II ¹²⁷¹	A' ti-zed-ről ¹²⁷²	Nev. írók III ¹²⁷³	Nev. írók IV ¹²⁷⁴	Nev. írók V ¹²⁷⁵	A. ker. I ¹²⁷⁶	A. ker. II ¹²⁷⁷	A. ker. III ¹²⁷⁸
egyszerű múlt	11 69%	3 37,5%	13 93%	15 65%	53 75%	44 85%	29 78%	8 89%	28 85%	3 100%
elbeszélő múlt	4 25%	5 62,5%	–	6 26%	14 20%	7 13%	6 16%	1 11%	4 12%	–
Ø + vala jeles összetett múlt	–	–	1 7%	–	4 6%	–	2 5%	–	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	1 4%	–	1 2%	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	1 6%	–	–	1 4%	–	–	–	–	1 3%	–
-t + volt jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
múlt idejű igealakok összesen	16	8	14	23	71	52	37	9	33	3
fog segédigés szerkezetes jövő idő	1 100%	–	1 50%	3 100%	–	–	–	–	1 100%	1 100%

¹²⁶⁹ Q. [Uő], *Ismét és még többször is eskütszékek*, PH, 1845. augusztus 7., 516. sz., 89–90.

¹²⁷⁰ –S.– [Uő], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról I–II*, PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 93–94.

¹²⁷¹ –z– [Uő], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról III*, PH, 1845. augusztus 10., 518. sz., 97–98.

¹²⁷² –z– [Uő], *A Tizedről*, PH, 1845. augusztus 12., 519. sz., 101–102.

¹²⁷³ –S.– [Uő], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról IV*, PH, 1845. augusztus 14., 520. sz., 105–106.

¹²⁷⁴ –S.– [Uő], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról V.*, PH, 1845. augusztus 15., 521. sz., 109–110.

¹²⁷⁵ –S– [Uő], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról VI*, PH, 1845. augusztus 19., 523. sz., 117–118.

¹²⁷⁶ [Uő], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai I]*, PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187.

¹²⁷⁷ [Uő], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai II]*, PH, 1845. szeptember 28., 546. sz., 123–124.

¹²⁷⁸ [Uő], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai III]*, PH, 1845. október 12., 554. sz., 245–246.

-nd jeles jövő idő	–	–	1 50%	–	–	–	–	–	–	–
jövő idejű igealakok összesen	1	–	2	3	–	–	–	–	1	1

	A. ker. IV 1279	A. ker. V 1280	A. ker. VI 1281	A. ker. VII 1282	A. ker. VIII 1283	A. ker. IX 1284	A. ker. X ¹²⁸⁵	Uj prog- ramm 1286	A. ker. XI 1287	A. ker. XII 1288
egyszerű múlt	9 82%	10 91%	3 43%	6 86%	10 100%	10 100%	2 67%	19 44%	8 89%	7 47%
elbeszélő múlt	1 9%	1 9%	4 57%	1 14%	–	–	1 33%	23 54%	1 11%	8 53%
Ø + vala jeles összetett múlt	1 9%	–	–	–	–	–	–	1 2%	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
múlt idejű igealakok összesen	11	11	7	7	10	10	3	43	9	15
fog segédigés szerkezet es jövő idő	–	–	2 67%	2 100%	1 100%	2 67%	–	1 33%	–	–

¹²⁷⁹ [Uő], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai IV*], PH, 1845. október 19., 558. sz., 263–264.

¹²⁸⁰ [Uő], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai V*], PH, 1845. október 30., 564. sz., 286–287.

¹²⁸¹ [Uő], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai VI*], PH, 1845. november 4., 567. sz., 297.

¹²⁸² [Uő], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai VII*], PH, 1845. november 13., 572. sz., 317.

¹²⁸³ [Uő], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai VIII*], PH, 1845. december 18., 592. sz., 397.

¹²⁸⁴ [Uő], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai IX*], PH, 1845. december 19., 593. sz., 401.

¹²⁸⁵ [Uő], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai X*], PH, 1845. december 28., 597. sz., 419.

¹²⁸⁶ Uő, [*Uj program*] PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.

¹²⁸⁷ [Uő], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XI*], PH, 1846. január 11., 605. sz., 25.

¹²⁸⁸ [Uő], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XII*], PH, 1846. január 18., 609. sz., 41.

-nd jeles jövő idő	–	–	1 33%	–	–	1 33%	1 100 %	2 67%	–	1 100%
jövő idejű igealakok összesen	–	–	3	2	1	3	1	3	–	1

	A. ker. XIII 1289	Fiu- me 1290	Tal. jog I ¹²⁹¹	Tal. jog II 1292	Fiu- me 1293	A. ker. XIV 1294	Vám- ügy 1295	A. ker. XV 1296	A. ker. XVII 1297	A. ker. XVIII 1298
egyszerű múlt	4 80%	49 80%	1 25%	15 56%	47 75%	26 79%	23 85%	48 73%	27 93%	11 85%
elbeszélő múlt	1 20%	11 17%	3 75%	10 37%	14 22%	7 21%	4 15%	17 26%	2 7%	2 15%
∅ + vala jeles összetett múlt	–	3 5%	–	2 7%	1 2%	–	–	1 1,5%	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt jeles összetett múlt	–	–	–	–	1 2%	–	–	–	–	–
múlt idejű igealako k összesen	5	63	4	27	63	33	27	66	29	13
fog segédigé s szerkezet	1 50%	2 100 %	1 100 %	2 100 %	2 100 %	5 50%	2 67%	6 60%	–	1 100%

¹²⁸⁹ [Uő], [Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XIII], PH, 1846. február 6., 620. sz., 85–86.

¹²⁹⁰ [Uő], *Fiume miként tartozik Magyarországhoz*, PH, 1846. február 15., 625. sz., 105.

¹²⁹¹ –pt– [Uő], *A' találmányi jog' biztosítása*, PH, 1846. március 6., 636. sz., 153.

¹²⁹² [Uő], *A' találmányi jog' biztosítása II*, PH, 1846. március 10., 638. sz., 163–164.

¹²⁹³ Ω [Uő], *Fiume miként tartozik Magyarországhoz.*, PH, 1846., március 15., 641. sz., 177.

¹²⁹⁴ [Uő], [Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XIV], PH, 1846. ápr. 12., 657. sz., 247–248.

¹²⁹⁵ [Uő], *Vámügy*, PH, 1846. április 19., 660. sz., 263.

¹²⁹⁶ [Uő], [Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XV], PH, 1846. május 8., 671. sz., 315–316.

¹²⁹⁷ [Uő], [Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XVII], PH, 1846. július 31., 718. sz., 69–70.

¹²⁹⁸ [Uő], [Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XVIII], PH, 1846. augusztus 4., 720. sz., 77–78.

es jövő idő										
-nd jeles jövő idő	1 50%	–	–	–	–	5 50%	1 33%	4 40%	2 100%	–
jövő idejű igealakok összesen	2	2	1	2	2	10	3	10	2	1

	Vám- ügy 1299	Do- hány 1300	A. ker. XIX 1301	A. ker. XX 1302	Do- hány- ügy 1303	Do- hány- ügy II 1304	V. ügy 1305	Kir. vá-ro- sok 1306	Do- hány- ügy 1307
egyszerű múlt	23 89%	14 70%	31 77,5%	6 75%	19 76%	10 71%	15 58%	116 94%	10 71%
elbeszélő múlt	2 8%	3 46%	8 20%	2 25%	5 20%	4 29%	11 42%	7 6%	4 29%
Ø + vala jeles összetett múlt	1 4%	2 10%	1 2,5%	–	1 4%	–	–	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	1 5%	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–
múlt idejű igealakok összesen	26	20	40	8	25	14	26	123	63
fog segédigés szerkezete	1 50%	5 71%	2 67%	1 100%	4 100%	1 100%	1 50%	1 100%	1 100%

¹²⁹⁹ ** [Uő], *Vámügy*, PH, 1846. augusztus 7., 722. sz., 85.

¹³⁰⁰ [Uő], *A' vámügy és dohánymonopolium*, PH, 1846. augusztus 23., 731. sz., 123.

¹³⁰¹ [Uő], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XIX]*, PH, 1846. szeptember 22., 748. sz., 195.

¹³⁰² [Uő], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XX]*, PH, 1846. október 4., 755. sz., 227.

¹³⁰³ [Uő], *Dohányügy*, PH, 1846. november 19., 781. sz., 333.

¹³⁰⁴ [Uő], *Dohányügy II*, PH, 1846. november 22., 783. sz., 341.

¹³⁰⁵ [Uő], *Városi ügy*, PH, 1847. április 2., 857. sz., 215.

¹³⁰⁶ [Uő], *Adatok királyi városaink' multját és jelenét illetőleg*, PH, 1847. május 4., 874. sz., 287–288.

¹³⁰⁷ x. y. [Uő], *A' B–P. Híradó legujabb taticája a' dohánymonopolium és indirect adók körül*, PH, 1847. július, 29., 922. sz., 65.

s jövő idő									
-nd jeles jövő idő	1 50%	2 29%	1 33%	–	–	–	1 50%	–	–
jövő idejű igealakok összesen	2	7	3	1	4	1	2	1	1

II/1. 5. 7. 2. Táblázatok Eötvös József adatairól

	Pest, jan. 18-án 1847. 1308	A' nyomor és ... I. 1309	A' nyomor és ... II. 1310	A' nyomor és ... III. 1311	A' nyomor és ... IV. 1312	A' nyomor és ... V. 1313	Teen - dőink I. 1314	Teen - dőink II. 1315	Teen-dőink III. 1316	Teen - dőink V. 1317
egyszerű múlt	35 51%	15 68 %	21 68%	22 81%	30 93%	17 94%	9 69%	9 81%	40 84%	20 91%
elbeszélő múlt	27 40%	7 32 %	10 32%	5 19%	2 6%	1 6%	4 31%	2 18%	6 13%	2 9%
Ø + vala jeles összetett múlt	6 9%	–	–	–	–	–	–	–	1 2%	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt j. összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

¹³⁰⁸ *** [EÖTVÖS József], *Pest, jan. 18-án 1847.*, PH, 1847. január 21., 816. sz., 45.

¹³⁰⁹ *** [Uő], *A' nyomor és óvszerei I*, PH, 1847. február 7., 826. sz., 85–86.

¹³¹⁰ *** [Uő], *A' nyomor és óvszerei II*, PH, 1847. február 11., 828. sz., 93.

¹³¹¹ *** [Uő], *A' nyomor és óvszerei III*, PH, 1847. február 12., 829. sz., 97.

¹³¹² *** [Uő], *A' nyomor és óvszerei IV*, PH, 1847. február 14., 830. sz., 101–102.

¹³¹³ *** [Uő], *A' nyomor és óvszerei V*, PH, 1847. február 16., 831. sz., 105.

¹³¹⁴ *** [Uő], *Teendőink I*, PH, 1847. május 13., 879. sz., 307.

¹³¹⁵ *** [Uő], *Teendőink II*, PH, 1847. május 14., 880. sz., 313.

¹³¹⁶ *** [Uő], *Teendőink III*, PH, 1847. május 23., 885. sz., 333.

¹³¹⁷ *** [Uő], *Teendőink V*, PH, 1847. június 15., 897.sz, 389.

múlt idejű igealakok összesen	68	22	31	27	32	18	13	11	47	24
fog segédigés szerkezete s jövő idő	9 100%	2 50 %	9 90%	12 85%	9 100%	4 80%	3 43%	4 100 %	9 100%	5 83%
-nd jeles jövő idő	–	2 50 %	1 10%	2 14%	–	1 20%	4 57%	–	–	1 17%
jövő idejű igealakok összesen	9	4	10	14	9	5	7	4	9	6

	Köz- - pon- to- sítás ... I ¹³¹⁸	Köz- - pon- to- sítás ... II ¹³¹⁹	Köz- pon- to- sítás ... III ¹³²⁰	Köz- pon- to- sítás ... IV ¹³²¹	A' B. P. H.-nak vá- lasz 1322	Cen- tra- lisa- tio ... ¹³²³	A.' leve- lei I ¹³²⁴	Uta- sítá- sok 1325	A' B. P. H.- ról 1326	Állá- sunk 1327
egyszerű múlt	37 82%	47 64%	30 94%	27 82%	31 70%	23 82%	60 82%	41 85%	29 64%	55 70,5%
elbeszélő múlt	8 18%	22 30%	2 6%	6 18%	12 27%	5 18%	12 16%	7 15%	11 24%	19 24%
Ø + vala jeles összetett múlt	–	4 5%	–	–	1 2%	–	1 1%	–	5 11%	4 5%
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt j.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

¹³¹⁸ B. EÖTVÖS József, *Központosítás és helyhatósági rendszer I*, PH, 1844. július 4., 366. sz., 451–452.

¹³¹⁹ E. [UÖ], *Központosítás és helyhatósági rendszer II*, PH, 1844. július 11., 368. sz., 469–470.

¹³²⁰ E. [UÖ], *Központosítás és helyhatósági rendszer III*, PH, 1844. július 14., 369. sz., 477–478.

¹³²¹ E. [UÖ], *Központosítás és helyhatósági rendszer IV*, PH, 1844. július 25., 372. sz., 503–504.

¹³²² E. [UÖ], *A' B. P. Híradónak válasz*, PH, 1844. augusztus 29., 382. sz., 591–592.

¹³²³ E. [UÖ], *Centralisatio 's valóságos municipalis rendszer*, PH, 1845. január 9., 420. sz., 15–16.

¹³²⁴ [UÖ], *Agricola' levelei I*, PH, 1845. január 19., 423. sz., 39–40.

¹³²⁵ E. [UÖ], *Utatisok*, PH, 1845. január 23., 424. sz., 47–48.

¹³²⁶ E. [UÖ], *A' B. P. Híradóról*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55–56.

¹³²⁷ E. [UÖ], *Állásunk*, PH, 1845. március 23., 441. sz., 189–190.

összetett múlt										
múlt idejű igealakok összesen	45	73	32	33	44	28	73	48	45	78
fog segédigés szerkezete s jövő idő	6 86%	17 81%	9 100 %	21 78%	23 88%	6 100 %	4 80%	4 100%	8 80%	10 77%
-nd jeles jövő idő	1 14%	4 19%	–	6 22%	3 12%	–	1 20%	–	2 20%	3 23%
j. i. igealakok össz.	7	21	9	27	26	6	5	4	10	13

	Agri- cola' leve- lei ¹³²⁸	I – Jöj- jünk tisz- tába ¹³²⁹	Jö- jünk ki ... ¹³³⁰	Agri- cola' lev- elei ¹³³¹	Nép- okta- tási ügy I ¹³³²	Agri- cola' lev- elei ¹³³³	Nép- okta- tási ügy II ¹³³⁴
egyszerű múlt	57 85%	29 78%	32 76%	45 79%	17 94%	13 68%	8 100%
elbeszélő múlt	9 13%	7 19%	8 19%	10 17,5%	1 5,5%	6 32%	–
∅ + vala jeles összetett múlt	1 1%	1 3%	2 5%	1 2%	–	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt j. összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–
múlt idejű igealakok összesen	67	39	42	56	18	19	8

¹³²⁸ [Uő], *Agricola' levele*, PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 91.

¹³²⁹ E. [Uő], *I – Jöjjünk tisztába*, PH, 1845. szeptember 5., 533. sz., 157.

¹³³⁰ E. [Uő], *Jöjünk ki a' személyességekből*, PH, 1845. november 11., 571. sz., 313–314.

¹³³¹ [Uő], *Agricola' levele*, PH, 1846. április 10., 656. sz., 243.

¹³³² *** [Uő], *Népoktatási ügy I*, PH, 1846. május 12., 673. sz., 323–324.

¹³³³ [Uő], *Agricola' levele*, PH, 1846. május 24., 680. sz., 351.

¹³³⁴ *** [Uő], *Népoktatás II*, PH, 1846. május 29., 683. sz., 365.

fog segédigés szerkezetes jövő idő	7 87,5%	5 71%	15 88%	4 100%	9 100%	9 100%	6 86%
-nd jeles jövő idő	1 12,5%	2 29%	2 12%	–	–	–	1 14%
j. i. igeala- kok össz.	8	7	17	4	9	9	7

II/1. 5. 7. 3. Táblázatok Irinyi József adatairól

	Fele- let... 1335	A' N. U.- nak 1336	Áta- laku- lá- sunk 1337	Áta- laku- lásun k II 1338	Áta- laku- lásun k III 1339	Áta- laku- lásun k IV 1340	Ka- mat 1341	A' m. bill 1342	Vár- erő- sité- sek 1343	Kö- zok- tatás 1344
egyszerű múlt	5 100%	13 100%	27 79%	16 76%	18 82%	19 83%	22 79%	34 64%	16 89%	13 81%
elbeszélő múlt	–	–	5 15%	5 24%	4 18%	3 13%	5 18%	19 36%	2 11%	3 19%
Ø + vala jeles összetett múlt	–	–	2 6%	–	–	1 4%	1 4%	–	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
múlt	5	13	34	21	22	23	28	53	18	16

¹³³⁵ I. J. [IRINYI József], *Felelet a' Nemzeti Ujságnak*, PH, 1844. augusztus 18., 379. sz., 564–565.

¹³³⁶ I. J. [UÖ], *A' Nemzeti Ujságnak*, PH, 1844. október 13., 395. sz., 701–702.

¹³³⁷ I. J. [UÖ], *Átalakulásunk*, PH, 1845. február 16. 431. sz., 104–105.

¹³³⁸ I. J. [UÖ], *Átalakulásunk II*, PH, 1845. február 20., 432. sz., 113–114.

¹³³⁹ I. J. [UÖ], *Átalakulásunk III*, PH, 1845. február 23., 433. sz., 123–124.

¹³⁴⁰ I. J. [UÖ], *Átalakulásunk IV*, PH, 1845. február 27., 434. sz., 131–132.

¹³⁴¹ I. J. [UÖ], *A' státuspapírok' kamatainak megváltoztatása*, PH, 1845. március 30., 443. sz., 205–206.

¹³⁴² I. J. [UÖ], *A' maynoothi bill*, PH, 1845. május 8., 465. sz., 301–302.

¹³⁴³ I. J. [UÖ], *A' Párisi várerősítések*, PH, 1845. május 23., 473. sz., 338.

¹³⁴⁴ I. J. [UÖ], *Az academiái közoktatás' terve Irlandban*, PH, 1845. május 25., 474. sz., 341.

idejű igealakok összesen										
fog segédigés szerkezet és jövő idő	1 100%	3 100%	2 100%	10 91%	7 87,5 %	14 100 %	15 100%	10 100 %	5 100 %	2 100%
-nd jeles jövő idő	–	–	–	1 9%	1 12,5 %	–	–	–	–	–
jövő idejű igealakok összesen	1	3	2	11	8	14	15	10	5	2

	Egy- ház Angliá- ban ¹³⁴⁵	Iro- dalmi értesítő ¹³⁴⁶	Gabo- na- törvé- nyek ¹³⁴⁷	Váczi vasut ¹³⁴⁸	Fran- czia- ország ¹³⁴⁹	A' B. P. H. és a comm- unismus ¹³⁵⁰	Ország- gyűlés rende- zése ¹³⁵¹
egyszerű múlt	21 87,5%	9 100%	4 57%	28 93%	36 92%	45 92%	16 84%
elbeszélő múlt	3 12,5%	–	3 43%	2 7%	3 8%	4 8%	3 16%
Ø + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt jeles	–	–	–	–	–	–	–

¹³⁴⁵ I. J. [Uő], *Az uralkodó egyház Angliában*, PH, 1845. augusztus 5., 515. sz., 83–84.

¹³⁴⁶ I. J. [Uő], *Irodalmi értesítő*, PH, 1845. november 21., 577. sz., 338–339.

¹³⁴⁷ I. J. [Uő], *A' gabonatörvények' kérdése Angliában*, PH, 1845. december 25., 596. sz., 413–414.

¹³⁴⁸ I. J. [Uő], *A' központi vasut' váczi vonalrészének megnyitása*, PH, 1846. július 17., 710. sz., 37.

¹³⁴⁹ I. J. [Uő], *Franciaország és külföldi szabadelvű ellenségei*, PH, 1846. augusztus 13., 725. sz., 97–98.

¹³⁵⁰ I. J. [Uő], *A' B. P. Híradó és a' communismus*, PH, 1846. december 31., 804. sz., 427–428.

¹³⁵¹ I. J. [Uő], *Az országgyűlés' rendezése' ügyében*, PH, 1847. május. 16., 881. sz., 318–319.

összetett múlt							
múlt idejű igealakok összesen	24	9	7	30	39	49	19
fog segédigés szerkezetes jövő idő	18 100%	2 100%	3 100%	1 100%	1 100%	6 100%	1 100%
-nd jeles jövő idő	–	–	–	1 9%	–	–	–
jövő idejű igealakok összesen	18	2	3	11	1	6	1

II/1. 5. 7. 4. Táblázatok Kemény Zsigmond adatairól

	Városi ügy 1352	Városi ügy III. 1353	Városi ügy V. 1354	Városi ügy VI. 1355	Városi ügy VII. 1356	Városi ügy VIII. 1357	Időjelek III. 1358	Időjelek IV. 1359	Időjelek V. 1360	Időjelek VI. 1361
egyszerű múlt	15 83%	16 100%	12 100%	6 75%	19 100%	33 89%	12 92%	16 84%	8 73%	9 100%
elbeszélő múlt	3 17%	–	–	1 13%	–	3 8%	1 8%	3 16%	3 27%	–
Ø + vala jeles összetett múlt	–	–	–	1 13%	–	1 3%	–	–	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

¹³⁵² KEMÉNY Zsigmond, *Városi ügy (Kétfoku választás)*, PH, 1847. december 28., 1008. sz., 435.

¹³⁵³ KEMÉNY Zsigmond, *Városi ügy III (Kétfoku választás)*, PH, 1847. december 23., 1006. sz., 423.

¹³⁵⁴ KEMÉNY Zsigmond, *Városi ügy V (Kétfoku választás)*, PH, 1847. december 30., 1009. sz., 439.

¹³⁵⁵ KEMÉNY Zsigmond, *Városi ügy VI (Kétfoku választás)*, PH, 1847. december 31., 1010. sz., 445.

¹³⁵⁶ KEMÉNY Zsigmond, *Városi ügy VII (Kétfoku választás)*, PH, 1848. január 4., 1012. sz., 7.

¹³⁵⁷ KEMÉNY Zsigmond, *Városi ügy VIII (Kétfoku választás)*, PH, 1848. január 6., 1013. sz., 11.

¹³⁵⁸ KEMÉNY Zsigmond, *Időjelek III*, PH, 1847. november 7., 980. sz., 301.

¹³⁵⁹ KEMÉNY Zsigmond, *Időjelek IV*, PH, 1847. november 11., 982. sz., 311.

¹³⁶⁰ KEMÉNY Zsigmond, *Időjelek V*, PH, 1847. november 12., 983. sz., 315.

¹³⁶¹ KEMÉNY Zsigmond, *Időjelek VI*, PH, 1847. november 14., 984. sz., 319.

-t + volt jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
múlt idejű igealakok összesen	18	16	12	8	19	37	13	19	11	9
fog segédigés szerkezet es jövő idő	2 67%	1 20%	–	2 67%	2 50%	3 75%	2 50%	6 75%	2 67%	8 57%
-nd jeles jövő idő	1 33%	4 80%	–	1 33%	2 50%	1 25%	2 50%	2 25%	1 33%	6 43%
jövő idejű igealakok összesen	3	5	–	3	4	4	4	8	3	14

	Ig. nézetek... 1362	Ig. nézetek... 1363	Ig. nézetek... 1364	Ig. szózat... 1365	Még egy szó... 1366	M. és I. B. I... 1367	M. és I. B. II... 1368	M. és I. B. III ... 1369	Idő-jelek I 1370	Idő-jelek II 1371
egyszerű múlt	26 84%	31 89%	12 60%	23 88%	17 77%	74 81%	19 100%	24 96%	28 76 %	31 84 %
elbeszélő múlt	3 10%	4 11%	7 35%	1 4%	5 23%	14 15%	–	1 4%	6 16 %	3 8%
∅ + vala jeles összetett múlt	2 6%	–	1 5%	1 4%	–	1 1%	–	–	2 5%	3 8%
-t + vala jeles összetett	–	–	–	–	–	–	–	–	1 3%	–

¹³⁶² KEMÉNY Zsigmond, *Igénytelen nézetek az erdélyi urbér iránt*, PH, 1846. november 26., 785. sz., 349.

¹³⁶³ KEMÉNY Zsigmond, *Igénytelen nézetek az erdélyi urbér iránt*, PH, 1846. november 27., 786. sz., 353–354.

¹³⁶⁴ KEMÉNY Zsigmond, *Igénytelen nézetek az erdélyi urbér iránt*, PH, 1846. november 29., 787. sz., 357.

¹³⁶⁵ KEMÉNY Zsigmond, *Igénytelen szózat a' maga idején*, PH, 1847. július 23., 919. sz., 53.

¹³⁶⁶ KEMÉNY Zsigmond, *Még egy szó az utasítások körül*, PH, 1847. július 25., 920. sz., 57.

¹³⁶⁷ KEMÉNY Zsigmond, *Montesquieu és I Béla király I*, PH, 1847. szeptember 21., 953. sz., 191–192.

¹³⁶⁸ KEMÉNY Zsigmond, *Montesquieu és I Béla király II*, PH, 1847. szeptember 24., 955. sz., 199.

¹³⁶⁹ KEMÉNY Zsigmond, *Montesquieu és I Béla király III*, PH, 1847. szeptember 26., 956. sz., 203.

¹³⁷⁰ KEMÉNY Zsigmond, *Időjelek I*, PH, 1847. november 2., 977. sz., 287.

¹³⁷¹ KEMÉNY Zsigmond, *Időjelek II*, PH, 1847. november 4., 978. sz., 291.

múlt										
-á/-é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	1 4%	–	1 1%	–	–	–	–
-t + volt jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	1 1%	–	–	–	–
múlt idejű igealakok összesen	31	35	20	26	22	91	19	25	37	37
fog segédigé s szerkezet es jövő idő	4 40%	1 20%	1 17%	2 67%	5 83%	2 50%	5 62,5 %	2 100 %	3 60 %	7 70 %
-nd jeles jövő idő	6 60%	4 80%	5 83%	1 33%	1 17%	2 50%	3 37,5 %	–	2 40 %	3 30 %
jövő idejű igealakok összesen	10	5	6	3	6	4	8	2	5	10

II/1. 5. 7. 5. Táblázatok Szalay László adatairól

	Az olva- só- hoz 1372	Pole- mia ... ¹³⁷³	A' S. can- to- nok 1374	Nem kell ... ¹³⁷⁵	Az olva -só- hoz 1376	Ho- no- sítás I ¹³⁷⁷	Ho- no- sítás II ¹³⁷⁸	Ho- no- sítás III 1379	Ho- no- sítás IV 1380	Ho- no- sítás V ¹³⁸¹
egyszerű múlt	41 91%	8 67%	23 88%	22 85%	49 96%	47 92%	18 100 %	8 89%	27 77%	23 96%
elbeszélő múlt	1 2%	4 33%	2 8%	3 12%	2 4%	3 6%	–	–	5 14%	1 4%

¹³⁷² SZALAY László, [Az olvasóhoz], PH, 1844. július 4., 366. sz., 451.¹³⁷³ [Uő], [A' Budapesti Híradó a' keresztvíz felett], PH, 1844. július 7., 367. sz., 461.¹³⁷⁴ [Uő], [A' schweitz diéta 's a' foederativ-rendszer], PH, 1844. július 11., 368. sz., 469.¹³⁷⁵ [Uő], [Pesti Hírlap és Budapesti Híradó], PH, 1844. július 21., 371. sz. 493.¹³⁷⁶ Uő, Az olvasóhoz, PH, 1845. június 29. 433. sz., 425.¹³⁷⁷ Sz. L. [Uő], Honosítás I, PH, 1846. július 9., 705. sz., 17.¹³⁷⁸ Sz. L. [Uő], Honosítás II, PH, 1846. július 19., 711. sz., 41.¹³⁷⁹ Sz. L. [Uő], Honosítás III, PH, 1846. augusztus 28., 734. sz., 137.¹³⁸⁰ Sz. L. [Uő], Honosítás IV, PH, 1846. szeptember 10., 741. sz., 167.¹³⁸¹ Sz. L. [Uő], Honosítás V, PH, 1846. szeptember 27., 751. sz., 207.

Ø + vala jeles összetett múlt	2 4%	–	1 4%	1 2%	1 2%	–	–	–	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt j. összetett múlt	1 2%	–	–	1 4%	–	1 2%	–	1 11%	3 9%	–
múlt idejű igealakok összesen	45	12	26	26	52	51	18	9	35	24
fog segédigés szerkezete s jövő idő	1 33%	1 100%	2 100%	5 100%	2 67%	6 100%	7 100%	4 100%	4 80%	2 100%
-nd jeles jövő idő	2 67%	–	–	–	1 33%	–	–	–	1 20%	–
jövő idejű igealakok összesen	3	1	2	5	3	6	7	4	5	2

	Szót kérek ¹³⁸²	Táj. az egy. jog' mez. I. ¹³⁸³	Táj. az egy. jog' mez. II. ¹³⁸⁴	Táj. az egy. jog' mez. III. ¹³⁸⁵	Táj. az egy. jog' mez. IV. ¹³⁸⁶	Éven -kinti orsz. - gyűl. ... I. ¹³⁸⁷	Éven -kinti orsz. - gyűl. ... II. ¹³⁸⁸	Éven -kinti orsz.-gyűl. ... III. ¹³⁸⁹	Táj. a' vál. jog' mez. I. ¹³⁹⁰	Táj. a' vál. jog' mez. II. ¹³⁹¹
egyszerű múlt	42 93%	19 95%	37 90%	47 94%	35 100%	38 97%	35 95%	18 95%	15 94%	63 95%
elbeszélő múlt	2 4%	–	2 5%	2 4%	–	1 3%	2 5%	1 5%	1 6%	3 5%

¹³⁸² SZ. L. [Uő], *Szót kérek!*, PH, 1847. január 3., 806. sz., 5–6.

¹³⁸³ SZ. L. [Uő], *Tájékozás az egyesületi jog' mezején I*, PH, 1847. január 10., 810. sz., 21.

¹³⁸⁴ SZ. L. [Uő], *Tájékozás az egyesületi jog' mezején II*, PH, 1847. január 15., 813. sz., 33.

¹³⁸⁵ SZ. L. [Uő], *Tájékozás az egyesületi jog' mezején III*, PH, 1847. január 19., 815. sz., 41–42.

¹³⁸⁶ SZ. L. [Uő], *Tájékozás az egyesületi jog' mezején IV*, PH, 1847. január 28., 820. sz., 61.

¹³⁸⁷ SZ. L. [Uő], *Évenkinti országgyűlés, 's utasítási rendszer I*, PH, 1847. február 21., 834. sz., 119.

¹³⁸⁸ SZ. L. [Uő], *Évenkinti országgyűlés, 's utasítási rendszer II*, PH, 1847. február 28., 838. sz., 135.

¹³⁸⁹ SZ. L. [Uő], *Évenkinti országgyűlés, 's utasítási rendszer III*, PH, 1847. március 7., 842. sz., 155.

¹³⁹⁰ SZ. L. [Uő], *Tájékozás a' választási jog' mezején I*, PH, 1847. március 16., 847. sz., 175.

¹³⁹¹ SZ. L. [Uő], *Tájékozás a' választási jog' mezején II*, PH, 1847. április 16., 864. sz., 247.

Ø + vala jeles összetett múlt	–	–	2 5%	1 2%	–	–	–	–	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	1 5%	–	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt j. összetett múlt	1 2%	–	–	–	–	–	–	–	–	–
múlt idejű igealakok összesen	45	20	41	50	35	39	37	19	16	66
fog segédigés szerkezete s jövő idő	8 100%	8 100%	5 100%	10 90%	4 100%	12 100%	14 100%	14 100%	9 100%	6 100%
-nd jeles jövő idő	–	–	–	1 9%	–	–	–	–	–	–
jövő idejű igealakok összesen	8	8	5	11	4	12	14	14	9	6

II/1. 5. 7. 6. Táblázatok Trefort Ágoston adatairól

	Legkö- zelebb i felad- atunk I. ¹³⁹²	Legkö- zelebb i felad- atunk II. ¹³⁹³	Legkö- zelebb i felad- atunk III. ¹³⁹⁴	Legkö- zelebb i felad- atunk IV. ¹³⁹⁵	Legkö- zelebb i felad- atunk V. ¹³⁹⁶	Ősi- ség I. ¹³⁹⁷	Ősi- ség II. ¹³⁹⁸	Ősi- ség 1399	Gróf Sz. I.' javas- lata ... 1400	Gróf Sz. I.' köz- le- ke- dési ...
--	---	--	---	--	---	-----------------------------------	------------------------------------	---------------------	---	---

¹³⁹² ⊙ [TREFORT Ágoston], *Legközelebbi feladatunk I*, PH, 1847. január 26., 820. sz., 57.

¹³⁹³ ⊙ [UÓ], *Legközelebbi feladatunk II*, PH, 1847. február 2., 824. sz., 73.

¹³⁹⁴ ⊙ [UÓ], *Legközelebbi feladatunk III*, PH, 1847. február 9., 828. sz., 89.

¹³⁹⁵ ⊙ [UÓ], *Legközelebbi feladatunk IV*, PH, 1847. február 18., 834. sz., 109.

¹³⁹⁶ ⊙ [UÓ], *Legközelebbi feladatunk V*, PH, 1847. március 4., 842. sz., 145.

¹³⁹⁷ ⊙ [UÓ], *Ősiség I*, PH, 1847. május 28., 888. sz., 345.

¹³⁹⁸ ⊙ [UÓ], *Ősiség II*, PH, 1847. május 30., 889. sz., 349.

¹³⁹⁹ ⊙ [UÓ], *Ősiség*, PH, 1847. június 22., 902. sz., 405.

¹⁴⁰⁰ ⊙ [UÓ], *Gróf Széchenyi István' javaslata a' közlekedési ügy rendezéséről*, PH, 1848. február 10., 1033. sz., 109.

										1401
egyszerű múlt	2 100%	5 100%	3 100%	8 73%	4 100%	17 90 %	4 66%	8 73%	1 100 %	1 50%
elbeszélő múlt	–	–	–	3 27%	–	2 10 %	1 17%	2 18%	–	1 50%
Ø + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	1 17%	1 9%	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
múlt idejű igealakok összesen	2	5	3	11	4	19	6	11	1	2
fog segédigés szerkezet es jövő idő	4 67%	5 55%	7 58%	2 40%	3 75%	–	5 83%	4 40%	4 100 %	1 25%
-nd jeles jövő idő	2 33%	4 44%	5 42%	3 60%	1 25%	–	1 17%	6 60%	–	3 75%
jövő idejű igealakok összesen	6	9	12	5	4	–	6	10	4	4

	A' Bécs-pesti vasut - ról ¹⁴⁰²	Ész-revételek ... ¹⁴⁰³	Egy-ne-hány szó ... ¹⁴⁰⁴	Köz-mun-kák ¹⁴⁰⁵	Vá-lasz ... ¹⁴⁰⁶	Ör. Jog I ¹⁴⁰⁷	Ör. Jog II ¹⁴⁰⁸	Ör. Jog III ¹⁴⁰⁹	Ősi-ség I ¹⁴¹⁰	Ősi-ség II ¹⁴¹¹
--	---	-----------------------------------	-------------------------------------	-----------------------------	-----------------------------	---------------------------	----------------------------	-----------------------------	---------------------------	----------------------------

¹⁴⁰¹ ©[Uő], *Gróf Széchenyi István' közlekedési rendszere 's pénzerőnk*, PH, 1848. február 11., 1034. sz., 115.

¹⁴⁰² Uő, *A' Bécs-pesti vasutról*, PH, 1844. július 7., 367. sz., 461.

¹⁴⁰³ T. Á. [Uő], *Észrevételek Gr. Széchenyi István' véleményéről*, PH, 1844. július 18., 370. sz., 485–486.

¹⁴⁰⁴ T. Á. [Uő], *Egynehány szó az adóról*, PH, 1844. július 28., 373. sz., 513.

egyszerű múlt	23 66%	4 80%	4 100%	9 64%	23 59%	5 100%	22 67%	8 62%	24 92%	4 67%
elbeszélő múlt	10 29%	1 20%	–	4 29%	15 38,5%	–	10 30%	3 23%	2 8%	2 33%
∅ + vala jeles összetett múlt	2 6%	–	–	1 7%	1 2,5%	–	1 3%	2 15%	–	–
-t + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
-t + volt jeles összetett múlt	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
múlt idejű igealakok összesen	35	5	4	14	39	5	33	12	26	6
fog segédigés szerkezete s jövő idő	12 63%	6 55%	11 48%	8 50%	4 80%	4 40%	6 55%	3 75%	5 62,5%	8 62%
-nd jeles jövő idő	7 37%	5 45%	12 52%	8 50%	1 20%	6 60%	5 45%	1 25%	3 37,5%	5 38%
jövő idejű igealakok összesen	19	11	23	16	5	10	11	4	8	13

	Vámügy ¹⁴¹² ...	Ország- ház ¹⁴¹³
egyszerű múlt	14 78%	13 65%
elbeszélő	2	6

¹⁴⁰⁵ T. Á. [Uő], *Közmunkák*, PH, 1844. augusztus. 25., 381. sz., 581.

¹⁴⁰⁶ T. Á. [Uő], *Válasz a' Budapesti Híradónak*, PH, 1844. szeptember 29., 391. sz., 665.

¹⁴⁰⁷ T. Á. [Uő], *Örökösödési jog I*, PH, 1845. január 30., 426. sz., 63.

¹⁴⁰⁸ T. Á. [Uő], *Örökösödési jog II*, PH, 1845. február 6., 428. sz., 79.

¹⁴⁰⁹ T. Á. [Uő], *Örökösödési jog III*, PH, 1845. február 9., 429. sz., 87.

¹⁴¹⁰ T. Á. [Uő], *Ősiség I*, PH, 1845. április 25., 458. sz., 273.

¹⁴¹¹ T. Á. [Uő], *Ősiség II*, PH, 1845. április 29., 460. sz., 281.

¹⁴¹² T. Á. [Uő], *Vámügy és a' B. P. Híradó*, PH, 1845. július 20., 506. sz., 45.

¹⁴¹³ T. Á. [Uő], *Országház*, PH, 1845. november 6., 568. sz., 301.

múlt	11%	30%
Ø + vala jeles összetett múlt	1 6%	1 5%
-t + vala jeles összetett múlt	–	–
-á, -é, + vala jeles összetett múlt	1 6%	–
-t + volt jeles összetett múlt	–	–
múlt idejű igealakok összesen	18	20
fog segédigés szerkezetes jövő idő	6 100%	2 50%
-nd jeles jövő idő	–	2 50%
jövő idejű igealakok összesen	6	4

II/1. 5. 8. Összefoglaló táblázat¹⁴¹⁴

	egysze- -rű múlt	elbe- szél ő múlt	Ø + vala jeles összetet t múlt	-t + vala jeles összetet t múlt	-á, -é, + vala jeles összetet t múlt	-t + volt jeles összetet t múlt	fog segédigés szerkezte s jövő idő	-nd jeles jövő idő
Csengery Antal	100–25	75–0	10–0	6–0	9–0	2–0	100–0	100– 0
Eötvös József	100–51	40–0	11–0	0	0	0	100–43	57–0
Irínyi József	100–57	43–0	6–0	0	0	0	100–87,5	12,5 –0
Kemény Zsigmon	100–60	35–0	13–0	3–0	4–0	1–0	100–0	83–0

¹⁴¹⁴ A táblázat az egyes szerzők által cikkeikben használt igeidők arányának maximumát és minimumát mutatja be százalékban kifejezve.

d								
Szalay László	100–67	33–0	6–0	0	5–0	11–0	100–33	67–0
Trefort Ágoston	100–50	50–0	17–0	0	6–0	0	100–0	75–0

II/1. 6. Átírási elvek

II/1. 6. 1. A szövegközlés eljárásairól

A szövegeket betűhű átiratban közlöm annak érdekében, hogy a cikkek megőrizték szerzőjük dialektológiai, morfológiai, helyesírási stb. jellegzetességeit, és így a szerzőségi tulajdonítások minden szempontból ellenőrizhetőek legyenek.

II/1. 6. 2. A betűhűség és határai

- A betűhűség követelményeihez alkalmazkodva a ma már nem használt betűket minden esetben mai megfelelőjükre írom át. Pl. $f = s$
- A különböző záró- és kötőjelformákat a mai nyomdai gyakorlatnak megfelelően írom át. Pl. $/: \neq ()$
- A kiemeléseket az eredeti formában közlöm.
- A rövidítéseket az alább elmondottak alapján oldom fel. (Lásd *Az emendáció alapelveinél*)
 - Mivel a szögletes zárójelbe tett felkiáltójel, vagy *sic* alkalmazása ellentétben áll a betűhűség szabályaival, ezért e jelöléseket nem alkalmazom.
 - A Pesti Hirlapban *í, ú, ű*, betűket a szükséges helyeken csak igen ritkán találunk, helyettük rendszerint ezeknek a betűknek a rövid változatait használják. Ez minden bizonnyal a betűkészletből fakadó jellegzetesség, így ennek a hangtani és nyelvi vonatkozásai nem felderíthetőek. Az eredeti változatot tehát megtartom.
 - Olvasati bizonytalanságot eredményez, hogy néhány esetben, ha egy összetett szó az összetétel határán van elválasztva, nem lehet tudni, hogy az illető szó egybe, vagy kötőjellel írandó. Mivel előfordul, hogy az összetett szavak írása egy szövegen belül is ingadozik, még kikövetkeztetni sem lehet olyan helyesírási gyakorlatot, mely eligazítást nyújtana. Ilyen esetekben a mai helyesírási gyakorlatot követem.

- Előfordul, hogy a jobboldali sorkizárás érdekében a nyomdász elhagy szóközöket. Mivel ezt legtöbbször központosított szavak után teszi, ritkán okoz ez problémát az egybeírás/különírással kapcsolatban. Ezeket az „összezsúszásokat” jelöletlenül emendálok.
- A dolgozat tipográfiai egységessége miatt a címek után nem teszek pontot, de a jegyzetekben jelölöm, hogy az eredeti szövegben van-e a cím után pont.
- A nyilvánvaló sajtóhibákat a szövegben jelöletlenül emendálok, a javítás tényéről lábjegyzetben adok számot.

II/1. 6. 3. Az emendáció alapelvei

A fentebb felsorolt eseteken kívül a szövegbe való minden beavatkozást []-ben jelölök. A kiegészítéseket mindig a megfelelő helyre írom be. Az egyes szavakra, vagy szócsoportokra vonatkozó megjegyzéseknél a következőképpen járok el.

- Ha a szerkesztői megjegyzés megelőzi a kérdéses szót, kettőspontot teszek a megjegyzés után Pl: T: ha [jav. e.:] hogy
- Ha a szerkesztői megjegyzés követi a kérdéses szót, nem teszek kettőspontot a megjegyzés után. Pl. PH: találkozik [sh., emend.]
- A szavakban tett változtatásokat a lábjegyzetben félkövérrel jelölöm. Pl. PH: városok? [sh., emend.]

Javítom, illetve jelölöm a szövegekben előforduló nyilvánvaló sajtóhibákat, és ezekről a beavatkozásokról lábjegyzetben adok számot.

A rövidítések esetében eljárásomat két elv határozza meg: a létrejövő szöveg minél könnyebben olvasható legyen, ugyanakkor híven kívánom dokumentálni a források korabeli írásállapotát úgy, hogy a nyomtatott szövegek megőrizzék eredeti sajátosságaikat. Így az alábbi gyakorlat jön létre:

1. A bevett és a mai írásgyakorlatnak megfelelő rövidítéseket nem oldom fel. Ide tartoznak: dr. = doktor; fr. = frank; ft = forint; p.ft = pengő forint; p. o. = példának okáért; stb. = satöbbi; t. i. [a mai helyesírás szerint ti.] = tudniillik.

2. A nem bevett, de egy szövegen belül rendszeresen használt rövidítéseket []-ben feloldom, ügyelve a pont jelenlétére, vagy hiányára.

II/1. 6. 4. A közlési sorrend meghatározása

A Csengery Antalnak tulajdonított írásokat két csoportra bontva közlöm, *Csengery cikkek*re, és *Vélhetően Csengery cikkek*re. Források hiányában az egyes csoportokba sorolt Csengery-írások sorrendbe állításának egyetlen alapja a megjelenési időpont. Ezen belül az egy sorozatot alkotó cikkeket egy egységbe szerkesztve közlöm.

II/1. 6. 5. A jegyzetapparátus felépítése

A *Kézirat* cím alatt ismertetem a fellelhető kéziratos forrásokat. A hírlapi cikkek esetében illet csak igen ritkán ismerünk, és ezek egy része is töredékes. Ha a hírlapi cikkek kézirata nem ismert, a *Kézirat* címet nem hozom.

A *Megjelenés* cím alatt a szövegek minden eddigi megjelenését számba veszem. A kéziratos változatokat számon tartom, de ezeknek az alapszövegtől való eltéréseit nem hozom, mivel dolgozatomban az 1840-es évekbeli sajtóvitákat tárgyalom, így számomra az ekkor keletkezett változatok a fontosak. Itt jelzem az írások címeibe való beavatkozásokat is. A címek és alcímek írásmódját a dolgozat egységessége érdekében a főszövegben egységesítem, ahogyan a cikksorozatok egyes darabjainak eltérő címeit is. A cím nélkül megjelent cikkeknek az OSZK-ban található, minden bizonnyal Csengery-cikkeit összegyűjtő, és tőle származó kéziratos lista alapján adok címet. Ha a Csengerynek tulajdonított írás nem szerepel a kéziratos listán, a cikk tartalma alapján látom el azt címmel. Az egyes cikksorozatok más-más cím alatt publikált darabjainak címeit is ugyanezen elvek alapján egységesítem.

Az *Azonosítás* cím alatt az írások szerzőhöz kötését végzem el.

A *Fontosabb szómagyarázatok* című részben a szövegekben előforduló idegen szavak magyarázatát adom meg. Mivel egy-egy idegen szó több cikkben is szerepelhet, a *Fontosabb szómagyarázatokat* célszerű külön alfejezetben közölni.¹⁴¹⁵

A *Rövidítések* cím alatt a szövegekben rendszeresen előforduló rövidítéseket oldom fel. Mivel egy-egy rövidítés több cikkben is szerepelhet, a rövidítések feloldását célszerű külön alfejezetben közölni.¹⁴¹⁶

¹⁴¹⁵ II/2. 5. *Fontosabb szómagyarázatok*

¹⁴¹⁶ II/2. 6. *Rövidítések*

II/2. Jegyzetek

II/2. 1. Jegyzetek I

1.

Városi ügy

Kézirat

OSZK, Kézirattár, Quart. Hung. 2420, 293, 295–299.

A kézirat töredékes.

Megjelenés

PH, 1845. január 5., 419. sz., 9; PH, 1845. január 26., 425. sz., 55; PH, 1845. február 13., 430. sz., 96–97.

C: VÁROSI ÜGY I.; VÁROSI ÜGY. II.; VÁROSI ÜGY. III.

A szövegek teljes névalírással jelentek meg.

A cikksorozat még két kiadást ért meg Csengery halála után. 1884-ben a *Csengery Antal összegyűjtött munkái* IV. kötetében,¹⁴¹⁷ majd az *Idegen kezek* címet viselő ismeretterjesztő jellegű kiadványban közölték újra.¹⁴¹⁸

Azonosítás

Mindhárom cikk a Pesti Hírlapban Csengery aláírásával jelent meg, emellett szerepelnek a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁴¹⁹ illetve a valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kéziratos listán.¹⁴²⁰ Mindezek alapján ezeket az írásokat a Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁴¹⁷ CSENGERY Antal, *Városi ügy* = CSENGERY 1884/c, 3–22.

¹⁴¹⁸ CSENGERY Antal, *Városi ügy* = SZÁNTÓ 1988, 325–343.

¹⁴¹⁹ CSENGERY 1884/d.

¹⁴²⁰ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

2.

Töredék eszmék a' községek' rendezése körül

Kézirat

OSZK, Kézirattár, Quart. Hung. 2420, 133–134, 444–461.

A kézirat töredékes.

Megjelenés

PH, 1845. május 20., 471. sz., 329; PH, 1845. május 22., 472. sz., 333; PH, 1845. május 23., 473. sz., 337; PH, 1845. május 25., 474. sz., 341.

C: TÖREDÉK ESZMÉK A' KÖZSÉGEK' RENDEZÉSE KÖRÜL. I. Egy pár szó előlegesen.; TÖREDÉK ESZMÉK A' KÖZSÉGEK' RENDEZÉSE KÖRÜL. II. ÁLTALÁNOS NÉZETEK.; TÖREDÉK ESZMÉK A' KÖZSÉGEK' RENDEZÉSE KÖRÜL. III. BELSZERKEZET.; TÖREDÉK ESZMÉK A' KÖZSÉGEK' RENDEZÉSE KÖRÜL. IV. Község és megye.

A szövegek Cs. A. monogram alatt jelentek meg.

Az alcímek betűtípusát kapitálisra egységesítettem. A harmadik cikk alcíme egy sorral a szöveg első sora fölött állt, ezt az egységesség érdekében a szöveg első sorába helyeztem.

A cikksorozat még két kiadást ért meg Csengery halála után. 1884-ben a *Csengery Antal összegyűjtött munkái* IV. kötetében,¹⁴²¹ majd az *Idegen kezek* címet viselő ismeretterjesztő jellegű kiadványban közölték újra.¹⁴²²

Azonosítás

A cikksorozat a Pesti Hirlapban Csengery monogramjával jelent meg, emellett szerepel a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁴²³ illetve a

¹⁴²¹ CSENERGY Antal, *Töredék eszmék a községek rendezése körül* = CSENERGY 1884/c, 23–39.

¹⁴²² CSENERGY Antal, *Töredék eszmék a községek rendezése körül* = SZÁNTÓ 1988, 343–355.

¹⁴²³ CSENERGY 1884/d.

valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kéziratok listán.¹⁴²⁴ Mindezek alapján ezeket az írásokat a Csengery-cikkek közé sorolom.

3.

[Az olvasóhoz]

Megjelenés

PH, 1845. július 1., 495. sz., 1.

A szöveg cím nélkül, Csengery aláírásával jelent meg.

Azonosítás

A cikk a Pesti Hirlapban Csengery aláírásával jelent meg, emellett szerepel a valószínűsíthetően Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratok listán.¹⁴²⁵ Mindezek alapján a Csengery-cikkek közé sorolom.

4.

Eskütszékek

Megjelenés

PH, 1845. július 29., 511. sz., 67–68; PH, 1845. július 31., 512. sz., 73–74; PH, 1845. augusztus 7., 516. sz., 89–90.

C: ESKÜTTSZÉKEK; ESKÜTTSZÉKEK.; ISMÉT ÉS MÉG TÖBBSZÖR IS ESKÜTTSZÉKEK.

A sorozat mindhárom darabja az *Értekező* rovatban jelent meg, az első kettő aláírás nélkül, a harmadik Q. jel alatt. Az első cikk végéről a „– (Vége követk.[ezik])”, illetve a második cikk elejéről a „(Vége.)” szövegeket funkcióvesztés miatt elhagytam.

¹⁴²⁴ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴²⁵ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

Azonosítás

A cikkek szerepelnek a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁴²⁶ illetve a valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kéziratos listán,¹⁴²⁷ így ezen írásokat a Csengery-cikkek közé sorolom.

5.

[Vasutvonalakról]

Megjelenés

PH, 1845. július 31., 512. sz., 71.

A szöveg S z e r k.[esztő] aláírással és cím nélkül jelent meg.

Azonosítás

A lap történetében rendszeresen előfordult, hogy az olyan cikkeket, melyeknek tartalmával a szerkesztő nem értett mindenben egyet, szerkesztői jegyzetekkel, vagy szerkesztőségi cikkel ellensúlyozta. A gyakorlatot Kossuth honosította meg,¹⁴²⁸ majd később Szalay és Csengery is előszeretettel alkalmazta. Jelen esetben Pulszky Ferenc *Közlekedési eszközök III* című írására¹⁴²⁹ az utóbbi megoldással reagált a magát meg is nevező Csengery: „S ez érdekek’ csatlakozásában, melly már számos részvények’ átvállalása által is tanusított, sokkal nagyobb reményt helyez e’ lapok’ szerkesztője a’ vállalat’ jövődjére iránt, mint azon ismeretes bécsi tőzsér’ sürgetéseiben, kiről a’ t. vezérczikkiró említést tön.” Csengery más cikkeiben is utalt magára úgy, mint „e’ lapok szerkesztője”¹⁴³⁰ – néven soha nem nevezte magát írásaiban –, de jelen esetben a

¹⁴²⁶ CSENGERY 1884/d.

¹⁴²⁷ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴²⁸ Lásd *Bevezető* = KOSSUTH 2003, 5–16.

¹⁴²⁹ PULSZKY Ferenc, *Közlekedési eszközök III*, PH, 1845. július 31., 512. sz., 71.

¹⁴³⁰ Lásd például – S. – [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók’ nézetei a’ központosításról*, PH, 1845. augusztus 14., 520. sz., 105–106; x. y. [CSENGERY Antal], *A’ B–P. Híradó legújabb taticája a’ dohánymonopolium és indirect adók körül*, PH, 1847. július 29., 922. sz., 65. Korábban, még szerkesztősége alatt Szalay Lászlót is illette ezzel az elnevezéssel. (CSENGERY Antal, *Városi ügy II*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55.)

szövegkörnyezetből egyértelmű, hogy a cikk írója maga a szerkesztő. A cikket ezért a Csengery-cikkek közé sorolom.

A stilisztikai elemzés néhány olyan elemet is tartalmaz, mely a szerkesztő publicisztikai írásaiban szokatlannak mondható.

A cikkben csupán kétféle múlt időt találunk, az egyszerű és az elbeszélő múltakat, ami meglehetősen szokatlan az ez idő tájt keletkezett Csengery cikkekben. Ezekben ugyanis rendszerint a *Ø + vala* jeles összetett múlt is előfordul, sőt időnként más összetett igeidőket is használ a szerző. Nem szerepel a cikkben az elbeszélő múlt rövid magánhangzós változata sem, mely a stilisztikai jellegzetességek megállapításához használt 49 cikknek valamivel több, mint a felében van jelen. Az elbeszélő (57%) és egyszerű múltak (43%) egymáshoz viszonyított aránya viszont már megszokott az ekkoriban keletkezett cikkekben, ahogyan az sem példa nélkül álló, hogy a jövő időt kizárólag jelen idejű igealakokkal, és *fog* segédigés szerkezettel fejezi ki.

A cikkben a *fel* igekötőt csak *e* magánhangzós variánsában, a *kijelöl* igét és az *egyébiránt* szót pedig csak ezekben a formájukban használja. A *magán* melléknévnek *magány* (*magány társulatok*) megfelelőjét alkalmazza. A T/3. birtokos személyjel *-ok/-ök/-jok/-jök* formája (*érdekőkben*) mellett az *-uk/-ük* formát ebben a cikkben nem olvashatjuk. Az *északi* melléknevet *éjszaki* formában, az *össze* igekötőt és a *hosszú* melléknevet két *sz-*szel írja. Az *állam* főnévnek csak *státus* megfelelőjét használja, az *ismeretes* melléknevet ebben a formában írja. A *nyeremény* főnevet *nyereség* értelemben, a *-ként* ragot pedig csak ebben a variánsában használja. A bekezdésben eddig ismertetett jelenségek nem szokatlanok a Csengery-cikkekben. Az viszont már igen, hogy az *óhajt* igét többször is hosszú *ó*-val írja, a T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nók/-nők* formáját nem alkalmazza – pedig a stilisztikai jellegzetességek megállapításához használt cikkekben ez a variáns kb. kétszer olyan gyakran szerepel, mint a *-nánk/-nénk* –, *kulcspon* értelemben pedig a *fokhely* főnevet alkalmazza, míg a jellegzetességek összegyűjtésére használt írásokban e helyett a *sarkpon* szót használja. A *közlöny* főnevet *közvetítő* értelemben olvashatjuk nála, míg korábban *folyóirat* értelemben. A létige egyes szám harmadik személyű, jelen idejű, kijelentő módú alakját *vagyon* formában írja, ami csak Trefort Ágostonnál megszokott. *Érzés* értelemben az *érezmény*, *térfogatú* értelemben pedig a *terjű* szót használja.

6.

Fölvívás adakozásra

Megjelenés

PH, 1845. július 31., 512. sz., 71.

C: FÖLVÍVÁS ADAKOZÁSRA.

A szöveg S z e r k .[esztő] aláírással jelent meg.

Azonosítás

A S z e r k .[esztő] aláíráson kívül Csengery szerzőségét valószínűsíti az is, hogy a cikk a lap más rovataiban megjelent írásokra hivatkozik. A nyomdába kerülés előtt ugyanis csak a lap legközelebbi munkatársai ismerhették a lapszám tartalmát, melynek végleges elfogadása a szerkesztő jogkörébe tartozott, így leginkább ő lehetett tisztában ezzel. Ugyancsak az ő előjoga volt annak eldöntése, hogy szükséges esetben indítson-e aláírási íveket a lap, így tőle lenne várható az is, hogy erről az olvasókat tájékoztassa. Mindemellett a szövegben találunk példát az elbeszélő múlt rövid magánhangzós változatára, amit Csengery gyakran alkalmazott írásaiban. Rajta kívül pedig csak Trefort Ágoston és Eötvös József használta, igaz ők jóval ritkábban, mint Csengery. A *miként* szó ebben a változatában szerepel az írásban, ami megszokott az ez idő tájt keletkezett Csengery-cikkekben. Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

7.

Tisza-szabályozás

Megjelenés

PH, 1845. augusztus 3., 514. sz., 79.

C: TISZA-SZABÁLYOZÁS

A cikk aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

A cikk szerepel azon a kéziratos listán, melyen minden valószínűség szerint Csengery a saját Pesti Hirlap-beli cikkeit gyűjtötte össze.¹⁴³¹ A cikk címe azok között szerepel, melyeknek a lista összeállítója nem adta meg a pontos helyét, azonban mivel azok között a címek között szerepel, melyek közvetlenül az 537. számban publikált *Védrendszer* előtt olvashatók, feltehetően ez előtt jelent meg. Az egyetlen Tiszaszabályozással foglalkozó és ismeretlen szerzőjű cikk az 537. szám előtt az 514-ben jelent meg, így valószínűsíthetően erre gondolt a lista írója. Ezt az is bizonyítja, hogy a lista túloldalán pontosan meg is nevezi a cikket (*Tiszaszabályozás 514. 79.*). E levezetésnek mégis helyett kellett kapnia a *Jegyzetekben*, hiszen ennek segítségével lesz valószínűsíthető a többi pontos lelőhely nélküli írás megjelenési ideje.

A cikk aláírás nélkül jelent meg. Ez nem zárja ki Csengery szerzőségének lehetőségét, hiszen az *Írói munkásságomban*¹⁴³² magáénak vallott 47 cikk közül 30 aláírás nélkül jelent meg, emellett ilyen cikkek írása a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő előjogai közé tartozott.¹⁴³³ Ráadásul a cikk egy, a lap ugyanazon számában megjelent íráshoz fűzött kommentár.¹⁴³⁴ Mivel a lapszám tartalmáról megjelenés előtt csak a lap legközelebbi munkatársai tudhattak, a hozzászólás íróját is köztük kell keresnünk. Jelenlegi tudomásunk szerint azonban ez idő tájt a lap legfontosabb munkatársai – Eötvös, Szalay, Trefort, Irinyi – saját nevük illetve megszokott jegyük alatt publikálták cikkeiket, ami Csengery szerzőségének képzetét erősíti, ahogyan a stilisztikai elemzés is.

A cikkben háromféle múlt idővel találkozhatunk, az egyszerű múlt (60%) és az elbeszélő múlt (20%) mellett a \emptyset + *vala* jeles összetett múlt is képviselteti magát (20%). Ebből az adatsorból csupán a \emptyset + *vala* jeles múlt többi múlt időhöz viszonyított aránya szokatlan a Csengery-cikkekben, ami azonban a múlt idők alacsony számának tudható be – a szóban forgó múlt időt mindössze egyetlen igealak képviseli. A két korban használatos jövő idő közül csupán a *fog* segédigével kifejezett szerepel a cikkben, ami szintén nem szokatlan Csengerynél. A *fel* igekötőnek csak *ö* magánhangzós variánsát használja, amire szintén találunk példát a részletesen elemzett cikkekben.¹⁴³⁵ A *kijelöl* igét csak ebben a formában használja. A *példa* főnévnek nem használja *példány* változatát, de mivel

¹⁴³¹ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴³² CSENGERY 1884/d.

¹⁴³³ Lásd II/1. 2. 1. Szerzőségi problémák

¹⁴³⁴ [A. n.], *Törvényhatósági dolgok*, PH, 1845. augusztus 3., 514. sz., 81.

¹⁴³⁵ A *föl* variáns nagyobb aránya megfigyelhető például CSENGERY Antal, *Városi ügy I-II*, PH, 1845. január 5., 419. sz., 9; PH, 1845. január 26., 425. sz., 55.

Csengery a két variánst felváltva alkalmazza, ez nem csökkenti szerzősége valószínűségét. A *feladat* főnévnek *föladat* variánsa szerepel a cikkben, amit Csengery is rendszeresen használ. Eötvös József ez idő tájt keletkezett cikkeiben nem alkalmazza ezt a variánst, Szalay pedig kivétel nélkül a *feladás*, míg Irinyi a *feladat* változatot használja. Az *állam* főnévnek csak *státus* megfelelőjét olvashatjuk a cikkben – Csengerynél ez jóval gyakrabban szerepel, mint az összes többi szinonima –, míg a *körülmény* főnevet ebben a változatában használja a szerző, akárcsak Csengery. Csengeryhez hasonlóan a *magán* melléknevet *magány* variánsában (*magány vagy társulati törekvés*'), a *magánzó* főnevet *magános* megfelelőjében alkalmazza a cikk írója. Az *összeköttetés* főnevet a szövegben *egybe* igekötővel olvashatjuk, ami nem szokatlan a Csengery-cikkekben sem. A *szétdarabol* igét ebben a változatában írja, ami Irinyivel és Treforttal szemben szintén az ő, illetve Eötvös szerzőségét valószínűsíti. *Vállalkozás* értelemben a *vállalat* főnevet használja, mint Csengery. Az egyetlen Csengery szerzősége ellen szóló elem a *segedelem* (*segedelmére*) főnév, melynek Csengery a *segély* megfelelőjét használja.

Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

8.

[A földhitel, jelzálogi törvényhozás Franciaországban]

Megjelenés

PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 92–93; PH, 1845. november 16., 574. sz., 327–328.

A cikkek a *Külföld* rovatban aláírás és cím nélkül jelentek meg. A végig kapitálissal írt FRANCZIAORSZÁG rovatcímet a második cikkben a szöveg teljessége érdekében meghagytam, de kisbetűre javítottam, és a tulajdonnév és a rag közül kivettem a kötőjelet.

A második cikkhez kisebb Franciaországot érintő hírek vannak fűzve, melyeket nem közlök, mivel nem az írás szerves részei, így lehetséges, hogy nem Csengery írta őket.

Azonosítás

Mindkét cikk szerepel azon a kéziratos listán (*A földhitel, jelzálogi törvényhozás Franciaország 517. 93. 574. 327*), melyen minden valószínűség szerint Csengery a saját Pesti

Hírlap-beli cikkeit gyűjtötte össze.¹⁴³⁶ A cikkek a *Külföld* rovatban jelentek meg, ami nem zárja ki Csengery szerzőségét, hiszen mint az *Írói munkásságomban* olvasható, e rovatba néha ő is írt.¹⁴³⁷ Emellett az első cikk utolsó soraiban a szerkesztő szerzőségére utaló kijelentéseket találunk: „Lapjaink sem fognak e’ tárgyban hallgatni, nem lehet hallgatnunk már azon előzményeknél fogva sem, mellyek hitelintézet’ alapítása körül a’ mult országgyűlésen történtek. E’ lapok’ szerkesztője rövid időn terjedelmesben fog e’ tárgyra nézve, valamint általában a’ földbirtoki törvényhozást illetőleg nyilatkozni.” Csengery cikkeiben többször is nevezte már meg így magát. Ráadásul a lap, illetve a szerkesztő nevében efféle ígéreteket leginkább maga a szerkesztő tehetett.

A jelzálogi törvényhozásról szóló első írást megelőzi, és ahhoz szervesen kapcsolódik egy Franciaország kereskedelmét tárgyaló írás. A cikk két része között a kapcsolatot a *Journal des Debats* jelenti, hiszen ennek cikkeit elemzi az írás szerzője, vagy szerzői. Mivel azonban Csengery Antal később más lapok nyomán számos kereskedelmi tárgyú írást közölt, nem zárható ki, hogy az egész cikk az ő munkája. E megfontolásból az írás egészét elemzem stilisztikailag.

A cikkben csupán az egyszerű és elbeszélő múlt időket használja a szerző, ami 1845 augusztusától kezdve egyre gyakrabban fordul elő a Csengery-cikkekben, ahogyan az egyszerű múlt összes többi múlt időhöz viszonyított igen magas aránya (88%) is. Nem szokatlan Csengerynél az sem, hogy nem használja az *-nd* jeles jövő időt, és minden jövő idejű igealak *fog* segédigés szerkezetben áll. (A múlt és jövő idők esetében ehhez hasonló arányokra ugyanakkor a többi vizsgált szerzőnél is találhatunk példát.)

A cikk szerzője a *föl* igekötőt többször alkalmazza, mint *e* magánhangzós variánsát, a *fen* igekötőt pedig ebben a formában írja. A *közt* szót egy *t*-vel olvashatjuk nála. Az *egyébiránt* szónak nem használja *egyébaránt* megfelelőjét. Az *állam* főnévnek csak *státus* szinomímáját használja, az *össze* és *vissza* igekötőket minden esetben két *sz*-szel írja. A *-ként* ragot és a *hiány* főnevet csak ezen alakjukban használja. Az *összeköttetés* főnevet a szövegben csak *össze* igekötővel, az *összeg* főnevet csak *öszlet* változatában olvashatjuk. A *fölött* határozószónak csak ezt a variánsát használja. A *növekszik* igeének nem alkalmazza *e* magánhangzós variánsát (*nevekszik*). A *művel* igét és származékait kivétel nélkül *i* magánhangzós variánsaiban használja (*földmívelést*). A *feltétel* szót *föltétel* variánsában alkalmazza. A *maga* visszaható névmás T/3. alakját *magok* formában használja. Használja

¹⁴³⁶ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴³⁷ CSENGERY 1884/d.

a *nyerképlet* szót. Ezek a nyelvi elemek mind megszokottak Csengery publicisztikai írásaiban.

Az *óvatos* főnevet és származékait egyszer *o*-val, egyszer pedig *ó*-val írja. A *kifejlődés* főnevet ebben a formában használja, pedig ez a részletesen elemzett Csengery-cikkekben *kifejlés* formában szerepel. Használja a *sulyegyen*, *bonyolodott* (bonyolult értelemben) szavakat, melyek a 49 részletesen elemzett írásban nem olvashatóak. Az *összeházasít* igét *egybe* igekötővel alkalmazza (*egybeházasítottak*) a cikkben, amire nincs példa a vizsgált Csengery-cikkekben, igaz az *összeházasít* sem szerepel bennük.

A második cikk a *style coupé* mintapéldája. E stílus használata pedig a centralisták közül leginkább Csengeryre és Irányire jellemző. Költőinek nevezhető képeket és anekdotákat sem olvashatunk benne, ami leginkább szintén Csengery publicisztikai írásaira jellemző a vizsgált szerzők közül. Az első cikkhez hasonlóan ebben is csak két múlt idejű igeidőt – az egyszerű (73%) és az elbeszélő (27%) múltat – használ a szerző. Ezek aránya nem szokatlan az ez idő tájt keletkezett Csengery-cikkekben. A jövő idejű igeidőket viszont egyetlen *-nd* jeles igealak képviseli, ami szintén nem áll példa nélkül Csengery publicisztikájában.¹⁴³⁸

A *fel* igekötőt a cikkben túlnyomórészt ebben a variánsában olvashatjuk, a *föl* változat csak egy esetben jelenik meg a szövegben. Ez Szalay szerzőségének esélyét csökkenti, aki csak a *fel* variánst használta. A *hiány* szó ebben a variánsában olvasható a cikkben, ami Irányinél nem megszokott, így az ő szerzőségének esélyét csökkenti.

Mindezek alapján az írásokat a Csengery-cikkek közé sorolom.

9.

Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról

Megjelenés

PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 93–94; PH, 1845. augusztus 10., 518. sz., 97–98;
PH, 1845. augusztus 14., 520. sz., 105–106; PH, 1845. augusztus 15., 521. sz., 109–110;
PH, 1845. augusztus 19., 523. sz., 117–118.

¹⁴³⁸ [CSENGERY Antal], [Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai X], PH, 1845. december 28., 597. sz., 419; [CSENGERY Antal], [Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai XII], PH, 1846. január 18., 609. sz., 41.

C: NEVEZETESEBB IRÓK' NÉZETEI A' KÖZPONTOSÍTÁSRÓL. I. – M. Chevalier.; – II. Rossi.; NEVEZETESEBB IRÓK' NÉZETEI A' KÖZPONTOSÍTÁSRÓL. III. Tocqueville.; NEVEZETESEBB IRÓK' NÉZETEI A' KÖZPONTOSÍTÁSRÓL.; NEVEZETESEBB IRÓK' NÉZETEI A' KÖZPONTOSÍTÁSRÓL. – III. Thiers.; NEVEZETESEBB IRÓK' NÉZETEI A' KÖZPONTOSÍTÁSRÓL. – III. Thiers.

A cikksorozat minden darabja az *Értekező* rovatban jelent meg, az első két cikk egymás után, egy számban. A sorozat harmadik része –z–, míg a többi –S.– áljel alatt jelent meg.

Az egyes cikkek alcímeit egységesítettem, és minden esetben a szöveg első sorába, kapitálissal írva illesztettem be. Az ötödik cikk alcímét „(Folytatás.)”, a hatodikét „(Vége.)” szöveg követte, amiket az átiratból funkciótlaná válásuk miatt elhagytam.

Azonosítás

A cikkek szerepelnek a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁴³⁹ illetve – az utolsó rész kivételével – a valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kéziratos listán.¹⁴⁴⁰ Mindezek alapján ezeket az írásokat a Csengery-cikkek közé sorolom.

10.

A' tizedről

Megjelenés

PH, 1845. augusztus 12., 519. sz., 101–102.

C: A' TIZEDRŐL.

A szöveg – z – áljel alatt jelent meg az *Értekező* rovatban.

Azonosítás

¹⁴³⁹ CSENGERY 1884/d.

¹⁴⁴⁰ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

A cikk szerepel a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁴⁴¹ illetve a valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kéziratok listán.¹⁴⁴² Mindezek alapján a Csengery-cikkek közé sorolom.

11.

Egy porosz statusférfinézetek Magyarországon viszonyairól

Megjelenés

PH, 1845. szeptember 2., 531. sz., 149.

C: EGY POROSZ STATUSFÉRFIU' NÉZETEI MAGYARORSZÁG' VISZONYAIRÓL.

A cikk aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

A cikk szerepel azon a kéziratok listán (*Egy porosz államférfi nézetei Magyarországról 531. 149.*), melyen minden valószínűség szerint Csengery a saját Pesti Hírlap-beli cikkeit gyűjtötte össze.¹⁴⁴³ Ráadásul az aláírás nélküli cikkek közlése az akkori gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt.¹⁴⁴⁴ Emellett a cikkhez fűzött szerkesztői jegyzetben tett megjegyzésből úgy tűnik, hogy Csengery is olvasta az ismertett művet: „Természetesen felelősség’ garancia mellett, mely nem annyira törvényben, mint institutiókban legyen. Így érti ezt szerző is.” A szöveggörnyezetből egyértelmű, hogy a szerző alatt Csengery a bemutatott könyv íróját érti. Ez felveti a lehetőséget, hogy maga a cikk is Csengery munkája. (Szerkesztői jegyzetben más cikkeihez is írt.)¹⁴⁴⁵ A stílusztikai elemzés csak olyan nyelvi elemeket tárt fel, melyek Csengerynél szokványosnak mondhatóak.

¹⁴⁴¹ CSENGERY 1884/d.

¹⁴⁴² OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴⁴³ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴⁴⁴ Lásd II/1. 2. 1. *Szerzőségi problémák*

¹⁴⁴⁵ Például [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom’ kereskedési viszonyai V*], PH, 1845. október 30., 564. sz., 286–287; [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom’ kereskedési viszonyai VI*], PH, 1845. november 4., 567. sz., 297; [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom’ kereskedési viszonyai VII*], PH, 1845. november 13., 572. sz., 317.

A cikkben csupán az egyszerű és elbeszélő múlt időket használja a szerző. Ez 1845 augusztusától kezdve egyre gyakrabban fordul elő a Csengery-cikkekben, ahogyan az egyszerű múlt összes többi múlt időhöz viszonyított igen magas aránya (89%) is. Az már viszont ritkább Csengerynél, hogy nem használja a *fog* segédigés szerkezetes jövő időt, és minden jövő idejű igealak *-nd* jeles. Igaz, ez a centralista szerzők közül egyedül nála fordul elő.

A cikk szerzője a *fel* igekötőt többször alkalmazza, mint *ö* magánhangzós variánsát, a *fen* igekötőt pedig ebben a formában írja. Az *egyébiránt* szónak nem használja *egyébaránt* megfelelőjét. Az *állam* főnévnek csak *státus* szinonímáját használja, az *össze* igekötőt két *sz-szel* írja. A *-ként* ragot csak ezen alakjában használja. Az *összeköttetés* főnevet a szövegben csak *össze* igekötővel olvashatjuk, az *egybe* igekötős változatot nem használja a szerző. A *művel* igét és származékait kivétel nélkül *i* magánhangzós variánsaiban alkalmazza (*miveltség*). A *feltétel* szót *föltétel* variánsában használja. A *körülmény* főnevet csak ebben a variánsában alkalmazza. Használja a *termesztés* szót. A *feltétel* szót *ö* magánhangzós variánsában olvashatjuk a cikkben, míg az *utolsó* melléknevet ebben a formában. Ezek a nyelvi elemek Csengery írásaiban megszokottnak mondhatóak.

Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

12.

[Iparmozgalmak]

Megjelenés

PH, 1845. szeptember 7., 534. sz., 161.

A szöveg aláírás és cím nélkül jelent meg.

Azonosítás

Az OSZK-ban található kéziratos listán, melyen Csengery minden valószínűség szerint a saját cikkeit gyűjtötte össze, szerepel egy *Iparmozgalmak* című írás.¹⁴⁴⁶ Ennek megjelenési időpontját azonban Csengery nem határozta meg pontosan. Mivel azonban a

¹⁴⁴⁶ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

cikk címe több, ez idő tájt megjelent írás között szerepel („gr. *Cancrin*,¹⁴⁴⁷ *Iparmozgalmak*, *Tiszaszabályozás*;¹⁴⁴⁸ *hitelintézetek ügye*, *Németországban*[an] *Hamburgban*]¹⁴⁴⁹ *Védrendszer* 537. 176.”¹⁴⁵⁰), valószínűleg az *Iparmozgalmak* is ekkoriban, tehát szeptember elején jelent meg. Ilyen témájú, azonosítatlan szerzőjű írás a jelzett időszakban pedig csak egy, a szeptember 7-én aláírás és név nélkül publikált olvasható a lapban. Ráadásul a cikk aláírás nélkül jelent meg, ami az akkori gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt.¹⁴⁵¹ Emellett olyan kijelentést is olvashatunk a szövegben, amelyet leginkább a szerkesztőnek állhatott jogában megfogalmazni: „ha jól esik azoknak, kik e’ mozgalmak’ élén állanak, kirakatban együttlátni azon kör’ munkásságának gyümölcseit, mellyre jótékonyhatásuk kiterjed: mi e’ hazafiui örömükben osztóván, kérjük tisztelt levelezőnket, e’ fiók kiállítás’ sikeréről is sziveskedjék bennünket majdan tudósítani”. Az egyébként is kis terjedelmű cikk nagy részét egy, a *Hetilapból* vett idézet teszi ki. A szerző által írott szöveg pedig sem olyan nyelvi elemet nem tartalmaz, mely megerősíteni, sem pedig olyat, mely cáfolni tudná a szerző kilétére vonatkozó elképzelésemet. Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

13.

[Gr. *Cancrin*]

Megjelenés

PH, 1845. szeptember 7., 534. sz., 163.

A cikk aláírás és cím nélkül jelent meg a *Külföld* rovatban.

Azonosítás

A cikk szerepel azon a kéziratos listán (gr. *Cancrin*), melyen minden valószínűség szerint Csengery a saját Pesti Hírlap-beli cikkeit gyűjtötte össze.¹⁴⁵² A cikk a *Külföld*

¹⁴⁴⁷ [CSENGERY Antal], [Gr. *Cancrin*], PH, 1845. szeptember 7., 534. sz., 163.

¹⁴⁴⁸ [CSENGERY Antal], *Tisza-szabályozás*, PH, 1845. augusztus 3., 514. sz., 79.

¹⁴⁴⁹ [CSENGERY Antal], *Hitelintézetek ügye Németországban, Hamburgban*, PH, 1845. szeptember 14., 538. sz., 179–180.

¹⁴⁵⁰ Z. J. W. [CSENGERY Antal], *Védrendszer*, 1845. szeptember 12., 537. sz., 175–176.

¹⁴⁵¹ Lásd II/1. 2. 1. *Szerzőségi problémák*

¹⁴⁵² OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

rovatban megjelent könyvismertető, ami nem zárja ki Csengery szerzőségét, mivel egyrészt számos könyvismertetőt ismerünk az ő tollából, másrészt ő is rendszeresen írt ebbe a rovatba. A stilisztikai elemzés nem tud olyan jellegzetességet felmutatni, mely egyértelműen cáfolná Csengery szerzőségét.

A cikkben háromféle múlt idő található, az egyszerű (75%), az elbeszélő (23%), és a $\emptyset + \text{vala}$ jeles összetett múlt idő (2%). Ezek az arányok egyik centralista műveiben sem szokatlanok. Az azonban már, hogy a cikkben egyetlen jövő idejű igealak sem szerepel, Szalay, Irinyi és Eötvös cikkeiben sem szokványos, és a Trefort Ágoston tollából elemzett huszonnégy cikkből is csak egyben fordul elő (5%), míg a Csengerytől elemzett negyvenhétből kilencben (19%). Ez a nyelvi elem tehát leginkább Csengery szerzőségét valószínűsíti, de Trefortét sem zárja ki. Ráadásul a cikk szerzője használja az elbeszélő múlt rövid magánhangzós változatát (*eltörle, állhata fen*), ami az elemzett cikkekben csupán Eötvös (37%), Trefort (13,6%), és Csengery (51%) cikkeiben fordul elő.¹⁴⁵³ A *fel* igeikötő *ö* magánhangzós variánsában szerepel a cikkben, ami szintén Szalay és Irinyi szerzőségének esélyét csökkenti. A szerző az elemzett mű írójának szavait egyszer a *mond* szóval vezeti fel (*mond továbbá a' kiszolgált minister*), ami csak Csengery írásaiban figyelhető meg. A *növekszik* ige származékait ebben a formában használja, ami Eötvös szerzősége ellen szól. A *-ként* ragot *é* és *i* magánhangzós variánsaiban is használja (*időnként, lassankint*), ami ez idő tájt némileg Eötvös és Csengery írásaiban szokatlan. Az *össze* igeikötő egy *sz-szel* szerepel a cikkben, ami egyik szerzőnél sem általános. Igaz, ez a nyelvi elem csak egyszer szerepel a cikkben, így nem tekinthető mérvadónak. Az *összeg* szónak *öszlet* variánsát használja a szerző, ami ekkoriban csak Irinyire nem jellemző – Szalay elemzett cikkeiben ennek a szónak egyik változata sem szerepel. A *szabadelvű* szót *szabad elmű* formában használja, amit csak Irinyi cikkeiben figyeltem meg.

Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁴⁵³ A százalékok itt azt mutatják, hogy a vizsgált cikkek hány százalékában fordul elő az elbeszélő múltnak ez a variánsa.

Védrendszer

Megjelenés

PH, 1845. szeptember 12., 537. sz., 175–176.

C: VEDRENDSZER.

A cikk Z. J. W. áljel alatt jelent meg az *Értekező* rovatban.

Azonosítás

A cikk szerepel azon a kéziratos listán (*Védrendszer 537. 176.*), melyen minden valószínűség szerint Csengery a saját Pesti Hírlap-beli cikkeit gyűjtötte össze.¹⁴⁵⁴ Az írás az *Értekező* rovatban jelent meg, ahova Csengery is rendszeresen írt. Emellett a szerző egyszerűen, közérthetően, bonyolult képektől és anekdotáktól mentesen fogalmazta meg mondanivalóját, ami leginkább Csengeryre és Eötvösre volt jellemző a szóba jöhető szerzők közül. A stilisztikai elemzés is leginkább Csengery szerzősége irányába mutat, de tartalmaz néhány Csengerynél szokatlan elemet is.

A cikkben csupán az egyszerű és elbeszélő múlt időket használja a szerző. Ez 1845 augusztusától kezdve egyre gyakrabban fordul elő a Csengery-cikkekben, az már viszont egyre ritkábban, hogy az elbeszélő múlt aránya (60%) felülmúlja az egyszerű múltét (40%). Ez azonban olyan jellegzetesség, melyre a centralisták közül egyedül Csengerynél találunk példát. A szerző nem használja az *-nd* jeles jövő időt, és minden jövő idejű igealak *fog* segédige szerkezetben áll a cikkben, ami egyik centralistánál sem szokatlan, igaz Trefornál ritkábban fordul elő, mint a többiekénél.

A *fel* igekötő nagyobb részt *ő* magánhangzós variánsában szerepel a cikkben, ami Szalay és Irinyi szerzőségének esélyét csökkenti. A *vállalkozás* szónak *vállalat* megfelelőjét alkalmazza, *termelő* értelemben pedig a *terményező* szót használja a szerző, ami Csengery irányába mutat. A *gyáros* főnév *gyárnok* megfelelőjének alkalmazása szintén. A *-ként* ragot csak ebben a variánsában olvashatjuk a cikkben (*másként*, *lassanként*). Ez Csengery, Eötvös és Trefort szerzőségét valószínűsíti. A *kifejlődik* ige

¹⁴⁵⁴ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

kifejlik alakban alkalmazza a cikk írója, ami Eötvös és Csengery jellemzője. A *felett* határozószót *fölött* variánsában használja a szerző, ami Szalayra nem jellemző, és Irinyire is ritkán. A *tüstént* és a *péllda* szavakat ezekben a variánsukban olvashatjuk a cikkben, ami Csengerynél nem szokatlan, a többiekénél az elemzett cikkek alapján azonban ez nem dönthető el. A *nyeremény* főnevet *nyereség* értelemben használja, ahogyan Csengery is. Az *oltalom* főnévben érvényesül az *l* nyújtó hatása (*ótalma*) a cikkben, ami Eötvös ellen szóló nyelvi elem. A T/3. birtokos személyjel *-ok/-ök/-jok/-jök* formáját nem, csak az *-uk/-ük* formát használja (*hátramaradásuk*). Ez egyik centralista cikkeiben sem megszokott dolog. Az *óv* ige és származékai a cikkben *ó*-val szerepelnek (*megóvása, megóvassanak*), ami csak Irinyinél szokványos. *Honfitársaik* értelemben a *saját honfiaik* kifejezést olvashatjuk a cikkben, ami egyik szóba jöhető szerzőnél sem megszokott.

Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

15.

[Hitelintézetek ügye Németországban, Hamburgban]

Megjelenés

PH, 1845. szeptember 14., 538. sz., 179–180.

A cikk aláírás és cím nélkül jelent meg a *Külföld* rovatban.

Azonosítás

A cikk szerepel azon a kéziratos listán (*hitelintézetek ügye, Németországban*), melyen minden valószínűség szerint Csengery a saját Pesti Hírlap-beli cikkeit gyűjtötte össze.¹⁴⁵⁵ A cikk címe azok között szerepel, melyeknek a lista összeállítója nem adta meg a pontos helyét, azonban mivel azok között a címek között található, melyek közvetlenül az 537. számban publikált *Védrendszer* előtt olvashatók, feltehetően ennek megjelenési ideje körül publikálhatták. Az egyetlen hamburgi hitelintézetekkel foglalkozó és ismeretlen szerzőjű cikk ez idő tájt az 538. szám *Külföld* rovatában jelent meg – ahová Csengery is rendszeresen írt –, így valószínűsíthetően erre

¹⁴⁵⁵ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

gondolt a lista írója. Mindemellett a cikk szerzője olyan ígéretet tett, melyhez kizárólag a szerkesztőnek volt joga: „valamint közelebbi időkben eddig is tevénk, ugy ezentul is gyakrabban fogunk lapjaink’ minden rovatában kül és belföldi intézetek’, vállalatok’ ’s mindennemü nemzetgazdasági mozgalmak’ és munkák’ ismertetésével foglalkozni.” Az egyes rovatvezetők saját rovatuk nevében talán még megígérhetnék ezt, de a lap minden rovata nevében ezt csakis a szerkesztő teheti meg. Ráadásul a szerző egyszerűen, közérthetően, bonyolult képektől és anekdotáktól mentesen fogalmazta meg mondanivalóját, ami leginkább Csengeryre és Eötvösre volt jellemző az öt szóba jöheto szerző közül. Mivel a stilisztikai elemzés sem mutatott ki olyan elemet, mely Csengery szerzősége ellen szólna, az írást a minden bizonnyal Csengery-cikkek közé sorolom.

A cikkben háromféle múlt idő található, az egyszerű (43%), az elbeszélő (43%), és a *t + vala* jeles összetett múlt idő (14%). Ez utóbbi igeidőt azonban a többi szóba jöheto szerző nem használja, így ez is Csengery szerzőségét valószínűsíti. A két jövő idő közül a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett van többségben (75%) az *-nd* jelessel (25%) szemben. A *-ként* rag csak ebben a variánsában szerepel a cikkben (*évnegyedeként, apránként*). A *felett* határozószót *fölött* változatában, a *tanulságos* melléknevet pedig *tanuságos* variánsában alkalmazza. A *fel* igeikötőt gyakrabban alkalmazza *e* magánhangzós változatában. Az *össze* igeikötőt két *sz-szel* írja. A *feladat* főnevet ebben a variánsában használja.

16.

[Az ausztriai birodalom’ kereskedési viszonyai]

Megjelenés

PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187; PH, 1845. szeptember 28., 546. sz., 123–124; PH, 1845. október 12., 554. sz., 245–246; PH, 1845. október 19., 558. sz., 263–264; PH, 1845. október 30., 564. sz., 286–287; PH, 1845. november 4., 567. sz., 297; PH, 1845. november 13., 572. sz., 317; PH, 1845. december 18., 592. sz., 397; PH, 1845. december 19., 593. sz., 401; PH, 1845. december 28., 597. sz., 419; PH, 1846. január 11., 605. sz., 25; PH, 1846. január 18., 609. sz., 41; PH, 1846. február 6., 620. sz., 85–86; PH, 1846. április 12., 657. sz., 247–248; PH, 1846. május 8., 671. sz., 315–316; PH, 1846. július 28.,

716. sz., 61; PH, 1846. július 31., 718. sz., 69–70; PH, 1846. augusztus 4., 720. sz., 77–78; PH, 1846. szeptember 22., 748. sz., 195; PH, 1846. október 4., 755. sz., 227.

Az első öt cikk cím nélkül jelent meg a *Külföld* rovatban. A cikksorozat minden darabját aláírás nélkül közölték.

C: 6–14., 16., 18.; 20 cikk: Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai.

15. cikk: Az ausztriai birodalom' kereskedelmi viszonyai. Kelet.

17. cikk: Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai. (Oláh-Moldva és Bolgárország).

19. cikk Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai. Amerika

A 17. cikk alcímét az egységesség érdekében végig kapitálissal írtam, és a zárójelet elhagytam. A 15. és 19. cikkek alcímeit az egységesség érdekében végig kapitálissal írtam.

A 7. cikk „(Folyt.[atás])”, a 9. „(folyt.[atás])” szöveggel kezdődött, a 3. cikk „(Folytatjuk.)”, az 5. „(Folyt.[atjuk])”, a 8. „(Folyt.[atás] köv.[etkezik])”, a 16. „(Folytatjuk.)” szöveggel végződött. Ezeket az átiratból funkciótlaná válásuk miatt elhagytam. Hasonló okból töröltem a 14. és 15. cikk elején a címet a szövegtől elválasztó nagykötejelet.

Azonosítás

A cikksorozat minden darabja szerepel a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁴⁵⁶ illetve a valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kéziratos listán.¹⁴⁵⁷ Ez alól csupán a 16. és a 19. írás kivétel. A 16. cikk ugyanis csak a kéziratos listán szerepel, míg a 19. csak az *Írói munkásságom*-beli listán. A 16. cikket emiatt szükségesnek tartom részletesebb vizsgálatnak is alávetni.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg, ami az akkori gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt.¹⁴⁵⁸ A cikk szerzője számos ponton rövid, kihegyezett, pattogó mondatok sorával vagyis a styl coupé műfajával él, aminek a centralisták közül leginkább Csengery és Irinyi vált a mesterévé. Irinyi – és vele együtt Szalay – szerzőségének esélyét viszont

¹⁴⁵⁶ CSENGERY 1884/d.

¹⁴⁵⁷ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴⁵⁸ Lásd II/1. 2. 1. Szerzőségi problémák

csökkenti, hogy a jövő időt kifejező igeidők közül az *-nd* jelesnek a *fog* segédigével kifejezett szerkezeteshez viszonyított aránya 33%. Ez az arány ugyanis az Irinyi-cikkekre egyáltalán nem jellemző, és a Szalay-írásokra is csak igen ritkán. A cikkben emellett csak két múlt időt használ a szerző, az egyszerű és elbeszélő múltakat. Ezek közül az egyszerű múlt van többségben, aránya a másik múlthoz viszonyítva 73%, ami szintén inkább Csengery szerzőségét valószínűsíti Irinyiével – és Szalayéval – szemben. Trefort és Eötvös cikkeiben a múlt és jövő időknél ezek az arányai megszokottak. A cikkben található példa az elbeszélő múlt idő rövid magánhangzós változatára is (*kelle*), ami Csengery, Trefort és Eötvös írásaira jellemző. Leggyakrabban mégis Csengerynél fordul elő. A *fel* igeikötő csak *ö* magánhangzós variánsában szerepel a cikkben, ami Szalay és Irinyi szerzőségének valószínűségét csökkenti, hiszen Szalay kizárólag, Irinyi pedig szinte kivétel nélkül a *fel* változatot használja. A *közt* szót minden esetben egy *t*-vel olvashatjuk a cikkben, ami Csengery és Irinyi szerzősége mellett szól, hiszen a többi centralista e szót időnként két *t*-vel is írta. A cikk szerzője mástól idézett gondolat felvezetésére a *mond* szót használja („*Nem említem, mit gróf Széchenyi mond*”), ami a vizsgált szerzők közül Csengerynél fordul elő rendszeresen. A *ként* ragot a cikkben *i* magánhangzóval olvashatjuk (*évenkint, egyenkint*), ami ez idő tájt minden vizsgált szerző írásaira jellemző. Az *észak* szónak a szerző *éjszak* megfelelőjét is alkalmazza, ami Irinyi és Szalay írásaiban nem megszokott. A cikkben a T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nók/-nők* variánsa szerepel (*adnók*), ami Szalay írásaiban mondható szokatlannak, míg Eötvös József ekkoriban a *-nók/-nők* és a *-nánk/-nénk* változatot körülbelül ugyanolyan arányban használta. Ez a nyelvi elem tehát az ő szerzőségük ellen szól. A *hiány* szó *hijány* variánsában olvasható a cikkben (*mértékhijány*), ami Irinyinél megszokott, de Csengerynél és Eötvösnél is találunk rá példát. Az egyetlen, Csengery szerzősége ellen szóló nyelvi elem, hogy a szerző a csoportképviseleti beszédmódból a szövegben E/1-re vált, ami Csengery írásaiban nemigen figyelhető meg.

A részletes elemzés tehát számos olyan elemet fedett fel, mely Csengery szerzőségének irányába mutat, és csak egy olyat, mely ellene szól. Mindezek alapján a cikksorozat egészét a Csengery-cikkek közé sorolom.

[Vámszabályzat Badenban]

Megjelenés

PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187.

A cikk aláírás és cím nélkül jelent meg a *Külföld* rovatban.

Azonosítás

A *Külföld* rovatban megjelent cikk szerzőjét egy másik Pesti Hirlap-beli írás azonosítja: „[e]lőadá közelebb e’ lapok’ szerkesztője, miszerint Németországban jelenleg egyik főkérdés a’ vámszövetségi szabályzat’ akkép’ rendezése, miként azt egyes nagyobb jelentőségű iparágok’ védelme kívánja, ’s hogy az főkérdés vala a’ badeni iparegyesület’ gyűlésén is”.¹⁴⁵⁹ A cikk témája ráadásul belefér a „*Számos apró nemzetgazdasági cikk*” kategóriába, amely írások lelőhelyét Csengery nem adta meg pontosan a minden bizonnyal az ő cikkeit tartalmazó kéziratos listán.¹⁴⁶⁰ Emellett a cikk szerzője cifraságoktól, anekdotáktól, költői képektől mentesen, lényegretörően és közérthetően fogalmazza meg mondanivalóját, ami Csengery írásainak is jellemzője. A stilisztikai elemzés is csupán egy Csengerynél szokatlan elemet mutat ki, a *foglalkozik* ige *foglalkodik* variánsának (*foglalkodtatja*) használatát, mely még itt is kisebbségben van a *foglalkozik* változathoz képest alakokkal szemben.

A cikkben háromféle múlt idővel találkozhatunk, az egyszerű múlt (55,5%) és az elbeszélő múlt (22%) mellett a Ø + *vala* jeles összetett múlt is képviselteti magát (22%). Ebből az adatsorból csupán a Ø + *vala* jeles múlt többi múlt időhöz viszonyított aránya szokatlan a Csengery-cikkekben, ami azonban a múlt idők alacsony számának tudható be – a szóban forgó múlt időt mindössze egyetlen igealak képviseli. A cikkben egyetlen jövő idejű igealak sem szerepel, amire csupán Csengery és Trefort cikkeiben találunk példát. Csengerynél azonban ez jóval gyakrabban fordul elő. Nem szokatlan Csengerynél az sem, hogy *összeg* főnévnek *öszlet* variánsát használja, a *miként* szónak és a *-ként* ragnak csak é

¹⁴⁵⁹ [CSENGERY Antal], [*A vámszövetségi ügy Németországban*], PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 198–199.

¹⁴⁶⁰ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

magánhangzós változatát alkalmazza, és művel ige származékait *i*-vel (*földmivelők*) írja. A *fel* igekötőt csak ebben a variánsában, olvashatjuk a cikkben. Összetett szavakban a magán előtagot palatalizált változatában (*magányérdekek*’) használja a cikk írója. Mindez szintén megszokott Csengery írásaiban.

Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

18.

A’ községi hatáskör’ tágulása Franciaországban

Megjelenés

PH, 1845. szeptember 21., 542. sz., 195–196.

C: A’ KÖZSÉGI HATÁSKÖR’ TÁGULÁSA FRANCZIAORSZÁGBAN.

A cikk S. áljel alatt jelent meg az *Értekező* rovatban.

Azonosítás

A szöveg szentenciával kezdődik (*Kifejlett nemzetiség nélkül nincs nagyszerű nemzeti élet*). A centralisták közül ez leginkább Csengeryre jellemző. Ráadásul a cikk szerepel az OSZK-ban található kéziratos listán (*A községi hatáskör tágulása Franciaország[ág]b[an] 542. 195.*),¹⁴⁶¹ melyen minden valószínűség szerint Csengery gyűjtötte össze a lapban megjelent cikkeit, valamint egy olyan jel alatt publikálta szerzője (S.), melynek változataival jelentette meg Csengery a *Nevezetesebb írók a’ központosításról* című cikksorozatát ugyanabban a rovatban (*Értekező*), melyben az azonosítandó írás is megjelent.¹⁴⁶² Csengery mellett szól az is, hogy a cikk alapjául szolgáló írást megnevező lábjegyzet – melyet rendszerint a cikk szerzője ír – egy szerkesztői jegyzet. Ezenkívül a cikk egyszerű, közérthető, bonyolult mondatoktól, képektől, anekdotáktól mentes stílusa is leginkább Csengeryre jellemző a szóba jöheto szerzők közül. Csengery szerzőségét valószínűsíti továbbá, hogy a cikkben nem szerepel a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő, csak az *-nd* jeles. A centralista szerzők közül

¹⁴⁶¹ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴⁶² –S.– [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók’ nézetei a’ központosításról I–V*, PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 93–94; PH, 1845. augusztus 14., 520. sz., 105–106; PH, 1845. augusztus 15., 521. sz., 109–110; PH, 1845. augusztus 19., 523. sz., 117–118.

erre egyedül Csengery cikkeiben találunk példát. Csengery szerzőségének esélyét ugyanakkor csupán néhány nyelvi elem csökkenti, a *kijelöl* ige *kijelel* változatának használata, a létige többes szám harmadik személyű, jelen idejű, kijelentő módú alakjának *vagynak* formában való alkalmazása, és a *bonyolultság* főnév *bonyolodottság* megfelelőjének használata.

Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

19.

[A vámszövetségi ügy Németországban]

Megjelenés

PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 198–199.

A cikk aláírás és cím nélkül a *Külföld* rovatban jelent meg.

Azonosítás

A cikk szerepel az OSZK-ban található kéziratos listán (*A vámszövetségi ügy Németországban*), melyen minden valószínűség szerint Csengery gyűjtötte össze a lapban megjelent cikkeit.¹⁴⁶³ Az írás a *Külföld* rovatban jelent meg, ami nem zárja ki Csengery szerzőségét, hiszen oda ő is írt cikkeket. Ráadásul a szöveg egy korábban megjelent Csengery-cikket is azonosít: „Előadá közelebb e’ lapok’ szerkesztője, miszerint Németországban jelenleg egyik főkérdés a’ vámszövetségi szabályzat’ akkép’ rendezése, miként azt egyes nagyobb jelentőségű iparágok’ védelme kívánja, ’s hogy az főkérdés vala a’ badeni iparegyesület’ gyűlésén is.”¹⁴⁶⁴ Ilyen jellegű információknak csak a lap legközelebbi munkatársai lehettek birtokában, de a közvéleménnyel ezt tudatni csak a szerkesztőnek, vagy még inkább magának az azonosított írás szerzőjének állhatott jogában. (Jelen esetben e két személy vélhetően azonos volt.) A szerző magát „e’ lapok’

¹⁴⁶³ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴⁶⁴ Az azonosított írás: [CSENGERY Antal], [*Vámszabályzat Badenban*], PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187.

szerkesztője”-nek nevezi, amire már volt példa.¹⁴⁶⁵ Mindemellett Csengery az *Írói munkásságom* tanúsága szerint számos ilyen témájú cikket írt a Pesti Hírlapba.¹⁴⁶⁶

Csengery szerzőségét a részletes elemzés is megerősíti. A szerző háromféle múlt időt használ a cikkben, az egyszerű (44%) és az elbeszélő (50%) múltakat, valamint a *Ø + vala* összetett múlt (6%) időt. Ez egyik vizsgált szerző írásaiban sem szokatlan, az igeidők itt megmutatkozó, egymáshoz viszonyított arányára azonban csak Csengerynél találhatunk példát. Az elbeszélő múlt aránya ugyanis semelyik másik centralista szerző írásaiban sem múlja felül az egyszerű múltét. A jövő idő kifejezésére mindhárom, a korban használatos eszközt – jelen idő, *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő, *-nd* jeles jövő idő – alkalmazza a szerző. A két jövő idejű igeidő egymáshoz viszonyított aránya – 67% az *-nd* jeles jövő javára – csak Csengery és Trefort írásaiban megszokott. Mindemellett a cikkben található példa az elbeszélő múlt rövid magánhangzós változatára is (*láta*), amit publicisztikai írásaiban Trefort és Eötvös is használ, de a centralista szerzők közül leggyakrabban mégis Csengery cikkeiben fordul elő. A *fel* igeikötőt a szerző túlnyomórészt ebben a variánsában használja, ami Szalay szerzőségének esélyét csökkenti, hiszen az ő cikkeiben kizárólag az *e* magánhangzós variáns szerepel. Az *észak* szót és származékait csak ebben a variánsukban (*északkeleten, északi*) olvashatjuk a cikkben, ami szintén Csengery szerzőségét valószínűsíti, mivel társai rendszerint az *éjszak* változatot alkalmazzák. A cikkben a T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nók/-nők* variánsa szerepel (*szeretnők*), ami Szalay írásaiban mondható szokatlannak, míg Eötvös József ekkoriban a *-nánk/-nénk* változatot körülbelül kétszer akkora gyakorisággal használja. Ez a nyelvi elem tehát az ő szerzőségük ellen szól. A T/1. *látók, nézők*-féle elbeszélő múltú formát is használja írásaiban (*hozók fel*) a szerző, ami Szalay szerzőségének esélyét csökkenti. A *legfeljebb* szónak *legfelebb* variánsa olvasható a cikkben, ami a vizsgált szerzők közül csak Csengerynél és Szalaynál fordul elő rendszeresen. A *műveltség* főnév származéka *i*-vel (*míveltsége*) olvasható a cikkben, ami ez idő tájt Eötvös írásaiban szokatlan. A *miként* szót a szerző ebben a változatában használja, ami akkoriban csak a Szalay-cikkekben nem volt megszokott.

Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁴⁶⁵Lásd például – S. – [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról*, PH, 1845. augusztus 14., 520. sz., 105–106; x. y. [CSENGERY Antal], *A' B-P. Híradó legujabb taticája a' dohánymonopolium és indirect adók körül*, PH, 1847. július 29., 922. sz., 65. Korábban, még szerkesztősége alatt Szalay Lászlót is illette ezzel az elnevezéssel. (CSENGERY Antal, *Városi ügy II*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55.)

¹⁴⁶⁶Lásd CSENGERY 1844/d, 422.

20.

Adó

Megjelenés

PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 199–200.

C: ADÓ.

A szöveg S. áljel alatt jelent meg az *Értekező* rovatban.**Azonosítás**

A cikk szerepel az OSZK-ban található kéziratos listán (*Adó Franciaországban*), melyen minden valószínűség szerint Csengery gyűjtötte össze a lapban megjelent cikkeit.¹⁴⁶⁷ A szöveg az *Értekező* rovatban jelent meg, ahová Csengery is rendszeresen írt cikkeket. A tárgyalt könyvet megnevező jegyzet Szerk.[esztő] aláírású, ami szintén Csengery szerzőségét valószínűsíti.

A cikkben háromféle múlt időt használ a szerző, az egyszerű (92%) és az elbeszélő múltat (4%), valamint a *-t + vala* jeles összetett múltat (4%). Az egyszerű múlt idő ilyen nagyarányú fölénye egyik vizsgált szerzőnél sem szokatlan, azonban a *-t + vala* jeles összetett múlt időt a részletesen vizsgált cikkek alapján egyedül Csengery alkalmazza. A jövő idő kifejezésére a szöveg írója mindhárom, a korban használatos eszközt – jelen idő, *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idő, *-nd* jeles jövő idő – alkalmazza. A két, jövő időt kifejező igeidő közül a *fog* segédigés szerepel gyakrabban a szövegben, aránya a másik igeidőhöz viszonyítva 62,5%, ami Szalay és Irinyi írásaiban mondható szokatlannak. Az ő cikkeikben ugyanis a *fog* segédigés jövő idő aránya még nagyobb fölényt mutat az *-nd* jelessel szemben. A *föl* igeikötő egy esetet kivéve *e* magánhangzós változatában olvasható a cikkben, ami Szalay szerzőségének esélyét csökkenti, hiszen ő ezt az igeikötőt mindig *e* magánhangzóval írja. A *-ként* ragot *é* (62,5%) és *i* (37,5%) magánhangzós variánsában is használja a szerző. A cikk keletkezésének időszakában ez csak Irinyinél volt megszokott dolog, míg Csengery jobbra az *é* magánhangzós változatot alkalmazta. De a *-kintet* is számos írásában használta. Az *összeg* főnévnek *öszeveg*, *öszevepénz*, *öszelet* és

¹⁴⁶⁷ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

összlet megfelelői is olvashatóak a cikkben. E szó ennyiféle változatát egyik centralista sem használja, Csengery pedig csak az *összlet* variánst alkalmazza. Az állam főnévnek *álladalom*, *állodalom* és *status* megfelelői olvashatóak a szövegben. E variánsok közül Szalay az *álladalom*, Eötvös és Csengery az *állodalom* változatot nem, Trefort és Irinyi pedig csak a *status* szót használják. A *feladat* szó ebben a variánsában szerepel a cikkben, ami Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti, hiszen ő csak a *feladás* változatot használja. (A *feladás* variánst Eötvös is jóval gyakrabban használta ekkoriban, mint a *feladatot*.) A szerző a *körülmény* szónak nem alkalmazza a *környülmény* variánsát, pedig Csengery csak ezt használja cikkeiben. (A többi centralista a *körülmény* variánst is használja.) Ez a nyelvi elem tehát a szerkesztő szerzősége ellen szól. A *feljebb* szó cikkben olvasható *felebb* variánsát csak Csengery és Szalay alkalmazza publicisztikai írásaiban. A cikk szerzője a T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nánk/-nénk* formáját alkalmazza (*bocsátkoznánk*). Ez elsősorban Szalay és Irinyi szerzőségének valószínűségét növeli, hiszen ők ezt a variánst gyakrabban alkalmazzák, mint a *-nók/-nők* változatot. A *-nánk/-nénk* variánst ugyanakkor Csengery és Eötvös is meglehetősen gyakran alkalmazza, úgyhogy az ő szerzőségüket sem zárja ki e nyelvi elem. A cikkben a *történelem* főnév *történattan* megfelelője olvasható, amit Csengery rendszeresen használ írásaiban. A *kifejlődik* igének *kifejlik* megfelelője olvasható a cikkben, ami Csengery és Eötvös publicisztikájára jellemző. Az *óhajt* ige származékát a szerző rövid *o*-val használja, ahogyan Csengery, Eötvös és Trefort is. Az *l* nyújtó hatása egy ízben érvényesül a cikkben, egy esetben pedig nem (*ótalmazni, utolszor*). A vizsgált szerzők közül az *l* nyújtó hatása egyedül Csengery cikkeiben érvényesül így.

Mivel a felsorolt nyelvi elemek közül jóval több szól Csengery szerzősége mellett, mint ellene, az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

21.

Vámszabályzati reform

Megjelenés

PH, 1845. október 7., 551. sz., 231.

C: VÁMSZABÁLYZATI REFORM.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

A cikk szerepel a valószínűsíthetően Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratos listán (*Vámszabályzati reform.*),¹⁴⁶⁸ igaz a szöveg pontos lelőhelyét nem adta meg a lista írója. Mivel azonban az írás címe a felsorolásban az 543. számban megjelent *Adó* és az 559–560. számban publikált *Német vámszövetségről* szóló cikkek között olvasható,¹⁴⁶⁹ vélhetően 1845. szeptember 23. és október 23. között jelent meg. Ebben az időszakban pedig csak egyetlen ilyen című, ismeretlen szerzőjű szöveg olvasható a lapban. Ráadásul a szöveget aláírás nélkül publikálta szerzője, ami az akkori gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt.¹⁴⁷⁰ Mindemellett számos vámügyi tárgyú cikket ismerünk Csengery tollából.¹⁴⁷¹

A cikk szerzője anekdotáktól és költői képektől mentesen, tömören fogalmazza meg mondanivalóját, ami a centralista szerzők közül is leginkább Csengeryre volt jellemző. Az írásban a múlt idők közül csak az egyszerű múlt, a két, korban használatos jövő idő közül pedig csak a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett található meg a cikkben. Ez azonban valószínűleg a cikk rövidségének tudható be. A *miként* szó csak ebben a variánsában szerepel a cikkben, ami ez idő tájt Szalay írásaiban szokatlan. A szerző a *körülmény* szónak nem alkalmazza *környülmény* variánsát, pedig Csengery csak ezt használja cikkeiben. (A többi centralista a *körülmény* variánst is használja.) Ez a nyelvi elem tehát a szerkesztő szerzősége ellen szól. Az *oltalmaz* szó származéka ebben a variánsában (*oltalmaztatik*) szerepel a cikkben, ami szintén Csengery szerzőségének esélyét csökkenti, hiszen az ő írásaiban e szóban rendszerint érvényesül az *l* nyújtó hatása (*óalmaz*). A szerző egy esetben Csengeryhez, Szalayhoz és Irinyihez hasonlóan vegyíti az egyszerű múlt és az *-nd* jeles jövő idő jeleit (*okozandott*).

Bár a nyelvészeti elemzés több olyan elemet is felfedezett, melyek Csengery szerzősége ellen szólnak, a fentebb írtak ismeretében az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁴⁶⁸ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴⁶⁹ S. [CSENGERY Antal], *Adó*, PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 199–200; [CSENGERY Antal], *A' német vámszövetségről*, PH, 1845. október 21., 559. sz., 267–268; – s. – [CSENGERY Antal], *A' német vámszövetségről*, PH, 1845. október 23., 560. sz., 271–272.

¹⁴⁷⁰ Lásd II/1. 2. 1. Szerzőségi problémák

¹⁴⁷¹ Lásd CSENGERY 1844/d, 422.

A' Német Vámszövetségről

Megjelenés

PH, 1845. október 21., 559. sz., 267–268; PH, 1845. október 23., 560. sz., 271–272.
C: A' NÉMET VÁMSZÖVETSÉGRŐL.

Mindkét cikk az *Értekező* rovatban jelent meg, az első aláírás nélkül, a második – s. – szignó alatt. Az első cikk végéről a „(Vége köv.[etkezik])”, míg a második cikk elejéről a (Vége.) szöveget funkcióvesztés miatt elhagytam.

Azonosítás

Mindkét cikk szerepel a valószínűleg Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratos listán (*Német vámszövetség. 559. 267 560. 22[.]*).¹⁴⁷² Az írások az *Értekező* rovatban jelentek meg, ahová Csengery számos cikket írt. Az első szöveget aláírás nélkül publikálta szerzője, ami az akkori gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt.¹⁴⁷³ A második cikk pedig egy olyan jel alatt jelent meg (– s. –), melynek változataival közölte Csengery a *Nevezetesebb írók a' központosításról* című cikksorozatát ugyanabban a rovatban, melyben az azonosítandó írás is megjelent.¹⁴⁷⁴ Ráadásul Csengery tollából számos, a vámkérdést tárgyaló cikket ismerünk.¹⁴⁷⁵ Az írások szerzője mindemellett költői képektől és anekdotáktól mentesen, sokszor rövid, tömör mondatok sorával fejt ki mondanivalóját, ami a centralisták közül is leggyakrabban Csengeryre jellemző.

A cikkek részletes elemzése is Csengery szerzőségét valószínűsíti. Mindkét szövegben háromféle múlt időt használ a szerző, az egyszerű és az elbeszélő múltat és a Ø + *vala* jeles összetett igeidőt. Ezek egymáshoz viszonyított aránya is hasonló. Az első cikkben az egyszerű múlt az összes múlt idő 74%-át teszi ki, az elbeszélő 24%-át, míg a Ø + *vala* jeles összetett igeidő 2%-át. A második cikkben ugyanezek az arányok 76%; 15% és 9%. Mindez csak Irinyi József és Szalay László írásaiban szokatlan. Irinyi ugyanis 1845.

¹⁴⁷² OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴⁷³ Lásd *III/1. 2. 1. Szerzőségi problémák*

¹⁴⁷⁴ –S.– [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról I–V*, PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 93–94; PH, 1845. augusztus 14., 520. sz., 105–106; PH, 1845. augusztus 15., 521. sz., 109–110; PH, 1845. augusztus 19., 523. sz., 117–118.

¹⁴⁷⁵ Lásd CSENGERY 1844/d, 422.

március 30. után publikált cikkeiben csupán az egyszerű és az elbeszélő múltakat használta.¹⁴⁷⁶ Szalay László írásaiban pedig az egyszerű múlt idő százalékos aránya többnyire még a most tárgyalt írásokban tapasztalhatónál is magasabb. Ráadásul a szövegek írója meglehetősen sűrűn használja az elbeszélő múlt idő rövid magánhangzós változatát (*kelle, kezde, fogyasztá* stb.). Az első cikkben a 20 elbeszélő múlt idejű igealakból 8, a második cikkben pedig 7 ilyen igealakból 5 áll rövid magánhangzóval. Ezt a nyelvi elemet a centralisták közül Eötvös, Trefort és Csengery is használja, de leggyakrabban mégis a szerkesztő írásaiban találkozhatunk ezzel. Jövő idejű igealakokkal ugyanakkor csak a második cikkben találkozhatunk, és abban is a két jövő idejű igeidőt – *fog* segédigés szerkezettel kifejezett, illetve *-nd* jeles jövő – csupán egy-egy igealak képviseli, ami miatt ebben az esetben ez a nyelvi elem nem vehető számításba az azonosításnál.

Az első cikkben az *állam* főnév *álladalom, állam* és *status* megfelelőit használja a szerző. Ezek közül az *állam* szó alkalmazása egyik centralistára sem jellemző, míg Irinyi József az *álladalom* kifejezést sem használja. A *művel* ige származékai a szövegben *i* magánhangzós (*földmivelés*) variánsukban olvashatóak, ami Eötvös József szerzőségének valószínűségét csökkenti, hiszen ő ezt a variánst csak elvétve használja. A cikkben találkozhatunk a T/1. *látók, nézők*-féle elbeszélő múltú formával is (*említők*), ami Szalay László szerzősége ellen szól. A *feljebb* szónak *felebb* variánsa olvasható a cikkben, ami Csengery és Szalay írásaiban megszokott.

A második cikkben az *állam* főnévnek csak *status* megfelelőjét használja a szerző. Ez egyik centralista írásaiban sem számít szokatlannak. A *művel* ige származékai a szövegben *i* magánhangzós (*mivelődés*) variánsukban olvashatóak, ami Eötvös József szerzőségének valószínűségét csökkenti. A *fel* igeikötőnek *ö* magánhangzós variánsa is olvasható a cikkben, ami Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti. A szerző a *-ként* ragot ebben a variánsában használja, ami ez idő tájt szintén Szalay írásaiban mondható szokatlannak. A *feladat* szó ebben a variánsában olvasható a cikkben, ami Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti, hiszen ő csak a *feladás* változatot használja. (A *feladás* variánst Eötvös is jóval gyakrabban használta ekkoriban, mint a *feladat*ot.) Az *észak* szót és származékait csak ebben a variánsukban (*északra, északi, északnémetországi*) olvashatjuk a cikkben, ami szintén Csengery szerzőségét valószínűsíti, mivel társai rendszerint az *éjszak* változatot alkalmazzák. Az *összeg* szónak a szerző *összlet* variánsát

¹⁴⁷⁶ I. J. [IRÍNYI József], *A' státuspapírok' kamatainak megváltoztatása*, PH, 1845. március 30., 443. sz., 205–206.

alkalmazza, ami egyik vizsgált szerzőnél sem megszokott, hiszen az ezt a változatot használó centralisták – Csengery is – rendszerint egy *sz-szel* írják.

Mivel számos érv hozható fel amellett, hogy *A' Német Vámszövetségről* című cikkek szerzője Csengery Antal, és csupán egy – kevésbé jelentős – szól ellene, a két írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

23.

[Erdélynek rovatot nyitni]

Megjelenés

PH, 1845. november 6., 568. sz., 302.

A szöveg aláírás és cím nélkül jelent meg a *Törvényhatósági dolgok* rovatban.

Azonosítás

A cikk szerepel a valószínűleg Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratos listán [*Erdélynek rovatot nyitni. (568. 302.)*].¹⁴⁷⁷ A szerző a cikkben olyan kijelentést tesz, mely leginkább a szerkesztőnek állhatott jogában: „A' magyar lapokban Erdélynek pusztá nevének kívül, melly a' belügyek' czimlapján áll, eddig alig volt szó a' testvérhonról. A' Pesti Hirlap azonban ezennel ígérkezik, jövőre nézve jóvá tenni e' hibáját, mennyire terjedelme engedni fogja; 's az erdélyi ügyek' rovatát a' következő eredeti tudósítással nyitja meg.” Új rovat indításáról is magának a szerkesztőnek lehetett leginkább joga dönteni.

A cikk – vélhetően rövideje miatt – csak néhány olyan elemet tartalmaz, melyből következtetni lehet a szerző kilétére. Nem olvashatunk benne költőinek nevezhető képeket és anekdotákat sem, viszont a szerző rendkívül tömören, rövid, kihegyezett mondatok sorával, a *style coupé*t használva fejt ki gondolatait. E stílus használata pedig a centralisták közül leginkább Csengeryre és Irányire jellemző.

¹⁴⁷⁷ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

A jelen idő mellett csak három más igeidőt képviselő igealak – egy *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő idejű, egy egyszerű múlt és egy elbeszélő múlt idejű – található a cikkben, ami véleményem szerint nem elegendő a szerző kilétére való következtetéshez.

A *művel* ige származékai a szövegben *i* magánhangzós (*miveltség*) variánsukban olvashatóak, ami Eötvös József szerzőségének valószínűséget csökkenti. A szerző a *-ként* ragot ebben a variánsában használja (*naponként*), ami ez idő tájt Szalay írásaiban mondható szokatlannak. A cikk írója a T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nók/-nők* formáját alkalmazza (*mondhatnók, éreznők*). Ez elsősorban Szalay és Irinyi szerzőségének valószínűségét csökkenti, hiszen ők ezt a variánst ritkábban használják, mint a *nánk/-nénk* változatot. A szövegben a *Magyarország* tulajdonnévnek a *Magyarhon* megfelelőjét olvashatjuk (*magyarhoni*), ami Csengery és Trefort írásaiban megszokott.

Mivel a részletes elemzés sem tudott olyan elemet felmutatni, mely Csengery szerzősége ellen szólna, az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

24.

A' szakértők' tanácsa

Megjelenés

PH, 1845. november 11., 571. sz., 315–316.

C: A' SZAKÉRTŐK' TANÁCSA'

A szöveg –S.– aláírással jelent meg az *Értekező* rovatban.

Azonosítás

A cikk szerepel a valószínűleg Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratos listán (*Szakértők tanácsa 571 315*).¹⁴⁷⁸ A jelet, mely alatt megjelent, korábban már használta Csengery,¹⁴⁷⁹ aki az *Értekező* rovatba is rendszeresen írt.

A cikkben csupán az egyszerű és elbeszélő múlt időket használja a szerző, ami 1845 augusztusától kezdve egyre gyakrabban fordul elő a Csengery-cikkekben, ahogyan az

¹⁴⁷⁸ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴⁷⁹ –S.– [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról I–V*, PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 93–94; PH, 1845. augusztus 14., 520. sz., 105–106; PH, 1845. augusztus 15., 521. sz., 109–110; PH, 1845. augusztus 19., 523. sz., 117–118.

egyszerű múlt összes többi múlt időhöz viszonyított igen magas aránya (93%) is. Nem szokatlan Csengerynél az sem, hogy nem használja az *-nd* jeles jövő időt, és minden jövő idejű igealak *fog* segédigés szerkezetben áll. (A múlt és jövő idők esetében ehhez hasonló arányokra ugyanakkor a többi vizsgált szerzőnél is találhatunk példát.)

A *fel* igekötőt a szerző túlnyomórészt ebben a variánsában használja, ami Szalay szerzőségének esélyét csökkenti, hiszen az ő cikkeiben kizárólag az *e* magánhangzós variáns szerepel. A *-ként* rag csak ebben a variánsában olvasható a szövegben (*évenként*, *lassanként*), ami ez idő tájt szintén Szalay írásaiban mondható szokatlannak. Ugyancsak Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti, hogy a cikk írója a *feladat* szót ebben a variánsában használja, hiszen Szalaynál csak a *feladás* változatot olvashatjuk. (A *feladás* variánst Eötvös is jóval gyakrabban használta ekkoriban, mint a *feladatot*.) A *feljebb* szónak *felebb* variánsa olvasható a cikkben (*felebbhívás*), ami Csengery és Szalay írásaiban megszokott. A *felett* határozószó csak ebben a variánsában szerepel a cikkben, ami Csengery szerzőségének valószínűségét csökkenti, hiszen ő a *fölött* változatot gyakrabban alkalmazza. *Ám*, *azonban* értelemben a szövegben az *ugyde* szó szerepel, amit rendszeresen Szalay László és Irinyi József alkalmazott. Csengery részletesen elemzett cikkeiben viszont erre nem találtam példát. A *növekszik* igének *e* magánhangzós változatát (*nevekedni*) használja a szerző, ami csak Eötvös József írásaiban megszokott. Az *l* nyújtó hatása érvényesül a cikkben (*óthalmazzák*, *erőtetés*). Az *oltalmaz* ige származéka Csengerynél szerepel *óthalmaz* formában, míg Szalaynál az *eröltet* olvasható *erötet* variánsában. (A többi vizsgált szerzőnél ezekben a szavakban az *l* nyújtó hatása nem érvényesül.)

Mivel a cikkben jóval több Csengerynél megszokott elem található, mint ahány szokatlan, az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

25.

[Uj program]

Megjelenés

PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.

A szöveg cím nélkül, teljes névalírással jelent meg.

Azonosítás

A cikk Csengery teljes névalírásával jelent meg a lapban, és szerepel a minden valószínűség szerint Csengery-cikkeket összegyűjtő kézirat OSZK-beli listán (*Uj program 599.*).¹⁴⁸⁰ Mindezek alapján a cikket a minden bizonnyal Csengery-cikkek közé sorolom.

26.

Fiume miként tartozik Magyarországhoz

Megjelenés

PH, 1846. február 15., 625. sz., 105; PH, 1846., március 15., 641. sz., 177.

C: Fiume miként tartozik Magyarországhoz.

Az első cikk aláírás nélkül, a második Ω áljel alatt jelent meg.

Azonosítás

Az írások szerepelnek a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁴⁸¹ illetve a valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kézirat OSZK-beli listán (*Fiume Magyarországhoz tartozik 625. 105. 641. 182.*).¹⁴⁸² Mindezek alapján ezeket az írásokat a Csengery-cikkek közé sorolom.

27.

A' találmányi jog' biztosítása

Megjelenés

PH, 1846. március 6., 636. sz., 153; PH, 1846. március 10., 638. sz., 163–164.

¹⁴⁸⁰ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴⁸¹ CSENGERY 1884/d.

¹⁴⁸² OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

C: A' találmányi jog' biztosítása.; A' találmányi jog' biztosítása. II.

Az első cikk –pt– jel alatt, a második aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

Mindkét cikk szerepel a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁴⁸³ illetve a valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kéziratos listán (*Találmányi jog biztosítása 636. 638.*).¹⁴⁸⁴ Mindezek alapján ezeket az írásokat a Csengery-cikkek közé sorolom.

28.

A' Pester Zeitung és a' városi ügy

Megjelenés

PH, 1846. március 8., 637. sz., 157.

C: A' Pester Zeitung és a' városi ügy.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

A cikk szerepel a valószínűleg Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratos listán (*P. Ztung és a városi ügy 637. 163.*).¹⁴⁸⁵

A cikk írója csak kétféle múlt időt használ, az egyszerű és az elbeszélő múltat, melyek egymáshoz viszonyított aránya 50–50%. Erre Csengery Antal és Trefort Ágoston részletesen elemzett cikkeiben találunk példát. A *-ként* rag (*Fejenként, fejenkénti, egyébként*) és a *miként* szó csak e variánsaikban szerepelnek a cikkben, ami ez idő tájt Szalay László és Trefort Ágoston írásaiban számított szokatlannak. A *fel* igekötő *föl* variánsa is olvasható a cikkben, ami szintén Szalay László szerzősége ellen szól. A *feltétel*

¹⁴⁸³ CSENGERY 1884/d.

¹⁴⁸⁴ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁴⁸⁵ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

szónak csak *föltétel* (*föltételeznők*, *föltétele*) változatát használja a szerző. Ez leginkább Eötvös szerzőségét valószínűsíti, aki az *ö* betűs variánst jóval gyakrabban alkalmazza az *e* magánhangzósnál, míg Szalay szerzőségének esélyét csökkenti, hiszen ő a *feltét* megfelelőt használja. Az *óhajt* igét minden esetben rövid *o*-val olvashatjuk a szövegben, ami Irinyi írásaiban nem megszokott. A *feljebb* szónak *legfelebb* származéka olvasható a cikkben, ami rendszeresen Csengery és Szalay írásaiban fordul elő. A *kijebb* határozószót *kiebb* változatában használja a szerző, ami Csengery írásaiban mondható rendszeresnek. A *felett* szó származéka *ö* magánhangzós variánsában (*fölötti*) szerepel a szövegben, ami Szalay írásaiban nem fordul elő, Irinyi pedig csak ritkán használja. Szintén Szalay szerzőségének esélyét csökkenti, hogy a *magán* szót *ny-nyel* alkalmazza (*magányjogi*) a cikk írója.

Mivel a cikk részletes elemzése sem tárt fel olyan elemet, mely Csengery szerzősége ellen szólna, az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

29.

Czéhek és iparszabadság

Megjelenés

PH, 1846. március 13., 640. sz., 174–175.

C: Czéhek és iparszabadság.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg, az *Irodalmi értesítő* rovatban.

Azonosítás

Az írás szerepel a valószínűleg Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratos listán (*Czéhek és iparszabadság* (Sz. [...]) 640. 174.).¹⁴⁸⁶ A szöveg az *Irodalmi értesítő* rovatban jelent meg, ahova Csengery is rendszeresen írt. Aláírás nélküli cikkek megjelentetése pedig a szerkesztő előjoga volt. Ráadásul a cikk szerzője írásában sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, az ismertezett műből is csak a legszükségesebb esetekben idézve fejt ki. Más munkákból

¹⁴⁸⁶ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

pedig egyáltalán nem hoz szövegrészeket. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző.

A cikk részletes, nyelvészeti elemzése is Csengery szerzősége mellett szól. A szerző négy múlt időt kifejező igeidőt is használ; az egyszerű és az elbeszélő múlt idő mellett a \emptyset + *vala* jeles összetett múltat, valamint az *-á/-é* + *vala* jeles összetett múlt rövid magánhangzós változatát is (*kelle vala*). Ezek egymáshoz viszonyított aránya a fentebbi sorrendet megtartva 75–21–2–2%. Az elbeszélő múlt idő ilyen arányú fölénye a többi múlttal szemben egyik vizsgált szerzőnél sem szokatlan, azonban a *-á/-é* + *vala* jeles igeidőt csak Csengery és Szalay – valamint később Kemény Zsigmond – használja, míg ugyanezen igeidő rövid magánhangzós változatát egyedül Csengery. Az elbeszélő múlt rövid magánhangzós változata is (*lehet*) jelen van a cikkben. Ezt a nyelvi elemet Eötvös József és Trefort Ágoston is alkalmazza, de leggyakrabban Csengery él vele. A *fel* igeikötőt és annak *ö* magánhangzós variánsát szinte ugyanolyan arányban használja a szerző – a *fel* valamivel többször szerepel a szövegben –, ami a csak a *fel* változatot használó Szalaynál számít szokatlannak. Az *óhajt* igét rövid *o*-val olvashatjuk a szövegben, ami Irinyi írásaiban nem megszokott. A *feljebb* szó *legfelebb* származékában található meg a cikkben, ami rendszeresen Csengery és Szalay írásaiban fordul elő. A *felett* szó *ö* magánhangzós variánsában (*fölött*) szerepel a szövegben, ami Szalay írásaiban nem fordul elő egyszer sem, Irinyi pedig csak ritkán használja. A *feladat* főnév *föladat* változatát többször használja a szerző. Ez Eötvös, Szalay és Irinyi szerzőségének valószínűségét csökkenti, hiszen Szalay és Irinyi a *föladat* variánst egyáltalán nem, Eötvös pedig ez idő tájt nem alkalmazza. A *-ként* rag (*Egyébként*, *lassanként*) csak *e* variánsában szerepel a cikkben, ami ekkoriban Szalay László és Trefort Ágoston írásaiban számít szokatlannak. A *tárgyal* igét *tárgyaz* változatában használja a szerző, ami Csengery és Szalay írásaiban fordul elő rendszeresen. A *fenn* igeikötő túlnyomórészt egy *n*-nel olvasható a cikkben, de egy esetben *fent* formában (*fentirt*) is használja a cikk írója. E változat pedig a vizsgált szerzőknél csak Eötvös írásaiban fordul elő. A *művel* ige és származékai *i* magánhangzós variánsukban is előfordulnak a szövegben (*mivelt*, *földmivelő*, *kézművestársulatok*), de az *i* magánhangzós változatok száma felülmúlja az *ü* magánhangzósokét. Ez a cikk írásának időpontjában csak Eötvösnél szokatlan. *Ám*, *azonban* értelemben a szövegben az *ugyde* szó szerepel, amit rendszeresen Szalay László és Irinyi József alkalmazott. Csengery részletesen elemzett cikkeiben viszont erre nem találtam példát. Az *oltalom* főnév származékát *otalmaz* formában használja a szerző, ami egyedül Csengery írásaiban megszokott. A *kifejlődik* igét *kifejlik* változatában olvashatjuk a cikkben, ami Csengery és Eötvös írásaiban fordul elő

rendszeresen. A *kijelöl* igét a szerző nem alkalmazza *e* magánhangzós (*kijelel*) variánsában, ami Irinyi szerzősége ellen szól. Ő ugyanis rendszerint a *kijelel* változatot használja.

Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

30.

Vámügy [I]

Megjelenés

PH, 1846. április 19., 660. sz., 263.

C: V á m ü g y.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

Az írás szerepel a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁴⁸⁷ illetve a valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kéziratos listán (*Vámügy. Vámszövetség 660.*).¹⁴⁸⁸ Mindezek alapján a Csengery-cikkek közé sorolom.

31.

Vámszövetség [I]

Megjelenés

PH, 1846. május 10., 672. sz., 319.

C: V á m s z ö v e t s é g.

A szöveg ☉ jel alatt jelent meg.

¹⁴⁸⁷ CSENGERY 1884/d.

¹⁴⁸⁸ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

Azonosítás

A szakirodalom Trefort-cikként tartja számon.¹⁴⁸⁹ A ☉ jelet – ami alatt a szöveg megjelent azonban – jelenlegi ismereteink szerint Csengery Antal és Trefort Ágoston is használta, ráadásul a lap vámügyi tárgyú cikkeinek többségét is ők írták. Ez felveti Csengery szerzőségének lehetőségét is. A részletes elemzés egyetlen olyan elemet sem fedett fel, mely egyértelműen utalna Csengery, vagy Trefort szerzőségére. Mivel azonban az írás szerepel a valószínűleg Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratos listán (*Vámügy. Vámszövetség [...] 672.*),¹⁴⁹⁰ a szöveget a Csengery-cikkek közé sorolom.

32.

Vámszövetség [II]

Megjelenés

PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362.

C: VÁMSZÖVETSÉG.

A szöveg ☉ áljel alatt jelent meg.

Azonosítás

A szakirodalom Trefort-cikként tartja számon.¹⁴⁹¹ A ☉ jelet – ami alatt a szöveg megjelent azonban – jelenlegi ismereteink szerint Csengery Antal és Trefort Ágoston is használta, ráadásul a lap vámügyi tárgyú cikkeinek többségét is ők írták. Ez felveti Csengery szerzőségének lehetőségét is. A szöveg részletes vizsgálatokor így e két szerzőre koncentrálok. Csengery szerzőségét valószínűsíti ugyanakkor, hogy az írás szerepel a vélhetően Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratos listán (*Vámügy. Vámszövetség [...] 682.*)¹⁴⁹²

¹⁴⁸⁹ MANN, 1982, 38; FENYŐ, 1997, 326.

¹⁴⁹⁰ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44. – Az idézetben szögletes zárójellel jelzett helyen a vámszövetséggel foglalkozó Csengery-cikkek közül egy korábbi lapszáma – 660. – olvasható.

¹⁴⁹¹ MANN, 1982, 38; FENYŐ, 1997, 326.

¹⁴⁹² OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44. – Az idézetben szögletes zárójellel jelzett helyen a vámszövetséggel foglalkozó Csengery-cikkek közül több korábbi lapszáma – 660. 672. – olvasható.

A cikk írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Szövegrészeket csak azokból a cikkekből hoz, melyekkel vitázik, és azokból is csak a legszükségesebb esetben és mértékben. Mindez a két szerző közül inkább Csengery írásaira jellemző. Az ő szerzőségét valószínűsíti az is, hogy a cikkben a *legfeljebb* szó *legfelebb* variánsában szerepel. (Trefort a *legfőlebb* változatot alkalmazza.) A *miként* szó viszont minden esetben *mikint* formában olvasható a szövegben, ami inkább Trefort szerzőségét valószínűsíti. Ez idő tájt ugyanis ő már minden esetben az *i* magánhangzós változatot használta, míg jelenlegi ismereteink szerint Csengerynél ekkoriban még gyakrabban szerepelt a *miként*. Mivel azonban a cikk szerepel az OSZK-beli listán, és Csengery szerzőségének irányába több elem mutat, az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

33.

Vámszövetség 's a' Pester Zeitung

Megjelenés

PH, 1846. június 7., 687. sz., 385; PH, 1846. június 9., 688. sz., 391; PH, 1846. június 11., 689. sz., 395.

C: Vámszövetség 's a' Pester Zeitung. I.; Vámszövetség 's a' Pester Zeitung. II.; Vámszövetség és a' Pester Zeitung. III.

A szövegek ☉ jel alatt jelentek meg.

Azonosítás

A szakirodalom Trefort-cikksorozatként tartja számon.¹⁴⁹³ A ☉ jelet – ami alatt a cikksorozat megjelent – azonban jelenlegi ismereteink szerint Csengery Antal és Trefort Ágoston is használta, ráadásul a lap vámügyi tárgyú cikkeinek többségét is ők írták. Mindez felveti Csengery szerzőségének lehetőségét, amit az is valószínűsít, hogy az írások

¹⁴⁹³ FENYŐ, 1997, 326.

szerepelnek a vélhetően Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratos listán (*Vámügy. Vámszövetség [...] 687. 688. 689.*).¹⁴⁹⁴

A szövegek részletes vizsgálatakor így Treforra és Csengeryre koncentrálok. Mivel nem zárható ki, hogy a cikksorozat egyes darabjai más-más szerző tollából származnak, az írásokat külön elemzem. Mindegyikükre jellemző azonban, hogy nem a *style coupé* stílusformájában íródtak, ami inkább Trefort szerzősége mellett szól. Nem tartalmaznak viszont költőinek nevezhető képeket és még csak rövid anekdotákat sem, ami inkább Csengery szerzősége irányába mutat. Az írások szerzője vitapartnereit önözi, ami sem Trefort, sem Csengery esetében nem megszokott.

A szövegekben csak kevés olyan nyelvi elemet fedett fel a részletes elemzés, melyek segíthetnek a szerzői azonosításban. Az első cikkben a szerző az egyik idézet felvezetésére a *mond* szót használja, ami Csengeryre utal. A *-ként* rag és a *miként* szó is *i* magánhangzós változatában olvasható a cikkben (*akkint, mikint*), ami inkább Trefort szerzőségét valószínűsíti, hiszen ő ez idő tájt már csak ezeket a variánsokat alkalmazta. Csengery szerzőségét sem zárja ki azonban, hiszen az *i* magánhangzós változatokat ő is alkalmazta – igaz jóval ritkábban, mint az *é* magánhangzós variánsokat. Ráadásul ő is ekkoriban tért át az *i* betűs formák használatára, aminek pontos időpontja csak hozzávetőlegesen állapítható meg korábban is ismert cikkei segítségével. Csengery írásaiban az *i* magánhangzós variáns az eddigi adatok szerint 1846. július 31-én került túlsúlyba,¹⁴⁹⁵ azonban az ezt megelőző, korábban is ismert Csengery-cikk majdnem három hónappal korábban, május 8-án jelent meg.¹⁴⁹⁶ Nem zárható ki tehát, hogy a stilisztikai változás Csengery írásaiban már 1846. májusában vagy júniusában végbement.

A második írásban a szerző csak egyetlen múlt időt kifejező igeidőt használ, az elbeszélő múltat, ami egyik szóba jöhető publicista írásaiban sem megszokott. Kettőjük közül azonban Csengery használja gyakrabban ezt az igeidőt. (Megjegyzendő azonban, hogy az elbeszélő múltat is mindössze két igealak képviseli a cikkben.) Szintén nem jellemző egyik centralistára sem a T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nánk/-nénk* formájának kizárólagos alkalmazása (*tudnánk, szeretnénk*). (Azonban ezt a formát is csupán két szóalak képviseli.) A *-ként* ragot e cikkben is *i* magánhangzós variánsában olvashatjuk, ami azonban a fentebb írtak ismeretében nem tekinthető perdöntőnek.

¹⁴⁹⁴ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44. – Az idézetben szögletes zárójellel jelzett helyen a vámszövetséggel foglalkozó Csengery-cikkek közül több korábbi lapszáma – 660. 672. 682. – olvasható.

¹⁴⁹⁵ [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom kereskedelmi viszonyai XVII*], PH, 1846. július 31., 718. sz., 69–70.

¹⁴⁹⁶ [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XV*], PH, 1846. május 8., 671. sz., 315–316.

A harmadik cikkben a T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel már *-nók/-nők* formájában (*tartanók*), tehát a Csengerynél és Trefortnál is megszokott variánsában szerepel. A *-ként* ragot itt is *i* magánhangzós változatában használja a szerző.

Mivel a cikkek részletes elemzése egyik esetben sem tudott Csengery szerzőségét cáfoló adatokat kimutatni, a cikksorozatot – mivel szerepel az OSZK-beli kéziratok listán – a Csengery-cikkek közé sorolom.

34.

A' B.[uda] P.[esti] Hiradó, Hetilap és mi a' vámügyben

Megjelenés

PH, 1846. július 2., 701. sz., 1.

C: A' B. P. Hiradó, Hetilap és mi a vámügyben.

A cikk aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

A lap vámügyi tárgyú cikkeinek többségét Csengery, illetve Trefort Ágoston írta, így valószínűleg e szöveg szerzőjét is köztük kell keresnünk. Az írás szerepel a valószínűleg Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratok listán (*Vámügy. Vámszövetség [...] 701.*).¹⁴⁹⁷ Csengery szerzőségét valószínűsíti az is, hogy a cikk aláírás nélkül jelent meg, hiszen a korabeli gyakorlat szerint ilyen szövegek írása a szerkesztő előjoga volt.

A cikk írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Szövegrészeket csak azokból a cikkekből hoz, melyekkel vitázik, és azokból is csak a legszükségesebb esetben és mértékben. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző. A szerző ellenfeleit tegezi a cikkben, ami Csengery, Trefort és Irinyi írásaiban megszokott.

¹⁴⁹⁷ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44. – Az idézetben szögletes zárójellel jelzett helyen a vámszövetséggel foglalkozó Csengery-cikkek közül több korábbi lapszáma – 660. 672. 682 687. 688. 689. – olvasható.

A szöveg szerzője háromféle múlt időt használ, az egyszerű és az elbeszélő múltakat, valamint a *Ø + vala* jeles összetett múlt időt. A három igeidő egymáshoz viszonyított aránya a fentebbi sorrendet megtartva 66–32–3%. Ezek az arányok a vizsgált szerzők közül Irinyi József és Szalay László írásaiban számítanak szokatlannak, hiszen az ő írásaikban az egyszerű múlt még ennél is nagyobb fölényben van a többi múlt idővel szemben. A cikkben található példát az egyszerű múlt rövid magánhangzós változatára is (*kelle*), amit Eötvös József, Trefort Ágoston és Csengery is használt. (A szerkesztő jóval gyakrabban élt ezzel a variánssal, mint társai.) A *kijelöl* igét a szerző nem alkalmazza *e* magánhangzós (*kijelel*) variánsában, ami Irinyi szerzősége ellen szól. Ő ugyanis rendszerint a *kijelel* változatot használta. Az *óhajt* igét rövid *o*-val olvashatjuk a szövegben, ami szintén Irinyi írásaiban számít szokatlannak. A feltétel szó csak *ö* magánhangzós variánsában szerepel a szövegben (*föltételek, föltételeket, föltételeinket*), ami elsősorban az ezt a változatot nem használó Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti. Leginkább pedig Eötvösét növeli, aki rendszerint *e* variánssal élt. Az *előd* főnév csak ebben a formában szerepel a cikkben (*elődüink*), annak *eldőd* megfelelőjét nem alkalmazza a szerző, ami viszont a rendszerint az *eldőd* variánst használó Eötvös és Szalay szerzősége ellen szól.

A szövegben egyetlen olyan nyelvi elem található, mely Csengery szerzősége ellen szólhat: a *-ként* rag és a *miként* szó *i* magánhangzós változatában (*apránkint, mikint*) olvasható a cikkben. A centralisták többsége ez idő tájt ugyanis az *i* magánhangzós variánsokat használta. Csengery esetében azonban az adatok szűkössége miatt ez nem jelenthető ki egyértelműen. A *-ként* rag és a *miként* szó használata így nem tekinthető perdöntőnek, főleg mivel Csengery helyenként korábban is élt az *i* magánhangzós variánsokkal.

Mivel a részletes elemzés nem tudott Csengery szerzőségét cáfoló adatot kimutatni, az írást – mivel szerepel az OSZK-beli kéziratok listán – a Csengery-cikkek közé sorolom.

35.

Vámügy [II]

Megjelenés

PH, 1846. július 14., 708. sz., 29.

C: V á m ü g y.

A szöveg ☉ jel alatt jelent meg.

Azonosítás

Az írás szerepel a valószínűleg Csengery-cikkeket összegyűjtő OSZK-beli kéziratos listán (*Vámügy. Vámszövetség [...]* 708.).¹⁴⁹⁸ A ☉ jelet – ami alatt a cikksorozat megjelent – jelenlegi ismereteink szerint Csengery Antal és Trefort Ágoston karöltve használta, ráadásul a lap vámügyi tárgyú cikkeinek többségét is ők írták. A szöveg részletes vizsgálatakor így csak e két szerzőre koncentrálok.

A cikk írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Szövegrészeket csak azokból a cikkekből hoz, melyekkel vitázik, és azokból is csak a legszükségesebb esetben és mértékben. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző. A centralisták gyakran élnek írásaikban szentenciákkal, azonban ezeket bevezetésként legsűrűbben Csengery alkalmazza. Ezzel kezdődik a szóban forgó cikk is: „*A' pártok az ország' legmagasb érdekeit gyakran compromitálták, mert azt hívék, hogy mindent kell akarniok, mit elleneik elleneznek, 's mindent ellenezniök, mit elleneik akarnak.*”

A szövegben csak kevés olyan nyelvi elem található, mely segíthet a szerzőség valószínűsítésében. A *-ként* rag és a *miként* szó *i* magánhangzós változatában (*lassankint*, *mikint*) olvasható a cikkben. A centralisták többsége ez idő tájt az *i* magánhangzós variánsokat használta. Csengery esetében azonban az adatok szűkössége miatt ez nem jelenthető ki egyértelműen. A *-ként* rag és a *miként* szó használata így nem tekinthető perdöntőnek, főleg mivel Csengery helyenként korábban is élt az *i* magánhangzós variánsokkal. A *felirat* főnév *fölrít* változatában olvasható a cikkben, ami Csengery írásaira nem jellemző. Trefort szerzőségét e nyelvi elemmel azonban nem tudom valószínűsíteni, mivel a közigazdász részletesen elemzett cikkeiben a *felirat* szó egyik variánsában sem szerepelt. Így, mivel az írás szerepel az OSZK-beli kéziratos listán, a Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁴⁹⁸ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44. – Az idézetben szögletes zárójellel jelzett helyen a vámszövetséggel foglalkozó Csengery-cikkek közül több korábbi lapszáma – 660. 672. 682. 687. 688. 689. 701. – olvasható.

36.

Vámügy [III]

Megjelenés

PH, 1846. augusztus 7., 722. sz., 85.

C: V á m ü g y.

A szöveg ** áljel alatt jelent meg.

Azonosítás

A cikk szerepel a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁴⁹⁹ ami alapján a Csengery-cikkek közé sorolom.

37.

A' vámügy és dohánymonopolium

Megjelenés

PH, 1846. augusztus 23., 731. sz., 123.

C: A ' v á m ü g y é s d o h á n y m o n o p o l i u m.

A cikk aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

A cikk szerepel a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁵⁰⁰ illetve a valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kéziratos listán.¹⁵⁰¹ Mindezek alapján a Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁴⁹⁹ CSENGERY 1884/d.

¹⁵⁰⁰ CSENGERY 1884/d.

¹⁵⁰¹ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

38.

Városi ügy

Megjelenés

PH, 1846. október 16., 762. sz., 257.

C: V á r o s i ü g y. V.

Az írás ⊙ jel alatt jelent meg.

Azonosítás

A ⊙ jelet – ami alatt a cikksorozat megjelent – jelenlegi ismereteink szerint Csengery Antal és Trefort Ágoston karöltve használta. Trefort azonban a cikkek megjelenése előtt körülbelül egy hónappal, 1846. szeptemberében külföldre utazott. Ezek az írások tehát csak abban az esetben származhatnak a tollából, ha még elutazása előtt megírta őket. A szövegekben azonban semmi nem utal keletkezési időpontjukra, így Trefort szerzősége nem zárható ki. A cikksorozat utolsó darabjának szerzőjeként azonban Csengeryt nevezi meg egy, az 1846. október 18-ai számban megjelent igazítás: „A ’ „v á r o s i ü g y ’ ” mult számunkban megjelent V-dik cikkelyének végén hibában áll az ⊙ jegy, mert az érintett cikk a’ szerkesztőtől származván, minden aláírás nélkül lett volna közlendő.”¹⁵⁰² A szövegek stilisztikai és részletes elemzése egyetlen olyan elemet sem tudott kimutatni, mellyekkel a szerzőség kérdése eldönthető lenne. A cikksorozat harmadik darabját a fentebb írtak miatt a Csengery-cikkek közé sorolom.

39.

Dohányügy

Megjelenés

PH, 1846. november 19., 781. sz., 333; PH, 1846. november 22., 783. sz., 341.

C: D o h á n y ü g y.; D o h á n y ü g y. II.

¹⁵⁰² A. n., *Igazítás*, PH, 1846, október 18., 763. sz., 261.

A szövegek aláírás nélkül jelentek meg.

Az első cikk végéről a „(Folyt.[atás] köv.[etkezik])” szöveget funkcióvesztés miatt töröltem.

Azonosítás

Az írások szerepelnek a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁵⁰³ ami alapján a Csengery-cikkek közé sorolom a cikksorozatot.

40.

[Az olvasóhoz]

Megjelenés

PH, 1847. január 1., 805. sz., 1.

A szöveg aláírás és cím nélkül jelent meg.

Azonosítás

Bizonyos kiemelt alkalmakkor – nagyobb ünnepek, nagy jelentőségű események stb. – a vezércikk írása a mindenkori szerkesztő feladata. Feltételezhetően az 1847. január 1-jei vezércikk – mint ahogyan az 1846. január 1-jei is,¹⁵⁰⁴ melyet Csengery írt – is egy szerkesztőségi cikk. Az írás lényegében újévi köszöntő, melyben a szerző az akkor kezdődő év legfontosabb tennivalójára – az 1847-ben megnyíló országgyűlésre és az ellenzék ezen kívánatos és szükséges összefogására – óhajtja felhívni az olvasók figyelmét. A cikk utolsó néhány sora is a szerkesztő szerzőségét valószínűsíti, hiszen az itt olvashatóhoz hasonló kijelentést leginkább a szerkesztőnek állhatott jogában tenni: *„Fogadják egyszersmind tisztelt levelezőink és munkatársaink, új évi szives üdvözetünk mellett hazafiui fölhívásunkat, miszerint nagybecsü fáradozásait, a' közügy' 's a' közhaza' érdekében továbbra is kikérjük”*

¹⁵⁰³ CSENGERY 1884/d.

¹⁵⁰⁴ CSENGERY Antal, [*Uj program*], PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.

Csengery szerzőségét támasztja alá, hogy a cikk szerepel azon az OSZK Kézirattárában található listán (*Jan. 1. en (805. 1)*), melyen minden valószínűség szerint Csengery maga írta össze a Pesti Hirlapban publikált cikkeit.¹⁵⁰⁵

A cikk szerzőségét korábban már Marczali Henrik is Csengerynek tulajdonította, de állítását nem bizonyította.¹⁵⁰⁶

A municipalistákkal való érintkezés során a többi centralistával ellentétben Csengery oly módon volt képes felülemelkedni az elszenvedett sérelmeken, hogy írásaiban ezek szinte alig kerültek említésre. Cikkei főleg emiatt lettek békésebb hangvételűek, mint társaié, akik rendszeresen felemlegették az őket ért támadásokat, és lépten-nyomon hangsúlyozták az ezeket kiváltó elvi különbségeket. A szóban forgó cikk békülékeny hangvétele és a sérelmeken való felülemelkedést javasoló szerzői instrukció is Csengery szerzőségére utaló jelek, mint ahogy az is, hogy az írás a két párttöredék nézetkülönbségeit csak érintőlegesen említi. A cikk szerzője tegezi vitapartnereit, ami Csengery, Eötvös, Irinyi vagy Trefort szerzőségére is utalhat.

Mindezekon kívül a cikk részletes, nyelvészeti szempontok alapján történő elemzése sem zárja ki Csengery szerzőségét. A cikkben az elbeszélő múlt idő aránya az összes többi múlt időéhez képest 23%, ami nem szokatlan a Csengery-cikkekben, ahogy a *Ø + vala* jeles összetett múlt (4,5%) és az egyszerű múlt aránya (68%) sem. (A múlt idők ebben az írásban tapasztalható arányai csak Szalay László és Irinyi József cikkeiben nem megszokottak.) Előfordul ugyanakkor a szövegben a centralisták közül csak Csengery és Szalay László által használt *-á/-é + vala* jeles összetett múlt idő (*ohajtánk vala*) (4,5%).

Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

41.

Egy kis számvetés

Megjelenés

PH, 1847. január 7., 808. sz., 13; PH, 1847. január 8., 809. sz., 17.

C: Egy kis számvetés. I.; Egy kis számvetés. II.

A szövegek aláírás nélkül jelentek meg.

¹⁵⁰⁵ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

¹⁵⁰⁶ MARCZALI 1892, 584.

Azonosítás

Mindkét cikk szerepel a valószínűleg Csengery-cikkeket felsoroló OSZK-beli listán (*Egy kis számvetés. I. (808 11. II. (809. 17).*)¹⁵⁰⁷ A szövegek aláírás nélkül jelentek meg, ami a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt. Mivel nem zárható ki, hogy az írások más-más szerző tollából származnak, ezért külön-külön elemzem azokat.

Az első cikk írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző. A cikk írója olvasóit és vitapartnereit tegezi, ami Csengery és Irinyi szerzőségét valószínűsíti, hiszen a megszólítások e módozatai rájuk jellemzőek. A cikkben kétféle múlt idővel találkozunk, az elbeszélő és egyszerű múltakkal, melyek közül az egyszerű múlt idejű igealakok száma nem sokkal múlja felül az elbeszélő múltakét (58–42%). E két igeidő cikkben megmutatkozó aránya Szalay László és Irinyi József írásaiban is szokatlannak számít. A *közt* szó a cikkben minden esetben egy *t*-vel szerepel, ami ez idő tájt Eötvös József, Szalay László és Trefort Ágoston cikkeiben nem megszokott. Az *állam* főnévnek *státus* és *állomány* szinonimáit használja a szerző, ami az *állomány* szót nem alkalmazó Irinyi, Szalay és Trefort szerzőségének valószínűségét csökkenti. A *kifejlődik* igenek *kifejlik* változatát is használja a szerző (*kifejlődés, kifejlését*), ami egyik vizsgált szerzőre sem jellemző, hiszen mindegyik csak az egyik variánst használja. A *fenn* igeikötő nagyjából 1 *n*-nel olvasható a cikkben, de egy esetben két *n*-nel. Ez ebben az időben Eötvös és Irinyi írásaiban szokatlan. Az *ilyen, olyan* mutató névmásnak a szerző *illyetén* variánsát is használja, ami Csengery, Irinyi és Trefort írásaira nem jellemző. A feltétel főnevet *ő* magánhangzós variánsában olvashatjuk a cikkben, ami Szalay szerzősége ellen szól.

A második cikkben a *közt* szó és származékai (*közt, köztünk*) minden esetben egy *t*-vel szerepelnek, ami ez idő tájt Eötvös József, Szalay László és Trefort Ágoston cikkeiben nem megszokott. A *fel* igeikötő *ő* magánhangzós változatában is olvasható a szövegben, ami Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti. A *feladat* főnevet ebben a variánsában használja a szerző, ami a főként a *feladás* változatot alkalmazó Szalay és a jobbra a *föladat* variánst használó Trefort szerzősége ellen szól. *Ám, azonban* értelemben a szövegben az *ugyde* szó szerepel, amit rendszeresen Szalay László és Irinyi József

¹⁵⁰⁷ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

alkalmazott. A *magán* szót összetett szavakban a szerző *magány* formában írja (*magányjogi*), ami Szalay Lászlónál nem megszokott.

A *miként* szó mindkét cikkben *é* magánhangzós változatában, míg a *-ként* rag *i* magánhangzós variánsában szerepel (*miként, máskint, naponkint, időnkint*), ami ebben az időben Irinyi írásaiban megszokott, hiszen a többi szerző ekkor túlnyomórészt a *miként* szót is *i* magánhangzós változatában írta. Az ezekhez a nyelvi elemekhez kapcsolódó eredmények azonban bizonytalanok. Csengery bizonyíthatóan ugyanis csak 1847. április 2-án tért vissza a *miként* szó és a *-ként* rag *é* magánhangzós változatainak használatához.¹⁵⁰⁸ Az ezt megelőző, korábban is ismert Csengery-cikk azonban több mint négy hónappal hamarabb, 1846. november 22-én jelent meg.¹⁵⁰⁹ Nem zárható ki tehát, hogy Csengery már jóval 1847 áprilisa előtt újra használni kezdte a *miként* szót és a *-ként* ragot. Így e nyelvi elemek ebben az esetben nem tekinthetők bizonyító erejűeknek.

Mivel jóval több érv hozható fel Csengery szerzősége mellett, mint ellene, az írásokat a Csengery-cikkek közé sorolom.

42.

Szerkesztői értesítés [I]

Megjelenés

PH, 1847. január 12., 811. sz., 28.

C: Szerkesztői értesítés.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

Mivel a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő joga volt megszabni lapja arculatát, és eldönteni, hogy mely cikkeket jelenteti meg abban, a *Szerkesztői értesítéseket* a Csengery-cikkek közé sorolom. Ugyancsak Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy e szövegek annak a *style coupé*nak a mintapéldái, melyet leginkább Csengery – illetve Irinyi – sajátított el a centralisták közül. Ezek a szövegek azonban rendszerint rövidek, így csak

¹⁵⁰⁸ [CSENGERY Antal], *Városi ügy*, PH, 1847. április 2., 857. sz., 215.

¹⁵⁰⁹ [CSENGERY Antal], *Dohányügy II*, PH, 1846. november 22., 783. sz., 341.

kevés olyan elemet tartalmaznak, melyek segítségével valószínűsíteni lehetne a szerző kilétét.

A cikk írója csak kétféle múlt időt használ, az egyszerű múltat és az elbeszélő múltat. Ezek egymáshoz viszonyított aránya – a fentebbi sorrendet megtartva – 67–33%. Ez Szalay László és Irinyi József szerzőségének valószínűségét csökkenti, hiszen az ő írásaikban az egyszerű múlt rendszerint még ennél is nagyobb fölényt mutat a többi múlt idejű igeidővel szemben. A cikkben a *közt* szó egy *t*-vel szerepel, ami ez idő tájt Eötvös József, Szalay László és Trefort Ágoston cikkeiben nem megszokott. A *fel* igeikötő csak *ö* magánhangzós változatában olvasható az írásban, ami Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti. Ez esetben tehát a részletes elemzés sem tárt fel Csengery szerzősége ellen szóló elemet.

43.

Az egyesületi hirdetések iránt

Megjelenés

1847. január 24., 818. sz., 56.

C: Az egyesületi hirdetések iránt.

A szöveg Szerk.[esztő] aláírással jelent meg.

Azonosítás

Az aláíráson kívül (Szerk.[esztő]) Csengery szerzőségét valószínűsíti az is, hogy a cikk írója egy szerkesztői hatáskörbe tartozó döntést ismerttet az olvasókkal. Az egyesületi közleményeket ugyanis ezentúl nem a lap általa vezetett részében, hanem a kiadó által kezelt „hirdetményi” rovatban szándékozik megjelentetni. Ugyancsak Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy e szöveg annak a style coupénak a mintapéldája, melyet leginkább Csengery – illetve Irinyi – sajátított el a centralisták közül. A cikk – vélhetően rövidege miatt – csak egyetlen olyan nyelvi elemet tartalmaz, mely segíthet a szerzői azonosításban. A *fel* igeikötő csak *ö* magánhangzós változatában olvasható az írásban, ami Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti.

Mindezek alapján az írást a Csengery-cikkek közé sorolom.

Szerkesztői értesítés [II]

Megjelenés

PH, 1847. január 26., 819. sz., 60.

C: Szerkesztői értesítés.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

Mivel a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő joga volt megszabni lapja arculatát, és eldönteni, hogy mely cikkeket jelenteti meg abban, a *Szerkesztői értesítéseket* a Csengery-cikkek közé sorolom. Ugyancsak Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy e szövegek annak a style coupénak a mintapéldái, melyet leginkább Csengery – illetve Irinyi – sajátított el a centralisták közül. Ezek a szövegek azonban rendszerint rövidek, így csak kevés olyan elemet tartalmaznak, melyek segítségével valószínűsíteni lehetne a szerző kilétét. A cikkben a *fel* igeikötő *ö* magánhangzós változatában is olvasható (*föl*), ami Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti. A *miként* szó *mikint* variánsában szerepel a cikkben, ami ekkoriban a vizsgált szerzők közül egyedül Irinyi József írásaiban volt szokatlan. A szerző a szövegben csak kétféle múlt időt használ, az egyszerű múltat és a \emptyset + *vala* jeles összetett múltat. Ezek egymáshoz viszonyított aránya – a fentebbi sorrendet megtartva – 67–33%. A \emptyset + *vala* jeles összetett múlt meglepően magas aránya azonban vélhetően a cikk rövid terjedelmének köszönhető, hiszen ezt az igeidőt mindössze egy, míg az egyszerű múltat is csupán két igealak képviseli. Így ez a nyelvi elem nem vehető figyelembe a szerzői azonosításkor. Ez esetben tehát a részletes elemzés sem tárt fel Csengery szerzősége ellen szóló elemet.

Szerkesztői értesítés [III]

Megjelenés

PH, 1847. február. 19., 833. sz., 118.

C: Szerkesztői értesítés.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

Mivel a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő joga volt megszabni lapja arculatát, és eldönteni, hogy mely cikkeket jelenteti meg abban, a *Szerkesztői értesítéseket* a Csengery-cikkek közé sorolom. Ugyancsak Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy e szövegek annak a style coupénak a mintapéldái, melyet leginkább Csengery – illetve Irinyi – sajátított el a centralisták közül. Ezek a szövegek azonban rendszerint rövidek, így csak kevés olyan elemet tartalmaznak, melyek segítségével valószínűsíteni lehetne a szerző kilétét. A cikk írója két féle múlt időt használ, az egyszerű és az elbeszélő múltat, melyek egymáshoz viszonyított aránya 76–24%. Ez Irinyi József és Szalay László írásaiban mondható szokatlannak, akiknél az egyszerű múlt idejű igealakok száma általában még ennél is nagyobb arányban múlja felül az elbeszélő múlt idejűekét. Az elbeszélő múlt idő rövid magánhangzós változatára is találunk példát a cikkben (*kelle*), amit Trefort és Eötvös is alkalmazott, de leggyakrabban Csengery élt vele. A *legfeljebb* szónak *legfelebb* variánsa olvasható a cikkben, ami a vizsgált szerzők közül csak Csengerynél és Szalaynál fordul elő rendszeresen. Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti, hogy a *fel* igekötő *ö* magánhangzós variánsában is szerepel a cikkben. A cikk írója a *felett* határozószót *fölött* változatában használja, ami Szalayra nem jellemző, és Irinyire is csak ritkán. Ez esetben tehát a részletes elemzés sem tárt fel Csengery szerzősége ellen szóló elemet.

46.

Szerkesztői értesítés [IV]

Megjelenés

PH, 1847. március 2., 839. sz., 143–144.

C: Szerkesztői értesítés.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

Mivel a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő joga volt megszabni lapja arculatát, és eldönteni, hogy mely cikkeket jelenteti meg abban, a *Szerkesztői értesítéseket* a Csengery-cikkek közé sorolom. Ugyancsak Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy e szövegek annak a style coupénak a mintapéldái, melyet leginkább Csengery – illetve Irinyi – sajátított el a centralisták közül. Ezek a szövegek azonban rendszerint rövidek, így csak kevés olyan elemet tartalmaznak, melyek segítségével valószínűsíteni lehetne a szerző kilétét. A cikk írója két féle múlt időt használ, az egyszerű és az elbeszélő múltat, melyek egymáshoz viszonyított aránya 67–33%. Ez Irinyi József és Szalay László írásaiban mondható szokatlannak, akiknél az egyszerű múlt idejű igealakok száma általában még ennél is nagy arányban múlja felül az elbeszélő múlt idejűekét. A cikkben minden elbeszélő múlt idejű igealak rövid magánhangzós változatában olvasható (*nyujta, kelle*). Ezt a variánst Trefort és Eötvös is alkalmazta, de leggyakrabban Csengery élt vele.

Ez esetben tehát a részletes elemzés sem tárt fel Csengery szerzősége ellen szóló elemet.

47.

Szerkesztői értesítés [V]

Megjelenés

PH, 1847. március 23., 851. sz., 194.

C: Szerkesztői értesítés.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

Mivel a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő joga volt megszabni lapja arculatát, és eldönteni, hogy mely cikkeket jelenteti meg abban, a *Szerkesztői értesítéseket* a Csengery-cikkek közé sorolom. Ugyancsak Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy e szövegek annak a style coupé-nak a mintapéldái, melyet leginkább Csengery – illetve Irinyi – sajátított el a centralisták közül. Ezek a szövegek azonban rendszerint rövidek, így csak kevés olyan elemet tartalmaznak, melyek segítségével valószínűsíteni lehetne a szerző kilétét.

A cikk írója két féle múlt időt használ, az egyszerű és az elbeszélő múltat, melyek egymáshoz viszonyított aránya 71–29%. Ez Irinyi József és Szalay László írásaiban mondható szokatlannak, akiknél az egyszerű múlt idejű igealakok száma általában még ennél is nagy arányban múlja felül az elbeszélő múlt idejűekét. Az elbeszélő múlt idő rövid magánhangzós változatára is találunk példát a cikkben (*értesite*), amit Trefort és Eötvös is alkalmazott, de leggyakrabban Csengery élt vele. A szerző tegezi az olvasókat, ami az őket közvetlenül soha meg nem szólító Eötvös és Trefort szerzősége ellen szól. Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti, hogy a *fel* igekötő *ő* magánhangzós variánsában gyakrabban szerepel a cikkben. A *-ként* rag ebben a változtában olvasható a cikkben, ami a rendelkezésre álló adatok szerint ez idő tájt csak Irinyi József cikkeire volt jellemző. Csengeryről pedig nem tudni biztosan, mikor kezdte el újra használni az *é*-s variánst. Így ez a nyelvi elem az ő szerzőségét nem feltétlenül zárja ki.

Ez esetben tehát a részletes elemzés sem tárt fel egyértelműen Csengery szerzősége ellen szóló elemet.

48.

Városi ügy

Megjelenés

PH, 1847. április 2., 857. sz., 215.

C: Városi ügy.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

A cikk szerepel a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁵¹⁰ illetve a valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kéziratos listán.¹⁵¹¹ Mindezek alapján a Csengery-cikkek közé sorolom.

49.

Szerkesztői értesítés [VI]

Megjelenés

PH, 1847. április 13., 862. sz., 242.

C: Szerkesztői értesítés.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

Mivel a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő joga volt megszabni lapja arculatát, és eldönteni, hogy mely cikkeket jelenteti meg abban, a *Szerkesztői értesítéseket* a Csengery-cikkek közé sorolom. Ugyancsak Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy e szövegek annak a style coupénak a mintapéldái, melyet leginkább Csengery – illetve Irinyi – sajtátított el a centralisták közül. Ezek a szövegek azonban rendszerint rövidek, a most tárgyalt például egyetlen olyan elemet sem tartalmaz, amelynek segítségével valószínűsíteni lehetne a szerző kilétét.

¹⁵¹⁰ CSENGERY 1884/d.

¹⁵¹¹ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

50.

Adatok királyi városaink' multját és jelenét illetőleg

Megjelenés

PH, 1847. május 4., 874. sz., 287–288.

C: Adatok királyi városaink' multját és jelenét illetőleg.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg. A cikk egy Pester Zeitungban megjelent írásból, és az elé írt bevezetőből áll. Mivel az átvett cikket vélhetően a szerző fordította, azt is közlöm az átiratban.

Azonosítás

A cikk szerepel a Csengery-cikkeket összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁵¹² illetve a valószínűsíthetően hasonló jellegű OSZK-beli kéziratok listán.¹⁵¹³ Mindezek alapján a Csengery-cikkek közé sorolom.

51.

Szerkesztői értesítés [VII]

Megjelenés

PH, 1847. május 27., 886. sz., 342.

C: Szerkesztői értesítés.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

Mivel a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő joga volt megszabni lapja arculatát, és eldönteni, hogy mely cikkeket jelenteti meg abban, a *Szerkesztői értesítéseket* a

¹⁵¹² CSENGERY 1884/d.

¹⁵¹³ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

Csengery-cikkek közé sorolom. Ugyancsak Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy e szövegek annak a style coupénak a mintapéldái, melyet leginkább Csengery – illetve Irinyi – sajátított el a centralisták közül. Ezek a szövegek azonban rendszerint rövidek, így csak kevés olyan elemet tartalmaznak, melyek segítségével valószínűsíteni lehetne a szerző kilétét.

A szerző a szövegben csak kétféle múlt időt használ, az egyszerű múltat és az elbeszélő múltat. Ezek egymáshoz viszonyított aránya 50–50%. Ez Csengery, vagy Trefort szerzőségére utalna, hiszen csupán náluk fordul elő a vizsgált cikkekben, hogy az elbeszélő múlt idejű igealakok száma megegyezik az egyszerű múlt idejűekével. Ez az arány azonban ebben az esetben vélhetően a cikk rövidegének köszönhető, hiszen mindkét igeidőt csupán két-két igealak képviseli. Így ez a nyelvi elem nem vehető teljes súlyával figyelembe a szerzői azonosításkor. A *-ként* rag ebben a változatában olvasható a cikkben, ami a rendelkezésre álló adatok szerint ez idő tájt csak Irinyi József cikkeire volt jellemző. Csengeryről pedig nem tudni biztosan, mikor kezdte el újra használni az *é*-s variánst. Így ez a nyelvi elem az ő szerzőségét nem feltétlenül zárja ki.

Ez esetben tehát a részletes elemzés sem tárt fel egyértelműen Csengery szerzősége ellen szóló elemet.

52.

A' B–P. Híradó' legújabb tacticája a' dohánymonopolium és indirect adók körül

Megjelenés

PH, 1847. július 29., 922. sz., 65.

C: A' B–P. Híradó' legújabb tacticája a' dohánymonopolium és indirect adók körül.

A szöveg x. y. jel alatt jelent meg.

Azonosítás

A cikk szerepel a Csengery-írásokat összegyűjtő *Írói munkásságom*-beli listán,¹⁵¹⁴ ami alapján a Csengery-cikkek közé sorolom.

II/2. 2. Jegyzetek II

1.

Protestans egyházi mozgalmak

Megjelenés

PH, 1845. július 25., 509. sz., 57.

C: PROTESTANS EGYHÁZI MOZGALMAK.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

A cikk szerzője lapja nevében kijelenti, hogy a protestáns egyházak belviszonyainak rendezése „nagy fontosságu, ’s mennyiben a’ törvényhozás’ figyelmét igényli”, fenntartják maguknak a jogot, hogy megfelelő időben ők is hozzászóljanak a témához. Egy lap nevében ilyen tartalmú kijelentést leginkább a szerkesztőnek áll jogában tenni, így az írás vélhetően Csengery tollából származik. A szöveg azonban – feltehetően rövideje miatt – nem tartalmaz sem olyan stilisztikai elemet, mely megerősítené, sem olyat, mely cáfolná elképzelésemet. Ennél fogva az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁵¹⁴ CSENGERY 1884/d.

Örök váltság

Megjelenés

PH, 1845. augusztus 7., 516. sz., 87.

C: ÖRÖK VÁLTSÁG.

A cikk aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

Az aláírás nélküli cikkek közlése az akkori gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt.¹⁵¹⁵ Ráadásul a szövegben a szerző olyan megjegyzést tesz, mely leginkább a szerkesztőnek állhatott jogában. Kijelenti ugyanis, hogy a Pesti Hírlap nyitva áll az örökváltságot tárgyaló cikkek előtt. A cikkben – feltehetően rövidege miatt – csak kevés, a szerző kilétére utaló nyelvi elem található. A Hetilapból vett idézet felvezetésére a szerző a Csengery által is gyakran használt mond („*mond továbbá a' Hetilap' érdemes szerkesztője*”) fordulatot alkalmazza, ami a többi centralista publicisztikájára nem jellemző. A cikkben a *fel* igekötő *e* és *ö* magánhangzós variánsa (*felépiteni, fölvilágosítása*) ugyanolyan arányban szerepel,¹⁵¹⁶ ami a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery és Trefort Ágoston cikkeiben fordul elő. Szalay László ugyanis mindig, Irinyi József szinte kivétel nélkül, Eötvös József pedig többnyire az *e* magánhangzós változatot használja. A maga visszaható névmás T/3 alakja az írásban minden esetben (*magokat*) *magok* formában olvasható, ami csak Csengery és Irinyi írásaira jellemző. Igaz a többi centralista is gyakrabban használja ezt a variánst, mint az *u* magánhangzós változatot. A múlt időt kifejező igeidők közül a cikkben csak az egyszerű múlt szerepel, és azt is csak egy igealak képviseli (*küldtek*), ami a cikk rövidegének tudható be. A jövő idejű igeidők közül a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett és az *-nd* jeles is ugyanolyan arányban található meg az írásban, azonban ezeket is csak egy-egy igealak képviseli. E két igeidő aránya szintén Csengery, illetve Trefort szerzőségének irányába mutat, azonban az írás terjedelme miatt ez a nyelvi elem sem vehető teljes súllyal tekintetbe.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁵¹⁵ Lásd II/1. 2. 1. Szerzőségi problémák

¹⁵¹⁶ A stilisztikai elemzésnél a Hetilapból vett idézetet értelemszerűen nem vettem figyelembe.

Csatornák és vasutak

Megjelenés

PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 93.

C: CSATORNÁK ÉS VASUTAK.

A cikk – y.– áljel alatt jelent meg az *Értekező* rovatban.

Azonosítás

A cikk az alatt az y jegy alatt jelent meg, melyet Csengery később az *Ujabbkori Ismeretek Tárában* rendszeresen használt.¹⁵¹⁷ Számos példát ismerünk arra, hogy a szerzők ugyanazt a jelet több kiadványban is használták,¹⁵¹⁸ így nem zárható ki, hogy ez a cikk is Csengery tollából született. Ráadásul Csengery gyakran ismertette és kommentálta külföldi lapok cikkeit, és korábban már a vasutakról is írt cikket.¹⁵¹⁹ A stilisztikai elemzés is leginkább Csengery szerzőségét valószínűsíti a négy szóba jöhető szerző közül.

A cikkben csupán az egyszerű és elbeszélő múlt időket használja a szerző. Ez 1845 augusztusától kezdve egyre gyakrabban fordul elő a Csengery-cikkekben, az már viszont egyre ritkábban, hogy az elbeszélő múlt aránya (54%) felülmúlja az egyszerű múltét (46%). Ez azonban olyan jellegzetesség, mely a centralisták közül egyedül Csengery cikkeiben fordul elő, ahogyan az is, hogy a jövő időt kifejező igeidők közül csak az *-nd* jeles szerepel a cikkben. Előfordul más Csengery-cikkekben is, hogy a *föl* igekötőt csak ebben a variánsában alkalmazza, ami Szalay László és Irinyi József írásaiban szokatlan. Az *egymásközt* szót egy *t*-vel írja, ami mindegyik szerzőnél előfordul. Az *összeköt* igét és származékait a szövegben csak *össze* igekötővel olvashatjuk, az *egybe* igekötős változatot nem használja, ami szintén nem csökkenti Csengery szerzőségének esélyét. A *fenntart* ige származékát *fenntartási* formában használja, ami mind a négy szerző cikkeiben előfordul. Az *összeg* főnevet *öszlet* formában alkalmazza, ami ekkoriban csak Irinyire nem jellemző –

¹⁵¹⁷ *Ujabb Kori Ismeretek Tára*, I–VI, Pest, Heckenast Gusztáv, 1850–1855.

¹⁵¹⁸ Eötvös József kezdetben rendszerint aláírta Pesti Hírlap-beli cikkeit, az ellenzék 1845 novemberében tartott értekezlete után azonban írásait általában három csillaggal jelölte meg, majd a Politikai Hetilapba írott vezércikkeit 1866 márciusától kezdve rendre ugyanezzel a háromcsillagos szignóval jelölte. (FENYŐ 1971, 9.) Szűcs Miklós, a Pesti Hírlap Borsodi levelezője 1886-ban egyes miskolci lapokban ugyanazzal az XXX jellel írt cikkeket (GULYÁS 1978, 477.), mint korábban a centralista organumba.

¹⁵¹⁹ S z e r k . [CSENGERY Antal], [*Vasutvonalakról*], PH, 1845. július 31., 512. sz., 71.

Szalay elemzett cikkeiben ennek a szónak egyik változata sem szerepel. Az *össze* igekötő és a hosszú melléknév két *sz*-szel olvasható a cikkben, mint minden szerzőnél általában. A *-ként* ragot *i* magánhangzós változatában használja, ami ez idő tájt Csengery és Eötvös írásaiban ritkán fordul elő, míg Irinyinél a két változat körülbelül ugyanolyan arányban képviselteti magát. Ez némileg csökkenti Csengery szerzőségének esélyét, de korántsem zárja ki. Az *állam* főnévnek csak *status* megfelelőjét olvashatjuk a cikkben, ami egyik centralista szerzőségének esélyét sem csökkenti, hiszen leggyakrabban mind ezt a szinonímát használják. A *viszonylagos* melléknevet *viszonlagos* formában írja a szerző, ami Csengery írásaiban is így szerepel. A T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nók/-nők* formáját nem alkalmazza a szerző, ami Irinyi vagy Szalay szerzőségét tenné valószínűvé, ha nem csak egy ilyen igealak lenne a cikkben. A lap e két munkatársa szerzőségének esélyét azonban csökkenti, hogy a *felett* határozószó csak *ö* magánhangzós változatában szerepel a cikkben, hiszen Szalay ezt nem, Irinyi pedig csak ritkán használja.

Ezek alapján a cikket a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolnám.

4.

Külkereskedésünk

Megjelenés

PH, 1845. augusztus 24., 526. sz., 127.

C: KÜLKERESKEDÉSÜNK.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

Kereskedelmi témájú írásokat a Pesti Hirlapban a szöveg keletkezésének idején Trefort Ágoston és Csengery Antal jelentetett meg. Kettejük közül pedig Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy a cikket aláírás nélkül publikálta a szerzője, ami a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt. Jelenlegi ismereteink szerint pedig Trefort nem is jelentetett meg cikket aláírás vagy jel nélkül a lapban.

A cikk írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé

stílusformáját használva fejt ki. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző. A szerző ugyanakkor rendkívül hosszan idéz a Hetilap cikkeiből, ami egyik centralistának sem szokása. Ezt a jelenséget azonban műfaji sajátosság is okozhatja, hiszen az írás a Magyar Kereskedelmi Társaság eredményeiről szóló ismertető, melyben az idézetek jórészt a Társaság igazgatójának Hetilapban publikált értékeléséből származnak.

A szerző háromféle múlt időt használ, az egyszerű és az elbeszélő múltakat, valamint a *Ø + vala* jeles összetett múlt időt, melyek egymáshoz viszonyított aránya 40–50–10%. Ehhez hasonló arányokra a centralisták részletesen elemzett cikkeiben csak Csengery Antalnál és Trefort Ágostonnál található példa. A szerző az idézett gondolatok felvezetésére több ízben is a *mond* szót használja (*mond a Hetilap, mond végre Szabó Pál*), ami a vizsgált szerzők közül egyedül Csengeryre jellemző. A *-ként* ragot ebben a variánsában (*időnként*) olvashatjuk a cikkben, amit ekkoriban Eötvös és Trefort túlnyomórészt, Szalay pedig általában is *i* magánhangzóval írt. Irinyi a két változatot körülbelül ugyanolyan arányban használta, míg Csengery főként az *é* magánhangzós variánst alkalmazta. Ez a nyelvi elem tehát leginkább Csengery szerzőségét valószínűsíti. A *feladat* főnevet ebben a variánsában olvashatjuk a cikkben, ami az ezt nem használó Szalay László szerzőségének valószínűségét csökkenti.

Mivel az írás részletes elemzése sem tudott olyan elemet kimutatni, mely Csengery szerzősége ellen szólna, a szöveget a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

5.

[Utmutatás a' francia nyelv' kiejtéséhez – Kézműtan]

Megjelenés

PH, 1845. október 31., 565. sz., 289–290.

A szöveg aláírás és cím nélkül jelent meg, az *Irodalmi értesítő* rovatban. A cikkhez további kisebb tudósítások vannak fűzve más művek megjelenéséről. Ezek szerzőségére azonban semmilyen támpontot nem találtam.

Azonosítás

A Pesti Hirlapba Csengery több könyvismertetőt is írt, amiről az *Írói munkásságomban*,¹⁵²⁰ és az OSZK-beli listán is megemlékezett: „Irodalmi Értesítő számos cikk”. Ez a bejegyzés a kéziratos listán ráadásul az 559. számban publikált cikk előtt szerepel,¹⁵²¹ tehát körülbelül a most tárgyalt cikk megjelenési ideje táján is írt Csengery irodalmi ismertetőt. A szöveg két ismertetőt is tartalmaz. Ezek közül az egyik egy francia nyelvkönyv, melyet az ismertető írója azért ajánl az olvasók figyelmébe, mert mint a csoportképviselési beszédmódot használva írja: „*ohajtjuk, hogy íróink tanulmányokká tegyék azon szabatoságot, átlátszóságot a' kifejezésekben, dagálytalan melegséget a' legnagyobb tárgyak' előadásában, melly a' francziairók' sajátja*”. A szerző tehát a centralisták által preferált stílus meghonosodását kívánta ismertetőjével elősegíteni, ami leginkább az ekkor a lapot vezető Csengerynek állhatott érdekében. Ráadásul Csengery köztudottan törekedett is a fentebb leírt stílus meghonosítására.¹⁵²² A második ismertető egy ipari kézikönyvet taglal. Ilyen témájú cikkeket a Pesti Hirlapba leginkább Trefort Ágoston és Csengery írtak, így a szöveg szerzőjét valószínűleg köztük kell keresni.

A cikk írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző. A cikk – feltehetően rövidege miatt – csak kevés olyan elemet tartalmaz, mely segítséget nyújthat a szerzői azonosításnál. A szerző csak kétféle múlt időt használ, az elbeszélő múltat és az *-á/-é + vala* jeles összetett múlt idő rövid magánhangzós változatát (*kelle vala*). Az igeidők egymáshoz viszonyított aránya ez esetben semmiféleképpen sem lehet bizonyító erejű, hiszen mindkét múlt időt összesen egy-egy igelak képviseli. Az azonban, hogy a szövegben szerepel az az *-á/-é + vala* jeles összetett múlt idő rövid magánhangzós változata, egyértelműen Csengery irányába mutat. A centralisták közül ugyanis egyedül ő használta ezt. Az *ohajt* ige származékát a szerző rövid *o*-val használja, ahogyan Csengery, Eötvös és Trefort is. A *mível* ige származékai *i*-vel (*miveltségi, mivel*) olvashatóak a cikkben, ami ez idő tájt Eötvös írásaiban szokatlan. A *felett* szó *ö* magánhangzós variánsában (*mindenek fölött*) szerepel a szövegben, ami Szalay írásaiban nem fordul elő egyszer sem, Irinyi pedig csak ritkán használja.

¹⁵²⁰ CSENGERY 1884/d 422.

¹⁵²¹ [CSENGERY Antal], *A' német vámszövetségről*, PH, 1845. október 21., 559. sz., 267–268.

¹⁵²² Lásd II/1. 2. 2. *Csengery Antal szerkesztési elvei*

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

6.

A' Pozsony-szeredi vasutról

Megjelenés

PH, 1845. november 2., 566. sz., 293.

C: A' POZSONY-SZEREDI VASUTRÓL

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

A címet a szöveg teljessége érdekében meghagytam a cikk első sorában, de az egységesség érdekében kisbetűvel írtam át.

Azonosítás

Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy a cikket aláírás nélkül publikálta a szerzője, ami a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt.

A cikk írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző.

A *fel* igekötőt csak *ö* magánhangzós variánsában olvashatjuk a cikkben, ami az ezt egyáltalán nem használó Szalay László, illetve az ezt a variánst ritkán alkalmazó Irinyi József szerzőségének valószínűségét csökkenti. A *felett* szó származéka *ö* magánhangzós variánsában (*fölötti*) szerepel a szövegben, ami Szalay írásaiban nem fordul elő egyszer sem, Irinyi pedig csak ritkán használja. Szintén Irinyi szerzőségének valószínűségét csökkenti, hogy az *összeg* főnévnek *öszlet* megfelelőjét olvashatjuk a cikkben. Ő ugyanis az *öszveg* formát használta.

Mivel a szöveg elemzése során nem merült fel Csengery szerzősége ellen szóló adat, a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

[Statusférfiak' és szónokok' könyve]

Megjelenés

PH, 1846. január 6., 602. sz., 15; PH, 1846. február 3., 618. sz., 79; PH, 1846. március 31., 650. sz., 219; PH, 1846. szeptember 3., 737. sz., 151; PH, 1847. október 26., 973. sz., 271; PH, 1848. február 6., 1031. sz., 102.

A cikkek cím nélkül jelentek meg.

A első és harmadik szöveg aláírás nélkül, a második Á., a negyedik N. N., az ötödik és a hatodik ☉ jel alatt jelent meg, az ötödik kivételével mindegyik írás az *Irodalmi értesítő* rovatban. Az első, második és harmadik szöveghez még további kisebb terjedelmű ismertetőket vannak csatolva más művekről, melyek szerzőségére semmilyen támpontot sem találtam, így azokat értelemszerűen nem közlöm.

Azonosítás

E cikkek azonosításakor abból az előfeltevésből indultam ki, hogy mivel Csengery egyik legnagyobb vágya az volt, hogy történetíró lehessen, – később szerkesztett is egy, a Szalayéhoz hasonló munkát *Magyar szónokok és státusférfiak* címmel¹⁵²³ – nem valószínű, hogy kihagyta volna a lehetőségét annak, hogy a saját lapjába saját kezével írjon cikket egyik legjobb barátja öt rendkívüli módon érdeklő tárgyban íródott könyvéről. A cikkek többsége azonban – vélhetően rövidsége miatt – csak kevés olyan elemet tartalmaz, mely segíthet a szerzői azonosításban. A szövegek írója ugyanakkor sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző.

Az első cikk aláírás nélkül jelent meg, ami a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt. A *fel* igekötőt csak *ő* magánhangzós variánsában olvashatjuk a cikkben, ami az ezt egyáltalán nem használó Szalay László, illetve az ezt a variánst ritkán alkalmazó Irinyi József szerzőségének valószínűségét csökkenti. A *foglalkozik* ige származéka

¹⁵²³ CSENGERY Antal, *Magyar szónokok és státusférfiak (Politikai jellemrajzok)*, Pest, 1851.

azonban *l* igeképzővel olvasható a cikkben (*foglalkodtatni*), ami csak Trefort Ágoston írásaiban megszokott.

A második cikket Á. jel alatt publikálta szerzője. E szignó használójáról semmilyen előzetes adat nincs, és a cikk nyelvészeti szempontú elemzése sem tudott olyan elemet kimutatni, mely segítséget nyújthatna a szerzői azonosításban.

A harmadik cikk szintén aláírás nélkül jelent meg, ami Csengery szerzőségét valószínűsíti. A szövegben egyetlen múlt idejű igealak található, amely az elbeszélő múlt időt képviseli. Ennek oka azonban valószínűleg a cikk rövid terjedelmében rejlik, így ez a nyelvi elem – amely egyébként Csengery szerzőségét valószínűsítené – nem vehető figyelembe az azonosításkor. A részletes elemzés így egyetlen olyan elemet sem tudott kimutatni, mely segíthetne a szerző kilétének megállapításában.

A negyedik írás N. N. szignó alatt jelent meg. Egy e jel alatt publikált szöveget korábban már a vélhetően Csengery-cikkek közé soroltam,¹⁵²⁴ ami valószínűvé teszi, hogy a most vizsgált cikk is Csengery tollából származik. A *fel* igekötőt *ö* magánhangzós variánsában is olvashatjuk a cikkben, ami az ezt egyáltalán nem használó Szalay László szerzőségének valószínűségét csökkenti. A *felett* határozószót *e* magánhangzós származékában (*felette*) használja a szerző, ami a főként a *fölött* variánst használó Csengery szerzőségének esélyét csökkenti. A szövegben az *utolsó* szóban érvényesül az *l* nyújtó hatása (*utósó*), ami a szerkesztő kivételével minden centralistánál rendszerint érvényesül. Csengery az *utósó* variánst pedig csak ritkán használja. A *legfeljebb* szónak ugyanakkor *legfelebb* variánsa olvasható a cikkben, ami a vizsgált szerzők közül Csengerynél és Szalaynál fordul elő rendszeresen.

Az ötödik és hatodik cikk ☉ jel alatt jelent meg. Jelenlegi ismereteink szerint e szignót csak Csengery és Trefort Ágoston használta, így a részletes elemzésnél e két szerzőre koncentrálok.

Az ötödik cikk szerzője végig többes számban, mintegy pártja, illetve lapja nevében beszél, igaz néhány esetben az olvasóval való együtt gondolkodás készíti erre a szerzőt, aki közvetlenül csak kétszer, egyszer tegezve, egyszer pedig magázva szólítja meg az olvasót a szövegben. Ez azért furcsa, mert egyik centralista cikkeiben sem találhatunk példát erre a jelenségre. A képviselői beszédmód használata viszont Kemény Zsigmond kivételével minden centralistára jellemző. Az azonban, hogy a cikk írója gúnyos megjegyzést tesz a historiai iskola híveire – „*Brougham*’ munkásságának ezen oldalát

¹⁵²⁴ N. N. [Csengery Antal], [*A francia forradalom története a köztársaság megalapításáig*], PH, 1846. március 3. 634. sz., 146–147.

különös studiumul ajánljuk azoknak, kik a' historicus institutioknak baráti levén, az angolokat minden kinövéseikkel, csak ugy gavallérosan átültetni képesek volnának, megfélekedzvéen, hogy átültetés által a' historicus institutio megszűnik az lenni.” – egyértelműen Csengeryre utaló jelenség, hiszen a szerkesztő más cikkeiben is maró gúnnyal emlegeti őket.¹⁵²⁵

A *fel* igekötőnek csak *e* magánhangzós változatát használja a szerző, ami ez idő tájt Trefort írásaiban nem megszokott, így ez a nyelvi jelenség szintén Csengery szerzőségét valószínűsíti, ahogyan az is, hogy a *közt* szó *köztünk* származéka egy *t*-vel szerepel a cikkben. A szövegben találunk példát az *l* nyújtó hatásának érvényesülésére is, (*legutósó*), ami minden centralista írásainak jellemzője, igaz Csengery ebben a szóban az *-ol* hangkapcsolatot rendszerint *-o* val írja, egy esetben pedig *-ól*-nak.¹⁵²⁶ Ez némileg csökkenti Csengery szerzőségének valószínűségét, de nem tekinthető kizáró elemnek, főleg, mivel egyes cikkeiben Csengery ezt a szót a többi centralistához hasonlóan *legutósó* alakban használja. A cikkben a *miként* szónak *é* magánhangzóval írt változata olvasható, ami a két szóba jöhető szerző közül Csengery szerzőségét valószínűsíti. A *foglalkozik* ige származéka azonban *l* igeképzővel olvasható a cikkben (*foglalkodtatni*), ami csak Trefort Ágoston írásaiban megszokott.

A hatodik cikkben az elbeszélő múlt használata során a szerző alkalmazza annak rövid magánhangzós változatát (*kelle*) is, amit Csengery jóval gyakrabban használ publicisztikai írásaiban, mint Trefort. A jövő idő kifejezésére alkalmas nyelvi elemek közül nem találunk a cikkben *fog* segédigés szerkezetet, így a jövő időt a szerző csupán jelen idővel, illetve *-nd* jeles jövő idővel fejezi ki, ami a centralisták közül egyedül Csengery írásaiban fordul elő. A cikk írója a *fel* igekötőnek csak *e* magánhangzós változatát használja, amiről fentebb már jeleztem, hogy ez ekkoriban Trefort írásaira nem jellemző, Csengeryéire viszont igen. A *közt* szó a cikkben minden esetben egy *t*-vel szerepel, ami Treforttal szemben szintén Csengery szerzőségét valószínűsíti.

Csengery szerzősége mellett szól az a tény is, hogy a cikk szerzője írásában külön kiemeli Benjamin Franklin beszédben és írásban alkalmazott stílusának jellegzetességeit, melyek sok tekintetben megegyeznek Csengery stílusának jellemzőivel, illetve a publicisztikáról vallott nézeteivel: „1747-ben Franklin, mint philadelphiai követ, tagja lett a' képviselők' gyűlésének. Befolyása a' képviselők' gyűlésében növekedett mindegyre.

¹⁵²⁵ Vö. például CSENGERY Antal, [Az olvasóhoz], PH, 1847. január 1., 805. sz., 1; Uő, Régi dal, PH, 1847. január 5., 807. sz., 9.

¹⁵²⁶ [CSENGERY Antal], [Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XI], PH, 1846. január 11., 605. sz., 25.

Ezen befolyás nem volt hatalmas szónoki tehetségek' eredménye; ő csak ritkán szólott, 's beszédeit soha sem dolgozta ki előre. Szónoklata csak egy sentenciából, valamely jól előadott történetcskéből állott. Modora egyszerű volt és szelid; szabatos és cifraság nélküli, mint írásai. Ezen egyszerű modorral 's átható és biztos ítélőtehetségével képes volt legékesenszólóbb 's leghamisabb elleneit megzavarni, 's barátai' számára nyerni meg a' pártatlanok' véleményét. Egyes észrevételkék által semmivé tette a' legfényesb szónoklatot, 's eldöntő befolyással volt a' leglényegesebb kérdésekre. Boldog Franklin, hogy nem ült a' magyar tanácskozó termekben, hol a' szót rendesen többre becsülik az eszménél." Látható, hogy a cikk szerzője Franklin szónoki stílusának azokat az elemeit emeli ki, melyek Csengery Antal stílusának is legfőbb jellemzői¹⁵²⁷, és melyeket *Írói munkásságom* című művének tanúsága szerint a magyar publicisztikában is szeretett volna megvalósítani: „törekedtem a lapnak nem csak elveiben szoros következetességet, hanem styl tekintetében is bizonyos egyöntetűséget, csint és szabatoságot adni, kiküszöbölván azt a rhetori dagályt, mely politikai irodalmunkat azelőtt jellemzé.”¹⁵²⁸ Figyelemre méltó az is, ahogyan a cikk szerzője Franklin stílusa – melynek kritériumai megegyeznek a Csengery által favorizált stílussal – magyarországi meghonosításának szükségességére utal, mely mintegy a modern szónoki és publicisztikai stílus példajaként jelenik meg a cikkben. Mindezek alapján valószínűnek tűnik, hogy a cikk szerzője Csengery Antal, aki nem késlekedett a kínálkozó alkalmat arra használni fel, hogy az általa legjobbnak tartott publicisztikai stílust népszerűsítse.

Mindezek alapján a Szalay László könyvéről írott ismertetőket a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

8.

[A francia forradalom története a köztársaság megalapításáig]

Megjelenés

PH, 1846. március 3. 634. sz., 146–147.

A szöveg cím nélkül, N. N. jel alatt jelent meg az *Irodalmi értesítő* rovatban.

¹⁵²⁷ A Csengery által preferált stílusról lásd *II/1. 2. 2. Csengery Antal szerkesztési elvei; II/1. 5. 1. 5.*

Stilisztikai elemzés

¹⁵²⁸ CSENGERY 1884/d, 421.

Azonosítás

A Pesti Hirlapba Csengery több könyvismertetőt is írt, amiről az *Írói munkásságomban*,¹⁵²⁹ és az OSZK-beli listán is megemlékezett.¹⁵³⁰ A szöveg írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használt, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó, a gondolatközlést gyorsan megvilágosító mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejtette ki. A centralisták közül ez leginkább Csengeryre volt jellemző.

Az írás részletes elemzése is Csengery szerzőségét valószínűsíti. A cikkben az egyszerű és az elbeszélő múlt mellett megtalálható a *-t + vala* jeles összetett múlt idő is (*lehetett vala*), amit a szóba jöhető szerzők közül csak Csengery használt. Egymáshoz viszonyított arányuk – a fentebbi sorrendet megtartva – 65–33–2%. Ezek az arányok Szalay László és Irinyi József szerzősége ellen szólnak, mivel az ő írásaikban az egyszerű múlt még ennél is nagyobb fölényben van a többi múlttal szemben. Mindemellett a cikk írója az elbeszélő múlt rövid magánhangzós variánsát is használja (*kelle*), ami Eötvösre és Treforra is jellemző, de leggyakrabban Csengery él vele. A *fel* igekötőt a szövegben *föl* változatában is olvashatjuk, de a *fel* variáns száma (5) felülmúlja a *föl*-ét (2). Ez szintén Irinyi és Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti, hiszen Irinyi szinte kizárólag, Szalay pedig minden esetben az *e* magánhangzós variánst alkalmazza. A *felett* szó *ö* magánhangzós variánsában szerepel a szövegben, ami Szalay és Irinyi szerzőségének esélyét csökkenti, mivel az *ö* magánhangzós változat Szalay írásaiban nem fordul elő egyszer sem, Irinyi pedig csak ritkán használja. A *siker* főnév ebben a változatában szerepel a cikkben. Ezt Csengery rendszeresen így használja, míg Trefort illetve Eötvös ritkán, Szalay pedig többnyire a *süker* változatot alkalmazza. A *miként* szó ebben a formában olvasható a szövegben, ami ez idő tájt Trefort és Szalay írásaiban számít szokatlannak. A *feladat* főnévnek csak ezt a változatát használja a szerző, ami leginkább a csak ezt a variánst használó Irinyi szerzősége mellett szól. Ebben az időben ugyanis Eötvös és Szalay gyakrabban alkalmazzák a *feladás* variánst, míg Csengery és Trefort jobbra a *föladat* változattal élnek.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁵²⁹ CSENGERY 1884/d 422.

¹⁵³⁰ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

Idegen birtokosok

Megjelenés

PH, 1846. március 27., 648. sz., 209.

C: Idegen birtokosok.

A szöveg Z. J. W. jel alatt jelent meg.

Azonosítás

A cikk Z. J. W. monogram alatt jelent meg, amivel Csengery korábban már publikált cikket.¹⁵³¹ A Pesti Hirlapban előfordult, hogy ugyanazt a jelet több szerző is használta,¹⁵³² ám az álnevek esetében erre nem ismert példa. Vélhetően tehát ez a cikk is Csengery tollából származik. A cikk részletes elemzése is ezt a feltételezést erősíti meg.

A múlt idők közül a szövegben csak az egyszerű (75%) és az elbeszélő múlt (25%) van jelen, ami nem ritka az ez idő tájt keletkezett Csengery-cikkekben. A két igeidő aránya sem szokatlan. A jövő idő kifejezésére a jelen idő mellett a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő időt és az *-nd* jeles jövő időt ugyanolyan arányban használja a szerző, amire szintén találunk példát az ekkoriban keletkezett Csengery-írásokban. Ezek az igeidő-használatban mutatkozó sajátosságok egyébiránt a centralisták közül Szalay László és Irinyi József írásaiban szokatlanok, így az ő szerzőségük esélyét csökkentik. A *fel* igekötőt a szövegben *föl* változatában is olvashatjuk, de a *fel* variáns – összesen 2 darab – száma felülmúlja a *föl*-ét. Ez szintén Irinyi és Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti, hiszen Irinyi szinte kizárólag, Szalay pedig minden esetben az *e* magánhangzós variánst alkalmazza. A T/3. birtokos személyjel a szövegben *-uk/-ük* formájában olvasható (*birtokukat*), ami meglepő, hiszen ezt minden centralista gyakrabban használja *-ok/-ök/-jok/-jök* variánsában. A *feladat* főnevet *föladat* változatában olvashatjuk a cikkben. Ezt a variánst Eötvös ez idő tájt nem használta, Szalay kizárólag csak a *feladás*, míg Irinyi a *feladat* változatot alkalmazta. A *föladat* variáns csak Csengery és Trefort cikkeiben fordul elő, így ez a nyelvi elem arra utal, hogy a szerzőt köztük kell keresni. A *-ként* ragot ebben a variánsában (*darabonként*) olvashatjuk a cikkben, amit ekkoriban Eötvös és Trefort

¹⁵³¹ Z. J. W. [CSENGERY Antal], *Védrendszer*, 1845. szeptember 12., 537. sz., 175–176.

¹⁵³² Csengery és Trefort közösen használták a ☉ jelet. Lásd például: II/1. 5. 1. *Csengery Antal*

túlnyomórészt, Szalay pedig általában is *i* magánhangzóval írt. Irinyi a két változatot körülbelül ugyanolyan arányban használta, míg Csengery főként az *é* magánhangzós variánst alkalmazta. Ez a nyelvi elem tehát leginkább Csengery szerzőségét valószínűsíti.

Mivel az álnév, mely alatt a cikk megjelent, Csengery szerzőségét valószínűsíti, és a részletes elemzés sem fedett fel olyan elemet, mely cáfolná ezt az elképzelést, a cikket a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

10.

Erős kormány!

Megjelenés

PH, 1846. április 30., 666. sz., 291.

C: Erős kormány!

A szöveg ☉ jel alatt jelent meg.

A címet a teljesség érdekében a cikk első sorában hagytam, és a nyomatékossá tételt is szolgáló betűtípust sem változtattam meg.

Azonosítás

A szöveg ☉ áljel alatt jelent meg, amit jelenlegi ismereteink szerint a Pesti Hirlapban csak Trefort Ágoston és Csengery Antal használt. A cikk elemzésekor így erre a két szerzőre koncentrálok.

A szöveg írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó, a gondolatközlést gyorsan megvilágosító mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Mindez a két szerző közül inkább Csengery írásaira jellemző. A *közt* szót egy *t*-vel írja a szerző, ami Csengery mellett szól, hiszen Trefort e szót időnként két *t*-vel alkalmazza. A *létezik* igét iktelenül (*létez*) ragozza a cikk írója, ami viszont Treforra utaló sajátosság.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

Vámügy [IV]

Megjelenés

PH, 1846. május 3., 668. sz., 301.

C: VÁMÜGY.

A szöveg ☉ jel alatt jelent meg.

Azonosítás

A szakirodalom Trefort-cikként tartja számon.¹⁵³³ A szöveg azonban ☉ áljel alatt jelent meg, amit jelenlegi ismereteink szerint a Pesti Hirlapban Trefort Ágoston és Csengery Antal is használt. Ráadásul vámügyi tárgyú cikkeket is szinte csak ők írtak ide, ebből az időből pedig főleg Csengery tollából ismerünk ilyen írásokat.¹⁵³⁴ Mindez felveti Csengery szerzőségének lehetőségét is. A cikk további elemzésekor így Csengeryre és Trefortra koncentrálok.

A szöveg írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó, a gondolatközlést gyorsan megvilágosító mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Mindez a két szerző közül inkább Csengery írásaira jellemző.

A részletes elemzés is Csengery szerzőségét valószínűsíti. A *közt* szót és származékait (*közt*, *közt*, *köztünk*) minden esetben egy *t*-vel írja a szerző, ami Csengery mellett szól, hiszen Trefort e szavakat időnként két *t*-vel alkalmazta. A *siker* főnév ebben a variánsában szerepel a cikkben. Ezt Csengery rendszeresen így használta, míg Trefort ritkán a *süker* változatot is alkalmazta. A *gyenge* melléknév származéka *ö* magánhangzóval (*gyöngül*) olvasható a szövegben, amit Csengery rendszeresen így használt, míg Trefort a

¹⁵³³ FENYŐ, 1997, 326.

¹⁵³⁴ [CSENGERY Antal], *Vámügy [I]*, PH, 1846. április 19., 660. sz., 263; ☉ [UŐ], *Vámszövetség [I]*, PH, 1846. május 10., 672. sz., 319; ☉ [UŐ], *Vámszövetség [II]*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362; ☉ [UŐ], *Vámszövetség 's a' Pester Zeitung I–III*, PH, 1846. június 7., 687. sz., 385; PH, 1846. június 9., 688. sz., 391; PH, 1846. június 11., 689. sz., 395; [UŐ], *A' B.fuda] P.[esti] Hiradó, Hetilap és mi a' vámügyben*, PH, 1846. július 2., 701. sz., 1; ☉ [UŐ], *Vámügy [II]*, PH, 1846. július 14., 708. sz., 29; ☉ [UŐ], *Földbirtok és politikai jogok*, PH, 1846. augusztus 4., 720. sz., 77; ** [UŐ], *Vámügy [III]*, PH, 1846. augusztus 7., 722. sz., 85; [UŐ], *A' vámügy és dohánymonopolium.*, PH, 1846. augusztus 23., 731. sz., 123.

gyenge variánst alkalmazta. A *körülmény* főnév minden esetben ebben a változatában szerepel a cikkben. Trefort e szót *körülmény* formájában is alkalmazta, míg Csengery csak a *körülmény* variánst használta, így e nyelvi elem Csengery szerzőségét valószínűsíti. Az egyetlen cikkben szereplő nyelvi elem, mely Csengery szerzősége ellen szól, a *foglalkozik* igében a *-z* igeképző helyett használt *-l* (*foglalkodnak*), amit Trefort alkalmazott rendszeresen.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

12.

[Nézetek a Tisza-szabályozásról]

Megjelenés

PH, 1846. május 5., 669. sz., 306–307.

A szöveg cím és aláírás nélkül jelent meg az *Irodalmi értesítő* rovatban.

Azonosítás

A Pesti Hirlapba Csengery több könyvismertetőt is írt, amiről az Írói munkásságomban,¹⁵³⁵ és az OSZK-beli listán is megemlékezett.¹⁵³⁶ Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy a cikket aláírás nélkül publikálta a szerzője, ami a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt.

A cikk írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a *style coupé* stílusformáját használva fejt ki. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző.

A cikk részletes elemzése is Csengery szerzőségét valószínűsíti. A *felett* szó és származékai *e* és *ö* magánhangzós variánsaikban is (*szerfelett*, *fölött*, *fölötti*) szerepelnek a szövegben, ami Szalay és Irinyi szerzőségének esélyét csökkenti, mivel az *ö* magánhangzós változat Szalay írásaiban nem fordul elő egyszer sem, Irinyi pedig csak ritkán használja. Az *emez* mutatószó *imez* formában olvasható a szövegben, ahogy jobbra

¹⁵³⁵ CSENGERY 1884/d 422.

¹⁵³⁶ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

Csengerynél is. A többi centralista ezt a variánst nem alkalmazza. Az *összeg főnév öszlet* megfelelője (*vizöszlete*) szerepel a cikkben, ami az *öszveg* variánst használó Irinyi szerzősége ellen szól. Az ismertetett könyv szerzőjétől származó gondolat felvezetésére a cikk írója a *mond* kifejezést is használja (*mond szerző*), ami Csengery szerzősége irányába mutat.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

13.

Hitelintézet és örökváltság

Megjelenés

PH, 1846. május 7., 670. sz., 309.

C: Hitelintézet és örökváltság.

A szöveg ☉ jel alatt jelent meg.

Azonosítás

A szakirodalom Trefort-cikként tartja számon.¹⁵³⁷ A szöveg azonban ☉ áj jel alatt jelent meg, amit jelenlegi ismereteink szerint a Pesti Hirlapban Trefort Ágoston és Csengery Antal is használt. Örökváltsággal foglalkozó cikket pedig mindketten írtak a lapba. Mindez felveti Csengery szerzőségének lehetőségét is. A cikk elemzésekor így Csengeryre és Trefortra koncentrálok.

A szöveg írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó, a gondolatközlést gyorsan megvilágosító mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Mindez a két szerző közül inkább Csengery írásaira jellemző. Csengery szerzőségét valószínűsíti az is, hogy a szöveg írója kijelenti, a Pesti Hirlap minden „magasabb combinatioval” írt örökváltsággal kapcsolatos cikket közölni fog. A lap nevében ilyen kijelentést ugyanis leginkább a publikálandó írásokat kiválasztani hivatott szerkesztő tehetett.

¹⁵³⁷ FENYŐ, 1997, 328.

A cikk részletes elemzése is Csengery szerzősége mellett szól. A szöveg szerzője háromféle múlt időt használ a cikkben, az egyszerű múltat, a *Ø + vala* jeles összetett múltat, és a kizárólag Csengery által alkalmazott *-á/-é + vala* jeles összetett múlt idő rövid magánhangzós változatát (*kelle vala*). Az egyszerű múlt másik két igeidőhöz viszonyított aránya már Trefort cikkeiben is megszokott (73%). A *-ként* rag csak *é* magánhangzós variánsában (*lassankénti, évenként*) olvasható a cikkben, ami ez idő tájt Trefort cikkeiben szokatlan. A *legutolsó* szóban nem érvényesül az *l* nyújtó hatása (*legutolsó*), ami Csengerynél jóval gyakrabban fordul elő, mint Trefortnál. A *feladat* főnév a szövegben csak ebben a változatában szerepel, ami azért szokatlan, mert mindkét szerző gyakrabban használja e szó *föladat* variánsát. Inkább Trefort szerzőségét valószínűsíti, hogy a szerző a *javasol* ige származékának (*javaslattal*) nem alkalmazza a *javall* igéből képzett változatát, hiszen Csengery gyakrabban használja a *javall* származékait, mint a *javasol*éit, míg Trefort csak a *javasol* igéből képzett alakokat használja. Azonban mivel csak egy, a *javasol*ból képzett szó szerepel a szövegben, ez a nyelvi elem nem vehető teljes súlyával figyelembe.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

14.

[A lisztgyártás és kereskedés]

Megjelenés

PH, 1846. június 26., 698. sz., 433.

A szöveg cím és aláírás nélkül jelent meg az *Irodalmi értesítő* rovatban.

Azonosítás

A szöveg aláírás nélkül jelent meg, ami a korabeli gyakorlatban a szerkesztő előjoga volt. A Pesti Hírlapba Csengery több könyvismertetőt is írt, amiről az *Írói munkásságomban*,¹⁵³⁸ és az OSZK-beli listán is megemlékezett.¹⁵³⁹ A bemutatott könyv ráadásul a hazai liszt exportjának lehetséges útvonalait is tárgyalja, így hivatkozási alap is lett *Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai* című húszrészes cikksorozatát ez idő tájt

¹⁵³⁸ CSENGERY 1884/d 422.

¹⁵³⁹ OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 1665, 44.

író és publikáló Csengery számára,¹⁵⁴⁰ aki nem sokkal a most tárgyalt recenziót követően emlékezett meg Szabó Pál számításairól.¹⁵⁴¹

A szöveg írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó, a gondolatközlést gyorsan megvilágosító mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. A centralisták közül ez leginkább Csengeryre jellemző.

A szöveg részletes elemzése sem zárja ki Csengery szerzőségét. A cikkben kétféle múlt időt használ a szerző, az egyszerű és elbeszélő múltakat, melyek egymáshoz viszonyított aránya 60–40%. Ez az arány Szalay László és Irinyi József írásaiban mondható szokatlannak, mivel náluk az egyszerű múlt idő általában ennél jóval nagyobb arányban múlja felül a többi múlt időt. A két jövő idejű igeidő közül a cikk írója csak az *-nd* jelest használja, amire a vizsgált szerzők közül csak Csengerynél található példa. Az *észak* szónak a szerző *éjszak* megfelelőjét alkalmazza, ami Irinyi és Szalay írásaiban nem megszokott. A *fel* igekötő *föl* variánsa olvasható többször a szövegben, ami szintén Szalay és Irinyi szerzősége ellen szól, mint ahogy az is, hogy a *felett* szónak és származékainak csak *ő* magánhangzós variánsait (*fölött, fölötte*) használja a szerző. A *közt* szót és származékait egy *t*-vel olvashatjuk a szövegben (*közt, köztünk*), ami Csengery és Irinyi szerzősége mellett szól, hiszen a többi centralista e szót időnként két *t*-vel is írta. A szerző a *javasol* igének *javall* változatát használja, ami Trefort és Irinyi szerzőségének esélyét csökkenti, hiszen ők ezt a variánst nem használják. Az *utolsó* szóban érvényesül az *l* nyújtó hatása (*utósó*), ami a vizsgált szerzők közül Csengerynél fordul elő legritkábban. A T/1. feltételes módú, jelen idejű igejelnek *-nánk/-nénk* formája többször szerepel a szövegben (*szerezhetnénk, köthetnénk*), mint a *-nók/-nők* variáns (*fedezhetnők*), ami egyik centralistánál sem megszokott.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁵⁴⁰ [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai I–XX*], PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187; PH, 1845. szeptember 28., 546. sz., 123–124; PH, 1845. október 12., 554. sz., 245–246; PH, 1845. október 19., 558. sz., 263–264; PH, 1845. október 30., 564. sz., 286–287; PH, 1845. november 4., 567. sz., 297; PH, 1845. november 13., 572. sz., 317; PH, 1845. december 18., 592. sz., 397; PH, 1845. december 19., 593. sz., 401; PH, 1845. december 28., 597. sz., 419; PH, 1846. január 11., 605. sz., 25; PH, 1846. január 18., 609. sz., 41; PH, 1846. február 6., 620. sz., 85–86; PH, 1846. ápr. 12., 657. sz., 247–248; PH, 1846. május 8., 671. sz., 315–316; PH, 1846. július 28., 716. sz., 61; PH, 1846. július 31., 718. sz., 69–70; PH, 1846. augusztus 4., 720. sz., 77–78; PH, 1846. szeptember 22., 748. sz., 195; PH, 1846. október 4., 755. sz., 227.

¹⁵⁴¹ [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XVII*], PH, 1846. július 31., 718. sz., 69–70.

Peel és politicája

Megjelenés

PH, 1846. július 21., 712. sz., 45.

C: Peel és politicája.

A szöveg ☉ jel alatt jelent meg.

Azonosítás

A szöveg ☉ jel alatt jelent meg. Jelenlegi ismereteink szerint e szignót Csengery Antal és Trefort Ágoston karöltve használta,¹⁵⁴² így a részletes elemzés során e két szerző publicisztikai sajátosságaira koncentrálok.

A szöveg stílusa inkább Csengery szerzősége mellett szól. A cikk ugyanis a style coupé mintapéldája, amit legnagyobb hatásfokkal Csengery sajátított el a centralisták közül.¹⁵⁴³

A cikk részletes, nyelvészeti szempontú elemzése is inkább Csengery szerzőségét valószínűsíti. A múlt idők közül a szövegben csak az egyszerű (61%) és az elbeszélő múlt (33%), valamint a Ø + *vala* jeles (6%) összetett múlt van jelen, ami Csengery és Trefort cikkeiben is megszokott jelenség, ahogyan a három igeidő aránya is. A jövő idő kifejezésére a jelen idő mellett a *fog* segédigés szerkezettel kifejezett jövő időt és az *-nd* jeles jövő időt ugyanolyan arányban használja a szerző, amire szintén találunk példát az ekkoriban keletkezett Csengery- és Trefort-írásokban. A *legfeljebb* szót a szövegben *legfelebb* variánsában olvashatjuk, ami Csengeryre jellemző. Trefort ennek *legfőlebb* variánsát alkalmazta. A *maga* visszaható névmás T/3. alakja a cikkben *maguk* variánsában (*magukat*) szerepel, pedig ezt Csengery a vizsgált cikkekben minden esetben, Trefort pedig szinte kivétel *magok* formában írta. A T/3. birtokos személyjelnek Csengery és Trefort is túlnyomórészt *-ok/-ök/-jok/-jök* variánsát alkalmazta, a cikkben mégis az *-uk/-ük* forma (*pártuk*) szerepel. A *fel* igeikötő a cikkben *ö* magánhangzós variánsában szerepel többször, ami egyik szerzőnél sem ritkaság. A *tanulság* főnév származékai *l* nélkül olvashatóak a

¹⁵⁴² Lásd például: II/1. 5. 1. Csengery Antal

¹⁵⁴³ Lásd II/1. 5. 1. 5. Stilisztikai elemzés

szövegben (*tanuságot, tanulságos*), ami Csengery szövegeiben is megfigyelhető. E szóra azonban Trefort általam elemzett cikkeiben nem találtam példát. Az *össze* igeikötő ebben a variánsában szerepel a cikkben (*összehasonlitani*), ami mindkét szerzőre jellemző sajátosság. Igaz Csengery ritkán az igeikötő *öszve* változatát is alkalmazza. Az *utolsó* szó *utósó* variánsában olvasható a szövegben. Ezt Trefort rendszerint ebben a formában írta, míg Csengery az *utolsó*, vagy *utósó* variánsokat használta. A T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nánk/-nénk* formában (*mondhatnánk*) szerepel a cikkben, amire Trefort elemzett írásaiban alig találunk példát. Csengerynél ez gyakrabban fordul elő, bár az ő cikkeiben is körülbelül kétszer akkora gyakorisággal szerepel a *-nók/-nők* forma.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

16.

Földbirtok és politicalai jogok

Megjelenés

PH, 1846. augusztus 4., 720. sz., 77.

C: Földbirtok és politicalai jogok.

A szöveg ☉ áljel alatt jelent meg.

Azonosítás

A szakirodalom Trefort-cikként tartja számon.¹⁵⁴⁴ A ☉ jelet – ami alatt a szöveg megjelent azonban – jelenlegi ismereteink szerint – Csengery Antal és Trefort Ágoston is használta. Ez felveti Csengery szerzőségének lehetőségét is. A szöveg részletes vizsgálatakor így e két szerzőre koncentrálok.

A szövegben egyetlen olyan elemet mutatott ki a stilisztikai elemzés, mely segíthet eldönteni a szerzőség kérdését. Az *-á/-é + vala* jeles összetett múlt idő rövid magánhangzós változatáról van szó (*kelle vala*), amit a centralisták közül kizárólag Csengery használt. Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁵⁴⁴ FENYŐ, 1997, 328.

Az iparműkiállítás megnyittatott!

Megjelenés

PH, 1846. augusztus 13., 725. sz., 97.

C: Az iparműkiállítás megnyittatott!

A szöveg ** jel alatt jelent meg.

Azonosítás

Csengery ** szignó alatt ez idő tájt jelentetett meg cikket.¹⁵⁴⁵ Korábban pedig vélhetően ő írt a győri iparmű-kiállításról is,¹⁵⁴⁶ tehát a téma sem állt tőle távol. A tudósítás írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben fejt ki, ami a centralisták közül ez leginkább Csengeryre jellemző.

Csengery szerzőségének lehetőségét a részletes elemzés sem zárja ki. A szöveg szerzője háromféle múlt időt használ a cikkben, az egyszerű múltat, az elbeszélő múltat és a \emptyset + *vala* jeles összetett múltat. E három igeidő egymáshoz viszonyított százalékos aránya 64–27–9%. Ez Szalay László és Irinyi József szerzősége ellen szól, akik rendszerint még ennél is sűrűbben használják az egyszerű múlt időt. A *közt* szót *t*-vel olvashatjuk a szövegben, ami Csengery vagy Irinyi szerzőségét valószínűsíti, hiszen a többi centralista *e* szót időnként két *t*-vel is írta. Mivel azonban a cikkben ez a szó csak egyszer szerepel, így ezt a nyelvi elemet nem vehetjük teljes súlyával figyelembe az azonosításkor. A *felett* határozószó származékát *e* magánhangzós (*feletti*) változatában használja a szerző, ami a *fölött* változatot gyakrabban alkalmazó Csengery szerzősége ellen szól. Igaz, ez a szó is csak egyszer olvasható a cikkben.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁵⁴⁵ ** [CSENGERY Antal], *Vámügy [III]*, PH, 1846. augusztus 7., 722. sz., 85.

¹⁵⁴⁶ [CSENGERY Antal], *[Iparmozgalmak]*, PH, 1845. szeptember 7., 534. sz., 161.

Czegléd-kecskeméti vasut

Megjelenés

PH, 1846. augusztus 25., 732. sz., 127.

C: Czegléd-kecskeméti vasut.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

A cikk írója az aznapi *Vegyes közlemények* rovat olvasására szólítja fel a téma iránt érdeklődő olvasót. A főszövegben a szerző nem adja meg az ajánlott írás pontos lelőhelyét, erre lábjegyzetben kerül sor: „Lásd: Vegyes közlemények. – Szerk.[esztő]”.¹⁵⁴⁷ A *Vegyes közlemények* rovat tartalmával a nyomdába kerülés előtt csak a rovatszerkesztő, illetve a lap szerkesztője lehetett tisztában. (A rovatszerkesztő kiléte nem ismert.) Kettőjük közül Csengery szerzőségét valószínűsíti, hogy a cikk aláírás nélkül jelent meg, ami a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt.

A cikk – feltételezhetően rövidege miatt – csak kevés olyan elemet tartalmaz, melyből a szerző kilétére lehet következtetni. A szövegben minden múlt idejű igealak – összesen három – elbeszélő múltban áll. Ez Csengery szerzőségére utal, hiszen a vizsgált szerzők közül egyedül nála fordul elő, hogy ez az igeidő arányaiban felülmúlja a többi múlt időt. A két, jövő idejű igeidő közül csak az *-nd* jeles szerepel a cikkben – ugyancsak három igealak – ami szintén csak Csengery publicisztikai írásaiban fordul elő.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁵⁴⁷ Az ajánlott cikk *A' czegléd-kecskeméti vasut-társulat' megbizottainak 1846-ki auguszt. 17-én tartott gyűlésének jegyzőkönyve*, PH, 1846. augusztus 25., 732. sz., 129.

A' B–P. Híradó' nemzetgazdái

Megjelenés

PH, 1846. november 13., 778. sz., 321.

C: A' B–P. Híradó' nemzetgazdái.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg.

Azonosítás

A szöveg aláírás nélkül jelent meg, ami a korabeli gyakorlatban a szerkesztő előjoga volt. Nemzetgazdasági cikket a lap munkatársai közül főleg Csengery és Trefort írt, de ez idő tájt ilyen témájú szövegeket szinte csak Csengery publikált a lapban.

A szerző sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használt, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejtette ki. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira volt jellemző.

Csengery szerzőségének lehetőségét a részletes elemzés sem zárja ki. A cikk írója kétféle múlt időt használ, az egyszerű és az elbeszélő múltat, melyek egymáshoz viszonyított aránya 50-50%. Ez a vizsgált szerzők közül csak Csengery és Trefort cikkeiben nem számít szokatlannak. Mivel azonban mindkét igeidőt csak egy-egy igealak képviseli, ez az adat nem vehető figyelembe az azonosításnál. A *miként* szó és a *-ként* rag minden esetben *i* magánhangzós variánsában szerepel a szövegben (*mikint, máskint, naponkint*), ami Irinyi József szerzősége ellen szól. Ő ugyanis a *miként* szót rendszerint ebben a formában, a *-ként* ragot pedig *i* és *é* magánhangzós variánsaiban körülbelül ugyanolyan arányban alkalmazta. Az *erőlködik* ige származékában (*erőködéssel*) érvényesül az *l* nyújtó hatása, ami Irinyi József szerzőségének esélyét csökkenti.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

Örökváltság

Megjelenés

PH, 1846. december 11., 794. sz., 385–386.

C: Örökváltság.

A szöveg aláírás nélkül jelent meg. Az írás bevezető és utószó egy Tolna megyei örökváltsági szerződéshez. A szerződést, mivel nem a cikk szerzőjének munkája, nem közlöm.

Azonosítás

A szöveg aláírás nélkül jelent meg, ami a korabeli gyakorlatban a szerkesztő előjoga volt. Csengery szerzőségének esélyét csökkenti viszont, hogy a szerző nem él a *styl coupé* műfajával, vagyis mondanivalóját nem rövid, tömör mondatok sorával, hanem hosszú, többszörösen összetett mondatokkal fejezi ki.

A részletes elemzés nem zárja ki Csengery szerzőségének lehetőségét. A cikk írója kétféle múlt időt használ, az egyszerű és az elbeszélő múltat, melyek egymáshoz viszonyított aránya 78-22%. Ez Szalay László szerzőségének esélyét csökkenti, hiszen az ő írásaiban az egyszerű múlt aránya ennél rendszerint magasabb. A *fel* igekötő a szövegben *e* és *ő* magánhangzós variánsában is olvasható, ami Szalay és Irinyi József szerzőségének esélyét csökkenti. A *közt* szót minden esetben egy *t*-vel olvashatjuk a cikkben, ami Csengery és Irinyi szerzősége mellett szól, hiszen a többi centralista *e* szót időnként két *t*-vel is írta. A *fenn* igekötőt *fent* változatában használja a szerző (*fentirt*), amire a vizsgált szerzők közül csak Eötvösnél találunk példát. A *feladat* szó ebben a variánsában olvasható a cikkben, ami Szalay szerzőségének valószínűségét csökkenti, hiszen ő csak a *feladás* változatot használta. A *példa* főnévnek a szerző nem használja *példány* megfelelőjét, ami a rendszerint a *példány* variánst használó Szalay szerzősége ellen szól. Az *óhajt* ige származékát a szerző rövid *o*-val használja, ahogyan Csengery, Eötvös és Trefort is.

Bár a részletes elemzés Csengery szerzősége ellen szóló elemeket is felfedett, az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

Még egypár szó a' dohányügyben

Megjelenés

PH, 1846. december 15., 796. sz., 393; PH, 1846. december 22., 800. sz., 409.

C: Még egypár szó a' dohányügyben. I.; Még egypár szó a' dohányügyben. II.

A szövegek ** jel alatt jelentek meg.

Azonosítás

A Pesti Hírlapba a vámügyi cikkek túlnyomó többségét Csengery Antal és Trefort Ágoston írta. Csengery pedig korábban a vámügyi kérdéshez köthető dohányügyben is írt cikkeket, amire a szóban forgó írások közül az első fel is hívja a figyelmet: „Igen természetes, hogy azon tisztelt urak 's lapvezérek, kik a' védegyletet sohasem szerették, [...] teljes nyugalommal, sőt üdvözlő mosolylyal fogadták a' dohánytrafikákat. Azon aggodalmak' ellenében, mellyeket e' lapok' szerkesztője mindjárt kezdetben elmondott, 's nem rég' következetesen kifejtett, ők azt felelték, hogy aggodalmaink légből merítettek, hogy félelmünk, miszerint a' kincstár' illy fellépése olly tervnek lehet kezdete, melly a' magyar dohányipar' halálát következtetheti, csak üres rémkép”. Csengery a dohányügyről korábban a ☉ jel alatt megjelent *Vámszövetség 's a' Pester Zeitung* című cikksorozatában, és az aláírás nélkül publikált *A' B.[uda] P.[esti] Hiradó, Hetilap és mi a' vámügyben*, illetve a szintén aláírás nélküli *A' vámügy és dohánymonopolium* című írásokban ejtett szót.¹⁵⁴⁸ (Nem tudható pontosan, hogy a három említett cikk közül melyikre is gondol az idézett szövegrész írója. Vélhetően a *A' vámügy és dohánymonopolium*ra, mivel Csengery ebben foglalkozik a legtöbbet a kérdéssel.) Részletesen pedig valóban a most tárgyalt cikk megjelenése előtt nem sokkal, a *Dohányügy* címet viselő, szintén aláírás nélkül megjelent kétrészes írásban ismertette

¹⁵⁴⁸ ☉ [CSENGERY Antal], *Vámszövetség 's a' Pester Zeitung I–III*, PH, 1846. június 7., 687. sz., 385; PH, 1846. június 9., 688. sz., 391; PH, 1846. június 11., 689. sz., 395; [CSENGERY Antal], *A' B.[uda] P.[esti] Hiradó, Hetilap és mi a' vámügyben*, PH, 1846. július 2., 701. sz., 1; [CSENGERY Antal], *A' vámügy és dohánymonopolium.*, PH, 1846. augusztus 23., 731. sz., 123.

dohánymonopólium elleni érveit.¹⁵⁴⁹ A most tárgyalt szövegek szerzője tehát korábban névtelenül megjelent Csengery-cikkeket azonosít. Ezt pedig csak a lap legközelebbi munkatársai közül tehette valaki, hiszen csak ők ismerhették e cikkek írójának kilétét. Maga az azonosítás pedig leginkább a fentebb felsorolt írások szerzőjének, illetve az erre engedélyt kapó szerkesztőnek állhatott jogában. Ez a két személy pedig jelen esetben megegyezett. Csengery szerzőségét valószínűsíti az is, hogy ő már korábban is használta a ** jelet, mely alatt a *Még egypár szó a' dohányügyben I-II* megjelent.¹⁵⁵⁰

A cikkek írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Szövegrészeket csak azokból a cikkekből hoz, melyekkel vitázik, és azokból is csak a legszükségesebb esetben és mértékben. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző. A cikkek részletes elemzése csak kevés olyan elemet fedett fel, mely segíthet a szerző kilétének valószínűsítésében. Az első cikkben találunk példát az elbeszélő múlt rövid magánhangzós változatára (*kezde, kelle*), amit leggyakrabban Csengery alkalmazott, de Eötvös József és Trefort Ágoston is használt. Csengery szerzősége ellen szól azonban, hogy a cikk szerzője a szerkesztő által ebben a formájában alkalmazott *foglalkozik* igét *foglalkodik* változatában használja. A szövegben olvasható variánsal a vizsgált szerzők közül egyedül Szalay László írásaiban találkozhatunk. Szalay szerzőségének esélyét viszont csökkenti, hogy a *tökéletes* melléknév származéka *tökélyes* formában (*tökélyesbülése*) szerepel a cikkben, amit a vizsgált szerzők közül egyedül Szalay nem alkalmazott.

A második írásban az *összeg* szó ebben a variánsában olvasható, amire egyik centralista részletesen elemzett cikkeiben sem találunk példát. A *feltétel* szót pedig *feltét* variánsában használja a szerző, ami egyedül Szalay László publicisztikai írásaiban megszokott. Mivel jóval több érv szól Csengery szerzősége mellett, mint ellene, az írásokat a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁵⁴⁹ [CSENGERY Antal], *Dohányügy I-II*, PH, 1846. november 19., 781. sz., 333; PH, 1846. november 22., 783. sz., 341.

¹⁵⁵⁰ ** [CSENGERY Antal], *Vámügy [III]*, PH, 1846. augusztus 7., 722. sz., 85.

Egy külföldi Magyarországról

Megjelenés

PH, 1846. december 27., 802. sz., 419.

C: Egy külföldi Magyarországról.

A szöveg ☉ jel alatt jelent meg.

A címet a cikktől elválasztó nagyköötőjelet funkcióvesztés miatt töröltem.

Azonosítás

A szöveg ☉ jel alatt jelent meg. Jelenlegi ismereteink szerint e szignót Csengery Antal és Trefort Ágoston karöltve használta,¹⁵⁵¹ így a részletes elemzés során e két szerző publicisztikai sajátosságaira koncentrálok.

A cikk írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző. A részletes elemzés is inkább Csengery szerzőségét valószínűsíti. A jövő időt kifejező igeidők közül a cikkben csupán az *-nd* jeles található meg (3 igealak), ami Csengery szerzőségére utal, ahogyan az is, hogy a *közt* szót és származékát (*köztünk*) minden esetben egy *t*-vel olvashatjuk a cikkben. A cikk írója a *mond szerző* kifejezést is használja, ami Csengery írásaiban is gyakran előfordul. Az *eddig* szó *eddigelő* megfelelőjének használatára, mely a cikkben olvasható, egyik szerző írásaiban sem találtam példát. A T/1. feltételes módú, jelen idejű igejel *-nánk/-nénk* formájában (*tüntethetnénk föl*) szerepel a cikkben, pedig mindkét lehetséges szerző jobbára a *-nók/-nők* variánst használja. Igaz a *-nánk/-nénk* változat is csak egyszer olvasható a szövegben.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

¹⁵⁵¹ Lásd például: II/1. 5. 1. Csengery Antal

23.

Régi dal

Megjelenés

PH, 1847. január 5., 807. sz., 9.

C: Régi dal.

A szöveg ☉ áljel alatt jelent meg.

Azonosítás

Az 1847. jan. 1-jei lapszám után következőnek publikált, január 3-ai szám vezércikke Sz. L. aláírással jelent meg,¹⁵⁵² így tehát biztosra vehetjük, hogy e cikk szerzője Szalay László. Ezzel szemben az 1847. évben harmadikként megjelent, január 5-ei lapszám *Régi dal* címet viselő vezércikkének mondanivalója logikailag kiegészíti az újévi cikket, így tehát feltételezhető, hogy mindkét cikket ugyanaz a személy írta. Mindkét cikkben az újév legfontosabb feladatait nevezi meg a szerző, de amíg az elsőben az újév kezdetével beköszöntő új feladatnak, az ellenzék összefogásának, addig a másodikban egy, a múlt évről áthagyományozódott régi feladatnak, a városi ügy eldöntésének fontosságáról igyekszik meggyőzni az olvasót. A két cikk mondanivalója alapján úgy tűnik tehát, hogy a cikkek szerzője ugyanaz a személy, aki tudatosan csoportosította ily módon az általa fontosnak tartott tennivalókat. Mivel az első cikk esetében már bizonyítottnak tekinthetjük Csengery szerzőségét, valószínűnek tűnik, hogy a második is az ő tollából származik. Ezt a feltételezést megerősíti, hogy mindkét cikk gúnyolja a „historiai iskola” híveit. Az 1847. január 1-jei cikkben a szerző megjegyzi, hogy „épen a’ historiai iskola hivei azok, kik legkevesebb tanúságot szoktak meríteni a’ historiából,”¹⁵⁵³ míg a *Régi dal* írója a históriával kacérkodni szerető konzervatívokat szólítja fel, hogy gondoljanak arra, hogy az újabb időknek is van históriája. A szöveg ráadásul ☉ áljel alatt jelent meg, amit jelenlegi ismereteink szerint a Pesti Hírlapban csak Trefort Ágoston és Csengery Antal használt. A cikk stilisztikai elemzésekor így erre a két szerzőre koncentrálok.

¹⁵⁵² SZALAY László, *Szót kérek!*, PH, 1847. január 3., 806. sz., 5.

¹⁵⁵³ [CSENGERY Antal], *[Az olvasóhoz]*, PH, 1847. január 1., 805. sz., 1.

A cikkek írója sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben, gyakran rövid, pattogó mondatok sorával, a style coupé stílusformáját használva fejt ki. Mindez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery írásaira jellemző. Csengery szerzőségére utal az is, hogy a cikk írója a népképviselőt a Csengery alkotta „népelműség” szóval fejezi ki.¹⁵⁵⁴

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

24.

Bányatörvény

Megjelenés

PH, 1847. január 14. 812. sz., 29.

C: Bányatörvény.

A szöveg aláírás nélküli felvezető egy A l a g i aláírással megjelent cikkhez.

Azonosítás

A szöveg aláírás nélkül jelent meg, ami a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt. A cikk ráadásul az aznapi szám vezércikkéhez írott felvezetés. A lapszám tartalmával pedig a nyomdába kerülés előtt leginkább a szerkesztő lehetett tisztában, hiszen a lapban megjelenő írások kiválasztása is az ő hatáskörébe tartozott. Mindemellett a szerző a cikkben olyan kijelentést tett, ami szintén leginkább a szerkesztőnek állhatott jogában: „a' bányatörvény is azon kevés tárgyak közé tartozik, mellyekről a' lefolyt év alatt nem nyilatkozánk. Nem azért hallgattunk e' tárgy fölött, mintha fontosságát eléggé nem méltánylanók. Tökéletesen osztozunk egy érdemes irótársunk' véleményében, ki alább olvasható nézeteit a' bányatörvényjavaslatról illy szavakkal kezdi meg”. A cikk – vélhetően rövidsége miatt – csak egy olyan nyelvi elemet, mely segíthetne a szerzői azonosításban. A szerző a szövegben csak kétféle múlt időt használ, az egyszerű múltat és az elbeszélő múltat. Ezek egymáshoz viszonyított aránya – a fentebbi sorrendet megtartva

¹⁵⁵⁴ A népelműség szó először Csengery *Városi ügy* című cikksorozatában jelent meg 1845 elején. CSENGERY Antal, *Városi ügy I–III*, PH, 1845. január 5., 419. sz., 9; PH, 1845. január 26., 425. sz., 55; PH, 1845. február 13., 430. sz., 96–97.

– 33–67%. Ez Csengery szerzőségére utalna, hiszen csupán nála fordul elő a vizsgált cikkekben, hogy az elbeszélő múlt idejű igealakok száma felülmúlja az egyszerű múlt idejűekét. Az elbeszélő múlt meglepően magas aránya ez esetben azonban vélhetően a cikk rövid terjedelmének köszönhető, hiszen ezt az igeidőt mindössze két, míg az egyszerű múltat csupán egy igealak képviseli. Így ez a nyelvi elem nem vehető teljes súlyával figyelembe a szerzői azonosításkor. Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

25.

Korteskedés és választási vesztegetés

Megjelenés

PH, 1847. április 30., 872. sz., 279.

C: Korteskedés és választási vesztegetés.

A címet a szövegtől elválasztó nagyköjtőjelet funkcióvesztés miatt töröltem az átiratból.

A szöveg aláírás nélkül megjelent bevezető Záborszky Alajos cikkéhez.¹⁵⁵⁵

Azonosítás

A szöveg aláírás nélkül jelent meg, ami a korabeli gyakorlat szerint a szerkesztő előjoga volt. A cikk ráadásul az aznapi szám vezércikkéhez írott felvezetés. A lapszám tartalmával pedig a nyomdába kerülés előtt leginkább a szerkesztő lehetett tudatában, hiszen a lapban megjelenő írások kiválasztása is az ő hatáskörébe tartozott. Mindemellert a szerző a cikkben olyan kijelentést tett, ami szintén leginkább a szerkesztőnek állhatott jogában: *„[s]zándékunk tehát egyik barátunktól több cikket adni lapjainkban a’ korteskedésről ’s annak ellenszereiről, annyival is inkább, mert a’ mult országgyűlésnek e’ tárgyban sok vitatkozások közt készült törvényjavaslatait nem tarthatjuk egészen célravezetőknél, ’s mert a’ közelebbi két év alatt a’ korteskedésnek, hogy ugy szóljunk, psychológiája több érdekes adatokkal gyarapult.”*

¹⁵⁵⁵ ZÁBORSZKY Alajos, *Korteskedés és választási vesztegetés*, PH, 1847. április 30., 872. sz., 279.

A cikk írója ugyan nem alkalmazza a style coupé stílusformáját, de írásában sem bonyolult képeket, sem anekdotákat nem használ, mondanivalóját a lehető legtömörebben fejti ki. Ez a vizsgált szerzők közül leginkább Csengery Antalra jellemző. A szöveg – vélhetően rövidsége miatt – csak egy olyan nyelvi elemet tartalmaz, melynek segítségével valószínűsíthető lehet a szerző kilétének. A cikkben a *közt* szó egy *t*-vel szerepel, ami ez idő tájt Eötvös József, Szalay László és Trefort Ágoston cikkeiben sem volt megszokott.

Mindezek alapján az írást a vélhetően Csengery-cikkek közé sorolom.

II/2. 3. A Csengery-cikkek felsorolása csoportbontásban

II/2. 3. 1. Csengery-cikkek

CSENGERY Antal, *Városi ügy I–III*, PH, 1845. január 5., 419. sz., 9; PH, 1845. január 26., 425. sz., 55; PH, 1845. február 13., 430. sz., 96–97.

CSENGERY Antal, *Töredék eszmék a 'községek' rendezése körül I–IV*, PH, 1845. május 20., 471. sz., 329; PH, 1845. május 22., 472. sz., 333; PH, 1845. május 23., 473. sz., 337; PH, 1845. május 25., 474. sz., 341.

CSENGERY Antal, *[Az olvasóhoz]*, PH, 1845. július 1., 495. sz., 1.

[CSENGERY Antal], *Eskütszékek I–III*, PH, 1845. július 29., 511. sz., 67–68; PH, 1845. július 31., 512. sz., 73–74; PH, 1845. augusztus 7., 516. sz., 89–90.

S z e r k . [CSENGERY Antal], *[Vasutvonalakról]*, PH, 1845. július 31., 512. sz., 71.

S z e r k . [CSENGERY Antal], *Fölvívás adakozásra*, PH, 1845. július 31., 512. sz., 71.

[CSENGERY Antal], *Tisza-szabályozás*, PH, 1845. augusztus 3., 514. sz., 79.

[CSENGERY Antal], *[A földhitelek, jelzálogi törvényhozás Franciaországban I–II]*, 1845. augusztus 8., 517. sz., 92–93; PH, 1845. november 16., 574. sz., 327–328.

–S.– [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról I–V*, PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 93–94; PH, 1845. augusztus 10., 518. sz., 97–98; PH, 1845. augusztus 14., 520. sz., 105–106; PH, 1845. augusztus 15., 521. sz., 109–110; PH, 1845. augusztus 19., 523. sz., 117–118.

– z – [Csengery Antal], *A Tizedről*, PH, 1845. augusztus 12., 519. sz., 101–102.

[CSENGERY Antal], *Egy porosz statusférfit' nézetei Magyarország' viszonyairól*, PH, 1845. szeptember 2., 531. sz., 149.

[CSENGERY Antal], *[Parmozgalmak]*, PH, 1845. szeptember 7., 534. sz., 161.

- [CSENGERY Antal], [*Gr. Cancrin*], PH, 1845. szeptember 7., 534. sz., 163.
- Z. J. W. [CSENGERY Antal], [*Védrendszer*], 1845. szeptember 12., 537. sz., 175–176.
- [CSENGERY Antal], [*Hitelintézetek ügye Németországban, Hamburgban*], PH, 1845. szeptember 14., 538. sz., 179.
- [CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai I–XX*], PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187; PH, 1845. szeptember 28., 546. sz., 123–124; PH, 1845. október 12., 554. sz., 245–246; PH, 1845. október 19., 558. sz., 263–264; PH, 1845. október 30., 564. sz., 286–287; PH, 1845. november 4., 567. sz., 297; PH, 1845. november 13., 572. sz., 317; PH, 1845. december 18., 592. sz., 397; PH, 1845. december 19., 593. sz., 401; PH, 1845. december 28., 597. sz., 419; PH, 1846. január 11., 605. sz., 25; PH, 1846. január 18., 609. sz., 41; PH, 1846. február 6., 620. sz., 85–86; PH, 1846. ápr. 12., 657. sz., 247–248; PH, 1846. május 8., 671. sz., 315–316; PH, 1846. július 28., 716. sz., 61; PH, 1846. július 31., 718. sz., 69–70; PH, 1846. augusztus 4., 720. sz., 77–78; PH, 1846. szeptember 22., 748. sz., 195; PH, 1846. október 4., 755. sz., 227.
- [CSENGERY Antal], [*Vámszabályzat Badenban*], PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187.
- S. [CSENGERY Antal], [*A' községi hatáskör' tágulása Franciaországban*], PH, 1845. szeptember 21., 542. sz., 195–196.
- [CSENGERY Antal], [*A vámszövetségi ügy Németországban*], PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 198–199.
- S. [CSENGERY Antal], [*Adó*], PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 199–200.
- [CSENGERY Antal], [*Vámszabályzati reform*], PH, 1845. október 7., 551. sz., 231.
- [CSENGERY Antal], [*A' Német Vámszövetségről I–II*], PH, 1845. október 21., 559. sz., 267–268; PH, 1845. október 23., 560. sz., 271–272.
- [CSENGERY Antal], [*Erdélynek rovatot nyitni*] PH, 1845. november 6., 568. sz., 302.
- S.– [CSENGERY Antal], [*A' szakértők' tanácsa*], PH, 1845. november 11., 571. sz., 315–316.
- CSENGERY Antal, [*Uj program*] PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.
- Ω [CSENGERY Antal], [*Fiume miként tartozik Magyarországhoz I–II*], PH, 1846. február 15., 625. sz., 105; PH, 1846. március 15., 641. sz., 177.
- pt– [CSENGERY Antal], [*A' találmányi jog' biztosítása I–II*], PH, 1846. március 6., 636. sz., 153; PH, 1846. március 10., 638. sz., 163–164.
- [CSENGERY Antal], [*A' Pester Zeitung és a' városi ügy*], PH, 1846. március 8., 637. sz., 157.
- [CSENGERY Antal], [*Czéhek és iparszabadság*], PH, 1846. március 13., 640. sz., 174–175.
- [CSENGERY Antal], [*Vámügy [I]*], PH, 1846. április 19., 660. sz., 263.

- ⊙ [CSENGERY Antal], *Vámszövetség [II]*, PH, 1846. május 10., 672. sz., 319.
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Vámszövetség [III]*, PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362.
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Vámszövetség 's a' Pester Zeitung I–III*, PH, 1846. június 7., 687. sz., 385; PH, 1846. június 9., 688. sz., 391; PH, 1846. június 11., 689. sz., 395.
- [CSENGERY Antal], *A' B.[uda] P.[esti] Hiradó, Hetilap és mi a' vámügyben*, PH, 1846. július 2., 701. sz., 1.
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Vámügy [III]*, PH, 1846. július 14., 708. sz., 29.
- ** [CSENGERY Antal], *Vámügy [III]*, PH, 1846. augusztus 7., 722. sz., 85.
- [CSENGERY Antal], *A' vámügy és dohánymonopolium.*, PH, 1846. augusztus 23., 731. sz., 123.
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Városi ügy V*, PH, 1846. október 16., 762. sz., 257.
- [CSENGERY Antal], *Dohányügy I–II*, PH, 1846. november 19., 781. sz., 333; PH, 1846. november 22., 783. sz., 341.
- [CSENGERY Antal], *[Az olvasóhoz]*, PH, 1847. január 1., 805. sz., 1.
- [Csengery Antal], *Egy kis számvetés I–II*, PH, 1847. január 7., 808. sz., 13; PH, 1847. január 8., 809. sz., 17.
- [CSENGERY] Antal, *Szerkesztői értesítés [I]*, PH, 1847. január 12., 811. sz., 28.
- S z e r k . [CSENGERY Antal], *Az egyesületi hirdetések iránt*, PH, 1847. január 24., 818. sz., 56.
- [CSENGERY Antal], *Szerkesztői értesítés [II]*, PH, 1847. január 26., 819. sz., 60.
- [CSENGERY Antal], *Szerkesztői értesítés [III]*, PH, 1847. február 19., 833. sz., 118.
- [CSENGERY Antal], *Szerkesztői értesítés [IV]*, PH, 1847. március 2., 839. sz., 143–144.
- [CSENGERY Antal], *Szerkesztői értesítés [V]*, PH, 1847. március 23., 851. sz., 194.
- [CSENGERY Antal], *Városi ügy*, PH, 1847. április 2., 857. sz., 215.
- [CSENGERY Antal], *Szerkesztői értesítés [VI]*, PH, 1847. április 13., 862. sz., 242.
- [CSENGERY Antal], *Adatok királyi városaink' multját és jelenét illetőleg*, PH, 1847. május 4., 874. sz., 287–288.
- [Csengery Antal], *Szerkesztői értesítés [VII]*, PH, 1847. május 27., 886. sz., 342.
- x. y. [CSENGERY Antal], *A' B–P. Hiradó legújabb taticája a' dohánymonopolium és indirect adók körül*, PH, 1847. július 29., 922. sz., 65.

II/2. 3. 2. Vélhetően Csengery-cikkek

- [CSENGERY Antal], *Protestans egyházi mozgalmak.*, PH, 1845. július 25., 509. sz., 57.
- [CSENGERY Antal], *Örök váltság*, PH, 1845. augusztus 7., 516. sz., 87.
- y.– [CSENGERY Antal], *Csatornák és vasutak*, PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 93.
- [CSENGERY Antal], *Külkereskedésünk*, PH, 1845. augusztus 24., 526. sz., 127.
- [CSENGERY Antal], *[Utmutatás a' francia nyelv' kiejtéséhez – Kézműtan]*, PH, 1845. október 31., 565. sz., 289–290.
- [CSENGERY Antal], *A' Pozsony-szeredi vasutáról*, PH, 1845. november 2., 566. sz., 293.
- [CSENGERY Antal], *[Statusférfiak' és szónokok' könyve I–VI]*, PH, PH, 1846. január 6., 602. sz., 15; PH, 1846. február 3., 618. sz., 79; PH, 1846. március 31., 650. sz., 219; PH, 1846. szeptember 3., 737. sz., 151; PH, 1847. október 26., 973. sz., 271; PH, 1848. február 6., 1031. sz., 102.
- N. N. [Csengery Antal], *[A francia forradalom története a köztársaság megalapításáig]*, PH, 1846. március 3. 634. sz., 146–147.
- Z. J. W. [CSENGERY Antal], *Idegen birtokosok*, PH, 1846. március 27., 648. sz., 209.
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Erős kormány!*, PH, 1846. április 30., 666. sz., 291.
- ⊙ [Csengery Antal], *Vámügy [IV]*, PH, 1846. május 3., 668. sz., 301.
- [Csengery Antal], *[Nézetek a Tisza-szabályozásról]*, PH, 1846. május 5., 669. sz., 306–307.
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Hitelintézet és örökváltság*, PH, 1846. május 7., 670. sz., 309.
- [CSENGERY Antal], *[A lisztgyártás és kereskedés]*, PH, 1846. június 26., 698. sz., 433.
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Peel és politicája*, PH, 1846. július 21., 712. sz., 45.
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Földbirtok és politikai jogok*, PH, 1846. augusztus 4., 720. sz., 77.
- ** [CSENGERY Antal], *Az iparműkiállítás megnyitott!*, PH, 1846. augusztus 13., 725. sz., 97.
- [CSENGERY Antal], *Czegléd-kecskeméti vasut*, PH, 1846. augusztus 25., 732. sz., 127.
- [CSENGERY Antal], *A' B–P. Híradó' nemzetgazdái*, PH, 1846. november 13., 778. sz., 321.
- [CSENGERY Antal], *Örökváltság*, PH, 1846. december 11., 794. sz., 385–386.
- ** [CSENGERY Antal], *Még egypár szó a' dohányügyben I–II*, PH, 1846. december 15., 796. sz., 393; PH, 1846. december 22., 800. sz., 409.

⊙ [CSENGERY Antal], *Egy külföldi Magyarországról*, PH, 1846. december 27., 802. sz., 419.

⊙ [CSENGERY Antal], *Régi dal*, PH, 1847. január 5., 807. sz., 9.

[CSENGERY Antal], *Bányatörvény*, PH, 1847. január 14. 812. sz., 29.

[CSENGERY Antal], *Korteszédés és választási vesztegetés.*, PH, 1847. április 30., 872. sz., 279.

II/2. 4. A Csengery-cikkek felsorolása időrendben

Ifj. CSENGERY Antal, *Városi ügy I*, PH, 1845. január 5., 419. sz., 9.*¹⁵⁵⁶

CSENGERY Antal, *Városi ügy II*, PH, 1845. január 26., 425. sz., 55.*

Ifj. CSENGERY Antal, *Városi ügy III*, PH, 1845. február 13., 430. sz., 96–97.*

CSENGERY Antal, *Töredék eszmék a' községek' rendezése körül I*, PH, 1845. május 20., 471. sz., 329.*

CSENGERY Antal, *Töredék eszmék a' községek' rendezése körül II*, PH, 1845. május 22., 472. sz., 333.*

CSENGERY Antal, *Töredék eszmék a' községek' rendezése körül III*, PH, 1845. május 23., 473. sz., 337.*

CSENGERY Antal, *Töredék eszmék a' községek' rendezése körül IV*, PH, 1845. május 25., 474. sz., 341.*

CSENGERY Antal, *[Az olvasóhoz]*, PH, 1845. július 1., 495. sz., 1.*

[CSENGERY Antal], *Protestans egyházi mozgalmak.*, PH, 1845. július 25., 509. sz., 57.

[CSENGERY Antal], *Eskütszékek [I]*, PH, 1845. július 29., 511. sz., 67–68.*

S z e r k . [CSENGERY Antal], *[Vasutvonalakról]*, PH, 1845. július 31., 512. sz., 71.*

S z e r k . [CSENGERY Antal], *Fölvívás adakozásra*, PH, 1845. július 31., 512. sz., 71.*

[CSENGERY Antal], *Eskütszékek [III]*, PH, 1845. július 31., 512. sz., 73–74.*

[CSENGERY Antal], *Tisza-szabályozás*, PH, 1845. augusztus 3., 514. sz., 79.*

[CSENGERY Antal], *Örökváltság*, PH, 1845. augusztus 7., 516. sz., 87.

Q. [CSENGERY Antal], *Ismét és még többször is eskütszékek*, PH, 1845. augusztus 7., 516. sz., 89–90.*

¹⁵⁵⁶ Csillaggal a Csengery-cikkek kategóriába sorolt írásokat jelöltem.

- [CSENGERY Antal], *[A földhittel, jelzálogi törvényhozás Franciaországban]*, 1845. augusztus 8., 517. sz., 92–93.*
- y.– [CSENGERY Antal], *Csatornák és vasutak*, PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 93.
- S.– [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról I–II*, PH, 1845. augusztus 8., 517. sz., 93–94.*
- z– [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról III*, PH, 1845. augusztus 10., 518. sz., 97–98.*
- z – [Csengery Antal], *A Tizedről*, PH, 1845. augusztus 12., 519. sz., 101–102.*
- S. – [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról IV*, PH, 1845. augusztus 14., 520. sz., 105–106.*
- S. – [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról V*, PH, 1845. augusztus 15., 521. sz., 109–110.*
- S– [CSENGERY Antal], *Nevezetesebb írók' nézetei a' központosításról VI*, PH, 1845. augusztus 19., 523. sz., 117–118.*
- [CSENGERY Antal], *Külkereskedésünk*, PH, 1845. augusztus 24., 526. sz., 127.
- [CSENGERY Antal], *Egy porosz statusférfiné nézetei Magyarország' viszonyairól*, PH, 1845. szeptember 2., 531. sz., 149.*
- [CSENGERY Antal], *[Iparmozgalmak]*, PH, 1845. szeptember 7., 534. sz., 161.*
- [CSENGERY Antal], *[Gr. Cancrin]*, PH, 1845. szeptember 7., 534. sz., 163.*
- Z. J. W. [CSENGERY Antal], *Védrendszer*, 1845. szeptember 12., 537. sz., 175–176.*
- [CSENGERY Antal], *Hitelintézetek ügye Németországban, Hamburgban*, PH, 1845. szeptember 14., 538. sz., 179–180.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai I]*, PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187.*
- [CSENGERY Antal], *[Vámszabályzat Badenban]*, PH, 1845. szeptember 18., 540. sz., 187.*
- S. [CSENGERY Antal], *A' községi hatáskör' tágulása Franciaországban*, PH, 1845. szeptember 21., 542. sz., 195–196.*
- [CSENGERY Antal], *[A vámszövetségi ügy Németországban]*, PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 198–199.*
- S. [CSENGERY Antal], *Adó*, PH, 1845. szeptember 23., 543. sz., 199–200.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai II]*, PH, 1845. szeptember 28., 546. sz., 123–124.*

- [CSENGERY Antal], *Vámszabályzati reform*, PH, 1845. október 7., 551. sz., 231.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai III]*, PH, 1845. október 12., 554. sz., 245–246.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai IV]*, PH, 1845. október 19., 558. sz., 263–264.*
- [CSENGERY Antal], *A' német vámszövetségről*, PH, 1845. október 21., 559. sz., 267–268.*
- s. – [CSENGERY Antal], *A' német vámszövetségről*, PH, 1845. október 23., 560. sz., 271–272.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai V]*, PH, 1845. október 30., 564. sz., 286–287.*
- [CSENGERY Antal], *[Utmutatás a' francia nyelv' kiejtéséhez – Kézműtan]*, PH, 1845. október 31., 565. sz., 289–290.
- [CSENGERY Antal], *A' Pozsony-szeredi vasutról*, PH, 1845. november 2., 566. sz., 293.
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai VI]*, PH, 1845. november 4., 567. sz., 297.*
- [CSENGERY Antal], *[Erdélynek rovatot nyitni]*, PH, 1845. november 6., 568. sz., 302.*
- S.– [Csengery Antal], *A szakértők' tanácsa*, PH, 1845. november 11., 571. sz., 315–316.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai VII]*, PH, 1845. november 13., 572. sz., 317.*
- [CSENGERY Antal], *[Földhitel, jelzálogi törvényhozás Franciaországban II]*, PH, 1845. november 16., 574. sz., 327–328.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai VIII]*, PH, 1845. december 18., 592. sz., 397.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai IX]*, PH, 1845. december 19., 593. sz., 401.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai X]*, PH, 1845. december 28., 597. sz., 419.*
- CSENGERY Antal, *[Uj program]* PH, 1846. január 1., 599. sz., 1.*
- [CSENGERY Antal], *[Statusférfiak' és szónokok' könyve I]*, PH, 1846. január 6., 602. sz., 15.
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XI]*, PH, 1846. január 11., 605. sz., 25.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XII]*, PH, 1846. január 18., 609. sz., 41.*

Á. [CSENGERY Antal], [*Statusférfiak' és szónokok' könyve II*], PH, 1846. február 3., 618. sz., 79.

[CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XIII*], PH, 1846. február 6., 620. sz., 85–86.*

[CSENGERY Antal], [*Fiume miként tartozik Magyarországhoz [I]*], PH, 1846. február 15., 625. sz., 105.*

N. N. [Csengery Antal], [*A francia forradalom története a köztársaság megalapításáig*], PH, 1846. március 3. 634. sz., 146–147.

–pt– [CSENGERY Antal], [*A' találmányi jog' biztosítása*], PH, 1846. március 6., 636. sz., 153.*

[CSENGERY Antal], [*A' Pester Zeitung és a' városi ügy*], PH, 1846. március 8., 637. sz., 157.*

[CSENGERY Antal], [*A' találmányi jog' biztosítása II*], PH, 1846. március 10., 638. sz., 163–164.*

[CSENGERY Antal], [*Czéhek és iparszabadság*], PH, 1846. március 13., 640. sz., 174–175.*

Ω [CSENGERY Antal], [*Fiume miként tartozik Magyarországhoz [II]*], PH, 1846. március 15., 641. sz., 177.*

Z. J. W. [CSENGERY Antal], [*Idegen birtokosok*], PH, 1846. március 27., 648. sz., 209.

[CSENGERY Antal], [*Statusférfiak' és szónokok' könyve III*], PH, 1846. március 31., 650. sz., 219.

[CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XIV*], PH, 1846. ápr. 12., 657. sz., 247–248.*

[CSENGERY Antal], [*Vámügy [I]*], PH, 1846. április 19., 660. sz., 263.*

⊙ [CSENGERY Antal], [*Erős kormány!*], PH, 1846. április 30., 666. sz., 291.

⊙ [Csengery Antal], [*Vámügy [IV]*], PH, 1846. május 3., 668. sz., 301.

[Csengery Antal], [*Nézetek a Tisza-szabályozásról*], PH, 1846. május 5., 669. sz., 306–307.

⊙ [CSENGERY Antal], [*Hitelintézet és örökváltság*], PH, 1846. május 7., 670. sz., 309.

[CSENGERY Antal], [*Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XV*], PH, 1846. május 8., 671. sz., 315–316.*

⊙ [CSENGERY Antal], [*Vámszövetség [I]*], PH, 1846. május 10., 672. sz., 319.*

⊙ [CSENGERY Antal], [*Vámszövetség [III]*], PH, 1846. május 28., 682. sz., 361–362.*

- ⊙ [CSENGERY Antal], *Vámszövetség 's a' Pester Zeitung I*, PH, 1846. június 7., 687. sz., 385.*
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Vámszövetség 's a' Pester Zeitung II*, PH, 1846. június 9., 688. sz., 391.*
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Vámszövetség és a' Pester Zeitung III*, PH, 1846. június 11., 689. sz., 395.*
- [CSENGERY Antal], *[A lisztgyártás és kereskedés]*, PH, 1846. június 26., 698. sz., 433.
- [CSENGERY Antal], *A' B.[uda] P.[esti] Hiradó, Hetilap és mi a' vámügyben*, PH, 1846. július 2., 701. sz., 1.*
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Vámügy [II]*, PH, 1846. július 14., 708. sz., 29.*
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Peel és politicája*, PH, 1846. július 21., 712. sz., 45.
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XVI]*, PH, 1846. július 28., 716. sz., 61.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XVII]*, PH, 1846. július 31., 718. sz., 69–70.*
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Földbirtok és politicalai jogok*, 1846. augusztus 4., 720. sz., 77.
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XVIII]*, PH, 1846. augusztus 4., 720. sz., 77–78.*
- ** [CSENGERY Antal], *Vámügy [III]*, PH, 1846. augusztus 7., 722. sz., 85.*
- ** [CSENGERY Antal], *Az iparműkiállítás megnyitott!*, PH, 1846. augusztus 13., 725. sz., 97.
- [CSENGERY Antal], *A' vámügy és dohánymonopolium*, PH, 1846. augusztus 23., 731. sz., 123.*
- [CSENGERY Antal], *Czegléd-kecskeméti vasut*, PH, 1846. augusztus 25., 732. sz., 127.
- N. N. [CSENGERY Antal], *[Statusférfiak' és szónokok' könyve IV]*, PH, 1846. szeptember 3., 737. sz., 151.
- CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XIX]*, PH, 1846. szeptember 22., 748. sz., 195.*
- [CSENGERY Antal], *[Az ausztriai birodalom' kereskedési viszonyai XX]*, PH, 1846. október 4., 755. sz., 227.*
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Városi ügy V*, PH, 1846. október 16., 762. sz., 257.*
- [CSENGERY Antal], *A' B–P. Hiradó' nemzetgazdái*, PH, 1846. november 13., 778. sz., 321.

- [CSENGERY Antal], *Dohányügy*, PH, 1846. november 19., 781. sz., 333.*
- [CSENGERY Antal], *Dohányügy II*, PH, 1846. november 22., 783. sz., 341.*
- ** [CSENGERY Antal], *Még egypár szó a' dohányügyben I*, PH, 1846. december 15., 796. sz., 393.
- [CSENGERY Antal], *Örökváltság*, PH, 1846. december 11., 794. sz., 385–386.
- ** [CSENGERY Antal], *Még egypár szó a' dohányügyben II*, PH, 1846. december 22., 800. sz., 409.
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Egy külföldi Magyarországról*, PH, 1846. december 27., 802. sz., 419.
- [CSENGERY Antal], *[Az olvasóhoz]*, PH, 1847. január 1., 805. sz., 1.*
- ⊙ [CSENGERY Antal], *Régi dal*, PH, 1847. január 5., 807. sz., 9.
- [CSENGERY Antal], *Egy kis számvetés I*, PH, 1847. január 7., 808. sz., 13.*
- [CSENGERY Antal], *Egy kis számvetés II*, PH, 1847. január 8., 809. sz., 17.*
- [CSENGERY Antal], *Szerkesztői értesítés [I]*, PH, 1847. január 12., 811. sz., 28.*
- [CSENGERY Antal], *Bányatörvény*, PH, 1847. január 14. 812. sz., 29.
- Szerk. [CSENGERY Antal], *Az egyesületi hirdetémények iránt*, 1847. január 24., 818. sz., 56.*
- [CSENGERY Antal], *Szerkesztői értesítés [II]*, PH, 1847. január 26., 819. sz., 60.*
- [CSENGERY Antal], *Szerkesztői értesítés [III]*, PH, 1847. február 19., 833. sz., 118.*
- [CSENGERY Antal], *Szerkesztői értesítés [IV]*, PH, 1847. március 2., 839. sz., 143–144.*
- [CSENGERY Antal], *Szerkesztői értesítés [V]*, PH, 1847. március 23., 851. sz., 194.*
- [CSENGERY Antal], *Városi ügy*, PH, 1847. április 2., 857. sz., 215.*
- [CSENGERY Antal], *Szerkesztői értesítés [VI]*, PH, 1847. április 13., 862. sz., 242.*
- [CSENGERY Antal], *Korteskedés és választási vesztegetés*, PH, 1847. április 30., 872. sz., 279. Csengery csak a felvezetést írta, maga a cikk Záborszky Alajos munkája.
- [CSENGERY Antal], *Adatok királyi városaink' multját és jelenét illetőleg*, PH, 1847. május 4., 874. sz., 287–288.*
- [Csengery Antal], *Szerkesztői értesítés [VII]*, PH, 1847. május 27., 886. sz., 342.*
- x. y. [CSENGERY Antal], *A' B–P. Híradó legujabb tacticája a' dohánymonopolium és indirect adók körül*, PH, 1847. július 29., 922. sz., 65.*
- ⊙ [CSENGERY Antal], *[Statusférfiak' és szónokok' könyve V]*, PH, 1847. október 26., 973. sz., 271.

⊙ [CSENGERY Antal], [*Statusférfiak' és szónokok' könyve VI*], PH, 1848. február 6., 1031. sz., 102.

II/2. 5. Fontosabb szómagyarázatok

abnormitas: [lat.] rendellenesség; szabálytalanság

accise: [lat.] fogyasztási adó

a conto: [ol.] előleg a végleges elszámolás előtt; törlesztés

ad valorem: [lat.] értéke szerint

aggregatuma: [lat.] halmaza

ajourniroz: [fr.] finomkodik

alba charta: [lat.] aláírással ellátott; szövegezés nélküli fehér papírlap

alkorlátnok: alkancellár¹⁵⁵⁷

alpréfet: [fr.] alprefektus; alügyész

anathema: [lat.] kiátkozás

Annuaire de l'économie politique: [fr.] A politikai gazdaságtan évkönyve

Ansicht zur Regulirung der Theisz: [ném.] Nézetek a Tisza-szabályozásról

apologia: [gör.] védőbeszéd; védőirat; valamely tan dicsőítése

apostasia: [lat.] hitehagyás

appellál: [lat.] fellebbez; hivatkozik valamire; fordul valakihez vagy valamihez

appetitus: [lat.] étvágy

a priori: [lat.] a tapasztalatot megelőző; a tapasztalattól független

argumentum: [lat.] érv, bizonyíték

arrondissement: [fr.] kerület

associatio joga: [lat.] egyesülés joga

association general: [fr.] általános egyesület

au porteur: [fr.] előmutatóra

bál: itt: bála¹⁵⁵⁸

batiz: [fr.] batiszt; finom, könnyű pamut- vagy lenvászon; gyolcs

¹⁵⁵⁷ A korlátnok szó meghatározását lásd SZILY 1994, 183.

¹⁵⁵⁸ „BÁL [...] Csomagba kötött, tekercsbe szedett, göngyölgetett holmi szövetek, papirneműek stb. öszvege. *Tíz bál papiros.*” CZUCZOR–FOGARASI, I, 394.

18 brumaire: [fr.] köd hava – a francia forradalmi naptár második, őszi hónapja – 18.; Napóleon 1799-ben ezen a napon (november 9.) üzette ki az 500 szenátort a saint-cloud-i tanácssteremből, megdöntve ezzel a Direktórium hatalmát

cadester: [lat.] telekkönyv; nyilvántartás

centime: [fr.] a frank váltópénze

centimes additioneis : [fr.] járulványcentimek

chimera: [gör.] oroslánfejű, kecsketestű, kígyófarkú, tűzokádó szörnyeteg a görög mitológiában; rémlátomás; két különböző fajhoz tartozó egyed szöveteiből mesterségesen összetett lény

circulus vitiosus: [lat.] körben forgó hibás okoskodás; hasztalan próbálkozás valamely helyzet megoldására; ördögi kör

civium unitas: [lat.] így nevezte Werbőczy a Tripartitumban a városokat (polgárok egyesülete)

codificatio: [lat.] törvényalkotás; törvénybe foglalás

collecta: [lat.] adománygyűjtés; pénzbeli hozzájárulás; adomány

colli: [ném.] darab; csomag

compasse: [ol.] iránytű

compendium: [lat.] előny; nyereség; időbeli megtakarítás; rövidebb út; kivonat; összefoglalás

concessio: [lat.] engedmény; szerződés; vállalkozás

Concordance des codecivils etrangers avec le code civil: [fr.] A külföldi polgári törvénykönyvek egyezése a polgári törvénykönyvvel

confection des rôles: [fr.] jegyzékkészítés [itt: adóösszeírás]

conjunctura: [lat.] viszonyok (kedvező) alakulása

conseils de prud' hommes: [fr.] szakértők tanácsa

conservatoire: [fr.] konzervatórium

constitua: [lat.] alkot; megalapít; felállít; létre hoz

constitutio: [lat.] alkotmány; az állam alkotmányos berendezése

contentieux administratif: [fr.] államigazgatási per/vita

Cours d' economie politique: [fr.] Előadás a politikai gazdaságtan tárgyában

Cours d' economie politique Deuxième année: [fr.] Előadás a politikai gazdaságtan tárgyában, második évfolyam

cultivált: [lat.] rendszeresen folytatott tevékenység; gyakran látogatott; kedvelt
 cursus: [lat.] itt: lefolyás
 dárdany: antimonium
 declamatio: [lat.] szavalás, szónoklat; fellengzős, dagályos előadásmód
 declamátor: [lat.] szónok
 decretum: [lat.] határozat; végzés; rendelet
 defectio: [lat.] elszakadás; elpártolás; fogyás; kimerülés
 deficit: [lat.] költségvetési hiány; veszteség
 departement: [fr.] megye
 depositarius: [lat.] letéteményes
 devalval: [lat.] csökkenti a pénz értékét, árfolyamát [itt: elértéktelenít]
 diametrális: [gör.] átellenes; homlokegyenest ellenkező
 Die europäischen Staaten nach ihren innern und äussern politischen Verhältnissen: [ném.]
 Az európai államok külső és belső politikai viszonyaik alapján
 Die oeconomie der menschlichen Gesellschaften und das Finanzwesen: [ném.] Az emberi
 társadalmak gazdasága és a pénzügy
 Die vereinigten Staaten von Nord-Amerika: [ném.] Észak-Amerika Egyesült Államai;
 Amerikai Egyesült Államok
 discussio: [lat.] vita; megbeszélés
 dissolvál: [lat.] gyengít; megcáfol; kifizet
 duodez: [lat., ném.] tizenkettedrét [itt: aprócska]
 dythriambus: [gör.] dicshimnusz
 emanatio: [lat.] kiáradás; kiáramlás
 érüs: érvényes, elfogadható
 etud: [fr.] tanulás; tanulmány; vizsgálat; etűd
 eventualitás: [lat.] esetlegesség; eshetőség; lehetőség
 experimentum: [lat.] kísérlet; próba
 expeditio: [lat.] felfedezőút; vállalkozás [itt: kiadási (díj)]
 factio: [lat.] ellenpárt
 fallacia: [lat.] csalárdság, cselszövés, álnokság
 falsificál: [lat.] hamisít
 felülség: fölény

Fidelissima: [lat.] leghűségesebb, Fiume gyakran használt mellékneve
 folyamatja: lefolyása
 fundus instructus: [lat.] itt: pénzzel való ellátottság
 fuscus: [lat.] feketés; sötét; tompa; rekedt
 gabnascala: [lat.] gabona besorolás; gabona díjtábla; gabona díjfokozat
 Geschichte der französischen Revolution bis auf die Stiftung der Republik: [ném.] A francia forradalom története a köztársaság megalapításáig
 gouvernementalis: [fr.] kormányi; kormányzási
 gravitálva: [lat.] vonzódva
 gubacs: növényeken rovarok által előidézett daganatszerű kinövés¹⁵⁵⁹
 herbarium: [lat.] növénygyűjtemény
 hinc illae lacrimae: [lat.] ez az oka (a bajnak)
 Histoire du Consulat et de l'Empire: [fr.] A konzulátus és császárság története
 Hercules' oszlopai: [gör.] Gibraltár
 homagium: [lat.] hűbéres hűség-eskü; vérdíj
 hypotheca: [gör.] jelzálog
 in abstracto: [lat.] elméletben; elvonatkoztatva
 ignorál: [lat.] szándékosan mellőz; semmibe vesz; figyelmen kívül hagy
 illusorius: [lat.] csalóka
 incompatibilitás: [lat.] összeférhetetlenség; alkalmatlanság
 indifferentismus: [lat.] közönbösség
 inconvenientia: [lat.] mértéktelenség
 incorporationalis: [lat.] állománybavételi; bekebelező
 indolens: [lat.] közönyös, részvétlen, hanyag
 initial: [lat.] kezdeményez
 inquisitions process.[us]: [lat.] itt: nyomozó eljárás
 insinuatío: [lat.] gyanúsítás, rágalmozás, behízeltetés
 institutio: [lat.] intézmény
 in thesi: [lat.] elméletben
 investitio: [lat.] befektetés, beruházás
 iudicium parium: [lat.] a lordok ítélete

¹⁵⁵⁹ JÓKAI é. n./a, 318.

jury: [ang.] versenybíró, bíráló bizottság, [itt: sorsolás vagy jelölés alapján igazságszolgáltatási teendőket ellátó testület]

kazimir: kasmír¹⁵⁶⁰

„Laissez faire”: [fr.] hadd menjen (az államnak a gazdasági életbe történő beavatkozását elvető gazdasági liberalizmus jelmondata)

le fond de la pansée: [fr.] a felöltözött érdeme

legislatio: [lat.] törvényhozás

l’opposition c’est moi: [fr.] az ellenzék én vagyok

maire: [fr.] község [itt: főbíró]

mais c’est un pays à faire: [fr.] de ez egy ország

mandatarius: [lat.] megbízott

meshinleder: [ném.] gépszíj

mille reis: mille [lat.] ezer; reis [port.] régi portugál és brazíliai pénzegység

mystificál: [gör.] szándékosan tévedésbe ejt; ködösít

negatio: [lat.] tagadás

Nesselgarm: [ném.] [itt: csipkefonal]

nullificál: [lat.] érvénytelenít, hatálytalanít, eltöröl,

nyerkémler: nyereségi próba/vizsgálat¹⁵⁶¹

octroi: [lat.] rákényszerítés

oka: régi balkáni súly- és űrmérték; 1,3 kg, illetve 1,5 liter¹⁵⁶²

ór: óra¹⁵⁶³

öncompromissio: [lat.] saját maga lejáratása

pairkamra: [fr.] főrendiházi

palliativ: [lat.] enyhítő, csillapító

paralizál: [gör.] megbénít; tehetetlenné tesz; gyengít; hatástalanná tesz

parceque: [lat.] és takarékosan; és tartózkodva

par excellence: [lat.] kiváltképpen; elsősorban; a maga saját jelentésében; valódi, a szó szoros értelmében vett

¹⁵⁶⁰ KAZIMÍR [...] posztó fajta *Kaschemir* v.[agy] *Kaschmir* nevű keleti tartományból, vagy ahhoz hasonló. CZUCZOR–FOGARASI, III, 448.

¹⁵⁶¹ A kémler szó a kémler (próba, vizsgálat rövidítése). Lásd SZILY 1994, 167.

¹⁵⁶² TÓTFALUSI 2005, 658.

¹⁵⁶³ „ÓRA [...] ha szabad azon magyar *or* gyököt venni alapul, mely az *or-só* szóban is megvan, úgy eredeti jelentése *körü*, vagy *for-g-ó*”. CZUCZOR–FOGARASI, IV, 1143.

paroisse: [fr.] egyházkerületek
 patens: [lat.] kiváltságlevél, kinevezési okirat
 patronatus: [lat.] segítség, pártfogás, védnökség
 porro quoque qua separatum corpus considerabitur: [lat.] azonkívül pedig Fiume külön testnek tekintendő
 patent: [lat.] szabadalom
 patestörvény: [lat.] itt: szabadalmi törvény
 patriciatus: [lat.] római nemesség
 per Croatiam: [lat.] Horvátországgal
 phrasens: [lat.] jelen, mostani
 plausibilitás: [lat.] nyilvánvalóság; valószínűség
 VIII. év' pluviouse 28: [fr.] eső hava, a franci forradalmi naptár ötödik, téli hónapja (1800. február 16.)
 podesta: [ol.] a középkori olasz városállamok vezetője; polgármester
 politialis: [gör.] állami
 postulatium: [lat.] követelmény; kívánalom; kiindulási feltétel; egyszerűbb igazságra vissza nem vezethető, bizonyítás nélkül elfogadott, magától értetődő tétel
 pragmaticus: [gör.] oknyomozó
 préfet: [fr.] prefektus; ügyész
 processus: [lat.] folyamat; lefolyás, eljárás; eljárás mód; per; bírósági eljárás
 productiv: [lat.] alkotó, termelő, eredményes
 prohibitiv: [lat.] tiltó
 provisorium: [lat.] átmeneti állapot, kormányzat
 prud' homme: [fr.] munkhelyi/szakmai egyeztető bíró
 qualificatiók: [lat.] minősítések, értékelések, rangok
 qua separatum Sacrae Regni Hungariae coronae adnexum corpus porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur, neque cum altero Buccarano, velut ad Croatiam ab incunabulis pertinente, confundatur: [lat.] azonkívül pedig a magyar szent korona királyságához tartozó külön testnek tekintendő, és mindenben úgy is kell vele bánni, és sem a másik Buccarival, sem a vele a csecsemőkortól fogva kapcsolatban levő Horvátországgal nem egyesíteni
 quouque: [fr.] bár; noha

requisitio: [lat.] foglalás
 reciprocitas: [lat.] kölcsönösség; viszonyosság
 rectificál: [lat.] helyreigazít
 rectificatio: [lat.] helyreigazítás, helyesbítés
 redevance: [fr.] járandóság
 reform electoral: [lat.] választási reform
 regulátor: [lat.] valamely szerkezet működését automatikusan szabályozó biztosító berendezés
 relevál: [lat.] dönt; enyhít; csillapít;
 resolutio: [lat.] határozat; döntés; határozottság
 revelator: [lat.] megnyilatkozó; felismerő; megvilágosodó
 saturál: [lat.] jóllakat; megtölt; kielégít; csillapít; kiönt
 servage cruel: [fr.] kegyetlen szolgaság
 sine ira et odio: [lat.] harag és gyűlölet nélkül
 special verdict: [ang.] különleges ítélet
 star: [lat.] mérő (mértékegység), általában búza úrmértékét adták meg vele¹⁵⁶⁴
 statutum: [lat.] alapszabály; szabályrendelet
 stempelpapír: [ném.] okmány [itt: útlevel]
 subsidium: [lat.] pénzsegély; segítség; támogatás
 substratum: [lat.] alaptényező; tárgyi alap; a jelenségeket hordozó szubsztancia; táptalaj
 tandem aliquando: [lat.] végre valahára
 terime: terjedelem; térfogat¹⁵⁶⁵
 terjü: térfogatú
 téres: tágas; végtelen¹⁵⁶⁶
 tory: [ang.] az angol konzervatív párt tagja, híve
 transigál: [lat.] egyezkedik, megalkuszik
 transmissionalis: [lat.] átbocsátó; átengedő
 tribunal correctionel: [fr.] fenyítő szék
 tribunal de cassation: [fr.] semmitő törvényszék
 tribunat: [fr.] százak tanácsa

¹⁵⁶⁴ BARTAL 1901

¹⁵⁶⁵ JÓKAI é. n./b, 354.

¹⁵⁶⁶ JÓKAI é. n./b, 354.

tunnel: [ném.] alagút

Ueber die Einigung der Handelsinteressen Deutschlands: [ném.] Németország kereskedelmi érdekeinek egyesítéséről

un chef unique: [fr.] egyetlen vezető

urburarius: [lat.] úrbéres; jobbágy

usurpál: [lat.] használ, bitorol, birtokba vesz, foglalkozik valamivel, igényt tart valamire

utilisál: [lat.] felhasznál, hasznosít

vehiculum: [lat.] jármű,

VIII. év ventôse 2: [fr.] szél hava, a francia forradalmi naptár hatodik, téli hónapja (1800. március 2.)

vetélyzet: verseny¹⁵⁶⁷

via facti: [lat.] tettelesen

vicinalis: [lat.] helyi érdekű

villicus: [lat.] falunagy; községi bíró

volumen: [lat.] térfogat; terjedelem; mennyiség

whig: [ang.] az angol liberális párt tagja, híve

zsarhatalom: zsarnok hatalom

II/2. 6. Rövidítések

a. n.	aláírás nélkül
ang.	angol
apr.	április
aug.	augusztus
B–P. Híradó	Budapesti Híradó
B.–P. Híradó	Budapesti Híradó
C	Cím
c.	című
c. n.	cím nélkül
dec.	december
d. n.	dátum nélkül
dr.	doktor

¹⁵⁶⁷ A nyelvújítási szótár szerint a vetély versenyt jelent. SZILY 1994, 609.

é. n.	év nélkül
emend.	emendálva
etc.	et cetera
f. í.	föle írva
ford.	fordító, fordította
fr.	francia, frank (pénznem)
ft	forint
ft pp.	pengő forint
gör.	görög
h. n.	hely nélkül
id.	idősb
ifj.	ifjabb
ill.	illetve
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
jan.	január
jav.	javítva, javítás
jav. e.	javítva ebből
jul.	július
jun.	június
k.	körül
K	kézirat
k. n.	közékezés nélkül
kiad.	kiadta
Köt.	kötet
kr.	krajcár
kr pp.	pengő krajcár
Kt	Kézirattár
lat.	latin
m.	mázsa
n.	nélkül
ném.	német
nov.	november
okt.; oct.	október
ol.	olasz

OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
p.ft; pft	pengő forint
p. ft.	pengő forint
PH	Pesti Hirlap
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
pl.	például
p. o.	példának okáért
port.	portugál
r.	rektó
RR; RR.	Rendek
röv.	rövidítve, rövidítés
sept.	szeptember
sh.	sajtóhiba
stb.; 'stb.	stb.
sz.	szám, század
szerk.	szerkesztette
sz. n.	szerző nélkül
t	tonna
t.	tisztelt
th.	tollhiba
t. i.	tudniillik
ua.	ugyanaz
ún.	úgynevezett
uo.	ugyanott
uó	ugyanő
v.	verzó
vö.	vesd össze
{ }	hiányzó betűk, írásjelek pótlása sajtóhibák esetén
.....	olvashatatlan részek
[]	a szerkesztő kiegészítései, megjegyzései, a szerkesztő által adott címek
[?]	bizonytalan olvasat jele a szó mögé szögletes zárójelbe tett kérdőjel

Bibliográfiai rövidítések

- ANDICS 1975 ANDICS Erzsébet, *Metternich és Magyarország*, Bp., Akadémiai, 1975.
- ANDICS 1981 *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben*, szerk., bev. ANDICS Erzsébet, Bp., Akadémiai, 1981, I.
- ANTALFFY 1983 ANTALFFY György, *Szalay László a reformkor politikai-jogi gondolkodója*, Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.
- BARLA 1970 BARLA Gyula, *Kemény Zsigmond főbb eszméi 1849 előtt*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1970 (Irodalomtörténeti füzetek, 67).
- BARTAL 1901 *A magyarországi latinság szótára*, szerk. BARTAL Antal, Bp., Franklin, 1901.
- BEKSICS 1883 BEKSICS Gusztáv, *Kemény Zsigmond a forradalom s a kiegyezés*, Bp., Athenaeum Rt, 1883.
- BÉNYEI 1972 BÉNYEI Miklós, *Eötvös József olvasmányai*, Bp., Akadémiai, 1972.
- BH Budapesti Hiradó
- BSz Budapesti Szemle
- CZINEGE 2012 CZINEGE Szilvia, *Gróf Apponyi György a politikus hivatalnok: Kancellár és kancellária a reformkor végén*, Száz, 2012/3, 609–652.
- CZUCZOR–FOGARASI CZUCZOR Gergely, FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*, I–V, Pest, Emich Gusztáv, 1862–1870.
- CSENGERY é. n./a OSZK Kézirattár, Levelestár, Csengery Antal Szalay Lászlóhoz, é. n.
- CSENGERY é. n./b Fol. Hung. 1665. 44., OSZK Kézirattár, é. n.
- CSENGERY 1884/a CSENGERY Antal *Összeüjtött munkái: Történeti tanulmányok és jellemrajzok*, Bp., Kilián Frigyes, 1884, II.
- CSENGERY 1884/b CSENGERY Antal *Összeüjtött munkái: Történetírók és a történetírás*, Bp., Kilián Frigyes, 1884, III.
- CSENGERY 1884/c CSENGERY Antal, *Összeüjtött munkái: Publicistai dolgozatok és beszédek*, Bp., Kilián Frigyes, 1884, IV.

- CSENGERY 1884/d CSENGERY Antal, *Írói munkásságom* = Cs. A., *Csengery Antal összegyűjtött munkái: Közgazdasági és közmívelődési dolgozatok*, Bp., Kilián Frigyes, 1884, V. 421–440.
- CSENGERY 1898 CSENGERY Antal, *Jellemrajzok*, Bp., Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1898.
- CSORBA 2000 CSORBA László, *A tizenkilencedik század története*, Szekszárd, Pannonica, 2000 (Magyar Századok).
- CSORBA–VELKEY 1998 CSORBA László, VELKEY Ferenc, *Reform és forradalom (1790–1849)*, Debrecen, Csokonai, 1998 (Történelmi Kézikönyvár).
- DÁVIDHÁZI 2004 DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Bp., Akadémiai–Universitas, 2004 (Irodalomtudomány és Kritika).
- DEÁK 1999 DEÁK Ágnes, *Együttműködés vagy konkurencia: Az alsóausztriai, a csehországi és a magyarországi ellenzék összefogási kísérlete 1847–1848-ban*, Aetas, 1999, 1–2. sz. 43–61.
- DEÁK 2010 DEÁK Ágnes, *A koronás Wargha, Egy kettős ügynök Kossuth és a császári rendőrség szolgálatában*, Bp., Akadémiai, 2010.
- DEÁK–MOLNÁR 2003 DEÁK Ágnes, MOLNÁR András, *Deák Ferenc*, Bp., Vince, 2003, (Tudomány–Egyetem).
- DÉNES 1989 DÉNES Iván Zoltán, *Közüggé emelt kiváltságörzés: A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években*, Bp., Akadémiai, 1989.
- DÉNES 2008 DÉNES Iván Zoltán, *Szabadság – közösség: Programok és értelmezések*, Bp., Argumentum – Bibó István Szellemi Műhely, 2008 (Eszmetörténeti Könyvtár 9).
- DOBSZAY 2008 DOBSZAY Tamás, „*Szokjon gyapjas fülök az ezután már gyakrabban hallható igazság szavához*”: *A politikai élet verbális közegének átredeződése a reformkorban*, Századvég, 2008, 47. sz., 113–150.
- EH Erdélyi Hiradó

- EÖTVÖS 1902 EÖTVÖS József, *Kelet népe és Pesti Hirlap Reform*, Bp., Révai Testvérek, 1902 (Báró Eötvös József Összes Munkái XI).
- EÖTVÖS 1903 Báró EÖTVÖS József, *Kisebb politikai cikkek*, Bp., Révai Testvérek, 1903 (Báró Eötvös József Összes Munkái XVII).
- EÖTVÖS 1967 EÖTVÖS József *Levelei Szalay Lászlóhoz*, bev. NIZSALOVSKY Endre, kiad. LUKÁCSY Sándor, Bp., Akadémiai, 1967 (Irodalomtörténeti Füzetek, 55).
- EÖTVÖS 1971 EÖTVÖS József *Kiadatlan írásai (1846 május – 1848 február)*, kiad., bev. FENYŐ István, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda, 1971.
- EÖTVÖS 1976/a EÖTVÖS József, *Levelek*, szerk. OLTVÁNYI Ambrus, Bp., Magyar Helikon, 1976 (Eötvös József Művei).
- EÖTVÖS 1976/b EÖTVÖS József, *Kultúra és nevelés*, szerk. MEZEI Márta, Bp., Magyar Helikon, 1976 (Eötvös József Művei).
- EÖTVÖS 1978 EÖTVÖS József, *Reform és hazafiság: Publicisztikai írások*, szerk. FENYŐ István, Bp., Magyar Helikon, 1978 (Eötvös József Művei), I–III.
- ERDŐDY–HERMANN 2002 ERDŐDY Gábor, HERMANN Róbert, *Batthyány Szemere*, Szekszárd, Pannonica, 2002, (Fekete Fehér).
- ESZTEGÁR 1901 ESZTEGÁR László, *Adalékok Kossuth Lajos hírlapírói pályájához*, MKsz, 1901, 1–19.
- FENYŐ 1971 FENYŐ István, *Bevezetés = EÖTVÖS József Kiadatlan írásai (1846 május – 1848 február)*, kiad., bev. FENYŐ István, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda, 1971.
- FENYŐ 1978 FENYŐ István, *Magyarság és emberi egyetemesség: Eötvös József, a publicista*, = EÖTVÖS József, *Reform és hazafiság, Publicisztikai írások*, szerk., bev. FENYŐ István. Bp., I, 1978, 5–81.
- FENYŐ 1997 FENYŐ István, *A centralisták: Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*, Bp., Argumentum, 1997.

- FENYŐ 1998 FENYŐ István, *Utazás a múltból a jelenbe* = IRÍNYI József, *Német-, Francia-, és Angolországi úti jegyzetek*, bev., kiad. FENYŐ István, Bp. Argumentum, 1998, 255–272.
- FENYŐ 2012 FENYŐ István, *Szemere Bertalan és a centralisták a reformkorban*, *Száz*, 2012/3, 509–516.
- FERENCZI 1903 FERENCZI Zoltán, *Báró Eötvös József: 1813–1871*, Bp., Athenaeum, 1903 (Magyar Történeti Életrajzok).
- FERENCZI 1904 FERENCZI Zoltán, *Deák élete*, Bp., MTA, 1904, II.
- FÜZES é. n./a *Batthyány Kázmér és a magyar Védegylet*, szerk. bev. FÜZES Miklós, Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, é. n. (Pannónia Könyvek).
- FÜZES é. n./b FÜZES Miklós, *Előszó* = *Batthyány Kázmér és a magyar Védegylet*, szerk. bev. FÜZES Miklós, Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, é. n. (Pannónia Könyvek), 7–15.
- GÁBORI KOVÁCS 2011 GÁBORI KOVÁCS József, „A’ tegnapi nap históriai nyomokat hagyott maga után” (Ki írta a március 15-i beszámolót a *Pesti Hirlapba?*) = *Versében él...: Mózes Huba köszöntése 70. születésnapján*, szerk. Gréczi-Zsoldos Enikő, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2011, 77–87.
- GÁBORI KOVÁCS 2012 GÁBORI KOVÁCS József, *A centralisták szerepe az ellenzék egységesítésében*, *Száz*, 2012/3, 563–607.
- GÁNGÓ 2000 GÁNGÓ Gábor: *Joseph Freiherr Eötvös in Bayern, September 1848–Dezember 1850* = *Ungarn-Jahrbuch*, Hrsg. Gabriel Adriányi, Horst Glassl, Ekkehard Völkl, München, Verlag Ungarisches Institut, 2000, 205–222.
- GELLÉRI 1892 GELLÉRI Mór, *Ötven év a magyar ipar történetéből: 1842–1849*, Bp., 1892, 126.
- GERGELY 1982/a GERGELY András, *Egy gazdaságpolitikai alternatíva a reformkorban: A fumei vasút*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1982 (Értekezések a történeti tudományok köréből, 98).
- GERGELY 1982/b GERGELY András, *Batthyány Lajos a reformellenzék élén*, *Száz*, 1982, 1159–1174.

- GERGELY 1990 GERGELY András, *Liberalizmus és nemzet: Eötvös József és a Habsburgok az 1840-es években*, Világosság, 1990, 1. sz., 1–8.
- GERGELY 2003 *Magyarország története a 19. században*, szerk. GERGELY András, Budapest, Osiris, 2003.
- GERGELY 2007 András GERGELY, *Kossuth und die deutsche Einheit (1841 – 1871) = Lajos Kossuth (1802 – 1894): Wirken – Rezeption – Kult*, hrsg. Holger Fischer, Stefanie Steifert, Hamburg, Krämer, 2007, 75–95.
- GULYÁS 1978 GULYÁS Pál, *Magyar írói álnév lexikon*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1978.
- H Hetilap
- HECKENAST 1850 *Ujabb kori Ismeretek tára: Tudományok és politikai 's társas élet Encyclopaediája*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1850, II.
- HERMANN 1998 HERMANN Róbert, *Szemere Bertalan*, Bp., Új Mandátum, 1998 (Magyar Szabadelvűek).
- HERMANN 2008 HERMANN Róbert, *Szemere Bertalan a reformkorban*, Száz, 2008, 3. sz., 535–593.
- HERMANN 2011/a HERMANN Róbert, *A Bach-husár és a huszárcapitány, Jakab Elek ismeretlen (fél)munkája*, Korunk, 2011/2., 49–60.)
- HERMANN 2011/b HERMANN Róbert, *Szemere Bertalan 1845-ös követjelentési beszéde: Egy kiadástörténeti rejtély nyomában = História mezején: A 19. század emlékezete: Tanulmányok Pajkossy Gábor tiszteletére*, szerk. DEÁK Ágnes, VÖLGYESI Orsolya, Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 2011, 221–230.
- HERMANN 2010 HERMANN Róbert, *Az „Ellenőr” – Egy ellenzéki zsebkönyv születése*, Száz, 2010/3, 505–528.
- HŐKE–[JAKAB] 1893 HŐKE Lajos, [JAKAB Elek], *Magyarország újabbkori történelme: 1815-től 1892-ig: I. kötet*, kiad. Szabó Ferencz, Nagybecskerek, 1893 (Történeti Nép- és Földrajzi Könyvtár).
- HÓMAN–SZEKFŰ 1936 HÓMAN Bálint, SZEKFŰ Gyula, *Magyar történet*, Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936², 384.

- HORVÁTH 1840 HORVÁTH Mihály, *Az ipar és kereskedés története Magyarországon, a három utolsó század alatt*, Buda, Magyar Királyi Egyetem, 1840.
- HORVÁTH 1868 HORVÁTH Mihály, *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig*, Pest, Ráth Mór, 1868, I.
- IVÁNYI-GRÜNWARD 1930 IVÁNYI-GRÜNWARD Béla, *Történeti bevezetés = GR. SZÉCHENYI István, Hitel: A Taglalat és a Hitellel foglalkozó kisebb iratok*, szerk., bev. IVÁNYI-GRÜNWARD Béla, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1930 (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai: Gróf Széchenyi István Összes Munkái 2).
- Jkor Jelenkor
- JÓKAI é. n./a BALÁZS Géza, P. EÖRY Vilma, KISS Gábor, J. SOLTÉSZ Katalin, T. SOMOGYI Magdolna, *Jókai szótár A–K*, Bp., Unikornis, é. n.
- JÓKAI é. n./b BALÁZS Géza, P. EÖRY Vilma, KISS Gábor, J. SOLTÉSZ Katalin, T. SOMOGYI Magdolna, *Jókai szótár L–Z*, Bp., Unikornis, é. n.
- KAPOSI 1993 KAPOSI Zoltán, *Magyarország gazdaságtörténete (1700–1830)*, Pécs, Janus Pannonius Egyetemi, 1993.
- KAPOSI 2002 KAPOSI Zoltán, *Magyarország gazdaságtörténete (1700–1848) = Magyarország gazdaságtörténete a Honfoglalástól a 20. század közepéig*, szerk. HONVÁRI János, Bp., Aula, 2002⁷.
- KAPOSI 2010 KAPOSI Zoltán, *Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000*, Bp.–Pécs, Dialóg Campus, 2010 (Studia Oeconomica: Dialog Campus Tankönyvek), 54.
- KARDOS 1905 II KARDOS Samu, *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*, Bp., Légrády Testvérek, 1905, II.
- KECSKEMÉTI 2008/a KECSKEMÉTI Károly, *Magyar liberalizmus 1790–1848*, Bp., Argumentum–Bibó István Szellemi Műhely, 2008 (Eszmetörténeti Könyvtár 10).
- KECSKEMÉTI 2008/b KECSKEMÉTI Károly, *A kontinentális liberalizmus magyar változata = Liberalizmus és nemzettudat: Dialógus Szabó Miklós gondolataival*, szerk. DÉNES Iván Zoltán, Bp.,

- Argumentum–Bibó István Szellemi Műhely, 2008 (Eszmetörténeti Könyvtár 8), 223–240.
- KEMÉNY 1966 KEMÉNY Zsigmond *Naplója*, kiad., bev. BENKŐ Samu, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1966.
- KEMÉNY 1982 KEMÉNY Zsigmond, *Forradalom után = Uő, Változatok a történelemre*, szerk. TÓTH Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1982 (Kemény Zsigmond Művei), 5–180.
- KEMÉNY 1983 KEMÉNY Zsigmond, *Korkívánatok: Publicisztikai írások 1837–1846*, kiad. RIGÓ László, Bp., Szépirodalmi, 1983 (Kemény Zsigmond Művei).
- KEMÉNY 2007 KEMÉNY Zsigmond *Levelezése*, kiad. PINTÉR Borbála, Bp., Balassi Kiadó–ELTE, 2007.
- KISS 2003 *Magyar dialektológia*, szerk. KISS Jenő, Bp., Osiris Kiadó, 2003.
- KISS–PUSZTAI 2003 *Magyar nyelvtörténet*, szerk. KISS Jenő, PUSZTAI Ferenc, Bp., Osiris Kiadó, 2003.
- KLÖM XI KOSSUTH Lajos *Összes Munkái XI: Kossuth Lajos 1848/49-ben I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48*, bev. BARTA István, Bp., Akadémiai, 1951 (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai).
- KOSÁRY 2002 KOSÁRY Domokos, *Kossuth Lajos a reformkorban*, Bp., Osiris, 2002² (Milleniumi Magyar Történelem: Életrajzok).
- KOSELLECK 2003 Reinhart KOSELLECK, *Elmúlt jövő: A történeti idők szemantikája*, ford. HIDAS Zoltán, Szeged, Atlantisz, 2003 (Circus Maximus), 121–147.
- KOSSUTH 1847/a KOSSUTH Lajos *ország: védegyleti igazgató értekezése a védegylet közgyűlésen 1846. August. 20.^{án} = Magyar szózatok*, Hamburg, Voight H. G. 1847; 65–217.
- KOSSUTH 1847/b KOSSUTH Lajos, *Adó = Ellenőr. Politicai zsebkönyv*, szerk. BAJZA József, Németország, A' pesti Ellenzéki Kör, 1847. 448–572.
- KOSSUTH 1847/c Deregnyei [KOSSUTH Lajos], *A magyar politikai pártok értelmezése = Ellenőr. Politicai zsebkönyv*, szerk. BAJZA József, Németország, A' pesti Ellenzéki Kör, 1847. 224–290.

- KOSSUTH 1911 KOSSUTH Lajos *Iratai*, kiad. KOSSUTH Ferencz, XIII, Bp., Athenaeum, 1911.
- KOSSUTH 1989 Deregyei [KOSSUTH Lajos], *A magyar politikai pártok értelmezése*, bev. Szigethy Gábor, Bp., Magvető, 1989 (Gondolkodó Magyarok).
- KOSSUTH 2003 KOSSUTH Lajos, *Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hírlaphoz, I. (1841)*, szerk. FAZEKAS Csaba, bev., jegyz., BALOGH Éva, CSELENYÁK Erika, DÓZSA Viktória, HORNYÁK Péter, JAKAB Zsuzsa, KALLA Beáta, KELECSENY Mónika, KOVÁCS Anikó, SALLAI Boglárka, Miskolc, Bíbor, 2003.
- KOVÁCS 1894 *Az 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója*, szerk., kiad. KOVÁCS Ferencz, Bp., Franklin, 1894, V.
- KOVÁCS 2008 KOVÁCS József, *A Pesti Hírlap szerzőségi problémái: Módszertani kísérlet Csengery Antal publicisztikájának körülhatárolására*, Szakdolgozat, Kézirat, Miskolci Egyetem BTK, 2008.
- LENGYEL 2009 LENGYEL András, *Kosztolányi „latin világossága”*, Kalligram, 2009/2, 66–75.
- LIST 1940 LIST Frigyes, *A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere*, Bp., Magyar Közgazdasági Társaság, 1940. ford. Dr. Horn József.
- MÁLYUSZSNÉ CSÁSZÁR 1985 MÁLYUSZSNÉ CSÁSZÁR Edit, *Megbíráltak és bírálók: A cenzúrahivatal aktáiból (1790–1867)* Bp., Gondolat, 1985.
- MANN 1982 MANN Miklós, *Trefort Ágoston élete és működése*, Bp., Akadémiai, 1982.
- MARCZALI 1892 MARCZALI Henrik, *A legújabb kor története: 1825–1880*, Bp., Révai Testvérek, 1892.
- MARTINKÓ 1983 MARTINKÓ András, *Értjük, vagy félreértjük a költő szavát?*, Bp., RTV–Minerva, 1983.
- MÉREI–SPIRA 1957 *Magyarország története II: Magyarország újkori története 1790–1918 I*, szerk. MÉREI Gyula, SPIRA György, Bp., Tankönyvkiadó, 1957.
- MÉREI–VÖRÖS 1983 *Magyarország története V/2*, szerk. MÉREI Gyula, VÖRÖS Károly Bp., 1983².

- MOLNÁR 1996 MOLNÁR András, *Batthyány Lajos a reformkorban*, Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1996.
- MOLNÁR 1998 MOLNÁR András, *Deák Ferenc és az Ellenzéki nyilatkozat = Az Ellenzéki nyilatkozat és a kortársak: Tudományos emlékülés: Zalaegerszeg, 1997. június 7.*, szerk. MOLNÁR András, Zalaegerszeg, Zalaegerszegi Szabadelvű Kör, 1998, 15–25.
- MOLNÁR 2007/a MOLNÁR András, *Viam meam persequor: Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig*, Bp., Osiris, 2007.
- MOLNÁR 2007/b MOLNÁR András, *Batthyány Lajos gróf és Deák Ferenc kapcsolata a reformkorban*, Száz, 2007, 533–556.
- MST I *A magyar sajtó története: 1705–1848*, szerk. KÓKAY György, Bp., Akadémiai, 1979.
- NÉMETH 1985 NÉMETH G. Béla, *Egy vidékies „aetas aurea” múzeumának őrzője: Eötvös Károly = Uő, Századutóról – századelőről*, Bp., Magvető, 1985, 203–219.
- NU Nemzeti Ujság
- OLTVÁNYI 1994 OLTVÁNYI Ambrus, *Irínyi József = O. A, A szellem szevedélye: Tanulmányok, cikkek, bírálatok*, Bp, Gondolat, 1994, 150–153.
- PAPP 1922 PAPP Ferenc, *Báró Kemény Zsigmond*, Bp., MTA, 1922, I.
- PEREGRINY 1847 PEREGRINY Elek, *Természettörténet: Az ifjuság tanítására és házi használatra*, Pest, Geibel, 1847.
- PH Pesti Hírlap
- PULSZKY 1958 PULSZKY Ferenc, *Életem és korom*, Bp., Szépirodalmi, 1958 (Magyar Századok), I.
- RIGÓ 1974 RIGÓ László, *Barla Gyula: Kemény Zsigmond főbb eszméi 1849 előtt*, ItK, 1974, 513–518.
- RIGÓ 1983 RIGÓ László, *A hírlapíró Kemény (1837–1846) = KEMÉNY Zsigmond, Korkívánatok: Publicisztikai írások 1837–1846*, kiad. RIGÓ László, Bp., Szépirodalmi, 1983 (Kemény Zsigmond Művei).
- SÁNDOR 1979 SÁNDOR Pál, *Deák politikai koncepciójához (Ismeretlen levele 1842-ből)*, Történelmi Szemle, 1979. 2. sz., 262–282.

- SCHLETT 1987 SCHLETT István, *Eötvös József*, Bp., Gondolat, 1987 (Magyar História: Életrajzok).
- SCHLETT 2009 SCHLETT István, *A politikai gondolkodás története Magyarországon I*, Bp., Századvég, 2009.
- SCHLITTER 1909 Hans SCHLITTER, *Die wiener Regierung und die ungarische Opposition im Jahre 1845 (Ein Beitrag zur Vorgeschichte des Reichstages von 1847/48), Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs*, 1909 Januar, Heft IV, 241–295.
- STIPTA 1995 STIPTA István, *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására: Tervezetek, javaslatok, törvények*, Bp., Osiris, 1995 (Jogtörténet).
- SZ. DEBRECZENI 1992 SZ. DEBRECZENI Kornélia, *Magyar írói álnévlexikon: Gulyás Pál lexikonának kiegészítése*, Budapest, PIM, 1992.
- SZABAD 1971 SZABAD György, *Felzólalása = Vita Magyarország kapitalizmuskori fejlődéséről*, Bp., Akadémiai, 1971 (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből: Új Sorozat 55), 87–97.
- SZABAD 1977 SZABAD György, *Kossuth politikai pályája, ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében*, Bp., Kossuth–Magyar Helikon, 1977.
- SZABAD 2002 SZABAD György, *Kossuth irányadása*, Bp., Válasz, 2002.
- SZABÓ 1989 SZABÓ Miklós, *A liberalizmus elvi kérdései I = Sz. M., Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986*, szerk. TALLÁR Ferenc, Bp., Medvetánc, 1989, 47–53.
- SZABÓ 1993 SZABÓ Miklós, *A magyar nemesi liberalizmus: 1825–1910 = Szabadság és nemzet*, szerk. DÉNES Iván Zoltán, Bp., Gondolat, 1993, 150–181.
- SZALAY 1843 SZALAY László, *A szabad királyi városok ügyében = Uő, Válogatott történeti tanulmányok*, szerk. SOÓS István, Bp., Osiris, 2000 (Milleniumi Magyar Történelem: Hirtorikusok), 161–166.
- SZALAY 1846 SZALAY László, *Státusférfiak és szónokok könyve*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1846, I–III.

- SZALAY 1847 SZALAY László, *Vallásügy; Országgyűlési beszédek I–II = Ellenőr. Politicai zsebkönyv*, szerk. BAJZA József, Németország, A' pesti Ellenzéki Kör, 1847. 86–92.
- SZALAY 1913/a SZALAY László *Levelei*, kiad. SZALAI Gábor, Bp., Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1913.
- SZALAY 1913/b SZALAY Gábor, *Szalay Lászlóról (I)*, Budapesti Szemle, 1913, január (433. sz.), 75–99.
- SZALAY 1988 SZALAY László, *Publicistai dolgozatok*, Bp., Franklin, 1988 (A Jogtudomány Magyar Klasszikusai), I–II. [Reprint kiadás]
- SZÁNTÓ 1984 SZÁNTÓ György Tibor, *Csengery Antal*, Bp., Akadémiai, 1984 (A Múlt Magyar Tudósai).
- SZÁNTÓ 1988 *Idegen kezek*, szerk. kiad. SZÁNTÓ György Tibor, Bp., Kozmosz Könyvek, 1988.
- SZÉCHENYI 1847 SZÉCHENYI István, *Politikai programm töredékek*, Pest, Trattner–Károlyi, 1847.
- SZÉCHENYI 1990 SZÉCHENYI István, *Politikai programm töredékek*, Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – Széchenyi Társaság, 1990. [Reprint kiadás]
- SZEGEDY-MASZÁK 1989 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kemény Zsigmond*, Bp., Szépirodalmi, 1989.
- SZEGEDY-MASZÁK 2009 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Lehet-e névtelen cikket tulajdonítani Kosztolányinak?*, Kalligram, 2009/2, 75–78.
- SZEMERE 1846 Szemere Bertalan Szalay Lászlóhoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1846. december 16.
- SZEMERE 1847 SZEMERE Bertalan *Követjelentési beszéde: Miskolc, 1845. január 9-ikén*, Kiadja egy gyorsíró. Miklósvár. [Lipcse?]. 1847.
- SZEMERE 1994 SZEMERE Bertalan *Levelei Szalay Lászlóhoz*, bev., kiad. RUSZOLY József, Dimenziók: Felső-Magyarországi Szemle, 1994, 2. sz., 24–33.
- SZIGETHY 1989 SZIGETHY Gábor, *Kossuth vagy Deregyei? Szigethy Gábor előszava = Deregyei [KOSSUTH Lajos], A magyar politikai pártok értelmezése*, bev. Szigethy Gábor, Bp., Magvető, 1989 (Gondolkodó Magyarok), 3–9.

- SZILY 1994 SZILY Kálmán, *A magyar nyelvújítás szótára*, Bp., Nap, 1994.
- SZINNYEI 1980–81 SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái XIII*, Bp., 1980–81² (A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése Utánnyomat Sorozata).
- SZÜCS 1981 SZÜCS Miklós *Naplója*, szerk. KILIÁN István, Miskolc, Miskolci Városi Könyvtár–Herman Ottó Múzeum, 1981 (Borsod–Miskolci Füzetek, Irodalomtörténeti Dokumentáció Borsodiensis III).
- SZÜCS 1984 SZÜCS Jenő, *Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Gesta Hungarorumában (A nacionalizmus középkori genezisének elméleti alapjai)* = Uő, *Nemzet és történelem*, Bp., Gondolat, 1984, 413–555.
- TAKÁTS 1999 TAKÁTS József, *Magyar politikai beszédmodok a XIX. század elején* = *Mesterek, tanítványok: Ünnepi tanulmánykötet Csetri Lajos tiszteletére*, szerk. Szajbély Mihály, Bp., Magvető, 1999, 224–248.
- TAKÁTS 2007/a TAKÁTS József, *Modern magyar politikai eszmetörténet*, Bp., Osiris, 2007 (Osiris Tankönyvek).
- TAKÁTS 2007/b TAKÁTS József, *Ismerős idegen terep: Irodalomtörténeti tanulmányok és bírálatok*, Bp., Kijárat, 2007.
- TAKÁTS 2011 TAKÁTS József, *Politikai nyelvek a „Nemzeti hagyományok”-ban*, Holmi, 2011. 9. sz., 1088–1096.
- TAKÁTS 2012 TAKÁTS József, *Kemény Zsigmond és a rajongás politikai fogalma*, Holmi, 2012. 10. sz., 1212–1218.
- TELEKI 1846 Teleki László Wesselényi Miklóshoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1846. február 19.
- TÓTFALUSI 2005 TÓTFALUSI István, *Idegenszó-tár: Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*, Bp., Tinta, (A Magyar Nyelv Kézikönyvei 8), 2005.
- Tóth 2002 *Milleniumi magyar történet: Magyarország története a honfoglalástól napjainkig*, szerk. TÓTH István György, Bp., Osiris, 2002.
- TREFORT 1841 TREFORT Ágoston, *A nemzeti gazdaságnak rendszerei (Felolvasatott a Magyar tud. Akadémia Kis Gyűlésében*

1841. deczember 6.) = Uő, *Emlékbeszédek és tanulmányok*, Bp., MTA, 1881., 257–283.
- TREFORT 1844/a Trefort Ágoston Szalay Lászlóhoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1844. május 30.
- TREFORT 1844/b Trefort Ágoston Szalay Lászlóhoz, OSZK Kézirattár, Levelestár, 1844. július 6.
- TREFORT 1882 TREFORT Ágoston, *Kisebb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből*, Bp., MTA, 1882.
- VÁCZY 1890 VÁCZY János, *Deák Ferencz emlékezete II: Levelek: 1822–1875*, Bp., Ráth Mór, 1890.
- VARGA 1981 VARGA János, *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)* = Somogy megye múltjából (Levéltári Évkönyv 12), Kaposvár, 1981, 155–195.
- VARGA 1982 VARGA János, *Helyét kereső Magyarország: Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*, Bp., Akadémiai, 1982.
- VELIKY 2009 VELIKY János, *A változások kora, Polgári szerepkörök és változáskoncepciók a reformkor második évtizedében*, Bp., Új Mandátum, 2009.
- VELKEY 1998 VELKEY Ferenc, „Párt! Szólj, ki vagy?": *Politikai önmeghatározások 1846–47 pártprogramjaiban* = *Az Ellenzéki nyilatkozat és a kortársak: Tudományos emlékülés: Zalaegerszeg, 1997. június 7.*, szerk. MOLNÁR András, Zalaegerszeg, Zalaegerszegi Szabadelvű Kör, 1998, 49–73.
- VELKEY 2004 VELKEY Ferenc, *Köri mozgalmak: Pest kulturális-közéleti egyesületei a pártalakulás előszelében (1845–46)*, Könyv és Könyvtár, 2004, 133–163.
- WESSELÉNYI 1903/a B. WESSELÉNYI Miklós *Kiadatlan levelei Kossuth Lajoshoz*, kiad. FERENCZI Zoltán = TT, 1909, 161–197;
- WESSELÉNYI 1903/b B. WESSELÉNYI Miklós *Kiadatlan levelei Kossuth Lajoshoz*, kiad. FERENCZI Zoltán = TT, 1909, 321–354.
- WESSELÉNYI 1904 B. WESSELÉNYI Miklós *Levelei Deák Ferenczhez 1841–1850: Első Közlemény*, kiad. Dr. FERENCZI Zoltán, TT, 1904, 292–320.

A jelölt tudományos közleményei

KOVÁCS József, *Csengery Antal és az egységesített Pesti Hirlap = Doktoranduszok Fóruma Miskolc, 2008. november 13.*, szerk. SZŐKE Kornélia, Miskolc, Miskolci Egyetem Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, [2009], 12–15.

GÁBORI KOVÁCS József, *Guberálók, akik elcsángáltak Diznilend mellett...* = VASS Tibor, Spanyolnátha, 2008/4, <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2008-tel/25/recenzio/gabori-kovacs-jozsef-az-ev-novellai-2008-rol/1786/> (2011. 10. 21.)

GÁBORI KOVÁCS József, *Mobilis in mobile – szabadversbe rejtett ritmus* = VASS Tibor, Spanyolnátha, 2009/1, <http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2009-tavas/26/recenzio/cerna-tanc-gabori-kovacs-jozsef-miklya-zsolt-koteterol/1917/> (2011. 10. 21.)

GÁBORI KOVÁCS József, „Írói dicsőséget nem kerestem”: Anonimitás és a szerzői attribúció lehetőségei a centralista Pesti Hirlapban, *ItK*, 2009/5, 539–574.

KOVÁCS József, *Szerkesztőváltás a centralista Pesti Hirlap élén: A nagypolitika hatása egy reformkori folyóirat szerkesztői stábjának összetételére = Doktoranduszok Fóruma Miskolc, 2009. november 5.*, szerk. SZŐKE Kornélia, Miskolc, Miskolci Egyetem Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, [2010], 52–57.

GÁBORI KOVÁCS József, *Ellenzéki párttöredékek közeledése a publicisztika útján = Doktoranduszok Fóruma Miskolc, 2010. november 10.*, szerk. FEKETÉNÉ PÁL Enikő, Miskolc, Miskolci Egyetem Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, [2011], 16–21.

GÁBORI KOVÁCS József, „A’ tegnapi nap történelmi nyomokat hagyott maga után” (Ki írta a március 15-i beszámolót a Pesti Hirlapba?) = *Versében él...: Mózes Huba köszöntése 70. születésnapján*, szerk. Gréczi-Zsoldos Enikő, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2011, 77–87.

GÁBORI KOVÁCS József, *Pártküzdelmek a Pesti Hirlap körül és ezek hatása Kemény Zsigmond pályájára = Határátlépések: A doktoriskolák III. nemzetközi konferenciája, Kolozsvár, 2010. augusztus 26–27.*, Szerk. DOBOS István, BENE Sándor, Bp., Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, 2011, 144–150, Országos Széchényi Könyvtár, <http://mek.oszk.hu/09700/09720/09720.doc> (2011. 10. 24.)

GÁBORI KOVÁCS József, *Taktikák a centralista eszmék elfogadtatására = Tehetséggondozó műhely füzetek 1*, szerk. KEGYESNÉ SZEKERES Erika, FEKETE Sándor, Miskolc, ME BTK Tudományos Diákköri Tanács, 2010, 63–70.

GÁBORI KOVÁCS József, *A centralisták szerepe az ellenzék egységesítésében*, Száz, 2012/3, 563–607.

Összefoglaló

Jelen disszertáció Csengery Antal és az általa, illetve Szalay László által szerkesztett Pesti Hirlap szerepét vizsgálja az Ellenzéki Párt megszervezésében. Az ellenzék egysége 1844 júliusában a centralisták fellépésével szakadt meg, és az *Ellenzéki Nyilatkozat* aláírásával állt helyre, 1847. június 7-én. Szalay László 1844. július elejétől 1845. júliusáig vezette a lapot, mikor a szerkesztést Csengerynek engedte át. A dolgozat sajtószövegekre koncentrálva, Csengeryt és a csoportot, melyhez tartozott, helyezi a középpontba, és tárgyalja azt a folyamatot, melynek során az egymással szembekerült ellenzéki párttörédek eljutottak a közös program kidolgozásáig.

A Pesti Hirlap cikkeinek vizsgálatát azonban jócskán megnehezítette, hogy nagy részük aláírás nélkül, vagy jellel ellátva jelent meg. Ezen írások többségének szerzőhöz kötése korábban nem történt meg, sőt az attribúcióhoz szükséges módszereket sem gyűjtötték össze. Elkerülhetetlen volt tehát a dolgozat textológiai megalapozása. Ennek eredményeit – az azonosításhoz szükséges módszertant és a szerzői tulajdonításhoz szükséges adatokat – a *Forrásközlés* fejezetben hozza a disszertáció. Ugyanitt közli a Csengerynek tulajdonított 118 cikket is, melyek nélkül a szerkesztő tevékenységének vizsgálata nem lett volna lehetséges.

Eötvös József 1843-ban – minden bizonnyal centralista társai tudta nélkül – emlékiratokkal fordult Metternich kancellárhoz. Memorandumaiban az általa kívánt reformokról értekezett, és a második emlékirathoz mellékelte kísérelőlevelben kijelentette, hogy ha javaslatai megegyeznek a kormány elképzeléseivel, azok kivitelezésére felajánlja szolgálatát. Metternich nem fogadta el az ajánlatot, azonban úgy tűnik, Eötvös jelentkezését követően utasította a lapkiadó Landerert, hogy provokálja ki Kossuth felmondását a Pesti Hirlapnál, majd az így megüresedett szerkesztői széket kínálja fel a publikálási fórum után vágyakozó centralistáknak. Szalayék az így kézhez kapott lapban rögtön meg is kezdték eszméik ismertetését, amivel Metternich várakozásának megfelelően szakadást idéztek elő az ellenzéken belül. Ám a centralisták 1845 elejétől – Eötvös 1844 nyarától – megegyezésre törekedtek a municipalistákkal. A közeledési kísérletek azonban az ellenzéki csoportok elvhűsége miatt nem jártak sikerrel, így 1845 novemberében Eötvös magához ragadva a csoporton belüli irányítást, új taktikát ajánlott eszméik municipalistákkal való elfogadtatására. Úgy gondolta, ha a centralisták lemondanak a Pesti Hirlapról a municipalisták javára, a reformellenzék megerendszert védő szárnya be

fogja látni, hogy Kossuth nem Eötvösök miatt nem kap publikációs lehetőséget. A lap ugyanakkor továbbra is a centralisták kezében fog maradni, hiszen Landerer nem fogja azt Kossuthéknak adni. A municipalisták viszont ezt követően írni fognak a centralisták kezén maradó lapba, melynek elveivel később várhatóan megbarátkoznak, és melyben így később Csengeryék visszatérhetnek a központosítás tárgyalásához. Eötvös vélhetően azért volt biztos abban, hogy a lap centralista kézben marad, mert sejtette, hogy azt a Metternichhez írott memorandumoknak köszönhetően kapták meg. Szalayék elfogadták Eötvös tervét, mely később pontról pontra megvalósult. A kompromisszum 1845 novemberében jött létre a két ellenzéki csoportosulás között. Csengery 1846. január 1-jén közös ellenzéki programot tett közzé, melyben vállalta, hogy csoportja ideiglenesen felhagy a központosítás eszméinek propagálásával. Ennek köszönhetően az 1846. februári ellenzéki konferencia újratárgyalta a Pesti Hirlap ügyét, és enyhítette a centralistákat sújtó határozatokat. A municipalista vezetők pedig elhatározták, hogy írnak a centralista lapba. Kossuthék tehát 1846 februárjától teljes mellszélességgel kiálltak a Pesti Hirlap mellett. Ezt látva az Eötvös által kidolgozott taktika lépéseit kivitelező Csengery 1846 tavaszán visszatért a centralista elvekhez a vámügyi kérdésben. A közte és Kossuth között ezután kibontakozó vita végül kompromisszummal ért véget, de Csengerynek sikerült rámutatnia, hogy felelős kormány nélkül nem lehetséges a vámügyi helyzet megváltoztatása. Vélhetően ennek is köszönhetően került be a kormányfelelősség elve az *Ellenzéki nyilatkozat*ba. A centralisták végül 1847 januárjában tértek vissza eszméik ismertetéséhez. Ekkor azonban már a korábbiaknál óvatosabban agitáltak eszméik mellett, miközben a főleg a municipalisták által használt alkotmányos nemzet politikai nyelvének több ízben is nagyobb hangsúlyt adtak. Elveiket gyakran a municipalista vezetők érvelésével is alátámasztották, és ha véleményük megegyezett a reformellenzék zöme által képviselttel, az ő publicistáikkal karöltve mutatták be elképzeléseiket. Mindennek hatására elveik nem váltottak ki komoly ellenállást a municipalisták részéről, és megnőtt az esélye azok reformellenzék zöme általi elfogadásának. Mindeközben a két ellenzéki csoport olyannyira közel került, hogy 1847 márciusában vezetőik úgy határoztak, hogy ha Deák nem lehet jelen a következő országgyűlésen, Eötvösnek kell vezetnie az ellenzéket az alsótáblán.

Eötvös József tehát 1845 novemberétől 1847 júniusáig kézből tartotta a dolgokat annak ellenére, hogy a municipalisták a kompromisszumot saját maguk számára érezték előnyösebbnek. Eötvös tervének megvalósítása azonban már Csengery nevéhez fűződik, aki így szintén jelentős szerepet játszott az ellenzék egységesítésében, és a centralista eszmék elfogadtatásában.

Summary

The dissertation examines the role of Antal Csengery, László Szalay and the Pesti Hirlap in the establishment of the Opposition Party. The unity of the opposition ended in July 1844 with the appearance of the centralists, and it was restored on 7th of June 1847 with the signing of the *Opposition Manifesto*. László Szalay managed the newspaper from the beginning of June 1844 to July 1845, when he stepped down in favor of Csengery. The dissertation concentrates on press articles, focuses around Csengery and the group he belonged to, and discusses the process whereby the confronting fractions of the opposition reached the point of developing a combined program.

The analysis of the articles of Pesti Hirlap was made more difficult by the fact that most of the texts appeared without signatures or only contained a sign. Most of these articles have not been attributed to an author before, and the methods needed for this process have not been collected yet. Thus it was inevitable to give a textological foundation to the dissertation. The results of this research—the methodology and the data needed for the identification and the attribution—can be seen in the *Sources* section of the text. This part also contains the 118 articles attributed to Csengery without which the analysis of his editorial activity would not have been possible.

In 1843 József Eötvös—without the knowledge of his fellow Centralists—presented Chancellor Metternich some memoranda in which he discussed the reforms he thought were desirable, and in a letter added to the second text, he claimed that if his suggestions were agreeable to the government, he is ready to lend his help in implementing them. Metternich ignored the offer, but it seems that after he received these memoranda from Eötvös, he ordered the publisher Landerer to provoke Kossuth's resignation at Pesti Hirlap, and offer the now vacant editorial seat to the Centralists who longed for a panel to publish their programs. Szalay and others who took this editorial seat began to delineate their ideas, which led to the result Metternich was expecting: a break within the opposition. But from the beginning of 1845—or, in the case of Eötvös, even earlier, from the summer of 1844—Centralists sought to reach a consensus with the Municipalists. These approaches failed because of the principles of the opposition groups, so in November 1845 Eötvös took control of the group and recommended a new strategy to persuade the Municipalists about their ideas. He thought that if Centralists resigned from the Pesti Hirlap in favor of the Municipalists, that wing of the reform-opposition defending the county system will realize that it is not because of Eötvös and his group that Kossuth does

not get any possibilities for publication. The paper would remain in the hands of the Centralists, because Landerer will not give it to Kossuth and his group. The Municipalists will appear in the newspaper which remains in the hands of the Centralists, whose tenets the Municipalists will sooner or later come to terms with, and after this point Csengery and his group can renew their attempts at negotiating the centralization. Eötvös was convinced that the paper will remain in the Centralists' hands, because he suspected that they received it because of the memoranda presented to Metternich. Szalay and his group accepted Eötvös's plan, which came true point after point. The compromise between the two opposition groups was sealed in November 1845. On the 1st of January 1846 Csengery published an opposition program in which he offered to temporarily give up the propagation of the principles of centralization. Thanks to this, the opposition conference in February 1846 renegotiated the case of Pesti Hirlap and alleviated the decrees against the Centralists. The leaders of the Municipalists decided to publish in the Centralist newspaper. Thus from February 1846 Kossuth and his group truly stood by the side of Pesti Hirlap. Seeing this, Csengery, who was responsible for carrying out the strategy devised by Eötvös, returned to the Centralist tenets in matters of taxation in the spring of 1846. The ensuing debate between him and Kossuth ended with a compromise, but Csengery was able to point out that without a responsible government, it is not possible to change the tax policy. This probably led to the appearance of the principle of the responsible government in the *Opposition Manifesto*. Centralists finally returned to the exposition of their ideas in January 1847. This time they were more careful in their agitation for their ideas, and they put a greater emphasis on the political language of national constitution used by the Municipalists. Their principles were often backed up by the thoughts of Municipalist leaders and if their opinion was identical to that of most of the reform-opposition, they presented their ideas together with their political columnists. As a result of this, their tenets were not seriously opposed by the Municipalists, thus there was a higher chance that most of the reform-opposition will accept them. Meanwhile the two opposition groups came so close that in March 1847 the leaders decided that if Deák cannot appear at the next parliament, Eötvös needs to lead the opposition in the lower house. From November 1845 to June 1847 József Eötvös had control of the situation in spite of the fact that Municipalists felt that the compromise primarily benefited them. However, Csengery was responsible for realizing Eötvös's plan, thus he played a significant role in the unification of the opposition and the acceptance of Centralist principles.